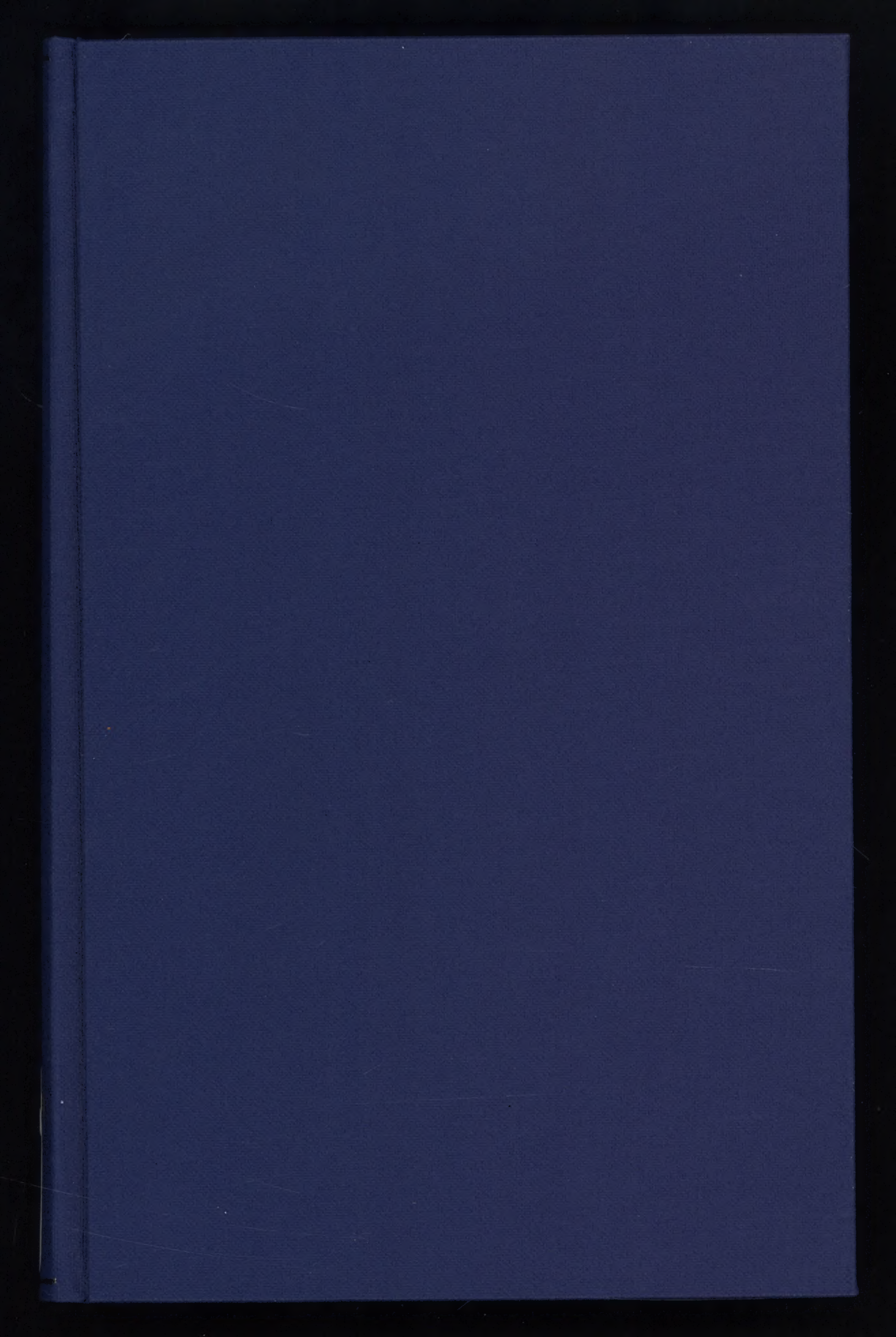
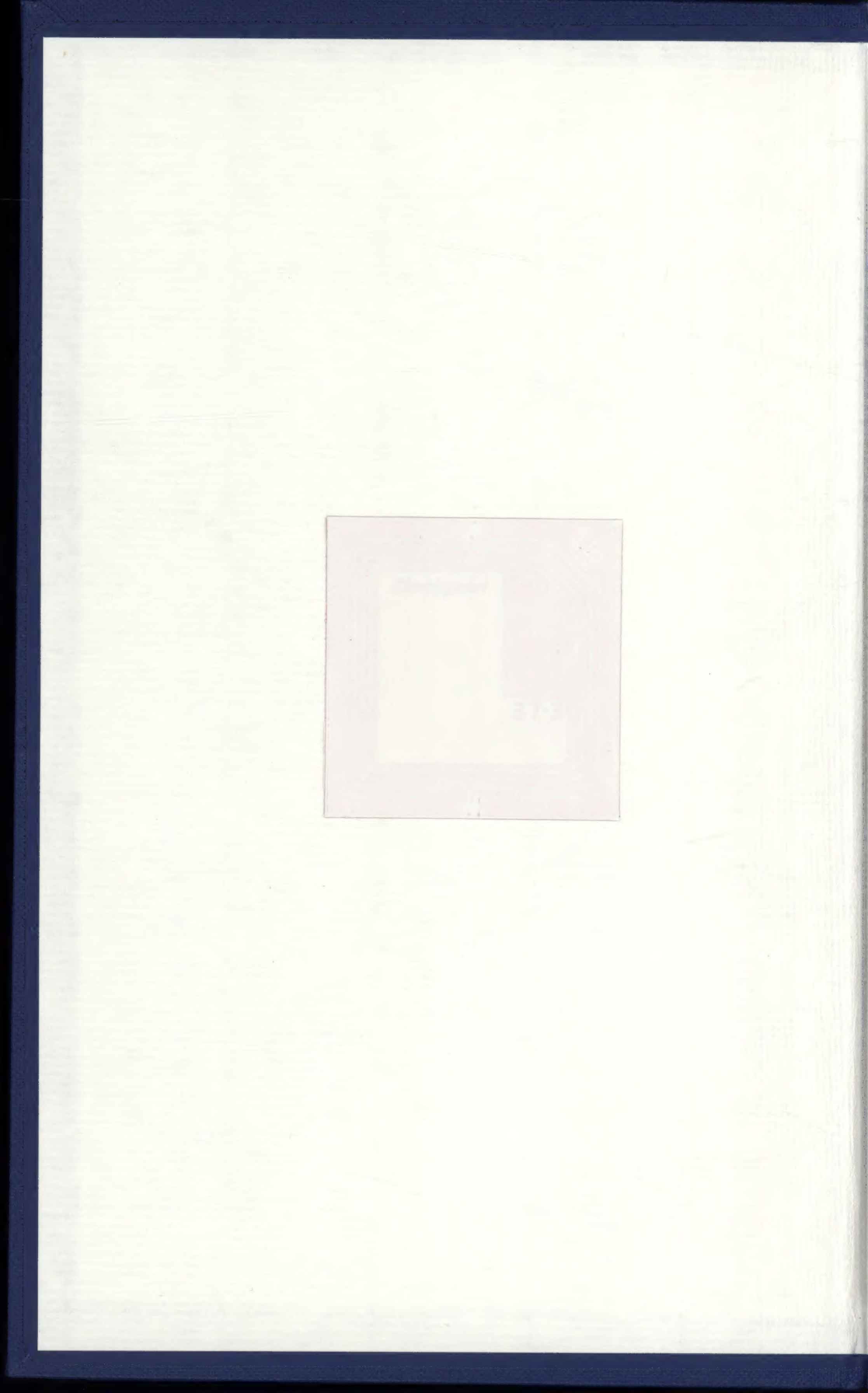
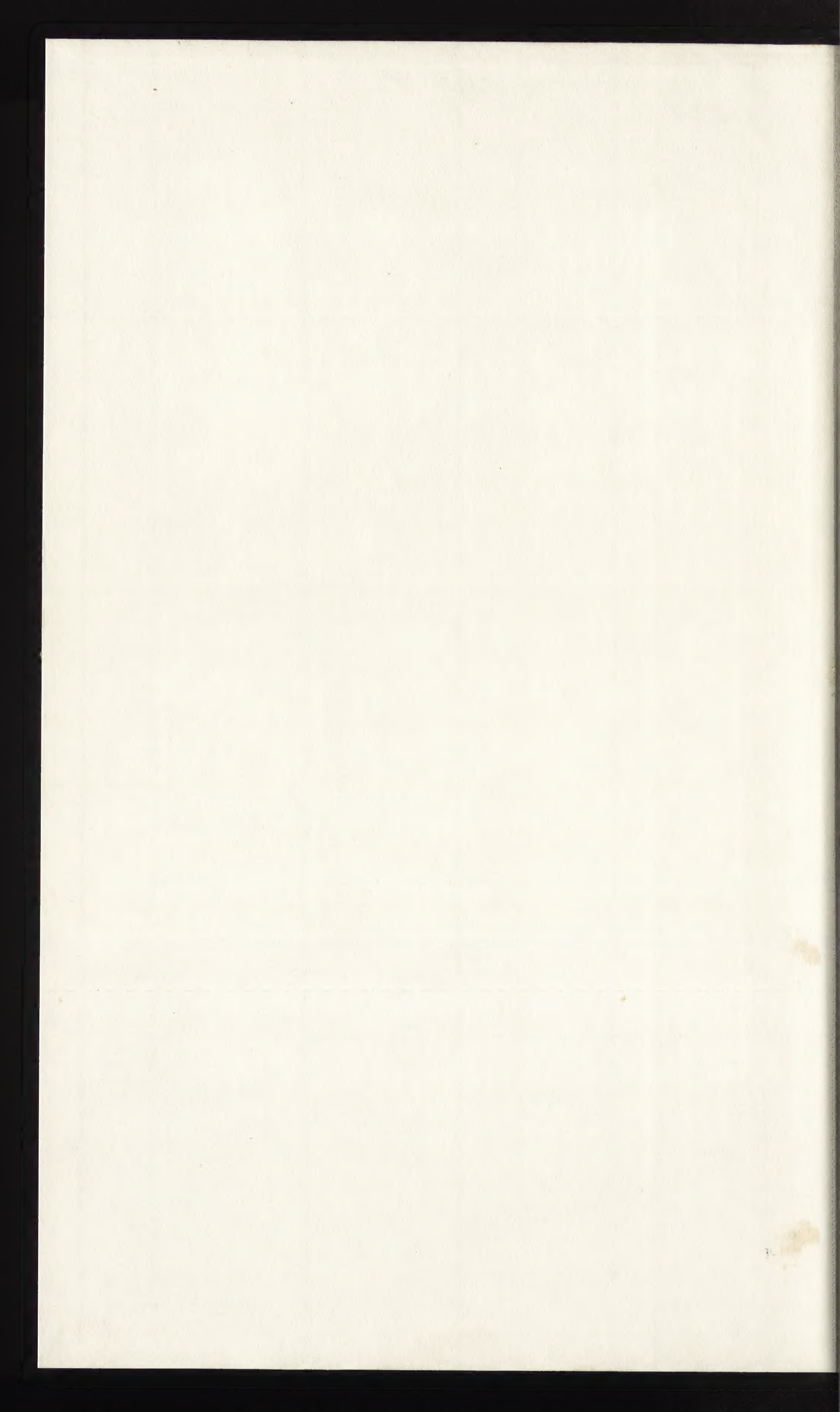

ČASOPIS

MATICE MORAVSKÉ.

REDAKTOR

FRANTIŠEK BARTOŠ.

ROČNÍK TŘINÁCTÝ 1881.

V BRNĚ 1881.

TISKEM MOR. AKC. KNĚHTISKÁRNY. — NÁKLADEM MATICE MORAVSKÉ.

Obsah celého ročníku:

Heltové z Kementu na V. Němčicích a V. Mezeříči.

Pomůcka rodo- a místopisná od *Ant. Rybičky*.

U prostřed století XVI. Zikmunt Helt z Kementu držel na Moravě hojné zboží zemské a spravuje po drahně let úřad místokancléře království Českého, měl při své vzdělanosti a politické spůsobilosti nemalé působení u veškeré tehdejší běhy administrativní a soudní. Jakož se pak o tomto času svého na slovo braném státníku v domácích encyklopediích a historiích literárních téměř žádné zmínky nečiní, podáváme tuto u veřejnosť některá dáta k němu a rodině jeho se vztahující, za pomůcku k domácí genealogii a topografii.

Zikmunt Helt z Kementu narodil se r. 1514 měsíce srpna z rodičů katolických stavu vladyckého, jichžto jméno a sídlo však nejsou nám známa[1]), a vyhledali jsme toliko, že matka jeho pocházela ze starožitné rodiny Zajimařů z Kunštatu a bába z rodu Caltů z Kamené hory, a že Heltové z Kementu užívali v erbu svém mříže západité o čtyřech prutech (Fallgitter) a nad helmem lva až po pás z koruny k pravé straně vynikajícího, an drží v předních tlapách meč nahý. —

[1]) Paprocký ve svém zrcadle Markrabství Moravského na listu 159, připomíná, že předkové Heltovi přibyli z Uher do Čech a na Moravu a to s Konstancií, dcerou krále Bély Uherského a manželkou Přemysla Otakara krále Českého (r. 1202), k čemuž prý ukazují erby, vyobrazené v klášteře Tišňovském, kněžnou tou založeném. Avšak nevidí se nám na to jakés váhy klásti, ježto Paprocký toto své pověděni šířeji neprokazuje, a tudíž sluší je pokládati pouze mezi povídky, ježto on ve svých prácech genealogických o původu a erbích rodin českých a moravských tak zhusta vypravuje.
Sluší zde připomenouti, že v české kanceláři dvorské času toho byl ještě také místokancléř čili sekretář německý, který však u vyřizování věcí samých, neměl tak obecně platného účastenství, jako měl Zikmunt Helt z Kementu. Neboť místokancléř německý obstarával téměř jenom expedice, které z české kanceláře dvorské vycházely v jazyku německém do krajův a zemí koruny české, v nichž výhradně panoval jazyk německý, ku př. do Chebska, Loketska, do Lužic a některých krajin Slezských. Německým sekretářem a místokancléřem v kanceláři české byl času toho p. Jiřík Lokšan z Lokšan na Karlsperce.

Z let mladosti Zikmunta Helta víme pouze, že se záhy důkladně vycvičil v jazycích českém, německém a latinském a vzdělal i v jiných ještě vědomostech právnických a administratívních, a to na školách domácích i zahraničných, a že nabyl při tom i nevšední spůsobilosti pedagogické. Za tou příčinou povolal také král Ferdinand I. okolo r. 1532 Zikmunta Helta ke dvoru svému a svěřil mu vychování svých synův, arciknížat Maximiliána a Ferdinanda, uloživ mu jmenovitě, aby vedle jazyků klassických, cvičil je předkem také v jazyku českém; což on pak s dobrým prospěchem svých svěřenců po několik let podnikal.

Jakož času toho všeliké žádosti, zprávy, jednání a všeliké podobné k tomu listy a potřeby veřejné, ze zemí koruny české do kanceláře královské přicházející, z větší části byly psány jazykem českým, král Ferdinand I. však nebyl mocen jazyka toho, vzcházela tudíž potřeba, aby všechny tyto věci, dříve nežli-by byly předloženy královi k vyřízení a rozhodnutí, dle celého znění alespoň v obšírném výtahu do němčiny nebo do latiny se přeložily, aneb aby se mu ústní přednešení v řeči německé nebo latinské o nich učinilo.

V prvních letech panování krále Ferdinanda I. bráni jsou ku prácem těmto dr. Roderik Dubravius a některé jiné osoby vladycké jazyka německého a českého i věcí kancelářských znalé. Do r. 1532 však užívano k tomu již také nadepsaného Zikmunta Helta, který vedle cvičení arciknížat v jazyku českém překládal taktéž věci jmenované do němčiny nebo do latiny, a že u věci té dal na jevo nevšední bedlivosť a spůsobilosť, vzneseny jsou pak práce tyto výhradně na něho, a on povolán do kanceláře královské i jmenován raddou J. M. královské a *místokancléřem* zemí koruny české, kterýžto úřad spravoval potom drahně let, a to bedlivě a platně až do smrti své.

Ježto Zikmunt Helt mocí úřadu svého téměř ve všelikých vyřízeních a rozhodnutích, která potom ze dvorské kanceláře české vycházela, míval platné účastenství, nabyl nyní nemalého působení u všeliké běhy a potřeby veřejné a soukromé času toho, vešel tím ve spojení s osobami vysoce postavenými a vzácnými stavu světského i duchovního, jakož i s domácími rodinami šlechtickými a jsa nad to muž rozšafný a dobrý hospodář, získal také nemalé jmění, jehož i věděl dobře užívati k nabytí zboží zemského a zřizování tam rozličných užitečných podniknutí hospodářských, vyzdvižení budov znamenitých, k zaražení ústavů dobročinných a literárních a ku vzdělání jiných k tomu podobných prospěšných opatření a platných předsevzetí.

Zikmunt Helt došed let dospělejších, oženil se s Alenou Konickou ze Švábenic, šlechtičnou Moravskou, která však zemřela, nezůstavivši mu dědiců přirozených; načež r. 1553 se oženil po druhé, pojav za manželku Alénu Mezeřickou z Lomnice, dceru pana Ladislava Mezeřického z Lomnice, kteráž mu potom porodila dvé synů: Zikmunta a Vladislava a dvé dcer, Zuzanu a Alénu, z nichž tato však otce nepřežila.

R. 1550 p. Zikmunt Helt převzal trhem od opata a konventu Velehradského zboží, městečko V. Němčice (v Brněnsku) s tvrzí pustou a s příslušenstvím za 750 kop grošů, kterýžto trh král Ferdinand I. listem daným ve Vídni v neděli po Božím těle r. 1550 potvrdil[1]), uděliv Heltovi již předtím (ve středu po Božím vstoupení r. 1550) list mocný, aby mohl poříditi o statku svém.

R. 1552. koupil Zikmunt Helt od pp. Jaroslava a Vratislava bratří z Pernsteinu jich zboží město Mezeříčí nad Oslavou s příslušenstvím, na němž r. 1553 své druhé manželce, nadepsané paní Aléně z Lomnice, pojistil 1250 kop grošů věna jejího[2]) a vymohl také sobě i této manželce své (r. 1553) listy mocné, aby o zboží svém, a jmenovitě právě koupeném Mezeřickém, volně a platně mohla poříditi; r. pak 1556 ku přímluvě krále Ferdinanda I. pro své služby, platné a šlechetné zachování na sněmu obecném — dle relace r. 1556 v sobotu dne sv. Zikmunta učiněné — přijat jest i s potomky svými do stavu panského zemí koruny české a učinil téhož dne předepsané přiznání ku stavu tomu.[3])

Zikmunt Helt vládl na Mezeříčí[4]) od r. 1553—1564, jsa po celý ten čas pánem nemálo dobrotivým a milostivým svých poddaných, městských i vesnických, jakož k tomu ukazují přehojné výsady, nadání a privilegie, jichž jednak sám obyvatelům Mezeřickým propůjčil, jednak při králi Ferdinandovi I. k jich ruce vyžádal, jakož i ústavy a budovy, kteréž k účelům literárním a milosrdným na zboží tom založil, vystavěl a k místu přivedl. Takto vymohl Mezeřickým

---

[1]) D. Z. Brň. XXII. 81.

[2]) D. Z. Brň. XXIII. 6.

[3]) 51. D. Z. nr. Č. 43. L. 11. a Č. D. Z. 12. E. 1.

[4]) Veliké Mezeříčí, také Mezeříčí nad Oslavou náleželo v XV. stolet. jedné větvi pánů z Lomnice, kteří se odtud psali Mezeřičtí z Lomnice V erbu užívali křídla bílého, na příč avšak brky nahoru položeného a dole páskou přetaženého v poli červeném, kterýž erb propůjčili tolikéž městu svému Mezeříčí. Majestátem, daným ve Vídni, v úterý den sv. Magdaleny r. 1539, povolil kral Ferdinand I. k žádosti p. Jana z Pernšteinu, tehdejšího držitele města toho, aby obyvatelé jeho své potřeby obecní, jako jiná města na vosku červeném pečeti mohli.

r. 1553 vysazení jarmarku na den sv. Lucie a r. 1557 potvrzení všelikých nadání, výsad a obdarování od předešlých pánův a držitelů zboží toho jim Mezeřickým propůjčených; r. 1556 a násl. vysadil tamním řemeslům zvláštní artikule a pořádky; r. 1557 nařídil a nadal učitele řeči latinské při škole městské; daroval Mezeřickým právo odúmrtní, potvrdil právo pivavaření; vystavěl tam znovu chrám sv. Trojice na hřbitově, obnovil chrám sv. Kříže, v němž zřídil sobě pohřeb a r. 1563 založil a bohatě nadal špital tamtéž, jakož i zveleboval po celý ten čas veškerá tamní řemesla, obchody a živnosti obyčejná a vyšší (knihtiskařství, zvonařství, konvářství a j.[1]); při tom byl hledíc k vyznání náboženskému, pán snášelivý a mírný, který ač sám byl dobrým katolíkem, nicméně nestíhal a nekaceřoval svých poddaných městských ani venkovských k víře evandělické se přiznávajících.

Touže měrou p. Zikmunt Helt prohlížel ku zvelebení a vyzdvížení svého zboží Němčického. Ježto tvrz tamní byla docela spuštěná, dal tam s velikým nákladem vystavěti nové sídlo a tvrz se zdmi kamennými vůkol, s věžemi, branou, mostem zdvihacím a fortnami, s baštou a věžičkami, jakož i opatřil sídlo to zevnitř dostatečnými příbytky a pokoji, vkusně a řemeslně ozdobenými, tak že nové sídlo toto tehdáž vůbec pokládáno za ozdobu země Moravské. Že pak Němčice až dosaváde v deskách zemských i sice odbývaly a se psaly pouze za tvrz a za městečko k žádosti Zikmunta Helta císař Ferdinand I. majestátem, daným na hradě Pražském, v úterý den Narození P. Marie r. 1562 vysadil a vyzdvihl[2]) sídlo a tvrz Veliké Němčice za hrad a zámek, a učinil zároveň obyvatelům tamním tu milosť, aby brány, věže a zdi okolo téhož místa k zavírání udělati a městem slouti a se psáti, i potřeby své obecní červeným voskem pečetiti a vůbec všech práv, výsad a milostí, kterých jiná města panská nebo rytířská na Moravě užívají, užívati mohli, avšak s tou výminkou, „aby městečko to dříve městem se nepsalo

---

[1]) Času toho držel Štěpan Šafránek knětiskárnu ve V. Mezeříčí, jemuž p. Zikmunt Helt r. 1553 vymohl při kanceláři české zvláštní *„privilegium impressorium“* na vydávání některých spisů latinských a českých (viz Jungm. hist. lit. Č. 1849, IV. č. 1157); tamtéž měli tehdaž *M. Jakub Matouš* a *M. Adam,* hutě zvonařské, v nichž slito nemálo pěkných a zvučných zvonův i jiných prací konvářských pro chrámy tamní a okolní. Vůbec chovalo se ještě před několika lety na radnici Meziřičské mnoho listův a zápisů, z nichž bylo dobře vyrozuměti, jak milostivou vrchností poddaným svým byl p. Zikmunt Helt z Kementu.

[2]) Majestátia cís. Ferdinanda I. z r. 1562 v arch. dv. kanc.

a červeným voskem nepečetilo, pokudž by zdí a branou opatřeno a ohraženo nebylo.“[1])

Při tom všem p. Zikmunt Helt, jsa sám muž nemálo vzdělaný, býval laskav tolikéž na muže učené a spisovatele domácí, kteří mu také zhusta svá díla oddávali a připisovali.[2]) Taktéž liboval si v uměních výtvarných, jakož k tomu ukazují díla a budovy světské i církevní, kteréž na statcích svých podnikal sám anebo k nim hmotných pomůcek poskytoval.

Jakož byl Zikmunt Helt již povýšen do stavu panského zemí koruny české, ucházel se nyní u císaře Ferdinanda I. o rozšíření tohoto stavu panského tolikéž na dědičné země Rakouské a na země sv. římské říše.

Císař Ferdinand, prohlížeje k pilným a platným službám, kteréž Zikmunt Helt již od 30 let J. M. Císařské i synům a dědicům jeho ochotně činil a činí, vyhověl ochotně žádosti této a majestátem, daným ve Vídni dne 19. ledna r. 1562 povolil k tomu, aby on Zikmunt Helt s manželkou Alénou z Lomnice, se syny svými Zikmuntem a Vladislavem a dcerami, Susanou a Alénou, svobodnými pány a paními všech zemí nadepsaných s titulem *z Meziříči a Němčic* napotom se psáti a jmenovati mohli a tolikéž od každého jiného tak jmenováni a titulováni byli.[3])

Zikmunt Helt z Kementu zemřel r. 1564 ve středu před sv. Ondřejem, maje teprv 50 let věku svého a pohřben jest, jakož to byl nařídil, ve chrámě sv. Prokopa na předměstí Meziřičském při tamním špitále, kdež mu manželka jeho paní Aléna Heltovna z Lomnice před oltářem hlavním z mramoru červeného náhrobek obšírný, velmi řemeslně a nákladně zdělati a vyzdvihnouti dala, na kterémž vyobrazen byl erb Heltovský a četl se tento nápis: „Letha Páně ve středu ráno před sv. Ondřejem umřel jest urozený Pán, Pán Zykmunt Helt z Kementu a na Mezeříči atd., nejjasnějšího a nejnepřemoženějšího knížete a Pána, Pana Ferdinanda Římského Císaře, Uherského a

---

[1]) Ježto Němčičtí výmince této neučinili zadosť, odbývaly Němčice i napotom jenom za městečko a pečetily potřeby své toliko voskem zeleným a nikoliv červeným.

[2]) Pan Zikmunt Helt byl jmenovitě také nemalým příznivcem slavného tehdaž typografa a literáta M. Jiřího Melantrycha z Aventína, který mu i některé své práce literární dedikoval. (Víz *Jung. hist. lit. č. IV., č. 1806*).

[3]) Archiv min. vnitra, majestatia cís. Ferdinanda I. z r. 1562. (Víz Paprockého: Zrcadlo M. Mor. l. 159 p. v.)

Českého krále etc. Radda a místokancléř království Českého. Pán Bůh jeho duši rač milostiv býti.[1])

Pan Zikmunt Helt z Kementu byl již r. 1562 v úterý po povýšení sv. Kříže kšaftem pořídil o statku svém[2]), dle něhož paní *Aléna Heltovna z Lomnice*, jakožto mocná otcovská poručníce po smrti manžela svého k ruce nezletilých synů *Zikmunta a Vladislava a dcery Zuzany* zboží pozůstalé spravovala a provdavši se r. 1568 za pana Václava Berku z Dubé společně s ním t. r. dne 8. června Mezeřickým všeliké jich privilegie a výsady potvrdila[3]), jakož i rozličné stavby na zboží Mezeřickém podnikla (jmenovitě r. 1578 v Mezeříči nový pivovar vystavěla), avšak prodala r. 1577 zboží V. Němčice s hradem a městečkem, po panu Zikmuntovi Heltovi zděděné, příbuznému svému Tasovi Mezeřickému z Lomnice, který na něm manželce své Johance z Bozkovic zapsal 7000 kop grošů věna jejího.[4])

R. 1581 dne 25. listop. zemřel *Zikmunt ml. Helt z Kementu*, starší syn a dědic p. Zikmunta Helta z Kementu v stavu panickém;[5])

---

[1]) Náhrobek nadepsaný však byl později k nařízení konsistornímu od tamtud odstraněn a rozebrán, a vložena jest jedna část jeho do zdi chrámové na straně epištolní, druhá pak do zdi na straně protější.

[2]) Br. D. Z. XXVI. 31.

[3]) Z času tohoto poručenství zachovala se zajímavá stížnosť do paní Aleny Heltovny z Lomnice. Jan Štangel z Štangelberdu stěžoval sobě totiž r. 1565 při dv. kanceláři české, žeby paní jmenovaná, jakožto mocná poručnice dědictví Heltovského se zpečovala vydati jemu list erbovní, za nějž byl on Štangl, p. Zikmuntovi Heltovi, zemřelému manželu jejímu zaplatil 50 tolarů na hotově; i učiněno opatření, aby paní ta stížnosti a žádosti Štanglově vyhověla. (Lib. miss. v arch. min. vnitra k r. 1565.)

[4]) R. 1609 prodala Kateřina Mezeřícká z Lomnice, zboží Němčické, po rodičích zděděné p. Zikmuntovi z Tyfenbachu, který je později — r. 1615 — trhem pustil p. Jakubovi hr. z Thurnu, jemuž po bitvě bělohorské k ruce fisků cís. bylo sebráno. Připomínáme zde jenom ještě, že městečko V. Němčice stalo se poněkud důležitým v domácí historii literární tím, že ku konci XVI. a na začátku XVII. století kněží luteranští horního kraje brněnského, za svého správce Tobiáše Závorku Lipenského, děkana Doubravického, zřídili sobě ve V. Němčicích zvláštní tiskárnu, jejímžto ředitelem byl Vácslav Závorka, syn jmenovaného děkana Tobiáše Závorky, a ve kteréž oni, tehdáž (ovšem zhusta bez udání místa) své knihy církevní a nábožné tisknouti dávali. (J. Jirečka Rukověť II. str. 332.)

[5]) Jmenovaný Zikmunt ml. Helt z Kementu, byl jinoch v uměních všelikých výborně vycvičený a spůsobilý a vůbec vážený; prožež želeno velice ztráty jeho, jak s strany jeho přátel a ctitelů, tak i poddaných.

pročež dědil celé zboží Mezeřické mladší bratr jeho p. *Vladislav Helt z Kementu.* Tento uvázav se ve zboží otcovské — dne 21. října r. 1584 — potvrdil Mezeřickým všeliká jich privilegie a obdarování, zvláště s strany piva vaření a vystavování, oženil se s Annou hraběnkou z Hardeku a Kladska, se kterou však živ byl jenom krátký čas a zemřel, nezůstaviv přirozených potomků po sobě, načež se nadepsaná vdova jeho r. 1585 provdala za Jeronyma Václava hraběte z Thurm a Valsasíny.[1])

Dědictví Mezeřické spravovala potom zase nějaký čas již výše psaná paní Aléna, někdy Heltovna potom Berkovna z Lomnice, kteráž času toho (r. 1587) dala opraviti a opevniti zámek Mezeřický, jak k tomu ukazoval nápis na bráně k zámku tomu vedoucí. — Po smrti paní Alény Berkovny z Lomnice uvázala se u veškeré zboží Mezeřické paní Zuzana z Kementu, pozůstalá jediná dcera její a sestra pánů nadepsaných, Zikmunta a Vladislava Heltů z Kementu. Táž byla provdaná nejprve za p. Hendricha Brtnického z Waldšteinu na Sádku, syna pana Zdenka z Brtnického Waldšteina někdy hejtmana mar. Mor., jemuž porodila dvé synů: Hynka a Zdenka, z nichž onen zemřel v dětinství, tento pak jako jinoch ve svobodném umění se cvíčící.[2]) Jakož pak i p. Hendrich z Waldšteina, manžel paní Zuzany z Kementu, kterýž byl r. 1587 odkázal 30 zl. mor. platu ročního ke škole Mezeřické, již r. 1489 ve čtvrtek u vigilie Naroz. P. Marie smrtí sešel, provdala se tato téhož ještě roku za p. Zdenka Berku z Dubé. Tomuto svému druhému manželovi paní Zuzana z Kementu, nemajíc dědiců přirozených a jsouc poslední rodu svého, pánův a paní Heltů z Kementu, odkázala při smrti své r. 1592 všeliké své dědictví a jmenovitě město a panství Mezeřické k plnému držení a užívání.

Pan Zděnek Berka z Dubé, jsa horlivým katolíkem, usiloval již za živnosti manželky své, paní Zuzany z Kementu, o to, aby

---

Ukazujeme u věci té mimo jiné k básni latinské, na smrt jeho zdělané, jíž čteme v dodavku (in Coronide) k Lupačovu kal. hist., kdež se jmenuje: *„Optimus literatissimus juvenis"*.

[1]) Viz archiv Mezeřický a Paprockého (l. c. f. 142 a 159). — P. Vladislav Helt z Kementu byl tak jak otec i bratr jeho pán nemálo vzdělaný a zvláštní příznivec mužův učených a umělců domácích, kteří mu tak, jako druhdy otci jeho, své práce literární oddávali a od něho pomoci hmotné docházeli. Tak ku př. když r. 1581 v měsíci červnu bylo na Moravě strašlivé zemětřesení, M. Václav Dasipodius Nymburský vylíčil příběh ten širší básní latinskou, již připsal p. Vladislavovi Heltovi z Kementu, byv za to slušně honorován. (Lupač in Coronide.)

[2]) Viz Paprockého, l. 159.

jeho poddaní Mezeřičtí v městě i na venku, navráceni byli do lůna církve římské katolické a žádal později, r. 1593, biskupa Stanislava Pavlovského, aby vyslal kněze katolické do V. Mezeříči, kteří tam i v okolí k místu přivedli reformací katolickou. Zemřev pak r. 1594 bezdětek, zůstavil kšaftem, na zámku Mezeříčském den zvěstování P. Marie r. 1594 zdělaném, zboží to bratru svému Ladislavovi Berkovi z Dubé.[1])

P. Ladislav Berka z Dubé, uvázav se ve zboží Mezeřické učinil tamním obyvatelům městským některé milosti, jmenovitě listem, dne 24. dubna 1599 daným vyměřil, aby oni Mezeřičtí na místo dosavádních 3 grošů z každého vyšenkovaného věrtele vína ročně do důchodu páně platili 300 zl. m. r. za to, aby svobodně víno všeliké v městě mohli prodávati.[2]) Avšak pokračoval v započaté roformací katolické tak důtklivě ano násilně, že tím a jiným nezákonitým a libovolným jednáním stal se osobou času svého na nejvýše nenáviděnou a zlopověstnou, i byl také od stavů mark. mor. r. 1608 zbaven své hodnosti hejtmanské, pokládán za jednoho z původců neblahých hnutí a bouří v zemích Moravské i České potom vzešlých, jakož ze příběhů souvěkých šířeji tomu jest vyrozuměti.

O spaní a snu.

Napsal *Jan Kapras.*

Člověka méně vzdělaného, jehož mysl všecka zaujata bývá potřebami fysickými a zaměstnáním tělesným, zjev spaní pravidelný a jednotvárný rovněž tak málo zajímá a k myšlení vybízí jako pravidelný a jednotvárný východ slunce a jako pravidelné i jednotvárné tepání tepny; ale člověk vzdělaný se zalíbením pomýšlí o sladkém spánku, jejž básník velmi případně pojmenoval nejživějším pokrmem na hostině života, a jenž rovněž tak boháčovi číši plnou rozkoší převrhá, jako nuzákovi prázdnou kapsu plní. Větší ještě měrou a téměř každého k sobě poutá společník, a jak staří Řekové pravili, syn spánku, sen, a to pro svou zvláštní povahu a proto, že nejčastěji od života pravidelného velice se různí. Stařec, který ve snu mladíkem se cítí, muž rozumný, jenž dal ve snu rozum bujné fantasii na pospasy, jinoch, jemuž sen nejvroucnější tužby srdce zaměňuje ve skutečné události, vůbec každý, kdo jen obrazy snové si pama-

[3]) Viz arch. Mezeř. a Br. D. Z. XXVII. 54. 75.
[4]) Viz Archiv Mezeř.

tuje, dychtí strhnouti roušku s tohoto svého Saiského obrazu, poznati alespoň poněkud pravou povahu snu. Snaha ta jest asi tak stara jak stary jsou v lidstvu paměť a myšlení. Staří spisovatelé vypravují, jak důležitou stránkou života jednotlivcova i národního bylo toto studium, jehož vymáhaly ovšem příčiny jiné, nežli snaha poznati lidskou přirozenosť. Pokládajíce totiž sny za vnuknutí boží, staří pozorovali a vykládali sny, kdykoli na rozpacích byli, co by činiti bylo. Augustus i Publius Decius, jimž bohové vítězství ve snu zjevili, proti původnímu úmyslu svému bitvu započínají a vítězí, Mohamed pozoruje a vykládá sny, jež jsou čtyřicátým šestým dílem veškerého jeho věrozvěstného poslání; Arabové, Chaldeové, Egypťané, Babylonští a Hebreové dle snů svých veškeré jednání zařizují.

Vykládání snů bylo povoláním osob vyšším nadáním obdařených, a stát ze příčin politických staral se o ně. Jakých odměn dostávalo se šťastnému vykladači snů, vidíme na Danielovi a Josefovi, z nichž onen v Babyloně, tento v Egyptě spoluvladařem se stal hrdých mocnářův a tak i slávy i prospěchův hmotných lidu svému zjednal. Nyní ovšem nepřipadne žádnému, aby ze snů státníkův rozmanité politické zápletky vyvozoval, ani, by dle snů náboženské sekty zakládal, a však dosud jest mnoho lidí, kteří probudivše se ze spánku ku snáři útočiště berou, jedni, aby výkladu podivných těch obrazů nabyli, druzí, aby se dověděli šťastných čísel. Vedle těchto potomků starých Orientalův jsou jiní, kteří poněkud s jiné stránky na sen pohlížejí. Jsou to předkem básníci dramatičtí a filosofové, z nichž oněm jest sen vítaným prostředkem, jímž by jednání svých reků podepřeli, těmto pak jest důležitým problemem v jehož rozřešení mnohé naděje skládají.

Homerovi rekové jako hrdinové dramat Shakespearových, Götheových, Schillerových často jednají jen z podnětu snův, jichž vylíčením básníci příčinnou spojitosť veledůležitých a nijak zevně neobjasněných událostí episodicky vykládají.

Z badatelů filosofských v přední řadě tu jmenovati sluší psychology. O tom nelze pochybovati, že jako spaní jest zjevem fysiologickým tak sen zjevem psychologickým po výtce slouti může, rovněž i to na jevě jest, známe-li sen, že známe též vědomí a to předkem ve stránce jeho nepravidelné čili pokud jest chorobou duševní. Ký tedy div, že filosofi od pradávných dob obraceli zraky své na tento podivný zjev. Až po Aristotela, který o životě lidském lidsky hovořil, a právem zakladatelem psychologické vědy se jmenuje, všickni myslitelé měli sen za vnuknutí boží, nepouštějíce se do

vědeckého výkladu jeho. Aristoteles jednal o snu ve zvláštním spise, a mnohé názory, které tam pronesl, jako na př. že snové obrazy povstávají ze spojení slabých dojmů se zbytky dojmů dřívějších čili představ (*φαντασίαι*), jsou pravdivy dosud. Cicero ve spise de divinatione řečeném uvodí veškery důkazy pro božský původ snův, ale pomíjí podrobiti jich úvaze kritické. Filosofští spisovatelé církevní a středověcí buď přidržovali se bible, v níž na mnohých místech se mluví o božském původu snův, aneb mínění svá spůsobovali k výkladům Aristotelovým, aneb — ovšem jen málo kteří — pouštěli se do vlastní špekulace, která nejčastěji připomíná blouznění alchemistův. Fantasticko-mystický zajisté jest názor známého lékaře Paracelsa, že duše ve snu probíhá nadhvězdnými kraji, kdežto tělo se mění ve hmotu, z níž vzato jest. Od těchto blouznivců středověkých příliš vzdáleni nejsou ti filosofi ze školy Schellingovy, kteří různými a nejčastěji temnými obrazy zjev náš vykládajíce nevědomosť svou zakryti a vševědoucnosť svou ukázati se snaží.

Nejlepšími rozbory celého problemu vědu obohatili badatelé fysiologičtí, kteří psychologie naprosto nezavrhují, a psychologičtí, kteří spoléhají na fysiologii. V první řadě stkví se tuto jména věhlasného J. Müllera a J. E. Purkyně, k nimž se řadí Burdach, Wundt, Strümpell, Maury, Spitta, Leidesdorf, Pfaff, Scherner, Radestock, Binz, Siebeck, Hildebrant, Preyer, Pflüger, Durdík.

Není zde místa a nestačily by síly naše, bychom podali zevrubné rozbory názorů těchto mužů ve věci naší, spíše přestati nám bude na povšechném nástěnu tohoto hlubokého problemu.

Předbraním a nezbytným úvodem nástěnu toho je stručný výklad bdění, které se má ku spaní jako líc k rubu nějaké věci. Bděním jmenujeme stav všestranného rozčilení a vědomých činností (Purkyně), stav skutečného pociťování a představování (J. Müller) tedy stav, v němž se nalézáme, když smyslové dojmy zúmyslně tvoříme a vůlí svou dáváme podnět k rozmanitým zevnějším pohybům a jednáním vůbec.

Veškera čidla bdícího v čilém jsou styku se světem zevnějším, přenášejíce každou změnu v duši a tvoříce takto základ vědomí, které soustředěno jest v naší úsobě, jež býti se jeví jednak výsledkem historického našeho vývoje jednak i příčinou všeho jednání přítomného. V tom právě, zdá se nám, že jádro bdění spočívá, že úsoba naše jest jednotným a historicky věrným středem veškerého našeho vědomí, a zároveň principem příčinným a východiskem společným i jediným veškerých našich činův. Bdíce víme, že jednáme, protože

chceme, ať už jednání to jest prací zevnější, tělesnou, aneb činností vniternou, duševní.

Jest však otázka, co jest vědomí, jehož kulminačním bodem v každém okamžiku jest úsoba, jejížto vědomí o své vlastní existenci předkem bdění karakterisuje. Dušesloví, jemuž první slovo v té příčině pronésti přísluší, jakkoli věc tu má za problem dosud nerozřešený, vykládá, že toho jsme si vědomi, čili že to tvoří naše vědomí, co si v jistém okamžiku představujeme, vyhlašujíc představy za jediné základné stavy duševního života lidského, z nichž způsobem pro nás neznámým tvoří se stavy ostatní: city, snahy a veškeré jich druhy. Představy naše v původním svém ponětí jsou pocity, t. j. stavy duševní které v duši vznikají, kdykoli tělo naše jisté změny doznává. Jsou to zejména nervy, které, z rozličných středů vniterných (mozku, míchy, uzlin) vycházejice, na způsob větví stromových aneb drátů telegrafických po všem těle až k povrchu se rozšiřují, na rozličných místech zvláštní skupiny, čidla, tvoříce. Tato čidla jsou jako hlídky vystavené k tomu, aby každou změnu ve světě ku středovému ústrojí, k mozku převáděla a duši ohlašovala. Každý z těchto vyzvědačů pozoruje však jen určité změny, každým zajisté druhem těchto nervových konečků jen určitý druh zevnějších změn v duši se přenáší, což J. Müller specifickou energií jednotlivých čidel pojmenoval. Tak v duši ohlašuje nerv ukončený v oku změny v pohybu etherovém (světlo, barvy), v uchu změny ve chvění vzduchu (zvuk), na azyku změny lučebnin tekutých (chuť).

Stane-li se změna v okolí našem, některý z nervů čidelných ihned dojat, t. j. ve zvláštní stav, podráždění řečený uveden jest. Stav tento, který vlastnostmi tepelnými, chemickými, elektrickými se jeví, není dostatečně znám. Kdo jej za pohyb buněk nervových mají, dle obdoby pohybu po dráždidle zevnějším tak soudí, kdo však teplem, chemickou činností aneb elektrickým stavem jej vystihnouti se domýšlejí, z jednostranného účinu o neznámé příčině jeho soudí. Jisto jest, že toto podráždění jest rozlučování jistých součástek živé hmoty, čímž jednak jí kyslík se odnímá a některé pevné součástky tak se mění, že pružnosti pozbývají, jednak i látky některé se tvoří, jež okysličování ostatních velice překážejí. Fysiologické podmínky podráždění, z nichž jmenujeme jisté množství intramolekularného kyslíku a látek bílkových, jistý stupeň teploty v nervu a nedostatek látek unavujících, k nimž kyselinu mléčnou, vápno fosforečné a částečně kyselinu uhličitou počítáme, nejsou známy tou měrou, bychom z nich docela jisté soudy mohli činiti o stavě v nervstvu. I to jisto jest, že nerv jen určité únavy jest scho-

pen; je-li nerv tak mocně aneb tak dlouho drážděn, že blíží se této mezi své největší únavy čili zemdlelosti, pozbývá tou měrou dráždivosti, že ani mocné zevnější popudy ho nepozdražďují. Dráždíme-li nerv nad tuto mezi, stává se buď na čas aneb na vždy této činnosti neschopným a přestává býti ústrojem vědomí. Podráždění nervové rozšiřuje se dosti volně do mozku, kde zvláštním stavem, pocitem čili představou základní se končí. O to se nikdo nehádá, že pocit děje se v mozku, jen o tom shody není, je-li pocit stav zvláštní, stav sui generis, kterého nelze zaměňovati s podrážděním, aneb je-li prostý stav tělesný jako podráždění. Badatelům, kteří pocit za zvláštní stav, za stav duševní pokládají, říkáme spiritualističtí, těm pak, kteří pocit za stav tělesný mají, materialističtí psychologové.

O této otázce, která stupněm přesvědčení jest hypothesou, povahou pak svého předmětu problemem metafysickým, rozhodovati zde nezamýšlejíce, poznamenáváme toliko, že materialismus psychologický svou chatrnosť a nevědeckosť již tím dokazuje, že nepoznává, kterak hmota mozková, z níž sensaci čili elementarné představování vysvětluje, rovněž tak hlubokým a dosud nerozřešeným problemem jest jako duše, s níž ostatní psychologové život duševní spojují. Divno nám jest, že materialisté převádějíce duševní stavy a jejich změny na fysickou činnosť, nepozorují, kterak vše fysické jest metafysickým zároveň, a že fysika sama transcendentalnosť posledních příčin uznává. Materialismus psychologický, nehledíc ani na mravní jeho důsledy, jest ve všech svých měnách pouhou hypothesou, neboť podklad jeho je smyšlénka, a to hypothesou nevědeckou i špatnou, jelikož uznávaje věčné, nehmotné síly hmoty, sám sobě odporuje a nad to nic nevysvětluje. Jeho rozpravy a studie o mozku jsou větším dílem pouhé smyšlénky, aneb se v nich překroucená skutečnosť spojuje a za pravdu vydává. Složení mozku jest nám málo známo, ještě méně víme o jeho úkonech a téměř nic nevíme o jeho činnosti ve službě duševního života. Fysiologové v pravdě ještě méně o životě mozkovém se stránky psychologické vědí, než vozkové, kteří svezše do domu zakuklené hosty, před zavřenými dveřmi na ulici státi musí. Rádi uznáváme, že jest mnohostranný parallelismus mezi duševním a tělesným životem, a že zejména vznik psychologických stavů závisí na ústrojí tělesním a jeho změnách, myslíme však, že bychom se dostali do sporu s vědou, která žádných neoprávněných skoků ve svých úsudcích netrpí, kdybychom souběžnosť a závislosť za totožnosť a jednostejnosť měli. Jako nemůžeme souhlasiti s těmi, kteří od vědy a poznání lidského více žádají, než aby vysvětlily úkazy způsobem rozumu lidskému dostupným, rovněž nemůžeme

míti způsobu toho za vysvětlení, v němž hypothesa jinou hypothesou špatnou, neoprávněnou a nevědeckou se podpírá. Zdá se nám, že daleko jest ještě čas, kdy lidský rozum ze studu snad, že posledních příčin vystihnouti nedovede, vrhne se jako pravý bankrotář do propasti materialismu, aby takto sám sobě umíráčkem odzvonil. Nejvýtečnější fysiologové i myslitelé vůbec netajili se tím, že o jakosti duše kategorických, tím méně pak apodiktických soudů tvořiti nedovedeme, a že přestati nám jest prozatím jediné na tom, že duše naše v mozku kdesi sídlíc, mozku ku svým činnostem nezbytně potřebuje. Tolik učí zkušenosť.

Již pouhé změny, kterých bunice mozkové vniterným svým životem doznávají, v duši naší odrážejí se jako temné ono pozadí, jež duševnímu materialu smyslovému zvláštní ráz dává a somatickou resonancí, někdy i pocity životními se jmenuje.

Na těchto stavech velice nejasných, jichž v dospělejším životě teprve tehdy jsme si jasně vědomi, jsou-li abnormálně zvýšeny čili zmocněny, a které snad v životě novorozeňátka jedinými jsou stavy duševními, závisí i leckterý podivný obraz snu.

K těmto stavům druží se i stavy, které za příčinou slabého podráždění čidla v nitru našem povstávají, potom i ty stavy dosti mocné, kterých si vědomi nejsme dostatečně, poněvadž naše vědomí soustředěno jest ve skupině, která se stavy zmíněnými v nižádném bližším styku není. O tom nelze pochybovati, že i ty chvěje vzduchové, jichž za sekundu se děje přes 38.000, jakkoli pocit zvuku nemají za následek, přece nějak v ucho naše působí, jako zajisté i světlo ultrafialové na nerv oční účinky jeví. Též to jest známo, že v rozmluvu nebo práci nějakou zabráni jsouce neznamenáme toho, že někdo do pokoje vstoupil, ačkoli když ona jednostranná pozornosť přestala, pamatujeme se na to. Mnohdy tato vzpomínka teprve ve snu se dostavuje. Veškeré tyto stavy, jichž zevrubněji věc rozebírajíce ještě mnoho bychom nasbírati mohli, tvoří onen neuvědomělý material, na kterém ráz duševního života za bdění a mnohem ještě více za snu závisí. Jakkoli však těchto stavů vědomých i nevědomých jest veliké množství, chudým byl by život duševní, kdyby jen na nich přestával. Vzpomeňme si jen na stavy duševní, jež máme, když v tiché temné samotě zavřeli jsme se veškerým dojmům světa na představy, stavy ryze psychycké, jež nejsou prostými následky nervového podráždění. Představa průvodu pohřebního, kterou mám, není pocitem, neboť toho jsem si vědom, že průvod ten dávno a daleko odtud jsem viděl. Nejsou však představy naše docela prosty tělových prvků. „Duše v těle jsouc bez těla nic nemůže činiti,“

praví Komenský, a představa, jakožto obnovený pocit, který v úzkém styku byl se zvláštní inervací nervovou, rovněž poněkud aspoň spojena bývá s touto inervací, kde ovšem předpokládáme, že v mozku našem zatím veliká změna se nestala. Žal, který mám vzpomínaje pohřebu otcova, může býti spojen s podobnými tělesnými průjevy, jako byl žal, kdy pohřeb ten jsem obstarával. Změnila-li se zatím somatická resonance, stalo se to buď ve prospěch představy, která pak v tělesných stavech má velikou oporu, takže často i ráz pocitový na se béře, aneb na její škodu a potom představa jest velmi slaba a rychle z vědomí mizí. Opakuje-li se pocit a s ním příslušný stav somatický často, ustálují se spolu tak, že obnoven-li jeden i druhý se obnovuje. Lidé méně vzdělaní, kteří příjemnosť nějakou smíchem a všelijakými stavy tělesnými provázívají, na příjemnosť tu myslíce, nemohou se zdržeti obvyklých průjevů zevnějších; lidem vzdělanějším vůle jest dostatečnou překážkou těchto návykův. Kde však moc vůle nedostačuje, aneb kde vůle stavy duševními stranou pošinuta jest, jako ve snu, ve vášni a bláznovství tu i vzdělaný muž navyklostem svým povoluje. Mnohdy ze příčin na mnoze neznámých obnoví se stav somatický dříve, a za ním teprve příslušná představa, tak že na př. nějaký pohyb vykonáme, a vykonavše jej, o něm teprve vědomí máme a jej i schvalujeme jakožto čin představě naší docela přiměřený. Že dosti malá změna v okolí našeho těla dostačí, aby ústroj zvláštním směrem vycvičený tím směrem reagoval pocit s touto reakcí spojený obnovil, toho obrazy snové nesčetné příklady podávají. O představě víme jen, že ji máme, čili že si ji představujeme, a že byla vybavena za příčinou somatického stavu aneb duševní činnosti. Odkud přišla a čím byla před tím, není nám známo, a rádi přisvědčujeme Ribotovi, který dí, že byla stavem neuvědomělým, i Strickrovi, který veškerenstvo těchto stavů jmenuje vědomím potencialným čili utajeným (latentním), avšak nemůžeme úplné víry dáti těm, kteří jsou toho mínění, že představy jsou docela nové stavy duševní, které z jakýchsi disposic somatických, pokud tyto jsou residua (zbytky) pocitové, se tvoří, jakkoli o paměti tak řečené somatické, dobře víme. Nám věc tato méně jest důležita. Kdybychom věděli, co je pocit, snadno bychom seznámili se i s povahou představy. Nechť je představa novým stavem aneb jen residuem pocitovým, tolik jisto jest, že představy tím spíše a tím snáze se objevují, čím mocnější skupiny aneb řady tvořily pocity. Opakování a cvik, jak již Quintilian praví, jsou nejlepší posilou paměti. Představa vystupuje též ve vědomí, když má mocné přátelstvo, když jest členem mocné skupiny, a když této skupině nic nevadí, by se

ve vědomí rozvinula. Vystupuje-li představa vlastní mocí, když překážky její jsou odklizeny, říkáme, že se vybavuje prostě, vystupuje-li však za příčinou svého sdružení s jinými, že se vybavuje návodem. Zpráva, že otec umřel, zapudí rázem dobrý humor, ten však se opět dostaví, když otec přítomností svou lživosť zprávy dosvědčí; upomene-li mne někdo na výroční trh, uvedl mi na vědomí kramáře, hrnčíře, a p. představy. Že stejný pocit vybaví stejnou představu, není třeba dovozovati; že též skupiny podobné a kontrastné se spolu vybavují snadno se dovodí. Skupiny podobné jsou ty, jichž části jsou veskrze si poměrny (obraz a předmět), jsou tedy stejny poměrností svých částí; skupiny kontrastné jsou stejny aneb podobny až na jediný znak (svatební veselí a pohřební slavnosť). Biblická podobenství obou úkazů příklady jsou vhodnými. Z kontrastných jmenujeme podobenství o marnotratném synu a naši národní baladu „Osiřelo dítě.“ Je-li vybavená skupina neb řada věrným obrazem skupiny neb řady původní, jmenujeme vybavení pamatováním, pakli není sluje zobrazením, jehož předním znakem jest, že skupiny jsou nové svým složením. Na obrazech snu nejčastěji to vidíme. Obrazivosti daří se nejlépe, je-li duševní život bohat a rozmanit, a je-li rytmus duševního proudu dosti rychlý.

Je-li s fantasií spojen stav nervstva a povstala-li za příčinou stavu somatického nebo popudu zevnějšího, aneb sdružily-li zas s ní tyto, máme skupiny zobrazené za skutečné věci čili za skupiny pocitův, z čehož potom povstávají známé klamy, nesprávně smyslovými pojmenované, totiž přelud a přízrak. Má-li chlapec za šera bodlák u cesty za loupežníka naň čekajícího, trpí přeludem (illusí), domnívá-li se vrah, že oběť jeho neustále za ním chodí, trpí přízrakem (hallucinací). Vidí-li někdo něco, kde nic není, trpí přízrakem, vidí-li něco, kde to tak není, trpí přeludem; onoho pronásledují duchové, tohoto strašidla. Kdežto o vysvětlení přeludu dělí se psychologie s přírodními vědami, má přízrak sama na starosti, a nanejvýš s fysiologií jest se jí raditi.

Přízrak podporují čilá představivosť, změna jakosti krevní, choroba mozku, genetalií a plic, hypochodrie, hysterie, epilepsie, přílišné unavení tělesné i duševní a požívání některých omamujících látek, jakož i vodorovná poloha těla, při níž krev lépe do mozku prouditi může. Původem svým sahaje do stavů neuvědomělých a složením svým jsa docela nahodilým, přízrak vymyká se vůli naší a má ráz snový, za kterou příčinou jej někteří právem středním stavem, mezi normalným vědomím a snem jmenují.

Ještě leccos bychom o vědomí a bdění měli pověděti, avšak

co pověděno, alespoň v nejpodstatnějších rysech, dostačuje, abychom výkladu spaní a snu porozuměli a stanovisko své dostatečně vyznačili.

Spaní jest zjev všední, ale málo znám a málo dosud objasněn. Od časův Aristotelových mnoho o tom napsáno. Hippokrates, Galenus, Argentarius, Blumenbach i Durham vysvětlovali spánek buď ze snížení teploty mozkové neb z ubývání krve v mozku. Plinius domníval se, že spaní vždy nastane, když duše sama v sobě se zavře, kdežto Des Cartes z úžení průchodů duševních, Hartley ze smrštění mozkové látky, Haller z nahromadění krve v mozku, Ziel konečně z vyrovnání protivných elektřin mozkových spánek vysvětlovali. Filosof Kant o věci takto se pronáší: Spaní podle jména jest stav, v němž zdravý člověk není s to, by dojmy smyslové vnímal; jakby věcný výměr spaní zněl, to nechť nám vysvětlí fysiologové, kterým bude vysvětliti zemdlení, jež jest zároveň obnovením si k činnosti smyslové.

A v pravdě fysiologové upřímně hleděli si tohoto nesnadného problemu. Pravíme nesnadného, protože jednak uniká vědomí, jehož ku každému zpytování vědeckému třeba, jednak že podmínky jeho přerozmanité si až navzájem odporují, jednak konečně že je provázejí úkazy (snu), odporující všem pravidlům zkušenosti vědomé i logickému myšlení, jež jest vědeckého rozboru postulatem nezbytným.

Teprve r. 1840 J. Müller, věhlasný fysiolog Berlínský, první výměr věcný spaní podal, který učinil konec veškerému blouznění metafysických fysiologů ze školy Heglovy. Zní pak výměr ten takto: Stavy vzbuzené v bunicích mozkových které spolupůsobí při činnosti duševní, činí ponenáhlu mozek neschopným k činnosti a působí takto spaní, které jest pro mozek tím, čím jest umdlení pro části těla ostatní. Ve spaní činnosť duševní na čas se zastavuje, a tím obnova v bunicích se děje. Tím byl problem tento postaven na vědecký základ, a když r. 1846 náš slavný Purkyně celý průběh spaní popsal, neodvážil se nikdo na tento psychofysický problem s ryzí spekulací. Rozdíl mezi spaním a bděním stanově Purkyně myslí, že „ve spaní je jakási osoblivá kladná, bdění zrovna protivná bytosť, ne toliko úbytek síly.“ Rozdíl ten však netýče se jakosti, nýbrž jen ličnosti (quantity). Mnohdy není ani lze říci, kdy bdění končí a kdy počíná. Motanice, zanícení, spaní a mdloba jsou jen stupně různé téhož stavu. Tím ovšem nesouhlasíme s těmi, kteří praví, že kdo spí, nejvlastněji žije, a kdo bdí, že umírá, ani s těmi, kteří spaní za zmocněné (potencirované) bdění mají, tím méně pak s těmi, kteří spánek mají za smrť duše.

Onino mají zajisté na zřeteli fantastické sny, které skutečně zdají se býti jakýmsi vyšším vědomím, jakýmsi pronikáním oněch krajů, které smyslovému našemu názoru naprosto jsou nepřístupny, tito zření mají předkem na spánek tak řečený tvrdý, o němž se domýšlejí, poněvadž na sny se nepamatují, že jest prost veškerého duševního bdění. První i druhá domněnka stejnou měrou neoprávněnou i nevědeckou býti se nám zdá. Nehledě ani na to, že nelze ani mysliti, by duše, jak z pověr lidu se dovídáme, z těla po libosti vycházela, dlužno na to ukázati, že toto „vyjití“ z těla by se jevilo alespoň tak jako kterákoli činnosť duševní, což se však neděje. Ostatně tak řečená korrespondence duší jest pium desiderium spiritistických oněch umělců, kteří by rádi s veškerou příčinností přírodní se rozžehnali. Totéž platí o druhé domněnce, která vrcholí v tom, že tvrdý spánek jest beze snův.

Dočítáme se sice v některých starších i novějších spisech, že byli lidé, kteří vůbec snů neměli, zprávám těm nepřikládá se však víry. Tak vypravuje Herodot, že na Atlasu žijí lidé, kteří nepožívají nic živočišného a nemají snův; totéž Plutarch o Thrasymedovi, Sueton o Neronovi, Lessing sám o sobě a jiní o Bedřichu Pruském vypravují. Snad, ačkoliv i o tom pochybujeme, neměli snů ranních a na dřívější se nepamatovali; nedostatek však paměti jest důkazem velice chatrným, a pozbývá moci důkazu, když jiný *následky snu* nás o tom přesvědčí, že jsme sen měli.

Spánek narkosou spůsobený jest nad obyčej tvrdý a přes to sprovázen bývá přemnohými, rozmanitými i fantastickými sny. Mimo to, jak Burdach právem se domnívá, kdyby duševní život ve spaní docela zničen byl, nemohli bychom ani ze spaní tvrdého probuzeni býti. Ostatně představy, jelikož jediný prostředek sebezachování duše, která i po procitnutí stejně sebevědoma trvá, zničeny býti nemohou, neboť, jakkoli nejsou představy silami, v celkovém duševním životě ráz sil mají a právem o zachování jejich mluviti se může. Jasnější stane se nám věc, až budeme později mluviti o snu.

Spaní jest pravidelně následkem unavení a zemdlení částic mozkových; umdlení to pak pochází z podráždění nervstva, jímž jak svrchu jsme pravili, jednak kyslíku látce životní se ubírá, jednak v ní zvláštní součástky látek umdlévajících se hromadí, k nimž počítáme natrum lacticum, kreatin, vápno fosforečné. Smyslovým vnímáním jako každou prací spotřebuje se jisté množství látky životní, ztráví se jistá část kyslíku z látek pokrmových vzbuzeného a jistá část látek umdlévajících se vytvoří. Becker na př. za příčinou zvláštní radosti pozbyl na váze za 24 hodin 1159 grammů. Již Claude Ber-

nard dokázal, že nerv svalový, což se může na veškeré nervy pracující rozšířiti, když se jím pracuje, krvi více kysliku ubírá, nežli když byl v klidu, a pokusy dokázáno jest, že zvíře jen potud bdí, pokud v krvi jisté množství kysliku má, a že usíná neb umdlévá, zmenší-li se toto quantum, konečně že zmírá, ztratilo-li kysliku ještě více.

Čím delší a čím nesnadnější práce, tím více se spotřebuje látek, tím více člověk se unaví, tím více též zemdlí a tím spíše usíná.

A však poněvadž proud krevní látky umdlévající s sebou béře, závisí zemdlení též na tomto proudu, a sice předem na množství zdravé krve a pak i síle proudu toho. Množství krve řídí se látkami, kterých na výživu béřeme, pak i šířkou a pružností průchodů krevních, kteréž, jak Beneke praví, jsou v každém člověku více nebo méně jiné, jakož i způsobem jeho zažívání čili jeho tělesnou přirozeností.

Síla proudu krevního závisí na jakosti krve a na energii srdcové činnosti. Vše, co krev plodí a sílí, zemdlení a tím i spaní zapuzuje. Lidé krevnatí a suší tak snadno neusínají jako lidé nedokrevní a tlustí, jichž průchody krevní vrstvou tuku procházejíce malou mají pružnosť a mnohdy i světlosť; rovněž lidé kteří pracujíce příliš se potí aneb látky dosud docela nestrávené jakýmkoli způsobem vyměšují, dříve unaveni jsou, než lidé, kteří této ztráty pružnosti a síly krevní nemají. Pijíce čistou vodu aneb jiný nápoj sílicí, nahrazují onino tuto ztrátu abnormalním způsobem utrpěnou. Lidé, z jichž krve málo součastek močových (anurie) a žlučových (ikterus) se vylišuje, bývají ku spaní rovněž tak naklonění, jako lidé, kteří rozličnými látkami tak řečenými látkami uspávacími (narkotica) krev si porušují a rázem ve spánek upadají.

Narkotika, k nimž počítáme morfin, chloral, lih, starodávní a prostonárodní mák, silice, rostlinné pryskyřice, obsahujíce látek unavujících a omamujících veliké množství, usazují se na látku nervovou zvláště na koru mozkovou a činnosti její překážejí. Preyer sice spánek tento „uměle vzbuzený“ má za docela něco jiného, než za spánek přirozený, prací vzbuzený, avšak nelze popírati, že narkosový spánek veškerým svým průběhem docela se shoduje se spánkem normalným. Ostatně vždy je to změna v ústrojenstvu mozkovém, kterou částečky mozkové ochabují a zemdlení i spánek povstává.

Tato změna v ústrojenstvu mozkovém následky na vědomí má ty, že mezi duši a zevnější svět položena jest skupina temných stavů somatických v bunicích nervových, která, čím dále tím více mohutní a duševním stavům vědomým překáží, aby se dostatečně nerozvinuly.

Dostoupila-li síla těchto stavů temných tak daleko, že se rovná síle stavů vědomí tvořících, a nemůže-li nervstvem unaveným pocit představám ze zevnějška se dostávati, kdežto stavy v nervstvu neustále mohutnějí, vědomí čím dále tím více slábne, duševní material čím dále tím více chudne, až konečně docela zabaven jest temnou onou spoustou somatickou. Dříve než se to stalo, může vědomí již klesající ještě na čas oživeno býti a to buď tím, že zemdlení tělesné látkami nějakými zmírníme, aneb že stavy duševní mocnými smyslovými dojmy, které vědomí na okamžik soustřeďují a rozmnožují, sesílíme. Požívání kávy silné neb čáje na chvíli ospalosť rovněž tak zapuzuje, jako pěkná a zvučná hudba a jako zajímavé čtení aneb kratochvilné divadlo. Přední příčina spaní jesti tedy vždy práce, a to práce tělesní aneb duševní. Práce duševní, při níž předkem mozek zaměstnán jest, zajisté dříve mozek unaví, než práce ruční, ale každá práce konečně má v zápětí zemdlení a spánek. Spotřeba živé síly naší totiž rozděluje se na dva díly, z nichž jeden vyčerpán jest prací mechanickou a činností tělesnou, druhý praci psychickou. Nastane-li spotřeba na některé straně větší, nahrazuje se ze strany druhé, neboť mezi duševním a tělesným životem člověkovým jest přímá vzájemnost. Kdo pracuje tělem nad obyčej, bezděky přestává mysliti, a kdo zahloubá se v proud svých myšlének, tomu padá práce z rukou; kdo veškerou fysickou sílu vynaloží na práci ruční, nemůže zároveň pracovati nohama neb hlavou a kdo ponoří se ve smyslový názor, tomu nezbývá síly na hluboké přemýšlení.

Jeví-li se spotřeba v některé části nervstva větší než v ostatních, účastenství berou ponenáhlu veškeré části a sice tak dlouho, až zemdlejí a ve spánek upadají. Tím se vysvětluje, proč na př. po dobrém obědě člověk zvláště nakloněn bývá ku spaní. Žaludek totiž větší měrou pracuje než obyčejně, tím soustředí se v něm více krve, spotřebuje se více kyslíku, který tím ostatním částím tělesným se odnímá, takže tyto se stávají ku práci namahavější tělesné i duševní méně schopny (plenus venter non studet libenter).

Vedle těchto příčin spaní přímých, jsou ještě jiné prostředky spaní podporující a příčiny jeho nepřímé. Pro lepší přehled rozdělujeme je na fysické, ku kterým tlak na mozek, hlad a žízeň, zvýšení a snížení teploty tělesní počítáme, a na psychické, z nichž nedostatek smyslového názoru, dlouhou chvíli a soustředění pozornosti jmenujeme. Tlak na mozek, který státi se může buď zevnější aneb vniternou příčinou (udeřením, návalem krve neb nádorem, který v lebce se tvoří), uzavírá, jak Fechner praví, průchody činnosti psy-

chofysické a sice tím, že volný proud krve mozkem nesnadným činí. Známo jest, že úd, do něhož krvi průchod zamezen, stává se necitelným, odkudž snadno se vysvětlí, proč tlak na mozek uspává a je-li větší omamuje i smrť v zápětí má. Tlakem na mozek Haller psa tak silně uspal, že hřmotně chrupal; udeřením na mozek před krátkým časem p. T. v P. po delší dobu ležel omámen.

Hlad a žízeň, které se dostavují, když ústrojí životní sílu vyrábějícímu nedostává se dosti látky záživné, takže práce tělesní aneb duševní jde z látek tělo tvořících a zejména z krve, která se ztravuje a tlakem i pružností svou ochabuje. Z počátku jeví se hlad i žízeň mocným pocitem nepříjemným, později však, když nervstvo tento pocit v duši převádějící tou měrou zemdlelo, že práh citlivosti jeho příliš vysoko je, tak že takovými dojmy, jakými okamžitě žízeň i hlad jsou, podrážděno více není, přestává nepříjemnosť, která poněkud usnutí vadila, a člověk snadno usíná velmi tvrdě.

Teplo proud krevní sice urychluje, avšak tkanivo tělesné jím ochabuje a tlak krve se tudíž menší. Mimo to z teplého vzduchu, který řidší jest než studený, méně kyslíku se nám dostává, čímž čilosť životní trpí. V létě spíše ospalosť nás přepadá než v zimě. Chladný vzduch vůkolní, který vypařování na těle našem nad jiné podporuje a tím nervstvu vodnaté, pružné látky ubírá, velice podporuje usnutí. V ložnici méně vytopené spíše usínáme a lépe spíme, než v místnostech horkým vzduchem naplněných.

Nedostatek dojmů smyslových, který za temna a ticha největší jest, sám sebou spaní nepodporuje, neboť proud duševní, bera látku z paměti a z obrazivosti, bdění na vyšší jasnosti udržeti dovede. Probudím-li se, dí Purkyně, příliš záhy, a chci-li opět usnouti, podaří mi se to zřídka potmě, kdežto osnova myšlének svobodně se splétá, ale ovšem vždycky, jakmile jsem rozsvítil a nějakou chvíli četl t. j. mozek poněkud unavil. Není proto nezbytno ani přirozeným zákonem, aby člověk večer spal a ve dne bděl, avšak komu starati se jest o živobytí, noc ku spaní volí, protože noc ústrojenstvu jeho dosti látky neposkytujíc a způsob, kterým se látka ta zjednává, v nejedné příčině znesnadňujíc, méně činnosti jeho příznivou se býti jeví než světlo, kterým devět desetin duševního materialu nabývá. Jsou ovšem lidé, kteří této přirozené výhody a tohoto ve přírodě obvyklého řádu nehledí, ale to jsou lidé, kteří buď bez práce byt svůj zapezpečen mají, aneb pláště temnoty ku své práci nezbytně potřebují. Pouhým návykem nazvati sluší spaní při světle umělém aneb za působení mocnějších dojmův. Mlynáři

a chase jeho rachocení mlýnův nepřekáží, aby zcela normálně neusínali.

Ovšem mocnější dojmy jen tenkráte nejsou překážkou usnutí, když vědomí se v nich nesoustředuje a když vroucí tužby, starosti a snahy mocné k nim se nepojí čili, když dojmy ty nemají veliké hodnoty psychické. Jako pohodlná poloha těla t. j. ta, v níž napjetí svalův jest nejmenší, tak rovnováha a bezstarostnosť duševní nezbytné jsou podmínky usnutí. Dopsav úlohy žák, rychleji a bezstarostně usíná, než když na druhý den vypracování odložil; po zkoušce, říkávají starostliví kandidati, člověk se opět jednou dobře vyspí, a zločinec než prohlášen byl rozsudek, mnohem méně a nepokojněji spává, než když ortel nad ním pronesen byl. Lidé dospělí a děti, kteří mají málo potřeb a skorou obrazivosť, lépe spávají než lidé čilého ducha a ti, kterým mnoho starati se jest. V té příčině dobře se mají ti lidé letory flegmatické, kteří jsou numerus, fruges consumere nati, kteří starostmi hlavy si nelámou, potom ony vánkomilové letory sanguinické, kteří jsou sama starosť a trampota, sama láska a útrpnosť ale jenom na chvilku, které tedy z duševního klidu na delší dobu nic nevyruší.

Dlouhá chvíle, kterou máme, když vědomí naše tvořeno jest velmi slabými představami, tak že duševní život nebudí snahy mocnější a vůbec velice chabým jest a somatickými oněmi stavy snadno zabaven býti může, velice podporuje usínání.

Konečně i soustředění vědomí na nějakou bezvýznamnou, jednotvárnou skupinu pocitův čili věc, velmi rychle dlouhou chvíli a spánek působí. Jednotvárné ťukání hodin, mírné hučení větru, čapotání deště na okna jizby, zdlouhavá povídka, bezvýznamná nebo nesrozumitelná řeč uspávají rovněž tak jako nazírání na kostku jednobarevnou, na kterou nazírati bylo chudokrevným a nervosním mediím Braidovým, Hansenovým a Lichoninovým hypnotickým.

Někdy jmenuje se mezi prostředky uspávacími i vůle. Kdo toho cvikem dovedl, že zúmyslně dlouhou chvíli si zjednává aneb že pozornosť na nic soustředí, ten usíná, protože chce. Napoleon I. a Kant prý toho dovedli. Ty jsou nejobyčejnější příčiny i prostředky usnutí. Přistupujíce k výpisu celého zjevu, jehož usnutí prvním jest počátkem, poznamenáváme, že dle síly rozeznáváme tyto jeho měny: ospalosť, usnutí, tvrdý spánek, snivý spánek a procitnutí.

Ospalosť počíná povšechným ochabnutím činnosti životní a náklonností ku klidu čidel i svalův. Nesnadno i nemilo jest nám v jakémkoliv vzhledě býti činnými. Na víčkách očních se jeví jakýsi tlak, jemuž občas i pružnosť svalův očních podléhá. Nemožno nám

zraku na nějaký předmět vědomě upírati. Ucho pozbylo pružnosti obvyklé i spolehlivosti v rozeznávání zvukův; ruka počíná býti těžka, a na čele pocitujeme nepříjemné svědění. Osoby nemocné, melancholické a hypochondrické jsou zvláštní nevolností postíženy, tak že se jim zdá, jakoby na ně vše padalo. Podobně život duševní ocháblým se jeví. Pozornosť znenáhla mizí, paměť nevěrnou se stává, myšlénky naše, nemajíce logičnosti a pravidelného, obvyklého sledu, podobají se obrazům za šera pozorovaným, bez významnějších rysův a živějších barev. Tyto myšlénky vybledlé, nemajíce pevného pojidla v úsobě, na způsob bludiček sem tam vědomím se toulají, jsouce však dosti často propleteny rozmanitými stavy neuvědomělými, jimž síly a života přibývá, bývají rázu somatického, smyslného, ale též elegického, nábožného. Stesk a touha po milené otčině a drahých rodičích, city něžné lásky k Bohu i k milence nejčastěji se objevují. Mocnější dojmy a důležité zprávy jimiž ona psychologická výslednice mezi stavy v bunicích nervových a stavy duševními nad nullu se povznáší jsou však ještě s to, by na nějaký čas vědomí opanovaly, načež tím rychleji povšechné ochabnutí nastává. Oslňující záře osvětlené komnaty, zvučná hudba, milá společnost, rozčilující nápoje na čas zapudí hodinku spánku, a však konečně rázem tento zvítězí nade vším. Periodicitu spaní lze poněkud pošinouti, zvyk odpočinku na krátko přehlušiti, odkliditi jich však nedovede žádný. Konečně ať zvolna aneb rázem svaly oční pozbývají dostatečné pružnosti a podléhají tlaku, tak že oči se sklopují a zavírají, čímž nejbohatší zdroj vněmový a duševního života vůbec vyschl. Hovor, který do ucha, vždy dojmům otevřeného vniká, zdá se, jakoby vycházel ze zdroje neznámého a vzdáleného, pocity čichu a chuti pozbývají veškeré jasnosti obsahové i síly přízvukové; hlad a žízeň ustály. Údy tělové následujíce toliko tíže, hledí přirozeně tak se uložiti, aby těžiště jejich v podpoře bylo, aneb alespoň přímka těžná podporou šla. Celé tělo, nebylo-li před usnutím tak zúmyslně položeno, pokládá se po celé délce, neboť podpora, když stojíme, jest málo stála. Svaly se uvolňují, z ruky padá vše, hlava klesá tak hluboko až na ramenou aneb na podpoře jiné spočine, čelisť dolejší vlastní těží odstupuje od hořejší, čímž ústa se přiměřeně otevírají. Utlačená za bdění svalová pružnost často se uvolňuje, a protahováním, zvláštní příjemností a jakýmsi polotemným vědomím s lenivostí a netečností spojeným se jeví. Kůže pozbývá důtklivosti, takže ani tlaku ani tepla jasně nepociťujíce, máme za to, že tělo na podložce spíše se vznáší, nežli na ni tlačí; jen na spáncích mezi okem a uchem, na kloubech ručních, okolo srdce a žaludku, i podél páteře pociťujeme mírné tisknutí, které

spojeno bývá s příjemným pocitem a zvláštní náladou, podobnou té, která mírné lektání provázívá, a pro kterou snad mnozí lepší rozkoše neznají nad sladký spánek.

Konečně nezbývá ani jediný posel, který by do duše přenesl zprávu o tom, co se kolem nás děje. Nemáme představy místa ani času, které vesměs na vnímání dojmův a na vybavování představ se zakládají; není pro nás světa zevnějšího, který jest souhrnem jednotným skupin pocitových a představových. Jen zde onde ještě vyznívá nějaký, dosud utlačený somatický stav v ústrojenstvu smyslovém, jsa podnětem stavů duševních, které jako mušky svatojanské v temném obzoru vědomím se mihnou a známé obrazy před usnutím tvoří. Obrazy tyto nejčastěji, jak J. Müller pozoroval, tvoří se, když jsme rozčíleni nebo hladovi. Postím-li se, praví tento badatel, mívají obrazy zvláštní jasnosť; nikdy však jsem jich nepozoroval, když jsem před usnutím vína se napil. Nejčastěji patří obrazy ty v obor pocitů zrakových, řidčeji pocitů sluchových; z ostatních oborů pocitových snad ani se nevyskytují. Celkem jsou obrazy ty mlhavy a velmi zřídka představují určité osoby a známé zvuky. Dosti často zdá se nám, že padáme, ploveme nebo lítáme. Stává se tak nejčastěji, když lehajíce si některý sval jsme bezděčně stlačili, který za příznivých okolností, což nahromaděním v něm krve nejčastěji se stává, sám sebou se vzpruží, a tím v duši představu podobné činnosti vybaví. Ponenáhlu vytrácejí se i tyto „první sny“, a člověk noří se ve spánek tvrdý.

Spánek tento v první hodině po usnutí jest nejtvrdší, což Kohlschütter dokázal tím, že pozoroval sílu zvuku, kterého je třeba, by se člověk probudil v určité době po usnutí; potom nastane spánek poněkud slabší, trvá však v nezměněné síle několik hodin. Život člověka v tomto spánku ve mnohé příčině různí se ode bdění. Především dlužno vytknouti nápadnou změnu fysiologické resonance, která, jak se rozumí, není beze vlivu v život duševní.

Dýchání je volnější, dýchámeť bdíce 20kráte, spíce jen 15kráte za minutu; dech jest hlubší a pravidelnější, exspirace, která poněkud kratší než inspirace jest, sleduje hned za touto, pak jest přestávka rovnající se délkou oběma; kyslíku se ve 12 hodinách spánku příjme 67%, kyseliny uhličité se však vydá jen 42%, tak že oxydační látky v ústrojenstvu se množí a to poměrně nejvíce v nervstvu a tu předem v mozkové šedé látce.

Tepot krve klesá u muže dospělého se 70 na 60 tepův, a dosahuje u prostřed tvrdého spánku svého minima. Specifická teplota těla, která za bdění jest průměrně 37·8° C., klesá sice za spánku

až na 36·3° C., že však práce ve spánku průměrně jest skrovna a spotřeba tepla poměrně malá, jest nadbytek teploty ve spaní větší než za bdění. Objem těla se ve spaní na některých částech, prsou, rukou až o $^1/_{12}$ zmenší, mozek poněkud se zúžuje, a jen tenkráte se rozšiřuje, když spíci sní. Zažívání a vyměšování látek ve spaní jest volnější a chudší. Nápadno jest sucho v očích, které za ospalosti počíná a nemálo přispívá k ochabnutí víček očních, jako naopak svlažování vodou k jejich vzpružení. A tak veškery úkony fysické jsou za spaní volnější a slabší, což platí též o životě duševním. Vědomí jest, ne-li docela potlačeno, tož na minimum uvedeno, sebevědomí pak t. j. vědomí rozdílu mezi světem zevnějším a vlastní úsobou, jakožto jednotným výrazem osoby historické, jest docela potlačeno. Duše ve spaní, dí Purkyně, nalezá se v jakémsi stavu zahloubání, podobném k objektivnému hmotnému tvoření, na zpět pokročilá na stanoviště přírodného pokladu života rostivého, kdež její jednání, třeba ne zhola bezvědomé, přece hlubokou tmou zahaleným se ukazuje. Stav tento podobný jest k onomu, jejž jsme při rozednívání života našeho z prvního, pouze vegetujícího dětinství do let dospělejších poznali.

Že by duše ve spánku, jak Fechner se domnívá, místo své v těle měnila, není ani výsledkem zkušenosti, ani nezbytným postulatem theorie.

Jisto jest, že, kdežto za bdění duše jest obrácena k zevnějšímu světu, berouc největší částť své látky životní z dojmů smyslových, ve spaní tajemné i temné stavy, jichž zdrojem jest nervstvo uzlinné a sice nad jiné ta částť jeho, která v dutině hrudní rozložena jest, zdrojem duševního života býti se zdají. Jako za bdění mozek, praví Macher, tak ve spaní sympaticus jest duši největším dodavatelem látky životní. Nemaje náležitého soustředění, zaokrouhlení, vzájemného přispůsobení i dostatečné podřaděnosti částic, sympaticus, ústroj nervový, po obou sranách páteře v dutině hrudní i břišné rozložený, má sice účastenství ve tvoření duševního života, ale stavy jím podmíněné ze příčin svrchu vytčených jsou nejasny, neurčity a všeho stupňování qualitativného prosty. Tím ovšem nepopíráme, by lidem abnormálně vyvinutým aneb jakýmkoliv spůsobem chorobným sympaticus abnormálné služby ve stránce duševního života konati nemohl, ačkoli pochybujeme, že docela, jak Reil se domnívá, mozkovou činnost nahraditi může, takže prý osoby některé důlkem žaludečním slyší a vidí. V té příčině uvádíme slova Masarykova, která se čtou: Třeme-li hypnotisovaného nad žaludkem, vydává vrzavý zvuk; mluvíme-li zvukovodnou trubkou buď do vazu neb nad

žaludek, opakuje hypnotisovaný co mluveno, byť to i v řeči bylo, jíž nerozumí; nemluví však, mluvíme-li obyčejně. Místo to nad žaludkem jest asi 2 palce dlouhé a čtyry široké u prostřed těla a to 2 prsty pod kosti hrudní. Povídačky o somnambulkách důlkem prsním čtoucích, nebyly by tedy pouhými výmysly; položme na to místo písmo nějaké, potichu to, co napsáno, do důlku prsního šeptajíce, uslyšíme zajisté, že hypnotisovaný hlasitě po nás mluví. Anthropologii, o věci této nad míru tajemné, posud velice málo známo jest a proto pomíjejíce širších rozkladův, vracíme se ku svému zjevu. Toto povšechné utlačení životní (somatické i psychické) činnosti trvá jen nějaký čas, a sice závisí délka času toho přímo na síle zemdlenosti ústrojí tělového, ne přímo na síle stavů duševních z vědomí vytlačených a na individualitě i zvyku člověkově. Kdo mnoho pracoval dobře a dlouho spí, kdo na mysli něco zvláštního má, tomu to nedá dlouho spáti, kdo tělesně sláb jest, spává dobře, a kdo pro povolání krátký čas jen spáti může, probouzí se časem v určitou hodinu sám.

V tomto čase tvrdého spánku látky umdlévající, nejčastěji kyseliny a soli bývají poznenáhla neutralisovány a přestávají působiti. Neutralisace tato děje se součástkami žíravinnými z krve a z mízy jakož i nahromaděným kyslíkem a látkami pevnými v buních nervových, které tím pružnosti a původní dojímavosti nabývají. Zotavení děje se tím rychleji a tím snadněji, čím příhodnější látky pokrm před spaním obsahoval. V té příčině sluší jmenovati látky cukernaté, lihovité, extrakty masové a některé alkaloidy, kteréžto posledně jmenované běh krevní, jenž látky umdlévající splachuje, sice urychlují, ale částic životní látky zpotřebovaných nenahrazujíce, k výživě méně se hodí. Též nadbytek kyseliny uhličité, jehož za příčinou volnějšího ve spaní proudu krevního v krvi čím dále tím více přibývá, působí v činnosť srdce, urychluje ji, čímž tlak i pružnosť krve znenáhla stávají se takovými, jakých ku bdění jest třeba. A tak velemoudrým zařízením přirozené síly tělesné ve spánku se probouzejí a mohutnějí, aby opět sloužily duši na ten čas od těla odloučené! Probouzení toto tělesné, jak se rozumí, neděje se ve všem těle a ve všech jeho částech rázem a najednou. Jako úd za údem, nerv za nervem usínal, tak též jeden za druhým se probouzí.

Kdežto některá nervová skupina, ze příčin právě vyložených, tou měrou jest zotavena, že nabyla své normálné dráždivosti, jsou okolní družky její ve tvrdý ještě spánek pohrouzeny. Tento stav částečního probuzení, který činí přechod od spánku ku bdění úplnému, jmenujeme snem. Sen je zjev nad míru zajímavý, ze kteréž

příčiny bývá předmětem přečetných rozborův. Jestiť velmi nesnadno podstaty jeho vystihnouti a povšechný typus proň stanoviti, neboť sebepozorování, na které předkem zde spoléhati dlužno, neodnáší se na zjev sám, nýbrž toliko na jeho obraz, který, nemaje dostatečného podkladu v somatické resonanci, bývá mlhavým, neurčitým i nevěrným. O snu dovídáme se teprvé, když jsme procitli a zíráme naň ze stanoviska zcela jiného, než které mu právě přísluší. Každý dle svého vzdělání a dle svého společenského povolání na sen pohlíží. Psychologu sen jest něčím jiným než materialistovi, básníku opět jiným než fysiologovi atd. Dokladem slov těchto stůjtež zde některé výměry snu: Sen jest činnosti duševní za spaní (Burdach), jest prostým bděním duše ve spícím těle (Pfaff), jest přeludem bdicího života (Purkyně), jest reakci mozkovou proti činnosti tkaniny sympatické (Schopenhauer), jest výsledkem vniterného smyslu spojeného s fantasií (Stöckel), jest stavem ryze pathologickým (Binz), jesl pokusem, jímž mozek hledí vysvětliti si dojem naň působicí (Du Prel).

Pravili jsme, že sen jest jen částečným bděním, které povstává když jen některé druhy bunic mozkových probuzeny jsou. Jest zajisté docela přirozeno, že ty nervy a svaly, které více unaveny byly, jimiž více práce se vykonalo, a v nichž i více živé síly se spotřebovalo, za stejných okolností delšího času potřebují k zotavení, déle odpočívají a spí. A jako není člověka, který by povoláním svým veškerých částek tělesných a veškerých síl duševních stejnou měrou užíval, spíše jeden pracuje tím druhým oným údem více, tu neb onu činnosť duševní vyvinuje, tak není člověka, který by rázem se probouzel, který by tedy snů neměl. Sny jsou části přirozenosti lidské tak integrující, že v říši bajek klademe vypravování o lidech normalně žijících, kteří by snů neměli.

Základní zdroj snu jest alespoň částečná restitutio in integrum somatické resonance, alespoň takové zotavení jednotlivých částic mozkových a nervových, aby mocnější dojmy zevnější nebo silnější změny tělesného ústrojenstva v duši stavy tvořily a dříve vytvořené vybavovaly.

Látku tedy sen béře ze smyslového vnímání světa zevnějšího nebo vniterných změn tělesných a z mysli čili z vybavených stavů duševních. Ve snu vyskytují se představy oněch dojmů, na nichž všecka naše individualita spočívá, pak ty stavy nejčastěji, které před usnutím nás nejvíce zajímaly, a konečně stavy, které jakožto zvláštní změny somatické v duši naší nově se tvoří.

Jako platí „ignoti nulla cupido“, tak zajisté platí, že o tom čeho neznáme, nesníme nikdy. O tom člověk toliko sní, o čem ví,

co si představuje, co jest jeho psychickým majetkem a částečnou jeho individualitou. Jsou to zejména stavy, které samy sebou aneb častým opakováním, velmi mocny jsou, které tvoří psychické středy duševní naší tkaniny, které, abychom mluvili se Steinthalem, mají pro nás velikou hodnotu psychickou. Nemluvně sní o prsu, chlapec o hračkách, úlohách a spolužácích, jinoch o smělých plánech rodinného i veřejného svého štěstí; muž o povolání a hodnostech; stařec o mladosti blažených časech; zbožná osoba o Bohu a jeho svatých, zloděj o nočních toulkách, bohatých lupech a žalářnících.

> Et quo quisque fere studio devinctus adhaeret, —
> aut quibus in rebus multum sumus ante morati
> atque in ea ratione fuit contenta magis mens,
> in somnis eadem plerumque videmur obire;
> causidici causas agere et componere leges,
> induperatores pugnare ac proelia obire,
> nautae contractum cum ventis degere bellum,
> nos agere hoc autem et naturam quaerere rerum
> semper et inventam patriis exponere chartis.

Podobně jako tuto Lucretius pronáší se Cicero i Herodot.

Nejčastěji ovšem ve snu se objevuje, jak jsme pravili, co mysl naší v ten čas zajímá, avšak nejsou řídké případy, že se nám zdá o něčem, co již dávno nás zajímalo. Jak často zdá se muži, že pracuje školní práci, kterou před dávnými lety již odevzdal. Nejčastěji se tak děje učiteli, který ve škole prodlévaje, příležitosť má upamatovati se na věc tu. Mnohdy, ač se to řidčeji stává, a jaksi abnormalnou vzpomínkou nazvati by se mohlo, ve snu objevují se představy, které ani za své nepokládáme. Onen rolník, který jsa pasáček u pastora, zaslechl řecké evangelium sv. Jana, a zachvácen byv hořečkou po šedesáti letech je recitoval, zajisté nehlásil se k řecké řeči této, a jak známo, byl případ ten podnětem hádek filosofických o stěhování se duší, o vrozených poznatcích a p., až se objasnil způsobem přirozeným.

Vůbec zdá se, že obrazy snové v této příčině nesáhají pod třetí nebo druhý rok dětství, neboť duše do té doby velmi málo si osvojuje a velmi nesnadno vybavuje.

Ne menším zdrojem snův jsou dojmy, které jsme měli před usnutím. Narkosou chloroformovou uspaní, jak Binz sám pozoroval, nejčastěji sní o lékaři a o nástrojích chirurgických. První noc po zločinu vrah obyčejně oběť svou vidívá; kdo se dívá na popravu zločince, divadlo to, když usnul, opět má, a dítě s komedií večerní ve snu se zase baví. Mnohdy však vybavují se skupiny docela kon-

*) imperatores.

trastné. Dáma navrátivší se z plesu, kde hejno hejsků ji zbožňovalo, mívá sen, že umřela, a hejskové ti že z toho si tropí šašky. I všední jinak události dne, na nichž bdíce žádné zvláštnosti nepozorujeme, často neuvědomělou činností duševní a neznámými posilami vplétají se mezi neobyčejné a zajímavé zjevy a tvoří skupeniny na první pohled podivné i nové. Tak vypravuje Wundt: „Jednoho dne četl jsem v novinách, že u nás vypukla cholera, potom jsem mluvil s přítelem o dobročinnosti známé dámy, potom jsem potkal pohřební průvod neznámé osoby; v noci potom měl jsem tento sen: před mým bytem postavil se pohřební průvod dávno již zesnulého manžela oné dámy, která mne a přítele dříve jmenovaného žádala, abychom přešli na druhou stranu ulice, k čemu přítel dodal; to nás tam posýlá, že je tady cholera."

Ze mnohých snů vlastní zkušenosti uvádím jen tento: Jsem na hřbitově, kam právě donášejí nebožtíka prof. D., který z rakve se zvedne a mi nařizuje, aby rukopisy jeho k tisku připravil, že mi za to poručil památné pro něho album, ve kterém však fotografií není. Přemýšleje o snu tom jak obyčejně příčinu jeho tuto jsem shledal: Jda do školy, kdež při psychologii bylo mi se odvolávati na zvláštní spis prof. D., potkal jsem průvod pohřební, na kterém dvě hudby ale velice málo lidí bylo, potom jsem kupoval album, do něhož jsem starší fotografie vkládal. — Konečně velice hojným zdrojem snovým jsou dojmy, které čidly, jmenovitě sluchem a hmatem ve spaní vnímáme, anebo které ze změn organismu v duši se tvoří. Leidesdorf jmenuje tyto sny, proti předcházejícím, ze združení představ řečeným, sny z nervového popudu. Paprsky měsícové, záře ohňová, žár sluneční a vůbec jakékoli mocnější a neobyčejné podráždění víček očních přerozmanité budí sny. Schernerovi se zdálo, že ohnivý drak naň doráží, a probudiv se, shledal, že slunce mu pražilo ve tvář. V některých nemocech očních, kdy životní činnosť zraku jest valně změněna, snící vidí ptáky, květiny, anděly. J. Müller pozoroval, že lidé hypochondričtí a nemocmi břišními stížení velmi často se vidí býti obklopenými sití, mřeží a mlhou. Dojmy sluchové často a nejsnadněji nás probouzejí, nejsou-li však dosti mocny, mívají v zápětí sny rovněž rozmanité. Pláč dítěte probouzí matku, kdežto chůvě sen budí. Chrápání sousedovo máme za rachot hromu, z dálky vřeštící kolovrátek vzbudí nám sen o zvučné hudbě i plesu. Maury usnul poněkud rozčilen a zdálo se mu, že mu někdo na hlavu, kterou na kovadlinu byl položil, tak dlouho bušil, až ji na kaši roztřískal. Probudiv se shledal, že se velice potí a že nedaleko od místa, kde spal, kováři pracují. Pouhé

jméno někoho známého v ucho spícího zašeptané, často vzbudí sen v něm. Docela psychologicky lze vyložiti anekdotu, kterou Scherner z elektrického roztoužení vykládá. Milovník prý jeden, jsa si jist přízně matinčiny, nemohl si nakloniti dcerušky, o niž se ucházel. I připadlo mu, by spící dívce jméno své častěji do ucha pošeptal, což svolením matčinym několikráte učiniv, dívku si naklonil. Otázana byvši po příčině této náhlé změny, dívka odpověděla, že teprve ve snách jej poznala.

Při revmatických bolestech vniternou změnou nervu sluchového rovněž mnohé sny povstávají.

Velice bohatým zdrojem snův jsou pocity hmatové a teplové. Někdo drže v náručí polštář domnívá se, že osobu objímá, aneb maje roh peřiny mezi rty a nemoha volně vydechnouti, má za to, že mu někdo popel do úst sype. Neobyčejná poloha těla, zlomené stéblo do krku opřené budí sny o padání s kopce, o vrazích, kteří člověka škrtí, o šibenici i popravě.

„Jsa nemocen," vypravuje Mauchart, „usnul jsem a měl jsem strašný sen: Súčastnil jsem se revoluce, postaven jsem byl před tribunál, rozmlouval jsem s Robespierrem, Maratem a jinými, odsouzen k smrti a gylotinován. V tom okamžiku se probudím, a matka, která u lože mého dlela, vypravuje mně, že příční týč postele spadla mi na krk."

Meierovi zdálo se, že přepaden byv lupiči hřebem za nohu přibit byl k zemi, a probudiv se, shledal, že vězelo stéblo tvrdé mezi prsty nohy jeho. Ztrne-li ruka poněkud o pelesť tlačena jsouc, zdá se býti cizím předmětem a vzbuzuje sny, že někdo se na nás tlačí a pod. Hmyz na kůži hlodající a poskakující budí sny o psech na člověka dorážejících aneb o zvěři, kterou člověk chutě pronásleduje. Změna teploty jmenovitě na některých částech těla rozmanité sny má v zápětí. Tak zdálo se někomu, z něhož peřina spadla, že jest ve společnosti nah, a že nemá čím by se přikryl. Gregorymu zdálo se, když láhev teplou na nohy mu vložili, že se nalezá na vrcholi sopky, a že šlape po žhavé lávě; jinému, jenž nohama sahal na studenou stěnu, zdálo se, že se brodí ve studené vodě. Poměrně nejméně jest snů z pocitů chuťových a čichových. Zápach z léků vycházející nemocnému budí sen o lékaři, nemocnici i smrti. Nepříjemná pachuť strojeného nápoje zdá se ve snu býti neřádem, který nám někdo v ústa cpe. Maury vnímaje zápach z kolínské vody snil o boudě voňavkářské. Velice fantastické sny budí páry z kyseliny sirkové a kouř z opia i tabáku. Veliká část snů podnět má ve vniterných změnách organismu našeho, v oněch temných stavech, které jsou

výsledky životních procesů: proudění krve, dýchání, zažívání a dospívání pohlavního.

Pocit tělesný, stav zdravotní těla, dí Purkyně, vždy a všude musí za hlavní pramen výtvorů snových býti pokládán.

Z nálady somatické, která veškerou naši činnosť urychluje a podporuje, rodí se sny příjemné, sny, v nichž sílu ducha i těla prozrazujeme, z nálady však, která činnosť naši utlačuje, vznikají ony sny, v nichž slabosť, nedostatečnosť a úzkosť i sklíčenosť naše vyzírá. Jinoši na těle zdraví a mysli veselé mívají sny příjemné, kdežto hypochondrické a nemocné osoby sny strašlivé pronásledují. Plicním neduhem trpící tone, pronásledován jest divokou zvěří, jest v nebezpečenství, že se udusí. Spíme-li krom obyčeje na levém boku, aneb dáme-li ruce za hlavu, hromadí se krev k srdci a proud její se znesnadňuje, což má za následek sny ošklivé, jako že pronásledují nás lupiči nebo nestvůry, že jsme zkoušeni a nemůžeme najíti vhodné odpovědi, dívka nemůže se vyhnouti opilci, který ji chce políbiti, kazatel má jíti na kazatelnu a nemůže najíti evangelium. Děje-li se dýchání s velikou překážkou, povstávají ony hrozné sny, které známe jménem *můry* (incubus). Lid vykládá si tyto sny z působení zlého ducha nebo zlého, čarodějného člověka, kteréhož zvláštním způsobem, uvázáním aneb přibitím za ucho se zmocniti můžeme. Není snad hroznějších okolností, ve kterých by se člověk mohl nalézati, nad ty, jež v těchto snech vystupují. Obyčejně, ač povšechný ráz individuality lidské tu též částečně působí, zdá se, že nějaká nestvůra, zvíře neb člověk se nám položí na prsa a na nás své rejdy provádí. Příčinou těchto snů bývá nadobyčejný nadbytek kyslíku, nezřízené požívání pokrmů a nápojů těžko stravitelných, rýma, přikrytí až nad hlavu a rozmanité náhlé změny v ústrojenstvu tělesném a to předkem v plících. Jako hojná pozdní večeře nepěkné, bachanalské sny mívá za následek, tak hlad a žízeň provázeny jsou sny nepříjemnými. Hladovému se zdá, že je pozván k velmožovi na hostinu, že však nemůže neb nesmí jísti; žíznivý ve snu cestuje pouští v prachu a horku, a nemá, čím by vyprahlé rty svlažil. Mnohdy půst, zejména je-li úmyslný, budívá sny fantasticko-mystické. Indiáni severoameričtí, chtějíce mluviti se svým bůžkem ochranným, tak dlouho se postí, až se jim ve snu zjeví.

Sem dlužno vřaditi sny, jež vznikají z rozdmýchání krve za příčinou požitých látek rozčilujících a omamujících. Kdož požívají hašiše extraktu indického lnu, étheru a pod. nejčastěji obcují ve snách v nadpozemských krajích s mocnostmi vyššími. Kdosi nakapav

si atropinu v oko pojat byl ve snách nesmírnou úzkostí a nejistotou a dopustil se hnusných i nemravných skutkův.

Celkový ráz snův našich řídí se týmiž okolnostmi, kterými se spravuje somatická i duševní nálada naše. Různost věku, pohlaví letory, plemene, národnosti, stavu občanského, stupně a směru vzdělanosti, mravnosti, i náboženství velice působí v celkovou povahu snův. —

Dítě mívá sny k ukájení potřeb životních se odnášející a jsouc od zubův i zácpou churavo často nepříjemnými sny postíženo bývá, takže vyděšeno se probouzí. Chlapec mívá sny příjemnější, často ze spaní mluvívá, a někdy též můrou tlačen bývá; jinoch v muže dospívající, kde touha, láska, sláva jeho mysl jímá, sny mívá erotické, škádlivé, unášející, kdežto dívka v té době polosnivé rázem tělesným ústrojem se měnící snadno sny úzkostlivými, bázeň i stesk vzbuzujícími bývá pronásledována. V obojích případech sny nezřídka mívají nátěr smyslný a somnambulní. Muž srdnatý, bojovný o dobrodružstvích, pitkách i bitkách snívá, kdežto zbabělce ve snách často někdo pronásleduje a do úkrytu jej zahání. Stařec srovnávaje dny své mladosti se zkaženým tímto časem nejčastěji sní o zkáze mravní a po lepší touží budoucnosti, v lepším se kochá světě nadzemském.

Lidé málo vzdělaní a zanedbaní vídají ve snách čerty a duchy, perou se s ožralci a ničemníky, poslouchají řečí oplzlých a zpěvů nestoudných, kdežto vzdělanci ve snách spatřují, jak jim všelicí pletichāři léčky strojí, jak jsou pronásledováni nepřátely i soupeři svými. Dívka prostá nad nevěrností svého hocha ve snách si zoufá, kdežto prohnaná koketa pomstu mu osnuje.

Staří Arabové, přesvědčeni jsouce, že ve snách individualita jednotlivcova dobře se jeví, soudili ze snu na letoru, a lékař Pfaff praví: „Vypravuj mi po nějaký čas své sny, a já odkryju ti tvé nitro.“ Též počasí, jímž dosti značně se mění ráz duševního života, působí v povahu snu. Arabům byly klidné sny jarní a ohnivé sny letní mnohem určitější a významnější ostatních, z těch zase snů za měsícového úplňku nad ostatní si všímali

Konečně i poloha ložnice a vniterné její zařízení působí ve sny. Barva žlutá a fialová rozčilujíce nedávají tak snadno usnouti jako barva zelená nebo modrá, za to však ke snům spíše nabádají. Obrazy, sochy a jiné věci, které před usnutím nezřízeně drážditi by mohly, neměly by býti v ložnici toho, kdo se nekochá ve snech smyslných. Ovšem to jen slabé brnění, kterým se člověk chce chrániti od nepřítele, jehož způsob boje nám velice málo znám jest a jehož všecka povaha rouškou neprůhlednou se zakrývá.

Kdo jen poněkud a po delší dobu své sny pozoruje, přesvědčí se, že o přesné zákonitosti v povaze a ve sledu jejich nemůže býti ani řeči. Řada snů jest jako řada obrázků panoramových, kteréž jen to společného mají, že pod jednou jsou střechou. Jednotlivé sny obsahují skupiny, jichž složení vidí se býti velice rozmanitým a tou měrou nahodilým, že některý výpočet přímo illusorním se ukazuje. Nemůžeme zajisté říci, který druh nervů se nejdříve zotaví, které představy zabavené tímto somatickým uvolněním se vybaví, zdali a které dráždidlo zotaveného nervu dojme, které pocity tím vzniknou a které skupiny představové s nimi se sdruží, konečně které stavy následkem vniterných změn ústrojenstva našeho v duši se vzbudily. Nelze docela popírati, že mocné stavy tělesné i duševní mají za pravidelných okolností života větší příčinnou hodnotu snovou, že dojmy mocné častěji se vybavují než méně jasné představy, avšak pravá povaha každého obrazu tedy i snového spočívá ve složení částí jeho, a složení to závisí na onom množství různých příčin, o nichž jsme se dříve zmínili, a jest pro nás úplně nahodilým.

Upáliv se kdysi v prst měl jsem zvláštní sen, který za tou příčinou v hlavních částech ale docela v jiném složení, několikráte jsem zúmyslně zbudil. Ostatně tu velmi snadno dopouštíme se té chyby, že účin snad ani nepodobný fantasií tak docelujeme, že ku známé nám příčině se hodí. Nikde snad náhodou t. j. neznámou pro nás příčinou tolik se neděje jako ve snu, který jest vlastním dítkem náhody.

Smělé, tajemné a rozumu nepochopitelné spojeniny snové mívají mimo to ráz fantastický. Skutečnosť se smýšlenkou v nejrozmanitějšícn tvarech po způsobu kaleidoskopických obrazů se střídá. Již Aristoteles praví, že sen jest obraz, který fantasie ze smyslového vněmu nám vytvořuje. Nehledě ani na rozmanité složení, na nové obrazy, kteréž ve snách nám se namanují a kteréž obyčejně z fantasie vysvětlujeme, již v tom je moment obrazivý, že dojmy o sobě nepatrné spojují se skupinami z duše vybavenými, které k nim se dosti dobře hodí aneb alespoň s nimi srovnati se mohou. Veškera fantastičnosť tedy i snová zakládá se v pravdě na rychlém, snadném a vhodném vybavování. Spadne-li pokrývka s nohou chlapci, který se může pamatovati na chlad, jejž měl, když se ve vodě brodil, bude míti sen, že se brodí ve vodě, spadne-li však s nohou dítěti, probouzí je studeno to někdy, nevzbudí mu však snů, neboť nevybaví žádné představy příhodné z mysli jeho. S fantastickou novotou spojena jest i zvláštní jasnosť obrazů snových, neboť tvořeny jsou představami, jichž představování nic nepřekáží a jež stavy somatické, za

bdění nejčastěji vědomí protivné, podporují, jasnosti pocitové jim dodávajíce.

Obrazy, jež ve snách vidíme jsou jako světlem elektrickým osvětlené, před nimiž představy stavu bdícího stíny tvoří. Posněžený dům, který vidíme, zdá se ledovým palácem vodních vil býti; strach, který máme v smrtelnou úzkosť, slabá náklonnosť k nějakému skutku aneb k některé osobě ve snách v náruživosť a v horoucí lásku se mění. Jasnosť tato těsně souvisí s nadceňováním a přepínáním, dvěma vlastnostmi sny nad jiné karakterisujícími. Toto upřílišování stejně odnáší se k jasnosti čili k intensitě jako k ličnosti čili quantitě skupin. Dostává-li se nám ve snách daru nebo dědictví jest to vždy celá hromada lesklých dukátův, a pronásleduje-li nás strážník ocítáme se mezi samými pochopy a dráby. Za příčinou veliké jasnosti, kterou obyčejně jen pocity a dojmy smyslové se vyznačují, míváme skupiny představové, jež snové obrazy tvoří, za skutečné zjevy, za realia. Kdybychom nestvůry, nás ve snách pronásledující, měli za pouhá fantasmata, za pouhé představy, zajisté že bychom se jich tak nebáli, jako ve snách se jich bojíme. Každý sen jest snícímu bděním, jest skutečností, jakkoli nám předvádí to, čeho ve skutečnosti jsme nikdy a nikde neviděli. Kmenové nevzdělaní dosud domnívají se, že vše, co ve spaní viděli a zakusili, bylo skutečnou, neklamnou událostí, vzdělanější alespoň bdíce vědomi jsou si toho, že ve snách viděti a skutečně viděti není jedno, a větou: „to se mi jen zdálo," vyjadřují přímo neskutečnosť toho, k čemu zdání se odnáší.

Obrazy snové nejsouce závisly na nehybné hmotě tělesné a nemajíce překonávati překážek ústrojových, střídají se velmi rychle.

Kdychom celý den vypravovali, myslí Jean Paul, nepověděli bychom vše, co se nám za jedinou noc snilo. Jisto jest, že za několik minut prosnělých velikou část života obnoviti si můžeme. Narkotisovaný, jehož spánek několik minut trval, probudiv se, myslil dle množství snů, které měl, že několik hodin spal. Se stěny spadl obrázek a komusi, než se probudil, za několik sekund se zdálo, že byl sokem vyzván na souboj, že se podle pravidel proti sobě postavili a na se z bambitek vypálili. Též lidé, kteří na okamžik vědomí pozbývají, často vypravují, že v tom kratinkém čase minulého života svého mnoho shledli. Dívka jedna topíc se za několik minut, co bez sebe byla, celý svůj život vzpomínkou prošla. Totéž se vypravuje o lidech umírajících.

Protože představy zcela volně a bez překážky somatické se vybavují, ve snu daří se vše výborně a v pravdě můžeme říci, že sen jest onen kraj, v němž člověku pomyšlení dělají. Co člověk po-

číná, cokoli si usmyslil, ihned vykonáno jest. Úlohy, s nimiž celý den a déle jsme se trápili, ve snách snadno vykonáváme. Schindler vypravuje, že vládní sekretář Hoppe písemní zkoušku velice složitou ve snách dodělal a Burdach vykládá, že jest toho mnoho příkladův, kterak ve snách lépe se umělecká díla tvoří než za bdění. O vzniku své pekelné sonaty vypravuje Tartini: Bylo r. 1713, usnul jsem a zdálo mi se, že duši čertu jsem zapsal. Vše mi se výborně dařilo, nový sluha mi konal pomyšlení. Tu mi jednou připadlo, abych mu dal své housle. Hrál tak krásně, že nejsmělejší fantasie toho pojati nemohla. Mně se tajil dech, a probudiv se, napsal jsem část, ale nebyl to ani slabý odlesk toho, co jsem ve snách slyšel, ačkoliv je nejlepším dílem mým. Koktaví a brebtaví ve snu mívají řeči před shromážděním výborné; začátečníci v umění hudebním účinkují v koncertech vedle Mozarta. Schubert přihlížeje ku genialnosti, jakou sen rodívá, jmenuje jej skrytým v nás básníkem.

Tento rychlý a zároveň hladký proud představ ve snu velice podporuje život náš citový. Velice mnoho citů vzniká ve snu, avšak nemajíce podpory ve stavech tělesných, prchají, nezanechávajíce žádných škodlivých následkův. Úzkosti a boly, která ve snu nás zdrcují a kterých procitnuvše necítíme, zajisté by velice ohrožovaly naši bytosť, kdyby nás bdící touž silou napadly.

Dobře karakterisuje sen s této stránky *Lenau* an dí:

Schlaf Innocenz, schlaf wohl und flösze
Ein sanfter Traum in's Herz dir Frieden;
Doch nein, der Schmerz, der dir beschieden,
Wächst fort im Schlaf zu wilder Grösse.
Furchtbar zuweilen ist des Traumes Macht,
Er ängstigt, schmerzt, erschüttert, droht
Und wenn der Schläfer nicht erwacht,
Im Augenblick — im nächsten wär er todt!
Ein Traum kann Uebermasz von Freude geben,
Daran das Herz nicht war gewöhnt im Leben,
Und eilte nicht das Herz sich selbst zu wecken,
Es stünde still in seinen Himmelsschrecken.

Za příčinou nedostatku resonance tělové, a jak později poznáme, nedostatku plného vývoje úsoby, mají city ve snách cosi cizího, neurčitého do sebe, což velice důležito jest ve vzhledu dramatickém. Nehledě ani na plastičnosť, názornosť a živosť obrazů snových, vyskytují se tu taková rozpoložení mysli, po nichž by marně jinde umělec se ohlížel. Zejména bohatá symbolika snová dramatickému básníkovi velice prospívá. Ovšem fantasie snová není docela stejna s fantasií uměleckou, jakkoli mnoho mají znaků společných. Obě

zajisté bezděčně mění představy a myšlénky ve příhodné obrazy veškeré odtažitosti při tom se vymykajíce, avšak kdežto fantasii uměleckou bez regulativu rozumového mysliti si nelze, fantasie snová bez rozvahy, bez sebeurčení, bez rozumu díla svá tvoří. Přes to přece podává umělci tolik látky, že, jak dějiny umění nám vypravují, za velice mnoho jí děkujeme.

Plinius vypravuje na př., že Parrhasius utvořil sochu Herculovu, qualem saepe in quiete vidisset, a Göthe o svém uměleckém tvoření takto se pronáší: was ich wachend am Tage gewahr wurde, bildete sich sogar öfters Nachts in regelmäszige Träume, und wie ich die Augen aufthat, erschien mir entweder ein wunderliches neues Ganze, oder der Theil eines schon Vorhandenen.

Tak mnohý krásný štěp, který zdobí strom umělecký, vrouben byl tajemným štěpařem — snem! A jako sen idealy počíná, tak za bdění počaté přečasto příhodně vtěluje. Většina našich přání ve snu se vyplňuje. „Somnia ne cures," praví Cato, „nam mens humana, quid optet cum vigilat, sperans per somnum cernit id ipsum." Ubohý básník počátečník, jehož plody nad koš redakční se nepovznášejí, velebena se vidí ve snách přečetnými podivovateli. Též nejmocnější skupina nejvznešenějších náboženských, mravních i společenských idealů svědomí, které dle slov básníkových ještě i tenkráte mluviti bude, když veškeré hlasy zaniknou, ve snu pozvédá hlasu svého mocného. Kdo za bdění dovedl toho, že hlas svědomí utlačil aneb výčitky jeho hledanou výmluvou oslabil, ve snách kam moc vůle lidské a výmluvy nesahají, před tohoto neuplatného, neuprosného a spravedlivého soudce jako slaboch a zločinec zjevný postaven jest. Soud jeho jest tak mocný, že slaboch, který se stydí z činu svého vyznati, si zoufá, mužnější pak, přesvědčen jsa, že vyzrazením činu klidu vniterného opět nabude, před soud společenský se utíká, aby zjevil tu čin, jejž, jak praví básník, polštářům hluchým často svěřoval.

> Mé svědomí, volá zločinný Richard, má tisíc jazyků,
> A každý jazyk jinou vede řeč,
> A každá řeč mne viní zlosynem . . . .
> Nad sebou se ustrnout nemohu.

Sen jest jeden ze mnoha důkazův o jsoucnosti svědomí, jehož pravou apotheosou jest sen zločince Richarda III., jejž měl meškaje v ležení Bosworthském. Však i v jiné příčině sen jest pro společenský život i pro jednotlivce veledůležit.

Jsou to zvláště sny pathologické a prorocké, kterými víra v mocnosti vyšší velice se podporuje.

Sny pathologické jsou ty, které nám věští budoucí změny v našem ústrojenstvu, kdežto sny prorockými otevírá se nam brána do budoucího času a zjevují se nám události nás anebo příbuzenstva našeho se týkající. Nelze o tom pochybovati, že duše ve spaní se světem zevnějším stýkati se nemohouc největší část svého životního materialu z vnitra tělesného béře a proměny tělesné mnohem jasněji prohlédá a si uvědomuje, nežli jsouc obrácena na venek.

Tím se stává, že změny v organismu tělesném, kterých za bdění ještě nemíváme, protože se dosud nepovznesly nad dojmy smyslové, ve snách dobře a jasně znamenáme a takto, pamatujíce si sen, návěští o změnách těch ve vědomí dostáváme. Nemoc, která celé ústrojí naše ohrožuje, ve svých počátcích, kdy jsme jich neznamenali, zajisté týkala se jen některého kruhu organického a snadno mohla zvláštnímu a neobyčejnému snu příčinou býti. Hennigs znal dámu, která před nemocí vždy o lékaři svém nepěkné sny mívala; jinému sen o kočce předpovídal křeče žaludeční. Že i smrť, t. j. úplné přerušení organismu, snem ohlášena býti může, není nic neobyčejného. Nemocný často i den svého úmrtí předpovídá. Bývá to den obyčejně nějakým způsobem (pro nemocného), památný na který se těší, a však z klesání sil životních a z celkové ocháblosti tušení v něm povstává, že se ho nedočká. Když pak den ten nadchází, nemocný ze strachu, aby tušení ve skutek nepřišlo cítívá zvláštní přitížení, které mnohdy úplným rozrušením ústrojenstva, smrtí v den předpověděný končí.

Za tou příčinou nedivíme se, že Hippokrates, Galenus a Muratori lékařů pobízejí, aby přihlíželi ke snům nemocných. Jsem přesvědčen, dí Purkyně, že by lékaři, kdyby se o spánek a sny svých svěřenců lépe starali, v nejedné příčině šťastných výsledků docházeli.

Mnohem menší spolehlivosť však mají sny tak řečené prorocké. Jak jsme svrchu pravili, ráz snů často určen jest oněmi temnými stavy duševními, které za bdění nad práh vědomí tou měrou se nepovznášejí, aby směr bdění řídily, ký tedy div, když stavy tyto ve snách se stavy mysli takové spojeniny utvoří, které později dosti mocně ve vědomí vystupují a proud myšlenek našich jistou, mnohdy neobyčejnou měrou mění. Mnohdy jsou to jen tužby za bdění utajené, vněmy nepovšímnuté, dávná přání, která v davu myšlénkovém zanikla, naděje neb obava, která z polotemné skupiny se počíná tvořiti, aneb jen pouhé analogie, které jsou počátkem řady, jenž ze vědomí později se rozvinuje. Cardanovi se jednou zdálo, že procházeje se v zahradě láskou zahořel k dívce spanilé. Po nějakém

čase potkal dívku, která velice se podobala idealu jeho snu; seznámiv se s ní, pojal ji za manželku.

V celku bývají tyto sny velice neurčity, a proroctví naše zhusta bývá pouhé vaticinatio ex eventu. Když se událosť zběhla, upamatujeme se teprvé, že se nám to — vlastně něco podobného — zdálo již před časem. Aristoteles nezná dosti rozumových důvodů pro tyto sny, a mimo to nemůže prý pochopiti, jak bohové tímto zvláštním darem by mohli zbožného jako bezbožného a nemoudrého podíleti. Kant myslí, že prorocké sny tak asi jsou spolehlivy jako selský kalendář, jejž velebíme, když pravdu děl, ale vzmínky nečiníme, když nic nevěděl. Ostatně, praví již Cicero, jako není nic neobyčejného, když ten, který po celý den kostky metá, jednou shledá se s tím číslem, které předpověděl, tak není nic zvláštního, když ze sta snů jeden se vyplní. Dbáme-li konečně náhody, šalby, podvodu a lehkověrnosti, dokládá Masaryk, veškeré sny věštebné, o nichž nás zprávy docházejí, s dostatek vyložíme spůsobem zajisté přirozeným a vědeckým.

Ostatně mýlil by se každý, kdo by ve snu hledal jen pouhé obnovení starých skupin a řad představových. Přemnohé sny, pokud dějiny nám o nich povídají, byly povahy produktivně příčinné, skrývajíce v sobě podnět k činům později vykonaným a veledůležitým. Sny Mohamedovy a Panny Orléanské v té příčině všeobecně známy jsou.

Velikou váhu věštebnou mívají sny, jež se často opakují, aneb které několik osob současně má, aneb které konečně nemocní mívají.

Otec můj dvouletou velice těžkou nemocí žaludeční stížen jsa, na štědrý den r. 1870 měl tento sen: vyzván byl bílou paní k tanci (u nemocných bílá paní, smrť, často zavítá), když potančili řekla mu paní: chceš-li být zdráv? — Kup si ryb (na štědrý den obvyklé jídlo). Na pokynutí to najedl se otec proti zákazu lékařovu ryb a po přestálém, prudkém záchvatu velmi rychle ku podivu všech, kdo nemocného znali, se uzdravoval.

Že takové sny mocnou jsou podporou víry ve vyšší mocnosti a v nesmrtelnosť duše lidské, netřeba zevrubněji dokazovati.

Ve snách člověk obcuje se známými dávno zemřelými jako Achilles s Patroklem tváří v tvář, ve snách dostává mu se pokynův a rad, zjevují mu se věci neznámé. Víra, že ve snách mluví bůh, jest u národů starších snad všeobecna. Bůh odstoupil ode mne a již neodpovídá mi skrze sny, volá Saul. Konečně jako celý zjev spícího člověka na smrť, tak sen na život po smrti nás pamatuje. Staří Řekové jmenovali spánek přímo bratrem smrti, sen pak jeho synem, a Ovidius volá: stulte quid est somnus, gelidæ nisi mortis

imago, čili, jak Shakespeare praví, „smrti opice.“ I jsou, praví Byron o snech, jako věčnosti poslové; chodí jako duchové dob minulých, budoucnosť jako Sibylly zvěstují.... a vtěsnávají život dlouhý v hodinu.

Konečně druží se k těmto světlým stránkám snův i důležitosť jejich ve vzhledu vědeckém. Snadno bychom vypátrali, co je vědomí a co bláznovství, kdybychom věděli co je spaní a co sen. Odtud veliká důležitost tohoto problemu pro psychologa a psychiatra jest patrna.

Má však i sen svůj rub, svou temnější stránku. Předkem můžeme s Burdachem říci, že ve snách nikdy neopakuje se život skutečný se svou lepotou a rozkoší, se svými bolestmi a příjemnostmi. Sen béře sice části ze skutečného života, snad někdy i celkový ráz jeho má, avšak alespoň jej symbolisuje. Z desíti snů zajisté devět jich jest, jichž obsah jest absurdní, náhodný, pitvorný, podivínský, bizzarní. Jest pravda sice, co praví o snu Vrchlický, řka:

> Tu slyšíš písně drahé matky,
> tu slyšíš druhů známý hlas,
> ba v mysli tvojí šeré dumy
> i z dvora stará lípa šumí;

ale všechno jest zidealisováno, vše v jiný svět postaveno. Ve snách vídáme nejčastěji obrazy, které s veškerou naší soudností se nesrovnávají, neboť kdežto členy soudu rozumem docela pochopiti lze, vyskytují se zde prvky, které též myšlení a jednání snové spolutvoří, které však vědomí našemu přede snem i po snu zůstávají neznámy. Představy spojujíce se ve snu bez dostatečného a vědomého působení úsoby, tvoří skupiny, které nám se často cizími a tak velice podivnými býti zdají. „Nihil tam præposite, tam incondite, tam monstruose cogitari potest,“ dí Cicero, „quod non possumus somniare.“ Procházíme se skleněným zámkem, mluvíme se zvířaty, zpíváme s nebešťany a podobných nesrovnalostí se dopouštíme ve snu. Gruithuisen jel na koni, který se postoupně proměnil v kozla, tele, kočku, dívku a bábu. Když se změnil v kočku, jel po stromě, který se změnil v kostel s varhanami, z něhož zahrada se utvořila, ve které dívka zpívala. Uvažujíce rozumem takovýto snový obraz, přisvědčíme těm, kteří praví, že sen jest — bláznovstvím, s nímž velikou má podobnosť. V obou zajisté jest pravé sebevědomí buď docela odklizeno, aneb velice seslabeno, v obou smyslové vnímání valně je proměněno, ve snu sníženo, v bláznovství zvýšeno, v obou spojují se představy jen dle podobnosti tvoříce řady takořka automatické, jichž ráz určuje okamžitá nálada somatická, v obou

změněna jest historická naše úsoba, v obou konečně život duševní jest klam.

Sebevědomí, které na pozornosti, myšlení, rozvaze a jednotné úsobě se zakládá, ve snách docela mizí.

O pozornosti, která jest soustředěním vědomí našeho na nějakou představu, jež déle vzdoruje zabavení, která tedy jest jakýmsi vědomým zastavením proudu psychického, nemůže rovněž tak býti ve snu řeči jakož o myšlení a rozvaze, která na pozornosti závisí. Ve snu přikládáme důležitosť a hodnotu tomu, co v životě duševním velice podřízené jest ceny, a co mnohdy jen nahodilým stejnorodým dojmem smyslovým ve snu na výši nadobyčejnou se povzneslo. — Úsoba, která jest jednotným ohniskem pro veškerenstvo stavů duševních v tomto chaoticky shluklém sboru představ snových buď ani k úplnému vývoji se nedostává, nebo rozdělena jest jakožto historická skupina ve dvě od sebe rozdílné úsoby. Monolog stal se dialogem. Jsou-li skupiny snové tak spolu nesrovnalé, že není mezi nimi žádné, která by jednotný ráz celku dala a v představě úsoby svého výrazu došla, jeví se nám sen pouhým divadlem, pouhým viděním nočním, jakým jsou známé první sny. Člověk též výrazem dává této málomocnosti vlastní úsoby ve snu průchod říkaje; „snilo mi se“ místo „já snil t. j. já tvořil jsem sen.“ Ze zvláštních skupin představových toliko jsouc utvořena úsoba letem takořka mění se se skupinami těmi, a za jediný sen mnohdy několika metamorfosám podléhá. Snící počíná si jako školák, stane se hercem, vojákem a t. d. Někdy, jako svrchu praveno, rozdělí se skupiny vybavené tak ve dva díly, že utvoří samostatné úsoby, z nichž jedna druhou ovšem ve skutečnosti doplňuje. Van Goënsovi jednou se snilo, že bylo mu jako žákovi rozebrati nějakou latinskou větu, seč však nikterak býti nemohl. Co si vzpomínal, druhý zaň odpovídal. Goëns věděl ovšem dobře, že tento druhý byl on sám, a divil se tomu ještě po dvaceti šesti letech, jak může býti, aby duše něco nevěděla a zároveň věděla. Příčina toho jest zajisté nedostatek sebevědomí t. j. vědomí o jednotě veškerých okamžitých vědomích, která v jednotné úsobě se skrývají. Otázka učitelova týkala se žáka Goënsa t. j. skupiny tenkráte žáka G. tvořící; odpověď dal ovšem též G. ale jako skupina, tvořící jednotný, od předešlé skupiny rozdílný celek, jako druh G.

Tím se též vysvětluje, že ve snách nemáme žádných tajností.

Jakmile jen nějaká naše tajnosť života bdícího ve snách se objeví, hned soused náš — t. j. alter náš ego nám o ní počne vypravovati jak o věci jemu docela známé. Kdosi stěžoval si, že

vtipy, které ve snu měl na jazyku, někdo pravidelně dříve řekl než on sám a tak jej o společenskou chválu olupoval.

Ovšem všecky osoby, které ve snu se vyskytují, nejsou částmi naší úsoby historické, nejčastěji jsou to prosté obrazy osob, s nimiž v životě jsme se stýkali.

Další vada snových obrazů v tom jest, že nepodléhají pod právomocnosť naší vůle. Spekulativní filosof a zručný vědecký badatel tak málo může ve své sny regulativně sahati, jako dítko, které o zákonech logických a o správném myšlení pranic neví. Poněvadž nad to i poznání příčinnosti, kteréž předpokládá pozorování a rozsazování, ve snu není, nemůže člověk za své sny zodpovědným býti, ani nelze z obrazů snových o mravní hodnotě souditi. Čeho se člověk nejvíce chce chrániti, nač jen s opovržením hledí, to ve snu páše, v tom má zálibu. Největší kajicníci a moralisté často sny nemravnými znepokojováni byli.

Jinou slabou stránku sny mají do sebe tu, že vněmy smyslové nesprávně druží se ve snu k představám. Sen v této příčině jest klam a to buď přelud anebo přízrak. Všecky sny z nervového podráždění jsou přeludy, sny z pouhého sdružení představ jsou přízraky. Po našem rozumu není sen jen přeludem, jak Purkyně myslí, ani toliko přízrakem, jak Durdík se domnívá, nýbrž v každém snu oba tyto druhy klamů se vyskytují. Každý zajisté sen podnět má, ne-li v dojmu zevnějším, tedy ve změnách tělových, a každý jest ve svém složení obraz fantasií vytvořený. Měl-li někdo došek, jejž do postele mu položili, za člověka, trpí přeludem, vše ostatní, co s tím spojeno, jest přízrak. Ovšem v podstati své jest sen spíše přízrakem, neboť máme představu za skutečnosť, smyšlénku za věc, v příčině své ale přece jen jest přeludem.

Náš lid dobře jsa si vědom této nicoty snův objektivné trefně říkává: co se zdá, to je sen, a kdo snu věří stín lapá. Již Homér činí rozdíl mezi sny, které přicházejíce branou slonovou klamou ducha a lži pěstují, a těmi, které přicházejíce branou rohovou pravdu a skutečnosť vykládají. Myšlenku tu Vergilius vyjadřuje slovy:

Sunt geminae Somni portae, quarum altera fertur
Cornea, qua veris facilis datur exitus umbris;
Altera candenti perfecta nitens elephanto,
Sed falsa ad coelum mittunt insomnia Manes.

Menší ještě milosti sny došly u nejlepšího psychologického dramaturga, který je odbývá takto:

(Romeo): Dosť dosť Mercutio, ty mluvíš o nicotě.
(Mercutio): Mluvím o snech,

Jež zahálčivých mozků děti jsou
A rozenci jen marné obraznosti,
Jichž podstata tak jemna jako vzduch
A prchavější nežli vítr.

Ostatně již moudrý Sirach praví, že nemoudří klamou se sami nadějemi pošetilými a blázni že spoléhají na sny.

Nemluví-li ve snu bohové, a nemá-li příroda ve snu účastenství, myslí Cicero, není radno snům věřiti.

Ve snu vše jen symbolem, jen obrazem jest, smyšlénka a představa pouhá. I místa, na kterých se děje nová událosť, jsou jen místa představovaná, jsou pouhé obrazy. Zahrady i zámky, jimiž zníce se procházíme, rovněž tak skupiny představ jsou jako lidé i zvířata, s nimiž se tu potkáváme, a jako řeči s zpěvy, jichž posloucháme.

Nemajíce dostatečného podkladu v ústrojenstvu tělovém, skupiny snové ve vzpomínce jsou velice mlhavy. Všedního snu, který zvláštního zájmu v nás nebudí, nedovedeme ani vypravovati, snu pak zajímavého obraz daleko pokulhává za svým vzorem. Poněvadž mnohdy i všední sen důležité zprávy obsahovati může, arabští muhabbíři rozmanitými způsoby na zapomenuté tyto všední sny člověka pamatovali. Jeden z těch způsobů byl tento: Písmena, která skládala jméno snícího a číselnon hodnotu měla, se sečtla, součet ten o devět se zmenšil, a dle zbytku hlavní představa snová se stanovila. Byl-li zbytek 9, 8, 7, 6, 5, 4, 3, 2, 1, jednal sen o městě, cestě, úrodě nebo dobytku, andělích nebo svatých, koních nebo zbraních, obloze nebo hvězdách, o vyzrazeném tajemství, o pomoci v nouzi, o králi nebo velmožích. Mezi nejšťastnější vykladače snů zapomenutých dlužno vřaditi proroka Daniela, který vnuknutím božím a nikoliv po způsobu kouzelníkův a astrologův králi Nabuchodonosorovi sen docela zapomenutý prorocky vyložil. Není pochybnosti, že obrazy snové, jež zvláštními symboly, idealností a povšechností se vyznačují, dosti dobře se hodí k vyznačení pojmův a povšechných myšlének, že tedy umění, sny vykládati, tak řečená oneiromantika má jakou takou oprávněnosť, a však svrchu jmenovaný způsob jest tak nahodilý, a výklady tímto způsobem podané tak nespolehlivy, jako nespolehlivá jsou numera našich snářův. Snář, v němž vedle obrazu snového všeobecná myšlénka se nalézá, je ctihodný zbytek dob dávno zašlých, jenž pro dějiny vzdělanosti lidské má sice svou důležitosť, bez vědecké však hodnoty potud jest, pokud není povšechného příčinného spojení mezi obrazem snu subjektivným a mezi povšechnou myšlénkou objektivního výkladu.

Na konec zmíníme se jestě několika slovy o zvláštním druhu snův, tak řečeném somnambulismu čili náměsíčnictví, z nichž první jméno po karakterní vlastnosti (chůzi ve spaní) zjevu dáno jest, druhé pak vzniklo z nepravé domněnky, že měsíc zejména v první čtvrti a v úplňku zjevu toho příčinou jest. Somnambul spí, oči maje zavřeny neb otevřeny, povstává z lože, obléká se v roucho své, prochází se po pokoji, sedá ke stolu, píše, obrací listy knihy, řeční, verše skládá, slovem nejrozmanitější práce koná, probudiv pak se o tom často nic neví aneb vše jen za pouhý sen má.

Podivný tento zjev, jenž Aristotelovi již znám byl, vysvětliti jest velice nesnadno, jak o tom různé výměry svědčí.

Somnambulismus je prý upřilišení spánku obyčejného, zvláštní hyperæsthesie smyslová, chorobně zvýšená jednostrannosť snová, výsledek částečného usínání mozkového, abnormalný chorý zjev tělesného rozladění.

Pravíme se Shakespearem „práce bdění", neboť v případech vědecky pozorovaných marně hledáme nějakého zázračného zmocnění fysické síly nebo psychické mohutnosti, marně ohlížíme se tu po zjevech, které by v odporu byly s přírodními zákony tíže a příčinnosti, o nichž lid různé i fantasticky přibarvené povídačky bájí, k čemuž ostatně sám zjev (člověk ze spaní jednající) nemálo přispívá. Vždyť i známý filosof Schopenhauer mluví o snochodcích, kteří přes propasti, po římsách jako kočky směle chodí, ku podivu úzkými štěrbinami se prodírají, neobyčejné odvážné skoky činí a mnohdy události prostorem i časem vzdálené docela zřetelně a jasně prohlédají a předpovídají.

Dříve než promluvíme o podivném tomto zjevu vůbec, uvedeme některé případy, které prozkoumali mužové povolaní.

Medicinalní rada Ebers r. 1838, pozoroval svého 11letého synovce a shledal, že chlapec ze spaní mluvil, za úplňku z lože vstával, bez účelu sem tam chodil, automaticky všelikých předmětů se chápal, překážce v cestu úmyslně kladené klidně se vyhýbal, okna otevíral a ven hleděl, světla před očima postaveného neznamenal a zvuků neslyšel, řečem cizím nerozuměl, ve spise francouzském, které řeči neznal, tak se probíral jakoby četl, bičíkem po zádech ťat byv křičel a do postele zpět utekl. Když požil léku od škrkavek, dokládá Ebers, a několik jich pozbyl, zažehnáno náměsičnictví nadobro. O jiném somnambulu, studujícím, který pocházel z rodičův snochodcův, a jejž na medicinské klinice Bonské r. 1840 pozorovali, vypravuje Albers toto: vstal z lože, vzal dýmku a zapaloval si, ale nezapálil; když mu pomohli, zhaslo mu, neboť netáhl dobře; sedl si ke

stolu, vzal papír, na kterém nemoc jeho popsána byla, a napsal naň několik písmen dosti dobře; vzal knihu a převracel listy, zdržuje se na jedné straně, jakoby četl, oči však měl polozavřeny a písmen jimi nesledoval; automaticky takto listů převraceti neustával i když světlo zhasli. Když si byl poseděl, vstal, přistoupil k jednomu z přítomných, vzal jej pod paždí a chodil s ním sem sam. Jindy opět vstal, vzal sešity a klobouk a šel do kollegia, než došed až ke dveřům domovním a spozorovav, že jsou zavřeny, vrátil se, odložil klobouk i sešity a přecházel po pokoji. Jménem jej probuditi nemohli, když pak silným otřesením vědomí nabyl, zavrávoral a divil se nemálo, že jest ustrojen a ve společnosti. Když bylo postaráno o řádné zažívání a proudění krve, nemoc ustala. Třetí konečně případ vypravuje Binz. K. byl mladík čilé letory a často ze sna mluvíval. Maje věku svého ale 17 let, vstal, rozsvítil, oblekl se, vzal knihy a šel do školy. Došed až ku dveřům domovním, podíval se jak obyčejně na průsvitné hodiny, a probudiv se bitím jejich, spěchal aby mi oznámil, co se mu stalo. Když mu bylo let 32 probudil se jednou, však jak ustrnul, když poznal, že jest na vrchu velikých kamen, s nichž po přistaveném stole slezl. Jsa k němu povolán a vypátrav, že přílišné namáhání duševní a nezřízené požívání pokrmův a nápojů nesnadno zážívných tento zjev pravidelně předcházelo, nařídil jsem duševní i tělesnou mírnosť a zbavil jsem jej potulek nočních.

Jak z těchto případů patrno, dosti tu sice látky pro nezřízenou fantasii rozmanitých spiritistických věrozvěstův, avšak zázračného jakéhosi potencirování sil životních tu nenalézáme.

Veškero jednání, které tito somnambulové před se berou, neliší se podstatně od jednání, jemuž bdíce zvykli; podmínky jeho v nejedné příčině však jsou různy. Pokud k jednání snochodcův hledíme, vysvětlovati je můžeme jako mluvení ze snu, jež zárodkem a prvním tvarem náměsičnictva nazvati se může. Vybaví-li totiž nějaká představa, sama o sobě sice polotemná, avšak somatickou resonancí, nejčastěji v abnormalném, jak jsme viděli, stavu se nalezající, podporovaná, stavy v ústrojenstvu motorickém, ve svalech, pohybují se tyto za příčinou obvyklého sdružení tím spůsobem, jako kdyby impuls vycházel z vůle. Pohyby somnambula takto pojaté byly by pouhé činnosti instinktové, které rovněž ze zdroje pro nás temného se prýští. Mluvíce nebo procházejíce se nevíme ani, že každý tento jednotlivý automatický pohyb svalů vychází ze zvláštního duševního stavu, který původně docela známou nám byl příčinou, jenž však zvykem stal se stavem neuvědomělým. Jako chlapec, který k vý-

mluvnosti dospívá, ze spaní mluví, a jako nešťastná Laura Bridgmanova ze spaní prsty hýbala, tak, zdá se nám, jinoch pohlavně dospívající ze spaní chodí a jedná. Nepřirozeného v tom alespoň nic nevidíme.

Jiná však je věc, jak vysvětliti, že snochodec jednání svého docela zapomíná, že mnohdy vykonává práci s největším nebezpečenstvím života spojenou, docela klidně a lhostejně, a že maje oči zavřeny, vyhýbá se překážkám.

Co se týče toho, že somnambul probudiv se, o svých dobrodružstvích nic neví, dlužno na to upozorniti, že jednání to vychází, dle našeho mínění, ze stavů neuvědomělých, že jest instinktivní činností, která však, poněvadž smysl i úsoba spí, osvojena býti nemůže, abychom tak řekli, post festum, jak s instinktívnou činností za bdění se děje. Ostatně nepopíráme, že chorobě ústrojenstva nějaké působení zde připsati dlužno. Jsouť zajisté nemoci, na př. jistý druh epilepsie, které v úplném zatemnění vědomí spočívají, a ve kterých nemocný jako pravý somnambul si vede, když pak se vystonal, na nic se nepamatuje. Leidesdorf vypravuje, že léčil nemocného, který za příčinou nešťastného nárazu na hlavu časem trpěl epilepsií a sice tím způsobem, že upadl v bezvědomí, a tu bloudíval dva dni sem tam. Když nabyl vědomí, domníval se, že spal a že měl nepěkný sen.

Pro tuto podobnosť somnambulismu s epilepsií někteří domnívají se, že jsou to zjevy povahou stejné.

Co se týče toho, že snochodec bez starosti vydává se na místa, kdež za bdění. by se ani neudržel, to snadno vysvětlíme obdobou. Dokud láno leží na zemi, prohání se chlapci po něm čile, ale když bude ze střechy na střechu nataženo, nepřipadne nikomu z nich na ně vkročiti. Jíti po ploše nakloněné, po střeše neb po lávce není nesnadno, jen když se k tomu nedruží vědomí, že plocha neb lávka není vysoko nad zemí a že nehrozí člověku nebezpečí, že spadne a zlomí vaz. Snochodce tak dlouho stojí na střeše nebo římse, pokud těžiště jeho jimi podepřeno jest, a nepadá, proto že ani neví, že by mohl spadnouti. Probudí-li se na takovém místě nebezpečném, již tím ztrácí rovnováhu, nabývá vědomí o nebezpečenství, v němž se nalézá, a velmi často k úrazu přichází. Kdyby odrostlý člověk tak do okna se postavil, jako malé dítě v něm často stává, zatočila by se mu, jak se říká, hlava, a střemhlav sletěl by dolů.

Ostatně nejednoho snochodce při těchto odvážných nočních procházkách potkává neštěstí, jenom že všední věc tato pověsti tak

se neroznáší, jako řídké případy, kdy somnambul z noční této potulky vyvázl zdráv a živ.

Nepoměrně větší nesnázi máme s tím, jak vysvětliti, že snochodce maje oči zavřeny, vyhýbá se překážkám v cestu mu kladeným. Protože za bdění, myslí Purkyně, zavřenýma očima i ve známé jinak místnosti toliko velmi nejistě se pohybujeme, musili bychom k vysvětlení toho připustiti, že v paměti lidské obrazy jednotlivých předmětů mnohém úžeji k sobě se druží, než jako za bdění se ukazuje, a že v některých případech vybavení tohoto spojení nám nahrazuje skutečné vidění. Než ani tím bychom nevystačili, neboť tím by se vysvětlilo na nejvýš, že somnambul ve známých místech dovede se po paměti obezírati, temno by však zůstalo, jak neobyčejným a nově postaveným překážkám se vyhnouti dovede.

V té příčině někteří (Hanuš, Macher) se domnívají, že nervy uzlinové a míchové bdějí a vlastnosti nervů mozkových na se berou, jsouce takořka čidlem všeobecným, kterým veškeré změny zevnější i vniterné vnímáme. Zejména tkanina sluneční jest prý tento sensus communis veškerého náměsičnictví a spaní vůbec.

Nepopíráme, že stojíme tu před záhadou dosud nerozřešenou, kterou jen mnohonásobným, vědeckým pozorováním rozřešiti se časem snad podaří. K této záhadě druží se i nevysvětlená posud náklonnosť snochodců lézti na místa vyvýšená.

Mnohdy vyhlašujeme za somnambulismus sen, při němž představy se stávají skutkem a na který probudiv se snochodec, jen jako na sen se pamatuje. Brillat Savarin vypravuje: Jednoho večera otevrou se dvéře převorovy ložnice a vstoupí bratr M. v nedbalkách drže v ruce nůž. Představený, který ještě nespal, ustoupí stranou, chystaje se k obraně. M. jde přímo k loži převorovu, bodne třikrát do hlav a zase klidně odchází. Ráno tázán byv na sen, M. vypravoval, kterak se mu zdálo, že převor matku jeho zavraždil, on pak že za to převora zabil. M. děkoval prý Bohu, když se probudil, že to byl jen sen a nevěřil tomu, když převor mu celou jeho noční výpravu vypravoval. Někdy jednání nesouhlásí s představami snovými. Mladý šlechtic, jemuž se zdálo, že si vyjel na koni, proháněl se po ložnici sedě na prkně; jiný, maje sen, že loupežníci naň dorážejí, vstal a rozbil větší část drahého nábytku. Případy, v nichž jednání poněkud odpovídá představám snovým, ale poněkud od nich se liší, jsou velice časty. Správce jeden, jak Nudov vypravuje, ze spaní vykonával veškery přípravy ku přijetí panstva, ano i do kuchyně zašel, a tu, maje okoušeti jídel, dal se do pomyjí, psům přichystaných.

Že vysvětlení těchto snů nečiní obtíží, není třeba po tom, co jsme o náměsičnictví pověděli, zevrubně dokazovati.

Nad pomyšlení více však nesnází nám činí vysvětlení tak řečeného jasnozření, jež se vyhlašuje za (somnambulismus) magnetického spánku. Jasnovidci prý mluví o věcech vzdálených jako by je viděli, vykládají svou minulosť do nejmenších podrobností, vypravují osudy osob, jichž se dotýkají, předpisují léky od nemocí a p. v.

Vysvětlení tohoto nad jiné fantastickou mlhou zastřeného zjevu jest dosud vědecky proto nedostatečno, poněvadž vědecká dáta v této stránce jsou velice skrovna a nedostatečna, a mimo to i věc sama za pouhé mámení lidu lehkověrného se pokládá. Kdežto jední se domnívají, že duše jasnovidcova z těla vystupuje a do těla cizího vstupuje a v něm osudy jeho čte, myslí jiní, že veškero poznání děje se nervy uzlinovými, v nichž duše jasnovidcova na čas jasného zření tone. Ostatně poznání a předpovídání vlastních neduhů děje se často ve snu obyčejném, o poznání a předpovídání však osudův osob cizích dlužno na ten čas velice pochybovati, nepřipustíme-li ovšem nějaká nepovolaná intermedia.

Větší poněkud jistotu máme o spánku tak řečeném magnetickém čili o mesmerismu neboli hypnotismu. Jest to velice tvrdý spánek, jenž, jak Braid r. 1843 dokázal proti Mesmerovi, který jej z magnetické jakési síly vysvětloval, jest následek ze soustředění pozornosti na nějaký bezvýznamný, lesklý předmět, obyčejně na sklennou kostku. Potíráni železnou tyčkou, zažehnávání čili odříkávaní jednotvárných, bezvýznamných a nesrozumitelných formulí, příjemné teplo a lahodná, tichá hudba jsou pouhé pomůcky, jimiž by pozornosť od světa zevnějšího se snadněji odvrátila a spaní podporovalo. Tak řečený rapport magnetický jest holou smyšlenkou.

Hansen, který nedávno ve Vídni svými hypnotickými pokusy mnoho hluku nadělal, a jehož způsob uspávání lékařská fakulta vídeňská zdraví za nebezpečný vyhlásila, před soudem doznal, že veškero jeho umění spočívá jednak na uspávání jednak na neznámé ale neprávem magnetickou řečené síle, kterážto však síla, jak svědky dokázáno jest, byla pouhá síla fysická a strach ze strážníků, kteří každého, kdo se magnetiseurovi při pokusu do očí vysmál, sebrali. Magnetiseur, jak nejnověji ruský lékař Lichonin dokázal, přináší k pokusům toliko zručnosť v experimentování a zkušenosť, aby si vyhledal vhodná media, která se své strany přinésti musí dobrou vůli, víru v magnetiseura a nadpřirozené příčiny a naději v dobrý výsledek, jakož i dostatečnou dojímavosť a vycvičenosť v utkvívání zraku. Mimo to celé okolí, kde se pokus koná, musí dýchati tajemnou

náladou, kterou tichá a volná hudba ještě zvyšuje. Upírá-li vhodné medium zrak na kostku skleněnou 10—15 minut, usíná tak tvrdo, že spánek ten jak Mundy praví se více podobá bezcitnosti (torpor) než strnulosti kataleptické. Obraznosť hypnotisovaného jest neobyčejně rozrušena, což se jeví již i tím, že představy, které v něm magnetiseur šeptem vzbudí, má za předměty skutečné a že přání jeho chutě vykonává, nemaje při tom nejmenšího zření k rozumu a svědomí. Kdo několikráte byl hypnotisován, větší má k tomu náklonnosť. Jsou příklady, že magnetiseur svému obvyklému mediu jen poroučí, aby spalo, ano že medium magnetiseura si pouze představujíc ve spánek hypnotický upadá. V tom jest hypnotismus somnambulismu podoben, že hypnotisovaný nepamatuje se na to, co ve spánku dělal. Některé osoby somnambulické, majíce jemné nervy a bujnou fantasii a jsouce nad to somaticky zvláště rozladěny v tomto spánku jakousi zmocněnou vnímavosť mívají, kterou podivuhodné věci provádějí. Filoména Gavazzi, medium Meriggioliovo, rozdílela r. 1864 ve Vídni po čichu prsteny pánům, od nichž je Meriggioli byl sebral.

Jiní hypnotičtí somnambulové bývají jasnovidci, o nichž svrchu jsme mluvili a z nichž somnambulky Adela a Prudence v Paříži před časem velice známy byly.

Měli bychom se ještě zmíniti o vytržení čili ekstasi a o vidění s ní obyčejně spojeném, pokud ono spánku hypnotickému toto snu se podobá, ale rozprava naše by se tím velice rozšířila a pročež jen několika slovy vzpomeneme poslední měny spánkové, procitnutí. Sen v jednom kruhu bunic vzniklý šíří se pravidelně dosti rychle za příčinou vespolného sdružení na ostatní bunice, tak že za krátký čas veškerenstvo jest probuzeno. Probuzení projevuje se zvláštním trhnutím, zvláštním nárazem vniterným, který z náhlého vybavení většího počtu stavů duševních vysvětlovati dlužno. Tělo jest opět obnoveno, a mnohem ochotnějším a podajnějším nástrojem duše se býti jeví. Aurora Musis amica. Čím pravidelnější a přirozenosti lidské přiměřenější byl spánek, a čím méně snů v něm bylo, tím lepší a prospěšnější byl pro ústroj tělesný a tím i pro činnosť duševní.

Končíce stručný tento nástin, upozorňujeme ještě na krásný příčinný koloběh v našem životě. Práce, zplozujíc látky a stavy ústrojenstvo unavující, přivádí snížení dráždivosti v nervstvu, zatemnění vědomí a spánek, jehož následkem jest hromadění kyslíku a rozptylování i zapuzování oněch látek i stavův unavujících a znenáhlé probuzení vědomí, jež opět ku práci nás pobádá.

Shakespearův „Julius Caesar.“

Pokus o rozbor aesthetický od *Jana Herbena.*

V rozvoji plodné dramatické činnosti Shakespearovy kritikové rozeznávají dvoje období. První období pokládají více za *průpravné* a v ně kladou na př. ona dramata Shakespearova, jichž látku básník čerpal z dějin králův anglických (Jindřichové, Richard II. atd.), majíce při tom na zřeteli poměrně menší dokonalosť plodů těch a postup časový. Období druhé má význam asi jako doba *mistrovská.* Náležejí totiž v tuto dobu básníkova tvoření téměř všechna nejpřednější a posud nejoblíbenější díla Shakespearova jako: Romeo a Julie, Hamlet, král Leare, kupec benátský a j. V období toto počítají se též ona dramata, jichž děj vážen jest z dějin starověkých: Antonius a Kleopatra, Koriolán, Timon Athénský a — *Julius Caesar,* který bude předmětem přítomného rozboru aesthetického.*)

I.

Obsah a děj.

A. Nelze než předeslati stručnější obsah „Julia Caesara“, a ten jest: Kajus Julius Caesar poraziv Pompeja i stoupence jeho, stal se neobmezeným pánem v Římě, maje vskutku moc královskou v rukou svých ač bez titulu. Byť pak i samovlády své byl užíval k upevnění řádů v říši a ku zvýšení lesku na venek, přece stará mysl republikánská nebyla ještě utuchla v Římanech. Také žil ještě v paměti mnohých Pompejus. Proto tribunové rozhánějí lid z ulic při slavnostním průvodu Caesarově, aby nedodával lesku Caesarovi, a republikáni Kassius a Brutus s bázní pohlížejíce na rostoucí moc Caesarovu, rmoutí se ve chvíli té z úpadu svobody. Kassius obratně nabádá miláčka Caesarova Bruta proti Caesarovi a Brutus kloní se, an přisvědčuje:

„že spíš by Brutus vesničanem byl,
než aby za syna se Říma měl,
v tak tuhém stavu, jak jej tento čas
obmýšlí na nás vložit.“

Ta příhoda, že Markus Antonius podával Caesarovi o slavnosti Luperkalií korunu, zvyšuje obavu před Caesarem tak, že Kassius sbírá stoupence a nalezá jich drahně mezi čelnými Římany — ke

*) G. Gervinus rozeznává tři dramatické periody v činnosti Shakespearově, a „Julius Caesar“ je v periodě poslední.

spiknutí. — V ňadrech Brutových zuří sice boj mezi hlubokou láskou k Caesarovi a mezi láskou ke svobodné vlasti; ale ještě než se u něho sejdou spiklenci přemluvit ho úplně pro sebe, Brutus rozhodne se sám, že Caesar musí odstraněn býti, a ovšem násilnou smrtí. Zbývá pouze umluviti plán. I položen tu čin na den 15. března, až Caesar zasedne v senátě na Kapitolii. Caesar náhodou váhá toho dne navštíviti senát, neboť zrazují mu manželka Kalpurnia i auguři, ale Decius Brutus, jeden z nejhorlivějších spiklencův, zahanbuje Caesara uštěpačnou řečí a pohne ho do senátu. — Cestou Caesar dostává písemnou výstrahu. Dříve však nežli ji v senátě čísti chce, Metellus Cimber dle úmluvy spiklenců podává Caesarovi prosbu za návrat vypověděného bratra svého. Caesar příkře odmítá. Tu Kaska první bodne ho v týl, a pod ranami ostatních, z nichž Brutus poslední ránu zasazuje, Caesar vypouští ducha řka: „I ty Brute! Pak padniž Caesare!“

Nastane zmatek v senátě i v lidu. Brutus a Kassius pospíchají tudíž na řečniště lidu spokojit, což se podaří. Ale M. Antonius, nejoddanější ctitel Caesarův, uzavřev dříve se spiklenci přátelství pouze na oko a vyžádav sobě od nich úskočně, aby směl vystaviti Caesarovu mrtvolu a řečniti nad ní, vzbouří náhle obratnou řečí vrtkavý lid proti vrahům Caesarovým a nakvap povolává Oktavia do Říma. Brutus a Kassius zachrání se jen útěkem z Říma od rozvzteklenécho lidu. Antonius a Oktavius přiberouce si potom za společníka Lepida, vůdce Caesarova, odsuzují četné protivníky své na smrť a strojí se k boji proti Brutovi a Kassiovi, kteří sebrali vojsko a položili se u Sard. Oba vůdcové republikánští urovnávají před bitvou prudký spor mezi sebou, k němuž Kassius zavdal podnět svou hrabivostí, a uzavrou postoupiti k Filipům. V noci zjeví se Brutovi duch Caesarův, předpovídaje mu, že se u Filip setkají. — Na polích Filipských skutečně nepřátelská vojska stanou proti sobě. Po bezvýsledné rozmluvě vůdcův obou stran strhne se boj, v němž Brutus zvítězí sice nad křídlem Oktaviovým, za to Kasius domnívaje se mylně, že Titinius vůdce jeho zajat, usmrtí se mečem svým, jímž druhdy probodl Caesara. Po zoufalém boji konečně i Brutus naskočí na svůj meč. I přicházejí vítězové Oktavius a M. Antonius s úctou ku mrtvole jeho, kterouž uloží ve stanu svém, dokud nebude čestně pochována.

Taký jest obsah našeho dramatu.

Přirozeně zastavíme se s výkladem hned u *děje* a otážeme se, vyhovuje-li děj ten požadavkům básnickým, oněm požadavkům, jež aesthetika předpisuje každému ději, ať epickému, ať dramatickému.

I jest nám předně přihlédnouti k tomu, vyhovuje-li *básnické pravdivosti,* kteréž básník docílí stejnou měrou, buďsi že vypravuje, co se skutečně stalo, nebo jen co se státi mohlo. V posledním případě však děj musí ovšem býti možným dle zákonů pravděpodobnosti a nutnosti, aby souhlasil s podstatnými představami našimi o životě. Shrnujeme sem tedy vše, co jest obdobou skutečného života a zákonů přírodních. Tamto jest rozhodčím zkušenosť, zde zákon příčinnosti.

Že děj v „Juliu Caesarovi“ obsažený nepříčí se empirické možnosti, t. j. že děj takový udáti se mohl, stačí na důkaz k tomu poukázati, že vzat je z historie a změněn jest podle zákonů krásovědných jen pokud toho bylo třeba na prospěch aesthetické záliby. Tím umění básnické liší se od dějepisu. Toho však pro tutéž zálibu požadovati dlužno naprosto, aby ve dramatech, jichž látka vzata z historie, osnova děje i jednotliví karakterové tak byli provedeni, že by se v nich odrážel určitý *duch*; ten duch jenž jest podstatným příznakem líčené doby. „V jiné přírodě i v poměrech různého rázu vyvinuje se i povaha člověkova jinak.“

Shak. „Julius Caesar“ má tyto přednosti. *Aestheticky pravdivě* podány jsou všecky dějepisné poměry. Kdyby se někdo tázal, je-li shoda mezi tím, co z knih známe o Caesarovi a co si neseme z divadla, odpověděti můžeme určitě: shoda jest. [1]) Proti duchu tehdejší doby shledáváme velmi málo. O té věci rozhodnuto jest hlavně tím, že děj „Julia Caesara“ (rovněž i Antonia a Kleopatry a Koriolána) jest až do podrobností vzat z Plutarcha. [2]) Udává se, že básník ze svého přidal jen monolog Brutův (II. 1.) před rozhodnutím k činu, něco málo při sporu mezi Brutem a Kassiem, jako zprávu o smrti Porciině (IV. 3.) a konečně z obou proslavených řečí Brutovu všecku, Antoniovu z větší části. Tak si představujeme *lid* římský, jak jej Shakespeare vylíčil v prvním jednání na ulici a ve třetím jednání pod řečništěm Brutovým a M. Antoniovým, tak si představujeme *osoby* v dramatě jednající vůbec a rovněž i *scény*, *předměty a obsah hovoru* přiměřeny jsou životu starořímskému.

---

[1]) Rozběratel může se bráti v této stati dvojím směrem: buďto předpokládati znalosť dějin, to „obecné mínění;“ nebo při rozboru ústním na př. ve škole srovnávati výstup za výstupem s kapitolami Plutarchovými. Tak činí ve svých rozborech Schlegel a Kreyssig.

[2]) Při konci 16. a na poč. 17. st. studium klassických jazyků tak zavládlo ve společnosti anglické, že nejen učenci a vyšší šlechta, nýbrž i dámy rozuměly latině a řečtině, a že důležitější spisovatelé klassičtí byli obecenstvu po ruce v dobrých překladech. Toť zřídlo i Skakespearovi k jeho dramatům antickým.

Ani ti věštcové, auguři a p. nepříčí se požadavku našemu; neboť víme z dějin, že opravdu byli a že se jim věřilo.

Z oboru možnosti vymyká se však na pohled přece něco, totiž zjevování ducha Caesarova. Tu by snad někdo mohl Shakespearovi činiti výtku pověry? Nikoli! Zjev ten zajisté sčítajíc jej na vrub roznícené a horečné obraznosti Brutovy v onom okamžiku, kdy Brutus ducha viděl, novější psychologie dobře umí vysvětliti jako vysvětluje přeludy a vidiny vůbec. Ano nebyl by zjev ducha Caesarova proti *básnické* pravdivosti ani tehdy, kdyby se jakožto hallucinace vysvětliti nedal; neboť kdy se věřilo v duchy, básník mohl jich užiti nejen jako hallucinací (přízraků psychologicky vysvětlitelných), nýbrž jako skutečných zjevů.“ [1]) V našem dramatě konečně duch ten není stvořen, aby vystupoval jako snad deus ex machina k rozřešení jisté příhody, pročež ještě méně padá na váhu.

Proti duchu doby Caesarovy Shakespeare prohřešil se jen menšími poklesky, a to jsou *anachronismy*, kteréž ostatně jsou vůbec známy a vysvětlují se z praktické potřeby anglického jeviště za doby básníkovy. Shakespeare sám na podobné výtky odpovídá ve „Snu noci svatojánské“. Tak známo je z dějin, že Římané neznali *bicích hodin na věži* (III. 1.), že sotva lze v té době mluviti o *založeném listě* v knize (IV. 3.), kterou Brutus zastrčil do *kapsy* svého kaftanu, o *bubnech* římských legií (V. 3.), o *čepicích* římského lidu, jež metají do povětří (III. 2.). Jiný příklad takového poklesku byl by ten, kde Římané se oslovují pane a navzájem si vykají, jako:

Měšťan: Nic, pane, prosím, se na mne nehoršte; I. 1.

Kassius Brutovi: Zda půjdete se dívat, kterak běh jest upraven? I. 2.

Brutus: O Kassie, neklamte se! I. 2. atd.

Než okolnosť tato spadá na účet českého překladatele. V Anglii netykalo se a netyká nikomu leč v modlitbách Bohu a pak v opovržlivých nadávkách. Proto Shakespeare musil učiniti obecnému zvyku ústupek. Obecenstvu českému toho nebylo potřebí, ba to chybou.

Za druhé, toto vypravování básníkovo má býti logické čili *přirozeně motivované,* protože všechno, co se ve skutečnosti děje, děje se dle odvěkých zákonů příčinnosti. Třeba ve skutečnosti

[1]) O podobných úkazech jedná spis Knauerův „William Shakespeare, der Philosoph der sittlichen Weltordnung.“ Při duchu Caesarově Knauer poznamenává, že zjev ten učinil naň na jevišti dojem zcela jiný nežli scéna na terase v Hamletu, totiž dojem patrné hallucinace, kdežto v Hamletu jako pravdivá skutečnosť.

nikoliv, ale v básni — dí Durdík — platí zákon, že člověk je strůjcem svého štěstí čili v širším smyslu „osudu.“ Básník musí zbudovati kausalný nexus vnitřní, při čemž nejednou zevnější chronologická správnosť padne básnické správnosti za oběť. V našem dramatě jest příčinný řetěz děje tento: Značná čásť občanstva římského lpí ještě na formách staré svobodné republiky. Proto vzrůstající moc Caesarova, moc přímo královská, urážela čelnější republikány, což vidíme z jitření v I. jednání. Nabízení koruny s jedné strany, vyvolalo na druhé straně kvapné spiknutí. Spor ten jest úplně přirozený, jakož i rozřešení jeho: jedna strana zvítězí. Než vítězové dopouštějí se neprozřetelnosti a následkem této neprozřetelnosti Markus Antonius zbouří lid proti nim. Zase stanou proti sobě dva nepřátelské tábory — a tentokráte podlehnou původcové spiknutí. — Děj postupuje tak, jak za příčinou kráčívá účin; není zde skoku ani bezdůvodnosti. I jsme povinni uznati, že děj „Julia Caesara“ jest přirozeně motivován, jako jsme uznali, že vyhovuje básnické pravdivosti a uznáme ihned, že je také dramatický a tragický.

Dějem *dramatickým* nazýváme takovou událosť, v níž jistý konflikt, naskytnuvší se z poměrů lidských, dochází svého rozřešení. Děj pak sluje *tragickým*, jestliže rozřešením tohoto konfliktu způsobuje se pád předního hrdiny, kterýž podlehne v boji za svou idei. Tedy čin a osud jsou předními činiteli dramatu. A ježto čin každý zase bývá projevem vůle, říkáváme, že tré momentů rozeznáváme v každém ději tragickém: podnět, čin a osud.

Je-li náš děj dramatickým a tragickým, na-to ponecháváme si odpověděti později. Při rozboru básnické spravedlnosti a pak při formálním rozčlánkování děje zmíníme se o tom. Přistoupíme hned k poslednímu požadavku aesthetickému o ději ať epickém ať dramatickém, a ten jest, že každý děj básnický obsahovati čili znázorňovati má některou mravní zásadu, což nazveme ideí děje. Slovo idea je poněkud rozkřičeno, tuto však patrno, co nám představuje. Požadavkem zmíněným vysloveno pak i to, čeho si Aristoteles žádá, že totiž děj nemůže býti druhu nízkého a všedního.

V našem dramatě přirozený čistě lidský cit octne se ve sporu s láskou ku svobodě politické. Konflikt ten spočívá v osobě Brutově a on sám jest si jeho vědom. Hned když Kassius za jásotu lidu táže se Bruta, měl-li by to rád, aby Caesarovi podána byla koruna, Brutus ohlašuje tento spor stručně:

„Ba neměl, Kassie, ač velice
jej miluji.“ I. 1.

Nejurčitěji Brutus vyslovuje příkrý spor obou zásad v ňadrech

svých, volaje s řečniště: „Jestli v tom shromáždění někdo, jenž, drahým Caesara přítelem: k tomuž pravím, že Brutova láska k Caesarovi nebyla menší, než láska jeho. A když se ten přítel otáže, proč proti Caesaru povstal Brutus, tať odpověď má: Ne že jsem Caesara méně, ale že jsem Řím více miloval!" III. 2. Boj ten zuří v ňadrech Brutových stále, až konečně před smrtí svou vida nezdar svého podniknutí, neodolá přirozenějšímu citu, nýbrž obraceje se k duchu Caesarovu volá bolestně:

„Nuž, Caesare, buď smířen; život tobě
nebral jsem polou rád tak, jako sobě." V. 5.

Hned pak na to smrtí vlastní smiřuje smrť Caesarovu. Zámysly jeho pro svobodu zatím vzaly úplně za své. Brutus sklamal se ve spojencích a přátelích svých právě tak trpce jako ve prostředcích obnoviti republiku — ač právě vražda na Caesarovi vyplynula z pohnutek nejčistějších, nejideálnějších. Idei „Julia Caesara" můžeme vyjádřiti takto: *„Hřích proti přirozené lásce v zápase jakémkoli, tedy i v politickém, vede ku pádu."* Zásady nedávají práva ku vraždě nikdy, tím méne ospravedlňují vraždu přítelovu. Proto Brutus podléhá v boji.

Shakespeare znamenitě působí kontrastem, aby idea vynikla. Postavilť proti sobě dvě osoby: Bruta a M. Antonia. Brutus je muž vznešený, poctivý, šlechetný a „v srdci lidu sídlí vysoko." Naproti němu M. Antonius je člověk zhýralý, úskočný a násilný. Jen v tom shodují se, že oba vroucně milují Caesara. Ve sporu mezi oběma mocnými city: láskou ku svobodě a láskou ku příteli, Brutus rozhodne se proti příteli, a Markus Antonius dá přednosť lásce k Caesarovi před republikou. Tomuto pak zajisté přirozenějšímu právu srdce lidského básník dává vítěziti nad zásadami občanského života, ač při povaze muže méně úcty hodného. Příroda trimfuje, jsouc světější.

A takovéto rozřešení sporu dvou mravných mocností, na pohled stejně závažných, uspokojuje nás; neboť v srdci našem spočívá ten cit, jenž více vine se k lásce přirozené nežli k navyklým požadavkům vůle a zevnějšího života občanského. I v té příčině tedy děj „Julia Caesara" důmyslně přispůsoben jest požadavku aesthetické záliby.

Mluvíce o idei mimochodem dotkli jsme se již poněkud viny Brutovy, pročež položíme sem úvahu o takzv. *poetické spravedlnosti* čili o poměru trestu k vině při tragickém hrdinovi.

V tom nespočívá nic trestuhodného, že Brutus odhodlal se zbaviti Řím hrozivé tyrannidy. Naopak cíl jeho byl šlechetný, mravný, vznešený, k obecnému dobrému směřující. A Brutus nejednal v ničem

pro sebe. Však prostředky zajisté volil nepravé. Vražda v každém případě je čin ohavný, vražda na příteli a miláčku spáchaná čin mnohem ohavnější. Za touto vinou následuje pokuta — vlastní záhuba. Vina Brutova vzrostla pak ještě tím, že neuměl zabrániti příběhům, jež v neprospěch jeho zasahují. Byl neopatrný. Ano zdá se, že mírná jeho povaha nehodila se ke skutku tak bezohlednému, tak velmi mnoho energie a opatrnosti vyžadujícímu. Bylť boj proti blížícímu se císařství velmi nesnadný. Vidíme to jednak na vrtkavém lidu římském, jak si zvykal snášeti samovládu, poslouchati jedné osoby. Lid ten lnul k Pompejovi, hned na to k Caesarovi, vyslechnuv sotva řeč Brutovu provolává Brutovi svou přízeň: „On budiž Caesarem“, a když po něm Antonius ukazuje rány Caesarovy, lid už je nadšen pro Antonia, pokřikuje: „Nemáme v Římě nad Antonia!“ Dílem poučil o tom spiklence výsledek boje. *Duch* Caesarův (po dvakráte Brutovi hrozící) byl opravdu velmi mocný. Ale Brutus neučinil toho, aby byl vyměřil sílu protivníkovu před bojem. —

„— My všichni povstáváme
na Caesarova *ducha* jediné,
i není krve v duchu člověka.
Kéž k *duchu* Caesarovu dostať se
nám možná, nerozrušíc Caesara!‘ II. 1.

Tak mluvil Brutus ve schůzi přátel svých a stoupencův, ale nevěděl, že duch Caesarův žije také v Antoniovi a Oktaviovi. Měl-li padnouti za oběť svobodě Caesar, Brutus neměl se příčiti také smrti Antoniově a snad i Oktaviově. Toť Brutova vina tragická.

Avšak pokuta za ni není ve přímém poměru s vinou, jsouc mnohem a mnohem větší! — Než to je právě požadavek dojmu tragického, aby v útrobě diváků zbudil hlubokou soustrasť s umírajícím hrdinou a zároveň bázeň o náš vlastní osud. Praví se, že „δι᾽ ἐλέου καὶ φόβου“ tragedie má působiti. Kdyby vina i pokuta byly poměrny, nebylo by soustrasti, nýbrž hovělo by se pouze našemu citu spravedlnosti. Tehdy pak bývá tragický dojem nejmocnější, spočívá-li rozpor v situaci, takže hrdina jedná-li dle zásady jedné, nutně porušuje druhou. Takto může i vina hrdinova býti někdy vzácnou předností před očima našima, ale okolnostmi stává se proviněním. V tragedii naší přihází se něco podobného, a milosrdenství osudu Shakespeare předvedl nám na Brutovi tak účinně, jak jen mistrné jeho péro bylo schopno.

Není pochyby, že děj „Julia Caesara“ je tragický. „Tragika není nic jiného než pád vznešené osobnosti.“ Nuže pád zde máme, máme zde osobnosť vznešenou bojující za mravní zásadu — nevzbuzuje-liž v nás dojem tragický?

B. Přední ona otázka aesthetická, na kterou nám bylo odpověděti, když jsme odhadovali cenu děje dramatického vůbec, naskytá se nám poznovu, když přistupujeme k rozboru jednotlivostí děje toho: jsou-li totiž dramatičtí karakterové v „Juliu Caesarovi“ básnicky pravdivi?

Jakou povahu nazveme básnicky pravdivou?

Povaha osoby v dramatě jednající nesmí předně jako děj sám odporovati *empirické možnosti*, což jest arci požadavkem i povahy epické. Za druhé povaha ta musí býti ve všem svém jednání co *nejdůsledněji* provedena, tak aby každý krok její bylo lze psychologicky odůvodniti a předpokládati. A za třetí toho umění dramatický básník má býti schopen, aby volil osoby co možná nestejné, *individuální*. Provede-li se pak jasně, kterak vůle samojediná smí býti v dramatě motivem všech skutků, nikoli pohnutka snad odjinud vyšlá, zjev náhodný, omyl a p.: pak karaktery takové nazveme vším právem nejen básnicky pravdivými, nýbrž i bezúhonně dramatickými. Posledním požadavkem liší se epika od dramatiky. „Postavy sice podává a líčí, neb aspoň líčiti může každy druh poesie, ale postavy *činící* líčí jen dramatika. Proto jim výhradně na dramatickém poli říkáme povahy.“ Konečně předpisuje se každému dramatu, aby mezi jednajícími osobami byla jedna hlavní, kterou nazýváme hrdinou. —

I pohleděmež, zdali drama naše uspokojí nás nejdříve v této věci. —

Velmi vhodný je příměr, že drama podobno jest tělu lidskému, jehož středem je srdce a v němž každý úd má svou podobu i své určení, jeden bez druhého a všichni bez srdce obstáti nemohouce. Tím srdcem ve dramatě míní se hrdina, jenž v povaze své nese zárodek děje, děj svými činy pošinuje, spor ostří a konečně rozřešuje; v tragedii svým pádem· Hrdina také zosobňuje idei.

Kdo jest *hrdinou* „v Juliovi Caesaru?“ Není důkaz nesnadný, že Brutus.

Myšlenku spiknutí Brutus přijal sice od Kassia, Kassius jest otcem jejím, ale otěže činu Brutus vzal do svých rukou, aby jej řídil i provedl. Zraky všech obracejí se k němu, takže Brutus stává se duší spiknutí. U Bruta za noci scházejí se spiklenci v zahradě na poradu; Brutus přes mínění jiná rozhoduje o tom, kdo má býti k záměru přibrán a Brutus také určuje, aby Caesar jediný byl usmrcen. Ostatní bez odporu povolují, cítíce jeho převahu. Při krvavém činu v senátě Brutus zasadí Caesarovi poslední, nejbolestnější ránu, ale Brutus zároveň zaviňuje sám neblahý obrat. Darmo stál Kassius při noční poradě na tom, aby též Antonius byl odstraněn!

darmo i nyní vystříhá Bruta, by nedovoloval Antoniovi řečniti nad mrtvolou Caesarovou, domlouvaje mu stranou: „Nevíte, co činíte! (III. 1.) Touto neopatrností Brutovou stoupenci Caesarovi nabyli moci. Brutus však i dále jeví se předním vůdcem republikánů, jemuž podrobuje se sám Kassius v ležení u Sard a snáší jeho výtky. Brutus konečně je původcem plánu válečného u Filip, a Brutovi básník dává zvítěziti nad křídlem Oktaviovým, an Kassius podléhá Ale nejen tím básník staví Bruta v popředí, nýbrž i výsledkem bitvy: Brutus vytrvav do nejposlednějšího okamžiku teprve smrtí svou — rozhodne osud boje.

Není závažnějšího skutku, aby v něj Brutus nezasahoval a nevyměřoval mu směru svou vůlí a svou silou.

Máť **Brutus** morální i fysické přednosti, jež ho povznášejí na důstojného hrdinu tragedie. Vizme jeho *povahu!* Brutus byl zetěm Katonovým. Tím řečeno mnoho, i nepřekvapuje nás, že od nejváženějších v Římě toužilo se, by statný Brutus oči svoje měl. Či mohl Kato dceru svou zasnoubiti muži sobě nepodobnému? Proto též Kassius vyhledává Bruta nejdříve, aby zvukem jeho jména získal potom ostatní. Kaska jest muž vtipu příkrého, povahy drsné, misantropické, ale o Brutovi mluví s úctou:

„co v nás by jevilo se zločinem,
vzhled jeho, bohatá jak alchymie,
ve cnosť a velevážnosť promění “ I. 3.

Než to jsou hlasy přátel; pravdivějším bývá úsudek nepřátel. Však ejhle — Bruta i nejodpovědnější odpůrcové a soupeřové přímo velebí. „Tenť nejlepší z nich všechněch byl!“ — „Tenť byl muž!“ Volá nad jeho mrtvolou M. Antonius. Byloť známo zajisté, že tak ušlechtilých, vznešeně ideálných pohnutek zavražditi Caesara neměl nikdo v celém spiklenstvu.

Brutus chvály spoluobčanů zasluhoval. Bylť hotov za obec okamžitě nasaditi život svůj. „Věc-li obci ku prospěchu — praví Kassiovi — před jedno oko stavte česť a smrť před druhé.“ Jméno jeho působí zázračně. Římané znali poctivosť jeho a ryzí smýšlení tak, že jim stačilo pouhé slovo jeho, aby se k přihlásili k činu, dříve nežli zvěděli, k jakému. Ligarius slyše jen neurčitou narážku, přistupuje bez rozpaků:

„za vámi jdu s nově vřelým srdcem,
bych učinil, co neznám; stačí však,
že Brutus vůdce můj.“

Říkává se, že Shakespeare kreslil povahu Brutovu se zvláštní přízní a zálibou. Brutova nezištnosť a přísnosť povýšeny jsou nad podezření i nepřátel. Když Caesar pojednou zjevil se býti pánem

svrchovaným v Římě, většina odpůrců zajisté stanula proti němu ze zištnosti. A těmto znahám Brutus měl dodati nátěru — vlastenecké ctnosti. Není to úkaz nový, že ryzí duch stál v čele živlů nepočestných, ale tím Brutus vyniká, že prapor svůj zachoval čistý do posledního dechu.

V tom Brutus osvědčuje znalosť povah lidských, když opírá se přijetí Ciceronovu ve spolek. Ctižádostivý Cicero nepůjde prý za věcí, kterou jiní počali. Mínění jeho bývá zrale uváženo, a proto spiklenci nepřemýšlejíce podrobují se. Co bystrosti jeho vadí, je dobrota srdce, víra v lidi a všechny ony ctnosti, jež mu zjednali název „šlechetného Bruta.“ Mužům věří na slovo: „Nic přísahu!“ odmítá prudce návrh spiklých, dokládaje, že Římanu stačí pouhé slovo. Důvěřivosť ta jej také zavedla, že uvěřil Antoniovi na pouhé rukou dání, že uvěřil lidu jásajícímu na náměstí — – a odešel.

Vlastnosti osobní čili tělesné zdobí neméně velkého Římana. Shledáváme při něm přední ctnosť římskou — statečnosť. Třebas „bolem chvěje se srdce“ jeho, přece k činu těžkému přistupuje a přátelům přistoupiti káže „se svěžím duchem, slušnou pevnotou.“ A v poli otevřeném překonávaje důmyslem Kassia, osvědčuje též vytrvalosť. Vzmužuje vždy ještě své bojovníky: „O, vzhůru ještě hlavy. občané!“ Umírá teprve, vida zbytek přátel přechudý a nechtěje upadnouti v zajetí nepřátel.

Brutus však také vzdělán jest harmonicky, obírá se filosofií a jedná tak, jak mu kázal přísný závěr. Caesara zabíjí pojem práva. Brutus přemýšlí — srdce jen na chvíli odporuje tomu, proč se rozum prohlásil. Bohužel závěr byl klamný, lichý. — Povaze jeho jak ji Shakespeare vylíčil, i my dali bychom přívlastek šlechetnosti a statečnosti.

Za druhý požadavek karakterů dramatických a básnických vůbec vytkli jsme *individuálnosť.* Povahu Brutovu jsme již poznali, přihledněme tudíž dále. Ve přírodě není dvou lístků sobě podobných — a tak i člověk má různými okolnostmi jinou povahu vyměřenu, jež pudí ho v životě kráčeti cestou rozdílnou od ostatních, s jinými se proplétající a křižující. Proto básník dopustil by se chyby, kdyby osoby jeho splývaly, lišíce se snad jen jmény. Z té příčiny básníci chápou se pravidelně umění — působiti kontrastem. V našem dramatě Shakespeare vylíčil tak přímo Bruta proti Antoniovi, ač tím není řečeno, že bychom stejně nerozeznávali Kassia od Bruta, Oktaviana od Antoniana atd.

Caesar je největší muž celého děje. O slavnosti Luperkarlií vystupuje jako neobmezený imperator. Na jeho pokyn mlknou zástu-

pové. Caesar je miláčkem štěstěny. „Když Caesar praví: „Učiň!" již se stalo," — praví o něm té chvíle Antonius. Caesar sám karakterisuje se jako muž všemocný, bez bázně a strachu. Řeč jeho však jest na pohled vysokomyslna a pyšna; i činil by Caesar dojem zpupného, brutálního tyrana, kdyby spiknutí samo neukazovalo na velikosť jeho. Pravíť o sobě:

„— co mi hrozilo kdy
jen záda zřelo má; když uvidí
tvář Caesarovu, zmizí." (II. 2.)

A z úst nepřátel poznáváme, že Caesar opravdu se nepřeceňuje. Stěžujeť si Kassius:

„Kdy mluvíc o Římě, se dalo říci,
leč nyní, rozsáhlé že jeho zdi
jen *jediného* muže směstnaly?" (I. 2.)

Caesar byl nepezpečen svobodě římské, slávou svou oslňuje lid, silou vůle své úžas šíře v senátě a věhlasem strach pouštěje na republikány. Sáháť Caesar přes obyčejné dimense lidské síly. S tím souvisí jeho sebevědomí, tvrdošijnosť a chladný majestát. O tom zase svědčí slova téhož Kassia:

„Moh' bych ti, Kasko, muže jmenovat,
jenž velmi podoben té noci strašné;
jenž hřímá, blýská, hroby otvírá
a řve, jak onen lev na Kapitolu;
toť muž, který podle osoby
nic není silnější než ty neb já,
leč hrůzodivým v zrůstu svém se stal
i strašným, jak to divné soptění."

Celkem není Caesar, jak ho Shakespeare vylíčil zjevem dosti sympatickým. Až pak ono pohrdání výstrahami a konečně smrť jeho smiřuje nás s ním, budíc soustrasť. Vždyť jest již koruny tak blízek! Odtud vysvětlitelna je také náhlá bázeň i pověrčivosť jeho. Dramaticky Caesar má jednu a to snad důležitou *vadu*, že totiž téměř napořád stojí *mimo činnosť*. Brutus je proti Caesarovi, Caesar proti Brutovi nikoliv. Živý Caesar má jen takovou váhu jako později jeho duch, t. j. dává podnět jiným jednati. Báseň před skutky, které se ještě nestaly, ale státi mohou, draždí republikány a žene ve spiknutí. Po smrti má duch tutéž moc, jak Brutus přiznává, meče republikánů do vlastní hrudi zvraceje. —

Všimněme si dále **Kassia,** jenž Caesara ze vší duše nenávidí. Ve hlavě Kassiově zrodila se myšlénka spiknutí. Kassius je muž přísný, bez úsměvu, mnoho čte, mnoho myslí a skutky lidské zcela prohlídá! Postavy jest hubené, pohledu vyzáblého. Hle jak názorně vyniká před námi postava druhého z vůdců spiklých!

Caesar přiznává se: kdyby se už někoho strachoval, že by to byl Kassius; neboť prý lidem druhu Kassiova nebývá volno, když vidí většího než sami jsou. A věru nemýlil se Caesar. Jeť Kassins zručný organisator, uměje vyhlédnouti sobě osoby; neunavný agitator, větší nežli Brutus, ve prospěch spiknutí, znaje se výborně v umění přemlouvacím; jest i opatrnější nežli Brutus. „V něm pletichaře přeúkladného bychom shledali“ — dokazoval o Antoniovi hned ve shromáždění přátel před smrtí Caesarovou.

Má však i těžší vady nežli šlechetný Brutus. Maje povahu prudkou a prchlivou, jest i ošklivým sobcem. Kassius je také z těch, o nichž jsme pravili, že ve stínu praporu Brutova kryli své vlastní myšlénky. Sotva že má moc v rukou, potřísní ji úplatky za úřady, vydíráním a v zaslepené lakotě zapomene se i nad potřebami nejmilejšího přítele svého. Jednání jeho bylo pak tím křiklavější a nebezpečnější, ježto nepřátelé jejich měli v rukou zbraň právě opačnou: štědrý testament Caesarův. Odtud pochopujeme Brutův hněv proti Kassiovi.

Jest však Kassius mužem smělým, hrdým a silným. Vypravuje sám událosť, kterak zápase s Caesarem ve příboji vln, vynesl ho tonoucího na břeh. Caesarovi se posmívá proto, že ho viděl, an se chvěl bolestmi a slyšel ho stenati v nemoci. Muž to zajisté otužilý, celkem imposantní!

Markus Antonius je zjev proti všem uvedeným neméně samostatně vylíčený. Nejvíce vyniká jeho láska k Caesarovi, jehož zbožňovatelem a sluhou byl. Jinak jest Antonius osobou, v níž zrcadlí se všechny ony nectnosti, o nichž dějiny mluví při římské šlechtě za doby úpadku republikánských názorů. Antonius je náruživec, muž zhýralý. Mravnosti je v něm velmi málo. Když v idy březnové Caesar z rána vidí Antonia přicházetí k sobě, dává průchod svému podivení z tak časného příchodu slovy:

„Aj hle, Antonius, jenž do noci
hýřívá, přec i vzhůru!“ (III.)

Dále poznáváme v Antoniovi lestného, úskočného politika, jenž uzavírá s povstalci přátelství pouze na oko; zchytralého demagoga, jenž zná nesoudnosť a všechny slabosti bezhlavé massy římské. Zbraň jeho jest bezohledné násilí a zásady vesměs sobecké (IV. 1.), ač umí oceniti přednosti také na svých odpůrcích.

A můžeme říci o všech dalších povahách „v Juliu Caesaru,“ že kresleny jsou individuálně. Zdaliž nerozeznáme příkré, nevrlé, kousavé a přece římsky hrdé povahy *Kaskovy* ode všech ostatních spiklencův? A *Decius Brutus*, tento nevěrný miláček Caesarův, jenž

zneužívá poznaných slabostí Caesarových způsobem zlomyslným, ošklivým? Zdali také na první pohled nepoznáme *v Lepidovi* mdlého slabocha, člověka planého, „ku posylkám;“ *v Oktaviovi* bystrého mladíka, ovšem ještě poslušného a odevzdaného autoritě Antoniově; a konečně pominuvše ostatních zdali povaha ctihodné *Portie*, manželky Brutovy nevylíčena zcela jinak nežli *Kalpurnie*, choti Caesarovy?

Obě ženy vyznamenávají se starostí a bázní o své muže, ale jak různy jsou pohnutky! Kalpurnia je žena slabá, pověrečná, věříc snům; Portia však jsouc pravou dcerou Katonovou a cítíc důstojnosť ženy, chce zvěděti a zví tajemství Brutovo. Jeť to rekovná Římanka, jež raději ruku násilnou na sebe vloží, nežli by přežila porážku republikánův a viděla Řím nesvobodný. Portia *sama sebou* je žena úctu vzbuzující; Kalpurnii koří se Řím proto, že na ni padají paprsky s Caesara. Když Caesar zhyne, i Kalpurnia mizí z dějiště, nezasahujíc v události posmrtné.

Ještě *o lidu* slovo. Jistou osobu zastupuje zajisté taktéž lid římský. Nejednou opakovalo se uštěpačně, že Shakespeare z lidu římského nadělal anglických dělníkův a řemeslníkův, jenž své usmolené čepice metají vzhůru atd. Jiní zase, jako Gervinus, shledávají v okolnosti té spíše chválu, ježto prý vrstvy lidu vždy a všudy budou si podobny jako vejce vejci, tím spíše lid ve státech sobě tak podobných jako je Řím s Anglií. Dle našeho mínění v „Julie Caesarovi“ lid vylíčen dosti pravděpodobně po své obecné povaze, ale i po římské, celkem o mnoho líp na nežli na př. „v Koriolánu[1]) Nejvěrněji co do pravdy Shak. ličil přirozeně tam, kde předmět antický shodoval se se životem doby básníkovy. Ostatně nevíme, proč by poetické ceny mělo ubyti osobě, nemá-li správně historického pláště, togy; proč by znamenité příhodě ubylo významu, mluví-li se při ní angličinou a nikoliv latinou?

I když přestaneme na dosavádním rozboru čelnějších osob, jest nám přiznati, že všechny povahy jsou individuálny a že jedna jest mezi nimi nejčelnější, kterou nazýváme hrdinou dramatickým. Ze stručného nástinu toho lze však i poznati, že osoby ty jsou ve skutcích

[1]) Lidu římskému v „Koriolánovi“ možná činiti skutečné výtky. Zejména při představení na jevišti se ukáže, že Shak. vylíčil jej tuze nízce, skutečnou chátrou, která je vrtkava, sprosta, vlády ovšem a vůbec každé lepší myšlénky neschopna. Je to lenivá luza, která však přece chce vládnouti. Lidu takto vylíčeného musí nenáviděti *každý*, nejen Koriolán, což jest znamenitou vadou tragédie. Jednání Koriolánovo schvalujeme do posledního hnutí. Kdyby Koriolán měl většího soupeře byl by sám větším.

svých důsledny, t. j., že zůstávají na té dráze, na které puzeny jsouce vůlí svou byly se octly. Spokojujeme se tvrzením, že každá osoba jedná ve směru, jaký jí byl předpověděn. V požadavcích nelišíme se ničím od Aristotela, různíme se jen v uspořádání a v názvech. Aristoteles, žádá si, aby karakterové *(τὰ ἤθη)* osob dramatických byli ušlechtilí *(χρηστά)*, což my podotkli při ději, že nesmí býti ze všedního života, nízký. Přirozeně ani ne osoby; aby byli případni (*ἁρμόττατα*), což se srovnává s naší pravdivostí; za třetí *ὅμοια*, čímž rozuměti sluší vlastnosti všelidské, t. j. pravdivosť typův (individuálnosť); a za čtvrté *ὁμαλά*, asi jako důsledni.

Zbývá několik slov dodati ještě ku pravdivosti povah. Básník tvoře své postavy dramatické má dvojitou úlohu: jednak vyznačiti je tak, aby každá byla dítětem, výrazem své doby, nač poukázali jsme při pravdivosti děje, jednak básník nesmí s osoby své šetříti jejího rázu všelidského čili toho, co jest lidem všech národův a dob společného. Říkává se, že má podávati *typy*. Úlohu tu básníkovi usnadňuje okolnosť, že povahy dramatu nejsouce nikdy osobami všedními, plýtkými a za druhé vstupujíce v činnosť ze silné své vůle, projevují se činy mohutnými a jsou vždy ve stavu pathetickém, vzrušeném. Není proto potřebí sáhati ku podrobnostem; nechť se obecenstvo z rysů lapidarních spíše domyslí. Shakespeare v „Juliu Caesarovi“ je s této stránky mistrem mistrovným. Brutus na př. vykreslený jako pravý Říman, jakožto člověk vykreslen jest rovněž. Cítí dle odvěkých zákonův i jedná, jak by dle povahy jeho každý člověk v jeho situaci byl asi jednal. Brutus je typ hrdého republikána, muže přísného, jak jiný básník by ho karakterisoval: „fortis et tenax propositi vir.“ Caesar jest zobrazen jakožto muž vládychtivý, muž nad obyčejnou míru lidskou vynikající a v této své povaze stává se rovně typem. V Antoniovi podán jest obraz intriguanta a jakožto representant tohoto typu vylíčen velmi důsledně a ostře. Tak i typičnosť povah menších je přímo stkvělá. Na př. Kasca je typem známého druhu lidí ve světě, lidí hluboké mysli, pevné vůle, ale s maskou hrubosti a bezstarostné lehkomyslnosti. — Básník neměl ani názoru, ani tolik vědeckého fondu, aby ráz národnosti povahám v Julius Caesaru vtiskl tak živě, jako když psal Richarda nebo Jindřichy; a proto tím větší bohatstvo barev obrátil na zobrazení momentův obecně lidských. Tak jen vysvětlujeme si nesmírnou sílu psychologického staviva, jež naložil na prostou historii Plutarchovu. V této příčině Shakespeare proti Plutarchovi je více než architekt proti staviteli.

II.
O technice dramatu.

A. Ježto při každém plodu básnickém stejnou měrou rozhoduje o ceně jeho vnitřní obsah i zevnější forma zároveň, an děj sebe dokonalejší při chatrném provedení formálním neobstojí před kritikou, ani naopak sebe mistrnější forma nedovede zastříti nedostatkův obsahu: tudíž i nám zbývá provésti druhou polovici úkolu vytčeného, ukázati, jak a pokud básník také dramatickou technikou a formou zevnější domáhal se účinnosti tragického dojmu.

Jedním z nejpřednějších požadavků dramatického umění jest i ten, aby přední záliba nespočívala jen na ději zajímavém, nýbrž i na *organickém téhož děje rozvoji;* na tom, jak jednotlivé události splétají se v harmonický celek s dějem hlavním, jak jednotlivé osoby skupují se umělecky kolem hrdiny a jak odůvodňuje se z povah postup a běh děje. Bezdůvodně nesmí vystupovati ani jedna osoba, a zase co k věci nenáleží, nesmí se připustiti.

Dělívá pak se drama každé v patero nutných momentů, buďtež ony vměstnány v jeden toliko akt, nebo rozpředeny v patero dějství. Momenty tyto jsou nutny, má-li se děj potkati se zálibou. Rozvoj děje při tom arci má býti nenucený, přirozený. Drama jest odleskem života skutečného, a v životě neděje se nic během nepřirozeným.

První část dramatu sluje *exposicí.*

Úlohou básníkovou v této části jest, aby v posluchačstvu zbudil jistou náladu — takovou, s jakou chce, aby děj byl pojat a stopován. Toho docílí, když nás obeznámí buď s povahami čelnějších osob svého dramatu, buď s poměry, v nichž postavy vystupují. Jiných cest není.

V „Juliu Caesarovi“ básník užil obého. Nejdříve upravuje v nás jistou náladu, líče poměry římské. Vystupujeť před námi zástup měšťanů, kteří zanechavše práce dělají si svátek, aby viděli velkého Caesara a z jeho slavného průvodu se radovali. Na druhé straně poznáváme smýšlení tribunů, kteří lid z ulic rozhánějí, vyčítajíce mu vrtkavost a nevděk ku Pompejovi. Lid je tedy Caesarovi nakloněn, tribunové však strhují ozdoby s obrazů jeho! Básník nám takořka rázem napověděl, jaký duch jeho dramatem zavane: že Řím je rozdvojen. — Na to básník představí nám většinu jednajících osob. Potkáváme ve triumfalném průvodě Caesara. Vševládné čelo jeho však obestírá starosť o potomstvo a dynastii svou. Jemu po boku oddaný Antonius chystá se záváditi a slovy přepokornými přijímá rozkaz Caesarův, aby se ve běhu dotekl neplodné Kalpurnie. A hned na to vidíme i suchého Kassia a vážného Bruta, jenž oba

nechtí se dívati závodům. Tvář jejich zamračena. V hovoru pak skrývá se již zárodek spiknutí. K nim připojuje se znenáhla Kaska se vtipem otrlým a kostrbatým, Cinna . . . a doslýcháme, že stejně smýšlejících Římanů jest již valný počet. Již pak hned v prvním jednání Caesar také dostává výstrahu od věštce: „Ať Idus v Marci jsou ti k výstraze!"

Tolik dovídáme se z I. jednání. Jest patrno, že již všichni čelnější živlové dramatu vstupují v akci a že se musejí octnouti ve sporu: neboť zápletky mezi tak různorodými snahami lze bezpečně předvídati. Ano i neurčité tušení vzniká v nás, jaké asi to budou zápletky. A tím básník stkvěle učinil zadosť úloze prvního jednání.

Tušení nás neklame. *V jednání druhém* nalézáme Bruta v době noční o samotě. Kdežto v jednání prvním Kassius ještě o něm praví:

> „Tři čtvrtiny ho máme již, a vzdá se
> nám celý muž hned prvním útokem, (I. 3.)

tu Brutus již sám odhodlává se k činu. Učinil závěr logický a „musí se jeho smrtí stát" zní výsledek. Hotový spor naznačen jest odtud dvěma jmény: Caesarovým a Brutovým. Od úmyslu postupuje se ku plánu. Za noci bouřlivé, plné strašných zjevů poznávají se a shledávají se u Bruta spiklenci, radíce se o přípravách. Stává se usnesení o tom, kdo má zemříti — že Caesar sám —; kdy a kde se krvavý děj odehrá — že na idus v Marci (15. března) a to na Kapitole v senátě.

Na druhé straně básník představí Caesara a co s ním souvisí. Starostlivá Kalpurnia zdržuje naléhavě chotě svého od chůze do senátu; neboť po třikráte snilo se jí, že někdo vraždí Caesara. Bouřlivá noc, bázeň manželčina i výstrahy augurů viklají myslí Caesarovou. V posluchačstvu budí se napjetí; neboť na rozhodnutí Caesarově záleží, nebude-li záměr spiklenců již již zmařen. Tu však Decius Brutus, spiklenec, dílem stud a pýchu Caesarovu drážde, dílem odhaluje tajemství, že senát usoudil dnes nabídnouti Caesarovi korunu, zahanbí Caesara tak, že půjde na Kapitol. —

Během tohoto druhého jednání pouhé tušení tedy už zmizelo, a diváci stávají se svědky nejen hotového a určitého, nýbrž ostřícího se sporu. Obě strany sbližují se znenáhla jako mrak chýlí se k temeni hor. V skutku pak „zavíjení uzlu a ráznější takto pošinutí veškerého děje dramatického jest úlohou druhého jednání."

Konečně se mrak přiblíží horám a zašlehne z něho — blesk. Toto stadium rozporu shledáváme v *jednání třetím,* v němž dle požadavků děj dospívá ke krisi. Třetí jednání obsahuje centrum ve-

škerého dějstva. V naší tragedii krise položena jest ve smrť Caesarovu. V okamžiku před smrtí svou Caesar jeví se nejpánovitějším, brutalním; odmítá tvrdošijně a hanlivě prosby spoluobčanů (— byť i strojené —), a v řeci své začínající:

„Dal bych se pohnout, vám jsa podoben,
já kdybych prosit uměl, abych pohnul,
pak by mne pohnulo i prošení,
však stálý jsem co hvězda severu, atd. (III. 1.)

v řeči té složil nejtrpčí urážky, nejpříkřejší porušování zásad rovnosti republikánské. Jako vyrovnání sporných elektřin udá se náhle jiskrou, tak nejvyšší napjetí sporných zásad v Římě stane se Caesarovým zavražděním. —

Zásadám republikánským zjednáno vítězství; ano, spiklenci odstraňují šťastně i další nebezpečí — získávajíce si předně Marka Antonia, za druhé přesvědčujíce lid římský z řečnic o prospěchu Říma ze smrti Caesarovy. Než domnělé toto vítězství trvá jen chvíli! Smlouva M. Antonia se spiklenci byla uzavřena lstivě z nesnáze. Neboť nyní zajisté Antonius vystoupiv na řečniště s povolením Brutovým, úskočnou řečí a poukazováním na Caesarův odkaz rozdmýchá bouři lidu proti vrahům Caesarovým, zatím co jiný jeho spojenec Oktavius přibliží se Římu a vkročí do domu Caesarova. I dovídáme se náhle z úst sluhy Oktaviova:

„— že Kassius
a Brutus odjeli jak šílení
Římskými branami.“ (III. 3.)

Rozkacené davy lidu řádí po městě, pálí domy spikých a básníka Cinnu na kusy roztrhávají.

Obrat štěstí nastoupiti má teprve ve čtvrtém jednání. Teprve tehdy jednající osoby vymění své úlohy v opačné. Shakespeare patrně položil obrat čili peripetii v dějstvu dramatickém již na konec jednání třetího na úkor posledním dvěma aktům.

Jednání čtvrté otevírá se schůzí M. Antonia a Oktavia, kteří přibravše k sobě Lepida, vůdce druhdy Caesarova, uzavřeli známý triumvirat, a v domě Caesarově usnášejí se o tom, kdo z protivníků má zemříti, a co by se dalo odkrojiti z odkazu Caesarova. Zároveň radí se o přípravách proti Brutovi a Kassiovi, kteří leží táborem nedaleko Sard. Mezi oběma republikánskými vůdci povstal sice krutý spor, ježto Kassius viněn jest z úplatnosti a z lakoty: avšak hádka skončí se smírem, ana v Kassiovi vítězí láska ku příteli nad domnělými urážkami Brutovými. V noci před odchodem vojska republikánského k Filipům zjeví se Brutovi hrozivý duch Caesarův. Scena ta ukončuje jednání čtvrté.

Netřeba dokazovati, že celé toto jednání posunuje děj pouze o nepatrný krok ku předu. Neobsahujeť než přípravu k boji, což je předmět dramaticky příliš chudý a nevystačí na vyplnění aktu. Připomeneme-li si, že peripetie nastoupila už v jednání třetím, přiznáme, že jednání IV. je mdlé. Přibývá v něm sice o dva nové hrdiny: o Lepida a Oktavia, representanty „ducha Caesarova,“ ti však nepřinášejí s sebou nic, co by děj učinilo poutavějším, slovem dramatičtějším. Spor mezi vůdci má udržeti napjetí, než ani ten prostředek nemá mnoho účinnosti, ježto pojí se poněkud neorganicky k celku. —

Jednání páté má tutéž vadu do sebe.

Představuje se nám bojiště obou stran na polích Filipských, jež po marném pokuse vůdcův obou vojsk o pokojné sjednání dávají se v rozhodný boj t. j. blíží se katastrofě. V boji nejdříve Kassius naskočí ze zoufalství na svůj meč, domnívaje se klamně, že vůdce jeho Titinius zajat jest a věc ztracena; později také Brutus stísněn jsa nepřátely a poznávaje, že závěr jeho byl chybný, ujde zajetí svou smrtí, kterou si spůsobí po slovích:

„Nuž Caesare, buď smířen: život tobě
jsem nebral polou rád tak, jako sobě!“

Obsahem pátého jednání je tedy katastrofa — jak technika dramatická toho vyžaduje —, ale přechod od peripetie až ku katastrofě, táhna se po celá dvě jednání jest váhavý, takže V. jednání právě jako IV. odehrává se za chabého, pokleslého interesu divákova. Katastrofa nás nepřekvapuje, protože ji lze předvídati hned na konci třetího jednání.

Básník byl by se vyhnul tomuto úskalí, kdyby byl obrat zadržel až do čtvrtého jednání. Spor mezi oběma republikánskými vůdci mohl by předcházeti snad před řečí Antoniovou, čímž by básník byl dosáhl většího účinu i v té příčině, která zaviňuje obrat. Takto peripetií vinen hlavně jen Brutus neopatrností svou, potom by jej vyvolávala i Kassiova úplatnosť atd. Odůvodnění bylo by závažnější z toho, že nečisté živly se přimísily ideálním snahám Brutovým.

Tato vada v „Juliu Caesarovi“ obecně se uznává i od nejpříznivějších rozběratelův Shakespearových. Jisté nápravy dociluje se tím, že oba poslední akty sehrají se na jevišti velmi rychle. Ovšem hře na jevišti může se konec přispůsobiť i jinak vhodněji,[1]) ale tak, jak tragedie leží před námi — má zmíněnou vadu.

[1]) Vynechati nikoliv, neboť tím vynechal by se též znamenitý rys v povahopise Brutově i Kassiově. Té chyby dopouští se nejedno divadlo (i

B. V tomto odstavci hodláme zvláště vytknouti některé vynikající nebo vůbec pozoru hodnější jednotlivosti. V *prvním jednání* poukázati sluší na úsečnou, názornou a lapidární karakteristiku čelných osob, jakož i na umění, kterak básník nastrojil vzájemný jejich styk tak, že ony samy o sobě karakteristiku tu podávají: Kassius několikráte ve své řeči o Caesarovi, z níž některé sentence chovají nejhlubší pravdu na př.:

„A proč by Caesar měl být tyranem?
Muž ubohý! Vím, že by nebyl vlkem;
leč vidí, Římané že ovce jsou.
Lvem on by nebyl, kdyby Římané
mu laně nebyly." (I. 3.)

Caesar stejně o Kassiovi:

„— — Ten Kassius
má pohled vyzáblý a hladový;
on příliš mnoho myslí; takoví
jsou lidé nebezpeční." (I. 2.)

Brutus o Kaskovi, když byl Kaska odešel, vypravovav drastickým spůsobem, kterak Caesar korunu odmítal; Kaska o Brutovi (na př. „O, v srdci lidu sídlí vysoko . . ." I. 3.) atd. Účinné jest živé střídání scen v jednání tomto, abychom se rychleji seznámili s poměry.

V jednání druhém jmenovitě vyniká výjev druhý — příhody v Caesarově paláci —, kdež líčeno kolísání Caesarovo. Duševní boj v ňadrech jeho, rozpakující se mezi výstrahami augurův a choti s jedné strany a mezi hanbou slaboty a důvěrou v sebe se strany druhé, proveden je s překvapující psychologickou znalostí a pravdou. Jak mistrně básník naznačil jen onu zakrývanou bázeň Caesarovu, jež se utíká za povolnosť k choti své, a jak důvtipně zosnoval řeč D. Brutovu, která týmž ostřím dráždí marnivosť samovládcovu i stud jeho. Řekne prý se:

„Odložte posedání v jiný čas,
až lépe bude *snít* choť Caesarova." (II. 3.)

Přirozeně řeč taková neminula se s účinkem.

Třetí jednání venkoncem je dílo mistrovské. Jako hrozný výjev na Kapitolu, tak zejmena obě řeči: Brutova i M. Antoniova jsou jedinými svého druhu, náležejíce mezi nejskvělejší partie, jež

---

pražské), vynechávajíc v „Koriolánu" boj u Koriolů. *Pravého* Koriolána poznáváme právě *v bitvě.* Když Koriolán později vystupuje bezohledně proti lidu — praví Laube — dlužno si zpomenouti, že byl a jest také bezohledným k *sobě samému,* jde-li o veliký účel. Tím naše soustrast s ním vzrůstá.

vyplynuly z péra Shakespearova a mezi nejzdařilejší příklady umění řečnického vůbec. Řeči ty samy o sobě mohly by býti předmětem delšího a vděčného rozboru. Účinek jejich na lid je více než pochopitelný. Obě poskytují nejvýtečnější vzory gradace. Brutův důvod pro smrť Caesarovu zní: „Že mne Caesar miloval, oplakávám ho; že šťasten byl, z toho se těším; že byl chrabrý, za to jej ctím: ale že byl chtivý vlády, zabil jsem jej.“ Vrcholí pak řeč jeho ve slovích: „S *tím* odstupuji, že, jakož usmrtil jsem nejlepšího přítele svého pro blaho Říma, touž dýku mám na sebe sám, když se vlasti zalíbí, potřebí míti smrti *mé!*“

Antonius počíná, jakoby připouštěl:

> „— Šlechetný Brutus
> vám pravil: „Caesar vlády chtivý byl;“
> to pravda-li, těžký to prohřešek,
> a těžce jej i Caesar zaplatil....

Vylíčiv na to ctnosti Caesarovy, velikosť jeho slávy a srdce šlechetné, již popírá slova Brutova upřímo:

> „Vy všichni viděli jste, kterak jsem
> o Luperkarliích mu královskou
> podával po třikráte korunu,
> již třikrát odpudil. To vlády chtivosť?“

Měšťanům pomalu zdá se, že v řeči jeho mnoho pravdy. A když Antonius napoví, že Caesarem lid ustanoven za dědice jeho, tu již lid pokřikuje, že Brutus a ostatní byli zrádcové! Vrcholu dostupuje rozlícení, když Antonius testament přečte. Důmyslny jsou přestávky v řeči jeho! Vůbec třetí akt, jak řečeno, je nejúčinnější neboť hrůza krise spočívá v nevyhnutelnosti. Stísněný rek nemůže se vyhnouti.

O jednání čtvrtém a pátém již jsme mluvili jinde. Ve IV. jednání poutá pozornosť spor mezi Kassiem a Brutem pro tutéž psychologickou hloubku jako vniterný boj Caesarův a pro plastičnosť s jakou jej básník před námi rozvinuje. Úlohy mohou býti na jevišti svěřeny jen nejosvědčenějším mistrům. Měl-li by se také někomu znázorniti nekonečný rozdíl mezi dějepisným a básnickým vypravováním, posloužila by tato scéna znamenitě. Jaký význam v ni vložil Shakespeare! Vzal příhodu prostě z Plutarcha, ale nám předvedl ji tak, že ještě jednou ukázal na ideální čistý úmysl Brutův. Při tom základní myšlenku postavil nám na oči tím spůsobem, že ukazuje na Kassiovi — muži bezohlednějším — totéž, co dříve na Brutovi, jen že Brutus rozhodl se proti příteli, Kassia přátelství odzbrojí, když se chystá ke skutku proti němu čelícímu.

Na konci jednání V. pozoruhodna jsou závěreční slova obou vítězů nad mrtvolou Brutovou. Dle soudu všech aesthetiků zvyšují tragický dojem, když slyšíme ctnosti hrdinovy velebiti z úst nepřátel, a přece naproti tomu vidíme, jak nelítostný osud stihnul ho velmi krutě pro zásadu práva i pravdy. Při tom smířlivý duch slov těch způsobuje, že drama vyznívá zvláštním harmonickým akkordem, budícím i v nás lad a mír:

„Bylť jemný život jeho; živly v něm
tak smíšeny, že mohla příroda
povstavši, světu hlásat: „Tenť byl muž!"

Episod ve pravém toho slova smyslu tragedie naše nemá, což jest rovněž předností. Za episodu zajisté nesmí býti pokládána taková scena, která sice těsněji nebo snad vůbec ani přímo nesouvisí s rozvojem děje dramatického: vskutku však velmi přispívá k osvětlení stavu věcí nebo současné nálady dramatické. V tom smyslu mohla by episodou snad nazvána býti scena 3. v jednání III., kde rozjitřený lid vrhá se na básníka Cinnu, nebo scéna 3. ve IV. jednání, kdež opět jiný básník mocí vráží do stanu Brutova i vytýká vůdcům jejich svár. Obě sceny vrhají jisté světlo na okolí hlavních hrdin, ačkoli nepojí se přímo se základní myšlenkou (ideí) básně, ani zasahují v děj dramatický, aby jej zrychlovaly. Poněkud podobné je vystoupení Portie v jednání II., jehož účel nelze než vyložiti v ten rozum, že z úst choti Brutovy samé máme se dověděti o veliké duševní rozháranosti Brutově, jež jím zmítala před rozhodnutím, takže výstup ten částečně nahrazuje monolog, v takových případech obvyklý. Jinak také scena ta osvětluje nám Brutovu domácnosť, jejíž poznání zajisté směřuje k dovršení karakteristiky Bruta samého.

Všechno to je předností dramatu našeho; neboť organismus dramatický episod netrpí. Taktéž živlův *epických* a *lyrických* je v „Juliovi Caesarovi" střízlivou měrou užito, jakkoli ovšem nebylo básníku lze vyhnouti se delším reflexím tam, kde Kassius získati chce nové myšlence přátely, kde hrdina rozhodnouti má v sobě vniterný boj zásad atd. *Významu allegorického* jest výjev 3. v I. jednání. Hrozné a tajuplné úkazy přírodní připravují na čin neobyčejný, jsouce obrazem rozjitřených vášní lidských. Plutarch praví prostě že neobyčejné divy přírodní zvěstovaly smrť Caesarovu; Shakespeare však zajisté ne nahodile úkazy tyto položil zrovna do téže noci, kdy spiklenci chystajíce černý čin scházejí se k první poradě.

Děj v „Juliu Caesarovi" jest jednoduchý. Nicméně však *není dosti jednotný*. Jednoduchým nazýváme děj, v němž veškero jednání soustřeďuje se v jediný mohutný proud k jednomu cíli směřující;

složeným pak pak onen, v němž dva nebo snad i více proudů s počátku paralelně vedle sebe běží, až pak splynou v jedno jako dvě řeky — v jednu základní myšlenku. Vzorem děje složitého je král Lear. Avšak i takovýto děj má býti a může býti jednotným, jakož zase král Lear ukazuje.

Mezi předpisy techniky dramatické vyskytují se totiž jistá pravidla, již Aristotelem stanovená jež známe pod názvy: jednoty děje, času a místa. Jsou to požadavky někdy nedosti jasné a mnozí básníci dramatičtí jich nedbají. *Jednotou děje* nazývají druhdy ten zákon, jejž my jsme uvedli s počátku jakožto zákon příčinnosti „dramatického odůvodnění.“ V tomto smyslu je to arci požadavek nevyhnutelný a „Julius Caesar“ mu hoví. Jindy však béře se předpis v tom rozumu, že při vší rozmanitosti jednajících živlův aspoň základní myšlenka má býti jednotna t. j. jediná. V „Juliu Caesarovi“ jednotu tuto shledáváme ovšem — idea jest jedna —, trpí však zajisté vadou a to jest, že úloha Caesarova jeví se příliš hrdinovi podobnou. Že tomu tak, nasvědčuje ta okolnosť, že druhdy povstalo i mínění (arciť mylné), jakoby Caesar byl hrdinou dramatu. K myšlence té svádí posluchačstvo také historie, dle níž Caesar opravdu hrdinou tragickým jest (— a známosť tuto nese asi každý s sebou, když přistupuje k Shakespearovi! —), jednak tušení to budí v nás příliš význačné postavení Caesarovo, jaké mu básník přidělil na počátku děje. Věc ta zaviněna známým zacházením Shakespearovým s dějepisnými látkami, kterýchž valně neměníval. Proto ani děj v „Juliu Caesarovi“ nestal se celkem zaokrouhleným, více dramatu přistrojeným, byť historicky správnějším a zachovalejším. Ale účel krásna nestýká se s účelem dějepisné pravdy!

Sem náleží též zmínka o *názvu* této tragedie Shakespearovy, o které už Voltaire poznamenal, že by vlastně slouti měla „Brutus,“ Jisto je, že básník má svobodnou vůli pojmenovati plod svůj jakkoliv. I mohl tudíž Shakespeare tuto tragedii svou dobře nazvati: „Bojem republiky proti monarchii,“ „Vítězstvím monarchie,“ „u Filip“ atd. jako ji nazval „Juliem Caesarem.“ Může se uvésti velmi mnoho příčin [1]) ospravedlňujících název „Julius Caesar,“ nicméně „Brutus“ byl by vhodnější proto, že by nepřispíval ke stínu výše zmíněnému a za druhé: není sice ustáleným pravidlem drama nazývati dle osob; je však pravidlem obecným, pojmenujeme-li drama dle osoby, že to bývá *hrdina* kusu!

Jednoty času a místa možny jsou jen ve případech nejřidších a valnou většinou nemožny, zejmena v tom smyslu, jak vykládány

---

[1]) Fried. Rinne: Stil- oder Aufsatzlehre. Stuttgart. 1855.

byly od dramatiků francouzských. Proto jich básníci dramatičtí ode dávna pomíjeli. Vzhledem k oběma těmto jednotám Shakespeare v našem dramatě zachoval se velmi střízlivě, ačkoli právě on znám jest jako nejkrajnější praktik ve směru zcela opačném. Co se týká času, toť za tři první jednání uplyne doba jen od 16. února do 15. března; doba mezi třetím aktem a posledním není sice ve dramatě zřejmě naznačena, ale ani v historii nepřesahuje dvou let. Básník nenapíná tudíž naší obraznosti z míry.

Rovněž tak ve příčině jednoty místa. Dějištěm až do třetího jednání je Řím; posléze nedaleké okolí Sard a Filip v Macedonii.

V zevnější úpravě jednotlivých aktů žádá se, aby *proměna* pokud možná spadala v jedno s aktem. Uvnitř jednání buďtež pak proměny nanejvýše dvě, neboť častější proměna leda přerušuje náladu posluchačův. Pravidla toho Shakespeare v „Juliu Caesarovi" šetří, jakož i v tom theorii hoví, že kdekoli vystupuje nová osoba, tam také začíná *nový výstup.*

Úvaha o slohu a řeči nebyla by na místě, jelikož rozbor náš neděje se na základě originálu. Pokud však i z překladu možno poznati, „Julius Caesar" psán jest slohem důstojným, vážným; dikcí ráznou a bohatou. Většinou pohybuje se ve verších, jen místy ve prose, a příčiny k tomu nejsou pouze nahodilé. Nejraději užívá Shakespeare prosy tam, kde mluví osoby nižší. [1])

V aesthetický rozbor nenáleží poznámka o představení na jevišti. Nicméně nemůžeme nepoznamenati, že mezi čteným „Juliem Caesarem" a představovaným rozdíl je značný. Již jsme uvedli, že vada IV. a V. jednání zmírní se velice, sehrají-li se oba akty bleskem. Některé pak scény jako rozmluva Kasky s Kassiem za noci bouřlivé způsobují v diváku dojem, o kterém se čtenáři ani nesní. Mimo to effektní je zjev ducha Caesarova a j. a j.

Máme-li posléze podati souhrnný úsudek o naší tragedii, dlužno

---

[1]) Na svou dobu překlad „Julia Caesara" spůsobený Douchou byl ovšem dobrý. Nelze však schvalovati, že druhé vydání, pořízené roku 1880 vyšlo beze změny. Roku 1880 měl překlad Shakespeara vypadati jinak. Tvary jako „přislouchat" (str. 8.), truple (vokativ. str. 53.); fráze: a když jej zima vzala (mluví se o zimnici) a jiné jsou dnes v češtině nemožny. Tím více neobratné verše jako:

(str. 29.) „vše, co můž činit, jeho jen se tkne:
se zamýšlet a mřít pro Caesara;"

(str. 48.): „leč chce on za šlechetným Brutem jít,
se drže jeho věci, osudu,
odvážným během v neuchozeném
tom říše stavu s plnou věrností."

stilisovati jej v ten rozum, že Shakespearův „Julius Caesar“ je tragedie, v níž tragický konflikt způsobuje situace jednajících osob. I ukázáno k tomu, že dramatický děj, jejž jsme rozebrali na základě obsahu, jest básnicky pravdivý, ježto vyhovuje zákonům zkušenosti a příčinnosti, a chová v sobě závažnou mravní idei; povahy dramatických osob jsou vylíčeny dle zákonů přírodních individualně, důsledně a jsouce básnicky pravdivy, skupují se kolem předního hrdiny. Co se týče techniky, drama naše souhlasí věrně s ustáleným rozčlánkováním organismu dramatického v patero dějství, nemá episod ani dlouhých míst epických nebo lyrických a šetří také menších pravidel formalního provedení.

Proti pravdivosti básnické shledali jsme poklesky v anachronismech; mezi karaktery osoba Caesarova není dosti dramatická pohybujíc se v pouhých rozmluvách; v technice dramatické viděla se nám dvě poslední jednání podléhati mdlobě, a konečně vzhledem ku pravidlům o jednotách, „Julius Caesar“ není dosti upraven v tom smyslu, jak poetika předpisuje.

Shrneme-li všechno ve krátký soud, lze jej vysloviti takto: „Julius Caesar“ hlásí se vším právem ku jménu Shakespearovu; jmenovitě znamenitými jednotlivostmi tragedie ta řadí se k nejčelnějším plodům ducha Shakespearova. Nicméně technikou svou nedostupuje té výše dokonalosti, na které stojí tak zvaná mistrovská díla Shakespearova: Král Leare, Romeo a Julie, Hamlet a jiná některá.

Příspěvky k životopisu Matouše Františka Klácela.

Podává *V. Brandl.*

K mužům, kteří do první polovice našeho století mládež na Moravě k národnímu vědomí povzbuzovali a mimo to blesky ducha mohutného obecný ruch vlastenectví českého osvěcovali, náleží po výtce Matouš František Klácel, jehožto pronikavý, bystrý duch ve mnohém mozku úlehlí ležícím brázdy myšlénkové rozryl, jenž osudem nezaviněným i samovolně připraveným mnohonásobně stíhán a pronásledován jsa až do únavy, zakusil pravdivosti výroku Ovidiova: „pascitur in vivis livor“, ač v esoterickém kruhu svých žákův a důvěrných přátel v milé paměti žije. Zvláštní příběhy života jeho jsou na příčině, že jej znají více jen starší vlastenci, kdežto mladšímu pokolení téměř již neznám jest; avšak i starším vlastencům, vyjmouc snad jen několik vrstevníků jeho posud žijících, nevešly ve

známosť ty stránky života jeho, které na veřejné postavení a působení jeho v literatuře rozhodný vliv měly. A přece jest důležitosť a účinlivosť jeho v národním našem vývoji taková, že budoucímu spisovateli tohoto vývoje bude si všímati pozorně a zevrubně vlivu a působení Klácelova, ač bude-li v těch dějinách chtíti více podati než hádky o jotu a ypsilon, kde a kdy beseda se dávala neb ochotnické divadlo se hrálo. Bude-li chtíti tento budoucí dějepisec naší doby věrně líčiti, kterak český genius se vzkřísil, kterak šumem perutí svých jednotlivé duchy probouzel k oné práci myšlénkové, jež sama neviditelna jsouc jen vlnobitným ruchem a pohybem života národního se zjevuje, která z popele neuvědomělosti a omráčenosti jiskry již vyhasínající rozdmychuje, až opět v plamen nadšenosti vyšlehnou: tomu také bude bedlivě skoumati Klácelovu činnosť, kterou jako učitel slovem mluveným a jako spisovatel slovem psaným proud myšlénkový ve svých posluchačích a čtenářích vzbuzoval. Těch, se kterými Klácel důvěrněji obcoval, každým dnem ubývá; není mi známo, zdali někdo z nich činil si zápisky, aby zprávy o této zajímavé osobnosti příštím časům zachoval. Proto jsem si umínil snésti dáta k životopisu jeho: co jsem posud sebral, jde až do r. 1852 a podávám to tedy za jaký taký material budoucímu spisovateli *skutečné* historie literatury české, která povznesouc se nad pouhé bibliografické stanovisko názorně a průzračně duchem kritickým na odiv postaví, kterak život v literaturu a tato v onen vzájemně působí. V tomto proudě života a literatury plove každý jednotlivec. Ale každý jednotlivec jest i co do fysické i co do duchové stránky jen plodem nesčíslných příčin veň působících, nesčíslných podmínek a předpokládání, jichžto souborná síla a útvarná působivosť vydobuje individualitu jeho. Chceme-li této individualitě, zvláště duševně vynikajících osob porozuměti, jest třeba znáti podmínky a okolnosti, za kterých se vyvíjely a utvářely.

Co se týče ve příčině té Klácela, působil veň za mládí muž šlechetný, piarista Bonifacius Buzek, jenž byl přívržencem filosofie Bedřicha Jindřicha Jacobiho, oné filosofie, ku které pro ethický obsah její mnozí výteční mužové, zvláště v první čtvrti tohoto století lnuli. Jacobi (narozen 1743. v Düsseldorfově, umřel 1819.) byl muž ve všech příčinách neobyčejný. Spojil v sobě cit překypující se spekulací velmi subtilní, plastickou názornosť i smělou obraznosť, nezvratnou víru v Boha osobního i bázeň, že všecka důsledně provedená soustavnosť filosofická vede k fatalismu; nenáviděl materialismu, ale abstraktní idealismus ho neuspokojoval; hledal objektivního rozumu, ale štítil se důsledností všeobjemného systému. Byl

duchaplný myslitel, ale neustrnul na vypráhlé, ačkoliv sluncem vypráhlé pouštce spekulace, nýbrž meškal nejraději tam, kde květnaté palouky poezie se spekulací mezují. Proto také nevážil si hrubě soustav filosofických a sám nikdy se nepokusil myšlének svých v soustavu uvésti. Žil v něm vedle ducha filosofického duch básnický; s tím se srovnává jedna z hlavních jeho vět: „odvolávám se na neodbytný, nepřekonatelný *cit* jako na původní, bezprostřední příčinu veškeré filosofie a veškerého náboženství, na cit, který člověka uvědomuje, že má smysl pro nadsmyslné. Tento smysl jmenuji rozumem a liším jej od smyslů, kterými zevnější svět chápu.“ V této větě vyslovena jest síla jeho subjektivnosti, ale zároveň slabosť jeho filosofie; neboť ačkoliv stanovisko citu oprávněno jest naproti stanovisku pouze formálního rozumu, který podstatu bytostí jen za předmět myšlení pojímá, jsou přece východištěm filosofie ideje a pojmy, nikoli cit, jehožto obsah pro subjektivní živosť svou nikdy ve přesnou formu pojmovou vtěsnati se nedá. Odtud také nespůsobilosť učení Jacobiho k soustavě; odtud také forma jeho spisů, vedle které myšlénky své přednášel ve způsobě listů, rozmluv, rozprav a románů, z nichž zvláště jeho Voldemar kdysi mnoho čten býval. Nestačí-li pouhý cit, aby byl základem filosofie, nestačí také býti základem náboženství, jež právě na positivních pilířích zjevení božího spočívajíc v žádné církvi bez dogmatiky obstáti nemůže. Ve filosofii Jacobiho i v jeho náboženství panuje čirý subjektivismus. On tvrdí, že jsou nadsmyslné pravdy a že jest smyslná realita; že obojí jest bezprostředně jisto věrou rozumovou a citem smyslným; že toto poznání jest objektivní, že však do formy pojmové vtěsnati ho nelze, aniž mu takové formy zapotřebí jest. Ale vším právem táže se zde filosofie a dogmatika, jaký obsah a jaké meze mají tyto pravdy, jež Jacobimu jsou bezprostředně jistými? Čím je má poznávati filosofie, když do formy pojmové se nehodí? Jak s nimi má se srovnávati kladné náboženství, když Jacobi za příčinu a základ jeho neustanovuje zjevení božího, nýbrž víru rozumovou? Kde počíná tato víra a kde končí? Kde jest takový rozum, jenž by v té příčině za ředidlo, za normu ustanoven býti mohl? Toho ovšem v učení Jacobiho nalézti nelze; ono se zakládá na subjektivismu, který se také tím zjevuje, že Jacobi neužíval ani ustáleného názvosloví, tak že slova: *víra, cit, názor rozumový* často jedno za druhé klade. Proto veliký význam Jacobiho nespočívá ve přísně vymezené soustavnosti, nýbrž v nejvýše napjaté energii citu, která, jak se strany jedné se vyhýbá sítěm systému, podobně se strany druhé věrou kladného náboženství uspokojena není, tak že jeho energii citové

nedostává se energie víry. Propasť mezi nevyskoumatelností boží a obmezeným poznáním lidským chtěl vyplniti mohutně se povznášejícím citem, pověděv sám o sobě: „chtěl jsem rozumu nabyti o vrozené sobě nábožnosti k Bohu neznámému.“ Ačkoli tímto názorem Jacobi se vymknul z náboženství kladného, přece tlel v něm vřelý cit nábožný a bylo mu potřebou Boha za prapříčinu vší vědy hledati a nalézati. Poněvadž pak cit jest vždy subjektivný, který, má-li se státi obecnou pravdou, dříve svůj obsah ospravedlniti musí, k čemuž však pouhá subjektivnosť nestačí, proto Jacobi se odvolává na *zjevení*; ale toto zjevení jest mu tožné s tím, co někdy jmenuje rozumem, někdy srdcem; původní zjevení boží není mu tedy zjevením slovem nýbrž jakési splynutí v cit. Jacobi tedy nebyl racionalistou v obyčejném slova toho smyslu, nýbrž lze o něm per paradoxon říci, že byl „racionalistou srdce“, který v Boha věří, ale v učení církevní nevěří. Jde to z jeho slov: „Pokud křesťanství jest mysticismem, považuji je za jedinou filosofii náboženství, kterou si mysliti lze, tím méně však vím si rady s věrou historickou.“ A praví-li: „Bohem živým jest jen svobodný, osobní Bůh,“ není to ovšem Bůh konkretního náboženství, nýbrž pojímání jeho se mění podle subjektivního citu pojímajícího.

Filosofie Jacobiho není skutečně nic jiného „než duch individualního života rozložený v pojmech a slovích.“ Na tom spočívá, jak již dotčeno, slabota její, ale zároveň klíč, který nám příčinu otvírá, za kterou Jacobi měl ohromný vliv u vývoj toho pokolení, které na sklonku minulého a na začátku tohoto století vyrůstalo a dorůstalo. Subjektivismus totiž dostává jen význam a vliv tou osobností, kterou se vyráží a zjevuje. A tu ovšem byl Jacobi taková osobnosť, která kouzlem bliskavého vtipu, hlubokého citu a milostných vlastností povahy své každého k sobě vábila a poutala, zvláště mladší snaživé pokolení, v němž oheň nadšenosti snadno se ujme. On horlí pro víru, svobodu a náboženství vší vřelostí citu hluboce přesvědčeného; on velebí Boha jako pravzor vší krásy, jako původ všeho dobra a vědění a na takových místech jeho spisů povznáší se řeč jeho na výši nadšených proroků. Všecko sprosté od sebe odpuzuje, všecko ideálné vychvaluje; on bojuje pro zušlechtění člověčenstva, jemuž ze zřícenin sprostoty má vykvésti zlatá doba svobody a dobra, úchvatnou nadšeností řeči, která čtenáře unáší, ale také jakousi přepjatostí citu, která nám tajemné labyrinthy středověkého mysticismu připomíná. Z toho se snadno vysvětluje vliv jeho spisů ve mladší pokolení, jehožto srdce, ač k výši ideálu se vznáší, přece rádo v sebe vnímá ono pološero, ve kterém se spatřují ideje a pojmy

v magickém osvětlení způsobeném paprsky ducha, které však jen mlhou citu prorážejí a tím jakousi náladu duše k blouznění plodí. A skutečně byli téměř všichni epigonové Jacobiho blouznivostí, ač šlechetnou, tož přece blouznivostí aspoň poněkud dotčeni, která při nich, jako vůbec mohutnou energií citu se zjevovala.

Jacobi nalezl mnoho stoupencův i mezi katolíky, ač tím řečeno není, že všichni jeho stoupenci venkoncem jeho učením se řídili, nýbrž zachovávali se mnozí subjektivností *svou* vybírajíc sobě z učení jeho ten ideální obsah, který se k jejich individualitě hodil, tak že mezi nimi jest několik, kteří kladných zásad nepozbyli. Na vysokých školách vídeňských byl přívržencem jeho professor Ludvík Rembold (narozen 1785 ve Švábsku, umřel 4. října 1844 v Penzingu). Ačkoli k základům jeho filosofických přednášek náležela také Herbartova nauka o associaci představ, jak jeho školní kniha „psychologia in usum praelectionum" (1817) dokazuje, záleželo jádro jeho přednášek z myšlének Jacobiho, z nichž hlavně pojem *svobody* před posluchači svými rozpřádal žádaje, aby svoboda bádání uznána byla, předpovídaje, že „babylonské zajetí ducha" jen svobodou ducha ukončeno bude. Způsob jeho přednášek byl eklektický; vzlet ducha jeho, který se nadšenou řečí zjevoval, okouzlil mládež ho poslouchající, která k němu jako ku svobodomyslnému zlořády a pokrytství ve společnosti a státním řízení neohroženě kárajícímu mysliteli vroucí úctou pozírala a pro milostnosť způsobův a lidumilnosť povahy jeho vroucně jej milovala.

Který professor tehda u studentův oblíben byl, stal se vládě čili policii podezřelým. Nadšená láska, kterou studující Remboldovi věnovali, obrátila pozornosť policie na něho a zdá se, že jeden z professorů ustanoven byl, aby učení Remboldovo vypátral. Následkem toho bylo Remboldovi nařízeno, aby ne podle své, nýbrž podle dřívější školské knihy přednášel a když se zdráhal, dán na pensi r. 1825. V jaké úctě u žáků svých byl, o tom svědčí nejlépe nápis na jeho náhrobníku složený J. G. Seidlem:

Der Wahrheit glühendster Verehrer
Und jeder Lüge off'ner Feind,
Geliebt als Mensch, geschätzt als Lehrer,
Als Gatt' und Vater heiss beweint; —
Ruht er vom Kampf nun aus im Frieden,
Den ihm kein Vorwurf stören kann;
Er hat sein Ziel erreicht hienieden:
Er lehrte, lebte, starb als Mann.

A tohoto muže poslouchal Bonifacius Buzek, jehož žákem Klácel v Litomyšli byl; poněvadž pak Buzek přímo působil na

Klácela, nebude od místa aspoň poněkud vážiti osobnosť Buzkovu, jenž pro šlechetnosť povahy své skutečně zasluhuje, aby více znám byl než posud.

Narodil se dne 31. ledna 1788 v Příboře na Moravě, kde tehda piaristské gymnasium bylo. Roku tuším 1805 vstoupil do řádu piaristův; od roku 1816 byl professorem humanitních tříd na Tereziauské akademii ve Vídni; dán mu od provinciala rozkaz, soukromě studovati filosofii, aby také tomuto předmětu na dotčené akademii vyučovati mohl. S filosofickými studiemi Buzek zanášel se již dříve; znal filosofii řeckou, blouznil pro Pythagorce a Platona, kteří však jemnou duši jeho, v níž vroucí křesťanský cit sálal, tak málo uspokojili jako novější soustavy filosofické. Když mu nařízeno filosofii tak studovati, aby jí vyučovati mohl, odhodlal se poslouchati přednášek Remboldových. Myšlénky Remboldovy vlítly jako jiskry v jemnocitného muže mladého; nalezl po čem toužil, učení totiž, které, jak se domníval, rozum i srdce spokojovalo. Jak již dotčeno, nebylo učení Remboldovo raženo na kopyto nějaké soustavy filosofické, nýbrž Rembold přednášel eklekticky; racionalismus jeho nebrojil nikdy zpříma proti kladnému náboženství, nýbrž ulevoval si hlavně tím, že absolutismus ve státním zřízení žákům za nestvůru, za zotročení ducha představoval. „Svoboda bádání“ byla heslo jeho, jemuž získal v mládeži přívržence vší silou šlechetné vášně a hlubokého přesvědčení. Buzkova jemná povaha však nikdy k takové, řekl bych, útočné energii se nevzmohla, kterou učitel jeho vynikal. Duševní síly Buzkovy soustředily se v mohutném citu jenž všeho sprostého a špatného nenávidí jako odpadnutí od Boha, ale všecko krásné a dobré velebí jako prostředek Bohu se přiblížiti, v němž nedostižitelný pravzor krásy a dobra vidí. Toto učení vštěpoval v žáky Tereziána, stav se tam r. 1820 také professorem filosofie. Důvěrné obcování jeho s Remboldem, policii již dávno podezřelým, vzbudilo také podezření proti Buzkovi, který, nemaje ani tušení, r. 1823 do Litomyšle přeložen, kdež mu vyučování filosofii opět svěřeno jest. Ale koncem školního roku 1827 poslán jest Buzek z ústavu filosofického na nižší gymnasium svého rodiště, do Příbora, r. 1830 do Kroměříže za professora humanitního, r. 1833 za rektora kolleje a faráře do Strážnice, r. 1837 za rektora a prefekta do Mikulova. Buzek dobře cítil, že tímto jeho postrkováním s místa na místo vinna jest nadšená láska studentstva k němu a náklonnosť jeho k svobodnějším myšlénkám. Nebyl dosti tvrdého rozumu, aby bolný z tohoto pronásledování zrozený cit v sobě udusil; zmocnila se ho trudnomyslnosť, jíž se ani tehda zbaviti

nemohl, když mu opět 1839 vyučování filosofii svěřeno bylo, jako důkaz, že důvěra se mu navracuje. Ale melancholie tak hluboké již kořeny v něm měla, že jí nic již vyvrátiti nemohlo. Na přímluvu Klácelovu pozval prelát Starobrněnský, Napp, Buzka do Brna, aby v útulku zátiší klášterského a ve změně poměrů zevnějších úlevy a vzkříšení mysli nabyl; avšak marné bylo přičinění přátelské: Buzek umřel dne 21. června r. 1839 v náručí Klácelově v klášteře milosrdných bratří, kam jej v posledních dnech života jeho, když choromyslnosť povážlivější nastala, pro snadnější opatrování dopravili. Pochován jest na hřbitově Starobrněnském blízko zdi ke straně jižní; latinský nápis na kříži zvěstoval, že mu náhrobník přátelé postavili.

Buzek byl v nejkrásnějším smyslu slova horlitel; on vlastně znal jen jedinou základní myšlénku života i filosofie: *summum bonum*, jak to jmenoval, v němž všecky snahy ideální shrnoval, k němuž mládež ohnivými slovy úchvatné výmluvnosti vedl. Jsa krásou tělesnou od přírody obdařen, kterou zušlechtil krásou ducha vlastní zásluhou nabytou, byl skutečně tím ideálním mužem, jehož Řekové nazývali *καλὸς καὶ ἀγαθός* a k této kalokagathii vzbuzoval a vedl žáky své, kteří jej v pravém slova smyslu zbožňovali. Klácel velebí v té příčině Buzka v odě nadepsané: „Na svého učitele“:

Zdráv buď mistře osvícený!
Královské bohatým tys vědy pokladem;
Schopný nezkaleným duchem
V Platonské blažené výši se vznášeti,
Tam kde pravda skví se nahá,
Tam kde dobra svatý zdroj nevystížený,
Věčné krásy u výtoku
Žížní nezhasivou tvůj pije duch blaho.
Touživ vlasti posloužiti,
Touživ ráj zmařený lidstvu okázati,
Mistrovským medovým slovem
Vůdcem mládeže byls na vznešené dráze,
V světlo nořiv žáků ducha,
Jak Daedal jsi učil nezkoušenou peruť,
Jen by žádný jak Ikarus
V kalnou hloubku nepaď podvrženec nebe.

(Básně I. str. 91)

Buzek zůstavil po sobě německy psané spisy a sice psychologii, logiku, metaphysiku, ethiku, filosofii práva a náboženství. Základy jeho učení vyložil Klácel ve spise nadepsaném: „Mostek, aneb sestavení skromných myšlének o tom, na čem každému záležeti má.“

Takového rázu a způsobu byl muž ten, jenž se stal učitelem a vůdcem Klácelovým v těch letech, kde chápavosť rozumu již nále-

žitě vybroušena jest, kde vnímavosť mladíka podobá se svěžímu stromu, jenž ze země i ze vzduchu živinu v sebe ssaje rychlým růstem mohutní, kde nadšenosti mladistvé žádné výšiny nezdají se býti tak vysokými, aby je přelítnouti nemohla. Jako téměř všichni starší vlastenci pochází také František Klácel z rodičů chudobných. Narodil se dne 7. dubna r. 1808 v České Třebové, kde otec jeho, nezámožný švec, žil. Strýc jeho, Antonín Šmid, který jako guberniální rada v Brně umřel, poznal vlohy synovce svého a měl otce k tomu, aby synka na studie dal, slíbiv k tomu svou podporu. Tak poslán Klácel na normálku do Litomyšle, kdež také gymnasialních studií odbyl; školního roku 1826 a 1827 byl tamtéž posluchačem filosofie, kterou tehda, jak svrchu dotčeno, Bonifacius Buzek přednášel. Buzek v nadaném jinochu velice si zalíbil a přijal jej do tovaryšstva, které z nejnadanějších a z nejsnaživějších žáků svých jako nějaký esoterický kruh vůkol sebe shromažďoval, kde v soukromí je do svatyně vědy uváděl a svobodnými myšlénkami napájel, kterých ovšem na školní kathedře pro tehdejší všemohoucí absolutismus hlásati nesměl, ježto však žákové žíznivě v sebe ssáli vidouce mravní sílu jejich na milovaném učiteli svém osvědčenou, jenž vzorem čistého a bohabojného života byl. Příkladem a působením Buzkovým zahořel Klácel tak pro filosofii, že se mu stala vědou zamilovanou, o níž se pronesl v listě pozdějším, že jí jen žíti chce a žíti musí. V Litomyšli také probuzeno v něm vědomí národní; neboť ačkoli strýc jeho, Ant. Šmid, přítel spisovatele Jana Hýbla, Českotřebovského rodáka, vlastenectví českému přál, přece se stal Klácel uvědomělým vlastencem v Litomyšli hlavně vnuknutím Buzkovým, který ač sám vědecké češtiny neznal, nicméně posluchačům snahy českých křísitelů schvaloval, ana jimi se na polo již uschlá haluz na stromě člověčenstva ve prospěch lidstva a humanity znovu rozzelená.

Když studium filosofické odbyl, měl se rozhodnouti, jakému povolání se věnovati má. Pamatuji-li se dobře, řekl mi Klácel kdysi, že, když studium filosofické ukončil, strýc již k další podpoře nebyl nakloněn. Nemaje tedy hmotných prostředků k dalšímu universitnímu studování, ale maje neuhasitelnou žízeň ducha svého vědami dále vzdělávati vyvolil si stav ten, jenž by mu hmotné zaopatření a tím i potřebný klid skýtal, by zproštěn jsa vezdejších starostí filosofickému bádání a vědám vůbec všecek se oddati mohl; volil stav kněžský. Ideál jeho byl státi se professorem, aby po příkladě Buzkově mládež vyučovati mohl; k vyučování mládeže měl od přírody dar znamenitý a tudiž také povolání a to zajisté větší než ku stavu kněžskému, jenž mu příležitosť dáti měl, na stolici učitelskou se

dostati. Za tou příčinou umínil si státi se řeholníkem v Augustiniánském klášteře na Starém Brně, jemuž za prelata Benedikta Edera (1809 - 1823) od státu uložena povinnosť svými řeholníky opatřovati professuru filosofie a mathematiky na Brněnském biskupském ústavě filosofickém. Přijat jsa do řehole prelatem Cyrillem Nappem zavřel bránu do světa za sebou; v řeholní šat jest oblečen dne 28. října r. 1827, obdržev klášterské jméno Matouš, odkud pak se Matouš František psával. Slavné sliby mnišské čili professi učinil dne 14. listopadu r. 1830 a byl r. 1833 na kněžství vysvěcen, načež dne 11. srpna téhož roku primici slavil.

Vstoupiv do kláštera Starobrněnského, Klácel ocitl se na místě, kde se mu dostalo mnohostranné příležitosti a mnohonásobné povzbuzování k dalšímu vzdělání sebe. Jako klášter Rajhradský odjakživa se vyznamenával mimo řeholný život pěstováním věd, tak vynikal také klášter Starobrněnský muži znamenitě vzdělanými, kteří úřad veřejných professorů zastávali, jako u. př. *Kašpar Vagner* († 1801) professor filosofie a kanonického práva, *Gelasius Tungler* (1807) professor filosofie, *Petr Kopřiva* († 1817) doktor filosofie a bakalář theologie, *Filip Neděle* († 1825) doktor theologie a professor nového zákona, *Fulgentius Süsser* († 1847) professor filosofie atd. Tento ruch vědecký podporoval seč byl prelat Napp[1]), muž bystrého ducha a vzdělání vědeckého, o Moravu ve všech příčinách velezasloužilý, jenž toho byl mínění, že nejen středověkým klášterům slušelo pěstovati vědu, nýbrž že také za naší doby jim není neozdobou, když řeholníci jejich vědami se zanášejí. Proto prohlídal k tomu, aby měl v klášteře muže vědeckým duchem nadané, kteří by mohli také na jiné professury dosednouti než na stolici filosofie a mathematiky, které svými řeholníky opatřovati klášter povinen byl. On sám byl nějakou dobu professorem theologie v Brně a stav se prelatem vybídl Xaveria Wiesera, jenž za něho již sliby řeholní byl učinil, by se věnoval studium theologie, načež ten se stal doktorem a professorem bohosloví a později také rektorem na universitě Olomucké. Jakmile pozoroval, že ten neb onen člen řádu má chuť k nějakému studium, povzbuzoval ho k práci vědecké a bylo-li jen poněkud možno,

---

[1]) Narozen v Jevíčku dne 5. října r. 1792., zvolen prelátem 11. března r. 1824., umřel 22. července 1867. Klácel naň složil toto epitaphium:

Non sors abbatem, sanxit deus ipse Cyrillum,
Matheus faustus, cui prior unus erat.
Quem coluere sui, laudavit patria, caesar
Ornavit. Fulge lumine perpetuo.

zprostil jej všech úřadů klášterských, ulevoval mu v duchovní zprávě, aby tím snáze svému studium se věnovati mohl.[2])

V takovém domě, kde téměř každý obyvatel za vědou se snažil, nalezl Klácel povzbuzení dosti, aby na dráze vědecké setrval. Již v noviciátě a v těch čtyřech letech, co theologii studoval, vynakládal píli svou na studium filosofie, v níž mu, jak sám v předmluvě k Mostku praví, byly vodítkem spisy o přednáškách Buzkových; mimo to však míval rozmluvy o filosofii se spolubratrem, ovšem mnoho starším, Fulgentiem Süsserem, jenž tehda professorem filos. na biskupském ústavě byl a nevšední důmyslností ve vědě té vynikal, a též znalostí theologie výtečným byl.[3]) Mimo to čítal Klacel v těch letech staré klasiky a dějiny, chvílemi také studoval botaniku, jejížto horlivým pěstovatelem v klášteře byl Aurelius Thaler, vší elegancí života pohrdající professor mathematiky v Brně, jenž ve spojení s tiskařem Rohrerem Floru Moravy vydal.[4]) Též češtině se přiučoval, any jemu do rukou se dostaly knihy po professoru Fil. Neděli, českém spisovateli, v jehož bibliotece krom několika starších kněh všecky novější do r. 1824. vydané české spisy a mluvnice jazyka českého se nacházely. Prelat Napp, vida, že neobyčejně nadaný a pilný klerik jenom vědám žije, radil mu, aby se připravoval na professuru theologickou; aby pak ku přípravě té měl dosti času, nařídil, by Klácel, jsa již na kněžství vysvěcen, v duchovní správě zaměstnán nebyl, nýbrž beze vší překážky studium theologie se věnoval. Tak složil Klácel tři rigorosa theologická. Avšak nastala příčina, za kterou z theologické dráhy odbočiti musil. Posavádní

---

[2]) Odtud se vysvětluje, že z tak poměrně malého konventu v krátkém občasí dosti velký počet veřejných učitelů se vydařil, jako mimo dříve jmenované Antonín Alt, doktor filosofie, bývalý ředitel gymnasia v Opavě a v Prešpurku, Filip Gabriel doktor filosofie, prof. mathem. v Brně, pak ředitel gymn. v Těšíně, Benedikt Fogler prof. vlašštiny, franštiny a angličtiny v Brně, Tomáš Bratránek dok. filos. professor něm. literatury na universitě Krakovské, Ferdinand Schaumann († 1846) ředitel na gymn. Těšínském, Gregor Mendel, nynější prelat, býv. prof. přírodopisu v Brně. I členové, již pracovali v duchovní správě, obyčejně věnovali se nějakému odvětví krásných studií, jako Ans. Rambousek, nynější farář, jazykům romanským, Chrysost. Cigánek aesthetice, Pavel Křížkovský hudbě atd.

[3]) Umřel tyfem 27. února 1847. Klácel mu učinil toto epitaphium:

Integer et servus Christi atque Platonis amicus
Et cantus sacri cultus amator erat.

[4]) Umřel 21 června 1843 souchotinami. Jemu věnoval Klácel toto epitaphium:

Quae natura parit, quos profert patria flores
Novit et audaci contulit ingenio.

professor filosofie na brněnském ústavě totiž, Fulgentius Süsser, přál si býti zproštěnu té professury a ustanoven tudiž Klácel za nástupce jeho. Začátkem r. 1835. podrobil se Klácel zkoušce professorské, načež školním rokem 1835—36 maje 27 let věku svého, filosofii přednášeti začal.

Tím se vyplnilo horoucí přání Klácelovo, za kterým všecka snaha jeho se nesla; vznešen naň úřad, k němuž měl chuť a povolání, v němž se cítil šťastným, an mládež vyučovati a té vědě se věnovati mohl, které „žíti chtěl a žíti musil." Pravou nadšeností navštěvoval kolleje, rád meškal uprostřed snaživé po učení mládeže, která vidouc, že učitel ji miluje, též upřímnou láskou k němu přilnula. Jak jej povolání učitelské těšilo, poznáváme z básně z roku 1836. nadepsané „Mé potěšení":

Více než mlaďoch bujarého srdce,
Vtiskna své první milené panence
Na rty žertovné blaženou hubinku
V zápalu cudném;

Nežli sám básník, kdy ho muza plodná
Obdaří písní hotovou milosti,
Pak mu posluchač rozumem upřímným
Pochvalu tleská:

Já plesám plným i citem zahořím
Když vidím vroucí slovo mé slovanské
Žeť ve rozsvitlé kořeni se mysli
Mládeže vtipné.

Málo komu, jenž stavu učitelskému se věnoval, byly nejpotřebnější k tomu vlastnosti s hůry tak vrchovatou měrou dány jako Klácelovi, dar totiž vyučovati čili tak zvané donum didacticum a láska k mládeži. Stává se obyčejně, že nejučenější professorové jsou nejšpatnějšími učiteli, poněvadž čím hlouběji do vědy své se ponořují, tím více pozbývají spůsobilosti vmysliti se do vnímavosti žákův a snížiti se na stupeň začátečníků, které do vědy uváděti mají; jiným zase vadí, že neumějíce plynně mluviti svůj předmět přednášejí suchoparně aneb nejsou s to, aby nauku přiměřenými slovy vyjádřili; jiným opět jest vyučování těžkým břemenem, poněvadž lásky k mládeži nemají. Všech těch vad byl Klácel prost, ale za to všemi přednostmi výtečného učitele naplněn. Hlubokosť jeho vědění rovnala se umělosti jeho, nejnesnadnější pojmy a myšlenky tak rozložiti a vyložiti, že i méně nadaný v podstatu jejich vniknul. Hravě, skutečně hravě uváděl posluchače ve studium filosofické, jež považoval za nejpřiměřenější gymnastiku mladistvého ducha. Maje vědomosti ze všech oborů vědy, měl vždy pohotově množství ana-

logických případův i dokladův a tím ukazoval posluchačům, že věda jest jedna a jen doktriny že jsou rozličny, jako jest jen jeden duch, ač v jednotlivcích rozličnými mohutnostmi se zjevuje. „Není člověčí rozum vázán na jednu hlavu, nýbrž všichni duchové jsou jeden duch, všichni lidé mají teprve všechen rozum.“ [5]) Pronikaje všudy až k jádru myšlénky uměl jasně pojatou věc také jasnými, zřetelnými slovy znázorniti; nenáviděl škrobenosti v řeči vědecké a nazýval zbytečné nashromážďování a přežvýkání terminů technických „vědeckou cigańštinou“; vida sesquipedalia verba na nepravém místě říkal prostonárodním slovem „to jsou fuky.“ Pravda jest jednoduchá, říkal, sluší jí tedy nejlépe šat jednoduchý: „všeliké nucení, všeliké nadouvání jest neupřímné, pokrývavé; a tak i všeliká upýpavosť, všeliké fintění a jakákoli affektace protivná.“ [6]) Rozkoš bylo ho slyšeti, když se nabubřelosti vědatorské posmíval, která nejjednodušší věci žvastem učených terminů zahaluje, maje vtip svůj v příčině té naměřený proti stoupencům Heglovým, kteří v nashromážďování učeně znějících slov velmi si libovali. Místo mnohých uvedu jen jeden příklad. Přijda do kolleje Klácel míval zvyk, nějaký praobyčejný příběh vypravovati a od toho pak přecházel ku předmětu, o kterém v té hodině přednášeti mínil, anebo vyřekl nějakou průpověď vztahující se ku přednášce minulé, o které pak posluchači debatovati měli. Tak když byl přednášel o hmotě a příští hodinu do síně vstoupil, pravil: „Pánové, slyšte důmyslný výrok; zní: kontinuita negativity materie. Co to vlastně jest?“ Rozumí se samo sebou, že posluchači v těchto třech zvučných slovích hledali jakési mysterium filosofické; rozmlouvali a hádali se vynakládajíce na rozřešení této záhady všechen důvtip svůj a když se hodně byli nahádali a jádra se dobrati nemohli, prostrčil Klácel dírkou knoflíkovou u kabátu prst a s úsměvem v takových komických případnostech jemu obyčejným pravil: „toto jest to“; a když žáci udiveni naň hleděli, nerozumějíce, co by mínil, doložil: „inu díra jest to.“ Rozumí se samo sebou, že po tomto vysvětlení homerický smích se rozléhal po síni vyučovací, který nepřestal, až Klácel opět začal přednášeti. Tak zachovával v přednáškách ono Horaciovo „miscere utile dulci“, věda, že mládež nejpříjemněji se vyučuje „delectando pariterque monendo.“ A tu právě zjevovala se moc jeho nad duchy mladistvými. Ať sebe větší veselosť žáky rozhárala, jakmile dal pokynem hlavy neb ruky znamení, že v přednášce pokračovati chce, utichly vlny smíchu a nastalo hrobové ticho. On v kolleji byl

[5]) Čas. Č. M. 1841 str. 131.

[6]) Počátky věd. mluvn. č. p. 117.

skutečně jako Jupiter cuncta supercilio movens; on povznášel duchy mladistvé do výšin ideálních, ale přál jim také pokochati se v příjemných luzích pozemských, ve kterých květy jeho nevyrovnatelného a nevyčerpatelného humoru pučely.

Při vyučování řídil se methodou Sokratickou. Jako ve Ferině Lišáku se pronesl:

> Nenechá se též nic v ducha vhodit
> On si musí všechno sám porodit. (str. 222.)

měl zásadu, že zvenčí v ducha lidského nelze nic vlíti, nýbrž že jen to, co již v něm jest, lze buditi; proto probouzel ducha mladistvého, an otázkami z posluchačů vyluzoval odpovědi, které, byloli potřebí, opravoval, až žáka k poznání pravdy přivedl. A naopak, poznal-li, že někdo jest poněkud domýšlivý, že všecko zlehka béře, jakoby všemu rozuměl, užíval také Sokratické ironie a zamotal takového rozumbradu otázkami tak, že tento konečně donucen byl sám svou ješitnosť a prázdnotu uznati. Ale ironie jeho v takových příčinách nebyla sarkasmem, který bolí a uráží, nýbrž byla sice poněkud drastickým nikoli však nelaskavým prostředkem, kterým všetečně bludného k poznání přiváděl; a mládež tím méně to těžce nesla, poněvadž posluchači věděli, že se to nestává snad jen několika méně oblíbeným, nýbrž každému, který v takové vadě a chybě přistižen byl.

Již podle těchto několika náčrtků lze posouditi, že učírna, kde Klácel učil, nebyla mučírnou mládeže, nýbrž jako restaurace ducha, v níž mladistvá mysl se osvěžovala a okřívala. V jeho kolleji byla napjatá pozornosť a sebranosť posluchačů domovem; bylo cítiti, že v ní vládne duch volně vyvinutý, samočinný, pružný, který mocí svou opět samostatnou činnosť duševní povzbuzuje. Ve škole byl Klácel *eklektikem,* ale ne takovým, který nemaje a neznaje jednoty ze všech soustav sbírá a tak nejrůznější věci v pestrý celek slučuje, nýbrž toho eklekticismu se držel, o němž sám pravil, že se nemá podobati mravenci, který sice sbírá, ale sebraná zrnka bez ladu a skladu vedle sebe ležeti nechává, nýbrž že se má podobati včele, která sebranou látku ve vosk a med spracuje a není prý každému dáno, aby pyšně jako pavouk sám ze sebe předl. Vštěpoval žákům zásadu, že jest to špatná soustava filosofická, která ostatní v kletbu dává; neboť byla by prý smutna pravda ta, která jen všeobecnou bláznivosť předpokládá. Protož význam Klácela jako učitele nezáleží na soustavnosti jeho, nýbrž na naukách, které zdánlivě jakoby jen příležitostně přednášeny byly, nicméně však všecky z jeho názoru světa se rojily. A tento jeho názor světa byl idealismus, a nikdo nekřivdil Klácelovi více, než kdo o něm pravil, že jest materialista.

Vždyť idealismus byl s duchem jeho tak srostlý, že se zastával i ideologie, praviv o ní, že jest nauka o ideích, tedy metafysika či filosofie vůbec; někteří, kteří prý sebe samy jmenují chytrými a praktickými, považují ideologii za totožnou s blouznictvím. Idealismus šířil také mezi žáky podle příkladu Buzkova a snaha jeho směřovala k tomu, aby posluchače roznítil a nadšením naplnil pro ideální dobra; napomínal žáky, aby vždy a všude sprostotě se vyhýbali, aby vždy a všudy proti sprostotě, která se zjevuje jako šerednosť, bezpráví, otroctví, nevolnosť, pokrytství atd. udatně bojovali. Radil, aby žádný si nevolil stavu, ku kterému náklonnosť a vniterné puzení ho nevede. Vyjádřil tu myšlénku také v Mostku: „Jako člověk v sobě všeliké náklonnosti podrobuje ideálu, tak i zevnější smyslné mu na odpor nebude. Zdánlivě sice může se mu na čas zle vésti, ale jen zdánlivě; nebo trpkosti a těžkosti bývají často prospěšnější nežli šťastnosť, vesměs však se mu jen šťastně povede, aneb jak říkáme: Bůh mu požehná. Jinochu mravný! Jsi-li na rozpacích, jaký stav si máš voliti, nevol toho, jenž ti sice chleba brzo a navždy připovídá, ale dle tvého přesvědčení není, trp raději a setrvej — setrvaje zvítězíš; jinak budeš za svou slabosť nespokojeností trestán.“

Zdá se, že v posledních slovích se ozývá hlas z jeho vlastního nitra. Jmenovitě před chlebařstvím varoval žáky, ano prý jest hrobem poesie, neporušenosti karakteru a vroucího citu, kteroužto myšlénku vyslovil také v pojednání „o citu a rozumu“, v němž připomenuv naivnosť dob minulých vzhledem k naší době praví: „Neostalo nic, než pouhý chléb, vystavený na oltáři času, by se mu klaněli všichni a vzdychajíce obraceli k němu zřetel svůj. Samo pro sebe nežádá se nic, nemiluje se nic, nenávidí se nic, všechno jen za chléb a pro chléb; za chléb se vyučuje a pro chléb se učí, za chléb se píše, za chlebem běhá umělec, za chléb se koná povinnosť, celý náš čas jest chlebový. Takto jest snaha přítomnosti nesmírné *ὕστερον πρότερον*. Písmo svaté káže: hledejte nejprv království Božího a ostatní vše vám bude přidáno. Ale nynější svět tomu rozumí tak: hledejte nejprv toho druhého, totiž chleba, království Boží přijde samo. Ženich si béře nevěstu pro naději větších pecnů mysle sobě: láska přijde sama; úřad větší se hledá, proto že jest pohodlnější a pán Bůh prý také potom dá k tomu rozum ve snu; stav ten a ten se volí jen proto, že v něm prý jsou dobré vyhlídky a protekcí; schopnosť a chuť toť vlastnosti vedlejší; a kdyby takový stav byl dokonce proti vůli a přesvědčení, inu budu dělati, zač budu placen: de internis non judicat praetor; — tantum caute. Vždyť si jazyk nezlámeš, řekneš-li

tak neb jinak, u sebe můžeš mysliti jak chceš, v tom záleží volnosť, smýšlení a vědomí. Taková pravidla jsou docela moderní a ono středověké: philosophice valet, theologice non valet, bylot mnohem mírnější a nevinnější než naše: veřejně jináč a doma jináč; jako člověk bych arci měl to a to činiti, ale jako úředník musím naopak, vždyť dle svého karakteru nesmím, co pro sebe mám. Kdo této zásady akkomodace nevyznává, ten se veřejně jmenuje blázínkem a podivínem; o zastání se mravného bez bázně a ohledu, o slově upřímném žádný neví a jako chlapci lživí aspoň kamarádům udělují privilej neobelhání a šibalové jen v mezích svého spolku nešidí, tak se stává vůbec: tím kořen nábožné mravnosti, totiž upřímnosť se přetíná a pospolitý život obsahuje síť pokrytství a lží. Dejte ruku na srdce a hleďte do svědomí; náboženství vyznáváme ústy, skutkem zapíráme; zná každý radu svatou: buďte chytři jako hadi a sprostni jako holubice; ale každý schvalně zapomíná na díl druhý, tím lépe zachovávaje první. Kde vroucnosť náboženství jako v čas křesťanstva pronásledovaného? Kde smělosť pravdy? Kde podíl a účastenství v obecném životě? Kde veřejná mravnosť? Jen v bajkách se nám to předkládá, či lépe řečeno, my takové předložení za bájku uznáváme a tak básnictví samo, jež má býti nejvyšší pravdou, ačkoli nikde uskutečněnou, považujeme za lež a tak snad hloub padnouti nemůžeme, než dělajíce z proroků lháře nebo jen pro ukrácení chvíle je poslouchajíce." [7]) To, co jest ideálné, uznával a schvaloval, ať pocházelo z kterékoli doby a víry. Praví sám v té příčině v Mostku na str. 19: „Ideálné jest všeobecné, časem a prostorem neobmezené, tedy jest jen jedno a totéž navždy a všudy. Co náboženstvím, mravností, právem jmenujeme, jest věc jedna, toliko z rozličné strany považovaná; nelze říci: bezbožná mravnosť, nemravné právo atd.; dobro, krása a pravda jest jedna věc a proto může jen dobrý pravdu poznati a krásu pocítiti. V kom kdekoli a kdykoli duch procitnul, ten, jsa mravný, nadsmyslnému se podvoloval, jsa nemravný jemu odporoval. Nábožnosť, cnosť, šlechetnosť, právo bylo sobě a jako v jádře stejné; nelze tedy dobré skutky pohanů *splendida vitia* nazývati. Vždyť víme, jak nás zvláště v mládí před úplným vyjasněním rozumu v době vládnoucího citu historie a klasikové Řeků a Římanů zajímali. Nemožno nám ani čísti o Sokratovi, Epaminondovi, Aristidovi, Timoleonovi, Cimonovi, Scipionovi, Katonovi, Brutovi atd., aby se nerozplamenilo srdce naše. Jakby bylo možná a z jakého důvodu bychom uváděli muže tyto jako *splendide vitiosos* v ošklivosť! Naopak zavrhujeme, co odporuje pojmu mravnosti; zamítáme n. p.

[7]) Čas. Č. Mus. 1843 p. 59.

tak nazvané *pias fraudes* a ošemetné pravidlo: *mundus vult decipi ergo decipiatur.* Jistí človíčkové k tomu pravidlu se přiznávající nosí na odiv dvojí tvářnosť, jednu mezi sobě rovnými, kde všecko za dovolené považují, druhou před lidmi jako škrabošku svatouškovu.“

Lze pochopiti, že mládež, která, nejsouc ještě nakažena kalem života, ku všemu dobrému nakloněna jest a pro ideály snadno roznítiti se dá, slova učitelova dychtivě v sebe pojímala, zvláště když ve filosofické mravouce stať o svobodě a životě veřejném přednášel. Nevyvíjel pouze theoretický pojem svobody, pokud se vztahuje k filosofii, nýbrž rozkládal jak se s tou svobodou, jež ve státě panovati má, od věků děje. Tu podával žákům zapověděné ovoce se stromu poznání, jehož v ráji absolutismu okusiti dovoleno nebylo ale tím více se po něm dychtilo a tím více chutnalo. S výmluvností vášnivou líčil ohavnosť tyrannie starověké a velebil ty, kteří nadsazujíce život svůj občanské svobody proti ní bránili: „Patřme jen“ pravil, „na ty Nerony, Kaliguly minulého i *nynějšího* věku; uzříme pokrytství, lež, loupež, utlačování, vraždu a všelikou neřesť tisícerým spůsobem se přistrojující, za nimiž žal, litosť, zoufalství poklusává.“ Mluvil-li o tyranech starého věku, nemohl proti tomu ani absolutismus nic namítati; ale že také mluvíval o tyranech věku *nynějšího*, to již bylo povážlivé a to tím více, an při té příležitosti na absolutismus státní moderní přicházel a narážky činil na osoby a poměry tak srozumitelné, že žáci na nejistotě nebyli, koho asi míní. To však bylo tehda velmi nebezpečno, ana platila Metternichova zásada: „my vykonáváme autoritu, ale výkony její posuzovati nedopustíme.“ Byla to doba, ve které censura Šafaříkova překladu Marie Stuartky několik roků k tisku nepřipustila, poněvadž v ní se jedná o kralovraždě; kde ministr policie hrabě Sedlnický nedovolil tisknouti konfiskačního protokolu z r. 1622, poněvadž mezi odbojníky byl také jeden Sedlnický, a on, ministr totiž, císaři prý řekl, že žádný Sedlnický nikdy proti císařskému domu se neprovinil! Byla to tedy odvážlivosť veliká, že Klácel neuváživ času a okolností snad i neopatrně svobodomyslné názory v mládež vštěpoval, která proto o svém učiteli nadšeně mluvila a názory ty dále šířila a roznášela. Zajisté prohřešil se proti zásadě Metternichově svrchudotčené; on podkopával autoritu absolutismu, avšak poznav hnilobu absolutismu nemohl jinak činiti. Ale kdyby ji byl podkopával jen slovem nadšeným — to by se snad méně těžce bylo vážilo; on však proti ní, a což ještě horší bylo, proti jejím zřízencům viditelným užíval také zbraně nad slova nadšená mnohem citedlnější, zbraně, jíž nad jiné mistrovsky vládnul: a ta zbraň byla *ironie.* Divno, že r. 1841

v pojednání „O libosti a smíchu v postupu“ bezvědomě prorokoval osud, kterým r. 1844 zastižen byl. Praví tam totiž: „Smáti se ale nesmí marnostem, když marník škodlivou mocí obdařen jest; nebo nic tak neuráží samolibosť jako smích — *a satyrikům se obyčejně neděje nejchvalněji.*“ Toto brojení proti necnotě a nesvobodě ve všech příčinách, kdekoli se objevuje, jmenoval *svatou nespokojeností,* o níž v ódě nadepsané „Svatá nespokojenosť“ praví:

O zpozdilče marný, jenž miluješ pokoj
A státi hodláš jak vkořeněn v zemi,
Němou si zalíbiv skutečnosť,
Utlapanou minulosti stezku;

Aj viz! spokojenosť jest vzoru záclona,
Snažnosti hrob jest, výletu závada,
Je úsměšek na moc ideje,
Jež si tvoří vždy novou budoucnosť. (Básně II. 23).

Ideální směr ve smýšlení a snažení svém osvědčil Klácel také tím, že veřejně se znal k národnosti své, což tehda ještě neprospěšnější bylo než nyní. Cítil se Čechem, čili byl, jak tehda se říkalo, *panslavistou.* A cítě se Čechem uznával křivdy, které se národu českému činily, povzbuzoval žáky, rozené Čechy, k vědomí národnímu, avšak neubližoval nikdy národnímu citu německých posluchačů; jsa u těchto v stejné vážnosti jak u Čechů spůsobil svým vlivem, že mezi žáky obou národností byla krásná shoda, ba že němečtí posluchači uznávali oprávněnosť snah českých a to tím více, že Klácel vždy na svícen stavěl člověčenstvo jako pojem vyšší nad národnosť, v tom totiž smyslu, že úlohu veškerému člověčenstvu vyměřenou plniti lze jen individualně t. j. jako Čech, Němec atd. Jeho zásluhou jest, že tenkráte vzdělaní Němci v Brně jinak o snahách českých smýšleli a litovati nám jest v té příčině, že Klácel tím směrem delší dobu působiti nemohl. Kterak o národnosti a vlastenectví smýšlel a v jakém rozumu o těchto záležitostech k posluchačům mluvíval, poznáváme nejlépe z pojednání o „Kosmopolitismu a vlastenectví“ vytištěného v Časopise Čes. Mus. na rok 1842, kdež praví na str. 176: „Bezbožník Němec, který Němcem není; bezbožník Roman, který Romanem není; a tak uznejme, že i bezbožník Slovan, který Slovanem není; však bezbožník i každý, kdo nechce býti člověkem; kdož pak ten, jenž chtícím býti, co Bůh káže brání? Však i tu se patrně vidí, že Bůh může více, než rozmar lidský; budiž jméno jeho pochváleno! Ozývała se častokráte poslední čas otázka: *což pak chtí ti Slované?* Odpovězme: Pánu Bohu sloužiti v tom šatě, v tom způsobě, jak on káže.“ Jak pravdivě

pojímá jazyk mateřský tamtéž na str. 181: „Věrná činnosť člověka z počtu obyčejného zasahá po takém obvodu, po jakém mateřský jazyk jeho; řeč jest obecná pokladnice, z které každý vybírá a výdělek svůj neb aspoň výpůjčku vždy navracuje. Není ona zajisté jen náhodný prostředek sdílení myšlenek svých, mohoucí takový neb jinačí býti, jest i první tělo obecního ducha, a kdo jí mluví, jest doba toho ducha. Řeč jest daguerotyp národu, každý tah, každý vlásek rázu vyobrazen jest v řeči, byť toho ani nevidělo obyčejné oko. Známa jest průpověď, že sloh jest člověk sám; však nejen sloh, mně se zdá, že sám hlas jest na venek obrácený člověk, jest druhý a méně klamný obličej ducha .... (řeči) nikomu se bez odcizení se sobě samému odříci nelze. Kdo pak řeč násilím béře jinému, vraždí jej, protože řeč z jádra, ze srdce vykvetající k srdci z venku zase padá. Jaký cit nás pojímá v cizině nenadále naši řeč mluviti slyšící! Jak důvěrně se oddáme tomu, kdo nám přikazuje v řeči naší! A jak smutně se odvracujeme od toho, kdo pohrdá jazykem naším! Kdo nás tak hluboce bodne, jako lupič řeči naší? A pozorujme, když učenec mnohých řečí mocen, od srdce, plným citem mluví, jakou řeč volí? Mateřskou jistě, byť v ní chybněji než jinými mluvil. V jaké se nejspíše modlí, zpovídá, mazlí? V mateřském jazyku řečník ducha ze sebe a ne z nějaké fraseologie zvenku vycházeti cítí. Nevytýkej mi nikdo, že to egoismus, své za nejlepší vyhlašující; že to vzpomínka na kolébku a na maminku; svobodně smýšlející, že si může a má voliti řeč dle zalíbení svého a poznání. Pomni, že nemluvím o českém jazyku, ale o každém, každého práva uznávaje; pomni pak, že řeč a národnosť jedno, národnosť ale rázný způsob jevící se vůle Boží, odkudž zastávání řeči vlastenecké není egoismus, ale náboženství, za princip celého světa, bezvědomého děje i svobodného jednání uznané. Přestaňme tedy i Moravané považovati lásku k našemu jazyku, šetření, šlechtění a rozšiřování jeho mezi bratřími za svévolnou zábavu, co do mravův a charakteru lhostejnou, jak n. p. lhostejná jest barva našeho kabátu, nebo za pouhý dilettantismus, jako se na př. cizím jazykům, musice, malířství učíme. Uznejme před sebou a před světem, že nábožným a počestným člověkem býti nemůže, kdo zapírá řeč svou, poněvadž otrockou myslí sebe zapírá, národ svůj zlehčuje a Bohu se rouhá, jenž jej učiniti ráčil Čechem, Moravanem, Slovákem .... Aj, jaké kážeš učení neplodné? tedy jen na řeči záleží? a tak opět při gramatikálním vlastenectví, při slovíčkování vázneš? tak nám ničeho jiného potřebí není, nežli český jazyk si vybrousiti? v tom blaho národu našeho? Tak mi snad namítne lidumil, na skutku, nic na slovu si

zakládající. I odpovím jemu: kdo šíří lásku k národnímu jazyku, živí lásku k národu samému. Nebo jazyk jest slyšitelná *obecnosť* národu a tudy více než pouhý *součet* viditelných bratrů pomíjejících. Láska ale jest vždy činná a v obětech si libuje."

Tyto myšlénky a zásady hlásal Klácel také s kathedry probouzeje tím neuvědomělé Čechy k vědomí vlasteneckému a poučuje Němce, že každá národnosť zasluhuje stejné vážnosti a že jen ten má býti v opovržení lidí ctnostných, kdo národu svého si neváží a tím jej zrazuje. Vštěpoval v žáky své přesvědčení, že tak zvaný kosmopolitismus moderní není než lhostejnosť a nevšímavosť vlastního národu a snah jeho a že pravým kosmopolitou jest jen ten, jenž jest zároveň pravým vlastencem. Ovšem že takové učení mnohým hodnostářům se nelíbilo; a jako svobodomyslným obsahem přednášek svých utržil si výtku, že jest přepjatého, vypínavého ducha, tak se mu pro humanní pojímání národnosti vytýkalo, že pěstuje panslavismus Rakousku nebezpečný. Pokud biskup František Antonín Gindl na biskupské stolici v Brně seděl (1832—1841), Klácel neměl se čeho obávati; neboť biskup ten byl tak osvíceného rozumu a šlechetného srdce, že jsa rozený Němec přece důležitosť jazyka českého v diecesi čtyřmi pětinami české uznával a následkem toho nejen s apoštolskou horlivostí jazyku českému se učil a učiti se jemu alumnům nařídil, nýbrž také pěstování českého písemnictví rád viděl a ty, kteří česky psali, chválil a k setrvání ve spisovatelské činnosti pobízel. Za tou příčinou pochvaloval i Klácela a vyslovil mu mimo to uznání, že na přednáškách filosofii s náboženstvím spojiti umí. Nepřednášela se tehda totiž na filosofických ústavech jen propedeutika (logika a dušesloví) jako nyní, nýbrž také filosofická mravouka i metafysika a tu ovšem bylo tedy příležitosti dosť, filosofii theologickými otázkami proplítati.

Kdo jen poněkud studiemi o historii filosofie se zanášel, dobře ví, kterak jest věc nesnadná, *všecka* philosophumena tak rozpřádati a uspořádati, aby se venkoncem s theologií a s dogmaty srovnávala. To se podařilo vyjmouc málo badatelů filosofických jen filosofii scholastické, ale ani tu ne všem stoupencům; všichni scholastikové uznávali theologii za kardinální vědu, za vědu per excellentiam, jíž ostatní se podrobiti mají,[8]) nicméně však někteří z nich, ač touž zásadu uznávali, octli se na názorech, jež jakéhosi rationalismu prosty nebyly. Či nemají slova Joh. Scota Erigeny rationalistického

[8]) Vyslovil tuto zásadu Hugo od svat. Victora: „omnes artes naturales divinae scientiae famulantur et inferior sapientia recte ordinata ad superiorem conducit."

nádechu: „Auctoritas siquidem ex vera ratione processit, *ratio vero nequáquam ex auctoritate*. Omnis auctoritas, quae vera ratione non approbatur, infirma videtur esse. *Vera autem ratio, quum virtutibus suis rata atque immutabilis munitur, nullius auctoritatis adstipulatione roborari indiget?*" Či nezní rationalisticky věta, kterou Abælard proti těm brojí: „qui ea, quae dicantur, antequam intelligat, credit et prius his assentit ac recipit, quam, quae ipsa sint, videat et an recipienda sint, agnoscat seu pro captu suo discutiat?" A zajisté není veliký rozdíl mezi rationalismem novějším a Abælardovým, praví-li: „*Fides* dicitur existimatio non apparentium, *cognitio* vero ipsarum rerum experientia per ipsam earum praesentiam." Přihodily-li se takové věci starým scholastikům, nelze se diviti, že se také přihodily filosofům novějším, z nichž zde přivádíme Antonína Günthera, který bojovav téměř ve všech spisech svých proti pantheismu na ty konce přišel, že jeho díla, podle nichž více než čtvrť století mnoho vysokých škol se řídilo, roku 1857 za rationalistická vyhlášena jsou. A nesluší zapomínati, že, když kongregace indexu tři léta skoumala spisy Güntherovy, mnoho výtečných theologů, mezi nimi biskupové a kardináli, učení Güntherova se ujímalo, jako n. p. kardinal pražský Schwarzenberg, kdežto vídeňský arcibiskup, kardinál Rauscher k nejurputnějším odpůrcům Güntherovým náležel, z čehož jde, že při posuzování filosofických vět jest potřebí všeliké ostražitosti a opatrnosti a to tím více, když vidíme, že tíž mužové v praktických nedogmatických otázkách v mínění svém se různili, ježto kardinal Schwarzenberg tak zvané náboženské zákony dané říšskou radou za nejvýše škodlivé církvi považoval, Rauscher však jim více povoloval. Též jest známo, kterak Jan Michal Sailer (nar. 1751) přednášev od roku 1787 až do r. 1797 filosofii morální na biskupské universitě v Dillingách s professury složen jest, poněvadž prý nebyl ve všem orthodoxní; ale za nějaký čas pravil jeho biskup, že onomu muži stala se veliká křivda, dosazen opět na stolici a stal se r. 1829 biskupem Řezenským.[9]) Hledá-li se s přílišnou úzkost-

[9]) Zajímavý jest v té příčině osud prvních 14 svazků velikého díla Acta sanctorum. Když slovutný jezovita Papebroch spolupracovníkem se stal a několik svazků za jeho spolupracovnictví vydáno bylo, osočovali jej karmelité, s nimiž rozličné půtky a rozstrky měl, u inkvísice španělské, která r. 1695 prvních 14 svazků pro domnělé kacířské proposice zavrhla, ačkoli papeži, kardináli, biskupi a učenci katoličtí dílo to všemožně chválili a podporovali. Marně bránil Papebroch sebe i dílo v několika spisech latinských a španělských a žádal listem na veleinkvisitoru, aby mu věty, pro které dílo za kacířské vyhlášeno, udal; ale nedostal odpovědi. Věc vznesena do Říma, kdež, jak Hefele

livostí heterodoxie, strach, aby z přílisné horlivosti nadsazováno nebylo; to zkusil n. p. také náš Sušil, o němž Matěj Procházka v té příčině vypravuje: „Nedlouho před rozhodnutím této věci (t. j. obsazením professury nového zákona) byla jedna z písemných prací Sušilových, jaké se tehdáž mladšímu duchovenstvu každoročně ukládaly, od krátkozrakého posuzovatele za kacířskou prohlášena a on sám při svých kázaních pod dohlídku postaven. Na štěstí dal sobě vždy samostatně jednající biskup, Gindel, nejenom tuto domněle závadnou práci, nýbrž i svrchudotčené zkušebné práce Sušilovy předložiti a pročet je bedlivým, skoumavým okem netoliko nic závadného, nic kacířského v nich neshledal, alebrž podivoval se neobyčejné učenosti pravého katolického kněze na venkově dlícího. I nerozpakoval se déle a jmenoval dne 20. února 1837 Sušila skutečným professorem." Několik takových krátkozrakých posuzovatelů skoumalo také spis Klácelův: „Počátky vědecké mluvnictví českého" a nalezlo, že se zdá, jakoby Klácel nevěřil dosti pevně v babylonskou věž; ale nejvíce vytýkána průpověď, že určení prostorných nemá se užívati vzhledem k duši, „poněvadž by z toho uzavírati lze bylo, že duše v těle nevězí."

Dáván na Klácela již delší dobu přísný pozor, ale následky toho ukázaly se teprve, když biskup Gindel brněnskou diecesi opustil. Nelze zapírati, že Klácel poněkud sám byl vinen podezíráním, jímž stíhán byl. Na příčině byla jeho svobodomyslnosť, vedle které svobodnější myšlénky politické mezi posluchači šířil, sám pak některé názory života měl, jež s přísností řeholní ne ve všem se srovnávaly. Dále nemile se pozorovala nadšená láska mládeže k němu, která se vykládala „za nedůstojné bratřičkování se se žáky" rozvazující potřebnou kázeň; vytýkána mu také slavomanie a nescházelo také donášečů, kteří vtipy jeho někdy až sarkastické na všelijaké osobnosti a věci na patřičná místa donášeli. Konečně skoumáno učení jeho, ale ne podle spisů jeho vydaných nebo jím autorisovaných, nýbrž podle spisů, které žáci píšíce po něm, když přednášel, sami si skládali. Shledáno v nich, že základ jeho učení metafysického je pantheistický, že mnohé věty s katolickou dogmatikou se nesrovnávají, mnohé zase, co se týče filosofické mravouky, katolické moralce

---

vypravuje, papež Innocenc XII. dekret inkvisice jmenoval fiere censura a mnoho kardinálů, mezi nimi slovutný učenec Jindřich Noris, Papebrocha se zastávalo. Kongregace Indexu nechtíc žádné straně rozhodně dáti za nepravdu, uložila oběma mlčení; ale kardinal Noris vyjádřil se bez obalu, že kongregace jen k vůli Španělsku úplnou nevinu Bollandistů vysloviti nechtěla.

odporují; vytýkáno, že za závazný důvod, positivní zákony přijati, uznává, aby tyto zákony rozumnosti odpovídaly, vytýkáno, že poustevníky a mnichy klade na roveň se stoiky a cyniky a konečně se pravilo: „k tomu se druží zřejmá okolnosť, že prof. Klácel, snad bezvědomě, pomahačům slavismu příliš nakloněn jest, jichžto politicky považlivé činění a jednání vysoká správa státní zajisté za zlé pokládá. Tato jednostrannosť ukazuje se také bez obalu v Klácelových studijních sešitech a vede jej také k tomu úsudku: poněvadž Němci, Francouzi a Slované všichni jsou lidé a všichni rozumni, mají také býti všichni samostatni a svým jazykem mateřským mluviti. Uváží-li se, že panslavisté našeho století tolik o potlačování svého mateřského jazyka mluví, nelze upříti, že takovými výroky veřejného učitele nebezpečné rozechvění mladistvých vášní spůsobeno býti může.“ Připojena také výhrůžka, že Klácel, bude-li ještě jednou při přednášení necírkevního učení zastižen, bez dalšího vyšetřování s professury složen bude. Přípis ten, prelátovi Nappovi učiněný, dán jest dne 25. září 1843.

Jsa prelátem vyzván, aby výtky sobě činěné se sebe svedl, napsal Klácel ospravedlnění dané dne 29. září 1843, ve kterém prelátovi praví, že on sám žádných studijních sešitů nevydává a to, co výtka tak jmenuje, jsou jen privátní spisy jednotlivých žáků podle přednášek sestavené, mezi sebou různé a se nesrovnávající; že v přednáškách pokračuje úplně podle předepsané školní knihy a jediné odchylky od ní že obsaženy jsou ve spisku jeho tiskem vydaném: „Erklärungen der wichtigeren philosophischen Ausdrücke“ a podle těch tedy a nikoli podle zápisků žákových má jeho učení posuzováno býti. Že pak nikde z učení předepsané knihy nevybočil, dokazuje tou knihou samou; my klademe zde jen nejdůležitější věci. Proti výtce, že ve spisech přichází výraz pantheistický „allgemeine substanz“ přivádí školní knihu I. §. 22 str. 168, kde toho výrazu se užívá o Bohu; proti výtce, že zapírá tušení o andělích, klade výpisek ze školní knihy I. § 12, že realitu jiných obmezených bytostí mimo ducha lidského filosoficky dovoditi nelze; proti výtce o politických zákonech klade školní knihu mravoučnou str. 18 §. 25.: „weil aber alles zwecklose unvernünftig ist, so müssen positive Gesetze immer objectiv-rationale Gesetze sein, wenn auch der Verpflichtete dieses nicht immer einsieht.“ Proti výtce, že ve smyslu necírkevním mluví o poustevnících a mniších, odvolává se ku §. 14 moralky, v němž praví: „z toho názoru jde ospravedlnění moci církevní nad svědomím a povinnosť, své názory, své vědomí a svědomí církvi jako neomylné podříditi.“ O mrtvení těla pronáší se ve článku *o smrti* v Časopise

Musejním na rok 1843 str. 339, tedy než ho výtky došly, takto: „Co pravda jest, cítí se mnohem dříve nežli se myslí a tak citem vedeni od nejdávnějšího času ukládali si nábožníci za povinnosť aneb aspoň za obzvláštní zásluhu, zapírati sebe, odhazovati se sebe všechno, co nebeské, co věčné není, odříkávati se bohatství, ctí a hodností, manželství, skvostnosti, rozkoše a pohodlnosti veskrz, ano i přes tuto mezi negativní všelijaké muky nakládaly na sebe: mrskání, posty, nespaní a rozličné jiné, jako zvláště víme z popisův o indických fakirech a mniších, vlastní vůle a svobody se odříkávajících.“ Ovšem jest ve mrtvení těla mezi fakirem a mnichem co do úmyslu rozdíl, jenž v náboženství obou koření; ale stavěti mrtvení tělesné obou ve *filosofii* vedle sebe, nemá nic závadného do sebe. V tom však zdá se, že Klácel nejednal přiměřeně, an popouštěl vtipu svému uzdu i ve věcech, jež vlastního stavu se týkaly a že v pozdějších letech, jsa dávno professury zbaven, také písemně se pronášel n. p. o klášternictví ve smyslu s duchem církevním se nesrovnávajícím, čímž upadl v podezření, že jinak nesmýšlel již tehda, když ještě professorem byl. Když vtip jej lehtal, nemohl odolati a musil jej vysloviti; ale jiným zdálo se často býti zbytečností a tudíž prostopášností, co on za vtip považoval.

Nejhlavnější výtka ovšem byla ta, že v přednáškách šíří názory pantheistické, kterou Klácel svedl se sebe ukázav na výraz školní knihy „allgemeine Substanz.“ Kdokoli se pustil do záhad metaphysických, zajisté ví, jaké opatrnosti jest potřebí, aby vždy a všudy užíval slov a pojmů tak, by žádný jich jinak, než myslitel sám míní, vykládati a pojímati nemohl. Výroky jako: Bůh jest všeobecná substance, anebo: Bůh jest absolutním duchem či jest jako duch absolutní samo, anebo: Vše jest jen Bohem t. j. skrze Boha, anebo: Bůh jest vším atd. mohou býti zcela nezávadny, ale lze jich také užívati ve smyslu pantheistickém; závadnosť a nezávadnosť takových výroků lze jen ustanoviti podle souvislosti jich s celou soustavou a s celým učením, ku kterému se vztahují. Tu, někdy ovšem nesnadno se pozná, zdali výrok bráti se má ve smyslu pantheistickém čili nic, a odtud se vysvětluje, že někdy i pravověrectví i pantheismus v témže výroku nalézají obsah pantheistický, ono ho odsuzujíc, ten k němu se volaje. Známo, že někteří dogmatisté i filosofové nalezli v několika výrocích Dionisia Areopagity, Skota Erigeny, v Bogomilství atd. látku pantheistickou; i sám sv. Pavel musil býti pantheistům záštitou a zábarkou, ani ve výroku jeho 1 Cor. 15, 28: ut sit Deus omnia in omnibus (ἵνα ᾖ ὁ θεὸς πάντα ἐν πᾶσιν) anebo Act. 17, 28: in Deo enim vivimus et move-

mur et sumus, — dokladů, ovšem marně a všetečně, na své učení hledali. Není tedy bez výjimky všecko pantheistické, co tak zní; příklad toho nám dává bulla papežská r. 1329, ve které spisy mistra Eckarta odsouzeny jsou. Sedmnáct článků uznáno za kacířské, o jedenácti však se praví, že jsou jen podezřelé, poněvadž *multis expositionibus et suppletionibus* také katolický smysl míti mohou. A s Eckartovými myšlénkami měla spekulace dominikana Taulera, slovutného mystika a kazatele XIV. století († 1361) mnoho podobného, tak že i on se některým zdál býti pantheistou, ač jím nebyl a církev o jeho orthodoxii nikdy nepochybovala.

Nepochybujeme, že sepsané od žáků přednášky Klácelovy obsahovaly věci, jež za názor pantheistický vyložiti lze bylo, ana i v ostatních pojednáních jeho v době té uveřejněných místa se čtou, jež podobnou domněnku připouštějí; ale nelze také pochybovati, že tytýž připouštěly výklad jiný a že Klácel jednal bona fide, či sine dolo malo. Vysvítá to z toho, že myšlénky své o mravouce filosofické německy sepsal: „*Philosophie des vernünftig Guten. Dargestellt zur Nachhilfe für die sich wissenschaftlich bildende Jugend*“ a spis do Vídně censuře zaslal, která mu Imprimatur ddto. 17. ledna a 14. února 1844 udělila. Klácel totiž doufal tím spisem se ospravedlniti a maje svolení censury tím bezpečněji připravoval jej k tisku; ale přišel pravý opak. Prelat Napp totiž dostal přípis ordinariátní daný dne 29. září, v němž se vytýká, že z rukopisu svrchudotčeného k tisku určeného jde, že Klácel mnoho bludů již dříve káraných opět se drží a je tiskem rozšiřovati chce, že tedy nedbaje dřívějšího napomenutí dobře míněného od zamilovaných názorů zlopověstné novější školy filosofické upustiti nechce. Mimo to jest prý známo, že Klácel již při dřívějších příležitostech jako muž vysoce se nesoucích ideí, pak pro přemrštěnou, povážlivou slavomanii a pro obcování s osobnostmi nekorrektního smýšlení a chování politického také u vyšších úřadů špatně znamenán jest, tak že vyšší důvěry pozbyl, jíž při úřadě vychovávacím nevyhnutelně potřebí jest a proto prý v něm déle ponechán býti nemůže. Konečně prelat se vyzývá, aby na místo uprázdněné spůsobilého náhradníka navrhl, kterého také v osobě Dra. Tomáše Bratránka doporučil.

Nevíme, kdo Klácelův spis „Philosophie des vernünftig Guten“ od vídeňské censury nezávadným uznaný v Brně opět censuroval; ale zajisté litovati jest, že Klácel bez okolků s profesury složen jest a že nezařízeno bedlivé proskoumání spisu dotčeného, aby jeho námitky a obrany slyšeny býti mohly. V Brně ve spisu tom nalezen opět pantheismus, ale vídeňský censor toho učení v něm nena-

lezl: a přece byl censorem tehda ve Vídni rozhodný odpůrce pantheismu, jenž jak svrchu dotčeno, téměř ve všech spisech svých pantheistické názory podvracel a vyvracel a ve příčině té byl na slovo braný — Antonín Günther, o němž nelze předpokládati, že by Klácelův spis byl k tisku připustil, kdyby v něm pantheistické učení byl nalezl. Rozumí se samo sebou, že muž pantheistické zásady hlásající nebyl by se hodil za učitele na žádné nercili na biskupské učiliště filosofické[10]) a proto jest právě pro nesrovnalosť úsudku Brněnského a Vídeňského litovati, že nedána Klácelovi příležitosť k obraně.

Co ve své obraně prelatovi podané tvrdil, že učení jeho ve škole jest bezzávadné, to tvrdil také byv sesazen, že totiž ne tak pro učení nýbrž pro šíření svobodomyslnějších myšlének politických a pro vlastenectví české s profesury složen jest. Že vlastenectví veliký vliv na sesazení jeho mělo, nelze pochybovati; neboť byli hodnostáři církevní, kteří *tehda* vlastenectví za čirý husitismus považovali a tudíž všemu českému nepřáli; vždyť ani Sušilovi, jenž příkladným, čistým životem se lesknul, nebylo vlastenectví za ozdobu karakteru počteno a teprve po r. 1863 docházel na náležitých místech spravedlivého uznání velikých zásluh svých. Měl tedy tehdáž každý vlastenec ve všem a všudy mluviti a jednati tak, aby ani v nejmenším podezírán býti nemohl; té opatrnosti Klácel neměl; on byl, jak prelat o něm v listě daném Ant. Veithovi se vyjádřil, *muž pojmu, ale bez zkušenosti*; on si zbudoval svět myšlénkový, který se však od života skutečného velmi lišil; tím vzniknul v něm rozpor: byl svobodomyslníkem a měl býti mnichem; ký div, když se mu vytýkalo, že tím není, čím býti má, a že tím jest, čím býti ani zdáti se nemá? Subjektivismus jeho zpouzel se proti positivismu; ale z vítězství onoho nad tímto nevykvetlo mu štěstí, aspoň v Evropě; zdali ho nalezl v Americe, ať soudí ten, jenž srdce a ledví spatřuje.

Rozpor mezi vnitrem a zevnějškem tetelil v Klácelu zajisté již tehdáž, když profesorem byl; ale pomáhal si trhlinu mezi oběma vyplniti humorem. Když však s profesury složen byl, aniž mu obrany popřáno bylo, zmocnil se ho hluboký bol, an zbaven byl úřadu, v němž jeho láska k mládeži si zalíbila. Přišla ta rána naň jako zčista jasna; i Sušil, ač blížencem Klácelovým nebyl, tak krátkou procedurou byl zaražen; radil i přispěl hmotně k tomu, aby

---

[10]) Jak známo byl r. 1852 také prof. Hanuš pro Hegelianismus s universitní stolice Pražské odstraněn.

Klácel z Brna na nějaký čas se odebral.[10]) Též prelat obávaje se, aby studující mládež náklonnosť svou ke Klácelovi na nějaký spůsob snad nepříhodný nezjevila, byl toho mínění a tak se Klácel začátkem října vypravil do Čech. Byl hluboce dojat, ale v Čechách brzo opět se sbíral; na jakém spůsobě mysl jeho tehda byla, poznáváme nejlépe z listu jeho daného dne 26. října 1844 praelatovi Nappovi, v němž píše: „Jak mysl má byla rozhárána při odjezdu z Brna, V. M. snadně pováží; tisíceré věci míhaly se v hlavě mé a všechny city se pobouřily: lítosť, hněv, naděje, strach, ctižádosť a mírná úvaha, šlechetnosť i slabosť boj krutý spolu vedly, brzo ta brzo ona na hoře byla a převažovala a zase zmizela; ale čas vše mírní, tak i ve mně se pomalu vír tiší. Arci že jsem hleděl tisícerými věcmi jako zaplaviti duši svou, ačkoli laskavosť mých četných přátel vždy ránu obnovovala, neboť velmi soucitelně jsem všudy byl přijat a každodenně více přezvídám, že nepatrné činnosti více než zasloužila svět náš sobě váží, čeho mám mnohý důkaz. Však ale i Praha počátečně mi byla těsná, tedy jsem se vybral do světu širého, zajel jsem do Mělnické krajiny krásné a odtud do Libichova, kde slovutný p. Veith, majitel panství tohoto, muž neobyčejné mravnosti, laskavě mě přijal; pobyv zde několik dní byl jsem v Roudnickém vojvodství Lobkovicův . . . Vida se na Labi pustil jsem se dále incognito přes hranice, poznal jsem krásné údolí polabské a tak zvané Švýcarsko-sasské, tvrz Königstein, Drážďany a zde bych byl mohl oslepnouti krásou nevídanou v obrazárně a v zeleném sklepě. Nabyv smělosti sedl jsem na parní vůz a za tři hodiny octnul jsem se 15 mil dále v Lipsku . . . shledal jsem zde upřímného přítele profesora Jordana[11]), u kterého jsem dva blažené dny strávil . . . Jsem zase již v Praze, kdež mě rádi mají, zvláště p. Šafařík se mne přátelsky ujímá; p. Palacký odjel dříve, než jsem přišel, se svou churavou manželkou na zimu do Vlach . . . Vida, že se zde mohu mnohým věcem přiučiti, nehodlám se ještě navrátiti a proto prosím, by mi V. M. laskavě lhůtu prodloužiti ráčila. Ach, zde se oči otvírají, zde příležitosť k učení a věru, já tak málo umím a vím . . . Milostpane, byla by veliká škoda, kdybych se brzo navrátiti musil, an se mi právě zde svět otvírá; já tak

[11]) Zprávu o tom mám od paní V. Mikšíčkové.

[12]) Jan Petr Jordan, doktor filosofie, přednášel na Lipské universitě o věcech slovanských. Byl rodem Srb z Lužice a mezi zakladateli Matice v Lužici. R. 1848 jsa nenavistí německou z Lipské university vyobcován, přesídlil do Prahy. Pod jeho jmenem vydal Klácel Jahůdky a Ferinu Lišáka.

málo byl zkusil, an jsem dříve schvalně vždy v soukromnosti se byl choval: teď bych mohl teprve studie začíti, pro které mě Pán Bůh povolal a schopnosti i lásku udělil. Držím pak se zde mezi pány jako Šafařík, Jungmann, advokát Fryč a rovnými a do žádných přepjatostí se zajisté nepustím, jako vždycky jsem byl mezi Slovany nejmírnější a legální a každého partikularismu jsem nenáviděl. Kdyby mě znali ti páni, jistě by se zastyděli, že mě vinili z *exaltirte Slavomanie.*“

Co Klácel psal, že vlastenci Pražští si ho velice váží, dokázali také brzo skutkem, postaravše se o místo pro něho, o které se opíraje v Čechách zůstati a studiím zalíbeným se všecek věnovati mohl. Přičiněním těch přátel totiž ustanovil šlechetný lidumil Ant. Veith, muž neobyčejně vzdělaný, umění a věd horlivý milovník, Klácela bibliotekářem na zámku Libichovském, ve kterémžto postavení Klácel i čas i příležitosť míti mohl, vědeckými prácemi se zanášeti. Píše sám v té příčině prelatovi dne 4. listopadu 1844: „Přičinění znamenitých pánů jest zde veliké, mě pro dobrou věc udržeti v Čechách, ani předvídají, že bych odtržen od centrum uvadnul místo že bych se zdokonaloval i jest naděje, že se pro mě bezpečné místo a slušné nalezne; ale již teď jsem zaopatřen, nemá-li V. M. nic naproti tomu. Jsem povolán za bibliothekáře na zámek Libichovský pět hodin od Prahy na Labi a všichni zde početní přátelé moji z toho velmi jsou potěšeni. Důstojný Pane, vždy jste ráčil mi býti milostí nakloněn; kýžbych i nyní nebyl odmrštěn! Víme zde v Praze všichni, že přeje V. M. Slovanstvu i že v budoucnosť jeho věří. Tedy ve jménu genia našeho národu, jenž si i mne za jakou takou nádobu vyvolil, prosím, neračte se postaviti mi v cestu, ale milostivě propuštění k tomuto cíli mně uděliti. Věru, budu u bohatého, neženatého pana Veitha, který při stoické přísnosti mravů jen ve vědách, v obrazích a stavbě zalíbení má, duchovněji žíti než v klášteře samém, kdeby tížil na mně trpký zármutek, čemu V. M. dobře rozumí. Ach, až se mi rána zacelí a já se zdokonalím, potom milerád se navrátím abych byl na blízku V. Mti.; však i vzdálen pro česť domu našeho a slávu Důstojnosti Vaší pracovati budu a dá-li Pán Bůh požehnání svého, teprv nyní počnu přemýšleti o dílech, kteráby v budoucnosti obstáti mohla. Milostivý Pane, já jen žiju v budoucnosti a z té padá rosa do duše mé a vlaží ji útěchou a nadějí. Srdce mé jest tak přeplněné, že již nedočkavě toužím po ukojení, bych utkati mohl, co city spřádají, pročež opakuji prosbu, by Důstojnosť Vaše milostivým slovem potvrditi ráčila, co poněkud jediné mi útěchu poskytnouti a před ničemným života ploužením

uchrániti může." Žádosť Klácelovu podporoval Veith sám listem daným dne 1. prosince 1844 prose prelata „by Klácela z bezprostředního svazku klášterního propustil a domu jeho svěřil, kde snad onen pokoj nalezne, jehož potřebuje, aby s dobrým prospěchem pro bono publico vědám těm se věnovati mohl, jimž, jak se zdá, jediné živ býti chce." Prelat dal své svolení, aby Klácel na zámku Libichovském meškati směl. Radostně mu děkuje za to Klácel z Prahy dne 3. prosince 1844: „Nejuctivěji ruku líbám za podporu milostivou, jež mi tím větším podnětem jest se vynasnažiti a pilným býti, bych se vyrovnal dělníkům jiným na poli národním a dospěji-li tam, část velká zásluhy připadne V. Mti, jenž nezahazuje mne jako koště ometené nýbrž k životu novému mě chová; já aspoň každodenně víc a více cítím sílu obnovenou a vsávám ji z nynějších okolností svých, které zcela jsou přiměřeny, tak že mně již mizí z paměti život minulý a mnohé poupě budoucnosti ukazuje se na kmeni ducha mého; jen ať rosa a světlo neopustí je a to jest přízeň otcovská V. Mti." Na konci listu žádá praelata, by Veithovi brzo odpověděl, an ten si přeje ve bližší spojení přijíti „s V. Mtí., jako mužem, o kterém v zemi české pověst slovutná jest rozhlášena." Následkem toho poslal praelat Napp dne 6. prosince 1814 list Veithovi dávaje svolení, aby v domě jeho se zdržoval a praví mezi jiným: „Klácel má mou lásku celou; já jsem mu porozuměl a myslím, že za nynějších okolností a poměrů delší vzdálenosť z Brna blahodárně naň působiti bude." K listu bylo přiloženo svolení formální, že se Klácelovi dovoluje na zámku Libichovském meškati, s tou při tom výhradou, že kdyby zámek ten opustil, aneb z něho odvolán byl, do kláštera svého se navrátiti má. Radosť z laskavosti prelatovy vyslovil Klácel listem daným dne 22. pros. 1844 témuž prelatovi zaslaným: „Shrkly ze mne starosti mnohé a nová naděje vysvitla na obzoru ducha mého; obával jsem se totiž, že by připomínkami smutnými stěsněn byl duch můj a tím neschopen pracovati, by také duch náš slovanský chválil Hospodina v jazyku svém. Čím bedlivěji prohlížím nitky tajné života svého, tím jasněji vidím, jak osudy mé všechny směřují k cíli jednomu; proto také z každé bolesti brzo se zotavuji a veselosti mysli nabývám. Již mi to, co přede třemi měsíci se stalo, přichází jako update v letech dávných, jsem narozen znovu a hořkosť všechna již zmizela v srdci . . . . Pamatuje tedy na Brno jen cit synovský k V. Mti. plní duši mou; kýž i přízeň V. Mti. neodtáhne nikdy ode mne ruku otcovskou!"

Ale radosť Klácelova neměla dlouho trvati. Posledního prosince r. 1844 přišel biskupský ceremoniář k prelatovi Nappovi, a

ukázal mu list pražského arcibiskupa barona Schrenka daný olomuckému kanovníku rytíři Wiedersbergovi, v němž arcibiskup nespokojenosť nad meškáním Klácelovým v Praze projevuje a na to naléhá, aby Klácel z Prahy odvolán byl a proto žádal na ordinariatě Brněnském, aby prelat Klácela do kláštera nazpět povolal. Prelat Napp žádal, aby ordinariat se zastal u arcibiskupa, by Klácel mimo Prahu totiž v Libichově meškati směl, anebo kdyby ordinariat to sám učiniti nechtěl, aby jemu, prelatovi, se dovolilo o to do Prahy psáti. Prelat ukazoval k rozpakům, na které přichází povolávaje zpět Klácela sotva že mu dovolil v Libichově meškati; představoval i rozpaky Klácelovy v tom případě, ani žáci druhého ročníku filosofického přicházejíce k nástupci Klácelovu do kláštera bývalého profesora svého zajisté by nezanedbávali; rána Klácelovi daná jest prý ještě nezacelena a má obnovena býti; proto prosil prelat, aby takového nařízení, Klácela totiž nazpět volati, na něm se nežádalo. Dne 1. ledna 1845 přišel ceremoniář opět k prelatovi se vzkazem, že biskup na povolání Klácelově trvati musí a že by všecko psaní na arcibiskupa pražského bylo marné. Hluboce dojat slíbil prelat rozkazu uposlechnouti dokládaje však, že za následky rozbouření mysli Klácelovy odpovídati nechce, kdyby Klácel zneuznán býti se cítil. Psal tedy prelat Veithovi dne 4. ledna 1845, že insinuací arcibiskupa Pražského Brněnským ordinariatem vyzván byl, aby Klácela nazpět volal a že tedy žádá, aby Veith Klácelovi řekl, by *neprodleně* do kláštera se navrátil zavíraje list svůj těmito slovy: „Ať se Klácel z povinné poslušnosti tomuto nařízení podrobí a doufaje v Boha, jenž všechno k našemu dobrému řídí a spůsobuje, ke mně se navrátí, aby všem dalším nepříjemnostem ušel.“ Zprávou tou byl Klácel velice pobouřen; jeví se to v listě daném dne 9. ledna 1845 prelatovi: „Jest to hrozné, jak se v mém zraněném srdci ryje, jak zneuznán jsem! V Praze jsem neučinil ani jediného nezákonitého kroku; sloužíval jsem mši sv. u piaristů, nechodil jsem do veřejných společností, besed a bálů, ačkoli jsem často zván byl . . . žil jsem ještě prozřetelněji než v Brně; nemohu tedy pochopiti, proč pronásledován jsem a proč se mi odejímá, co se mi před čtrnácti dny dalo. V Libichově mně sotva se odevzdala biblioteka a již jsem novou potupou zastižen. To již konečně jest příliš mnoho na muže, jenž cit pro česť má, a dostačuje ho pohnouti, aby pronásledovaný život zahodil — odpovědnosť by padla na pronásledovníky. V. Mt. rač se jen vmysliti v můj spůsob, by mně i nejkrajnější krok odpustila. Zde nákladají se mnou s vážností, znamenití mužové mne navštěvují, volají mne k sezením výboru

musejního atd., tam se nestydí mne jako trestance trýzniti. Ujměte se, prosím pro Boha, jenž žádný život na darmo nestvořil, ujměte se šlapaného červa, jenž se již do samoty utekl a ani zde na pokoji nechán není. Žiji zde jako pravý poustevník, jen knihy jsou okolo mne — ani toho se mi nepřeje! Nad to více jest Libichov německá osada, jest v Litoměřické diecesi; nepochopuji tedy, proč mne pan arcibiskup Pražský pronásleduje? V. Mt. má vlivu dosti, byste poměry moje v Praze a v Brně vysvětlujíce to spůsobiti mohli, čím bych k pokoji přijíti mohl. Žádal jsem za propuštění své z Brna jen z důvodů nejjemnějších: chtěl jsem se totiž vyhnouti pietě svých žáků, — to, tuším ocení ti páni sami. Chtěl jsem se v samotě na změněný život připravovati, chtěl jsem, aby rány čerstvě krvácejícího srdce se zacelily — nedají tomu, nýbrž nemilosrdně je otvírají! Co pak velcí páni nevědí, že i sprostí citlivé srdce mají? V. M. rač těm pánům na um dáti, že aspoň ještě tohoto půl roku vzdálen býti musím, bych do Brna se vrátil v tom čase, když nynější fysikové, moji poslední žáci, z filosofie vystoupí. Měly-li by se všecky vzhledy ke mně, jenž přece také za něco považován býti chci, stranou odložiti, měl-li bych neuprositelně býti pronásledován, pak bych musil z toho souditi, že bych ani v Brně v nicotě své pokoje neměl — a tu myslím, že jest lépe nebyti než jako nic považován býti .... Prosím také račte mě panu biskupu Litoměřickému ohlásiti; neboť, jak se mně nyní praví, jest příčina mého skrze pána arcibiskupa pražského pronásledování ta, že jsem mu ohlášen nebyl. Nuže, ignorantia snad tak těžce vážena nebude? Šlechetný pan Veith té věci ani pochopiti nemůže.“ Veith ovšem se ujal Klácela a vypátrav příčinu jednání arcibiskupova psal o tom dne 20. ledna 1845 prelatu Nappovi, omlouvaje předkem Klácela, že jen na jeho přímluvu hned neodjel, že arcibiskupa žádná jiná příčina k svému jednání nepohnula leč že Klácel zameškal poklonou u něho se ohlásiti, že tedy prosí, aby všechno, jak nyní jest, zůstalo, dokládaje ještě to: „hodný professor Klácel každého sobě nakloní jak svými rozsáhlými vědomostmi tak i skromností a ochotou, kterou vědění svého každého účastna činí, který si toho přeje. Ze zvláštní pozornosti, kterou Vaše Důstojnosť Klácela se ujímá, poznávám a ctím ve Vašnosti muže osvíceného, v němž rozum, srdce a vědění se spojují, by ducha sobě příbuzného náležitým taktem nalezl, jenž přes všecka protivenství neunavně se snaží, všemu dobrému a krásnému vlohami svými napomáhati.“ Prelat dal skrze dra. Bratránka Klácelovi psáti, aby se osobně biskupu Litoměřickému představil a poklonil, což že učinil, Klácel prelatovi dne

4. února 1845 oznámil. V psaní tom zpravuje také prelata, co od osoby spolehlivé slyšel strany jednání arcibiskupa pražského, „že ani z politické ani z církevní strany proti mně námitka neučinila se žádná a jen se výčitka stala psaním privátním, kterýžto dopis prý nemůže žádných následků míti, jestliže V. M., jak jsem pravil, opravdu otcovsky jest mně nakloněna; při tom mi vytýkal chybu jedinou, že totiž ani nejsa odporučen ani sám se neohlásiv u pana arcibiskupa delší čas jsem se v Praze zdržoval.“ Co se týče dojmu, jaký poslední událosť naň učinila, dovídáme se z toho listu: „Doufám, že maje mysl poněkud uspokojenou okřeji na duši i těle; neboť věru ten poslední čas nejistoty ochabl jsem velmi, jakási zimnice a tlačení v jatrách potřásalo mnou, že bych až dosaváde na další cestu v tomto povětří dle uznání lékařova nebyl směl vydati se. Nermoutilo mě však, že bych měl do Brna nazpátek věda, že V. M. by neráčila opustiti mne, ale to, že se jako s chlapcem se mnou zachází. Kdo tu moc má, ať si pobere, co mi půjčili, ale za nic považován býti, jemužby nebyli dlužni ohled žádný, to nesnesu více, byť i nejkrajnější státi se mělo .... Již tedy končí se akt třetí komedie se mnou, Bůh dejž, by byl poslední; já věru ve své tichosti nevybídnu žádného proti sobě, ani mstíti se nechci .... Prosím tedy V. M., by ráčila mě na této poušti krásné v Libichově zanechati .... Ach milostpane, zde jest příroda již i v zimě krásná a co tedy na jaře, a pak v zámku taková tichosť a nevytržitosť! Já jsem tak o samotě, žádná vášeň, žádné pohoršení, nic nedochází mne: zde jen bych vyjeviti mohl, co snad v jádře mém ještě ukrývá se. V. M. nemůže chtíti, by se zmařilo v okolnostech obmezujících, co jsem dlužen vlasti. Stranu pohodlí osobního bylo by mi v Brně ve společnosti příjemněji, ale já více nedbám na osobu svou; chci býti poustevníkem pravým, by na poušti zjevil se mi duch. K tomu p. Veith jest tak šlechetný, tolik dobrého koná na vše strany, že se cítím povýšen dle něho.“

Prelat Napp nahlížel, že potřebí jest svolení ordinariatu brněnského, aby Klácel bez závady mimo klášter meškati mohl. Žádaje toho svolení nemohl ho, jak dne 16. března Veithovi psal, obdržeti, poněvadž biskup se domníval, že by tím sám sobě odporoval. Co takto věc nevyřízená na váze své zůstávala, píše dále, dověděl se biskup Litoměřický, že Klácel byl profesorem a že s profesury složen jest, pročež prý se o místnou zprávu k ordinariatu brněnskému obrátil; prelat že se Klácela vřele ujímal, avšak že neví, na čem ten neb onen ordinariat se ustanoví. S druhé pak strany nepřítomnosť Klácelova dala příčinu k pověstem, jež Kláce-

lovi samému nemohou býti lhostejné a tudiž jest návrat Klácelův velmi žádoucí, aby pověsti ty se vyvrátily. Klácel jest muž pojmu, ale bez zkušenosti. Složení jeho s profesury činí jej každému cizímu biskupu podezřelým; Klácel by tedy nejlépe udělal, kdyby se i bez vyššího rozkazu navrátil, a v Brně byl, až by okolnosti v jeho prospěch se obrátily. Kdyby pak se naskytla příležitosť, Klácelovi místo krom kláštera opatřiti, že on, prelat totiž, vždy velice rád k tomu nápomocen bude. — Patrně byl prelat přesvědčen, že ordinariat brněnský dotčeného svolení nedá; jde to ze psaní právě uvedeného, ještě zřetelněji však z dopisu, který prelat dne 13. dubna 1845 biskupu Litoměřickému, Aug. Bartol. Hilleovi v té záležitosti učinil, kdež mimo jiné praví: „Klácel byl ode mne na brněnském filosofickém ústavě, který moravské kláštery učiteli opatřiti mají, za profesora filosofie ustanoven a od nejvyšší studijní komise potvrzen. Výtečně zastával stav svůj a žáci osvědčili k němu obzvláštní oddanosť, vážnosť a lásku. Maje tak krásné působiště ocitl se sveden jsa novější školou Hegelovskou na naukách, které se dle uvážení mého nejvyššího pastýře s učením katolické církve nesrovnávají a proto jsem jej veřejného úřadu učitelského zprostil. To Klácela tím více dojalo, čím méně kdy úmysl měl proti učení katolické církve se prohřešiti. Ohlídaje se na jeho náladu duševní a uvažuje, že by bylo velmi žádoucí spojení Klácelovo se svými žáky, kteří mu vřele oddáni jsou, přerušiti, což však, kdyby v klášteře byl zůstal, by se nebylo podařilo, an nástupce jeho též řeholníkem jest, uznal jsem za dobré, Klácelovi dočasné meškání v domě pana Veitha dovoliti a učinil jsem to tím snáze, an Klácel jest muž srdečný, snášenlivý a tichý, který jinak příčiny k nespokojenosti nedal. Mám úmysl, strany jeho v měsíci máji jiné opatření učiniti a osměluji se tedy k nejuctivější prosbě, aby Vaše B. M. tomuto řeholníku, jehož mysl pořád ještě pobouřena jest, prozatím pobyt v Litoměřické diecesi povolila.“ Biskup Hille listem daným dne 18. dubna 1845 dal svolení své, „poněvadž Klácel, jak prelat ujišťuje, v měsíci máji bez toho odvolán býti má.“ Proč prelat si umínil Klácela nazpět volati, toho příčina zjevná není udána; bez pochyby jej pohnuly k tomu osobní nepříjemnosti, které mu z celé této záležitosti vzešly a mimo to jistota, že ordinariat brněnský svolení, aby Klácel delší dobu mimo klášter meškal, nikdy nedá. Psáno tedy Klácelovi začátkem máje, aby nemeškaje déle do Brna se navrátil. Klácel hluboce rozechvěn žádal prelata, aby jej v Libichově nechal, na tom místě, „na němž jediné ještě něco působiti může“; na krátky čas že by rád se do Brna vrátil, ale aby na vždy a bez naděje jeho

život zetlíval, toho prý prelat žádati nemůže; zároveň prosil za vysvětlení, proč tak z nenadání zpět volán jest? Avšak odepsáno mu dne 20. máje 1845, aby ještě v máji Libichov opustil a domů se vrátil. Tak se Klácel odtrhnul od šlechetného příznivce svého Veitha a vrátil se do Brna.

Dvě věci činí pobyt Klácelův v Libichově památným. Prvá, že v zátiší zámku se ujala v něm myšlénka sepsati Dobrovědu, která r. 1847 vydána jest; věnoval dílo to Veithovi a praví sám v dedikaci, „že počátek svůj vzalo v blahé soukromosti hostinského zámku Libichovského.“ Druhá, že přičinil ku vzdělání mladého Václava Levého, znamenitého sochaře, který jsa za fratera augustinianů ve Lnářích přijat a za kuchaře ustanoven, kuchařství v zámku Libichovském se učil; náhodou shledal v něm Libichovský farář Filip Čermák výtečné nadání řezbařské a Veith se uvolil Levého podporovati; vychovatel synovců Veithových, Velc, hlavně pak Klácel vřele se ujali genialně nadaného mladíka, a přispěli k tomu, by Levý přiměřeného vzdělání všeobecného nabyl; jmenovitě působil naň blahodarně Klácel bohatými vědomostmi aesthetickými a vykonal za krátký čas „mistrovské dílo“ v umění učitelském, k němuž ovšem výtečné nadání měl. Že takto přispěl ku vzdělání nejvýtečnějšího sochaře českého, zůstane zásluhou Klácelovou, za niž národ mu vděčným bude. Na pobyt Klácelův v Libichově připomíná posud tak zvaná *Klácelka*, stanici od Mělníka vzdálená, kde se také u prostřed lesu nacházejí sochy, které Levý, pokud v Libichově kuchtíkem byl, pro svou zábavu v nadživotní velikosti z tamějších ohromných kamenných balvanův u velikém počtu vytesal.

Do Brna se Klácel vrátil s podobnými asi city, se kterými minulý podzimek klášter byl opustil. Přísnosť, i samého stínu laskavosti prostá, která ho se strany ordinariatu stíhala, mocně sice naň působila, ale neměla toho výsledku při něm, kterého by přátelské s ním nakládání bylo docílilo. Jsa rozervân do nejvniternějších útrob svých hledal útěchy ve studium přírodovědy a zvláště botaniky, se kterou se velmi horlivě zanášel. Tichosť a skromnosť života rostlinného utišily časem také rozbouřenou mysl jeho, ač osten, který v ni se byl vryl, vší moci zbaven nebyl: pomáhal-li si totiž od trpkostí života dříve humorem, překonával je nyní ironií, která v jeho Ferině Lišáku vrchu dostoupila.

Jsa do studií přírodovědeckých zahloubán obdržel od Ludevita Štúra list daný na začátku r. 1848, v němž se ho táže, zdali by se neuvázal u vychování obou synů barona Metella Ožegoviče, rady při místodržitelství uherském a člena sněmu horvátského a kdyby

přivolil, aby téhož barona o úmyslu svém zpravil. Klácel jsa ochoten ten úkol ujati obrátil se listem na barona, žádaje ho, aby mu zevrubně podmínky udal a propuštění z diecése brněnské mu zjednal, načež Ludevit Štúr dal Klácelovi jménem Ožegovičovým odpověď danou dne 18. února 1848, kterak baron jest z ochoty Klácelovy velice potěšen, kterak chce, aby předně vychoval staršího syna tehda sedmiletého, kterého by ze školy normální vzal, aby Klácel jej doma vychovával; po devíti letech mělby vychovati opět syna druhého a kdyby ten studia dokončil, slíbena Klácelovi dostatečná pense, kterou by do smrti své zaopatřen byl. Co se týče propuštění z diecése brněnské, přál si Ožegovič, aby Klácel sám si je zjednal, že by mu za tou příčinou list a vysvědčení poslal. Co vlastně stran toho propuštění ujednáno, nevím; jisto však, že věci se ujal baron Emerich Ožegovič, strýc Metellův, biskup Senjský, který listem daným v Prešpurku dne 20. února 1848 brněnského ordinariatu žádal za propuštění Klácelovo z diecése brněnské. Avšak ordinariat dne 29. února 1848 odpověděl, že propuštění dáti nelze bez svolení papežské stolice, která, jak z listu papežského nedávno k biskupovi sousednímu daného jde, nechce, aby řeholník delší dobu krom svého kláštera meškal; byloby tedy v příčině té potřebí papežského svolení, k čemuž však ordinariat brněnský přičiniti nemíní a sice proto: „dein diffiteri non possum, memoratum Patrem Matheum Klácel eum non esse, quem catholicus antistes prolium quarumcunque educatorem commendare tuta conscientia possit. Equidem memoratus Pater ingenio haud vulgari utitur, gaudet etiam multarum rerum exacta scientia, novitque sibi juvenum animos plurimum lucrari; ast simul modernæ philosophiæ pantheisticæ faece infectus, iteratis vicibus monitus, tandem officio lectoratus publici deponendus erat. Quapropter ne operam quidem meam interponere possum, ut a sede apostolica dictus Matheus Klácel facultate extra monasterium commorandi donaretur.“ Nicméně dal baron Ožegovič skrze Štúra psáti, aby Klácel se o svolení papežské stolice ucházel, že biskup Emerich Ožegovič rád se ho v té věci ujme, bude-li potřebí; aby Klácel jen do Uher přišel: „našemu vroucnému Slovanovi Metellovi Ožegovičovi, kdykolivěk byste došli, srdečně milým a vítaným budete.“ Ale Klácel vida odpor ordinariatu brněnského tím méně na cestu novou nastoupiti mínil, any v to přišly dny březnové r. 1848, které Klácel, jako tisíce jiných s nadšenou duší uvítal. Kdo Klácela toho roku znal, jakživ o něm pochybovati nebude, že byl veskrz a veskrz ideolog. Skládal veliké naděje v tom ruchu březnovém, o němž si sliboval, že pravou svobodu a bratrství mezi národy rozšíří a upevní; avšak sám na

sobě brzo zkusil, že tomu tak není. Také v Brně byli totiž střeštěnci, kteří se domnívali, že jen revolucí lze nabyti svobody a politických práv; protož popichovali nižší třídy k ustavičným nepokojům a „božská“ luza, která se povznesenou cítí, když se jí lichotí, ráda se propůjčovala křiklounským výstupům. Tak učiněna prelatovi Nappovi kocovina pro řeč, kterou ve sněmě měl; brzo také začali výtržníci v Brně, poštváni jsouce bezpochyby revolucionáři vídeňskými, spílati Čechům; i na Klácela si vzpomněli, který nechtěje býti příčinou nemilých snad výstupů na nějaký čas opět do Libichova se odebral. Když pak moravský sněm dne 13. září 1848 se usnesl na vydávání listu jazykem českým, vrátil se Klácel do Brna, aby se o redakci téhož listu ucházel, jehož název byl „Moravské Noviny.“ Za hlavní pravidlo jim ustanoveno, aby slovanské obyvatelstvo „o všem poučeno bylo, co každému státnímu občanu věděti prospívá a aby při tom lid k samocitu a k sebevážnosti vzbuzován byl, by své vlastnosti poznal a ve smyslu vlídném hájil.“ Redaktorem jmenován Klácel.

Stav se redaktorem listu politického Klácel nabyl postavení, v němž by opět byl mohl mnoho působiti, kdyby poměry politické se nebyly změnily. On vedl Moravské Noviny ve smyslu vlasteneckém, slovanském; pokud zpoura ve Vídni a v Uhřích zuřila, nevkládal se mu žádný do vnitřních prací redakce; jakmile však reakce se vzmáhala a zároveň s ní nechuť k Slovanstvu rostla, vytýkáno redakci, že nedbá původního programu, poučovati lid, nýbrž příliš ruchu slovanskému nadržuje. Již dne 13. dubna 1849 psáno mu od presidia zemského výboru, jež tehda místodržiteli náleželo, by se všem různicím národním vyhýbal a původní program zachovával a vyjevena mu naděje, „že se mu při jeho osvědčeném všeobecnějším a vyšším názoru světa podaří, oním smířlivým svazkem oba bratrské kmeny na Moravě obvinouti, jakého jejich obapolný zdar a jejich vlastenectví požaduje.“ Takových napomenutí obdržel Klácel několik; ale těžko bylo podle vůle vyšší se zachovati tomu, kdo se lidu slovanského proto ujímal, že se mu křivda děla. Proto Moravské Noviny nebyly ani u výboru zemského ani u vlády oblíbeny a výbor zemský nenamítal ničeho, když vláda také na Moravě, jako v ostatních zemích, bývalé stavovské noviny ve svou správu převzala; tím přešly Brünner Zeitung a Moravské Noviny ve vlastnictví vlády (1851.) Při té příležitosti vzdal se také Klácel hlavního redaktorství listu bez toho ve formatě zmenšeného a na troje vycházení v témdni obmezeného, ač nějaký čas ještě spolupracovníkem i vládního tohoto listu zůstal.

Čím více Klácel od roku osmačtyřicátého pro svobodu, pokrok a národ český očekával, tím větší bylo sklámání jeho, když r. 1849 reakce nastala, ač ovšem dobře věděl, že prostopášnosti, jichž se revoluce dopustila, jiného následku než reakci míti nemohly. Dojem, kterým naň tehdejší poměry působily, poznáváme ze slov, která položil na str. 73 Listův o původu socialismu a komunismu: „Loni v březnu slovo tělem učiněno jest, to jest mělo jádro, ale potom přišli, již prodávali slova napodobená, ale bez jádra a pak vykvetlo a dozrálo to jisté známé, ta přítomnosť bez jádra. Nastal na to jiný planý květ, jenž chtěl vyrovnati se protivností svou předešlému a věru vyrovnal se z úplna, ba ještě více učinil a činí.“ Zmocnila se ho jakási omrzelosť, která se ovšem neumenšila, když redaktorství říkaje vzdáti se musil a tím opět naděje pozbyl, u veřejnosti působiti. Tehdejší jeho náladu duševní nejlépe poznáváme z odpovědi, kterou Šafařík Pogodinovi na dotaz jeho, kterak se Klácelovi daří, dne 28. června r. 1852 dal: „Klácel žije tiše ve svém klášteře na Starém Brně a jest rád, když se mu dá pokoj.“

Zbývá nám ještě zmíniti se o literární činnosti Klácelově a spisech jeho, jež padají do té doby života jeho, kterou jsme právě líčili.

Není snadno, pravou jeho povahu spisovatelskou stanoviti; máme od něho básně, filosofická a politicko-sociální pojednání na jevo dávající, že činnosť jeho byla mnohostranná. Nicméně však tvrdíme, že byl po výtce filosof. Jsa nadán duchem nadobyčejně vnímavým a bystrým, vládna humorem, vtipem a především rozumem kritickým, jenž myslénku jako pitevným nožem do nejjemnějších vlášení rozložiti umí, měl zajisté vlastnosti, jichž spisovateli potřebí jest. Hlava jeho jest plna myšlének, každá z nich jako blesk rychlá a světlá, každá obsahem originalního ducha naplněná. Jemu nelze jinak než přísně filosoficky mysliti; proto také, ač básně vydal, nebyl básníkem v pravém slova smyslu. Z formy myšlení filosofického nemohl ani v básnění se vymknouti; ideje jeho nevtělují se, jak toho poezie vyžaduje, v obrazích, nýbrž v pojmech a proto není v básních jeho intuice poetické, nýbrž jest v nich rozumnosť pojmová. Theoreticky pojímal poesii ovšem náležitě, psav r. 1847 v Dobrovědě: „Co jest za našeho času básnictví bez základu přísné vědy, bohužel dosti zkoušíme. Nežádá se, aby se jistá filosofie uvedla ve měřené řádky a slovo na konci řádkův aby vklouzlo v jiné; věru protiví se nám to; neboť jakž se shodují v pravdě poesie a filosofie, tak se rozcházejí při svém výjevu. Smyslná jednotlivosť sluší básni a duchovní obecnosť vědě; básník vidí na *jednom všechno* čili všechno

v podobě jednoho určitého; vědec nedbá na jednotlivosti, aby mu náhodnými rozdíly nezastínily věčnou jednotu.“ Tuto vlastnosť vědce, shrnovati jednotlivosti v jednotu, měl Klácel měrou znamenitou; ale vlastnosti té, která pravého básníka činí, viděti totiž na jednom všechno, představovati totiž obecnosť obrazem jednotlivého, Klácel neměl. On netvoří, jako pravý básnický genius, roznícenou touhou a samovzniklou intuicí, která ideal v lesku a odlesku obrazně spatřuje, nýbrž básně jeho rodily se z přemyšlivého rozumu a proto vyjadřují myšlenky filosofické, nikoli pak city a obrazy. V jeho básních nehárá vášnivý cit nadšený, nýbrž reflexe rozumová. Básně jeho lyrické, jichž první svazek r. 1836 a druhý r. 1837 v Brně vydal, jsou vlastně jen veršované myšlénky filosofické, jimž se ovšem pro hlubokosť jejich podivujeme, ale pravou poesií nejsou. Téměř všechny mají ráz didaktický, tak že činí dojem, jakoby Klácel své posluchače jimi byl naděliti chtěl, aby si snáze pamatovali pravdy ty, s strany kterých si přál, aby pevně ve srdcích jejich se zakotvily. Jsa nepřítelem pouhého cinkání v řeči domníval se, že očistí poesii českou, uváděje v ni místo toho cinkání vážný zvon myšlénky. Kárav toto cinkání v básni „Sněm lékařský“, čelící hlavně proti Chmelenskému [1]), ustrnul však sám na druhém výstředku, který jediné vyhrazuje platné právo v poesii jen myšlénce. Proto i tam, kde látka skutečně spůsobilá jest, všecky šlechetné vášně rozdmýchati a vřelou poetickou dikci vyluzovati, rozvinuje jen myšlénku, jako na př. v básni „Zpěv“, kde jinotajně líčí boj, který šlechetnosť a zloba o ideal člověčenstva vedou; jest v té básni sice pathos, ale pathos myšlenkou poněkud utlumený, který nás sice se dotýká, avšak nerozehřívá. Maje myšlénku v básních na zřeteli, nedbal ani formy tak, aby poeticky vytříbena a ušlechtilá byla. Za nejkrásnější jeho báseň lyrickou usoudili bychom báseň „Labe“, uveřejněnou v Časopise Musejním na rok 1841, ve které pod obrazem řeky z malých pramenů vznikající, na cestě své mnoho přítoků přijímající a tím mohutnějící a pak v ocean se vlévající líčí člověka vůbec, který vrozenou povahu svou mnohými momenty vzdělávacími od zevnějška přibranými sílí a osvěžuje, na venek platným se činí a individualnosť svou konečně ve všeobecnosť pohřižuje a s ní v jedno splývá.

Ovšem jest v básních Klácelových směr jeho ducha vyjádřen, který jej po cestě svobodných myslitelů vedl. Horle pro svobodu všestrannou velebí „Svatou nespokojenosť“, jíž člověčenstvo za to

[1]) Viz Čelakovského Sebrané Listy str. 331. 332.

děkovati má, když nějakých pokroků dobude. Ovšem bylo Klácelovi za tehdejších poměru tiskových šetřiti opatrnosti, tak že mnoho myšlenek jen zdaleka naznačiti, nikoli však zpříma vysloviti mohl. Touž opatrnosť jeví také ve svých prosou psaných pojednáních, jež vesměs filosofického obsahu jsou, ačkoli tu již zřetelněji mluví, aspoň tomu, jenž rozuměti chce a může. Pravili jsme svrchu, že Klácel nedovedl jinak než filošoficky mysliti, t. j. nepojímal nikdy věc o sobě, nýbrž pojímal ji vždy vzhledem na celek. Cokoli praví, odůvodňuje filosoficky, kdeby jiný o filosofii ani nezavadil. To pozorujeme v článku Časopisu Českého Musea na r. 1842 nadepsaném „Návrh“, v němž mínění své pronáší, kterak by časopis ten opraven či zdokonalen býti mohl; na základě filosofického úvodu a vývodu, jenž vrcholí v těchto větách: „Každý čas má mnoho v sobě, co pomine, co se dialektikou neb rozvahou tříbí a cídí, až se jádro vyloupne. Toto jádro, toto vítězství ducha nad náhodou jmenuji *věk*. Věk jest jako vroub ruky boží na organismu člověčenstva. Celek má své věky a každý národ své. Tento národní věk každého času jest doba národního ducha. A teď doufám, že již srozumitelná má žádosť, by obsah časopisu národního bylo věkoslavenství i by spisovatelé jeho byli věkoslavové . . . . Věk nemá vysazené mezníky a nic nevylučuje z lůna svého násilně, nýbrž šetří, až plod pravdivý dozrá, pak jej odkojí a pak tento plod počne život pro sebe a nastoupí úřad zastavatele věkoslava druhý a pak třetí a t. d. . . . Časopis návrhu tohoto bylby lodí nesoucí národního ducha a nepřistavující nikde na dlouho: nebo v říši duchovní má duch všude domov svůj“ — činí Klácel návrh ten: „Připuštěno nebuď, cokolivěk za střed má osobu a náhodnosti její, všechno mazlení se srdečkem svým, budiž veršované neb neveršované, všechny žaloby a nářky, všechny prázné touhy a sentimentální rozplynutí ve větrné hříčce obraznosti, všechno osobní milkování a přátelkování, všechny šplechty a klevety, pouhé místní záležitosti, vyjíždění na sousedy a vlastní vychloubání, všechny illegalnosti neboli odpornosti proti zákonům skutečným obecnosti církevní a politické; ale vítáno buď, cokolivěk donáší, objasňuje a rozšiřuje myšlénky všeobecné vědy, umění, života, které podobné jsouce vrchům ne sice každému přístupné jsou, ale dolů vláhu a úrodu všem obyvatelům údolí přinášejí; vítáno buď, co šíří vědoucnosť o velikém Slovanstvu, vypravuje jejich nábožné, mravné, občanské náhledy a obřady, ve známosť uvádí literaturu, učitelstvo, řeč, schopnosti v celku, ukazuje způsob vtělení Slovanstva v organismu člověčensta; vítáno buď, co dává přehled o životě úplném naší vlasti Česko-Moravsko-Slovácké,

úhlavní kritiku ročního přínosu literatury, přehledy zdokonalení řeči, poukazování na dobrou stezku a varování před bludem, příkladův uvádění pro sled hledající mládež; krátce, vítáno buď, co z ducha vyšedši k duchu opět cílí a onu trojici všeobecnosti, Slovanstva a vlastenectví nedrobí a nerozlučuje. Jestli pak tento věkopis u nás možný? Ach srdce mi svírá dosavádní nezbytečnosť této otázky: ale k vám, vlastenci slovutní, se obrátiv a přehlednuv vaši sílu a počet, smím říci, že jest možný věkopis tento. Nebo předně upustivše od marnosti, jíž každý chce sám celkem býti a časopis a knihy vydávati, mnoho sjednotíme sil spisovatelských . . . . Takto musejník stane se tím, čeho u nás na nejvyš potřebí, totiž ředitelem obecného soudu vědeckého, krasocitného a správníkem jazyka, jenž bez takového sestředění hlídajících a správu vedoucích sil snadno semotam, slovem i písmem rozpustile těká. Tím nabude světlochtivá mládež ředidla a ujde marnému kolotání a bloudění po všestranně utlapaných cestách, vidouc hlavní cestu vyznačenou poutníky do chrámu národního ducha a slávy oběti pilnosti své přinášejícími. A neutrpí-li tím volnosť spisovatelův? Nikoli: nebo genius bez toho přelítne meze časové a obyčejná síla ráda se jimi řídí, jak mile pozná, že to jen k její prospěchu jest. Zkusme sílu, svornosť a pilnosť svou!“

V tomto návrhu Klácelově spatřujeme doklad na dřívější své o něm vyjádření, že byl idealista, jenž ve *svém* světě myšlenkovém žil a zevnějška méně dbal, čili jak prelat Napp o něm pravil, že jest muž pojmu, ale bez zkušenosti. Zkušený tehdejší redaktor Musejníka, Šafařík, přičinil k návrhu Klácelovu přídavek, ve kterém sice praví: „po bedlivém vyslyšení věštího hlasu (navrhovatele) budiž ke všemu tomu, cokoli jím ke zdokonalení a zvelebení časopisu tohoto ponavrženo, radostně a upřímně zvoláno: Amen! Staň se!“; ale dává se pak v uvažování skutečných poměrů, co se týče hmotných prostředků, počtu a jakosti spisovatelův a čtenářův a dochází úvahou tou k tomu, že lépe jest „něco sleviti, aspoň na čas, z oněch ideálův a jejích požádavků, k nimž každá vznešená duše v jistých okamženích pozemského bytu svého ráda zahořívá a spokojiti se skutečností, jakkoli skromnou a chudou, však přece vždy milejší, nežli bohopustá prázdnosť jest. Vysoce ctěnému původci návrhu podává redaktor na znamení, že s ním dokonale srozuměn jest a že ničeho tak toužebně nežádá, nežli aby jeho upřimné přání brzo ve skutek vešlo, bratrskou pravici, prose ho snažně, aby sebe samého aspoň zdesateronásobiti hleděl, a k tomu ještě někde opatřil onu malichernou maličkosť, jíž každý má i nemá a všickni hledají, a

již kdo má nohama deptá a šlape, a kdo nemá, již by i na lité ohnivé sani po ni za moře jezdil. Potom si redaktor rád s ním zasedne na oblíbený parochod našeho času a poletí do oné zaslíbené země, již oba z daleka vidí a do níž je oba srdce táhne, pod korouhví, na níž se „vselenského“ učitele heslo čte: *„Jednota ducha ve svazku pokoje“.* Tehda Klácel byl ještě pln mladistvého zahoření, pln naivní nadšenosti, která odporu vnějška proti ideálům jeho v tiché cele klášterské utvořeným neuznávala a nevěděla, že idealních snah ve skutek uvésti nelze, „quia non vivimus in republica Platonis, sed in faecibus Romuli“. Za to však provanuty jsou práce jeho z té doby jakýmsi vzletným duchem, silou genia původního, jenž svou cestou kráčí. Umínil si filosofii v literatuře české zjednati čestné místo a za tím cílem nesly se spisy jeho v době té. Avšak nemínil té filosofie, která na berlách soustavy přísné hrdě si vystupuje, nýbrž mínil vědu, která učí pravdy hledati všudy a ve všem, která učí poznávati, „že jen jeden zákon vším vládne“ a která tedy má pronikati vědy všecky. Věděl, že filosofie pozbyla dřívějšího vladařství nejvyššího; praví v Časopise Musejním 1843 str. 68: „Není divu, že i filosofie přišla o česť svou; nebo kdoby zapíral, že i ona sem tam slovíčkováním byla, nebo pouhou hračkou s formami; však ale sama v sobě ve všech vědách jest“. Filosofie má člověka učiti, vědoucnosť obecnou přeměniti ve svou podstatu a proto zapírá Klácel „žeby filosofie nebyla pro každého, ana filosofie nic jiného není, než co každý myslí, arci každý čili všichni. Každý má jen stránku; filosofie ty stránky shromážďuje a tím poznává čas svůj a zase nad svůj čas vyhlídá a k pokroku pobízí. Ona jest vždy mladá a jen churavosť, nemohouc postačiti, anebo hrdá samolibosť reptá proti ní“. Zastává se volně badajícího rozumu proti sítěm systému, pravě v Musejníku r. 1841 na str. 131: „není člověčí rozum vázán na jednu hlavu, nýbrž všichni duchové jsou jeden duch, všichni lidé mají teprv všechen rozum, vsichni společně vedou jeden život, ten jako oko, onen jako ucho, ruka nebo jinak, každý má svou úlohu a zvláštní um k jejímu vykonání; blaze tomu, kdo časně tuto obzvláštní schopnosť v sobě pocítil, netrmáceje se marně po drahách jinému vykázaných“. A jako každý jednotlivec má plniti úlohu svou, aby všichni dohromady naplnili úlohu celému člověčenstvu vykázanou, tak také „filosofie, odřeknuvši se býti zvláštní proti jiným ohrazenou vědoucností, jest jádrem i květem všech jiných“.

Práce Klácelovy filosofické jsou tyto: 1, *Rozvinutí vědectva* v Časopise Musejním 1841 str. 127—141, v němž ukazuje, kterak

filosofie pronikati má všecky vědy a vědomosti, aby ze spojení všech věd duchem filosofickým se vyvinula *vševěda* jako soubor všech vědomostí do jistého času vzniklých, kterážto vševěda jsouc říkaje hlatí, v níž vědoucnosť lidská na určitém stupni vývoje se udobila, není konečným koncem vědění lidského, nýbrž má jak „duch sám nesmírnou, neskončenou dráhu zdokonalení svého, dráhu k Bohu samému, původu všeho a konci: tedy neustane na jistém časovém stupni, nýbrž jen na chvíli zledovatí; až se paprsky časové sloučí, zase rozplyne usedlina duchová .... a tak až na věky věkův.“

2. *O Líbosti a smíchu v postupu* v Časopise Musejním r. 1841 str. 363—422, stať aesthetická, v níž se libosť jako příčina smíchu od počátků svých ryze fysických líčí až k onomu smíchu, který maje příčiny duchové se zjevuje jako libosť upovědoměná nebo myslná vtipem, humorem, satyrou, ironií, ježto v nejvýše vyvinutých duchách splývají v takové urovnání mysli a takovou objektivnosť duchovní, jež přes všecky odpory a protivy ve skutečnosti všudy krásu a zákony její spatřuje: „u koho poklid mysli neb ona aequa mens svobodně se dobyla (a není ochablosť a výmluva slabosti), tenť jest blažen, podobný Neptunovi u prostřed pobouřeného moře v božném klidu trvajícímu. Ano blažen, třikrát blažen, kdo pobouřeným citům, myšlénkám, choutkám, krvi mocně a platně pohroziti může: Quos ego .,.. Ten v sobě nebe vyjasnil a nestárne v duchu; toť svatá spokojenosť se svatou nespokojeností jedna.“ Zvláště zajímavý jest ten článek proto, že Klácel vybíraje příklady ke vtipu, humoru, satyře a ironii atd. z národních písní našich bohatosť jich také v této příčině aesthetické na odiv staví.

3. *Kosmopolitismus a vlastenectví s obzvláštním ohledem na Moravu* v Časopise Musejním r. 1842 str. 163—189, v němž všelijaké ideologické návrhy klade, mezi nimi ten: „k posledku jednoty celé Evropy a všeobecných záležitostí musí býti jediný jazyk politický, filosofie, vyšší kritiky, literatury, obecné historie, zkrátka jediný jazyk vědecký, za který já navrhuji jazyk starořecký a to z těchto příčin ....“ Ukazuje se v tom článku, kterak myšlénka kmene ustoupiti musí myšlénce národu a ta myšlénce člověčenstva jako vyšší idei, ježto však opět jen individualně t. j. Slovanstvím, Němectvím, Romanismem atd. vtělení svému přiblížena býti může. Kdyby ti, kteří Klácelovi r. 1844 vytýkali přemrštěnou slavomanii toto pojednání byli četli, nebyli by ho snad vinili z panslavismu, nýbrž byli by se snad lekli onoho furor teutonicus, jenž jim oči zaslepoval.

4. *Tlak, puzení, svévolnosť, náboženství* v Časopise Musejním r. 1842 str. 337—345. Článek duchem kriticismu psaný, jehož

hlavní obsah projeven jest na závěrku: „zákonnosť přírody jest náboženství bezvědomé; individualností a svévolností náboženství ubývá, až i pomine v hrdé dostatečnosti rozumové, této padlých angelů pýše, by zase poznenáhla svévolnosť sama se poutala a vázala, se zničila a ze svého popela vlastního z hrobu svého povstala ve svobodnou nábožnosť proměněná.“

5. *Mostek, aneb sestavení skromných myšlének o tom, na čem každému záležeti má.* V Olomouci 1842. Jest to vlastně vzpomínka na základní učení ethické Bonifacia Buzka, k němuž přičiněno jest „soustavné vyložení důležitějších slov pro mladíky, připravující se k filosofii.“

6. *O citu a rozumu* v Časopise Musejním r. 1843 str. 53—92., v němž odpor mezi citem a rozumem, který obyčejný názor na základě skutečných zjevů praktického života stanoví, za nepodstatný a lichý dokazuje, jak ze závěrečných slov toho článku jde: „Postavivše cit a rozum na svá náležitá místa na dráze vyvinujícího se ducha, doufáme, že jsme dostatečně poukázali na marnosť řeči o neshodnutí se citu a rozumu. Viděli jsme, kterak cit, jakožto neurčitosť ducha, musí přejíti ve smysl, obraz, slovo, rozum, kterak tito zase ponořiti se musejí v citu, kterak vychází slunce svědomí, kterak pokračuje od pouhé vědomosti o sobě vždy dále a dále, kterak se rozdíly osobní a zvláštní smazují, až na hrobě sobectví se zrodí svoboda, věda, právo a pak nejvyšší obecnosť: náboženství.“

7. *O smrti* v Časopise Musejním r. 1843 str. 329—347. Jest to pojednání tak hlubokého obsahu, že ho krátkými slovy vyjádřiti nelze. Stanově rozdíl mezi *bytností,* která *věčná* a jsoucností, která *časová* jest, jmenuje onu pravdou, tuto skutečností. Pravda tedy jest věčná, ale proto také není nikdy a nikde; jednotlivosť - osoba jest v času, tedy ne opravdu, za to ale vždy a všudy viděna jest osoba; ale pravda patrnou, světlou se stává jen skutečností, obecnosť jednotlivostí; „ale ta jest v času, ta jest podrobena změně; pravda-li též měřitelná, věčnosť nestálá? Nikoli a to tím, že není pravda v jednom, ve dvou, ale jest ve všech, to jest: všichni jsou rozvržené doby jednoho pojmu a tak v přemyslu k soudobnosti opět dovršeném jsou jedno a to věčné. Čím ale činnosť *všech* dob přechází do věčnosti? Jináče ne, nežli ustavičným ničením náhodnosti, skutečnosti, změnou; ale poněvadž pravda jen skutečností jest, tudy z ničeho vždy nová musí vysvitnouti skutečnosť, a tak čas jest ustavičná změna — zničení a povstávání nebo náprava. Změna ale ničící slove *smrť* a náprava narození. Tak ejhle smrť jest původem narození a to jest původem smrti a obou původ jest věčná bytnosť,

věčná pravda. Umírá jednotlivec, protože odpadnul stranností svo. od pravdy; však ale bytně jsa pravdou na pravdu opět odejíti musí, Smrť tedy jest vítězství pravdy nad zdánlivostí, věčnosti nad časem, jest oslavení tvoru, jejž Bůh k sobě béře .... Aj tak přestaňme lamentací nad pomíjitelností světskou a vy mistři zpěvu slavnějšímu nápěvu nás naučte k písni: „Nic netrvá na světě věčně"; ať zn jako: „Hallelujah! Sláva Tobě na výsostech." Touto myšlénkou, že smrtí tělesnou člověk na pravdu přichází, pozbývá smrť tělesná hrůzy své; ale mimo tuto konečnou smrť, která jest vítězstvím pravdy přírodní nad zdánlivostí individualní, má snaživý člověí ustavičně umírati, t. j. z náhodností pravdu zastínujících se svlékati, nemá přestati „hledati vždy novou smrť a nové vzkříšení .... jen vědecky umírá a z mrtvých vstává .... Tak vlastenci máme činiti; pro sebe v soukromé komůrce svlíkejme se pobožně ze šupek osoblivosti, přemáhejme sobství, chystejme se k oběti sebe samých, umírejme ke slavnějšímu vždy vzkříšení slavíce bez přestání velikonoc; — ale každé smrti, každému porodu nový vystavme pomník, by soudobníci vidouce stopy naše budili se a následovali nás, aby vždy vzrůstal počet zažehnávatelův a nemohli škoditi živým mrtví." — A v tomto smyslu zavírá se článek slovy: „.... vyvol si za pozdravení sousedské: Pomni, ať zemřeš a též měj za heslo každodenní čím lenosť a nižádný hřích neodvede tebe vlasti, člověčenstvu, Bohu."

8. *Počátky vědecké mluvnictví českého.* V Brně 1843. Pojednání, co se týče rozumového pojímání věci, ovšem bystré; ale tam, kde potřebí studií linkvistických, srovnávacích, nedostatečné, hlavně tedy v částce II., kde se jedná o významu hlásek, kteréžto částky Klácel by jistě nebyl napsal, kdyby práce Grimmovy a Humboldtovy byl znal.

9. *Shakespeare, Göthe, Schiller* v Časopisu Musejním r. 1847. I. str. 250—269. Článek sepsaný po ukončení Dobrovědy, když se měly vydávati „Překlady klassiků všech národův a časů, věd a umění", v němž uvažuje hlavně Shakespeara, Schillera pak a Götheho potud pokud jsou dramatiky. Úmysl svůj při sepsání toho článku, jenž hluboké vědomosti filosofické, aesthetické a psychologické zjevuje, Klácel vyslovuje na konci těmito slovy: „Přemoženi obdivováním takového daru, jenž soukromý a společenský, měšťanský a politický život, sentimentalnosť a mužnosť, skutek a cit, bezúvažnosť a rozstoupení mysli, starý, střední a nový věk, nebe a peklo stejně zdařile předmětem svých básní dovedl učiniti, nejen tragicky a komicky, ale k užasnutí uměle sjednotiti tyto dvě na podobu odporné strany, končíme s tou prosbou, by příkladem p. Malého pobídnutí drama-

tikové slovanští, místo aby obmýšleli nová díla, která se nemohou ještě podařiti, hloubali v báních *ducha* Shakespearova a převáděli, co našli, ve Slovanstvo, rovnajíce tak a ukazujíce potomkům cestu.“ Neznám kratšího článku v naší literatuře, kterýby tak hlubokým pojímáním filosoficko-aesthetickým básnických velduchů tak se zvyznamenal, jako dotčený článek Klácelův.

10. *Dobrověda,* vydána v malé encyklopedii nauk od Matice České v Praze 1847. Jest to mravouka filosofická, mezi prosaickými prácemi Klácelovými nejvíce zaokrouhlená, plná svatého zápalu pro mravnosť všestrannou a vymáhané od ní konání povinností, práce, již směle nejvýtečnějším filosofickým ethikám všech národů po boku klásti lze.

11. Ke spisům filosofického obsahu čítáme také: *Listy přítele k přítelkyni o původě socialismu a komunismu,* ktere vyšly v Moravských Novinách a pak zvláštním otiskem v Brně 1849. Nepodává se zevnější historie socialismu a komunismu, nýbrž více filosofický rozbor jmění, vlastnictví, práce, kapitálu atd., z čehož zvláště statě o vývoji vlastnictví čtení hodny jsou. Že se tam nenedostává narážek na počínající reakci r. 1849, rozumí se samo sebou; a tyto narážky byly na příčině, že rozšiřování zvláštního otisku bylo zapověděno, nikoliv obsah sám, pokud se vztahuje k rozboru samému socialismu a komunismu.

K těmto spisům filosofickým druží se ještě tři spisy jiné, kterých Klácel nevydal svým jménem. Jsou tyto: *1. Jahůdky ze slovanských lesů.* Vydány pod jménem Dr. J. P. Jordana 1845 v Lipsku. Jsou to sentence, myšlénky, někdy epigramaticky krátké někdy rozšířenější, v nichž Klácel pronáší názory své o věcech přerozmanitých, názory svobodomyslné, že pochopujeme, proč sbírku tu nevydal jménem svým. 2. *Bájky Bidpajovy* vydány pode jménem Frant. Třebovského a sice I. svazek v Olomouci 1846, II. sv. nákladem Mor. Národní Jednoty sv. Cyrilla a Methoda v Brně 1850. Jako Jahůdky vydal, by myšlénky, které s kathedry hlásati mu zabráněno bylo, tiskem po světě slovanském šířil, za tou příčinou vydal také Bájky Bidpajovy; jmenuje práci svou sice překladem, ale že to není pouhý překlad, nýbrž samostatné spracování, pozná každý, kdo Klácelovu práci s ostatními překlady n. p. s německým od M. Müllera 1844 pořízeným srovná. Jest to sice Bidpaj, ale Bidpaj, z něhož duch Klácelův vykukuje. — Nejznamenitější dílo jeho jest však bez odporu

3. *Ferina Lišák z Kuliferdy a na Klukově* čili kratičká historie zlopověstných kousků starého Reineke; Klácel ji vydal pode

jménem Dra. J. P. Jordana v Lipsku 1845. — Není divu, že muž tak bohatě nadaný jako Klácel, jenž od mládí svého za idealním dobrem se snažil a povinen se cítil upřímnou snahu svou také upřímným, neskrytým slovem osvědčiti, ale se přesvědčil, že svět absolutismem zotročený a sobectvím zabahněný upřímné snahy ke skutku směřující nesnese, není divu, že takový muž zmocnil se starodávné látky poetické, kterou tomuto ničemnému světu jeho nicotu a zvrhlosť aspoň v obraze ukázati lze. Líčení této zvrhlosti, poněvadž čelí proti mocným tohoto světa, může býti jen obrazné, ale, má-li mravně působiti, musí podkladem toho obrazu býti ironie, onen názor světa, který přesvědčen jsa, že vlastně jen idealné a mravné má právo k existenci, ale vida, že sprostota a sobectví ve velké komedii světové na vrchu jest, této převrácenosti se směje, poněvadž ví, že ona věčně nepotrvá a že dobro konečně přece zvítězí. A takovýto svět sobecký, v němž každý jen o sebe se stará a prospěchu obecného nic nedbá, nejlépe dá se zobraziti povahami zvířecími, poněvadž zvíře již podle pudu nejvniternějšího bezohledné a sobecké jest. Již ve středověkém eposu zvířecím jest representantem hnusného sobectví Lišák (Reineke), vtělené zároveň pokrytství, jenž světu ovšem rovně sobeckému a pokrytskému namluviti chce, že sobcem není, nýbrž že jen obecné dobré na péči má. Ve státě zvířecím jest Zubík (vlk) právě takový sobec jako Jezovec, ač onen na Lišáka žaluje a tento jej omlouvá; kocour Aurel není zdrženlivější než medvěd Mroulík a kdyby tito sobci měli též vlohy jako Lišák, lze by bylo o všech říci, co Zubík o Lišákovi na sněmě pronesl:

> Kdyby se všech oslů stáhli kůže,
> — Jak jich rozličných je na světě —
> Sotva na nich napsati se může,
> Co ten zlého naplete. (str. 3).

Sám král Pazourus není lepší poddaných svých; ač ovšem neráčí slepic a kavek rdousiti a zlým chtičům povolovati bezohledně, přece dychtí po tom prostředku, kterým žádosti bezúzdné všecky spokojiti lze — po penězích a když Lišák mu naději dává, pokladu velikého nabyti, nerozpakuje se král nic, Lišáka již na šibenici stojícího omilostniti a trest smrti zasloužené mu prominouti. Lišák zná své spoluobčany; chytá každého do té pasti, od které obelstěný očekával, že mu nadělí to, po čem jeho sobectví nejvíce dychtí; Lišák však jsa nejchytřejší vždy z nebezpečí vyvázne a lituje škodolibou ironií těch, kteří sice jeho návodem ale hlavně přece jen svou chtivostí k úrazu přišli. Tak jest Lišák mezi sobci největší sobec a

8*

mezi pokrytci největší pokrytec, jenž se neostýchá i v duchovní šat obléci, když děti kohouta Kokoše bezpečněji zardousiti chce; není v příčině náboženství horší nežli král, který sice nad zachováním přikázání církevních bdí, o němž však opičák Škleboun dobře ví, že sám v pátek maso jídá; proč by tedy Lišák jsa na cestě k soudu se nevyzpovídal, vždyť

To nemůže škodné býti,
Očistěný k soudu jíti; (str. 62)

ale vyzpovídav se uškrtí kuřátka a pak se za duše jejich modlí,

Aby Pán Bůh nebe jim připravil,
Jichž tělíčka života jsem zbavil. (str. 73)

Jsa licoměrnou, bohaprázdnou šelmou zachovává jen formu, ale obsahu se směje: proto při druhé zpovědi praví:

Hříchů vědomých zkroušeně lituju,
Nevědomých pak nadarmo zpytuju. (str. 165)

On se spravuje zásadou: mundus vult decipi, ergo decipiatur a není v tom špatnější než král sám, který Kulíškovi nad nepřátely zvítězivšímu a krále samého oklamavšímu radí:

Byste někdy ku právní moudrosti,
Pro lid připojil tak trochu ctnosti. (str. 276).

Kulíšek, jak si neváží náboženství, nemá také úcty k vědě. u něho platí jen schytralosť:

Nebo kdo má rozum na diplomu,
Nepříznivec vtipu mozkového. (str. 230).

Svědomí ho nic nehryze, že krále obelhává a na opice vyvádí, ale jiným káže loyalnosť největší, zvláště když to král sám slyší, jako si dal práci Zubíkovi

Dokázati, že od země pána
Bolet nesmí žádná rána. (str. 237).

Ale tato loyalnosť mu nevadí, kárati krále, ovšem jen když to neslyší, že nemoudré a nerozumné do rady své béře, kteří, když celý svět má býti šizen, po výtce k tomu jsou stvořeni, aby Kulíšek jim i králi se smál, který rady jejich na škodu obecnosti poslouchá:

Dobře tak! neb když pán oslům přeje,
S poddanými zle se děje.
Sluší se na osly, na hlupáky,
Žráti slámu a bodláky,
V chlévé líhat, nebo pytle vlíkat,

V dobré chvíli třeba jíkat.
Zákaz, jinší véci chtít ve světě,
Má se kyjem psáti jim po hřbetě. (str. 226).

Chytrý Lišák však domnívá se míti právo, býti nejen sám sebou špatným, nýbrž odvozuje právo ku špatnostem svým z příkladu mocnějších, nežli jest on; odpuštěny-li budou těm, pročby svědomí jej pálilo? Vždyť

Každému je milá zdravá kůže,
Blaze tomu, kdo ji zachovat si může,
Za zlé žádnému to nepokládám;
Stejné právo však i sobě žádám.
Příkladem kdo jiného ponouká,
Proč žehravě kolem sebe kouká?
Když já co na větších pánech vídím,
Za to také více se nestydím.
Pak si pomyslím u sebe:
Každý má svou tajnou stezku,
Nechodívá po ní bez poklesku,
Odpusť nám to všechněm nebe. (str. 177).

Ač si někdy pobožně povzdechne, přece zůstává zásadou jeho nezměnitelnou:

U nás ale věru svět jen platí,
Svět kdo ztratí — všecko ztratí. (str. 176).

A proto chytrý

Podle rozkoše si život váží,
Každý užívat se vynasnaží.

Nelze se tedy diviti, že Líšák ve společnosti, jichžto členové jsou všichni jemu v sobectví a v lakotnosti podobni, tedy právě tak vinni jak on, jsa nejchytřejší a nejbezohlednější z nich kancléřem říše se stane, jejížto princip: sobectví v něm vtěleno jest. Tu však chytrosť mu káže, aby bývalé nepřátely své sobě naklonil:

Nebo takto si rozkládal:
Co bych já se s nimi hádal?
Ať si kněží lidem kážou,
Svědomí jim rozvážou, zavážou,
Ale na světské se nehodí
Kárat, co žádnému neškodí.
Sladká huba, lichotivé mravy
Přemáhají lidi slabé,
Srdce kamenné, dubové hlavy
Medovitý jazýček prodlabe;
Nevyvrátí koleno si z klubu,
Kdo se trošku víc pokloní,
Nepodere též si žádný hubu

Líbezně když jinému zazvoní,
Ten si aspoň vezme to do zvyku,
Kdo má pravou politiku.
Dbej na slovo, dbej na líce,
Kdo chceš časem býti více,
Nežli v kanceláři praktikantem
Neb v kostele ministrantem:
Přímým krokem jde se jen do chýšky,
Ale vazem skrčeným do výšky. (str. 274).

Proto Lišák nepřátelům bývalým jak

Přítel největší se stavěl,
Také věci jen rozprávěl,
Které lehtaly nejvíce sluchu.

A neklamal se; nepřátelé bývalí, pokrytci jak on, zachovali se sladce k němu, ani

Všichni hlasitě volali:
Zdráv buď o našinče slavný,
Chrabrý vítězi, řečníku mravný!
Teď jsme teprv cenu tvou poznali. (str. 275).

Jakby král jinak mohl o Lišáku souditi, který dávno sám o sobě byl řekl:

Sic se dost jich schází do hromady,
Ale darmo hledaj' kloudné rady;
Máli král o něčem chytrém zvědět,
Kuliferda musí v radě sedět. (str. 60).

Je s právem a řádem, aby v říši sobectví a pokrytství byl nejvyšším rádcem největší sobec a pokrytec a proto král jmenuje Lišáka kancléřem praví:

Na pravici mého trůnu
V tajné radě máš sedávat.
Složený v tvém lůnu
Osud národů mých obstarávat. (str. 275).

Nepochybujeme, že Klácel zprostil vnitro své všelijaké tíže udobiv Ferinu Lišáka jako předmětný obraz, kterak „svět běží“. Povznesl se nad bol duševní, jenž jej svíral z toho, jak se s ním roku 1843 a 1844 nakládalo; utekl se k smíchu ironie, osvojiv si její zásadu:

Ať se děje, jak se děje,
Všechno časem svým dozrává,
Moudrý proto všemu se jen směje. (str. 174)

Ovšem že v takovéto ironii se směje duch objektivný, a proto smích ten jest orosen slzami člověka jednotlivce, jenž jen do času žije, ale tím se těší, že, ačkoli

Tak se věčně na Kulíška hrává,
Marně však se konec očekává. (str. 283)

duch člověčenstva přes všecky nesrovnalosti a zloby budoucně dobru přece k vítězství dopomůže. Věky minou zdánlivě bez pokroku; ale bystrý zrak ironie poznává přece doby, kde

Myšlénka myšlénce ruku dává, —
Patrno, že jiný čas nastává (str. 177)

a proto jest tato ironie, podkopávajíc smíchem svým nezdravé, jalové, mravnímu idealu duchovému překážející způsoby skutečnosti, principem vítězoslavné budoucnosti, k níž každý toužebně hledí, z jehož duše trýzněné neutěšená přítomnosť bolestné výkřiky vynucuje. —

Klácel Ferinu Lišáka nazval výborem slovanských překladů pořízeným s strany pořádku děje a rozdělení podle Götheova Reineke; z toho povstala domněnka, že tato práce Klácelova jest vlastně jen překlad dotčeného díla Götheova. Ale není tomu tak, nýbrž Ferina Lišák jest samostatné spracování eposu zvířecího, při němž Klácel prací všech svých předchůdců užil a tudiž ovšem také Götheho, kterým co do pořádků příběhů vypravovaných se spravoval.[1])

Jako každý z předchůdců Klácelových do spracování svého vplítal narážky na poměry své doby, což jmenovitě také Göthe činil, tak i Klácel protkal spracování své narážkami na tehdejší poměry, anoť i osobnosti tak vtipně a trefně, až mnozí se domnívali, že při hlavní osobě, při Lišáku totiž, kopiroval jistou kulišáckou osobu v Brně, na kterou se pak jako na prototyp Feriny Lišáka téměř prstem ukazovalo. Rovněž postavil pomník v popisu Brebery na str. 173 osobě, o které se snad právem domníval, že sice skrytou ale první příčinou jeho složení s profesury byla. Místrně se mu podařila narážka na ty svatokrádce, kteří do klášterů jen pro jídlo a pití vstupují (str. 64), jako vlk Zubík, který

Vyznal řeholi a stal se mnichem,
Ne by pánu Bohu sloužil,
Jen po tučné píci toužil,
Zabýval se tlamou jen a břichem. (str. 110.)

Sarkasticky bičuje nadutou žurnalistiku (str. 183) a tehdejší školy německé, jež žákům českým ne učírnami nýbrž mučírnami byly, ve kterých na žáka

[1]) Proto praví Klácel sám ve spise Encyklop. Erinnerungen na str. 332: Eine selbstständige Bearbeitung und Anpassung (der Fuchssage) kennt auch die čechische Literatur.

Po německu pan učitel houká,
Německy se na něj sápá,
Chrapoun selský že prý nic nechápá.
Jorka bit jest, za trest stojí, klečí,
On však nevěda, co chtějí, breči.
Za dvě léta, až se dost namučí,
Od chlapců se něco snad naučí;
Nà to šest let latinuje,
Každý rok víc rozum svůj domácí
I s dědictvím ve školách utrácí,
Cizinu si nalepuje;
Mocnosť ducha se zaklíní,
Že po celý život potom dřímá;
Mateřština v duši se zastíní,
Cizina se ale neujímá.
A tak nic starého, nic nového,
Nic sprostého a nic učeného,
Tak je Jorka vyslečen do hola,
Tak to žádá naše škola.
Tímto se ke všemu hodí,
Nikde žádnou mrzutosť neplodí,
Obroušená hlouposť a co při ní dále
Neomylně sloužívá ku chvále;
A když zcela již nic není pro ni,
Potom aspoň při akcisu honí. (str. 180).

Ferina Lišák byl dříve, jak toho také plnou měrou zasluhuje, velmi oblíbeným čtením, nyní již jest dávno kniha rozebrána. Nebylo by na čase, nové opravené vydání poříditi?

Bedřich hrabě Sylva Tarouca.

Píše *V. Brandl.*

> „Smutno jest, že všecky veliké oběti, které jsi přinašel a posud přinášíš, tak málo vděčnosti a uznání nalezají, anebo že se Ti vděk a uznalosť aspoň tak málo ukazují."
>
> List hr. Bedřichovi daný od jeho matky dne 1. října 1865.

Podávajíce životopis šlechetného vlastence a obětivého lidumila Bedřicha hraběte Taroucy, nelze nám nakresliti obraz muže, jenž by se skvěl hřmotnými činy válečnými nebo děly spisovatelskými nebo věhlasnými prácemi státnickými, nýbrž uvedeme čtenářům muže, jehož neobyčejná skromnosť se proměnila až v ostychavosť, jehož bezpříkladná obětavosť překročila meze, za kterými již zapomínání sebe sama začíná, muže, jenž po trpkých zkušenostech a křivdách dětinství a mládí svého přece horoucí lásku k lidstvu si zachoval v době, kde surové, bezohledné sobectví stalo se kanonem všeho snažení a jednání ve společnosti, muže, který, ač rod jeho pochází z nejzašších končin západních našeho dílu světa, přece věrnou láskou přilnul k Moravě a národu českému.

Rodina hrabat Taroucův pochází ze Španělska, odkud se také do Portugalska rozvětvila a s nejznamenitějšími rody obou království se zpříznila. Rod jest velmi starožitný; neboť již ve 14. století byl ve stavě hraběcím a náležel ke grandům španělským: původní jeho jméno bylo Sylva, k němuž se přidružil časem přívlastek *Duca Telles* a když praděd našeho Bedřicha hr. Ioao Gomez Sylva si za manželku vzal poslední hraběnku de Tarouca, spojil její rodné jméno s jménem svým, od které pak doby rod se psával a píše *Sylva-Tarouca.* Právě dotčený Ioao byl první z rodu, který do Rakouska přišel a sice jako poslanec portugalský, živ ve Vídni od r. 1726 a umřev tam dne 29. listopadu 1738. Syn jeho Emanuel Telles de Sylva-Tarouca, narozen 17. září 1696 v Lisaboně, založil linii rakouskou rodu svého; r. 1715 totiž vypravil se z Lissabonu a vstoupiv do císařského vojska bojoval u Varadina a Bělohradu

pod slavným princem Eugenem proti Turkům; opustiv službu vojenskou věnoval se službě diplomatické, byl do r. 1740 v Brüsselu, pak na dvoře císaře Karla VI. stav se presidentem tak zvané nizozemské a vlašské rady ve Vídni. Vymoh si na králi Janovi dovolení, aby směl jmění své přenésti z Portugal do Rakouska koupil v Brabantě baronii Tournhoutskou, pro kterou Karel VI. mu propůjčil titul vévodský (12. ledna 1735), kteréhož titulu hrabata Taroucové posud užívají, ač panství to již dávno jim nenáleží. Prodal je totiž ještě Emanuel sám, maje úmysl v dědičných zemích Rakouských statek koupiti a při něm svěřenství či fideikomis zříditi. Přijat jsa v Dolních Rakousích za obyvatele, žádal císařovny Marie Teresie, která jej u veliké vážnosti měla,[1]) aby mu také inkolat v zemích koruny české propůjčen byl, což se také dne 2. června 1760 stalo. Následkem toho koupil hr. Emanuel statek Čechy nedaleko Prostějova na Moravě za 300.000 zlatých, a zřídil z něho fideikomis, který císařovnou Marií Teresií dne 26. října 1771 potvrzen byl. Ale hr. Emanuel nedočkal se již toho potvrzení, neboť zemřel dne 8. března r. 1771. Ve fideikomis uvázal se jediný syn jeho František Štěpan, který po své matce Amabilii, rozené vévodkyni Holštynsko-Stormarnské, statky Sanfre, Strevi a Saccobonello v Piemontsku zdědil.

Viděti, že moudrým přičiněním a rozšafným hospodařením hr. Emanuel zůstavil po sobě znamenitou mohovitosť a kdyby po jeho příkladě byli činili potomci jeho, vládla by nyní rodina velikým jměním. Avšak již syn jeho, dotčený František Štěpan, byl téměř ve všem opak otce svého, lehkomyslný, zhýřelý a marnotratný: byl vychován ve Vídni, a co to znamená, tomu porozumí každý, kdo ví, jaká rozvázanosť mravů tehda ve Vídni panovala, která o nic lepší nebyla, než pokaženosť Pařížská. Vychovatelé mladých šlechticů byli, jak moda tehda kázala, Francouzové, kteří Voltairovské myšlénky svěřencům svým vštěpovali; málo který z mladších šlechticů tou dobou ve Vídni vychovaných zachoval se od nákazy mravní, nýbrž většina jich oddána byla rozkoši a labužnictví. Proto moudřejší ze šlechty zřizovali fideikomisy, aby jmění od rodu marnotratnictvím odcizeno býti nemohlo. Když ale císař Josef II. dovolil, že fideikomisy třetinou ceny své dluhy zavazeny býti mohou, zadlužovali mnozí šlechtici vesele své statky. Jich příkladem řídil se také hrabě František Štěpan; jsa zvyklý ve Vídni rozkošnému životu, nechtěl ani zábav pohřešovati, když na statku svém Českém meš-

[1]) Viz Karajanův článek: „Maria Teresia und Graf Sylva-Tarouca" čtený v slavnostním posezení cís. akad. dne 30. máje 1859.

kal; radovánky stíhaly jedny druhé, bály, divadelní hry, hony, lovy, střílení do terče, lukulské hostiny atd., dávaly se po celé léto a podzimek v zámku, který po celou tu dobu od mnoha hostů navštěvován býval. Náklad na tyto zábavy a radovánky, jakož i na jiné choutky, ku kterým jej sváděly francouzské názory o manželství, byl veliký a mnohem větší než důchody z jeho statků. Následek toho marnotratnictví byl, že statky velice se zadlužily a že statek Čechy sekvestrací opatřen byl. Jsa peněžitými nesnázemi sklíčen, hrabě Frant. Štěpan přijal velitelství nad plukem jízdeckým; avšak nepřečkal dlouho úpadku svých statkův: umřel roku 1797; manželka jeho Kristina rozená hraběnka z Schönborn-Heissensteina, dama velmi vzdělaná a šlechetná, avšak rozvázaným životem manželovým trpce trápená, předešla jej smrtí o několik roků dříve.

Hrabě Frant. Štěpan měl čtyři syny a dvě dcery; druhorozený syn Jiří vzav si za manželku poslední hraběnku z Unwerthu, Kristinu, přijal její rodné jméno ku svému a stal se tak zakladatelem linie, která se jmenuje Tarouca-Unwerth. Eugen, třetí syn, zůstal svoboden a umřel u vysokém stáří, kdežto poslední syn Emanuel, již v mladých letech zemřel. Nejstarší syn byl František, který zároveň s ostatními dětmi v otcovském domě od vychovatelů čili raději hofmistrů vychován byl. Ovšem nebyl spůsob a řád otcovského domu takový, aby při vychování mladých hrabat byl napomáhal; jen bedlivá matka starala se pečlivě, aby synové její v učení a ve mravích prospívali a vidouc, že hofmistr povinnostem svým zadost nečiní, neustála, až na místo jeho druhý povolán byl. Tak měli mladá hrabata několik vychovatelů po sobě, až konečně přišel do domu mladý muž výtečný, vědecky i mravně vzdělaný, jménem Jeliné, který svědomitě vyučování svých svěřenců se věnoval. Jmenoval se vlastně Jelínek a jest to týž Jelínek, který účastenství měl ve spiknutí svobodných zednařů vídeňských, jižto na sklonku minulého století podobný obrat revoluční v Rakousku provesti chtěli, jaký se byl ve Francii stal a za tím účelem se scházívali ve Vídni v domě u zlaté abecedy. Věc však prozrazena; vůdcové spiknutí: Brandstätter, policejní úředník, Hackel, bankéř a Hebenstreit, nadporučík při místním velitelství vídeňském, byli oběšeni (1795), ostatní pak spiklenci odsouzeni jsou na pevnosť, z nichž Jelínek se dostal na Munkač [1]) Po Jelínkovi vyučoval nejstaršího syna Františka mladý Francouz, který byv vládou do Vídně povo-

[1]) Byv konečně na svobodu propuštěn, internován jest v Praze, kde vychovací ústav zřídil, při němž se mu však nedařilo; oženiv se pak nešťastně, oddal se pití a umřel v nejlepších letech věku svého.

lán, aby ve vojenské škole přednášel matematiku a inženérství, úkolu tomuto pro nedostatečnou znalosť němčiny dostati nemohl, načež vědám dotčeným učil mladé kavalíry, kteří francouzského jazyka dobře mocni byli. Tomuto učiteli měl hr. František děkovati, že v civilním i vojenském inženérství výtečné znalosti si osvojil, které mu velmi dobře užitečny byly i když na vojně byl i když pak statky své spravoval. Maje šestnáct roků vstoupil do vojska, byl v několika bitvách proti Francouzům, zastával službu ženijního oficíra, zřídil r. 1808 bataillon zemské obrany, začež vyznamenán byl řádem sv. Leopolda; vida pak, že velice potřebí jest, aby správy statků svých se ujímal, opustil jako podplukovník vojsko a odebral se na statek Čechy.

Hrabě František byl muž vloh nevšedních; znal se výborně ve vědách matematických, mimo to však pěstoval, snad vnuknutím Jelínkovým také filosofii, zvláště Kantovu, pak dějepis a zeměpis; z obou těchto věd nasbíral krásnou bibliotéku, tak že nejvzácnější díla matematická, historická a geografická za té doby a do té doby vyšlá, v bibliotece na zámku Českém posud se nalezají. Povaha jeho, od přirození dobrotivá, přibrala na sebe následkem nedostatku srdečného vychování a několikaleté služby vojenské něco přísného a drsnatého, čímž jemnocitné manželce a dětem mnoho trpkých okamžiků spůsobil. Umíniv si spravovati statky své sám, chtěl zříditi vlastní domácnosť; maje již 38 let pojal za manželku dvacetiletou Leopoldinu, rozenou hraběnku Sternberkovou z linie Manderscheitské, svou vlastní sestřenici,[1]) s kterou dne 23. října 1818 na zámku Zásmuckém oddán byl. Z manželství toho zrodili se čtyři synové: František, jenž již r. 1829 úbytěmi zemřel, Ervín, Bedřich, August a dcera Kristina, z nichž ovšem tak zevrubně, jak prameny stačí, nám líčiti jest život Bedřichův.

Hrabě Bedřich Eugen Karel narodil se dne 11. prosince 1816 na zámku Českém; kmotry mu byli při sv. křtu děd jeho hr. František Sternberk a manželka jeho Františka rozená hr. Schönbornova, dáma paláce císařovny a řádu hvězdného kříže; poněvadž osobně při křestu nebyli, zastupovali místo jich Jan Kocourek a manželka jeho Polixena, výměnkáři ve vsi Čechách. Hr. Bedřich byl velmi outlého těla a zdraví tudiž velmi chatrného, tak že mu mnoho netušili. Nedůživosť byla tím vinna, že v učení nebyl dosti bystrý a že těžce chápal; otec jsa muž náhlý a tudiž netrpělivý, vadíval se s malým Bedřichem a vida, že potřebí jest tělo synovo síliti, by

---

[1]) Matka Leopoldiny totiž a matka Františkova byly vlastní sestry, rozené hr. ze Schönbornu.

také duch se osvěžil, měl syna k tomu, aby jak ostatní bratři přirozenou gymnastiku provozoval, což ovšem při bojácnosti Bedřichově, která byla následek slábých sil tělesných, tak snadně nešlo. Nařízeno mu na př., aby na strom vylezl a když pro strach toho nedovedl, bať se ani o to pokusiti neosmělil, trestán býval otcem nejen slovy, nýbrž i tělesně; od takového s ním nakladání neuchránila Bedřicha ani přímluva matčina; přísný otec stal na svém, že jen přísností Bedřich strach a bojácnosť ze sebe vypudí. Jsa takto od otce ustavičně vaděn, stal se také terčem vtipu a posměchu zdravějších bratří svých, jak již za podobných okolností všudy bývá. Avšak útlocitná jeho mysl cítila bolestně tyto útrapy a uzavírala se před zevnějškem jako mimosa pudica; tu však zase mu vytýkáno, že jest vzdorovitý, že přijímá všecky domluvy lhostejně, že nemá žádné ctižádosti a že z něho do světa světoucího nic nebude. Takové domluvy a výtky při povaze Bedřichově ovšem nemohly platny býti, nýbrž měly jen ten následek, že ostychavosť tím více se ho zmocnila a že se jí vlastně nikdy již nezbavil. Bojácnosť, zda-li to neb ono dobře udělá, aby nebyl vaděn nebo trestán, měla v zápětí váhavou nesamostatnosť, která se také ukazovala v jeho písmě; zachovaly se v jeho pozůstalosti tři sešity denníků, první z r. 1832, tedy když mu bylo již 16 let, a ruka v nich jest tak nevypsaná, že se zdá, jakoby to byl psal hoch sotva desítiletý; ani roku 1834, maje již 18 roků, neuměl ještě bez linkování rovně psáti. Tak mu uplynula dětinská léta, o kterých pravíval, že z nich mu nezůstaly žádné radostné vzpomínky, že často v zahradě zámecké v nějakém tichém místečku se skryl a hořce plakával, záviděv venkovským sprostým dětem veselé mysli a svobody ve hrání jejich a jednání.

Ale jedna vzpomínka na dětská léta přece mu zůstala milou a požehnanou, vzpomínka to na matku, která tím více láskou k němu lnula, čím více od ostatních jemu se ubližovalo. Spanilomyslná tato dama byla dcera Františka hraběte Sternberka, onoho hluboce vzdělaného kavalíra českého, který s bratrancem svým hrabětem Kašparem ze Sternberka v čele oněch osvícených mužů šlechtických i nešlechtických stál, jižto na začátku tohoto století o probuzení národu našeho a o zvelebení království Českého v příčině politiky, vědy a umění nejen bohatstvím hmotným nýbrž také bohatými dary ducha svého usilovali. Kdežto hr. Kašpar zvláště přírodovědy pěstoval a ve příčině té proslaveného jména ve všech světa dílech i učenými spisy svými si dobyl, oddán byl hr. František umění — byl hlavním původcem akademie umělecké v Praze — a pěstoval mimo to

numismatiku a dějiny vlastenecké, v nichž nabyl, dle svědectví Palackého, tak důkladných vědomostí, jak nikdo za doby té; on to hlavně byl, který Palackého, jenž jen na krátký čas v Praze meškati mínil, pozval, aby v Čechách zůstal. Oba hrabata byli vlastenci horlivými, ale oba také byli delší dobu téhož názoru s Dobrovským, že jazyk český již nikdy neoživne tím směrem, aby se stal jazykem vědy a umění; avšak když r. 1818 více příčin se nahodilo, které oba hrabata přesvědčily, že i ten zanedbaný jazyk obroditi lze jest, tu usilovali oba o jeho vzkříšení a zvelebení i ve vědě i ve společnosti vyšší a hr. František dal děti své jazyku českému tak vyučovati, aby si osvojily gramaticky čistou řeč.[1]) Dcera jeho Leopoldina, matka Bedřichova, ovšem již nebyla účastna toho vyučování; nicméně však vážila si snah otcových a stavši se po jeho příkladě vlastenkou, vštěpovala lásku k vlasti a k národu také synům svým, kteří lásku tu pak také činy a skutky osvědčovali. Bohužel, že jim více času věnovati nemohla, jelikož manželu svému při všech záležitostech správy statku po boku býti musila. Hrabě František totiž všudy sám dohlížel a všudy chodil pěšky, aby nic pozornosti jeho neušlo; proto se odebíral i na vzdálenější dvory, které od zámku i na míli cesty byly, jen pěšky a manželka jej provázívala. Měl při tom úmysl ten, aby paní jeho správy statku poznala a sama jej, kdyby manžel jí odumřel, spravovati uměla. Jeho příčinlivostí a přísným dozorem výnos ze statku se zvyšoval, dluhy se splácely, tak že za několik roků fideikomis všech závad prost byl. I jinak vedl spravedlivý řád, nedopouštěje, aby poddaným od úředníků křivda se děla; každou neděli měli poddaní k němu přístup a dokázal-li někdo z nich křivdu úředníkovi v oči, byl tento u přítomnosti poddaného kárán, po případě i propuštěn. Nedělní odpoledne věnováno dětem; předčítalo se, anebo ukazoval otec jim mapy, nebo se kreslilo, jediné to učení, kterému se Bedřich rád věnoval a ve kterém také prospíval. Syny vyučoval otec sám dějepisu a zeměpisu, ve kterýchžto vědách důkladně se znal. Ostatek učiva ovšem zůstaven byl hofmistrovi; s těmi však hraběcí dům měl neštěstí; často se střídali, poněvadž nedostatek vědomostí, me-

---

[1]) V pozůstalosti hr. Bedřicha nalezl jsem pojednání Dobrovského. „Slovo Slavenicum, in specie čechicum“ jež náleželo Kristianě hr. Sternberkové, dceři hr. Františka. Též Kristianě odevzdal Dobrovský výtisk překladu Zlaté knihy Kempenského (II. vydání 1828), do kterého ona tato slova úplně správně vepsala: „Od velebného pana Jozefa Dobrovského mnohoučeného a drahováženého přítele našeho dostala jsem tuto zlatou knihu 19. září 1828 v Praze. Krystyana z Sternberka.“

tody a trpělivosti nahrazovali tím, že chovance sobě svěřené bili. Ale právě nejhorší z nich, poťouchlý licoměrník, uměl se otci tak zalichotiti a důvěru jeho sobě získati, že nad syny neobmezeně vládnul; ačkoli je pro každou maličkosť bil, přece měli synové z něho takový strach, že se báli rodičům do něho si stěžovati. Že Bedřich od toho tyrana nejvíce trpěl, jest na bíledni; tupíval jej před otcem, že jest beze všeho nadání a nad to více nedbalý atd. Tou dobou umřel nejstarší z bratří, František, roku 1829. Aby ostatní bratři se trochu povyrazili, vypraveni jsou po zkouškách, které se ve Vídni u Piaristů dělaly, na cestu po Moravě, aby železárny v Adamově a v Blansku, pak jeskyně tamější a Sloupské ohlédali; na zpáteční cestě podívali se na Brno, Lednici, Mikulov, Uh. Hradiště a vrátili se pěšky Kroměřížem domů. R. 1830 přišel Ervín, po smrti Františkově nejstarší bratr, do Olomouce na filosofský ústav, kdežto Bedřich a August zůstali doma pod svým mučitelem; v ty doby zanášel se Bedřich pilně kreslením; jeda od zkoušky z Vídně r. 1833, kreslil dne 10. máje, jak v deníčku svém praví, zříceniny kostela sv. Anny v Mikulově a mimo to ve feriích jednotlivé partie zahrady a parku v Čechách. Vedle kreslení zabýval se v prázdných hodinách sbíráním bylin a zakládal si herbář; praviť sám v denníku svém r. 1834: „dne 4. července začal jsem pořádati svůj herbář.“ Bratr jeho Ervín byl téhož roku již v druhém ročníku práv a stal se tehda zakládatelem Matice České, do které matka zaň příspěvek položila. Na podzim téhož roku vstoupili Bedřich a August do prvního ročníku filosofie v Olomouci, dostavše s sebou nenáviděného hofmistra za dozorce, který na štěstí svěřenců svých ve feriích z prvního na druhý ročník umřel. Po smrti jeho ukázalo se, jakým ošemetníkem byl; peníze, kterými se mladí hrabata chovati měli, na větším díle prohrával a jinak zpronevěřoval; chtěje je pak nahraditi, sázel do loterie malé, tak že se po jeho smrti veliké množství loterních cedulek nalezlo.

R. 1835 byl osudným pro celou rodinu hraběcí. Hrabě František totiž, který, jak dotčeno, všudy sám se o stavu a způsobu hospodářství přesvědčoval, odebral se r. 1828 do Italie, aby tamější statky prohlídnul. Vracel se, když v Italii již jaro hodně pokročilo; v Tyrolsku však bylo ještě mnoho sněhu a silná zima; následkem toho nastydnul a navrátil se do Čech velice churav. Dostal toulavou dnu, která ho pak již neopustila; časem ovšem zdál se býti zdrav, ale nemoc vždy se navracovala, až se konečně ve vnitřních organech uhnízdila a životu jeho dne 2. prosince r. 1835 konec učinila. Rána ta nebyla pouze citelna tím, že rodina otce pozbyla,

nýbrž měla také dosah do budoucnosti, an otec zamýšlel, jednoho ze synův a sice nejstaršího, uvesti ve správu statku a v hospodářství, aby se schopným stal, sám říditi, spravovati a úředníky kontrolovati. Žel Bohu, že se toho nestalo; neb sotva že otec byl statky z dluhů očistil, začalo po jeho smrti staré nehospodářství a hmotný stav tak klesal, že za našich dnů teprve jen pomálu lepšiti se začíná. —

Po smrti hofmistrově ustanoveno, že Bedřich a August již nedostanou do Olomouce vychovatele; jen Bedřichovi, jako slabšímu, přidružen mladý muž, spolužák hr. Ervína, jenž tehda ve 4. roce práv byl, aby s ním fysiku opakoval. Jmenoval se Peter Rittinger. Měl zvláštní nadání k vědám exaktním a vyznamenal se v matematice tak nápadně, že, když professor Fuchs onemocněl, Rittingera, jenž tehda ve třetím roce práv byl, za suplenta matematiky na filosofském ústavě doporučil. Výtečný tento muž nevynikal jediné vědomostmi matematickými, nýbrž nad to více skvěl se čistotou povahy své a takovou zralostí a usedlostí mysli a úsudků, která znamenitě jeho mladý věk převyšovala. Náležel k malému počtu oněch vyvolených, kteří již v mladém věku názor světa v sobě ustálili a proto s vývojem povahy své a svého intellektu jsou hotovi. Takové povahy, kdekoli se ocitují, obracují na sebe pozornosť a všudy vzdává se jim uznání a úcta, v kruhu pak svých vrstevníků užívají autority největší. Takový muž byl Rittinger, který narodiv se dne 23. ledna 1814 v Novém Jičíně brzo osiřel, a jen pomocí cizích dobrodinců nižší třídy studijní odbyl; avšak v humanitních třídách již se vydržoval sám, tím snáze pak na uviversitě, kde jako výtečný a svědomitý učitel velmi hledán a dobře honorován byl. Studující vědouce, že od outlého mládí svého Rittinger o svých nohou stal a nikdy žádnému obtížným nebyl, rádi poslouchali jeho rady a uznávali jeho autoritu, tak že on to vlastně byl, který tehda v Olomouci řídil mládež, t. j. své komilitony na universitě a žádný z nich neopovážil se, jeho autoritě něco na vzdor učiniti. [1]) Šťastná to byla náhoda, že takový mladý muž dán byl mladému hraběti Bedřichovi za učitele; šetrnosť, s kterou se svým žákem nakládal, trpělivosť, s kterou jej vyučoval, přátelská náklonnosť, s kterou se k němu choval, vzbudila v Bedřichu nejen důvěru k učiteli svému, nýbrž také k sobě samému. Všichni nemohli se dosti vynadiviti, kterak Bedřich nyní snadně chápal, s jakou chutí se zabýval fysikou,

---

[1]) Jest to týž Rittinger, který o mechaniku hornickou, theoretickou a praktickou veliké zásluhy si získal. Umřel dne 7. prosince 1871 jako minist. rada ve Vídni.

jak v ní prospíval, jak obzor jeho duševní se rozšiřoval, jak hltavě nauky do sebe ssal, jak povaha jeho samostatněji se vyvíjí — doma jej považovali odjakživa za popelku (jak sám ještě v pozdějších letech svých říkával), že prý z něho nic nebude, a nyní působením jednoho rozumného a svědomitého člověka tak rychle se vyvíjely vlohy jeho, že se zdálo, jakoby duch jeho nahraditi chtěl, co nerozumným vychováním při něm dříve zanedbáno bylo. Obcování s Rittingerem mělo na hr. Bedřicha vliv nad míru blahodárný a hrabě, kdykoli o něm mluvil v letech pozdějších, vždy ho jen laskavě a vděčně zpomínal. Vliv, který Rittinger na mládež t. j. na své komilitony měl, lze poznati z této věci. Na olomoucké universitě studovalo tehda vždy několik šlechticů, obyčejně příbuzní kanovníků tamějších; mladí tito šlechticové učívali se také na stavovské akademii jezditi a šermovati, což také hrabě Bedřich činil. Jsa však i tam terčem vtipu a rozverné prostopášnosti svých vrstevníků, jimž jeho tichá povaha se nelíbila, stěžoval si jednou do toho u Rittingera, který pak z nenadání do šermovny a podruhé do jizdárny přišel a mladým šlechticům slovo s opatkem pověděl; žádný z nich neodmlouval a nechali od té doby hr. Bedřicha v pokoji, který ovšem raději vyhledával společnosti takových studujících, byť nešlechtických, již s botanikou a přírodnými vědami se zanášeli a s ním za město vycházeli sbírat bylin, motýlův a brouků. Zvláštní zalíbení měl v botanice, jakož jde ze psaní, které mu r. 1845 bývalý jeho spolužák v Olomouci, J. Juraský poslal: „Očekávám ve příštím listě od Tebe návěští, zdali jsi tolik času a záliby pro botaniku zachoval, že bych Ti zasláním svého herbáře aspoň malou radosť způsobiti mohl.“ Šermování a jezdění ho netěšilo, za to však naučil se velmi dobře plovati a pravidelný pohyb při plování tak mu šel k duhu, že tělo jeho, dříve nedůživé a outlé, zmohutnělo a tak se sesílilo, že potom i těžším nemocem odolalo. Filosofská studia skončil hr. Bedřich r. 1836, kterého také za člena k Matici České přistoupil. Za pobytu jeho v Olomouci ukazovala se zřejměji nejkrásnější vlastnosť jeho srdce — dobrotivosť a útrpnosť s chudými. Rozdával již jsa dítětem rád almužny, jako viděti jest ze záznamu, který na své příjmy a vydání vedl; v Olomouci však podporoval chudobnější studenty a některé z nich i na dále, až nějakého zaopatření došli. Jeden z nich, kterého nejen v Olomouci nýbrž také ve Vídni podporoval, stav se konečně úředníkem, učinil mu poděkování r. 1853 těmito slovy: „Přicházím nyní k věci, o které abys mi určitý výrok dal, velice prosím. Dával jsi mně své laskavé podpory buď vlastní rukou buď

skrze hospodárského radu Nittla a nikdy jsi neustanovil spůsobu a doby, jak a kdy sumy mně dávané spláceti mám. Jelikož nyní doufati lze, že ponenáhlu přijdu na ten spůsob, abych mohl vroucí vděčností spláceti zálohy, které mi v rozhodných okamženích mého života Tvá štědrá ruka přátelská poskytovala, prosím Tebe snažně, abys mi ustanovil místo, kam bych po lhůtách své splátky posýlati mohl.“ Ale hrabě Bedřich toho místa neustanovil. Kterak podporuje chudší spolužáky jediné čištou láskou řízen byl, jde z toho, že v Olomouci také žida podporoval a jemu, když ve Vídni medicinu studoval, i na universitu peníze posýlal; tento nestyda však obtěžoval šlechetného hraběte ustavičně listy o podporu, když již dávno praktickým lékařem byl předstíraje, že praxe lékařská mu téměř nic nevynáší!

Když hr. August a Bedřich filosofská studia si odbyli a Ervín zároveň studia právnická skončil, měli se bratři rozhodnouti a každý sobě povolání vyvoliti. Ervín jako nejstarší převzal nejen fideikomis, nýbrž také vlašské statky a staral se bedlivě o dobré hospodárství a zvelebení jmenovitě statku Českého, na kterém dvůr pohořelý znovu a důkladně vystavěl, zámek podle plánu berlinského architekta ze školy Schinkelovy vkusně přestavěl a park již otcem v posledních letech založený rozšířil. Bratr August vstoupil do pluku jizdeckého za kadeta a hr. Bedřich odebral se do Prahy, kde matka po smrti manželově nejraději bydlela, poněvadž tam dvě sestry vdané měla.[1]) V Praze strávil rok 1837, aniž se věnoval určitému vědeckému studium; výhradně se zanášel uměním a pokračoval ve kreslení, zamilovaném zaměstknání svém; maje za učitele výtečného umělce Antonína Manesa, seznámil se zároveň s mladým Josefem Manesem tehdá šestnáctiletým, se kterým pak nejen hrabě Bedřich nýbrž celá rodina Taroucova, zvláště také hrabě August a první jeho manželka Gisela, rozená hraběnka Stollbergová, horlivá přítelkyně umění, na velmi přátelském spůsobu zůstali. Jsa povahy tiché a zvyklý, více sobě a v samotě žíti než ve společnosti a ve světě, odhodlal se hr. Bedřich státi se knězem a následkem toho studoval první rok theologie jako externista v Praze (1838), kdež si také druhý rok theologický odbyl (1839); téhož roku žádal také za místo domicellara při kapitole Olomucké, které však ne on, nýbrž hr. Gustav Belrupt, nynější kapitolní děkan, obdržel. Třetí rok byl na theologické fakultě v Olomouci, do které však teprve r. 1841 vstoupiti mohl, an nebezpečný tyfus přestal, po kterém

---

[1]) **Ervína vdaná za hr. Vallise a Františka vdaná za kníž. z Lobkovic.**

velmi pomalu se zotavoval; čtvrtý rok theologie absolvoval v Brně a byl v měsíci srpnu r. 1843 na kněžství vysvěcen, načež první mši svatou v kostele Českém obětoval. Jak v Praze, tak v Olomouci a v Brně byla ruka jeho vždy otevřena na podporu chudých; neznal již tehda v té příčině žádných mezí a uvažíme-li, že nejen sobě, nýbrž také spolužákům vědecké knihy kupoval, uvěříme snadně, že byly doby, ve kterých v pravém slova smyslu neměl ani groše; to však mu nevadilo; neměl-li peněz po ruce, psal na statek, aby se mu na účet jeho apanáže (byl tehda již plnoletý), peníze zaslaly, které pak dobrým účelům věnoval. Píše na př. dne 8. dubna 1843, hospodářskému radovi Nittlovi, aby mu poslal 200 neb 150 zl., an má jeti do Olomouce, kdež mu také platiti jest kněhkupci a sám prý jest chudý jako myš v kostele.

Pobyt v Praze měl na hr. Bedřicha rozhodný vliv ve příčině té, že věrně přilnul k národu českému a že v něm se vzbudila myšlenka kráčeti v šlepějích děda svého, nezapomenutelného Františka ze Sternberka. Meškav tři leta v Praze, seznámil se s Amerlingem, Kratochvílem, Štorchem, Václavem Štulcem a s jinými vlastenci a literaty českými; se Štulcem však v upřimný svazek přátelský vešel, jejž teprve smrť hraběte přetrhla. Horlivý Štulc, jsa tehda bohoslovcem ve čtvrtém ročníku, vdechnul také mladému pro všecky šlechetné snahy nadšenému hraběti svatý zápal pro věc národní i církevní, kterouž hrabě tehda prozatím osvědčil tím, že za úda k dědictví Svatojánskému přistoupil. V citech vlasteneckých zajisté se utužil v alumnatě brněnském, kde tehda František Sušil, jako kněz, vlastenec, učenec a učitel stejně výtečný, mladé theology nejen za kněze nýbrž také na upřímné vlastence vychovával. Tam vešel hrabě v důvěrné přátelství s Dr. Bílým, Karlem Šmídkem, jejž výtečnými knihami vědeckými zásoboval, s J. Fáborským a jinými vrstevníky, již věrnou duší zahořeli, lid svůj z malátnělosti posavádní probuditi. Jakou důvěru v jeho šlechetnou mysl již tehda vážní vlastenci měli, jde z toho, že na př. Vocel r. 1843 jemu poslal kněze Krbcovo pojednání o potřebnosti jazyka národního pro kněze, aby je biskupovi brněnskému odevzdal.

Po slavnosti prvotin kněžských odebral se hrabě Bedřich do Čech a meškal nějaký čas v Kolešovicích na statku tety své, kde jeho matka též se zdržovala. Výtečná tato dama poznávala, že syn její nápadně se vzdaluje světa a společnosti a obávala se, aby se časem nestal trudomyslným, k čemuž bez toho od dětinství nakloněn byl; snažila se tedy podávati mu látky a vzbuzovati v něm snahy, jež energie duševní vymáhaly, aby ze zahloubenosti myšlenkové

jej vytrhovala Nebylo za té doby sice nic divného, když osmadvacetiletý muž ze starožitného rodu pocházející o kanovnictví v Olomouci se ucházel; proto také matka vyzvala Bedřicha, aby se o kanonikat právě uprázdněný hlásil; avšak z toho, že hned od myšlenky upustila, když syn toho učiniti se zdráhal, viděti, že jí skutečně nezáleželo na kanovnictví, nýbrž na tom, aby syn její ku ctižádosti puzen byl. Psala mu dne 16. ledna 1844 z Kolešovic: „Jednáme nyní o Tobě, milý synu. Co říká Tvůj ctěný pán biskup strany kanonikatu uprázdněného? Pražský arcibiskup, kterému jsem včera svou poklonu učinila, vzkazuje Ti, abys na všechen spůsob žádal, poněvadž tentokráte kapitola volí, která Tobě přízní nakloněna jest. Myslím sama, abys nyní příležitosti nezameškal a doufala jsem, že mi o tom psáti budeš. Zatím slyším, že jsi zcela neviditelným. Ačkoli si nepřeji, abys se stal synem světa, přece to považuji za nedobré, světa úplně se vzdalovati. Staneš-li se někdy kanovníkem anebo snad biskupem, nebudeš moci pohřešovati znalosti světa, ač budeš-li chtíti všem povinnostem dostáti, anoť i jsa farářem bez poznání, jak svět běží se neobejdeš. Čím více s lidmi rozličných povah obcujeme, tím méně máme předsudků, tím snáze lidi posuzovati a dobrý vliv v ně míti můžeme. Měj vždy před očima, synu milý, praktického pastýře duchovního, jakými byli světci Boží...." Když pak Bedřich odpověděl, že o kanovnictví nehodlá se ucházeti hlavně proto, aby milému příteli svému hr. P. nestal v cestě, byla matka dobře spokojena vážíc sobě nade všecko šlechetné mysli synovy, o které si přála, aby ji po celý svůj život zachoval. Hrabě Bedřich žil tenkráte v Brně v minoritském klášteře, poněvadž ještě nikam do správy duchovní ustanoven nebyl. Obcoval se známými svými v alumnatě a s profesorem Sušilem, avšak nejvíce sedával při svých knihách a studoval. Matka znajíc jeho samotářský, jen vědám oddaný život, snažila se jej povyrážeti a dopisovala mu často z Prahy, dávajíc mu zprávy o rodinných záležitostech, o známých z aristokracie české, o rodině Mánesově a bězích politických, kteréžto někdy velmi zajímavy jsou; tak píše dne 27. ledna 1844: „Litovala bych, kdybych uviděti nemohla arciknížete Štěpana, pro nějž všecko největším enthusiasmem zahořelo. Jde o něm jen jeden chvalný hlas, nemohou se jeho účinné dobré vůle, jeho píle a přívětivosti dosti vynachváliti; jenom obávají všichni se, že příliš se namahá, an velmi špatně vypadá. Mluví česky a každý nalezne u něho slyšení, tak že to v té míře dlouho potrvati nemůže. Žádá se příliš mnoho na něm, a lid očekává od něho zlatého věku."

Matkou byl tedy upozorňován, že krom něho a minoritského

kláštera a kněh také ještě jest svět, na který se zapomínati nemá, ačkoli bedlivě se staral jmenovitě o literaturu českou a šíření kněh českých. Zachovalo se z té doby mnoho psaní, kterými se mu zpráva dává o nových knihách českých; jiná zase, kterými naň prosba se vznáší, aby podporoval tu neb onu školu knihami, aby toho neb onoho učitele, alumna neb kaplana podělil spisy užitečnými, jemu právě potřebnými; též zachovala se z té doby psaní, v nichž rozliční lidé mu děkují za podporu obdrženou. Mezi těmi jest list V. Z—y z Ivančic daný dne 28. prosince 1843, ve kterém vřelými slovy děkuje hraběti za dobrodiní prokázaná, téhož Z—y, kterého pak ještě několik roků dále podporoval. Čteme-li tyto listy děkovací a vidíme-li při tom, jak na všecky strany dával, dojímá nás hluboce list, který on sám bratrovi Ervínovi dne 9. února 1844 zaslal, v němž praví: „Jsem nyní podobně korunovaným hlavám se svými financemi v úzkých, maje ještě několik účtů novoročných zaplatiti; poněvadž však jako potentati k souvěrcům barona Rothschilda obrátiti se nechci, nezbývá mi leč Tebe prositi, abys mi dvě stě zlatých, jež jsem sobě od Tebe vypůjčil, odpustil anebo daroval... Příští rok, věda, co vlastně mám, snáze výlohy své podle potřeb budu si moci zaříditi, abych Ti podruhé s takovou prosbou nebyl obtížným. Naplníš-li prosbu mou, nechci svůj způsob s nikým těch vysokých pánů vyměniti, ježto žádný z nich bratra nemá, který by jim z finančních nesnází pomohl. Chtěl jsem Ti již dávno o tom psáti, ale ostýchal jsem se; nyní však již déle otáleti nesmím... Odpusť, že tak dotíravý jsem.“ Psaní toto velmi dobře označuje něžnou povahu šlechetného hraběte; on, který poslední groš dával, byl-li požádán, takovými okolky prosí bratra jemu skutečně bratrsky nakloněného, aby mu malou sumu daroval! A něžnosť povahy Bedřichovy tím více poznáváme, že psaní ani neodeslal; neboť nalezl jsem je v pozůstalosti jeho zapečetěné, ale neotevřené aniž poštovským kolkem opatřené, tak že v posledním okamžení ještě se rozmyslil, neposílati ho.

Již se chýlil první rok, co hr. Bedřich knězem byl, ku konci; matce záleželo, aby ve stavě svém syn praktickým směrem se bral. On jí v tom přicházel vstříc; soudíme tak z listu matčina daného dne 13. června 1844 v Brně, kde ona po dva dni syna buď v Čechách neb v Olomouci meškajícího marně očekávala: „Musím odjeti do Prahy, aniž jsem o Tvých nynějších záležitostech s Tebou mluviti mohla; snad na tom mnoho nezáleží, an k tomu svých autorit více potřebuješ nežli mne, jelikož jen jejich rozhodnutí Tobě prospěšno býti může. Přitakají-li ony, abys rigorosa dělal, dám Ti ráda k tomu své požehnání a těšila bych se velmi, kdyby se Ti podařily.“ Ačkoli

tehda s velikou pilí theologii studoval, přece nedošlo k tomu, aby rigorosa dělal a to z několika příčin. Předkem bylo hr. Bedřichovi mysliti na to, aby duchovní správu prakticky poznal; kanonikatu dosáhnouti na to nebyla tak blízká vyhlídka, za to však měl naději dostati se za faráře na statek rodinný do Čech. Tamější farář, Jan Hodina, tehda již dvašedesátiletý, jemu k vůli byl by šel na pensi, avšak bylo potřebí, aby hrabě dříve v duchovní správě pracoval a farní konkurs složil, k čemuž z pravidla jen se připouští ten kaplan, který již tři leta v duchovní správě pracoval. Sám píše o tom hospodářskému radovi Nittlovi dne 27. července 1844 dokládaje, že biskup míní, aby nějaký čas ještě duchovní správě se věnoval a konkurs si odbyl, že však za administratora dříve tří let do Čech přijíti může. Aby farářem v Čechách byl, přála si také matka, ale nejvíce bratr Ervín, jak jde ze psaní matčina daného dne 23. srpna 1845: „Bylo by mně velikou útěchou, kdybych Tě viděla v duchovní správě a činnosti v našich milých Čechách, a to tím více, že Ervín si toho velice přeje a vy oba byste spolu tolik dobrého působiti mohli.“ Za tím však byl dne 1. srpna 1844 ještě ustanoven kaplanem v Kloboucích u Brna, kde bez toho již dva kaplani byli a konsistoř tedy na něm žádala, aby na své útraty se ztravoval, což ovšem rád učinil.

V Kloboucích zůstal v ustavičném styku s přátely svými a z pilného jich dopisování dověděl se o všem, cokoli zajímavého neb důležitého ve vlasti se děje neb zamýšlí. Tak n. p. psal mu důvěrný jeho přítel hr. Pötting dne 9. dubna 1845, že jeda z Čáslavi do Budišova navštívil v Něm. Brodě Karla Havlíčka, jenž mu pravil, že co nevidět pojede do Prahy a odtud do Olomouce a Brna na zvědy, zdali by se nepodařilo na Moravě český list vydávati. Šembera opět psal mu z Olomouce dne 25. srpna 1845: „... Furch sepsal nový svazek básní nejvíce mor. historických a Klácel část Bájek Bidpajových, kteréžto obě dílka bychom rádi brzo tiskem vydali. Avšak nedostává se nakládatele a zálohy peněžité a mají-li spisové tito a jiní na Moravě k tisku chystaní n. p. Lelkovy národní písně, Slobodova popularní botanika a j. na světlo vyjíti, potřeba nevyhnutelně, aby se ze příspěvků vlastenců moravských fond nějaký založil na spůsob matičky, jakouž jsme před 10 lety v Brně k vydání básní Klácelových a Amerlingova Štěparství měli. Činím tedy k tomu konci vyzvání k některým vlastencům a obracím se důvěrně i k Vašemu Vysokorodí, byste k založení aneb vlastně obnovení zálohy bývalé příspěvkem dobrotivým mě obdařiti ráčil ... Oučty přejímám na sebe a Dr. Helcelet bude jako kontrollorem.“ Na chudinu, zvláště na

studenty chudobné nezapomínal také v Kloboucích, neboť k těm, které již dříve podporoval, přidružen také J. M—ch, za kterého nejen v Brně po dvě léta filosofie 12 zl. stř. měsíčně za stravu a krom toho šaty, knihy a školné platil, nýbrž i později ve Vídni 20 zl. stř. měsíčně zakládal, až při státní účtárně plat obdržel. Kterak jméno jeho jako vlastence, štědrého podporovatele literatury a studentstva již tehda známo bylo, dokazuje báseň, kterou naň r. 1845 studující první humanitní třídy v Brně Ignác Reisinger složil, jež lépe míněna než provedena jsouc hraběte velebí, že pocházeje rodem z ciziny jazyk a národ český si zalíbil, že jest podporovatelem všeho dobrého a t. d. Z Klobouk často dojížděl do Brna, kde ve společnosti vlastenců, zvláště Sušila, Těšíka a Škorpíka čas mile trávíval, přiučuje se mezi nimi češtině, které, ač česky mluvil, přece dokonale, t. j. podle gramatického a syntaktického složení neznal. Jeho vedla ku straně národní nejen příbuznosť se slavnými *českými* Sternberky, nýbrž také šlechetnosť smýšlení, an viděl, kterak se národu českému křivdilo a ujímati se utlačovaných, považoval za příkaz humanity a cti kavalírské. Nepochybujeme, že sociální jeho postavení velice napomáhalo alumnům brněnským co se týče snah národních; neboť sotva byl alumnat opustil, zavedena přísná censura kněh českých, poněvadž tehda mnohým pánům *české* a *husitské* tožné bylo. Rok po jeho výstupu z alumnatu psal mu Šmídek, který tehda ve IV. ročníku byl, dne 15. července 1844: „Od předvčerejška máme v alumnatě velmi přísnou prohlídku kněh, tak že spiritual a vicerektor i naše skříně prohlíželi. Včera žádal spiritual klíče od bibliotéky. Jest žádoucno, abyste nás dnes na několik okamžení navštivil.“ A týž Šmídek psal mu dne 12. prosince téhož roku: „V alumnatě nyní vypadá sice tmavěji, za to však jest diocese již tak posilněna, že jednotlivci po různu žijící na jiné působiti mohou.“ A praví dále: „Přesvědčíte se, ctěný příteli — a to se také v Brně ze všech stran vyslovilo — že na Moravě brzo se vyvine literatura se zvláštními a neočekávanými snahami a zámysly..... A proto píši tyto řádky, abych nás všecky k jednotě a tudiž ku soustřeďování sil napomínal, abychom všichni za tímto cílem šli.“ A protož jej také pobouzel, aby pilně v jazyku českém se cvičil; psal mu dne 18. prosince 1845: „Nesmím zapomenouti Vám říci, že hr. Pötting znamenitě v češtině prospěl a že, jak sám se pronesl, jen o českou faru se hlásiti bude. I Sušil uznával, že si sličnou čistotu jazyka českého osvojil, což Vám býti má pohnutkou, abyste podobně jemu v jazyku našem se cvičil.“ Hrabě ovšem poslechnul této rady a mimo to připravoval se na farní konkurs, který také dne 18. června 1846

udělal; avšak nadarmo, neboť hrozně nešťastná událosť v rodině dala jeho životu nový, nenadálý směr.

Hrabě Ervín uvázav se ve správu statků navštívil Italii, aby tamější statky uviděl; ob čas pak cestoval po Němcích, Nizozemsku, Švedsku, Francii a Španělsku. Necestoval-li, zdržoval se na statku v Čechách anebo ve Vídni, kde právě tehda uherský hrabě Sandor své ztřeštěné kousky jízdecké prováděl a mnoho mladých šlechticů k podobným vazolomným skokům sváděl. I hr. Ervín založil se jednou, že koněm přeskočí vysoké zabradlí místa v prateru, kde ohňostroje se obyčejně připravovaly; avšak spadnul s koně tak nešťastně, že jej celého zkrváceného a za bezživého domů zanesli. Vyhojil se sice, ale hrozné otřesení přece uškodilo jeho nervům, jmenovitě mozkovým; stal se od té doby zamyšleným, až konečně zamyšlenosť pokročila ve trudomyslnosť. Ubohá matka pozorovala s velikým bolem duševní stav nejstaršího syna; napomínala, prosila, představovala a přemlouvala jej, aby trudné myšlenky od sebe odpuzoval, s takovou něžností, které jen starostlivá matka schopna jest, a s takovou šetrnou rozumností, jíž jen neobyčejně vzdělané ženské vládnou. Podáme několik úryvků z její psaní v té příčině daných, abychom poznali útlocitné i rozšafné povahy její, pro kterou hrabě Bedřich o matce své vždy jen s největší úctou a nadšenou láskou mluvíval. Tak psala dne 23. srpna 1845 hr. Bedřichovi z Tillysburgu, kde právě u dcery meškala: „Velikou radosť jsem měla z Ervína, který zde deset dní se zdržoval, pro jeho srdečnosť a účastenství, jež všem věnoval a proto všem milý byl.... Pustila jsem jej samého do Čech, kde však sotva koho má, s nímž by důvěrněji obcovati mohl.... Že ho takto zanedbávám, bolí mě velice, ale ještě více to, že, když jsme spolu, z obapolné uzavřenosti mysli nevycházíme. Není to můj obyčejný spůsob a proto z toho pozoruji, že mi vlastně samé jest třeba, abych byla povzbuzována a aby se důvěrně se mnou obcovalo, bych sama nerozpačita a upřímna býti mohla, čehož právě při obcování s Ervínem velice potřebí jest.“ Na vánoce r. 1845 byl Ervín v Kolešovicích, kde právě také matka a bratr August návštěvou byli; psal o radosti vánoční hr. Bedřichovi list z Čech dne 23. ledna 1846 lituje, že Bedřicha tam nebylo a očekávaje, že jej v Čechách navštíví. Ale již dne 4. dubna téhož roku psala matka Bedřichovi z Čech: „Moje vroucně milované dítě, které mi Bůh k mé útěše a ochraně dal! Když se opět uvidíme, nebudeme snad hned míti pokoje spolu tak mluviti, jak bych si přála a jak mně toho potřebí jest; a přece potřebuji velice Tvé pomoci pro Ervína, jelikož mysl jeho nejvíce churaví. Ujmi se ho, milé dítě,

vší láskou a šetrností, jíž schopen jsi; hleď si jeho důvěru získati, by Ti všecko řekl, co na něm hlodá. Do podrobností se pouštěti bolelo by mne nevyslovně; také jest lepší, aby sám s Tebou mluvil, byste oba došli výsledku přiměřeného a náležitého. Když naše spolčená láska nepomůže, jest ztracen. Bůh nám dej svého požehnání!“ S Ervínem však byla rozmluva nesnadna; byl velice rozechvěn, nervy jeho choré velmi rozdrážděny; domníval se, že kde kdo mu ubližuje a křivdí, že kde kdo o jeho zahanbení a škodu jeho stojí a čím více kdo mu takové nešťastné myšlenky vymlouval, tím více se popuzoval. Matka tedy, ač oba na statku v Čechách byli, se odhodlala, synovi psáti (dne 5. dubna 1846), by mu písemně rozložila důvody, kterých ústně nepřijímal: „Již několikráte jsem Ti zde psala, můj vroucně milovaný Synu, ale vždy jsem list pro nerozumnou netroufalosť spálila. Tentokráte však jest věc jiná. Nabyla jsem blahého přesvědčení, že společný náš krátký pobyt Ti byl milý a já jsem poznala lépe nežli kdykoli dříve Tvou dobrotu a šlechetnosť, kterou pro Tvou, pro naši budoucnosť ještě nejlepší doufati smím, jestliže mimo sebe pustíš všecko, co mysl Tvou porušuje a výtečné vlastnosti, které Ti Bůh dal, v pravém světle ukážeš. Posud sám sebe jsi zatemňoval, vmluvil ses v jakousi soustavu přísnosti a zlobivosti, ve které, chvála Bohu, setrvati Tobě nelze, poněvadž jest to nepřirozené a takto bysi nikdy štěstí a spokojenosti nedošel. Dobrým svědomím a plným, pravdivým přesvědčením mohu Tě ujistiti, že Tvoje samota, její zádumčivosť a leckteré nepříjemnosti Tvého způsobu nynějšího Tebe na bludné myšlenky přivedly, že, jak s lidmi svými nakládáš, na křivé cestě se nacházíš, poněvadž je jen mateš a v domnělých chybách utvrzuješ podkládaje jim úmysly, kterých nikdy míti nemohou a káraje je na způsob, který tak hrozně se projevuje. Činíš jim skutečnou křivdu, což zajisté dobře není a jsem přesvědčena, že toho, maje tolik smyslu pro spravedlnosť, ani činiti nechceš. Daleká jsem toho považovati je všeckny za výtečné a věřím, že leckterý lecjak se provinil; ale vždyť to jest povaha lidská a chybám jsme všickni podrobeni .... Dobrý pán vychovává si také dobré sluhy a toho mám Tě za schopna, ač leccos se přihodilo, kdybys to jen za pravý konec zachytnouti chtěl. Zpomeň si jen na pobyt Svůj v Olomouci, jak jsa mlád ode všech jsi vážen býval; tenkráte ovšem jsi poslouchal jen rozumu a úplně neporušeného citu svého pro dobrotu a právo a všecko šlo výborně. Nyní špatný příklad a leckteré ublížení Tě přivedlo na jiné cesty, které pravé nejsou poněvadž mysl Tvá tím jest nešťastna a výsledky nejsou dobré. Abys mi bez výminky ve všem za pravdu dával, toho si neosobuji,

tomu se příčí povaha nás obou aniž jest možné, aby se člověk za den změnil. Jen za to Tě prosím, abys všecko uvažoval a zkoumal a z lásky ke mně se mírnil, jakož jsi to činil tyto dny, začež Ti srdečně děkuji.... Vím, že Tvé a s ním naše štěstí ještě zcela ve Tvých rukou spočívá.... Bůh Tě požehnej, můj synu milý, jak si toho horoucně přeje Tvá matka.“ A dne 25. máje píše mu v Praze, kde oba tehda meškali: „Opustivši Tě včera téměř jsem si zoufala, mé drahé dítě; šla jsem s tváří co možná veselou mezi lidi, ač bych raději v tichu nad svým neštěstím byla plakala a Bohu se modlila, aby mi pomohl je odvrátiti. Kam máme přijíti tím směrem, kterým tvoje ideje čím dále tím více se berou? Ještě jednou snažně Tebe prosím, abys to rozmýšlel a činím prosbu svou písemně, poněvadž ústně oba velice se rozčilujeme a já pak bolem sotva se zpamatovati mohu. Ani nyní nejsem s to, abych své myšlenky uspořádala, s nimiž jsem se téměř celou noc obírala. Tvoje obviňování jest již samo o sobě hrozné, ale stává se hroznějším tím, co Tobě z něho povstati může. Budeš-li tak pokračovati a všecky svazky lidské společnosti trhaje od sebe odmítati, pak můžeš od polu k polu cestovati a jakýchkoli poměrů vyhledávati a zůstaneš přece nešťastným, poněvadž jsi odkopnul od sebe dobrotu, pravdu a spravedlivosť, jichž sobě ničím nahraditi nemůžeš. Nikdy a nikde Tě neopustí výčitka, že štěstí Tobě před tisíci od Boha darovaného užiti jsi neuměl a to množství dobrého, jež působiti Tobě vykázáno bylo, učiniti jsi zmeškal. Nemá nikdo krásnějšího postavení ve světě než zámožný statkař, jenž na všecko, co vůkol něho jsouc na něm závisí, blahodarně působiti může; a toho požehnání nabyti nechceš a dáváš se radši od nejhroznějších přeludů překonávati, které Tě nevyhnutelně do záhuby uvrhnou. Kde máš odůvodněnou, nezvratnou příčinu k takovým smutným všecko štěstí ničícím myšlenkám? Jaké působiště Tě při takovém spůsobu Tvém očekává? Kterak chceš při tomto ustavičném rozruchu vnitřním své povinnosti k Bohu, k sobě a ku bližným konati? Tázal-li ses již na to všecko sebe sama? Vidíš-li v tom jasně a jsi-li sám s sebou spokojen? V to nikterak věřiti mi nelze. Příliš šlechetně smýšlíš, máš příliš mnoho citu pro vše dobré a spravedlivé, abys v pokojné náladě při všech svých hrozných klamech setrvati měl. Kdyby Ti lidé všecko to bezpráví, jak Ty se domýšlíš, činili, mohl bys pokojně a hrdě na ně shlížeti, Tvé vědomí a čistota Tvého svědomí by Tě těšily. Jsi však příliš poctivý, aby se v Tobě cit, že dobře nejednáš, neozval, ač k tomu se znáti nechceš; odtud povstávají muka, které Tebe překonati hrozí, jest-liže se jim vší silou a rozvahou neopřeš. Ještě jest čas na to,

ještě chvála Bohu se nic nestalo, co by se opraviti a co by Tvému životu lepšího spůsobu dojíti nedalo. Ale to se státi musí, drahé dítě, jest to jediná cesta, která Ti otevřena jest ku štěstí a zdaru a jedinou pomoc při tom znám, náboženství; Bohem porozumíš i lidem; bez něho pak jest všecko snažení marné. Kdybys nalezl nábožného a rozumného kněze, abys mu rozložil veškeré své cítění a myšlení, mohl by Ti jistě udati prostředky k Tvému zachování, kdežto já příliš slabou a nezkušenou se cítím, abych nalezti mohla klíč ku Tvé povaze, která od mé tak velmi se liší. Mně jen lze pro Tebe žádati pomoci, jen z celého srdce za Tebe se modliti a po všem smutném, co jsi mi včera a dříve již řekl, nevěřiti, že by Ti bylo lhostejno, mně zbytek mého života ztrpčiti a mne bezměrně nešťastnou učiniti. Kdyby Tě mé psaní na začátku snad nevolí naplnilo, prosím Tebe, neodmítej ho úplně od sebe a dej si času k přemýšlení, které Tě zajisté přesvědčí, že jen z lásky a povinnosti své tak jsem mluviti mohla, ze vroucí touhy po Tvé spokojenosti jako Tvá věrná, upřímná, vroucně Tě milující matka.“

Bohužel všecky tyto jemné ač ze srdce krvácejícího mateřského pocházející domluvy nemohly hr. Ervína ze trudnomyslnosti vysvoboditi; domýšlel se ustavičně, že lidé ho neuznávají a pronásledují, že s pravým povoláním se minul a věčně nešťastným zůstane. Mimo nadání odebral se z Prahy do Čech; starostlivá matka i tam mu poslala list dne 18. června 1846: „Když dva lidé, kteří by se měli milovati a se milovati chtějí, sobě nerozumějí, jest nejlépe, když se na čas rozloučí. Tak se to má i s námi, milý synu. Nejsrdečnější vůle, aby všecko bylo mezi námi na spůsobu nejlepším, aspoň při mně se nenedostává, ale ovšem nelze mi ničím k tomu přispěti, pokud Ty, drahé dítě, na mylné cestě setrváš, na kterou Tvá mysl se dala. Tato cesta Tebe nemůže uspokojiti a neuspokojí Tebe nikdy. Jen když Tvá přítomnosť jako požehnáním působí na ty, kteří okolo Tebe jsou, nalezneš uspokojení a uznání sám před sebou, poněvadž šlechetná povaha, jako Tvá jest, jen v tom blaho své najíti může. Prostředky k tomu Tobě dáti mi nelze, ježto povahy naše tak velmi od sebe se liší; mně lze jen Tebe prositi, abys nezadržoval za sebou štěstí, které od Tebe očekávati právo mám! V rozladu mysli, ve kterém jsi mne opustil, vleče se můj prázdný život, který nyní vedu, tím obtížněji dále; i já v tom nevidím plnění svého povolání a nemohu to přece změniti.“ Ostatek toho listu obsahuje zprávy rozličné, psané patrně proto, aby syna povyrazila; sama však truchlila a starala se o syna; jde to z listu daného hr. Bedřichovi z Prahy dne 21. června 1846: „Před několika dny nás Ervin opustil a vrátil se

do Čech s tak pobouřenou myslí, že se o něj velice bojím, poněvadž naše názory čím dále tím více se rozcházejí a já tedy také tím méně naň působiti mohu.“ Ale jakoby si zpomněla, že takovými zprávami na srdce Bedřichovo nemilosrdně dorývá, který bratra velice miloval, píše mu dále o rozličných událostech a konečně radostnou zprávu o J. Mánesovi, jenž Bedřichovi velmi milý byl, že obraz jeho „Petrarca a Laura“ od Mnichovského spolku uměleckého koupen byl a t. d.; že má radosť, poněvadž se seznámila s oběma bratry Maxy a t. d. Zatím dostala odpověď Ervinovu na list svůj daný dne 18. června a odepsala mu hned dne 23. června, ze kteréžto odpovědi poznáváme zoufalou mysl Ervínovu, který povolání a štěstí lidské za pouhý blud a klam měl, tak že se nám téměř zdá, jakoby čtení Schoppenhauera vinno bylo, že nemocné jeho nervy trudnomyslnosť zrodily. Píše pak matka: „Ač list Tvůj mnoho látky podává k vyvracování názorů Tvých, nečiním toho vědouc, že toho nemáš rád; jen tu otázku musíš mi dovoliti, zač vlastně povolání člověka pro tento a onen svět považuješ, když štěstí a povolání za chiméry prohlašuješ?“

V červenci odebral se hr. Ervín do Marianských Lazní, odtud pak koncem srpna do Teplic, kde jakási nehoda opět snad na koni jej potkala; píšeť mu matka z Vídně dne 8. září: „Byl jsi skutečně jako zázrakem zachráněn a nemůžeme Pánu Bohu ani dosti děkovati a považujme to za šťastné znamení pro Tvou budoucnosť.“ Avšak přání šlechetné dámy se nevyplnilo; neboť hrabě Ervín vrátil se z Teplic, kam mu matka ještě dne 14. září list poslala, do Čech, kde nemoc ducha jeho tak zatemnila, že hned po návratě svém dne 23. září 1846 se zastřelil, maje teprv jedenatřicet roků!

Hraběte Bedřicha tato nešťastná smrť bratrova hrozně dojala, tak že přátelé se obávali, aby z ukrutného bolu a žalu sám melancholií uchvácen nebyl. Psal mu v té příčině farář Kloboucký, šlechetný Jiří Vrba dne 6. října 1846: „Při tom neštěstí, které domu Vašeho oběma bratry [1]) se dotknulo, ovšem potřebí bude, byste nějaký čas při domě zůstal. Jen, milý pane hrabě, pozorujte všecko snažlivě a bystře. Zapuďte roztržitosť a zamyšlenosť, rovně též na nějaký čas knihy, až opět lehčeji dýchati budete.“ Také V. Štulc mu poslal dne 13. října 1846 list plný vřelé soustrasti a věrné přátelské lásky; „kdo z nás“ píše on, „může stopovati cesty Páně, kdo smělby se opírati svatým soudům jeho?... On Ti vzal bratra, kterého jsi miloval, kterému jsi z celé duše přál... Jakou naději

[1]) Bratru Augustovi kůň rozdrtil nohu.

míti můžeš? Ku které Tě láska zavazuje... Vím to z Tvých vlastních úst, jaké neštěstí potkávalo Vás za let vychování Vašeho, odebrali se do domu Vašeho za učitele a pěstouny vlci pod koží beránků... Ubohý bratr trpěl již za delší čas, duše jeho byla uzavřena... strhl jej neduh tajný hlodající na útrobách duše jeho uzavřené, odešel ze světa, aby uzřel na věčnosti, co na zemi zakryto mu zůstávalo... Postav na hrob jeho pomník, jenž by pramenem byl blahodarným pro nynější i budoucí poddané Vaše, z něhož by vycházelo požehnání po celém panství Vašem..." Účastenství všech přátel hr. Bedřichovi velikou útěchou bylo; i starosti, které mu nyní nastávaly, pomáhaly k tomu, že z trudných myšlenek se probíral. Hlavní pak následek hrozné události rodinné byl, že hr. Bedřich duchovní správu opustil.

Když totiž hr. Ervín ve statky se uvázal, učinili bratři smlouvu dědičnou, podle které v případě, že by Ervín umřel, statky spadnouti mají na nejmladšího bratra Augusta, nikoli na staršího Bedřicha, (který tedy dědictví ve fideikomisu se odřekl) začež mu bratr August roční apanáži dávati má. To tehdy se stalo; hr. Bedřich postoupil statky bratru Augustovi a tento se zavázal, mu z důchodů statků ročně 8400 zl. vypláceti. Tím nabyl hr. Bedřich prostředků, jimiž se mu stalo možné jediné vědám, umění a dobročinnosti se věnovati. Opustil tedy duchovní správu a odstěhoval se do Brna.

V Brně najal hrabě prostranný byt, aby v něm množství kněh, které již měl a které přikupováním rozmnožovati mínil, pohodlně umístiti mohl. Maje před očima vznešený příklad děda svého hr. Frant. Sternberka předsevzal si, založiti sbírku mincí, rytin, starých tisků, rukopisův a uměleckých předmětů vůbec, aby Moravě tím se stal, čím děd jeho Čechám byl. Biblioteka se množila rychle, an hrabě, jak toho účty v pozůstalosti jeho nalezené dosvědčují, ročně veliké sumy na knihy vynakládal; od strýce svého hr. Wallisa koupil r. 1847 knihovnu na zámku Kolešovickém chovanou a dal za ni tuším tři tisíce zlatých; bylo v ní mnoho vzácných děl, jako n. p. Museum Florentinum od Goriho, Museum Pio-Clementinum od Viscontiho, Museum Bourbonicum Akademie Pompeji-Herkulanské, Thesaurus Antiquitatum od Gronovia a t. d. K tomu se družily skvostné rytiny, starší a nové; roku 1848 koupil od brněnského měšťana M. Greisingera sbírku mincí za deset tisíc zlatých jemu nabízenou a r. 1849 sbírku moravských mincí po zemřelém archiváři Bočkovi, kteréžto obě sbírky v letech následujících hojně rozmnožil. Hlavně však staral se, aby biblioteka zásobena byla díly výtečnými ze všech oborů vědy; nebylo tehda znamenitější biblioteky v Brně, tak že nebylo také pomůcek, jichž při pracích vědeckých užiti lze

bylo. Šlechetný hrabě půjčoval knihy své nejen v Brně, nýbrž také mimo Brno každému, kdo ho za to požádal. Ač jeho biblioteka byla privátní, přece se jí užívalo jako veřejné; dosvědčuje to komický případ. Treviranus totiž, bývalý inženýr kn. Salma, potřeboval odborného časopisu; zašed k hr. Taroucovi a dověděv se, že časopisu toho v bibliotece není, kritisoval přísně, co to jest prý za biblioteku, která tak vzácného díla nemá, až se mu dostalo naučení, že jest v bibliotece soukromé nikoli veřejné. Maje úmysl přispívati ku vzdělání českého lidu na Moravě kupoval horlivě knihy české a v příčině té sebral také koupí starší tisky a prvotisky i rukopisy české, jmenovitě mnoho biblí, které nyní majetkem musea v Brně jsou. Dům jeho stal se středištěm literatů brněnských, z nichž každý od šlechetného hospodáře přívětivě a srdečně vítán býval. V bytu jeho byl prostranný pokoj určen za čítárnu, kde nejen noviny rozloženy byly, nýbrž místa bylo dosť, aby ti, kteří jeho biblioteky užiti chtěli, pohodlně čísti mohli; úřad bibliotekáře zastával úslužný hrabě sám. Večer shromažďoval hrabě vůkol sebe důvěrnější společnosť vlastenců brněnských, jako byli Ohéral, Sušil, prof. Kalivoda, Těšík, Dr. Škorpík a jiní a v tomto kruhu horlivých vlastenců rozmlouvalo se o smutné přítomnosti lidu slovanského, o nadějích a tužbách do budoucnosti. Kněži ze školy Sušilovy apoštolovali sice horlivě ne-li po celé Moravě, tedy aspoň po diecesi brněnské; avšak nedostávalo se listu českého, který by lid výdatně poučoval a záležitosti národní veřejně na přetřes bral. J. Ohéral vydával sice dobrý list „Moravia,“ ale německy psaný, který tedy pro náš lid nebyl; poněvadž však duchem nám protivným redigován nebyl a bedlivě k tomu přičiňoval, aby znalosť vlasti se šířila, snažil se hrabě Tarouca, aby Moravia svůj program rozšířila, aby jmenovitě přinášela důkladné články z dějin vlasteneckých, rozpravy o mravích a spůsobích lidu českého i německého na Moravě, o knihách slovanských v Rakousku vydávaných, články poučné o umění, socialních poměrech, jmenovitě o příčinách vzmáhající se chudoby atd. Psal mu Ohéral dne 31. srpna 1847: „Všecko se těší na změnu s Moravií; nedávno jsem mluvil o tom u přítomnosti gubernialního rady Schöbla s měšťanostou,[1]) který věci horlivě se ujímal pravě, že pod Vaší záštitou zajisté důkladná věc se provede. Račte mi další své rozkazy dáti a jmenovitě dra. Otta zpraviti, aby, bude-li potřebí, při vládě za povolení žádal, by Moravia program svůj rozšířiti mohla.“ Týž Ohéral však odhodlal se

[1]) Purkmistrem brněnským tehda, ovšem vládou ještě jmenovaným, byl J. Ryčel; psával se Ritschl; byl přítelem vlasteneckých snah, též synové jeho.

také počnouc novým rokem 1848 vydávati list český, jménem „Týdenník,“ v čemž mu hrabě též pomoc svou slíbil. Ale z této tiché činnosti byl vyrušen hřmotem roku osmačtyřicátého.

Dotkneme zde jen krátce z tehdejších událostí, čeho nám v naší příčině potřebí se zdá. I v království českém doutnala dávno mezi stavy nespokojenosť s Metternichovým absolutismem; poprvé se zjevila na sněmě zemském roku 1845, podstatněji však r. 1847, kde stavové na sněmě shromáždění odepřeli jistou přirážku k dani od vlády nedosti odůvodněnou, první to čin oposiční českého sněmu od více než 200 let! Bohužel, že tato oposice na zděděném právu veřejném koruny české založená náhle přetržena jest rokem 48tým, jehož ruch v rakouských zemích nejdříve se ohlašoval v Lombardii a Benátsku, kde již koncem ledna obyvatelstvo s vojskem krvavě se sráželo. Když pak dne 24. února 1848 revoluce v Paříži dokonalé vítězství slavila, hrnuly se vlny její k západní Evropě a kde která nespokojenosť skryta byla, vynášela se jimi na povrch. V týž den 11. března, ve který ve Vídni výbor z jednotlivých spolků vídeňských adresu obsahující žádosť za konstituční garantie stavovskému výboru podal, by ji tento sněmu dolnorakouskému k dalšímu o ní jednání odevzdal, byla také v Praze památná schůze v lázni Svatováclavské, kde zvoleny některé osoby, by sepsaly a císaři předložily žádosť, jež obsahovala všecko to, na čem schůze se ustanovila. V té žádosti byla také prosba, aby se zřídil společný sněm pro všecky země koruny české. V týž den 11. března měli stavové moravští v Brně soukromou poradu, v níž se usnesli požádati císaře za svolání sněmu moravského, který také dne 30. března zahájen byl. Na tomto sněmě rokovali stavové také o žádosti pražské, aby pro všecky země české byl ustanoven jeden sněm. Jest patrno, že Čechové nemínili, aby Morava a Slezsko pozbyly svých sněmů zemských ku zřízení svých záležitostí, nýbrž že na mysli měli bývalé generální sněmy, na které se poslové z Moravy a ze Slezska k sněmu českému vysýlali; avšak Čechové se určitě o tom nevyslovili a nastalo tudiž po Moravě mínění, že Čechové autonomii Moravy zničiti a ji ke království přivtěliti chtějí. Sněm moravský rozhodně se vyslovil tedy proti společnému sněmování s Čechy a jediný, který vzhledem k generalním sněmům stanoviska českého hájil, byl hrabě Bedřich Tarouca, jehož, ovšem s jistými výhradami, poslanec města Jihlavy, Streit v té věci podporoval; sněm ovšem důvodů Taroucových neuznával. Této žádosti Čechů zneužívali pak rozliční agitátoři revoluční, aby nenávisť proti Čechům a proti všem Moravanům, kteří starodávného státoprávního svazku mezi markrabstvím a královstvím hájili, podněcovali

a rozšiřovali. Brošurkami, zvláště pak řečmi vídenských deputací revolučních, kteří dosti často do Brna přicházely, ostouzeni jsou Čechové jako panslavisté, jako nepřátelé Moravy, jež prý se jich jinak neubrání leč spojením s Frankfurtem. Čím hloupější za doby té nějaké obvinění bylo, tím snáze se mu věřilo; to věděli ti, kteří lži mezi lidem rozšiřovali, velmi dobře. Jak mozky tenkráte pomateny byly, dosvědčuje nejlépe výrok onoho šosáka vídeňského, který na aristokraty klel, poněvadž jsou vinni, že všecko panstvo z Vídně odjíždí. Podobně věci se měly v Brně, kde před revolucí byla krásná shoda mezi německými a českými obyvateli a odporu proti idealním snahám našim o rovné právo nebylo. Jakmile však panství „frase“ revolucí také v Brně se zakotvilo, bylo zde Čechožroutů dosti, kteří ovšem nevěděli, proč jimi jsou. Tato nenávisť proti Čechům rozzuřila se ještě více, když česká místa v Čechách do Frankfurtu nevolila a na Moravě českého příkladu následovali.[1]) Za ohniště odporu proti Frankfurtu, za středisko agitace proti volbám k německému parlamentu považován v Brně byt hraběte Taroucy,[2]) kde prý panslavisté brněnští v noci se scházívají a pikle své kují.

Když sjezd slovanský do Prahy vypsán byl, odebral se k němu také hrabě náš, a měl účastenství ve všech poradách, které pak politování hodnými událostmi svatodušnými přerušeny jsou. Událostí červnových užili, jak se samo sebou rozumí, nepřátelé národu českého, aby Bůh ví jaké zrádné úmysly mu podkládali a jej před celým světem zostouzeli. Málo v tom pomohlo osvědčení českých vlastenců dané dne 30. června 1848, ve kterém jednání Čechů se ospravedlnilo; aby se mu nevěřilo, o to se postarali přívrženci revoluce. Hrabě náš podepsal se s jinými muži, kteří osobně při událostech červnových byli, za svědka pod toto osvědčení, které také ve Brünner Zeitung dne 13. července otištěno bylo.

Kterak vášeň tehda lidi oslepovala a kterak nerozumně leckterému žvastalu se věřilo, poznati lze, pravíme-li, že, když dne 14. a 15. června proletáři útoky na jatky, pekařské krámy a moučné sklady činili, za původce těchto výtržností rozkřičeni jsou čeští vlastenci v Brně, hlavně ovšem hrabě náš, ač on již koncem máje z Brna do Prahy se byl odebral. Psal mu v té příčině J. Těšík: „Nemůžete si ani pomysliti, jaká zuřivosť nyní v Brně proti Čechům panuje; naše noviny jsou plny líčením nejstrašnějších věcí, kterých

---

[1]) Památnou v té příčině zůstane volba ve Vyškově (dne 13. máje 1848), kde stateční Hanáci vedeni jsouce Dr. Škorpíkem, rytířem Mannerem a hrabětem Pöttingem volbu do Frankfurtu překazili.

[2]) Bydlel tehda na zelním trhu č. 318.

se Čechové prý dopouštějí; podle nich vycházejí nyní na jevo záhubná spiknutí česká proti německým aristokratům a kněžím, kteří prý všichni mají býti zavražděni, hr. Buquoi sedí prý v žaláři, kde sv. Jan Nepomucký kdysi seděl, v jeho domě nalezeny prý zrádné listy, ve sklepě pak dvě guillotiny. A nyní račte slyšeti, kterak tyto zprávy z Čech v Brně působí. Do Vašeho bytu přišli gardisté podívat se, co se tam děje; roznášela se zpráva, že u Vás mívají Slované noční schůze, Vy že jste peníze proletářům dal, aby kramolu proti pekařům a moukařům činili, ačkoli jste dávno již byl odjel, než výtržnosti se staly. Mimo to pověsti a povídačky o pletichách slovanské strany v Brně; špiclové, kteří každého, kdo do Vašeho domu vchází a z něho vychází, dobře pozorují... Vyznávám, že duše má trpkostí nejtrpčejší jest ztrápena. Jednota Moravská vlastně přestala, žádný již tam nechodí, anoť jest se obávati útoku na Váš byt. Šembera dal tisknouti a na rozích přilepiti ohražení proti pověstem o něm roztrušovaným, ale tím více na něj se nadává, takový p . . . . má býti pověšen, podpis jeho na ohražení byl vyškrábán atd. atd. Čas a místo mi nestačují všecko psáti a musím tedy mnoho k ústní rozmluvě s Vámi odložiti.“ Nejvíce ovšem mrzela Jednota Moravská revolucionářskou stranu v Brně. Spolek ten založen dne 6. června 1848 a vytknul sobě za účel: „vzdělávati se v jazyku českém čtením a rozmluvou a napomáhati národnosti slovanské i vzdělanosti vůbec; bdĕti nad provedením úplné rovnosti práv obou jazyků vlastenských v Moravě.“ Členové Jednoty scházívali se v bytě hraběte Taroucy, kde také čítarna Jednoty byla. Pokud Jednota jen noviny čítala, nevšímáno si jí hrubě; ale když dne 7. června vydala v Týdenníku provolání k lidu moravskému, jaké poslance má voliti na sněm říšský do Vídně a když lid pak tím provoláním se řídil, tu nastala hrozná zuřivosť proti Jednotě a jejím členům a hlavně proti hraběti, který tak nebezpečný (!) spolek u sebe přechovával. Předkem se obrátila zuřivosť liberalů přemrštěných v Brně proti kněžím, kteří pod to provolání se byli podepsali; byli to G. Kalivoda, Fr. Sušil a Jos. Těšík. Nemajíce moci jinak k těmto kněžím sáhnouti stěžovali se do nich u biskupa, o kterém bylo známo, že ruchu českému maje jej za husitství nikterak nepřeje. Biskup skutečně věc kněžím vyložil na zlou stránku; přísně pokáral Těšíka a Sušilovi se řeklo, že by za takových okolností profesorem theologie zůstati nemohl. Hlavní vinník však, hr. Tarouca nedošel kárání, za prvé nebylo ho v Brně, za druhé nebyl v úředním postavení; avšak domlouváno mu již v Praze a později také v Brně od rozličných osob, aby toho vlastenectví nechal, že

prý to není nic jiného než přemrštěnosť a zvláštnůstky; hrabě ovšem zůstal sobě i národu českému věren, [1]) rovněž přátelé jeho ze stavu kněžského. Ačkoli hrabě v Brně nebyl, an odjev z Prahy čas nějaký na statku v Čechách meškal, sbírala se Jednota opět, nebyvši pak již tak zuřivě pronásledována, poněvadž strana rozumných lidí v Brně vrch dostávala, kteří konečně přece uznávali, kam ten furor Frankfurstský vede.

Avšak není úlohou naší šířiti se zde o událostech tehdejších politických; dostačiž nám, že jsme dotknuli, kterak hrabě Bedřich za té doby pobouřené věrně se ujímal národu našeho. Ale ani za doby té nazapomínal na hlavní úkol svého života — na umění a vědu. Sbíral dále mince a měl již tehda důkladné znalosti numismatiky; kterak sbírka jeho již v době té vyhlášena byla, viděti z listu drem. Šimkem jemu dne 14. listopadu 1848 zaslaného, v němž onen jménem vévodkyně Kurlandské žádá, aby hr. Tarouca jí přepustil dukáty a tolary ražené od děda jejího Jana Kurlandského. I jako znatele a podporovatele krásného umění jeho jméno již tehda slynulo; byl u veliké vážnosti v patriotickém spolku umění v Praze a podobal se v té příčině šlechetnému hraběti F. Thunovi, presidentu toho spolku, jenž dne 15. prosince 1848 hraběti Taroucovi psal: „Srdce mé horoucně k umění lne a jelikož mi bohužel přáno nebylo, abych sám se stal umělcem, aspoň to jsem sobě slíbil, abych jiným v tom byl napomocen.“ U profesora při Düsseldorfské akademii, Jindřicha Mücke objednal obraz (r. 1848) představující Danteho, jak tento slavný básník dílo své *divina comedia* na dvoře vévody Can Grande jemu, jeho manželce a dvořanům předčítá; [2])

---

[1]) Divno, jak tehda říkaje vzduch na lidi působil. Bylo patrno, že Slované jmenovitě Čechové, seč jsou zastávati se musejí Rakouska a nemohlo býti pochybnosti, že pokročilejší německá strana ideal svůj viděla ve Frankfurtě. A přece nadržováno straně té i od mužů, kteří úplně konservativně smýšleli. Jak Sušil a Těšík v Brně, tak káráni byli hr. Pötting a dr. Škorpík v diecési Olomúcké; ano arcibiskup, uslyšev, že hr. Pötting pomáhal ve Vyškově volbu Frankfurtskou překaziti, v prvním okamžení na to myslil, aby olom kapitola hraběte ze sebe vyloučila; když mu to brněnský biskup vymluvil, chtěl zase aby hrabě P. z Kučerova odešel, by jej aspoň na blízku svého panství (Vyškovského) neměl. I mezi kněžími byli tehda, ač jen velice pořídku, přívrženci politiky německé, či lépe mluveno, odpůrcové vlastenectví českého; jisto jest, že proti Těšíkovi a Sušilovi v Brně štval jeden prof. theologie, proti hr. Pöttingovi několik kněží děkanství Vyškovského a „jak nejvíce pravdě podobno, Tidl.“

[2]) V pravo za vévodkyní jest podobizna hr. Taroucy. Obraz ten daroval hr. brněn. museum, kde posud se chová.

za obraz ten, který na začátku ledna 1849 byl hotov, zaplatil hr. 1200 tolarů. Když násilným skrocením revoluce vídeňské nastaly aspoň v Čechách a na Moravě časy tišší, tím vřeleji přilnul k umění a vědě, nejsa ze snah svých vyrušován lomozem politických vášní, kterými jej dříve přemrštěnosť odpůrců Slovanstva znepokojovala.

Avšak proto nikdy nepouštěl z očí snah kterýchkoli, jež ku vzdělání lidu českého a ku zvelebení Moravy směřovaly; v té příčině býval vždy stejně horliv, ač práce s tím spojené jej na čas od zamilovaných jeho předmětův odlučovaly. Když r. 1848 dáno bylo právo spolčovací a spolky liberální všeho druhu povstávaly jako houby po dešti, zrodila se v Mateji Procházkovi myšlénka shromážditi český lid katolický v Brně ve spolek, v němž církevní a zároveň národní smýšlení pěstovati se mělo. Bohužel, že tehdejší hierarchie, ovšem exceptis excipiendis, o duchovní potřeby lidu českého v městech německých nebo poněmčených málo dbala; poněmčování bylo účelem vládního systemu a hierarchie při tom pomáhala, jak velmi zasloužilý kněz té doby hraběti Taroucovi psal: „Naši biskupové, Bůh jim odpusť, těžce hřeší; církev by byla svobodna, kdyby oni jen byli chtěli. Jim ale líbí se sloužiti, aby mohli panovati.“ Nový spolek katolický měl tedy býti středištěm lidu českého v Brně a tak založena tedy *Jednota katolická* za ústřední či mateřskou jednotu, k níž se za krátký čas několik set filialních spolků působením vlasteneckého kněžstva přidružilo. Ročně bývala valná schůze, ku které venkovské jednoty své posly posílaly. Rokováno na těch schůzích nejen o věcech náboženských, nybrž také o socialních poměrech, o chudobě a chudobinských ústavech, o úpadku řemesel, o fabrikách atd. tak že za doby nejtužšího absolutismu katolická Jednota byla jediný spolek, kde veřejně o záležitostech se pojednávalo, o kterých jinde zmínka se činiti nesměla. Hrabě tuto Jednotu, jejíž presidentem nějaký čas byl, podporoval velmi horlivě a jmenovitě zapravoval útraty na valné schůze, jež v redutním sále se odbývaly, ze svých peněz. Jiná myšlénka, v níž národní, historické a církevní vědomí spojiti lze jest, jest myšlenka Velehradská, Velehrad jako sídlo Svatoplukovo a Methodovo. I té se ujali vlastenečtí kněži a připravovali lid na pouti, jež příště se tam konati budou. Píše v té záležitosti dr. Bílý hraběti dne 18. března 1849: „Rokovati také chceme o pouti na Velehrad. Lid pořad se táže, jestli slíbená slavnosť na Velehradě bude? My kněží chceme a máme se toho ujímati; jest to nejmocnější myšlenka ku probouzení národního a církevního vědomí v lidu. Má lid náš dáti se zahanbiti Turkem, který k hrobu svého proroka putuje? Náš lid putuje do Uher, do Slezska, do

Štýrska a jinam a moravského Bethléma, sídla Svatoplukova a Methodova nemá navštěvovati? Není na blízku sv. Hostýn? Jednou se musí učiniti začátek, leč že bychom lhostejni býti chtěli k budoucímu svému štěstí a blahu." Rovněž píše J. Fáborský v té záležitosti hraběti a zve jej, aby v den 27. března do Brna z Čech dojel na poradu důležitou: „.... Pouť na náš Velehrad v měsíci květnu bude mimo jiné — hlavní théma porady naší. Mnoho tisíc poutníků ze všech stran Moravy na Velehrad se sejde. My mladší kněží půjdeme s nimi, všudy po cestě a na Velehradě v každém jen poněkud příhodném místečku v kostele i mimo chrám kázati se bude; životopisy sv. Cyrilla a Methoděje s obrázky rozdají se poutníkům zdarma." Poradní schůze děla se v bytě hraběcím v čítarně.

Podobně horlivé účastenství měl hrabě a s ním vlastenečtí kněží v Národní Jednotě, spolku to, jehož hlavní účel byl, podporovati národní literaturu. Když však návodem několika méně rozvážných členů jako Uherka, Rozehnala atd. návrhy se činily, by Národní Jednota vydávala překlady spisů Voltairových, Sueových a Sandové, a tím kněžím nemožné učinili, déle zůstati členy takového spolku, usnesli se kněži z Národní Jednoty vystoupiti a založiti nový spolek k vydávání kněh. Tak povstalo r. 1850 posud kvetoucí Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje, jemuž hrabě znamenitou sumou 1000 zl. přispěl; k jeho žádosti Mánes zhotovil nákres na diplomy, který údové Dědictví dostávají.

Vykonávaje povinnosti své jako kněz a vlastanec zůstal také věren předsevzetí svému následovati děda svého a podporovati umění seč byl. Jednota výtvarných umělců v Praze těšila se z jeho štědré podpory; dne 29. června r. 1849 zaslala mu list, v němž mu za velikomyslnou podporu děkuje, kterou ji obdařil a dne 1. prosince téhož roku opět vyslovuje mu díky za novou podporu peněžitou. Vida, kterak v Praze umění horlivě se pěstuje a krásných výsledků se dočiňuje, hrabě umínil si o to se pokusiti, zdali by v Brně nebylo lze umělecký spolek založiti, který jako sekcí vlastenecké společnosti v Brně býti měl. Ujal se věci horlivě, sepsal stanovy a rozesýlal je po známých svých, aby mu mínění svá o tom zjevili. Nelze upírati, že Brno, toto materialní průmyslové město se nehodí býti středištěm snah uměleckých; velmi trefně to vyjádřil hr. Egbert Belcredi, který v listu daném dne 2. prosince 1849 stran věci té své mínění pronesl: „... Nad to více není poloha naší země mezi Prahou a Vídní, která studiím v umění tak bohatých pramenů poskytují, takovému plánu přízniva a to tím méně, jelikož v naší zemi podporovatelů umění jest málo a tito zajisté ještě dlouho v příčině té ku

Praze a k Vídni hleděti budou. Tím však by se nám peněz nedostávalo, jichž k takovému předsevzetí nevyhnutelně potřebí jest. To vše uvažuje nemohu takovému podniku *na tuto dobu* skvělé budoucnosti předpovídati a obávám se, že každý nezdar, jenž by naši společnosť zastihnul, odpůrce její smělejšími učiní, přátelé pak ochabnou a účastenství veřejnosti tím by jí hned ubylo.“ Uznávaje váhu těchto důvodů hrabě Tarouca pustil tuto myšlenku aspoň na ten čas mimo sebe. Tou dobou zanášel se také s úmyslem založiti Letopis pro dějiny a starožitnosti moravské, k čemuž někteří spisovatelé pomoc přislíbili; jakmile však hrabě se pronesl, že místo letopisu vydávati míní list čtvrtroční, ti, kteří pomoc dříve slíbili, v slovu již státi nechtěli a tak s toho podniku sešlo.

Takto šlechetný hrabě všudy pobízel k činnosti a nikdy těžce nenesl, když úmysly jeho ve skutek se uvesti nemohly. Byl rád, když se mu něco podařilo; když se nepodařilo, těšil se zásadou: in magnis et voluisse sat est. Jeho duch ustavičně se zanášel plány zříditi to, čeho se ještě nedostávalo a s duchem pracovalo také jeho dobrotivé srdce. Poznav, že při brněnské ochranovně pro zanedbanou mládež není duchovního správce, který by mládež nejen náboženství vyučoval, nýbrž také ku zdárnějšímu vychování mravnímu přičinil, založil při ústavě tom místo spirituala s ročním platem 400 zl. a vydal od sebe nadační listinu dne 17. srpna 1850. Prvním spiritualem byl ustanoven Beneš Kulda, druhým Ignác Vurm. Mimo toto nadání hrabě zřídil v domácí kaple toho ústavu oltář nákladem 1300 zl. k. m., daroval jí kalich za 200 zl. a paramenty v též ceně.

Myšlenka, založiti v Brně moravský spolek přátel umění, ho neopouštěla; nemoha na ten čas jinak působiti užíval valných sjezdů katolické Jednoty, při nichž se zřizovala výstava uměleckých děl, ovšem na větším díle jen církevních. Když pak dne 10. března roku 1854 jmenován byl konservatorem starožitných staveb na Moravě, myšlenka ta v něm se obrodila čerstvou silou; nalezl jsem v jeho pozůstalosti pojednání, ovšem více jen načrtané než úplně provedené, ve kterém vykládá příčiny, za kterými umění na Moravě s bývalé výše tak kleslo, že teď ani jednoho výtečného umělce v naší vlasti není. Hlavní příčinu nalezá v tom, že zrušením bohatých klášterů přestalo podporování nadaných mladíků, které kláštery na útraty své do Italie posílaly, aby se tam vzdělali, po návratu pak do vlasti práce u nich zakazovaly; když kláštery zrušeny jsou a žádný již umělecky nadaných lidí mladých ani posíláním do Italie ani zakazováním prací nepodporoval, nemohla Morava

vychovávati umělcův a tím také přestalo samo sebou tvoření umělecké ve vlasti naší. To, co dříve bohaté kláštery činily, měl nahraditi umělecký spolek; měl kupovati výtečnější díla umělecká, zvláště pak obrazy a věnovati je pak brněnskému museum, aby při něm poznenáhlu obrazárna se zřídila; „pak zase“ praví hrabě na závěrku svého pojednání, „budeme míti na Moravě své umělce a budeme teprve tam, kde naši předkové již před stoletím byli.“

S tímto jeho plánem, který bohužel ve skutek nevešel, souvisel dar, který brněnskému museum učinil. Hrabě totiž vším právem měl za to, že ústavům, které „umělecké sbírky chovají, jest potřebí knihovny obsahující vědecká díla, z nichž poučení čerpati lze o těch odborech umění, z nichž ústav ten sbírky má. Biblioteka dle přesvědčení jeho měla býti rukojetí a návodem pro začátečníky a komentarem pro pokročilejší, aby snáze vnikali v podstatu a velebu krásného umění. Za tou příčinou darovával již od r. 1848 znamenitější díla přírodovědecká a umělecká museum brněnskému. Když pak biblioteka jeho přikupováním pořad se rozmnožovala, stávala se mu obtížnou tím více, an nemaje vlastního domu v čas svého přebývání v Brně od roku 1847 až do roku 1856 třikráte z bytu do bytu stěhovati se musil. Mimo to omrzelo jej sám býti bibliotekářem a viděti, kterak mnozí, již knihy si vypůjčovali, jich nevraceli, což snadně se stávalo, an hrabě mnohokráte zapomněl zaznamenati, komu co půjčil. Proto se odhodlal biblioteku svou, prozatím ne celou, brněnskému museum věnovati. Přípisem daným dne 4. máje 1854 ohlásil ústřednímu výboru vlastenecké společnosti, že vyjma prozatím výběr kněh biblioteku svou museum postupuje a ve vlastnictví jemu odevzdává; přeje si však, aby bibliotéka se stala co možná přístupnou veřejnosti, aby se zřídil katalog a díla, která by snad byla neuplna, aby se doplnila. Tak dostalo museum 3508 svazků, mezi nimiž díla drahocenná umělecká a vědecká, jež i největším bibliotékám evropským ozdobou býti mohou; mimo to byla mezi těmi knihami vzácná vydání biblí českých i německých, mnoho vzácných prvotisků čili inkunabulí, výtečná díla ze všech oborů dějin církevních i světských, z literární historie atd. Mimo to daroval museum zároveň velmi slíčně pracované skříně na knihy, od kterých stolaři platil 2000 zl. Poněvadž se přesvědčil, že v Brně spolku uměleckého zříditi nelze, umínil si, dvacet uměleckých děl, které z pozůstalosti děda svého Františka hr. Sternberka zdědil, věnovati pražskému spolku patriotických přátel umění, jehož pravým zakládatelem hrabě Sternberk byl. Psal o tom hr. F. Thunovi do Vídně žádaje, aby to do Prahy ohlásil; hr. Thun vroucnými slovy mu děkoval dne 18. listo-

padu 1856 a pravil: „Račte především přijati díky nejsrdečnější, že jste mě ustanovil hlasatelem tak radostné zvěsti a račte býti ujištěn, že v nezměnitelné úctě chovám památku Vašeho nezapomenutelného děda Sternberka, jenž se přede mnou skvěje jako příklad ovšem nedostižitelný.“ Výbor spolku pak rovně poděkoval se hr. Taroucovi listem daným dne 19. listopadu téhož roku praviv: „Čím vděčněji pamět na šlechetného přítele umění, hr. Sternberka, v naší společnosti žije, tím radostnější jest nám účastenství, které šlechetný vnuk našemu družstvu věnuje darem z pozůstalosti zakladatele našeho spolku, kterýžto dar jako trvalá památka na něj v naší gallerii se zachová.“

Na takový způsob daroval hrabě poklady, na jichžto sebrání mnoho a mnoho tisíc byl vydal. Náklad na knihy a umělecká díla, podpory dávané vědeckým, uměleckým a dobročinným spolkům a jednotlivcům, o nichž později ještě se zmíníme, byly by uvedly mnohem větší důchody v nepořádek, než on jimi vládnul. Dával a dával, pokud měl a neměl-li, najímal peníze pod vysokými úroky. Šetřiti a hospodařiti neuměl, v tom mu bránila láska k umění a vědě, láska k přátelům a k chudině. Bohužel že bratr jeho August jemuž statky byl postoupil, jemu v náklonnosti k umění a v dobročinnosti podoben byl; oba podle příkladu děda to považovali za česť kavalírskou, býti mecenáši vědy a umění, podporovateli chudoby u veřejnosti a v soukromí. Hrabě August dbal více o obrazy, než o statky a správu jejich; vědomosti jeho v uměních se šířily, sbírky jeho a bibliotéka se rozmnožovaly, ale správa statku nedohlížením majitele klesala čím dále tím více; dluhy rostly a důchody tím se umenšovaly. Pravá šlechta podle tradicí svých jest ovšem morálně povinna, státi jako na výsluní; ale nesluší jí zapomínati, že postavení svého zachovati jí jen lze, když ku ctnostem tradice se druží hmotný základ, materialní podstata. Toho však oba hrabata v neskonalé dobrotě své nedbali. Hrabě Bedřich sice od přátel několikráte upozorňován byl, aby lepší řád u vydání svém zachovával; již r. 1848 radil mu Těšík, aby finance své v pořádek uvedl; byl to ovšem hlas volajícího na poušti. Prelat Napp nabízel mu r. 1858, aby se odstěhoval do Králové kláštera na Staré Brno, nabízel mu prelaturu za byt, chtěl, aby se stravoval v klášteře potud, pokud jeho finance v úplném pořádku nebudou; avšak hrabě toho nepřijal. Apanáže jeho ze statku nepravidelně přicházela, tak že se hrabě r. 1859 odhodlal poměrů neutěšených se sprostiti. Způsob, na který to učinil, ukazuje jeho šlechetné smýšlení v nejkrásnějším světle; nepracoval posud nikdy účinně v duchovní správě a tehdy se usta-

novil, státi se vojenským kaplanem, aby nejtěžší duchovní správu na bojištích a v nemocnicích polních v Italii vykonával. Matka, která se o předsevzetí jeho hrabětem Augustem dověděla, utvrzovala jej v tom, psavši mu dne 16. června 1859, že krásný jeho úmysl jí hluboce dojímá a těší.

Nežli do Italie se odebral, vyplnil slib museum brněnskému r. 1854 učiněný a daroval mu opět veliký počet kněh, tehda vymíněných, tak že museum od něho obdrželo více než 6000 svazků děl znamenitých. Mimo to daroval při té příležitosti museum také 8 obrazů olejových a starožitnosti některé. Jsa dne 1. července 1859 polním kaplanem jmenován nežádal platu nýbrž si vymínil jen byt a sluhu. Vypravuje se na cestu poslal příteli, jenž právě se byl stal farářem, 100 zl., „aby měl na začátek“ — ačkoli tehda sám zbytečných peněz neměl. Dne 1. srpna téhož roku přijel do Verony a byl ustanoven v polní nemocnici č. 1, v níž sice málo raněných ale mnoho vojínů epidemickými nemocemi tyfem, skorbutem, neštovicemi a dyssenterií stonajících bylo a mnoho jich umíralo; jen v měsíci listopadu r. 1859 bylo 105 mrtvých. Z jara r. 1860 stěhovala se nemocnice do Cividale na hranicích Gorických a v lednu 1861 do Roviga, později r. 1863 do Euganejských hor a sice do města Este, kde hrabě sám tyfem onemocněl, ale šťastně se vyléčil. Toto jeho kaplanování bylo velmi trpkou dobou pro něj; nemaje platu od státu a nedostávaje pravidelně z domu příspěvků bez toho již uskrovněných přicházel u veliké nesnáze, tak že přinucen byl, žádati, aby mu plat vojenského kaplana vykázán byl. Dostával pak plat jako polní kaplan III. třídy od 1. října 1860 až do konce března 1863, ve které době nemocnice polní, při které byl, zrušena jest. Tím přestal hrabě také býti polním kaplanem, jehožto povinnosti neunavnou horlivostí a pravou křesťanskou láskou vykonával, jak to vojínové, kteří v nemocnici té byli, vděčnými slovy doma připomínali.

Jsa prost povinnosti služebné a citě se po tyfu ještě slabým umínil si cestovati po Italii, aby se po nemoci zotavil a hojné poklady italského umění poznal. Navštívil především Milan, odtud se bral Janovem, Parmou, Bolognou a Ravennou do Florencie, kde po dvě léta se zdržoval. Příčina toho byla za prvé, že v tomto ráji italského umění studiemi zdokonaliti chtěl vědomosti své v dějepisu, malířství a sochařství italském, za kterýmžto účelem znovu studoval díla Guicardiniho, Botovy a Leonovy o dějinách vlašských, pak díla Lanciho, Rumohra a Förstera o dějinách umění italského, chtěje takovouto přípravou úplnou požitbu si získati z návštěvy ostatních středisk italského umění, jmenovitě Říma a Neapole. Druhá

příčina, za kterou déle ve Florencii meškati musil, byla, že peníze z domu ještě liknavěji, než dříve, ho docházely. Psal matce, že se mu ve Florencii velmi líbí a velice šetrným spůsobem jí nařkl, že peníze ho nedocházejí; matka starostlivá mu odpověděla dne 4. září 1863: „Že s pobytem ve Florencii jsi spokojen, velice mě těší; ale že jsi bez peněz byl, velmi bolestně se mne dotýká. Nemáš-li ještě avisa, aneb nejsou-li peníze již ve Tvých rukou, zpravuji Tě, že asi před osmi dny opět Ti bylo zasláno pět set zlatých, které tedy reklamovati lze. Doufám Bohu, že dřívější nepořádky již se nepřihodí, poněvadž August zde všecko znovu zřídil. C... s místa a úřadu odstraněn pro mnoho nepořádků, kterých čím dále tím více se naň usvědčuje....“ Nicméně však hr. Bedřich všecek blažen kochal se v divech a kráse mistrovských děl uměleckých, jimiž „kvetoucí“ město na řece Arno tak bohato jest. První listy, které matce psal, nadšeně líčily poklady tyto; ale brzo zmocnila se jeho jakási nervosnosť a napadala jej melancholie; nervy jeho byly od jakživa velmi jemného ústrojí a slyšel jsem, že v dětinství svém trpíval křečmi, které se podobaly padoucí nemoci. Tyfus, který přestál jsa bohoslovcem a druhý tyfus v Este zajisté škodlivě působily v nervovou soustavu; ukazovala se u něho jakási dráždivosť, nedůvěra k lidem, ostýchavosť s nimi se scházeti a melancholie. V takových okamženích jen matce dobré, věrné se svěřoval, která pak vždy stejně laskavými slovy jej těšívala; tak mu psala v hod vánoční r. 1863: „Ačkoli mě Tvé psaní velice zarmoutilo, děkuji Ti přece za ně, že jsi se v něm bez obalu vyslovil a to mě utvrzuje v mém dřívějším přání, volati Tě nazpět. Přijď milý synu, budeš nám všem srdečně vítán... Co pak škodí, když August a Gisela někdy jsou jiného mínění než Ty; vždyť to u Tebe od Tvého dětinství tak bývalo. Na tom však při lidech, kteří se milují, mnoho nezáleží. Ale při Svém nynějším bezutěšeném životě nemůžeš ani duševně ani tělesně prospívati. Vždyť Bůh již při stvoření světa pravil, že není dobře člověku býti samému; není možná, abys delší dobu beze všeho obcování s lidmi byl. Že vlašským lékařům nedůvěřuješ, nedivím se, neměla bych sama k nim důvěry; ale proto přijď a hledej zde pomoci.“ Matka uhodla, že hlavní příčina neduhu při hraběti jest jeho samotařství; neboť když se mu podařilo naleznouti za přítele muže vzdělaného, šlechetného a důvěry hodného, jeho trudná mysl se vyjasnila a předměty umělecké i krásná příroda vlašská jej opět k sobě vábily a blahodarně na ducha jeho působily. Seznámil se hrabě totiž s abatem Orticonim, mužem jemných mravův a vřelého citu, důkladným znatelem staroklasické

literatury, jemuž vláda Viktora Emanuela stolici staroklasickou na Florenské universitě nabízela, které on však nepřijal. Tento muž, k němuž hrabě Bedřich velikou důvěru měl, povznesl brzo chorou mysl jeho a zůstal mů věrným přítelem po celý čas, co ve Florencii meškal. A právě v té době bylo hraběti velmi potřebí srdce upřímného; neboť dostával z domu zprávy, že manželka hraběte Augusta velmi nebezpečně stoná, až konečně přišla mu zvěst, že dne 18. února 1864 umřela. Hrabě Bedřich sice byl ztrátou této šlechetné, neobyčejně vzdělané a nábožné dámy velice dojat, ale přímluvou a útěchou přítele Orticoniho bolesť svou mužně překonal, zvláště když se k tomu družila slova matky, která mu velice často dopisovala. Probral se brzo z citů truchlivých a ujišťoval matku, že nyní ve svých skromných poměrech přece jest spokojen. Zanášel se dále se studiem umění, mimo to však také si všímal praktických věcí, jmenovitě hospodářských plodin italských, z nichž některé i do našeho podnebí se hodící hospodářské společnosti v Brně oznamoval a popisoval. [1]) Ale bohužel, že veselejší nálada mysli opět se kaboniti začala; poměry hospodářské doma tak se zhoršily, že peníze hr. Bedřícha málo kdy docházely a následkem toho byl téměř celý rok 1865 donucen z mešních stipendií žíti, tak že denně jedním frankem stačiti musil. Napadaly jej opět trudné myšlenky; stěžoval si matce, že tolik obětí na vše strany přinášel a že nikde vděčnosti a uznání nenalezl. Tenkráte mu odepsala slova, která jsme v čelo těchto svých řádků vytiskli: „Smutno jest velice, že všecky veliké oběti, které jsi přinášel a posud přinášíš, tak málo vděčnosti a uznání nalézají anebo že se Ti vděk a uznalosť aspoň tak málo ukazují; neboť všichni, s kterými August v Brně obcuje, s největší vážností a srdečností Tebe připomínají. Až se poněkud zotavíš, doufám, že Tvá nespokojenosť s lidmi dobré mysli Ti rušiti nebude.“ Důvěrně psal matce z Florencie dne 19. listop. 1865, že od té doby co chladnější počasí nastalo, zdravším se cítí: „Začínají zde nyní olivy sklízeti a olej připravovati, proto chci tyto dni buď sám buď s Orticonim si do hor vyjíti, abych oboje viděl. V tomto příjemném počasí zůstávají majetníci letních domů posud zde chtíce ještě venkovského života se nabažiti. Taková villa se zahradou co možná velikou a sice na blízku Brna jest nyní vrcholem mých přání. Kdyby byly poměry příznivější, nebylo by nemožné, aby přání mé se vyplnilo; ale při nynějším nedostatku peněz zůstane to pouhým přáním a snem. Podivno jest, že tak často sním o zahradě, o ozdobných staveních zbudovaných slohy různými, která buď

[1]) Listy jeho v té příčině dané tištěny jsou v „Mittheilungen“ r. 1865 č. 29. a 31.

mně náleží nebo jichžto budování řídím. Stavení ta, z nichž jest čarokrásná vyhlídka, mají otevřená sloupořadí, nejvíce arabského, někdy byzantského nebo italského nikdy však gothského slohu; uprostřed sloupořadí jest vodotrysk z bílého mramoru. Někdy vidím v oblouky okna zasazena a sloupořadí jest přeměněno v zimní zahradu. Strop jest pokaždé modrý a zlatými hvězdami posetý ....“ List není ukončen a nelze ani ustanoviti, zdali skutečně matce poštou zaslán byl. Ale ze snů těchto vidíme, jakými myšlenkami tehda hrabě se bavíval; patrně si přál, do vlasti se navrátiti a zde v pohodlném domě, při němž by zahrada byla, se usaditi, horoucí přání to, z kterého pak sny skvostné villy a zahrady vyluzovaly. Zmocnila se ho touha po vlasti, které tím méně se bránil, any poměry jeho materialní byly velice smutny, tak že buď zemřelý kanovník baron Königsbrunn anebo arcibiskup Olomucký jej penězi založiti musili, aby všecko ve Florencii uspořádati a na cestu domů se vybrati mohl. Dne 8. prosince ohlásil rodině, že se brzo navrátí; dovídáme se toho z listu hraběte Augusta, který mu dne 12. prosince 1865 psal: „... Předpokládáš, že o Tvém návratu víme, tomu není tak, a já si jen přeji, aby příčina, která Tě k tomu pohnula, byla radostná a Tvému přání přiměřená ... Na všechen spůsob budeme se těšiti, že Tě zase jednou uvidíme ... Žijeme skromně, ale spokojeně a bude rok od roku lépe ...“

Na začátku r. 1866 vrátil se hrabě do Moravy a to do Brna a první, co zde učinil, ukazuje nesmírnou dobrotivosť jeho. Sotva, že si po cestě oddechnul, objednal za tři sta zlatých nábožné a zábavné knihy české, aby je zaslal do vojenských nemocnic v Italii, poněvadž čeští vojáci tam bez lektury jsou; chtěl je prý již dříve jsa v Italii objednati, ale nelze prý tam českých kněh dostati a pak že neměl na to peněz! Dobrotivosť a lidumilnosť jeho nalezla však opět příležitosť, že se skvěle osvědčiti mohla. Nastávala válka s Pruskem; hrabě přijat jsa do Olomucké arcidiecese nabídnul se ihned za polního kaplana k službě duchovní v nějaké polní nemocnici, a když válka dříve se skončila, než nabídnutí jeho přijato bylo, a cholera na to zuřiti začala, odebral se na statek do Čech, kde jako pravý sluha Páně nemocné ošetřoval, těšil a svátostmi jim přisluhoval. Za obětivé přičinění jeho jmenoval jej arcibiskup dne 15. listopadu 1866 konsistorním radou. Začátkem školního roku 1866—67 přednášel v arcibiskupském alumnátě o historii umění zvláště církevního, avšak jen krátký čas; proč přednášeti přestal, není mi známo.

Roku 1867 meškal hrabě buď v Olomouci anebo na statku v Čechách, roku pak 1868 vrátil se do Brna, kde se v domě sta-

vitele a inženýra Fl. Zedníka ubytoval. O čem se mu v Italii zdávalo, že jest majetníkem villy, to nyní se snažil ve skutek uvésti, ovšem že podle poměrův a prostředků, kterými vládnul. Uspořádati nedoplatky, které po několika let za správou statku Českého zůstávaly, a zaopatřiti ohrady, by důchody sobě náležité budoucně řádně dostával, zůstavil advokátovi dr. Pražákovi, který té věci také horlivě se ujal. Když pak se naskytla příležitosť, koupil dům se zahradou na Údolní ulici v Brně, k němuž znenáhla přikupoval domky vedlejší a tři zahrady sousední, které pak v jednu spojil. Dům přízemný, který si podle pohodlí svého zřídil, jest v zahradě samé, tak že ve příjemném zátiší útulek naleznul. Nežli se však tam přistěhoval, utrpěl ztrátu, která velmi bolestně naň dorývala; umřela dne 15. prosince roku 1870 matka jeho šlechetná, ku které věrnou úctou a upřímnou láskou línul. Zemřela u vysokém stáří, v osmdesátém roce věku svého oplakávána nejen od rodiny vlastní, nýbrž také od veliké rodiny chudých, kterým štědrou podporovatelkou a a laskavou těšitelkou byla. —

Jsa v Brně nebral více účastenství v záležitostech spolkových, vyjma že byl členem výboru akciové společnosti Besedního domu, k jehož stavbě značnou sumou akcií přispěl. Když se z domu Zedníkova do vlastního stěhoval, věnoval opět znamenitý počet kněh a sice theologických alumnátu brněnskému, z české literatury však Matici Moravské, jíž se několik vzácných děl starších, jmenovitě Biblí králická šestidílka, dostalo. Přistěhovav se do zátiší svého začal zřizovati zahradu a umínil si pěstovati šlechetné druhy ovoce a věnovati se v letě zahradnictví, v zimě pak studiím umění, jmenovitě historie umění. Ale začátek jeho tam přebývání nebyl utěšený; churavěl nejen on sám, nýbrž také bratr jeho hr. August. K radě lékařův odebral se hr. Bedřich do Marianských lázní v srpnu roku 1872; ale právě, když tam meškal horšil se zdravotný spůsob bratrův a dostával do lázní zprávy pobuřující. Vrátiv se tedy a navštíviv bratra přesvědčil se o nebezpečnosti jeho nemoci. Rána hrozila opět veliká; nemocný bratr sám byl velice zarmoucen věda, že zanechá po sobě statek velkými břemeny zavazený, děti nedospělé, kterým sice dal druhou matku dobrotivou pojav za druhou manželku spanilomyslnou hraběnku Helenu Kalnoky, důvěrnou přítelkyni první manželky své; avšak bál se opustiti dětí v době, kde tolik závazků a závad statek tížilo. Tušil, že již jest na krátce; přál si tedy, aby hr. Bedřich jménem jeho žádal hr. Egberta Belcrediho, by na sebe přijal poručnictví dětí, kdyby Bůh ho smrti neuchoval. Hrabě Belcredi slíbil podle vůle hr. Augusta učiniti psav dne 5. srpna 1872

hr. Bedřichovi mezi jiným tato slova, která ráznou a šlechetnou povahu jeho vyznamenávají: „Poručnictví přijímám; jsem tím povinen hraběti Augustovi, své zemi a věci, které sloužím.“ Ačkoli právě v té době, když dopisováno bylo o poručnictví, hr. Augustovi se dařilo lépe, přece to byla jen úleva na několik okamžiků; nemoc, vodnatelnosť prsní, brzo se zhoršila, a dne 24. října r. 1872 hrabě August s tímto světem se rozloučil.

Ačkoli rok 1872 hraběte Bedřicha bolestnou ranou se dotknul, přece mu s jiné strany poskytnul radosť, z které se těšil upřímně, poněvadž viděl, že aspoň poněkud pamatováno naň bylo a na oběti jeho. Meškal ještě v Marianských lázních, když ho došel list probošta Vyšehradského V. Štulce daný dne 22. srpna 1872: „... Doufám, že v krátce budeš nám o mnoho blíže; budeš i v jiném ohledu *naším* Vyšehradským ... Uprázdněno jest místo čestného kanovníka v našem sboru. Mohu směle říci, že sobě přejeme všickni, aby mezi žadateli byl Bedřich Sylva Tarouca. Nic nepochybuji, že se tudiž přání moje dlouholeté vyplní. Pokud věci znám, předkem již s dobrým svědomím mohu tvrditi, že snadno bude nám voliti svorně. Pobádám-li Tě, aby se ucházel o místo uprázdněné, činím to pamětliv jsa přísahy *de eligendo dignissimo et utilissimo capitulo.*“ Jak šlechetný přítel předpovídal, tak se stalo; staroslavná kapitola Vyšehradská volila dne 11. listopadu hraběte Bedřicha Taroucu čestným kanovníkem; potvrzení císařské dáno dne 28. října 1873, načež infulaci a instalaci na Vyšehradě slavil dne 2. prosince 1873, kteroužto slavnosť Jan Soukop jménem Dědictví sv. Cyrilla a Methodia zvelebil sličnou a důmyslnou básní, jež hraběti ve skvostné úpravě podána byla. Toto čestné kanovnictví bylo jediné čelnější vyznamenání, kterého hrabě Bedřich došel!

Cesta k instalaci do Prahy, byla snad poslední příležitosť a příčina, pro kterou hrabě z Brna na čas se odebral. Od té doby Brna již neopustil; žil ve svém zátiší, pěstoval ovocnictví a zušlechťoval zahradu svou, v níž mnoho šlechetných druhů jablek, hrušek a réví nasázel. Dopisoval si se slovutnými pomology jako s drem. Lukasem v Reutlingách a drem. Göthem v Marburku a psával také pojednání do několika listů pomologických. Avšak samotářství, kterému se opět oddal, trudilo mysl jeho; nepřirozený spůsob života, an celou zimu z pokojů nevycházel, přitužoval další jeho neduh nervosní, zhoršil napiatosť a dráždivosť čivů, která s ním zrozena jsouc dvojím tyfem a duševními rozruchy se tak rozmnožila, že hallucinacemi pronásledován byl. Slyšel n. p. v noci, že ten onen známý komínem volá naň slovy hanlivými, nepěknými, že se naň

vyplazuje jazyk, že mluvící s ním se mu směje atd., tak že všem, kteří okolo něho byli, veliké trpělivosti bylo potřebí. Bylo trudno pozorovati, jak tento dobrosrdečný muž, který po všecek život svůj vědomě žádnémn neublížil, se rozzuřil, když hallucinace jej klamala. Bylo v takových okamženích věru andělské trpělivosti potřebí těm, kteří s ním obcovali a tu měl spanilomyslný kanovník Matěj Procházka, který chorého hraběte po všecka léta navštěvoval a výbuchy jeho hallucinací nadlidskou trpělivostí snášel. Že churavosť nervův u něho byla již nenapravitelna, rozumí se samo sebou; byl již pokročil dosti u věku svém a způsob jeho živobytí zajisté nebyl takový, aby jím nervy se byly osvěžovaly. Trpíval také závratěmi, ale nedbal toho. Z jara letošního roku právě o velikonoci byl raněn mrtvicí, ale zotavil se; koncem máje začal však opět postonávati a dne 23. června tiše v Pánu usnul.

Tak skončil život svůj muž šlechetný, jenž zajisté lepšího osudu byl hoden, než ten byl, který jej v poslední třetině věku jeho stíhal. Byl povahy mírné, ale zároveň rázné, jak to jmenovitě ukázal v době Bachova absolutismu. Tehdejší vláda hleděla všemožně všechny, kteří buď socialním postavením buď bohatstvím buď výtečnými vlohami duševními vynikali, od vlastenectví českého odvrátiti a pokusila se o to také při hraběti Taroucovi slíbivši mu proboštství a jiná vyznamenání, když národní stranu opustí. Ale hrabě ve spravedlivém rozhorlení opovrhnul tímto návrhem praviv, že k národu českému jej táhne srdce a původ z matky české, a že nad to více jako dobrý Rakušan o to státi povinen jest, aby Slovanům dána byla rovnoprávnosť, jelikož upřímnějších přátel Rakousko nemá než jsou jeho slovanští občané. Kdo hraběte viděl ve společnosti, kterak ostýchavě se chová, nesměle a velmi neobratně mluví, nikdy by nebyl věřil, jak důkladné vědomosti má v oboru umění a ve všem, co s uměním souvisí. K vůli malířství studoval nauku o světle, o barvách, neznal pouze ocelorytiny, dřevo- a kamenotisky oceniti nýbrž znal všecku k tomu přípravu potřebnou, čímž ovšem jeho úsudky o pevné základy se opíraly. Rovně důkladně se znal v architektuře a bystrému oku jeho neušla nejmenší úchylka od slohu přesného. Když se navrátil z Italie, ve kteréžto době mnoho měsíců denně několik hodin jsem s ním obcovával, bylo milo ho poslouchati, když o uměleckých-dílech italských jmenovitě florentských vypravoval; jak se do předmětu zabral, mluvil živě, někdy až ohnivě a projevoval tak rozsáhlé vědomosti, že se mu podivovati bylo; jakmile však příchodem méně známého neb dokonce neznámého vyrušen byl, umlknul a obyčejná ostýchavosť se ho zmocnila, které zbýti se

dovedl. Jako spisovatel do veřejnosti nic nevydal; ale spisoval přece a sice novelly, oč poprvé brzo po vysvěcení svém se pokusil; pokračoval pak ve spisování, jež mu bylo zotavením duševním, po celý život svůj. Ještě roku 1872 psal novellu v Marianských Lázních, jak poznati lze z listu, který mu probošt Štulc dne 22. srpna téhož roku zaslal: „Že píšeš a skládáš povídku jsem rád a nerad; nerad, proto že tuším v lázních sluší se držeti na úzdě a co nejméně možna prácemi napínati mysl. Že jsem rád, vysvětluje se samo sebou: na povídku z Tvého péra těším se velice. Mám za to, že jakož jsem pravil před lety, škoda to veliká, zůstanou-li hřívny Tvoje zakopány.“ Psával novelly své německy; ale zdá se, že měl úmysl je dáti převésti na jazyk český; jedna z jeho novellistických prací vyšla r. 1879 v „Hlasu“ brněnském a kanovník Kulda psal mu dne 18. prosince 1880: „Co dělají Vaše novelly? Račte, pane hrabě, denně jednu nebo dvě hodiny věnovati, byste je znovu přečetl a k r. 1882 připravil. Do té doby budu, dá-li Pán Bůh s Církevním Rokem hotov a pak lze bude uskutečniti plan, o který jsme se smluvili.“ I jinak spisovatelsky se zaměstnával; nalezl jsem v pozůstalosti jeho náčrtek k apologii klášterův i pojednávání publistická, z nichž však ani jedno ukončeno není.

Nejvíce však hraběte vyznamenávala jeho dobročinnosť, jeho šlechetnosť v podporování chudých a potřebných. Již svrchu jsme na několika místech dotknuli, že hrabě štědrou rukou podpory spolužákům i jiným, kdo toho potřebovali, dával. V pozůstalosti jeho jest celý stoh psaní, která žádosti o podporu aneb poděkování za dobrodiní od něho prokázaná obsahují. Kdekoli se zřizovala biblioteka při národní škole, posílal knihy, „jako neznámý dobroděj,“ t. j. nepřál si, aby jméno jeho bylo uveřejňováno; chudobné kostely opatřoval paramenty, missály a jinými potřebami; populární knihy jednající o hospodářství, včelařství a ovocnictví, pak knihy obsahu moralního a jinak vzdělávacího téměř každý rok a v několika stech exemplářích mezi lidem rozšiřoval. Kdo k němu přišel žádat podpory, zajisté ji obdržel; mimo to však dostávalo od něho několik chudých pravidelné příspěvky měsíčné. Když přítel jeho, J. Těšík, těžce nemocen byl, vzal jej pro snadnější ošetřování do svého bytu a útraty všecky za lékaře a léčení zapravil, a když pak v Graefenbergu se léčil, i tam hrabě jej podporoval; když horlivý B. Kulda, jsa spiritualem v ochranovně brněnské, plícemi neduživiti začal, poslal jej hrabě do Rožnova (1853), kde se skutečně úplně zotavil. Dru. J. Bílému pomáhal, aby doktorat theologický učiniti mohl; píše mu v té příčině Dr. Bílý dne 2. máje 1854 slovy vřelými, která jak pisatele

tak hraběte ctí: „Vaše velikomyslná obětivosť jest nejskvělejší diamant v neviditelném kruhu, který naše srdce, doufám Bohu, věčně spojuje. Jelikož jsem však ničím tak veliké oběti nezasloužil, kterou jste mi při mé graduaci tak laskavě a ochotně vzdal, prosím, abyste sumu tu z honoraru, jenž od Dědictví obdržeti mám, vzíti a ve prospěch Dědictví ss. Cyrilla a Methodia obrátiti ráčil.“ Věděl-li, že některý kaplan snaživý má v kněhkupectví větší účet, zaplatil zaň, jak to několik listů děkovacích v pozůstalosti jeho nalezených dosvědčuje. Dobročinnosť jeho byla tak známa a vyhlášena, že vdovy a nemocní téměř z celé Moravy k němu o pomoc se utíkali; anoť nalezl jsem prosebný list *žida* M. Beniše daný v Brně dne 26. června 1853, ve kterém hraběte za podporu v nemoci své žádá. Šlechetné jeho srdce vždy bylo puzeno k dobrým skutkům; byl, jak jsme viděli, štědrým Mecenášem umění, věrným a obětivým přítelem a milosrdným Samaritanem a zasluhoval chvály, kterou mu Fr. Sušil znělkou vzdal:

> Kmen Tvůj přišel ze země k nám cizí,
> Kdežto větve jeho vysoko
> Pro krajanův oněch pro oko
> Prostírávaly svou krásu ryzí.
>
> Ve vlasti té naší nevymízí
> Tento kmen Tvůj, hrabě Taroko;
> Kořen jeho vpustlý hluboko
> Neshlodají ostré času hryzy.
>
> A byť vůlí Boží nevyzpytnou
> Měl své šťávy býti pozbaven,
> Ty žiť budeš památkou vždy bytnou.
>
> Pro Tvou čackou, obětivou duši
> Budeš věncem právě oslaven,
> Jakovýžto vlastimilu sluší.

Anoť, byl vlastimil v nejkrásnějším slova smyslu. Takovým se osvědčil po celý život a osvědčil se jím také v závěti své, ve které Matici Moravské, jejíž členem zakládajícím byl, biblioteku svou, sbírku mincí, starožitností, rytin a předměty umělecké odkázal vysloviv přání, aby Matice, dovolí-li to její prostředky, sbírky ty v místnostech Besedního domu veřejně přístupnými učinila. Měl patrně úmysl odkazem tím položiti základ k národnímu ústavu musejnímu, jenž by se, budou li okolnosti přáti, časem rozmnožoval a zveleboval. Sbírky ty mají cenu velikou. Biblioteka ovšem není tak rozsáhlá jako dříve byla; neboť jak svrchu dotčeno daroval nejvzác-

nější knihy r. 1854 a 1859 Františkovu museum v Brně; nicméně však obsahuje vzácná díla jmenovitě z oboru umění, historie vůbec a historie umění zvláště, pak díla vzácná numismatická a heraldická. Sbírka rytin, k níž čítám také illustrovaná díla z oboru krásného umění a literatury, má cenu několika tisíc zlatých a může se státi pramenem při studium, z něhož každý důkladného poučení čerpati bude. V té příčině však jest největší skvost originální náčrtek (skizza) k obrazu slavného Rafaela „Svatá Rodina“ kterýžto obraz v Mnichovské galerii se chová. Náčrtek ten pochází ze slovutné kdysi umělecké komory císaře Rudolfa II., dostal se pak v majetek znamenitého biskupa Litoměřického, Emanuela hraběte Valdsteina, velikomyslného vlastence a šlechetného podporovatele umění a vědy, [1]) po jehožto smrti (7. pros. 1789) skizza ta se dostala do rukou hraběte Františka Sternberka, děda hraběte Bedřicha, z jehožto pozůstalosti hrabě Bedřich ji dědil. Zdvihnul se spor o pravosť tohoto náčrtku; avšak co slavní znatelé v oboru tom, Böhm a Passavant se vyslovili, že od Rafaela samého pochází, o původnosti toho náčrtu pochybovati nelze. Má tedy tato skizza nyní Matici Moravské náležitá, cenu, již ani ustanoviti nelze.

Rovněž drahocenná jest sbírka mincí, v níž jsou velmi vzácné mince řecké, římské, keltické, Valdštýnské, Mansfeldské, staročeské, úplná sbírka mincí biskupův Olomuckých, vzácné medaille a památné peníze; mnoho kusů jest zlatých a stříbrných. Za mince ty vydal hrabě, když je sbíral, více než 13.000 zlatých. Ze starožitností odkázal hrabě Matici zajímavou sbírku starých koflíků stříbrných, jež rovněž velikou cenu mají.

Tímto odkazem drahocenným a vzácným ukázal šlechetný hrabě ještě na konci svého jen dobrým skutkům věnovaného života své nezištné vlastenectví, svou horoucí lásku k Moravě, k níž vřelým srdcem lnul. Nechtěl, aby drahocenné sbírky jeho se roztrousily po světě, nýbrž přál si, aby zůstaly Moravě, aby byly počátkem a základem ústavu národního, aby povzbuzovaly obyvatelstvo k snažení se po umění a vědě. Založil si odkazem tím památku na Moravě slavnou, a my jsme povinni, památku tu ctíti, jí si vážiti a učiníme to nejlépe tím, když se vynasnažíme přání šlechetného hraběte naplniti, aby totiž sbírky obecnosti přístupnými se staly. Matice Moravská ovšem učiní seč jest; ale bude jí potřebí k dosažení úmyslu zesnulého hraběte mnohem větších prostředků hmotných, nežli nyní má.

---

[1]) Jeho péči také děkujeme, že se zachoval starý přepis známé apologie Karla z Žerotína.

Obrátí se tedy na obětivosť Moravanů přesvědčena jsouc, že *všichni* vlastenci se přičiní zachovati zemi drahocenný poklad, který jí velikomyslný, šlechetný, obětivý, pro umění a vlasť nadšený *jednotlivec* odkázal a věnoval.

Poddanství a robota na Vsatsku.

Podává *Mat. Václavek.*

Za starých dob slovanských byla úplná rovnoprávnosť veškeré společnosti slovanské před zákonem. Nebylo původně ani stavu nějakého význačného, který by si byl osoboval přednosť nějakou při soudech a v právech vůbec. Všichni členové dědiny nějaké, kmene nějakého, byli stejně rovnoprávni. Šlechty nebylo tehda žádné.

Až ve 13. věku za posledních Přemyslovců byla i u nás na Moravě a v Čechách v poměru právním stala se změna po příkladu německém. Někdejší vojvodové plemenní a náčelníci krajů čili žup, majetníci velikých v župě pozemků, začali se označovati jmény pánů zemanův a rytířů. Šlechta tedy nastala. Poslední pak králové z rodu Přemyslova osazujíce naše země přistěhovalci německými a dávajíce jim všelijaké svobody na velikou újmu domácího obyvatelstva českého, první byli příčinou, že lid venkovský pomalu upadal v odvislosť šlechty, klášterův a nově vznikajících měst královských a měst svobodných.

Obyvatelstvu venkovskému přitíženo, když Karel IV. zrušil zúplna starou ústavu župní, podřídiv lid svým vrchnostem duchovním a světským. Ku konci 15. a začátkem 16. věku za Vladislava II. a Ludvíka II. poddanosť rolnictva úplně už byla provedena. — Od těch dob až do r. 1848. byl rolník poddán ve všem pánovi svému, pánovi náležel osobou i prací svou, musil mu obdělávati pole jeho určitý čas v témdni, bylo mu vykonávati práci ruční i s potahem, jak bylo třeba. Když pánovi opatřil polnosti, bylo lze teprve rolníkovi pomýšleti na obdělání polností svých, kterých byl však více méně toliko nájemníkem neb uživatelem.

Avšak sedlák nebyl jenom *robotníkem*, ale byl i *nevolníkem*. Bez pánovy vůle nesměl pozemku a vesnice své opustiti, nesměl řemesel a obchodu provozovati, jediný pluh byl mu životním údělem. Arciže zmírnila a v řád jakýsi uvedla robotu cís. Marie Terezie robotním patentem svým (1775), a císař Josef II. zrušil nevolnictví (1781), tak že poddaní mohli se oddávati řemeslům a synky své dávati na studie; ovšem že nařídil císař tento vrchnostem přijímati

zkoušené toliko právníky (justiciary, a sudí), kteří měli spravedlivě vykonávati soudy na panstvích: ale nicméně neblahý stav roboty a poníženosti lidu rolnického potrval přece až do r. 1848.

V minulých oněch dobách záleželo ovšem na vrchnosti, jak se lid měl. Dobrá, lidumilná vrchnosť přála také poddaným, zacházejíc s nimi po lidsku; necitelná a hrdá však vrchnosť pokládala poddané své za nižší tvory sebe, za věc, s níž možno dle libosti nakládati. Tu sténal a úpěl lid pod břemenem těžkým, zoufaje si častokráte a jsa doháněn mnohdy i ku vzpouře proti tryznitelům svým. Někdy záleželo toliko na vrchním (hejtmanovi), jakým byl člověkem, lidským-li či ukrutným. Žalář a muka očekávaly neposlušného, vzdorného poddaného.

Na Vsetíně nemáme ovšem nic zaznamenáno, kterak majetníci panství zacházeli s poddanými svými a proto rádi přiznáváme, že poddaní Vsatští měli aspoň *snesitelné časy pod vrchnostmi svými,* ačkoli jedna pověsť posud se udržuje na Vsatsku, že *„až bude s pány zle, budou prý utíkati ke křivému buku na Cáb údolím Jasenským a poslední kočár zůstane prý trčeť v Bečvě* (tolik jich bude)!" [1]) Pověst tato nepovstala ovšem ze přílišné náklonnosti k vrchnosti neb aspoň k vrchnímu a jeho podřízeným úředníkům; na kterou však vrchnosť nebo na kterého vrchního se má vztahovati, neumíme pověděti. Patřiltě Vsetín od r. 1591 Lukrecii Nekešové z Landeku, jež se vdala po druhé r. 1610 za Albr. V. E. z Valdštýna, později vévodu Fridlanského, který Vsetínu městu mnoho propůjčil výsad. R. 1623 prodal Albrecht z Valdštýna Vsetín hraběti Zdeňkovi Žampachovi z Potštýna, kterýž jej pak opět prodejem postoupil r. 1632 kard. Petru Passmanovi z Panassů, tento však jej záhy přepustil svému bratru Jiřímu z Panassů. Roku na to 1652 zakoupil Vsatské panství Jiří hr. Illešhazy z Illešhazu atd. za 94.000 říšských tolarů, načež potrvalo u tohoto rodu až do r. 1828., pak přešlo na Jos. rytíře z Wachtlerů. Roku konečně 1857 prodal Wachtler panství Vsatské za 2,300.000 zl. akciové belgické společnosti, kteráž je až dosud drží. — Přihlédajíce k výše dotčené pověsti, nevíme, jak řečeno, ku které vrchnosti bychom ji asi měli vztahovati. Že sobě poddaní Vsatští stěžovali do hr. Mikuláše Illešhaza r. 1699 viděti z narovnání, které týž majetník r. 1700 z nařízení zem. soudu moravského musil provésti. Zajisté že se dopouštěl tvrdostí, jež pohnuly „purkmistry, fojty a všecky dědiny panství Vsatského Johanovou, Hrozenkov, Halenkov, Zděchov, Ústí, Dolní

[1]) Buk onen na vrchu Cábě podlehl už sekeře; lidé si však podnes ukazují místo, kde stával.

Lhotu, Ratiboř, Roketnici, Kateřinice, Pržno, Mikulůvku, Jablůnku a Jasenku prožalovati pána.“

Narovnání řečené provedli hr. Frant. Horecký z Horky, pán na hradě Limburku a Koryčanech, soudce zem. a král. hejtman kraje Hradišťského, dále Rudolf hr. Magny, pán na Ořechovičkách, soudce zemský za kommissaře, ustanoveni zemským soudem, a pak právní přítel poddaných Vsatských Jiří Sabatín, práv doktor a přísežný advokát v Brně — se strany jedné; Mikuláš Illešházy, hrabě z Illešházu, dědičný pán na hradě Trenčíně, Brumově a Vsetíně, Trenčanské a Liptovské stolice dědičný išpán, cís. rada a J. M. královské krále římského a uherského Josefa I. komorník — se strany druhé.

Narovnání čili novou smlouvu tuto podáváme celou, abychom poznali, jaké závazky a povinnosti měli poddaní Vsatští k vrchnosti své, oč nám právě také jde v této rozpravě. Přidáváme na konec i urbář, který určoval platy a dávky jednotlivých obcí panství Vsatského.

Zníť pak smlouva takto:

1. Strany robot takto věc narovnána jest: Sedláci, podsedníci a hofeři, vše a všelijaké roboty, které jim od vrchnosti budou uloženy, poslušně vykonávati povinni jsou a budou; totiž sedláci *tři dni*, podsedníci *dva dni, jak obyčej v markrabství Moravském jest*, totiž, buďto potahy nebo pěší. Hofeři pak *jeden* den do téhodne pěší robotovati mají. Mimo ty všechny jmenované roboty ještě také povinni jsou *sedláci každý jednu sáhu, podsedníci každý půl sáhy dříví každoročně na palivo zimního času přivésti,* a dále v ničem se potahovati nebudou a nemají, s tím prohlášením, že kdykoli poddaní Vsatští kdekoli v cestách v panských věcech budou, to vše má se jim sraziti na robotách.

2. Každý, kdekolvěk na pasekách panských s dovolením vrchnosti Vsatské seti bude, ten u vrchnosti Vsatské neb u oficíra (úředníka) ročně se ohlásiti a vrchnosti z každé měřice po 15 kr., oficírovi po 1 kr. za cedulku na každou měřici dáti má.

3. Co se dříví všelijakého dotýče, které mají poddaní dědin Vsatských ku potřebě domácí a na palivo, však ne na prodej a ku vyvážení z panství, co se teď pod uvarováním jisté pokuty zapovídá — uvolila se milostivá vrchnosť Vsatská nyní i na budoucí věčné časy takové dříví darmo dávati, však strany většího a ku stavení hodného dříví budou povinni poddaní Vsatští buď u vrchnosti neb u představeného oficíra se nejdříve ohlásiti a o dovolení žádati.

4. Vrchnosť Vsatská milostivě povoluje, aby poddaní ohlásivše se ku svému stavení a potřebě své darmo v panských horách šindel sobě dělali; pokudžby pak některý soused šindela sobě sám dělati neuměl, druhého má prositi a šindel ku své potřebě dělati dáti může.

5. Stranu Javorníků (u Hrozenkova), jichž užívají poddaní za role, louky a pastvu, zůstává při umluveném platu. Kdyby však milostivá vrchnosť svých Javorníkův užívati poddaným nedovolila, anebo poddaní těch umluvených platů zapravovati nechtěli, mají se platy zrušiti a Javorníky užitku vrchností zůstaviti.

6. Husy ze 204 kusů sníženy ročně na polovici t. na 102; co do slepic a vajec zůstává při starobylém obyčeji, t. slepic 877 a vajec 5638 kusů. To vše in natura a ne na penězích odváděti se má.

7. Ze včel má se ročně na celém panství z každé brtě (klátu) 3 kr. do důchodu panského odváděti.

8. Poddaným Vsackým nemá se budoucně sůl po dědinách rozdávati, nýbrž jedenkaždý ku své potřebě v zámku a nikde jinde od vrchnosti sůl bráti.

9. Stranu brání sýra od vrchnosti na dědiny Vsatské při tom zanecháno jest: že kravský sýr libra po 3 kr. a brynza po 6 kr., však v mírnosti se vystavovati má.

10. Herynky (slanečky) se budoucně poddaným rozdávati nemají, než kdo herynky jísti chce, má je na zámku Vsatském a nikde jinde kupovati.

11. Plat kmínový takto urovnán jest: Každý sedlák do roka dva mázy, podsedník máz a hofer půl mázu dávati povinen jest. Hřiby pak a ořechy, urodí-li se, podle mírnosti se dávati mají. Od dávání pak sena vrchnosti, poddaní se osvobozují.

12. Plat na bílení plátna se zdvihá; poddaní Vsatští povinni jsou plátno bíliti, jak prve bývalo.

13. Plat na posly se zdvihá; však povinen jest každý poddaný čtyři míle bez úplatku všelijakého v robotě jíti, pokudžby pak dále než na 4 míle poslán byl, má se jemu robota „pasírovati," a od jedné každé míle z důchodů vrchnostenských jeden český groš (asi 10 kr. r. č.) na cestu dáti.

14. Co do másla má míti vrchnosť v kupu přednosť však v té ceně, v jaké poddaní jinému prodávají. Pakli by vrchnosť v těch penězích, jak jiní lidé poddaným Vsatským platí, másla vzíti nechtěla, svoboda bude lidem Vsatským máslo prodati, komu by se jim líbilo. Dále zachováno buď, že každý hofer z každé krávy vrchnosti máz, z jalovice pak půl mázu ročně dávati povinen bude.

15. Strany vystavování kořalky na dědiny takto věc narovnána. Poněvadž předešle všem dědinám Vsatským 24 věder na rok kořalky, kromě obecního šenku se vytahovalo, nyní na budoucí časy jen 16 věder dávati se má. *(Kam jsme s kořalkou nyní dospěli!!)*

16. Plat z valašského dobytka (ovec) urovnán v ten rozum, aby buďto desátý kus in natura, však tak, jak dobytek přijde, aneb za takový 10. kus jeden zl. římský a 30 kr., však dle libosti vrchnosti se dával. Co pak více na prodej dobytka poddaným Vsatským zůstává, takový dobytek koupiti vrchnosť předek má v té ceně, co by jiný dal. Pakli by vrchnosť v té ceně, co by jiný dal, valašského dobytka koupiti nechtěla, svoboda je poddaným Vsatským svůj dobytek prodati, komu libo. Daň pak se má každoročně dvě neděle po sv. Janě vybírati.

17. Stížnosť o vychování nebo picování dobytka panského u poddaných Vsatských takto je urovnána: Že poddaní Vsatští žádného dobytka na zimu bráti, jej chovati neb picovati povinni nebudou; na léto však v mírnosti v jedné každé dědině panský hovězí dobytek na pastvu dávati se bude.

18. Plat strany bírek (ovec) z pouhé vrchnostenské milosti poddaným Vsatským se upouští.

(Roku 1660 dle smlouvy ze dne 24. měs. dubna s hrabětem Jiřím Illešházym uzavřené, bylo městečku Vsetínu a dědinám dávati vrchnosti z patnácti bírek po jedné nebo z každé bírky 6 kr. Smlouva tato proto uzavřena, ani poddaní dobytek valašský (roz. ovce obyčejné) prodávali a bírky kupovali, což vedlo ke zkrácení důchodů panských na dani z valašského dobytka. Bírky byly ovce s kozí kostrbatou, ale vlnu měly jemnější a tudíž dražší nežli ovce obyčejné, jimž se říkalo *valašky.* Nyní valašek už v okresu našem není, jediné bírky jsou zde.)

19. Co se přediva týče, jedenkaždý sedlák 10 loket, podsedník 6 a chalupník 4 lokte dobře vyváženého přediva u přítomnosti fojta jedné každé dědiny bráti, přísti a přízi zase podle váhy odváděti má.

20. Vosk bude míti vrchnosť předek kupovati, však v těch penězích, jak se jiným lidem prodává.

21. Podsedníci budou povinni každý vrchnosti do roka 500 kusů šindela z roboty udělati.

22. Každý zákupní fojt povinen bude každoročně vrchnosti Vsatské dva jeřábky (pták podobný koroptvi, jen že větší, tetrao bonasia) dávati a dvě bečky vína přivážeti; však na každou fůru má se jim ze sýpek panských po měřici ovsa dávati.

23. Každý kovář na panství Vsatském z uhliska svého jest povinen 1000 hřebíků šindelových a 3 kopy laťových dávati, naproti tomu svobodu má dříví na uhlí hor panských s dovolením vrchnosti sobě bráti.

24. Mlynáři, kteří mají píly, při prvnějším platu zůstávají, však dle proporcí platu každoročně se jim jistý díl kládí od vrchnosti vykáže, aby oni i vrchnosť Vsatská obstáti mohli; pokudžby pak hory tak byly zkaženy, že by málo dříví v horách bylo na kládí anebo ty mlýny buďto zašly nebo zkaženy byly, tedy slibuje milostivá vrchnosť Vsatská na platech uleviti, nebo takové platy dokonce staviti. —

25. Každý hajný jest povinen *vlka*, lišku, 2 kuny, 8 zajíců, 6 jeřábků, 30 kvíčal, 10 koroptví, 100 drobných ptáků vrchnosti dávati, však nebude povinen fůr vykonávati.

26. Ačkoli prvé všichni poddaní 683 měřic ovsa dávali, tož jejich vrchnosť milostivá jim sto třicet m. odpouští, a tak 550 m. platu ovesného zůstává.

27. Podobným spůsobem z těch stálých platů, které až posud poddaní Vsatští odváděli, se jim od vrchnosti, t. j. z platu sv. jirského, sv. janského, svato-václavského a vánočního, společně ze všech 100 zl. sráží.

28. Strany urbáře, který až posud byl a stával, jsou se poddaní uvolili, že až do skončení tohoto běžícího roku (1700) roboty, platy a jiné všechny povinnosti, které v tom urbarium stojí, náležitě vykonávati chtějí, od začátku pak příštího roku (1701) dle nynějšího narovnání na budoucí věčné časy se pokračovati a zachovávati má.

Naproti tomu, — tak končí smlouva — aby poddaní Vsatští věděli, že milostivého pána Jeho Milosť Pana Mikuláše hraběte z Illešházu mají, z jeho pouhé štědroty a milosti všechny rešty, které až do skončení arendy (nájmu) jsou vznikly a až posud zůstávají, ty jim nadepsaný již, milostivý pán hr. z Illešházu daruje, jsouce té celé naděje, že poddaní Vsatští to uznání a budoucí poddanosť, poslušnosť a věrnosť zachovati věděti budou. — Na zámku Vsetíně dne sv. Václava, mučedlníka Páně, léta od narození Syna Božího Vykupitele našeho Ježíše Krista Tisícího sedmistého. Hr. Fr. Horecký z Horky, Rudolf Magny, hr. Mik. Ill. z Ill., Jiří Sabatin.

Městečko (Horní) Vsetín bylo listem, ze dne 1. ledna 1613 od Albr. z Valdštýna a jeho manželky Lukrecie vydaným, osvobozeno na věčné časy od všelikých robot. Jelikož při vpádu rebelův uherských (Kuruců) dne 7. května r. 1807 všecky listiny obecní shořely, vydal Josef hr. Illešházy v Prešpurce dne 18. září r. 1732

listinu novou, potvrzující všecky bývalé svobody a udílející i některé nové, jejíž podstatný obsah tuto uvádíme.

Měli „poddaní městečka Vsetína“ právo: 1. Dříví, na palivo, na stavbu, na opravu svých přibytkův i klády pro svou potřebu vlastní v horách Jasenicích a Semetíně vždy svobodně a beze všeho úplatku vyvážeti a brávati, toliko bylo se jim ohlásiti u hejtmanského nebo polesenského úřadu, tak aby mnohý bez potřeby nekazil hor.

2. Dříví na šindel ku stavení potřebné svobodně bráti se dovoluje, nicméně kdo by šindel v horách panských na prodej dělati chtěl, ten z každého tisíce 30 kr. do důchodu panského platiti bude.

3. Dělání pasek nebo kopanic na obecních chrastech obzvláště chudobným lidem, kteří nemají žádné role, klčovati a dělati se povoluje. Kdo by pak na panské hoře paseky zdělati a jich pod stálý plat ujati chtěl, ten při úřadě polesenském ohlásiti se a budoucně z jedné každé měřice vsetého obilí do důchodů našich každoročně po 15 kr. platiti a odváděti má.

4. Poněvadž obecní pastviska, t. horní „Ohradu“ nad Svárovem a Dolní pastvisko pod „Topolím,“ rozvodněná Bečva pískem a kamením zaplavuje, tak že nemají svých dobytků kam vyhnati a opásati, dovolujeme jim proto na dolní pastvisko nad stavem Jabluneckým nebo pod tak jmenovanou „Ostrú horú“ ležící dobytek svobodně vyháněti a pásti.

5. Od starodávna dovoleno, aby v postní dni, t. j. v pátek a sobotu, nebo též v suché dni v řece Bečvě, a to sice počnúce od toho místa, kde Jasenice do Bečvy vpadá až po stav Jablunecký ryby sobě svobodně lovili; pročež při té svobodě nyní i budoucně beze vší překážky mimo struhu, kterou pro naši dvorskou tabuli sobě reservujeme, zachováni býti mají.

6. *Město Vsetín všech a všelijakých robot vrchnostenských osvobozeno,* pročež oni Vsetínští od nás ani potomků neb erbů našich „držitelů panství Vsatského dokonce na žádné takové roboty nuceni býti nemají, toliko na medvědy a vlky, a to sic jenom na jeden den do hor Jasenických a Semetína (jako od starodávna [t. od Valdštýna]) na hon jíti povinni jsou.

Nicméně 7. víno panské, když se odkudžkoli přiveze, do sklepů vpúštěti a zase na šenky vytahovati povinni jsou a budou; když by pak za

8. z požehnání božího bukva v horách panských buďto v Jasenicích nebo v Semetíně, nebo kdekoli jinde obrodila, tedy oni hornoměšťané Vsatští dobytek svůj černý (jako i předešle) hnáti a jej svobodně bez všelikého úplatku neb osypu pásti dvoleno mají.

(Poddané dědiny platily z většího kusu po 27 kr., z prostř. po 21 a z nejmenšího po 15 kr. z pastvy vepřů čili našíkův, jak se zde říká).

9. Opravování stavů, mostův a cúdění mlýnských Vsatských příkop; tu předně most (přes Bečvu, z Hor. na Dol. město vedoucí oni hornoměšťané s napomáháním dolnoměšťanů, však toliko s pěšími robotami, sami v čas potřeby opravovati, příkopy pak cúditi dědinským a robotním lidem toliko nápomocni býti mají. Jsouce za

10. sirotkové Vsatské od brání do služeb do dvorů vrchnostenských od starodávna osvobozeni, tož při tom se nyní i budoucně zanechávají; toliko jich úřad Vsatský (obecní) podle obyčeje každoročně výkaz na kancelář hejtmanský představiti a z peněz jejich počet pořádný učiniti povinen bude.

Městečko Vsetín, Horní i Dolní, bylo dle urbáře povinno pánům držitelům panství Vsatského, „nynějším i budoucím, buď že by se zvětšovalo nebo zmenšovalo, stále a neproměnitelně“, nyní i na časy budoucí, platu stálého dávati 400 zl. mor., a to o vánocích, hromnicích, o sv. Jiří, sv. Janě a sv. Václavě po 80 zl. Kromě toho platilo 65 usedlých na Horním městě z pasek svých po 40 zl. 15 grošů, což činilo vše úhrnem 440 zl. 15 gr., nebo 466 zl. 40 kr. rýn. Avšak ten „stálý plat“ přece se zvýšil později na 513 zl. 54 kr. rýn. a odváděl se až do r. 1732.

Ale téhož roku vymohli sobě Dolnoměšťané na hraběti Jos. Illešházym uznání a provádění listiny ze dne 18. měs. června r. 1652., kterou hr. Jiří Illešházy Dolní město od Horního oddělil (čímž se stalo samostatnou obcí) s tím závazkem, že Dolní město z každého vystavěného domu, aneb který by se budoucně vystavěl (bylo jich z počátku 27, později za všelikých pohrom i méně), odváděti má ročně v naznačených lhůtách po 2 zl. mor. nebo 2 zl. 20 kr. rýn. Roku tedy 1732 počalo toliko Horní město odváděti v ročních oněch lhůtách 412 zl. 45 kr. r., čítajíc každou lhůtu po 82 zl. 33 kr. r. Daň z pasek stoupala nebo klesala dle výnosu paseky.

Obce panství Vsatského platily na základě nové smlouvy dle počtu usedlých gruntovníků, podsedníků nebo chalupníkův, a to z polí, luk, pasek, mlýnův a j.

Johanová platila mimo zákupního fojta z 10 gruntů, 4 podsedkův a 3 chalup ročně 64 zl. 20 grošů, nebo 75 zl. 15 kr. $^4/_8$ denáru, 365 vajec, $51^1/_2$ měř. ovsa, 16 husí, 58 slepic. Fojt platil o lhůtě sv. Jirské a sv. Václavské po 1 zl. 16 gr. $^1/_2$ d., o sv. Janě a o vánocích po 1 zl. 8 gr. 4 den., pak 2 kopy vajec, 2 m. ovsa, 5 slepic, 2 husy a 2 jeřábky; sedlák (dle velikosti pozemku) o sv. Jiří, sv. Janě a o vánocích po 1 zl. 6 gr. 1 d., o sv. Václ. 26 gr. 5 d.,

20 vajec, $4^1/_2$ m. ovsa, jednu hus, 4 slepice; podsedník též dle velikosti pozemků na př. každou lhůtu po 10—26 gr., pak 10 vajec, $1^1/_2$—2 m. ovsa, hus a 3 slepice; chalupník o sv. Jiří a o Václ. po 12 gr. 2 d., 5 vajec, $^1/_2$ m. ovsa, a o vánocích slepici. — Při následujících obcích podáváme toliko úhrnné dávky, podotýkajíce, že platy řídily se pro jednotlivce dle velikosti jeho pozemkův a že fojt kromě platu naň vypadajícího odváděl ročně dva jeřábky; roboty neměl.

V Hovězí* bylo mimo fojta 26 sedláků, 31 podsedníkův a 36 chalupníkův, úhrnem 93 usedlí, a platili úhrnem 313 zl. 16 gr., vajec 1022, ovsa $123^3/_4$ m., husí $41^1/_2$, slepic 165. V Ústí mimo fojta 6 sedlákův a 9 podsedníků platilo 41 zl. 21 gr. 5 d., nebo 48 zl. $23^4/_8$ kr., 294 vajec, $31^2/_4$ m. ovsa, 30 husí a 35 slepic. Ratiboř měl mimo fojta 13 gruntů, 13 podsedníků a platil 100 zl. 8 gr. 3 d. nebo 116 zl. 59 kr. $1^4/_8$ d., 591 vajec, $76^1/_4$ m. ovsa, $93^1/_2$ slepic, 21 husí. „Městečko“ Pržno mimo fojta 12 gruntů, 9 podsedníků platilo 89 zl. 18 gr. 2 d. nebo 104 zl. 24 kr., 468 vajec, $65^1/_2$ m. ovsa, 18 husí, 95 slepic. Jasenka (Horní) mimo fojta 16 podsedníků platila 59 zl. 25 gr. 5 d. nebo 69 zl. 49 kr. $3^6/_8$ d., 292 vajec, $30^1/_2$ m. ovsa, $7^1/_2$ husí, 33 slepic. Seninka* mimo fojta 9 gruntovníků, 6 podsedníků platila 55 zl., 11 gr. 1 d., 392 vajec, $33^1/_2$ m. ovsa, $12^1/_2$ husí, 39 slepic.

Hrozenkov (Nová Dědina) 39 gruntovníků platil poměrně málo toliko 20 zl. 13 gr. 6 d., nebo 23 zl. 45 kr. Fojt Jan Zbraňek o sv. Jiří a Václ. 11 gr., o sv. Janě a o vánocích 3 gr., 2 slepice, husu, 30 vajec, měřici ovsa a 2 jeřábky. Největší tam měl daň mimo fojta Michal Orsák, o sv. Jiří a Václ. 10 gr. $3^1/_2$ d., o sv. Janě a o vánocích $1^1/_2$ gr., 6 vajec, $^1/_2$ husy, $^1/_2$ měřice ovsa a slepici. Mimochodem podotýkáme, že od M. Orsáka, jenž pocházel z Uher, a jeho tří synů (Jana, Martina a Adama) rozhojnil se rod Orsákův na Hrozenkově tak, že nyní dobrá třetina obce (máť 3785 obyv.) jsou samí Orsáci. Rozeznávají se dle čísel domovních a dle jmen zvláštních, jež jim dali občané sami (Pavlovský, Bitalovský, Vrančovský, Čudák, Košut a j.). Halenkov, toliko 23 usedlí, kteří byli robotami vázáni ke dvoru tamějšímu Helenkovu, dle Heleny, dcery hr. Jiřího Illešházy r. 1654 tak pojmenovanému. Platy odváděli do Hovězí a obnášely 53 zl. 22 gr. 1 d., 138 vajec, 13 m. ovsa, 4 husy a 21 slepic. K Helenkovu dvoru byli mimo to vázáni robotězi

---

*) Znaménkem opatřené obce nenáležely sice v čase narovnání ku panství Vsatskému, nicméně uvádíme je co do platu též, any v urbáři byly naznačeny.

a Hrozenkova, ze Zděchova, z Hovězí šest usedlých na Bečvě (blízko Halenkova), Johanová a Ústí. Ve dvoře se chovali koně, valašský dobytek (ovce) a krávy. Zděchov mimo fojta 22 podsedníci a 2 chalupníci platil 68 zl. 7 gr. 4 d. nebo 79 zl. 37 kr., 366 vajec, $29^6/_8$ m. ovsa, 12 husí, 60 slepic.

Liptál* mimo fojta 22 gruntovníků, 28 podsedníků, platil 170 zl. 26 gr. 1 d., vajec 899, ovsa 174 m., husí $30^1/_2$, slepic 137. Lhota mimo fojta 15 gruntovníků, 2 podsedníci, 5 chalupníků 97 zl. 8 gr. $1^1/_2$ d. nebo 107 zl. 44 kr. $1^4/_8$ d., 444 vajec, 87 m. ovsa, 17 husí, 53 slepic. Roketnice mimo fojta 10 gruntovníků, 8 podsedníků 70 zl. 18 gr. 5 d. nebo 82 zl. 6 kr. $1^2/_8$ d., 425 vajec, $54^1/_2$ m. ovsa, $14^2/_4$ husí, 35 slepic. Hošťálková* mimo fojta 9 gruntovníků, 10 podsedníků, 8 chalupníků 105 zl. 13 gr. 3 d., 495 vajec, $64^1/_2$ m. ovsa, $16^1/_2$ husí, $82^1/_2$ slepic Kateřinice mimo fojta 3 gruntovníci, 12 podsedníků, 4 chalupníci 69 zl. 17 gr. 3 d. nebo 90 zl. 22 kr. 1 d., 497 vajec, 60 m. ovsa, 12 husí, 84 slepic. Mikulůvka (Mikulášov), fojt ode všeho osvobozen, 14 podsedníků 18 zl. 9 gr. nebo 22 zl. 35 kr. $1^4/_8$ d., $7^1/_2$ m. ovsa, 222 vajec, 7 husí, 15 slepic. Jablůnka mimo fojta 13 gruntovníků, 8 podsedníků 94 zl. 16 gr. 4 d. nebo 109 zl. 23 kr., 582 vajec, 70 m. ovsa, 120 slepic, 20 husí. Rouštka mimo fojta 21 gruntovníků, 10 podsedníků, na Bystřičce 7 podsedníků, 5 chalupníků, společný plat 250 zl. 16 gr. 5 d. nebo 288 zl. 54 kr. 2 d., 888 vajec, $113^1/_2$ m. ovsa, 33 husí, 148 slepic.

Zpráva o francouzských osadnících na Moravě.

Dostala-li se komu někdy do rukou německá kniha Schwoyova „*Topografický popis markrabství Moravského*“ z r. 1786, četl tam ponejprv následující zprávu (při vsi Kobylské v jižní Moravě): „Hodinu odtud leží Čejč s velikým vrchnostenským dvorem . . . . při němž zemřelý císař František I. založil ves a osadil ji kolonií Lotrinčanů. Dostalo se jim znamenité podpory, nicméně až dosud žijí velmi nuzně.“

Hledal-li čtenář zevrubnějšího poučení o této zajímavé novince národopisné ve známé *Topografii Volného* z r. 1836, zajisté nenalezl mnohem více, nežli že „na panství hodonském blízko Čejče a Terezova žijí Francouzi, které František I. z Lotrinska tam usadil roku 1763. Poznámku tu Volný doplnil na jiném místě (při Čejči) jen o tolik, že František I. povolal tam osadníky z Lotrink, Bour-

bogne a Franche Comté a rozdělil mezi ně tamější pole ladem ležící. Posud (1836) prý se udržely jen čtyři rodiny.

Brandlova stručná *„Kniha pro každého Moravana“* chová též pouhou zmínku, a to na str. 61: „Okolo Čejče založena jest od manžela Marie Terezie kolonie francouzská, jejížto obyvatelé z většího dílu již francouzštiny zapomněli.“ A jinde praví: „Terezov, ves od Marie Terezie roku 1774 založená a Francouzi osazená tak jako: — Čejč ves atd.“

Ze všech těchto knih dovídáme se stejně málo. Zvědavosť svou hleděli jsme ukojiti všelikde jinde, ale marně; neboť neznáme na ten čas dějepisných pramenů, z nichž by lze bylo něco čerpati. I zbyla nám pouhá tradice. Čtenářům, které věc ta zajímá, podáváme ji v následujících řádcích.

V Brumovicích u brněnských Klobouk, hodinu od Čejče, žije starý muž jménem Grée, bezmála nejstarší člověk z obce (narodilť se 1789), potomek zmíněných osadníků francouzských, jenž umí také ještě francouzsky. Tento Grée slýchal od otce svého vypravovati o přistěhování na Čejč a nám vypravoval asi takto: Za Marie Terezie dalo se oznámiti ve franc. zemi, kdo by měl vůli, aby se stěhoval do Uher, kdež je prý mnoho země velmi úrodné ale bez lidu. I vybralo se několik rodin a to z Franche Comté a z Bourgogne a ty přijely až do Vídně. Když však uslyšely o Uhrách, bály se a zdálo se jim to také daleko. Proto se někteří vrátili zpět. Ostatní však Marie Terezie ukonejšila tím, že je slíbila poslati na své vlastní panství, a to blíže než do Uher, na Moravu. Byl to Čejč, který náležel panství hodonskému. [1]) Na Čejči stála tehdáž jen panská sýpka, hospoda a mlaty panské kol dvora [2]) Když si přistěhovalci prohlídli kraj, zvolili tu zůstati, a císařovna dala stavěti osadu pro 60 rodin. Zatím pak osadníkům bylo bydleti na zmíněných mlatech panských.

Než ačkoli měli od císařovny darováno prý všechno, přece se jim nedařilo. Předně nemohli se s nikým domluviti a za druhé stavělo se příliš zdlouha pro podzimní chladna, deštivé počasí atd. Když z toho mnozí upadli do nemocí, až se stal z Čejče špitál, asi

---

[1]) Panství hodonské koupil císař František I. r. 1762 od zemské komory za 1,005.500 zlatých rynských, jíž připadlo kridou po Krištofovi hr. z Cavnianu, posud žijícím v paměti lidu pro neslýchanou marnotratnosť a nádheru.

[2]) Srovnává se s pravdou. Čejč byl druhdy městečkem, ale již roku 1594 připomíná se „osadou pustou.“

30 rodin vrátilo se opět do Francie. Ti, co zůstali, nejednou prý živili se po kraji ptaním (žebráním), modlíce se u dveří francouzsky nebo latinsky. Každý Francouz umí prý obě řeči dokonale. Stěžovali si u císařovny (císaře Františka Grée nejmenoval ani jednou), a ta nařídila vrchnosti hodonského panství, která tenkráte sídlila v Kobylí, aby každá osoba francouzská byla řádně zaopatřena, aby sousední sedláci pomáhali jim stavěti atd. Než oni prý pomoci dostávali i nedostávali, až za krátkou dobu na Čejči zůstalo Francouzů jen asi 15 domů. [1]) V ostatní prý přislo „slovanstvo“ (Slováci). Jiní z nich pomřeli.

Otci vypravovatelovu bylo tedy 15 let († 1839), slul Claudius Grées (nyní se píší Grée), pocházel s Franche Comté, diosec (tak vysloveno) Besançon, panství Dorna, village Deservileur.

V několika teprve letech osada čejcká se zdvihla. Podnebí mírné a krajina úrodná poutala osadníky k sobě tím spíše, ježto „nikomu nic povinni nebyli ani robotiti, ani platiti, vyjma 35 měřic obilí a 4 mírky (achtel) z domu (gruntu) a 23 rynských a 40 krejcarů na penězích. Na přípřež (fiřpon) nemusili.“ Zejména dokud královna Marie Terezie žila, nikdo Francouzů nepotahoval. — Ale po její smrti desátý rok vrchní Kobylský [2]) jal se najednou upomínati osadníkův důtklivě, že musejí platiti z každého domu nyní 300 rynských za to, že tak dlouho neplatili a nerobotovali, Již prý si pomohli a zbohatli. Když se kolonisté nechtěli podvoliti, zavíral je dům od domu (vězení prý bylo v Čejkovicích) a na domy jejich dával tabulky, že jsou na prodej.

V té úzkosti Claudius Grées, jenž byl rychtářem na Čejči a jiný Francouz jménem Flos, šli do Brna stěžovat si ke krajskému. Pan krajský poklepal prý jim na ramena a pravil laskavě, že sám přijede na komis a nežli přijdou domů, že rodiče i známí jejich budou z Čejkovic doma. — Vrchní Kobylský, jak to uslyšel, otrávil se, protože ty kolonisty takto byl úskočně ovedl a podvedl. Dal prý si jednou osadníky zavolati a pravil jim: „Máte-li takový a takový spis od císařovny Marie Terezie, že nemusíte na robotu ani platiti?“

---

[1]) Srovn. slova Schwoyova z roku 1786, jehož poznámka, „že žijí dosud nuzně,“ zakládá se zajisté na bezpečných pramenech. Žilť dosti na blízku.

[2]) Vrchnostenský úřad panství hodonského byl v Kobyli do r. 1783. Toho roku císař Josef II. přikoupil k Hodonínu Čejkovice, Jesuitům odňaté a úřad přestěhoval se do Čejkovic. Toto datum jest tudíž na odpor onomu desátému roku po smrti Marie Terezie. Vrchní bydlil v Čejkovicích. —

„Máme," odvětili. Načež on: „Může vám spis shořeti; my kteří to víme, můžeme se pominouti: co potom? Dojdou mladí a neuvěří vám." I dali mu tedy listiny do kancelářské truhly schovati. A tu on potom hned na nich chtěl těch 300 rynských . . ."

Nicméně od té doby nuceni prý jsou platiti daně jako jiní, ježto se neměli čím vykázati.

Z dalších běhů jejich ještě toto: Když přišly vojny francouzské, osadníci Čejčtí zažili velmi mnoho dobrodružstev. Před bitvou u Slavkova (1805) nuceni všichni, kdo jen z domu mohli sloužiti francouzským regimentům za tlumočníky. Tehdáž shledali se nejednou i příbuzní, ovšem krajanů mnoho, jenž se divili osadníkům, jak mohou žíti mezi těmi „vlky?" (Tak jmenovali Slováky po jich kožichách.) Náš Grée byl s otcem v táboře francouzském u Brna, později u Slavkova a byl konečně i přítomen schůzce tří mocnářův (Napoleona, císaře rakouského a ruského) u „*Spáleného mlýna*" blíže poutního místa *Žarošic.* Císaři ruskému Napoleon pohrozil prý žertovně prstem, když přicházel.

Časem Francouzi smířili se úplně s Moravou, stali se Slováky a za chvíli setře se i se jmen jejich poslední památka cizího původu. Grée jmenoval rodiny na Čejči usazené takto: Bouvi (tak prý se psalo), Bizot, Donnée, Flos, Gazine, Grée, George, Guio, Jalieau, Chalé, Masson, Perne, Petit (13), Později od jiných dověděli jsme se rodin: Cach, Cambal, Frôlous, Galous a Lenomare. Tímto spůsobem zapsáni jsou prý v matrikách a někdy ve škole. Lidé však i oni sami jmenují se i píší takto: Búvi, Bíza, Dóna (na Vrbici Dolnej), Flos, Greja, Gazaň, Žorš, Gio, Žalia, Šále, Mason, Perný, Peti, Cach, Cambal, Frolús, Galús a Lenomare. Francouzky zná z nich už jen jediný brumovský Grée.

Co se týče zpráv, jakoby Francouzi usazeni byli též na Terezově, [1]) to Grée popíral. Dostali prý se tam z Čejče svatbami jako do Hovoran, Čejkovic, Brumovic, Vrbice, Krumvíře atd., rodina Donnée až do Jedovnic a do Sloupa. Co se týče jich povahy, rodiny ony dosud vyznamenávají se živostí, neobyčejnou prudkostí a vlohami k obchodu i ke studiím.

Jen ještě jednou osadníci tito zatoužili po své francouzské vlasti. Přihodilať se jim mrzutá anekdota, Kobylský farář P. Sv. . . . prohodil kdesi ve společnosti, zda-li by se naši Francouzi asi vrátili domů, kdyby zdědili ve Francii s 8 milionů. Některý nedoslecha

---

[1]) V některé knize četli jsme, že František I. usadil na Čejči své komonstvo. Udání to odporuje zprávám Gréeovým taktéž.

svěřil věc Bízům za jistotu. I uradili se rychle, že dají p. faráři $^{1}/_{2}$2 milionu, vymůže-li jim dědictví, vyslali slavnou deputaci na faru . . . Někteří už pohrdlivě vycházeli mezi sousedy, rozdávali pole známým atd. Nehoda ta mrzívala je dlouho, když se jim s ní posmívali.

Jan Herben.

Zpráva o knize:

Eteostichorum sive versiculorum literis numerabibus certos annos exprimentium centuriae sex, conscriptae per Bernhardum Sturmium. Gorlicii. Excudebat Ambrosius Fritsch Anno 1580.

Podává *V. Brandl.*

Humanismus, který u nás Bohuslavem Hasisteinským zahájen byv, téměř po celé šestnácté století v zemích českých kvetl, ve třetí třetině století dotčeného pozbýval pružnosti své a stal se konečně hříčkou nechutných veršotepců, kteří se domnívali býti poetami, poněvadž verše latinské kuli. Vynikalo ovšem také ještě na sklonku toho století několik humanistů poetickým nadáním a vládlo všemi vnadami slohu latinského a řeckého, jako n. p. Jáchym Kamerarius, jenž v básních svých řeckých a latinských krásné nadání poetické a dokonalou znalosť obou jazyků klasických osvědčil; ale ohromná většina tehdejších spisovatelů byla prosta skutečného nadání básnického; nicméně však kujíce verše latinské sebe za genialní spisovatele pokládali. Nemohouce se povznésti na výši ideální a nemajíce v sobě síly vášně, která jediné dovede látku produševniti, osvojovali sobě všecky příčiny a náhody života soukromého a obecného, aby jich za látku veršotepeckou užiti mohli. Čím méně tvůrčí síly oněm veršokujcům se dostávalo, tím více ji nahrazovali hříčkami slovesnými; vidouce, že sem tam přece kritičtí hlasové proti nim se ozývali, lnuli k sobě vzájemným přátelstvím, a co jeden vydal, to ostatní chválili. Jakmile nějaké opus takového poety tiskem vyšlo, opatřeno již na titulním listě a někdy také na několika stránkách, verši pochvalnými od několika kamaradů složenými, ku kteréžto chvále obyčejně se přičiňovaly verše na Moma, t. j. na kritiky, kteří by snad výtečnosť díla ohlodati chtěli.

K hříčkám, kterými veršotepci onoho věku svůj vtip ukazovali, náleží po výtce tak zvané chronogrammy, t. j. verše, v nichž latinská písmena, jimiž čísla arithmetická se vyjadřují, letopočet nějaký obsahují. Skladatel chronogrammu, jenž tehda obyčejně řeckým slovem nazýván eteostichon, byl tedy velmi vázán, ano mu vyhledávati bylo

k veršům slov, v nichž přicházela písmena, kterých k vyjádření letopočtu, o nějž činiti bylo, potřeboval. Jest ovšem pravda, že k nápisům na stavby monumentální a k vyjádření památných událostí nehodí se žádná řeč tou měrou jako latina, která lapidarností a majestátným zvukem nad jiné jazyky vyniká; avšak užívá-li se jí k zachování příběhův a událostí nepatrných, na nichž leda několika lidem záleží, máme sice sesquipedalia verba, ale síly a veleby se nedostává. Zdá se, že na sklonku XVI. století těchto chronogrammů se užívalo za „versus memoriales,“ aby totiž těmi verši snadněji letopočet v paměti utkvěl. Zrovna to praví Bernhard Sturm, o jehož chronogrammech se poněkud šířiti míníme: „Etenim ut facilius memoria concipiuntur, quae numeris comprehensa sunt, quam in quibus oratio soluta et libera est, ita etiam retinentur firmius et si quando res fert, repetentur felicius.“ Kniha jeho jest nyní již velmi vzácna, a proto o ní zevrubnější zprávu zde dáváme.

Jako všichni skladatelé chronogrammův onoho věku, i Sturm chtěl napřed se zavděčiti všem, kterým buď pro dobrodiní již obdržená, buď očekávaná buď pro slavný rod jejich něco příjemného říci a památku na ně zachovati chtěl; na tom záležel hlavní jeho úmysl, ač ovšem také jako homo literatus jiné události důležité a zprávy o učencích do veršů svých vpletl. Kniha jeho svrchu dotčená zavírá v sobě 600 dvouverší, hexametrův a pentametrů. Neopominul ovšem opatřiti ji chválou a doporučením literatů přátel svých, z nichž Johannes Hedericus, Johannes Ruchardus, Johannes Schosserus, Joach. Meisterus, Michael Haslobius Berlinensis, Joannes Hyconius, Paulus Halvepapius, Thomas Mitis Limusaeus veršované chvály poslali, které pak na začátku knihy své vytisknouti dal, z nichž na ukázku, kterak tehda takové hříčky posuzovány byly, klademe zde verše Jana Hynkonia:

Ut bene conveniant numeri annorumque pedumque
Nec sensum durum verba coacta trahant,
Hoc opus, hic labor est. Bernharde, quod haec tria praestas,
Id tibi cum paucis novimus esse datum.
Illustris liber hic, illustria nomina gestans,
Sic poterit genium semper habere suum.

Ale nezapomněl také na Moma, osloviv jej hned na titulní stránce: Ad Momum Autor:

Musa viros celebrat mea claros sanguine, gestis,
Artibus: his aliquas miscet et historicas.
Si quos invenies indignos laudibus illos
Mome tui similes noveris esse. Vale.

A na konci opět napomíná hlodavého Moma:

Si quae Mome tibi non sat concinna videntur,
Ne mox arrodas, fac meliora prius.

Momus souvěký bylby nalezl příčin dosti vytýkati leccos poesii Sturmově; my však máme více proč jemu děkovati než jej pro verše jeho kárati, an nám zachoval některá data, která se ku znamenitým osobám a zajímavým událostem naší vlasti vztahují.

První dvě centurie čili první dvě stě distich věnoval panu Ladislavovi Heltovi z Kementu,[1]) synu Zikmunda Helta, místo-kancléře království českého r. 1564 zemřelého, který po smrti staršího bratra Zikmunda ve statek Velkomeziřický se byl uvázal. Rodině Heltově věnoval několik veršů; předkem Zikmundovi, o němž odjinud víme, že r. 1564 ve středu před sv. Ondřejem (= 29. listopadu) umřel; o jeho synu Zikmundu se dovídáme z nápisu, že se narodil dne 2. ledna 1556; roku a měsíce, nikoli však dne dovídáme ze dvou distich:

Orbe noVo IanUs terras VIsebat, In aVras
NatVs Vbi VItae IVs SIgeMVnDVs InIt.

Aliud:

ILLVstrIs LInqVIt satVs HeLtVs VIsCera MatrIs,
IanVs Vbi CVrsV Coeperat Ire noVo.

Rok smrti jeho udává Sturm 1577, kdežto jiné prameny praví, že umřel dne 25. listopadu 1581. Mladší bratr jeho, Ladislav, podle Sturma narodil se v den sv. Štěpána muč. (= 26. prosince) 1559:

Luce sacra Stephano superos vibrante per axes
Auspicium vitae tunc satus Heltus habet.

Ladislav studoval v Lipsku, ve Vitenberku a dokončiv studia cestoval po Italii, odkud se r. 1576 vrátil:

Inclytus Italicis peragratis finibus Heltus
Ad patrias arces tecta superba redit.

Dále se dovídáme, že Ludvík Meziřický z Lomnice umřel 1578.

Mezricio natus baro sanguine, nobilis heros
Falcatae patitur spicla proterva necis.

že r. 1577 akademia nobilium čili gymnasium v Meziříčí „opera, studio et impensis quorundam procerum regionis illius“ se založilo:

Mesricia constructa recens schola surgit in urbe,
Et pariter surgit pone perennis honor.

---

[1]) Třetí a čtvrtou centurii věnoval radě města Jihlavy, pátou a šestou senatoru Jihlavskému Lukáši Schinabíkovi z Ungerschwerdtu a jeho synům Pavlovi a Markovi.

že r. 1577 dne 27. srpna Meziřičan Adam Huber ve Vitenberku na doktora v lekařství povýšen jest:

> Conciliat titulos clari et doctoris honores
> Hubero Augusti nona ter orta dies.

že Zdeněk Brtnický z Valdsteina, hejtman mar. Moravského umřel na Brtnici v den sv. Františka (= 4. října) 1561:

> Funere defunctus Waldsteinius occubat heros,
> Inque nova fruitur nunc requiete polo.

že syn Zdenkův, Hynek se narodil r. 1545, téhož roku, kterého vévoda Brunsvický byl zajat a Linhart Fels umřel:

> Nascitur Hynko baro, fit inanis Felsius umbra,
> Brunsvigus princeps fortia vincla petit.

že druhý syn Zdenkův, Václav, se narodil 1546, kterého M. Luter umřel:

> Quo coelos petit et solvit sua fata Lutherus
> Hoc anno vitam Vencesilaus init.

že třetí syn Zdenkův, Jan, se narodil v den sv. Doroty (= 6. února) 1548:

> Lux ubi Dorotheae ducebat sacra, Joannes
> Nascitur excelsus patre barone baro.

že čtvrtý syn Zdenkův, Jindřich, se narodil dne 15. srpna 1555:

> Prosilit Henricus speciosae matris ab alvo,
> Lux ubi sextilis quinta ter acta nitet.

že Beneš z Valdsteina se stal r. 1458 mistrem na pražské universitě:

> Ex studiis titulos Waldsteinius accipit heros
> Illustresque baro strenuus auget opes.

že Vratislav z Pernštýna se narodil 9. července 1530:

> Praeclarae gentis soboles clarissima surgit
> E Pernsteiniacis Vratislaus avis.

že Jáchym z Jindřichova Hradce v Dunaji, když most se probořil, dne 12. prosince 1565 se utopil:

> Jungitur ut capro lucis venerabilis autor,
> Obruitur pronis tunc Joachimus aquis.

že Jan Bedřich hrabě z Hardeku, štědrý podporovatel umění a věd, r. 1580 umřel na zámku Kunstatském:

> Stirpe, dei cultu florens Fridricus et arte,
> Spe lytri Christi fortificatus obit.

Jsa právním písařem v Jihlavě Sturm nezapomněl jak se samo sebou rozumí na toto město, jehož jméno takto odvozuje: „Origo nominis inde tracta est, quod inter fodiendum ad jacienda fundamenta crebri erinacei reperirentur, qui cum a Slavis Jehlák vocentur, civitas ipsa Jehlava dicta fuit, unde Jihlava et Iglavia hodie appellatur. Alii a fluvio Iglavia civitati vicino nomen traxisse existimant." On však drží so „jehláků:"

A rigidis surgens titulos sortitur echinis
Jehlava: per Slavos ponitur urbis opus. (799).

Dále se dovídáme, že velká část města od blesku 29. června 1474 shořela, že r. 1520 v pátek po sv. Michalu 14 rybníků nad městem se provalilo a velikou povodeň spůsobilo, ve které 32 lidí za své vzalo; že r. 1523 dne 26. máje velký oheň téměř celé město strávil; že r. 1503 dne 5. srpna v Jihlavě zahájen sněm zemský; že r. 1579 vystavěna jest městská brána, nazvána Brtnická a t. d. Mimo tato data celého města se týkající zveršoval Sturm zprávy o jednotlivých osobnostech, hlavně členech rady městské n. p. že Jan Šindel ab Eberharz r. 1568 umřel, že téhož syn Mikuláš první sekretář královské komory české v Praze na den sv. Jakuba se světem se rozloučil. Mimo tyto připomínají se ještě znamenitější mužové a senatoři Jan Leopolius (narozen 1527), Wolfgang Fellenbaum († 1547), Jan Pauspertel († 1571), Mikuláš Seidenmelzer († 5/7. 1554), Jakub Lidel de Lidelau († 1558), Wolfgang Paumgartel († 1563), Markus Sorgenfrei († 1574), Valentin Mahensak († 1574), Vít Ambrož († 1576), Markus Saltzenprod († 1575), Esaias Tribauer, pastor Jihlavský († 1571) a jiné zprávy o svatbách atd., které jen pro Jihlavu zajímavosť do sebe mají. Sturm sám umřel v Jihlavě dne 28. října 1582.

Knihy redakci Časopisu Matice M. zaslané:

Dějiny města Vsetína a okresu vsatského. Napsal Mat. Václavek. V Brně 1881.

Majíce málo monografií o městech moravských, vítáme s radostí každý přispěvek, který se v té příčině nám přináší, zvláště když se práce opírá o svědomité studium pramenů, jako se vyznamenává práce ta, kterou z péra páně Václavkova před rukama máme. Ovšem neměl spisovatel pramenů nazbyt; neboť archiv města Vsetína shořel při vpádu Kuruců r. 1708, tak že jen velmi málo listin zbylo, které

se ku starší době historie Vsetínské vztahují. Čeho však dosíci lze bylo, o to se svědomitě snažil a svědomitě toho užil. Z toho jde, že líčení jeho historie Vsetínské v době po r. 1708 jest mnohem zevrubnější než dob předešlých, ze kterých jen několik listin ku Vsetínu se vztahujících v diplomatáři moravském se zachovalo. Nechtěje býti nucen při vypravování dějů Vsetínských ustavičně vysvětlivky podávati z dějin země předeslal „Nástin dějin moravských“ (str. 10—91), v němž dotýká krátce nejdůležitějších příběhů Moravy, aby byly jako rámcem, do kterého obraz dějin Vsetínských vpravil. Pak podává v šestnáctero odděleních látku dějin a památností Vsetínských, jež nadepsány jsou: 1. Majitelé Vsetína. 2. Vpády nepřátelské na Vsatsko. 3. Portáši. 4. Církevní poměry na Vsatsku a v následujících odděleních udaje topografické. 5. Kostely a fary na Vsetíně. 6. Školství. 7. Horní Město. 8. Dolní Město. 9. Poddanství a robota. 10. Hospodářství polní, řemesla a jiné živnosti. 11. Povodně spůsobené Bečvou na Dolním městě atd. Tato částˇ topografická jest velmi bedlivě sestavena a velmi poučna; není však pouhým souhrnem dat nýbrž provanuta jsouc vřelým vlasteneckým citem užívá každé příležitosti ve čtenáře vštípiti nejen cit pro vlasť a národ, nýbrž dáti také výstrahu, aby odpuzovali od sebe škodlivé vášně, jimiž za naší doby zdraví a blahobyt jednotlivcův a rodin se podkopává (lihový mor.)

Přečetše bedlivě a pozorně práci tuto záslužnou nabyli jsme přesvědčení, že naše literatura monografická tímto dílem skutečně se obohacuje a že podstatně přičiní, aby láska k domovu a skrze ni láska k vlasti a národu se povzbudila a utužila. Sloh jest příjemný, ač zde onde poněkud obšírný, čemuž ovšem se vyhnouti spisovateli snadné nebylo, poněvadž chtěl, aby také čtenářstvo, jež podrobností historických, vývoje socialních poměrů atd. jen málo zná, knihu s užitkem čísti mohlo, a tudiž mu přičiňovati bylo vysvětlení a výklady, kterým by každý porozuměti mohl. Při tak rozsáhlé látce, kterou spisovatel do malého prostoru vtěsnal, nelze jinak, než, jak se každému v podobné příčině přihází, že některým jeho tvrzení, ne všudy a bez výjimky, přitákáno bude. Tak na př. nezdá se nám jako by nade všecku pochybnosť povýšeno bylo, že Slované teprve v 5. století po Kr. do našich zemí se přistěhovali; neupírá se, že Bojové byli Kelti, Markomané Němci, avšak byli-li oba národy po několikero století jedinými obyvateli v našich vlastech, těžko pak porozuměti, že topická jména v nich jsou naskrze slovanská, kdežto Slované, ač v Řecku nepobyli tak dlouho, jako Keltové a Markomané podle obyčejného udání v Čechách a na Moravě,

v zemi té do dnešního dne zachovali památku svého tam osazení v četných jménech topických jako Morea, Gorica, Planica, Vostica, Kamenica, Verba, Bystra, Veligosti, Chelmina, Krabata, Ezeron, Zagora, Selica, Jalova, Dobravoda, Dolina, Grebeno, Gradica atd. Že by jména *Radihosť* a *Ratihosť* za tožná považovati lze bylo, jak to spisovatel na str. 19 činí, nechce se nám zamlouvati; osobnosť Ra*t*ihostě u Polabanů jest zjištěna Helmoldem, Adamem Bremským a Saxo Grammatikem a byl Ratihosť i podle jména (*rat* = válka) i podle obsahu zpráv oněch spisovatelů bůh válečný, jak se již Appendini ve svých Notizie istor. crit. domníval. Avšak osobnosť Ra*d*hostě jako božstva není nade všecku pochybnos*ť* povýšena; nelze jasnou souhlásku *d* a temnou *t* zaměňovati a to tím méně, ana se zachovalo staročeská jména osobní i osadní, která k oběma kmenům ra*d* i ra*t* se odnášejí a posud přísně od sebe se liší n. p. Ratiboř, Ratibořice, Ratiškovice, Ratiměřice, ale též Radboř, Radihosť, Radiměř atd. Byl-li tedy Ra*d*hosť skutečným božstvím Staroslovanů, ač na to jiného dokladu, pokud vím, není než fabulista středovský, byl on podoben řeckolatinskému *Ζεὺς ξένιος*, Jupiter hospitalis. Chválíme, že spisovatel v dodatcích přijal mínění prof. Praskovo, že jméno Vsetín pochází od osobního jména *Vsata* a že mimo sebe pustil názor dřívější vyslovený na str. 97. 101. 110, jakoby jméno Vsetín složeno bylo, ze slov *vse* a *tín* či *týn* a znamenalo tedy místo, „které celé (vse, vše) bylo pevnou hradbou obehnáno.“ Neboť odvozovací slabika v češtině při místních jménech jest *in*, jak mnoho set takových jmen to dosvědčuje a nikoli *tín*, kteréžto slovo pak nikterak totožňovati nelze se slovem *týn*, jež příbuzno jsouc s kelt. *dún*, starosas. *tun*, staroněm. *zûn*, novoněm. *zaun*, angl. *town* bez pochyby z keltického neb staroněmeckého do našeho jazyka přijato jest a ohradu, opletu znamená. *Tín* a *Týn* jsou tedy zcela rozdílné věci a nelze jich zaměňovati; vždy se pravilo a psalo: Týn v Praze, Týn Horšův, Týn nad Rovenskem, Týnec, Týneček atd. Jak od osobních jmén Hroznata, Vznata, Kojata, Milota pocházejí přehláskou *a* v *e* místní jména Hroznětín, Vznětín, Kojetín, Miletín, tak pochází touž přehláskou od Vsata—Vsetín a tím, totiž zpětnou přehláskou, se vysvětluje, že okolí Vsetínské slouti může v lidu „*Vsacko.*“

Aniž si troufáme tak absolutně vyřknouti větu, že za starých dob slovanských „šlechty nebylo žádné“ (str. 17. 297), která prý teprve za posledních Přemyslovců po příkladě německém se vyvíjela. Šlechty po příkladě Němců, u nichž šlechtictví ovšem na jiných základech záleželo, u Slovanův ovšem nebylo; ale nicméně měli tito jako všecka organicky spořádaná společnosť šlechtu a sice agrarní,

jakož to dosvědčují prastará jména lech, zeman, vládyka, nehledíc ani k výrazům: primates reguli, proceres, seniores, lechones, duces, se kterými se u německých annalistů potkáváme; výraz pak Kosmův: milites primi et secundi ordinis dokazuje, že již v 12. a 11. století zemanstvo české se lišilo v pány a vládyky, kteří za doby té, *co se týče práva trestního,* s ostatními obyvateli sice na rovni byli, ale ve příčině práva civilního již své soudy, panský a menší soud měli, na který pře o statky, poručnictví atd. vznášeli. Aniž jest zcela přiměřeno, praviti, že rolník náležel tělem i duší svou pánovi, (str. 298); neboť do doby markrabí Jošta stěhovali se poddaní úplně svobodně; ačkoli pak za Jošta pánové se pokusili, tomuto volnému stěhování se brániti, nicméně se zachovalo právo, že pán poddanému, chtěl-li se od něho pod jiného pána dáti, odpuštění odepříti nesměl, když poddaný všecky povinnosti naplnil. Rovněž zdá se nám býti unáhlen soud, který spisovatel nad Albrechtem z Valdsteina na str. 124 pronáší, an jej tam jmenuje zrádcem; neboť zrada na Valdsteina posud přesnými akty dokázána není, a kolik on má žalobníků tolik má obhájců, tak že posud sub judice lis est.

Nejjzajímavější jest oddělení čtvrté „církevní poměry na Vsatsku,“ kde spisovatel z pramenů mnoho nových zpráv z doby husitské, bratrské a z doby katolické protireformace na Vsatsku přináší. Spisovatel snaží se poctivě zachovati střízlivosť úsudku a šetří oné objektivnosti, které při tak choulostivé otázce jest potřebí. A činí dobře tak. Neboť bohužel nezachovává se v takových příčinách pravá míra, vadí tu obyčejně náboženské vyznání spisovatelův, aneb soustrasť lidská, která ráda se kloní k tomu, který podléhá a proto trpí. A tu ovšem cítíme všichni ránu, která naše vlasti nešťastnou bitvou Bělohorskou zastihla; ale upřilišuje se, praví-li se, že katolicismus sám jest vinen neštěstím, které pak náš národ tížilo; jest pravda, že po bitvě Bělohorské mnoho a mnoho statků bylo zabaveno, tak že konfiskace nebyla pouze trestem provinilců, nýbrž poněkud také prostředkem napomáhati financím královským; ale kdo pak za to ručí, že by akatoličtí stavové a akatolický král nebyli trestali odbojných katolíků smrtí a zabavováním statků, kdyby protestantismus byl zvítězil? Krutý začátek vzpoury domácí učinili protestanti vyhodivše královské místodržící i sekretáře z oken hradu do příkopy a odbojní stavové moravští neustlali J. Sarkandrovi v Olomouci na růžích; a co se týče zabavování statků dali tíž stavové nebezpečný příklad, ani duchovní statky a statky těch obyvatelů, kteří s nimi ve vzpouře neměli účastenství, konfiskovali. Tak se dělo vůbec v té době a kdož ví, zdaliby knížata německá tak rychle byla přilnula k prote-

stantismu, kdyby je zabavování záduší nebylo lákalo. Nicméně zůstane pravdou, že země naše konfiskováním a vypověděním mnoha set rodin akatolických z vlasti hroznou škodu a ztrátu utrpěly; ale pravda také jest, že by ztráta nebyla méně citelna byla, kdyby po vítězství protestantském několik set katolických rodin se bylo musilo vystěhovati. Naše soustrasť se kloní k těm, kteří skutečně od vítězů překonáni, trestáni a vypovídáni byli; ale soustrasť ta tak přirozená nesmí nás sváděti, abychom tvrdili, že vítěz proto vítězil, aby krutým se osvědčil, anebo že jen katolíci v době té tak jednali, protestanti pak že byli beránci v chování svém ku katolikům. Jak Jindřich a „panenská“ Alžběta proti katolíkům krvavě zuřili, tuším dosti jest známo; nenávisť protestantův proti katolicismu toho dostoupila stupně, že ani opravy kalendáře papežem Řehořem r. 1582 zavedenou přijati nechtěli, poněvadž pocházela od papeže, tak že ji Anglicko teprve 1752, Švédsko 1753, Německo 1777 přijalo, kdežto Rusko posud k ní se nehlásí. Protestantismus, kde má moc, jest též výlučný; toho zkusili jmenovitě bratři čeští, kteří od kališníků téměř více pronásledováni byli než od katolíkův, a to proto, že v učení jich nejvíce se ukazovalo socialních momentů, bez kterých málo které náboženství při vzniku svém bývá a bez kterých také husitství zajisté nebylo. Velmi trefně praví spisovatel na str. 183: „Víra a náboženství jest nejsvětější a nejdražší odkaz, který dědíme po rodičích a jehož až do smrti neporušený zachovati máme.“ Zajisté nechtěl kárati výrokem tím husitů prvotních, kteří od víry katolické po otcích zděděné odstoupili; neboť husitism skrýval v sobě mnoho národních a socialních momentů, bez kterých by nebyl lid prostý tak uchvacoval. Tenkráte ovšem neplatila ještě zásada, které se sice v 16tém století prakticky užívalo, která však teprve v míru Westfalském ve své nahotě ustanovena byla: cujus regio, illius et religio; zásadu tu přijali všichni potentati světští, katoličtí i protestantští, jediný papež jí nepřijal a zavrhoval. Podle té zásady ovšem nelidské a bezbožné řídili se pak panovníci všichni, nikoli jen katoličtí. Vždyť v té době, když u nás a tedy také na Vsacku katolická protireformace již ne vojenskou assistencí, nýbrž missiemi se prováděla, totiž ku konci 17ho století, vydal kurfirst saský Jan Jiří dne 27. února r. 1673 přísné nařízení, aby žádný katolík se neopovážil mši svaté v domě francouzského neb rakouského vyslance obcovati, aneb katolické kněze buď ve svém domě přechovávati aneb v cizím domě navštěvovati pod trestem vězení, vypovědění aneb ještě horším. Neschvalujeme toho, a neschvalujeme také, když obyčejně jen se kárá strana katolická a podobné skutky protestantův se zamlčují.

Vsacané zkusili všecky trpkosti zásady: cujus regio, illius et religio, a dali příčinu sami, že ostřeji k nim hleděno bylo, poněvadž se stali spojenci Švédů, kteří tenkráte Olomouc po několik roků v moci své měli. Strana splácela straně a velmi případně praví spisovatel na straně 202, že protestanté Vsačtí roku 1777 svedeni jsouce přípovědí falešnou missionářů, bývalých jezovitů, že císařovna dala svobodu vyznání, se těšili, „že katolíci měli se pronásledovati." Mimo ryze náboženskou příčinu pronásledováni protestanti také pro sociální myšlenky, které jimi vladli; toho dotýká spisovatel na str. dotčené 202 a na str. 199 klade výrok Jiřího Adámka: „že smilstvo není hřích." I na Vsatsku urovnaly se poměry náboženské tolerančním patentem, ač přívrženci bývalých bratří českých nejsou trpeni nýbrž přinuceni, buď k Augsburskému nebo k Helvetskému vyznání se přidružiti. Tím ovšem přestali býti, čím předkové jejich byli, jichžto učení, jak spisovatel na str. 217 tvrdí, sotva roku 1781 již znali; přijali učení, jež z ducha českého se nezrodilo.

Zavírajíce referat svůj přičiňujeme, že jsme jen jednu patrnější chybu tiskovou zpozorovali, a to na str. 300 řádek 2 zdolu, kde místo „z každé *urtě*" podle smyslu nepochybně státi má: „*brtě*."

Základové Letopočtu Křesťanského, spolu klíč k neomylnému vypočítání Velikonoci kteréhokoli roku minulého nebo budoucího dle kalendáře Julianského i Gregorianského. Sestavil Em. Mittner. V Praze 1881.

Není knihy, kteráby každý rok v několika milionech exemplářích od paláce nádherného až do chudobné chaty tak rozšířena byla, jako kalendář a proto zdá se každému, že kalendáři rozumí a málo komu připadne, že to není tak snadné základným pravidlům porozuměti, na kterých kalendář záleží. Čas jest kategorie, která na vůli lidské nezáleží; chceli duch náš čas měřiti, t. j. trvání a míjení jeho stanoviti, jest mu užiti prostoru, a proto od jakživa čas měřen býval podle toho, jak měsíc, jak slunce — toto zdánlivě — na obloze postupují atd. Tento přirozený zjev stal se základem časomíry občanské a letopočtu obvyklého. Poněvadž oběh měsíce a slunce vypočítati, stanoviště jeho v tom neb onom znamení zvěrokruhu určiti náleží astronomii, jde již z toho, že ustanovení přesného kalendáře k potřebám lidského letopočtu se hodícího tak snadnou věcí není. Ohromná většina lidí nemá ani tušení o obtížích, jichž překonati bylo nežli kalendář na tak pevné základy postaven byl jako nyní. Proto vítáme svrchu dotčenou velice záslužnou práci v. p. Mittnera, jenž spůsobem prostým snadně srozumitelným tomu, kdo

jakéž takéž vzdělání má, základy vyvíjel, na nichž kalendář záleží a pravidla ukázal podle kterých se skládá. Nalezne tam každý poučení o roku slunečním, o letopočtu Julianském a Gregorianském, o roku měsíčním, o kruhu slunečním, o liteře nedělní, o kruhu měsíčním, o zlatém počtu, o epaktách Julianských a Gregorianských, o působení roků přestupných na nedělní literu, zkrátka o všem, čeho k ustanovení kalendářskému potřebí jest. Panu spisovateli záleželo hlavně na tom, ustanoviti a ukázati ústrojí kalendáře a letopočtu *křesťanského*, který své střediště v největším svátku křesťanském, ve Velikonoci má. Ustanovena-li velikonoc, lze snadně ostatní svátky pohyblivé i nepohyblivé církevního roku a tudiž také obyčejný občanský kalendář ustanoviti. Počty, kterých při tom potřebí jest, p. spisovatel vyložil tak srozumitelně, že jich každý, kdo jen poněkud s ciframi zacházeti umí, užívati může. Jsme přesvědčeni, že kdokoli pojednání páně Mittnerovo bedlivě přečte a podle jeho návodu epakty, zlatý počet, literu nedělní a velikonoc vypočítati se naučí, nejen poučení nýbrž i milé zábavy nabude, ze které příjemné potěšení mu vzejde. Toho, poučení totiž i zábavy čtenářů, chtěl spisovatel prací svou docíliti a zajisté také docílil. Neznáme v oboru tom tak populárního a srozumitelného návodu, jako jsou tito základové. Že obšírnější výklady n. p. indikce, rozličných aer a t. d. mimo sebe pustil, na tom učinil dobře, poněvadž věci ty náležejí k potřebě vědecké, nikoli pak k stati populární; avšak i v tom platí o něm chvalná výpověď: „In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister.“

V. Brandl.

Z knihkupectví Urbánkova.

Urbánkova knihovna pro lid. Sv. III. Knihy ďáblovy. Časová povídka pro náš lid. Sepsal V. Špaček. — Sv. IV. K holi žebrácké. Výstražná povídka, kterou dospělejší mládeži a její rodičům vypravuje V. Špaček.

Konečně i naši nakladatelé odhalili veliké to tajemství, že nejlepší způsob, kterým lze nejvydatněji bojovati proti tak řečené „krvavé literatuře“ jest, vydávati lidu našemu knihy nejen dobré, nýbrž i laciné. I vychází nyní u nás několikero takových laciných „knihoven“ a „bibliotek.“ Kdežto však jiné takové sbírky hledí si hlavně povídek historických a takových, jimiž toliko obraznosť se zaměstnává a dlouhá chvíle příjemně ukracuje, knihovna Urbánkova, pokud ze čtyř posud vydaných sešitů souditi lze, prohlédá více k životu praktickému a ke skutečným potřebám našeho lidu. Podobá se, že knihovna tato vytkla si za úlohu pěstovati v lidu ctnosti

občanské a léčiti jej z neřestí v něm zakořeněných, což nelze než schvalovati.

V povídce „Knihy ďáblovy“ nadepsané p. spisovatel bojuje zbraní ostrou proti „krvavým románům,“ líčí velmi drasticky, jak tento literární jed otravuje blaho celých rodin, dělaje z poctivých, pracovitých hospodářů lenošné mudrlanty, z hodných a poslušných synů vzdorovité a ničemné dareby. — Ve druhé povídce „K holi žebrácké“ týž spisovatel ukazuje, kam vede nemírné požívání jiné nebezpečné otravy — kořalky, jak snadno jí navykne i člověk pořádný, nevystříhá-li se prvního kroku do kořalny, a jak těžko ba nemožno jí odvyknouti; jak znenáhla celá osada morem kořalečním jsouc schvácena přichází na hůl žebráckou, a jak chytře z toho kořistí pantáta žid, stávaje se pánem celé vsi, do níž před několika lety přišel s rancem na zádech.

Nejsouť ovšem obě tyto povídky děly uměleckými, nedostáváť se jim psychologické prohloubenosti a typické charakteristiky osob jednajících; tendence lpí na povrchu a katastrofa se příliš urychluje; přes to však účelu svému znamenitě dosti činí a mohou v lidu našem mnoho dobrého způsobiti. Přáli bychom si, aby naše kněžstvo a učitelstvo co nejvíce pečovalo o jejich šíření v lidu, jmenovitě aby se dostaly do všech knihoven školních a hojně čteny byly od mládeže dospělejší.

Jedno však vytknouti nám jest p. spisovateli, a to řeč v obou povídkách nehrubě správnou. Brus Matiční bedlivě prostudovati není přece úlohou až tak nesnadnou. Kdyby to byl spisovatel učinil, snadno se mohl vystříhati mluvnických chyb a germanismů, jimiž se jeho povídky jen hemží. Vytkneme jen něco na ukázku: Ženo pusť mě, ať toho zloděje *zabím* (m. zabiji). Co z *něj* bude? (z něho). Neměl *času k přemýšlení* (neměl kdy přemýšleti). Hleděl *pln udivení* na Jeníka (všecek udiven). Zlato s rámce *šlo dolů* (pouštělo!) To řekl a *chtěl* odejíti. Snad byste *nechtěl* už jíti (to pověděv odcházel; snad byste neodcházel). Nyní *to přišlo* již *tak daleko,* že dělá muž dluhy (došlo na to, došlo v ty konce). Jak *to přijde,* že . . (čím to jest, odkud to atd.) Můžete poznati, kam byste *to* na této cestě *přivedl* (touto cestou došel, dospěl). Řekl mu *do obličeje,* pohleděl mu ostře *do obličeje* (do očí!), Už jsem Vás *dlouho* neviděl. Divím se, že si Váš Jeník už *dlouho* žádné knížky nevypůjčil (dávno!) Kolik se musí dáti *za* půjčení jedné knihy? (kolik se platí *z* jedné knihy). Kolik má *u* Vás Jonáš (to by měl Výroba peníze u žida schovány; poněvadž mu byl dlužen, bylo napsati: kolik má Jonáš *za* Vámi). Jednou v neděli *hustě* pršelo (pršelo jen se lilo). Výroba zhledal,

že nemá zrno obilí (že nemá obilí ani zrnka). Je-li mi co do toho *nebo ne* (čili nic). — Píše lidu p. spisovatel měl se zvláště vystříhati německých frasí abstraktních, jako: Víte v *jakém stavě* váš statek byl (jak spořádaný). *V opilém stavě* přišel domů (opilý). Správec přicházel jen v následku (= in Folge!) zmalátnělosti těla a j. — Nevím brává-li se skutečně v Čechách na setí a jiné potřeby hospodářské *prostěradlo* (s postele?); na Moravě na to mají *plachty*.

Paměti o školách českých. Listář školství českého v Čechách a na Moravě od l. 1598 do 1616 s doklady starší i pozdější doby. Vydal Fr. Dvorský.

Čím jsou diplomatáře, monumenta a p. dějinám obecným, tím má býti tento listář dějinám školství našeho, sbírkou listin, z níž bylo by lze nabyti jasného obrazu českého školství v Čechách i na Moravě za doby největšího jeho rozkvětu t. na sklonku 16. a na začátku 17. věku až do bitvy bělohorské. Sešit první zavírá v sobě 100 listů většinou rektora university pražské, Martina Bacháčka, k radám městským i soukromým osobám daných ve příčině správy škol, řádu školního, kázně učitelstva i žactva. Didaktiky dotýká se toliko list 24., v němž M. Bacháček škole Přeloučské vytýká nejapné a zdlouhavé vyučování. — Důležitá tato publikace doporučuje se zvláště školním knihovnám.

Přírodopis člověka od Fr. Hellwalda. Překládají Jan Herben a Jar. Vlček. Sešit I. a II.

Nákladná díla obrázková jednak původní, jednak z jiných jazyků přeložená, jež nyní u nás tak hojně na světlo vycházejí pěkné o tom vydávají svědectví, že literatura naše vystoupila z úzkých mezí diletantismu, že se stává potřebou všeho národu, dobývajíc si v něm půdy širší a širší. Jestiť to celá řada spisů stkvostně illustrovaných, jež nyní stejným časem na světlo se vydávají: Národní divadlo, Hrady a zámky, Ebersův Egypt, několikero illustrovaných děl cestopisných, Brehmův Život zvířat a j. K nim důstojně se řadí illustrované spisy Hellwaldovy, z nichž jeden „Země a její obyvatelé“ nákladem Urbánkovým nedávno dokončen, druhý pak, „Přírodopis člověka“ týmž nákladem právě se vydává. Ve vydaných posud prvních dvou sešitech líčí se Australští domorodci, jejich povaha tělesná i duševní, oděv a obydlí, potrava, nástroje a zbroj, způsob života a zaměstnání, poměry společenské, řeč, jejich vymírání a příčiny toho a m. j. Přírodopis člověka jest populární dílo ethnografické v nejlepším toho slova smysle, látka sama sebou nad míru

zajímavá spracována v něm slohem jadrným a půvabným, řečí prostou a ušlechtilou. Český překlad, pořízený mluvou správnou čte se velmi plynně. Zvláštní ceny dílu tomu dodávají znamenité illustrace Kellerovy. — V kratičkém úvodě beze škody vynechati se mohla věta, že „člověk velmi zvolna vyvinul se z řady vyšších živočichů“ (quod est demonstrandum!); budeť nejednomu čtenáři s pohoršením, čemuž snadno bylo se vyhnouti.

Ukázka ze synonymiky a fraseologie francouzské, kterou pro střední školy sepsal Jan Ev. Hulakovský. Druhé opravené vydání.

V samorostlé fraseologii záleží veliká část toho, co nazýváme *duchem* toho onoho jazyka, ve přesném rozlišování slov souznačných čili synonym jeho určitosť a rozmanitosť. Proto každý národ svého národního jazyka milovný co nejsvědomitěji střeže obou těchto předůležitých jeho stránek, a cizinci, chce-li si důkladně ten neb onen jazyk osvojiti, k nim předkem a nejprve prohlédati jest. Zavděčil se tedy nemálo p. spisovatel našim středním školám, na nichž se jazyku francouzskému buď jako předmětu obligatnímu (na realkách), buď jako neobligatnímu (na gymnasiích) vyučuje, napsav z toho oboru knížku stručnou sice, ale důkladnou a jadrnou. Skládá se pak dílko toto ze dvou částí, synonymické a fraseologické. V první části ke slovům českým abecedním pořádkem seřaděným přičiněna jsou synonyma francouzská a vytčen rozdíl jejich významu; v části druhé podává se ukázka fraseologie dle abecedního pořádku slov francouzských. Všude viděti upřímnou snahu páně spisovatelovu, by frase francouzské vyložil případnými úslovími českými, jmenovitě případná přísloví a pořekadla česká vyhledána jsou s pílí nevšední. A to zajisté úloha každé fraseologie nejdůležitější. Neboť poznávaje žák rozdíly frasí českých od frasí jazyka cizího, tím snáze utvrdí se ve správném užívání mluvy mateřské. Z té tedy příčiny dovolujeme si přičiniti některé poznámky, kterak ta neb ona frase francouzská dle našeho mínění lépe by se vyjádřiti mohla po našem, nebo kde se nám vidělo pochybeno býti proti mluvnici české.

Dostati vykládá se franc. slovesy *recevoir, obtenir, accepter, accueillir*, ale slovesa ta nejsou odlišena případnými slovesy českými. Dle našeho mínění jest *recevoir* dostati, *obtenir* obdržeti, *accepter* přijati, *accueillir* (příchozího) uvítati. — Etre accueilli de l'orage, býti *zastiženu* bouří (ne překvapen) — *Hlad.* On compte dix famines dans Xième siècle, jsou „desatera hladná léta“ (ne „všeobecný hlad“). — *Hospoda,* cabaret (= krčma). — *Acquérir.* Bien mal acquis ne profite pas, „cizí statek sebe větší nepostačí“ (?) (= zle nabytý

statek přichází na zmatek, nejde k duhu). — *Adonner*, „půjdete-li kolem“ (= mimo). — *Affaire*. Il verra à qui il a — „uvidí s kým má co dělati“ (= s kým má činiti, s kým mu jest činiti). — *Aller*. Il s'en va faire nuit, brzy bude tma (= stmívá se, svečeřívá se). — *Amitiè*. Dites-lui mille-s de ma part, vyřiďte mu tisíckrát mé pozdravení (= pozdravujte ho ode mne na stokráte). — *Apparence*. Il y a — de pluie, zdá se, že bude pršeti (= jest na déšť, má se na déšť). — *Beau*. Vous avez — dire, mluvte co mluvte (= vám se snadno řekne), — *Boire*. Le papier boit, papír proráží (i my pravíme, že papír „pije,“ odtud „pijací papír“ = Löschpapier). — *Bon*. A — vin il ne faut point de bonchon, dobrá věc se sama chválí (= dobré víno i bez víchy vypijí) — *Bossu*. Le — ne voit pas sa bosse, svých chyb si nikdo nevšímá (= hrbatý se s krejčím hádá, že mu ušil křivá záda). — *Bourse*. Belles promesses ne remplissent la —, těšínskými jablky měšec se nenacpává (ba nacpává, ale *nenacpe!*) — *Chandelle*. Donner une — à Dieu et l'autre au diable, býti ramenářem (= zapáliti Pánu Bohu svíčku a čertu oharek, — aby čert za zlé neměl.) — *Conscience*. Il a la — large comme la manche dun cordelier, nemá žádného svědomí (= má svědomí jako formanská plachta). — *Croire*. Il ne croit aux revenants, nevěří *na* strašidla (= *v* strašidla; srovn. věřím *v* Pána Boha!) — *Dent*. Avoir les — s longues, dlouhé zuby míti (= laskominy). — *Dessus*. Etre au dessus du vent, sedí v teple (my právě tak; jest za větrem). — *Devoir*. Je lui en dois, má ještě něco *u* mne (toť by znamenalo, že má u mne něco *schováno*, kdežto vyjádřiti jest, že mu něco dlužen jsem, tedy; má ještě něco *za* mnou). — *Dormir*. Il n'y a pas de pire eau que celle qui dort, tiché vody břehy *lámou* (= podmílají, podbírají, melou, berou). Ib. v popeli (= v popele). — *Durer*. Ne pouvoir — en sa peau, vyletěti z kůže (= vyskočiti). — *Eau*. Etre tout en —, býti spocen *skrz na skrz* (= do niti.) Nager entre deux — x, s oběma stranami dobře *vycházeti* (= se srovnávati, spříhati.) — *Faire*. Tout se fait avec le temps, všeho do času (= vše se podá svým časem). — *Falloir*. Il s'en faut beaucop, qu'il . . . mnoho scházelo, aby . . (= daleko toho bylo). — *Force* — argent, *mnoho* peněz (případněji *síla* peněz). — *Garder* le lit, stonati (= pádem ležeti). — *Gros* en, ve velkém (= na hrubo, jako „na drobno“). — *Loup*. La chèvre a pris le —, kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá. Slovný smysl „koza chytila vlka“ zdá se, že se spíše odnáší ku známému beránku v bajce, který vlku vodu kalil. Brebis comptées le loup les mange, vlk i *čtené* ovce béře (= spočítané). — *Marché*.

C'est — donné, to jest za půl darmo (= od polu zdarma). — *Mieux.* Le — est l'ennemi du bien, lepší koláč, nežli chléb (?). = „Lepší jest nepřítelem dobrého," což Smil Flaška vyjadřuje příslovím: „Hleď, aby sahaje vína nerozlil piva." — *Monde.* Le mieux du — *to* nejlepší na světě (= co nejlepšího na světě). Pour rien du —, pro všechno na světě ne (= o živý svět ne). — *Oeil.* Devenir ronge jusqu' au blanc des yeux, začervenati se jako kohout (= až po uši). — *Ouvrir* de grandes oreilles, *natahovati* uši (= napínati). — une bête zvěř *zrušiti* (?) (snad vyhladiti, vystříleti?) — *Passer.* Passons à d'autres choses, přejděme k jiné věci (= začněme jinou, načněme z jiného). Il va — nebude to s ním dlouho trvati (= má na kahánku, duši na jazyku, již mu zvoní umíráčkem atd.) L'hiver est bientôt passé, zima bude brzy u konce (= co nevidět bude po zimě). Il ne saurait se — de vin, nemohl by si vína odvyknouti (= bez vína by se neobešel, neobstál). — *Pièce.* Il al dormit cette nuit tout d'une —, spal dnes v noci nepřetržitě (my právě tak: v jednom kuse). — *Plein.* En — rue, *v středu* ulice (= prostřed ulice.) — *Point.* Ils sont d'accord sur ce — jsou o tom *srozuměni* (srovn. „Brus Mat."). Il s'en fait un — d'honneur, klade si ke cti (pokládá si za česť). — *Prendre.* La maison a pris feu, v domě vypukl oheň (my právě tak: dům se chytil, v domě se chytilo). Je vous prendrai en passant, zajdu pro vás, až půjdu *kolem* (= stavím se pro vás, až půjdu *mimo*). A tout —, v celku (= celkem). Se prendre d'amitié pour qn zamilovali se *do* koho (= zamilovati si koho). — *Près.* Ni de — ni de loin, v tom nejmenším (= ani z daleka, ani za mák atd.) — *Quoi.* Je n'ai pas de — payer, nemám tolik, abych mohl zaplatiti (= nemám čím zaplatiti). — *Raison.* Il a grande — de se plaindre, má dosti příčiny, aby si stěžoval (= má si proč stěžovati). Où force domine, — n'a poins, de lieu, moc jest právem (?). Lépe snad do slova: Kde násilí panuje, tam rozum nemá místa. — *Rompre* la tête à qn, někomu plnou hlavu nadělati (= beraniti do někoho). — *Si.* Il dit *que* non, et je dis *que* si, on praví ne, já pravím ano (my právě tak: on praví *že* ne, já pravím, *že* ano). Avec un si, on mattrait Paris dans une bonteille), moudrý i horu lomí (?) (= kdyby nebylo kdyby, nebyly by chyby). — *Suivre* un chemin, v cestě pokračovati (= cestou dále se bráti). — *Tenir.* S'il *ne* tient *qu'* à cela, nejde-li jen o to (my právě tak: nejde-li než o to). — *Terre.* Toute la — en parle, každý o tom mluví (= kde kdo). — *Valoir.* Vaille que vaille, na zdař bůh (?) (= stůj co stůj, buď jak buď). — *Venir.* D'où vient? Jak to přichází (= odkud to?) Il en faut venir là

až tam to musí dojíti (= až na to, v ty konce musí dojíti). Les maladies viennent à cheval et s'en retournent à pied, nemoc čerstvě přijde, ale pomalu odchází (= nemoci po librách přibývá, a po lotech ubývá). D'où me vient cet honneur? Jak já přicházím k té cti (= odkud mně ta česť?) *Voir.* Qu' a-t-il à voir chez vous? Co má u vás *co* dělati (= co má u vás činiti, co mu u vás činiti?). — *Vue.* Il n'a que son intérêt en —, jen k svému prospěchu hledí (my právě tak: nemá než svůj prospěch na zřeteli).

Některé frase opakují se zbytečně pod dvojím i trojím záhlavím, jako pod záhlavím dormir a eau, beau a etoile, en a être, entendre a faire, battre, chaud a fer, champ a oeil, dire a parler, oiseau a plume, habit a prendre, mot a rire a j. *F. B.*

(Pokračování.)

* * *

Obzor. *List pro poučení a zábavu.* V Brně 1881. Vychází dvakráte každého měsíce. Předplatné celoroční 2 zl.

Jest to starou zásadou zdravého vychovatelství: K mládeži dlužno obraceti zřetel nejostražitější. Nebo jak pěkně pěje náš moravský pěvec Jar. Tichý v témž Obzoru v básni mládeži české (str. 180 č, 12):

Jeť mládež jako *duše* národní;
a je-li duše zdráva, ohniva a čista,
jest národ zdráv a silen, nezmožen!
Jeť mládež jako *mysl* národní;
a je-li mysl jará, přímá, věrná,
jest národ statný, volný, neoblomný.
Jeť mládež jako *srdce* národní;
a je-li srdce čisto, nezkaženo,
jest národ šťasten; neboť srdce jeho
jest zdrávo, silno, nebo tepna jeho
vždy mocně bije pro vlasť, dobro, krásu,
pro šlechetnosť i volnosť, dokonalosť —

Jest šťasten národ, jehož mládež plane
pro svaté dobro vlasti milované,
jest šťasten národ, který v době žalu
mládeži třímá prapor ideálů,
jest šťasten národ, šťastna jest vlasť celá,
když mládež pro ně láskou zahořela!
Kéž láska k nim jest *první* stálou ctností
mládeže naší, naší budoucnosti!

Tím nejkrásněji naznačena úloha vznešená, jižto sobě vytknul Obzor. Vztyčujeť Obzor vysoko prapor ideálův, ideálů pravdy, krásy a dobra, vštěpuje v srdce mládeže, mládeže studující posvátné zárody těchto ideálů, ošetřuje a zalívá pilně v této štěpnici mladistvých srdcí útlé rostlinky ušlechtilých citů lásky ku vlasti a císařskému domu, k umám a vědám, k Bohu a mravné dokonalosti, zjařuje tyto posvátné city a dává jim opět a opět nové zápaly nadšenosti obětovné pro nejdražší poklady člověčenstva, vypleňuje pilnou rukou bedlivého zahradníka všeliké bejlí pošetilého mudrování a nízkých pochotí tělesných ze srdce bujaré mládeže, aby „duše její byla zdráva, ohniva

a čista, aby srdce její mocně bilo pro vlasť dobro, krásu, pro šlechetnost i volnosť, dokonalosť," zkrátka „aby *jinoch studující, až mužem bude, myslil za svůj národ, zaň cítil, jednal, trpěl, bojoval.*" Neboť jen mládež těmito ideami ukájená a proniknutá neoddá se nikdy sprostému toliko vlastního zisku vyhledávajícímu chlebaření aniž jediné choditi bude za bezměrným pořizováním tělesných libostí, nýbrž s horoucí snahou a diamantovou pilností uváže se v úkol národní práce, hotova jsouc pro národ svůj obětovati krev i statek, ježto mládež duševnou zlačnělosť svou ukájející ustavičně jen z kalných pramenů frivolných a bezbožeckých spisů, kteréž všechny svrchu líčené ideály vyhlašují za šarapatky a za pouhou hračku pro nerozumné děti, dá ctnosti výhosť a chodíc za praporem na němž napsáno heslo: „požívejme," buď střemhlavně so vrhne v propasť záhubného rozkošnictví aneb nejšpinavějším sobstvím ovládána jsouc učiní vodítkem svým zásadu, kterouž spanilomyslný p. spisovatel „Hovorův Olympských" Kosina hlade v ústa Reboecka a Rosendufta, hlavních to representantů moderní moudrosti: „Čím chytřejší kdo je, tím té zvůle své obětuje méně a tím více sám využitkuje jiné, od sebe méně chytré, a čím více jiní jsou pro něho a čím méně on pro jiné, tím slove blaženějším." Zkrátka: taková mládež buď utone v kalu mrzkého rozkošnictví aneb vyspěvši v mužský věk půjde jen za krajícem chleba.

Právě proto aby se vlnám zkázy této valícím se na útlou lodičku mladistvé mysli z kalného jezera frivolních a bohapurných spisů položily meze, aby mládež naše. tato drahá naděje naší vlasti a její blaženější budoucnosti, zdravým pokrmem duchovým živena zůstala zdráva, čista, nezkažena, silna a nezmožena, aby v ní „našemu národu a naší vlasti rozkvetli dnové lepší a blaženější," právě proto založen před čtyřmi lety *„Obzor," list pro poučení a zábavu*, a zajisté kdožkoli posavadní čtyři ročníky Obzoru zkoumavým pročetl okem vyzná milerád, že Obzor této vznešené úloze doposud skvěle dostál. U poučné částce podávají se tytýž články i pro vysoce vzdělaného velmi zajímavé, pro zábavu skytá se potrava co nejzdravější a nejušlechtilejší a to ve výběru básní zdařilých a velmi poutavých novel i humoresek; ve hlídce slovesné pak vystavují se ve světle spravedlivých posudků nejhlavnější zjevy v oboru literatury nejnovější. Kromě toho dávají se zde volné lekce z nějakého jazyka slovanského n. p. ze srbštiny, z polštiny a j. Dočteš se tuto také i celého téměř obsahu výtečných přednášek v literárním odboru čtenářského spolku Brněnského činěných. A vše to podává se v rouchu slohu vytříbeného, vzorného, k jehož ostřežení nejednou stojí na hlídce brusič jazyka českého, odkývaje výstražně z bezcestí síly spisovatelské nedosti geniem slovanštiny prostoupené.

V básnickém oddílu, v němž nejen vážné nýbrž i žertovné výplody ducha poetického se podávají, potkáš se se jmény básníků svými krásnými výtvory po celé vlasti slynoucích, jako na př. Vladim. Šťastného, Jaroslava Tichého. Jana Soukopa; Václ. Kosmáka, Vil. Ambrože a mnohých mladších jarosvěžích sil, kteréž s chvalným úsilím se téhož vrcholu slavného jména dopínají. Ve všech těchto ušlechtilých tvorbách ducha básnického, ať vážných at žertovných, září zlaté sedmihvězdí Oriona, o němž pěje Jablonský:

Sedm hvězd se v Orionu
v půvabném skví obraze,
sedmero jich v divném slohu
v nebeském zříš povoze.

Jsouť ty hvězdy v společenství:
pravda, krása, právo, ctnosť,
pověr prosté náboženství,
volnosť a dokonalosť.

Pro část poučnou propůjčuji Obzoru svého péra spisovatelé na slovo vzatí, jako na př. p. archivář *Brandl,* který ve svých „vzpomínkách“ aneb v úvahách „o slovanských starožitnostech P. Šafaříkových“ podává věrný obraz doby minulé a všech těch bezpřemných nesnazí, s nimiž předním náčelníkům literatury naší zápasiti bylo v době té a to se píše proto, aby mládež naše nahlídajíc v zrcadlo minulosti osuhlé, vzpružila mužně své jaré síly ku podobným, obětovným zápasům pro svaté zájmy svého národa. Jak sladkou pochoutkou jsou z péra téhož proslulého spisovatele mládeži naší též roztomilé obrázky z přírody vzaté, jako na př. „vlaštovky v národní poesii“ a mn. j. I *filosofské* úvahy, nezahalujíce se nedostupným temnem řeči nad míru abstraktné, nýbrž jsouce přístupny i naší studující mládeži, jako na př. Shakespearův filosoficko-světový názor aneb zajímavé úvahy o scholastické filosofii sv. Tomáše Akvinského od vdp. dr. *Pospíšila* skýtají bujaré mládeži té stravu silnější a dávají i vzdělancům vyspělým nazírati v obor vyšších pomyslů, kterých snad naprosto neznali a o nichž sotva mdlé tušení měli. I *filologických* velmi poučných článků najdeš zde množství. Takovými jsou zejmena brusičská pokynutí z péra p. redaktora tohoto časopisu, dále články p. *Vymazala* o nových gramatických dokladech k některým záhadným slovům a syntaktickým vazbám v Kralodv. Rukopise aneb úvahy o Passionale, o Kopitarově spise „Glagolita Clozianus;“ obzvláště pak přicházejí vhod volné lekce ze srbštiny a z polštiny z péra p. Vymazalova, jimiž možno nejsnadnější cestou a v nejkratším čase přiučiti se příbuzným jazykům slovanským, v našem Rakousku domácím, jejichžto znalosť nám nemůže leč s velikým býti prospěchem.

Než i jiné poučné články, s jakýmiž se v tomto ročníku Obzoru potkáváme, mají do sebe mnoho zajímavého a užitečného. S jakou zálibou čtou se na př. úryvky z překrásného díla Jeho cís. a král. Výsosti korunního prince arcivévody Rudolfa „Patnácte dnů na Dunaji,“ kteréžto úryvky s dovolením J. C. Výsosti přeložil p. E. *Domluvil!* Jak velevítána každému Čechovi historická zpomínka na „Kaplíře ze Sulevic, zapomenutého obhájce Vídně z r. 1683,“ kterou podává zde p. *Oharek!* Jak utěšeně se duch náš rozkochává v poetické kresbě nadepsané: „Kousek českého ráje,“ od p. Fr. *Ekerta,* aneb v přelahodném nákresu „bájí Řeků na obloze nebeské“ od p. Jana *Rožka?* Jak velemil byl v tomto roce každému vzdělanci životopis největšího básníka španělského „Dona Pedra Calderona de la Barca,“ jehož činnosti skvělý obraz nám tuto vystavil náš moravský proslulý pěvec p. Vlad. Šťastný? A jak mile nás překvapuje zpráva „o nejstarším cyrillo-methodějském obraze, kterouž z vlaského spisu kardinala Bartoliniho „o sv. Cyrillu a Methodu“ podává p. Jan Kř. *Votka?*

Část zábavnou zaujímají práce z pér dávno na Moravé nejkrásnějšími novelami slynoucích jako na př. p. Václ. *Kosmáka,* pí. Fr. *Stránecké,* aneb roztomilé humoresky z péra p Vil. *Ambrože* a vzorné překlady povídek z klassických spisů Hendrika *Consciencových.*

Co pak do literární hlídky, nepomíjí se v Obzoru žádného důležitějšího díla v oboru literatury nové a beze vší předpojatosti a umíněnosti kritisují se jak jeho světlé tak stinné stránky.

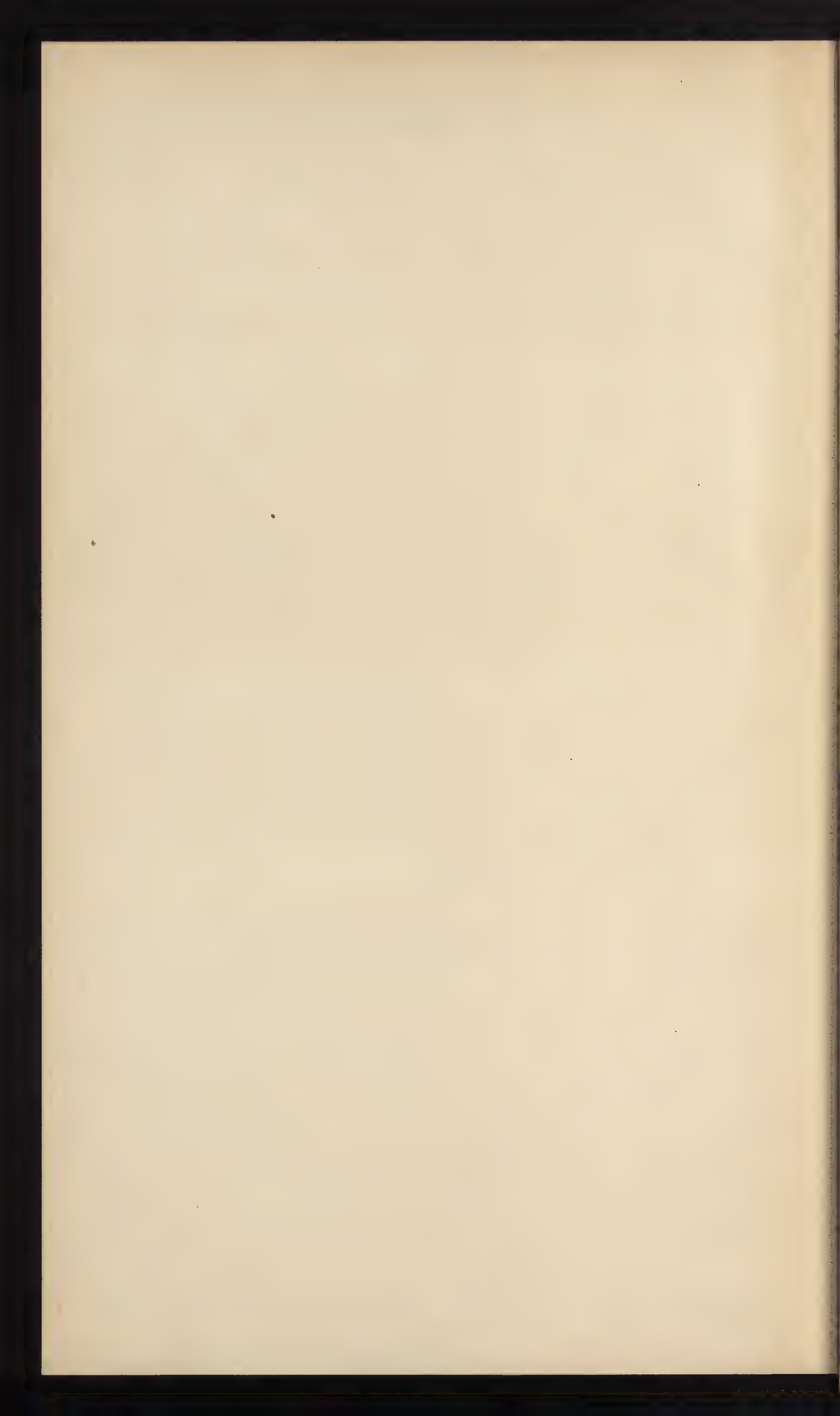
Již z tohoto jakého takého nástinu „Obzoru“ poznati možná, jak veliká jest jeho bohatosť obsahu, jak dokonalá jeho forma, jaké nevšední ceny a váhy jsou nejedni z jeho článků, jakou důležitosť má trvání tohoto časopisn pro naši čackou studující mládež, drahou naději to naší vlasti a lepši budoucnosti a jak by to s nesmírnou škodou právě pro tuto mládež bylo, kdyby i Obzoru nejinak nežli nedávno Koledě Olomoucké pro nedostatek odběratelů toutéž osudnou cestou zániku se ubírati bylo.

Protož vznášíme obzvláštně na velebné duchovenstvo snažnou prosbu, aby tak důležitý, tak krásný a velecenný časopis, jehož krámská *celoroční* cena jen *dva zlaté*, pravíme: jen *dva zlaté* obnáší a jemuž nedávno (viz čís. 15) sám nynější slavně panující papež Lev XIII. zvláštního požehnání udělil, nejen samo milerádo pérem i odebíráním podporovalo, nýbrž i jiným jeho čtení a odebírání co nejhorlivěji doporučovalo.

Matěj Procházka.

ČASOPIS

MATICE MORAVSKÉ.

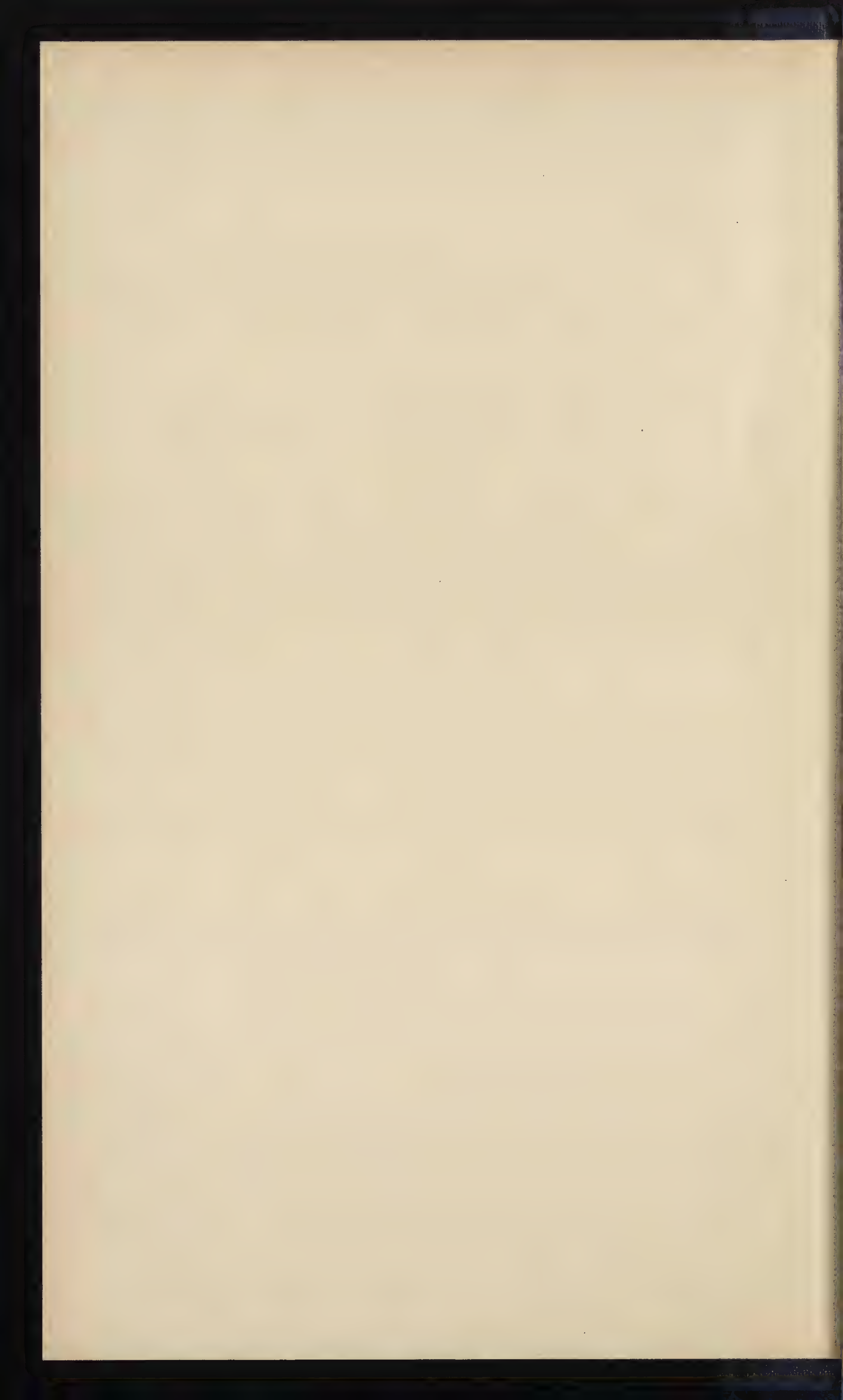
REDAKTOR

FRANTIŠEK BARTOŠ.

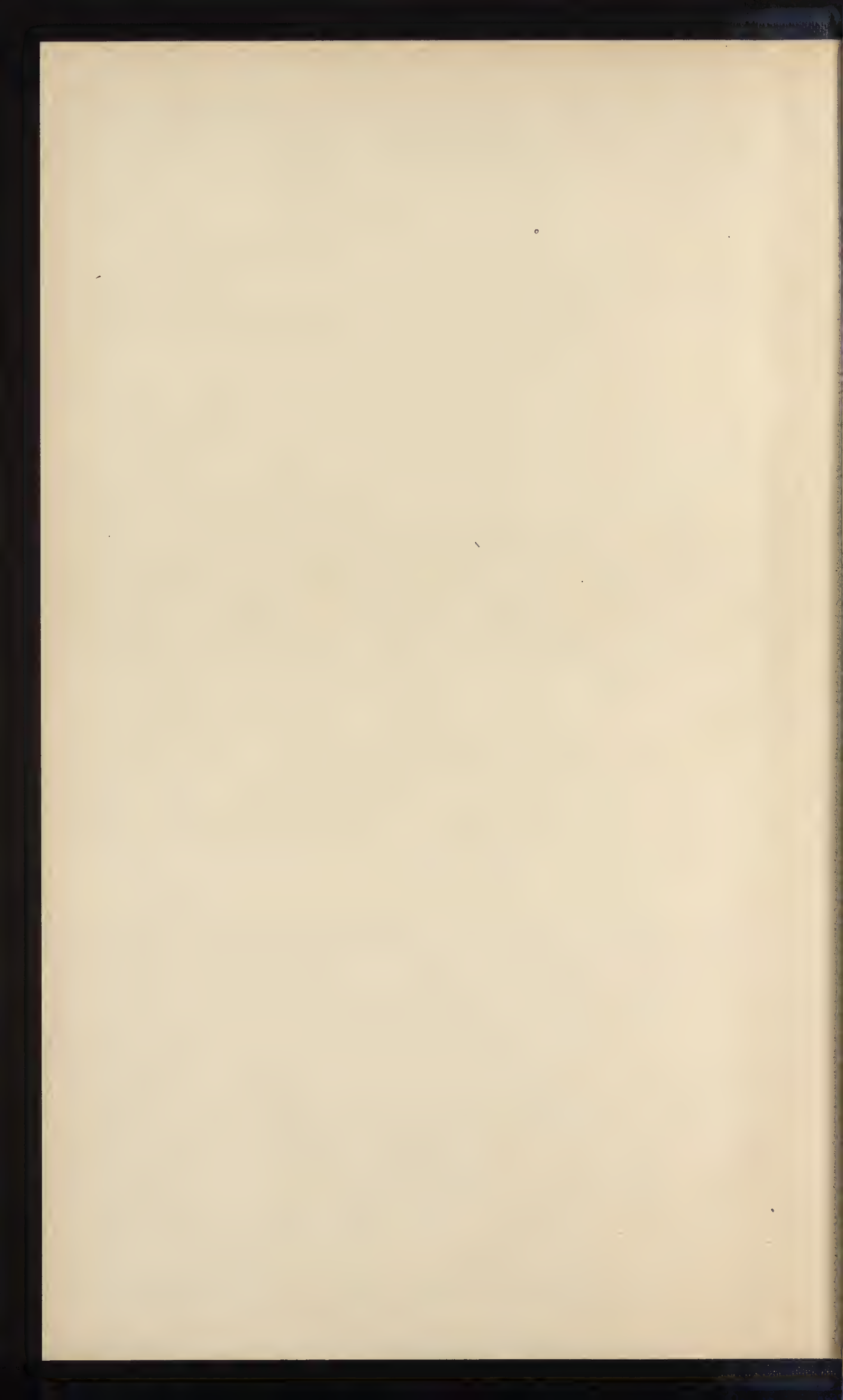
ROČNÍK ČTRNÁCTÝ 1882.

V BRNĚ, 1882.

TISK MOR. AKC. KNĚHTISKÁRNY. — NÁKLADEM MATICE MORAVSKÉ.

OBSAH.

Tři chorvátské osady na Moravě.

Popisuje *Jan Herben.*

Vcházíme do první, druhé, třetí německé vsi u Palavských hor. Zevnějšek jejich jest obyčejný. Řada domů v levo, řada domů v pravo; po bocích skupiny chalup většinou se střechami ještě slaměnými; mezi domy a chalupami selská humna čili zahrady ohražené od sebe jen brázdami, od chalup však hustým, ostnatým „živým plotem“, na němž zasedají hlučně hojné rodiny vrabčí a pod ním kutají se nedbale slepice s kuřaty. Stromů všude viděti po skrovnu, nejvíc ještě švestky, hrušky a jabloně; při zemi v humnech zelená se sladké dřevo. V první německé vsi, do níž jsme vkročili, šuměla nám z první zahrádky před okny mladá svěží lípa. V haluzích šelestěl lehoučký vánek. Cestovatel může si šelest vykládati třeba za tiché uvítání.

Domy celkem úhledné, čisté; cesty tvrdé a bílé, protože o vápencové kamení není potíže. Oku je trochu nepříjemný kroj zdejší. Mužové i ženy nosí šaty barev tmavých, při nichž barva docela černá převládá. Jen někde spatřiti modrou barchanovou kacabajku. Sotva však přejdeme půl německé dědiny, dostavuje se nějaká divná stísněnosť. Cestovatel již pochybuje, zdali ono šelestění lípy v první zahrádce znamenalo pozdrav. Projdouce pak dědinou německou první, druhou, třetí a tak dále, řeknete hlasitě: dojem z prvních vesnic německých za Dyjí proti posledním českým před řekou je trapně překvapující. Jakoby ležel na té krajině interdikt.

Co jest interdikt? Druh církevních trestů, jímž se zapovídají svátosti, obřady a služby boží veřejné; zapovídá se zvoniti na kostelích, pohřbívati, sezdávati. Ký div, že ulehne pak po kraji hluché, mrtvé, dušené ticho? Lid chodí po venku zasmušilý a zamlklý; při práci zmocňuje se ho zádumčivosť a nevrlosť. Neslyšíš odnikud srdečného smíchu, na potkané čtveračivé rozprávky, ani křesťanského pozdravu známých. I děti na ulici hrají si mlčky. Německé vesnice činí dojem, jakoby stiženy byly takovým interdiktem. Jdou lidé kolem nás, potkají nás mlčky, postojí za námi, ale všechno bez přívětivého pohledu. Mohou sice na člověku očí nechati; ale prohlíženému

jest, jako by byl zatýkačem stíhán. Pozdraví-li sám, uvede je do takových dřevěných rozpaků, že nevědí, co se děje.

V okolí daří se mnoho vína. Písmo svaté praví, že víno rozveseluje srdce lidské. Zdejší víno bude, jak soudím, nad míru bídné; neboť na svých majitelích nedokázalo ničeho. Němečtí vesničané zdejší nemají záliby ani ve zpěvu, v hudbě, v tanci, ani ve květinách a barvách, ani v besedách, táčkách nebo přástkách. Proto i církevní obřady jsou smutny, jednotvárny, bez náboženské poesie; proto i německé neděle, svátky a hody mají do sebe málo veselého, osvěžujícího, slunečného. Oč společenštější je slovácký lid sousední! Kdežto Slovanovi vůbec nestačí ani svazky pokrevenské, takže je rozšířil o nejněžnější cit přátelství, družnosti a lásky, o známé pobratimství a posestrimství: Němec ani nemá dostatek vřelejší poesie rodinné. Z písní národních lze snadno provésti důkaz*). Lid zdejší nemá vůbec písní, nemá tedy ani rodinných. Několik hospodských popěvků nebude přece nikdo vyhlašovati za poesii. Němec liší se dále od Slovana téměř naprostou odloučeností od přírody. V té příčině nemůže býti pozoruhodnějšího úkazu, nežli zkušenosť následující.

Kolem Palavských hor položeny jsou samé německé vesnice. Jako hlava žralokova zvedne se neočekáváně nad tichou hladinku mořskou, tak hory ty vystupují divoce a hrozivě z pokojné, půvabné, úrodné nižiny, kterou svlažuje řeka Dyje. Břehy Dyjiny jsou travnaté, kypré a podál nich dlouhé koberce luk nejšťavnatějších, jež protrhány jsou sem tam kusem hustého, dubového, vraně zeleného háje. Na mírných pahrbcích rozkládají se temnolisté vinohrady. Hory Palavské vzhlížejí nad tento idyllicky půvabný obrázek až příšerně. Jako když v pohádkách ohyzdný netvor hlídá krásné zahrady. Stráně hor jsou černé, zprorývané doly a prohlubinami; sem tam živoří chomáč oprchlého křoví. Řídká, nízká tráva ztrácí se z větší dálky oku. Nad Palavou (vsí) pne se zbořený hrad Dívčí hrady a nad Klentnice strmí zbytky zdí z bývalé tvrze Klentnické. Na úpatích hor, zvláště v údolích, černají se staré jehličnaté lesy. Nad horami krouží mračna kavek a vran a jejich krákor jest jediný zvuk, jenž hluboké, němé ticho hor Palavských přerušuje.

K čemu tyto popisy? K tomu, abych čtenáři mohl pověděti, že okolní lid německý zůstal bez dojmu, když na ty hory hleděl. Poesie obletuje příšerná temena hor; sedá na jejich vysokých stěnách; dřímá v tajemných prohlubních; mluví se zbořených hradů, neboť zbylé střílnice jsou jak ústa otevřená.... Mýlil by se však zle,

---

*) Viz články prof. Dunovského v různých časopisech.

kdo by v německých vesnicích hledal pohádky o rytířích, pověsti o pokladu nebo rozvalinách, písně o — — čemkoliv. Jaká pak apostrofa vydrala by se z úst paní Světlé, jež svůj vesnický román otvírá slovy: „Jest mi tě věru líto, ty starý Ještěde!" Nic nemůže účinněji působiti na mysl nežli příkrý kontrast; ale Němec jako se nezeptal: „Co se stalo za horama," „Co ten ptáček povídá," tak ani nepopisoval:

„Hory se černajú,
luky zelenajú.....",

ani se nedivil:

„Hora, černá hora,
cosi to tam volá...",

ani čtverácky nerozumoval:

„Hory, hory, hory jsú,
za horama vršky jsú,
kdo chce pěknú ženu mět,
musí sobě pro ňu jet."

Jak jinak na hory hleděl český lid, bydlící za řekou! Na severní straně pod Dívčími hrady, kam právě české vsi vidí, vystupují z lesa tři vysoké kameny jako tři zkamenělí obři. Lid český vypravuje, že jsou to tři zakleté dcery, které matka zaklela pro nezvedenosť a bezbožnosť. Jinou pověsť bájí, že jsou to tři tatarské kněžny, které vyjely na západ poznat cizích vlastí; ale pán hradu pro zlato a drahé kamení je na hradě zavraždil a z okna vyhodil. Ony však věčně zkameněly pod hradem. Pověsť není bez významu pro Ruk. královédvorský.

Ty dědiny německé jsou si podobny jako vejce vejci až do Mikulova. Bílé silnice spojují je jako bílé stužky, na nichž vsi jsou přivázány. Cestujeme jen nohama a plícemi. Zrak neokřeje na malebném kroji, ani na půvabném ustrojení dívčí hlavičky, jen příroda jej sytí. Sluch a srdce docela již zanedbány. Sluch se neosvěží ani vzdálenou dětskou písní napásejících husařů, srdce neroztaje ve vlídném hovoru s venkovany. Jaký člověk, taková řeč. Zastavili jsme u Mikulova sedláka na mezi a tázali se zdvořile: „Kde je Turoldova jeskyně?"

Sedlák zaraziv rýč do země, hledí jak uděšen. Nemůže pochopiti, co chceme.

„Turoldova jeskyně?" opakujeme.

„Co tam chcete?"

„Podívati se. Jsme lidé, kteří rádi něco vidí."

„To je tam za kopcem." — Němec máchnul rukou směrem k západu a chytl hned po rýčí, aby ryl dále. Představte si sedláka

1*

českého, jak by se ten zachoval. Cit do člověka nelze zasaditi jako kolečko do hodin.

Takové jsou i dědiny za Mikulovem, podobny sobě jako vejce vejci a cestovateli naprosto zavřeny. Když jsme později chválili Slováky u Břeclavy a divili se jim, proč oni nejsou tak nedůvěřivi a nevlídni jako Němci, jeden z nich řekl nám: „Ja, což to je ešte syrovej lud,“ a jiný dodal: „Majú pánové pravdu, ti sú jak z nelidí!“

V této nevlídné krajině znám utěšenou pohádku. Pohádku, již tři sta let už vypravují tři chorvátské*) osady. Nechť přijdou naši básníci a poznají; nechť přijdou naši malíři a vidí; nechť přijdou naši hudebníci a slyší; nechť přijdou konečně i vůdcové naši a učí se pohádce té s poučnou tendencí. — — Adressa na tu pohádku jest: Kraj brněnský, panství Drnoholské půl druhé hodiny od Mikulova. První osada jmenuje se na tabulce před vesnicí Gutenfeld a ve vesnici samé Gutfjeld; za ní přes horu, přes horečku, leží Nová Prerava, německy Neu Prerau a přes kyprá luka od ní Frlješdorf, čili jak na mapě pořádnou němčinou psáno: Fröllersdorf. Hned na blízku jsou hranice rakouské. Tyto tři chorvátské osady připadají cestovateli jako vonná pestrá kytka za plstěným německým kloboukem.

Osady ty „jsou poslední“ (— jak praví A. V. Šembera, jenž o nich psal 1845 do Čas. Čes. Musea a 1843 do Týdenníku Ohéralova vycházejícího na Moravě —) „v dlouhé řadě kolonií chorvátských, ježto se od království chorvátského po hranicích štyrských a rakouských až na Moravské pole táhnou a po nějakém přetržení u Valtic**) (Feldsberg) do Moravy přecházejí.***)

Sem již nedosahuje interdikt. Sotva jsme přišli za Gutfjeldská humna, potkali jsme stařenku v bílé pléně čili šatě na hlavě, s těžkým kancionálem v ruce, v barevných zelenavých sukních a na nohou měkké slovenské kordovanky.

„Pohvalem pan Ježuš,“ obrací se k nám.

„Na věky amen,“ děkujeme radostně jako jedním hlasem.

Stařenka zastaví se zaražena. Obličej září jí radostným překvapením, po chvílce ubírá se teprv ke kostelu, když jí ještě sjelo po rtech hlasité udivení: „jaj jaj!“ Na to následoval pozdrav druhý,

*) Píšu Chorvát a chorvátský, třebas oni sami sebe nazývají Hrvaty a třebas náš lid říká Charvát, protože slovo Chorvát ustálilo se v jazyku spisovném a jazyk měl jistě dobré důvody.

**) Lid říká Valčice.

***) Osad chorvátských počítal A. V. Šembera 140 na řečených hranicích.

třetí od sousedův i od mládeže, a v nás takořka srdce poskočilo. Byli jsme, kde jsme býti chtěli. Z nízké vížky kostelní zacinkaly zvonky na hrubou. Již sezváněly. Bez meškání tedy složili jsme, co kdo měl, v hostinci a spěchali do kostela, správně do kostelíčka. Cestou sousedé k pozdravu ještě přidávali: „Vítajte na služby boží.“ Muži na schodech k pavlači uctivě ustupovali, na pavlači uprázdnili lavečku vedle varhan a rozevřeli před námi kancionál — *Fryčajův* s písní: *„Připravme se k slyšení...“*

Bylo každému z nás blaze. Proč? Zachovali by se tak v německých vesnicích, kterými jsme prošli? Nikoliv. Vždyť jsme i tam vešli někde do kostela, naposledy v Bratisbrunnu před Gutfjeldem. Kostelíček gutfjeldský je těsný, nizoučký, čistě vybílený. Na hlavním oltáři visí obraz svaté Cecilie. Byli jsme mezi svými. —

Původem a zakladatelem těchto chorvátských osad jest rodina svobod. pánů z Teufenbachu. Kolébka šlechtické této rodiny stála ve Štyrsku a Moravě náleží jen něco přes 70 let, ač v ní zaujala významné postavení a zachovala po sobě trvalou pověsť. První člen rodiny, jenž na Moravu přišel, byl *Krištof z Teufenbachu,* cís. general chorvátsko-slavonské hranice. Ten totiž koupil na Moravě od Jiřího Hartmanna z Liechtenštejna zámek a městečko *Drnoholec* s vesnicemi Neusiedel, Gutenfeld, Přerov, Fröllersdorf a s jinými šesti vesnicemi, tehdy spustlými po většině. Kup stal se r. 1583.*) Ještě téhož roku Krištof vystavěl znovu sešlý a zapadlý zámek v Drnoholci a to tak pevně, že r. 1619 císařským a 1645 švédským vojákům odolal. Také opravil celé městečko. Rok na to, tedy 1584, přivedl do jmenovaných už vesnic Gutenfeldu, Přerova a Fröllersdorfu osadníky z chorvatsko-slavonského pomezí, kteří stále ohrožováni byli nebezpečím od Turkův. Rok 1584 najisto jest postaven zprávou, kterou chová škola Fröllersdorfská. Podnět pak stal se k tomu morem roku 1582, „jímž panství Drnoholecké nemálo bylo zpustlo,“**) vesnice ztratily své obyvatelstvo a v okolí domácího lidu byl nedostatek. Před tím tu byli zajisté Němci. Ze synů Krištofových, jenž byl protestantem, nejstarší syn *Rudolf* vstoupil do šlepějí otcových a zůstal císaři věren, kdežto dva mladší bratři *Sigmund* a *Fridrich* byli z nejhorlivějších náčelníků povstání českého na Moravě r. 1619. Sigmund měl za manželku dceru slavného Karla

*) Zprávy ty čerpány z genealogického článku d'Elvertova v „Notizenblattu moravské slezské Sekce“ na rok 1876. —

**) A. V. Šembera ve jmenovaných článcích.

ze Žerotína Bohunku a dopisoval si často s ním, jakož i Fridrich. Bratr jejich Rudolf bojoval proti oběma na Bílé Hoře a dosáhl později vysokých hodností vojenských, kdežto Fridrich žalostně byl popraven v Inšpruku a Sigmund odsouzen života i statkův. Dostalo se mu milosti jenom na přímluvu Žerotínovu.

Majetníků pozdějších Drnoholského panství uváděti nebudu, protože nevíme, aby v domácí život osadníků našich změny takové byly zasahovaly. Podivuhodno je, že Chorváti sami nemají ústního podání o svém příchodu na Moravu. Od jednoho známého faráře rodem Chorváta odtud slyšel jsem, že prý osadníci byli vyměněni za sto volův. Tu a tam kolují ještě jiné povídačky, které nemají nejmenší pravděpodobnosti. Na kteréhosi pána Drnoholského Gutfjeldští mají takovou neurčitou zpomínku, že prý byl černokněžník a študoval se Švédou v jeděch školách. Když potom Švéda táhl na našeho císaře, psal Drnoholskému pánu: „Kde bude tvoje panství, tam dej takovú a takovú fánu ven.“ Takovým způsobem Drnoholec byl ušanován. Ale druzí páni byli na něho závistliví a proto ho vzali do klády. Objala ho železná panna...

Nějaké psané památky nebylo možná se dopátrati. Domácí protokol školní ve Fröllersdorfu počíná rokem 1804 a chová v sobě zprávy o nejstarší škole. Psán jest německy. Praví se v něm při roce 1804, že doba, kdy zde ve Fröllersdorfě škola byla zřízena, známa není. Ani prý v dotačním instrumentě nic nezaznamenáno. Avšak zajisté prý hned po roce 1584, kteréhož Krištof svob. pán z Teufenbachu dal osaditi tři vsi na svém panství lidmi z Chorvátska, jelikož onyno vsi byly toho času docela zpustlé. Neboť poněvadž nově přišlí osadníci mluvili jazykem od německéko dočista rozdílným a jen jazyku českému poněkud příbuzným a tudíž ani přifařeni ani přiškoleni býti nemohli k vesnicím sousedním; lze prý z těchto důvodů si mysliti, že osadníci hned při svém příchodu dostali svého vlastního kněze do chrámu a vlastního učitele do školy. Obrat ve škole nastal teprve roku 1805. Toho roku (dle protokolu) byla ve Fröllersdorfě slavná školní visitace, po níž okresním školním dohližitelem a visitatorem Frant. Astlem u přítomnosti vrchnostenských úředníků Chorvátům všech tří osad předložena otázka: ve které řeči byli by ochotni dávati své dítky učiti, v češtině-li či němčině? Vyloženy jim důvody, proč nároků svých na chorvátštinu znenáhla zříkati se musejí. Předně že žijí v krajině a v zemi, v níž není chorvátských učitelův ani kněží. Vrchnosť je v tísni, odkud je bráti. Za druhé všecko okolí že je německé, úřady německé, vrchnosť německá; jen vzdáleně od nich Slováci.

Jak protokol udává, Chorváti rozhodli se pro němčinu, aby se mohli domluviti s okolím. Zvláštní obtíže s nimi úřady měly dojista. Chorvát přišel se žádostí před vrchnosť, a ta mu nerozuměla. Chorvát přišel před soud a nemohl bez tlumočníka pře své vésti, protože nerozuměl nikomu a jemu nikdo.

Téhož roku 1804 založena druhá německá škola v Gutfjeldě, v Preravě o něco později. Nedlouho před tím obce odděleny byly také církevně od Fröllersdorfu. Příčina toho byla mokrá, lehce zátopná půda před Fröllersdorfem. Posud je tak, že padnou-li deště jen poněkud hojnější, Dyje vylévá se z břehův a zalévá široko louky na obou svých březích, na nichž roste palašina, šáchor a jiné bujné vodní rostlinstvo. Tato mokra bránila oběma vsím choditi do Fröllersdorfa.

Při obsazování učitelských míst i far přihlíželo se však vždycky k tomu, aby učitelé a kněži byli aspoň češtiny znalí; neboť děti přicházejíce do školy neznají německého slovíčka a vyjdouce ze školy neslyší ho zase, třebas ve všech třech osadách žijí také rodiny německé, myslím od prvopočátku. Řehoř Volný ve své Topografii Moravy nazývá Chorváty také Podlučáky. Názvu toho jsme neslyšeli, aniž víme, jaký by mohl míti význam. Že by Chorváti bydleli pod lukami? Či by to snad byla nějaká zpomínka na jich původní jméno v chorvátsko-slavonské hranici? Sami si říkají Hrvati, při čemž *h* malinko slyšeti. *H* vyslovují pouze tam, kde zatrhují do slovenčiny a kde by ve slovenčině samé bylo ch, na př. chodí vyslovují hody.

Již pokusím se však nastíniti obraz Chorvátův a života jejich v církvi, v rodině, tělesnou i duševní jejich povahu a naše zkušenosti v jednotlivých osadách.

V Gutfjeldě byli jsme právě v neděli 14. srpna roku 1881. *Služby boží* střídají se co do jazyka: dvakráte bývají české čili moravské a třetí neděli nebo svátek německé. V neděli 14. srpna byly moravské. První bylo kázaní. Když kněz vystoupil na kazatelnici a zvédal ruku k čelu na znamení kříže, lid dole sám začal chorvátsky: „Va jime otca i sina i duha svétoga, aměn.“ Na to kněz řekl česky: „Otče náš,“ a lid zase sám v choru chorvátsky pokračoval v modlitbě Páně. Kázaní samo bylo mdlé; lid však poslouchal napjatě a pozorně a my s ním. Po kázaní zase následoval otčenáš chorvátsky a když u zákristie dáno znamení zvonkem, varhany spustily: „Připravme se k slyšení, oběti té nejsvětější“ z kancionálu na Moravě obecně rozšířeného.

Přítomnosť cizích lidí v kostelíčku zpozoroval kde kdo. Jakmile zavzněla píseň mešní ještě i známým nápěvem a my mohli zpívati spolu s věřícími, tu již i ministranti obraceli se od oltáře na horu na pavlač.

Po mši svaté modlili se několik modliteb vesměs chorvátských, mezi nimi ovšem zase otčenáš, ale zvláště překrásným polozpěvem a podivuhodným rytmem poutající: „Svét, svét, svét, gospodin bog nebéski, Sabaoth.“ Co tak zbožně posloucháme, najednou zahlaholí; „Zdrávas královno, matko milosrdenství, živote sladkosti“ jazykem docela správně českým. Přechod ten překvapuje nad míru. Také růženec modlívají se chorvátsky, jak nám od sousedů řečeno.

Všichni Chorváti jsou vyznání katolického a jsou velice zbožni. Toužili jsme nahlédnouti do jejich kněh. Na hostinci v Gutfjeldě sedí rodina německá. Neměli doma knížek leč německé mimo český kostelní zpěvníček od Pojmona. Hostinská nám však rychle vypůjčila kdesi u sousedů chorvátské knížky modlitební nazvané „Hisa zlata“ (Chýže zlatá) od P. Laurecziussa Bogovicsa. Knížky tyto, jak jsme se přesvědčili, má každá chorvátská rodina. Kupují je v Železnu (Eisenstadt) v Uhrách, kamž chodívají každoročně na pouť. Jsou tak objemny jako naše katolické „Velké kancionály.“ Tištěny jsou pravopisem maďarským. Začínají kalendářem, po němž následují modlitby ranní („Molitve juternye“) s tímto zbožným skladatelovým připomenutím: „Od pocsétka mojega truda (práce) i szkerbi (péče) preporucsam tebi, i proszimte, moja draga dussa Kerchanszka! jimai tu szvétu navadu (měj tu svatou zvyklosť) i pobosnu szkerb, da szako jutro (každé jitro) tvoju pervu miszal (modlitbu, myšlenku) Bogu darujes; zato (proto) kadasze (když se) prebudis, szagdar (pokaždé) naipero zdabni ovako (takto): Jesus, Maria, Josef, szimimiluite misze, budite mi na pomoch, vam preporucsam télo, dussu i szercze moje.“

Následují pak modlitby s těmito nápisy: „K preszvétomu troisztvu, k otczu bogu, k szinu, k sz. duhu bogu, k blasenoi D. Marij, k angyelu czuvaru, k szvétim patronom.“

Te deum laudamus psáno v knížkách takto: „Tébe boga hvalimo: tébe goszpodina valujemo. Tébe vekovecsznoga otcza sza zemlya postuje. Tébi szi angyeli i tébi nebesza i sze zmosnoszti Tébi Kerubini i Serafini: z nepresztanim glaszom vicsu.“

Chorváti chodí četně do kostela. Církevní obřady působí na jejich vnímavou mysl a na mravy velmi blahodárně. Zpěv kostelní má ráz melancholický, písně světské většinou jsou do mol. Náklonnosť k pěknému zpěvu dědí od nich také spoluobyvatelé němečtí,

kteří na chorvátské mše chodívají rádi a rádi poslouchají jejich zpěvy při pohřbech i na svatbách. Co se jiných obřadů týče, chorvátština pěstuje se na procesích v průvodní dni, v čas postní u křížové cesty, u božího hrobu a na poutích. Děti zpovídají se chorvátsky (moravsky), děvčata a staří lidé taktéž. Jen někteří výrostkové německy. Staří lidé nechtějí a ženy neumějí jinak.

Cestou z požehnání, na němž modlitby krom litanií českých byly vesměs opět chorvátské, hovořili jsme s několika sousedy a navštívili některé, s nimiž nás náhoda několikráte svedla. Byli jsme s nimi jako důvěrnější a oni si to pokládali za česť. Z hochů dospělých Josef Síč, se kterým jsme se poznali až v Mikulově na trhu (— prodával holuby —) zalíbil se nám nejvíce. Proto jsme navštívili také jeho rodiče a zaslechli od jeho „děduška“ zlomek milostné staré písničky. Jakožto výtečný zpěvák doma i na poutích má pověsť velikou čtvrtník Jan Suparič.*) Zašli jsme po požehnání k němu. Ukázal nám ochotně sbírku písní chorvátských a slovenských, jež předzpěvuje na poutích. Sešítek měl nápis: „Ovej jačke (písně) patriju Ivy Supparythu, Gutfelta pisane leta 1878.“ Ruku Suparič má vypsanou, úhlednou. Zazpíval nám také některé světské písně, jež uvedu později. Tuto jen položím začátek písně poutnické, kterou Suparič nazýval chorvátskou. S jeho pravopisem a s věrnou výslovností zní tak:

Psáno:	*Vysloveno:*
O Maria matti poshia,	O Maria maty božjá,
dsvet nepesky jno rosha;	cvět nebesky ino (také) ru͡oža,**)
k tepi krichi tusha moia,	kъ tebi kriči duša moja,
ar se muchij pres pokoia.	ar (že) se muči brez (bez) pokoja.
Gletaij matij milostiuna,	Gledaj maty milostiuna,
na me grishna sina tvoja,	na me grišna syna tvoja,
komu si ti milost tala,	komu si ty milosť dala,
ta se budesh majku zvala.	da se budeš majkû zvala

Všude, kudy jsme šli mimo, lidé vycházeli ven, pozdravovali nás zdvořile a všímali si nás. Patrně jsou u nich návštěvy vzácny. Den byl jasný, počasí příjemné, až jsme plesali. Mezi dobrými lidmi je dobře býti. Věru že je svatá pravda, když lidé u nás říkají: jaké „pochválen“, takové „na věky.“ Jinak bylo na ulici sváteční ticho.

Přejdu ihned *k řeči* chorvátské. Chorvátština jest jazyk rodinný v Gutfjeldě, Preravě a Frlješdorfu. V rodině, na ulici, mezi sousedy nebo známými mluví se jen chorvátsky. Ale jak vypadá ta chor-

*) Koncovku ič Chorváti vyslovují s pazvukem po č. Ve škole a v matrice píšou je ch (Mikulich).

**) Uo vysloví se velice plynule jako jedna hláska

vátština? Jeden z nás, který dobře chorvátsky znal z delšího pobytu v Záhřebě, dal se s některými Chorváty do hovoru o věcech poněkud odlehlejších od života a potřeb domácích. Chorváti byli radostně překvapeni, bylo také zřejmo, že rozuměli, ale chtějíce odpovídati, nenalezli ani dosti — slov, ani dosti — obratův. Jeť jazyk chorvátský omezen skutečně jenom na potřeby rodinné a domácí. Tradice jej udržuje bez jasného pojmu o pravidlech skloňování i časování. Na věci vyšší už nestačí a snad nestačil nikdy. Bohatosť řeči souvisí s bohatostí pojmů a vědění. K vyšší vzdělanosti osadníci naši ovšem nedospěli. Chorvátština těchto osadníků je také hodně promíchána slovenčinou. Vypadne-li jim z paměti slovo anebo potřebují-li slova pro nový pojem, vypůjčují si ho prostě od Slováků lednických a valčických (Feldsberg), od nichž si také pro svou potřebu vypůjčili drahně písní světských i poutnických

Cestovatel zpozoruje však brzy, v jak veliké uctivosti a lásce mají svůj mateřský jazyk, ačkoliv se mu ve škole neučí, ačkoliv čísti a psáti jazykem tím správně neumějí. Čtou arci z knížek modlitebních a píší, jak jsem uvedl písně Supariťovy, ale jen bystřejší a vzdělanější z nich. Co dovedou, tomu se naučí, jak říkáme, sami od sebe, z jazyka cizího, německého, jak tak odvozujíce si analogicky pravidla pro písmo své mateřštiny. Nicméně žádný Chorvát od sladké řeči své, s mlékem v kolébce matkou sobě vštípené, neodpadl, není příkladův toho.

Pro lepší názor na řeč jich položím tu modlitbu páně s pravopisem, jaký má Hisa zlata a s výslovností, kterou jsem si zaznamenal u Jana Suparitě:

Hisa zlata:	*Výslovnosť v Gutfjeldě:*
Otacz nass, kiszi na nebeszih,	Oče naš, kjesi na nebesih,
szvétisze jime tvoje,	světy se ime tvoje,
pridi kralyesztvo tvoje,	prídy k nam kraljestvo tvoje,
budi vólya tvoja kako na	budy vólja tvoja kako ná
nebu tak y na zemlyi, kruh nass	nebi tako ná zemi, kruh naš
szakidanyi dai nam denasz	sakdaňi daj nam ga bóg danas,
y odpuszti nam duge nasse,	odpusty nam duge náše,
kako y mi odpuschamo	kot i my odpušťame
dusnikóm nassim y ne-	dužníkom nášim, nevedy
zapelyai nasz u szkussavanye,	nas nápas,*) bavity nas
nego oszlobodi nasz od	od séga zla. Amĕn.
zla. Amen.	

Je bez pochyby každému patrno, že otčenáš gutfjeldský má mnohé bohemismy a co zvláštního, že i přízvuk je český. Čárka,

*) Vlastně má zníti: u napast (v pokušení), ale ani toho u, ani koncového t neslyšeti.

kterou jsem někde nad slova položil, znamená délku slabik jak u nás. Měkkého i nemají, pročež pro jasnou výslovnosť píšu raději na těch místech *y*, kde by Čech mohl sveden býti k *i*. Amĕn zní trochu jak amín. „Zdrávas Maria“ v ústech zdejších Chorvátů zní takto: „Zdrava jsi Maria, milosty jsi božjé puna, gospodyne bóg s tobú, ty si blážena med ženámi, blažen je sad utrobe tvoje, světě Ježuš Kristus, světa dyva Maria maty božjá, moli boga zà nas zà grišnyke sada i va uru smrty naš', amĕn.“

Vedle chorvátštiny každý Chorvát zatrhuje slovenský čili dle nich slovĕnsky a z kancionálu, jakož i ze služeb božích, pokud jsou české, pochytí dosť obstojně pravidla české čili dle nich moravské řeči a výslovnosti. Naše spisovné ř vyslovují velice hladce a bez obtíží. Když mluvili s námi a poněkud se zapomněli, plynula jim z úst nejroztomilejší směs chorvátštiny, slovenčiny i češtiny.

Jména křestní nejčastější vyskytují se tato: Mihali (Miho), Ivo nebo Ive (Jan), Paval, Mikula, Jakov, Šime, Jure, Mate, Fabe.

Z jich slovníčka uchytil jsem jen několik slovek: otec = otac, v rodině však ťaťa; matka = majka, v rodině mája; dcera = kťir; syn = sin; dítě = dyte a plural dyca; nevěsta = zarúčna; svatba = pir; věnec = věnac; sklep = pivnyca; stůl = stuo*); lavice = klúp; obraz = kip; stodola = škodaň; hodiny = ure; muž = hlap; chleb = líb (hlib) a jen v modlitbě páně kruh; krk = vrat; píseň = jačka; šátek = facuo (vlaské faciolet a české slovo facalíček!)

O *národní písni* chorvátské nemůže se již v těchto našich osadách správně mluviti. Čistě chorvátských písní není a nebylo již před 40 roky, o čemž svědčí sbírečka Šemberova, kterou přidal ke svým článkům v Muzejníku a v Týdenníku. Mnohem ryzejší jsou čtyři písně, které Sušil r. 1859 otiskl i s nápěvy na konci své slavné sbírky. Zvláště první z nich z Gutfjelda:

> Imala sam miloga kod ruoža lipoga,
> tr**) mi nisu dali sidat puolag nĕga.
>
> Sada imam jednoga, tr mi buože drag,
> ani nisam mogla od tuge zaprit vrat.
>
> Kadbi te moj ljubi, kadbi te sbatrila,
> verubi za tobu(m) va Dunaj skočila.
>
> Va Dunaj, va Dunaj, va široko more,
> kadbi te sbatrila, drago srce moje.

---

*) Tímto *uo* na konci slova chci vyznačiti dvojhlásku, která jest podobna poněkud i lehoučkému *v*.

**) Tr = a, též; puolag = podle; sbatrila = spatřila.

A. V. Šemberovi poslal uvedené písně Fr. Skokanić z Nové Preravy. Nejchorvátštější z nich uvedu:

Kad bi nebiv bochtar trubiv,
biv bi si ja nagovoriv
dyvojčicu lipu, vrlu,
ka se vrši gumbaliju.

Dyvojčica lipa, čista,
ta si hody kod pavica,
hody, hody kod pavica
a misli, da je kralica.

Jimav sam ja dyvojčicu
kako rumenu ružicu,
lipa, vrla kod grlica,
ale falešnoga srca.

(Kdyby nebyl hlídač troubil, byl bych si já namluvil dívku švarnou, hezkou, jež se krášlí konvalinou. — Ostatek si přeloží každý čtenář sám.)

U Suparićů zaslechli jsme pět nebo šest písní, většinou jen zlomkův a to takových, které také Šembera dostal. Na př.:

Pred našima vraty
bura snigom práši,
otpri ty mi milá,
pred vraty stát zima.

Jmav si dojit brže,
kad sam ty velila,
ur sam si drugoga
kruto obljubila.

Na týž nápěv zpívali nám Suparićové také následující píseň slovenskou. Podotknouti dlužno, že obě písně jsou taneční, tak zvané vrtěné:

Nebyl bych sa ženil,
ked bych nebyl mosel,
ked by nebyl došel
od méj miléj posel.

Od méj miléj posel,
od tatíčka psání,
co mi odpísali
ti brněnscí páni.

Stařeček Síč, kterému je již na sto let, takže z kožicha již se nesvlíká a z výměnky své ani na ulici nevyjde, rozpomenul se na píseň, kterou prý rád za mladu zpívával:

Kad ja půjdem na vojnycu,
ču vzet sobu dyvojčicu.
Dyvojčica — ljepo ime,
až mi za nju srce gine (hyne).

Dále nevěděl. Ze ženských nedala se žádná pohnouti, aby nám něco zazpívala, jakkoliv jim sami muži domlouvali a jistili nám, že na svatbě zpívají od večera do rána.

Co bych tak o *rázu* písní chorvátských pověděti mohl, hudebníkem nejsa, to by bylo, že mají velikou podobu se slovenskými písněmi u Břeclavy. Téhož mínění byla také ostatní naše společnosť, jež se skládala z bohoslovce, právníka, učitele a pisatele těchto řádků. Možná že delším pobytem v osadách byli bychom nabyli hlubších zkušeností a přisvědčili ku větě, že „národní písně našich Horvatův jsou ohnivější než Čechoslovanův a prozrazují horkou krev, která v jich žilách kypí.“ *) Na každý způsob však mohou se honositi zpěvným a hudebním nadáním i lahodným, plným a krásným hlasem. Oboje projevuje se už při pouhé modlitbě v kostele.

V čem záleží dále tajemství jejich zachovaného národního života? Jak možno po tři věky takové hrstce lidí zachovati svou národnosť, zachovati svou řeč a mravy ryzí přes to, že okolí je napořád německé, že v jejich osadách samých žijí rodiny německé, že škola zúplna a církev z části po 80 let již jsou německé?

Svou *krev* chorvátskou zachovávají čistu. Ve svazky pokrevní osadníci naší nevstupují leč mezi sebou. Není slýcháno, aby jinoch chorvátský zradil tyto zásady a pojal za manželku děvče z rodiny německé, třebas by snad i chorvátsky umělo; tím méně, aby děvče chorvátské šlo za německého muže. Zrovna takové zprávy dějiny vypravují o Kašubech při baltickém moři. Chorvátský jeden hoch byl ve službě panské v Drnoholci a odtud dostal pěkné městské šaty, v něž se na svatbu přistrojil chtěje nevěstu překvapiti. Jakmile ho však nevěsta zhlídla, zděsila se velice a k jeho překvapení tvrdošíjně prohlásila, že s „pánem“ k oltáři nepůjde. A nešla, dokud hoch neoblekl čižmy, láče a nevzal klobouku s pérkem. Jen dvě jména propadla hanbě a vystavena u Chorvátů na pranýři. Jsou to jména dvou bratří, jenž se přiženili do Neusiedlu. Není to hyperbola, pravím-li, že snad u nás matkovražda je častější, nežli u nich taková zpronevěřilosť. Buďtež za to díky jmenovitě ženám chorvátským. Což jest ostatně úkaz všeobecně známý a historický, že právě vždycky je to žena, jež se uvádívá jakožto nejposlednější zbytek některého jazyka nebo vyhynulé národnosti, budiž to před stem let poslední žena slovanská v Meklenburku nebo poslední žena tasmanská v Australii, která zemřela v červnu 1876.

Následek těchto vzájemných sňatků je přirozeně ten, že všechny tři chorvátské osady jsou jedním *velikým rozvětveným příbuzen-*

---

*) Větu tuto pronáší „Kniha pro každého Moravana“ pana archiváře V. Brandla.

stvem. Jsou samí strýci, bratranci, vlastníci, švakři a kmotři. Co zvláštního jest, že blízcí pokrevní příbuzní jako bratranec a sestřenice nepotřebují prý dispense biskupské ku sňatku. Bylať jim — z nezbytí — udělena jednou na vždy. Odtud lze si také vysvětliti *rodinná jména* osadníků. Rodin téhož jména je v některé osadě pět i deset. Aby se rozeznávaly od sebe, když se o nich mluví, jmenují se hlavy rodin křestným jménem anebo se užívá přezdívky. V Gutfjeldě je nejvíc Andrešiťův a Supariťů. Vedle toho rodiny chorvátské mají tato jména: Bureš, Budiť, Drobeliť, Čehovský, Grandiť, Gregor, Havlíček, Hubený, Húlek, Knod, Ryšánek, Slaviť, Sitek, Slunský, Štěpánek, Švend.

V Nové Preravě jména opakují se většinou táž. Učitel nám pravil, že má s dětmi velký kříž. Půl vsi prý se jmenuje Stavariť, Orbes (Vorbes) a Slunský. Z jiných jmén, jichž jsem si nezaznamenal v Gutfjeldě tato: Buriš, Križaniť, Kuzmiť, Ivančiť, Jiříček, Matúšek.

Ve Fröllersdorfě konečně navštívili jsme z té příčiny také hřbitov. A zase tu nebylo jiných jmen nežli Supariť, Síč, Vorbes, Slunský; z nových: Halaviť, Jurbiť, Mikuliť, Netrúfal, Fičar, Vranašiť.*)

U nás bránívá se sňatkům blízkých pokrevných, protože prý pokrevenství má záhubný účinek na dítky, jež bývají churavy, slaby a celý život neduživy. O těchto Chorvátech aspoň nauka neplatí. Naopak, tu mohlo by se mluviti o četných vzorech lidské postavy a vůbec krásného zevnějšku, jakých by si nejeden umělec mohl přáti za model. Nejkrásnější postavou po vší Moravě, zdá se, že vynikají Slováci u Břeclavy. Josef Manes jediný z českých malířů znal ten krásný kout země. Viděl jsem Pražany o výstavě Manesově, jak mohli oči nechati na dvou postavách jeho z Bilovic u Podivína. Jak pak kdyby viděli šohaje od Břeclavy, jímž volný kroj nezahaluje ušlechtilých a souměrných tvarů! Totéž se vztahuje na Chorváty. Pěkným vzrostem, souměrností a tělesnou silou zastiňují nepoměrně německé své sousedstvo. Postavy jsou štíhlé, lepé, vysoké. Vedle elegance pohybu zakládají si nemálo na síle tělesné, pružnosti a obratnosti. Je hanba veliká, není-li šohaj odveden k jízdě. Tím

---

*) Nebude nezajímavo, srovná-li si čtenář uvedené rody chorvátské s těmi, jež A. V. Šembera zaznamenal. *V Gutfjeldě:* Drobiliť, Supariť, Malinár, Čehovský. *V Preravě:* Skokaniť, Orbes Stavariť, Vuk, Sičan, Jurtiť, Mikuliť, Gregor, Vranišiť, Slunský, Kuzmiť, Štefanák, Križaniť. *Ve Fröllersdorfě:* Kulašiť, Godeniť, Jurtiť Sičan. (Předposlední Jurtiť bude tisková chyba místo Jurbiť.)

větší arci, koho vůbec neodvedou. Sloužiti u pěchoty je ponižující, aniť Chorváti mimo to jsou velicí milovníci koní. Na ulici Chorvát jde zlehka, nenuceně a rovně jako prut.

Pohlaví ženské — zvláště v květu mládí — zasluhuje si bez odporu názvu „krásné“. Ženy jsou taktéž pěkně rostlé, chůze jich však jest elasticky lehká, až pyšná. Pleť jejich je bělostná; rty nachové, kypré, plné a bujné, propouštějíce za hovoru řadu drobných zoubků jako slonová kosť. Sličná jejich tvář a sněhobílá líčka s kvetoucím ruměncem zavdala podnět k podezřívání, jako by se dívky chorvátské líčily. Této pomluvy dopouští se i náš ctihodný topograf Volný. Již A. V. Šembera pověděl, že udání není pravdivo. My jsme pozorovali čtyří, tedy osm očí, a více očí více vidí dle přísloví; nemůžeme však než pomluvu tu od děvčat chorvátských znova odmítnouti. Viděli jsme Chorvátky v neděli a ve svátek, kdy by byla k líčení přece nejlepší příležitosť, a čtenáři mohou býti přesvědčeni, že jsme nehleděli jen leda bylo. Děvčata, ba vůbec Chorváti, nemají vlasů havraních; předvládá barva plavá, oči sivé, zářivé a vesele čtveračivé. Nahlédl jsem kradmo do listu společníkova, jejž psal známým z Přeravy. Obsah listu točil se pořád jen okolo mladých Chorvátek a pohyboval se v epithetech nejozdobnějších. „Promluvíš-li na dívčinu, zardí se a zarazí;“ — tak psal — „škádlíš-li ji však chvílku, ze zaražené dívčiny vyloupne se roztomilý diblík, čtveračivý a zvonící stříbrným smíchem“. Litoval jen toho, že my ostatní nechtěli jsme v Gutfjeldě zůstati přes muziku, která hrála před hospodou. Končil vzletnou apostrofou: „Ej ty Chorvátko mladá, co jsem se s tebou smál pod akátem, sivá holuběnko . . . .“

Děti na ulici nevinně si hrající jsou praví drobní, buclatí andílci. Než tato kapitolka patří zase českým malířům. Činím svou povinnosť, poukazuju-li na zachovalý, čistý, slovanský typ. Obsah slova toho pochopí ten náležitě, kdo srovná Chorváta jdoucího po ulici se sousedem Němcem. Takovým spůsobem rozeznáš i v chomáči dětí, které je německé a které chorvátské.

Rozvoj duševní kráčívá s tělesným vedle sebe stejným krokem. Tuto nauku můžeme potvrditi. Vedle lpění na národní samostatnosti zachovalo Chorváty *skvělé nadání.* Jako každý bude chváliti jejich tělesnou povahu, tak i schopnosti ducha. Či nejsou to vzácné dary, když učitel, s lidem necítící, musí přiznati, že chorvátské děti převyšují na konci let školních věděním rozené děti německé? Či není to nadání překvapující, když téměř každý Chorvát vedle jazyka mateřského mluví též německy, slovensky a česky? Rodinná knihovna v každém domě obsahuje aspoň tyto knihy: Chýži zlatou chorvátskou,

Fryčajův kancional českých písní a německý kalendář „Volksfreund,“ koupený v Mikulově. Vtip a dychtivosť zvěděti něco je větší než u Němců. Mezi sebou baví se žertovnými vtipy a nevinnými nápady. Naši čeští osadníci na Rusi, na Balkáně, v Uhřích a jinde neslouží své mateřské zemi k takové cti, jako Chorváti tří moravských osad své původní vlasti. Jsou dobromyslní, prostosrdeční, pohostinní a hospodární. Dobrá zvedenosť jeví se především v srdečném, nelíčeném styku rodičů s dítkami a v něžnosti manželů k sobě na vzájem. Když jsme vešli na př. k Supariťovi, předně nás uvítal na prahu jízby ještě jednou, ačkoli jsme šli s ním už z venku, a potom nás usadil za stolem pod obrazy. Chlapec jeho vracel se z kostela. Přišel ze síně trochu zaražen do jízby, políbil otci i matce ruku a zůstal ostýchavě u dveří. Starý dal mu sklenici na víno, pohledl naň však velice káravě a vyvedl ho do síně, kdež jej káral hněvivými slovy, jak jsme zaslechli: Ty grobiáne, nevíš, co se patří, když jsou cizí u nás? — Když hoch potom přinesl víno a stavěl je na stole, teprve nás přivítal slovy: „Pěkně vítám u nás.“

Srdečně a nenuceně počínali si všude. Když byla řeč o *tancích*, hospodyně se zpěčovaly ukázati nám, jak se tančívalo. „Jdi, jdi, už sem zapomněla“ — upejpala se Supariťová — „to jsou léta.“ „Nezapomněla“ — odpíral hospodář — „nevěřte páni, ještě na Mihově svatbě rejdovala, bylo to z jara; a bývala taková vyhlášená tanečnice.“ „Abys ty všecko nepověděl,“ durdila se hospodyňka, ale vidouc, že se nesmějeme, vzala muže za pravou pozdviženou ruku a několikráte prostřed jízby se otočila — kousek vıtěné. Pohybovala se věru tak lehce jako dívka a provlíkala se hbitě pod ramenem mužovým, jenž stál na místě, kdežto hospodyně zatáčela kolem něho půvabné kruhy.

Supariť naříkal si na nynější mládež. Už prý zapomněla tyto staré tance. „Když byla naša,“ pravil, „to byly dvoje gusle, gajdy a dosť. Nyní začali tu německou muziku na plechy, nic po ní.“

Stavení jsou úhledná, vkusná. Zvenčí liší se od německých divotvorně pestrými arabeskami kol oken a dveří malovanými jako na Slovácku všude. Nitro domů chorvátských, kamkoli jsme nahlédli, vynikalo vzornou čistotou. Zvláště dvůr byl přes dva svátky (14. a 15. srpna) umeten a seno koňům tak uchystáno, aby se dvůr jednak co možná nejméně zatrousil, jednak aby se neprohřešili proti přikázání: „den sváteční světiti budeš.“

Pracovitostí svou a spořivým, střídmým životem zachovávají si všichni zámožnosť a jak nám pravili, všichni „mají chvála pánu bohu okolo čeho choditi.“ Krajina jejich jest úrodná. Réva bují

zvláště na písčitých návrších u Frlješdorfu a ve vinohradech rostou jako tu všude ořechy, višně a třešně. Víno je dobré. Jediný přepych, jehož si snad Chorváti dopřávají, je *národní kroj*. Kroj vkusný, pestrý a velice půvabný, jehož oblíbené barvy jsou červená, zelená, modrá, žlutá. Sebe lepší popis nenahradil by názoru; dostačí udati, že kroj velice málo se odchyluje od slovenského u Lednice, u Břeclavy a Cahnova. Muži, ještě lépe řečeno, mladíci nosí týž okrouhlý klobouček, za nímž vlají kosárky kohoutí nebo péro pštrosí. Ovinut je gusěnkami čili šnoricemi, pentlemi tak zvanými žezlavičkami a portami, a visí s něho na střešku stříbrné střapce. Na krku uvazují si muži lehký hedbávný šátek, hoši jen lehoučkou, nad levým ramenem zavázanou mašli. Košile bělostná nad míru má rukávy otevřené, volné, kdežto pod krkem zapíná se přilehlým límcem červeně nebo modře lemovaným. Na ramenou pyšní se smělé vyšívání. Šátek na krk sluje facuo, jak již pověděno. Kordulka mužská je stejně skvostně vyšívaná jako ženská. Nohavice jejich, kterým říkají láče, jsou z červeně fialového sukna a mají modré šňůry po švu. Přiléhají k tělu. Také na nich bývá cifrování čili vyšívání. Obuv lehounká, pravidelně čižmy nebo kordovanky; s holínek visí také střapce a na opatcích přibity drobné ocelové podkůvky, sekavičky, kteréž tisknou do země malé hvězdy. Muži starší jako všude na světě kroj svůj zjednodušili. Nechodí „bez obleku“ to jest v kordule a v košile, nýbrž oblékají si modravý kabát. Hlava ženská, zvláště dívčí, jest upravena velmi vkusně. Před časem „divičice sluobodne,“ jak nám pravili, „imale su glave drugačije (jinak) spravene (zapletené) nek žene.“ Teď obecně viděti na hlavě hedbávný lehký facuo. Též hedbávné, ač jiné barvy bývá opletě (kordulka) a rukávce bohatě i draze vyšívány. Okolo krku ženy bez rozdílu zapínají si kuolariu, jenž kryje šíji a přes nějž padnou ručeje vlasů. Na pestré kartounce neb z jiné látky sukni těžký firtuch (zástěrka) sám ohnivý květ, drahými krajkami lemovaný.

V zimě muži nosí kožichy a ženy lehčí kožíšky, rasňáky zvané. Vůbec od Slováků neliší se leda výběrem jiné látky na šaty a v některých drobotinách. Malíři čeští pili by očima, kdyby sem přišli.

I v tom Chorváti lpí na svém více nežli venkované jiní, že svého kroje neodkládají, ač nátlak okolí jejich není nepatrný. Výminek je zajisté málo. Největší oběť, jakou kdo přinésti může věci, je ta, snese-li býti pro ni směšným. A Chorváty stíhá okolí všecko posměchem. Lidé staří právě jako děti a výrostkové pokřikují za pestrobarevnými Kroboty, objeví-li se v cizích dědinách. Šli jsme s mladým Síčem přes Bratisbrunn. Toho němečtí obyvatelé nemohli

pochopiti, že se snižujeme k halenĕ. I slyšeli jsme za sebou stále poznámky: „Das ist nicht schlecht.“ Nejvíce Chorváti vystojí v Mikulovĕ, kamž přicházejí na trh; zrovna jako v hlavním mĕstĕ mocnářství našeho, kdež v residenčním obyvatelstvu zrodilo se pořekadlo: „Der Mensch ist kein Krobot.“ Tato podobnosť kroje chorvátského se slovenským svádĕla i svádí nĕkteré spisovatele (ovšem nĕmecké), že nazývají také lid na panství Lednickém, v Rakousích u Valčic a v Hlohovci (Bischofswart) Chorváty, ačkoli jsou v pravdĕ Slováci. Jiná otázka jest, čí tento kroj byl původnĕ? Všichni, kdož o Chorvátech našich psali, jsou za jedno v tom, že kroj uvedený je *původu chorvátského.* Slováci prý u Břeclavy a v Rakousích zalíbivše sobĕ v nĕm, přijali jej od Chorvátů, kteřížto Slováci jen mylnĕ pokládají se „za Chorváty, časem poslovenčilé.“ Tomu názoru opírá se také A. V. Šembera, jelikož prý jména rodinná přes nĕkteré chorvátské výminky jsou naskrze slovenská. Při mnohých pak jménech prý slovenský jich původ je na jevĕ i tím, že rodové ti teprve před nemnohými lety z uherského Slovenska do Rakous se přestĕhovali, jako Berkovičové, Vinkovičové, Šimkovičové a Koporičové v Cahnovĕ.

Zdá mi se však, že ono mínĕní není mylné. Domnívám se, že osad chorvátských, které z Rakous do Moravy přecházejí, byl nĕkdy hojnĕjší počet nežli nyní a že vnikaly až k Břeclavĕ nebo Podivínu. Mínĕní to možná přednĕ opírati o rodová jména a za druhé o tradici. Mĕšťáci v Břeclavĕ, v Cahnovĕ, ve Valčicích a jinde na Moravském poli neřeknou venkovanům jinak nežli Krobot. Kdo to dnes rozsoudí, že by soudili jen po kroji? Ten důvod tedy nesvĕdčí na žádnou stranu. Pohlednĕme však na řeč tĕchto Slováků! Taková slovenčina, jakou se pod Břeclavou mluví, mohla vzniknouti jen smíšením dvou jazyků. Že ten druhý jazyk byla chorvátština, vidĕti z výslovnosti a ze slov jako: venac, mladenac, dyvičica, infinitiv:*) otevřici, rozžnúci, propuščaci; imperativ: drzi, pusci (pusť) atd. Kdyby Chorváti v osadách, jež popisuji, byli souviseli se Slováky tak jako u Břeclavy, zajisté byli by se poslovenčili. Lidé naši od Hustopeče, Kyjova, Čejče a tak dále neřeknou dĕdinám tĕm jinak než chorvátské vsi. Konečnĕ i kdyby vše předchozí mohlo se vysvĕtliti jinak, jak se vysvĕtlí úkaz, že rodinná jména chorvátská rozšířila se *tak hojnĕ* a *tak daleko?* V tom pásmu vesnic od Břeclavy po Hodonín v každé vsi vyskytuje se 10—20 jmén s koncovkou ić nebo ic a ič jako: Garšič, Rabušic, Zenkavič, Fabičović, Radkovič, Grbavčic atd

*) Sušilovy písnĕ.

Mám po ruce jména z Hovoran u Čejče, tedy 4 míle od Břeclavy, a tam jsou jména tato: Ivičič, Košulič, Kovanič, Rojč, Drobilič, Zaviačič, Filipovič.

Učiním některá připomenutí ke každé osadě zvláště.

Fara *v Gutfjeldě* založena roku 1792. Po česku jmenovala by se osada ovšem „Dobré pole“ a zasluhovala by toho názvu, jehož A. V. Šembera užívá. Lid chorvátský však jména nepřekládá. Také Sušil píše Gutfjeld. První farář byl dle Suparitě Stanislav Hubený, rodilý Chorvát. Kázával chorvátsky a německy. Druhý byl Jokš, rodilý Brňan, znal však německy i moravsky. Taktéž Josef Antošek po něm a všichni až na dnešní dobu, kde v Gutfjeldě farářuje pátr Haas, mladý, bohužel churavý kněz. Chorvátsky dosud neumí.

Při posledním sčítání lidu, při čemž obcovací řeč zaznamenána chorvátská i německá, načítalo se v Gutfjeldě kolem 700 obyvatelstva, z něhož čtvrtina jsou Němci. A. V. Šembera r. 1848 má číslici 667 duší, z nichž je 300 německých. Kázaní jednou bylo německé, jednou slovenské. Jak jsme zpovídali gutfjeldského učitele! Chtíce poznati poměry školské, vydali jsme se k učiteli. Je rodilý Němec odkudsi od Mor. Třebové, a co to píšu, jest asi ve výslužbě; neboť již tehdy bylo místo jeho vypsáno. V kostele choval se k nám přívětivě, ač příchodu našemu nebyl by vděčen žádný takový učitel pod sluncem. Předně všechno sousedstvo lpělo na nás, kdežto učitel zůstal nulou. O všechnu pak důvěru mohla jej připraviti hudba. Jeden z nás sedl za varhany a přestávek mezi slohami písně užíval k delšímu preludování. Udeřil v táhlý mol a hrál samé motivy z národních slovenských písní. Takové hudby Chorváti dávno neslyšeli; tiskli hlavy do hromady, divili se, až jim oči zářily. Učitel ulevil si jen pochvalou: „Das ist verflucht slovakisch!“ (To je zatroleně slovenské!) — Naší návštěvou byl poděšen; neboť nevyzul se z podezření, že jsme nějací špehouni a jemu že můžeme škoditi. My však začali soustrastným litováním jeho krušného postavení a jeho námahy školní mezi těmito nevzdělanými Kroboty, kteří — ani německy neumějí atd. Učitel sedl na lep Jedním dechem dověděli jsme se, jak vrchnosti a úřady tuze chybily, že tato hnízda dávno neponěmčily k nemalému ulevení všech učitelů zdejších. To by byl šlak za tři sta let! Potom pustil se do tvrdošijnosti Chorvátův. Ne aby prý rodiče dítky své vedli k němčině, naopak. Jakmile děti zavrou za sebou školní dveře, již z nich slovíčka německého nedostane. Kdo je má potom vyučovati....

Právě zvýšena je škola v Gutfjeldě na poschodí. Budou tu a snad již jsou dva učitelé, oba noví. Dej k nim Gutfjeldským pán Bůh lepší štěstí!

Nová Prerava, nikoliv jak na mapách i jinde čítáváme: Nový Přerov, jest útulná, milá vesnička při Dyji. Německy sluje Neu-Prerau; českého názvu však Přerov Chorváti neznají. Prerava píše také Sušil ve svých písních. S vrchu nade vsí se pnoucího, přes nějž jsme šli do Preravy s Gutfjelda, otvírá se přemalebný pohled do Rakous. Bohaté moravské pole pokryto je lukami, zelenými lesy, bujnými vinohrady a prostrannými poli, kterými se vine čistá, klidná řeka Dyje. Okolo Preravy viděti samé lesíky a louky. Na blízku je veliký dvůr a ten sluje Stará Prerava. Když Krištof z Teufenbachu koupil Drnoholec, byla to zpustlá ves. Domků nízkých, méně výstavných nežli v Gutfjeldě, je 130 a mezi těmi jen 8—10 domů německých. Obyvatelů je celkem 605. Udání tato jsou spolehlivá; neboť máme je z úst tamějšího učitele pana Delinče, který je rodem z Brna, češtiny obstojně znalý.

Kostelíček je neveliký, zasvěcený sv. Michalu. Farář sluje Kotouček a mívá třikráte za měsíc kázeň českou a jednou německou. Dle všeho Prerava je nejryzejší osada chorvátská. V Preravě jest usazen také jeden žid, kdežto Gutfjeld žida nemá. Židák ten vede obchod se smíšeným zbožím.

A. V. Šembera na zmíněném místě uvádí 486 duší, z nichž asi 400 bylo roku 1848 chorvátských.

V hostinci byla také muzika jako v Gutfjeldě, proto umínili jsme si doraziti do nedalekého Fröllersdorfu, ač jsme se neradi loučili s útulnou dědinkou. Kus za ní potkali jsme švarné chorvátské děvče, kypící a zapýřené. Všichni jsme si byli vědomi toho, že je musíme zastaviti.

„Děvuška nám poví, jak daleko máme do Fröllersdorfu." Děvče se zardělo jako pivoňka, z očí však jí vykukovalo čtveráctví.

„Do Fröllersdorfu," opakujeme.

„Ja, jak daleko" — zazvonila slověnštinou — „kúsek, co by kameněm dohodil a ostatek doběhl." A srdečně se nám zasmávši hopkovala do Preravy.

Měli jsme veliké naděje mnoho zkusiti ve *Fröllersdorfě,* kamž jsme stihli za soumraku. Chorvátská výslovnosť není zřetelna. Sušil píše Frjélištorf a Šembera Frelešdorf; ve svých poznámkách zaznamenáno mám Frlješdorf. Ta cesta z Preravy — dlouhá, co by

kamenem dohodil a ostatek doběhl — vede tučnými lukami na příč přes dráhu směřující od Neusiedlu do Lávy. Kolem dědiny rozlívá se jedno raménko Dyje nebo potok, již nevím. Tu jsme měli první nehodu. Došli jsme až k samým humnům, slyšeli jsme ve vesnici ruch, zavznívaly k nám lidské hlasy, ale do dědiny — jsme nemohli. Nebylo nikde lavečky přes širokou vodu. Již jsme zouvali boty, že přebředeme; tu nás však vysvobodila nějaká Chorvátka, jež spozorovavši nás s druhého břehu pověděla nám, kde je potok nejužší. V hospodě byl klid, protože chasa byla na hodech v Hrušovanech (Grussbach). V hospodě však měli jsme druhou nehodu. U nás se říká, že s kartáři je domluva jak s koněm modlitba. O tom jsme se tam přesvědčili. Farář, starosta, zámožný muzikant a hospodský hráli v karty, a my nedověděli se od nich slovíčka rozumného. Osadu samu poznali jsme až druhý den.

V hostinci spali jsme královsky, ale císařsky platili.

Služby boží v den na nebe vzetí Panny Marije byly také moravské. Tu jako v Gutfjeldě káže se dvakrát moravsky a jednou německy. Na hlavním oltáři visí obraz sv. Kunhuty. Starosta je rodilý Chorvát a také študoval.

Obyvatelstva Frlješdorf má na tisíc, z nichž aspoň 400 je hlav německých. A. V. Šembera má číslici 796, z nichž asi 500 prý je Chorvátův. Ze všech tří osad tu je Němců nejvíce.

Dobrého průvodce i zpravodaje měli jsme ve študujícím Slunském, jenž študuje na německém gymnasii ve Znojmě. Učitel zdejší, který nám ukázal, co vůbec ve škole ukázati mohl, sluje Adamec a je rodič od Brna. Česky zná. Škola je na poschodí, budova úhledná, veliká i výstavná.

Roku 1884 naše chorvátské osady oslaví radostnou jarní slavností třístoleté jubileum svého pobytu na Moravě, která se jim stala novou vlastí. Chystají se k takové společné slavnosti, jak nám Frlješdorfští řekli, všechny tři osady. Chorváti žijí se svými spoluobyvateli německými v míru a nanejvýše u vzájemné sousedské řevnivosti. Že nad Němce vynikají, toho jsou si vědomi dobře. Chování zámožnějších sousedů má do sebe vůbec cosi sebevědomého, nepokorného a připomíná slovenské zemany. Bitek není ani mezi chasou německou a chorvátskou. Josef Síč vyslovoval se velice pohrdlivě o pacholcích německých: „majú silu za kočku, neměl bych dvú na malíšek dost.“ Mezi domácí chasou bez bitek někdy ovšem nebývá. Naše národní mudrosloví praví, že „náhlosť dobrých lidí

příznak“; při mládeži je náhlosť ještě odpustitelnější. Chorváti pijí víno, a ohnivé, prudké víno silně rozpaluje krev. Dva hoši milují jedno děvče; dva hoši dají si rázem zahrát u muziky; dva hoši žárlí na svá pštrosí péra nebo kosárky; jeden chce míti lepší koně nežli druhý; jednoho vzali na koně, druhého jen k myslivcům: tento porušený řád světový nelze jinak vyrovnati nežli půjdou-li sokové „za pase“, které jsou vlastně heslem k opravdové bitce. —

Fröllersdorfu hrozí největší nebezpečí ze všech tří chorvátských osad. Chasa, kterou jsme viděli po hrušovanských hodech, byla velice nezvedená a hrubá. Lidé starší nejsou tak prostosrdeční jako v Gutfjeldě nebo Preravě a mnozí z nich mravův otrlejších, což je působením blízkých Hrušovan a továrny. Jeví se to také tím, že nepozdravují tak srdečně.

Ještě jednu zpomínku mám. Nevýslovnou radosť spůsobili jsme Chorvátům zazpívavše jim chorvátskou píseň: „Složno, složno bratjo milá“ a slovinskou: „Sabljo moja, krvopija.“ Rozuměli téměř všemu. Oči jim zářily, že něco takového slyší, což jim zajisté znělo jako vzkaz mateřské země; jako slovíčko drahé, ale zapomenuté, jež nám někdo z nenadání na paměť uvedl. I zmíněná společnosť kartářů ve Fröllersdorfě poslouchala; možná však že jen proto, že si uší zacpati nemohla.

Nicméně loučili jsme se i s Frlješdorfem srdečně a dojati. „Přejeme Vám toho jarního jubilea tak od srdce, jakobychom byli z Vás“ — loučili jsme se, odcházejíce k neusiedelskému nádraží — „a kamkoli přijdeme, budeme s pýchou vypravovati známým svým o Vás, jaký tu zdravý, krásný a dobrý lid žije pod čistým nebem naším. A kdybychom mohli, vzkázali bychom to i Vaší vzdálené mateřské vlasti na radosť.“

Jižní Morava, která bez toho co do rozmanitosti a barvy nářečí slovenského vypadá jako pestrá mosaika, měla do nedávna ještě tu zajímavosť, že v lůně svém chovala osadu francouzskou, Čejč, a že Němci v Zaječí a v okolí propadli báchorce jakoby byli potomky Švédů z 30leté války. Doposud pak má chorvátské osady, jimiž jsme se obírali. Celkem všech Chorvátů bude přes půldruhého tisíce. Síly životní jim neubývá; článek můj je vším spíše nežli nekrologem. Naopak ze statistického srovnání dat Šemberových, jichž mu poskytli Fr. Skokaniť a Kašpar Orbes z Nové Preravy, jde na jevo, že Gutjfeld a Prerava jsou mnohem chorvátštější, nežli roku 1848. Následkem toho v Gutfjeldě také služby boží konají se

dvakráte chorvátsky a jednou německy, kdežto dříve byly jednou německy a jednou chorvátsky.

Tak se končí ona pohádka, kterou tři chorvátské osady na Moravě vypravují už tři sta let. Je v ní kapitolka pro básníky, jiná kapitolka pro hudebníky a malíře a tendenci má tak podivuhodnou, že se jí více divíme nežli věříme. Škoda, že našemu smyslu trochu zatemněla.

Sedě v koutě vagonu, jenž nás unášel k Valčicím, pokoušel jsem se ji rozřešiti. Myslím, že pohádka tato učí, jak se zachovává národní individualita.

Tři sta let stateční vesničané tito žijí věrni svému chorvátskému původu, žijí chorvátsky, mluví chorvátsky a nosí se chorvátsky, obklíčeni jsouce nedostupně se všech stran samými vesnicemi německými a na blízku majíce město ryze německé Mikulov. Žijí pod zohyzděným a nejčastěji potupným jménem Krobotův a vystaveni krojem svým i mravy svými úsměškům všelijakým. I nejbližší sousedé jejich Slováci dovídají se o nich jen od sotůrkařů, kteří se svými domácími výrobky táhnou do Mikulova, do Drnholce, Hrušovan i do Rakous a v chorvátských těchto osadách přenocují. Styky Chorvatů samých s obyvateli moravskými příbuzného jazyka jsou velmi nepatrny. Setkávají se se Slováky, jen když putují k Matce Boží do Šaštína uherského nebo někde na trzích. Před několika lety viděl jsem právě při takové příležitosti první Chorváty. Bylo to na trhu v Uh. Hradišti, kdež tři Chorváti kupující koně vzbuzovali neobyčejnou pozornosť svým malebným krojem. Se svými vlastními krajany spatřují se asi jenom na poutích v Železnu; při tom cestou tam i zpět zajisté zastavují se u svých pokrevenců při hranicích moravskouherských. I kdo nevěří v putování duší, může věřiti v putování písní národních českých touto cestou do vlastního Chorvátska. Neníť to úkaz zajisté nahodilý, že žádný národ (ani polský) nemá ryze českých písní ve svých zpěvnících a sbírkách, jen Chorváti. Ve výborné sbírce chorvátské Kurelcově je jich několik jako známá:

Růže jsem já růže
Dokud nemám muže.
Kvítek jsem já kvítek,
Dokud nemám dítek.

Kde by se jinde Chorváti naši s bratry svými stýkali, nevím. Jen občas toulavý Gran zabloudí k nim. Pod tímto jménem kryjí

se na Moravě prodavači a nosiči rozmanitého zboží: látek na šaty, papírnického zboží, ozdobného a j. Nejčastěji bývají Chorváté z Krajiny.

Mohly-li tři nepatrné osady přes to všechno zachovati svůj národní byt a ráz, nuže proč by nemohli drobní národové? O zajisté mohou! Jen nesmějí národové sobě nevědomi býti nemilosrdné zásady přírodní: že silnější odrůda potlačuje slabší. Tajemství pak sebezachování odrůdy nezáleží jen v síle a tvrdošíjnosti, s jakou národ by dovedl zachovávati starý jazyk, staré mravy a starý kroj; nezáleží ani v úmyslném osamocení, ve kterémž národ chtěl by žíti prostřed nejrozmanitějších čeledí. Vedle té síly záleží v životě duševním a ve všech jeho odstínech, jimiž národ dovede nad národ vyniknouti. Je smutný ten úkaz, že o právech národů nebo čeledí nerozhoduje řád mravní, nýbrž neúprosná moc fysická a že tvář naší země ochuzuje se napořád o svou pestrou půvabnosť a malebnou rozmanitosť druhů, pokračujíc k holé jednotvárnosti: za to však nezbývá národům, než aby se učili také těmto hrůzám přírodním stavěti hráz, jako spoutali blesk mračen, a by ovládajícím pánem přírody člověk zůstal také v tomto boji, nikoliv jejím otrokem.

Dějiny lidstva mají do sebe něco, co spojuje i nejvzdálenější národy, kmeny, ba i pouhé vrstvy lidské; mají ten rys společný, že jsou velice poučny, ale že se z nich ještě lidstvo máločemu naučilo. Kde vzdělaný národ potkal se s národy na nižším stupni vzdělanosti, následovalo téměř vždy buď stálé, buď pozvolné vymírání nižších. „Tento*) průběh udál se posud v severní Asii, v jižní Africe, v severní Americe, na ostrovech západní Indie, na Jižním oceánu, v Australii“ a lze dodati: též ve střední Evropě (Lutici, Bodrci, Srbové).

Tyto tři osady chorvátské jsou takořka miniaturním obrazem sídla i bytu českého národa v Čechách, na Moravě a Slezsku. Žijeme též tak s několika stran obklíčeni hltavým živlem německým — a živel ten jako klín vražen přímo do lůna našeho. Ba Slezsko naše jest ohroženější nežli Frlješdorf a německo-židovská města naše, horší nežli několik oněch rodin německých v Gutfjeldě, v Preravě a Frlješdorfu. Žijeme též tak pod zohyzděným a potupným jménem svým a vystaveni jsme úsměškům všelijakým. Žijeme zase v dobách, kdy většina musí se dovolávati ochranných zákonů proti menšině. Jen o tolik máme položení výhodnější, že k ostatním národům slovanským máme dveře otevřeny dokořán.

---

*) Hellwaldův „Přírodopis člověka“ str. 63.

Nelze o tom pochybovati, že národ náš brzo si porozumí. K moudrosti a zralosti povede přirozený běh. Zázračné probuzení národní naše, právě že bylo zázračné, ovanulo vlastence prvních dnů tohoto století blouzněním. V tom však byl již pokrok nevšední, když česká společnosť vrhla svůj zřetel na plesy, besedy a tábory. O prvním plese českém psalo se tak nadšeně jako dnes o české universitě. Význam plesů klesl na ocenění toalet. Toto pak dnešní stadium skončí zajisté několika ostrými mluvnickými a aesthetickými spory, několika politickými brožůrkami a potom dostaví se — *praktická kritika,* t. j. z dokonalého prohloubení českého života, z poznání nebezpečí s jedné strany a z poznání kynoucích úspěchů s druhé strany nastane uvědomělá práce: ve všech vrstvách zabezpečiti českému národu individualný český život a budoucnosť. Hrozivé ony zákony přírodní budou národu výstrahou. Společný zájem, jenž spojuje všecky vrstvy národa, se najde. Umělec dbáti bude pak českosti svých výtvorů. Za českou hudbou půjde české péro i štětec. Český průmysl zvláště povolán jest, aby české ruce zjednával česť za hranicemi; řemeslník bdíti bude nad tím, aby výrobek jeho, jejž svět zná, znal pod jménem českým. Aby vnitřní život v rodinách, v obcování společenském nepozbyl rázu českého, nýbrž aby byl ryzí, to bude starostí české publicistiky, která bezohledně vysloví nejhlubší opovržení českému profesoru českých středních škol, spisovateli a řediteli výnosné kanceláře, nejumělečtějšímu herci aneb umělkyni českého divadla, zví-li, že dítky své posýlá do německých škol. Zdali uvědomělý český lid vrátí se také ke svému starému kroji nebo vymyslí si nový, ponechme snům budoucího pokolení!

Toto jest tendenční konec pohádky o třech osadách chorvátských na Moravě.

O zanikání kroje národního.

Od *Františky Stránecké.*

Kdo lid náš miluje, kdo s ním upřímně smýšlí, ten zajisté litovati bude nenáhlého zanikání kroje národního a s ním takřka srostlých mravův i obyčejův. A nejen litovati, než i želeti přehořce bude, že již tolik rozlučujícího, rozdrobujícího kvasu té nynější, veškeren významnější ráz ve všem vyhlazující doby až k tomuto někdy skalopevnému jádru prosáklo.

Bylo-li by ještě lze hráze položiti zhoubnému, tomuto vše s hltavostí až hroznou požírajícímu vlnobití časovému? Zda by se

ještě daly zachrániti skrovné ty již — žel Bohu! — památky posvátné a zachovati tyto ctihodné pozůstatky připomínající nám statečnějších, uvědomělejších dávných předků, kteří na vlastní sílu spoléhajíce pevně druh ke druhu stáli a individualitu kmenovou vyznačovali nejen stejnou snahou, stejným smýšlením, stejnou horlivostí, než i stejným mravem, stejným obyčejem a stejným krojem.

Snad by se daly tyto skrovné zbytky slavnější minulosti nejen zachovati než i základem učiniti blahodárnější budoucnosti, zárukou zdárných výsledkův úsilovného působení, kdyby totiž ona část společnosti lidské, která vlastně rozdrobování a zanikání takovéto zavinila, vší silou o to se zasadila, by se časem napravilo, co časem ztroskotáno bylo pohromami všelikými, avšak i úmyslem nebo nedbalostí.

Tuto část společnosti lidské, která nese nejtěžší toho vinu, zoveme inteligentní. Jest to tak zvaný stav střední, který se cizáctvu nejvíce podrobil. Arciť že za příkladem stavu vyššího, šlechty totiž, kterouž obsáhlejší majetek, hmotná podstata lákaly k marnivosti, hýřivosti a přepychu, čehož smutným koncem bylo odnárodnění.

Avšak tenkráte hýřila šlechta z peněz, jichž jí stav střední a stav rolnický povinni byli vydobývati k jakýmkoli účelům. Jinak věc dopadala, když časem stav střední, stav měšťanský vydobyl sobě výsadami mnohdy draze placenými od stavu vyššího, jenž ku svým prostopášnostem stále peněz potřeboval, moci a práva majetek svůj pilným přičiněním a pernou prací vydobytý ku vlastní potřebě obraceti; tu mohl stav střední ráz svůj vlastní vyznačiti a činil tak po drahnou dobu; ale žel Bohu, i ten stav střední stoupal posléze do šlepějí předcházející jej šlechty.

Dílem nevědomě, dílem však i vědomě pracoval mnohdy s pílí vytrvalou o zrušení dávných zvyků předků našich, a to zvyků vyrůstajících z povahy lidu samého jakož i z potřeb buď duševních, buď tělesních přijímalť za to třeba nejsměšnější, bezúčelné sobě návyky cizí, protože se mu domácí zvyky, domácí mluva uzdály býti sprostými.

A jak že se zachoval ten stav třetí, nejnižší ku stálé práci, ku stálému strádání jakoby od obou vyšších stavův odsouzený, když okolnosti časové valně se změnivše jemu možnosti poskytly, aby se vymknul z kolejí ode dávna předky vytknutých?

Hle, právě tento stav v neváženosti pozůstávající nejdéle vzdoroval vábným proň požitkům a svůdným lákadlům doby nové; on nepřestal pracovati, strádati, aby si na chvíli pohověl a odložil těžké břímě naň vložené, on zdravým svým přirozeným rozumem lnul ku

zdravému konservatismu, a nejen že potomkům svým prací neunavnou zachoval ten majetek hmotný, se všech stran ohrožený a osočený, on nad to uchoval v nitru svém poklady, které nad jiné váží, totiž ráz původně národní s neposkvrněným pelem poezie.

Jen on nám zachoval ty písně něžné, tklivé, v nichž se ta jeho holubičí povaha zrcadlí, on zachoval ty písně, v nichž vyjadřuje lásku ku kroji rodnému, k dědince domácí tak prostosrdečně a věrně, že nás v městských budovách uzavřené touha jímá po těch horách, po těch šumných hájích, po těch kvetoucích lučinách kol klokotavých potůčků rozložených, po tom malém kostelíčkn se hřbitůvkem, pod jehož drnem nejeden tatíček, nejedna matička odpočívá vzpomínána žalně od sirotků.

A zachoval nám všem i sobě milé ty písně, jimiž ve trudných dobách se veselíval a blažíval.

Lid zachránil nám ty četné pohádky, pověsti a báje, které nám dávným potomkům znázorňují obrazy dřívějšího života předků našich, jejich obratné činy, radosti i žalosti; *on nám daroval, on nám vychoval* naše výtečníky, naše velikány vědy a muže zdárného i zdravého pokroku.

Lidu našemu zavázáni jsme vroucími díky; nebo nad to nade vše ještě ponejvíce chová v sobě nejúčinnější podmínky našeho duševního zdaru a činnosti obrozující; neboť kde čerpají ponejvíce básníci nynější doby látku k nejzdařilejším, povzbuzujícím prácem svým? Ponejvíce v lidu. Důkazem toho můžeme poukázati na časté cesty českých spisovatelů do našeho Valašska a na Slovensko, kde ještě národní zvyky a mravy s krojem národním spojeny trvají, kde se skoumavému oku básníkovu typy ještě jeví samorostlé, neporušené, kde ještě platí ráz a povaha se mohutně vyvinuje.

Takové zkušenosti měly by muže soudné rozvahy, vážnosti všeobecné požívající, za vůdce povolané i vyvolené pobádati, by důkladněji otázku o důležitosti kroje národního probírali.

A tím důkladněji a bedlivěji, čím více za nejnovější doby tato důležitá vytrvalosť lidu našeho ohrožena jest stavem čtvrtým, přibírajícím členů svých ze všech tří stavů dříve jmenovaných.

Tento čtvrtý stav, proletariat zvaný sestavoval se dříve jen pomalu z chuďasů, z osob vyloučených z obou stavů vyšších nebo z bývalých hýřilcův a marnivcův, kteří se práce štítili; nyní však vzrůstá úžasnou měrou, ohrožuje každý stav a nejznačnější přírůstek dostává ze stavu *rolnického.* Že rozdrobování pozemků zajisté smutně působí v takové události, jest nepopíratelno právě jako od mnoha

let již provozovaný nátlak židovského chytráctví a ošemetnictví v náš ubohý, lehkověrný lid.

Že židé v krajích, kde se národní kroj vytrácí, nemálo k tomu přispěli, žáden popírati nebude; zařizovali si pilně nové závody se střižním „modním“ zbožím, jež lidu vychvalovali mnohdy i vnucovali a důkladně šitý oděv ze starosvětských, však dobrých, pevných látek za fatku skupovali, aby jej ve svém tisícerém „obchodě“ jak možno nejlíp zpeněžili.

Že s tímto oděvem starobylým kus národního života lid náš rozmrhal neb i židovi zaprodal, toho zajisté netušil.

Kdekoli jednotný, kde národní kroj panuje, tam i svornosť a jednotná mysl u vyřizování národních záležitostí se jeví, popatříme-li na kterýkoli národ evropský.

Tohoto nemýlného znamení dobře sobě povšimnuli Maďaři, a kde se vzal tu se vzal — mžitkem se vyskytnul v Uhřích r. 1860 národní kroj mezi šlechtou a ve stavu středním; stav rolnický se ho ještě byl nevzdal.

A podivno — s krojem národním vynořila se všude jakoby kouzlem i ta řeč mateřská, a němčina, která před nedlouhým časem řeč konversační vyšších stavův a vzdělanců, totiž latinskou byla značně vytlačila, rychle mizela.

Ještě v srpnu 1860, jak jsem se očitě přesvědčila, prodávali kupci uherští z Debrecína do osad skoro čistě uherských na výroční trhy přibylí šaty a klobouky ženské podle vzorů francouzských a německých pro lepší třídu zhotovené, jen pro lid dovezena obyčejná zásoba šatstva dle střihu uherského. O čtyři měsíce později v týchž krámech a skladech místo těch nádherných mantil a plášťů visely uherské menty bohatě lemované a vyšňořené. Ty vyfintěné klobouky francouzské s péry a pestrými květy uhnuly čepcům uherským, kalpakům, partám černým, a manželky bohatých statkářů nestyděly se ovázati hlavu černým šátkem hedbávným procházejíce se trhem, a i ženy měšťanské, jak dávný obyčej velel, v takovém šátku se dostavily. Vznešené šlechtičny, manželky uherských magnatů těch rouch starožitných, skvostných, drahokamy posetých, v něž se jen za neobyčejných případův oblékávaly, kázaly používati krejčím a švadlenám za vzory ku zhotovení podobných obleků z látek obyčejnějších, nepestrých; v ty se oblékaly, a ejhle střihem a krojem tyto šaty nelišily se od šatů v lidu obecném dávno obvyklých, lišily se toliko jemnější, dražší látkou.

Mezi českou šlechtou ode dávna již kroj starodávný se neuschovával, ač na příklad, jak nám Palacký vypisuje, před více než

čtyřmi sty lety Francouzi bohatosti jeho a vkusu se podivovali, když mnoho českých rodin vznešených do Paříže zavítalo za příčinou zasnoubení krále Ladislava Pohrobka s dcerou krále Franského.

Avšak v lidu našem, jak nás roku 1880 etnografická výstava v Praze poučila, chovají se a dílem i užívají posud památky z dřívějších dob hojné i pěkné. I stav měšťanský vykázal se o výstavě oděvy nádherně zhotovenými.

Kabátky z těžkých damašků kožešinou lemované a též také šaty dosvědčovaly zámožnosť bývalých majitelů; přečetné „holubinky“ nejpracnějšího vyšívání svědčily o dovednosti a pilnosti tehdejších žen českých ve zhotovování okras ke kroji národnímu. I tyto bílé čepečky jen *látkou* se od sebe lišily, nikoliv střihem, od holubinek z nejjemnějšího batistu ušitých až k oněm z hrubého plátna domácího. Jakosť a jemnosť krajek látce vždy byla přispůsobena a jevila takou bohatosť, takou rozmanitosť vzorků, že vskutku tento důkaz kvetoucího domácího průmyslu až překvapoval.

A nebylo-li důstojnější ženské vážnosti věnovati čas, tento neocenitelný majetek lidský, zaměstnání takovému, než jak se nyní obyčejně děje, ku zhotovování všelijakých tretek vyšívaných, jejichž účel není znám než osobám, jež se v žurnálech „modních“ o tom poučily. Komu by nepřipadl charakteristický úsudek o věcech podobných jen marnivosti sloužících, jejž spisovatel ruský, hrabě Salias v povídce „Vzteklý Jirka“ prostým venkovanům v ústa klade? — „... Asi za půl léta začal hospodařiti nový statkář, muž nebožčin; i on přijel jen na krátko. Nebožku nazval hloupou husou, slíbil, že nové řády zavede — ztratil na procházce jakousi podivnou hračku (zelenou rukavičku s ruky) a odjel. O Jirkovi nikdo se mu nezmínil — a Beneše nebylo. Tak zůstalo všecko při starém. Jen hoši a holky vypravovali Jirkovi, že na vsi často rozprávějí o nalezené hračce, nemohouce se dovtípiti, k čemu by ta hračka byla — říkali, že to je mašinka na chytání blech. —“

V našem Slovácku posud pilně ženy i dívky vyšívají obojky a náramky rukávců svých, ještě bedlivěji však starají se ženy uherského Slovácka o okrašlování kroje svého.

Řasy sukeň pracně nabírané a vyšité, čepce samotkanými krajkami zdobené a krásná oplečka toho dosvědčují; až milo je zahleděti se na ty sličné, vkusně oděné postavy. Bylo by snad vhodno, aby zanikání kroje národního stalo se předmětem rozumného a vážného uvažování *i ženám našim.* Posud jen muži o otázce té rokovali a že nejednou, dokazuje to, že před několika lety čamara se objevila mezi obvyklými jindy šaty; v poslední době opět otázka tato v Praze

zmíněna. Mnozí s určitostí se pronášejí, že nemožno jest změnu v ty modní choutky a požadavky zavésti, jiní se vysmívají a představují si ženy naše zrovna maškarám podobny v stejném, jednoduchém rouše a přece popírati nemohou, že v oděvu mužském od doby Ludvíka XIV., co se střihu, látky, nejvíce pak barev týče, ohromný převrat se stal, který rozhodně mužskému pokolení ku cti jest.

Nad to nám dějepis dosvědčuje, že právě v dobách zvýšené činnosti duchové, v dobách práce a účinného jednání kroj prostnul, a tenkráte nejvíce až do krajností se přemršťoval, kdy se lidé práce štítili a pouze rozkoší a rozmařilosti dbali.

Nebylo by ženám vyšších tříd dbáti nějakého náhlého neb snad dokonce okázalého převratu, i v té věci jako v každé jiné sluší i přísluší jim zajisté lépe ta skromná, tichá činnosť, která je po věky zdobila; ale přislíbiti by si mohly, *že pevně a nezvratně vytrvati chtí v úmyslu šlechetném k prostotě se vraceti za blahodárným příkladem pro náš lid, jehož setrvalosť nyní povážlivě ohrožena jest.*

Poskytnul-li vyšším stavům *lid* ode dávna osvěžení duševní, vyléčení mnohé socialní nemoci, ba mnohdy i obrodu v dobách literární skleslosti a ochablosti uchováním pojmů zdravých a přirozených a zachováním pokladů básnických, domnívati bychom se mohli, že vyšší stavy odměniti by se měly skrovnou aspoň měrou dobrým příkladem, když lid sám neduhem zastížen jest.

A vzmahání i úžasné rozmnožování se proletariatu z lidu zrozeného jest neduh morové nákaze podobný, jehož zhoubné následky nejednou již celým vzdělaným světem otřásaly. Proti této hrozné zkáze prospěla by zajisté spojená snaha všech vlastimilův a přátel lidu, kdyby o to spojenými silami pracovali, aby se co možno nejvíce rázu původního, rázu národního v lidu uchovalo. Nebyla by taková ušlechtilá snaha ani těm vzdělancům na ujmu, naopak seznamovali by se čím dále tím více se vzácným odkazem předků svých, a slučovali by se časem vždy úžeji a pevněji všichni sourodovci k jedinému, pevnému celku. — Všimněme si jen těch našich venkovanů za výživou do měst přesídlených. Jestliže se oni sami (ač málokdy se stává) i ve městě svého původního kroje přidrželi, tedy jistotně již dítky jejich se „přeměšťují.“ Kamkoli se ohledneme, vídáme ty matky ve vlňáku zaoděné s malými dívkami v čepcích nebo v klobouku po ulici choditi a těm matkám zrovna radosť z očí sálá, že se dcerušek v klobouku dočkaly; takovým ženám na zachování kroje od předků zděděného nezáleží, a tu myslila bych, prospěl

by velmi příklad ze tříd vzdělanějších, kdyby více prostoty v oděvu na prospěch lidu naše paní si hleděly.

Páni by zaze mohli, zvláště ve městě, lid dělnický v přednáškách poučovati o důležitosti kroje a rázu národního; takovým jednáním mnoho by se získati mohlo, a národnímu pokroku a uvědomění by se značně prospělo.

Tím načrtla jsem jen prosté mínění své o důležitosti kroje národního a z té duše bych zaplesala, kdyby povolaní a věci dokonale znalí, obšírněji se vyslovili o věci této, zajisté nemálo důležité.

O tendenci v básnictví.

Napsal *P. J. Vychodil.*

Hodlaje promluviti o významu tendence v básnictví, nemohu nepřipomenouti, proč se rozepisuji o věci tak známé, ano, řekne leckdo, oklepané. Jako rozpravy naše o krásnu ať přírodním, ať uměleckém, hemží se samou romantikou, že věru až samy stávají se „romantickými,“ tak i v recensích básní bývají věty: „Básně provanuty jsou ušlechtilou tendencí vlasteneckou,“ „Sbírka má okázalou tendenci náboženskou,“ „Báseň staví na odiv tendenci nemravnou“ a jiné podobné — bývají, pravím, přečasto posledním — často i prvým zároveň — důvodem, jímžto chvála básní má býti dovršena, po případě ony i s autorem „dořezány“ a doraženy býti. Odtud vnikají v obecenstvo. Jest-li pak kritika jen praktickým užitím krásovědy o zvláštních případech, pak věru v podivných se octne koncích krásověda naproti poesii, a podivný vznikne soud o ní v obecenstvu. Každé vědě nade vše o to státi jest, aby se dopracovala určitých, přesně omezených pojmův: a ona sotva počínajíc dobývati se z labyrinthu zmatků, ztrácí se zase v neurčitostech, z nichž neposlední jest na př. milá tendence. Že se slovo často jeví, důkazem jest, že věc asi důležita jesti v básnictví, kde by tedy určitější soudnosť byla s prospěchem. Buďte řádky tyto přijaty za příspěvek, aby význam tendence poněkud se objasnil: že pak jsme uvedli jisté druhy její, jak ve skutečnosti o nich se mluvívá, i rozprava naše budiž věnována předně tendenci vůbec, pak některým spůsobům jejím zvláště.

I. Tendence vůbec.

Vydána báseň. Autor její, „známý pěvec vlastenecký,“ nezapřel této povahy své ani v novém plodu, což uznávají posudky brzo

potom vyšlé. Líbí-li se báseň? Někomu ano! Tažme se jich, proč asi; ale ne jen tak zhola: řeknou zajisté, že je pěkna. Pátráme-li však dále po důvodech jejich záliby, hle! tu přinese jeden zápisník svůj, počne deklamovati řadu hesel vlasteneckých a s vítězným pohledem nám dodá, že všechna vyňata z oné básně. Jiný vytkne, jak báseň případně souhlasí s představou, jež hýbe myslemi tisíců, jak nicméně idealisuje hrdiny své, jak vhodnými obrazy pronáší myšlénky své, jak báseň přese všechen ruch končí smírným ladem a tak dále —, a dodá, že báseň zasluhuje uznání, poněvadž vady nepatrné daleko překonány přednostmi, konečně že majíc chvály hodnou tendenci vlasteneckou zasluhuje býti příznivě přijata. Třetímu však nebude se pranic líbiti: budeť mluviti o jakémsi letu poesie do regionů aetherických, končin všelidských, konečně báseň úplně zatratí za důvod udada, že se tam dohledal rýmu: slasti—vlasti, a žeť ostatně celá báseň za nic nestojí, ana z každé věty čouhá tendence vlastenecká. Vyjdou tři takové posudky, literární obecenstvo rozhodne v ten smysl a rozum, že — ke každému přidá se jedna část a se svou soudností je na staré. Nejméně jich bude z básně míti nekalený požitek. Ano vyskytne se snad i čtvrtý hlas: uzná vady i přednosti jinými vytčené, přidá se úplně k úsudku druhého, ale rým s l a s t i - v l a s t i s tendencí vlasteneckou i jemu stáhne ústa k úsměšku. —

Případ jasně mluví. Krása prý všem, jižto schopni jsou ji pojíti, se líbí — a zde takový rozdíl. A přece mají všichni pravdu, každý svou, se svého stanoviska. Soudy druhého a čtvrtého velmi se spolu shodují a — řekněme směle — shodnou se docela, bude-li jim odpověděti slovem, je-li báseň krásna čili ne, shodnou se u výroku: „Jest.“ Totě soud o básni jako básni, soud aesthetický o díle uměleckém, jež před námi žije beze vztahu k původci neb soudci: ono není souhrou loutek řízených rukama umělce za oponou skrytého, nýbrž výtvorem, jenž sám o sobě stoje pouze schopného vnímatele potřebuje, aby život jeho byl úplný, absolutný. Přišli dva, a shoda prvé části jejich úsudku dokázala, že dílo jest, čím býti má.

Odkud však ten přívěsek, ta neshoda konečná? Jako dílo tvůrce svého chválí, tak i ona dává nahlédnouti nám do — osobností soudcův obou.

Ty však jsou rozdílny, rozdíl vysloven: odtud neshoda. V prvé části pronesen soud objektivně logický: pronesen jsa o téže věci nemohl než na jedno vyjíti. Ve druhé části vyjádřen dojem osobní, subjektivně psychologický, podměty náhodou povahy jsou nestejné, nuže zcela přirozeno, že i projevy jejich se liší. — Avšak jde-li

o věcnou pravdu, pominouce stránky druhé ustanoví se na jednotném úsudku: báseň jest krásna.

Z výkladu toho vynikla, tuším, důležitá známka tendence, byť i jen záporná, totiž: *tendence nenáleží k podstatě básnického plodu, čili jest co do soudu o kráse věcí vedlejší.*

Mnohem nesnadnější bude vyměřiti podstatu její či podati věcný výměr; jméno její nebyvši překladem určitým nahrazeno málo světla podává; zde v pravdě tolik smyslů, kolik hlav. Ale opřeni o zjištěnou vlastnosť její přiberouce pak na pomoc jednotlivé zjevy dohledáme se snad pravého jádra.

Tendence původem ukazuje k latinskému tendere, směřovati, čeliti a p. Že vlastního významu „účel“ jí dáti nelze, z toho jest patrno, poněvadž obraty, v jakých se tendence vyskytuje, projádřeny byvše „účelem“ vedly by nás ad absurdum. Místo jednoho účelu básnictva: krásu jeviti, dostali bychom věci přepodivné, jako nemravnou krásu atd., kdež jsme octli se mimo vši poesii. Účelem tedy, jenž ostatně určuje celou povahu básnictva, nemůže tendence býti vykládána, kteráž ani „účelností“ docela přesně není vystižena, poněvadž ona znamená jen povahu účelu přiměřenou. Jinde slýcháme tendenci vysvětlovati úmyslností, což podává částť pojmu jejího, jinde rázem, směrem a pod. Přidržíce se však cizího slova pozorujme vlastnosti jeho z jednotlivých úkazů. Z oněch čtvero soudců shledali jsme prvého a třetího býti mínění docela protivného, z té jednoduché příčiny, že neposuzovali básně, nýbrž jedinou mimořádnou částť a stránku její — verše vlastenecké. Jimi dotkla se báseň citlivého místa v nich, tu zapomněvše duševně krásného požitku všecku pozornosť věnovali těm úryvkům, nikoli snad pokud vyhovují krasocitu, nýbrž lichotí nebo protiví se *jejich* utkvělým, byť i nepravým a podivným zásadám i představám o vlastenectví. Se svého stanoviska mají úplně pravdu: hledali a nalezli místo básně — vlastenskou deklamaci. Soudili zde *pouze* vlastenec a *pouze* kosmopolita: onomu jest vlastenectví krásnem vůbec, tomuto naprostou protivou krásy. Nuže, což jesti tendence jiného, než onen *ráz či směr básně, jenž vlastní povahou podstaty a krásy její se nedotýkaje na osobní city vnímatelovy jen působí a jim se v soud podrobuje?* Jaké ty struny jsou, v něž tendence zasahuje, vyniklo, tuším, s dostatek: zcela nahodilé, podmětné stavy duševné, které však nesnadno vypuditi, any se v soud aesthetický mísí, poněvadž činí podstatnou částť osobnosti, individuality naší, které nerádi se zříkáme. *Jsou nejen city příjemna i nepříjemna, zajímava nebo nudna, nýbrž i užitečna, prospěšna a p. — ať si ve světě smy-*

slovém ať si pomyslovém: vesměs pak jsou rozdílny od onoho kvalitativného citu, jejž krasocitem či krasochutí zoveme, po jistém rozumě také vkusem. Příklady, na nichžto jsme pokusy své činili, utvořeny dle případů určitých, jichž nomina sunt odiosa: nám dosti toho, že jsou v literatuře.

Bezprostředných konsekvencí z výměru stanoveného prozatím dobírati se nebudeme: přijdou nám později samy v ústrety. Bude však oprávněna otázka, pokud tedy tendence té neb oné básně sahá, kde přestává, přechází-li také v podstatu krásy, jak? a p. Bylo by velmi snadno odpověděti: aby se však odpověď nezdála býti násilnou, nechať odpovídá si laskavý čtenář sám na otázky, které vyplynou z některého příkladu. Která jesti tendence Iliady? Každý řekne: kdo pak ví? Nuže dobře, laskavý čtenář neví, ani já nevím, s námi ještě několik lidí na světě. Líbila se Řeku rovnou měrou jako komukoli — sit venia verbo — ze Trojských byla by se líbila, nebo snad větší? Proč? — Což paidagogovi athenskému a jeho chovanci, byť i vzdělanému, jemuž byla školským katechismem a čítankou? Achilleus jistě s jiným duchem by četl nežli Thersites, nebo kterýkoli jeho potomek, jenž by se přes rozkošné místo (II. 211. seqq.) sotva dostal. V kolika stránkách mimoaesthetických líbí se Ilias nyní, kolik funkcí zastává ve vzdělání našem čiře vědeckém atd. — tedy samá tendence! Chcete-li, jděme dále, nepomiňme Calderona ani Shakespeara, kteří jsou nám školou psychologie výdatnou, proberme celou řadu děl uměleckých, nehledíce ani k těm, jimž „tendence“ je určena *κατ' ἐξοχήν*, zastavme se pak u nás, učiňme tolikéž, a jaký bude konec? Asi ten, *že kdo hledá, nalezne: v každém díle básnickém, ano lidské jest, ne nadpozemské, od lidí pro lidi, že v každém jsou stránky, jež soudem mimoaesthetickým jednoho lákají, druhého odpuzují* — asi tak jako titul Tajnosti inkvizice nalezá své publikum a priori: to vše je tendencí.

A která jest ona stránka, jež tendence prožluklé jest pramenem prvým? Jest onen titul, jest záliba poutající se k tomu, *co* básník vypravuje, *o čem* vykládá; *slovem, látka básně sama sebou, bez výjimky, ovšem tu více tu méně jest původkyní tendence.* Ona skutečnosť, byť i v báseň zpracována, má znak jakési jednostrannosti, tomu jsouc sympathickou, onomu snad lhostejnou, třetímu až antipathickou. Vyhověti jednomu nebo druhému docela bude snahou lovce effektů, nikomu však docela, každému pak tolik co nezbytno, všechny přes osobní choutku přenésti a k čistému pojetí krásy povznésti — bude zásluhou umělcovou. Nyní rozumíme, co chce

Schiller, an káže mistru „zničiti látku formou“ *), pochopíme však také, odkud se vzaly fráze o krásách všelidských atd. Látka se zdála zlem, tendencí, nuže zničiti látku a vzletěti v říši krás netendenčních, všelidských, to jest zaběhnouti v nesmysl! Ano jest látka jakousi slabostí, lidskostí, avšak umělou rukou stává se z ní právě forma aesthetická, přední pramen záliby: to pak z té příčiny, že báseň, jak jsme již udali, potřebuje k úplnému životu vnímatele, a ten jest — člověkem! Jest-li pak on zároveň anebo pouze šiřitelem vlastenectví, vychovatelem ..... pessimistou ... zhýralcem ...., hned jinak souditi bude, vybéře si svého koníčka z básně, ano vloží v ni mnohem více a — tendence jest nad slunce jasna i zřejma: jen kdyby se nevtíral takový soud do krásovědy, jenž náleží nanejvýš jako příklad do psychologie! **) Proto lze *povšechně* říci, že ne na tom záleží, jakou látku zpracuje umělec, nýbrž na tom, jak ji pracuje; proto všecky vady, ať si látkou zaviněné nebo nezaviněné, ať skutečně tendencí se nazývají nebo jinak, jsou vlastně druhu téhož a píší se na vrub umělcův; ale nikdy dle jakýchsi pokoutních zákonův o tendenci, nýbrž jediné a vždy dle krasosvědy, jež o tendenci vlastně nic neví.

Mluvíce o tendenci po nejobyčejnějším významu, bezděčné totiž *tendenci látkové či předmětné*, pokud bylo třeba, zavadili jsme také o to, jak se má látka k umělci, kteráž otázka s oním původním významem tendence, úmyslností totiž, vede nás k jinému prameni tendence, *k podmětnému zámyslu,* jejž má umělec dílo tvoře. Nehledíc ani k samostatnosti plodu básnického, počítej, kdo chce, co všecko může básník básní svou zamýšleti! Touha po slávě ... užitku ... povzbuditi k dobročinnosti ... práce na objednávku ... list milostný .... niterný hlas — jsou jen milníky na té dlouhé řadě. Smíme-li o nich souditi nazývajíce je tendencemi? Biograf ano, krasovědec ne, kritik může jen mimochodem o nich se zmíniti. Ale když se jeví v samém díle? Tož jest jeho členem a náleží před soud aesthetický. Přerozdílně však utváří se věc ve skutečnosti, jak rozmanity jsou styky obou tendencí.

Od skutečnosti až k možnosti psychologické širá jest půda, na níž možno básníku se pohybovati: mezi dvěma krajnostmi, že látka jemu buď úplně se poddává, a že naproti ní naopak docela málomocen jest, ***) tuto spadá působiště jeho. Volba jest jeho,

*) 22. br. über die aesth. erz. des mensch.

**) Jest jen variací známého příběhu o důvtipném hošíku (dle Ch. Schmidta), jenž sedě pod dubem každého příchozího vítal stavem jeho, soudě dle toho, čemu se kdo na dubě podivoval.

***) Odtud známé Horaciovo (Epist. II. 2. 119.), ovšem platné se slušným výkladem: „Aut famam sequere aut sibi convenientia finge.“ Co v lyrice látkou, vysvítá z podstaty její samo sebou.

veřejnosti zodpověden pouze za dílo, pokud se totiž k němu hlásí. Buď tedy přidrží se rázu a směru, jenž dán předmětem samým: jej pojíti a vypracovati jest jednou formou aesthetickou, ji pak ostatními regulovati sluje idealisovati, vedle starých „tvořiti.“ Nikomu nepřipadne na př. nazvati Sofokleovu Antigonu tendenční a přece, co jí tam nalezli, té tendence ryze athénské! Děj toho žádal!

Anebo vloží básník tendenci svoji: „virtus negata temptat iter via.“ Rozdíl od předešlé jest stupňový, nikoli jakostný. I této invenci vyměřuje povaha látky jisté meze, a nepřípadná individualní volba zničila by cenu díla; proto náleží v praktické příkazy: obírejte sobě látky, jistým alespoň šerem zahalené. Hřích proti veleznámé skutečnosti, byť i prosaické, vymstí se zajisté nemilosrdně.

Jsou však i látky, jež nejen podle stanoviska zvláštního, nýbrž i vůbec již vlastní povahou svojí dopouštějí tendence rozličné ano i docela protivné. Připomínám jen známou scenu sv. Prokopa s ďábly, již rozkošně humoristicky provedl Jar. Vrchlický: opačné zpracování nebylo by samo sebou nic horší. Proč? Proč dáváme tak veliký prostor tendenci v říši básnictva? Protože jí dáváme zároveň krasovědu za neobmezenou vůdkyni a ředitelku; co jí odporuje, můžeme sice v našich případech nazývati tendencí, ale jest jednoduše nepoetičností, co se s ní shoduje, není tendence, nýbrž krásná část krásného celku! Vizme příklad.

Přirovnejme vespolek podobné sceny ze Sv. Čecha „Václava z Michalovic“ a J. Vrchlického „Satanely,“ a to kde hrdinové obou stojí před oltářem spílajíce náboženství a dosavadnímu řádu svému. Onde mladík dovídá se, že v řád bezděky doveden, že otec jeho za víru, proti níž on nyní bojuje, byl sťat, čilá mysl naplněna hroznými představami o zubožené vlasti a — on vyzván ji spasiti: zde muž, rytíř, jenž úkolu Johanity život svůj byl zasvětil, ve slavném průvodě vida, že dívka proti slibu a povinnosti milovaná, hodivši na biskupa Velebnou Svátosť nesoucího pecek několik, má býti potrestána rozkaceným lidem, mezi svými druhy zprotiví se představenému, proklíná vše, čemu byl dosud sloužil a se odevzdal atd.*)

Kde tu budeme hledati tendenci?

Chceme-li ji tak nazvati ve případě a příkladě druhém, můžeme; jesti však jen jiné jméno za těžký hřích proti pravdivosti aesthetické, která zahrnuje v sobě také psychologickou; co zamýšlel tím básník, po tom nikomu nic není.

Kam se nám tedy poděla tendence? Kousek jí rozplynul se v niveč, kousek přešel ve krásovědu, poukazuje vůbec, že ve všem

*) Obě místa slušno čísti v básních; jsou pro naši věc velmi význačna.

a všude platna jen krasověda čili zákony krásy: pokud zvláště, o tom budiž dále něco maličko pověděno.

Víš, že krása na Olympě bývá?
Sušil.

II. Tendence náboženská.

Dříve než užijeme, čeho jsme se dosud dopátrali, v tendenci náboženské, nebude nevhodno připomenouti sobě některá fakta, o něž se dále budeme opírati.

a) Tendence náboženská nejvíce bývá vytýkána.

b) „Nejstarší všech národů básně, ba vůbec pokusy umělecké rázu jsou kosmogonického a jsouce jimi ovšem i řádu theogonického.“ (J. Kosina).

c) Mnohé z nich ceny jsou nemalé, ano některé zrovna vzory dosud nedostiženými; tedy

d) Látka náboženská schopna jest zpracování básnického.

Nikoli na důkaz, než jen pro úplnosť přidáváme jména: Ramajana, Žalmy, Theogonia, Ilias, Odysseia, roztroušené báje a pověsti atd. —

Ano, že veškera poesie z bohoslužby pošla, snad ani to na spory nepůjde. Epos — nic jiného není než mythologie, lyrika — výlevy nitra na poctu božskou, drama pak — toť úplná bohoslužba původně. Mluvíme o dobách předkřesťanských.

Náboženství, jsouc nerozlučně spojeno s celým veřejným i soukromým životem, vtisklo rysy nesmazatelnými svůj ráz v poesii toho onoho národu. Židům jeví se Bůh v keři ohnivém, bouři blesku, ctí jej v arše úmluvy, nečiní si obrazů — poesie jejich duchová, tajemná, abstraktní. I tam, kde se přidružil obraz názorný, vše dýše ohromností — hory jako vosk rozplývají se před obličejem Páně — vše sálá vznešeností, božskostí. Nám však *tato* stránka pramálo vadí, ráz totiž jejich náboženský: on spíše předností jistou, a prorok Ezechiel sluje „prvým lyrikem.“

Hellenovi nikdo náboženství nezjevil. Kde se vzalo tu se vzalo, každý kmen si je přetvořil podle individuality, docela lidsky; ať si myšlénku přejal odjinud, ať sám objevil, vše zosobnil a lidskými vlastnostmi opatřil, k nimž jen něco více moci přidal. Hesiod a Homer jen sebrali roztroušené drobty. Odtud nejen velkolepý rozkvět plastiky, než i názornosť, živosť poesie, kráse její nade vše příznivá, jež nemohla než vésti k umění dramatickému; v něm však už bohové nejsou vítáni jako bohové. Deus ex machina, jako Herakles, Osud, jediný vlastní bůh atd. jsou jen pomocníky v nouzi. Bohové

zasahujíce v děje nejsou právě bohy, náboženství není náboženstvím, nýbrž asi tolik, co invence básnická doby naší; umělec něco nalezl, něco přidal. Pak ani to nás nezarazí, že Homér na př. dává bohům činy po výtce, kteréž jistě jsou až příliš „lidské“ ano i podlidské po stránce básnické; jsmeť nad obzor ten povýšeni, patříme na bohy, čím byli, totiž jako na výtvory fantasie. Jak Řekové činili, víme; že však Homér a Hesiod byli jim učiteli náboženství, kalokagathii své jistě učili se spíše od heroů nežli od bohů, z hojných naučení mravných nežli ze skutků. Co básníku Sofokleovi bylo velevítaným, nestačilo daleko Sokratovi, přišel Euhemeros; Homérovi pak i Hesiodovi dala báje v odměnu — Tartaros. Když se tedy básníci moderní utíkají do starověku, kdy v básnickém nadšení žalují na ztrátu onoho Olympu, jenž tolik vděčných motivů skýtal, nelze jim za zlé míti. Ale když filosof-kritik běduje z téhož důvodu, že mythologie zatlačena křesťanstvím, pak skutečně neví co činí, neznaje co poesie, co náboženství. Bylo nám šířeji o tom se rozepsati, poněvadž vysvitne lépe, co říci třeba o křesťanství v poesii. Proti němu zajisté se bojuje, nikoli proti antické mythologii.

Dávno nebylo stopy po květech uměny starověké, když křesťanství počalo šířeji pracovati; material „vzdělaný“ byl proniknut hnilobou, *bylo mu počíti s barbary.* Netvořilo z nich umělců, nýbrž napřed lidi! Hravý let umën snadno přivábí zástupy, aby se v nich kochali; vážnosť životné úlohy však ne tak snadno chápou. Když došel čas, i tato touha propukla, uměny zaujaly důstojné místo v lidstvu: náboženský ráz poesie té, jest-li jinak poesií, nikoho pranic neuráží, ani v naší literatuře.*) Ano když úplně srostlo křesťanství se životem, objevily se plody, jež Poesie klade mezi nejlepší svých dcer, jak Osvobozený Jerusalem, Božská komedie, Ztracený ráj, po Homérových prvá prý epopoje: ony vyrostly docela na půdě křesťanské, z ní přijaly krásy svoje. Zůstaňme však doma! Jak se chováme k básním náboženského směru? Když na př. Čelakovský napíše „Buď vůle Tvá,“ Čech v „Bouři“ a „Andělu“ modlitby jako z kancionálu vyňaté, když pěvci naši stále ztékají oblíbené „Ave Maria“ nebo „Klekání“ atd., již tím je odsoudíme? Ani třeba plodů neznáme, pro pouhé slovo neučiníme si té hanby! To jen tak někdy vyřítíme se na někoho tendencí náboženskou....

*) Poukáže se tuto snad jednak k „Záboji“ jednak k Alexandreidě, Tkadlečkovi atd., kteréž poslední ducha jsouce křesťanského, daleko stojí za básněmi Rukopisů. Naproti tomu lze poukázati k Jaroslavu, k době Karlově atd., že ne křesťanstvi, nýbrž touha po cizáctvu dusila — a dusí dosud — tvorčího ducha domácího

Co tedy praxí dosti rozhodnuto, tím theorie neměla by hýbati. Žádám, by se tuto nehledělo pořád jen k literatuře české, nýbrž na literaturu vůbec. Že kamkoli v naší poesii se podíváme, odevšad na nás až děsná zeje prázdnota, důkazem nikterak není, že by druhy tyto u nás pěstovány býti nemohly, ano že za nejbližší doby nebudou: tak souditi sluší o látkach náboženských. Věru, neuškodila by naší „laskavičné a étherické,“ naší toužebně nyjící a se rozplývající poesii trochu větší porce směru toho: neplazilo by se tolik pěvců za svůdnými nožkami, hleděli by si idealů mužnějších a vyšších; směr by dodal něco myšlének té duchaprázdné směsici veršů, trochu síly k tomu tělu bez kostí, trochu pevnoty těm bezuzlým stéblům. Ano když jistý hlas očekává od křesťanství zbroje proti naturalismu a jeho konsekvencím (J. Durdík), které antika neměla, jistě nelze mu leč přisvědčiti.

Podivno! Abstraktní, nadpřirozené křesťanství prý se nehodí poesii názorné, plastické. Ono učení, které nejen železnou důsledností než i tajemným kouzlem svých půvabův a krás obrodilo lidstvo, které nejen díla krásná ze starověku pozdějším dobám jako máti dětem věku dospělejšího dochovalo, nýbrž i z nitra svého umění obnovivši a posvětivši některá odvětví jejich na výši netušenou pozdvihlo, zvláště poesii pak poskytlo motivů -- jako svoboda, bratrství, láska atd. — jichž bychom ve starověku marně hledali, které z přebytku a bohatství svého odkojilo největší duchy — to nehodí se pídimužíkům! Buďsi, ale pak neříkejme, že se nehodí poesii!

Před chvilkou pověděno, že náboženství není poesie, aniž naopak. Jsou příbuzny, poesie dcerou jest náboženství, byť i trochu odrodilou. Napsal bych opět známý výrok, že poesie neoblaží člověka docela, ovšem oblaží jej náboženství; leč poznačil bych jen onu snahu lidského nitra zmocniti se *celku:* drobty mu nedostačí. Ta jesti právě přednosť křesťanství, že zaměstnává srdce i rozum měrou libovolnou; dva nejvyšší výkvětové ducha lidského, poesie s filosofií stýkají se ve společném zřídle svém: pravém náboženství.

Tím neubíráme pravdivosti námitce o abstraktnosti křesťanství: ano, abstraktní *část* křesťanství jest abstraktní, ale po té nemnoho jest umělci. A jest i známkou posvěceného pěvce, že hledá a nalezá, jak velesličně Vrchlický praví, skvosty a perly své i ošumělé také tam, kde nezasvěcené oko nic nespatřuje. Ani toho nelze popírati, že motivy náboženské ne vždy snadno v umělecké dílo se vkouzlí; ale nosil bych vodu do Dunaje připomínaje výroků, že obtížemi jeví se mistr, že mistr, kde nemá obtíží, sám si je působí a pod. Největší pak z mistrů takových řešili záhady poetické — křesťanstvím.

Nic tedy neospravedlňuje, ani že básníci náboženských látek se vzdalují, ani že kritikové po každém pokuse, uvésti látku takovou v poesii, házejí rozhorleně „tendencí náboženskou.“

Poesie jest — smím-li říci — po jistém rozumě holou empirií: čeho člověk sám alespoň z větší části nepocítí a nenalezne ohlasu v nitru svém, neuvěří — v básni. Zdeť onen Rhodus, přes nějž velmi mnoho pěvců náboženských skákajíc klopýtlo. Tajemství a články víry, ve které věříme, že v ně věřiti máme jakožto ve zjevené, jsou *předměty* básně velmi choulostivými: tím hůře přijde-li někomu na um, je dokazovati důvody, jimiž bohoslovec div se neutrápí ve vědě dogmatické. Nic platno! Dítěti katecheta říci musí, čemu ono nesnadno rozumí: v poesii však člověk stávaje se rovněž dítětem, příliš napínati se nechce a nesmí, má-li se baviti.

Jiná vada jest, že básně náboženské dělají se velmi pohodlně. Má-li báseň býti lyrickou, utvoří se hezky variace na píseň církevní nějakou, nebo vypíše se nějaká pravda náboženská ve verších: v případě prvém plod o tolik jest horší, o kolik padělek naproti originálu, ve druhém čtenář mní se býti spíše před kazatelnou, nežli čísti báseň; a přece jest známkou dobrého taktu, jak říkáme, ponechati každému a dáti, což jeho jest!*)

Má-li zase býti báseň epickou, vezme se nějaký příběh ze životů svatých, který čtenář už v obecné škole z paměti uměl, uvede se do veršův, ale nic nepřidá, ani neujme. Docela důsledně: básník má plod svůj za učebnici náboženskou a naděje se téhož i do čtenáře. Střeže se tedy všech obrazů básnických, aby jen nepovstalo nedorozumění, podává vše jak našel, někdy i týmiž slovy, — odtud ta prosa, která zeje z těch epických básní našich látky náboženské. A jest základním požadavkem umění básnické, protože založeným v nejhlubší povaze nitra lidského, by básník ke známému neznámé a nové přidada, obé spojil a novými, ladnými formami projevil! — Ale to tedy všecko svědčí-li proti tendenci náboženské?

---

*) Vlastní píseň bohoslužebná nikterak není vyňata. Na hrubém omyle jest, kdo myslí, že ona nesmí nésti se jiným tonem, než ony nizké rýmovačky po vlasti československé nyní zpívané. Lid ukazuje, že *měl* jiný vkus a jinou píseň, že tedy vkus jeho byl odjinud pokažen. On sám si jej tedy sotva napraví. Píseň náboženská předmětem a látkou svojí vyhovuje účelu: aby vyhověla i požadavkům krásy, to namnoze a většinou úloha pěvcova. Prostota, nelíčenost citu (ne tolik rozumování!), jimiž se blíží lidové písni, jsou jen přednostmi básnickými nikoli snad jakousi koncesí nebo nezbytným zlem. Staré písně naše a církevní vůbec jasný toho dávají důkaz.

I nikoli. Jest jenom záporným dokladem, že báseň napsati dovede jenom básník! — Bylo nám dosud mluviti jenom o lyrice a epice. Lessing, tuším, kdesi praví, dokud se neobjeví genius, jenž by dovedl látku náboženskou zpracovati ve drama, pídimužíci aby se jí nechápali. Po jeho rozumu, by totiž drama bylo zcela jenom náboženským; ovšem věc není právě snadna, aniž podobný genius tak brzy se ukáže. I to třeba uznati, že náboženství jednak člověka nekonečně povyšujíc, jednak také pokořiti se nutí, a tím charakterové by se stali mdlejšími, slabšími — nedramatickými: ano, zde mají ona slova pravdu plnou. Jinde však méně. Drama právem honosí se býti vrcholem uměny, jsouc, ať užijeme obecného rčení, čistě lidským obrazem všestranného ideálného života. V tento život zasahuje náboženství znamenitě, zvláště v nejvyšších útvarech, jež na jeviště přicházejí: buď si směrem náboženství samému příznivým, nebo protivným. Zde také jest místo pro ně v dramatě. Že rozumíme náboženstvím zásady jeho, řídící vůli a činy lidské, ne snad nadpřirozené působení, jež by ve profanaci zabíhalo, blouznění a hloubání metafysické a p., rozumí se jistě dosti z toho, co jsme dosud napsali. Tím směrem rozřešil dávno před Lessingem věc tu na př. Calderon, ať jeden kus jeho podotknu, svým El principe constante, a více méně všichni dramatikové vyššího řádu. Tedy ani ve dramatě sám o sobě ráz náboženský nemůže vytýkán býti za škodlivou tendenci, ano zde snad nejméně. Avšak tu děláme se nevědouce, že tolik pěvců moderních ať přímo v lyrice ať hrdinami dramatickými neb epickými píše „nábožensky“ t. j. v titánských nesmyslech bouří proti nebesům a všemumíru, povídá o věcech a řádech náboženskometafysických atd. Většinou jesti to pouhý nevkus a nízkosť, jemuž hledí z každé věty sháňka po effektu. Jméno „tendence protináboženské“ jest pro ně příliš vzácno a čestno. Nejsouť než doklady, že „vášeň také klne a blábolí a válí se v blátě“ (Dr. J. Durdík). Že vášeň ta tolik pěvců svádí, není divu, když lyrika, jakým jest Victor Hugo, svedla k některým „básním“ sbírky „La Religion et les religions.“ — Nepodjatý soudce zvolá si při těch a takových „básních“ mimovolně: „O Poesie, dcero, jeve krásy, cos učinila synům lidským, že vlastní zasvěcenci Tvoji tak nemilosrdně Tě ve tvář tepou!“ a užije jich, jako prý i chinin někdy dobrým jest lékem, za pádný důkaz, kam asi s takovou poesií dospějeme.

Konečná tedy otázka: „Ubírá-li nebo přidává „tendence náboženská“ ceny dílu básnickému?“ uznáme-li požadavky krasovědy za poslední a nejvyšší instanci v básnictví, nebude nijak zněti, než: „Ubírá-li čili přidává látka vůbec cenou svojí ceny dílu básni-

ckému?" Odpověď povšechnou dává krásověda, odpověď zvláštní pokusil jsem se dáti v odstavci tomto. Náboženské látky, se stanoviska náboženstvu příznivého, jsou nezdařenými plody jen diskreditovány: věcného důvodu odpor proti nim nemá.

Bessern sollen uns alle gattungen der poesie. Lessing.

III. Tendence didaktická.

V theoretických spisech o básnictví pojednává se o třech způsobech jeho: epice, lyrice a dramatice. Tu a tam viděti ještě čtvrtý oddíl s nápisem: „Básnictví poučné." Přiznám se, že tento čtvrtý druh poesie s oněmi slovy Lessingovými nikdy jsem nemohl porovnati. Báseň poučná, čím jest ona? Buď jest básní nebo není. Jest-li básní, pak jest buď lyrická, neb epická, nebo dramatická: jiného není. Dosud nikdo nepoužil Horaciova „aut prodesse volunt aut delectare" za dělidlo v poesii: bylo by všemu básnictvu odzvoniti! Sám pojem „didaktický" jesti pouhým přesmykem dělidla s formy — látkou řízené — na část účinku, jejž báseň působí. Krásovědci pak, kteří veškero básnictvo poučné z poesie docela vyloučili, jednali aspoň důsledně, byť ne správně. — Čemu vlastně chce básnictvo didaktické? Poučovati? O čem? Pro mathematiku, přírodní vědy atd. máme jiné spisy. Snad o zásadách životních? Pro ně máme filosofii, morálku a pod. Nuže o čem? Nelze nežli přestati na odpovědi poslední. Vůbec se definuje úkol její sice poněkud jinak, asi: poučovati o zásadách obecných, čistě lidských, humánních a p., ale vyjde, tuším, vše na jedno. Záleží však více na tom, *jak!* Právě tou zálibou, již k sobě poutá krása. Než o účelu básně nechceme mluviti. Buď uznáme, že jest epika didaktická a nedidaktická, lyrika didaktická atd. anebo název i oddíl „poesie didaktické" vymýtíme z názvosloví krasovědného. Neopakuji známých slov, že název ten jest vlastně contradictio in adiecto: rozumíme-li didaktikou poučování obyčejné, pak jest ono rčení nesmysl; pak-li máme na mysli báseň požadavkům krasovědným vyhovující, ze které však mimo to *přímo* nějakou pravdu praktickou lze vybrati, nebo docela ve vědě *přímo* čerpati, ať si básník poučovati zamýšlel nebo ne, vše lhostejno, — máme báseň a nic více ani méně. Jsouc jí náleží v jistý ze tří oddílů. Všecky básně „Salomona" jsou „didaktické," že však nejsou všecky básněmi, jesti právě tak zjevno! Didaktika těmto neprospěje, jak oněm neuškodí. Tragédie, nejvyšší básnický útvar, octne se nám o kousek dále — v poesii didaktické, poněvadž účinek mravný, jak známo, v ní jest účelem nepokrytě vysloveným a uznaným.

Ostatně viděti v básnictví plody onoho rozdílu mezi didaktickou poesií a tou druhou, jíž nevím jak bych nazval. Častěji ozývají se hlasy pravíce, že krasověda formová nejasně vyloživši věty: „krásno jest, co se líbí formou,“ „Účel díla uměleckého jest: baviti“ a p. zavinila úpadek poesie. „Formou“ totiž rozumí se nesprávně forma zevnější, „tedy jen menší část pojmu onoho, zábavou pak asi ta duchaprázdnosť našich „zábav“ i plesův a p. Nelze říci, že výroky ty jsou docela nepodstatny. Umělecky zpracované, psychologicky zahloubené charaktery, kteří by nějaké zásady pronášeli, je pak také vykonávali, myšlénky hlubší a podobné přednosti velkých děl uměleckých nyní jen porůznu vypátráš; většina spokojí se obratnou technikou, lehkými hříčkami slovními, nudnými, protože pořád stejnými líčeněmi a popisy, jichžto vrcholem jest nahota z uměn výtvarných zavlečená, bombastem atd. Ovšem! Vždyť myšlénky, zásady mravné, vůbec vše, z čeho by někdo něčemu se mohl přiučiti — Pán Bůh hřích odpusť! — a zušlechtiti se, to vše patří do poesie didaktické! Tím kritika umělce zakřikne; bez „tendence poučné“ je báseň teprve básní...

Což tedy není poesie didaktické?

I jest, jest jí až mnoho. Z Homéra čerpá celá legie věd, ze Sofoklea, Shakespeara, Chateaubrianda, Cervantesa vzdělalo se jich už na tisíce... z Večerních písní učí se zamilovaný nýti básnicky, v Dojmech a rozmarech nalézá blaseovaný své další „poučení“ atd. „Cokoli chcete,“ quodlibet.

Důkaz ten, že celá poesie v tomto smysle není než didaktická, nebude sice snad shledán dostatečným, ale jistě nezadá co do pádnosti tvrzení, že jen satyra a ne zároveň veselohra, epigram a gnoma, ne zároveň části velkých básní, allegorie i bájka, ne mýthos a zvířecký epos atd. jsou básněmi didaktickými.

Báseň jest po přednosti básní: kdo v ní hledá něco jiného než báseň, šťasten, najde-li. Šťastnější však, kdo hledá *napřed jen* báseň: nalezne zábavu a zušlechtí srdce i mysl svoji, snad ani nevěda. Vlastní však tendenci didaktickou, totiž poučování buď samo sebou prosaické nebo jinak básnické, ale v báseň násilně vepěchované, odloučíme od básnictví a vřadíme mezi poučné rýmovačky, tím zdařilejší, čím lépe se jim podaří o pravdě poučení svého přesvědčiti.

Ostatek příště.

Rozhled po krásném písemnictvu původním za rok 1881.

Úroda na polích krásného písemnictva našeho v roce minulém vydařila se ke spokojenosti všech jeho přátel. Básní, povídek a ro-

mánů samostatně vydaných i v přerozmanitých časopisech uveřejňovaných byla taková hojnosť, že i stolek nejhorlivější čtenářky nezůstal nikdy prázden, aniž se kdy ocitl v nedostatku. Kdež tato tedy vděčným zrakem pohlížeti bude na spisovatelstvo české, zrovna táž věc zavdává jiným příčinu k nespokojenosti. Jest jim proti mysli, že čtenářstvo české zasypáváno jest jen lehkou prosou, že se nešíří a neobohacuje stejnou měrou vzdělanosť a vědění, kdežto prý právě dle jeho hojnosti a dobroty, dle vyšší vzdělanosti se cení pokrok a kulturní práce národa; zvláště pak že mládež pouze zábavným čtením se nasycujíc odvyká přísnější práci, vážnějším myšlenkám a jen rozptylujícího, smyslům lahodícího čtení vyhledávajíc i činorodým snahám. My nechávajíce těchto výroků nespokojenosti při své váze, chceme se spravovati slovy Písma: Radujte se s radujícími a plačte s plačícími. Jest pravda, že spisů poučných vychází v novější době snad až povážlivě málo, ale kojiti se možno nadějí, že tomu brzy konec učiní naše staronová česká universita; a proto chceme se oddati spokojené radosti, vidouce zatím aspoň tak utěšené zápolení mezi našimi básníky a vypravovateli, jemuž podobného nebylo, leda v letech třicátých a zvláště čtyřicátých, kdy Čelakovský, Klicpera, Jindř. Marek, Tyl, Pohořelý, Tomíček, Malý, Ondrák, Rubeš, Vocel, Sabina, Chocholoušek, Němcová a j. srdce a mysl národu utěšovali a jeho krasochuť ovládali. Proti nim stáli loni básníci a dramatikové: Heyduk, Vrchlický, Sládek, Pokorný, Červinka, Leger, Vlček, Dvorský a Krásnohorská, Durdík, Šubrt a Zákrejs, vedle nich několik nováčků; z novellistů se samostatnými sbírkami vystoupili: Dunovský, Ehrenberger, Herites, Herold, Holeček, Jirásek, Neruda, Podlipská, Pravda, Procházka, Sokol, Světlá, Stankovský, Stroupežnický, Šmilovský, Třebízský, Turnovský a j.; mimo počet nechávame ty, kteří toho roku jen do časopisů přispívali, jako především Sv. Čecha. Tak se změnily časy; za skoro dvacet let nesdružil se tehdy takový počet belletristů, jako nyní za jeden rok. I to v této řadě jmen, z nichž nejedno jest hodno skvěti se na Parnase evropském, zajímá, viděti kol zakladatelů nového ruchu literárního z let šedesátých kupiti se nadané jejich epigony, proniknuté — jako byli jejich vůdci — vážným vědomím vzácného úkolu svého, býti pěstiteli, šlechtiteli, panovníky citů národa svého.

Ovšem všecky práce, jež toho roku vyšly, nezrodil také týž rok; nejedna sbírka jest opětným vydáním spisů již dříve vydaných, jako učinil zemřelý bohužel nedávno Ehrenberger nebo neunavný Pravda nebo jako se stalo s dramatickými spisy Hálkovými, nesmrtelnou Babičkou Němcové, spisy Tylovými a Puchmajerovými;

jiní vydali o sobě, co dříve bylo podáno v časopisech a s nimi s „tržiště života“ odstoupilo do klidných zaprášených knihoven. Tak se stalo s Jiráskovým *Dvorem vévodským*, románem vypisujícím první žilobití nového národa českého jakož i obraty společenské, jež se chystaly zvláště s lidem venkovským, a obsahujícím v zárodku již všechny přednosti básníkova péra. Tak se též stalo s některými jeho povídkami zobrazujícími nadbytek hrůz a skrovné veselosti českého lidu za války třicetileté, tak zvané bramborové za Marie Teresie a války bratrů s bratry (i slovanských) r. 1866, jichž soubor vyšel v Ottově Laciné knihovně doplňkem k I. dílu obrázků: „*Z bouřlivých dob.*“ Ještě jiné dvě povídky Jiráskovy posléz: Filosofskou historii, kus studentského života z let osmačtyřicátých, jaký by i lícni Ecksteinově byl ke slávě a cti, a dojemné osudy hynoucího šlechtického domu u rytířů mistrným pérem zachycené a potomstvu dochované vydal Otto v Salonní bibliotece s názvem: *Dvě povídky.* Měli bychom tu dopřáti Jiráskovi kapitoly upřímné chvály; jak líčí pravdivě, jak neprobíhaje fantastickými nebo vzdálenými kraji s námi prodlévá v naší vlasti a ukazuje, jak tu bývalo dobře a zle, jaké povahy poctivé, srdečné, šlechetné, vtipné i zlomyslné, zajímavé svými zvyky, zvláštnostmi neb osudy, se tu dařily, nenechávaje na pokoji žádného stavu a žádné doby a zvláště rád nás zaváděje do ranních červánků nového našeho života, jak dále nad veškerým jeho líčením se vznáší poetický pel, nádech přirozenosti a snadného tvoření; ale nemíníme se tuto zapouštěti v rozborné úvahy, nýbrž jen prostě ukázati, co vše vytvořeno za minulý rok.

S Jiráskem o zalíbenosť se dělí V. Beneš-Třebízský, v historické novelle jej doplňující, (vydal loni *Stadického krále*, *Letopisy Sázavské*, *Trnovou korunu* a *Na Štítném*) a Fr. Herites, který zas mysl uchvacujícím líčením Benešovým do nejsmutnějších kapitol českých dějin zabranou svými humoristicko-satirickými bylinnými typy lidské společnosti příjemně vzrušuje a rozveseluje. Jednotlivě objevovaly se maloměstské historky a portréty tyto ve feuilletonech Nár. listů, budíce už tehdy zaslouženou pozornosť. Nyní je v kytici uvil a nazval: *Z mého herbáře* (nákladem Ottovým) a pojistil si milou vždy přivítanou u českého čtenářstva. Je-li pak satira Heritesova lehka a vesela, Nerudova jest hluboce dojímava a nelítostně perna. Při jeho vtipech trefený se nesměje; jeho humor budí soucit a nabádá k reformám neb obrácení. Sbírka těchto prací Nerudových vyšla u dra. E. Grégra a Ferd. Datla za prostým názvem *Nerudovy feuilletony.* Sv. I., 2. vyd. Vynikají tu nad jiné statě o socialní bídě a umělecké chudobě v Praze. — Jiný veterán

v oboru belletrie vedle Jana Nerudy jest Karolína Světlá; ale na spisech a horlivé tvořivosti její staroby nějaké neznati. V závod s mladým dorostem se nese let jejího ducha a jakoby se nechtěla jím dáti předstihnouti, udržuje zvuk svého literarního jména pořád ryzím jak pracemi původními tak vydávajíc sebrány drobnější své povídky. Část jich vyšla v Ottově Laciné knihovně *(kresby z Ještědí)* díl v Salonní bibliothece *(Povídky K. Světlé).*

Vidíme-li ještě Edv. Herolda po delší době opět se uváděti v paměť obecenstvu oblíbenými dějepisnými novellami svými (počátek učiněn v Matici lidu *stavitelem Karlova*) a z mladších Jos. Holečka vydávati v souboru své *Černohorské povídky,* s politováním pohřešujeme v této výborné družině Sv. Čecha. Kolik prací jeho roztroušeno a pochováno odpočívá v časopisech (zvl. Nár. listech), mohoucích osvěžovati, potěšovati a povznášeti mysl národa! A žádný nakladatel se jich, dokonalých obsahem i formou, ozdoby našeho písemnictva neujímá! On, jsa z nejlepších, vede nejtěžší zápasy o to, aby plody jeho dychtivě očekávané od obecenstva též některý nakladatel ocenil a vydal. Tak bylo při jeho Arabeskách, tak jest i nyní s jeho cestopisy, nad něž není v literatuře naší a sotva i které jiné lepších. Ačkoliv se píše a praví neustále, že lid náš nade vše miluje čtení cestopisné, přece se mu nepodává, leda v překladech, mohouc býti podáno původní. Tomu rozuměj, kdo umíš!

Tolik-li se skupilo spisovatelů vydávajících dřívější práce znovu, o sobě, nezbývá jich už mnoho k původní produkci novellistické a románové v tomto roce Stroupežnický se svým společenským románkem *Synové grafitového rytíře,* Podlipská s většími romány *Peregrinem* a *Jaroslavem Šternberkem,* Turnovský ponejprv na literarní areně vystoupilý povídkou z hereckého vůbec a svého života zvlášť, ale hned s pochvalou přivítaný, Sokol řadou veselých obrázků ze života *O živých a mrtvých* mile nás pobavující, Stankovský s drobnými povídkami, podobně Dunovský a Procházka s pěkným zdarem ten historickou povídku, onen genre humoristický zvláště venkovský pěstující, jsou jediní její representanti. Ostatní hledati jest v četných belletristických časopisech: Květech, Osvětě, Světozoru, Lumíru, Ruchu, Obzoru, Koledě, Záb. listech a j.

V nich také střetneme se s ostatními básníky už výše jmenovanými, kteří píší pouze anebo hlavně veršem. Od knížete poesie naší však, od Sv. Čecha, ani zde se nepotkáváme s větší prací. Básně jeho z toho roku jsou jen příležitostné: na otevření národního divadla, na jeho požár a cenou vyznamenaná óda na oslavu Calderonovu, srovnávající trefně, jak bylo u nás, když Calderonova

poesie ve své vlasti kvetla a slávu sklízela. Toho roku Čech překonán byl ve skromných našich závodech Olympských dávnými soupeři svými: palmu odnesli Adolf Heyduk s Jar. Vrchlickým. Tento ani letos neochabl v podivuhodné a pověstné plodnosti své: sbírka básní milostných i Poutí k Eldoradu a velká lyricko-epická legenda o sv. Hilarionu, pak překlad dílu Háfizova Divanu a posléz rozmnožené vydání (jeho prvotin Z hlubin) jsou toho zajisté přesvědčujícím dokladem. V bujnosti fantasie, v koloritu poetickém, v melodičnosti řeči Vrchlický je mistr, v hloubce citu, mnohostrannosti námětův i nálad a uhlazenosti i eleganci formy s každým může zápoliti; vytýká se mu však neurovnanosť názorů, „blaseovaná koketerie s nepřirozenými, nikdy necítěnými trivialitami,“ *) jakási hledanosť motivův a manýrovanosť slohu.

Heyduk vybral si tehdáž v divokrásných lesích Šumavských chudého dřevorubce a osudy jeho děsně rozryté stavbou železnice jeho chatkou vedené za předmět své písně, ve které přírodní stafáže vykreslena s veškerou vroucností jeho lásky k Šumavským krajinám. Znovu pak vydal (po druhé) Dědův odkaz, kterýž i od obecenstva pěkně jest oceněn brzkou potřebou druhého vydání. Jedné výtce však Heyduk se nevyhne, že t. v epických básních živlům lyrickým příliš popouští uzdu a fantasii své vidoucí ovšem nové ještě krásy tam, kde čtenář už mní míru naplněnu, neklade mezí. Třetí jeho plod z tohoto roku jest domažlická pověsť o dudáku s účinlivým humorem spracovaná a karakteristickými illustracemi od J. Maudra nad to obohacená.

Tím ovšem kastalský pramen českého Parnasu není vyčerpán. Pokorný z českých a slovenských hor si přinesl tolik dojmů, že vystačily na pěknou sbírku srdečných písní o jejich životě, rozmanitých typech, humoru a dějinách. (*Z hor* nákl. vlastním). Pokorný chce se patrně státi po Heydukovi básníkem Slovenska. Týž přeložil též zdárně výběr poesií ukrajinského slavíka Bohdana *Zaleského*, který vyšel v Poesii světové. Ze Sládkových básní (*Světlou stopou*) zvláštní rázností se nesou vlastenecké. Též v epice mnohý by znárodněl, kdyby nevyzníval obyčejně v tonech nám cizích a i někdy nepřirozených. S mnohými nadějemi uvítán byl Karel Leger vydav své *Verše* i *Zapomenuté sny*. Od něho zvláště v epice lze čekati mnoho dobrého; má v moci formu a umí jí dodávati rázu slovanského. Pessimistické názory však mu nesvědčí jako vůbec nikomu, komu je nevynutily trýzně a odpíravosť osudu. Ale i tak

*) Slovenské pohlady 1882, str. 187.

najdou vždy jen užší kruh čtenářův a ještě užší ctitelů, zvláště kdy Lorma neb Leopardiho dostihnouti jest úkolem tak nesnadným. Do víru života, když tento nejprudčeji se rozvlnil, zasáhl Ot. Červinka *Alešem Romanovem.* Bouře r. 1848 a zmítané jimi národní hnutí jsou původem a předmětem jeho zpěvu. Do říše pohádek zase nás zavedli dva básníci moravští, Jos. Hrubý (O čem král neví) a Ot. Sadovský (Studánka podzemního krále) a uvedli tak ve verše známou pohádku národní. Vedle nich ještě dva jiní Moravané se skromným ostychem se hlásí o přístup do básnického Slavínu našeho: Frant. Vrána verši nazvanými: *Nad proudem žití* a J. Čas písněmi: *Ze srdce.* Nový druh poesie zakládá Irma Geisslova *Divokým kořením* o poesii železniční a přidružuje se tak k Janu Lierovi, který tento směr do literatury české novellisticky zapěstil a vedle Pavla Albiera pěstujícího válečnou novellistiku pozoru nejhodnějším jest z mladších vypravovatelů; Paroubek vydal nepodařilý epos reflexivný *Národu,* báseň o Irmě a úročí zakončil s mnohými *nadějemi* na vavříny básnické Šnajdauf svými *Intimními listy.*

Zbývá promluviti o dramatické produkci. Jakož tato v duševním pokroku každého národa nejpozdnějším bývá květem, tak zdá se, bude i u nás. Dramatických plodů literatura naše už sice počítá do tisícův, ale zdařilých a ceny trvalé sotva do půl stovky. Dosti úrodným rokem byl v té příčině loňský. Otevření Národního divadla provázeno bylo řadou kusů tam buď provozovaných aneb zadaných. Drama zahájeno Vlčkovými *Lipany,* které přes všecky výtky jsou přec jen mohutného účinu. Chvály došel pro svou dramatickou obratnosť též Šubertův *Petr Vok Rožmberk,* slibující obohatiti naši musu dramatickou statečným pěstitelem. Krásnohorská a Dvorský podali společnou práci: *Harantovu ženu,* jež se řadí k nejlepším českým dramatům. Méně se zdařili dr. J. Durdíkovi *Stanislav a Ludmila* pro chudý děj a málo ostrou karakteristiku, ač ukazují nadaného původce. Předností a vad hojnou míru chová v sobě též Zákrejsova *Červenobílá stolistka.* Vedle kusů těch byly též některé větší provozovány, jež do konce roku tiskem nevyšly; drobnějších vyšlo též několik, ale cena jejich je nestejna. Překlady kusů slovanských přináší nová bibliotheka divadelní. Slovanské divadlo (v Jičíně, nákl. Sehnalovým, redakcí L. B. Fričovou), při kteréž vzmínce mlčeti nelze, že jazyková stránka se tu zanedbává, což při divadle je těžký prohřešek. Stane-li se náprava, možno dobře přáti této bibliothece delšího trvání, než se ho dočkaly tak četné jiné sbírky divadelních kusů, které obyčejně při několika svazcích uváznou neb vůbec dech ztratí.

Fr. Bílý.

O rozvoji pocitů zrakových.

Napsal *Jan Kapras.*

Pokrok historický, který jakožto pomysl od časů Bakonových do vědy náleží a který za naší doby heslem veškerého hnutí společenského se stal, na rozvoji a dědičnosti založen jest. V prostém rozvoji bez dědění, poněvadž ušlechtění s jedincem zaniká, není příznaku dějinného; v dědičnosti bez individualného rozvoje, poněvadž strnulé rody toliko se zachovávají, není znaku pokrokového. Jen tam, kde tyto činitelé spolu působí, kde rozvoj jedincový od rodu k rodu se dědí, o pokroku historickém ve pravém slova významu se mluví. Tak mluvíme docela správně o pokroku vzdělanosti lidské vůbec a o pokroku přírodních věd zvláště. Kdo tedy pravou povahu pokroku dějinného pochopiti se snaží, pojmy rozvoje a dědičnosti objasniti a podstati její vystihnouti hledí. Pojmy tyto nejsou tou měrou jasny, kterou se jich obecně užívá, o čemž se přesvědčíme, když o výměr jejich dostatečný se pokusíme.

Zamýšlejíce o rozvoji pocitů zrakových promluviti, za nezbytno uznáváme, bychom krátkou zmínku o rozvoji vůbec před tím učinili, neboť jen po tom o zvláštním druhu rozvoje bezpečně mluviti budeme moci.

I.

Pojem rozvoje již Aristotelovi, jehož tajemné entelechie snahou zdokonalovací nadány jsou, a filosofům arabským ve středověku dobře znám byl.

Obecnějšího rozšíření dostalo se pojmu tomu soustavou Leibnitzovou a zvláště soustavou Heglovou. Leibnitzovy monady v nejedné příčině podobají se Aristotelovým entelechiím, a Heglova idea nekonečného rozvoje schopna jest. Obě tyto soustavy filosofské pro různé nesrovnalosti a vniterné spory, jež se v nich vyskytují, ustoupily jiným, a odkázány jsou do historie; myšlénka však rozvoje, které jmenovitě vědy přírodní velmi horlivě se chopily, důležitým problemem filosofie zůstala. Herbertu Spencerovi, proslavenému vrstevníku našemu, přísluší zásluha, že nejen pojem rozvoje filosofsky objasnil, ale i soustavu filosofskou na něm zbudoval. Tolik z úvodu historického poznamenáno budiž.

Poznání naše zakládá se na paměti, kterou dějepiscem osobním nazvati sluší. Nemůžeme-li o předmětu, který před sebou máme, říci, čím před tím byl, čili nevypravuje-li nám o něm náš osobní dějepisec nic, říkáme, že předmětu toho neznáme. Naopak zase, čím déle předmět některý mysl naši zajímá, čím bohatší zkušenosť jsme o něm si zjednali, tím lépe jej známe, tím dokonaleji jej též poznáváme. „Tak dlouhý čas s vámi jsem,“ domlouval trpce Kristus Pán Filipovi, „a nepoznal jsi mne?“ A jako poznání jednotlivcovo není než spojení minulé zkušenosti s přítomným názorem, rovněž i poznání společnosti oduševněné jest založeno na srovnávání minulosti s přítomností. Historia est magistra vitae, poněvadž jest nezbytnou podmínkou poznání a zrcadlem přemnohých činů, které buď k následování pobádají, anebo od podobného varují. Uvážíme-li dále, že veškerá minulosť pro poznání lidské ať individualné ať společenské ztrácí se v neurčitých, polotemných skupinách, že první záblesk dějinný v bájích tone, můžeme říci, že poznání naše rozvíjí se z neurčitých, polotemných bájí.

Uvážíme-li nad to, že předmět každý jen tentokrát dokonale známe, víme-li v jaké měně svého rozvoje se nalezá t. j. víme-li, čím před tím byl a čím po tom bude; a vzpomeneme-li si, že budoucnosť jest nám zakryta, tak že jen neurčité, nespolehlivé kombinace do budoucnosti činiti oprávněni jsme, směle tvrditi můžeme, že předměty našeho poznání přicházejí a nikdo neví odkud, naplňují na čas vědomí společenské a zacházejí, a nikdo neví kam.

Jenom přítomnosť jest jista, jasna; minulosť a budoucnosť veškerenstva v přirozeném postupu nejistými se jeví. Není zjevu ve všem míru, jehožto nynější poznání na obě strany neztrácelo by se v neurčitosť a nejasnosť!

Jmenujeme-li přechod z neurčité rozptýlenosti minulé k určitému osamocení přítomnému skladem (integrací), přechod pak z přítomné určitosti k budoucímu rozptylení rozkladem (desintegrací); veškerenstvo změn na předmětech poznání našeho skladem (vzrůstem) a rozkladem (úpadkem) zahrnuto jest. Tyto dvě měny rozvoje dobře na skupinách živočišných i rostlinných pozorujeme. Zvíře, z neurčitých zárodků se rodíc, v první části života se sbírá a v samostatnou, individualnou osobivosť dospívá; na to chřadne, individualné samostatnosti znenáhla pozbývá, až konečně zaniká v povšechné neurčitosti. Mluvíme-li o rozvoji, máme na zřeteli jen první z těchto měn, takže kdekoli se rozvoj jeví, všude soustřeďuje se skupina, a béře na se ráz zvláštní. Při tomto soustřeďování skupiny látka skupinná se skládá, utužuje, integruje, a tím pohyb (síla) slábne, rozkládá se, desin-

tegruje. Všude, kde se rozvoj děje, spojen jest ubytek pohybu (síly) se soustředěním látky, a naopak, kde přibývá pohybu, spojení látky se stává volnějším. Zahřejeme-li těleso, které snadno těkavým se stává, přibývá mu pohybu, při čemž se mění ve skupenství plynné, v němž spojení látky mnohem volnější jest než ve skupenství kapalném a pevném. Zachytíme-li tento plyn studenou deskou, ubývá mu vnitřního pohybu, a on přechází ve skupenství kapalné, jež, byl-li úbytek pohybu ještě větší, ve skupenství pevné se mění, v němž shromáždění látky největším jest. Podobně když rostlina roste, hromadí se přerozmanité prvky, jichžto původní pohyb v molekularný pohyb rostlinný přechází a poznání našemu téměř uniká.

I když více lidí, dosud po různu žijících se spolčí, skupina stává se mocnější, sebevědomí každého člena roste; ale celek i jednotlivec stal se méně hybným, méně volným. Tomuto úbytku pohybu nesmí se však rozuměti tak, že kdykoli se látka shromažďuje, pohyb tím se ničí; spíše úpadek ten jest pro naše poznání, pro naše vnímání.

Původní totiž pohyb dlužno při každém rozvoji představiti si za rozložený na dvě části; na část, kterou smyslem vnímáme jako chvění, teplo a p., a na část, která vniternou práci ve skupině vykonává a našemu vnímání skrytou zůstává. Součet obou těchto částí jest vždy týž a nemění se, neboť, jak fysika učí, síla trvá nezměněna; avšak jednotliví sčítancové jeho se měniti mohou. A tu jest na bíle dni, že čím více se látka hromadí, čím úžeji jednotlivé její části k sobě se pojí, tím více vniterné práce se vykonává, tím větší část pohybu utajena jest a tím větší úpadek v pohybu zjevném se jeví.

Případných dokladů k tomu, že v rozvoji se soustřeďováním látky úbytek pohybu spojen jest, mnoho mohli bychom uvésti; přestaneme však na příkladech, na které i v dalším svém rozboru spolehati můžeme z kosmologie, sociologie a života vědeckého. Dle známé hypothesy, o jejímžto vědeckém podkladu zde rozhodovati nebudeme, každá planeta jen posloupným sbližováním se látky stávala se z původní chaotické mlhoviny hmotou kapalnou a tělesem pevným, tvaru okrouhlého, při čemž pohyb přerozmanitý jednotlivých mlhovin ve velikém množství zaměňován jest ve vniternou práci, tak že část jeho pochopitelná a zjevná čím dále tím více se zmenšovala. Jiný příklad poskytuje nám rozvoj života společenského. Nejen že hordy kočující v kmeny, které v sobě slabší sousedy pojímaly, znenáhla se spojovaly, ale i vniterným životem společenským ustálenějšími, ušlechtilejšími se stávaly. Až dosud spatřujeme na

spolčování nejlepší záruku rozvoje společenského; až dosud pokládáme poměry státní za ustálenější, když se státu poštěstilo v úzký spolek se soudy vejíti a v přátelství s nimi žíti. Rovněž v rozvoji vědeckém sem tam roztroušené poznatky pozvolna se shromažďují, v druhy a rody seřaďují a ráz určité vědecké ustálenosti na se berou. Nauky o světle, elektřině a teple patrným toho jsou dokladem.

Za tím, co skupina se soustřeďuje, roste a se ustaluje, části její jednotlivé na základě vniterné své povahy se buď k sobě těsněji druží a zvláštní útvary tvoří, aneb od sebe se vzdalují, čímž z jednotvárné jednorodosti mnohotvarná různosť povstává. Vniterné toto rozrůzňování částic, skupinu jednotnou tvořících, druhým podstatným znakem rozvoje nazvati sluší.

Chaos kosmogonický přecházeje ve skupenství kapalné a pevné, rozrůzňoval se v části, které stálicemi, planetami, měsíci jmenujeme. Části tyto nejen svou velikostí, ale i měrnou váhou, teplotou, pohybem, polohou os se rozeznávají. Na každém tomto podřaděném celku, jak na př. z geologie víme, dělo se další soustřeďování látky a rozrůzňování částic. Podobně veliké kmeny společenské z různých vniterných příčin i zevnějších okolností, jak rostly a se vzmáhaly, ve třídy a kasty společenské se rozestupovaly. Třeba jen srovnati vůdce hordy kočující, který byl vladařem, soudcem, knězem, učitelem, slovem středem veškeré činnosti a moci, s vladařem nynějším, jemuž ku pomoci jsou vojevůdcové, vladykové, kněži i učitelé. S podobným zjevem i ve vědeckém rozvoji se setkáváme. Z počátku veškeré vědecké zárodky s uměním a náboženstvím splývaly; znenáhla však věda od umění i náboženství se různila, a nyní máme vědu samu v sobě tak rozrůzněnou, že málo kdo i jen dle jména jednotlivé odbory vědecké zná. Že rozrůzňování toto neustále se děje, vidíme na duševědě, od které nedávno psychofysika a psychologie národová se odloučily.

Konečně ku znakům rozvojovým, o nichž jsme dosud mluvili, druží se určitosť a zřetelnosť jakožto znak výsledný z utužování celku a z různění částí jeho. Kdekoli se látka soustředí a pohyb menší, celek tvaru určitějšího nabývá; kde zase celek v části se různí, pro vnímání naše, jehož podstata ve srovnávání záleží, zřetelnějším se stává. Přicházejíce ze stavu plynného do stavu kapalného a pevného, tělesa nebeská v nejedné příčině určitějšími se stávala. Čím pevnější a různější povrch tělesa nebeského jest, tím dokonalejší meteorologické i dynamické poznání o něm máme. V životě společenském rozvoj všude se jeví postupem k určitosti a zřetelnosti. Každý kmen, jakmile pevná sídla si založil a ve vniterném

svém životě o práci se rozdělil, mnohem určitěji ve společnosti oduševněné vystupoval a pro poznání zpytatelů zřetelnějším byl, než kmeny, které z místa na místo přecházejíce společenského zařízení neměly. Ve vědě, v níž povšechné a neurčité vztahy zjevové určitými a nejčastěji mathematickými dobami vyznačeny jsou, jest přechod k určitosti a zřetelnosti tou měrou patrným, že postačí za příklad uvésti starší lučbu a s novější ji srovnati.

Shrneme-li veškeré znaky, kterých jsme na rozvíjejících se skupinách poznatkových nasbírali, v jednotný celek, můžeme výměr rozvoje takto pronésti: *Rozvojem rozumíme změnu posloupnou z povšechné chaotické jednoty ve zvláštní zřetelnou mnohosť, při které látka se soustřeďuje a ustaluje.**)

Výměr náš objasňuje sice poměr rozvoje; o rozvoji však jakožto zákonu přírodním a přirozeném nepraví se v něm nic, a zbývá proto i o tom několik slov pronésti.

Jmenujeme-li, jak ve přírodních vědách nyní všeobecně se praví, zákonem přírodním nejprostší výraz, kterým označujeme, že určité změny přírodní, vždy a všude, pokud lidmi pozorovány byly, k sobě stejně se mají; a povážíme-li, že objektivnosť těchto zákonů pojmem síly jakožto s látkou spojené příčinnosti, vyjadřujeme; můžeme Spencerovi přisvědčiti, když praví, že zákon rozvoje na zákonu o trvání síly se zakládá. Síla, která příčinou jest rozvoje některé skupiny, jest buď silou zevnější, pokud mimo skupinu tu se nalezá, aneb silou vniternou, když ve skupině samé jest. Působí-li síla zevnější na některou skupinu, jednak za příčinou různé vzdálenosti jednotlivých částic skupiny od síly, jednak za příčinou různého směru, ve kterém síla na částice ty působí, jednak i za příčinou různých sil molekularných, mezi částicemi působících, účinek síly té na každou částici jiný jest, a částice se rozrůzňují. Působí-li síla vnitřní na skupinu, rozrůzňují se částice skupiny té, protože každá částice jest pro ostatní středem silovým, z něhož na každé z nich pro různou vzdálenosť a různý směr různý účinek se jeví. Jediný případ, kde by toto různění se nedělo, byl by jen tenkráte možným, kdyby částice skupinné naprosto si rovny a prostorového

---

*) K srovnání s tímto výměrem uvádíme dva výměry jiné, z nichž první starší, druhý novější názor tlumočí.

„Rozvoj jest ona proměna živočicha, kterou se stává tím, čím býti má.“ (Deinhardt).

„Vyvin neb pokrok k posloupnosti organismů se zakládá na sumě rozrůznění se a specialisování ústrojů téhož tvora, když byl přišel k zralosti.“ (Bulova).

i časového vztahu prosty byly, což však ani s názorem naším se nesnáší. Působením síly tedy docela snadno vysvětlíme si rozrůzňování částic skupinných.

Tím však, že síla rozrůznila části skupinné, rozrůzňuje se sama v částice, z nichž každá znovu po svém způsobu částice skupiny různí. Tímto způsobem povstává z jediné síly, z jediné příčiny mnoho účinů, které se množí řadou geometrickou. Tím vysvětluje se, že rozvoj jednou započatý sám sebou trvá, neboť jeden stupeň rozvojový podnětem jest pro druhý, třetí a následující. Narazí-li těleso jedno na těleso jiné, síla nárazová rozštěpí se dle povahy jednotlivých částic tělesových na několik částic silových, které různými účinky jako světlem, teplem, tlakem, mechanickým pohybem a p. se zjevují. Jakou rozrůzňovací moc síla na jednotlivé části celku má, na rozvoji řemesel představiti si můžeme. Z počátku každý robí si vše, čeho k živobytí potřebuje, sám; tu maně aneb i silou ducha svého některou potřebu kdosi tou měrou zdokonalí, že pozornosť ostatních kmenovců na sebe obrací. Vybídnut, aby i jim něco takového zhotovil, dá se chutě do práce, a stává se řemeslníkem, který jen zhotovováním těchto potřeb se živí. Vedle něho povstávají jiní, kteří jej napodobí, aneb jiné věci zhotovují; z velikého však množství spolu zápasících jen ti se udržují, kteří dokonalejšími jsou. Tímto přirozeným výběrem rozvoj řemesel velice podporován jest, neboť ti, kteří nevynikají, řemesla zanechávají; ti pak, kteří výborně řemeslo znají, o rozvoji jeho pracují. Jaké rozrůznění ve společnosti lidské jediný zjev, jediný účin síly míti může, v novějším čase na parním stroji velmi jasně vidíme. Kolik řemesel tím povstalo, kolik druhů tříd společenských a odborů vědeckých i uměleckých tím vzniklo, není ani snadno vypočítati.

Z působení a trvání síly vysvětluje se též přechod z neurčité jednoty k určité mnohosti, neboť částice, na které účin síly jest skoro stejný, řadí se k sobě, kdežto se částice ostatní od nich čím dále tím více vzdalují. Vezmeme-li obilí s řadu neb hromady, a pouštíme-li tuto směsici zrn, různých semen, plev i prachu za mírného větru na zem, silou větru jednotlivé částice tak se k sobě druží, že zrní, které tak nepodléhá síle větru jako plevy s prachem, utvoří samostatnou, od plev dobře oddělenou skupinu. Plevy s prachem i drobnými semének, poněvadž moc síly větrové na ně skoro stejně působí, v jednotnou chaotickou skupinu se seřadí, která jinou silou opět rozděliti se může. Týž úkaz jeví se i v životě společenském, v němž myšlénky i potřeby tělesné stávají se silami. Národnosť, náboženství, kroj a p. rozdělují lidi na třídy, národy i společnosti.

Působením síly tedy vysvětlíme, aneb alespoň pochopíme, jak spořádaná mnohosť určitá ze směsice chaotické, neurčité vzniká, kterážto změna jest podstatným znakem každého rozvoje. Zda-li též hromadění látky, s nímž nezbytně úbytek srostitého pohybu spojen působením síly se vysvětlí, nebudeme zevrubně dovozovati. V kosmogonii vědecké, která na hypothesách toliko založena jest, síla látku integrující ovšem rovněž hypothesou jest; v sociologii touto silou jest duševní podnět a tělesná potřeba. Tímto způsobem jeví se nám rozvoj zákonem přírodním a přirozeným, neboť i on jest pouhou objektivací síly.

II.

Přirozený zákon rozvoje plnou měrou o životě lidském platí. I tělesnou i duševní svou stránkou člověk zákonu tomu podroben jest. Každý zajisté člen lidské společnosti přirozeností tělesnou i povahou duševní ze zárodkového stavu povšechné nejasnosti a jedincové neurčitosti znenáhla mění se v určitý tvar lidský, v samostatného jedince, který čím dále tím více vzdaluje a různí se od těch, s nimiž původně chaotickou jednotu tvořil. Jmenovitě rozvoj duševní člověka, který jest předmětem našeho pozorování od narození až do smrti, jest tak patrný, že obšírně o něm jednati netřeba. Z povšechného pocitu hladu a žízně, k nimž jakés neurčité stísnění se druží, působením různých příčin pomaličku vyměšují se určitější pocity smyslové, které jakožto představy látkou jsou pro ony tvary vědomí, jež rozumem, citem, svědomím, vůlí i karakterem jmenujeme.

Tyto tvary nejsou stupně celkového rozvoje duševního, jelikož duševní život záhy se rozštěpuje na několik základnějších tvarů, které vedle sebe a spolu se rozvíjejí v rozum, mysl pro krásu a pravdu, vědomí a vůli. Rozvoj rozumový na př. v podstatě v tom záleží, že předměty, které jsme z prvu prostě k sobě řadili, počínáme různiti v druhy, z kterých opět řády, třídy i rody tvoříme. O celkovém rozvoji v životě člověka nepřipadne asi pochybovati nikomu. Do člověka netřeba, hlásá ovšem po způsobu staršího dušesloví J. A. Komenský, co uměti má, vnášeti, než toliko, co v sobě sám zavinutého má, to jemu pomaličku rozvíjeti. Jest však otázka, můžeme-li o rozvoji pocitů zrakových mluviti. Za příčinou úzké a vespolné závislosti, která jest mezi tělesnými změnami a mezi činnostmi duševními, zdá se, že s rozvojem tělesného ústroje zrakového rozvíjí se i jeho úkon, jehožto prostým následkem jest pocit barvy. Jakkoliv úsudky tyto logicky souvislými a správnými býti se zdají, za pravdivé pokládati je budeme moci teprve tenkráte, když je postavíme na výsledky zkušenosti.

Zkušenosť tato může se odnášeti buď ku člověku jakožto jedinci se rozvíjejícímu, aneb ku člověku, pokud se v rodě rozvíjí a lidstvo tvoří. V prvém případě budeme pozorovati zrak jednotlivce v první době, kdy počal viděti; v druhém pak budeme stopovati vidění, pokud možno, do pradávných dob lidstva.

Pozorování zraku jednotlivcova v době, kdy počíná viděti, odnáší se buď ku zraku novorozeňátek, aneb ku zraku od narození slepých a šťastně operovaných. Nemáme sice mnoho zpráv o podobném pozorování, avšak které máme, jsou dostatečny, bychom o zákonu rozvojovém v oboru pocitů zrakových u jednotlivce platně souditi mohli. Mezi nejpamátnější a zároveň nejdokonalejší pozorování patří bez odporu pozorování, které V. Preyer na svém synáčkovi konal, a které tuto zevrubněji klademe. Pět minut po narození, píše Preyer, dítě, jak se zdálo, světlo málo vnímalo, neboť očima proti světlu jako ve tmě bezděčně mrkalo. První den pozoroval jsem, že oči se ustálily a že obličej, když dítě ze tmy do světla rázem přineseno bylo, poněkud se proměnil. Do tmy hledíc, bylo zamračenějším než když na světlo pohlíželo. Když druhého dne plamenem svíčkovým jsem se očím jeho náhle přiblížil, zavřelo je; devátého však dne za týchž okolností od plamene se odvrátilo.

Dne dvacátého třetího na světlo-červené zásloně zálibu mělo, a třetím měsícem počínajíc z předmětů jasných a světlobarevných velice se těšilo. V desátém měsíci, když lampu rozžíhali, smálo se a po jasné kouli se napínalo. Ze všeho toho soudím, že dítě hned aneb alespoň za kratinký čas po narození světlo vnímá, ale jasno toliko od tmy rozeznává, jakož i že za několik dní za příčinou veliké jasnosti a síly dojmové na předmětech lesklých a světlobarevných zálibu má. Kdy dítě barvy rozeznávati počíná, nelze přesně stanoviti. Chlapec můj ještě v témdni osmdesátém pátém, kdy jména jednotlivých barev znal a slovům „podej mně“ rozuměl, nebyl s to, aby kostku žádané barvy podal. Do sedmi čtvrtí roku zajisté vedle bílé, šedé a černé barvy rozeznával některé jiné barvy, avšak spojiti s příslušným pocitem zrakovým vhodné jméno a naopak nemohl.

Konal jsem od druhého roku sta zkoušek, a shledal jsem, že dítě nejdříve poznávalo barvu žlutou a červenou, na to zelenou a modrou. Ještě dne 934., kdy chlapec kostky barevné sám vybíral a červené i žluté dobře znal, pravil: grin blau kann e nit, grosse man kann grin blau (zelené a modré barvy neznám dobře, velcí to umějí). Procentový výsledek veškerého pozorování vzhledem k jednotlivým barvám, jak je chlapec Preyerův rozeznával, jest tento:

Jméno barvy:	žlutá	červená	zelená	modrá
	%	%	%	%
rozeznal správně:	96·7	86·7	45	28·8
„ nesprávně:	3·3	13·3	55	71·2

Ještě když mu bylo čtyři leta, modré předměty často za svítání jmenoval šedivými, a jednou nemálo se divil tomu, že jeho modré punčošky od večera do rána sešedivěly. Myslím, že oko dětské ve druhém roce a ještě v prvé polovici třetího roku jest pro světlo krátkovlnné totiž zelené a modré docela neschopno. Dítě ještě neví, co jest zelené a co modré, i když žluté a červené dobře zná a jmenuje.

O jiném chlapci vypravuje Preyer, že barvy rozeznávati se učil touto řadou: tmavofialová, žlutá, červená, modrá a zelená, kteroužto poslední dobře poznával teprv, když mu bylo $2^2/_3$ roku. Jiný čtyřletý v barvách necvičený chlapec tázán jsa, které barvy v duze vidí, touto řadou je jmenoval: červenou, žlutou, zelenou a modrou. Rovněž Sigismund, pečlivý dětí pozorovatel, dotvrzuje, že děti do 14. až 16. téhodne nemají určitého názoru zrakového, jmenovitě že nemají určité představy o předmětech zevnějších t. j. že dojmů smyslových nepromítají, čehož nezbytným následkem jest, že vidění jejich jest prostým rozlišováním jasna od temna. O barvách v té době již proto nemají ponětí, poněvadž vědomí různých druhů barvových, jak Bartholomaei vykládá, teprve tenkrát se tvoří, když představa o prostoru neb o rozloze vyvinuta jest. Ještě v době, kdy děti počínají žvatlati a běhati obmezuje se veškerý zrakový obsah barvový na určité představy jasna a temna a na některé barvy, které však určitě rozeznávati nedovedou i když jim mnohokrát ukazovány a jmenovány byly. Darvin v té příčině o svých dětech takto se pronáší: Pozoruje duševní rozvoj svých dětí, shledal jsem, že dvě z nich i v tom ještě věku, kdy jména všech věcí okolních znaly, jmén barvových pamatovati si nemohly, jakkoli jsem přečasto na věcech různé barvy jim ukazoval a jmenoval. Pamatuji se na to dobře, že tenkráte jsem se domníval, že děti mé snad budou pro veškeré barvy slepými; obava má však se nesplnila. Totéž jsem slyšel od jiných lidí o dětském zraku. Úkaz tento lze dosti dobře na základě psychologického mechanismu vysvětliti. Původní dojem světla denního, který neustále se opakuje, v mysli dětské záhy mění se v představu velmi mocnou, která složena jsouc z přerozmanitých představ neuvědoměle barvových každým dojmem barvovým vybavena bývá a dle stupně podobnosti vespolné dojem si osvojuje. Čím jasnější a světlejší jest tento barvový dojem, tím lépe a tím úplněji jest

osvojován a déle na vědomí se udržuje; naopak zase čím temnější a chromaticky slabší jest dojem, tím více jest potlačován a z vědomí vypuzován. Na tom zakládá se, že dítko tím spíše předmětů si všímá a tím spíše jména jejich si pamatuje, čím jasnější a lesklejší t. j. pro zrak dynamicky závažnější předměty ty jsou, kdežto věci temně zbarvené a na zrak slabě působící málo ho dojímají, a záhy i se jménem z vědomí se vytrácejí. Cuignet, který rovněž zrak dětský pozoroval, vykládá, že rozvoj pocitů zrakových úzce souvisí s rozvojem sitnice. V první době po narození vnímavosť oka obmezuje prý se jen na střední části sitnicové, a čím dále ku krajům se šíří, čímž původní vnímavosť jednotného světla pomalu se mění ve vnímavosť různých barev.

Jak se zdá, není dosud celá sítnice pro paprsky sluneční barvové schopna, neboť fysiologie učí, že paprsky světlové z předmětů jakkoli zbarvených, dopadajíce na kraj sitnicový, nejeví rozdílu barvového. Tak praví Helmholtz: pohybujeme-li květem čapího nůsku po okraji ozorovém, vidíme sice, že se něco hýbe; nerozeznáváme však barvy jeho. Kraj ozoru jest daltonický a kraj ten na straně k nosu jest nejširší. Wundt v té příčině pronáší se ještě určitěji an dí: na kraji sitnicovém nečiní se rozdílu ve zbarvení: každá barva jeví se tu toliko jasností. Čím dále ku středu, jak Aubert též pozoroval, jednotlivé barvy se rozlišují, a sice nejdříve modrá a žlutá; ještě dále ku středu červená a zelená. Až dosud vyskytují se lidé dospělí, jichž oči na tom stupni rozvoje zůstaly, na kterém se kraj sitnicový očí normalných nalezá, a kteří toliko světlo (bělosť) ode tmy (šedivosti neb černoty) rozeznávají. Vadu tuto jmenujeme naprosto slepotou barvovou čili achromatopsií. Ovšem není lidí těchto mnoho, ale vyskytují se častěji, než by se zdálo. Tak Magnus praví, že znal dvě děti vyššího úředníka, z nichž jedno trpělo achromatopsií, druhé daltonismem (t. j. nerozeznávalo barvy červené od zelené, ostatní barvy však znalo); Hudart v listu Priestleyovi zaslaném mluví o čtyřech bratřích, z nichž žádný barev neznal, ačkoli slepi nebyli; Rolfs vykládá, že mezi žáky jisté školy bylo přes dvě procenta daltonických a jeden žák docela pro barvy spektralné slepým; konečně Marty znal osobu dospělou a vzdělanou, která kdykoli řeč byla o barvách, ptávala se, co by barvy byly.

Achromatopsie jest pro nás i v tom vzhledě důležita, že nás vede k tomu, bychom činili rozdíl mezi elementarnou a vyšší činností zrakovou. Původní činnost zraková jest prosté vnímání jednotného světla; vyšší činnosť zraková záleží však již v rozrůzňování jednotlivých barevných paprsků v původním jednotném

světle. Z té příčiny a přihlížeje k achromatopsii Wundt docela určitě tvrdí, že v prvcích sitnicových dvě na sobě nezávislé měny dojmové rozeznávati jest, totiž měnu, která přísluší pocitu bezbarvého světla aneb rozdílu v jasnosti, a měnu, za kterou pocity různých barev následují. Schopnosť sitnice, kterou různění světlostí se děje, jmenuje Aubert smyslem světlovým, a staví ho vedle smyslu barvového jakožto schopnosti, kterou jednotlivé barvy se poznávají. S tímto nárorem snášejí se též psychologové. Již Herbart praví: zrakem rozeznáváme barvy, a na tom nezávisle stupně osvětlení; některé oči, jakkoli přesné vidění jimi se děje, barev buď jen částečně vnímají aneb jich docela nerozeznávají.

Podobně pronáší se Spencer an dí: Pocity zrakové rozestupují se na dvě třídy, z nichž jedny jeví se nám citlivostí pro světlo vůbec jakožto protivu temnoty, druhé pak citlivostí pro různé světlo čili pro barvy.

Obdobou k tomu jest i známá zkušenosť, že mnohý člověk ticha a šumotu dobře vědom si jest, jednotlivých ale slov neslyší aneb alespoň přesně od jiných nerozeznává. Z toho ze všeho jest patrno, že v rozvoji zraku dětského dlužno činiti rozdíl mezi bystrostí a zřetelností zrakovou, z nichž oné dítko velmi záhy, této však dosti pozdě a vždy později než prvé nabývá. S tím v nejedné příčině srovnávají se zkušenosti z pozorování šťastně operovaných slepců nabyté. I těchto zkušeností není mnoho, neboť jen málo kterému operateuru připadlo pokusy konati tím způsobem, by genese světové představy těchto šťastných zrakových znovuzrozenců na nich založiti se mohla. Ze zpráv, které po ruce máme, uvedeme jen to, co ku předmětu naší rozpravy se odnáší, při čemž zachováme postup chronologický.

James Wardrop operoval r. 1826 ženštinu 46letou, která, od narození slepá a v šestém měsíci věku svého nešťastně operována jsouc, toliko jakési světlové záblesky zrakem vnímala, ale předmětů a barev naprosto neviděla. Wardropem operovaná, co by viděla tázána byvši, odpověděla, že víc světla vidí; o tvarech a barvách předmětových neměla ani zdání. Světlo jasné bylo jí velice nepříjemným, tak že si na jasnosť jeho stěžovala. Když den po operaci bratr její hodinky jí ukazoval a se ptal, co by viděla, odpověděla, když déle na ně z blízka pohlížela, že jedna strana jest temna, druhá jasna, a ukazujíc na číslo 12 usmívala se. Prohlížejíc si řetízek, prohodila, že jeden ze závěsků na něm jest jasný, čemuž bylo tak, neboť byl prohledňový. Třetího dne tázala se, jsou-li dvéře protějšího domu červeny; dvéře ty byly barvy dubové. Sedmého dne

po operaci ptala se, jakou barvu má její šat; a když jí pravili, že modrou, poznamenala k tomu: takový jest též šátek na tvé hlavě; váš šátek kapesní má však jinou barvu. A bylo tomu tak. Osmého dne pravila, že červené víno Porto řečené, které ve sklenici jí podával, jest temné a velmi ošklivé. Téhož dne spatřivši desku, na které stolní náčiní přineseno bylo, žádala si zvěděti, jaké barvy by byla, a když jí řekli, že žluté, odvětila, že si ji zapamatuje. Dvanáctého dne vyšla si s bratrem na procházku a byla krásou oblohy velmi zanícena. To jest nejkrásnější, co jsem kdy viděla, pravila. Třináctý den poznamenala, že stolní nádobí na jiné desce jest přineseno, která prý má temný kraj (a tomu bylo tak) a není tak hezká jako předešlá.

Když dne patnáctého šla do kostela, potkala muže, který měl modrý kabát se žlutými, lesklými knoflíky a bílou vestu, jehož se velice lekla. Z předložených barevných proužků líbil se jí dne osmnáctého proužek žlutý a světločervený nejlépe, a když jí téhož dne předložili látky různých barev, by si některou z nich na šaty vybrala, volila látku světločervenou a z klobouků ten, který měl červené stužky. Dne dvacátého pátého vyšla si do města a na cestě se ptala, co jest to červeného na zemi? Byly to červené šaty ženské. Téhož dne do zahrady uvedena byvši vypravovala se zálibou, že již zná barvy a na oblohu ukazujíc pravila: modrá, na trávník: zelená, na labuť: bílá. Čtyřicátého druhého dne, když se z Londýna odstěhovala, rozeznávala prý nejen barvy hranolové, ale i jednotlivé jejich odrudy.

Případ tento zajisté nás pamatuje na pozorování Preyerovo. Z počátku operovaná vnímala jen světlo; na to rozeznávala světlá (bílá) místa od temných (barevných); později ještě učila se pomalu jednotlivé barvy rozeznávati a z těch nejdříve poznávala červenou a žlutou. Rozvoj pocitů zrakových od elementarných k vyšším jest tu docela patrným.

Druhý případ, který pro nás některé doklady podává, popisuje Franz, jak jej na sedmnáctiletém r. 1840. operovaném jinochu poznal. Po operaci byly mu oči rychle zastřeny, neboť velice si naříkal na bolesti, které mu světlo působilo. Třetího dne, kdy poprve očima prohledl, tázán jsa, co by viděl, odpověděl, že vše jest pošmourno a spleteno a jako ve víru. Jednotlivých předmětů nerozeznával a pro bolesť, kterou mu světlo působilo, očí dlouho rozevřených nenechával. Několik dní trápily jej známé mušky (muscae volitantes), které hned v podobě koulí, hned v podobě černých pruhův — a to jmenovitě kdykoliv oči otevřel, v ozoru jeho se objevovaly. Od druhého

do pátého téhodne, když oči zamhouřil, zvláštní úkazy barvové viděl. Úkazy ty byly z počátku červenožluté, pak žluté a zelenavé. Když šestý týden, jelikož paprsky světlové očí jeho více příliš nepříjemně nedojímaly, předloženy mu byly proužky různobarevné, rozeznával jednotlivé barvy až na žlutou a zelenou. které si nejčastěji pletl, ač je když vedle sebe položeny byly, za dvě různé barvy považoval. Šedivá barva mu byla nejmilejší; červená a žlutá oči jeho nemile dojímaly; fialová a hnědá, kterouž poslední ošklivou jmenoval, mu byly nemilými.

I tu jsou sice stopy rozvoje pocitů zrakových, důsledů však dalších z pozorování, které, jak z ostatního je viděti, se předkem odnášelo k prostorovým tvarům, nelze činiti. Poslední a v té příčině i nejnovější případy (z r. 1875.) popisuje L. Fialla.

Despa Christea, dívka sedmnáctiletá, záhy po operaci naučila se rozeznávati barvu bílou od černé; na to červenou od zelené; barev ostatních dlouho nemohla rozeznávati. Podobně jedenáctileté děvčátko Isnorské snadno prý rozeznávalo barvu bílou od černé a červené, meně snadno od zelené; ostatní barvy si dlouho pletlo. Třetí patient, jejž Fialla operoval, Mikuláš Joan rovněž velice snadno barvu bílou od černé rozeznával; potom poznal snadno barvu červenou, žlutou a zelenou; ostatních však barev nejmenoval a nejčastěji říkával: podobá se červenému, neb zelenému, neb modrému. Též Etienne Friedrich, čiperný sedmiletý hošík, operován byv, z prvu barev nerozeznával, později různobarevné dojmy na známější převáděl. Tak o předmětech bílých říkal, že jsou jako košile, o červených, že jsou jako oheň a p.

Všechny tyto pokusy v hlavní věci shodují se vespolek v tom, že pocity zrakové nejdříve obmezují se na pocity světlosti a teprv později rozvíjejí se v pocity různého světla čili v pocity barev. Dále téměř dle všech rozvoj počíná barvou červenou a žlutou a končí některou tak řečenou fysicky smíšenou barvou.

Dříve než k vysvětlení tohoto zajímavého úkazu přikročíme, promluvíme o tom, zda-li činnosť zraková v rozvoji společnosti oduševněné změny jisté doznala.

Kdežto rozvoj individualných pocitů zrakových od elementarných k vyšším málo kdo upírati bude; otázka o rozvoji pocitů zrakových ve společnosti lidské stala se vědeckou hádkou, která mysli mnohých slovutných badatelů zajímá. Hádka ta způsobena jest V. E. Gladstonem, nynějším předsedou ministerstva anglického, r. 1858. Téhož roku totiž Gladstone vydal spis: „Studies on Homer and the Homeric Age,“ v němž zminku činí o tom, kterak prý Homer o bar-

vách duhových pojetí nedostatečné měl, neboť výrazy barvové prý docela mizejí, srovnáme-li je s množstvím výrazů, které znamenají lesklý (*λευκός, γλαυκός, σιγαλόεις, φαεινός, αἴθοψ, αἴθων*) černý (*μέλας*) a šedivý (*πολιός*). Tak na př. že šedesáte jmén, jimiž Homer krajinu označuje, jen dvě k efektu barvovému aneb lépe k lesku barvovému se odnášejí totiž *ἀργινόεις* a *λευκός*. Vzhledem k tomu a proto, že Homer spojuje jména barev s předměty, která dle našeho ponětí jim nepatří, snadno lze se domnívati, že vrstevníci jeho vesměs světa v těch barvách neviděli, ve kterých jej vnímáme nyní. V té příčině již rok před spisem Gladstonovým Marg napsal: Felicissima illa ratio, qua poëtae colorum nomina cum diversis rebus et ipsis abstractis notionibus conjunxerunt, non singulorum est opus, sed coorta ex ingenio et natura populi excocelabur a poëtis. Na základě těchto poznámek L. Geiger s otázkou o barvách ve starší literatuře zevrubněji se obíral, a výsledky svého studia ve dvou spisech: „Ueber den Farbensinn der Urzeit und seine Entwickelung.“ Stuttgart 1871, a „Ursprung und Entwickelung der menschlichen Sprache,“ Stuttgart 1872, uložil. Souhrnný názor jeho v této větě obsažen jest: Dvojice červené a černé barvy objevuje se docela určitě jakožto první a původní tvar veškerého barvového obsahu; z dvojice této barvy duhové ostatní totiž žlutá, zelená, modrá a fialová znenáhla se rozvíjely. Proti tomuto názoru Steinthal ve spisu „Ursprung der Sprache,“ Berlin 1877 vystoupil, a Geigerovi veškerou znalosť v té příčině upíral. Geiger prý dobře praví, že otázka o rozvoji barev patří do fysiologie a že nemá tudíž s jmény barev nic činiti; a však, nečině rozdílu mezi pocitem, pojmem a slovem, z rozvoje jednoho soudí o rozvoji ostatních. Ostatně otázka o kterou se jedná, jest dle názoru Steinthalova logicky naprosto nesprávna. Tvrzení toto Steinthal odůvodňuje takto: Ústroj *A* povahou svou jen s úkonem *a* souvisí; ústroj, který by úkonu *a* nebyl schopen, nebyl by ústrojem *A*, nýbrž jiným od *A* různým ústrojem. Nebyly-li oči některých bytostí schopny těch úkonů, kterých schopnými jsou oči naše (lidské), nebyly očima lidskýma, a bytosti, oči lidských nemající, nebyly lidmi. Byli-li Homer a skladatelé věd a biblí lidmi, viděli vše tak, jako my; neviděli-li však očima tak, jako my, nebyli lidmi.

Na toto příkré a ve mnohé příčině nerozvažné odbytí H. Magnus, fysiolog výborné pověsti, ve spisech: „Geschichtliche Entwickelung des Farbensinnes,“ Leipzig 1877; „Entwickelung des Farbensinnes,“ Jena 1877, zevrubně odpověděl tím způsobem, že Geigerův rozbor filologicko-kritický v barvách nejen rozšířil, ale i fysiologický výklad zajímavého zjevu toho podal. Práce jeho jest vhodna

pojata i vědecky promyšlena. Magnus na jediném toliko místě obrací se proti Steinthalovi, jemuž právem vytýká, že, nejsa seznámen s výsledky přírodních věd, které všeobecně rozvoj ústrojů živočišných a jejich úkonův hlásají a dokazují, snadno byl sveden nejen k popírání rozvoje pocitů zrakových, ale i k nesrovnalostem a sporům přemnohým. Spisovatel ptá se Steinthala, jsou-li děti naše v prvních měsících po narození, kdy, jak známo jest, očima tak nevidí jako lidé, lidmi čili nikoliv. Steinthal tu patrně jest sám s sebou na sporu. Od Geigera Magnus odchýlil se v tom, že za původní pocity zrakové v lidstvu vyhlásil svit (bělosť) a tmu (černosť), odůvodniv odchylku tu takto: Uvážíme-li, že z prvu pocit červeného, jak Geiger sám uznává, s pocitem světlého (bílého) se zaměňoval a ještě v Rigvêdách se zaměnuje, můžeme za to míti, že člověk na počátku svého rodu toliko rozdíly jednotného světla vnímal a nadbytek jasnosti světlem (bělostí), nedostatek jasnosti tmou (čerností) jmenoval. Ostatní barvy, dle mínění Magnusova, rozvíjely se řadou, kterou Geiger vytkl.

Spisy Magnusovy A. Marty, professor filosofie v Černovicích nyní v Praze, v obšírném spise; „Die Frage nach der geschichtlichen Entwickelung des Farbensinnes,“ Wien 1879, v úvahu vzal a po způsobu Steinthalově závěr učinil, že důvody, které pro rozvoj proneseny byly, spíše proti rozvoji vůbec a historickému zvláště svědčí. Že o spisech těchto i jiné úvahy podány byly, rozumí se; pro nás, jakkoli některých v úvaze své si všímáme, nemají té důležitosti, bychom o nich zvláště mluviti. Otázka, o kterou jde, poněvadž rozřešení její nelze ani od prostého pozorování ani od od ryzí spekulace očekávati, jest nad míru nesnadna o různého výkladu připouští. Prosté rozumování, jak se samo sebou rozumí, nezakládá-li se na zkušenosti z pozorování nabyté, jest větrným zámkem, který ve vědě místa nemá; pozorování pak, která by se k tomu odnášela, jak dávná pokolení k rozmanitým zjevům světlovým se chovala, nyní činiti nemůžeme. Též s obdobou ze zvířectva tohoto úkolu nerozřešíme. Ti, kteří vyhlašují člověka za poslední a nejvyšší článek v rozvoji živočišném, sice snadno vyhlásí rozvoj barvový za článek přírodovědeckého svého evangelia; a však nesnadno jim asi jest v rozvoji barev v rodě „homo sapiens“ mluviti, a otázka naše i pro ně jest problemem velice nesnadným, ne-li nemožným. Ostatně ani na rozvoj pocitů zrakových v živočišstvu nemohou přesně per analogiam souditi. Jest sice pravda, že zvířata, která nemají v ústrojí zrakovém latek světlo lomících, po našem rozumu nemají ponětí o barvách; avšak o hmyzu nade vši pochybnosť dokázáno jest, že

barevné světlo vnímá a barvy rozeznává. Sir John Lubbock, obíraje se studiem hmyzu, pozoroval, že mravenec, když dolezl až na konec stébla, rozhlíží se vůkol a na pohled neví si rady, co počíti. Lubbock domníval se z té příčiny, že mravenci nemají zraku vyvinutého. Aby se přesvědčil, že mravenci barvy rozeznávají, rozhrabal kopeček mravenčí a pokryl mraveniště skly různobarevnými; mravenci, kteří zanášejí vajíčka svá v místa temná, snášeli nejvíce pod sklo červené, nejméně pod fialové. Z toho soudil Lubbock, že mravenci červenou barvu ještě za temnou mají, fialovou pak za nejsvětlejší pokládají. Dle jeho pokusů lze se domnívati, že mravenci světlo ultrafialové, které pro nás za normalných okolností jest docela neviditelným, vnímají, a že tedy jednotlivé barvy rozeznávají a svět jinak než my zbarvený vidí. Též ryby, které na červený kousek sukna jako na červený hmyz se chytají, vidí barvu červenou, a samečkové mnohého hmyzu scházívají se se samičkami na květech určitých bylin. Jestliže hmyz, který v povšechném rozvoji živočišném dle našich přírodozpytců mnohem níže stojí než člověk, různí barvy a snad i větší stupnici barev má než člověk, jak můžeme říci, že barvy, které máme, jsou vrcholem toho, co v živočišných stupních rozvojových shledáváme? Magnus, který předmět náš pošinul až do stadia exaktně vědeckého, věda, že rozvoj ani z pozorování ústroje ani z rozboru úkonu jeho ani z obdoby se zvířecími rody zjevným není, prohlašuje bez obalu, že v té příčině přestávati nám jest na některých zjevech, které toliko nepřímo k cíli vedou.

Ku zjevům těm počítá předkem slovné výrazy, které v nejstarších památkách jednotlivých členů společnosti lidské v pocitech zrakových se vyskytují. Výrazy tyto, jsouce znameními pocitovými, alespoň částečně zprávu nám dávají o proměnách pocitových a vněmových vůbec. Shledáváme-li, že výraz slovný pro některou barvu teprv později se vyskytuje, aneb že časem jisté a zvláštní změny doznal, soudíme, že lidstvo dříve nemělo potřeby toho výrazu, že nemělo pocitu příslušné barvy a že pocit zrakový se rovněž změnil. Mimo to velice prospěšno jest, všímati si, jak se který národ v rozličných měnách dějinného rozvoje pronášel o barvách mnohobarevného úkazu přírodního, o němž lze pokládati, že po čas rozvoje toho se neměnil. Můžeme-li vývody své povšechnými pravidly a podmínkami rozvoje vůbec pojati, čili můžeme-li tento jazykový postup o fysiologický rozvoj ústrojenstva opříti, domněnka naše nabývá nejen oprávněnosti, ale i pravděpodobnosti. Nikde snad jazykozpyt s přírodozpytem tak přátelsky nesouvisí jako zde. Vizmež jen! O tom, měli-li lidé první toliko pocity světlové, aneb vnímali-li jednotlivé

barvy, nelze určitých soudů pronésti. Magnus, spoléhaje jednak na obdobu s rozvojem smyslu vůbec, jednak na tu okolnosť, že v Rigvêdách, jak Geiger tvrdil, barva bílá od červené se nerozeznává, jednak konečně na achromatopsii, kterou za atavismus pokládá, domnívá se, že lidstvo původně a za svého dětství bylo i vzhledem k pocitům zrakovým dítětem, jež světlo ode tmy, barvu bílou od černé rozeznává. Sitnice oka lidského v té době byla prý na tom stupni dokonalosti, na kterém jest sitnice malého dítěte jakož i oka lidí, kteří trpí achromatopsií. Ostatně okraj sitnice oka docela normalného jest prý jen zbytkem stavu, ve kterém druhdy celá sitnice byla. Psychologové sice, pozorujíce, kterak divoši po stopě zvěř pronásledují a výborný sluch i zrak mají, skoro o tom pochybovati nemohou, jak Volkmann se pronáší, že první lidé pro dojmy zevnější byli vnímavější než my; avšak to nikterak nevylučuje názoru našeho, jak Marty se domnívá, neboť bystrý zrak nejčastěji i v achromatopsii se jeví a nikterak není následkem mnohobarevné jakosti pocitové, rovněž jako bystrosť čichová nebývá spojena s rozrůzňováním jednotlivých zápachů. Pes na př. větří z daleka zvěř, avšak k libovonné kytici rovněž tak lhostejně se má jako ku smrdutému předmětu. Též děti naše kolem druhého roku věku svého z daleka jehlu na zemi pozorují, barev však jen málo od sebe rozeznávají. Než na tento důvod, že s výbornými pocity zrakovými elementarnými pocity jednotlivých barev spojeny nezbytně nejsou, Magnus, jak se nám zdá, zbytečně a ne dosti právem spoléhá. Jest sice pravda, že bystrosť zraková nemá nic činiti s jakostí barev, avšak jestliže Magnus bystrosť s ličností zaměňuje, tu právem soudí Marty, že ličnosť a jakosť v jednotném pocitu vždy a všudy pospolu jsou, a že nemůžeme zříti kvantity bez všeliké kvality. Lépe by byl Magnus snad učinil, kdyby byl bělosť vyhlásil za barvu, které, jak fysiologie učí, nedostává se sytosti kterékoli barvy, a dovozoval, že pro tupé oko pralidské různé barvy přírodních úkazů jevily se málo sytými čili ve své různosti málo mocnými, a že tudíž činily jediný dojem úplně bílé neb šedivé barvy. Až dosud, otupíme-li oko tím, že je unavíme, jeví se nám slabě zbarvený předmět docela bílým aneb alespoň šedivým.

Divno jest, že staří Řekové dlouhý čas za to měli, že veškeré barvy jsou jen smíšeninami jasnosti (bílé barvy) s temnotou (černou barvou). Tak Empedokles, který žil v 5. století př. Kr., přímo praví: *τὸ τε λευκὸν καὶ τὸ μέλαν ἀρχαὶ, τά δ᾽ἄλλα μιγνυμένων γίνεται τούτων.* A ještě Aristoteles vykládá, že bílé s černým tak se spolu může smísiti, že ni bílého ni černého neviděti, ale poněvadž prý nějaká

barva z toho povstati musí, vzniká barva smíšená. Dle toho je-li ve směsici té obou částí v jistém číselném poměru, aneb je-li jednoho nepoměrně více, vznikají barvy, které se jako souzvuk líbí, nebo povstávají barvy, které se nelíbí. K líbezným barvám počítá červenou, purpurovou a několik málo stejnorodých; k nelíbezným řadí ostatní. Též Platon učí, že *φαιὸν γίγνεται λευκοῦ τε καὶ μέλανος κράσει* a dále vykládá, že *πυῤῥὸν ξανθοῦ τε καὶ φαιοῦ κράσει γίγνεται.* Magnus dovolává se pro svůj názor i svědectví Anaxagorova, který prý učil, že byl jednou čas, kdy ještě nebylo barev (t. j. pocitů barvových).

Dokud na tomto stupni elementarných pocitů zrakových lidstvo bylo, nelze říci. Magnus myslí, že na to následovala doba, v níž lidstvo z prvu mělo jakýsi pocit barvy vůbec, což však jest naprosto nesprávným proslovením, neboť každý pocit jest něco zvláštního a individualného. Patrně tu zaměněn jest pojem s pocitem, kterážto záměna jest tím podivnější, povážíme-li, že lidstvo dosud představy o barvě nemělo a že pojem jest souhrnem stejnorodých představ. Litovati jest, že nejasné toho proslovení zavdalo vhodnou příležitosť Martymu k odsouzení studie.

Za dobou „povšechné barvy“ následovala prý doba, v níž z povšechného chaosu barvového rozrůznily se jednotlivé barvy a to červená a žlutá, jakožto nejpůsobivější a nejmocnější nejdříve, zelená, modrá a fialová, jakožto slabší, později. Na počátku této doby sitnice schopna byla jen pro bílo, černo a červeno po případě i žluto. Ještě za časů Homerových barvy zelená a modrá malou působivosť na sitnici lidskou měly, a za tou příčinou výrazy, barvy ty znamenající ve spisech té doby, se snad ani nevyskytují. Pythagoras a žák jeho Timaeus z Lokrů vyhlašují základnými barvami bílou, černou, červenou a žlutou. S tím souhlasí Demokrit i Theofrast. V řečích indoevropských, jak Wiese vykládá, původní výrazy barvové značí světlý a temný, bílý a černý; později vyskytují se výrazy pro červeno a žluto, nejpozději pro zeleno a modro. Mezi jmény zvířat v prastarých řečech, jak je na př. Šercl uvádí, převládá temný, světlý, šedivý, červený a žlutý.

Též etymologové a lexikografové, jichžto výzkumům v této příčině důležitosti sekundárné alespoň upříti nelze, vykládají, že žluté a červené těsně souvisí s bílým, jasným a černým, temným. Pojmu žluta, lat. flavus, řec. *ξανθός* přísluší vêdské çkandras (lesklý) a kandras (světlobarevný), z čehož lat. candidus. Lat. flavus od řec. *φλεγ* sanskr. bhrâg' (žhavým býti, lesknouti se) souvisí s fulgeo, fulgur, fulmen, flamma, flagrare, a Curtius právem asi se domnívá,

že „žlutá barva může byti odvozována od kořene, který znamenal hořeti, lesknouti se.“ Podobně název červenosti, jak Kramář zevrubně vykládá, plyne od určitých předmětů na př. od πορφύρα lat. purpura, které souvisí se sanskr. bhur (rychlý pohyb konati, teteliti se) a od kmene πυρ, φυρ, φρυ se odvozuje. Homér klade πορφύρεος často i tam, kde jinde μέλας bývá. Tak μέλας θάνατος (černá smrť), μ. νεφέλη (temné mračno). Schenkl, vysvětluje význam slova πορφύρεος, praví: dunkel ins rothe spielende Farbe des wogenden Meeres (Homer) dunkel, schwarz, dunkelroth (Homer) doch so, dass dabei noch nicht an die eigentliche Purpurfarbe zu denken ist, was jedoch bei den Späteren stets der Fall ist, wo die Purpurfarbe mit ihren verschiedenen Abarten: dunkelroth, blauroth, violett, hellroth bezeichnet wird. Hebr. adam (červený) souvisí s ethiop. demûs (temný). Dále upozorňuje Magnus na to, že dle Plinia nejstarší řecké malby děly se jen rudou barvou, později však že malíři užívali barev bílé, černé, červené a žluté, kteréžto dvě poslední zvláště oblíbeny byly. Barva červená byla barvou posvátnou, kterou, jak v knize Moudrosti čteme, sochy bohů se natírávaly a pokrmy ve zvláštní sváteční dni se barvívaly. Podobně žlutá barva nebyla starším barvou tak lhostejnou a nenáviděnou jakou nám často jest. Ewald v tom vidí zvláštní rozdíl mezi duchem římským a naším, že onen žluté barvy závisti připisovati se neodvážil, kdežto my se nerozpakujeme žlutou barvu ještě horší zjevy karakterisovati. Nebudeme o věci této zevrubněji mluviti a poznamenáváme jen, že jsou lidé i takových očí, kteří jen světlo a tmu a něco červené barvy vidí. W. Chesselden praví o svém svěřenci, jejž operoval toto: O tomto mladém muži pravíme sice, že byl slep, asi tak, jako to pravíme o lidech, kteří majíce silnou nádchu nejsou proto nikdy tak slepi, aby dne a noci nerozeznávalia při silném osvětlení barvy bílé, černé a světločervené nerozlišovali. Rovněž Stiff, dvanáctiletý chlapec, jejž Home operoval, rozeznával světlo ode tmy a světlo sluneční od plamene o němž říkal, že jest červenější, než ono. Když byl operován nemohl snésti světla slunečního, za měsíc pak po operaci rozeznával barvy bílou, červenou a žlutou, jmenovitě když se leskly.

Za periodou „červenožlutou“ následovala doba, v níž i barvy menší chromatické moci vnímány byly. Mezi oběma jest vnímavosť pro zelenou barvu. V nejstarších památkách není prý stopy po barvě této Geiger v té příčině takto se pronáší: pokud bylinstvo na zemi jest, zelené předměty na zrak působily; přes to v deséti knihách Rigvêd, v nichž se často o zemi a nebi mluví, ani země zelenou se nejmenuje ani nebe modrým. Mluví se tam o stromech, zeleninách, trávě, milém ovoci, horách

bohatých na píci; o zelených luzích však tu řeči není. Ještě podivnější jest-to v Zendavestě, ve které o zemi a její plodnosti mnohem častěji se mluví. Tu čteme: velebím zemi, široširou, plodnou, trpělivou, která tebe nosila; velebím krajinu, kde ty (Haomo!) vonná jsi vyrostla. O stromech se tu praví, že jsou plodonosné, krásné, štíhlé, mohutné a jednou též zlatobarevné. Zjev tento nelze si vysvětliti jinak, než-li, že tehdy lidstvo barvy zelené vůbec nevnímalo, a že tedy vlastnosti všeho zemského nejobyčejnější neznalo. Nejlépe však rozvoj barvy zelené ze známých před tím barev sledovati můžeme v literatuře Řecké. Tu jmenovitě se dočítáme, že jasné odstíny barvy zelené z barev bledé (bělavé) a žluté (bledo-žluté); temnější pak odrůdy její z temné (stínné, černé) se rozvinuly.

Potřebí jenom k historickému významu slov *χλωρός* a *πράσινος* přihlednouti, bychom o pravdě toho se přesvědčili. Schuster, jednaje o barvách Homerových, lakonicky praví: Homer výrazem *χλωρός* nikdy neoznačuje barvy zelené. V té příčině Geiger se pronáší takto: V básních Homerových *χλωρός*, které u Hesioda jest znakem zelené větve, skoro všude žlutou barvu znamenalo a s adjektivem *ὠχρός*, z něhož ochr (bělizna) povstalo, se zaměnovalo. Jenom jednou a to ve chvalozpěvu na Apollona mluví se o zelené hoře (*χλωρόν ὄρος*). V řeckém písemnictví nikdy nemělo významu „zelený;“ vždy znamenalo nazelenalý, a ještě ve spisu Aristotelově o barvách jest bledou odrůdou zelené čili pažitové barvy. Stůjtež zde některé toho doklady. Homer, označuje tímto znakem med, bázeň, obnož bylinný, olivový prut, spojuje se slovem tím význam nažloutlého, zelenožlutého. Hesiod mluví o stromových obnožích, o oceli, o bezbarvé tmě, jež slovem *χλοερός* vyznačuje. Sofokles označuje jím písek a Thukydides mladé osení a bledé tělo nemocného. Aristoteles takto se o něm pronáší: *διὸ καὶ τὰ μὲν ὑπὲρ γῆς χλωρὰ πάντων τῶν φυομένων τὸ πρῶτόν ἐστι.* Později užívalo se slova toho sice na označenou zeleně vůbec, jak o tom i chlorofyll svědčí, jímž zeleň rostlinnou vykládáme; a však dosti často vyskytují se stopy původního jeho významu. Sem počítáme místo ve Zjevení sv. Jana, kdež *χλωρός* jest epitheton koně (isabelské barvy). Curtius odvozuje *χλωρός* od kmene ghar, lesknouti se, zářiti) skt. hari (žlutý, zelený), zend. zairi (žlutý, zlatobarevný), lat. helus, olus, helvus, helvola, althd. grôju (vireo), groni (viridis) ale též gelo (žlutý, gelb), v círk. slov. zelije i žlutu, litev. zelu (viresco) i geltas (žlutý). Podobně si vede Vaníček i Miklosich, který zelenъ i zlъtъ na skt. hari převádí. Curtius, konče rozbor etymologický, praví: Kuhns Zusammenstellung von *χλόος* mit lat. gilvus = skt. gaûras (gelb),

kann ich des Anlautes wegen nicht beistimmen. Dagegen wird lûtum, (gelbe Farbe), wovon luteus, wohl ein h im Anlaut eingebüsst haben und in seiner ersten Sylbe dem *χλω* von *χλωρός* entsprechen. Též Šercl jméno ptáka žluny odvozuje od zlъ (zlъtъ a zelenъ) a na pamět uvádí německé grünspecht. Z toho všeho, i když nespoléháme příliš na doklady historicko-literární, dosti jest patrno, že za pradávna, v době kořenů lidské mluvy, zeleno od žluta buď ani se nerozeznávalo, aneb jedno druhébo odstínem toliko jmíno bylo. Pravděpodobno jest, že zeleno se žlutem docela splývalo a za zvláštní, samostatnou barvu pokládáno nebylo.

Podobné změny doznalo egyptské tehen, které egyptolog Pietschmann přímo srovnává s řeckým *χλωρός*. Původně znamenalo žlutý, z čehož tehennu (světlobarevní obyvatelé Lydie); později nabylo významu zelený. Rovněž *πράσινος* a *πράσιος*, které znamená tmavozelený, původně znamenalo temný, stinný. Antonius Saracenus překládá *πράσιος* přímo slovem niger.

S rozvojem barvy zelené velikou podobnosť má rozvoj barvy modré, která ve dvě pobočné barvy světlou a temnou se rozestupuje, a z nichž ona z původních jasných (světlých), tato z původních stinných (temných) pocitův elementarných se rozvinula. Vykládaje význam latinského caeruleus, Jakob praví: Res caerulei coloris apud poëtas latinos duplici dicuntur significatione, nam color est aut dilutus, ad album accedens, quem Graeci *χλωρόν* appellant, ut apud Propertium „caeruleus cucumis," aut viridis ad fuscum vel atrum accedens, ut apud Vergilium „caeruleae vittae." Nejstarší památky neobsahují výrazu, kterým by se modrá barva poznamenávala. Uvážíme-li, praví Geiger, že nejstarší básně jsou chválozpěvy na bohy nebeské, a že mimo to nebeská obloha předmětem zvláštní úcty lidské byla; na nejvýš podivno nám bude, že ni ve Vêdách ani v Avestě, ni v biblí, kdež se 450krát o obloze mluví, ani v Homerových básních, ano ni v Koranu nejen o modři nebeské, která v krajinách, z nichž památky tyto literární pocházejí, zvláštním půvabem na mysl lidskou působí, se nemluví, ale ani pojem modré barvy v nich nikterak se neprojadřuje.

Že za časův Homerových objektivní modř s temnou barvou vůbec na roveň se kladla, jde z významů, které se se slovem *κυάνεος* spojují. Homer jím označuje vlasy, obočí, vousy, tmavý, smuteční šat, mračna, smrť, blížící se pluky; Hesiodovi jest epithetem Ker, bohyní smrti. Göthe Pythagorské filosofy, kteří modré barvy od temné vůbec nerozeznávali, omlouvá tím, že jsou si velice podobny. Teprve za Platona slovem *κυάνεος* znamenána jest barva modrá,

jakkoliv i potom často jen stinné, temné označuje. Podobný rozvoj dovozuje Magnus na výrazu latinském caeruleus, jímž Vergil, Ovid, Horatius, Juvenalis a j. temno i černo vyjadřují. Vůbec prý lid starověký pojem modré barvy od temné asi tak rozeznával, jako nyní lid rozeznává fialovou od modré neb červené. Ostatně až dosud jsou kmeny, které modré barvy od temné nerozeznávají. V mnohých řečech, jak Bastian shledal, jest jen jeden výraz pro modrou a zelenou barvu, aneb jsou dva sice výrazy, které však se spolu zaměňují. Tak značí nubické achdar: šedivý i zelený, asrat: modrý i černý; dakotské „to“ vyjadřuje modrý i zelený. Též etymologie vede nás k tomu domnění, že pojem modré barvy znenáhla z pojmu temného stinného, černého se rozvinul.

Curtius odvozuje *κυάνος* od skt. çjamas (temný, černý), litev. czemas (modře šedivý); Benfey má za to, že *κυάνεος* jest spřízněno se skt. çjanas (kouř) neb çjavas, zend. çyava (černý), s čímž i caesius i caeruleus souvisí

Konečně *γλαυκός* (světlomodrý), které Plato za směs tmavomodrého (*κυάνεος*) s bílým vykládá, Homerovi bylo prý znamením pro pojem jasného, lesklého, jiskrného.

O barvě fialové, kterou někteří dosud za modrou pokládají, jakož německé „veilchenblau“ svědčí, a kterou, jak jsme svrchu poznamenali, lid dosud za zvláštní odrůdu buď červené neb modré barvy považuje (fiala často červenou, modrou se jmenuje) netřeba zvlátě mluviti; vždyť rozvoj její v době naší se děje.

Tento rozvoj barvový, který záleží v rozlišování původních pocitů zrakových, z povšechného chaotického zrakového vnímání povstalých, spatřuje Magnus i v posloupném zdokonalování úsudkovém, které o jakosti mnohobarevné duhy v literarních památkách starších spatřujeme. Duha zajisté stejným počtem barev se stkvěla za časů Homerových jako za časů pozdějších, a přes to jak různé úsudky o barvách jejich se v dávných literaturách nacházejí! Homer jmenuje ji jen purpurovou (*πορφύρεος*). Arabské nadathan znamená duhu i červánky.

Též Ezechiel praví, že kolem Hospodina byla prudká světlosť, na pohled jak oheň a blesk, „na pohledění jako duha,“ o které ve zjevení sv. Jana se čte, že jest podobna smaragdu.

Xenofanes (žil v 6. století př. Kr.) praví: *Ἥν τ᾽ Ἶριν καλέουσι νέφος καὶ τοῦτο πέφυκε πορφύρεον καὶ φοινίκεον καὶ χλωρόν ἰδέσθαι.* Aristoteles jmenuje duhu trojbarevnou: červenou, zelenou a modrou. Trojice tato dlouho se udržela, i když ostatní barvy tohoto mnohobarevného zjevu se rozrůzňovaly.

Ještě v století 13. Vitello praví: Numerum autem colorum iridis secundum antiquos in ternario decrevimus: extendunt enim in tantum colorum nomina, ut color medius illius extremi coloris nomen habeat, cum quo magis participat in natura. Et sic iridem tantum tricolorem esse necessario comprobatur: nec possunt pictores tales colores plenarie simulare. Již Ovid i Seneca veliké množství barev uznali, a Porta jakkoli duhu jmenuje „pentacolor“ přímo vykládá: si colores notandi sunt, qui intus in medio ex vicinia fiunt, enumerabiles prope et infiniti sunt. Nyní jsme rovněž přesvědčeni, že duha z velikého množstva různých barev složena jest, přes to „sedmibarevnou“ ji jmenujeme.

Patrně i v tomto barev vypočítávání, v těchto o barvovém dojmu duhy úsudcích zračí se jistý způsob zdokonalování a rozrůzňování, které jest podstatným znakem rozvoje.

A ptáme-li se po příčinách tohoto historického rozvoje pocitů zrakových, odpovídá se nám, že síla světla slunečního jedinou a přední příčinou toho jest. Všeobecně nyní známo jest, že zevnější podmínkou vidění jest chvění etherové čili paprsek světlový, který na nerv zrakový dopadaje, zvláštním stavem duševním svitem nebo barvou řečeným vědomí našemu se ohlašuje. Svit a barva jsou tedy stavy duševní, které závisí na chvění etherovém a na sitnici čili nervu zrakovém.

Rozvoj pocitů zrakových od neurčitého, povšechného svitu k určitým barvám, poněvadž paprsky sluneční v době historické zvláštní asi změny nedoznaly, závisí předkem na rozvoji nervu zrakového, který v životě jedince nade vši pochybnosť povýšen jest a jenž v rodě lidském dosti pravděpodobným býti se zdá.

Do oka lidí v době pradávné paprsky sluneční přerozmanitě odražené čili mnohobarevné rovněž tak vnikaly jako nyní, že však dojem ten nezpůsobil pocitu mnohobarevnosti, dělo se proto, že nerv zrakový pro vlny etherové, z nichž dle nových výpočtů jednotlivé barvy povstávají, schopným nebyl.

Dokud byla sitnice nevycvičena, tupa, paprsky sluneční ji sice v jednotný rozruch uváděly, z čehož i celkový dojem světlový, svit chaotický povstati mohl; ale poněvadž nebylo nervu, který by určité vlny světlové přesně přijímal, nemohlo se vědomí určité barvy vytvořiti. Celkový výsledek pocitový v té době byl asi ten, který nyní se jeví, když sílu vln etherových zmenšíme a jí takto seslabené na oko naše pro barvy spůsobilé působiti dáme. I tu, jak Chodin nejnověji dokázal, veškerá differenciace barev přestává, a vidění není než vnímáním svitu a rozdílů světlových. Za šera nejpestřejší stěna

zdá se býti šedivou deskou, na které tmavé skvrny nepravidelně poházeny jsou.

Neustálým působením paprsku slunečního na sitnici nerv zrakový stával se ponenáhlu schopnějším a pro určité výkony způsobilejším, a v pravdě můžeme říci, že tato živá síla, která jest nezbytnou podmínkou veškerého života v ústrojné přírodě, zrak lidský si přitvořila sama. Světlo sluneční, praví Dreher, na částech ústrojových, jenž účinkům jeho přístupny jsou, z počátku pouhou skvrnku, na to čočku a konečně nerv i tyčinky s čípečky vyhlodalo a vytvořilo. Novějšími pokusy s purpurem očním nade vši pochybnosť zjištěno jest, že světlo sluneční na nerv zrakový zvláštní mocí působí a jej všelijak (lučebně, elektricky) přetváří.

Síla světlová, nepůsobíc na veškeré částice sitnicové stejně, měla, jak v první části úvahy své jsme vyložili, rozrůznění částic a tím i rozrůznění úkonů jejich za nezbytný následek. Poněvadž částice středové spíše přímému působení světla podléhaly než částice krajnější, rozrůzňování dělo se směrem odstředivým, a původní achromatopsie čím dále tím více zatlačována byla ku kraji sitnicovému, kdež až dosud se nalézá. Názor tento potvrzuje i ta okolnosť, na kterou Schön upozornil, že okraj sitnice pro barvy slepý, ozáříme-li jej velmi mocně, stává se pro některé mocnější barvy způsobilým, z čehož lze souditi, že ozor náš sitnicový dalším působením světla slunečního ještě některé změny dozná. Dále jest přirozeno, že z barev ty nejdříve si ve vědomí platnosť zjednaly, které nejdříve si nerv sitnicový přispůsobily, a na bíle dni jest že to byly barvy, které se vyznačují největší zásobou živé síly, čili jak Grailich praví, které vynikají chromatickou působivostí. Poněvadž barva červená a žlutá v té příčině nad ostatní vynikají, nezdá se fysiologicky nemožným, co svrchu z literatury odvozeno jest, že pocity barvové s barvou červenou a žlutou se počaly.

Že častým užíváním zraku vněmy barvové se různějí a rozdíly mezi nimi se zmenšují, jest zkušeností mnohou potvrzeno. Tanou nám na vědomí slova Bezoldova: pohlaví ženské jen z té příčiny mívá lepší zrak a dokonalejší vnímavosť pro různé barvy, že dívky záhy po různobarevných předmětech (šatech) se ohlížejí. Naopak zase zkušeností zjištěno jest (Darwin), že zvířata, která zraku málo kdy užívají a ve tmavých děrách přebývají, znenáhla zrakem zakrňují a často docela oslepnou.

Z té příčiny fysiologové a přírodozpytci vůbec, kterých se Lazarus, jejž vývody fysiologické, jak je Magnus podal, velice zajímaly, o mínění tázal, nepopírali možnosti rozvoje barvového; a však

většina byla názoru Steinthala, že rozvoj ten asi sotva v době historické se stal. Méně moci přesvědčivé má však, jak patrno jest, důkaz filologickokritický. Slovný výraz, jsa toliko znamením zevnějším vnitrné percepce, pocitu, souběžně s tímto duševním stavem se nerozvíjí a nemění. Třídění a měnění slov není tříděním a měněním pojmů. Proto že některý výraz barvový v literatuře, náhodou zachované, později se objevuje, nelze naprosto určitě souditi, že se tak stává jen proto, že ve společnosti oduševněné příslušného pocitu nebylo.

Děti do třetího roku, jakkoli barvy jednotlivé různí, nemívají dosti slov pro barvy. Nade vši pochybnost jsem zjistil, že chlapec můj, stár jsa 26 měsíců, barvy modrou od červené, bílé, černé i žluté různil, přes to však pro veškeré barvy „pěkné i jasné" jediný výraz slovný totiž „bílý" měl. Vše, co se mu líbilo, jmenoval, chtěl-li barvový efekt označiti „bílým" jinak ovšem „činči"; vše co se mu nelíbilo, bylo vůbec „bè".

Poprve když mu bylo 27½ měsíce ukazoval na rukověti dvou nožův a pravil zcela správně: „to bílé a to černé, neci bílé" a chopil se černého nože. Jiných barev dosud nejmenoval. *)

Jména barev, jak Curtius učí, z málo kořenů velice povšechného významu se odvozují. Až dosud nemáme jmen pro některé stavy duševní, ano ani pro pocity. I jméno pro barvu fialovou jest z předmětu, který v té barvě se jeví, odvozeno. Považíme-li, že hospodárnost starých národův i v řeči se jeví, a že jmenovitě, jak Rolfs poznamenal, znaků, které se rozuměly samy sebou, nekladli a nepronášeli, nebudeme se tomu diviti, že Homer zemi zelenou a nebe modrým nejmenuje. Hoc autem, praví Döring satis constat, antiquissimis temporibus cum Graecos tum Romanos multis colorum nominibus carere potuisse, quibus posterior aetas, luxuriae instrumentis in infinitum auctis, nullo modo supersedere potuit. A multiplici enim et magna illa colorum in vestibus, aedificiis et aliis operibus varietate, quam posthac summo studio sectati sunt molliores et delicatiores homines, adhorrebat austera rudium illorum hominum simplicitas. S tím se srovnává i Wundt, an praví, že praktická potřeba byla nejčastěji podnětem volby výrazu slovného, která však s pocitem

*) Památný úkaz ve slovanských písních, jak J. Kollár praví, jest láska k bílé barvě. Bílý stojí často i tam, kde se nepřístojným zdá, ve kterém případě znamená: milý, krásný, drahý. Nepochybně zachoval se tento úkaz ještě z časů pohanských od ctění bělboha. Tak vyskytá se: bílá fialka, bílá zóře, bílý les, bílý Dunaj a j. Zajisté že ani tu nemáme s achromatopsií nic činiti.

nic činiti nemá; s tím srovnává se též Krause dokládaje, že jména barev teprva tehdy se tvořila, když barvířství (!) povstalo. Geiger sám praví, že ani v Koranu není řeči o modrém nebi; a přece nebude nikoho, kdoby se domýšlel, že za časů Mohamédových lidstvo nemělo ponětí o barvě modré. Mimo to u Homera, jak Rohlfs uvádí, vyskytuje se κυάνεος ve spojení s μέλας, což by, kdyby κυάνεος znamenalo tmavý (a ne modrý), bylo zbytečným pleonasmem, kdežto spolu tmavo-modrý označují. Též v biblí vyskytuje se slovo tekelet, jímž se vyjadřuje barva blankytová, které Septuaginta slovem ὑακίνθινος překládá, o němžto Bochart praví: eundem colorem esse cum caeruleo aut saltem illi vicinum. Whitney mluvě o původu slova grün, green, vert, verde, viride, zöld (χλωρός) praví, že slovo to sahá původem svým za periodu, v níž nejen písemné památky počaly, ale i veškeré naše podání kořeny své má.

Konečně ze starých maleb egyptských, starobabylonských, assyrských, řeckých i etruských, které dle Lepsia do čtvrtého tisíceletí před Kr. sahají, jak Marty myslí, na jevo jde, že malíři těch dob modré a zelené barvy znali a jich od ostatních rozeznávali, neboť jinak bychom si harmonie barvové, které nás na obrazech jejich až překvapuje, vysvětliti nemohli.

Jan Dubčanský a bratří Lulečtí.

Napsal *V. Brandl.*

I.

Ačkoliv osada Luleč v dějinách vlastenských slovutna není jako sídlo a kolébka znamenitého rodu starožitného, přece jméno její rozhlášeno jest tím, že podle ní v první polovici šestnáctého století se jmenovala zvláštní sekta náboženská, která tu po nějaký čas svou tiskárnu měla. Osada sama položena jsouc v úrodné krajině, kde poslední výběžky pohoří k požehnané Hané se schylují, náleží zajisté k nejstarším bydlištím v naší vlasti, i když víry nedáváme pověsti povstalé z jména studánky Libuša, vedle které se bájí, že kněžna Libuše cestujíc Moravou koně svého komonstva tu napájela.*) Jméno osady pocházejíc od osobního jména *Lulek* či přehláskou *Lilek* jest zajisté podobnou formou přivlastňovacího adjektiva jako Teleč od Telek, Třebíč od Třebík atd. Ze staršího místopisu nezachovalo se mnoho památného. Byl tu hrad na straně k Nemojanům

*) Jméno Libuše nebylo jediné osobním; tak n. p. slulo u Polabanů město a na Přerovsku les „Libuša."

postavený,*) který již r. 1523 v rumech byl; hrad stál na vrchu a na blízku jeho byly štěpnice a les „Boží stolček";**) pod hradem byl mlýn,***) nade vsí rybník;†) též tu byl dvůr před hradem ††) a k němu štěpnice. Fara se připomíná r. 1371 a kapla r. 1418, jichžto podace či patronátní právo náleželo majitelům Lulče, rodu zemanskému, který podle osady se jmenoval a v okolí bližším i vzdálenějším statků pozemkových nabyl.

Rodokmen zemanů Luleckých jako všech méně důležitých rodů z nižší šlechty na plné jistotě založiti nelze a to tím méně, že Lulečtí hned statkem jako bratři nedílní společně vládli, hned se dělili a v díly své tu bratry tam strýce a ujce na spolek brali. První předek Luleckých, jejž nepochybnými prameny, a to deskami zemskými ustanoviti lze, jest *Výpustek* z Lulče, který měl manželku *Ofku*, syny *Lucka* †††) a *Čenka*, dceru pak *Šípku*, která za Čenka z Borové vdána a r. 1355 již vdovou byla. R. 1353 byla též Ofka již vdovou a vzala syny své Lucka a Čenka na své věno na spolek a Šípka jim postoupila vše, co v Lulči držela. Vedle synů Výpustkových jmenuje se touž dobou také sestřenec jejich *Bedřich*; r. 1365 učinili on a Lucek vzájemný spolek všeho statku pro sebe i dědice své. Od tohoto Bedřicha a Lucka i Čenka, synů Výpustkových jde pak posloupnosť Luleckých zemanů dále; tak se jmenují r. 1381 *Lucek* a *Bedřich* bratři stupeční, k nimž se druží r. 1397 bratr jejich *Arkleb* řečený z Hrádku, který oba bratry dotčené na zboží své v Nemoticích na spolek vzal. Touž dobou (r. 1391) jmenují se *Lucek*, *Mikeš* a *Bedřich*, r. 1376 *Ješek* a *Smil* bratři, jichžto potomci příjmí „Hvězdlička" měli. Přikupováním v Nemojanech, Hartmanicích, Držkrajovicích, Zvonovicích, Tučapech, Vážanech, Tvořehrázích, kdež r. 1385 se usadil Lucek prodav Luckovi, Janu knězi, Mikšovi a Bedřichovi bratřím zboží své v Lulči, an za to statek jejich ve Tvořehrázích a sumu peněz vzal, načež své ženě Markétě

---

*) Bedricus senior de Lilcz Bedrico dicto Motyčka de L. et suis fratribus totum, quidquid in villa Nemojan *jacente sub castro Lilcz* habuit, excluso molendino sub ipsa Nemojan jacente, vendidit. Desky Brn. VIII. č 376. r. 1406.

**) r. 1364: cum agris et pomeriis in monte ante castrum Lilcz jacentibus una cum silva, quae dicitur Boží stolček. — Desky Brn. VIII. č. 375.

***) Desky Brn. XI. č. 530; molendinum sub castro.

†) Desky Brn. VIII. č. 580: piscina supra villam.

††) Desky Brn. XI. č. 530 r. 1418: curia, que jacet ante castrum.

†††) Lucek či přehláskou Licek jest skratek jména Ludislav jako Racek od Rastislav, Lacek od Ladislav atd.

rozené Přísňákové 100 hřiven ve Tvořehrázích a 160 hřiven ve Psářích věnem ukázal.

Když války mezi markrabím Joštem a Prokopem zuřily, měli v nich Lulečtí jako ostatní šlechta též účastenství. Karel z Lulče stranil markrabí Joštovi a dostal od něho statek Vážany, který Jan ze Sovince, odpůrce Joštův, byl propadl; když pak Jan Sovinecký tím spokojen nebyl a mocí se ve Vážany opět uvazoval, pohnal jej Karel r. 1407 na soud, pravě v půhoně, že Jan ze Sovince „mi vpadl ve Vážany pravú mocí, ježto mi markrabí dal, jakož on byl provinil proti jeho zemi i proti jeho městu i také proti Jeho Milosti a to mi Jeho Milosť dala za mú službu.“ Oba soupeři však poklidem se porovnali. Bedřich z Lulče, seděním na Nemojanech, člen větve té, která měla příjmí „Motyčka,“ byl v družině vášnivého stranníka rytíře Moravanského z Kobeřic, jehožto jménem tvrz v Habrovanech držel a odtud jeho kázáním zboží kapitoly Brněnské plenil; pohonil r. 1407 tímto půhonem: „Bedřich řečený Motyčka z Lilče pohoním pana Jana rytíře Moravanského z Kobeřic z 50 hřiven, že když jsem držel tvrz Habrovany od něho, tu jeho kázáním pobral jsem kanovníkóm z Brna v Velešovicích, a on mi slíbil, ač by mi co o to zašlo, že mě ze všeho má vyvaditi bez mé škody; tu odsúzením páně Petrovým z Plumlova za to pobrání dáti jsem musil kanovníkóm 50 hřiven.“ Smil řečený Hvězdlička z Lulče zase pohonil r. 1408 Němečka ze Zahorovic, že mu tvrz obořil a Václavíka z Popovic, „že poslal na mě jsa purkrabí a vladařem, aby mi mú tvrz sbořili, nemaje ke mě žádné viny a jsúc spolu u jedněch pánóv a z jedné strany.“ Dětoch z Lulče byl r. 1405 pohnán od Procka z Řičan, že mu po dvakráte, jednou ve dne a jednou v noci vpadl ve ves Křižanovice, pobral dobytek a všechnu špíži, kostel vybil, z něho věci sebral a faráře uvěznil, ač on Procek jemu žádné příčiny nedal.

Větší časť dílů, ve které statek Lulecký rozdělen byl, spojila Eliška, dcera Divy z Lulče, která vdána byla za Jana z Myslibořic, ana díly ty dědila příčinou spolku, který otec její měl; sestřenice její, Johanka vdaná za Jana z Opatovic kladla proti dědictví odpor, avšak marně, nebo soud panský r. 1448 rozhodnul mezi oběma takto: „Mezi Eliškú a Johankú páni nalezli; jakož jest nejprvé Přibík z Dobromělic Licka z Lilče přijal na spolek i s jeho erby a tu Licek přebyl Přibíka i spadlo to na Licka a od Licka na Mikše, syna jeho i na Johanku, dceru jeho a též Mikeš učinil sstupek s Divú, strýcem svým, a Mikeš vydal Johanku, sestru svú vydal věno po ní a potom Mikeš umřel i spadlo na Divu, nej-

posléze Diva umřel i spadlo spravedlivě na paní Elšku z Lilče, dceru jeho." *) Tak spojeny téměř všechny díly toho statku v jedné ruce a r. 1476 prodala Eliška, věrojatně dcera Elšky, a tedy vnučka Divova, ves Luleč s hradem, dvěma dvory, 7 lány, podacím fary a kaply, a ves Nemojany Václavovi z Ludanic, načež Luleč a Nemojany přešly v držení Jindřicha z Lichtenburku, který r. 1523 zboží to prodal Janu staršímu Plzákovi ze Zdenína na Habrovanech, který na statek Habrovanský od manželky své Salomeny ze Lhoty na spolek přijat byl; od té doby zůstal statek Lulecký s Nemojany přivtělen k Habrovanům. A toto spojení obou zboží, Luleckého i Habrovanského stalo se příčinou, že ves Luleč v první polovici šestnáctého století, kde sektářství na Moravě bujnělo, často připomínána byla jako hlavní sídlo zvláštní sekty, která buď *bratří Lulečtí*, poněvadž v Lulči tiskárnu měla, buď *Habrovanští* slula, jelikož hlavní zakladatel a nejhorlivější podporovatel Jan Dubčanský ze Zdenína statek Habrovanský držel.

Podle přívlastku „ze Zdenína" pocházel rod pána Dubčanského z Čech, kde na bývalém Prachensku osada téhož jména jest; na Moravě osada téhož jména nikdy ve starých pramenech se nepřipomíná. **) Krom statku manželčina vládnul také svým vlastním zbožím a náležel k zámožnějším členům stavu rytířského, an v čas válečný podle snesení sněmovního dva nebo tři koně zbrojné anebo šest nebo devět pěších do pole vypravoval. ***) V kterém náboženském vyznání byl vychován, není známo; zdá se však, že katolíkem nebyl, an na faru Lulečskou dosadil kněze Jana, o kterém soudíme, že nekatolíkem byl, poněvadž katolické vrchnosti poddané své v okolních osadách k Lulči přifařených nepřidržovaly, aby desátek faráři Lulečskému odváděli. Kterýžto farář r. 1523 pohnal biskupa olomuckého Stanislava, že lidé jeho v Tučapech, pak radu města Vyškova, že poddaní Vyškovští ve vsi Zvonovicích, a abatyši Králové kláštera v Brně, Johanku z Boskovic, že lidé její v Rostěnicích desátek k faře Lilečské neodvádějí a vrchnosti jich k tomu držeti nechtí. Když pak farář Jan, než nález soudem učiněn jest, umřel, pohnal Jan Dubčanský biskupa a abatyši svrchudotčené pro ten desátek zadržený. †) Brzo na to měl roztržku s farářem Vážanským a s pa-

*) Lib. cit. 3, 701.

**) Píši Zdenín, poněvadž tak píší Půhonné knihy XVI. století a osada ta posud v Čechách tak se vyslovuje; teprv později stalo se na Moravě zvykem vyslovovati Zděnín.

***) Sněm. pam. Kniha I. 65. 66.

†) Půhonné knihy těch let str. 3. 150.

tronem té fary, převorem Kartuziáků v Nové vsi u Brna, jejížto krvavý konec stal se příčinou, že Jan za nejkrutějšího nepřítele katolického kněžstva se považuje. K faře Vážanské přifařeny jsou také Habrovany; již r. 1518 žaloval farář Jan, že Dubčanský jemu desátek, jenž se ze dvora Habrovanského dávati měl, pobral a když pak Dubčanský r. 1523 v Habrovanech samých kostel vystavěl, zdá se, že se tím z fary Vážanské vymíniti chtěl. Vzešel z toho konečně spor o patronat sám, jak souditi lze z půhonu, kterým manželka Dubčanského Salomena roku 1524 převora Kartuziackého, Václava, pohnala, aby jí listy, kteréž on na podací fary Vážanské má, před zemským soudem položil.*) Avšak pře neobdržela; ale nicméně Dubčanský faráři Vážanskému desátek z Habrovan dávati poddaným svým nedopouštěl. Farářem Vážanským byl tehda jakýsi Bartoš, kterého někteří omylně s Bartošem z Biliny ztotožňují, muž prchlý či snad příliš horlivý, který neuvažoval, že v takové době rozkvašené více šetřiti bylo sprostnosti holubičí a chytrosti hadí, než tvrdošijně na právě svém státi. Zdá se, že již roku 1524 buď sám na Habrovanech vězněn byl anebo od lidí Dubčanského týrán jest; nasvědčuje tomu půhon, kterým Bartoš pohnal roku dotčeného manželku páně Janovu jako držitelku Habrovan, aby mu několik poddaných svých a pak šerhu i fojta před soudem k svědectví postavila. Téhož roku Dubčanský sám pohnal kapitolu Brněnskou, že rozkazem jejím poddaný jeho Klimeš v Brně jat, mučen a o zdraví připraven jest a že kapitola toho napraviti nechce; nález učiněn, že Klimeš bez viny trápen byl a že kapitola to napraviti a nahraditi má dvěma kopami groší.“ **)

Co se týče faráře Bartoloměje či Bartoše, nepřišel s Dubčanským již na dobrou míru; bezpochyby zbraňoval Dubčanský lidem svým dále, aby desátku na Vážanskou faru neodváděli a farář Bartoš tím větší vášní proti němu zahořel, an Dubčanský, jako horlivý sektář proti katolicismu brojil. Ze soudních kněh jde na jevo, že farář Bartoš jakéhosi Matěje Habrovce, pacholka Dubčanského, platem najal, aby Habrovany zapálil, což tento také učinil a tím mnoha chudým lidem velikou škodu spůsobil;***) mimo to přimlouval farář Habrovci dávaje mu padesát zlatých, aby pána svého zastřelil. Habrovec, který několikráte oheň zakládal, tak že při jednom ohni také dvůr habrovanský shořel, byl prozrazen a chycen a vyznal na mučení, čí návodem to učinil, načež Dubčanský faráře na svobodné

*) Půh. kn. t. roku str. 142.
**) Půh. kn. t. roku str. 81. 245.
***) Půh. kn. roku 1528 f. 43.

cestě vzíti, na Habrovany přivésti a před Habrovce postaviti dal, který knězi všecko vůči mluvil, k čemu se již dříve byl znal; po tomto vyznání byl Habrovec jako požárník spálen. Avšak Dubčanský dal i faráře Bartoše mučiti, který se, ovšem na mukách, znal, že Habrovce za padesát zlatých najal a že mu na to kopu dal i že mu knoty sám strojil a jej také k tomu měl, aby Dubčanského zastřelil. Když olomoucký biskup Stanislav o tomto mučení kněze Bartoše se dověděl, žaloval r. 1528 při soudě Svatojanském v Olomouci pro tu věc na Jana Dubčanského, že kněze nevznášeje viny jeho dříve, jak to církevní právo předpisuje, na biskupa jeho, zmučiti dal a že jej posud u vězení svém má; biskup žádal, aby kněz Bartoš do Olomouce přivezen a zde hojen byl. — Dubčanský vyložil věc, jak se stala a dotvrdil ji svědectvím sedmi osobami stavu panského a rytířského; biskup však namítal, „že žádný na kněží tím spůsobem sahati nemá, než jestliže který kněz co učiní, že on má jej trestati, jakž vina jest, na zdraví a na hrdle a že on na to výsady má. Páni žádali, aby ty výsady ráčil ukázati a Janovi kázali toho kněze přivésti. I byl přivezen a do šerhovny dán, ale hojen nebyl." Sedě v šerhovně Bartoš zase zapíral; Dubčanský slyše to šel tím, že on nedal kněze zmučiti, nýbrž lotra, který ohavným činem svým již ze stavu kněžského vystoupil a v stav lotrovský se dal, jako na př. Jindřich Batelovský z Prostého, který udělav falešné listy, ač stavu rytířského byl, přece souzen jest jako lotr, any mu dva prsty, kterými přisahal, uťaty jsou, on sám pak s těmi listy, které falšoval, u šibenice spálen byl. Tak prý se to má s Bartošem, který zločinem svým se dal mezi lotry; a protož žádal Dubčanský, „aby páni jeho i chudých lidí jeho v tom litovati ráčili jako jednoho landfridníka nad takovým zhoubcem a jemu konec učiniti ráčili podle vyznání jeho." Soud učinil pak tento nález: „poněvadž jest ten jistý kněz ze stavu svého kněžského vystoupil, a ve stav lotrovský se dal k tomu nájmu a že se v tom znal před mučením i v mučení i po mučení a nyní zase pří, aby znovu mučen byl a zdá-li se J. Milosti knězi biskupovi osoby dvě nebo tři při tom mučení míti a též Janovi povědíno, chceli též tam poslati a že páni také osoby tam poslati ráčí." Když pak Bartoš podle toho nálezu mučen byl a opět k činu svému se znal, „spálen jest u šibenice Olomucké; a neodjímali mu svěcení žádné, prstů ani pleše, se vším shořel na prach." *) Po hrozné smrti Bartošově žaloval Dubčanský jménem své manželky na převora Kartuziáků v Nové vsi u Brna, Hynka, „že

*) Viz kn. Drnovskou str. 105.

jest Bartoš někdejší farář Vážanský najal Matěje Habrovce, že jest ves Habrovany vypálil a lidi v záhubu přivedl, a on kněz Hynek pobrav dobytek, statek a obilí, vůz a jiné všecky svršky po témž Bartošovi zůstalé, toho týmž lidem, co jest se jim škody skrze téhož Bartose Vážanského faráře stalo, napraviti nechce."

Tento hrozný konec kněze Bartošův jest na příčině, že Dubčanský se považuje za krutého nepřítele katolického kněžstva; že on jako hlava sekty nekatolické a kacířské ovšem přítelem kněžstva nebyl, nelze upírati; ale uváží-li se, že vina kněze Bartošova, nehledě ani k nálezu soudu a práva zemského, na základě vyznání Habrovcova jest zřejmá, vyznati sluší, že právě tímto případem krutosť jeho dokázána není, ano mučení za doby té bohužel bylo obyčejným právním prostředkem; a že tehdejší věk tu věc Dubčanskému na nejhorší stránku neobracel, vidí se z toho, že abatyše Králové kláštera právě téhož roku 1528 Dubčanského žádala, aby při její před soudem zemským vedl, když fařář Obřanský na ni žaloval, že poddaní její z Husovic jemu desátku dávati nechtějí.*) Ovšem tvrdé jeho pronásledování Bartoše nehodí se k těm zásadám, které jeho sekta, jak níže uvidíme, do světa hlásala.

Která a zdali vůbec nějaká zvláštní příčina Dubčanského poháněla, založiti sektu novou, není známo; avšak není snad ani zapotřebí, po zvláštní příčině k tomu slíditi, poněvadž sektářství tehda tak bujnělo, že látkou ku tvoření nových sekt veškera duchová atmosféra naplněna byla. Od té doby, co Hus jednotu víry a nauky katolické v zemích českých byl zrušil, rozpadla se tato rozštěpená jednota na více kusů, které opět na menší kousky se drobily, tak že na sklonku patnáctého století na půdě české vedle katolicismu také tak zvané české bratrství kořeny své zapustilo, které však několik menších sekt ze sebe vyhnalo. Jakož pak semeno, které Hus byl rozsel, větrem rozličných predikantů také v Němcích se ujalo, z něhož pak zvláštní sekty vyrostly, tak opět jako na vzájem nové sekty německé působily na země naše, které spisy tak zvaných reformatorů německých Čechy a Moravu zaplavovaly. Výrobky z duchové dílny Luterovy, Melanchtonovy, Zwingliho, Karlstadta, Bucera přicházely hojně do Čech a na Moravu a zvláštně v Moravě bejlí toto se rozšiřovalo a hlavy mátlo. Luter ovšem počal boj svůj proti staré církvi velmi vítězojistě, tvrdiv o sobě, že ústa jeho jsou ústy Kristovými, a že tudíž o víře, kterou on káže, ani andělům by souditi nedopustil. Ovšem andělé o víře jeho nové nesoudili, ale soudili o ní lidé právě tak vášniví jako byl Luter sám a jest to

*) Viz Půh. kn. t. roku str. 34.

věru jen důkaz i jeho naivnosti i domýšlivosti, divil-li se opovážlivosti těch, kteří slovům jeho nepřísahali. Luter zničil rouhavě řečmi necudnými autoritu církve i úřad její učitelský postaviv na místo této odvěké autority samovolný výklad biblí. Jako on podle smyslu svého biblí vykládal nedbaje při tom úřadu učitelského v církvi, tak i jiní vykládali biblí podle chuti a potřeby své nedbajíce autority Luterovy. Každý novotář odvolával se při nejopovážlivějších výkladech svých na vnuknutí Boží, které ducha jeho osvětluje; hlásal tedy, že Bůh sám z jeho slov mluví a zatracoval tedy ty, kteří s ním jednoho nebyli smýšlení, jako kacíře, kteří pravému slovu Božímu ucha svého neotvírajíce, pohanským modlářstvím se proviňují. Tito vykládači rozesílali moudrosť svou po všem světě a podněcovali tím kvas, který bez toho již ve srdcích mnoha lidí kysal. K sektám, které tehda na Moravě již byly a z nichž jmenovitě jednota bratrská na několik odvětví na př. Malá strana, Amosité, Mikulášenci, Kalencovci atd. se rozštěpila, přišlo nyní učení Luterovo, Zwingliho atd. hlavně však Novokřestěnci. Ač sekta tato nic jiného nečinila, než Luter a Zwingli, ana právě tak samostatně v biblí bádala a ji vykládala jak oni a proti všemu, co v církvi na objektivních základech spočívalo, právě tak brojila, jako oni, přece byla hned na počátcích svých od Luteranů a Zwinglianů krutě pronásledována. Není divu; oba reformatoři odnímali církevní statky, aby tím obce a světské vrchnosti obohacovali, novokřestěnci však hlásali kommunismus, který v kuchyních (po německu: haushaben) prakticky prováděli. Jsouce již v Němcích na více sekt rozděleni, drobili se také na Moravě, kde hlavní sídla jich původně byla Mikulov, Slavkov a Hustopeč. Brzo také mluvilo se na Moravě o novokřestěncích *Slavkovských* jako zvláštní sektě, pak o *Hustopeckých;* jiná jména byla *Gabrielovci* podle Gabriela Ascherhama z Bavorska, *Filipovci* podle Filipa Blauermela ze Švabska, *Malohoufští* (Kleinhäufler), *Mečíci* (Schwertler), *Sobotníci* (poněvadž sobotu světili), až konečně obyčejně se jim říkalo bratři *Huterovští* podle Jakuba Huttera z Tyrolska na Moravu přišlého, který v Slavkově se usadil, ve kterémžto městě páni z Kounic ochrannou ruku nad novokřestěnci drželi. Mimo tyto hlavní odrůdy byli mezi novokřestěnci také takoví, kteří božství Krista Pána zapírali, jiní, kteří cizí ženy pojímali, jiní zase tvrdili, že víra není leč slovem v nás vtěleným, že tedy Kristus v nás se naráží a tím se pantheismu blížili. Nápadno jest to, že hlásatelé nauky novokřestěnské byli na větším díle lidé prostí, kteří učeného vzdělání nemajíce tím bezohledněji učení reformatorův až do nejposlednější důslednosti vyvíjeli a do praktického života uváděli.

Kdežto novokřestěnci všude pronásledováni byli od katolíků i protestantů, vedlo se jim na Moravě aspoň na začátku dosti dobře a protož se sem z „horních zemí“ jen hrnuli. Když ale r. 1526 pověstný Baltasar Hubmaier na Moravu pod pány Lichtensteinské do Mikulova se stěhoval, tam tiskárnu zřídil a z ní traktaty své do světa rozesílal, upozorněn na to král Ferdinand a zůstal na sněmě Znojemském se stavy na tom, aby nová sekta nejpřísnějšími prostředky utlačována byla. Tak v Brně spálen jest na velikonoční neděli 1528 Tomáš Waldhauser a Hubmaier sám ve Vídni, kamž jej páni z Lichtensteinu vydati musili, dne 10. března téhož roku.

Jan Dubčanský vida, že také ti, kteří v theologii učeni nebyli, církev opravují a — ovšem podle rozumu svého — na starý, původní spůsob navracují, pocítil v sobě též povolání očišťovatelem církve z bludu modlařského se státi. Kdy v něm ta myšlenka se ujala a jaké na začátku měl pomocníky, není známo; avšak podle knihy, jenž nadepsána jest „Ukázání v dvojí strance etc.*), ve které se mimo vypsání řádu služeb božích též původ jednoty Lilecké popisuje, souditi lze, že okolo r. 1520 jednotu svou zakládati začal. Za hlavního pomocníka, zdá se, že hned při počátku své činnosti měl jakéhosi Václava z Lulče. Původně získal přivržence nového učení ze svých poddaných, jmenovitě v Lulči a v Habrovanech, tak že nová sekta mnoho věřících neměla. Poněvadž pak síla nové nějaké sekty za doby té a tudíž také síla toho ducha svatého, který ji řídil, se měřila podle množství přivrženců a prostoru, po kterém rozšířena byla, proto Dubčanský jako všichni sektaři toho věku, seč byl, o rozmnožení počtu přivrženců se staral. Praví se v dotčeném Ukázání, že zakladatelé nové nauky jsouce vychováni nejvíce v náboženství katolickém přede všemi jinými víře své získati chtěli kněží katolické bezpochyby proto, aby výtečnosť a bohumilosť nového učení tím nápadněji se ukázala, když ani kněži katoličtí jeho přesvědčivým důvodům odolati nemohli; protož prý poznavše již předešlých časů darem a milostí Pána Boha i z písma svatého, že náboženství církve katolické, „v kterém s veliké strany hned od své mladosti stáli,“ jest veliké od pravdy poblouzení a zavedení, pro uvarování hněvu

*) Úplný nápis zní: „Ukázání v dvojí strance, nejprvé pořádku služebného tak v věcech podstatných jako nápadních, kterého za řád pravý a Bohu vzácný užívali od počátku lidského pokolení až do příchodu Krista Pána. Druhé o původu jednoty i také o všem pořádku služebném, kterého v svém shromáždění užívaji podle příkladu Krista Pána a naučení apoštolského Bratří a Starších de Monte Liliorum jináč z Hory Lilecké. Leta 1534.“

Božího a budoucí pomsty od něho odstoupili. „Však přes to nic“ praví se na str. 125, „jsme všetečně a kvapně před sebe nebrali, neb za některý čas po poznání pravdy, která se zjevně v okolních krajinách již hlásala, *mnozí jsme ještě při kněžích papežských a v jeho náboženství stáli*, při tom ukazujíce zjevně písmy a důvody tak zákona božího jako učitelů věrných, v tom býti jejich veliké zavedení a od pravdy Krista Pána poblouzení i k tomu jsme je často napomínali jako přátely milé, aby vyjdouce z bludu modlářského ku poznalé pravdě spolu s námi přistúpiti neprodlévali, nechtějí-li se vším lidem, který jich v tom falešném náboženství následuje, v budoucí hněv boží i také ve věčné zahynutí upadnúti.“ Na toto spasitelné napomenutí prý někteří kněži katoličtí ihned víry své se zřekli, „mši papežskou se všemi řády zjevně přede vším lidem zhaněvše za největší kacířství a modlařství napřed jmenovaných učitelů potupili, ano věčně odpovídali a skutečně od ní odstúpivše počali se řemeslu učiti, aby rukama svýma pracujíce tělesné živnosti mohli sobě dobývati.“ Tato práce těžká však se kněžím těm prý nelíbila a proto prý se vrátili k starému náboženství a ku staré službě své: „nebo té služby řemeslo jest velmi lehké a spěšné; než jiní řemeslníci někdy počnou dělati, již kněz papežský svatvečer bude míti.“ Jiní kněži nemohli prý pro mdlou víru „z modlařského malomocenství“ vyjíti, jiní opět zjevně novémn učení stavěli se na odpor, „a pro svú modlařskú mši rozhněvavše se rozličně nás haněli, Luteriany a novověrci nazývali, potom zbouřili proti nám všecku moc světa, pány, úřadníky i obce a oni jsouce tak zbouřeni lepšího naučení z písma svatého nedavše některé vsázeli do vazby a tam jich za dlouhý čas u vězení nechali, některé z obcí ven vypovídali, některé rozličně trápili a jiným přísně zapověděli, aby více takových věcí nekázali a neučili.“

Když Dubčanský se přesvědčil, že kněží katolických pro novou víru získati nelze, ustanovil se se staršími jednoty své na tom, přívržence na jiné straně hledati. Nezbývalo, leč obrátiti se k jednotě bratrské a té výbornosť a samospasitelnosť nové víry vyložiti a je takto z víry bratrské na novou víru Luleckou obrátiti. Za tou bezpochyby příčinou meškal r. 1526 v Čechách, kdež v Praze se seznámil s Matějem řečeným poustevníkem, který po $1^1/_2$letém vězení dne 23. října téhož roku na svobodu propuštěn byl. Matěj poustevník byl muž beze všeho vyššího vzdělání; znal jen biblí, ale tu znal téměř celou nazpaměť a tím se domníval, že jí žádný tak nerozumí a žádný ji tak pravdivě vyložiti neumí jako on. Umínil si pravé — t. j. podle jeho smyslu pravé — náboženství křesťanské,

ode všech příměsků posavádních katolických i nekatolických očistěné v původní jednoduchosti a ryzosti obnoviti; jemu nebyli pouze katolíci, nýbrž také kališníci a bratři i všechny sekty bratrské hříšnými modlaři, pyšní služebníci Antikristovi, kteří jen ďáblu slouží a proto v šatstvu, v jídle a pití nádherně a labužně si vedou. Sprostnosť původního křesťanství, jakou si ji totiž představoval, ukazoval tedy již na zevnějšku svém; nosil šat špinavý, jedl málo a nejraději se potuloval po samotách a pouštích — odkudž také jméno jeho — na kterých o pravdě a víře křesťanské přemýšlel a pak fanatické bludné učení své v Praze a v okolí hlásal. Konec jeho činnosti učinil administrator Cahera, který jej v březnu r. 1525 do vězení vsaditi dal, odkudž teprve den po volbě Ferdinandově dne 23. října vypuštěn byl. Jsa dán na svobodu obrátil se do Moravy k panu Dubčanskému, jenž právě tehda v nejpilnější práci ku spasení bludného světa směřující byl. Tak získal Dubčanský nového spolupracovníka jako dvorského svého theologa, s nímž vespolek bašty víry bratrské dobýval.

Jest pravdě podobno, že Dubčanský často soukromé rozmluvy s kněžími bratrskými míval, aby je o pravdě svého učení přesvědčil a tím je pohnul, aby jednotu opustíce na jeho stranu se dali. Avšak marně; anoť zdá se, že spis r. 1526 proti Habrovanským „*o znamení a pravdě*“ z prostředku jednoty bratrské vyšel. Vida že soukromé vyjednávání nevede jej k cíli, odhodlal se hlavě jednoty, bratru Lukášovi, psáti do Mladé Boleslavi a jeho za rozmluvu žádati. Mistr Lukáš však k tomu nesvolil řka, že k tomu příčiny není, any zásady víry bratrské tolika veřejnými osvědčeními dobře známy jsou a bratři nemíní víru svou opustiti; kdyby však Dubčanský se svými přivrženci k jednotě bratrské dáti se chtěl, toho že svobodnou vůli má a že přijat bude. Nicméně Dubčanský odbyti se nedal; poslal Lukášovi ještě druhý a třetí list, ale opět bez výsledku, leč by to za výsledek se považovati mohlo, že toto dopisování v zemi, jmenovitě u šlechty, mnoho hluku spůsobilo. K žádosti několika pánů moravských dal Dubčanský dopisy své a odpovědi na ně vytisknouti pod nápisem: „Pana Dubčanského neb Habrovanského listové bratřím Boleslavským poslaní, i také jich odpovědi zase psané, tuto spolu jsou vytištění k žádosti uroz. p. p. Janovi z Lipého a na Krumlově, najv. maršálku král. českého, p. Dobešovi z Boskovic a na Rosicích, p. Krištofovi z Boskovic a na Třebové, v Prostějově 1527.“ Spisu toho nezachoval se žádný výtisk; známe jen nápis jeho z římského indexu a nelze nám tudíž souditi o obsahu jeho. Že však ono dopisování rozedmulo hořkou nenávisť

v Dubčanském proti bratřím a zvláště proti Lukášovi, na to máme důkaz nejen v odpovědi, kterou bratří na to po kouskách dávali, i v odpovědi, kterou dle Blahoslava zase Dubčanský jim odvětil, nýbrž také ve spise r. 1531 vydaném: „Ukázaní nedostatků i také neupřímnosti učiněné nám od starších Bratří“ a mimo to také v jiných narážkách, kterými se Dubčanský při každé příležitosti bratří a jich učení dotýkal. Tak praví ve spise svrchu dotčeném o původě bratří Lileckých na str. 113, že učení bratří českých bylo dříve mnohem čistší než za bratra Lukáše, který chtěje také zámožnější do jednoty své přilákati, od dřívější přísnosti upustil a leckteré nevázanosti v ní trpěl. „A to stálo při té jednotě až do času bratra Lukáše, který byl starším a biskupem též jednoty aneb téhož náboženství, v kterémžto pro napřed pověděné těžkosti a častá trápení počali sobě mnozí stýskati, neb netoliko živnosti tělesné a statku podle světa nemohli dobývati, ale také ani prvé dobytých nedali jim v svobodě užívati, neb je do vězení sázeli, ven z obcí vypovídali a některým i životy odjímali. To bratr Lukáš znamenav porozuměl tomu, že nemnoho bude míti v svém náboženství bohatých měšťanů a podle světa povýšených, bude-li taková nesvoboda a takové trápení v jeho jednotě od antikrista díti se. A z té příčiny, jakož sám bratr Lukáš v odporu proti Kalencovi pokládá, že se spolu všickni starší a to na deset let scházeli a radili, časté sbory s posty a modlitbami mívali, hledajíce toho prostředku, kudy by slušně širší cestu a prostrannější bránu do své jednoty prodělati mohli. Ale že jest nemožné tomu jináče podle svědectví písem býti, leč by se prvé šelmě poklonili a cajch neb caracter její na svá čela aneb na ruce přijali, protož to znajíce výpověď z Brandejského sněmu tak učinili, aby bratr jejich jednoty jsa nucen mohl býti s přísahou rychtářem, konšelem, šenkéřem, cechmistrem, na smrť zloděje odsouditi, na vojnu táhnúti; i to učitelé a starší té jednoty zjevně doložili: zabije škůdce svého a nepřítele, jako jiného vlka neb medvěda, aby sobě z toho žádného svědomí nečinil.... A takovým spůsobem pokoj sobě s antikristem učinivše a se světem v mír všedše širokú cestu a prostrannú bránu do své jednoty i ke všem svobodám tělesným učinili, neb jich již nemá proč antikrist trápiti a svět od sebe pryč honiti, poněvadž se s ním takměř ve všem srovnávají, v čem se mu předkové jejich protivili a čím ho na sebe nejvíce popouzeli.“

Ovšem, když bratří čeští s antikristem v mír vešli a s ním na dobrém spůsobu byli, nelze se diviti, že svatí z hory Lilecké s nimi žádného spolku míti nechtěli, ač dříve ovšem o sjednocení

s nimi se pokoušeli a též později s nimi se spojiti chtěli. Ale jak Dubčanský bratří hledal, aby jimi sektu svou počtem rozmnožil, byl s druhé strany hledán on i s přivrženci svými od sekty nedávno na Moravu přišlé, aby přijmouce její učení bezpečnou a prostrannou bránu do království nebeského nalezli. Byli to novokřestěnci, kteří Dubčanského a bratří jeho do svého Sionu přivesti chtěli. Zdali Dubčanský hned při počátcích své činnosti měl nějaké styky s novokřestěnci, není nám známo; ale podobá se pravdě, že tomu tak bylo; neboť tehdejší sektáři na vzájem sebe napomínali, učení své jiným předkládali a takto smýšlení své vespolek zpytovali. Baltasar Hubmaier svrchu dotčený vida, že Dubčanský ve mnoha článcích podobně učí jak on, poslal mu r. 1527 své pojednání o nejhlavnějším článku učení svého, o křtu totiž, kteréžto nadepsáno jest: „Ein Form ze Tauffen im wasser, die underrichten im Glauben. Nicolspurg 1526.“ V dedikaci vyzývá Dubčanského, aby o tomto spise, v němž se obřady při druhém křtu v Mikulově a jinde u novokřtěnců zachovávané vypisují, s Janem Sylvanem, Kristianem Endfelderem, eklesiasty v Ivančicích a s jinými křesťanskými bratřími radu vzal, zdali obsah a učení jeho s písmem svatým se srovnává, kterýžto obsah Hubmaier že veřejně přede všemi brániti chce. Konec dedikace, že víře své žíti a umříti chce, že ale běda všem, kteří by v jeho nevinné krvi ruce své smýti chtěli, vyjadřuje předtuchu Hubmaierovu, že usnešení sněmu Znojemského svrchu dotčené krutě se ho dotkne, kterážto předtucha strašně se vyplnila; neboť ještě na podzim téhož r. 1527 do Rakous odvezen jest a na jaře r. 1528 ve Vídni na předměstí řečeném Erdberg spálen.

Dubčanský na spojení s novokřtěnci nevešel; jednak štítil se snad náramně přísných snešení, které sněm Znojemský proti nim vydal, s druhé pak strany nechtěl s nimi nic společného míti, jelikož mnozí z nich kommunismus praktický prováděli a jmenovitě vrchností světských neuznávali, což jemu jako člověku rytířskému a dosti hojným statkem vládnoucímu ovšem se nelíbilo. Nicméně však, ač se s nimi ani v učení o druhém křtu ani ve zrušení vrchností světských nesrovnával, nepřátelsky k nim se nezachovával, nýbrž litoval, že oni na tolik malých sekt se rozpadli, které mezi sebou krutě se pronásledují; praví§ v Ukázání na str. 122: „David Burda na Bratří po druhé křtěné v Slavkově prosil klekši, aby oheň s nebe sstoupil a spálil je, nevěda sám nebohý, čího jest duchu.... A tak o haněních a potupováních, která mezi nimi tak v řeči jako ve spisech zjevně běží, nad čímž věrní a volení boží nemalý zármutek mají, i také z druhé strany veliké podivení, proč

Pán Bůh všemohúcí ráčil na tak malou hrstku bratří po druhé křtěných takové dopustiti roztržení a mezi nimi tak škodná jedněch druhých hadění a potupování neb v nejmenší věci jeden druhému nechce ustúpiti ani ho v čem snésti než každý od sebe bude a jako trn pryč odhání bodlavými a hanlivými slovy."

Když tedy Dubčanský pozbyl naděje, že Bratři nebo katolíci k němu se přidají, a přesvědčení nabyl, že připojení se jeho k novokřtěncům anebo přidružení se těchto k němu, i kdyby je provesti lze bylo, novému učení jeho jen na ujmu bylo, odhodlal se učení své určitě a dogmaticky sestaviti. Pomocí mu při tom byly spisy německých reformatorů Lutera, Zwingliho, Melanchtona, Oekolampadia, Bucera a jiných; prozkoumal již před lety společně s Matějem Poustevníkem a Václavem z Lulče učení dotčená, aby z nich vybrali to, co by podle jich rozumu písmu svatému nejbližší bylo; nyní pak dali se opět do zkoumání, aby na pravém a doslovném znění svých článků víry se stanovili. Praví v Ukázání na str. 128: „A když jsme to v jistotě poznali, že kněží papežští nemohou a nesmějí skutečně k poznalé pravdě a k pravému řádu služby boží přistúpiti..., hned jsme se sami najprv starší ve jménu Ježíše sešli a tu Pánu Bohu pomodlivše na tom jsme jednomyslně zůstali a zavřeli, abychom na kněží více nehleděli ani jich dále čekali, ale již skutečně k náboženství křesťanskému a k pravému pořádku služebnému tak v věcech podstatných jako nápadných podle pravidla zákona božího přistoupiti a tak toho v svém shromáždění se všemi věrnými hleděli užívati, pokudž by možné bylo, neuchylujíce se ani na pravo ani na levo. Však ještě i to jsme v bedlivém rozvažování měli (pro uvarování příčiny k utrhání), abychom sami ze sebe tohoto předsevzetí počátek nebývali, pokudž by možné bylo bez ublížení písmu svatému a našemu svědomí trpělivé, *než abychom podle exempláře zákona božího všecky jednoty hleděli změřiti a kteráž by najbližší smyslu jeho byla a s ním se ve všem srovnávala, k té abychom přistoupili* a spolu s ní ve všem podle zprávy zákona božího, příkladu Krista Pána a učení apostolského řádu služebného hleděli užívati i také s ní v tom jedno býti. A v těch časech vyšli rozliční spisové a traktatové z mnohých krajin okolních v obec všem vydaní tak v latinské jako v německé řeči, *zvláště z města Basilé, Cyrycha a Strospurka* etc. V kterýchžto zjevně oznamují a vypisují předkem pravé náboženství křesťanské a potom všecken pořádek církve svaté obecné tak v věcech podstatných a nápadných, kterého v svém shromáždění podle důvodu a příkladu písem sv., pokudž jim na ten čas možné, užívati hledí." Majíce tyto spisy,

v nichž reformatoři němečtí žádají, aby učení jich buď vyvráceno anebo následováno bylo, v rukou svých, čekali přívrženci Dubčanského několik let, „byla-li by lepší od koho o tom zpráva neb naučení dáno. A když se nic jistšího a důvodnějšího z písma sv. nemohlo dočkati než nekřesťanské hanění, rozličná trápení i některým životů odjímání, *tehdy léta po narození syna božího* MDXXVIII. *v neděli na konec masopusta v Routce v obecním sboru, kdež se takměř všickni bratři byli sešli, tu teprv starší svůj úmysl oznámili a na čem sami prvé zůstali i také co mezi sebou zavřeli, toho všem jiným bratřím k bedlivému rozvážení o rozsouzení podali.* A když to všickni spolubratři před se vzavše bedlivě rozvážili a rozsoudili i také za slušnú a potřebnú věc k následování všem věrným a křesťanského náboženství v pravdě žádostivým, což před se starší vzali a na čem prvé sami zůstali, býti uznali, hned zase všickni jednomyslně starších žádali a prosili, aby ten úmysl předsevzatý s pomocí Pána všemohoucího beze všeho meškání konali a tím déle již neprodlévali. *Při tom také čtení artykulové zjevně přede všemi bratřími o pravém náboženství křesťanském i také o pořádku služebném tak věcí podstatných jako nápadných,* kterého v horních zemích v svých shromážděních užívají, jakož napřed jmenovaní spisové to v sobě zavírají i také všem k rozsouzení podle písma sv. podáváno. *A když nic písmu sv. v nich odporného nenalezli, hned je všichni bez odporu za pravé přijali, k nim přistúpili a všecky, kdož by podle nich, písmu sv. neodporujíc, pořádek služebný v napřed pověděných věcech tak konali, za věrné a milé své bratří býti vysvědčili.* A tak tento řád služebný, kteréhož věrní od dávných časů užívali, v naší jednotě vyzdvihše a k němu přistúpivše za prospěch i také za šťastné skonání Pánu Bohu jsme se jednomyslně pomodlili a při tom z této milosti a daru Pána Boha spolu pochválivše s velikým potěšením a s uspokojeným svědomím na různo jsme se rozešli.“

Ač Blahoslav v historii jednoty bratrské ovšem jaksi změtěně praví, že brzo po příchodě Matěje Poustevníka nová sekta Habrovanská správu sobě zřídila ustanovivši Dubčanského za hlavu či biskupa a mimo něj také kněží, nelze přece pochybovati, že jako v sobě uzavřená, dogmaticky ustálená a určitými obřady opatřená společnosť náboženská se teprve v neděli masopustní (= 23. února) r. 1528 v Routce zřídila. Proč právě přívrženci její za tím účelem v Routce, malé osadě mezi Opatovicemi a Letovicemi položené a nikoli v Lulči neb Habrovanech jako na statcích Dubčanského se sešli, toho příčiny neznáme; snad měli naděj, že bratr Kalenec,

jenž po vyhnání svém z Prahy od r. 1521 jako v úkrytě v Letovicích žil, jim bude raden a pomocen, anebo dokonce s nimi se spojí. Okolnosť, že později Kalenec (1543) proti Habrovanským psal, tomu nevadí; tehda, když sbor Habrovanských v Routce shromážděn byl, spojovala Kalence i Habrovanské společná nenávisť proti bratřím a hlavně proti bratru Lukášovi. Jako Kalenec náruživě proti Lukáši psával, tak to činili i Habrovanští, kteří mimo to i Kalence proti Lukáši a bratřím se zastávali. Anebo vyhýbali se Lulči a Habrovanům pro blízkosť statků biskupa Olomouckého, aby zpráva o shromáždění příliš rozhlášena nebyla, což vůči snešením sněmu Znojemského tehda dosti nebezpečno býti mohlo.

Nově zřízená sekta neustála brojiti a brániti se proti bratřím. Zdá se však, že v Prostějově, kde bratři vládli, jen neráda tisknula traktaty proti bratřím čelící; tiskařství za doby té sloužilo téměř výhradně účelům strannickým, jak za naší doby žurnály; tiskárna od katolíků zřízená netiskla věci protestantské a naopak, tak že strana, která zásady své k platnosti přivésti a proti odpůrcům brániti se chtěla, tiskárnu svou míti musila. Vždyť bratr Kalenec r. 1543 si stěžoval, že důležité spisy do světa poslati nemůže, poněvadž nemá tiskárny, která by tisk obstarala. Nechtějíce tedy záviseti na dobré neb zlé vůli jiných ustanovili se Habrovanští založiti zvláštní tiskárnu, kterou jim v Lulči prostějovský inpressor Kašpar Neděle, jinak také Aorgus neb prostě Kašpar Prostějovský řečený buď zřídil, buď svou tam z Prostějova přeložil. Tiskárna, která stála snad na blízku poustevnice, tiskla na své výrobky buď „Z hory Lilecké“ anebo „de neb in monte Liliorum.“ První tisk z tiskárny Lilecké vydaný, kde místo tisku udáno jest, byly: „Písničky křesťanské ke cti a chvále boží z mnohých jiných sebrané i v nově složené přes celý rok a mnohé jiné obecné. Léta 1530. Kaspar in monte Liliorum,“ písně to, v kterých hrozně málo poesie, za to ale mnoho dogmatiky jest.

Jak svrchu dotčeno, bylo nepřátelství mezi bratřími a sektou Dubčanského velmi tuhé. Když bratři vydali spis „o kusé víře,“ ve kterém jmenovitě všecky za scestníky a bludaře vystavují, jižto ve přítomnosť Krista Pána v svátosti oltářní nevěří, vydal proti tomuto spisu Jan Dubčanský spis, ve kterém právě svátosť tu vydává za pouhé znamení a nikoli za podstatné zřízení církevní. O odpovědi té zmínku činí Blahoslav v historii Jednoty, právě, že r. 1528 v Prostějově vydána byla. Nelze pochybovati, že v ní též zásady hlásal jako ve spisu „O gruntu lidského spasení,“ o kteréžto „knížce“ se zmiňuje v Ukázání na str. 34, kdež také přivádí za spis podob-

ného obsahu „knížku“ o „království Kristově a Antikristově s obojího království službou.“ Oba spisy či obě „knížky“ zajisté byly vydány před r. 1533, poněvadž se připomínají v dotčeném „Ukázání v dvojí stránce,“ jež r. 1533 tiskem vyšlo.*) Jakkoli spor mezi oběma sektami vášnivě veden byl, přece doufali Habrovanští, že smrtí bratra Lukáše, který 11. prosince 1528 svůj život dokonal, nejhlavnější odpůrce proti spojení obou vyznání odstraněn bude. Jakmile zpráva o jeho smrti se roznesla, jednali rozvážlivější v obojí straně o tom, zdali by nyní nebylo možné, aby Jednota a Habrovanští se spojili; neboť ustavičné hádky ostudné byly mnohým tím více na odpor, čím většího vlivu na Moravě nabyla strana mírná, která by ráda pokoj v zemi byla viděla a proto nejen jednotlivé strany k mírnosti a smíření napomínala, nýbrž také na sněmu Olomuckém 1530 poslům zemským k generálnímu sněmu Pražskému do instrukcí vložila: „S JMtí pány stavy království českého, posly z knížectví slezských a z markrabství Lužických rozmluvte, co se těch, kteří se pro víru pálí a jinak katem pokutují a praví se býti křesťané, dotýče, jestliže se s JMti o to snesete, abyste s králem JMtí o to rozmluvili, aby JKMt takové krveprolévání ráčil přetrhnúti až do budúcího křesťanského concilium a JKMt aby ráčil o spěšné concilium s císařem JMti jednati.“ Jen ovšem vyrozumíval Dubčanský vyjednáváním úplné se podání bratří a uznání jeho za hlavu; tak byl přesvědčen o pravdě svého myšlení a tvrzení náboženského, že kdykoli se s jinověrci scházel, jen jako ten k nim mluvil, který daleko nad nimi stoje je k výši své pravdy povznésti a z bludu a kacířství vyvesti chce. Sám praví o tom v Ukázání na str. 287: „My pak znamenavše tak z písma svatého jako z věrných učitelů, jejich (bratří) při tom velké pobloužení, kteréž by neustupně držené mohla sekta neb kacířství, totiž ode všech věrných oddělení a odloučení býti, jakož na to skutečně přišlo; protož nepřejíce jim toho *a zvláště jsouce k tomu napomínáni i žádáni tak od jejich jako našich dobrých přátel,* chtěli jsme s nimi jednou i po druhé rádi křesťanské a pokojné rozmluvení míti a ten jim škodný nedostatek i jiné některé při tom ukázati.“ Podle přání obapolních přátel dal se Dubčanský u vyjednávání s nástupcem Lukášovým, bratrem Martinem Škodou, který konečně k rozmluvení svoliv za místo rozmluvy té Prostějov ustanovil (1531). Ale rozmluva ta nejen nevedla k žádoucímu konci, nýbrž roztrpčila obojí stranu ještě více, zvláště Dubčanského, který jako člověk rytířský jisté pýchy prost nebyl, že

*) O obojím spise posud se neučila žádná zmínka; ani Jungmann jich nezná.

bratři z nízkého rodu pocházejíce jeho důvodů neuznávali. Hněvu svému ulevil Dubčanský spisem r. 1531: „*Ukázání nedostatků i také neupřímnosti učiněné nám od starších bratří,*" v němž se jim vytýká bludné učení o svátostech, jmenovitě o svátosti oltářní a náchylnosť k učení římskému, jemuž se prý pro strach před anti kristem přiblížiti chtějí. Jak aspoň Dubčanský praví na str. 288 Ukázání, „někteří skrze to naše oznámení a jejich vyznání víry o svátostech od nich odstúpivše k nám přistúpili, ano mnozí se jejich jednoty již odřekli a odpověděli." Na všechen způsob způsobil ten spis mnoho hluku, neboť bratři si pospíšili a vydána od nich „odpověď a zpráva na spis Jana Dubčanského" (1532), v níž velikou živostí, anoť až vášnivostí výtky Dubčanského odmítají viníce jej i jeho přivržence při tom, „že písmo cizoložně zfalšovali na zkázu a zlehčení svátostí Kristových, ano že skrze to od jiných všech odstoupili a novou jednotu vyzdvihše s žádným se v tom nesrovnávali." Dubčanský nezůstal jim odpovědi dlužen, nýbrž téhož roku 1532 vydal proti bratřím spis, ve kterém všecky tyto výtky odmítá od sebe a na vzájem bratří z falšování písma viní.

Nejvíce však jej mrzelo, že mu vytýkají, jakoby zakládal novou sektu, kdežto on byl přesvědčen, že křesťavství k původní čistotě vede a tudíž žádné nové sekty nezamýšlí, nýbrž k nejdávnějšímu církevnímu zřízení navracuje. Této výtky hleděl od sebe předkem odmítnouti a podle povahy věcí nemohl to jinak, než vyložením ne-li celé své víry, tedy aspoň obřadů či posluhování v jeho jednotě obvyklých, což ovšem bez dogmatických příměsků a přívěšků dobře býti nemohlo. Z této snahy povstal jeho spis svrchudotčený Ukázání v dvojí stránce atd., kdež nejen zprávu o původě sekty Lilecké či Habrovanské, jak jsme my jej svrchu líčili, dává, nýbrž také učení své o obřadech založených na víře či nevěře jeho o svátostech rozkládá a důvody z písma svatého opodstatňuje, tak že tento spis k ustanovení všeho jeho dogmatického vývoje stačí. To byl zjevný úmysl, ku kterému veřejně ve svém spisu se znal, pravě na str. 12: „Poněvadž mnozí přátelé a naši v Pánu Kristu milí bratří i toho od nás žádají, jakož jsme smysl víry obecné při věcech podstatných i také nápadných, kterýmž cerimonie neb svátosti říkají, pokudž k spasení náležité jest, podle důvodů písem sv. skrze spisy všem v obec k rozsouzení vydali, tak také, kterak napřed pověděných věcí se strany služebností i o všem pořádku, kteréhož v našem shromáždění užíváme, abychom to spišíce napřed jmenovaným způsobem též učinili a všem jiným k ohledání podali. Protož my chtějíce netoliko této jejich pobožné a křesťanské žádosti dosti učiniti, ale

i to také všem zjevně ukázati, *že my při posluhování napřed pověděnými věcmi v svém shromáždění ne svého zdání a lidmi v nově smýšleného obyčeje užíváme* (jakož o nás někteří bez bázně Boží mluví a píší), *ale starodávního řádu a příkladu Kristem Pánem zjevně vydaného i jeho apoštoly potom skutkem stvrzeného, pokudž najblíž v sprostnosti můžeme, následujeme.*“ I na jiných místech tohoto spisu obrací se proti tomu, jakoby novou sektu zakládal; tak n. p. na str. 133: „Také nové víry Zwinglianské aneb Habrovanské nenásledujeme, ale Boží, která jest stará a dávní. Neb víra z slyšení a slyšení skrze slovo Boží a slovo Boží je staré a dávní, neb od věčnosti trvá. *Protož ta víra, která pochází ze slyšení slova Božího, nemůže býti nová, ale stará jako i slovo Boží a kdožkoli takové víry následují aneb ji vyznávají, ne nové víry, ale staré následují a starú víru vyznávají.*“

Mimo tento zjevný úmysl, očistiti se z nářku, že novotu v náboženských věcech uvozují a mimo ustanovení obřadů a učení, šel Dubčanský a jeho přivrženci v tomto r. 1533 vydaném spise za úmyslem, zostudit před světem bratří a jejich učení, což se mu tak dobře podařilo, že Blahoslav ve své historii jmenuje tento spis „plný hanění a v ošklivosť uvozování.“ Bratři bezdůvodně jmenováni Pikharty neb Valdenskými hlavně od katolíků a kališníků; Dubčanský, který se na str. 106 na Petra Valdenského jako na předchůdce svého u víře pravé odvolává, nepřeje jim toho jména a na několika místech své knihy n. p. str. 215, 228, 242. se pronáší o jednotě bratrské, „že ji jmenují pikhartstvím, ale *omylně.*“ Praví o nich, že bratři Boleslavští či Brandejští či Lukášenci jsou mistři a zákonníci, kteří se vetřeli na stolici Mojžíšovu (str. 242), kteří se od mnichů leč kápí délí (str. 284), kteří vyznáním svým nic jiného nečiní než novou sektu a nové kacířství uvozují, jehož prvé nikdy nebylo (str. 312.) Zvláště je uvádí v posměch klada ousměšně jich slova o svátosti oltářní; že nesluší tak urputně státi při některých slovech a „nezbedně křičeti jako tito Brandejští bratří a starší činí říkajíce (o slovích Kristových při poslední večeři) „„jsou slova prostá, čistá a zjevná, žádného nepotřebují rozumu ani jakého výkladu, než aby jim *zprosta, hloupě a po sedlsku* věříno bylo.““ (str. 308). Tato poslední slova opakují na několika místech na pr. str. 310: „Brandejští pak starší, biskupové a kněží *prostě, hloupě, po sedlsku*, jakož sami praví, bez všelijakého mudrování a vyměřování věří;“ též na str. 313: „ač někdy vyznávají, (jakož oni mluví) podle slov páně *prostě, hloupě a po sedlsku* chléb večeře Páně pravým, přirozeným tělem Kristovým býti.“ Nejhorší však výtka

byla, že bratří úplně stojí v říši antikristově (str. 284), že přivržencům svým dovolují přisahati, rychtáři, konšely, cechmistry býti (str. 243), že jimi vládne neupřímnost světská a tělesná chytrosť,“ kteréž *s falšováním písma sv.* při vyznání víry o chlebě večeře Páně užívají (str. 313). Nejinak než falšování písma vytýkal Dubčanský bratřím při svátosti křtu odvolávaje na sv. Pavla v 1. kap.: „mne nepovolal Kristus křtíti, ale kázati evangelium“ a dokládaje pak: „Hle bratří a starší Brandejští, slyšíte-li od sv. Pavla zjevný rozdíl býti a zjevně děliti evangelion od křtu vodního, také-liž ho za svůdci bludného a falešného odsoudíte jako nás, poněvadž se s námi a my s ním v tom smyslu srovnáváme? Křičtež naň také, že svátosť křtu z gruntu vyhladiti chce (str. 301).

Rozumí se samo sebou, že bratři na spis, ve kterém jim takové věci vytýkány jsou, nemlčeli, vydavše brzo „odpověď a zprávu na třetí spis“ ještě téhož roku 1533 v Mladé Boleslavi, v kteréžto odpovědi všecky výtky posud jim činěné, jmenovitě jakoby písmo sv. falšovali a křivě vykládali, rozhodně od sebe odmítají, a Dubčanského z křivého hanění a potupování i neznalosti písma sv. viní. Dubčanský, zdá se, že na tento spis bratří mlčel. Chtěl se okrášliti tou dobou věrného křesťana, který ve všem jest pravověřící a jmenovitě s novokřtěnci žádného spolku nemá, z nichž někteří i božství Kristovo zapírali. Za tím účelem vydán v tiskárně Lulecké spis, jehož plný nápis zní: „Spis z písem sv. sebraný o pravém a věčném Bohu Otci, Synu i Duchu svatém, v osobách rozdílném, ale v podstatě Božského bytu jediném. Při tom i o Pánu Kristu, pravém Bohu a člověku, v poctě a v pokloně Bohu otci rovnému, proti těm v nově povstalým bludům, kteréž smějí někteří převrácení lidé mezi mnohé vtrušovati zapírajíce Krista Pána býti pravým Bohem. Kterýžto smysl že jest bludný a scestný i také obecné víře křesťanské odporný, to se písmy svatými zjevně ukazuje. Od bratří a starších De Monte Liliorum. Leta 1534.“ Spis ten má jen potud pro nás zajímavost, ani tím bratří svou pravověrnost před světem jakož i to docíliti chtěli, že, ačkoli učení Zvingliho a Osiandra se přidržují, s ostatními novotáři „z horních“ zemí žádného spojení nemají. Nelze upírati totiž, že mnoho podobného s vírou Zwinglianskou a s učením Osiandrovým ve své nauce podávali; ale krom toho důraz kladli na *vnitřní* křesťanství, na zušlechtění svědomí dobrými skutky, kterážto čásť do jejich učení vešla vlivem několika na Moravě vynikajících mužů, již dobou tou k jednotě bratří Lileckých byli přistoupili. Mužové tito byli Albrecht Vojkovský ze stavu rytířského, hejtman kraje brněnského, který později v Praze s Dubčanským u

vězení byl, a ze stavu panského Vilém Kuna z Kunstatu na Hrádku, bratr Jana Kuny z Kustatu na Lukově, hejtmana Markrabství Moravského (1530—1540) a Smila, Zikmunda a Jindřicha Kunův z Kunstatu na klášteře Smilheimu.*) Že tento bohatý a příbuzenstvím svým velmožný pán přivržencem nové jednotě Lulecké získán byl, bylo jí zajisté s velikým prospěchem; ale nad to více byl muž nábožný, který málo dbal o hádky theologův onoho věku, nýbrž znamenitě k tomu přihlížel, aby ethický obsah křesťanství zjevující se ušlechtěním mravů a dobrými skutky také tím více ve skutečném životě se zachoval, čím více nevázaným životem reformatorů mravopočestnost byla klesla. Zdá se, že co o konání dobrých skutků do učení Dubčanského vešlo, vlivem pana Kuny tam přišlo, který jsa obeznalý ve všech spisech německých reformatorů přece jen v těch si zaliboval, jež ušlechtění života křesťanského za účel si kladli. Tak převedl na jazyk český a v Olomouci roku 1540 na své útraty vytisknouti dal Kašparův Schwenkfeldta traktat „o vzdělání svědomí dobrého“ a v předmluvě k svému překladu oslovuje bratry své, že traktat ten jim posýlá v řeči české, aby poznali pravdu jeho dávného tvrzení, které dříve místa dáti nechtěli, že totiž ne všichni reformatoři na pouhé víře přestávají, nýbrž někteří z nich také dobrých skutků pro spasení duší křesťanských neustupně žádají. Vliv páně Viléma Kuny, který tenkráte také Kyjov v zástavě držel, přiměl Dubčanského, že znovu o spojení se s bratřími českými se ucházeti začal, aby dávní kyselosti mezi Luleckými a Jednotou již jednou konec vzaly. Došlo také k nové rozmluvě r. 1535 v Kyjově, kde dne 28. února ze strany Lileckých Jan Dubčanský a Vilém Kuna, ze strany Jednoty bratrské kněz Michalec a Mach se sešli, aby o mír mezi oběma Jednotami jednali. Avšak i tento pokus byl marný. P. Vilém Kuna předložil shromáždění devět článků, jimiž Habrovanští od Jednoty bratrské se různili, z nichž však články o ospravedlnění a večeři Páně nejdůležitější byly. Stran ospravedlnění shodly se obě strany brzo; ale stran večeře Páně, kterouž bratří více ve smyslu katolickém, Habrovanští ve smyslu Zwingliho pojímali, nebylo lze shody docíliti a rozešly se tudiž obě strany bez výsledku buď skutečně anebo jen na oko kýženého.

Sotva že se bez pořízené na statek svůj vrátil, jal se Dubčanský bratří viniti, že oni nezdarem rozmluvy Kyjovské vinni jsou, ani neústupností svou všechny důvody zavrhovali, které Dubčanský na uhájení věci své byl přiváděl. Jest to stará praktika, které

*) Jest to bývalý klášter cisterciacký ve Vyzovicích, který r. 1261 od Smila, předka pánův z Kunstatu, založen byl.

zvláště tehdejší sekty užívaly: odvolávaly se vždy na písmo svaté a slíbily, že se podají, jen když písmem svatým a lepšími důvody z něho překonány budou: poněvadž ale písmo vykládaly podle umu svého jim — podle jich tvrzení — duchem svatým vnuknutého, nepřipouštěly, aby protivný jim náhled dostal vrchu nad nimi a tudíž všecky podobné rozmluvy toho věku jak v Němcích tak v našich zemích odbývané zůstávaly bez výsledku. Ale vášnivosť nedala Dubčanskému v dílu počatém ustáti; chtěje všecku vinu svésti na bratří téhož r. 1535, kdy stavové u něho v Lulči tisknouti dali zřízení zemské, vydal listy, které si s Michalcem s strany rozmluvy Kyjovské dopisoval, tiskem dada jim nápis: „Psaní Jana Habrovanského i jeho Bratří a Michalcova 1535,“ kteréhožto psaní také Blahoslav ve své historii Jednoty dotýká. Mimo to vydal r. následujícího 1536 spis na obranu sekty své, která nadepsána jest: Apologia. Zjevné dostiučinění aneb všem vůbec vydání počtu z víry, z učení i ze všeho pořádku, kteréhož v náboženství křesťanském užívají bratří a starší, kterýmž někteří Habrovanští neb Lilečtí říkají 1536. In monte Liliorum.“ Spis ten skonán jest 1537 skrze Kašpara Prostějovského; není místněji znám, ale dle obsahu souditi jest, že přežvykává to, co již r. 1533 v Ukázání v dvojí stránce atd. povědíno bylo. Aniž jiného obsahu bude „Konfessí vydání počtu víry křesťanských služebníků, že ne Habrovanští, ne Zwinglianové, ale křesťanové jsou,“ kterou podle příkladu bratří v latinu převedenou Jiřímu markrabí Brandeburskému *prý* odevzdali.

Těmito spisy docílil Dubčanský, že se o něm a jeho sektě pořád v zemi mluvilo, anoť že i krom Moravy o osobě a sektě jeho se jednalo. Jmenovitě zdá se, že král Ferdinand, který vkládání se osob šlechtických do hádek náboženských nerad viděl, již po delší dobu jednání Dubčanského bedlivým okem sledoval. Již na sněmě shromážděném první postní neděli ve Znojmě r. 1535 rozkázal přísné mandáty proti novokřtěncům, aby ze země vyobcováni byli, jako ti, kteří ani Zwingliani ani Luterani nejsouce v žádných jiných zemích trpíni nejsou; mimo to nařízeno, aby žádný nových sekt a bludů nevymýšlel a při té příležitosti učiněno Dubčanskému „pod skutečným trestáním poručení, aby kázaní a učení sekty své neboližto jednoty té zanechal.“ *) Jak Dubčanský uposlechnul, viděti z toho, že dále kázal a knihy na obranu sekty své vydával. Když pak tím jmenovitě bratří rozhořčil a nesmířitelné nepřátely z nich si udělal, měli oni toho péči, aby na hrad Pražský před krále povolán byl. Tu však stojíme před věcí ne dosti vysvětlenou. Blahoslav totiž ve

*) Kopiář Sněm. p. 89. 90.

historii Jednoty (p. 207—210) praví, že Jan Zborník, prostě Jan Poustevník řečený, houževnatý, jak známo, přivrzenec a náhončí Jednoty bratrské, který od 25. srpna 1535 až do máje 1537 v tuhé a pak u vazbě volnější na hradě Pražském držán byl, proti Dubčanskému svědčiti měl, kdežto král Ferdinand sám stavům psal 1538, že neobeslal Dubčanského pro články víry, nýbrž proto, že na něj žaloval nejaký „poustedlník o sehnání z pouště a mnohé i rozličné pro svatú víru křesťanskú obtěžováni.“ *) Buď jak buď, to jest jisté, že na každý spůsob bratří obžalováním Dubčanského vinni byli, při čemž místněji nám ustanoviti nelze, z jaké pouště a zdali vůbec Dubčanský Jana Poustevníka z pouště odehnal; neboť když král Dubčanského na obžalobu Poustevníkovu v máji 1537 na hrad Pražský obeslal, nestal žalobník k žalobě své, poněvadž prý, jak Blahoslav praví, se obával pomsty od Dubčanského, jehožto prchlivosť známa byla. Nač tedy žaloval, když žalobu provesti nechtěl? Že Dubčanský jest prchliv, to věděl i před žalobou, a vznesena-li nicméně na krále, vidíme v tom důkaz, že se jen o to jednalo dostati Dubčanského do Prahy, kde již příčina se nalezla, tužeji si jej nabrati. Tato nástraha od bratří Dubčanskému učiněná zjevuje se v průběhu pře jeho. Když totiž z obžaloby Janovy Poustevníka pro jeho nestání propuštěn byl, volán po některém dni opět před krále, který mu ukázal apologii jím r. 1536 vydanou čili, jak král ji jmenoval, „traktat tištěný proti víře křesťanské“ a káral jej, že proti zákazu mu ve Znojmě r. 1535 činěnému dále kázal, lidí do sborů svých uvozoval, anoť takový traktat „proti JMKé přísnému přikázání hanlivě a smýšleně vydaný“ do světa pustil. Traktat ten, který od biskupa Vídeňského Fabra pomocí některých kněží na česko převeden byl, prý jest vydán, spisován a skládán na gruntech jemu příslušejících, jakož o tom nadpis svědčí a byla naň otázka činěna, zdali se k tomu zná? Když pak u přítomnosti některých českých a moravských pánů a rytířů k tomu se znal, kázáno mu, když jej Faber z několika bludných učení usvědčil, aby s tovaryši svými Albrechtem Vojkovským a Petrem Malým na černou věž do vězení se odebral. Tam jsou vyzváni, aby nové sekty se zřekli a buď ke katolíkům anebo k těm pod obojí spůsobou přistoupili; když toto učiniti nechtěli a neústupně své sekty se přidrželi, vězněni dále, až konečně na přímluvu krále polského a mnoho českých pánů po desítiměsíčném vězení pod rukojemstvím 1000 kop grošů, které za ně pan z Pernšteina a pan ze Švamberka

*) Kopiář sněm. p. 88.

učinili, propuštěni jsou; mimo to vzati na závazek a učiniti musili zápis, že již více kázati, žádných traktatů spisovati a vydávati a sektařských bludů rozsévati nebudou, jinak že se do vězení svého vrátí. Tento závazek a zápis učinivše odebrali se na Moravu.

Ale stavové moravští, kteří od nějaké doby do krále Ferdi nanda si stěžovali, že proti ústavě zemské, čili, jak se tehda říkalo, proti privilejím, starobylým obyčejům a pořádkům zemským jedná, nesnášeli rukojemství, závazku a zápisu Dubčanského a jeho druhů tak lehce, nýbrž spojili jeho věc se společnou věcí zemskou, aby králi stížnosti své, o kterých dávno mezi sebou mluvili, zjevně a otevřeně předložili. K právům ústavou zaručeným náleželo, že žádný v zemi usedlý, který lantfrid podepsal, pro žádnou jinou věc ven ze země před krále volán býti nemá, leč ve při o poctivost, všecky ostatní věci mají v zemi před soudem zemským souzeny a rozsuzovány býti. Toho článku ústavního drželi se prozatím stavové a když král na sněm o sv. Janě (24. června) r. 1538 do Olomouce rozepsaný osobně dojel, předložili mu stavové artykul „o obsílání k soudům ven z země“, v němž praví, že král proti obyčeji a lantfridu i kromě pře o poctivosť obyvatele Markr. Moravského dříve v zemi neobviněné před soud svůj ven ze země potahuje; že někteří nechtíce si rozkazu králova nevšímati na hradě pražském se postavili, jakož nedávno Dubčanský se svými tovaryši, kteříž tam vězením a pak rukojemstvím a závazkem trestáni byli; to prý za dřívějších časů nebývalo, aby spolulantfridník ven ze země k soudům a slyšení volán byl a protož aby toho král nepodnikal a Dubčanského s jeho tovaryši z toho rukojemství a závazku milostivě propustiti a svobodny učiniti ráčil.*) Na tuto stížnosť a žádosť král odpověděl, že on nic nového nezamýšlí a do stavů se naděje, že také oni důstojenství a vrchnosť královskou žádnému zúžovati a odjímati nedopustí, an jiného práva užíti nechce, než kterého jeho předkové, králové čeští, užívali; a co se dotýče propuštění Dubčanského a jeho tovaryší z rukojemství a závazku, to při jejich samých dobré vůli jest, chtějí-li závazku a rukojemství toho prázdni býti, ať se podle zápisu svého zachovají a tomu dosti učiní.**) Hejtman zemský Jan z Kunstatu, ale o své újmě dal králi zprávu, že ta odpověď stavy za Dubčanského se přimlouvající ještě více rozdrážďila. Král potřebuje pomoci sněmu proti Turkům, psal hejtmanu následkem toho, že na žádost stavů Dubčanskému a jeho tovaryšům

*) Kopiář sněm. p. 75.
**) Kopiář 81.

milost učiniti chce takovou, aby ze všech zemí králi náležitých se vyprodali a jich prázdni byli až do vánoc příštích, při tom ale aby pode ctí svou a věrou se zapsali, tak jakž jim král přípis vydá, že nyní i budoucně, kdekolvěk budou, o té sektě a jednotě, kterou sobě smyslili, mluviti, v žádné hádky se dávati ani žádných traktatů o tom spisovati nebudou.*)

Stavové rozuměli dobře, kam král měří, ale byli odhodláni, tak snadně se nedati. Když r. 1538 ve čtvrtek po sv. Kunhutě (= 12 září) v Brně na sněm se sešli, posněmovavše vypravili ke králi do Lince poselství, jemuž v čele stál pan Jindřich Mezřický z Lomnice a p. Jan z Lichtnsteina, horlivý ochránce novokřtěnců, v kterémžto poselství již zřetelněji mluví, stěžujíce sobě, že královští komisaři na sněmě jen dbají, aby královské proposice, jmenovitě žádosti jeho o pomoc proti Turkům se vyřídily a pak pospíchajíce domů, zemské záležitosti stranou a nevyřízené nechávají. A hned na to navracují se ku stížnosti již v Olomouci stran Dubčanského podané, v níž nyní obšírně dotýkají odpovědi králem zemskému hejtmanu dané a se pronášejí, že Dubčanský na správu jedné osoby do Prahy volán, a když ta osoba „k žalobě své smýšlené a křivé se postaviti nesměla“ spolu s jinými tovaryši svými, též spolulantfridníky moravskými, bez slyšení a rozvážení spolulantfridníků slibem do vězení zavázán jest, ze kterého závazku, ač za ně stavové čeští a král Polský orodovali, je král jen pod tou podmínkou propustiti chce, kterou hejtmanovi zemskému byl psal. To však že jsou závazky a zápisy v zemi dříve nebývalé, jichž ani zachovati možné ani příslušné jest. Dubčanský prý se svými tovaryši ze země se vystěhovati chce; to prý jest každému volno podle ústavy moravské, aniž kdy zvláštních pro to zápisů žádáno bylo; že stavové nic více nechtějí, než k čemu podle lantfridu a zřízení zemského právo mají a protož žádají, aby Dubčanský a jeho tovaryši toho závazku a zápisu prosti byli a bez nich se vystěhovati mohli, a dále aby žádný obyvatel a lantfridník moravský v něco podobného potahován nebyl**)

Instrukce ta na dosti rázných slovích založena jest. Ale stavové znajíce politiku Ferdinandovu, buď věci jemu nelibé odkládati aneb úplně mlčením pomíjeti, dali poslům svým do Lince zvláštní t. j. tajné poručení, v jehožto prvním článku zrovna neposlušenstvím králi hrozí; článek ten zní: „Jestližeby KMt na tyto artykule a obtížnosti naše JMti předložené žádné odpovědi konečné

*) Sněm. pam Kniha I. 159b.
**) Sněm. pam. Kn. I. 160. 161.

nedadúc toho do království českého odložiti aneb jinak průtah sobě v tom vzíti ráčil, JMti od nás povězte, poněvadž na tyto artykule a obtížnosti odpovědi nám konečné dáti neráčí: jestliže bychom od JMti v tom času mimo lantfrid, svobody a dobré starobylé pořádky a obyčeje več výše potahováni buď všichni aneb které osoby z nás byli, *že by nám nebylo náležité a možné ven z lantfridu, svobod a dobrých starobylých pořádků našich vystupovati.*" Co se týče Dubčanského a jeho druhů zvláště dotknuli v druhém a třetím článku takto: „Jestliže by JMt. pana Dubčanského s tovaryši z těch závazků a zápisů propustiti a svobodného vystěhování osobám jejich z této země popříti neráčil než vždy na tom stál, aby se podle závazku a zápisu na hradě do prvního vězení postavili, JMkú ještě ve vší poddanosti proste, ať JMK. jako nejvyšší spolulantfridník s námi i s nimi spolu milostivě je při tom, což lantfrid v sobě ukazuje, takové těžkosti jim nečiníc zůstaviti a je na rukojmě dáti ráčí." Třetí článek zní: „Pakli by JMK. i toho učiniti neráčil, ale ať jim zde na rathouzi až do slyšení JMKé s námi spolulantfridníky jich a spravedlivého rozvážení sedění popříti ráčí."

Posledními slovy vyjádřeno jest mínění stavů, že Dubčanský nejen proti ústavě zemské do Prahy volán, nýbrž také od soudců nenáležitých souzen a křivě k zápisu a závazku odsouzen jest. Král cítil dobře výtku tuto, ale neodpověděl hned v Linci nýbrž pravil, že jim místnou strany všech stížností odpověď písemnou z Vídně dá, kteráž také dána jest ve Vídni v sobotu po třech králích (t. j. 11. ledna) r. 1539. V odpovědi té líčí král povolání, zajetí, uvěznění a zapsání tak, jak námi s vrchu líčeno bylo, že uvězněni byli pro traktat v Lulči tištěný, jenž proti víře katolické směřuje, souditi pak o víře, to že soudcům zemským nenáleží, nýbrž zůstaveno jest králi jako vrchnosti křesťanské a když král nyní na nich žádá, aby učiníce zápis, že nikdy již proti víře katolické kázati nebudou, že všech zemí jeho se vyprodali, že v tom nic proti privilejím a svobodám Mark. Moravského před se nebéře: „neb lantfrid, svobody, privilegia a starodávní dobří pořádkové křesťanští takovým lidem bludným a neposlušným, kteří v nemilost a v trestání upadli a v závazku i v rukojemství JMKé jsú, prospěšní býti nemohli a na jiné se nevztahují než na svobodné a poslušné poddané obyvatele, že ti a takoví, kteří proti králi a pánu svému nepřečinili a v neposlušenství neupadli, zachovajíce v tom pořádek a obyčej země svobodně se vystěhovati mohou. Ale tuto s Dubčanským a jeho tovaryši daleký jest rozdíl, poněvadž jsou pro své bludy a neřády u víře v neposlušenství a v nemilosť JMKé upadli a v závazek vešli,

7*

aby JMt túž svobodu měl jim pustiti, jako jiným svobodným a poslušným obyvatelům markrabství, toho se JMKé z příčin svrchudotčených učiniti nezdá a to také by slušné a spravedlivé nebylo. Protož JMt. ráčí té věci při první a druhé odpovědi od JMKé dané zanechávati."*)

Patrno, že tato odpověď byla petitio principii; podle ústavy zemské neměl král vůbec ani práva koho ven ze země krom ve při o poctivost volati, tím méně však byl oprávněn někoho bráti na závazek o věc, pro kterou ani předvolán nebyl. Výmluva na poslušné a neposlušné poddané byla lichá: vždyť *všichni* obyvatelé, tedy i ti, které král jmenoval neposlušnými, v zemi měli souzeni býti. Ač stavové nemínili věc tu tak snadně skončiti, přece prozatím ostřeji na krále nenaléhali, poněvadž se blížil den sv. Jiří, v který se Dubčanský a druhové jeho podle zápisu svého na hrad pražský do vězení vrátiti měli. Když tedy na neděli Laetare (= 16. března) sněm zemský ve Znojmě se sešel a ukončiv práce své, posly ku králi, mezi nimiž také p. Vilém Kuna byl, vypravil, dána jim strany Dubčanského instrukce, aby předně jej milosti a dobré vůli královĕ odporučili; kdyby jim král u věci té konečné odpovědi nedal aby ho prosili: „poněvadž se oni podle zápisu svého na den sv. Jiří na hradě Pražském postaviti měli, ať JMKá jim toho postavení odložiti a k tomu roku přidati ráčí až do sv. Václava příštího, aby oni v tom času sami a skrze jiné věc svú při JMti jednati a již na místném konci postaviti mohli." Na tuto novou žádost sněmu dal se král aspoň poněkud obměkčiti; neb psal stavům z Vídně v sobotu před květnou nedělí (= 29. března) 1539, že Dubčanského i tovaryše jeho z předešlého rukojemství a zápisu propouští, ale na ten spůsob: „aby Dubčanský s těmi tovaryši svými slibem zavázanými nyní i na potomní časy v markrabství moravském neb jinde přebývajíc, všech i všelijakých kázaní o víře a bludné jednotě své hádání, mluvení, spisování, tištění, lidí na tuto sektu navozování i všech do sborů svých scházení zanechali a hned přestali, a to pod pokutú hrdel i statkův svých, ač by se tak nezachovali, ztracení, nic sobě v tom za pomoc berúce, ani jakým právem se zastírajíce, se zapsali. Protož což JMK. v tom za milosť jim činiti ráčí, chce-li se Dubčanský s tovaryši svými tak zachovati, aby v Brně při sněmu najíti se dali a tu JMt z prvních závazků a rukojemství je propustiti a takový zápis od nich, jak se svrchu píše, přijati ráčí. Pakli by toho při-

---

Kopiář p. 88 91.

jati a učiniti nechtěli, JMt při prvnějším spůsobu jejich závazku toho zanechati ráčí.“ *)

Tímto rozhodnutím královým bylo málo a jen to získáno, že král již neústupně na tom nestál, aby se vystěhovali, aniž aby na hrad pražský do vězení se vrátili; za to však žádal na nich, aby se statky a hrdly svými zapsali, že od své jednoty upustí a více v její prospěch kázati nebudou. Takový však zápis na ztracení hrdel a statků bez předcházejícího soudu v zemi byl neobyčejný t. j. byl proti ústavě. Protož stavové na sněmě v Brně v neděli provodní (=13. dubna) r. 1539 shromáždění králi mezi jinými předložili také obšírný artykul strany Dubčanského, v němž hlavně na to důraz dávají, že v podobné zápisy na ztracení hrdel a statků „nikda obyvatelé a spolulantfridníci markrabství tohoto od králův svých potahováni nebyli“ a protož prosí krále, aby Dubčanského, propouštěje jej ze starých závazků a zápisů v nové a snad ještě horší zápisy neuvozoval. A zároveň bezpochyby tehda krále žádali, aby v zápisu nově nařízeném doložila se tato slova: „Jestli že by se pan Dubčanský s tovaryši svými podle takového JMKé rozkázaní nezachovali, aby je JMKá s námi spolulantfridníky slyšeti a souditi ráčil.“ (Kopiář p. 117.) Král, jemuž toto jednání o Dubčanském již velmi nemilo bylo, odpověděl stavům dosti příkře, listem na hradě pražském daným v den božího vstoupení (= 15. máje) 1539, že v Brně již ustanovil, pod jakými výminkami Dubčanskému milosť učiniti chce a na tom že posud trvá; že jest dalek toho, aby práva stavovská skracoval, doufaje, že se také stavové moravští vkládati a o to státi nebudou, co k vrchnosti a mocnosti královské přísluší a náleží. **)

Tato krátká a úsečná odpověď stavy nemálo hnula; jest to viděti z dopisu, který stavové na sněmu v Brně ten pondělí po sv. Bartoloměji (= 25. srpna) r. 1539 shromáždění králi učinili. V dopisu tom opakují stavové všecka svá dřívější gravamina; vytýkají králi, že nejdůležitější věci buď mlčením pomíjí, aneb na průtazích nechává a upomínán pak o ně, buď málo aneb nemilostivě je vyřizuje; že nedovoluje, aby bez svolení královského ku sněmům jako dříve činívali, se scházeli a nic bez vědomí jeho nezavírali, že tedy ani té svobody nemají, jako jejich sedláci, kteří bez svolení pánů svých hromady kdy potřeba káže, svolávají; že do vrchní moci královské nikdy se nevkládali, nýbrž že hájili jen svobody své zemské po otcích

---

*) Kopiář p. 97. 101.

**) Kopiář p. 101. 104.

zděděné, kterou také potomkům svým zachovati chtějí a ta svoboda prý v sobě zavírá, aby žádný pro víru a náboženství v zemi pronásledován nebyl; pokud prý roztržky o náboženství trvají, že žádný ještě pro víru od soudu zemského souzen a odsouzen nebyl, ani Husita, ani kališník, ani člen jednoty bratrské, ani Vlasenec, ani Mikulašovec atd. Protož prý nynější stíhání Dubčanského a jeho tovaryšů netýká se jediné osob jejich, nýbrž všech stavů, kteří znají *„což jest se jim stalo, že by to každé jiné osobě z nás potom tolikéž přihoditi a státi se mohlo.“* Těmito slovy vyslovili stavové myšlenku solidarity s Dubčanským, kterou beztoho od prvopočátku té hádky se řídili. Konečně žádali na králi, aby do zápisu Dubčanskému v Brně předloženého ta slova se doložila, o která již králi ze sněmu Brněnského v neděli provodní (= 13. dubna) 1539 držaného psali, na která však posud odpovědi neobdrželi, aby totiž Dubčanský a druhové jeho, kdyby podle zápisu jeho se nezachovali, od soudu zemského u přítomnosti královské souzeni byli.*)

Toho však právě král nechtěl, aby věci náboženské před soudem zemským na Moravě se soudily, ježto věděl, že by soud ten pro víru žádného neodsoudil; protož stavům dal z Vídně v pondělí po sv. kříže povýšení (= 15. září) r. 1539 jen krátkou odpověď předstíraje, že pro jiná důležitá zaměstnání nyní obšírněji a místněji odpověděti mu nelze.**) To vlastně jest poslední odpověď, v které král se osoby Dubčanského dotýkal: stavové sice při pozdějších sněmích r. 1540 až 1544 častěji krále upomínali, by jim odpověď dal na ten artykul který se týče potahování obyvatelů ven ze země, avšak jména Dubčanského při tom již nepřipomínají.***) Na všechen spůsob Dubčanský v tomto sporu podlehnul. Bratří měli tedy příčinu připisovati si vítězství; neústupnosť Dubčanského byla příčinou pádu jeho, z kterého nejvíce ovšem se radovali bratří, jichžto historik, Blahoslav vypisovav, kterak Dubčanský r. 1538 na rukojemství a závazek vzat jest, zvolal: „A tak Pán Bůh brzy a rychle té pýše rohy setřel.“ Bratří na tu záležitosť ovšem hleděli jen očima sekty své; že však krom náboženské měla také stránku politickou, dobře věděli stavové moravští, kteří v jednání a nakládání s Dubčanským spatřovali porušení ústavy a svobody zemské, již hájiti se povinny cítili nehledíce na to, zdali ten, naproti němuž svoboda země se skracovala, byl

*) Kopiář p. 112—118. Srovn. str. 101. tohoto pojednání.

**) Kopiář p. 119.

***) Viz n. p. kopiář str. 170. 186. 197. 199.

katolík, bratr český nebo Lulecký: neboť svoboda země měla býti záštitou *všem* obyvatelům země. Zdá se, že Dubčanský zanechav apoštolování sektářské se podle zápisu sobě vydaného zachoval a tím na dobrý spůsob s králem Ferdinandem vešel. Nebo byl r. 1542 na sněmě, který při času sv. Alžběty v Brně za přítomnosti královy zahájen byl, přítomen a ze stavu rytířského s jinými třemi osobami do komise zvolen, která k vyhledávání sbírky zemské ustanovena byla.*) Dne 27. dubna 1543 pohnal ještě jménem Bohunky z Pernsteina Zděnka Brtnického z Valdsteina, ale pře té již nevedl, an, než k rozsouzení přišla, tedy asi v druhé polovici téhož roku umřel, jak marginalní přípisek v půhonné knize svědčí. **) Sekta Habrovanská ještě nějaký čas pod svým jménem živořila, an ji r. 1540, tedy ještě za živobytí Dubčanského, připomíná Augusta v traktatě svém „proti Habrovanským“ a r. 1543 Kalenec v otevřeném listě, který ku všem tehdejším sektám moravským učinil. Po tomto roce zmízejí bratři Lulečtí z dějin, ani přivrženci jejich k rozličným tehdejším vyznáním přistoupili.

II.

Že mezi příčinami, za kterými na počátku 15. století v Čechách a na začátku 15. století v Němcích tak mnoho lidí od církve katolické odpadlo, nebyla poslední přepych, pohodlí a sesvětačení kněžstva vyššího, k němuž nedostatečná vzdělanosť a chlebařství kněžstva nižšího se družily, jest příliš známa a nejsvědomitějšími badateli v církevní historii našeho věku usvědčená a tytýž politovaná věc, než abychom zde o ní ještě se šířiti měli. Kdyby všichni papežové, biskupové a kněži byli svědomitě konali povinnosť církví sobě uloženou, nebyla by buď ani vznikla ona roztržka v církvi anebo vznikši byla by záhy se udusila; tak ale buď spali buď sobě hověli ti, kteří měli býti strážci Sionu a nelze se tedy diviti, když ruch v začátcích svých nehrozný brzo veliké vlny na povrch církevního a národního života povznášel. Arciť nesluší věřiti, že jmenovitě v 16. století vedla tak zvané opravovatele církve jedině čistá snaha bejlí z nivy církevní odkliditi; vždyť oni sami nepřestali na bojování proti zlořádům *lidmi* svého úřadu nedbalými do církevní kázně vedralým, nýbrž obraceli zbraň svou proti církvi samé, aby z ní vypleli to, co její chtičům se protivilo

*) Sněm. Pám. Kn. 202.
**) Půh. Brn. toho roku fol. 82.

a jim bránilo, jako onen Bucerus ve Strassburku, který z kláštera uběhlou jeptišku za manželku pojal, anebo Luter, který podobnou ženu si vzal a mimo to nic nenamítali anobrž schválení své k tomu dali, aby Filip lantkrabí Hessenský k první ještě druhou manželku si přidružil, tak že již souvěká píseň o této evangelické horlivosti řekla: „doch war's meist um ein Weib zu thun." Takovým rouháním se církevním slibům slavným anebo potupením manželství v církvi katolické za svátosť považovaného snížovali reformátoři kázeň od církve ustanovenou a dávali na jevo, kterak beztrestně lze opovrhovati církví a její zřízenci. Když pak zvláštní poměry politické v Němcích jim v několika knížatech na pomoc přivedly mocné ochrance, prospívalo jich dílo tím rychleji a sotva že jen několik let jejich činnosť trvala, již učení jich tiskem byvši podporováno po celé střední a západní Evropě se šířilo. Ač novotáři na různo ve svém učení se rozcházeli, v tom však byli jedno, že kněžstvu katolickému jako nějakému vyvrheli lidstva spílali a hlavu církve, papežství totiž, — a ne snad jen toho neb onoho papeže — za služebníka Antikristova neb do konce za samého Antikrista vyhlašovali.

V tom ani o vlas od nich se nelišili Lulečtí, kteří jmenujíce kněze katolické „papeženci neb modlaři papežskými" o nich, jak již v první částce tohoto pojednání dotčeno, rozkřikovali, že si jen libují v pohodlí a labužnictví života a vší námahy se štítí. Papež však jim byl buď podle staršího tvrzení husitského anebo novějšího luteranského vtělený, pravý antikrist, soubor vší zlosti a nástrahy ďábelské proti čisté choti Kristově, církvi, která jeho chytrostmi a falší na bezcestí zavedena jest. Jde to ze mnoha míst „Ukázání v dvojí strance," která toho předmětu se dotýkají; tak se praví na str. 7, že všichni věrní poslové (t. j. protestantští) k tomu pracují, aby všichni lidé z bludů *Antikristových* vyproštěni poznali, kde a v čem lidské spasení jest složeno. Téhož smyslu jsou slova na str. 11: „A tak může každému známo býti, jestliže tito učitelé jsouce nad jiné světlem pravdy osvíceni a k tomu v tomto posledním času milostí božskou přitrženi, jako dobří šafaři, což z písma sv. darem boha všemohúcího nalezli, to v hustých tmách bludů *Antikristových* jako svíci na svícen z též lásky a milosti vystavují, aby netoliko čistá pravda k následování, ale také bludové *Antikristovi* k vystříhání zjevně podle písma sv. ode všech poznáni a poraženi mohli býti." Ještě zřetelněji, zcela po Lutrovsku se mluví na str. 23: „Tak také učinila a ještě vždy činiti nepřestává neopatrnému, ano říci raději bláznivému lidu křesťanskému onano *veliká nevěstka*

Církev Antikristova. . : falešným učením v krásné řeči... je velmi snadno uvedla v ohavnosť smilstvi svého, totiž v rozličné řády a obyčeje, kteréž jim s velikú slavností vedle svého zdání a s rozličnými ozdobami za pravý řád služby boží vystavila.“ Jest-li papež Antikrist, nemůže jeho t. j. církevní učení býti než modlařské; protož se praví na str 104: „Za papeže Silvestra okolo třistého leta po vstúpení Krista Pána na nebe se takměř všecko křesťanstvo k falešnému obrátilo náboženství, z kteréhož až do dnešního dne veliké množství lidí vyjíti nemůže. Nebo papežové majíce podle bohatého obdarování od císaře Konstantina moc a svobodu nad lidem, aby činili co by chtěli, i nadělali podle své vůle rozličných zákonů, řádů a obyčejů služebných v kostelích i také v klášteřích. A ty obyčeje a řády kostelní za službu bohu vzácnou vystavivše nemoudrému lidu všecky bezděčně k tomu nutili, aby ta jejich ustanovení více drželi a pilněji zachovávali nežli přikázaní boží, ano zákon Boží zapovídali a v něm obecnému lidu čísti zbraňovali... Protož mnozí... povolují *modlařskému* náboženství a mnozí vidouce že takové náboženství žádné překážky nečiní v hříších, v rozkošech tělesných a v žádostech světských, ano že jest v něm živnosť lehká a hojná, zvláště biskupům, kněžím i také mnichům, dobrovolně k němu přistupují anebo v něm přece stojí.“

Neuznávajíce primatu papežského neuznávali Lulečtí také oprávněnosti církevní vykládati písmo svaté a ustanovovati zřízení ta, podle kterých církev svátostmi věřícím na opravedlnění a posvěcení posluhuje. Protož jest *první pramen*, z kterého pravou víru a pravé náboženství čerpati lze, podle učení Luleckých písmo svaté. V něm volně bádati přísluší každému věřícímu a tím, co z něho za pravdu vyvážil, také jiné osvítiti: „učí, káží i také zjevně *písmy svatými* ukazují, kde a v kom lidské spasení jest složeno“ (str. 7); — „aby všickni věrní, kteříž od Boha jsou světlem poznání pravdy osvíceni, také jiným týmž světlem pravdy svítili, jiným též z bludů a hříchů mocí slova Kristova pomáhali“ (str. 5). Jest to týž klamný náhled, s kterým se u všech sektařů potkáváme, že totiž písmo svaté jest nejvyšším soudcem nad vírou a jejími články; písmo jest sice pramen náboženství, avšak nerozsuzuje nikterak, co článkem víry a spasení býti má. To náleží církvi učící a připustí-li se, aby výklad písma od kohokoli učiněný byl ředidlem u víře, pak již písmo samo nerozhoduje a nerozsuzuje, nýbrž ten jednotlivec, který je vykládá podle smyslu svého. Že Lulečtí písmu jako prameni víry a nauky křesťanské v tomto smyslu rozuměli, jde z toho, že na mnoha místech učení svého k písmu se odvolávajíce žádají, aby z písma

jim dokázáno bylo bludné neb falešné učení: oni důvodů proti nim pronesených nevážili jinak než podle smyslu svého, který do slov písma kladli: „podle důvodů zjevného písma aby nám ukázáno bylo, že my takové naučení rádi přijíti chceme a také podle toho skutečně napraviti; *i není nám až posavad zjevně z písma svatého za nedostatek nic ukázáno, ani jaké lepší naučení dáno.*" (str. 8).

Druhý pramen, z kterého Lulečtí své učení čerpali, byly spisy a výpovědi rozličných reformatorů, z nichž si vybírali to, co prý s písmem svatým souhlasilo t. j. co se srovnávalo s tím smyslem, který oni do písma kladli. Jest to týž subjektivismus, kterým naproti písmu se řídili; narážejíce totiž spisy a výpovědi ty na smysl písma Lulecký, neposuzovali jediné učení nových reformatorů, nýbrž srovnávajíce je s písmem posuzovali zároveň i toto, týž subjektivismus, o kterém již sv. Augustin případně pověděl: „Respondetis, ex evangelio vos probare. Si, quod vultis, ei credimus, et quod non vultis, ei non credimus, jam non illi sed vobis credimus." Majíce takto vedle písma také za pramen učení svého spisy novějších reformatorů, radí na str. 28, aby každý učení apoštolského a příkladu Kristova šetře podle něho každou jednotu hleděl změřiti a která by byla nejbližší tohoto naučení, s tou se hned má u víře a lásce v jednotu společnosti církve křesťanské spojiti. Odvolávají se sice na Petra Valda, Husa, Vikleffa, avšak po výtce jsou jim druhým pramenem učení svého němečtí reformatoři z první třetiny 16. století, především Luter, na kterého se stran víry a mše odvolávají, pak Zwingli, jemuž v učení o večeři Páně potakují, pak Melanchton, jehož loci communes znají, pak Oekolampadius a Bucerus, onen mezi Luterany a Zwingliany se klátící ramenáč. jenž zjevného falšování písma se neštítil, nicméně však od Luleckých „znamenitým učitelem" nazván byl. (str. 120.) Že také Schwenkfeldta znali, dokazuje učení jejich o dobrých skutcích, kteréhož že od bratří sotva přijali, nýbrž od Schwenkfeldta, poznává se z toho, že nejvíce vynikající přivrženec jejich, Vilém Kuna z Kunstatu, téhož pojednání o svědomí na česko převedl.

Prameny, ze kterých Lulečtí své učení čerpali, byly tedy různého toku; a protož nelze se diviti, že do něho dostaly se výsledky rozličných směrů; vždyť oni změřili všecky tehdejší jednoty (str. 129) a vybrali si z nich, co se s písmem sv. t. j. s jejich výkladem srovnávalo. Toto učení, pokud se od učení církevního liší, mínime teď v celek spojiti, pokud spis jejich „Ukázání v dvojí strance" atd. k takové práci stačí.

1. *Učení o církvi.* Také Lulečtí pojímají slovo církev v několikerém smyslu, ani nejprvé učí (str. 217) „kterak řecké slovo

ecclesia a české církev v písmích svatých tak starého jako nového zákona rozličně se pokládá a rozumí; v starém zákoně někdy se pokládá obecně za všecko množství synů Israelských, spolu věrných i také nevěrných, totiž kteříkoli z semene podle těla Abrahamova pošli aneb se k tomu tělesnou a zevnitřní obřízkou přisvědčili. Též v novém zákoně to slovo církev někdy se béře obecně za všecky ty, kteří jmenem křesťané slovou aneb se skrze křest vodní v společnosť církve obecné všech věrných podle těla přisvědčili.“ Tím tedy Lulečtí pojímají církev nejprvé za soubor všech, kteří křestem do církve přijati jsou, jíž v této příčině jest předchůdcem a obrazem židovství či starý zákon se svou synagogou a obřízkou. Tento více zevní pojem rozšiřuje se na menší obory společnosti křesťanské, ana „církev někdy pokládá se za jeden každý obzvláštní lid shromážděný neb zbor této obecné církve jako církev Korintská, Efeská, Basilejská, Strasburská atd.“ (str. 221). Jakož pak tyto menší obory mohou slouti cirkvemi jen vzhledem ku všeobjemné církvi, jejížto částkami jsou, tak jest soubor všech věřících pravé tělo církve neb církev sama: „*Učíme věřiti i také vyznávati, že církev svatá obecná jest shromáždění všech věrných v duchu svatém skrze slovo boží v jedné lásce a naději.*“ Za kriteria této církve se ustanovují: „A ta není v jednom místě aneb v jedné jednotě zavřena, ale po všem světě rozšířena, někde ve větším a někde v menším počtu, kterýžto sám Bůh zná; my toho nemůžeme v pravdě znáti ani věděti než to máme vyznávati i věřiti, že jest jediná církev svatá obecná po všem okršlku zemském rozsířena, *k níž toliko ti náleží a v ní přebývají, kteří koli z ducha svatého po druhé zrozeni, od boha otce skrze víru a slovo pravdy bývají k Kristu Pánu přitrženi a připojeni*, tak aby byli praví oudové těla jeho duchovního, jemužto on sám za hlavu vystaven jest.“ Patrno, že tímto pojímáním blížili se Lulečtí pojmu církve ve smyslu Lutrovském: „dass der christenheit Wesen, Leben und Natur nicht sei leiblich Versammlunge, sondern eine Versammlung der Herzen in einem Glauben.“ To zajisté jest smysl slov, že k církvi náleží ti, kteří z ducha sv. po druhé se zrodili a bohem samým skrze víru a slovo pravdy bývají připojeni jako oudové *k tělu duchovnímu* Kristovu; křest a viditelnosť členů církve jest zde jako vedlejší věc, na kterou katolická církev též váhu dává, učíc, že církev jest Kristem založené, skrze sílu ducha svatého za spoluúčinkování povolaných k tomu zřízenců lidských spůsobené obcování všech lidí vykoupených, ve kterémžto obcování mezi sebou, s Kristem Pánem a Bohem trvají. Tím, že k církvi ve smyslu katolickém náleží *všichni* vykoupenci, rozšiřuje se ovšem

říše církevní z tohoto světa též na onen svět, v němž vykoupení buď radostí království nebeského již užívají anebo v očistci jich očekávají. Tak zaujímá církev v sobě veškero člověčenstvo Kristem pánem vykoupené: člověčenstvo na zemi ještě strádající či církev *bojující* (rytířující), pak lidi smrtí již uchvácené, kteří buď jako církev *trpící* v očistci jsou, nebo jako církev *vítězící* z dokonalého poznání Boha se těší. Tato *trpící* a *vítězící* církev jest ovšem neviditelna, ale katolík dle víry své s ní přece spojen jest skrze obcování svatých a protož není ona neviditelna v tom smyslu jako by sama o sobě činila zvláštní od jiných členů odloučenou církev; neboť Kristus založil sice církev pro nebe, ale založil ji na zemi; za touž příčinou nemá se také vlastně mluviti o neviditelné církvi, leč o neviditelné stránce církve, jelikož tím aspoň po části *realnosť* církevního obcování se zrušuje a na místo její se klade pouhá *duchovosť*. Kterážto myšlenka jest na příčině, že mnohé sekty vystavily učení o neviditelné církvi v takovém smyslu, který katolický pojem o církvi ruší. Tak učinil Luter ustanovením církve neviditelné a Lulečtí učením svým o církvi *duchovní*. K této církvi *duchovní* náleží všichni *vyvolenci*, „kteří z vůle a milosti boha všemohoucího *předesláni* jsou k věčnému životu. Ta zajisté *samému* bohu jest známa, nebo on podle slova Šalomounova sám zná srdce synů lidských. Též také, kteříž této církve oudové jsou, sami sebe, poněvadž víru mají, v pravdě za vyvolené a první církve této údy býti znají, jiných pak kromě sebe údů neznají.“ Nemohou znáti jiných údů kromě sebe, poněvadž v duchovní církvi není viditelnosti její členů, kdežto církev viditelna jest veřejným shromážděním údů svých, výkony náboženskými, jimiž se jim milost víry i spravedlnosti udílí, a konečně viditelna jest v hierarchii. A kdo jsou ti vyvolení, kteří k duchovní církvi náleží? To jsou ti, kteří pravou víru Bohem samým milostivě roznícenou v sobě mají, které Bůh sám k věčnému životu předeslal (předurčil); protož také „mnozí vyvoleni jsou, kteří ještě víry nemají, nebo panna Maria, sv. Jan, Pavel, dokudž ještě nemluvňátka a maličcí byli, zdaliž nebyli vyvoleni a to před ustanovením světa, však toho ani z víry ani ze zjevení neznali. Opět sv. Matouš, Zacheus, lotr a Magdalena, zdaliž nebyli vyvoleni a to před ustanovením světa, avšak toho neznali, dokudž duchem sv. osvíceni a ke Kristu od otce přitrženi nebyli. Protož z těchto řečí toto se zavírá, že církev tato, kteráž jest duchovní, samému Bohu toliko jest známa a že ti sami toliko, kteří víru jistou a pravou mají, vědí se býti této sv. církve údové; neb o jiném žádném neví člověk, milosti-li boží hoden čili nenávisti.“

Ale tito vyvolenci, kteří věrou jsou povoláni k duchovní církvi, sami soudí, zda-li pravou víru mají: „kteří věří, k životu věčnému předesláni jsou, *ale kdo pravě věří, žádný nezná, jediné ten sám, který věří: a tak již jest jist o sobě, že jest boží vyvolený*“ (str. 217—223). Tím jest řečeno, že pouhá subjektivní jistota jde nad objektivnosť víry a církve, která zajisté jest viditelný řád ku spasení a protož tato nauka Luleckých o duchovní církvi není než na ukonejšení těch, kteří odpadnuvše nebo odloučeni jsouce od církve po rozvázání vnějšího svazku přece vnitřního svazku se držeti chtějí neuvažujíce, že jen na základě tohoto vnějšího svazku církevního ku vniternému spolku s Kristem a s ostatními věřícími dojíti lze jest. Tato duchovní církev Luleckých jest vlastně církev pro všecky odpadlíky a sektaře, kteří se pravé církve zřekli nebo z ní vyloučeni byli; neboť oni podle domnění svého nicméně mají v sobě vědomí pravé víry a tudíž dědictví a synovství Kristova „a od toho jistě žádný žádného nemůže odděliti ani papež se vší svou (jako říkají) duchovní mocí, ani světská moc, než sama jediná nevěra a zjevní hříchové, kteří z ní pocházejí“ (str. 259).

Avšak vedle této duchovní církve učili „věřiti a vyznávati i obecní čitedlnou neb zevnitřní býti církev jednu, když pravé vyznání drží a na něm se zakládá; a z této církve že jsou, kteříž koli jí se poddávají podle slova božího naučení, ukázaní i také zaslíbení.“ Ale není nevyhnutelně zapotřebí, aby kdo do církve svátostí křtu přijat byl, ač ovšem křest není příčina jediná do této církve přijímání, neboť náležejí všickni k ní, kteří božským zaslíbením k ní určeni jsou, tedy Jakub, Jidáš i všichni ze semene Abrahamova i nemluvňátka, jejichžto rodičové při počátku církve křesťanské, když apoštolé kázali, k víře Kristově přistoupili (str. 223). V této církvi mají všichni v jednotě býti. Toť vedle svatosti jest jediná vlastnosť, které na církvi Lulečtí žádají, pomíjejíce, jak se samo sebou rozumí, vlastnosť církve katolickou i apoštolskou.

2. *Učení o kněžství.* Hlava církve jest Kristus sám, praví Lulečtí kladouce na slovo *sám* veliký důraz. Podle zásady Zwinglim r. 1523 vyslovené učili, že Kristus jediný jest prostředník mezi lidmi a Bohem: „Kristus jest jediný sám smírce a orodovník mezi bohem a člověkem“ (str. 167), tak že vedle něho *viditelné* hlavy v církvi na zemi není. Zapírají tedy papeže a jeho primatu. Neuznávajíce papeže a tudíž hlavy hierarchie, neuznávali ovšem *kněžství* ve smyslu církví ustanoveném, aby totiž zastávalo úřad učitelský v církvi bojující. Podle jejich nauky bylo vlastně jen *kněžství Kristovo*, čili on byl jediný kněz v pravém slova smyslu; tak pravil

hlavní theolog Luleckých, Matěj svrchudotčený, jsa ještě v Praze vybídnut, aby byl knězem, že „by to na sebe velmi velikou věc vzal, jako by Kristus byl a že žádný kněz nikdy není kromě jediného“ (Krista.) Od té doby, co Kristus byl člověkem na zemi, není podle nauky Lulecké zapotřebí jakéhosi kreaturního zprostředkování mezi lidmi a Bohem, ano člověcství Kristovo jest jediné medium, kterým Bůh na člověčenstvo působí; jelikož ale člověctví Kristovo veskrze produchovněno jest, není zapotřebí smyslného media či prostředníka a ono působí bezprostředně na kreaturního ducha. Kdo tedy kněžství Kristovo má, schopen jest, slovo jeho hlásati. A toto „kněžství Kristovo jest všem křesťanům obecné“ (str. 118), kteří z temnosti bludů Antikristových se vysvobodili věrou a poznáním slova božího; toť jsou ti osvícení, ku kterýmž Kristus mluvil slova ve sv. Matouši: „Tak svět světlo vaše před lidmi atd. a sv. Petr prý ke *všem* bez výminky takto mluví: „Vy jste rod vyvolený, královské kněžstvo, národ svatý, lid vykoupený, totiž smrtí Krista pána, abyste toho mocí zjevně hlásali a kázali, kterýž vás z temnosti povolal k předivnému světlu svému.... Jeden každý jakož dar vzal, tím sobě vespolek posluhejte jako dobří šafaři rozličné milosti boží; mluví-li kdo, mluviž jako řeči boží“ (str. 5). Kdo tedy tak povolán jest, či lépe mluveno, kdo podle vlastního naznání se domnívá býti povolán, ten má právo a zároveň povinnosť, býti kazatelem slova božího: „tedy kdo koli činí a plní vůli boha všemohoucího zjevně vyhlášenou v zákoně proroky a jeho synem milým Kristem pánem jiné témuž uče, takový v pravdě v náboženství křesťanském služebník boží jest“ (str. 149). Kněžím podle této nauky nenáleží úřad učitelský v církvi a proto vytýká se Jednotě bratrské, že učí, aby nejprvé každý věřil v kněží a posly na místě Kristově a přijal za pravé všecko, což oni budou mluviti (str. 274). Lulečtí měli tedy jen *Starší*, jimž obzvláštně náleželo bdíti nad dobrým řádem v církvi a v obci a ačkoli oni hlavně kázali, přece nebyli a nemohli býti kněžími ve smyslu církve katolické, která jen kněží na úřad svůj od biskupa posvěcené zná a jiných znáti nemůže. Protož nezdá se nám, že, jak někteří tomu chtěli, Lulečtí uznávali řád biskupský; kde a k čemu by biskup v jejich učení byl naleznul místo, když každý ku kněžství Kristovu povolání v sobě najíti mohl? Mimo to praví v Ukázání na str. 245: „církev také slove Syon (jenž se vykládá stráž neb bdění). Neb všichni obyvatelé církve sv. mají velikou nad sebou stráž a bedlivosť míti, ač nechtějí-li v pokušení mnohých hříchův a bludův upadnouti... a zvláště to náleží těm, které Bůh skrze Ducha sv. vystavil na této hoře episcopos..,

ale vlastně strážné a starší.“ Z kteréhožto místa soudíme, že úřad biskupský podle nauky Lulecké se rozplíznul ve pouhém zřízení „Starších.“

3. *Učení o klíční moci.* Neuznávajíce moci papežské a následkem toho i moci kněžské hříchy odpouštěti, měli také zvláštní svůj názor *o moci klíční*, kterým od církve katolické se líšili. Ač klíční moc (potestas clavium) zřejmě byla dána Petrovi Kristem pánem slovy u sv. Matouše 16, 19 a tudíž i nástupcům jeho, přece Lulečtí na slova ta se neohlíželi a klíční moc papežovu zapírali. Za to však řídili se slovy sv. Matouše 18, 18 a uznávali podle nich klíční moc, pokud se vztahuje k odpouštění hříchů (claves sacramentales), avšak tvrdili podle příkladu protestantského, že tato moc nebyla jedině dána apoštolům a jich nástupcům, nýbrž celé církvi: „Kristus pán za to se snažně i robotně k svémů milému otci modlil, aby jeho všichni vyvolení v církvi sv. tak spolu jedno býti mohli, jakož jest otec milý s ním jedno, a netoliko aby oni sami spolu jedno byli, ale také on s nimi aby jedno byl, v nich přebývaje a oni v něm. Anobrž pro takové společné s nimi přebývání v církvi sv. a to až do skonání tohoto světa, *ráčil dáti klíče království nebeského této jednotě*“ (str. 226). Vliv toho učení v posluhování svátostmi a ve zřízení církevní o pokání poznáme níže.

4. *Učení o spasení.* Základ lidského spasení jediný jest Kristus kterýž hned po pádu Adamově za vykupitele lidstva od Boha ustanoven byl (str. 154). Shodujíce se v této zásadě s církví katolickou liší se Lulečtí však od ní tvrzením protestantským, že, ač Kristus učiněn spasitelem všem lidem, přece jen ti docházeli a docházejí skutečného spasení a skrze ně spravedlnosti a věčného života, kteří k tomu vyvoleni a k tomu před ustanovením světa předzvěděni jsou. Ač toto „předzvědění“, kterémuž také Zwingli učil, není ještě „předurčení ku spasení a zatracení“ které později hlásal Kalvin, přece pojmu tomu se blíží, uváží-li se další učení Luleckých, vedle kterého milosti Boží ku spasení vedoucí se nedochází ze skutků zákona ani ze svých zásluh ale toliko ze samé víry v Jesu Krista syna Božího (str. 167). Tuto zásadu Luterovskou, že víra jedině spasí přijali tedy také Lulečtí a následkem toho tvrdili, že k ospravedlnění o tudíž ku spasení není zapotřebí přičinění se s naší strany dobrými skutky, an prý „Bůh našich dobrých skutků nepotřebuje“ (str. 177). Avšak tu byli Lulečtí nedůsledni, byvše věrojatně panem Vilémem Kunou k tomu přivedeni, aby konání dobrých skutků, na které jak katolíci tak bratři velikou váhu dávali, v učení svém vyznamenané místo popřáli. Učení Lutrovsko-Zvingliské, že pouhá

víra i bez dobrých skutků spasí, jest v odporu s učením o dobrých skutcích a protož soudíme, že Lulečtí připojivše k víře také skutky dobré, v tom se řídili volí a přáním muže, jenž věděl, že důležitější třídy obyvatelstva na Moravě proti učení žehrají, jež na pouhé víře bez činění dobrých skutků přestává. A to byl Vilém z Kunstatu, jenž v předmluvě ku překladu spisu Schwenkfeldtova „o svědomí“ své bratry oslovuje: „častokrát při rozmlouvání našem od vás i *od jiných mnohých* mluviti a praviti jsem slýchal, že ti učitelé a kazatelé v svých kázaních a spisích skutky dobré tupí a lidi od nich vedú, než toliko v samé víře spasení lidské ukazují a zakládají, a kterak skrz to lidi mnohé ku pohoršení a jako v zou falství přivodí“; tomu že tak není, ani dobří učitelé jen zavrhují, aby se kdo domníval, že jediné dobrými skutky zevnějšími bez víry „království nebeského jako sturmem a moci dobyti lze“; proto, aby se poznalo pravé učení těchto dobrých učitelů, předkládá jim spis Schwenkfeldtův, aby sami z něho se poučiti mohli. To jest pravda, že tento reformator dobré skutky za podstatnou podmínku spasení vystavoval, ale také pravda jest, že proto od Lutera samého, jemuž slepá víra „bez skutků zákona“ ku spasení dostačovala, spoustou surových nadávek obsypán byl. Schwenkfeldt v učení svém o dobrých skutcích blížil se nauce katolické a vytýkal Luterovi, že dobrým skutkům a zákonům božím umenšuje, že víru mrtvou ustanovuje založenou na mrtvé liteře, kterážto víra tělu, poněvadž jeho umrtvovávíví nežádá, dobře se líbí, tak že prý mezi katolíky, v jiných kusích sice velmi bloudícími, zajisté více spravedlivých jest než mezi Luterany. Lulečtí žádali tudíž na přivržencích svých, aby pravou víru dobrými, milosrdnými skutky osvědčovali, bez kterých prý pravá víra býti nemůže: „Protož žádný se nedomnívej pravé míti víry a boha milovati, kdož by takové milování při bližních v skutcích milosrdných neokazoval.... a toto přikázání máme od něho (Boha), kdo miluje Boha, aby miloval bližního svého. A tak křesťané, kteří již skrze víru spravedliví a dobří učiněni jsou, nic více šetřiti nemají, jako milování bližního, poněvadž apoštol k Římanům dí: Kdo miluje bližního, zákon naplnil... plnosť zákona jest milování... Ale lásky užíváme nejprv vnitřně s strany Boha, když ho... z celého srdce milujeme, potom s strany bližních zevnitřně, když jim z té lásky skutky milosrdnými v jejich nouzi a potřebě posluhujeme“ (str. 179—181). Na konání dobrých skutků a zvláště na podporování chudoby musili ovšem Lulečtí již pro to velikou váhu dáti, čím více Jednota bratrská péčí o chudobu se vyznamenala a Novokřtěnci u věci té až ke komunismu pokročili a čím více teh-

dejší církevní hodnostáři a držitelé církevních statků také na Moravě zapomínali zásadu v staré církvi platnou, že veškerý majetek církve po výtce náleží chudým, pro které prebendáři tento majetek vlastně spravovati mají a čím více se také zapomínalo na slova sv. Augustina: „Nenáleží biskupovi, zlato zachovati a ruku chudého odstrkovati“ anebo na slova sv. Jeronýma: „Všem kněžím jest s hanbou, po vlastním bohatství se snažiti.“

5. *Učení o svátostech.* Jakož podle nauky protestantské člověk spasen bývá jen věrou, tak opět jen věrou ospravedlnění dosahuje. Víra však působena jest v člověku vnitřním vnuknutím Božím, darem ducha svatého a poněvadž tato milosť a tento dar jen působí na duši a nikoli na tělo, protož dle učení protestantského, jehož se též Lulečtí přidržovali, není zapotřebí křesťanu, aby k vůli spasení neb ospravedlnění neb pro jiné milosti duchovní užíval oněch viditelných zřízení, které pode jménem svátostí církev katolická ustanovuje. Svátost jest v dogmatice a bohoslužbě Lulecké vedlejší, jest jako jen zevnější věc a tím se líší nauka Lulecká od katolické ohromně: neboť podle učení katolického není svátost pouhým znamením zevnějším, nýbrž ona působí zároveň milosti jisté v člověku, který ji přijímá. „Dvojí jsou skutkové“ praví se v Ukázaní na str. 33., kterými lidé Bohu podle příkladu od něho vydaného mají vzácně a hodně sloužiti. Jedni *vnitřní a duchovní,* kteréž sám Bůh ze své dobroty skrze ducha sv. ve všech svých volených činí, jako víru, lásku, naději, obřízku srdce a křest ducha, a *ty věci jsou podstatné* k službě boží i k nabytí jednomu každému od něho věčného spasení... Druzí jsou *zevnitřní i tělesní,* kterými se toliko s strany *těla* při řádné službě boží sloužilo a ještě slouží nápadně (nahodile) z příčiny figurování neb vyznamenání duchovní a budoucí pravdy; nebo opět pro připomínání a pamatování nějakého skutku z božské dobroty lidskému pokolení mocně a slavně učiněného, jako jsou cerimonie, svátosti, totiž obřízka, jedění beránka, rozliční obyčejové při obětech... potom křest vodní, chleb a kalich večeře páně. Tito skutkové proto slovou *tělesní aneb nápadní* při službě boží, neb ač jsou od Boha v zákoně přikázáni, *však se toliko od těla zevnitřními smysly mohou přijíti, ale od duše nic, a z té příčiny v duši ani spravedlnosti boží ani očištění hříchů nemohou sami učiniti.*“ Jako obřízka častokráte v starém zákoně se jmenuje úmluvou, ač jen tropicky, jsouc jen znamením úmluvy, a nikoli úmluvou samou, jako beránek velikonoční u židův se jmenoval pascha t. j. jídlo páně, ale nebyl v pravdě jídlem páně, nýbrž že je znamenal neb připomínal“ (str. 52—55), tak také Kristus Pán v novém zákoně dbal více

o skutky vnitřní než o ty, *„které zevnitřně podle těla vykonané toliko něco znamenají neb figurují, ale pravdy v sobě nemajíce ani tomu, kdo jich užívá, ani jinému žádné dobroty s strany duše nepřinášejí“* (str. 68). Patrno již z toho, že Lulečtí podle nauky protestantské svátosti brali za pouhá znamení, které žádných milostí nepůsobí; protož nebrojí proti těm, kteří jako Schwenkfeldt a jeho přivrženci považují užívání svátosti za věc svobody, nikoli za článek víry zavazující. Zřetelně se to praví v Ukázaní na str. 119: „Jedni zajisté věří a vyznávají spravedlnosti Boží, hříchóm odpuštění i věčného života dojití podstatně záležeti na samé víře v Krista Ježíše, dosti učinění a vylití jeho krve na kříži bolestném, beze všech skutků a zásluh lidských; *svátostí užívají jako věcí nápadních, v svobodě křesťanské* pro zachování lásky a svornosti věrných s strany věku a času, kdež není zjevného přikázání*: neb takoví skutkové jsouce zevnitřní a tělesní na duše žádné dobroty ani škody nemohou učiniti,* kdykoli přijati budou. Ale jakýž bude ten prvé, komuž se jimi posluhuje, takoví budou i ti skutkové, dobrému dobří a zlému zlí, ne ze svého přirození, ale z příčiny toho, kdo je přijímá. Protož pro takové věci žádného nehanějí, žádného všetečně nepotupují, *ale při jednom každém toho na svobodné vůli pozůstavují.“* Tato svoboda, přijímati neb nepřijímati svátosti, zakládá se hlavně na mínění Oekolampadia, který radil, aby kdo svátostí užívá, jich užíval ne tak sobě, ale bližním k vůli, jako na znamení, že vědom si jest pospolitosti křesťanské, za jejížto *vnější* symbol svátosti považovati sluší. Že však takovou svobodou učení katolické o svátostech se ruší, anoť i ty dvě svátosti, které protestantům zbyly, v lehkost se uvádějí, jest na bíledni. Ovšem Lulečtí k těmto svobodníkům nepatřili, nýbrž učili, že Kristus jen dvě svátosti ustanovil, křest totiž a večeři páně, kterých každý křesťan užívati, ostatních pěti u katolíků ctěných však zdržovati se má. Přijali ovšem u věci té učení protestantské, zvláště Zwinglianské, jak místněji brzo uvidíme.

„Všichni učitelé,“ praví se v Ukázaní na str. 277., „tak starodávní jako nynější bez odporu jednomyslně to slovo latinské sacramentum a české svátost tak vykládají, že jest svatých věcí *znamení*; však strany počtu jsou sobě rozdílní. Neb staří pokládali sedm svátostí a v tom počtu ještě někteří Římané sedmi svátostí užívají; nynější však takměř všichni učitelé, kteříž od římské církve s mnohým lidem odstoupili, *dvě toliko svátosti* církve sv. podle písma býti vyznávají, totiž *křest vodní a chléb večeře Páně.“* Zde Lulečtí se odchylují od skutečnosti; neboť není dle pravdy, že od pravých cír-

kevních učitelů vykládána za *pouhé* znamení, jelikož církev katolická od jakživa učila, že svátosť *neznamená* pouze milosť, nýbrž ji *sprostředkuje a působí.* Tím, že Lulečtí podle Oekolampadia brali svátost za pouhé *znamení*, nebo podle Zwingliho za *heslo*, nebo podle Lutera a Malanchtona za *pečet*, vymítili z ní všecko mysterium, všecku hlubokosť v pojímání milosti boží, která opět hlubokost a vnímavosť víry v katolictvu působí. Není-li svátost více nežli zevnější znamení, kterým žádná milosť ospravedlňující se nezprostředkuje a nepůsobí, pak jest zbytečná a Karlstadt měl dobře vytýkav Lutrovi a jiným reformatorům nedůslednosť a polovičatosť, když přece ještě dvě svátosti zachovávají a těm jakýsi účinek připisují. Rozhodnější v tom ovšem byl Zwingli a podle něho Lulečtí považujíce svátosti jen podle zevnějšku za znamení pouhé, kteréž žádné milosti v nás nepůsobí leč oznamuje, že člověk členem církevní společnosti jest: „Nebo jako hesly a jinými znameními ve vojště přesvědčují se a oznamují, čího krále aneb z kterého vojska by byli, tak těmito znameními neb hesly církevními, kterýmž, ač nevlastně, svátosti říkají, oznamují se a osvědčují přede všemi . . . . z židů-li, čili křesťanů by byli. *A jiného užitku tato znamení nemohou v církvi sv. míti, nežli něco znamenati*“ (str. 278). Při tom odvolávají se také na Melanchtona pravícího; „Při užívání svátostí příliš hanebně bloudí, kteříkoli svátostem nového zákona moc, ospravedlnění, neb od hříchů očištění přičítají; sama zajisté víra spravedliva činí“, a táhnou se také na slova Zwingliho: „Jakož zajisté milosť od ducha sv. bývá a dává se, tak ten dar k samému duchu náleží; duch pak sv. nepotřebuje vůdce ani nosiče, neb on jest moc a nosidlo, jímžto všecky věci jsou . . . Ano kdyby svátostem přivázána byla božské milosti přítomnosť a dostatečnosť, již by tu, kde by dány byly, milosti boží činily, a kdež by dány nebyly, tu by všecko bez milosti boží zhynouti musilo . . . . . Protož z těchto řečí tímto se zavře, *že svátosti dávány bývají na zjevné svědectví té milosti, kteráž jednomu každému obzvláště prvé od boha dána bývá.*“ Též podle Martina Bucera zavírají, že svátosti samy ze sebe nic nemohou býti; znamení však mohou býti té věci, která něco jest, ale samy ze sebe, poněvadž jsou toliko *věci němé, tělesné i také skutkové od lidí učinění*, daleko od toho jest, aby měly v křesťanstvu co takového dovozovati (str. 282 a 283).

Avšak nejen proti katolicismu, nýbrž také proti Jednotě bratrské, která taktéž sedm svátostí ovšem ve smyslu často katolicismu odporujícím uznávala, brojili Lulečtí a sice proti Jednotě mnohem jizlivěji než proti katolíkům, vytýkajíce jí, že věci zevnější právě

za tak důležité považuje jako věci podstatné: „neb oni vždy nechtí míti rozdílu mezi věcmi podstatnými a nápadnými, k spasení lidskému od Boha zřízenými, mezi duchovními a tělesnými, mezi věčnými a časnými, ale jakýsi divný z toho Babylon spletli a divnou změteninu učinili, učíce i také neústupně držíce, že tak na *svátostech tělesných, mrtvých a porušitedlných jako na víře, slovu božím a křtu Ducha, kteréž věci jsou duchovní, živé, věčné a neporušitedlné*, spolu jednostejně záleží, aneb skrze ně též dává se hříchův odpuštění, rod nový a věčné spasení“ (str. 286). Ale zároveň se ohražovali, že popírajíce svátostem dar milosti je zlehčují: „Aniž proto tito učitelové písma sv. svátostí Kristových zlehčují aneb potupují, jakož se zdá těmto Brandejským starším, zjevnými písmy ukazujíce, že svátosti, jsouce věci tělesné, němé, mrtvé a porušitelné nemohou dávati ani roditi věcí duchovních, živých a věčných, ano aniž duši jakého užitku spasitedlného vnitřně mohou přinésti, neb jedna každá věc z přirození svého sobě podobnou věc v bytu*) zplozuje.“ Že ani katolíci ani bratři takového názoru schvalovati nemohli, jest na bíledni; aniž v tom jest obsaženo hlubší pojímání víry křesťanské, jelikož právě při svátostech obsah víry jest mysterium, tajnosť, a kdo pro misterium svátostí neuznává, nemoha pochopiti, jak zevnějšími věcmi na vnitřek se působí, ten vlastně jest nedůsledný, když ostatní články víry, jichž obsahem taktéž jest mysterium, jako vtělení Krista Pána, sv. Trojice atd. uznává a jim se neprotiví: vždyť božství narozené po lidsku v osobě Krista Pána jest právě tak divné, zázračné jako proměna chleba a vína v tělo a krev Páně. To uznává sám Strauss, pravě, že není nic velikolepého u víře, co by nebylo mysteriem. A kdo uznává, jako Luter, že Kristus Pán jest přítomen ve svátosti večeře, ten věru nemá příčiny posmívati se katolicismu, že milostmi z mysteria víry pocházejícími přivržence své od narození až do smrti sprovází. Tím, že vážnost šesti nebo pěti svátostí se ruší, věru se podstatně nezvýšuje vážnost ostatních dvou.

6. *Učení o křtu.* Tím, že Lulečtí považovali svátosti vůbec jen za zevnější znamení, nepřipisovali také křtu těch milostí, které podle víry katolické křtěnci se udělují. Vylití ducha svatého, rod nový a obřízka srdce není tedy podle nich účinkem křtu, nýbrž děje se jen věrou: „A tyto skutky ducha sv. sám Bůh otec skrze svého syna milého vnitřně ve svých volených působí a činí... beze všech skutků zákona i také beze všech věcí tělesných a zevnitřních...

---

*) t. j. podle *bytnosti* podobnou.

A že toto vylití ducha anebo křtění Bůh všemohoucí činíval a ještě činiti nepřestává bez skutků zákona i také bez užívání svátostí, důvod toho na všech svatých a volených božích, kteří skrze křest ducha sv. z víry požehnaného semene, které mělo přijíti, k věčnému spasení posvěceni a odděleni byli" (str. 197). Ještě zřetelněji se mluví na str. 201: „O druhém rození z ducha sv tak má rozumíno býti, že je sám činí všemohoucí duch ve svých volených skrze víru v Jesu Krista a skrze mocné slovo své *beze všech skutků zákona i také bez svátosti* dávaje moc těm všem, aby mohli býti synové boží, kteří by koli uvěřili ve jméno jeho, kteřížto ne ze krvi ani z vůle těla, ani z vůle muže, ale z boha narozeni jsou... A poněvadž rod duchovní jest věčný a neporušitedlný, nemůže tehdy jíti ze svátostí, které jsou tělesné, časné i porusitedlné." Za tou příčinou nabírají Lulečtí ostře bratří české pravíce na str. 215: „Protož někteří nábožníci... zvláště starší a učitelé té jednoty, kterou z omylu pikhartstvím nazývají, když někde slyší figurně Krista Pána neb apoštoly křest ducha jmevovati vodou, koupelem druhého rození, neb něčím k tomu podobnému (sic), hnedky oni to na svátosti nenáležitě táhnou a což vlastně slovu božímu, víře, křtu ducha sv. podle svědectví Krista Pána a také apoštolského náleží, jako očištění a obmytí svědomí od hříchů, srdce obnovení a k milování božských věcí zapálení, rodu nového, spasení i věčného života daní, to oni opět proti zjevným a mnohým písmům, ano proti skutečnému boha otce i také syna jeho činění, též svátostem mrtvým a tělesným náležeti, anobrž podstatně v nich býti směle vyznávají" (str. 215).

Podle pojmu svého o svátostech vůbec praví Lulečtí v Ukázání na str. 290 o křtu takto: „V tom se s jinými věrnými učiteli srovnáváme a pravíme, že křest jest *znamení, ve vodě pohřízení anebo vodou obmytí.* A to ve vodě pohřízení aneb vodou obmytí křesťané *za zevnitřní znamení* mají, kterým se *podle těla* do církve Kristovy a v počet obnovených prvé duchem svatým přijímají. Nebo pokudž v tomto těle živi jsme a s jinými spolu obcujeme, velmi potřebné jest, abychom také zevnitřní nějaké znamení měli, kterým bychom se od jiných dělili a rozeznáni byli i také tím, že jsme účastníci náboženství Kristova zjevně se přisvědčovali." Ale znamení při křtu náležejíce k svátosti nejsou pomíjitelná, nýbrž mají ten význam a tu důležitosť, že jsou účinnou známkou neviditelné milosti, která právě však podle učení Luleckých křtem se nepůsobí. Upírali tedy podstatu svátosti křtu a vady té nenahradili tvrdíce, že křest přece u vážnosti mají: „My křtu vodního, Kristem ustanoveného nezlehčujeme, jako křivě o nás Boleslavští bratří píší, ale

v té vážnosti a hodnosti jej máme, která jest mu Kristem půjčena jako zevnitřnímu skutku a ustanovení, aniž mu smíme tolikéž jako víře přičítati; než vždy pravíme, že jest znamení zevnitřní, kterým podle těla v církev Kristovu a v počet vyvolených štípeni neb připojeni bývám e... Skrze křest vodní věci duchovní se vyznamenávají, ale nedávají; neb od křtu vodního žádný člověk daru ani proměny života nenabývá" (str. 294. 295).

Z těchto dokladů jest patrno, že Lulečtí křtu se neodříkali, pokud znamením a činem zevnějším v bohoslužbě jest, že jej však zavrhovali, pokud se v církevním smyslu pojímá jako svátost milosti udělující, kteréžto milosti člověk jen vnitřně věrou a duchem sv. získati může. Křtili děti vodou na znamení, že se přijímají jménem Krista Pána do jednoty křesťanů Luleckých; praví se na str. 303: „Této zajisté služebnosti křtem vodním užíváme v sprostnosti ve vodě obecné (t. j. nesvěcené) s slovy od Krista Pána tomu vydanými; vody nesolíme, ani jí olejem mastíme, ani dítek slinami a blátem mažeme, aniž také ducha sv. do nich (jakož kněží papežští usty nečistými tak dělají) vdýcháme, neb těchto věcí ani sv. Jan, ani apoštolé při křtu nikdy nezachovávali. Protož my je jakožto neužitečné a daremné pomíjejíme a pokud nejblíž můžeme, v tom příkladu apoštolského užíváme."

Zavrhujíce takto křest jako svátosť nicméně ho při dětech užívali a kdo jsa již v jednom vyznání křtěn k nim se dal, po znovu křtěn nebýval. Zavrhovali tedy učení novokřtěnců, kteří nové přivržence své, i když již jednou jako děti křtěni byli, po druhé křtili a lišili se v té příčině též od Jednoty bratrské, která do r. 1534 taktéž na nových stoupencích svých žádala, aby se po druhé křtíti dali, od kterého požadavku však roku dotčeného upustili.

7. *Učení o večeři Páně.* V učení tom lišili se Lulečtí od církve římské, která transsubstantiaci t. j. proměnu chleba a vína v pravé tělo a pravou krev Krista Pána hlásá, i od Lutera, který podivně transsubstantiaci zapírá nicméně však na základě ubiquity (všudypřítomnosti) Kristovy přítomnosť Kristovu ve svátosti této tvrdí. Přijali tedy učení Zwinglianské, *podle kterého večeře Páně jen se koná jako vzpomínka či památka na Krista Pána,* nemajíc ostatně v sobě a na sobě podstatu svátosti. Opakují v příčině té starý výklad slov Kristových při poslední večeři mluvených, jmenovitě že slovo *„jest"* vyložiti sluší slovem „znamená." Vytýkají Bratřím, že činí v Kristu rozdíl mezi bytostí tělesnou a duchovní, onou že ho není v této svátostí, nýbrž že jen duchovní bytostí ve svátostí večeře přítomen jest. Ale to prý Bratří nedovozují leč svou

tupou vírou a hloupým rozumem tak dopovídajíce: „Není-li ve svátostech bytu Kristova duchovního, tehdy by věrní skrze ně nedocházeli hříchův odpuštění a věčného spasení. A tímto věřením a vyznáním ode všech se jednot dělí; neb se žádná s nimi v tom smyslu nesrovnává, aby věřila neb vyznávala, žeby ta slova Kristus Pán: „Toto jest tělo mé, které za vás zrazeno bude“ „měl mluviti o bytu duchovním těla svého ve svátosti, a ne o tělesném, čemuž zjevný skutek odpírá. Nebo tělo Kristovo není zrazeno, umrtveno v bytu duchovním ale tělesném“ (str. 311. 312). Tyto důvody osvojili si Lulečtí od reformatorů Švýcarských Bucera a Zwingliho, jakož od nich vzali také ten důvod, že Kristus není svým tělem přítomen ve svátosti oltářní, *poněvadž v tom těle vstoupil na nebesa, sedí na pravici otce svého a odtud nesstoupí v tom těle až v poslední den k soudu* (str. 314.) Na základě tohoto rationalimu tvrdí pak Lulečtí, že Kristus při poslední večeři neustanovil, žádné svátosti na odpuštění hříchů, nýbrž že ustanovil, „aby věrní chleb jedli a z kalichu pili na společnou památku a na společné připomínání jeho těla zrazeného a umučeného“ (311). Neboť tvrdí dále rationalistickými důvody Zwinglianskými, „Kristus Pán světlými slovy ráčil říci vzav chleb: „Toto jest tělo mé, které za vás bude zrazeno, a tento jest kalich nová úmluva nebo kšaft v mé krvi, která za vás vylita bude na odpuštění hříchům““. Pak skutek zjevný ukazuje, že chleb není zrazen, neb jej učedlníci snědli, a víno z kalichu není vylito, neb je též vypili, ale tělo jeho vlastní teprv po večeři zrazeno jest, a krev teprv na kříži vylita. A z toho známé jest, že chleb nemůže vlastně tělem Kristovým pravým přirozeným býti a víno krví, jak Římané a Boleslavští praví; neb chleb není za žádného zrazen a víno není za žádného vylito, a slova světle ukazují, že Kristus Pán své tělo vlastní mínil, které mělo za učedlníky zrazeno býti, a krev vlastní přirozenou, která měla vylita býti: protož všickni nahořepsaní učitelé *) vyhledavše dostatečně písma svatá, kterak přítomnosť těla Kristova tělesně již od nás odjata jest pro potřebu naši... na tom se smyslu ustavují (kterýž není odporný pravdě ani smyslu našemu, neb jsme my jemu místo dali i o tom psali), *že pán Kristus jmenoval figurně obyčejem židovského mluvení chleb tě em svým.* Ale z toho žádný z nich nezavírá, aniž může v pravdě zavříno býti, aby pro to samo figurní jmenování chleb ten vlastně měl tělem jeho pravým přirozeným učiněn býti. . *Tohoto chleba a kalichu Páně požívají* **toliko na**

---

*) t. j. Zwingli, Oekolampadius, Bucerus, Urbanus Regius atd.

památku *těla jeho zrazení a krve vylití podle ustanovení a rozkazu, kdež dí: To čiňte na mé spolu připomínání*" (strana 318—323).

Přijavše rationalistické učení Zwingliho vymítili Lulečtí mysterium z večeře Páně; neb chléb a víno, které slovy od kněze promluvenými podle víry katolické se proměňují v tělo a krev Páně, *nejsou* podle Zwingliho tělem Kristovým a jeho krví, nýbrž *znamenají* jen tělo Kristovo a krev jeho. Nelze upírati, že Lulečtí držíce se učení Zwingliho přijali názor důslednější nežli byl Luterův, jenž tvrdil, že, ač chleb zůstane chlebem a víno vínem, Kristus přece jest v oltářní svátostí přítomen věrou, což vlastně nic jiného neznamená, než že Kristus jest přítomen ve víře a nikoli ve svátosti celou osobou svou; poněvadž však Kristus *věrou* ve věřícím všudy přítomen jest, není tato jeho přítomnosť v oltářní svátosti jiná než kde koli jinde, ale pak také není zapotřebí hmotných věcí, které v tělo Kristovo se proměniti mají, bať vůbec svátosti nepřipisuje-li se jí mysterium vtělení se Páně na odpuštění hříchů. Mysterium to nenahradili Lulečtí tvrzením, že jest trojí chléb: jeden neviditelný duchovní, ne zde na zemi učiněný, víra a slovo Boží, kterým Bůh vnitřně vyučuje každého; druhý jest hmotný, jenž se dobývá v potu tváře; třetí svatý neb posvátný, též časný sice a tělesný, avšak od obyčejného chleba velmi rozdílný, ne podstatou ani přirozením, ale samým užíváním; a „tento třetí chléb ustanoven jest od Krista Pána, aby ho věrní užívali, ne k životu věčnému ani k životu časnému, ale toliko k připomínání těla Kristova a smrti jeho i jiných všech dobrodiní nám v těle jeho učiněných... A o jiném užívání tohoto chleba svatého z ustanovení Kristova a z naučení apoštolského v písmích sv. žádného důvodů nemáme. Pakli kdož koli o tomto chlebu svatém tak smýšlí jako o chlebu obecním s strany užívání, ti méně smýšlí o tom než má smýšleno býti a tak tím hřeší proti ustanovení Kristovu. Pakli kdo smýšlí a drží o tomto chlebu sv., že by v něm darové a milosti složeny byly, které jsou v živém nebeském, kterýž dává život světu, takoví více přidávají nad ustanovení Kristovo, než má přidáno býti a bloudí při tom hrozně. Neb to, což náleží samému Kristu, bohu pravému, chlebu živému a věčnému, přidávají to chlebu stvořenému, od lidí učiněnému a časnému a tak česť, která sluší na samého stvořitele, přinášejí na stvoření" (str. 324—329). Lulečtí tedy věřili, že Kristus Pán ustanovil, aby věřící chleb jedli a víno pili jen na památku jeho; věřili, že ten chleb užíváním tím se stane posvátným, však transsubstantiaci a večeři Páně jako svátost oltářní vůbec odmítali.

8. *Učení o pokání.* Z toho, že večeři Páně neuznávali za svátosť k odpuštění hříchů ustanovenou, jde samo sebou, že též mše svaté neuznávali ani za oběť ani za potřebnou a jediné pokání považovali za dostatečné, aby hříchy odpuštěny byly. Hříchem se ztrácí synovství boží, pokáním opět se nabývá. Pokání má býti pravé a to „jest navrácení k samému sebe, poznání svého zlého s želením ho i také v nenávisti jměním, s úmyslem od něho odvrácení, k dobrému přistoupení a v tom bez přetržky až do skonání v ostatku svého života vždycky prospívání; neb by to nebylo pravé pokání, zlého zůstati a dobrého neučiniti, aniž by postačilo k věčnému spasení“ (str. 264.) Toto pokání má býti vnitřní jen z víry v Krista Pána pocházející, který jediné hříchy odpustiti může. Protož zavrhují ono zřízení církve katolické, jehož někteří z reformatorů jako prostředku ku povzbuzení jemného svědomí se zastávali — zpověď osobní či ústní a zavrhují též posty: „Pokání pak pravé nezáleží na uloženém času od papeže, ani na rozdílu pokrmův, ani na ústní zpovědi a tělesném postění za několik dní, ale záleží na zůstání všeho zlého a činění dobrého.“ Že církev pouhou zpovědí a pouhým postem neb jen v jistém od papeže uloženém času pokání a odpuštění hříchů neustanovuje, jak Lulečtí tvrdí, jest očividno. Svátosť pokání církví zřízenou nahrazovali si na tento způsob: „My v svém shromáždění při tom toho užíváme takto. Nejprv zákon boží v upřímnosti bez přimíšení všelijakého přidání lidmi smýšleného kážeme a učíme, totiž ukazujeme a oznamujeme, co Bůh všemohoucí chce aneb nechce za řád služby sobě vlastně činěné do svých služebníků míti, čeho se mají varovati a co zachovávati pod pokutou věčného zahynutí. A komuž všemohoucí Bůh ráčí předcházeje milostí svou posvítiti a k té známosti přivésti, aby mohl ze slyšeného slova zákona božího své nedostatky a hříchy poznati, buď s strany smyslu buď s strany skutečného činění proti písmu sv., z toho má-li těžkosť a žalosť na své hříchy, znaje že tím Boha velmi rozhněval, od něho se i ode všech věrných oddělil, k ďáblu a k věčnému zahynutí přiblížil; při tom žádá-li z bludů a z hříchů vyjíti, od nich vysvobozen býti, v dobrém po všecky dni života svého, což na něm jest, trvati a tak se všemi věrnými v tom se srovnati a s nimi zase jedno v účastnosti býti atd. Takovému hned evangelium kážeme, totiž tu milostnou a radostnou novinu oznamujeme, *že z víry v Jesu Krista beze všech našich skutků a zásluh* dává se od Boha otce všem hříchům odpuštění, věčné spasení i také od zákona, smrti a pekla vysvobození.... A totoť jest v pravdě evangelion, totiž dobré zvěstování a radostná novina všem

pravé pokání činícím, *ano jest také klíč království nebeského*, kterýmžto církev sv. otvírá nebo zavírá království nebeské. Otvírá, když kajícím a s hříchy sobě stýskajícím vysvědčuje odpuštění jejich hříchů býti i také zase do společnosti věrných navrácení v Kristu Ježíši ze samé toliko víry beze všech skutků zákona. Zavírá, když vysvědčuje a oznamuje hříchů zadržení, království nebeského nedojití všem těm, *kteříž také jinde domnívají se býti hříchův odpuštění, kromě samého Krista Pána aneb žeby skrze některé skutky od nich činěné mělo věčné spasení dáno býti a ne ze samé víry*" (str. 271—274). Poslední slova jsou patrně namířena proti Bratřím, hlavně však proti katolíkům, jimž se buď omylně buď úmyslně učení podstrkuje, jakoby kněz ze své moci bez pravého pokání jen pro nějaký ten půst anebo uložený dobrý skutek hříšníku odpuštění dával. Veškeré učení o pokání jest prosáknuto myšlenkami Lutrovými o ospravedlnění a proto se dává na víru všecko, na dobré skutky nic. A když Lulečtí neměli za následky svého učení též zjevy, kterých mnozí odpůrcové církve katolické avšak při tom přátelé reformace jako následek reformace t. j. klesání dobrých mravů a ochablosť v činění dobrých skutků litovali k. p. Erasmus Roterodamský, Schwenkfeldt a jiní, bylo na příčině naléhání páně Vilemovo z Kunstatu, aby od Bratří konáním dobrých skutků předstíhnouti se nedali. —

9. *Bohoslužba, disciplina a mínění Luleckých o kacířství.* Již z toho, co posud pověděno, jest patrno, že Lulečtí kladouce všecek důraz na víru, jako základ spasení a opovrhujíce vším zřízením zevnějším v církvi jako zlým přikázaním papežovým všecky římsko-katolické obřady v bohoslužbě v nenávisti měli. „Vyznáváme a zjevně učíme, že žádní lidští nálezkové neb řádové kterakkoli slavní, nákladní i k oku lidskému krásní, poněvadž nejdou z vůle boha všemohoucího podle jeho přikázaní v zákoně zjevně vyhlášené nemohou býti ani slouti služba boží; ale že jdou z vůle přikázaní pouhého člověka, protož jsou i také slouti mají služba lidská" (str. 150). Pravá služba Boží a Bohu milá záleží „v činění a naplnění vší vůle jeho, kteráž se zřetelně v zákoně vyhlašuje skrze přikázaní jeho" (str 148). Následkem této vůle boží, kterou *oni* v zákoně za přikázaní božské nalezli, zavrhují mši svatou, všecku nápravu kostelní, ornaty, nádoby, obrazy, varhany, posty, svátky, vzývání svatých, poutě, poctu relikvií a ostatní obřady, které církev katolická zachovává, proti nimž namířena jsou slova na str. 136 Ukázaní. „Jedni jsou, ježto pravou službu věří býti v samém toliko plnění a zachovávání lidských nálezkův a obyčejů, totiž v stavění

kamenných neb dřevěných kostelův neb klášterů, na jednání rozličných ozdob a okras kostelních, jako korouhví, arch s rozličnými obrazy malovanými neb vyrytými, zlatého a stříbrného nádobí, drahých ornatů a jiných proměnných oděvů, opět na chování mnoho kněží, mnichů s rozličnými řeholami a žáků, aby v kostelích a v klášteřích podle rozdílů dnův a časův také v rozličných přípravách s rozličným zpíváním a na varhany hudením ve dne i v noci pánu Bohu tak sloužili, za lidi se pracovité Bohu modlili, a jiní lidé aspoň ve svátek sejdouce se, aby se v kostele podívali kněžskému neb mnichovskému v rozličné přípravě u oltáře obracování, také poslouchali nerozumného latinského zpívání a na varhany hudení; opět aby se někdy k svatým popostili, svátky jejich světili, jim se modlili, za přímluvu jich žádali, k nim na pouť daleko běhali, jejich se obrazům a také svátostem (relikviím) kláněli. A tak tu poctivost, která sluší na samého věčného Boha, stvořitele všech věcí přenášejí na věci stvořené a mrtvé.“ Bohoslužba Luleckých řídila se tedy podle myšlenek protestantských, kterými se obřady na prostnosť prvního věku křesťanského navrátiti měly, v pravdě však ten následek spůsobily, že z bohoslužby těch vyznání všecko se vymítilo, co nejen nábožnému, nýbrž také poetickému citu se zamlouvá.

Co se týče disciplíny života, zdá se, že Lulečtí svým přivržencům zapovídali všecka zaměstknání úředničí, při kterých přísahy zapotřebí bylo, aneb zaměstknání, která za výdělkem se nesla; též zapovídali přivržencům svým býti členy soudu, při kterém k smrti se odsuzovalo, anebo na vojnu táhnouti, podobajíce se v tom novokřtěncům, již podobné zákazy věrným svým činili. Soudíme tak z výtky od nich Bratřím činěné, které by ovšem nebyli činili, kdyby sami podobné věci byli za sobě dovolené považovali: „Aby bratr jejich jednoty jsa mohl býti s *přísahou* rychtářem, konšelem, šenkeřem, cechmistrem, na smrť zloděje odsouditi, na vojnu táhnouti. I to nynější učitelé a starší té Jednoty zjevně doložili, zabije škůdce svého a nepřítele jako jiného vlka a medvěda, aby sobě z toho žádného svědomí nečinil“ (strana 115). Poslední požadavek činili vzhledem k sv. Matouši 5, 39: „udeří-li tě kdo v pravé líce tvé, nastav mu i druhého atd., kdežto přísahu zavrhovali podle téhož evangelisty 5, 35 „abyste nikterak nepřisahali“: „„Tito pak podle sněmu Brandejského praví, že jejich bratři jsouce rychtářové, konšelové, šenkeři, cechmistři aneb kteřížkoli pod závazky úřednící mohou bez hříchu přisahati“ (str. 243). Že naplněním takového příkazu by se byla rozvázala veškerá organisace společnosti jak ve správě,

tak v soudnictví jest na bíle dni: ještě nebylo společnosti té, která by tak naskrze vykonávala příkaz Páně o lásce k bližnímu a s pravdou se byla tak ztotožnila, aby nebylo zapotřebí soudců a přísah.

O bezženství kněží jejich vlastně ani řeč býti nemůže, poněvadž zvláštního stavu kněžského u nich nebylo a mimo to Bratřím se smáli že neženaté kněze (tehdáž) měli.

Odvolávajíce se ve všem na písmo svaté, jak v učení svém o článcích víry tak o pravidlech mravoučných, nabyli Lulečtí přesvědčení, že žádný tak náležitě a správně bibli nerozumí a jí nevykládá jak oni. Proto na několika místech „Ukázání“ se pronášejí, že, ač často se lepšímu soudu s strany pojímání písma sv. se podávali, přece jim žádný nedostatek u věci té posavad ukázán nebyl. Za tou příčinou byli si také tím jisti, že žádný, který bibli správně rozumí, je za kacíře míti nemůže; naopak měli se za pravé věřící, kdežto jejich odpůrcové leccos kacířského při sobě měli. Kacířství definovali: „Kacířství, jakož staří učitelé vypisují, jest učení neb činění bludné, písmu sv. odporné, neústupně bráněné“ (str. 255.) Další slova sv. Augustina jsou jim pak záštitou proti všem, kteří by je z kacířství vinili, i snad proti vlastnímu někdy se probouzejícímu tušení, že by se přece u svém výkladu biblí mýliti mohli: „Ti pak, kteří svého smyslu, ačkoli falešného a převráceného, žádnou smělostí zpurnou nebrání, ale bedlivou pilností hledají pravdy a když by nalezli, hotovi jsou dáti se napraviti, takoví nikoli nemají býti počteni mezi kacíři.“ I na Mefistofela doby reformační, Erasma Roterodamského se odvolávají a sice na známý jeho list k arcibiskupovi Mohučskému, v němž propověděl: „Ne každý blud jest kacířství a ne každý blud činí kacíře, ale toliko ten, který se *zjevně a neústupně* děje proti písmu sv. a proti článkům víry obecné“ (str. 257). Erasmus zde se dělá, jakoby církevní mínění o kacířství vnitřním (haeresis interna) neznal, a jen veřejně pronešený a neústupně bráněný blud za kacířství uznával; Lulečtí však přísněji o kacířství soudili majíce za kacířství: „když by někdo *smýšlel*, jiné učil i také sám skutečně činil, což by znal zjevně býti proti písmu sv., proti pravdě zákona božího a proti článkům víry obecné aneb kdyby někomu ukázán byl zjevným písmem sv. nedostatek a on by přijati nechtěl, obávaje se ztratiti živnosti lehké, jako kněži papežští, aneb cti a slávy tohoto světa, v které jsou lidé mnozí ze správců a všech stavů; opět, bál-li by se hanění, kaceřování, z obcí vypovídání... a takové zjevně poznalé poblouzení proti písmu sv. vlastně činí kacíře, totiž oddělence a odloučence od spojení hlavy Krista pána a od účastnosti těla jeho.“ Patrno, že

Lulečtí ustanovujíce pojem kacířství úmyslně se vyhýbají slovům „učení církve katolické,“ poněvadž nikoli subjektivní výklad písma skrze jednotlivce ustanoviti může blud kacířský, nýbrž jediné církev učící; ale kdyby byli uznávali úřad učící v církvi, byli by sami sebe musili prohlásiti za kacíře, což ovšem ani z daleka na sebe nemyslili. Na druhé straně příliš daleko zabíhali na zámezí tvrdíce: „To jest největší kacířství a nad to většího nemůže býti, než když člověk skrze hříchy a nepravosti odděluje se od oudů církve svaté, jež jest tělo Kristovo“ (str. 261), poněvadž zde hřešení a kacířství se ztotožňuje; neboť každý kacíř jest sice hříšníkem, ale ne každý hříšník jest kacířem. Avšak odporučují, aby bludní laskavým napomínáním a poučováním z bludu svého byli vyvedeni; kdyby však bludný urputně ve svém bludu setrvával, má po dvakráte napomínán býti a neuposlechnul-li by, aby již za zjevného kacíře držen byl, kterého každý se varovati má: „ale však aby ho bezděky násilím k víře nehnal, ani mu škody na statku neb na zdraví činil, ovšem nad to žádného aby pro víru nemordoval“ (strana 263).

Podle toho, co jsme o učení Luleckých pověděli, jde na jevo, že oni mezi tehdejšími sektami náboženskými nehlásali samostatného nějakého učení, které by jako Luter, Zwingli atd. byli pyšně ze sebe vypředli, nýbrž že byli eklektikové sektarští, kteří z jednotlivých učení si vybírali to, co za nejbližší písmu svatému uznávali. Společná s ostatními sektami jim byla nenávisť proti církvi katolické, s níž na roveň ovšem v té příčině také Jednotu Bratří postavili. Poněvadž však vlastního systematického učení neměli, aniž učenosti vůbec si vážili, neměli tolik síly do sebe jak ostatní sekty a vniternou slabostí, t. j. nedostatkem určitého učení, zaniknuli dříve než spojenci jich duševní; shrnovavše v učení svém články rozličných reformatorů jako v nějakém mixtum compositum rozestoupili se, když hlavy své, Jana Dubčanského, pozbyli a přidružili se ti k Luteranům, ti ke Zwinglianům, ti k Bratřím, ti k novokřtěncum, jak právě ta neb ona část učení jejich se všech stran seneseného jednotlivcům se zamlouvala.

O tendenci v básnictví.

Od *P. J. Vychodila.*

(Ostatek.)

IV. Tendence nemravná.

Mně lyra byla svatá vždy...
Hálek.

Báseň nemravná, krásno nemravné! Může-li většího monstra býti? Básník,

„Požehnaný, jenž pomazán
Na pěvce rukou Páně, — jenž
Knězem lidstvu spásy" (Hálek),

jemuž odevzdány na dobu četby nejdražší statky lidské, rozum, vůle, mysl, jemuž dáno hýbati mocí slova tisíci, on píše — nemravné básně! Hrozná myšlénka, děsná slova; již tedý proto nemělo by se jimi plýtvati tak zhusta!

Mravností rozumí se vůbec ona povaha vůle naší a projevů jejích, která vyplývá z poměrů jejich *k ideji dobra*: jest buď kladna — mravnosť užší, nebo záporna — nemravnosť. Dále rozumíme jí též poměr slov, myšlének a skutků k zákonům řečeným konvencionálními, jejichž diktovatelem jest vkus společenský. Zřejmo jest, že mravnosť přímo není předmětem krásovědy, nýbrž jiné vědy, filosofické: ale sahá do ní, jsouc vlastně poměrem, tedy zřetelem aesthetickým, spadajíc mimo jiné zvláště do formy souhlasu. Mravnosť, shoda vůle projevené se zákony dobra, líbí se; nemravnosť, neshoda nelíbí se *sama sebou.* Věta tedy: „báseň má tendenci nemravnou" zní jinak: „*Výslední dojem básně jest nemravný.*"

Že výraz: „báseň nemravná" vůbec se rozšířil, ať si právem ať neprávem ho bylo užíváno, velký zmatek pojmův ukazuje. Již podstata krásy a krásna, i známá definice jejich požaduje, by dílo umělecké před soudem rozumu neporušeno obstálo ano rozborem jeho jen u větší jasnosti se zaskvělo. Nuže není-li mravnosť nejvyšším požadavkem praktického rozumu, což pak nazveme rozumností? O větách vědeckých může býti disputováno, mohou býti popírány, ale zásad mravnosti nešetřiti, urážeti zrovna básněmi mravní cit, bylo by věru nevelmi potěšno.

„Pouhý nehřích,“ prý „ninak ještě k ctnosti
Chrámu nenáleží skvoucímu...“

neurážeti, šetřiti pouze mravnosti není ještě zásluhou a — idealisovaný život, obraz ráje toho, báseň totiž hlásá nádherně, co v životě nejobyčejnějším zatracujeme a si ošklivíme!

Co jest to? Básnictví nemravné?

Nemyslím.

Básník nemravný může býti, ale báseň pravou nemravnu nevím kdo by udal. Co zatratí morálka v básni jakožto *uměleckém díle celistvém*, k tomu se vám nebude znáti ani krásověda. Tendencí bychom nemravnosť básně, tedy jednu stránku nebo části její, neměli jmenovati. Ona jest sice snad tendencí, můžeme-li patřiti a patříme-li na básníka sama: *v básni však jesti hrubým hříchem proti kráse, jest negace krásy a poesie, negace vkusu,* nikoli pouze mimotní tendencí, o kterou se starají lidé úzkostliví, potutelně v částech básně se rýpající. „Die sünde war da und wird da sein — aber für den schriftsteller muss sie nicht nur ein unglück sein sondern ein verbrechen“: slova ta speciálně pronesená platí o naší věci vůbec, o nemravnosti v poesii. Každá literatura i ve svém rozkvětu má vředy hnilobou nakažené, má je i naše, má jich na svou chudobu až mnoho: to uzná každý, ač ne všichni z nich budou se srovnávati s námi, již nejen literaturu krvavou, jak ji pilně registruje Urbánkův Věstník, pokládáme za nemravnu, nýbrž i onu nemravnosť, jež se nám presentuje v rozličných „bibliotékách“, „Salonní“ počínajíc až dolů; ano tuto máme za mnohem horší! Zvláštních výstřelků této nemravnosti probírati nebudeme: neníť radno podrobně mluviti o věcech tiskem a písmem, jež vůbec potřepávány býti nemají. Frivolnosť, sarkasmus a pikatní vtip o věcech nábo ženských, cynismus, nahota — jsou některá kvítka z bohaté flory.

Není ani třeba vyšetřovati, pokud nemravnosť sahá: bylo by tolik, jako probírati, jaký má míti básník vkus píše báseň! Myslím, že zásady mravnosti obecné, ať si sluje tak neb onak, vzdělané na zásadách křesťanských, jsou na obě strany korrektivem uznaným a decela spolehlivým. Podávaje kdysi zprávu o Dr. Durdíkově Poetice, ke slovům jeho, že k úplnému požitku z básné náleží předkem požitek sluchový hudební, podotknul jsem mimochodem, že principu toho víc a více se zapomíná: nic jiného jsem nemínil, než co řečeno, že totiž hlasitá četba básní asi po způsobu starých recitací a středověkých deklamací méně jsouc pěstována nezdárně působí na básníky samy. Jinde jinak porozuměno, jakobych byl chtěl říci, že nemnohé básně naše lze hlasitě čísti a veřejně, právě pro jejich

směr, o němž nyní mluvíme. Poroučíme myšlénku tu soudu laskavého čtenáře. Předčítej někdo ve slušné společnosti, snad obojího pohlaví, „básně“ takové, ať si jméno básníkovo jest sebe slavnější, tedy i potlesk hřímavý: ruměnec studu bude mu odpovědí nade slunce a bílý den jasnější. Nechoď mi nikdo s jevištěm: to jen záporně dokazuje, že pravdu dím! Pravda, neslušného mluvky ve slušné společnosti buď se chováme aneb jej, můžeme-li, napomeneme, konečně poslubou vyprovoditi dáme. Nuže, ať nezahanbí galanthomme naší krásovědy! Zkusme experimentu takového u „básní“ nemravných: nevolme jich za guvernanty útlého miláčka srdce svého, jejž nazýváme sladkým jménem krásocitu, vyvrzme je ze společnosti své. Lepšího argamentu ad homines neznám. Myslím si pouze: nebude-li výdělku, nebude ani nádenníků v poesii, nechtěje opakovati známých a příliš drastických slov Puškinových. Ovšem k tomu by bylo třeba trochu více míti — soudnosti a vkusu, nejen těm, jimž dáno žezlo soudcovské, než i tam, kam jeho vláda již nesahá. Leč by snad *tímto* způsobem a směrem opravován býti měl vkus a cit mravní: pak ovšem by nemravnosť byla myšlénkou originálnou, důstojnou geniů, již v básnictví našem ji pěstují. Jinak nezovme však *básní nemravnou*, co básní vůbec není; nepřipisujme Poesii, od čehož ona s ošklivostí se odvrací!

Je tudíž na bíledni, proč neradno „tendencí nemravnou“ příliš se oháněti.

Předně důležitý zřetel aesthetický potahuje se v obor cizí, jejž básníci rádi zovou moralisováním ne bez úsměšku, majíce se sproštěnými ho šetřiti.

Dále uznati třeba, že ne všecko, čemu se tendence přezdívá, jest jí také: když na př. básník-epigon domnívaje se, že nemůže lepší okrasy básni své dáti, vsadí tam několik čtverečných decimetrů toho „úbělu šíje, ramen“ a pod., za něž mistr jeho stržil potlesku, jest pouhý blud nobsledův, nevtírá-li se nám stále.

Jinak dlužno dobře rozeznávati nemravnosť postavy jednotlivé od nemravnosti básně, zvláště v epice a dramatice: ony nejsou docela v ruce a moci básníkově, myšlénka však a idea básně ovšem. Příkladův ovšem uváděti není třeba.

Posléze jasně sluší se děliti soud krásovědcův od soudu vychovavatelova, učitelova, pěstounova atd. — kterážto věc nebyvši zachovávána velkých zmatků natropila v literatuře. Každý věk má svoji četbu tedy i písemnictvo; „pohoršení maličkých“ v naší příčině platí málo nebo nic. Pokřik: „Celá literatura nestojí za nic, můj chovanec četbou si pokazil mravy“, rozdivně se nese z úst

vychovatelových! Nepopírám a nikdo jiný, že mnoho pokazila belletrie naše, čemu kritika mohla zabrániti, ale nestrkejme do literatury nemravnosti více než jí tam bohužel skutečně jest.

V. Tendence vlastenecká.

Tendence, jíž rozprava počata a též končí, zažila přerozmanitých osudův a fasí v dějinách uměny básnické; kteréž dokazují, jak celé periody a doby mohou co do hlavních zásad a pojmů zabřednouti ve bludy. Povšechný význam tendence vlastenecké dosti záhy se zjevuje. Jakmile uměna básnická nejen klassicismem starověkým křišena býti počala nýbrž i ráz jeho a formu dosti nevhodně na se brala, jistá opposice povstala proti němu výtvory lidovými či prostonárodními. Nazýváno je v jižních zemích, kde zvláště na př. ve Španělích nemálo kvetly, romanskými naproti cizím klassickým *) z národu nevyšlým ani k němu nepronikajícím. Obíraly si za předmět nejen látky domácí, z hrdinských dob národních, než i formou zevnější a celou povahou lišily se ode škrobených výtvorů cizích, jsouce prostými, význačnými obrazy národní bytosti, jejich snah a tužeb. Tak ve Španělsku známé romance shledáváme, v Anglii, v Italii ballady a j.

Málo bylo mužů, kteří by byli poznali, jaká síla tvorčího ducha, jaký poklad ušlechtilých vznětů složen ve skazkách národních, což totéž jest, jako že málo jich pochopilo, jak se jim samým chovati jest ku plodům přirozené vlohy vlastního lidu. Po drahně dob tedy zápas jejich s výtvory vysokého slohu byl nerovný; aristokracie vládla nejen životem ale také básnictvím. Mezi největšími, kteří tajemnou moc ve prostých kvítkách přírody dřímající postřehli, jeví se nám Shakespeare na místě prvém: a nepochybíme snad přidadouce se k úsudku, jenž velikosť jeho valnou měrou z této okolnosti odvodí. Díla jeho, čiře anglická, nás k tomu vybízejí.

Větším důrazem, ale s jiným též poněkud významem tendence vlastenecká povstala ve snahách romantiků německých i s výstřednostmi jejich: význam ten pak ozřejměl nejvíce směrem po romantismu zavládnuvším t. j. kosmopolitickým, tedy protivným. V té podobě přišlo vlastenectví v poesii také k nám a vykonalo věru kus práce, byť i sama poesie často s prázdnou byla odešla. Ozval se duch dřímající po toliku set let, básnictví počalo poněkud spláceti dluhy, jichž nadělalo od dob Lumírových, nové zpěvy došly ohlasu, řekněme resonance ve strunách, tak dlouho předlouho ne-

*) Odtud odvozuje se také prvotný význam „romantismu“.

dotknutých, málem již zarezavělých. Nikomu ani nepřipadlo, že by poesie mohla míti jiný směr než ten: avšak brzy zabloudil odpor proti němu i k nám, zavolán jak onde mimo jiné také úpadkem jeho. Jak obyčejně bývá, směry u nás přešly v extrémy mnohem vzdálenější, protivy se zostřily mnohem více: ale nekonal žádný nic. Malicherné pokusy a písničky vlastenecké přivlékány za důkaz, že vlastenectví v poesii souhrnem jest všeho nezralého, nedochodného, obmezeného. Konečně však přece očistou kosmopolitismu a přílišností jeho prošla poesie československá k období novému, kde nenáviděné jméno tendence řídne, věc však jeho znenáhla tím pak jistěji triumfuje, byť až dosud rozhodující některé hlasy za nevinnou hračku lásky k vlasti ji pokládali.

Vše to, myslím, z nedorozumění lze si vyložiti, snad i z nerozumění; a sice co do skutků dějinných i co do podstaty tendence vlastenecké.

Ve starém věku rozdílu mezi tendencí vlasteneckou a cizotou jakousi neznamenáme.*) Všichni národové, kteří vůbec k jakési samostatné tvorbě umělecké se povznesli, předvádějí nám díla svá, úplně národního, individualního rázu a směru, že nikoli básněmi se zdají býti než dějepisem a charakteristikami, že rázu nevlasteneckého si u nich ani představiti ani mysliti nedovedeme. Za doby křesťanské všichni veleduchové jakoby ducha toho byli zdědili: světová díla totiž určitě povahou svojí hlásí se k národu básníkovu, byť i látka nevždy byla z něho vzata; to-li pak ještě přistoupí, věc tím jest patrnější a dodáme cena jejich větší. Uznáváme-li tedy zásadu v poesii, tudíž také ve krásovědě platnou, že ne o principy běží nám jako spíše o skutky, jimiž principové oni se osvědčili, tendence vlastenecká ukáže se nám býti srostlou s básnictvím samým od nepamětných dob, do nichž ono sahá. „Historie“ přece „božská učitelka!“ Až komicky působí deklamace kosmopolitické plavající kdesi ve vzdušinách, jakoby jaktěživo před nimi nebylo básní bývalo. Avšak přihlednouce ku představám, jaké si zjednali, ať úmyslně ať bezděky, kosmopolité o tendenci vlastenecké, porozumíme, proč jest jim tak hroznou. Jen strašák Voltairovy Semiramidy, jest jim poněkud podoben. Kdo však uměny národní, vlastenecké se zastává, ten vlastenectví nikterak nevidí snad v úmyslu básníkově lásku k vlasti buditi, ani v častém rýmu o vlasti — slasti“ ani v ně-

*) Spor Horaciovy strany hellenofilské a přívrženců básnictva národního v Římě jest zajisté povahy docela jiné: aniž pak římské básnictvo mimo jistý druh, důležitosti menší, povzneslo se k originálnosti.

jakých vlasteneckých deklamacích, na něž přivěšeno jako v bajkách hodně mnoho poučení a pobídnutí ku vlastenectví, ani v parafrasích národní písně, ani vůbec v čem podobném. On nespokojí se takovými malichernostmi: on chce vlastenectvím proniknouti až k nitru, ke středu, k jádru, k nejvlastnější podstatě básně, tam jemu chce zjednati královský trůn — poněvadž mu vším právem náleží, čili jinak, poněvadž ono samo hlavní část podstatné krásy básnické tvoří. Zřejmo tedy, že „vlastenectví“ básně záleží v tom, v čem její cena jako díla uměleckého po přednosti se hledá: ve provedení myšlénkovém. Poesie život idealisuje či sestrojuje na základě jeho život idealný, lepší, se kterým ve skutečnosti nic se neshodovalo, neshoduje aniž bude kdy shodovati, dokud ona potrvá. Ideálem, jímžto, řekl bych, řídí dráhu svou i co do prostředkův i co do cíle, jest krása absolutná, krása všehomíra, ovšem jen kvalitativně: ona jest jedna, jako vůbec pojem krásy jest jeden. Avšak jevy její velmi rozmanity jsou, protože jen částečny a jednostranny: jich se chápe uměna *lidská.* Proč ne celku krásy odvěké, vysvětluje nám jednak povaha její sama, jednak křesťanství naukou svojí o životě za hrobem. Ano bylo by krásno s kosmopolitismem zalétati ke krásám nezbarveným črtami obmezenými, kdyby jen bylo lze. On předpokládá obecenstvo nadzemské, jak ideálové jeho příčí se vší povaze i rozumu lidskému: jest asi podoben skřivánčímu zpěvu v bájce. Jevy totiž, které uměna, idealisujíc co do celistvosti, napodobuje, tedy vlastně výtvory uměny samé jsou naprosto vztažnými a sice vzhledem ku vnímateli. Jím jesti člověk, bytosť rozumná, mravná, společenská, základem tedy k obecnosti poukazující ale v posledních záhybech, jichžto poesie se dotýká, přece jen individualní právě jistou společností, která vytvořila povahu a celou jeho osobnosť povšechnou. Vztah díla ke vnímateli, při němž konečně posledním a nejdůležitějším členem jest účinek na tohoto, tvoří jako vůbec základ tendence, tak zvláště vlastenecké po nejširším slova rozsahu a významu. Na základě tomto, na individualitě, třeba zachytiti se ideálu vyššímu, podstatou podobnému, jen obecnějšímu, posvěcenému „shůry“: jinak přejdou ideálové jako

„Děti,
Nevědoucí proč zde jsou
Ani proč se světa jdou!“

Není krásy vlastenecké, potřeba zase opakovati: ale vlastenectví, shoda výtvoru, postavy s ideálem jest jeden pramen její, pramen záliby nejpřednější a pro celé dílo podstatně důležitý. Není nikterak nedostatkem jistý tento partikularismus: ano on umění

9*

lidskému nejpřirozenější nejvlastnější, hově jeho tužbě po specialisování, typičnosti, jsa jen obměnou, jinou formou téhož pojmu: zjevu krásy. Jen pravdivosť krásná líbí se! V čem záleží, netřeba již vykládati. Ne slova, fráze a p. nýbrž myšlénka, povaha, postava, charakter, činy — ti jsou nosičové vlastenectví básně: ono jest požadavkem krásy, vkusu, jak tento jeho regulatorem! Forma zevnější méně rozhoduje, ve praxi snad mnohem méně než by měla. Látky si obírati vlastenecké jest, prý, příkazem (pouze) ethickým: míněna tím ovšem celá „tendence vlastenecká", což ukázalo se býti nesprávno, ano jest požadavkem mimo jiné čistě aesthetickým. Co do látky však ovšem umělec je svoboden, jak učí theorie i praxe básníků největších. Ale rozum sám káže, by osoby čím se dělají také byly: by totiž forma, myšlénky, zásady a p. shodovaly se s látkou, která snad odjinud poněkud je známa. Jinak povstane umělá nestvůra, kdežto naopak souhlasem látky s formou zase o krásno více. Ovšem, hledíc k látkám našim, lze říci, že odpor proti nim není odporem ze zásadného přesvědčení nýbrž odporem z pohodlnosti umělce nehodné; ano látky naše žádají mnohem více píle ale odměna je jí hodna: u věčné paměti národu žíti! Nebudou díla taková nikde pokládána za tendenční u lidí soudných: Francouz chce znáti *naše dobré* ideály *od nás,* nikoli *své špatně* provedené, a s ním zajisté každý jiný soudce a vnímatel uměleckých děl. Ostatně kdyby ne nyní, za časových předsudků, později zajisté: a konečně jest uměna *naše napřed pro nás.* Nevyplní pak žádná uměna, nejméně poesie božského poslání svého leč když „duch národu v ní odlesk svůj nachází!"

Kohout a jeho rodina.*)

Historicko-filologická studie od *J. V. Nováka.*

„Učiňme člověka k obrazu a podobenství svému, ať panuje nad rybami mořskými, nad ptactvem nebeským, nad zvířaty i nade vší zemí!"

Jak sláb stál by člověk na světě, jak málomocen byl by proti té těžké půdě orné, proti tomu všemu, z čeho má si dobývati v potu

---

*) V. Hehn, Kuturpflanzen und Hausthiere in ihrem Übergang aus Asien, III. Auflage, Berlin 1877. Č. Šercl, Z oboru jazykozpytu, díl I. v Praze 1881. F. L. Čelakovský, Mudrosloví národu Slovanského v příslovích, V Praze 1852. K. J. Erben, Prostonárodní české písně a říkadla, V Praze 1864. Fr. Sušil, Moravské národní písně s nápěvy, V Brně 1860. J. Kollár, Narodnie zpievanky, 2 díly, V Budině 1834.

tváři chleba svého, kdyby důmysl nebyl jeji záhy vedl k tomu, aby učinil si služebnými ty tvory živé, již spolu s ním na zemi přebývají, kdyby nebyl hleděl si skrotiti zvířata!

Záhy poznával, že té síly zvířecí, která kol něho nepoužita těkala, mohl by užiti ku svému prospěchu, kdyby si přidružil ty tvory k potřebě své. Proto brzo se snažil, aby prostředky rozličnými zmírnil plachosť jejich, tak aby zvykli jeho blízkosti a přítulnými se stali k němu. Před dobou, kdy uvyklo lidstvo *stálým* sídlům, kdy kol pevného krbu shromažďovati se počalo, již zabývalo se chovem dobytka, již ze stád svých po rozsáhlých stepích *kočujíc* žilo. V době, kdy člověk divoch *lovem* se zabýval po způsobu některých kmenův amerických Indiánův, ovšem snad jen polodivoký kůň a věrný pes byl mu služebným, před dobou tou ve stavu ještě primitivnějším, jaký na př. u některých kmenův australských dosud jest, jen na němé tvory vodní čekával, nebo k chytání zvěři potřeboval již většího důmyslu, tak že *rybářství* jistě bylo starší než lov zvířat pozemských a ptákův. Znenáhla však přidružila se ke člověku také jiná zvířata nyní domácí, člověk naučil se žíti mlékem ochočeného skotu a odívati se vlnou bravu, stěhuje pak se z krajiny, hnával ty tvory skrocené s sebou, aby mu při vzdělávání půdy nové zase pomocni byli.

Že se živočišstvo nejedné krajiny časem změnilo, o tom nemůže býti pochybnosti, to poznalo se zvláště od té doby, co v Americe také evropské živočišstvo se usídlilo. Rozumí se ovšem, že to živočišstvo, jako se s člověkem do cizích krajin stěhovalo, tak s ním také v krajinách těch se akklimatisovalo, dle povahy krajiny se měnilo. Jak měnila se na př. povaha koně, který s mužem spolu po celém téměř světě se rozšířil! Jaké to rozmanité odrůdy od korsického koně až do andaluského hřebce, od arabského i anglického běhouna do nejtěžšího štyrského koně!*)

S člověčenstvem pak putovalo také rozmanité rostlinstvo, které mu ku prospěchu bylo, čímž rovně tvářnosť krajin velmi se měnila, jak toho některé znamenité příklady zvláště na ostrovech shledáváme, kde za doby již historické tvářnosť celé květeny i zvířeny velmi se změnila. Avšak také naše krajiny evropské od té doby, co vzdělanosť a všeobecný styk národův se rozšířily po celém tom díle světa, nabyly docela jiné podoby, než měly před tou dobou, kdy se do nich dostalo první obyvatelstvo vyššího stupně kulturního dbalé,

---

*) O tom již Livius (38, 17): Generosius in sua quidque sede gignitur, insitum alienae terrae in id, quo alitur, natura vertente se degenerat.

které bedlivě si všímalo všech pokroků, kdekoli se jich mohlo dopíditi. Ba můžeme říci, že veškerá zemí našich tvářnosť je toliko výsledkem mnoholetého pěstování a mnoholeté práce přičinlivého obyvatelstva, které vše prospěšné přijímalo, odkud jen čeho dosíci mohlo. Tak domácí středoevropská zvířena i květena jistě vypadala docela jinak než nyní vypadá, kde tolik cizozemských zvířat i rostlin zdomácnělo. Když se Indoevropejci usazovali v krajinách, v nichž nyní obývají, tu byly asi krajiny ty porostlé neproniknutelným téměř, hustým pralesem jedlovým, smrkovým a dubovým, při řekách a na úbočích byly tučné pastviny pro stáda kočovníkův. Chov dobytka spolu s lovem živil téměř výhradně nové tyto příchozí, kteří s sebou též mnohá zvířata přivedli, zvířata, která si časem již ochočili, která jim také všech potřebných věcí k živobytí poskytovala: mléko a maso potravy, kožešina s koží oděvů, rohy nádob, střeva a šlachy tětiv, parohy a kosti nástrojův. Na hrubě zhotoveném voze vozili kočovníci všecken svůj majetek s místa na místo.

Rozumí se samo sebou, že druhy tehdejších zvířat domácích nebyly příliš zušlechtěny a vypěstovány, neb i v jednoduchém svém, skroceném spůsobu dobře sloužila ta zvířata požadavkům tehdejší doby, polodivoká někdy povaha jejich shodovala se s povahou celé vzdělanosti tehdejší. Avšak znenáhla učili se kočovníci také jiné práci; začali zapřáhati svůj dobytek ke pluhu, ovšem velmi jednoduchému a primitivnému, začali vzdělávati zemi. Ale sídel stálých dosud neměli. Obilí sklidivše a místa tučných pastvin vypásše táhli dále. Teprv prodlením dlouhých dob učili se také pevná sídla si stavěti, učili se zakládati domy a pak také hospodářství stálé a pevné tvořiti. Velmi důležitou věcí v té příčině zajisté bylo pěstování stromů, které mnoholeté péče vyžadují, než nějakého poskytnou ovoce, které také k ohraničení vlastního majetku slouží a jiné pokroky za následek mají.

Zřízením pevných sídel ke člověku přístupu nabyla také zvířata, kterých dříve kočuje chovati nemohl. Již před tím užíval hlavně dobytka jedno- a dvoukopytného, potom však na ohraničených a uzavřených dvořích usadili se také skrotlí ptáci, hus, kachna, holub, páv a *kohout s rodinou svojí*, v zahradách počaly se chovati roje včel z lesa přinesených a skrocených. Kdežto zvířata veliká, ssavci, po rozsáhlých stepích pásti se mohla a s člověkem dále putovati, drůbež, ptactvo skrocené, odkázána byla jen na dvůr, na němž člověk hospodařil a pracoval; mohlo tedy takovéto ptactvo jen tenkrát státi se skutečným domácím zvířetem, když člověk usedna při svém krbu a obilí pěstuje pevné sídlo zaujal. To tedy

státi se mohlo v době dosti pozdní, tak že většina toho ptactva v době téměř historické se šířila jsouc člověku pramenem nového výdělku a příjmu. Hus i kachna jsou ovšem skrocené druhy domácího ptactva, jiní však ptáci uvedeni byli do evropské domácnosti z Asie.

Z Asie pochází také kohout a rodina jeho, pták ze mnohých příčin velmi důležitý. Jeho vlastí jest Indie, kde dosud původní jeho druh, kur Bankivský, po celé Zadní Indii a částečně i ostrovech až do krajin Kašmirských rozšířen jest. Ostatně jiné ještě druhy jeho žijí v lesích indických a zemích, v nichž Malajci svá sídla mají. Odtud rozšířilo se ptactvo to po rozdílných krajinách a zušlechtěno v nesčíslné téměř množství odrůd, zvláště ve Francii a v Anglii.

Jako styky jednotlivých národů třebas nepřátelskými vzdělanosť vůbec se šíří, což nám přečetné příklady v dějinách ukazují, tak také rozcházejí se jednotlivé věci užitečné po celém světě často jen nepřátelstvím národův. Tak dostal se válkami persko- a medskoindickými také kohout s rodinou svojí do Persie, kdež se velmi rozšířil, poněvadž náboženství Zoroastrovo nad jiné přálo tomu druhu ptactva. Jako pes dle toho náboženství měl býti věrným strážcem domu a stáda, tak měl kohout býti zvěstovatelem světla i symbolem světla a slunce*). U Peršanův, jichžto náboženství podobně jako mnohých jiných národů na ctění přírody a sil jejich se zakládalo, kde tedy hlavně oheň a vodu ctili, kohout byl posvěcen Çraoše; tento byl nebeským strážcem všehomíra, budil jej nebeský oheň; když sám byl probuzen, zbudil svého sluhu, věštce jitra, kohouta. Kohout zapěv zahání kokrháním svým zlé duchy (daêva),

*) V té příčině vidíme znamenitou shodu s jakousi bájí z Krajiny, v níž o božím kohoutu se vykládá, že bůh jej poslal, když země byla pusta a kamenita, aby ji zúrodnil. Kohout posadil se na jeskyni na hoře a snesl podivné vejce, z něhož vyplynulo sedmero řek. Těmi zúrodnila se celá krajina, a brzo byl všude ráj, kde byli lidé velmi šťastně živi. Boží kohout řídil veškeré práce jejich, což je konečně omrzelo, tak že kohout k žádosti jejich uletěl. Z toho povstaly potom nepořádky na světě, zpupnosť veliká, až se lidé odvážili rozbiti také vejce, z něhož oněch sedm řek vytékalo, a čehož odlétající boží kohout zvláště je byl varoval. Vejce prasklo ohromnou ranou a povstala z něho taková potopa, že všecko lidstvo zahladila. — Také v této báji jest kohout symbolem světla, úrodu na zemi a pořádek v celém lidském světě udržujícího.

proto tedy jest velmi důležitym zvířetem domácím *). Zvláště prchá před kokrháním kohoutím zlý duch spánku, žlutý, dlouhoruký Bûshyaçta. — V jiné části Zend Avesty se praví: „Na to řekl Ahura-mazda: Pták, jenž Parôdars sluje, o svatý Zarathustro, jemuž špatně mluvící lidé jméno kahrkatâç dávají, ten pták pozvédá hlasu svého při božských červáncích.“ — Dle toho vidíme, že nejvyšší bůh Ormuzd sám doporučil tohoto ptáka Zoroastrovi. A co tuto shledáváme ve knize zákona Perského, to se také konalo po celé říši Perské, kde velmi pečlivě pěstováno bylo to ptactvo, jako právě ctění božstev těch bylo rozšířeno. Tak se mohlo státi také při obyvatelstvu těch krajin, které jiného náboženství bylo a vedle sebe žilo, nebo prospěch jejich toho vymáhal.

Z Persie styky se západem zase rozšiřovala se tato drůbež dále do krajin západních. Národové semitští poznali kury dosti pozdě, neboť ve Starém Zákoně není o kohoutu ani zmínky. Teprve v Novém Zákoně nalézáme kohouta při umučení Ježíšově. Také dle zpráv cestovatelův nikde není vyobrazen na pyramidách a obeliscích aigyptských mezi hieroglyfy, ač jinak přemnohé věci k domácnosti patřící tu zaznamenány jsou, a také ptáci domácí tu mezi hieroglyfy vypodobněni jsou. Také vejce, o nichž někteří spisovatelé se zmiňují, jsou bezpochyby vejce jiných ptákův, která umělým spůsobem se vylíhnouti dávala.

V krajinách předoasijských rozšířily se kury teprve v době historické, neboť Menodotos Samský praví, že kohout se rozšířil z krajiny Perské (u Athen. Deipnosoph. 14, p. 655). Tímto spůsobem dostal se kohout pak i do Hellady a do krajin, s nimiž se Hellenové přímo stýkali. Stalo se to dosti pozdě, teprv asi v 6. stol. před Chr. rozšířila se známosť kur po Helladě, odsud do Italie jižní a z těch krajin pak do Evropy ostatní. U Hellenův není ve starších památkách o kohoutovi ani zmínky. Neví o něm Homer ani Hesiod ani žádný ze starších básníkův. Znamenitým důkazem, že za Homera sotva jej znali Hellenové, jest, že Homer z rozdílných

*) „Halka kohout jest nepřátelským Daevům a čarodějům. Podporuje psa, jak v zákoně stojí: Mezi tvory světovými, již darudše trápí, spojují kohout a pes své síly. Střehou světa, jakoby nebylo psa k opatrování stád (neb domů). Když pes s kohoutem proti darudšovi bojuje, seslabí jej, jenž jinak lidi a dobytek trápí. Proto se jím přemáhají nepřátelé dobra, jeho hlas ruší zlo.“ Tak dí o tom Bundeheš, (48, 14.), jedna z mladších částí Zend-Avesty, psaná jazykem středoperským Pehlevî, velmi pomíchaným slovy semitskými, kde tedy již dosti se západem se stýkali Peršané.

věcí v přírodě a domácnosti se naskytajících svoje podobenstva a příměry vybírá a zvláště v Odyssei, kde se líčí jednotlivé scény u pastýře Eumaia i v domě Odysseově, bylo by velmi na snadě bývalo toho typického ptáka uvésti, avšak není toho ani stopy. A přece k tomu bylo i jinak dosti příležitosti. Jako bohatýry své přirovnává Homer k jiným zvířatům, na př. ke koni, lvu, ba i k oslu, tak by se bylo zajisté velmi dobře hodilo přirovnání k bojovnému a pyšnému kohoutu, který velí svému stádu slepic, který pyšně staví se na odpor každému, kdokoli mu se přiblíží, který se svou přirozenou přilbou a ostruhami jest dosti názorným obrazem bojovníka pyšně do boje kráčejícího, přirovnání tedy bojovníka ke kohoutu bylo docela na snadě. Také jiné vlastnosti toho ptáka byly příliš význačny, aby takovým pozorovatelům světa, jakými byli skladatelé básní Homerských, byly mohly ujíti, aby nebyli toho charakteristického ptáka někde užili, ač také při ohlašování jitra věc ta velmi na snadě byla. I celý způsob života kohoutího měl do sebe mnoho zvláštního, tak že dobře by se byl hodil básníkům v popisech jejich, jak to později nalézáme. Nejstarší totiž zmínka o kohoutu jest u básníka Theognida v druhé polovici 6. stol. před Kr.; ale báseň jeho nám zachovaná je vlastně sbírka přerozmanitých vrstev od různých básníků pocházející a možno říci, že jen malá část těchto sentencí Theognidovi skutečně patří. Proto nelze ani na tuto zmínku o kohoutovi příliš spoléhati. Také v básni původně Homerovi připisované a parodii k Iliadě obsahující, v Batrachomyomachii (Vojně žab a myší) činí se zmínka o kohoutu. Avšak také tato báseň obsahuje jistě mnoho pozdějších přídavkův, že na jednotlivé části její nelze přílišné váhy klásti. — U básníků doby řeckoperské však již velmi častá činí se zmínka o kohoutu, a tu poznáváme, že byl ptákem oblíbeným, k němuž se často příměry básnické vztahovaly. Tak rádi přirovnávají básníci boj kokoutů na témže smetišti k boji lidskému. Také Themistokles prý povzbudil bojovnou mysl svých spoluobčanův tím, že ukázal jim na dva kohouty, kteří prý přece spíše o slávu než o svůj krb a bohy své život vydávají a přece neváhají v boj se pouštěti (Aelian, Variae histor. 2, 28). Boje kohoutí staly se u Hellenův oblíbenými, jakož výtvarné umění hellenské k tomu přečasto poukazuje. V bájích hellenských nemohl kohout již nabyti významu, poněvadž příliš pozdě do Hellady se dostal, kdy bájesloví toho národa od několika století hotovo bylo. Zasvěcen mohl býti pro svou bojovnosť Areovi a Atheně, bohům války, obětován byl také v některých případech za vítězství. Také jako pták světla byl prý v ruce jakési sochy

Apollonovy, na jiném místě rovně vedle téhož boha se nalézá. — V Methaně, městečku mezi Epidaurem a Troizenou, byl zvláštní obyčej: V krajině té na stráních révou bohatých škodil zvláště jihovýchodní vítr; proto v ustanovený den dva muži tu rozsekli kokouta a každý z nich opáčnou stranou dal se do běhu kol vinice, až se dostali zase k sobě, kde potom zbytky toho zvířete pohřbili. — Ostatně víme, že také poslední slova mudrce Sokrata, která ku svému příteli Faidonovi před smrtí svou promluvil, byla: „O Faidone, Asklepiovi (bohu pomocnému v nemocech) dlužni jsme kohouta," dle čehož zvíře to ve spojení se uvádělo s bohem lékařstva, synem Apollona, boha slunce.

S osadami hellenskými rozšiřovalo se také vše, co u Hellenů, dále z vlasti jejich a šířilo se po tehdejším známém světě. Tak zvláště jižní Italie a Sicilie staly se sídlem hellenské osvěty a vzdělanosti, poněvadž v krajích těch tolik osad hellenských bylo, že se Velkým Řeckem nazývaly. Berouce s sebou osadníci rozdílné potřeby k živobytí svému z města matičného, vzali zajisté také kohouta i rodinu jeho spolu na lodi a převezli ho do Italie, kde brzo rozšířila se drůbež ta, tak že zvláště u Římanů přemnoho věcí od Hellenův přejímajících nabyla zvláštní důležitosti. Stalť se kohout u nich věstným ptákem, kterého vozili s sebou vojevůdcové do válek. Staří Římané byli totiž od starodávna národem velmi pověrčivým a bedlivě pozorovali vše, co se týkalo poměrův, za kterých nějaký posvátný obřad nebo vůbec něco důležitého se vykonávalo. Také etrurští vykladači rozdílných znamení (augures, haruspices) záhy se do Říma dostali a tam veliké vážnosti nabyli. Tak se stalo, že se nic důležitého nepodnikalo v Římě, aby se netázali občané o radu ptákův a věšteb od nich pocházejících. Před každou hromadou lidu bylo augurovi bedlivě pozorovati, není-li shromáždění tomu něco na závadu, a na jeho slova: „Alio die" (jiného dne) musila se i nejdůležitější věc odložiti. Proto bylo docela přirozeno, že také ve válce Římané rádi dávali si prorokovati výsledek budoucí bitvy. Avšak augur do války s vojevůdcem netáhl, a bylo tedy třeba jiného druhu věštby za tím účelem užiti. Brávali totiž vojevůdcové s sebou z Říma do války klec s posvátnými *kuřaty*, z jejichž žraní pak se prorokovalo, jak vypadne budoucí bitva. Poněvadž tak zvaná „auspicia ex avibus", jež augurové z letu a křiku ptáků konávali, v poli konati se nemohla, děla se „auspicia ex tripudiis." Kuřatům předhodila se určená k tomu potrava. tluč v drobné kuličky uhnětená (offa pultis), když se byla posada na místo od kuropravce (pullarius) naznačené postavila a dvířka otevřela; pak se pozorovalo, jak kuřata

žerou. Nejlepším bylo znamením, když požírala kuřata tluč tak rychle, že jim potrava často ze zobců vypadávala, což slulo „tripudium solistimum.“ Často však mohlo se tu klamu užiti, nebo hladová kuřata hltavě žrala, dříve však nasycená málo si hleděla žíru a mohla tedy výsledek boje činiti nejistým. Proto brzo pozbyla celá ta ceremonie víry a úcty, nebo již za první války punské římský vůdce P. Claudius Pulcher dal kuřata i s posadou, když nechtěla žráti, do vody uvrci, aby prý se napila, když žráti nechtějí; ač výsledek bitvy potom svedené (u Drepana r. 249.) neblahým byl, což se mu i za vinu kladlo, že se proti božstvu prohřešil, z výstražného znamení smích si tropě. Později tím méně se tomu věřilo, jak u Cicerona, zvláště pak u Plinia vidíme, který v tom jakousi zaslepenosť shledává, výsledek tak důležitých věcí na takových nepatrnostech zakládati. —

Za doby císařské rozšířilo se v Římě pěstování kur velice a bylo velmi pečlivé; také mnohé ušlechtilejší druhy dováželý se již tehdáž do Italie i z krajin zámořských, zvláště z některých krajin řeckých a z ostrova Delu, který již za starých časů vynikal. Již za Cicerona uměli prý obyvatelé toho ostrova z pohledu na vejce udati, od jaké slepice pochází. K zápasům dováženi kohouti zvláště z Tanagry, Rhodu a Chalkidy, avšak z původní vlasti své a krajin okolních, zvláště z Persie, ještě v té době dosti často dováželi se kohouti také do Říma, poněvadž prý vynikali velikostí svou.

Z jižních krajin evropských šířil se kohout a rodina jeho dále na sever, což se mohlo díti cestami rozmanitými, ač ovšem ve věci té nelze na nějaké historické správy spoléhati; neboť můžeme říci, že zvláště tehdáž mělo svoji platnosť, k čemu Frant. Palacký mluvě o povaze dějepisectví vůbec na několika místech svých dějin ukazuje, k odvěké totiž chybě historie, že hledí si více udalostí hlučných a bouřlivých, válečných, než tichého rozvoje národního života a vzdělanosti. Jak by tedy bylo lze stopovati rozšiřování drůbeže po Evropě, když nemáme ani zprávičky o věcech daleko důležitějších a když takové poměrně nepatrné udalosti ani za našich dob často zvláštního povšímnutí nedocházejí! Ptactvo šířilo se jistě dosti pomalu, ale v prvním století před Kr. nalezl je Caesar již v Britannii na jihu, kamž gallské mravy a způsob života přístup měly (Caesar, Comment. de bello Gall. 5, 12).

Rozšiřování této drůbeže mohlo se díti zvláště u národů, kteří již uvykli stálým sídlům a orbě, na jejichž dvoře mohl se kohout usaditi. Cesty z Indie do Evropy střední a severní byly již tehdá velmi rozdílny a tudy mohl se i kohout dostati. Přímo z Asie mohl

donesen býti k národům jihoruským, Asiatům příbuzným. Národové ti, mezi Urálem a Karpaty na přeúrodné většinou půdě bydlící, záhy přivykli orbě, neboť již Herodot v 5. stol. před Kr. shledává na těch místech některé národy rolnické. — Jiná cesta byla přes Řecko osadami hellenskými, jichž na moři Černém přemnoho bylo a které s tamějšími národy jistě živý obchod vedly; jiná cesta byla z Řecka přes Thrakii ke kmenům podunajským, jiná z Italie přes Alpy do střední Evropy, nebo konečně z Massilie, rovněž osady Hellenské, do západní Evropy. Rozumí se, že ty cesty mohly býti rozdílny a více jich mohlo býti zároveň; avšak na povaze národů samých jistě tu mnoho záleželo, nebo kočovníkům sotva se hodilo ptactvo. Z Asie a Evropy rozšířily se kury také do jiných krajin, tak že i u jednotlivých kmenů negerských ve střední Africe cestovatelé je nalézají.

S kohoutem však i jednotlivé zvyky a význam jeho v bájesloví po Evropě se šířil, který obyčejně z povahy a vlastností kohoutových se odvodil, nebo z Asie k nám přešel, tak že velmi jest podoben tomu, který se již v perském náboženství Zoroastrově vyskytuje.

Časně z rána kokrhaje jest kohout zvěstovatelem dne, bílá jeho barva je příčinou, že bohům světla odznakem se stává, což i v báji slovinské svrchu uvedené patrno, červená zase s bohy ohně jej spojuje. Z toho povstal obraz, dle něhož i u nás po způsobě germanském se říká, že tomu červený kohout na střechu vyletí, komu stavení se zapálí; posaditi červeného kohouta na střechu tolik znamená jako založiti oheň; zvláště u německých spisovatelův i v době starší jest ten způsob mluvení zcela obyčejný. Snad k tomu také vedla červená barva hřebenu kohoutího, že se stal symbolem blesku a ohně. Od Němců přešlo také k Dolnolužičanům: „Cerwjonego kokota na kšiše stawić.“ (Čelak. Mudrosl. str. 642). — Tím nabývá kohout jakéhosi významu daemonického, tak že se zvláště černý kohout spojoval se zlými duchy; tak poklady, které ďábel hlídal, otevřely se tím, že se mu obětoval černý kohout, což zajisté jest podobno poměru kohoutímu ke zlým duchům *). V mythologické

*) Volumen decretorum biskupa Burkarda Wormského (u Panzera, Bayerische Sagen und Bräuche, I, str. 310) praví, že jest nebezpečno z rána před kuropěním vycházeti „eo quod immundi spiritus ante gallicinium plus ad nocendum potestatis habent, quam post, et gallus suo cantu plus valeat eos repellere et sedare, quam illa divina mens, quae est in homine sua fide et crucis signaculo.“

jedné písni slovenské *Zmok*, vodní drak, obluda, zlý duch, *majetek lidem přinášející*, představuje se jako kuře o dlouhém krku a dlouhých nohou (Koll. Zpiev. I, str. 9). — Kohoutu připisovali již Peršané moc zaháněti svým hlasem zlé duchy, a pověra ta jest i u nás rozšířena. V jednom z variantův „Osiřelého dítěte“ (u Sušila, str. 162, č. 159) jest tento konec:

„Běž na lomenicu,
Dej kurám pšenicu.
Kury zazpívajú,
Zlí se *spropadajú*.
Děvče nemeškalo,
Kurám nasypalo.
Kury zazpívaly,
Zlí se *spropadali*.“

A jiný konec:

„Běž mé dítě domů,
Vylez na komoru.
Zavolej slepičky,
Nahaž jim pšeničky
Jak kohót zazpíval.
Hned macochu čert vzal.“

Podobný je konec písně „Ďáblu zaprodaná“ (u Sušila str. 71—90. č. 13.)

„Dzi sestřičko domů,
Zavolaj slepice
A daj jim pšenice.
Volala slepice,
Dala jim pšenice.
Kohot sa nadziubal,
Libezně zazpival,
A djabli pekelni
Ci sa v zem přepadli.

Tu radí se tedy děvě, aby kohoutí zpěv způsobila, že se tím zbaví ďáblů, což se také skutečně stalo. Zajisté tu moc kohoutího zpěvu jakožto ohlášení dne nad nocí a temnotou i zlobou vítězícího jest základem báje. Podobně také v báji, kterou často u lidu nalézáme a o níž se zmiňuje Sušil (str. 478, č. 665.), že jest podkladem veršů:

„Spiéš voda Lidečkem
Hore zpátkem půjde,
Než na mé hlavěnce
Věneček zas bude.“

Děva prý totiž, nemohouc se provdati, prohlásila, že sobě i samého ramcha vezme, kdyby se o ni v podobě pěkného mládence ucházel. I přišel prý ten zlý hosť na námluvy. Matka však dívky té sobě vymínila, že ovšem dceru jemu dá, jestliže zastaví a obrátí potok, jenž Lidečkem teče a sice dříve kuropění. Tu zloch všecky kury a kohouty v Lidečku skoupil, aby všemu kuropění zabránil. Leč matka nevěstina schovala kohouta pod peřiny. Když zloch již měl ze skály valný kus zdi vystavěný a hodlal dále zeď tu potokem vésti, tu vypustila máť ona kohouta, pro jehožto pění zloch při svoji propadl. — Ostatně i jinde přečasto se naskytuje táže věc v bájích a pohádkách, v nichž o zlých duších se jedná. Dle toho také u Erbena ve „Svatební košili“ podobná báje.

I v Římě obětovávali kohouta bohyni noci (Ovid. Fast I, 455 „Nocte deae noctis cristatus caeditur ales"), v Eleusině zasvěcen byl kohout bohyni zemské Demetře a dceři její Persefoně a zasvěcenci mysterií nepožívali masa kohoutího. Také Litevci obětovávali kohouta a slepici bohyni zemské, Pomořané ctili kohouta a klaněli se mu. U Slovanů, zvláště Polabanův, obětován býval kohout Svantovitovi a přenesen obyčej ten také do křesťanství, neboť i sv. Vít, který na mnohých místech ve vlastech slovanských do jeho obětnic nastoupil, vyobrazuje se často s kohoutem. (Joh. G. Heyszler's Reisen durch Deutschland, Ungarn, die Schweiz, Italien und Lothringen, her. v. Gottfr. Schütz, Hannover, 1776, II, p. 1376.) V klášteře Brüelském sv. Vítu zasvěceném nedaleko Řezna konán každoročně na den sv. Víta veliký průvod, při němž ustanovený rolník kohouta nebo slepici sv. Vítu obětoval. O polabských Slovanech v 17. století již většinou poněmčených podává superintendent dr. Hildebrand zprávu z r. 1672, dle níž mezi všemi Drevany (po obou stranách řeky Jeca jmenované, v levo do Labe tekoucí), vysoko se cení zvláště dva stromy: strom korunový a strom křížový (břevno, Hahnenbaum). Břevno to bývá dvacet i více loket vysoké, nahoře jest dřevěný kříž a nad křížem železný kohout, který jest hlavní celého břevna částí, neboť kříže často nebývá. Když takové břevno upadne, nesmí se před nanebevzetím Panny Marie postaviti, poněvadž prý místo toho nedovolí. Na místě tom totiž zdržuje prý se jakýsi genius rodu mužského nebo ženského, pročež žádný obyvatel neumytýma nohama tam vstoupiti nesmí. Když se nové břevno staví, žehná se také dobytek; při tom rolníci hojně popíjejí, skáčí kol toho stromu, vedeni jsouce starostou oděným ve sváteční roucho s bílým prostěradlem kol těla; pak starosta béře do ruky sklenici piva a veliké světlo, obejde sehnaný dobytek a pokropí pivem, žehnaje mu při tom slovanským jazykem. Jinde honívali dobytek kol stromu, aby měl toho roku zdar, a chodili též sami kol stromu s velikou voskovicí, zaříkávajíce při tom dobytek. Také prý tu starci více pohanstva se přidržující pobožnosť svou konali. Před nanebevzetím Panny Marie vyhledává se v lese jiný strom, na ten den pak sborem putují do lesa, hospodáři napřed; ti také jdou přímo ke stromu a každý z nich zasekne veň, až upadne. Pak ho položí na vůz, přikryjí svrchními oděvy, aby ho nebylo viděti, a radujíce se berou se tam, kde dřívější strom stál. Tu přijde starý tesař, oteše strom za zvláštních obřadův a připevní k němu po stranách proti sobě dva vedlejší koly, aby se na břevno mohlo vystoupiti. Na to se strom za všeobecného jásotu postaví, starosta vyleze nahoru

a upevní kohouta nad křížem, po čemž ho poleje pivem. Při tom se statně popíjí; koná se to hlavně na zdar dobytka. Také ve vsi Daneboru (Danneberg) každoročně honíval se kohout tak dlouho, až unaven padl; pak jej zabili, uvařili a snědli, každý z dědiny dostal z něho po kousku. Po dobu těch hodů však nikdo nesměl z vesnice. Při tom upekl se veliký pecen chleba, z něhož též části každému se dostalo. Litevci pouštívali také do nových příbytků kohouta, aby je tak jaksi od zlých duchův očistili. Ostatně u mnohých národů bylo požívání masa těch ptáků zapověděno: již ve staroindickém zákonníku se to nedovolovalo, podobně u Hellenův, aspoň částečně, též Britannové dle Caesara (Comm. de b. G. 5, 12) a Litevci nepožívali masa těchto ptákův.

U mnohých národův obětován býval kohout rozmanitým bohům, na př. u Dánův se psy, koni a lidmi každého devátého roku; také Anubiovi nadzemskému bílý a podzemskému šafránový kohout býval obětován; ostatně i rozličné pověsti národní činí rozdíl mezi kohoutem bílým, červeným a černým. O Rusích vykládá Leo Diaconus (ve svých dějinách Byzant. 9, 6), že za Sviatoslava přinášeli noční oběti u Dorostolu na Dunaji, zaškrcujíce nemluvňata a kohouty a do řeky je házejíce. Arab Ibn-Foclan, cestovatel v X. století, jehož zprávy zvláště o Rusích jsou velmi důležity, vykládaje obšírně pohřební obyčeje při smrti jakéhosi ruského náčelníka, kde děvče s ním spáliti se dalo, praví, že do lodi, s níž spálen býti měl, hodili také zabitého kohouta se slepicí; také děvče samo v den pohřbu vzalo slepici, uřízlo jí hlavu a zahodilo a slepici do lodi hodilo.

Poněvadž kohout často býval obětován, stával se také zápasní cenou a rovněž ve středověku dáván byl duchovenstvu za daň, byv z prvu obětním darem; odtud také německé pořekadlo o hněvivém člověku „roth wie ein Zinshahn.“

I jiné zvyky vztahují se ke kohoutu, pokud plynou z jeho typických a význačných vlastností. Tak ho pokládají za proroka povětrnosti, který stálým kokrháním ve dne déšť ohlašuje, ostatně také z rána rozdílným hlasem předpovídá počasí budoucího dne, neboť před deštěm je hlas jeho neurčitý a také jakoby bědující.

Kohout jest též jako hodinovým strojem pro domácnost, v níž zvěstuje den a tedy dobu, kdy má přestati odpočinek a počíti denní práce. Jakožto vládce času stavěl se kohout také na nejvyšší místo některé budovy na místo korouhvičky (německy Wetterhahn); k tomu hledí také moravská píseň (u Sušila str. 693, č. 809. 5. var.):

„Nebudu synečku
Nebudu tvá žena,
Až na naší věži
Kohútek zazpívá.

Doradil se synek
Rozumu chytrého,
Donesl na věžu
Kohútka živého.

Už budu synečku,
Už budu tvá žena
A už ten kohútek
Na tej věži zpívá."

(Podobná píseň též u Kollára Zpiev. I, str. 227 č. 15)

Jako pták ustanovující denní práci uvádí se často v národních písních: Sušil str. 396. č. 553:

„Vy březovské děvčátka,
Krajní noc vám ide,
Vy galánů nemáte,
Kdo Vás budit bude?

Obudí nás, obudí
Kohútek jeřabý,
On vesele zazpívá,
Když poletí z hřady.

Kohútek z hřady letí,
Vesele si zpívá:
Vstávej milenko hore,
Už se rozednívá."

V nové sbírce mor. písní od prof. Fr. Bartoše str. 110, č. 278.

„Náš kohótek kokrká,
Bode brzo ráno,
Naše divka vospalá,
Nechce hit na trávo,

Všecke divke z tráve dó,
Jenom naša nende,
Vona se nám požala,
Vona nám nepřinde."

Dle toho také přísloví u Čelakovského (Mudrosl. str. 381): Kde mnoho kohouti pějí, tam se pozdě vstává.

Zvláště často mezi písněmi svatebnímí se uvádí kohout (Erb. str. 294. č. 22):

„Náš kohoutek kokrhá, kokrhá,
bude brzo ráno,
můj Jeníček zpomíná
na mě, panímámo!

Po svatbě když nevěsta z domova odjíždí, zpívá se (Erb. 322, 79. var.)

„Vesele zpívejte, kohouti,
ať se mé srdečko nermoutí!
Zpívejte kohouti, už je den,
zapřáhnem koníčky, pojedem."

Tak i vzpomínka mladé ženy (Erb. str. 343, č. 152):

„Kohouti zpívají za lesem:
byla jsem panenkou, už nejsem.
Kohouti zpívají za nivou,
byla jsem panenkou poctivou.
Zpívejte, vy naši kohouti,
ať se mé srdečko nermoutí!"

Kokrhání kohoutí neboli kuropění také zvláštně dojímá a velmi mnohé pověsti s tím jsou spojeny, že na př. i mnohá zvířata veliká a silná tím se děsí. Podivnou věc vykládá v té příčině, jak dojímalo kokrhání kohoutí hluchoněmého blbého chlapce v Brasilii, Eschwege (Brasilien, Braunschweig, 1830. I., str. 59). Praví, že

pozoroval tu asi třináctiletého hluchoněmého a blbého chlapce negerského, jehož nic nedojímalo než kohoutí kokrhání, kteréž také znamenitě uměl napodobiti. Právě tak jako vyučují se hluchonémí řeči, naučil se chlapec ten pozorováním a napodobováním pohybů krku a jazyka kohoutího časem kokrhati, a to, jak se zdálo, bylo jedinou jeho zábavou. — Kokrhání kohoutí jest také symbolem hromu, pročež dle bájesloví německého byl prý kohout také zasvěcen bohu hromu Thunarovi (Donaru neb Thorru).

Poněvadž hlas kohoutí den zvěstuje stal se kohout také jakýmsi věstným ptákem u Čechův. O půlnoci totiž před sv. Ondřejem, který připadá na den 30. listopadu (na Moravě také před štědrým dnem) děvčata vstanou a jdou zaklepat na kurník, takto při tom řkouce

„Kohoutku, kohoutku! zakokotej,
muže-li dostanu, vědět mi dej.
Slepičky, vy nechte kokotání,
nekazte, nekazte mi vdávání.“

Ozve-li se tu nejprve kohout, děvče má naději, že se toho roku vdá; pakli se ozve slepice, zvěstuje, aby holka přišla za rok zas. (Erben str. 95.)

K *bojovnosti a zlobivosti* kohoutově vztahují se též mnohá pořekadla, pověry a přísloví. Již Plinius (Historia Naturalis, 27. 144) vypravuje, že znamenitý zápasník řecký, Milon Krotonský, o jehož životě a síle velmi mnohé příběhy se vypravují (žil na konci 6. stol. před Kr.), nalezl v žaludku kohoutím zvláštní drahokam (gemma alectoria), kterého potom užíval jako ochranného a kouzelného prostředku při svých zápasech a který mu také k vítězství dopomáhal; bylo tedy v tom kameni dle mínění starých jakési kouzlo a bojovnosť kohoutí právě toho byla příčinou, že nabyl také drahokam té moci. — Na svém smetišti má kohout vládu neobmezenou a netrpí tu také soka, jsa proti němu velmi zuřivým. Proto se říká, že jsou svářliví lidé dva kohouti na jednom smetišti. Odtud popěvek:

„Dva kohouti v domu,
Pes a kočka k tomu,
Tvrdý chléb, tupý nůž,
Zlá žena, dobrý muž,
Kterak pak to spolu
Býti můž?“

Jest kohout také na svém dvoře hrdinou, který každého jako okřikuje, a proto se říká o člověku neustupném, chtějícím býti hrdinou, že je jako kohout na svém smetišti (Čelak. str. 556). K udatnosti jeho vztahuje se také polské přísloví (Čelak. str. 473): „Skaczą koguty po ławie jak Hiszpan.“ Již u Smila Flašky (pána českého, † 1403) ve sbírce přísloví: I kokot na svém smetišti udaten: Jiné přísloví: Kohout na svém smetišti nejraději kokrhá. Polsky: Śmielszy kur na swojich śmieciach, niż na cudzych wrotach.

Rusky: И пѣтухъ на своемъ пеапмицѣ храбрится. Srbsky: Свака е квочка на свомъ гнѣзду дека. Bulharsky: Бсякой пѣтелъ на купището си пѣе. (Latinské: In sterculino plurimum gallus potest. Angl. Every cock is proud on his orvn dunghill. Něm.: Der Hahn ist kühn auf seinem Miste.) — K *osobivosti* jeho vztahuje se anekdota, jíz se o chlubném člověku užívá: „Pozor, abychom jeden druhého nezašlapali! řekl kohout mezi koňmi se kutaje, když se hníkati počali.“ K témuž přísloví: „Pusť kohouta na prah, máš ho hned na polici.“ (Slovinsky: Pusti petla na prag, aeto ti gaveć i na polici. Čelak. 101.) Z jeho *zlobivosti* způsob mluvení, že člověk hněvivý hned se „kohoutí.“ Od toho i přísloví (Čelak. 514): „Já se k tobě mílím, a ty se na mne kohoutíš.“ O člověku, jenž se hněvá, praví se, že je červený jako kohout, podobně o tom, kdo se stydí, při čemž příčinou příměru byla táž barva. Kohout žije v mnohoženství a všecko jeho chování ku slepicím jest jaksi parodií k společenskému životu lidskému; jestiť kohout velmi pozorným ke svým družkám, přenechává jim velikomyslně zrnka, i jinak všemožně se hledí jim zalíbiti; odtud také pochází, že franc. „coquet“, jehož se užívá o lidech chtějících se zalíbiti, vzato od kohouta (franc. „le coq“). Z té ochoty kohoutovy povstala také známá bájka o kohoutu a slepičce (u Kollára Zpiev. II., str. 52. č. 13 hra), kterak chodí kohoutek slepičce na vodu a nelenuje si jíti od jednoho k druhému, až vody dostane (v českém vypravování, u Erbena str. 11., chodí zase slepička kohoutkovi na vodu, což není tak vhodné, jako ona hra u Kollára).

K mnohoženství kohoutově směřuje také zvyk, že ve čtvrtek po svatebním veselí na některých místech v Čechách, na Moravě a na Slovensku pořádá se stínání kohouta (Erben str. 345. Feuilleton „Presse“ ze dne 5. února 1882 o zvyku tom v Boršodské stolici v Uhřích, kol Miškovce.) Družičky tu vyvedou kohouta na pentlích uvázaného na náves neb na jiné prostranné místo, kdež jeden z mládenců za popa vystrojený má nad ním slavnostní řeč, vytýkaje mu, co zlého natropil a dobrého obmeškal a že proto hoden jest smrtí. Někde vystupuje obhájce, ale marně. Kohout musí se zpovídati, pak dostane rozhřešení a jiný mládenec za kata ustrojený setne mu hlavu, načeš se kohout upeče a sní.*)

*) Někde pořádala se ta slavnosť s kohoutem o posvícení neboli hodech, v Bystřici v Uhřích pak provozovala se podobná hra školská každoročně dne 16. a 17. října, na louce Úhrad řečené, kdež byla prý od starodávna v obyčeji a trvala asi do r. 1800. (Koll. Zpiev. II, 70, č. 10.) Děla pak se velmi slavnostně. Asi čtrnácte dní před tím volíval

Symbolicky představuje se manželství svatebním zvykem od Starého Jičína na Moravě (u Sušila str. 434, č. 622): Při svatbě totiž zaváže starosvatka do šátku upečenou slepici, tak aby jí hlava rozmarýnem ozdobená vyhlídala. S tou slepicí vyleze na stolici a za průvodu hudby zpívá:

A když bylo kole vesna,
To kuřička vajco sněsla,
kokokokokokokdak,
Sněsla vajca za patak,
kokokokokdak.

Z druhé strany chytá družba slepici vylez na druhou stolici u stolu a při slově posledním rovnýma nohama na stůl skočí; ze všad mu zpívají:

„Ty kokošku nělitaj,
Tej kuřičky něchytaj,

načež odpovídá:

Já ju chytnu“.

Starosvatka tu jaksi zastupuje nevěstu, družba ženicha.

Avšak kohoutek také jest symbolem milence (u Sušila str. 389, č. 539.

„V Metylovskej věži zlato kula leží,
Sedzi tam kohutek mo zelené peří.
Něsedaj kohutku, něsedaj na prutku.
Nedzělaj svej milej většiho zarmutku.

Kury bojí se velmi vody a ohně, k čemuž se také mnohá přísloví a pořekadla vztahují: O člověku sklíčeném se říká, že chodí jako zmoklá slepice, neb jako „uklibaný kohout“ (Čelakovský 552). V podobném významu již u Smila Flašky: „Chodí jako kurám prosypav“. (Řecké: πτήσσει ὡς ἀλεκτρυών). — O z k u š e n é m v nehodách se říká: „Opařený kohout i před deštěm utíká“. (Bulh. Попаренъ пѣтелъ и отъ дъждъ бѣга. Čelak. str. 194).

ředitel školy krále a knížete mládeže kteří na den sv. Havla od mnohých vojensky vystrojených žáků z domu na místo hry slavně vedeni bývali a tam před mnohým lidem korunováni. Žáctvo věnovalo k tomu peníze nebo kohouty; po korunování postavilo se do kola, uprostřed zavěsil se živý kohout na kůl a vyvolil se žák, jemuž se oči zavázaly a hůl do ruky dala. Toho odvedli několikráte do kola, pak ho postavili před kůl, aby kohoutovi jedním rázem hlavu sťal. Při tom učitelé a žáci zpívali:

„Gallus kohút spadou do pút,
Kdo ho skorej zabije,
Mastný rožok užije.
A ty bratu, vezmi latu,
Udri ho po hlave,
Že mu hlava odpadne.

Po hře král a kníže zase domů doprovozeni, rodičové jejich potom vystrojili učitelům a žákům slavné hody s hudbou a plesem.

Přečasto též v příslovích: K pilnosti vybízí se člověk příslovím: „Slepička po zrnéčku klove a tím syta žive“: (Rusk: Курочка по зернышку клюетъ, и тѣмъ сыта живетъ. Čelak. str. 126). — Kdo za práci mzdu béře, vymlouvá se: Kuře nadarmo nerado hrabe, aby nějakého zrnečka nenašlo. (Čelak. 128). — Vyběráčkovi se říkává: Slepice pro zrnko v mrvě se hrabe, a obilí zas hrabe, aby mrvu našla (Čelak. str. 167).

Jinak se o kohoutu a rodu jeho smýšlí, že není příliš duševně nadán, k čemuž i vlastnosti jeho již uvedené, osobivosť a honosivosť jakási, vedly. Tak o člověku, který se vždy výše dere, dokud nad sebou vidí vyšší stupeň, až spadne, se říká, že je „slepičího mozku“ (Čelak. str. 563). Slepice ohlašuje kdákáním, že vejce snesla, a proto se říká o člověku mnohomluvném a pošetilém, který vše prokdáče jako slepice vejce, „že ho napadla slepičí trepka“ (Dolnoluž.: Ty s kokošacu nogu jedl. Čelak. str. 605). O člověku nemluvném se dí, že má típek na jazyku (Čelak. str. 604). — Naivnosť a prostota kuřátka jest také v příslovích často podkladem. Již u Smila Flašky, „Dadie kuřeti sedadlo, ano se samo domyslí.“ O dobrém člověku říká, že ani kuřeti neublíží. (Čelak. str. 521), že je dobrý a nevinný jako kuře (tamže.) Bázlivý má kuří neb zaječí srdce. (Čelak. str. 580), proto bázlivec sluje též „kuroplach.“ O dobrosrdečné povaze kuřete též, že i kuře má srdce (= žluč, rusky: И у курицы сердце есть). Sušil str. 573, č. 759, píseň 27.:

„A Brněnščí páni
Ti jim povídali,
Že je kuřa malé
A smrti sa brání.“

Odtud také přísloví u mnohých národů se naskytující, kteréžto o přemoudřelé mládeži často se vyslovuje: „Kuře chce už moudřejší býti než slepice“, neb „Kuře učí slepici,“ neb „Už vejce moudřejší než kuře“. Hornolužičky: Jejo je mudriše kaj kokoš: Polsky: Mędrsze jajca niž kokoszy. Rusky: Яйца куришу учатъ. Chorv. Jajce hoće već uznati neg kokoš. Slovinsky. Jajce več kot puta vé. (Dánsky: Ägget vil lärn Hönen. Německy: Das Ei will klüger sein als die Henne. Čelak. str. 128.)

Přece však, zvláště v bájích zvířecích národů cizích, ukazuje se kohout dosti chytrým, aby přelstil i nejprohnanějšího lišáka. Tak v německé báji zvířecí vystupuje proti lišáku Reinekovi kohout Henning se svou družinou a žaluje, později však lstí dostane hlavu svou již z jeho tlamy. Také v staročeské bájce Pogiově z 15. stol. se vykládá, kterak kohout lišku přelstil, když chtěla jeho na stromě sedícího se zmocniti. V Hottentotské báji zvířecí zase káže kohout šakalovi, aby se modlil, a když šakal sepne nohy své a zamhouří

oči, kohout uletí. — Odtud také přísloví: Když liška dříme, hleď se, kohoute! Malorusky: (Спить сова, та й куры бачить). Špatně se slepice poradí s liškou (Čelak. str. 285). V témže významu také: „Běda té slepici, na kteréž se jestřáb učí,“ neb „Běda kohoutu, na kterého jestřába pouštějí.“ (Polsky: Biada téj kokoszy, na której jastrzębia zaprawują.)

O vnitřní ceně člověka užívá se přísloví: „I černá slepice bílá vejce nese.“ (Polsky: I czarna kokosz białe jajca niesie. Chorv. I černa kokoš nese bila jajca. Čelak. 268.)

Hledě ke všem těmto vlastnostem kohouta í rodiny jeho uvádí jej také pan Smil Flaška z Pardubic ve své „Nové Radě“, že vedle mnohých jiných zvířat mladému králi radu dává. Před krále lva předstupuje po koni, v řadě zvířat jedenáctý, i uvádí jej básník těmito slovy: „Ihned tudiež podlé koně kokot stáše, se kaboně, k tomu mluvíše múdře dosti řka:“ Králi lvovi radí, aby k svému lidu byl dobrotiv, hleděl své poddané v pokoji udržeti a své protivníky si podmaňovati. Dle své povahy pak radí, aby král příliš dlouho nespával a sám u sebe lenivým nebyl, by zlý duch jím nevládl, neboť takto vodí člověka ďábel zahálky z hříchu do hříchu; takový člověk sám sebe nejsa mocen, hyne na duši i na těle, pozbývá drahého času, který se více nevrátí, nevidí své hanby a škody; teprv když se z lenivosti probudí, pozná, že je obluzen, že jeho zlá vůle vede ho přímo do pekla. Proto má král dbáti, v dobrých skutcích se přičiniti a zahálčivé k nim povzbuzovati slovem i příkladem; kdo pobloudil, toho má kárati, i dle slušnosti a zasloužení trestati.

Kury dostaly se k nám z Asie, ale staly se brzo nevyhnutelnou a nezbytnou částí domácnosti evropské, tak že na každém dvoře žijí a i v nejmenší venkovské domácnosti se naskytují. Tak dostává česká nevěsta za věno (u Erbena, str. 301 č. 36) krávu s telátkem, ovci s jehňátkem, strakatou slepičku s kuřátkem. V písni, která téměř všeslovanskou jest, v níž se o rozdílných výsluhách synka u rolníka sloužícího jedná, praví se, že první rok dostává výsluhou kuřátko, jakoby nejmenší věc do hospodářství (V písni ruské podobné jest počátek: „Služil ja panu po pervoje ljeto, Dal že mnie pan kuročku za to: Moja kuročka Gej gej da zjuleječka, Po dvoru chodit, Cypljat vodit, Chochol nadymajet, Pana utiešajet.) A takováto do domácnosti přinesená slepice, kvočna matiční, kterou také často nevěsta na české svatbě i na stůl dostává jako základ svého budoucího dvora, pokládá se potom za jeden z nejdůležitějších částí jmění základného, kterého se nikdo dotknouti nesmí, má-li ve svém počínání zdar míti. Proto se říká o ceně věcí ta-

kových základních: „Kdo kvočnu prodává, své štěstí prodává.“ (Hornoluž. Štož starku préda, sej sbožo préda) t. j. kdo k dědičnému zboží, polnosti, základním jistinám sahá, pomáhá si z bláta do louže. (Čelak. str. 419.) I jsou potom slepice jako základní částí dvoru a užívá se jich ve významu domácnosti vůbec. Proto říká se o tom kdo se nestará o domácnosť, že neví, kolik kur doma má. (Čelak. str. 579.) Již u Dalemila [kap. 34]: „Kochan tehdy nevědieše, koliko kur doma jmieše.“ I není tedy divu, že také děvám českým při hlasu kohoutím připadne na mysl celá domácnosť, že mladá žena slyšíc za lesy kohouty kokrhati, vzpomene se ihned na svůj domov, na matičku a tatíčka, že kohoutí zpěv nový zármutek budí v děvě osiřelé (u Suš. str. 389., č. 539.)

„Na Březovskej věži
Zlatá kula leží,
Tam kohútek zpívá,
Červené peří má

Nezpívaj kohútku,
Nedělaj zármutku,
A já ho dosti mám,
Keď maměnky nemám.“

Není divu, že i zatracená (u Sušila, str. 23. č. 20 var.) ptá se zvonů: „Proč zvony nezvoníte, snad už o mně nevíte?“ Načež zvony jí odpovídají: „Jak ti máme zvoniti? Nechtěla's nás slyšeti.“ A kohoutův: „Kohúti nezpíváte, snad už o mě nedbáte?“ Načež kohouti: „Jak ti máme zpívati? Nechtěla's nám sypati.“ Vždyť zvony jí připomínají vísku její rodnou, kohouti však ten dvoreček, na němž s matičkou hospodařila, kde od malička šťastna byla u svých milých rodičů. Aspoň tedy chce se rozpomenouti hlaholem zvonů na své mládí nevinné, na dobu, kdy za zvukem jejich s matičkou do kostela spěchala, zpěvem kohoutů, tak význačným příbytkům lidským, pak na vše, čeho u rodičů zažila od dětství své ho

---

Domy Bratrské.

Napsal *V. Brandl.*

Že Jednota Českých Bratří největší chvály nabyla zachováváním přísné kázně mravní, pro kterou nejen v zemích českých nýbrž také za hranicemi koruny na slovo brána byla, že mimo víru na svých přívržencích hlavně žádala, aby skutky t. j. neporušenou mravopočestností, pečí o chudobu a vychováním mládeže na základě náboženském opravdové křesťanství osvědčili, o to sotva kdo se zdvihne, aby tomu odpor činil. Bratří čeští spravovali se v dobročinnosti své slovy a příkazy Kristovými o lásce k bližnímu; chvála jich nezáleží tedy na tom, že by snad nějaké z brusu nové zásady dobročinné ustanovili, nýbrž zakládá se na tom, že oni pří-

kazy lásky křesťanské se přísně a účinně řídili, kdežto katolíci v v příčině té, ovšem ne bez vlivu vzmáhajícího se protestantismu, poněkud ochabli a protestanti sami, jak známo, na dobré skutky mnoho nedávali. Nicméně však protestanti zřejmě uznávali, že Bratří co do kázně a dobročinnosti před nimi jsou; vždyť sám Luter psal jim r. 1532: „Slyším, že z milosti Boží mezi vámi čisté a ctnostné zevnitřní obcování jest, aniž jest taková rozpustilost, obžerství, zlolejství, přisahání, pýcha a jiných zjevnýeh bezbožností jako u nás, ale každý z práce rukou svých jakž může se živiti musí, a nemáte tolik zahálivých, obžerných břichopásků jako my, aniž také dopouštíte komu nouzi škodlivou trpěti.“ A Melanchthon toužil: „Tužší zpráva a přísnější kázeň ve zbořích vašich se mi dobře líbí; ó kdyby i v našich církvích něco touženi mohla vedena a držána býti!“ Též Kašpar Olivian, professor Heidelberský, psal Ondřeji Štěpanovi, Staršímu Jednoty Bratrské r. 1574 dne 28. dubna: „Porozuměl jsem, že již dávno k tomu cíli, po němž my dychtíme, snažně chvátáte, totiž abychom ne v hádkách, ale ve skutečném činění, to jest v opravdovém k Bohu se obrácení a v pravé v Krista víře počátek, prostředek i konec našeho náboženství zakládali.“ A dne 6. září téhož roku píše opět témuž: „Vidím zajisté, jak veliká jest nestálost a jak rychlé proměny v těch církvích, které jako práva svého zbavené na samé politické správě prostě zavisly. Kterémuž zlému nevyjde-li se časně vstříc, poznají to mnozí pobožní, že jsou na darmo běželi. V kteréž věci čím vás podělil Bůh, rozumíme tomu i lépe vyrozuměti žádostivi jsme, prosíce Boha, aby on sám k té věci prostředků poskytnouti ráčil. V pravdě když způsob zarmoucený německých obnovených církví spatřuji, všecek téměř trnu. Vidím, že obce bývaly hospodou církve: nyní pak na mnohých místech mění se v panství, tak že církvemi i samým nebeským učením svobodně vládnou. Příčina toho neposlední se býti vidí, že se mnohé církve příliš správě světa tohoto poddaly, jakoby politia podstatná částka království Kristova byla. A tak nemohu než velice schvalovati vaše církve vzdělávání, kteříž na to jdete, aby církve vaše tak správě světské anobrž vsechněm lidem k dobrému poddány byly, aby však nic svobodě jejich, které jim Kristus krví svou dobyl, neucházelo“. Přísnost kázně a života byla u Bratří tak vázána, že sám Beza pochyboval, zdali ji všudy ve skutek uvésti lze: „Mnohé jsou věci (u Bratří), jimž se velmi divím; ó kdyby Bůh dal, aby i do jiných církví to mohlo uvedeno býti! Některé však věci, soudím, že nemohou k následování předkládány byti, poněvadž se v nich časův a jiných příležitostí šetřiti musilo.“ Účinlivou snahu Jednoty,

příkazy o lásce a životě křesťanském ve skutek uvésti, nejpřípadněji vyjádřil Amandus Polanus († 1610), který dvě letě na Moravě mezi Bratřími žil: „Jiní mohou míti více znalosti učení křesťanského, Bratří však osvědčují křesťanství více skutky. *)

K této přísnosti kázně a mravů a k dobročinnosti, kteréžto vlastnosti Jednoty po bližším její spojení s protestanty ochabovaly, směřovalo všechno zřízení v Jednotě Bratrské, zvláště pak vychovávání mládeže, která se kněžskému stavu věnovati hodlala. A v tomto vychování důležitý úkol měly tak zvané *domy Bratrské*, o nichž zprávy, pokud jich sebrati lze bylo, zde položiti chci.

Domů těch dotýkají dekreta a Řad církevní Jednoty Bratrské, některé listy a zprávy po různu zde onde zachovalé. První, který, pokud vím, na Moravě dům bratrský vystavěti úmysl měl, byl slovutný hejtman zemský Ctibor z Cimburka; předešla jej však v tom úmyslu smrť a vykonal jej synovec jeho Adam z Cimburka, syn Johanky z Krajku, který Bratřím v Tovačově místo na zbudování domu daroval a nadání k němu přičinil. List na to vydaný zní:

„My Adam Tovačovský z Cimburka a na Mladém Boleslavi, a Johanka z Krejku, máti jeho vlastní, vyznáváme tímto listem obecně přede všemi, kdož jej viděti aneb čtúce slyšeti budú. Jakož dobré paměti urozený pan Ctibor z Cimburka, pán strýc a přítel náš milý, ráčil jest byl dáti místo v Hrobi **) k stavení *domu k scházení Bratrskému* i jiným dobrým lidem, kdož by k tomu žádost měli, a ten dům aby byl svobodný se zahradou ode všech obtížení poplatkův peněžitých i pomocí všelijakých, robot panských i obecních, kromě knězi faráři Tovačovskému aby dáváno bylo z toho domu dva groše bílá platu ročního, a to dadúce nic více povinni nebudú platiti ani odbývati žádnému pánu aniž obci, dokudž by jeho požíváno bylo ke scházení. Tato výminka jest: jestliby kdy měl prodajem býti od ruky a scházení Bratrského (obracen) ku požívání obecnímu jako horní a dolní v Tovačově, tehdy má prvé vzneseno býti na pána, chtěl-li by jej koupiti a dáti zaň dvaceti a pět kop grošuov pražských aneb jakž by se smluvili. Pakliby se pánu nezdálo koupiti, tehdy aby prodán byl komuž koli a zač koli a jemu aby odevzdán byl před fojtem v právo městské, aby jako horní a dolní (měšťané) s něho odbýval a též jeho požíval jakož jiní za řád a právo mají a užívají a výše ani méně nic. My Adam Tovačovský a Johanka z Krejku svrchupsaní následujíce šlepějí svého milého

*) „Alios habere forsan plus theoriae Christianismi, Fratres plus praxeos."
**) Místo na předměstí Tovačovském.

pána strýce a přítele svrchupsaného toho dání toho domu a zahrady i té vší svobody tak dané a povolené tímto listem potvrzujeme, pevno činíme a mocně dáváme jako páni a dědici svobodní a slibujeme od sebe i od svých budúcích, že to dání a povolení ústní pána strýce a přítele našeho milého i toto naše nynější listné držnáno a zachováno bude beze všeho porušení a jinak mimo to hýbáno žádným právem. Tomu na svědomí a na zdržení jsme své vlastní pečeti rozkázali přivěsiti k tomuto listu. Jenž jest psán a dán na Tovačově léta Božího 1502 v sobotu po svatém Jeronýmu" (= 1. října).*)

Takové domy bratrské bývaly při každém větším zboru, tedy v obcích, kde nějaký větší počet přivrženců Jednoty bratrské žil a zvláštní správce církevní čili kněz ustanoven byl. K domům těm často náležela rozličná nadání záležející ze zahrad, polností, lesů atd. a bývaly domy ty obyčejně ode všech poplatků a dávek osvobozeny. Nářadí u vnitřku opatřilo se na obecní útraty Bratrské. Záleželo z věcí kuchynských, ložních, povlak, cích, postelí, z náčiní řemeslnických; též se tam ukládaly nádoby kostelní, knihy k obřadům církevním potřebné, bible a jiné spisy obsahu nábožensko-mravního, které se členům Jednoty půjčovaly. Věci ložní v domích těch se schovávaly, aby o ně, když synody se odbývaly, pro příchozí Starší a kněží nouze nebyla; náčiní pak řemeslnická byla v domích bratrských, aby kandidáti kněžství, byli-li od Starších k učení se řemeslu ustanoveni, potřebnými věcmi opatřeni byli anebo aby si Bratří náčiní vypůjčovati mohli. Všecky věci v domě Bratrském uložené zapsány byly do seznamu čili do rejstřiku neb inventáře, který při visitaci konané Starším Jednoty se prohledal, zdali něčeho neubylo; ustanovuje o tom Církevní Řád Jednoty Bratrské VI. 11.: „Dohlédá se (třeba u přítomnosti hospodářů zboru a soudců) k inventáři věcí domovních, nemrhají-li se, neopouští-li se stavení atd." Opatrování věcí domovních naleželo zprávci čili knězi toho místa a byl-li na jiné místo přeložen, musil všecky věci podle rejstříku svému nástupci odevzdati. Ustanovuje o tom Řád na str. 78: „rejstra posvátných i jiných k hospodářství místa toho náležejících věcí zprávce první náměstku svému (u přítomnosti Starších a Soudců zboru, aby bez nevolí vše zpraveno bylo) odvozuje." Kněz totiž měl ty věci jen k užívání, pokud na místě byl, avšak nebyl jich majitelem, jelikož za obecné peníze zboru toho zjednány byly. **)

*) List ten potvrdil Jan z Pernsteina r. 1515; ustanovil však, aby dva groše pražské jemu a budoucím držitelům panství placeny byly.

**) Viz: Jana Lasytského Historie o původu etc. Kniha Osmá str. 58.

Jak bedlivě Starší Jednoty k těmto rejstrům dohlíželi, viděti ze dvou snesení sněmu Bratrského v Přerově l. 1594: „Bratři, kteří v čas pokušení ze Štemberka do Hranic se vystěhovali, žádají, aby jim zvonec ze Štemberka vzatý k užívání propůjčen byl, poněvadž někteří z nich i rodičové jejich na něj nakládali. Povoleno žádosti jejich, však na ten spůsob, aby v rejstřík Bratrského domu v Hranicích zapsáno bylo, že ten zvonec ne jejich, ale Bratří Starších jest; oni mohou jej odtud vyzdvihnouti, kdy budou chtíti."

Druhé snesení týče se prádla postelního: „Zprávce (z Landškrouna) žáda, aby šaty ložní a něco nádobí cinového, které v čas pokušení do Přerova, do Lipníka a do Prostějova pobráno, zase navráceno bylo. Zůstáno na tom, aby té loži šatů tam dáno bylo z Lipníka, z Přerova, z Prostějova po jednom a něco i nádobí cinového." (Dek. Jed. Brat. str. 263.)

Zachovaly se nám šťastnou náhodou dva takové rejstříky *), v nichž věci domu Bratrského v Uh. Brodě a ve Velké zaznamenány jsou, kteréž, aby zřízení domů těch poznáno bylo, zde v plném znění klademe.

První seznam jest: *Zaznamenání věcí některých bratrských v domě zboru Brodského obnovené léta Páně 1601.* Obsah jeho jest:

Registřík věcí posvátných.

Mosazná medenice **) ke křtu	1	Rouchy pod kalichy	2
Konvička poloumasní	1	Šátků	12
Ručník	1	Šátky vyšívané	2
Šátek vyšívaný	1	Ručníky	2
Koberec hedbávný	1	Kalichy stříbrné s patynkou	3
Ubrus starý	1	Kalichů cinových s patynkou	12
v nově zjednaní velicí	2	Ampulky	2
Damaškového díla menší	1	Pytlíků	12
Rouchy na kalichy ***)	3	Hubatky †) cinové	3
Džbánové polívání s cinovými víčky	3	Škatulky	3
		Želízka	4

*) Byly mezi starými patrimonialními spisy na zámku Fulneckém, kterêžto panství pánům z Vrbna náleželo. Mezi těmi spisy nalezunl jsem ty dva rejstříky, při nichž bylo také několik listů Karla ze Žerotína, jehožto dědic zeť jeho Hynek z Vrbna byl, odkudž se vysvětluje, jak věci ty do Fulneku přijíti mohly.

**) t. j. nádoba na způsob umývadla.

***) Při tomto záznamu stála původně čtverka, jest však přetrhnuta a napsána pak trojka, bez pochyby při pozdějším inventování.

†) Konev k nalévání.

Štandle 1
Tobolky na schování patynek 2
Žíně 1
Sukynka 3
Truhlička malá, v níž koberec bývá s rouchami 1
Truhlička almužní 1

Truhla veliká černá, v níž se ty věci chovají 1
Formy *) k pečení chleba . . 3
Svícnové v zboru mosazní na oltář 2
Železných po stolicích a pulpitích 11

Registřík knih obecních v světnici.

Písně {Polské 2
Písně {Evančické 2
Postylla {Bratrská 1
Postylla {Husova 1
Postylla {Chelčického 1
Postylla {Špambergova 1

Díl druhý bilblí.
Nový zákon B. Blahoslava.
Historie Josefa Flavia.
Pašije.
Karyon nový **)
Spisek o pokušení. ***)

Šaty obecní.

Sukně {Kněžské 3
Sukně {otáhlé 2

Kožichy — jeden černými spratky podšitý; svršek tureckého mochýru, barvy hřebíčkové; šnurkami černými premovaný.
Druhý nepošitý bílý.
K chování těch šatů truhla černá v zborové since 1

V světníčce hospodářově a vě sklípku jeho:

Lucerna 1
Slánky 2
Pravda †) mosazná 1
Stolice legátka 1
Koberce 2
Růžky s hlavičkou 1
Lžic fermežovaných 5
Lžic fladrovaných s střenky stříbrnými 2

Nožů křtěnských pouzdro . . 1
Ohaňka pávová ††) 1
Sklenic {na víno 6
Sklenic {na pivo 1
Džbánek s cinovým víčkem 1
Almara zelená veliká . . . 1

V komůrce:

Almara černá 1
Ložnice 4

*) Připsáno zde: „Půjčeny do Zahorovic a do Němčí.“
**) t. j. *Jana Kariona kniha kronik* etc. Míní se tu druhé vydání v českém překladu Jana Sobeka z Kornic učiněné r. 1584.
***) Tato položka jest pérem přeškrtnuta.
†) Snad *pravídko* t. j. lineal, anebo zednické, nebo tiskařské.
††) Na straně připsáno: Kus jí toliko byl.

V sklepě dole.

Almara {Zelená 1	Truhla černá veliká 1
Almara {Bílá 1	Truhla okovaná železná . . . 1
Almarka {Zelená 1	
Almarka {Bílá *) 1	

Nádobí cinové.

Talířů v hranatém pouzdře . 12	Poloumásních 7
Jiných obecných 21	maličké 4
Misy veliké 3	Flaše okrouhlé 2
Misy prostředně veliké . . . 21	Flaše ploská 1
Mis malých 10	Nálevka 1
Mísky vaječné **) 4	Umyvadla k zavěšení . . . 3
Konvic velikých 9	Slánka cinová 1
v půldruhého másu 2	Svícen 1
másní 2	Matule ***) cinové 3

Nádobí mosazné.

Hrnec veliký k hrachu . . 1	Kadědlnice 1
Moždíř s palicí 1	Stříkač 1
Nalevka 1	Svícnové 2
Medenice větší 2	Svícen veliký †) 2
Medenička menší 1	Váhy se závažím 1
Baněk 21	

Nádobí měděnné.

Kotlíků k rybám 5	Medenice v světnici obecní pod umyvadlem 1
Cedlík k cezení hrachu . . 1	Kotel veliký v lázničce . . 1
Pánev železná k smažení . 1	Kotel druhý s nohami . . . 1
Krhánek 1	Vážky nevelikė 1
Hrnec na ohništi 1	Alembík ††) k pálení vod . 1
Hrnec v kamnech 1	
Medenice 1	

Šaty vinuté hostínské, ubrusy a povlaky.

Ubrusů 7	Servétů 1
Ručníků 5	Povlak svrchních i spodních 10

*) Připsáno: v kuchyni.
**) Čtverka přetrhnuta a připsáno: žádné.
***) Z lat. matula, nočník.
†) Připsáno: ve škole.
††) t. j. k destillování, ze středolat. olembicum.

Prostěradla 8
na polštáře 3
na podušky 4
patochy 2

Čelední šaty.

Na svrchnice i zpodnice cich 8
Na polštáře 10
Na podušky 10
Ubrusů 10
Ručníků 16
Prostěradla 5

Šaty ložní hostinské.

V hostěnici pod krovem loží 6
Na ložích po 4 kusích s povlaky.
V komůrce na síni lože . . 3
na dvou ložích po 4 kusích, na jednom též 4 kusy i s povlakami.
V komůrce za světnicí hospodářovou 3
na ložích po 5 kusích i s povlakami.

Šaty ložní čelední.

Na 5 ložích po 3 kusích i s povlakami.
Na dvou ložích po 4 kusích i s povlakami.
Na kuchařské hůře, kde děvky léhají, 3 kusy.

Věci železné.

Rejče 3
Motyky široké 2
Motyky klučové 2
Sekery kladní 2
Pantok 1
Sekera masařská 1
Pily veliké 2
Malá 1
Klamry 2
Poříz 1
Klíny železné 2
Řetězy 2
Sekera tesařská 1
Kosa 1
Vidlice železné 2
Hrabě železné 1
Truhlice řezací s kosířem . 1
Kosířů k sekání zelí, páry . 4
Kružadla k řezání zelí . . 3
Kotev k vytahování okova . 1
Obruč železná k stahování sudů 1
Váhy dřevěné okované . . . 1
Veliké k nim okované funty
Kordy 2
Svícnové v obecní světnici . 2

Věci železné v kuchyni.

Rošty 3
2 hrubé, 2 prostřední, 1 malý.
Sekavka 1
Šufany 2
Rožnů 5
Palice železná k tlučení v moždíři.

Věci dřevěné v kuchyni.

Necek prostředních a menších 12
Okřínů dřevěnných 9
malý 1
Ošitek k chleba nošení k peci 5

Okříny veliké	2
Struhadla k mrkve strouhání	2
k strouhání sýra	1
Palice k tlučení hrachu	1
Sítko	1
Syrnice	1
Chlebník	1
Škopky kvasové a k potřebě	2
Bečice smetanná	1
Krhly	2
Kbel	1
Díže s přikrývkou	1
Kopiští	2
Talířů dřevěnných	24
Troky	2
Necky veliké	4
Forma k dělání svíček	1
Sítko k přesívání koření	1
Stolů zde onde	6
Stolečky	2

V světničce na věži.

Almary zelené, v nichž jsou knihy obecné	2
Almarka malá zelená	1

Věci krejčovské.

Cihla železná	1
maličká	1
Nožice	2
Loket železný	1

Registřík věcí tkadlcovských.

Stavů 5
v Nivnici šestý.

Brd 28 v

9	1
10	2
11	3
12	2
13	2
14	2
15	2
pásem	
16	2
17	2
18	2
19	1
20	2
22	1
24	1
26	1
28	1
30	1

Rejkanů 15 v

9	1
10	1
11	2
12	1
13	1
14	1
15	1
pásem	
16	1
17	1
18	1
19	1
20	1
22	1
24	1
26	1
28	1
30	1

Brda ručníkova 2 v { 6 pásem 1; 5 pásem 1 }
Stolička k nicení brd . . . 1
Cínek . . . 1
Snovadla . . . 1
Truhlík . . . 1
Špurloty . . . 2
Lindry . . . 2
Štětky . . . 2
Člunek . . . 1
Loket železný . . . 1
Podnožky ubrusní . . . 2
Cívek dřevěných velikých . . 21

Paprsků 18 v

pásem	
12	2
13	2
14	1
15	1
16	1
17	3
18	2
20	1
21	1
22	2
28	1
30	1

K hospodářství přináležité věci.

Dvůr za městem, s stodolou a zahradou . . .
Zahrada Mhourkovská . . .
Zahrada Neradická.
Oujezd k Tešovu.
Niva nad zámkem.
Nad korečníkem čtvrtí . . . 3
K Šumicím čtvrt . . . 1
Nad Bajovcem poloulání . . 1
Nad hliníky čtvrť . . . 1
Na Havřickém poli čtvrť . . 1
Louka za Šibenicí.

Na Volenově řadů . . . 24
Na Losích řadů . . . 16
Po dvoře řady . . . 2
Po Neradicích řady . . . 2
Vozy veliké valní . . . 2
Vůz zvláštní s fasunkem . . 1
Brány . . . 2
Pluh s železy . . . 1
Saně . . . 3
Uzda jezdecká . . . 1
Kopáč k hnoji.

Dobytek.

Krávy . . . 3
Prasat . . . 5

V lázni.

Škopků velikých . . . 7
malých . . . 9
Hrotky . . . 3
Konev . . . 1
Kádě veliké . . . 4
malé . . . 2
Vany . . . 2

Pejchovně . . . 2
Zřez k umývání hlav . . . 1
Nožný škopek . . . 1
Soudky dvouvěderní . . . 4
po vědře . . . 6
Lahvice veliké . . . 4
malá . . . 1

Nádobí v boudě Blatnické:

Kádě veliké	4	Misy hliněné	2
Kádečky malé	4	Misa dřevěná	1
Trečafů	6	Talířů dřevěných	6
Putny veliké	4	Džbán	1
Putynka malá	1	Hrncové velicí	2
Škopek veliký	1	Líha veliká	1
Škopíků malých	6	Poloulíží	2
Konve veliké	2	Nálevka	1
Konývka malá	1	Pometla	3

Druhý seznam jest nadepsán: *Inventář věcí obecních v domě bratrském ve Veliké, obnovený po bězích a po ohni při svatém Janu Křtiteli Páně. Léta 1605.* Obsahuje:

Věci posvátné: Kalichů 5, patýn 5, škatulky 4, ampulka 1, kružátko 1, obrusy 4, ručníky 2, rouchy 2, šatkové 3, konve veliké s pyskem 2, medenička křtová 1, truhlička almužní, pokladnice nová, truhlička sbíreční.*)

Knihy obecní: Biblí pražského tištění (jest u Cílky), díl biblí první bratrské, Písně veliké.

Cinové náčení: Konev v půldruhého másu 1, třižídliková 1, másní 2, poloumásní 2 umývadla 2, nálevka s medenicí, misy veliké 2, malé 3, váječny 2, talíře 2.

Měděné náčení: panev k vaření ryb, medenice pod umývadlo, moždíř s paličkou, kadedlnice, pravda, ohřívadlo pod misy, cedítko, svícnové 2, zvoncové malí 2.

Nádobí dřevěné: almara v světnici 1, stolice legací 2, bečka pro mouku 1, vidle hnojné 2, žebříky 2.

Povlaky na ložné šaty: cích konopných 4, koudelných 3, koudelná plachta 1, ubrusy konopné 2, koudelné 2.

K domu přináležející věci: rolí čtvrt ve tři pole. První pole slove *Podhájí;* tu jest kus lanský zšíří a zdélí troje hony; nad tím jest roubanice pro trávu kravám, padělek nad kostelem. Druhé pole slove *Závodí;* tu jest část v 6 honce; kouty dva, jeden u teplic, druhý vedle panského, nedaleko toho losek v honce a u šefranice kus. Třetí pole slove *Dlouhý;* tu jsou dvě čtvrti, jedna v 9 honce, druhá v 6, podsedek ve dvoje honce. — *Zahrádky* za městečkem dvě: jedna pro zelí a jiná vaření, druhá pro zelí aneb konopě. — *Včelínek* nade mlýnem. *Louky* dvě, jedna slove ve Volší, druhá čtvrtní. *Kráva* jedna při domě.

*) Na straně připsáno: kde jsou dva obrusove, šatek jeden?

Přijednáno k domu tomu, čehož nikdy nebylo při něm: Rolí čtvrť ve tři pole s loukou čtvrtní ve tři řady; ta darována od Jana Supa na věčné časy s vědomostí vrchnosti. Item. Zjednáno nadání na dům ten i na oba zbory domácí i Javornický i na všecky případnosti*) k tomu náležející od pána Strážnického. To se stalo léta 1610. Za zprávce ty časy J. C.

Poněvadž právě dotčený list daný r. 1610 v několika příčinách důležit jest, an dotýká nejen povšechného řízení nýbrž i domu Bratrského, klademe zde opis jeho:**)

„Já Jan Fridrich z Žerotína a na Strážnici, pravý a dědičný pán panství Strážnického a Velického, známo činím tímto listem obecně přede všemi, kdežkoli čten aneb čtoucí slyšán bude...., že jsem od poddaných svých věrných milých Jednoty Bratrské, těch, kteří se k vyznání víry křesťanské v konfessí té jejich Jednoty obsaženému a J. M. slavné paměti císaři Ferdinandovi ve Vídni od pánů a rytířstva království českého podanému, hlásají, obyvatelů městečka Velké a dědiny Javorníka i kněží a kazatelů jejich poníženě žádán, abych jim obdarování na zbor i *dům* jejich i na všecky případnosti k tomu domu tu v městečku Velké přináležející dal a jim nyní i na budoucí časy osvobodil. Kde já svrchupsaný Jan Fridrich z Žerotína prohlídajíc k slušné a ponížené jejich žádosti tak činím a mocí tohoto listu nadávám sám od sebe, dědiců, erbů a budoucích potomků svých, pánův Strážnických a mocně osvobozuji jim nejprvé místa ta, kteráž slovú zborové, jakž tu v městečku Velké tak i v dědině Javorníku, aby lidé pohlaví obojího tu z městečka Velké i odjinud, odkudžby koli k slyšení Božího slova do těch zborů, též i správcové neb učitelé a kazatelé jmenovaných Bratří neb pomocníci jejich ve dni nedělní nalézti se bez překážky a scházeti se mohli, tu náboženství své křesťanské aby mohli vykonávati a užívati v službách slova Božího, křtu svatého, večeře Páně i oddávání a potvrzování k svatému manželství, i jiné podle slova Božího k známosti pána Boha učiti a vésti *v domě* tom, *kterýž tu v městečku vedle toho zboru svého mají, aby správcové a kazatelé*, kterýž by jim od Bratří Starších kdy dán byl, *se choval a tu odpočinutí měl* (sic), *v domě tom školu svobodně spůsobiti a držeti mohl* bez všeliké překážky mé a kohokoli jiného, též kněží, žáků i obyvatelů městečka Velké.

---

*) Zpráva o tomto přikupu jest tedy po r. 1605 přičiněna.

**) Obsažen jest ve sbírce privilejí panství Strážnického, která se chová na radnici v Uh. Skalici.

Také svrchupsaným bratřím správcům, kteříž tu budou nyní anebo potom, dávám svobodu tu, aby sobě ku potřebě své tu doma mohli pivo vařiti, avšak jiným za peníze neprodávajíce.

A jestližeby kdy tu který učitel od Bratří poddán byl, ještoby jaké poctivé řemeslo uměl a chtělby je dělati, toho aby jemu žádný cech brániti nemohl, ani která jiná koli osoba, než aby on pokojně tu dělal, a což by udělal, to bez překážky *v domě* i v městečku a kdekoli na trzích, jarmacích svobodně aby prodával, a zase v koupi na trhu neb jarmaku i jináče s jinými řemeslníky a obyvateli městečka Velké ku potřebě své živnosti, i čehož by koli potřebovali *téhož domu* i zboru k opatření, opravení anebo znovu stavení, aby plnou svobodu měli.

A správcové s pomocníky svými v tom domě bydlející úřadu i jiných všelijakých prací, pomůcek, vojenského tažení a všelijakého na to dávání prázdni aby byli, a jimi žádným vymyšleným obyčejem nyní i na časy budoucí obtěžováni aby nebyli.

Item. Často již jmenovaným *Bratřím tu v tom domě bydlejícím*, nynějším i budoucím, i to z lásky činím, což ku potřebě své dobytka jakéhokoli hovězího neb i jiného chovati by potřebovali, aby mohli obzvláštně sami pásti, pastýře svého míti, avšak s tou výminkou, aby lidem ani mně škody nedělali.

Item. Tři čtvrti rolí, jednu koupenou od Matěje Škrobeného v Závodském poli vedle Jana Havranových, v Dlouhém poli vedle Mikuláše Srnového, na Podhájí vedle Jana Hoška; druhá čtvrť v jedno pole šestery honce toliko v Dlouhém poli vedle Jana Supa jest na podsedcích, dvoje hony, losek v Závodském poli, kouty, dvě zahrádky, dvě louky, jedna na Opatově tři řady, druhá ve vedlejší rubanici na Podhájí, v Jiřikovici včelínek; třetí čtvrť darována od Jana Supa, k té louka ve tři řady, losky dva — tyto všecky věci již jmenované mocí tohoto listu jim osvobozuji a ze všech platů berní, šacunků, desátků neb skopného kněžím a všelijakých dávek vynímám, tak aby jich dávati mně ani erbům mým a potomkům panství Strážnického i Velického nyní i na časy budoucí povinni nebyli, ale jich volně a svobodně bez vymyšlených překážek užívati mohli.

Item. Správcové jejich, kteřížby *v tom domě* byli, neb i pomocníci jejich, buďte oni svobodní neb ženatí od Bratří Starších tu řádně uvedení, o statečku svém vlastním, jakýžkoli pořádek mezi sebou mají, poručenství činiti, od sebe odvésti, dáti a zapsati buď své vlastní manželce neb dítkám, buď jiným bratřím a komukoli, aby mohli, to aby při tom tak stálo a žádný toho nijakž rušiti a na

stateček po nich pozůstalý mimo ty, kterýmž by náleželo, sáhati žádným vymyšleným obyčejem nemoh .... Jenž jest dán a psán na Strážnici v pátek před nedělí Quasimodogeniti*) léta od narození Syna Božího, pána a spasitele našeho Jezu Krista 1610 počítajíc."

Mimo svrchujmenované věci byly v domě Bratrském také uschovávány seznamy všech členů Jednoty, kteří k nějakému většímu zboru náleželi. Zachovala se nám v týchž Fulneckých aktech *„Rejstra zborů Ždánských, obnovená po velikonoci 1611,"* podle nichž souditi lze, jak jiná rejstra byla zřízena. V rejstřích těch píší se předně členové či posluchači zboru Ždánského, pak Blovického pak Arklebovského, pak Dražovského, pak Stavěšického, pak členové Jednoty z Nynkovic, z Nasedlovic a z Veteřova.**) Přivádějí se při jednotlivých zbořích předkem *soudcové,****) pak *hospodáři*†) a pak ostatní bratří a sestry. Jako rejstra věcí hospodářských a jiných předmětů v domě Bratrském chovaných tak i rejstra posluchačů čili členů Jednoty visitatorům se při visitaci ukázati musila, aby visitator poznal, zdali členů ubývá nebo přibývá, jakž Řád na str. 150 předpisuje: „Visitatorové.... vyptávají se (zprávců).... strany lidu: přibýva-li stáda Božího či ubývá? *Kážíc sobě rejstřík posluchačů ukázati.*"

Shrnouce v jedno zprávy posud podané pozorujeme, že domy Bratrské byly krom služeb Božích, které ve sbořích t. j. v chrámech

---

*) t. j. 23. dubna.

**) Bylo všech členů dohromady 450, nejvíce ve Ždánicích, Blovicích a Arklebově, v Nasedlovicích jen dva, ve Veteřově šest.

***) O nich ustanovuje Řád církevní na str. 23: „Soudcové sboru jsou muži pobožní, osvícení, rozšafní, vážní, z celého shromáždění vedle příkladu v písmě sv. ukázaného k tomu vybrání, aby na jiných obcování, jak se kdo v svém křesťanství chovají, pozor dávali; a kdekoli výstupek jaký neb neumění při kom znamenají, ukázati, poučiti, napomenouti i potrestati, též svárlivé smířiti a sumou všeliké neřády přetrhovati moc měli buď sami neb s zprávcem zboru, jemuž ku pomoci a k radě, v čem potřeba, přidáni jsou. Tolikéž k nim ve věcech vezdejších o radu mladší hospodářové i jiní utíkati se volnost mají a oni upříme raditi a pomáhati povinni." — Bylo žádoucí, aby Bratří, vznikla-li mezi nimi jaká pře, před soudci Jednoty se srovnali; a teprvé, když před těmi se srovnati nemohli, měli při svou světským soudem vésti. (Viz Jana Lasitského Historii atd. str. 163.)

†) O nich ustanovuje Řád církevní: „Hospodáři zboru slovou osoby ku pečování o stavení a potřeby chrámů a domů, v nichž služebníci bydlí, zvolené; protož i sbírky na to činěné přijímají, co kdo dá zejmena do register zapisují i, nač potřebí, vydávají, ze všeho jednou v rok celému zboru počet činíce; kdež obyčejně poněvadž to práce těžší jest propuštěni a jiní na jejich místa zvoleni bývají."

se konaly, středištěm života Jednoty. Budovány byly obecním nákladem a chovaly se v dobrém stavu a opravovaly se z těch peněz, které ob čas, jmenovitě o sv. Janě Křtiteli, na uhražení potřeb Jednoty sbírány byly. Domy ty byly tedy majetkem vlastním celého zboru, t. j. celé obce Bratrské a proto dán již na synodě r. 1534 dekret „aby žádný k domu Bratrskému nic nepřikupoval ani neodprodával bez vědomí a rady Starších.“*) A z roku 1601 zachovala se tato zpráva ze synody Boleslavské: „Radí se bratr Albin, měl-li by zahradu od bratra Izraele (dobré paměti) k domu bratrskému v Brodě Uherském danou profrejmarčiti za jinou, kterou Jan Nesejt Bratřím dáti chce. Povoleno k tomu na ten spůsob, nebude-li ten freimark na škodu obdarování danému na dům, k čemuž bratři soudcové a hospodářové zboru pilně přihlídnouti mají.“**) Domy Bratrské byly obyčejně na blízku zboru čili chrámu, jako n. př. se praví v nadacím listě domu ve Velké: „v domě tom, který tu v městečku *vedle zboru* svého mají“ anebo v J. Lasytského Historii str. 109: „v domě Bratrském *hned při zboru.*“ V domě Bratrském scházeli se Bratří volit soudců, hospodářů, almužníků a přijímat účtů ročních od nich a ve všech jiných potřebách správy a řízení mimonáboženského. V domech Bratrských odbývaly se také synody: „Synody co rok téměř drží, na místo příhodné se shromáždíce, kdežby se *v domě Bratrském* hned při zboru změstknati mohli všichni, starší s mladšími.“***) Vydal-li se kněz Bratrský nebo jeho pomocník na cestu, měl jen v domě Bratrském přístřeší neb noclehu hledati: „Řád Jednoty toto s sebou také nese, aby zprávcové ani jejich pomocníci bez vědomí Starších svých na cesty se nevydávali. *stavunku neb noclehu mimo domy Bratrské*, pokudž v místech těch jsou, kamž se dostávají, nečinívali. Kde pak koli *do domu Bratrského přijdou*, tu své opatření vedle slušnosti a možnosti mají a kdež tak přes noc zůstávají, tu jsou povinni buď k modlení napomínati *v domě*, neb kázaní ve sboru činiti, aby tak v učení jednomyslnosť Bratrská a svornosť viděna byla, čehož příklad v prvotní církvi se ukazuje.“†)

Při synodách bydleli Starší a kněží vůbec, pokud prostor stačil, v domech Bratrských, kdež také stravou opatřeni byli. Též při visitacích zborů odbývaných pravidelně každý rok buď času jar-

*) Dekreta Jed. Brat. str. 149.
**) Dek. Jed. Brat. str. 272.
***) Jana Lasytského Historie tce. str. 109.
†) Řád Církevní str. 140.

ního nebo letního nebo podzimního,*) bydlel visitator t. j. biskup neb senior se svými conseniory v domě Bratrském maje tam veškeré opatření. —

Nejtěsněji však souvisely Domy Bratrské s rozvojem Jednoty tím že v nich bydleli zprávcové zboru t j. kněží duchovní správu zboru či obce opatřující, s nimiž zároveň bydleli jejich pomocníci; kněží a jejich pomocníci sluli obecně *služebníky*: „Zprávcové Bratrští bydlení své mají na větším díle v *domích svých, kteříž Bratrští slovou.***) I z nadacího listu pro dům ve Velké z r. 1610 dovídáme se, že zprávcovi s pomocníky svými „ať již byli ženatí neb svobodní" v domě Bratrském bydleli. Ale domy ty byly zároveň semeništěm, z nichž kněží Bratrští vycházeli. Zprávcové totiž zboru přijímali k sobě do domu Bratrského mládenečky mravné, kteří sami chuť ke stavu kněžskému měli a jichžto rodičové vůli svou v tom zjevili, aby synové jejich službě církevní se oddali. Ustanovuje o tom Řád: Zprávcové přijímají (do domů svých Bratrských) mládenečky neb pacholátka taková, která z poctivých rodičů řádně zplozeni jsou a mají milosť, chuť k Božím církevním věcem." Takové mladíky přijímati byl každý zprávce církevní povinen, jakž o tom Řád na str. 58. ustanovuje: „Každý zprávce u nás povinen jest, jedno, dvé, tré, jak kdo může a příčiny jsou, pacholátek z dobrých rodičů pošlých u sebe chovati a cvičiti." Tito pacholata byli po nějakém čase přijati na první stupeň služby církevní a sluli pak *učedlníci* neb *akoluthi* a bydleli v domě kněží, jak Řád praví, podle příkladu prvotní církve: „Tak zajisté Samuel při Eli, Elizeus při Eliáši a zástupcové synů prorockých při Starších svých cvičeni bývali; tak Kristus učedlníky své, nežli jim úřad svěřil, při sobě choval, cvičil, zkušoval, tak Pavel Timotea, Tita, Lukáše pěstoval."***)

V Domě Bratrském, jehožto obyvatelé: učedlníci, jáhnové, pomocníci, služky atd. sluli společným jménem *čeledność,* byli tedy kandidáti kněžství od zprávců zboru k budoucímu stavu náležitě vychováni. Vychování bylo přísné a mělo na sobě ráz klášterský; případně to líčí Řád: „(Zprávcové) tu při nich (pacholatech) pilnou práci vedou, vyučujíce je písmům svatým, známosti Boha, pobožnosti pravé, pokoře, poslušenství, mravům lidským dobrým i umění liternímu zvláště tu, kdež školy jsou. Časem i do práce tělesné je zavozují pro uvarování hříšné zahálky i pro vlastní potřebu, též

---

*) Řád církevní str. 148.

**) Řád str. 129.

***) str. 129, 130.

v ochotné sloužení zvláště však pak svým Starším předloženým. *) A taková cvičení i práce jistým pořádkem a vedle vyměřeného času se konávala před vyhnáním a rozptýlením naším a ještě, kdež možné jest, i v tom pohostinství se konají. **) Nebo v jistou a uloženou hodinu vstávají, v jistý čas modlení mívají, v určité hodiny obědvávají i večeřívají. Vstanouce zajisté, když se zvoněním neb zavoláním návěští dá, hned jakž se připraví, modlení první mají za ochranu Pánu Bohu děkujíce a každý k učení se obrací. Po hodině drží se modlení druhé a tu se již všecka čelednosť obojího pohlaví shromáždí, píseň se přezpívá***), díl svatého písma přečte, povysvětlí a z něho napomenutí k modlení učiní a pomodlíce se obracejí se k učení do jisté hodiny. A tu co komu vyměřeno sobě čtou neb přepisují neb zpaměti se učí a kdež to býti může i lekcí a jiná školní cvičení mají... Poobědní čas, jakožto k učení ne tak příhodný, na větším díle ku pracem tělesným obrácen bývá až do večere, krom preceptorů, kteříž v škole práci svou s žáky celý den mívají. V nešporní čas opět modlení společné všechněch bývá a zase ku pracem se obracejí a někteří k lekcím. Po večeři co času zůstává, k zpívání buď figuralnímu (kdež jest větší čeládka a žákovstvo) neb prostému písniček a žalmů se užívá až do modlení. Naposledy modlení společné vykonajíc na odpočinutí se všickni obracejí a žádnému nočního sedání neb jakého koutkování, ovšem ven z domu toulání se nedopouští; pročež zprávce na všecky pozor má, jsou-li doma, dům uzavírati a klíče od domu schovati pilně poroučí neb sám schovává.“ †)

Jídla při obědě i večeři byla velmi prostá; neboť Jednota žádala na všech členech svých největší střídmosti v jídle a v pití, tím více tedy přivykala ty, kteří k stavu kněžskému se připravovali. Při jídle mělo u každého Bratra býti ticho, přerušované jen modlením neb vážnou, nábožnou rozmluvou; to co nejpřísněji se zachovávalo při jídle učedlníků v Domě Bratrském, při kterém takořka ve cvičení mládeže se pokračovalo. Dí o tom Řád: „Pro hojnější pak cvičení při jídle mladší pacholátka katechismus, mravy, žalmy a jiná písma svatá případná podle ukázání, vyrostlejší pak svatá písma každý nějaký díl zpaměti říkají; a potom co času zbude, toho se k pravení na nějakou theologickou otázku užívá, na niž všickni své zdání vážně oznamují od mladších začínajíce a naposledy zprávce neb

*) t. j. představeným.

**) Řád totiž tištěn byl 1632 v Polském Lešně.

***) t. j. nábožná píseň z kancionalu Bratrského.

†) Řád str. 130—133.

jeho pomocník pravý místný smysl otázky vysvětlíc závírku čin a někde podle příčin místo otázky kapitola z biblí se čte. *)

Mimo učení měl každý učedlník ještě pečovati o zvláštní práce, které mu od zprávce uloženy byly: „Mají také mezi sebou rozdělené povinnosti všickni, což jich jest v které čeledností, aby každý z nich věděl a měl oč pečovati a učil se hned z mládí zvykati pracem a pozorlivosti na povolání své, aby na světě darmo chleba nejedl. Starší a přednější o větší, mladší o menší věci pečují.**)“ Vykonávání prací těch dělo se podle jistého pořádku, jeden den starší a druhý mladší učedlníci je podjali, až na všecky přišlo: postupné toto zastávání prací sululo *pořádka.* První pořádka týkala se jen mladších učedlníků, jimž náležely práce tyto: „Na stávání zvoniti, rozsvítiti, o modlení pečovati, písně případné i k modlení i před jídlem i po jídle, cožby se zpívati mělo, vyhledávati, na zprávce neb v nepřítomnosti jeho na předního pomocníka podávati, verše začínati, písma svatého díl nějaký neb kapitolu přečísti, k modlitbám napomínati, otázku užitečnou při jídle předložiti, kdoby modlení zanedbal neb zaspal, oznámiti.“ ***)

Druhá pořádka týkala se zároveň s kněžími a jahny jen odrostlejších již učedlníků: „A ta záleží v kázání ve dny všední, Střední, Páteční neb svátky, aby se tak všickni prorokovati učili a v daru kazatelství zmocňovali. K kterémuž cvičení tento napomáhající spůsob uveden jest, že kdekoli okolní zborové vlastních svých zprávců nemají, a jimž by do zboru toho, kde zprávce jejich jest, daleko a pracno bylo docházeti, vysýlá zprávce každou neděli, neb přes dvě, tři, jak kde býti může, některého z pomocníků svých, kterýžby jim slovo Boží mluvil, tak aby žádný nikdež nebyl obmeškán a mladší cvičiti se příčinu měli. Což aby ještě s větším vzděláním bylo, začínají všickni hned v pátek o službách nastávající neděle přemyšlovati. Protož v sobotu ráno po modlení každý, co a jak na svaté evangelium promlouvati míní (byť i nevěděl bude-li kázati) povídá od učedlníků začínajíc až pak zprávce zavírá a k čemu by pro jednomyslnosť a podle času i příčin všickni směřovati měli, poučuje a teprv kam kdo jíti, kde a jaké služby konati má, oznamuje.“ †)

Měli-li učedlníci celou duší při pracích povolání svého býti, bylo ovšem zapotřebí, aby vzdáleni zůstali styku se světem a krom

*) Řád str. 130—131.
**) Řád str. 134.
***) Řád str. 135.
†) Řád str. 136.

domu Bratrského co možná málo obcovali. Protož ustanovuje Řád: „Pro vyvarování se mnohého zlého i tomuto řádu jsou a musejí býti poddáni, kteříž v takové čelednosti Jednoty místo mají, aby o své újmě a o své vůli nic nedělali, z domu nikam bez slušné příčiny a dovolení předloženého neb jeho předního pomocníka nechodili, nic sobě nejednali, listů, na nichž by co záleželo, nepsali, nerozesýlali, cizího k sobě nic k schování nepřijímali bez vědomí a povolení předloženého svého; rad jakých koli nedávali, smluv, zápisů, jistot lidem nespisovali a v jaké koli cizí a světské věci ani kněží ani nejpřednější pomocníci se nepletli.“ *)

Viděti, že tímto přísným řádem domovním, který každý rok o adventě neb novém roce obnovován byl, Jednota se snažila vypěstovati učedlníky mravné a nábožné. aby důstojně časem svým úřad kněžský zastávati mohli. Dbalo se v Jednotě předkem o vychování mravopočestnosti a v první době o tuto vlastnosť více než o vědecké vzdělání, kterému teprv v pozdější době větší pozornosť se věnovala. V této době pozdější měli učedlníci nejen týhodní zkoušky nýbrž také na konci roku při obnovování řádu domovního ustanovena jim látka učební na příští rok: „S mladšími pacholaty a učedlníky držán bývá i examen týhodní jakož proto, aby počet vydali z toho, čemu se kdy který týden naučí, tak i proto, aby se vědělo, všickni-li se pobožně a náležitě v dobrém řádu ostříhali a chovali... Také examen bývá, co kdo celý ten rok četl a přečetl a jak které knihy užil; tu zase znovu, coby nastávajícího roku čísti měl, aby se vždy v něčem jistém prospěšně pracovalo, se ukládá.“**)

Summou měli učedlníci, pokud v Domě Bratrském se cvičili, povinnosti tyto: „Mimo jinou obecní mládež pobožněji, vážněji, krotčeji sobě vésti v poslušenství a v dobrovolné Bohu a církvi sloužení, ochotnosti a tak duchu právě učedlnickému zvykati.

Cvičiti se v začátcích theologiae čtením a zpaměti se učením katechismu velikému, evangeliím a epištolám kratším, k Timoteovi, k Titovi, Petrovým atd. žalmům a písničkám duchovním.

Poroučí se jim doma k modlení texty svaté čísti, na ně časem promluvení nějaké a k modlitbám napomenutí jakož pro vyrozumění, jaké v kom Pán Bůh dárky aneb k nim spůsobnosť složil, tak i pro nabývání doufanlivé v Boha smělosti časem svým v církvi činiti.

*) Řád str. 137.
**) Řád str. 139—140.

Povinnosť jejich jest, na kázání (není-li kde v tom jiného zaopatření) zvoniti, sbor otvírati a zavírati, světla zpravovati a tak nižšími věcmi v církvi přisluhovati.

Dítky křesťanské v školách katechismu vyučovati pomáhati.

Se svými předloženými neb pomocníky jich na cesty chodívati, aby jakož jim sloužili tak ovšem svědkové jejich všudy dobrého chování byli i sami skrze to dobrým řádům všudy zvykati.

V čas potřeby v menším shromáždění, kdyžby jiného kázatele nebylo a jim se poručilo, text písma sv. s výkladem jeho přečísti, písničky začínati, modlení vykonati jim se dovoluje a od pobožných tomu se dověrně obcuje." *)

V Domě Bratrském přidržován býval učedlník tedy předkem k tomu, aby se vycvičil v písmu svatém, aby znal zpaměti nejen Nový Zákon a výklady k němu nýbrž také Žalmy a mimo to všecky písně při rozličných příležitostech ve zbořích a v Domě zpívané. V prvnějších dobách Jednoty kandidati kněžství jen po řídku se učili latině a vědám vyšším, jelikož Starší za to měli, že čím sprostnější jest člověk v umění světském, tím snáze si zachová hlubokosť víry a mravní ušlechtilosť. Teprve r. 1549 snesl se sněm Bratrský v Prostějově, „aby někteří mládenci vypraveni byli na studium", by tím Jednota podala důkaz proti obecnému tvrzení, podle kterého „úmyslně a potupně vším školním literním uměním pohrdá." **) Proto v dobách pozdějších učili se učedlníci v Domech Bratrských a ve školách také latině, aby na školy vyšší postoupiti mohli, kdyby zprávcové a Starší je za schopné k vyšším studiím uznali. Za tou příčinou ustanovuje také Řád: „Kteříž tak doma počátků umění literního nabudou, potom do větších škol i akademií buď na svůj vlastní groš neb Starších náklad vysýláni bývají podle uznání potřeby a možnosti." ***)

---

*) Řád str. 20—31.

**) Dek. Jed. Brat. str. 167. — O věci té píše Řád str. 27.: „Od (kněží) Jednota ani latiny, ani filozofie, zvláště když to v počátcích i potom v nedostatku škol býti nemohlo, nevyhledávala; ale na tom, když vykrmeni jsouce slovy víry k učení způsobnosť, bedlivosť, středmosť a což více apoštolský canon při knězi vyhledává, při sobě měli, na tom přestávala a s těmito zvláštními a potřebnými dary za Kristovy pravé náměstky je důvěrně přijímala. Což i dr. Luter schválil, ačkoli, aby umění jazyků k teologii připojovali, radil a prosil, načež potom i pozor býval a jest jak býti může."

***) str. 132.

Kdo na svůj groš vyšší studia navštíviti chtěl, dostal snadně povolení k tomu od Starších, ač i v tom případě za povolení žádati mu bylo. Tak se stalo usnešení na sněmě v Přerově 1594: „Tobiáš Řehora z Lipníka žádal, aby odpuštěn byl na učení, když patrimonium své má. I dovoleno mu to a místo ukázáno v Amberku; však prvé aby zápis na sebe udělal, že toho, čehož se z požehnání Božího naučí, v Jednotě a ne jinde užívati bude, že se zase navrátí, kdyby koli zavolán byl.“*) Vůbec uvažovali Starší vždy úzkostlivě a svědomitě, nežli komu dovolili, aby na vyšší studia se odebral. Tak mají Dekreta Jednoty Bratrské zprávu z r. 1598: „Študenti žádají na učení jíti: Korvín, Augustin, Polikarpus, Pardubický, Silvan. Korvín, že jest na zdraví mdlý, bázeň jest, aby v nemoc neupadl; protož žeby otcové k tomu cíli směřovali, aby raději tím, co již má, Kristu a Jednotě sloužil; však dal-li by Pán Bůh příčiny lepší, že otcové nejsou proti tomu, aby neměli naň naložiti. — Augustin ještě má poohledán býti, mohl-li by s těmi počátky do akademie a byl-li by prospěch při něm vidín, má mu pomoc učiněna býti. — Polykarpus puštěn býti má k otci a raditi se s ním, chtěl-li by naň naložiti. Tak i při Klenickém a Pardubském; pustiti je, aby na svůj náklad se učili a potom toho v Jednotě k slávě Boží užívali. — Silvan, poněvadž se při něm duch křivolaký cítí, nemá pouštín býti, lečby sám na sebe chtěl nakládati.“**) Kdo však z učedlníků usouzen byl od zprávců a Starších za neschopného k studiím vyšším, učil se nějakému řemeslu, jakž Jan Lasytský v Historii své na str. 48 praví: „Když poodrostou, a jaká v kom mysli spůsobnosť jest, se ukáže, bývají někteří příčinami k nabývání jazyků a svobodných umění (jak daleko i těch theologům zapotřebí) opatřeni; zpozdilejší pak na řemeslo nějaké poctivé oddáni, aby se jemu naučíce život svůj bez zahálky, jež jest podnět zlého, tráviti mohli i chleba sobě sami, bylo-li by třeba, dobývati uměli.“

Žádnému z učedlníků nebylo dovoleno Dům Bratrský, v němž na úřad kněžský se připravovati měl, svévolně opustiti; opustil-l jej svévolně, nemohl jinak opět přijat býti než s dovolením Starších: „Daněk z Horaždějovic, mládenec ten někdy u Bratří býval, však svévolně odešel a návrátiv se v několika letech, žádá zase přijat býti v čelednosť. Dovoleno Bratru Jakubovi Velikému, aby

*) Dek. Jed. Brat. str. 264.

**) str. 269.

přijal ho a zkusil.*) Stávalo se také, že někteří učedlníci, kterým se stav kněžský po nějakém čase znechutil, žádali, aby z Domu Bratrského a z přípravných studií propuštěni byli, zastírajíce se, že darů potřebných nemají. Vůči těm snesl se sněm Bratrský v Přerově l. 1594: „Mládenci, kteří žádají propuštěni býti od Bratří, mají-li s dobrým svědomím pouštíni býti, poněvadž někteří z nich hoditi by se mohli? Ačkoli někteří z nich vymlouvají se, že darů nemají, však to pravda není. Protož sluší rozdíl učiniti mezi těmi, kteříž dary mají neb nemají. Ti, jenž darů k službě nemají, mohou s dobrým svědomím pouštíni býti; a kteří dary mají a v pokrytství i jiných zlých způsobích shledáni jsou, ty se mají vylučovati, protože hřívnu zakopávají a jsou kokylky chléb Kristův zžírající.“**) Rovněž jako ti, kteří z nechuti proti stavu kněžskému dary své zapírali, z čelednosti Domu Bratrského se vylučovali, byli z něho ovšem také vypuzeni ti, kteří nějakého zlého nebo nemravního skutku se dopustili. Dekreta uvádějí o tom příklad z r. 1601: „Bratr Bartoloměj Němčanský žádal otců za radu, měl-li by Mikuláš Akoncius, který při skutku smilstva v domu a čeládce Evančické zastížen i k němu se před hodnými svědky přiznal, zase do čelednosti domů našich přijat býti? Nalezeno, že nikoli nemá do čelednosti přijímán býti a to z příčin těchto: 1. Že služebník církve má býti poctivý a bez úhony, tento pak při takovém skutku jest postížen i sám se k němu přiznal, pro nějž nemůže býti bez úhony. 2. Že již prvé dekret a úsudek léta 1601 na Karmeli učiněn, že takoví nemají pro jisté a slušné příčiny k úřadům přicházeti. 3. Že kdyby přijat a fedrován byl, tedy Bratr Zachariáš Ariston, již v Pánu odpočívající, bylby potupen, který i před smrtí svou za to snažně žádal, aby k úřadům církevním nikoli promován neby|. 4. Aby jiným mladším taková bázeň, při něm vykonaná za příklad k výstraze byla představena.“***)

Když mladíci v domech Bratrských delší čas již meškali a poněkud již poodrostli a zprávce pozoroval na nich, že podle příčinlivosti v učení, mravního chování k budoucímu povolání kněžskému a k službě Jednoty by se hodili, přivedeni jsou odrostlejší od zprávců svých na synod, „kdež skrze examen Starších k tomu zřízených (podle povědomosti katechismu, spisku učedlnického, epištol k Timotiovi, Titovi, též podle úmyslu, milosti a chuti, kteráž se při nich

*) Dek. Jed. Brat. str. 264.
**) Dek. Jed, Brat. str. 264.
***) Dek. Jed. Brat. str. 275.

cítí neb ne), kteřížby další pomoci hodni byli, rozeznává se, a aby se církvi počátečně zavázanými cítili býti, prvního církevního vzdělání stupeň jim se svěřuje, který Akoluthský neb Učedlnický slove. Těch pak ordynování takto se děje:

1. Kázaní o nějaké případné materii se činí jako: o následování Pána Krista, o povolání sedmdesáti účedlníků, o synech prorockých atd.

2. Voláni bývají ze jména a staveni do řadu.

3. Tázáni bývají před celým shromážděním na úmysl pobožný a upřímný, chtějí-li se za učedlníky dáti Kristu Pánu v Jednotě? Chtějí-li poslouchati Starších i zprávců svých, k nimž by obráceni byli?

4. Čtou se jim povinnosti jejich.

5. K tomu všemu oni slib učiníce podávají rukou Starším na důvod poslušenství jakož učení Božího tak i řádu v Jednotě zvyklého. —

6. Prvnější učedlníci*) jim rukou podávají na svaté tovaryšství

7. Naposledy požehnáním a zpěvem modlitebním řízení zavříno bývá."**)

Při ordinaci na akoluthství přijímali učedlníci, jak Lasytský v Historii na str. 48 praví, někdy jiná příjmí, obyčejně z jmen biblických, jakž i Kristus některým učedlníkům učinil. Týž spisovatel líčí spůsob života akoluthů na str. 49 takto: „V stupni tom učedlnickém slouží se jim k tomu, aby, v čem spasení své zakládati mají, a povinností křesťanských a života Kristova a moci bratrství Kristova, v čem ono záleží, lépeji poznávati a jak víra bez skutků mrtva jest, vyrozumívati se učili. Života pak Kristova nejpřednější částku zakládají v pokoře, trpělivosti, pracovitosti, zhrdání věcmi světskými a milování blížních svých; čemuž aby lépe vyrozumívali učedlníci, schvaluje se jim k častému přemyšlování osmero blahoslavenství, kteréž vydal Kristus, Math. 5, 3. Napomínáni také bývají aby Starší své v poctivosti majíce rádi při nich byli i s nimi někam vycházejícími rádi chodili (poněvadž to i jmeno jich *akoluthi* v jazyku řeckém s sebou nese, jako by řekl *následovníci*), mimo jejich vůli nic nečinili, nikam z domu nevycházeli, s žádným se nevadili, ovšem žádnému neláli, ale příkladem pěkných cností jiným svítili. Též aby z toho, co se jim k čtení podává, regule svatého života a

*) t. j. ti, kteří již dříve na akoluthství ordynováni byli.
**) Řád str. 59.
***) Řád str. 60 61.

víry pravé sobě shromažďovati a co kdy Starší o věcech církevních vypravují, čehož snad zapsáno není, to sobě pro vypravování zase jiným brali. Svěřuje se pak učedlníkům, když sami prospějí, cvičení mládeže v katechismu, napomínání doma k modlitbám, aby Božích věcí do úst bráti zvykali, až pak i do promlouvání k lidu pomaličku se zavozují. Nohy mýti starším sebe, kněžím neb jahnům, ovšem příchozímu hosti, česť jejich jest, jako pomáhati jistých hodin předloženému svému prací rukou svých chleba dobývati, aneb sic posluhami domovními v hod se činiti, rozkoš jim jest. Čímž vším důvtipnosť jejich a poslušenství i věrnost prubuje se a cvičí."

Když učedlníci nějaký čas jako akoluthi v Domě Bratrském dále se učili a ve věcech k stavu svému potřebných se cvičili, stali se z nich dyakonové neb jahnové; brali se z dospělejších akoluthů, kteří ve všech učedlnického stupně povinnostech pilně se cvičivše, prospěch vzali; jejichž k tomuto jahenskému stupni povolání a řízení takto se děje:

1. Pilně od Starších svých examinováni a doptáváni bývají, jakož na umění, předložených poslušenství, život a obcování jejich pobožné a příkladné tak i na úmysl, již-li se ustanovili k přisluhování církevnímu dokonce se oddati a k jinému povolání neobraceti.

2. Povinnosti jejich z epištoly 1 Tim. 3, 8 jim se předkládají.

3. Oni Kristu pánu a církvi jeho k službě jistým slibem se zavazují.

4. Za ně se modlitby konají a ordynátor rukou vzkládáním jich potvrzuje.

5. Podávají noví jahnové Starším a kněžím ruky na poslušenství svaté, jiní pak jahnové týmž novým jahnům na tovaryšství.

6. Požehnáním svatým služba tu zavřína bývá.*)

Pokud kdo jahnem byl, bydlel pořád ještě v domě Bratrském pod dozorem zprávce církevního, jemuž v jistých příčinách pomáhati povinen byl; z jahnů brali si zprávcové pomocníky své, kteří povinnosti tyto konati museli:

1. „Plně již a stále studium theologiae hleděti a k kněžství sv. se strojiti.

2. Mládež v školách i v církvi katechismu a počátkům náboženství učiti.

3. V kázaních se cvičiti a je konati.

4. Křtem sv., když zprávce poroučí, posloužiti.

---

*) Řád str. 32.

5. Tolikéž večeři Páně, když v shromáždění velikém kněží dosti není, sloužiti pomáhati, nejen druhou ale i první částkou; však když kněz, moc klíčů mající, rozhřešení lidu zvěstuje a slova Pána Ježíše ustanovující tu svátosť vypoví."*)

Jan Lasytský v Historii své na str. 52 líčí jich povinnosti takto: „Těm se svěřuje, slovo Boží v shromáždění kázati, pastýři svému v posluhování večeře Páně kalichem, jestli potřeba, pomáhati, dítky, poručí-li on, křtíti; odrostlé pak počátkům náboženství a katechismu vyučovati; mládence řemeslnické a tovaryše každou neděli po nešpoře v pravém kázaní vyslýchati a jim, kde co potřebí, vysvětlovati i povinnosti jejich, jak se k svym rodičům a hospodářům míti i v šatech, jídle, pití, spaní, pracech, mluvení neb mlčení chovati mají, předčítati. Když soudcové zboru na nějakou zprávu zasedají, dopouští se jim při tom býti, aby se spůsobu k zachování lidí v lásce a svornosti učili." Na jahnech a učedlnících také bylo, hostě víry evangelické v domě Bratrském přijímati a jim posluhovati; praví o tom Lasytský na str. 80: „Učedlníci a jahnové k opatření mu jeho koní a snášení do pokojíka jeho věcí ihned se mají; po večeři pak a po modlení na odpočinutí jíti majícímu nohy umývají, jini také při tom všickni všelijaká znamení lásky ukazujíce, aniž, jestliže potřebný jest, bez viatikum aneb nějakého dárku propouštějí."

Byli-li již učedlníci a akoluthi pod přísným dozorem, dohlíželi zprávcové církevní tím bedlivěji na jahny, poněvadž z nich kněži bráni byli. Měla-li na synodě býti ordinace jahnů na kněžství, oznámil to zprávce církevní soudcům zboru svého; ti pak učinili psaní Starším Jednoty, vydávajíce svědectví o dobrém chování, o vycvičenosti a způsobilosti kazatelské a přimlouvajíce se za ně, aby na kněžství vysvěceni byli. Na to pak následovalo examen Starších kteří se na synodě všech přítomných kněží na jahny vyptávali a kteří nalezeni byli bez úhony, teprv zkoušeni bývali od konseniorů co do věcí theologických a když i v tom se osvědčili, ku svěcení připuštěni jsou. Jahen pak, který dobrého odporučení od zprávce a soudů neobdržel, kněžského svěcení nedostal, anoť mohl také pro zlé chování z jahenství složen býti buď na vždy, neb na nějaký čas. Zachovaloť se v příčině té snesení synodu Přerovského léta 1594: „Pavel Slovák žádal paměti na sebe a aby zase úřadu jahenského užívati mohl. Zůstáno na tom poněvadž škodlivé vady na něm se

*) Řád str. 33.

nacházejí, opilství, hodování a přílišná prudkosť, aby sobě ještě ponechán byl a když by napravil a místo mu proměněno bylo, mohl by užíván býti."*)

Ze zpráv těchto viděti, jak důležitými byly Domy Bratrské v v ústrojí životním Jednoty Bratrské. V nich od outlého mládí počínaje chováni byli ti, již kdysi jako kněží Bratřím slovo Boží kázati a svátostmi přisluhovati měli. Jsouce pod ustavičným dozorem kněží Bratrských z nich si bráti měli příklad, aby pak sami cnostným životem, pracovitostí, příčinlivostí, mravností, bohabojností a účinlivou láskou jiným, jako na svícnu postaveni, krásným příkladem býti mohli.

Co se týče zřízení uvnitř Domu Bratrského, byla v něm *světnice obecní,* v níž menší schůze obce a synody se odbývaly a knihy zboru náležité stály; pak *hostěnice* t. j. pokoj pro hosti a příchozí, *světnice hospodářova* a při ní sklípek, kde obyčejně truhlička almužní stála;**) mimo to komory na uschovávání nářadí a bydlení učedlníků, pak na věži pokojík; konečně měl každý dům obyčejně svou lázeň, jelikož často se koupati a mýti tehdejšímu věku bylo nezbytnou potřebou. Čeládka zdržovala se dnem v kuchyni, v noci spala na půdě.

---

*) Dek. Jednoty Brat. 264.

*) Při každém zboru bývaly dvojí sbírky, jakž o tom píše Lasytský na str. 132: „Jedny určité každého čtvrt léta při Suchých dnech, kteréž se odvádějí osobám k tomu zřízeným (hospodáře zboru jmenují) a vpisují do kněh, co kdo dá, zejmena. Druhé jsou dobrovolné almužny, které se vmítáním, co kdo z pobožných chce, do pokladnice církevní (každou neděli, nejpředněji však po sv. posluhování) shromážďují a v opatrování zůstávají samému zprávci s přidanými k tomu osobami jenž šafáři almužen slovou. Onyno prvnější sbírky obracejí se na potřeby chrámové, víno ke stolu Páně, svíce času zimního, opravy zboru a Domu, a zbývá-li co, připojuje se mezi almužny a obrací se na potřeby chudých."

Literární zprávy.

Bilder aus der maehrischen Schweiz und ihrer Vergangenheit von dr. H. Wankel. Wien 1882.

Krajina která severovýchodně podle řeky Svitavy až ke Sloupu se táhne, ode dávna již známa jest nejen krásou krajinnou, nýbrž i útvary horskými, kterými příroda pohoří vápencové tu propastmi, slujemi a závrtky, tam zase rozsáhlými jeskyněmi krapníkovými obohatila. Od druhé polovice 17. století dávány o ní zprávy příležitostné u veřejnosť, které častěji se opakovaly v našem století v Jurendově Kalendáři „Wanderer", v Hormayrově archivě, v časopise „Moravia" a v topografii Volného. Avšak nedostávalo se nám děl, které by na základě přesných výzkumů krajinu tuto po stránce vědecké líčily. Toho jsme se teprvé za našich dnů dočkali znamenitou prací dr. Kříže, který ve spise svém „O některých jeskyních na Moravě a jich podzemních vodách" r. 1878 vydaném svým obtížným a svědomitým bádáním, měřením a nivellováním niveau, tok a spád tamějších vod tak vzorným a přísně vědeckým spůsobem vyložil a složil, že práce jeho k nejlepším výzkumům toho druhu se řadí a nejen ve vlasti, nýbrž i za hranicemi moravskými pochvalně přijata jest. Práce Křížova jsouc čistě vědecká, nese se čistě vědeckým slohem a cifry v ní dosvědčujíce vědomosť badatelovu dávají spisu jeho cenu trvalou. Avšak jakož krajina ta nevábí k sobě jediné odborníka, nýbrž každého, kdo smysl pro velikolepé útvary stále plodící přírody má, tak bylo žádoucí, aby také vzdělanci přísně vědeckými pracemi se nezanášející dostali do rukou spis, který slohem příjemným zprávy o tom třísle krajiny Svitavské podávaje útvary přírodní, krásu krajinnou, události historické a ustálenosť topografickou líčí, aby výzkumy vědecké šatem mluvy vzletné přiodívaje byl vítaným Vade mecum každému, kdo krajinu, o níž řeč, po stránce přírodní, topografické a historické poznati si přeje. A takovým dílem jest spis páně Vanklův svrchudotčený, o kterém několik slov promluviti míníme.

Spisovatel meškaje v krajině té jako hutní lékař více než 30 let, užil prázdných chvil, které mu při obtížném jeho povolání zbývaly, náležitě a svědomitě, aby zevrubně poznal nejen povrch této krajiny zajímavé, nýbrž také nitro její, do něhož jako do podzemní

dílny přírody se vchází četnými jeskyněmi, ve kterých teprve lecjaká příčina se poznává, proč povrch tak, jak nyní jest, vypadá. To jmenovitě platí o vodách, které z nitra země se prýštící opět do slují vápencových se ztrácejí, v nich skrytě tekou a pak místy z podzemního řečiště vystupujíce na povrch žlebům vláhy a živosti poskytují. Tyto vody činí prozkoumání jeskyň velmi nesnadným, kterážto nesnadnosť ještě se zvyšuje západy a prohlubinami, které ve slujích těch se nacházejí, tak že častokráte jen pomocí horníků pokračování a postupování tu do výšky tam do prohlubně možné bylo. Ale nejen nesnadnost, nýbrž zrovna nebezpečí životní překáží smělému zkoumateli, který odhaliti se odvažuje tajné útvary přírody, jež ona hustou tmou podzemní skrývá. Takové nebezpečí velmi živě líčí dr. Vankel při popisování expedice do jeskyně Holštýnské (str. 222), do jeskyň Hugonových u Jedovnice (str. 336—342), kterýžto popis živými barvami znázorňuje i hrůzu, která zkoumatele jímala, i radosť, která jej naplnila, že vyváznuv z hrozného nebezpečí výzkumy novými vědu obohatil, ze kterých sám v záři slunečné těšiti se může.

Nelze se tudiž diviti, že tak odvážný zkoumatel podporován jsa, kde toho zapotřebí bylo, zkušenými horníky za několika dvacet roků vyslídil všecky jeskyně, sluje a propasti nadzemní a podzemní této krajiny. Viděv sám všecko očima svýma mohl ovšem tyto divy přírody tak případně, věrně ba zevrubně vypsati, jak to učinil; vládna znalostmi geologickými dal vypsání svému pevný, vědecký základ, vyhnul se však škrobené učenosti, která líčení věcí činí suchoparným, anobrž živým, květnatým a místy i vzletným slohem poutá mile pozornosť čtenářovu, který bez únavy a stejnou zálibou sleduje všecky obrazy, jež mu dr. Vankel jako ve sličném kaleidoskopu předvádí. Takovým příjemným způsobem pozná čtenář všecky jeskyně této krajiny: Pekárnu, Výpustek, Ochozské jeskyně, Bečí Skálu, Jáchymku (Evinu jeskyni) Smrtnou a Svinskou díru, Kravárnu, jeskyni Kateřininu, Sloupské, Holštýnské a Jedovnické jeskyně i posledně nalezenou jeskyni u Němčic; s velikým potěšením přečte každý zevrubný popis propasti Macochy, souhrn zpráv všech lidí, kteří před dr. Vanklem do í se spustili a výzkumy jeho sama v propasti té, jež teprve jeho snahou a badavostí zevrubně známou se stala.

Avšak dr. Vankel nepřestal na líčení jeskyň jako němých sice ale nicméně výmluvných svědků ohromných převratův a revolucí předpotopních a popotopních, kterými naše země v šerosedé dávnověkosti zachvacována a proměnována byla, nýbrž prozkoumal také

nános a náplav půdy těchto jeskyň, zda-li by v ní nenalezl svědků kteří by vydali svědectví, žil-li v též dávné minulosti v tomto kraji člověk, čím se živil a zaměstnával a jakého stupně vzdělanosti dostoupil? I v této příčině snažení jeho s žádoucím výsledkem se neminulo.

Dal kopati jmenovitě v jeskyních Sloupských, v Bečí Skále, Pekárně a ve Výpustku a nalezl v půdě naplavené veliké množství tak zvaných předhistorických předmětů, kostí předpotopních zvířat, jako mamutha, medvěda, psa, lva, hyeny jeskynních, parohy, obilí spálené, rozličné nářadí koštěné a kamenné, které sobě člověk na začátcích vývoje historického dělal, mlaty atd. Mimo to však vyvedeny na světlo Boží zvláště v Bečí Skále a v Pekárně předměty dosti uměle zhotovené z bronzu a ze zlata, perly sklenné a jantarové dosvědčují, že lid ten, který jich užíval, již dobu číré divokosti za sebou měl. Na základě těchto předmětů nalezených, jichž obrazy na str. 396—416 v textu se podávají, nakreslil dr. Vankel obraz, kterak asi lid, jemuž ty věci náležely, žil a předvádí před našimi zraky pohřební průvod pohlavara, s nímž zároveň koně a ženy jeho spáleny byly; tak totiž vykládá spáleniště v Bečí Skále i s věcmi tam nalezenými (str. 11. 382.) Avšak rozumí se samo sebou, že spisovatel sám na tomto výkladě tuze se neustavuje a vůbec v příčině té uznává velmi moudře „*fantasii* prahistorického bádání“ (str. 5), chtěje tím bezpochyby říci, že posavádní znalosť předhistorických předmětů jest jen kusá a příliš neúplná, aby *vědou* nazvána býti mohla; že názory jednotlivých náčiní, nástrojů, šperků, zbraní atd, předhistorických posud nedostačují aby z pouhých těch názorů ustanovena byla objektivní jistota, která jediné jest příznakem bezpečné *vědy*. Protož různí badatelé u věci té jsou také různého mínění a ještě mnoho vody uplyne do moře, než archeologie nejstarší doby evropské své poslední slovo *hodnověrné* vyřekne. Nicméně však dr. Vankel si získal nesmírné a skutečně neocenitelné zásluhy o toto odvětví archeologie a anthropologie, an z temna země vyvážil veliké množství předmětů předhistorických v museum svém spojených a uspořádaných, začež nejen každý vlastimil nýbrž každý přítel anthropologie jemu upřímným díkem zavázán zůstane. Kéž tato sbírka páně Vanklova zemi se zachová!

Tato část Vanklovy knihy, která jeskyně, expedice tam činěné a věci tam nalezené, pak cesty v údolí Svitavy popisuje, jest nejzajímavější, poněvadž lahodným a plynným slohem vypravuje věci na větším díle posud neznámé. Avšak také vypravování z doby

novější má mnoho zajímavosti do sebe, zvláště popis zámku Ráječkého a obšírná stať o Blansku, kde zprávy o vzniku, rozvoji a zdokonalení železáren a hutí vůbec, pak statistické udaje o výrobě tamějšího průmyslu (str. 84—150), o pádu povětrného kamene r. 1833 (str. 273—284) velevítány jsou. Neméně zavděčil se spisovatel nakresliv činnosť všestrannou lidumila starohraběte Hugona ze Salmu (str. 66 – 83) otce nynějšího knížete, při čemž jen litujeme, že nám nepodán úplný obraz života tohoto výtečného muže, jenž posud ve vlasti není tak znám, jak skvělé jeho vlastnosti a cnosti zasluhují. Romantika krajiny zdejší nalezla podobný sobě obraz rozmámen životním nešťastné Karoliny von Linssingen, o níž dr. Vankel několik zpráv na str. 285—298 položil.

Zajisté každý čtenář Vanklovy knihy, která okrášlena jest výtečnými kresbami ceny umělecké, rozloučí se s ní spokojen obsahem i formou a navrátí se k ní opět a opět, aby obrazy krajiny popsané v sobě obnovil. Že se do knihy, která za hlavní obsah svůj ustanovila líčení geologické, archeologické a popsání krajinné, vloudilo několik nedopatření v příčině historických udání, jest pochopitelno; my pak zde pana spisovatele na ně pozorna činíme, aby do druhého vydání, kterého snad brzo potřebí bude, opět přijaty nebyly. Tak n. př. na str. 10 se praví, že *hradiště* byly prvním bydlištěm historických obyvatelů na Moravě; avšak to, co nyní nazýváme hradišti, jsou díla Slovanů a u těch hradiště nebyla *sídly* obyvatelů, nýbrž obyvatelé bydleli ve vsích; na hradištích byly trhy, oběti a spáleniště mrtvých a na ta hradiště utíkali lidé okolní krajiny v čas nebezpečí nepřátelského. — Zpráva, že Bečí Skála bájí posvěcena jest Svantovítovi (str. 12), sotva před kritikou obstojí; neboť není ani jisto, že Svantovit u Čechoslovanů za boha vzýván byl, a to, co se připisuje báji čili mythu, lépe bude psáti na vrub Krugerův, Středovského a po nich Heinricha, Horkého, atd. Též nám není známo, že na blízku okolí Křtinského, vedly *dobře známé* obchodní cesty, po nichž dávnověký lid tamější v obchodním spojení s Římany byl (str. 13); neboť římské předměty zde onde nalezené ještě nedokazují *obchodní* spojení s Římany. — Blanský hrad nebyl *rodným* hradem (str. 14) v tom smyslu jako n. p. Doubravice, Pernštýn a podobné, nýbrž sídlem kastellanův a manů biskupských, aniž případně jest mluveno, že biskup Zdik *spravoval* Blansko, jelikož byl lenním pánem a vrchním tudíž *majetníkem*; též jméno jeho Blanseke nepochází od Konrada de Blanceke, nýbrž tento Konrad jmenoval se podle hradu a forma jmenní *Blanseke* není leč od Němce zpotvořený český lokal *Blanště*, jakož také jisto jest, že

Blansko v lenních deskách biskupství Olomuckého se jmenuje na sklonku 14 století *civitas*, což ovšem neznamená *město* nýbrž *městys;* sotva také bude s pravdou, že biskup Zdik blanenský kostel zdmi opevnil na ochranu proti útokům *pohanův*, kterých tehda již v zemi nebylo; též není otázka, kdo po biskupu Zdikovi Blansko obdržel, poněvadž de jure majetnictví přeslo na nástupce Zdikova v biskupství: vždyť majetníky byli biskupové, kteří hrad a okršlek jeho v léno dávali; protož také není přesně mluveno, že synovec biskupa Dubravia *dědil* po něm Blansko. Taktéž není starší zpráva pravdivá, že biskup Mráz kletbou církevní stížen umřel. Biskup Bavor nebyl „cizí vetřelec" nýbrž pocházel z českého rodu Bavorů ze Strakonic. Též bylo by dobře místo na str. 30 o Jednotě bratrské jednající jinak vyjádřiti; neboť tvrzení, že bratří nuceni byli služby Boží tajně konati, nesrovnává se s tvrzením, že víře bratrské v lidu velmi rozšířené katolické kněžstvo ustoupiti musilo. Na začátku 16. stol. Bratří ovšem byli nenáviděni, ano i 1546 ze země vypověděni; avšak jen část jich se vystěhovala, která však brzo se navrátila a od r. 1552 užívali Bratří plné svobody náboženské v zemi. Též není přesně mluveno, že Bohuslav (z Čeblovic) *obdržel* přívlastek z Drahotuš (str. 42), nýbrž on *sám* sebe tak jmenoval; za doby té (1269) nedávaly se přívlastky od zeměpánů jako později se stávalo. Také nejde z podpisu, který Vok z Holšteina k listině od českomoravské šlechty r. 1415 do Kostnice poslané přičinil, že týž Vok, proto byl hlavním odpůrcem Husitů, nýbrž opak, totiž že přítelem Husovým byl (str. 45).

Co se týče topografických udání, uvádíme, že hrad Holstein má skutečně jméno své od německého „hohler Stein", jakož r. 1334 zřejmě se píše: „*Vocke von dem hohlen Stein.*" Že by hrad, jak dr. Vankel na str. 41 se domnívá, původně se byl snad jmenoval *Holešín*, na to nejen není pražádného dokladu, nýbrž příčí se tomu i filologická možnosť. Nějakým „wahrscheinlich" se nedokazuje nic; jinak by byl také Vigsius uhodil na pravdu, že jméno *Kiritein* pochází z něm. *Kehret ein.* — Píše se obyčejně *Býčí Skála* i sám jsem tak psával; avšak lid, pokud není sveden čtením a vyslovením novějším *Býčí* Skála, mluví *Bečí Skála*, krátké nikoli prodloužené *e*; ač tím jméno jeskyně co do významu svého nezrozumitelnějším se stává jako n. p. jméno řeky *Bečva*, nicméně je zachovati jest a to tím více, ano prvnější t. j. *Býčí Sákla* teprv hlavně přičiněním Klácelovým a Šemberovým šířeno bylo. — *Macocha* nedostala teprve na začátku 18. století, jak již prof. Heinrich se domníval, tohoto jména svého, nýbrž že již dříve krom jména *propašť* Ma-

cochou nazvána byla, vidí se ze spisu Zabrdovského premonstrata Vigsia r. 1663 vydaného, který na str. 32 praví: „Nec immerito *Matrem* hanc Abyssum accolae indigitavere;“ tamtéž se dává zpráva, kdo poprvé prý do propasti se spustil: „unum memorant *Grach Vašek*, sed non probant.“ — Sotva na základě diplomatickém se dokáže, že v 16. stol. blíž Klepačova byla osada jménem Poňkev; *Hamry* pak sluje v deskách zemských nynější Adamov. Též jistě není pravda, že Jedovnice slula, jak dr. Vankel na str. 30 a 332 tvrdí, v 16 stol. *B*ědovnice; to jest jistě chyba čtení spůsobená velikou podobou ve starším psaní mezi literou G. a B., kteráž i samého Šafaříka svedla, že v „Mastičkáři“ četl Girzo (= Jiřo) místo *B*irzo (= brzo); v deskách zemských nejstarších jmenuje se osada ta Jedowicz a Jedwicz a proto přece žádný tvrditi nebude, že pro toto od kněze češtiny méně znalého spůsobené psaní městýs ten slul v 14. stol. ne Jedovnice nýbrž Jedovice nebo Jedvice. Jak veliké opatrnosti při čtení starších listin jest potřebí, důkaz na to jest táž strana 332, kdež v též listině, kde se uvádí podle čtení Vanklova „Jan *B*ědovnický na *B*ědovnici“ p. Vankel také četl: „s polovicí kostelního *podruzího*, kteréžto slovo „podruzího“ „nedává smyslu a zajisté v listině samé stojí „podacího“ t. j. kostelní podací = kostelní patronatní právo. — Taktéž nebyla rodina jména *Melizin* (str. 25), nýbrž jméno znělo *Miličín*. — Též ve čtení nápisů na staveních a zvonech shledali jsme několik nedopatření; tak na str. 267 místo cammerari, consiliari, haereditari, german, cohaereditari čísti se má camerarius, consiliarius, haereditarius, germanus, cohaereditarius, přehlídnuta tu titla či znamení skrácení na konci jímž se naznačuje v latině koncovka *us*; tamtéž ve 4. řádku místo *et* superiori čísti sluší *in* superiori a v posledním nápisu též strany místo haereditarionem čti: haereditariorum. — Na str. 268 v posledním řádku místo *et acpys* má se věrojatně *et* vynechati a následující slovo rozvázati: *ac piis*; stojí-li v nápisu samém *y*, pak věrojatně jsou nad ním dvě tečky na znamení, že se má čísti jako dvě *i*. V témž řádku jest vynecháno po slově: *parocho* jméno toho faráře, jenž tehda byl Josephus Brosch. Na str. 269 před prvním slovem nápisu „honorem“ patrně vynecháno: *in* a slovo *žďo* v třetím řádku téhož nápisu nedává smyslu, snad čísti sluší *denuo* neb de *novo* neb cosi podobného. — Rovněž v nápisu str. 322 jest několik chyb ve čtení a sice v druhém řádku prvního nápisu stojí: „*w novy na poly* k desatey hodině“, kteréžto *w novy na poly* smyslu nedává a státi má snad: *v noci na poli* t. j. na půl orloje, jelikož tehda čas se ustanovoval podle celého nebo podle půl orloje (= ho-

rologium, hodiny) t. j. podle 12 nebo 24 hodin. Taktéž tam jistě nestojí: gehocz nýbrž buď gehoss nebo prostě gehoz. Ve třetím řádku téhož nápisu místo: „vladyk *a* pán“ čísti slušno: vladyk*a* pán atd.; neboť čte-li se: „vladyk *a* pán“ znamenalo by, jako by pan Zikmund Konáč byl dvojího t. j. vladyckého a panského stavu, kdežto ve skutečnosti znamená slovo *vladyka* stav a řád jeho šlechtický, a slovo *pán* jest zde pouhý tytul, či jak se tehda říkalo, *připankování.* — Nedopatření ta neujímají sice této krásné knize mnoho ceny, avšak přece jest žádoucí, aby při druhém vydání se jim vyhnulo. K vůli doplnění nápisů na zvonech v této krajině přičiňujeme legendu na největším zvoně kostela Rájeckého. Pod korunou jsou slova: „*Karel hrabě z Rogendorfu, Pán na Rájci a Jedovnici a Anna Palffy z Erdöd anno 1731.*“ Na straně západní: „*Domine salva nos,*“ pod tím dva svatí; na straně jižní znak Drnovský, nad ním písmena BDZD t. j. Bernart Drnovský z Drnovic a znak druhé manželky jeho Anny Žabkovny z Limberka (v 1. a 4 poli-střela, v 2. a 3. poli žába) s písmeny AZI t. j. Anna Ziabkovna; na straně východní: „*Sit nomen domini benedictum*“ a pod tím znak Rogendorfský a Palfých; na straně pak půlnoční: „*Quae ab anno 1574 sonui nunc refusa anno 1751 resono.*“ Dole: *Mich hat gegossen Sigm. Kerker in Brünn 19 Mai.*“ Nápis ten jest památný za prvé, že hr. Karel z Rogendorfu z německé a Anna rozená hraběnka Palffy z uherské rodiny r. 1731 jména svá líti dali česky a za druhé, ano se poznává, že Bernart Drnovský r. 1574 skutečně kostel Rájecký opravil, o čemž posud jistoty plné nebylo.

Z chyb tiskových pozorovali jsme tyto patrnější: str. 18 místo V*o*hynic čti V*c*hynic; str 25 m. Boh*a*nka čti Boh*u*nka; str. 25. m. M*a*rkovský čti Morkovský; str. 46 m. Pře*b*ický čti Pře*p*ický; str. 322 m. čerenhoře čti černehoře.

Vincenc Brandl.

Sborník Velehradský. Redaktor: Josef Vykydal, děkan a farář na Velehradě. Ročník II. V Praze 1881.

Byla to šťastná myšlenka, že horlivý a o Velehrad velezasloužilý farář a děkan J. Vykydal se ustanovil na vydávání sborníku, ve kterém nejen zajímavé o starém a novém Velehradě zprávy se sbírati a skládati, nýbrž také články uveřejňovati se mají, ježto by napomáhaly v život uvésti sjednocenosť všech Slovanů u víře, onu jednotu idealní, kterou před tisíciletím obdařeni a duchem křesťanským v jedno svázáni byli skrze nadšené věrozvěstování bratří Soluňských, kterážto jednota však neblahým schismatem se roztrhla, tak že trhlina dosud slovanský východ od slovanského západu co

do víry odděluje. Dvojímu tomuto směru vyhovuje u míře znamenité druhý ročník zborníku přinášeje nejen zprávy o Velehradě a památkách Cyrillo-Methodějských nýbrž podávaje také články a statě theologické, v nichž hlavně pravověrnosť římská obou našich apoštolů se dovodí a rozdíl mezi církví východní a latinskou dogmaticky se rozebírá. K oněm zprávám náleží především článek Jana Vychodilův, horlivého kaplana Velehradského, nadepsaný *Velehradský kostel a klášter*, v němž spisovatel na základě pramenů líčí starý Velehrad Mojmírovcův (str. 23—30), Velehrad za cisterciákův (30—52) a konečně Velehrad za farářův (53—85) spůsobem poutavým, z něhož viděti, že při práci své citem upřímným a vlasteneckým nadechnut byl. Zvláště zajímavy jsou zprávy o zrušení kláštera a noticky všelijaké o době té, která surově a barbarsky s památkami nábožné starožitnosti nakládajíc ovšem také Velehradu, k němuž nejvzácnější památky naší historie se víží, neušetřila zdráhajíc se vydati haléře na opravy, kde tisíce byla sebrala. Vytknouti sluší, že p. Vychodil bedlivě slídil po stopách, které dokazují, že úcta ss. Cyrilla a Metoděje, která uvedením německých mnichů do novězaloženého kláštera poněkud utuchla, nicméně později se vzmohla a šířila a mezi cisterciáky Velehradskými a v zemi se zachovala, ovšem když v klášteře již německý duch, který v našich věrověstcích jen odštěpné řecké mnichy viděl, domorodému a v pravdě církevnímu smýšlení místa postoupil.

Stalo se to dosti záhy, jakž poznati lze z kroniky Nicolai de Bohemia ze století 15., který arcibiskupství Methodovo spojuje s Velehradem Mojmírovským a s pozdějším klášterem Velehradským: „Regnum Moraviae totaliter exterminatum est ac civitas Welegradensis diruta funditus ac deinceps regnum et archiepiscopatus Moraviae defecerunt et esse amplius cessaverunt, ita ut in illo loco, ubi civitas Welehrad erat, nichil nisi monasterium Cistersiensis ordinis sit, quod Wladislaus marchio Moraviae construxit.“ Ještě zřejměji o tom se pronáší list krále Vladislavův daný léta 1511: „Nos moti loci religione, ex quo illic et prima regni Metropolis et prima insuper in marchionatu nostro Moraviae sacrosanctae fidei nostrae christianae primordia et rudimenta incepere.“ Úcta ta obživla tedy mezi klášterníky Velehradskými, ač připouštíme, že při zvláštním spůsobu dřívějších věků větší účinlivosti nedostoupila leč té, že veškeren lid na Moravě jakýmsi nábožným toužením po Velehradě puzen býval, až za naší doby teprve vědomí nabyl, co Velehrad a arcibiskupství Methodovo nejen pro Moravu, nýbrž pro veškeré slovanstvo znamenati může.

Snahou, vyslíditi a zachovati stopy a památky Cyrillo-Metodějské po Čechách a po Moravě nese se několik článků tohoto ročníku Sborníka. P. Jos. Souhrada a H. Krch dávají nám zprávu o tak zvaných křížích Cyrillo-Methodějských u Stebna, Maloměřic, Ohnic, Seničky a Slatěnic. O křížích zde onde lid ovšem praví, že stojí na památku, poněvadž na místech těch ss. Cyrill a Method kázali; avšak ostražitost velí, aby pověstem takovým se nedávalo víry potud, pokud podstatnost jejich dokázána není. Kříže se stavěly sice na památku rozličných událostí, ale stavěla je zbožná mysl často jen proto, aby jako symbol víry křesťanské lid k citům nábožným podněcovaly a nelze se tedy diviti, když lid zde onde starožitný kříž s památkou našich apoštolů spojuje. Zvláště uvážiti sluší, že kříže se postavovaly jako znamení hranic a mezí, tedy jako mezníky, aby vlastnictvi polní a pozemkové vůbec ohraničily. Tyto mezníky považovány již s dávné starožitnosti za neporušitedlné, téměř za posvátné; vždyť již Mojžíš pravil: „zlořečený který přenáší mezníky blížního svého“ (Deut. 5, 27) a leges duodecim tabularum stanovily: qui terminom exarassit, ipsus et boveis sacrei sunto a bezpečnosť vlastnictví mezníkem propůjčená zračí se v římském přísloví: Terminus nec Jovi cedet. V době křesťanské dávali se za mezníky větší kameny na nichž kříž vytesán byl,*) anebo kladly se mezníky kamenné ve způsobu kříže a to proto, poněvadž tehdejší zbožná mysl vším právem očekávala, že žádný se neodváží kámen jinam přeložiti neb roztřískati neb odnésti, když na něm symbol víry křesťanské se nalezá. Za tou příčinou, aby mezníky tak snadně překládány anebo odnášeny býti nemohly, byly nejvíce kamenné a massivní**) a kámen také nejvíce zhoubnému vlivu živelnímu odolal. Jakub Menšík praví ve svém spise: *o mezích hranicích* atd. r. 1600 v Praze vydaném o kamenných meznících na str. 99: „mezník kamenný má býti obzvláštního způsobu, rozdílný od jiného jak velikostí, zvláště na dlouhosť, tak také jiného jádra nežli kámen toho dna, tak jestli dno kamene černého, mezník aby byl červeného, sivého neb jinak . . . kamenný mezník má vsazen býti ne šířkou než bokem, ukazujíce na jiné mezníky a vždycky má se šetřiti, aby nebyl tak tlustý, jak široký a má státi špicem vzhůru podlužně, kolmo.“ Byl-li mezník starý, poznalo se podle Menšíka: „když jest velmi obrostlý starým mechem nebo drnem, a

*) Ale vydlabaly se také jíné předměty, jako na př. hřebíky, meče, ruce srdce, kola atd.

**) *grandem* lapidem, quem genitor noster tribus bovum paribus duci et poni jusserat in signum limitare. (Cod. dipl. Mor. IV. 390.)

kde není obrostlý, tu bývá od slunce, větru a deště setřelý, někdy do konce slzský.“ Do mezníků kamenných kříže vytesati anebo kameny v podobě kříže za mezníky klásti bylo obyčejem za starších věků nejen v zemích českých, nýbrž všude, kde křesťanství zavládlo tak máme na př. doklady na to z 13. století v Pomoří: „ibique *crux* in lapide sculpta habetur (Cod. dipl. Pomer I. 182); — ad lapidem *cruce* signatum (ibid. II. 7. 674) Proto se takových kamenných křížů nachází všude dost; praví-li se o nějakém, že postaven jest na památku kázaní ss. Cyrilla a Methoděje, bude především dobře vypátrati, zda-li jím nemají naznačeny býti meze nebo hranice, což snadně se dověděti lze pomocí katastrální mapy neb staršími lidmi toho kraje. Tak na příkl. jsou blíž Brna dva velké kameny úplně stejné, na nichž vytesán kříž, jeden stojí na cestě do Žabovřesk, druhý na cestě do Kartous; tyto dva kameny jsou jistě mezníky bývalého kláštera Kartouzského. I v lesích nalézti lze takové mezníky, ač říději, poněvadž v lesích hraničné znamení dělány byly obyčejně do stromů, an se do nich kříž, hřebík atd. vyřezal. I tento způsob jest prastarý; tak praví r. 1225 rujanský kníže Víceslav: „ubi manu nostra in *arbore* quadam signum *crucis* secuimus.“ (Cod. dipl. Pomer. I. 96. 367.) Bude tedy dobře na slova Menšíkova, že kamenné mezníky mají býti způsobu *obzvláštního*, nikdy nezapomínati, aby fantasie na nich všelicos neviděla, čeho tam snad ve skutku není.

K tomu druhu článků, zachovati památky Cyrillo-Methodějské náleží ve Sborníku zprávy *o kostelích sv. Klimenta v Čechách, o posvátných obrazích v Římě, a kde odpočívá nyní tělo sv. Cyrilla?* a Havelkovo napsání *o některých památkách Cyrillo-Methodějských*, ve kterých dotýká obrazu Marianského v St. Boleslavi, údolí mezi Olešnicí a Březovou, kterým prý ss. apoštolové naši do Čech se ubírali a studánky „Methodky“ u Dědic. Pověst o rouhavém rušení služby Boží skrze krále Svatopluka, kterou p. Havelka ze Smollova spisu „die Markgrafschaft Maehren“ vyňal, jest důkazem na to, že pověsti o sv. Methoději již za staré doby mezi lidem moravským rozšířeny byly. Neboť pověst tu má již rukopisná kronika Nicolai de Bohemia, tiskem pak zachována jest u Eneáše Sylvia, (kap. 13.) Hájka (str. 64), Pěšiny (str. 44) a Středovského (Sac. Mor. Hist. str. 405); tito rouhání ono nekladou za vinu Svatoplukovi, nýbrž synu jeho Svatobojovi, o kterémžto přesná historie ovšem nic neví.

Mimo tyto uvedené práce obsahuje druhý ročník Sborníku objemnější pojednání o věcech velice závažných, které se vztahují k historii Cyrillo-Methodějské anebo dotýkají sporu, jenž pravoslavnou

církev od Říma odděluje. Jsou to v první řadě kratší zprávy dra H. Jirečka o věcech Methodějských a Velehradských, na díle z jeho ostatních spisů známé, ale do Sborníku *Velehradského* se výborně hodící, pak nebožtíka V. Zeleného článek „*o počátcích křesťanství v Čechách*“ z latiny přeložený a již jednou v Štulcově životě sv. Cyrilla a Methodia otištěný, pak důkladné pojednání Matěje Procházkovo: „Vznik a zánik metropole sv. Methoda“ v němž p. spisovatel velmi důkladným tytýž zajímavým spůsobem líčí příčiny, proč papežská stolice staré Srémské arcibiskupství obnovila, aby totiž hráz se postavila pánovitým choutkám německých biskupů a arcibiskupů, kteří Slovany české za doménu považovali, aby z ní desátky a jiné důchody těžili: „esto praedicator pietatis, *non decimarum exactor*“ cituje spisovatel slova, která Alkuin k Arnonovi, do Pannonie Karlem Vel. poslanému promluvil. Tak to skutečně bylo téměř všudy, kde němečtí kněží křesťanství hlásali, kteří ani svých vlastních krajanů (Sassů) u vydírání desátků a jiných poplatků nešetřívali, tím méně pak u příčině té se Slovany lidsky nakládali. A proto papežská stolice snažila se vymaniti Slovany z církevního jha německého zřízením arcibiskupství Moravského; „byltě to“ jak spisovatel na str. 160 praví, „nový franckému násilně germanisujícímu a porobujícímu systému naproti postavený systém Slovany vyvolňující a přirozenou cestou je na výsluní křesťanské pravdy, osvěty, humanity, blahosti a spásy vedoucí.“ Bohužel, že tato metropole jež všechny slovanské kmeny zahrnovati měla, brzo zanikla, ne snad jen vinou papežův a Maďarů, nýbrž hlavně úklady a pletichami politickými, jež na větším díle zosnoval ošemetný biskup Nitranský, Němec Viching, osočovatel sv. Metoděje a pronásledovatel jeho učenníků. O tomto zániku metropole sv. Metoděje slibuje nám věhlasný spisovatel obšírnější článek v ročníku příštím, jenž zajisté všem velevítán bude.

Sporu, jenž za doby Methodovy povstavší příčinou rozdvojení církve na východní a západní část se stal, zpříma dotýká článek dr. Al. Jiráka nadepsaný: *Filioque*, ve kterém téměř historie se podává o sporu tom; celý článek má mnoho zajímavosti do sebe pro theologa, ale stať jeho: „*zdaž se dostal blud Řeků i do zemí českoslovanských*“ (str. 225—232) poutati bude každého milovníka vlastenecké historie, jelikož v něm se důkaz vede, že sv. Metod bludu řeckého se nedržel, nýbrž římského spůsobu následoval, tak že bludné učení řecké, jak někteří ruští historikové tomu chtějí, nikdy v našich zemích kořenů nezapustilo. Tím zároveň důkaz podán, že sv. Methoděj ve všem byl pravověřící; o látce té šířeji jednal Frant. Snopek

(str. 73—104) v článku: „*Nauka církve a učení sv. Cyrilla a Methoděje*“ rozvrženém na tyto oddíly: 1. *Církev a primát.* 2. *Filioque a Fotius.* 3. *Sv. Cyrill a Methoděj pravověrní.* 4. *Věrovyznání připisované sv. Konstantinu-Cyrillu.* Vyznáváme se, že tímto pojednáním byli jsme velmi radostně překvapeni; že se jeví v něm znamenitá svědomitost bádavá, přísnosť logická, důmyslnosť a ostrovtip; pro to jediné toho pojednání nechválíme, jsouť to vlastnosti, které se při každém spisovateli předpokládají: ale překvapilo nás — a to dosti pochvalně vynášeti ani nám nelze — že spisovatel, jsa kaplanem na venkově a tudíž vzdálen větších bibliotek, vládne tak zevrubnou znalostí sem se vztahující literatury, že jmenovitě ve čtvrté stati neušlo pozornosti jeho nic, čím by tato od více již spisovatelů rozebíraná věc světla nabývati mohla. Trváme, že se mu podařilo vyvrátiti, jakoby ono věrovyznání pocházelo od sv. Konstantina, t. j. sv. Cyrilla. Důvodů jeho zde rozebírati nelze; ukazujeme každému ke článku samému, který zajisté každého uspokojí. Ale i ostatní statě vypracovány jsou velikou svědomitostí a mnohé mínění, jmenovitě Dümmlerovo, přivedeno zde na pravou míru a jasný důkaz podán, že sv. Method ve všem se řídil jediné věroukou římskou a podán jasněji nežli posud v kterémkoli díle. Avšak p. spisovatel zároveň podal také nepopíratelný důkaz, že na mnoze lichými jsou výmluvy, které praví, že mladý kněz na venkově vědecky pracovati nemůže: kněz kaplan Snopek osvědčil, že může. Eximium exemplum alios trahat! Vivat sequens!

Přejeme Sborníku, který také otisknutím znamenité obsahem i formou řeči biskupa Strossmayera k sv. otci r. 1881 promluvené programu svému dostál, aby na dráze, na kterou posavádními dvěma ročníky nastoupil, zdárně pokračoval. *V. Brandl.*

Dějiny posvátného zpěvu staročeského. Sepsal Karel Konrad. Díl I. V Praze 1882.

Kdežto Němci již mají mnoho a důkladných pojednání o církevním zpěvu a jmenovitě o písních staršího věku v kostelích zpívaných, leželo pole to u nás posud ladem. Teprve dílem páně Konrádovým stal se u nás u věci té začátek, a jak rádi to vyslovujeme, zdárný začátek. Spisovatel uhodil na pravou cestu, an *český* zpěv církevní nelíčí o sobě, nýbrž ve spojení s ostatním zpěvem církevním, jejž zevrubně zná. Proto mu lze udati, jak která píseň motivy textu anebo zpěvu buď vzala z latinských, někdy i německých originalů, anebo samostatně co do textu i zpěvu na české nivě, z českého ducha se zrodila. Máť každá píseň takořka svou vlastn

historii, ač při tom nikterak zanedbán není přehled, kterak která doba zpěvy svými povšechně se vyznačovala. Leží v této bedlivé práci a velmi záslužné kus kulturní historie národa českého a jest jen přáti, aby naši hudebníci zmocnili se bohaté látky, která se jim v této krásné a svědomitě pracované knize podává.

Bibliotéka místopisů a jiných děl historických. Ve Velkém Meziříčí. Nákladem J. F. Šaška.

Péčí nakladatele J. F. Šaška vydávají se ve Velkém Meziříčí monografie moravských míst, z nichž posud vydány *Paměti městečka Napajedel* od V. Praska a *Dějiny města Velké Byteše* díl I. od Jana Tyraye. Vítáme tento podnik s nelíčenou radostí. V místných příbězích odráží se proud dějin celé země a ukazuje se zřejmě, jak tento proud na lid působil. Proto jsou místní dějiny a paměti důležitým zdrojem kulturní historie, jejížto momenty utkvěti mohou jen na určitých místistech. S toho stanoviska podal nám V. Prasek paměti Napajedelské a uspořádal je tak, aby i méně učený čtenář se uvědoměl, že život jednotlivého místa není osamocen a odtržen od obecného života velké obce národní, nýbrž že úzce s ní souvisí. Tím mohutně se probuzuje cit historický, jehož mohutnění právě v našich menších městech velmi žádoucí jest. Spis sám složen jest na základě bedlivého bádání v pramenech původních a sestavení látky podle topografie a historie zasluhuje vši chválu.

Týmž duchem nese se práce páně Tyrayova, jejížto podnět jsou paměti města Velké Byteše, které byvši dříve po nějakou dobu německé během 15. století opět českým se stalo. Již mnohá stavení v tomto městě mají na sobě ráz starožitný a vzbuzují v pozorovateli myšlénky, ježto do dob minulých zalétají chtíce se dověděti, jak život v minulosti vypadal. Historie města sama líčena jest podle pořádku majitelů, kterým město náleželo a sneseno tu všecko bedlivě, co městký archiv a jiné prameny látky podávají. Kéž snaha obou spisovatelů, p. Praska i Tiraye, dobré ovoce ponese a duchem vlasteneckým prodechne obyvatelstvo obou míst, jimž dějiny jejich tak vřelým citem a názorností živou zobrazili!

Obrana kněžny Drahomíry, matky sv. Václava. Napsal Hynek Krch (Otisk z časopisu Komenského.) V Olomouci 1882.

Kratším tímto pojednáním, v němž se dřívější o této věci statě shrnují a vlastním bádáním spisovatelovým rozmnožují, snaží se p. Krch dokázati, že posud Drahomíře, jakoby byla litou pohankou a smrtí sv. Václava a sv. Ludmily vinnou, velice se křivdilo. Dů-

vody, které spisovatel v pojednání svém přivádí, jsou závažné a přispějí zajisté k tomu, aby puštěno bylo posavádní mínění, že Drahomíra byla nepřítelkyně křesťanství a nabylo vrchu mínění, že byla odpůrkyní bohoslužby latinské na újmu slovanské liturgie z Němec do Čech se vtíravší, o kteréž jako Pomořanka dobře věděla, co tato latinská bohoslužba od Němců šířená mezi Slovany v zápěti má. — Toto pojednání, bystrým důvtipem psané, činí začátek *„kritických úvah o starších dějinách našich,“* jež vycházeti mají v časopise Komenském. Radíme jen, aby Hajka a těch starších spisovatelů, kteří jím se zpravovali, užito bylo cum grano salis.

V. Brandl.

Moravská bibliotéka. Redaktor Fr. Bayer.

Podnikavý J. F. Sašek ve V. Meziříčí začal vydávati „Moravskou bibliotéku“ totiž „sbírku dobrých prací ze všech oborů důležitějších pro náš lid se zvláštním zřetelem k potřebám Moravy a Slezska“ — „aby i na Moravě písemnictví české vzkřísilo náš lid ze dřímot národní neuvědomělosti a netečnosti a přivedlo jej k bujarému a účinnému životu na národa roli dědičné a bohdá i k budoucnosti skvělejší.“ Zajisté krásný podnik a šlechetný úmysl, jemuž plného zdaru přejeme očekávajíce, že každý vlastenec, jemuž na vzdělání lidu duševním a tím na zvelební jeho záleží, velmi rád hmotně podporovati bude dílo, jež se za tak důležitým úkolem nese. A nemohla redakce zdárněji obecenstvu sebe i podnik svůj odporučiti než tím, že v prvním sešitě umístila z péra paní Fr. Stránecké: *Z našeho lidu. Sebrané črty.* Kdo ty roztomilé črty posud sem tam po různých časopisech roztroušené zná, zajisté si přál míti je pohromadě, aby život našeho lidu „jako v knize“ před sebou měl. Muž, jehožto zrak k všeobecnu pozírá, málo kdy má dar pozorovati a pojati takové osobnosti, v nichž obecný karaktér lidu anebo ta neb ona stránka jeho se vtěluje, tak že za typy lidu a národa považovány býti mohou. Dar ten však u míře znamenité dán jest ženské, která nejsouc uhnětěna všeobecnem ze sebe vykračovati nemusí, nýbrž zůstávajíc v sobě bystrým zrakem, jemným citem a něžným taktem pojímá „ten malý svět“ okolo sebe tak věrně, živě a pravdivě, jak muži málo kdy popřáno jest. Tímto šťastným nadáním hojně obdařena jest paní Stránecká, která majíc cit pro lid s lidem cítí a tudíž také věrně jeho individualnosť pojímá; nezakládá se tedy to pojímání na důvtipu rozumovém, nýbrž na poetické intuici, která bezprostředním vnuknutím do hloubi duše lidu vniká a nejtajnější záhyby a zákoutí její poznávajíc jednotlivé stránky její typicky ustaluje právě tak jak tato duše celého lidu

v jednotlivých osobách se vtěluje. Na tomto šťastném daru spojeném s přirozeným všeho zbytečného šperku prostým ovšem poetickým slohem zakládá se půvabnosť těchto črtův u našeho obecenstva již dávno oblíbených a jsme vděčni tomu, že se konečně přece někomu podařilo svolení paní Stránecké obdržeti, aby črty tyto sebrané vydány býti mohly.

Vincenc Brandl.

Kalendarium manuale utriusque ecclesiae, orientalis et occidentalis academiis clericorum accommodatum. Auctore Nicolao Nilles S. J. Oeniponte 1881. Tomus II.

Učený spisovatel, vydav r. 1879 první díl kalendáře obsahující nepohyblivé svátky církve východní a západní, přičinil nyní k němu díl druhý, v němž o pohyblivých svátcích pojednává. Že tato pohyblivosť na tom záleží, kdy velikonoce připadají, jest s dostatek známo. Přivádí tedy spisovatel v tomto svazku pohyblivé svátky před velikonocí a po ní, tedy velmi důležitou část církevního roku, v níž církev řecká i římská slaví utrpení, vzkříšení, na nebe vstoupení Páně a seslání Ducha Svatého atd., jakož i přípravné k těmto slavnostem neděle postní.

Spisovatel předkem měl úmysl při spisování díla svého ten, aby posluchačům theologie, jimž ovšem vysvětlení svátků církevních na péči býti musí, dal do rukou knihu, která vysvětlujíc zřetelně a bezpečně svátky církevní dlouhé hledání v různých knihách a foliantech zbytečným učiní. Jak si při tom vedl, praví sám v předmluvě str. XXIII: Quo in labore ante omnia necesariae serviendum erat brevitati; praeter enim quam quod ingenii et eruditionis nostrae tenuitas fecit, ut nec magna, nec recondita proferre possemus, ipse scriptionis scopus exegit, ut tot res ac tantas tamque varias in Kalendario occurrentes nec subtiliter pertractare, nec uberius exponere tentaremus, ne onerasse potius lectorem elementarium quam adlevasse videremur.“ Šetřil tedy spisovatel stručnosti a vyhýbal se rozvláčnosti a *zbytečným* učeným výkladům; avšak jsa stručný slovy jest přece zřetelný ve výkladech, vládne uměním, jak málo který spisovatel, málo slovy mnoho pověděti. Ač sloh jeho jest jasný, místy až úsečný, přece jest zároveň lahodný, plynný, místy i vzletný, k čemuž ovšem napomáhá zvučnost latiny, jíž spisovatel v dikci své klassické plnou měrou vládne.

Jak koli spisovatel ujišťuje, že dílo své sepsal hlavně k vůli studujícím theologie, přece nepochybujeme, že ono přijde každému vhod, kdo o církevním roku a hlubokém významu svátků církevních se poučiti chce. Pravda křesťanská obléká se zde v roucho myste-

rium, v roucho pesie a bohaté názvosloví svátků těch jak v řeči latinské a řecké, tak v ostatních jazycích křesťanských národů dosvědčuje, jak vroucně život církevní do lidu vniknul, jak úzce lid jmenem případným ke svátkům přilnul. Proto dílo učeného spisovatele nenáleží pouze studujícím theologie, nýbrž jsme pevně přesvědčeni, že každý vzdělanec, kněz i nekněz, z něho důkladné poučení čerpati může a čerpati bude. Nevysvětlují se pouze jména svátků slovně, nýbrž přičiňují se také doklady z liturgie řecké i římské [z papežských listů a ze spisovatelů církevních i světských, kterýmižto doklady nejen podstata svátků o sobě ale i velebnosť jejich v pořadí a ústrojí církevním na svícen se staví. Podivu hodná jest lahodnosť slohu spisovatelova a tím záslužnější, ano to, co lahodně přednáší, jest obsahu tak hlubokého, jest na tak rozsáhlých studiích a bádáních založeno, že se tak ohromné píli, důkladnosti a objemné sečtelosti diviti musíme, jíž jen spisovatel nabýti mohl, který znalostí tolika evropských i mimoevropských jazyků vládne. Vítány budou všem kalendařní tabulky a jmenovitě dodavek obhující svátky Armenů, Koptů, Syrův a Chaldeův.

Nesnadno jest o této knize ve vší příčině jinak než pochvalně mluviti. Jest to zase jednou kniha, o níž nepracovaly pouze důvtip a učenosť, nýbrž celý člověk: duch a srdce se všemi dary a city; jest to dílo osvědčující, jak výši ducha s hloubí srdce, důkladnosť s prostotou, učenosť s náboženským přesvědčením nerozlučně spojiti lze. Jednotlivostí na doklad toho, co pravíme, vybrati nelze; čti každý sám a přesvědčíš se, že jsme v úsudku svém nepřelišovali. Dotýkáme jen toho: Na str. 333 přivádí se jméno pondělí velikonočního zde onde v Čechách také znějící: *mrskavý pondělek*, o němž spisovatel právem pochybuje, že by jméno pocházelo od středověkých mrskačů či flagellantů. Domníváme se, že jest to prostonárodní pojmenování pocházející od *mrskuti*, t. j. od obyčeje, vedle kterého v ten den mládež mužská děvčata mrská. — Na str. 342 jest nedorozumění; neděle provodná nesluje v *církevních* kalendářích srbských *družčalo*, nýbrž v lidu, který v ten den čili vlastně v pondělí po něm má slavnosť „*družičanie*“ t. j. uzavírání přátelství tak zvaného *pobratimstva a posestrimstva.* — A konečně upozorňujeme, že v srbských annalech přivádí se také svátek: *Keropascha*, *Kiropascha*, složené v první části s řec. *κηρύσσω* annutio, tedy dvojitá slavnost v jeden den, totiž kdy velikonoc na zvěstování Matky Boží (na den 25. března) padá. *Vincenc Brandl.*

Omylové tisku.

Na str. 90 ř. 2 z dolu místo *neučila* čti *neučinila*.
„ „ 93 „ 22 „ „ *dobou věrného* čti *dobou pověsti věrného*.
„ „ 96 „ 1 „ „ *1000* čti *10.000*.
„ „ „ „ 4 „ „ *toto* čti *toho*.
„ „ „ „ 12 „ „ *česko* čti *německo*.

ČASOPIS

MATICE MORAVSKÉ.

REDAKTOŘI:

VINCENC BRANDL. — FR. BARTOŠ.

HLAVNÍ SPOLUPRACOVNÍCI:

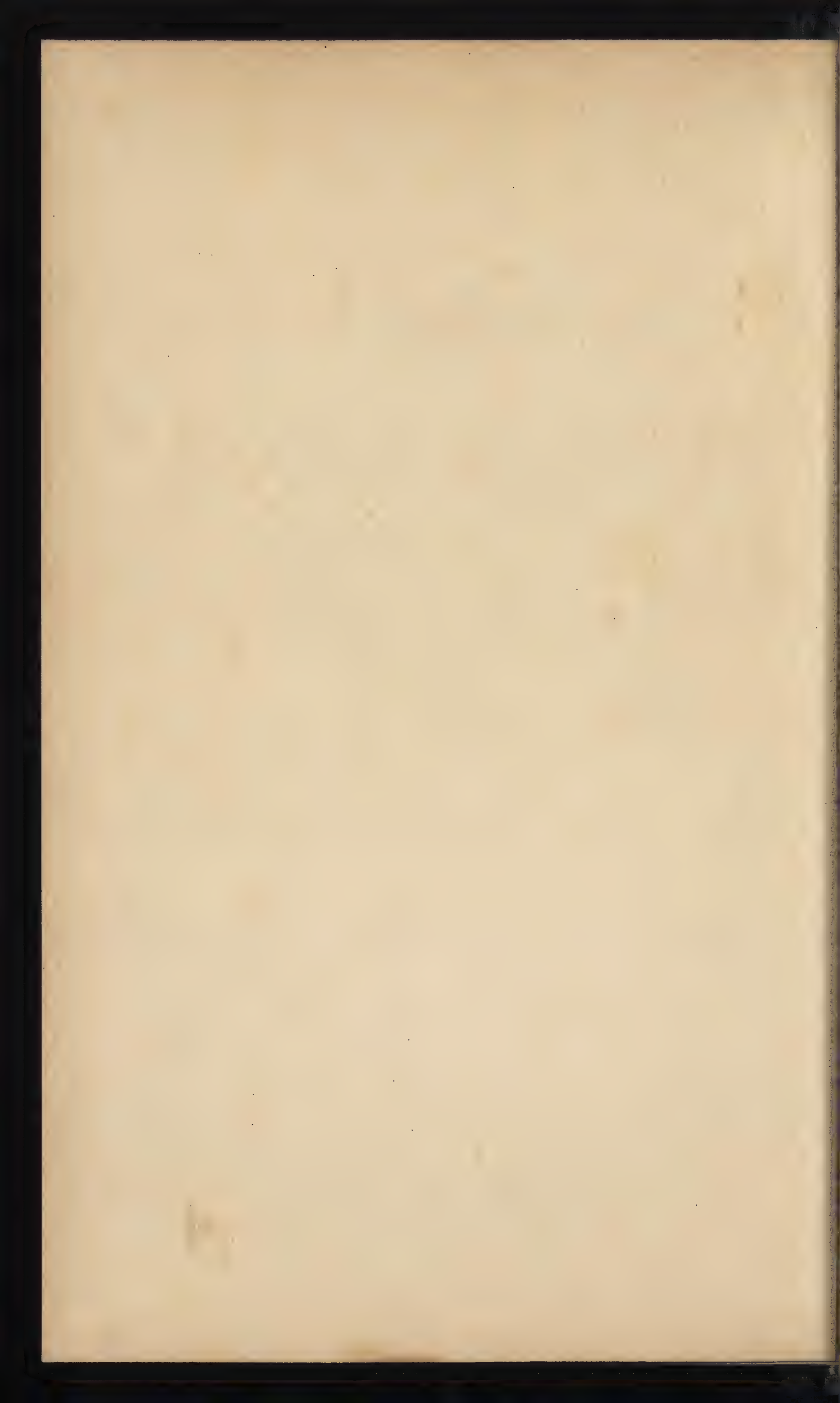
FRANT. A. SLAVÍK. — DR. FRANTIŠEK KAMENÍČEK.

ROČNÍK PATNÁCTÝ.

V BRNĚ, 1891.

TISKEM MORAVSKÉ AKCIOVÉ KNIHTISKÁRNY. — NÁKLADEM MATICE MORAVSKÉ.

Obsah XV. ročníku.

A. Články.

B. Umělecké a vědecké zprávy.

*

C. Literatura.

Kameníček Frant.: I., Čelakovský: O domácích a cizích registrech, zvláště o regištrech české a jiných rak. dvorských kanceláří, str. 62—66. — Rezek: Děje Čech a Moravy za Ferdinanda III. až do konce třicetileté války 1636—1648, str. 71—72. — Winter: Kulturní obraz českých měst, str. 74. — Šujan: Rakousko po válce třicetileté, str. 74—75. — Wisnar: Untersuchungen zur geogr. Namenkunde auf Grundlage von Vincenz Brandls „Erklärung topographischer Eigennahmen", str. 75. — Brandl: Codex dipl. et epist. Moraviae, str. 75. — II., Ernest Denis: Fin de l'indépendance Bohême, str. 160-167. — Nová díla, str. 174. — III., Rezek: Dějiny Čech a Moravy nové doby, str. 265—267. — Eichler: Paměti panství Veverského, str. 268-270. — Lehrs: Wenzel v. Olmütz, str. 270—271. — IV., Nová díla, str. 356.

Korec Jan: I., Bartoš: Národní písně moravské v nově nasbírané, str. 66—71.

Rypáček Fr. Jar.: III., Slavík: Cesta p. Lva z Rožmitála po záp. Evropě 1465—1467, str. 267—268. — IV., Časopis Musea král. Českého 1890, str. 353—355.

Slavík F. A.: I., Prasek: Vlastivěda Slezská, str. 72—74. — II., Archiv Český IX. a X., str. 167—169. — Časopis vlasten. musejního sp. Olomouckého 1890., str. 169—172. — Obzor 1890., str. 172—173. — Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und histor. Denkmale, str. 173—174.

Šílený Tomáš: IV., Čeněk Zíbrt: Listy z českých dějin kulturních. — Dějiny kroje v zemích českých až po války husitské, str. 349—353.

D. Spolkové zprávy:

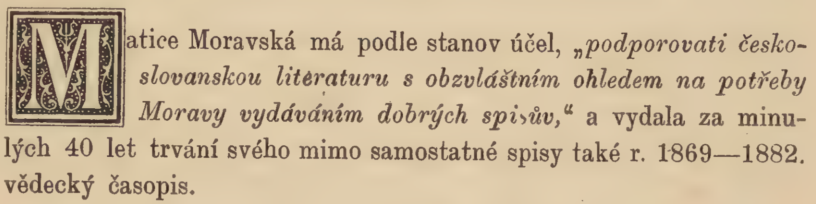
Výroční zpráva Matice Moravské za rok 1889. I., str. I—III. ku konci.
Výroční zpráva Matice Moravské za rok 1890. II., str. 175—179.
Účty Matice Moravské za rok 1890. II., str. 180.
Seznam důvěrníků Matice Moravské na Moravě a v Čechách. II., str. 181.
Seznam spolkových členů. I., str. IV—XIII. ku konci, II., str. 182—184. III., str. 271—272. IV., str. 356.

E. Opravy:

II., str. 184. IV., str. 356.

Úkol Časopisu Matice Moravské.

Matice Moravská má podle stanov účel, „*podporovati česko-slovanskou literaturu s obzvláštním ohledem na potřeby Moravy vydáváním dobrých spisův,*“ a vydala za minulých 40 let trvání svého mimo samostatné spisy také r. 1869—1882. vědecký časopis.

Vytknula mu úkol: „*v obor svůj pojímati rozpravy obsahu vědeckého, a jakkoli žádnému odvětví vědy nemá zůstati nepřístupným, má přece především míti na zřeteli bádání taková, jež by přispívala obsahem svým k vyjasnění minulosti českého národa po celém rozsáhlém jevišti jeho. V historické části této má se vedle dějin politických a církevních zvláště přihlížeti k prostrannému oboru dějin vzdělanosti národa našeho, jako: k historii práva, umění, písemnictví, městského a venkovského života, korporací a pod., zkrátka ke všemu, čím možno osvětliti nějakou temnou stránku společnosti české v minulosti a takto přispěti k hlubšímu poznání dějin ducha českého.*

Mimo to nemá časopis pominouti topografie, zvláště užší vlasti naší Moravy, jakož i zpráv o rodech panských, rytířských, a proslulých měšťanských, taktéž i vypsání životů oněch osob, jež zvláště vynikly v národu našem.

Zakládaje výbor Matice Moravské první časopis s vědeckým směrem v jazyku českém na Moravě, hodlal tím vyhověti mnohému přání se strany obecenstva, aby totiž i na Moravě bylo orgánu, který by soustřeďoval činnost literární a přispíval k rozhojnění vědeckého písemnictví českého.“

R. 1872. upustilo se poněkud od vědecké formy dle přání s mnohých stran projeveného, a příští ročníky měly přinášeti vedle článků vědeckého rázu i práce z kteréhokoliv odvětví ve formě volnější . . . . K historii vlastenecké měly posloužiti „*mimo delší rozpravy také krátké úryvky hledící k nějakému předmětu z dějin vzdělanosti, ze starého místopisu a p., i sebe menší zpráva z tohoto oboru.*“ (Č. M. M. 1869., str. 48. a 1872. str. 194.)

Časopis Matice Moravské byl pak opravdu střediskem vědecké činnosti na Moravě. Redaktorem prvních sedmi ročníků 1869 – 75. byl pan Václav Royt, t. č. zemský inspektor školní, druhých sedmi od r. 1876—82. pan František Bartoš, t. č. ředitel gymnasia na Starém Brně. Celkem přispělo do 14 ročníků 45 spisovatelů 117 článků samostatných k dějinám Moravy vůbec, o církevních věcech, literátských sborech, o právních poměrech, o živnostech a poddanství, ze života lidu moravského, životopisy, starý místopis, z dějin baltického Slovanstva a jiných národů; studie literární, o řeči české, z přírodních a jiných věd, a 59 posudkův o vydaných knihách.

Nejvíce prací vedle obou redaktorů podali pánové: Vincenc Brandl, zemský archivář moravský, † Karel Šmídek, professor v Brně, † Jan Havelka, professor v Olomouci, † Dr. Beda Dudík, kněz řádu benediktinského a historiograf moravský, † Josef Jireček, bývalý ministr kultu a vyučování.

Ale staří ponenáhlu vymírali nebo přirozeným během života ustávali, a mladších pracovníků málo přibývalo. Zmáhalať se tehdy všeobecná netečnost k nejdražšímu pokladu každého národa, k řeči a literatuře, hlavně vědecké, mysli zaujala nejvíce politika, a neblahé spory vadily klidné práci duševní.

Zanikly proto některé dobré časopisy a mnohé knihy vědecké nejsou dokončeny, neb ačkoliv hotovy, nemohly se vydati. Podobně arci dělo se i naší Matici Moravské.

Netečností ubývalo členův a časopisu spolupracovníků, takže Matice zastavila jej a vydávala v neurčitých lhůtách samostatná díla.

Tím ustal arci také bližší styk se členy Matice.

Když pak r. 1890. dokončila 40. rok trvání svého, ustanovil výbor, aby se pokračovalo u vydání Časopisu, a to v pravidelných

lhůtách $^1/_4$letních, počínajíc od 1. ledna 1891. A valná hromada konána dne 18. dubna t. r. zvolila hlavními redaktory pana archiváře Vincence Brandla a pana ředitele Františka Bartoše, hlavními spolupracovníky prof. Frant. Aug. Slavíka a prof. Dra. Frant. Kameníčka, jednatele Matice Moravské.

Směr obnoveného časopisu zůstane tentýž, jaký byl v prvních 14 ročnících a jak toho žádá účel Moravské Matice.

Podávati bude tedy důsledně především bádání o Moravě a rakouském Slezsku ve všech oborech, pak též o jiných předmětech vědeckých, jmenovitě o národech a zemích slovanských a jiných, kteří bývali nebo jsou ve spojení jakémkoliv s naším národem a rakouským státem.

Bude hleděti jen plodné práce literární a umělecké a přinášeti:

1. větší samostatné články ze všech oborův;

2. rozhledy archivní a důležité listiny celé neb u výtahu;

3. menší příspěvky a zprávy umělecké a vědecké, o památkách všeho druhu, o jich opravách a p.;

4. posudky o pracích literárních a uměleckých;

5. zprávy o Matici Moravské a jiných společnostech vědeckých a uměleckých, vůbec o veškerých úkazech duševního života na Moravě a ve Slezsku.

Z bádání o předhistorických věcech obsahovati bude Časopis náš rozhledy o jich pokroku, nikoliv obšírná pojednání podrobná s obrázky, když obor ten zdárně pěstuje „Časopis vlasteneckého musejního spolku Olomuckého“ od r. 1884. počínaje.

Polemiky nebude přijímati, jen opravy věcné a vážné.

Má-li Časopis Matice Moravské v tomto směru prospívati a vydatně sloužiti k rozvoji literární a vědecké činnosti na Moravě a ve Slezsku, žádoucí jest, aby snahy Matice Moravské vůbec účastnili se všichni členové její a přátelé věd a umění a tak vlasteneckou povinnost vespolek konali.

Přispívati k takovému vznešenému účelu, jaký má Matice Moravská, je zajisté mravní a národní povinnost každého uvědomělého a vzdělaného jednotlivce a spolku! Čím větší bude porozumění a účastenství snahy Matice Moravské v širším obecenstvu, tím více

bude ona působiti k účelu vytknutému a Časopis její prospívati k rozvoji literární činnosti vědecké.

Práce jest mnoho, pramenů k bádání hojně, potřebí jen rozhodných a věrných spolupracovníků, kteří by za vytknutým účelem Matice Moravské opravdu pracovali svorně a vytrvale, konajíce dle možnosti svou povinnost k národu a jeho životním zájmům, k jeho řeči, literatuře, k vědě a umění.

Za tímto jasným, čistým účelem Matice Moravské přistupujeme k dílu společnému s pevnou vůlí, přejíce, aby v téže lásce k vědě a umění četní spolupracovníci pamětlivi byli úkolu jejího časopisu. I žádáme pánů spisovatelů, kteří zabývají se bádáním o předmětech moravských kdekoliv, aby je do Č. M. M. podávali; mladších vzdělanců, zvláště kteří na Moravě a ve Slezsku žijí neb odtud pocházejí, aby z lásky k vlasti a národu obraceli zřetel svůj k některým předmětům v okolí neb oboru svém, a studujíce o nich, podávali výsledky práce své do téhož časopisu; pánů důvěrníkův a členů Matice Moravské a všech přátel věd a umění žádáme, aby nám ochotně dávali zprávy z okolí neb oboru svého, byť jen kratinké, o všem, co se týká úkolu našeho časopisu, o písemních a uměleckých památkách nalezených, nebo kterým snad pohroma hrozí, zprávy o činnosti literárních kruhů v některých městech a pod., tak aby upřímnou společnou snahou s pomocí Boží stala se Matice Moravská opravdu středem literární činnosti na Moravě a věrným obrazem veškerého duševního života zdejšího, a její Časopis aby sloužil platně ku zvelebení řeči a vědecké literatury české.

F. A. Slavík.

Manský soud biskupství Olomouckého.

Píše V. Brandl.

Zakladatelem manství Olomouckého biskupství byl biskup Bruno, jenž šestatřicet let (1245—1281) na Moravě biskupoval. Bruno pocházel z Německa, kde zřízení manské velmi rozšířeno bylo, a znal tudíž výhody, které z toho zřízení plynuly. Větší knížata církevní a hodnostáři měli své many povinností zavázané, aby statky a území církevní, kdykoli potřeba nastala, hájili. Též na Moravě povstalo manské zřízení biskupství Olomouckého z potřeby, ochrannou moc založiti statkům církevním. Rázně v příčině té se pronesl biskup Kunrat v listě daném v Kroměříži dne 1. června 1318: „ecclesia nostra Olomucensis nequit subsistere absque servitorum praesidio et fidelium obsequio vasallorum per quos jura, possessiones et libertates ecclesiae defendantur et fideliter protegantur, cum .... necessarium sit ipsam fulciri suffragio et ope defensionis muniri.“ [1])

Nástupcové biskupa Bruny poznávajíce čím déle tím více výhodnost a důležitost zřízení manského snažili se počet manů rozmnožovati, aby v čas potřeby tím vydatnější pomoc brannou měli. Oni netoliko na hradech svých, n. p. na Mírově, Horních a Dolních Mejlicích, Blansku, Šaumburku, Šaunsteině, Hukvaldech a t. d., chovali značný počet hradských manů (Burgmannen), nýbrž dávali také celé vesnice, anoť i celé statky z více vesnic záležející zemanům a rytířům v léno a nad to více rozmnožovali počet manů tím, že jim po několika lánech v jednotlivých vsích [2]) v léna pro-

[1]) Cod. dipl. Mor. VI. p. 107.

[2]) Tak n. p. bylo v Chrlicích, Modřicích, Tuřanech, Šlapanicích, Újezdě, Bělé a t. d. více manů. Osady ty nacházíme od 16. stol. jen jako celek v rukou manských.

půjčovali, anebo že také domy, zahrady, fojtství, úroky a mýta manským svazkem zavázali a je novým manům oddávali. Manové konali službu vojenskou biskupům buď osobně buď skrze náhradníka; podle velikosti léna musel man s jedním, se dvěma nebo více brannými do pole se vypraviti. Ačkoli za dob starších někdy manství se propůjčovalo osobám stavu městského, přece bylo hlavním pravidlem, že man musel býti rodu zemanského; jediné dvůr v Kamenné Hoře (Hermersdorf) u Svitav propůjčoval se rolnické rodině a odtud se jmenoval manstvím robotného muže (das Lehen des arbeitsamen Mannes).

Zevrubnější spůsoby, které poměr mezi biskupstvím a many za biskupa Bruny a prvních jeho nástupců na sobě měl, nám ovšem místněji známy nejsou; ale jisto jest, že biskup Olomoucký považován za mana krále českého a koruny České, kdežto manství biskupská náležela k podmanstvím (Afterlehen), a manové biskupští považováni tudíž za podmany, již ku králi českému jako vrchnímu pánu lennímu své zření měli. Závislost biskupa Olomouckého na králi českém zakládala se na všeobecně platných pravidlech a zákonech manských. více tudíž za té doby na právě zvykovém nežli na zvláště ustanoveném či kodifikovaném právě. Teprve Karel IV. upravil zákonitě tento poměr biskupství Olomouckého týmž listem daným dne 7. dubna 1348, kterým také poměr markrabství Moravského a vévodství Opavského ku koruně české uzákonil. Z původního území moravského zřídil totiž troje manství: markrabství Moravské, biskupství Olomoucké a vévodství Opavské:[1]) „Sane cum insignes et magnifici principatus, videlicet episcopatus Olomucensis, marchionatus Moraviae et ducatus Opaviae longo jam et antiquo temporis tractu a clarae memoriae illustribus olim regibus et ducibus Boemiae, olim eidem regno Boemiae praesidentibus, et a corona ac dominio regni praefati in feudum semper habiti fuerint et possessi et venerabiles Olomucensis ecclesiae antistites necnon illustres marchiones Moraviae et Opaviae duces olim Boemiae regibus et ducibus, progenitoribus et praedecessoribus nostris, in susceptione feudorum et in aliis, quae ad vasallatus spectant obsequia, veluti dominis suis ordinariis et naturalibus debitam semper exhibuerint reverentiam

[1]) Král Přemysl Otakar II. chtěv svého levobočka Mikuláše apanáží opatřiti, vyňal z území moravského kus okolo Opavy a dal je řečenému pobočnému synovi. Karel IV. uznal náležitost toho území k Moravě a jen nedbalostí stavů moravských Opavsko později ku Slezsku připojeno.

et honorem: ...... declaramus, supradictos principatus insignes, videlicet episcopatum Olomucensem, marchionatum Moraviae et ducatum Opaviae ad jurisdictionem et directum dominium regum et coronae regni Boemiae jure spectare, quodque episcopi, marchiones et duces praefati, heredes et successores ipsorum in perpetuum principatus eosdem et praefata dominia, quotiens per mortem aut aliis causis legitimis rite vacaverint, a nobis, heredibus et successoribus nostris, Boemiae duntaxat regibus et a corona regni Boemiae absque renitentia seu difficultate in feudum reverenter suscipere nobisque ac dictis heredibus et successoribus, Boemiae regibus et coronae regni praefati, in casibus antedictis homagii, obedientiae ac subjectionis debitae consueta juramenta corporaliter[1]) facere teneantur."

Od té doby, co poměr manský biskupství Olomouckého ku koruně České ustálen a uzákoněn byl, vyvíjelo se také zřízení biskupských podmanství rychleji a pravidelněji. Biskupové Olomoučtí majíce na Moravě a ve Slezsku mnoho manství a tím mnoho manů obdrželi záhy zvláštní postavení v zemi, které dalším vývojem biskupům veliký vliv a důležitou moc propůjčovalo, nehledě ani k tomu, že již rozsáhlými statky stolními, které za manství se nepropůjčovaly, velikými důchody a tím i znamenitým vlivem v záležitosti veřejné vládli.

Že vliv ten velmi mocný byl, poznati lze z několika okolností. Manové, jak samo sebou se rozumí, věrností zavázáni byli biskupům jako lenním pánům; avšak zemřel-li man a zůstavil-li po sobě děti nezletilé, byl biskup vrchním poručníkem sirotků, jenž poručnictví nad nimi svým dvorským sudím vykonával. Tato pravomocnost biskupova rozšířila se ještě tokem časů; stalo se totiž zvykem, že netoliko děti manů, kteří vedle manství žádného statku pozemkového neměli, dány pod poručnictví biskupské, nýbrž že v poručenskou moc biskupskou dáváni sirotci také těch manů, kteří vedle manství také zpupné a někdy velmi rozsáhlé zpupné statky měli.

[1]) Následkem toho přijímali biskupové Olomoučtí manství své vždy coram throno. — Listinou svrchu položenou odstraněn všecek vliv císařů německých v markrabství Moravské a biskupství Olomoucké. Jediné král český byl vrchním lenním pánem obou a ještě roku 1826 ustanovuje první paragraf statut kapitoly Olomoucké: „ecclesia metropolitana subjecta est archiepiscopo, qui in spiritualibus soli sedi pontificiae, in temporalibus vero serenissimo Bohemiae regi subjectus est."

Poněvadž pak i panští rodové (ano i knížata slezská) o biskupská manství se hlásili a je také obdrželi, jest na bíledni, jakého vlivu se odtud, nejen co se týče pánů jako manů, nýbrž také jejich dětí, biskupům dostávalo, ač neznamenati nelze, že pravě many z panských a knížecích rodů pocházejícími kázeň manská a leckteré zřízení manské někdy se porušovaly.

Zvykem se dále vyvinulo právo biskupů, že na soudě manském soudilo se o poctivost a hrdlo manů; že biskupové svolávali many své ku sněmům manským, že nedovolovali, aby manové pečeti své k lantfridům přitiskovali a že v čas válečné výpravy manové biskupští pod zvláštním praporem biskupským a pod veliteli biskupem ustanovenými do pole táhli. Biskupství Olomoucké bylo skutečně státem v státu, jak o tom r. 1612 biskup kardinal Dietrichstein velmi sebevědový výrok učinil: „že markrabě nad biskupem Olomouckým místa nemá“. [1])

Naznačivše aspoň zdaleka, jak důležité postavení mělo biskupství Olomoucké netoliko v zemi Moravské, nýbrž také v státě Českém či v koruně České, pokusíme se vylíčiti

Manský soud biskupství Olomouckého.

Ačkoli nejstarší knihy soudu manského, které se nás dochovaly, nad druhou polovici XIV. století nesahají, nelze přece pochybovati, že soud manský zároveň se založením manství zřízen byl. Za jedno

---

[1]) Od druhé čtvrti 16. století namáhali se stavové moravští, aby velikou moc biskupů Olomouckých a polosuverenní postavení jejich obmezili. Nejrozhodnější pokus učiněn na sněmě Brněnském r. 1612, kde stav panský a rytířský krom jiných stížností na moc biskupskou tyto články manů biskupských se týkající k rozmluvě sněmu předložil: 1. „Že biskupové na soudu svém manském soudí o poctivost i o hrdlo proti starobylému obyčeji“ — 2. „Že odtrhují many své od země, nedopouštějí, aby pečetili obzvláště k lantfridu, sami sobě sněmy zarážejí, ješto to samému pánu země a stavům přísluší.“ — 3. „Že cizozemcům a osobám, které stavu neužívají, léna podávají.“ — 4. „Že sobě obzvláštní defensí zamýšlejí, many své pod obzvláštní praporec, pod obzvláštní rytmistry poddávají a tudy se od společnosti zemské odtrhují.“ — 5. „Že sirotky stavu panského a rytířského, kteří na dědictví mají, toliko že jsou na sídlech na manství ležících osiřeli, pánům hejtmanům zemským z opatrování vynímají a pod správu hofrychtrův svých uvozují.“ — Vyjednávání mezi biskupem a stavy strany těch stížností nevedlo k žádnému narovnání; teprve vliv změněných poměrů, zvláště pak moc absolutismu zde rozhodly. Vždyť ještě v 18. stol. za císaře Karla VI. chtěl biskup Olom. many své pod vlastním praporem do pole vypraviti, což císař jednoduše zapověděl.

leží to v povaze věci samé a za druhé máme některé doklady v listinách obsažené, z kterých patrně jde, že biskupský soud manský již před polovicí XIV. věku organisován byl.[1])

Manské právo Olomouckého biskupství a soud při témž právě měly základ svůj v německém právě manském, tak zvaném právě Magdeburském, které ve vlasti biskupa Bruny, v Holštýně, obecnou platnost mělo. Avšak tokem času vyvinula se při manském soudě biskupském praxe od obecných pravidel práva Magdeburského odchylná hlavně tím, že manové biskupští němčině, kterou Magdeburské právo sepsáno bylo, nerozuměli. Poněvadž pak mnozí manové také měli statky zpupné, o které před soudem zemským činiti bylo, nemohlo jinak býti, než že právo zemské vliv v právo manské obdrželo a některé změny při právě manském spůsobilo, které se netoliko formalního, nýbrž také materielního práva dotýkaly. Při počátku soudu manského Olomouckého zdá se, že všecko jednání a vážení práva, jakož i řízení pře a vynášení nálezu výhradně se dělo podle práva Magdeburského. Tak se n. p. praví v listině z r. 1307: „causam inter partes retractamus taliter, ut eam praedicti Georgius et Bouslaus .... in curia ipsius domini nostri episcopi Olomucensis jure Magdeburgensi prosequentur.“[2]) Ačkoli právo Magdeburské bylo tedy jako codex, podle kterého biskupský soud manský se zachovati měl, neměli ho přece manští soudcové v rukou svých a neznajíce tudíž ustanovení jeho soudili podle nálezů, které v podobné věci a při dříve učiněny byly; jasně to jde z usnešení soudů manských r. 1391: „vasalli dixerunt, quod tempore nostro talis materia questionis numquam evenit, nescimus juris sententiam invenire, qualiter talis sententiari debeat, qui se opposuit contra dominum episcopum et sententiam vasallorum; sed audivimus, quod dominus episcopus habet librum, in quo sunt scripta jura Magdeburgensia, permittat gratia dominus, ut queramus in libro et si illa sententia fuerit in libro et si invenerimus, quod pati debeat, patiatur.“[3])

---

[1]) Tak se praví v listě z r. 1307: „illi, qui coram domino nostro episcopo Olomucensi pro feodis suis querimoniam moverunt et non comparuerunt in termino peremptorio sibi dato, milites et vasalli ecclesiae requirantur.“ Cod. dipl. Mor. VI. p. 8.

[2]) Cod. dipl. Mor. VI. p. 7.

[3]) Knihy půhonné v arch. Kroměřížském I, fol. 76.

Tomuto nedostatku kodifikovaného zákona chtěl odpomoci Olomoucký biskup Stanislav Turzo (1497—1540) vydav svým nákladem r. 1538 v Olomouci práva manská na jazyk český převedená. Kniha ta záleží ze dvou částí; první obsahuje vlastní práva manská, k nimž na listě 37—39 připojena jsou „zřízení, která se stala na obecních sněmích manských,“ t. j. zřízení manův Olomouckých z r. 1529 a 1538. Druhá část zavírá v sobě: „prává zemská, na kteráž se práva manská vztahují“; avšak nejsou to práva zemská království Českého neb markrabství Moravského, nýbrž jsou to právní pravidla tak zvaného Schwabenspieglu. Ačkoli manský soud biskupský vydáním těchto práv manských kodifikaci týchž práv obdržel, přece soudcové manští kodifikací tou se přísně nezachovávali, nýbrž vynášely nálezy podle práva zvykového, které při biskupském manském soudě se bylo vyvinulo a na tomto základě zvykovém vyvinovalo se dále i v XVI. a XVII. století. Na takový způsob ustálilo se manské právo zvykové Olomoucké, nazvané od druhé polovice XVII. věku: Olmützer Lehens-Consuetudinarium, které však r. 1779 v několika podstatných článcích na rozkaz císařovny Marie Terezie změněno a longobardskému právu lennímu přispůsobeno bylo. Nám zde ovšem podati nelze rozbor materiálního práva manského, nýbrž líčiti zde míníme na základě starých kněh soudních formální toliko právo manské čili soudní řízení, kterým biskupský soud manský se spravoval.

Začátek všeho soudního jednání byl jak při zemském také při právě manském

Půhon t. j. oznámení skrze jisté soudní zřízence, že N. před soudem manským se postaviti má, aby odpovídal na žalobu, která naň učiněna bude. Půhon musel obsahovati křestné jméno a příjmení pohánějícího i pohnaného, věc z které se pohánělo, průvod, kterým původ či žalobník svou při hájiti míní, lhůtu, kdy pohnaný před právem státi má, opověď škod, ustanovení poručníka, který při místo žalobníka, kdyby on sám k soudu přijíti nemohl, na zisk a ztrátu vésti by měl. Kdo škody neopovídal, nesměl pak z nich poháněti; kdo průvodu neudal, nesměl jím pak svou při hájiti a t. d. V půhoně udával se rok, kdy pohnaný před soudem státi má; a však krom toho roku prvního dáván pohnanému ještě rok druhý i třetí, když k prvnímu neb druhému roku k soudu nepřišel, jak viděti n. p. z následujícího půhonu z roku 1377: „feria

quinta in crastino undecim millia virginum Sazema de Němpčic recepit citationem super Marquardum de Biskupic de quadraginta quatuor et centum marcis et de mobilibus relictis et trahit se super homines. Executores Vincek de Biskupic et Maško de Újezd. Primus terminus a feria tertia proxima per tres teptimanas. Commisit causam suam Kunikoni de Suchohirdl in lucrum et dampnum, imo et dedit sibi potestatem de novo citandi, si fuerit oportunum. Protestatur et de damnis." (Kniha Půh. v arch. Kroměř. I. str. 20.)

Někdy vydán půhon na rozkaz biskupa nebo sudího manského soudu, n. p. z roku 1378: „Olomucensis episcopus Johannes vobis Luckoni de Ruského et Jesconi de Malhoticz fidelibus nostris in virtute obedientie seriose precipimus et mandamus, quatenus visis presentibus Alschiconem dictum Kabát pretextu bonorum Skalicz ad nostram citetis presentiam, quem et nos presentibus citamus, ut a data presentium per duas septimanas coram nobis, ubicunque in nostra diocesi constituti fuerimus, personaliter compareat Petro de Štěpanovicz ad objecta responsurus. Fidem executionis vestre nobis facite ad terminum memoratum. Datum Chremisir etc. anno domini 1378". (Kn Půh. I. str. 23.) — „Thomas de Kovalovicz, judex curie episcopatus Olom. vobis nobili Henrico de Fulstein et famoso Venceslao Mnišek de Brančicz auctoritate reverendi in Christo patris et domini Protasii episcopi Olomuc. seriose mandando injungo, quatenus visis presentibus citetis illustrem principem et dominum Nicolaum, ducem de Opol, quem et ego auctoritate mei officii presentibus cito, ut coram me et feodalibus feria IV. in quatuor temporibus proxime venturis in Wischaw compareat, generosis dominis Henrico, Dobessio et Benessio fratribus de Boskovicz ad objecta de justitia responsurus. Fidem executionis vestre per sigillorum vestrorum impressione (sic) facientes ad terminum memoratum. Datum in Wissaw etc. 1461."

Žádáno-li na těch, kteří půhon pohnanému ohlásiti měli, aby dodání půhonu dosvědčili, bylo jim to dosvědčiti, jak se na nich žádalo; jako v tomto případě oba se podepsali na půhoně a pečeť svou přitiskli: „Ego Henricus de Fulstein executus sum presens mandatum dominica post assumptionem Marie. Et ego Vaclav Mnišek de Brančicz executus sum presens mandatum eodem die". (Kn. Půh. IV. str. 14.)

Kdo nebyl půhonem tak, jak právo manské předpisovalo,

pohnán, mohl při soudním řízení půhonu odepírati, jako n. p. r. 1382: „Postea Petrus ibidem odpíral... et protestatus est, quod numquam sit propter hoc citatus, ut est juris de feodo citari et dixit: postquam citatus fuero, respondebo sibi de justitia et nolo suscipere sententiam latam, nisi fuero citatus jure, sicut est consuetum.“ (Kn. Půh. I. str. 33.)

Půhony se původně dodávaly pohnanému, jak také obecné právo manské předpisovalo, po dvou manech, tedy osobami šlechtickými; když se to pak manům zdálo býti obtížno, ustanovil sněm manský v Kroměříži r. 1529, aby půhony roznášeli zvláštní poslové, jimž od míle po groši bílém se platiti má: „Jakož prvé půhonové ku pohnanému po dvú pánich manech bývali posíláni, ta obtížnost aby byla sňata; než půhonové aby od písaře manského přísežného byli již posíláni pohnaným a na posly od každé míle po groši bílém od toho, kdož pohoní, aby bylo dáváno.“ Mimo to ustanoveno tehda, aby původ od půhonu písaři po sedmi groších bílých zaplatil. (Práva man. I. odděl. str. 37).

Půhony dříve se psávaly po latinsku, jako se stávalo také při panském čili velikém soudě zemském; kdežto však při panském soudě již od r. 1405 půhonové po česku se vydávali, snesl se manský sněm v Kroměříži teprve r. 1529, „aby od toho času půhonové česky“ se vydávali Mimo to ustanoveno: „Ti půhonové mají vydáváni býti, když by kolivěk toho kdo potřeboval až do šesti neděl před soudem; než po tom času půhonové žádnému vycházeti nemají.“

Soud a řízení soudní.

Nejvyšším pánem soudu manského byl biskup Olomoucký; ale nenabyl nejvyšší právomocnosti soudní pouhou volbou, nýbrž teprve od té doby, co od papežské stolice potvrzen a slavně nastolen byl; poněvadž totiž manové novému biskupovi teprve po jeho nastolení holdovali a slib věrnosti učinili, což za rok a den od korunování či nastolení jeho vykonati zavázáni byli, nebyl biskup před nastolením pánem manů a nemohl tedy nejvyšší právomocnost z vlastnosti své jako lenního pána řinoucí t. j soud nad many svými vykonati. Byl-li nicméně kdo pohnán před tímto nastolením, nebyl povinen, k rokům státi i mohl nález, stal-li se, za zmatečný prohlásiti, jak jde z usnesení manův z r. 1403: sententiatum est per vasallos: ex quo reverendus in Christo pater et dominus Lacko,

episcopus Olomucensis, tunc temporis non fuit confirmatus a sede nec coronatus, sed solummodo electus, tunc judicia facta tempore electionis et termini in eisdem peremptorii dati et observati vigorem non habent nec processum. (Kn. Půh. II. str. 8.)

Ačkoli již za starších dob manský soud se často odbýval v Kroměříži, přece byla také jiná místa, kde manský soud zahájen byl; vždyť z půhonu r. 1378 svrchudotčeného jde, že biskup mohl mana pohnati tam, kde právě v diecési své v ten den, který pohnanému k soudu položil, dvorem meškati bude. Nad to více jde z kněh soudu manského, že manští soudové někdy byli n. p. ve Víškově, v Mohelnici, na Mírově, v Modřicích, v Kačeři, v domě děkana Kroměřížského. Byl-li soud v Kroměříži v domě biskupském, zahajoval se „in stuba majoris domus episcopalis in Chremsir". Každý pohnaný byl povinen k soudu manskému se dostaviti tu, kam mu v půhonu ukázáno bylo; jenom hradští manové měli právo souzeni býti před purkrabím a many toho hradu, kde manství své drželi, jak jde z nařízení biskupa Jana z r. 1377: „vult dominus et informatus est, quod vasalli dicti burgmanni non debeant judicari nisi coram burgravio et vasallis eius castri et si secus factum fuerit, sit irritum et inane et nullius firmitatis; unde Kunschiko citatus coram judice curie non habuerit de jure comparere". (Kn. Půh. I. str. 20.)

Jak ve starší době určitého místa nebylo, v němž soud se zahajoval, tak také nebylo určité doby, kdy soud odbývati se měl; teprve r. 1529 o obojím, o místu totiž a času, stalo se usnešení na sněmu manském v Kroměříži: „Soud a právo manské jednou v rok průchod svůj aby mělo a aby se všickni páni manové tu neděli po Božím vstoupení sjížděli do města Kroměříže a na zejtří soud manský na zámku v Kroměříži zasedli." A tři leta na to, r. totiž 1532, ustanovil sněm manský, aby mimo první soud manský byl ustanoven na každý rok ještě druhý soud v ten pondělí po první neděli adventní. Za starších dob, když ještě určitý čas k soudu ustanoven nebyl, zahájil se soud kterýkoli den; r. 1386 však nařízeno, aby manský soud ve středu se odbýval. (Kn. Půh. I. 47.)

V soudě zahájeném (judicium bannitum, contestatum, actitatum, firmatum) předsedal, byl-li totiž přítomen, biskup; v nepřítomnosti jeho předsedal buď hejtman biskupství Olomouckého (capitaneus episcopatus Olom.) anebo biskupský sudí dvorský (judex

curiae episcopalis). R. však 1536 snesl se sněm manský, „aby kněz biskup J. M. při sněmu manském bývati ráčil“.

Přísedícími soudu manského byli manové; seděli na soudě ve čtyřech lavicích. Zdá se, že původně soudu přítomni býti mohli všichni manové i ti, kteří nebyli stavu rytířského, nýbrž jen k vládykám a zemanům náleželi; tak se praví r. 1380: „vasalli sententiaverunt testibus feodalibus auditis, quod Pesco dictus Hřivnáč est feodalis et debet sedere in sedibus judiciariis et transire in consilium feodalium“. (Kn. Půh. I. 27.) Teprve r. 1420 snesl se biskup s many, že přísedícími manského soudu mají býti jen osoby stavu rytířského: „Kněze Milost podal na many, mají-li ti manové v stolicích seděti a urtele vynositi, ježto nejsú rytířského řádu? Tehdy potázavše se manové nalezli jsú, že nemá žádný v stolicích v zahájeném súdě seděti a ortele vynositi, kterýž man rytířského řádu není.“ (Kn. Půh. II. 73.) Téhož roku také ustanoveno, že, když dvanáct manů přítomno, soud k slyšení pří a vynášení nálezů kompetentní jest: „Kněze Milost podala na many a řka: páni manové, když súd zahájen a dvanáste manuov v stolicích jest, tehdy jest plný súd.“ Počet dvanácti soudců jest také v obecném právě manském za nejmenší ustanoven, aby k vynášení nálezů dostačil. Teprve r. 1529 ustanovil manský sněm v Kroměříži, „aby všichni manové ..... soud zasedli. Pakli by kdo na den svrchupsaný nepřijel aneb slušné příčiny, že přijíti nemohl, neoznámil, ten obeslán má býti od J. Mti kněze biskupa, aby stal před J. Mtí a před pány many na nejprvnějším soudu manském a to při rozvážení pánů manů buď, jak se k němu zachováno býti má“.

Právomocnost či kompetence všech soudů manských, tedy také manského soudu biskupství Olomouckého, vztahovala se ku všem osobám, které v manském svazku stály a ku všem příčinám, které z tohoto svazku manského se vyvinuly. Byli tedy netoliko manové povinni soudu manskému se podrobiti, nýbrž byl také biskup, jednalo-li se o věc manskou, povinen, před manským soudem a manovi odpovídati; někdy stal biskup osobně před soudem, ale měl právo, poslati poručníka, který místo něho, když pohnán byl, původu odpovídal a při biskupskou vedl. Manové však byli povinni osobně k soudu se dostaviti.

Nebyl-li kdo ještě manem, ale táhl se právem k nějakému statku manskému, musel přísahou zaručiti, že k soudu se dostaví a manskému nálezu dosti učiní; toto zaručení jmenuje se za starší

doby v knihách soudních: gwer (t. j. Gewähre, lat. securitas) učiniti. Tak n. p. r. 1390 žaloval Pešek z Řezovic biskupa Mikuláše ze statku Bezechov a Baruchov a biskup se tázal: „Domine judex, in causa super bonis Bezechov et Baruchov est ultimus terminus et Pessiko nihil sub nobis nec sub nostra ecclesia Olomucensi habet, utrum ipse Pessiko debet facere nobis securitatem, quod dicitur gwer, vel quid sit juris? Sententiatum est per feodales, quod Pessiko debet facere gwer calcando cum dextro pede ad quatuor sedes judiciarias et levando duos digitos dicens sic: „Ego juro, quidquid jus dictaverit, volo stare in jure contentus.“ (Kn. Půh. I. str. 64.) A roku 1405 podobné zaručení uloženo Mníškovi, „že má Mníšek jednú nohú v čtyři stolice stúpiti a dva prsty proti slunci zdvihnúti a říci: činím gwer“. (Kn. Půh. II. 17.)

V každém půhonu popřán byl pohnanému trojí rok; když na třetím roku nestal, svou při ztratil. Byly však případy, kde soud ustanovil, aby nad tyto tři roky pohnaný ještě jednou k soudu volán byl, což jakousi okázalostí se dělo. Soudce totiž ustanovil dva many, kteří s poslem jeho pohnaného veřejně volali k soudu a sice v paláci biskupském i mimo něj a volali je třikráte: „N. N. dvorský sudí jest hotov v soudních lavicích učiniti náležitou spravedlnost.“ Při tom se otevřely okna, brána paláce a dvéře k soudnici vedoucí na znamení, že pohnaný má úplně volný přístup do soudnice a nepřijde-li, že jen svévolně z práva se vytahuje.

Toto volání také se nařídilo, když pohnaný dříve od soudu odešel, než pře skončena byla. Zajímaný příklad toho jest z r. 1389, když Tam Stang od biskupa pohnán byl. Půhonné knihy o tom praví: „Feria tertia post Reminiscere dominus episcopus debuit querulari super Tam Stang et ipse querimoniam domini debuit audire, prout se voluntarie submiserat. Ipse vero fingens se transire ad colloquium a judicio recessit. Ex tunc judex curie misit duos feodales pro ipso; ipsum invenire non potuerunt et iterum judex curie dixit ad feodales, quid sit juris? Feodales sententiaverunt: ex quo recessit a judicio, debet publice vocari primo, secundo, tertio et quarto ultra ordinem juris aperiendo portam curie, ostium stube et fenestras, sibi viam faciendo sine impedimento usque ad sedes feodalium.“ (Kn. Půh. I. 52.) Na tak k soudu volaného čekalo se obyčejně „tamdiu, donec sol non deciderit ad occasum et quousque judex curie cum feodalibus judicium non resignabit“; ale jsou příklady, že takto vyvolanému i tři

dny popřány byly, aby ani nejmenší výmluvy neměl, že k soudu dostaviti se nemohl.

Na základě půhonu děla se žaloba; pokud půhony ještě jen málo dní před zahájením soudu vydávati lze bylo, mohl pohnaný vymlouvaje se, že půhon pozdě obdržel a žalobě tedy dokonale porozuměti a potřebné vývody opatřiti si nemůže, žádati hojemství[1]; od r. 1529, kde se ustanovilo, že žádný půhon do šesti neděl před soudem se vydávati již nemá, bylo toto hojemství zrušeno a pohnanému bylo odpovídati hned, jakmile žaloba provedena byla.

Žaloba před soudem se vedla na základě půhonu a bylo původu, když žalobu ohlašoval, vytknouti věc, pro kterou žaluje, a průvod, kterým ji provésti chce a který již v půhonu naznačen byl. Tak n. p. z r. 1367: „Domine judex, ego propono cum querela, quod Jarniko tenet violenter meam villam Komarne feodalem et traho me super meam literam et librum feodalem." (Kn. Půh. I. 4.)

Žaloby děly se před soudem v tom pořádku, v jakém půhony vydány byly; kdo dříve pohnal, dříve také žaloval. Kdežto pohnanému dány byly tři roky, měl původ čili žalobník jen jeden to jest první rok; nestal-li k tomu roku, při svou ztratil. Jest o tom nález manský z r. 1437: „Manové nalezli, ktož požena i nestane k svému roku, ten svú při ztratil, anebo ktož pohnán jest a k roku nestane, že má první, druhý i třetí rok a tři dny míti." (Kn. Půh. IV. 5.)

Když žaloba čtena byla, měli původ i pohnaný právo, žádati na soudcích, aby jim někteří manové k radě či k potazu povoleni byli n. p. r. 1405: „Tehdy Janek z Kelče prosil místo Mníška potazu a ten jest jim dán a po potazu řekl jest tak...... " (Kn. Půh. II. 17); — anebo z r. 1462: „Václav z Brňova žádal k radě a k potazu manóv; ti jemu dáni..... Zase Zich prosil manóv k radě i k vymluvání. A tu od Zicha skrze p. Selického byl žádán rok, proto že tu potřeb svých na hotově nemá. Nalezli páni manové, aby měl rok až do druhého práva." (Kn. Půh. IV. 23.)

Rok třetí považován pohnanému obyčejně za rok zavitý (peremptorní); když pohnaný na třetím roce se nepostavil a příčiny platné, proč před soudem státi nemůže, neudal, ztratil z pravidla pro nestání při svou. Ale z milosti mohl mu soud povoliti ještě tři dny, aby dovodil, proč k roku zavitému státi nemohl; tak n. p. nález z r. 1373: „vasalli sententiaverunt diffinite, quod Bedrich

[1]) Hojemství jest prodloužení lhůty k odpovídání na žalobu, které v českém právě toliko obžalovanému se povolilo.

habet tres dies pro demonstrandis legitimis causis sue absencie; quod si fecerit, uteretur; si vero non fecerit, extunc predicti fratres sunt ab instantia Bedrici absoluti.“ (Kn. Půh. I. 12.)

Tento rok tří dní jmenuje se v knihách soudu manského interlocutio auxiliatoria, nebo terminus pro auxilio, něm. Hilfrede, česky řeč pomocná n. p. z r. 1368: „in quo termino (peremptorio) Beneschius non comparuit. Tunc vasalli invenerunt, quod haberet tercium diem pro auxilio, quod dicitur hilfred.“ (ibd. I. 4); — z r. 1404: „manové nalezli, jestliže Tupec třetí den přinese pomocnú řeč a že by manové řekli, že by byla pomocná, tedy užive; pakli neukáže pomocné řeči třetí den, tedy což manové najdú na prvém súdě za právo, to Tupec má trpiti.“ (ibid. II. 11).

Příčiny, které soud za platné uznal, že kdo k soudu přijíti nemohl, či příčiny nestání, byly n. p. nemoc, poselství v službě biskupa neb zeměpána, vězení, povodeň atd. n. p. r. 1366: „Baršo non comparuit, sed misit fratrem suum petens, ut daretur Baršoni terminus longior ex causa legitima, scilicet quod in negotio domini existit.... Datus est terminus duarum septimanarum, ut hoc demonstret.“ (Kn. Půh. I. 3). — r. 1380: „Dominus Lacko per nuntium petivit terminum longiorem, quod propter ardua domini episcopi et marchionis negotia non possit venire ad terminum. Feodales sententiaverunt: ex quo dominus Lacko est in negotiis domini episcopi, tunc non possumus in termino isto procedere“ (Kn. Půh. I. 56); — r. 1407: „Hofrychtéř dal na many a řka: poniž paní Klara nestojí k čtvrtému roku, má-li ještě který rok míti a poniž leží v Boží kázni. Tu manové našli, jestli že paní ukáže dvěma many, že nemocná byla, tehda má míti rok za dvě neděli; pak-li neukáže, tehda své právo ztratila.“ (Kn. Půh. II. 35.)

Kdo tedy platné příčiny nestání uvésti nemohl, ztratil při. Avšak i ten, kdož již rok poslední a zavitý měl a v pravý čas k soudu se nedostavil, pohoršil právu svému; a pravý čas byl od zahájení soudu až do zvonění na nešpory anebo do západu slunce; po zvonění totiž a po západu slunce vstal sudí od soudu a kdo po tom přišel, ztratil při a druhá strana na něm ustála právo. Doklady na to jsou n. p. z r. 1364: „Vasalli invenerunt, quod judicium feodale judicis curiae durare debet usque ad pulsum vesperarum et qui post vesperas venerit, juri suo derogabit sive condempnabitur in jure.“ (Kn. Půh. I. 1); — z r. 1373: „.... actore

(Bedrico) non comparente dominus episcopus presedit judicio usque ad occasum solis inclusive. Tunc reverendus dominus quesivit, utrum (citati) sint absoluti ab instantia prefati Bedrici etc.“ (ib. I. 12).

(Dokon ení.)

O starodávném rozdělení Moravy na kraje.

Píše Aug. Sedláček.

Probíraje za minulých let staré krajské rozdělení Čech, přihlížel jsem ovšem i k pamětem moravským, poněvadž obě země od dávných dob, majíce jednoho pána, společnými řády, ač v něčem se různícími, se spravovávaly. I ukázalo se tu, co jsem tušil, že se pamětmi jedné vysvětlovaly i paměti druhé země. Každé pak vysvětlení bylo vítaným zlatým zrnkem, poněvadž v přítomné otázce pamětí neprší, nýbrž jen kape. Poněvadž výsledky prací svých o zemi české co nevidět u veřejnost vydati míním, předkládám tuto jedině to, co se týče země moravské a z úvah všeobecných o rozdělení krajském sepsaných chci opakovati jen to, co k dobrému porozumění bude nutno.

Palacký vyslovil sice ve svých dějinách (I. b. 240), že staré rozdělení Čech v ohledu politickém, soudním, válečném a církevním nebylo ve všem stejné, ale přece rozdělení své založil hlavně na rozdělení církevním. Poněvadž pak věděl, že bylo 56 venkovských dekanatův či krajův církevních, ustanovil tolikéž krajův, kteréž nazval župami. Župa mu tedy nebyla krajem (provincia), nýbrž jen malým správným okresem. Avšak kromě dekanatův pokládal i archidiakonaty či arcijáhenství za části politické, kterým dal nově utvořené jméno úkrají. K tomu vedlo jej při bedlivém skoumání hlavně několik míst z letopisův Kosmových, zejména ta, kde mluví o rozdělení země Lucké na 5 krajin (regiones), o kraji Bechyňském (partes provinciae Bechin) a o kraji Hradeckém, v němž bylo pět hradův. K tomu sluší přidati, že nadarmo také není psáno (Reg. I. 46) „soudce celého kraje Plzeňského“; neboť není-li list, v němž se toto čte, pravý, přece jest obsahem dítko své doby. V příčině Moravy pak se mu jeho mínění potvrzovalo listem r 1237 (Reg. I. 424), o němž se pak zevrubněji zmíníme. Od pozdějších badatelův úkrají tato naprosto zavržena a mlčením pominuta. H. Jireček, nemoha doklady a zprávy o starých krajích srovnati s rozdělením církevním,

držel se jedině oněch, totiž dokladův, ovšem jako Palacký, jen starších a to takových, které byly po ruce, a spojil s tím zevrubný místopis. Bylo to za doby, kde se i za hranicemi staré rozdělení církevní a politické pokládalo za jedno. I Jireček se držel názvu župa v ten smysl, že to prvotně čeleď rodů, potom v přeneseném smyslu krajina jejich; myšlénka úkrají se nevyskytuje nikde. Bádání svá o rozdělení Moravy s místopisem do r. 1200 uveřejnil v III. díle Památek arch. a místopisných. V. V. Tomek prováděl myšlenku Palackého, že se staré kraje (župy) srovnávají s dekanaty určitěji (ČČM. 1858 na str. 222 a t. d.), ale také se spustil úkrají.

Otázka ta, zda-li se srovnávalo rozdělení politické s církevním, pro Moravu jest lhostejna, poněvadž se tu staré rozdělení církevní nezachovalo. Důležitější jest ovšem otázka o úkrajích Palackého, anebo abychom pominuli neologismu tohoto, otázka, zda-li organisace politická a soudní staré Moravy tak vypadala, že všechny krajské úřady podřízeny byly přímo zeměpánu (myšlénka Jirečkova a Tomkova) aneb jedny druhým a první skrze druhé zeměpánu (myšlénka Palackého). Proberouce otázku tu a připojíce potřebné úvahy všeobecné v první části, přikročíme potom k vypsání druhé části, totiž nejstaršího krajského rozdělení, které nám jest známo, a zpráv o rozsáhlosti a trvání jednotlivých krajův. Až do smrti krále Jana a novému založení desk zemských probereme kraje, zůstavujíce pozdější změny budoucnosti.

1. Hlavní doklady o zřízení krajském.

V části o Čechách píšeme o tom, že kraje, jak je nacházíme v 14. a 15. století, byly takovými již ode dávna a že se jen vnitřní jich organisace měnila, konečně také, že druhdy menší kraj k většímu připojován, netratě svého jména. Hlavní doklady jsou:

1. Ve východních Čechách bylo v 12. století tolik krajů, jako r. 1407 (Rel. tab. I. 92). Pokračovatel Kosmovy kroniky vypravuje k r. 1134 o jízdě Čechův a Moravanův do Slezska a praví, že z Čechův mimo Hradecké, Chrudimské, Boleslavské, Čáslavské a Kladské mnoho nebylo, jinak řečeno, že táhli do Slezska ti, kteří tam měli nejblíže, totiž z východních a severovýchodních Čech. Kdyby se toto vykládalo jen na hrady, nemělo by náležitého smyslu. Zrovna ty kraje a k tomu Mýtsko (avšak bez Kladska ze zemského práva vyňatého) připomínají se r. 1407.

2. V základním listu kláštera Rajhradského (1048, 26. Novb.) připomíná se Jan sudí všeho kraje Plzeňského, což se teprv náležitě objasní, srovná-li se to s tím, co se dí v listu 1284, 20. Maj. a v čl. 17. majestátu Karlova (Arch. č. III. 101).

3. Když byl král Přemysl II. zaskočen r. 1276, kázal vojsku svému opustiti ležení svá u Teplé a táhnouti skrze kraje Plzeňský, Pracheňský a Bechyňský k Drozdovicům nad Dyjí (Font. r. Boh. II. 328). Tu jest patrné, že v tom prostranství mezi Teplou a rozhraním u Nové Bystřice byly r. 1276 i v 15., 16. a 17. století jen tyto kraje, kdežto posavadní badatelé kladou jich do starších dob více a v pamětech r. 1349 také se jich více připomíná.

4. S dokladem svrchupsaným o událostech z r. 1276, kdež se připomínají v jižních Čechách jen dva kraje Pracheňský a Bechyňský, mohou se spojiti jiné doklady, k nimž ukázal již B. Rieger ve svém pojednání o krajském zřízení v Čechách na str. 66. Mluví se totiž r. 1336 jen o berni obecné krajův Pracheňského a Bechyňského a roku 1349 se na témže prostranství počítá 8 krajův. Vysvětlovati to pouze upomínkami na starší stav nelze, srovná-li se s tím, co hned následuje.

5. Kdežto se v 13. věku okolí Prahy na vše strany vůkol krajem Pražským nazývá, připomínají se r. 1337 (Reg. IV. 172) popravcové čtyř krajův, kteří patří k úřadu Pražskému (beneficium Pragense), totiž: Meziříčí, Ořechovska a Slánska a ovšem Pražského kraje za Vyšehradem. Tedy by se mohlo z těchto zpráv vyvoditi, že velké kraje rozpadávaly se na malé, kdežto od dob Palackého vždy se věřilo, že malé kraje slučovaly se ve velké.

Z těchto dokladův aspoň pro Čechy jde na jevo, že se i v starší době malý počet krajův nacházel, tak jako později a že vedle velkých krajů jak v starší tak i v mladší době se menší kraje připomínají. Věc tu vysvětluje list z r. 1337 a jest zároveň klíčem k poznání pravidla a rozluštění všech záhad v starém zřízení krajském, totiž že v jednom kraji mohl býti na př. jeden úřad a několik poprav a kdežto v jiném kraji (na př. Čáslavském) od nejstarších dob byly jen jeden úřad, jedny desky a jedna poprava. Vizme nyní, jak se to má s Moravou!

1. V listu krále Přemysla I. (1213, 31. Dec. C. d. M. II. 71, Reg. I. 255) osvobozují se statky řádu Svatojanského, ležící v celé Moravě, totiž v Olomouckém, Znojemském, Brněnském a Holešickém kraji, a přece se v témž listu purkrabě Přerovský a Veverský a

v jiných pamětech více krajův připomíná. Aby se vykládalo, že se tu míní v celé Moravě jen ty kraje, ve kterých měli Svatojanští své statky, k tomu nic nenutí; neb taková důležitá obdarování nepsala se na den neb týden, nýbrž na věky. A kdo mohl věděti, že se řádu nedostane za nedlouho nějakého darování v Přerovském kraji, jehož správce byl při darování přítomen?

2 R. 1213 byl král Přemysl I. dvorem v Prostějově. Na konci majestátu, který dal klášteru Tepelskému, psáno jest, že dán jest v kraji Olomouckém ve vsi, kteráž slove Prostějov (Reg. I. 256), a přece se připomíná r. 1255 Štěpán, který držel úřad v Prostějově. (Viz děje Palackého I. b. 424.)

3. R. 1237 píše Přemysl markrabě Znojemskému purkrabí v tato slova: „abys svolaje všechny župany (inbeneficiatos) a vladyky tohoto (t. j. Znojemského) kraje,*) jim z našeho nařízení s pilností nařídil, aby ve středu po velkonocích do Znojma přišli se zbrojí svou a lidem válečným pro nalehavou potřebu tohoto času. Také chceme — — „aby purkrabě naši na Bítově, Vranově, Jemnici, Mohylně a Hrádku a jiných hradech, svolajíce a přiberouce si vladyky a bojovníky hradské, od nynějšího času budoucně hradův pilně ostříhali a věrnost nám učiníce také přísahu slibovali.“ (C. d. II. 331, Reg. I. 424—425.) Z toho je patrné, že bývalo v kraji kromě hradu hlavního ještě několik jiných hradův, na nichž byli také purkrabě královští, ale nikoliv tak vysokého řádu, jako purkrabě hlavního hradu, ani tomuto byli podřízeni. V tom smyslu připomíná také Palacký (I. b. 421 - 422) naše doklady č 1—3.

4. Ok. r. 1126 dán byl kostelu Olomouckému újezd Libický nad řekou Doubravou v Čechách (Reg. I. 92), při němž byl pomezný hvozd, ležící mezi kraji Čáslavským a Brněnským. Zmínka ta dokazuje nejen, že se kraj Brněnský vztahoval k pomezí moravskému týmž spůsobem, jako bylo r. 1348 za nového vyzdvižení desk zemských, nýbrž i že mezi pomezím poblíž Žďáru a mezi Brnem již samostatného kraje nějakého (ku př. Tasovska) nebylo.

2. Kraje, hrady, popravy.

Kraje nazývají se velmi často jedním jménem souborným, jako ku př. 1132 Brninzco (Font r. Boh. II. 215), r. 1229, 1241 Golesisco, Goleszisko (Reg. I. 351, Dlugoš), tedy v starších pa-

*) Překlad náš následuje, srovnáme-li znění č. 910 a 911 v Reg. I. dílu.

mětech jen zřídka, kdežto v Čechách často (Zlicko, Milecko, Mežsko, Bielsko, Boleslavsko, Havransko, Božesko, Rokytensko). Byl to spůsob, jakým se ode dávna mluvívalo. Český název kraj se poměrně pozdě vyskytuje, protože starší zápisy o krajích bývají latině psány. Latinský název jest provincia (aneb druhdy districtus) a ten se vyskytuje velmi často, ovšem také v rozličném smyslu. Často přichází jako označení většího okresu, jako ku př. Olomoucka, Brněnska, Znojemska. V tom smyslu vyskytují se r. 1210 také pojmenování comitatus Brunensis, t. j. hrabství Brněnské (Reg. I. 241), r. 1138 pars Olomucensis, t. j. část Olomoucká (Font. r. B. II. 229), aneb r. 1177 terra Brunensis (ib. II. 472), 1298 terra Opaviensis (Reg. 771).

V témž smyslu mluvilo se o krajích v dokladu r. 1213 svrchu uvedeném. Za druhé značí slovo p r o v i n c i a kraj v užším smyslu čili to, co jmenoval Palacký župou. Takových krajův připomíná se v 12.—13. století několik, jako ku př. Pracovský, Úsobrněnský a j.

Konečně se vyskytuje slovo provincia i jako označení něčeho takového, což se jmenovalo ve starší době újezd, později panstvím neb šosem městským. Dobře jest to viděti na dvou dokladech, kdež se mluví k r. 1237 o újezdě Vladislavsku (Reg. I. 431, 432) a r. 1271 o důchodech „de provincia Watislauiensi“ (Reg. II. 1179). V Čechách jest kromě toho řeč o Olešnicku (1241) a Jemnicku (1277), jež se také nazývají provinciemi, ač se rozsáhlostí ani pozdějším panstvím nevyrovnávaly, ano i okolí města Poličky tak se nazývá, jak Tomkem rozluštěno (Č. Č. M. 1858 str. 338), jsouc toliko okresem, kterýž se řídil rychtářem městským. Jestliže tedy se v listu r. 1231 (Reg. I. 361) věno královny Konstancie vyčítává, totiž kraje Břecslavský, Přibyslavský, Kunovice, Hodonín, Bzenec a Budějovice, tedy se tu pokládá slovo provincia ve dvojím smyslu; neboť nelze za to míti, aby všechna ta místa v západní a východní Moravě rozestrkaná byla sídly krajův. U Budějovic ku př. je to pro blízkost Znojma, Vranova, Bítova a Přibyslavic, nehledíme-li k Mohelnu, pochybné a jeví se tu okres Budějovský buď v tom smyslu jako újezd aneb jako okres městský. Totéž bychom i soudili o Kunovicích, blízkých Buchlova, Ostroha (Ždánic), Bzence, Pracova a Hodonína, na nichž se též úředníci královští připomínají. Že se věta v listu r. 1256 (Reg. II. 39.) „A ten celý kraj Slavičínský, jenž od dlouhé doby na dobro pust býval“ na žádný kraj, nýbrž

prostý újezd vztahuje, již Palacký poznamenal. Kromě slova provincia vyskytuje se i latinské districtus o Holasicku (1238, 1240), Znojemsku (1281), Bítovsku (1294) a Loucku (1294), ale zase v rozličném smyslu. Neb o některých z nich s dostatek jest známo, že bývaly sídly zemských úřadův a po nich jmenovány větší kraje. Co se pak týče Loucka (districtus Lunensis), nazývá se toto roku 1298 (Reg. II. 710, 769) také provincia Lucensis, a kladou se sem vsi Hluk, Topolov a Slopná jižně a severně od Brodu Uherského ležící v prostranství sice dosti dlouhém, ale úzkém.

Kosmas uváděje kraj ten dvakráte k r. 1099 a 1116 pod názvem „pole Loucko", dává tím na jevo, že pojmenování jeho bylo tak topické, jako se ku př. dnes mluví o Hané. (Č. Č. M. 1875 sv. 1.)

Má-li se poznati staré rozdělení krajské, nutno jest i poznati staré zřízení krajův; ale s tím jsou veliké těžkosti. Palacký praví ve svých Dějinách (I. b. 240), že podrobné líčení administrace politické i soudní v Čechách a na Moravě za doby starší má veliké do sebe nesnáze, aniž za úsilím zpytatelův sebe snažnějším bude moci podařiti se kdy úplně. Proto také, ačkoliv ta věc nejednou líčena, přece propracování její nedospělo až ke koncům žádoucím, aby se totiž staré zřízení krajské stručně a mimo všechnu pochybnost vypsalo. Před 12. stoletím máme jen malounko zpráv v kronice Kosmově, které dopouštějí více domněnek, nežli soustavného vylíčení. Víme toliko, že na hradech sídleli úředníci knížecí, ovšem proto, že hradové byli většími osadami, a pokud lze z těch několika chudých zpráv souditi, bylo zřízení asi takové, jako ve 12. věku. Ale ačkoliv od počátku 12. století je něco více zpráv v letopisech a nepodezřelých listech, přece nedostačují k podrobnému vypsání. V 13. století přibývá zpráv podrobnějších, ač ještě po skrovnu, ale dobře se vysvětlují pozdějšími hojnými zprávami; nicméně se tu domněnkám široká cesta ponechává.

Od nejstarších dob setkáváme se s úředníky knížecími, kteří vykonávali popravu t. j. to, co se usoudilo na soudech, pečujíce i o to, aby bezpečnost nebyla porušena vraždou, násilím, loupeží, krádeží a žhářstvím, a popravujíce zločince, které mimo žalobu při účinku postihli. Jména jim dávána castellanus, praefectus, purgravius, druhdy i comes. Pod názvem castellanus přicházejí na Moravě od r. 1065 přečasto; avšak za Přemysla II. stal se tento název vzácným a pak zanikal. Vedle nich připomínají se burggravii od r. 1197 také často a od r. 1253 skorem výhradně. Praefecti při-

pomínají se v l. 1130, 1174, 1213, 1214, 1234 atd. v listech pravých i podezřelých. Jednou také se připomíná comitatus Brunensis (1210), když se tu na slovo comes (na Moravě pro tuto hodnost neobvyklé) myslelo. Že však tyto všechny názvy jedno znamenají, dovoditi lze kolikerými doklady jak českými tak i moravskými. Tak ku př. se nazývá Štěpán 1222 kastelanem a r. 1223 purkrabí na Dívčích hradech (Reg. I. 304, 310), Vok r. 1235 jednou purkrabí, podruhé kastelánem na Olomouci. Albert purkrabě Vranovský slove r. 1234 i praefectus i purcravius. Někdy se názvy ty v jednom listu (ale ovšem u rozličných osob) střídají, jakož se může v pamětech l. 1227 1247 čísti nejednou. S tímto prvním úředníkem však se i ještě jiní připomínají, jimž se dává název castellani. R. 1222 byli takovými na Znojmě Poměn, Hovořič, Děpolt, Ekhart a Arkleb bratří, Jindřich, Vlk, Velen, Branislav, Oldřich, Bohdanec, Rydkéř, Vilém a Lipolt (Reg. I. 304, 621). V Ekhartovi a Arklébovi poznáváme předky pánův z Miroslavě a Myslibořic, vzácného rodu pročež tu nemyslíme na obyčejné vojíny. R. 1223 připomínají se Diviš, Svatoslav, Holač, Kojata a Semislav jako kastelanové Olomoučtí (Reg. I. 311). R. 1251 vyskytují se Smil, Vlk a Markvart jako kastelánové Znojemští vedle Bočka purkrabě (Reg. I. 586), avšak nazývají se t. r. v listu (ib. 588), kdež vedle téhož Bočka se připomínají, castrenses t. j. ke hradu patřící. Patrné jest, že byli pomocníky purkrabě, kterýž si je sám ustanovoval, aby skrze ně snáze vykonával všechno to, co bylo jeho povinností. V zápise, který na sebe Albert z Lešan učinil (Reg. II. 982—983), zavazuje se králi takové kastelány ustanovovati, kteří by králi hrad vydali, kdyby Albert měl v zajetí upadnouti neb zemříti.

Pro latinské názvy úředníkův knížecích, o kterých něco výše bylo jednáno, není v pokladě českého jazyka jiného pojmenování (ačli se přehledne slovo purkrabě z německého vzaté), než popravce Neb nejen že se slove popravce jednou výslovně slovem praefectus vykládá (Archiv für slav. Philologie V. 1. 106), ale čteme také tetrarcha = popravce (Rieger, Zříz. kraj. 31) a praefectura = zemský súd (Hanka, Sb. 77), tedy tolik jako poprava, t. j. v tom smyslu, jak se to slovo vyskytuje v knize Rožemberské nebo ve starých půhonech. V podvrženém listu (r. 1264 dat.) asi r. 1450 zdělaném, jehož domnělé potvrzení r. 1333 též jest paděláno, klade se Vok z Rožemberka za prvního i nejvyššího popravce, purkrabě a soudce. Tím se vysvětluje, proč Václav z Michalovic žádal r. 1446

rady od Oldřicha z Rožemberka (padělatele svrchupsaného listu) jakožto nejvyššího purkrabí od starodávna Pražského a popravce této země nejvyššího, ač nejv. purkrabí byl tehda Menhart z Hradce. (Rieger, Zř. kr. str. 44.)

Popravcové neb purkrabě, kterým náležela poprava v jistém kraji, měli sídlo své na hradech knížecích. Ty byly buď nevelkého objemu, jestli k nim patřilo podhradí, aneb byly větší, jestli tu s úředníky lidé bydleli. Zřízeny bývaly na opyších hor takovým spůsobem, že na třech stranách chráněny byly boky hory, na čtvrté mocným náspem; na náspu jakož i na krajích hradiště býval plot, zřídka zeď. Druhdy býval i za náspem příkop. Hradové pozdější lišili se od nich tím, že objati bývali příkopem a náspem venkovským a měli několik věží kamennými hradbami spojených. Při pevném ústrojí, které dali své říši Přemyslovci, lze za to míti, že nikdo nesměl stavěti hrady, leč jen oni sami. (Proto rozdíl hradu a tvrze.) Až do konce 15. věku (pak se již málokterý hrad stavěl) lze sledovati, že postaviti nový hrad záviselo na povolení panovníkově, tedy že to byla věc prvotně k regaliím patřící, o čemž lze srovnati majestát daný r. 1366 (Cod. d. M. IX. 366).

Hrady, zřízené pro úředníky, byly, jak již řečeno, buď malé aneb prostřední velikosti, aby se mohly malou posádkou brániti. Kromě nich nachází se u nás a ve všech slovanských zemích množství velkých hradišť, jež bychom nazvali pevnostmi zemskými a na nichž se nebydlívalo. (Sem spadá množství domnělých keltických hradišť.) Hrazeny bývaly buď náspy aneb ohradami kamennými podle povahy krajiny. Knížata a králové je dávali zřizovati pro tu příčinu, aby se tam lidé venkovští uchránili s dobytkem, hlavním svým bohatstvím, kdyby nepřítel do země vtrhl. Rozlehlost jich veliká dopouštěla tu dobytek pásti a tím také poskytovalo se výživy lidem a nevadila velikost nic při bránění, poněvadž se tu scházelo veliké množství lidu veského. Poněvadž byly pro ochranu zemskou, povinen byl každý člověk pomáhati při jich stavění a opravování; neboť byly na náspech, sruby a ploty dřevěné a kamenné valy se sesouvaly a pak obnovovaly. Duchovenstvu byla služba ta nepohodlná a proto si záhy vymáhali milosti, aby poddaní jich od těchto robot, kteréž se v listech vykládají za nátisky, osvobozeni byli. Osvobození taková množila se pak, když staveny pevnosti nového spůsobu, totiž města hrazená po spůsobu římském. Hrady, na nichž sídlili páni, připomínají se záhy; nejlepší doklad toho jest

Hradec Jindřichův jménem svým. Poprvé se připomíná roku 1220 (Reg. I. 296). Není pochyby, že jej Jindřich Vítkovec založil; jméno pak svědčí nezvratně, že to nebylo obydlí, nýbrž hrad nebo hradec. Na Moravě se jako panské hrady poprvé r. 1238 Zubrštein a Medlov výslovně připomínají (Reg. I. 446), ač není pochyby, že již o něco dříve takové hrady postavovány. A za nedlouho potom vyskytuje se drahně takových hradův. Pravdu tuto s předešlou pravdou o regaliích lze sloučiti (ač nemá-li se mysliti na hromadné a nemoudré povolování) jen tak, že s hradem tím také spojena byla poprava neb nějaký úřad. Palacký také tak smýšlí, ale kde to praví, nepomním.

Z hradův knížecích vykonávalo se právo v kraji. Moc purkrabí ku př. Olomouckých, Brněnských, Znojemských a t. d. vztahovala se nad celým krajem. Ale vyskytují se i purkrabě takoví, kteří nebyli na tom hradě, po němž se kraj nazýval. Tak ku př. byl na hradě Lštění r. 1056 Mstiš. Hrad ten stával při hranici kraje Kouřimského. Pro kraj ten byl úřad v Kouřimi a tudíž také popravce, tedy byl purkrabě Lštěnský druhým popravcem. Nahoře mluvilo se o rozkazu markrabě Přemysla (1237), z něhož jde na jevo, že v kraji Znojemském byly toho času popravy na Bítově, Vranově, Jemnici, Mohelně a Hrádku. Purkrabě Bítovští a Vranovští nejednou se připomínají. K tomu dodáváme, že purkrabě Znojemský ještě r. 1375 měl popravu v kraji Znojemském (ač již patřil pod zemský úřad Brněnský). Neb t. r. mu skrze markrabě Jana rozkazováno, aby Mladoňovským a Měšovským to navrátil, což jim skrze lantrychtára Jemnického odňato bylo. Jako by bylo neprůvodné pokládati Znojmo, Vranov, Bítov, Jemnici a Budějovice při sobě ležící za hlavní místa tolikerých malinkých a samostatných okresů, tak by se to mělo i s Brnem a Veveřím. V 13. věku na obou byli purkrabě ze vzácných a starožitných rodův panských. Není tedy pochyby, že na každém bývala poprava, ačkoliv poprava Veverská podléhala zemskému úřadu v Brně. Blízkost obou byla příčinou, že pak úřad popravčí na Veveří neosazován; byly tedy dvě popravy, ale zpravoval je jeden úředník. Roku 1421 zastavil král Zikmund Veveří Petrovi Kutějovi, jenž se odtud psal purkrabí na Veveří, a poněvadž se mu dobře k popravě na Veveří hodil, dal mu plnou moc (1422, 22. Febr.), aby popravu na Veveří vedl a nad zlými lidmi popravoval. Na soudě Olomouckém r. 1255 (Reg. II. 25) seděli i Sudomír, komorník Břecslavský, a Smil, pur-

krabě Přerovský, čímž se dává znáti, že každý ve svém kraji měl jistou působnost, ale v jistých věcech jich kraj hleděl k právu Olomouckému.

Že i v 14. století nové popravy zřizovány, o tom se nám dokladu také dostalo. R. 1340 koupil markrabě Karel od biskupa Olomouckého vrch Tepenec samotný, totiž od vrcholu až k nejbližším dolům, aby tu založil nový hrad. Při tom si vyhradil právo, by mohl saditi na témž hradě vladaře, popravce neb jakéhokoliv jiného úředníka nebo sem dáti soud krajský, avšak tak, aby tito úředníci neb purkrabě nad lidmi a statky biskupskými moci neměli.

Purkrabím a popravcům náleželo zasahovati všude tam, kde moc soudu krajského nedostačovala, zejména trestati lidi, kteří při účinku byli postiženi a staviti vše to, co by bylo proti bezpečnosti a dobrému řádu. Jako v Čechách tak bezpochyby i na Moravě přináleželo purkrabím souditi o dluzích listovních nebo na holých listech (jež bychom srovnávati mohli s našimi směnkami) zapsaných.

O listu Zikmundově již dotčeném (1422) ukládá se popravci, aby popravu na Veveří vedl a nad zlými lidmi popravoval, totiž nad těmi, kteří ty čtyři kusy drží v Čechách vzniklé, na ně aby strahoval a na jich hrdla sahal, aby strahoval na ty, kteříž by zemi loupili, loupežníky aby mučil, ležáky zdvihal a stavoval.

(Dokončení.)

O stáří osad moravských na základě zpráv listinných.

Sestavil V. Houdek.

Sotva o jedné *desítině* všech osad moravských zaznamenána je v pamětech listovních doba jejich vzniku. Jeť na Moravě přemnoho osad takových, které povstaly za dob šerého pravěku, za dob, kdy umění písma u předků našich ještě známo nebylo. Stran takových nejstarších osad arci v archivech marně píditi se budeme po zprávě o jejich založení. Ale ani o všech osadách, již v historické, písemnými zprávami hojně ozářené době založených, nenalezneme v archivech vždycky zprávy, kdy tyto osady novější založeny byly.

Za naší doby, kdy o záležitostech sebe méně pro veřejnost důležitých vede se úřední písemné jednání, jehož výsledky namnoze uveřejňují se tiskem, je ovšem jinak o písemné prameny pro budoucí historiky postaráno, nežli za věků starších. Zejmena co se tkne zakládání osad za prvních století našeho tisíciletí, zachovaly se nám pouze zakládací listiny *měst* dle práva německého privilegovaných. A kdyby se nebylo o to jednalo, pro „časy věčné a budoucí“ vypočísti „všem, kdožkoli čísti budou“ dopodrobna „práva i svobody“ toho kterého nově založeného města, sotva by se byl takovýto protokol o založení města sepsal. Tím se vysvětluje, proč nespisovány zakládací listiny o jiných osadách nežli právě jenom o městech dle německého práva privilegovaných. Uvažme k tomu, kolik archivů obecních i jiných vzalo zkázu dříve, než historikové z nich čerpati a dáta, v jejich listinách obsažená, na jiném místě zaznamenati a historii uchovati mohli, — a nebudeme se diviti, že se nám jen o nepatrném počtu asi *300* osad moravských zachovala historická zpráva, kdy vznikly.

Ještě jiná okolnost je často na závadu přesnému určení doby vzniku osady. Za velikého zakládání měst ve XIII. století ovšem vznikala města *jedním rázem*, i mohl nám dějepis zaznamenati, že na př. Uh. Hradiště založeno bylo r. 1257., Brušperk r. 1269. atd. Podobně za dob Josefínských vznikaly opět *vesnice* jedním rázem; polnosti k některému panskému dvoru náležející rozparcelovány pro určitý počet osadníků, jimž jednotlivé podíly dány v užívání za roční poplatek a za jiné povinnosti kolonistů proti vrchnosti, — skromné domky osadníků za pomoci a podpory vrchnosti za jedno léto vystavěny — a osada byla za jediný rok jako z půdy vydupána. Tu pak právem lze říci na příklad: Skalov v okr. Olomouckém založen r. 1788., Nové Dvory v témže okresu založeny r. 1792. a pod. Ale velmi často bylo vznikání osady jenom *povlovným*, nenáhlým, obzvláště vznikání osad dělnických za pozdějších věkův, aneb osad vzniklých z tzv. *pasek* v lesnatých krajinách horských. Na příklad osada Laze v okr. Valašsko-meziříčském vznikla průběhem 18. století z porůzných domků drvoštěpů ponenáhle přibývajících. V takových případech nesnadno vytknouti jeden určitý rok jakožto rok založení osady, i nutno se v těch případech spokojiti všeobecnějším udáním delšího období, v němž osada ponenáhle se tvořila. Takové ponenáhlé tvoření osad můžeme podnes pozorovati na mor. Valašsku; zejmena vesnice okresu

Vsackého, jako Halénkov, Hošťálkov, Hovězí atd. sestávají — kromě jakéhosi jádra vesnice — ze samých daleko široko po horách roztroušených zastávek či samot neboli skupenin chalup, zárodků to budoucích samostatných vesnic. —

Většina osad, o kterých víme z listin, kdy založeny byly, pochází ze stol. 18., z dob kolonisace Josefínské; za počáteční rok této intensivní kolonisace můžeme považovati polovici minulého století, tedy r. 1750. Od nejstarších dob až po tento rok (1750) zachovaly nám písemné prameny jenom asi o *jednom stu* osad (mezi nimi o 8 městech) zprávu, kdy založeny byly. Od. r. 1750. pak až do našich dnů založeno bylo bezmála *200* osad (kromě jediného městečka vesměs dědin). Tento posledně udaný počet je zajisté více méně úplný. Nelzeť si mysliti, že by za této poměrně tak nedávné doby archivy nebyly zaznamenaly vznik některé nové osady. Jinak ovšem má se věc s počtem osad v oné první době (od nejstarších dob historických do polovice 18. stol.) založených. Neníť pochybnosti, že v této době založeno bylo mnohem více osad, než o kolika se nám zachovala psaná zpráva, kdy vznikly.

Poněvadž seznamu osad moravských, jejichž dobu založení známe, po našem vědomí dosud nikdo nepodal, máme za to, že se takovým seznamem čtenářstvu zavděčíme*).

Jako v jiných zemích vznik hlavních měst, zpravidla nejstarších v zemi, tají se v mlhách pravěku, tak ani o době, kdy obě hlavní města Moravy, druhdy Olomouc, nyní Brno, vznikla, nemáme písemných zpráv. Jen nespolehlivé zprávy pak máme o době založení některých jiných měst, jako na př. Jevíčka, které dle starších kronikářů moravských založeno r. 940. atd.

Osady moravské, o kterých máme *positivní* zprávy *listinné*, kdy založeny byly, jsou tedy tyto: Nejstarší z těchto osad je dnešní vesnice, druhdy město či staroslovanský hrad *Spytihněv* (okr. Napajedla), založený kol. r. 1030. Po celé 11. a 12. stol. pak nedovídáme se z listin o založení ani jedné osady. Až z doby kol. r. 1200 víme, že tehdy položen základ městu *Hranicím* a snad i některým okolním vesnicím, jako *Střelné* a *Kozím Loučkám*, ačkoliv listiny nepřipomínají přímo jejich založení, nýbrž jen nepřímo jejich nedávný vznik. Teprva ve 13. stol. za vzniklého tehdy velikého ruchu zakládacího máme určitější zprávy, a sice

*) Hlavním pramenem při sestavování seznamu tohoto bylo nám dílo Volného: Die Markgrafschaft Mähren.

následující: Krátce po roku 1242. založen Šternberk, kol. r. 1250. vznikl *Žďár Zámek*, po r. 1256. založena *Lipová* (okr. Uh Brod), r. 1257. založeno *Hradiště Uherské*, kol. r. 1260. znova vystavena *Litovel*, r. 1241 od Tatarů zbořená; r. 1269. vystavěn *Brušperk*, kol. r. 1270. *Bránky* a r. 1297. *Brňov*, obě poslední osady v okr. Val.-meziříčském; bezpochyby též ve 13. stol. založen *Fulnek* a kol. r. 1300. *Frenštát*; r. 1340. vznikla *Poteč* (okr. Uh. Brod) a téhož roku vystavěny *Val. Klobouky* na jiném místě, než kde do té doby stály; r. 1359. založen *Štramberk*. —

Ze stol. 15. pochází ves *Čeladice* (okr. Hustopeč); o jiných v tomto stol. založených osadách nevíme. Od té doby však počínají zprávy listinné o zakládání osad opět býti četnějšími.

Ve *stol. 16.* vzniklo po našem vědomí — 7 osad., tot. v okr. Šumberském: *Grunt* kol. r. 1570; *Rudkov* kol. 1575, a *Klepáčov* (Kleppel) r. 1594; v okr. Rymařovském *Ebersdorf* kol. 1560; v okr. Hranickém *Posvátno* r. 1588., konečně na Dačicku *Hory* r. 1567.

Ve *stol. 17.* založeno bylo — pokud víme — *29* osad, a sice: v okr. Sumberském *Pekáčov* (Beckengrund) r. 1612, *Vrbno Velké* a *Malé* r. 1615, *Petříkov* kol. 1617, *Přemyslov* kol. 1660., *Kröneshof* kol. 1680., *Sklenov* r. 1689; *Temenice Horní* a *Moravice Horní* v tomto okresu vznikly průběhem 17. století, rovněž tak *Karlov* na Zábřežsku; v okr. Šternberském: *Olštátl* r. 1610., *Karlovec* kol. 1640., *Novopláň* kol. 1690. a *Hartice* po r. 1692; v okr. Litovelském: *Březina* kol. 1610., *Háčky* v první polovici 17. stol. a *Hrochov* kol. 1680; v okr. Třebovském: *Nectava* kol. 1660; v okr. Novoměstském: *Čechomez* r. 1616. a *Jimramov Nový* kol. 1660; v okresu Velkomeziříčském *Laštovičky* kol. 1609; v okr. Dačickém: *Zdenkov* r. 1655.; v okresu Kyjovském znova osazeny pusté *Skoronice* r. 1660; v okr. Uh.-hradišťském: *Žutava* kol. 1680. a *Karlovice* kol. 1690; v okr. Holešovském *Rusava* (Rotálovice) koncem 17. stol., konečně v okr. Val.-meziříčském: *Bečva Horní, Prostřední* a *Dolní* kol. polovice 17. stol.

Z první polovice 18. stol. pochází 23 osad, tot. v okr. Rymařovském *Veveří* r. 1720; v okr. Třebovském *Chobyň* a *Šubířov* kol. 1710; v okr. Olomouckém *Pavlovice* r. 1745; v okresu Hranickém *Daskabát* zač. 18. stol., *Novosady* r. 1707. a *Heltinov* r. 1719; v okr. Místeckém *Hukvaldy a Lišůvky* zač. 18. stol. a *Trojanovice* kol. 1750; v okr. Val.-meziříčském *Vel. Karlovice* kol. 1710; v okr. Holešovském *Rajnochovice* r. 1721; v okr. Víškovském *Pa-*

řezovice kol. 1750; v okr. Brněnském *Adamov s Josefovem* r. 1732; v okr. Velkomeziříčském *Enkenfurt* r. 1737; v okr. Novoměstském *Milové* kol. 1750; v okr. Krumlovském *Kordula* mezi 1710 a 1730; v okr. Jihlavském *Nový Svět* kol. 1750; v okr. Znojemském *Hostěhrádek* kol. 1710.

O následujících osadách víme pouze, že vznikly *průběhem 18. stol.*: Engelsthal, Koutkovník (Winkelsdorf), Sklenná a Schönthal (okr. Šumberk), Harrachov (okr. Rymařov), Václavov (okr. Zábřeh), Libštejn (okr. Třebová), Lhota (okr. Hranice), Oppersdorf a Světlov (okr. Místek), Laze (okr. Val. Meziříčí), Franckovice a Karlovice (okr. Holešov) a Nová Ves (okr. Mikulov). —

Zbývá ještě výčet osad založených od polovice 18. stol. až do doby nejnovější; při výčtu tomto postupovati budeme pro lepší přehled dle bývalých šesti krajů moravských (Olomoucký, Přerovský, Hradišťský, Brněnský, Znojemský, Jihlavský) souvislým řetězem od severního cípu Moravy do jihozápadního. Založeno tedy

I. v bývalém kraji **Olomouckém** právě *100* osad, a sice:

1. v okr. *Šumberském 14* osad, tot. r. 1769. Nový Rumburk, kol. 1770. Ludvíkov, r. 1771. Plech, r. 1773. Filipov, Stettendorf a Švagrov Dolní; po r. 1788. Blumenbach, r. 1800. Haimerlov, Kronešov a Valbergov. O Adamově, obou Alojzovech (Aloisthal a Aloisdorf) a o Štěpánově víme pouze, že vznikly po r. 1750.

2. V okr. *Rymařovském* vznikly v této době: Ferdinandov r. 1760. a pak Kněžpole (Herzogsdorf) a Růžená, jichž rok založení není znám.

3. V okr. *Zábřežském* vzniklo v tomto období *19* osad totiž: r. 1779. Dlouhá ves, Hynčinov, Křižanov a Moletín Nový; r. 1782 Hraničky; r. 1786. Mitrovice, Švagrov Horní a Tkánovice; r. 1787. Koloredov, Teodorov a Waldsee; kol. r. 1800. založen Filipov, Lichtenštejn a Rudolfov; rok založení Bukové, Mírovečku, Pančavy, Pasek a Zavadilky čili Čtyrdvorů, kteréžto osady vznikly vesměs po r. 1750., není znám.

4. V okresu *Třebovském* založeno od r. 1750. osad *13*, totiž: r. 1786. Bílá studně (Lichtenbrunn), Novosady, Pohora a Přívěsť; r. 1787. Ludvíkov a Nová Roveň; r. 1788. Šarlotka, roku 1790. Friedenthal, Langendony a Mariánov. Trpín a Ošíkov vznikly koncem 18. stol., Vysoká pak vůbec v tomto období.

5. V okr. *Litovelském* pochází *17* osad z doby po r. 1750., a sice: r. 1780. založena Nová dědina (Schröffelsdorf) a Neustift;

r. 1781. Haukovice; kol. r. 1784. vznikly Slavíkov a Zavadilka; r. 1785. Klárky, Michnov a Střelná; r. 1786. Labutice, Novosady, Růžov a Veselá; kol. r. 1800. vznikly Dvorek (Feldhof) a Kandia; rok založení osady Na dolách a Nemrlova, v tomto období vzniklých, není znám.

6. V okr. *Šternberském* v této době vzniklo *10* osad: r. 1783. založen Lichtenthal, r. 1784. Nové dvorce, r. 1785. Valberk, r. 1786. Jilkov, r. 1789. Krnov (Jägersfeld) a Strokovice; v téže době vznikly Haimerlov, Krahulčí, Obergrund a Ochsenstall, jichž rok založení znám není.

7. V okr. *Olomouckém* pochází *6* osad z tohoto období; založenť r. 1785. Rolsberk, r. 1786. Sokol a Geblov, r. 1788. Skalov, r. 1792. Nové Dvory (obec Biskupství); také Novosady vznikly v této době.

8. V okr. *Prostějovském* založeno *13* osad, a sice: r. 1784. Alojzov, r. 1785. Holubice, Nechutín, Otonovice a Václavice, r. 1786. Antlerka a Marjelikov, r. 1788. Hablov a Nové Ptení, r. 1789. Čelechovská Kapla, r. 1791. Seilerov, r. 1798. Vincencov; z téže doby pochází Henneberk.

II. V bývalém kraji **Přerovském** založeno od r. 1750. osad *29*, které se na jednotlivé politické okresy dnešní takto rozdělují: 1. V okr. *Kroměřížském* založena jediná, totiž r. 1786. Milovice. — 2. V okresu *Přerovském* založeno *10* osad, totiž: r. 1772. Lapač, r. 1785. Císařov, Strerovice, N. Tvorovice a Unčice; r. 1788. Grymov a Oldřichov; r. 1789. Henčlov; konečně vznikl v téže době také Annov. — 3. V okr. *Hranickém* vznikly za tuto periodu *4* osady, totiž: r. 1788. Zákřov, r. 1799. Kocourov; Prusinovice vznikly v 2. polovici 18. stol. a tak bezpochyby i Rybáře. — 4. V okr. *Novojičínském 6* osad: r. 1776. Grafdorf, r. 1789. Hájov a Růžídůl, r. 1790. Hárty, r. 1798. Prchalov; konečně též Košátka. — 5. V okresu *Místeckém 7* osad: roku 1789. Antoninov, Ptáčník a Zelinkovice; r. 1790. Bezkyd, Koloredov a Starý dvůr; o Mitrovicích pak známo jen, že vznikly koncem 18. stol. — 6. V okr. *Valašsko-meziříčském* konečně založena jenom Vrchová r. 1788.

III. V bývalém kraji **Hradišťském** vznikly za tuto periodu jenom *4* osady, vesměs v okresu *Hradišťském*, tot. r. 1786. Čeronín a Modrá; bez udání roku Chum a Salaš. (V okresích Holešovském, Uh.-brodském a Kyjovském není ani jediné osady z této doby.)

IV. V bývalém kraji **Brněnském** založeno od r. 1750. osad *27*, totiž: 1. V okresu *Hodonínském 4*: r. 1774. Terezov, r. 1782.

Josefov, r. 1784. Nový Potvorov a r. 1789. Žižkov. — 2. V okr. *Hustopečském 3*: r. 1784. Rozářín, r. 1786. Kašnice a r. 1790. Otmarov. — 3. V okr. *Víškovském 7*: kol. r. 1763. Březina a Zelená hora; kolem roku 1770. Hamiltony, r. 1785. Mannersdorf, r. 1786. Kavryánov, roku 1789. Noska a roku 1790. Terešov. — V okr. *Brněnském 6*: r. 1783. Ugartov, r. 1784. Mokrá hora a Zinsendorf, roku 1785. Proseč, r. *1787*. Juliánov a roku 1804. Mannsberk. — 5. V okr. *Boskovském* konečně 7: roku 1760. a kolem toho roku: Housko, Karolín, Molenburk a Rojendorf; r. 1762. Pavlov a roku 1813. Mariánov. O Klepáčově pak víme pouze, že vznikl v 2. polovici 18. stol. (V okr. Mikulovském není z této doby žádné osady.)

V. V bývalém kraji **Znojemském** založeno v této periodě 7 osad, vesměs v dnešním okr. *Znojemském*, totiž: r. 1785. Filipov a Ves Němčí; r. 1786. Frainersdorf, r. 1787. Gerstenfeld, r. 1789. Nová Ves (Prokopov), r. 1798. pak druhá Nová ves a Liliendorf.

VI. Konečně v bývalém kraji **Jihlavském** vzniklo od r. 1750. osad *24*, a sice: 1. V okr. *Velkomeziříčském* r. 1787. Otmarov a kol. r. 1800. Cyrilov. — 2. V okr. *Novoměstském 10*: kol. 1770. Josefov, r. 1787. Veselíčko, r. 1788. Cikhaj, r. 1789. Kocanda, roku 1790. Suky, kolem r. 1800. Brušovec a Cikánka, r. 1807. Kasany. Bez udání roku: Paseky a Široké pole. — 3. V okresu *Jihlavském 7*: r. 1770. Handelsdorf, r. 1778. Sachsenthal a Waldhausen; nového původu jsou také Beranov Malý, Lipina a Loudilka; zdali též Votín, nechceme určitě tvrditi. — 4. V okresu *Dačickém* konečně 5 osad: roku 1788. Vosoudov, r. 1789. Bedřichov, r. 1798. Poldovka; bez udání roku Nepomuky a Vapovice. —

To jsou tedy osady moravské, o nichž nám archivy zprávu podávají, kdy vznikly. Jest jich — jak řečeno — sotva desátý díl všech osad moravských. Prameny psané podávají však i o ostatních osadách alespoň nepřímé pokyny o stáří jejich; lzeť *z pravidla* za to míti, že osady starší v listinách *dříve* se vyskytují nežli osady novější. Také je jisto, že osada, která se na př. až do samého stol. 17. nebo 18. ve pramenech psaných nepřipomíná, sotva před 17. neb 18. století vznikla. Tak na př. nepřipomíná se ves *Elba* (okr. Sumberk) dříve nežli až r. 1620., *Franko-Zhořec* (okr. Vel. Meziříčí) poprvé r. 1676., Kluzov (okr. Litovel) teprva v 17. stol. Nepochybíme tedy zajisté, kladouce vznik osad těchto do stol. 17. nebo nanejvýš 16. Úsudek tento však, čím starší jsou první zprávy o té které osadě, tím je méně spolehlivý, poněvadž je snadno

možno, že osada, která se v listinách po prvé na př. teprva ve stol. 13. nebo 14. připomíná, již mnoho set let před tím existovala. Stáří takových, již za starších věků připomínaných osad tedy na základě zpráv písemných nedovedeme určiti. Tu jest nám buďto spokojiti se dobou první zmínky listinné o nich, anebo zkoumati prameny jiné.

Přesahovalo by to úzký rámec této rozpravy a unavilo příliš čtenáře, kdybychom chtěli o *všech* osadách moravských uváděti, kdy se o nich v pramenech psaných *poprvé* zmínka děje. Ale bude snad zajímati širší kruhy, zvěděti, o kterých osadách moravských aspoň za *nejstarších* historických dob prameny psané se zmiňují. Chceme tedy uvésti aspoň osady, *do r. 1200.* v listinách připomínané, do toho roku, který se pokládá za onen veliký mezník mezi dobou staroslovanskou naší vlasti a dobou pozdější, v níž vliv německý stále větší převahy nabývá.

Do r. 1200. tedy připomíná se na Moravě taktéž asi *300* osad, které ovšem před tím rokem, kterého se poprvé připomínají, snad po mnoho věků již existovaly a z nichž nejedna během věků zpustla a zašla, mezi těmito některé beze vší památky, tak že se ani určiti nedá, ve kterém kraji vlasti naší stály. Tyto zašlé osady nás v přítomné úvaze nezajímají, ježto pojednáváme pouze o stáří osad dosud existujících. Jako jsme tedy podali seznam osad, jichž rok nebo aspoň přibližná doba založení je známa, tak chceme nyní podati seznam těch dnešních osad moravských, o kterých je diplomaticky zjištěno, že již *před r. 1200.* existovaly.*)

Že známe poměrně velký počet těchto osad, to děkovati sluší té okolnosti, že jednotlivé chrámy a kláštery byly v těch dobách statky nemovitými v různých osadách bohatě nadány a že jim nadání toto od knížat listinami potvrzováno bylo. Takovéto listiny, na moravská jména osadní bohaté, jsou zejmena listina o nadání kláštera Rajhradského z r. 1048., kostela Boleslavského v Čechách z r. 1052., kláštera Hradišťského u Olomouce z r. 1078., kláštera Opatovského z r. 1086., nade všecky jiné však památná nadační listina Olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka z r. 1131. o nadání biskupského chrámu Olomouckého, chrámu Spytihněvského a Břeclavského.

*) Seznam tento sestaven je na základě Indexu k Erbenovým Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I. — s použitím Wolného: Die Markgrafschaft Mähren a dra. H. Jirečka: Morava do r. 1200. (v Památkách archaeol. a místop. III.).

Arci zbývá topografii ještě leckterou záhadu stran mnohého v těch listinách zaznamenaného jména rozluštiti a nejednu věc spornou rozřešiti. Nemluvíme ani o tom, že mnohé jméno osadní od těch dob valně se změnilo; ale hlavní obtíž působí četné osady stejnojmenné, jako n. př. Biskupice, jichž je na Moravě čtvero, Opatovice, kterých je tolikéž, Popovice, jichž je sedmero atd. Jmenujíť listiny osady ty bez bližšího označení, ve kterém kraji či župě která leží. Okolnosť tato byla příčinou, že Volný v topografii své, nemoha se v četných případech rozhodnouti, o které z více stejnojmenných osad ta která stará zpráva platí, velmi často právě nejstarší a tudíž nejcennější zprávy takové jednoduše ignoroval. Vydatný — ač nikoli konečný — krok ku rozluštění této otázky učinil Dr. Hermen. Jireček ve svém znamenitém článku: „Morava do roku 1200“ (v Památkách archaeol. a místop. III.), kdež otázka osad stejnojmených rozhodnuta je někdy v nesouhlase s Volným — dle toho, kterému kostelu ta která ves patřila, na základě té — zajisté oprávněné — domněnky, že vsi ku nadání jednotlivých kostelů patřící ležely v bližším okolí dotyčného kostela. Přesné určitosti na závadu je ve článku Jirečkově mlhavé starodávní rozdělení Moravy na župy — s hranicemi nad míru neurčitými; jsouť dnes některé stejnojmenné osady tak blízko sebe položeny, že ani z pojednání Jirečkova nelze v některých případech nabýti jistoty, které z více stejnojmenných osad stará ona zpráva se týká. A nebude asi tak snadno na základě pouhých studií archivních záhady tyto rozřešiti; bude asi potřebí uvážiti i jiné momenty pro stáří osad rozhodující. My však nechtějíce psáti kritický rozbor ani topografie Volného ani zmíněného článku Jirečkova, ponecháme prozatím sporné osady ve své míře a uvádějíce je, odvoláme se prostě ku mínění buď Volného buď Jirečkovu. Uvedeme osady před r. 1200. připomínané dle bývalých 6 krajů a — uvnitř jejich hranic — podle dnešních okresů politických, a počneme opět severním cípem Moravy, abychom skončili koutem jihozápadním.

Předeslati sluší, že před rokem 1000. pouze o Olomouci k r. 863. a Brnu k r. 884. zmínka se děje a to v listinách za podvržené pokládaných. Letopisy Fuldenské pak z téže doby zmiňují se o starém Velehradě nejmenujíce ho tímto jmenem. — Ve stol. X. pak neděje se o moravských osadách vůbec žádná zmínka. Osady v seznamu následujícím uvedené čtou se tedy v listinách XI. a XII. století.

I. Bývalý kraj **Olomoucký:** V okresích *Šumberském* a *Rymařovském* nejmenuje se do r. 1200. osada *žádná.* 1. V okr. *Zábřežském* připomíná se k r. 1029. hrad Úsov, k r. 1131. Mohelnice, Loštice, Žadlovice a (dle Jirečka) Drozdovice. 2. V okr. *Třebovském* r. 1086. Úsobrno, r. 1131. Biskupice, r. 1145. Jevíčko; dle Volného také Uhřice, k r. 1078. připomínané. 3. V okr. *Litovelském* připomínají se k r. 1131. Medle, Haňovice, Myšlichovice (Myslejovice), Cholina, Hluchov; k r. 1160. Náklo a (dle Jirečka) Střelice k r. 1131. a Želechovice k r. 1160. — 4. V okr. *Šternberském:* k r. 1131. Mladějovice, Hnojice, Žerotín; (dle Jirečka) Lašťany k r. 1078., Lužice k r. 1131. a Libuš k r. 1160. — 5. V okresu *Olomouckém* čtou se ve stol. XI. tyto osady: kol. 1028. Olomouc, k r. 1031. Dub a Tážaly; k r. 1078. Hejčín a klášter Hradiště, kol. 1087. Topolany; ve stol. XII. k r. 1107. Hněvotín, k r. 1131. Bejstročice, Bukovany, Loučany, Náměšť, Nemilany, Nenakonice, Přáslavice, Rataje, Řepčín, Skrbeň, Slavonín, Varhošť a Samotišky (ve formě Semitěšici). — 6. V okr. *Prostějovském:* kol. 1127. Vítonice, k r. 1131. Biskupice, Čechy, Držovice, Kostelec, Lutotín, Ohrozim, Olšany, Ptení, Služín, Smržice, Stichovice, Třebčín, Žarovice a (dle Jirečka) Prostějov (psaný Prostějovici); k r. 1160. Březovice (Vřesovice) a (dle Jirečka) Hradčany.

II. Bývalý kraj **Přerovský:** 1. V okr. *Kroměřížském:* k r. 1078. Kyselovice*), k r. 1110. Kroměříž, k r. 1131. Četechovice, Divoky, Jarohněvice, Kunkovice, Kvasice, Litenčice, Lubná, Němčice, Těšany Hrubé; k r. 1159. Pačlavice, k r. 1160. Zlobice. — 2. V okresu *Přerovském* k r. 1052. Přerov, k r. 1086. (dle Jirečka) Ivaň; k r. 1131. Dlúhonice, Kovalovice, Lobodice, Moštěnice Horní, Opločany, Penčice, Srbce, Věrovany; k r. 1145. Říkovice; k r. 1160. Čelčice, Obědkovice, Prusy; k r. 1174. Uhřičice. — 3. V okr. *Hranickém* k r. 1131. Těšice a Zámrsk, pak (dle Jirečka) Milotice a (dle Volného) Paršovice**) — 4. V okr. *Valašsko-meziříčském* : k r. 1065. Lazníky, k r. 1131. Choryň a Kladoruby. — V okr. Novojičínském a Místeckém nepřipomíná se do r. 1200. osada *žádná.*

III. Bývalý kraj **Hradišťský**: 1. V okr. *Holešovském*: r. 1028. Holešov (Holešovici), r. 1131. Biškovice, Martinice, Roštění, Turo-

---

*) Jireček vztahuje tuto zprávu ku Kyselovu v okr. Olomouckém.

**) Jireček vztahuje zprávu tuto k Pařezovicím v okr. Výškovském, kterážto osada však dle Volného vznikla teprve v polovici 18 stol.

vice, Zahnašovice a (dle Jirečka) Kostelec; k r. 1160. (dle Volného) Hradčany*) a (dle Jirečka) Želechovice**). — 2. V okr. *Hradišťském*: k r. 1043. Kostelany, r. 1131. Ořechov, Otrokovice, Stříbrnice, Tlumačov, Tučapy, Velehrad a (dle Jirečka) Sušice; k r. 1196. Kunovice. — 3. V okr. *Uh. brodském*: k r. 1030. Bánov (Bojanov), k r. 1087. Bojkovice, k r. 1131. Brod, Biskupice, Mladotice, Ořechov Vel., Prakšice, Vasilsko. — 4. V okr. *Kyjovském*: k r. 1126. Kyjov, k r. 1131. Dambořice (Domabořici), Hysle, Lovčice, Sobůlky, (Sobolkovice), Strážovice, Žadovice (Jireček píše Žarovice) a Želetice (Želidědici).

IV. Bývalý kraj **Brněnský**: 1. V okr. *Hodonínském* připomínají se: k r. 1052. Břeclav (dnešní *Stará* Břeclav) a Hodonín, k r. 1055. Podivín, kol. 1086. Strážnice, k r. 1131. Ratiškovice; k r. 1190. Čejkovice, k r. 1195. Bojanovice Dolní. — 2. V okr. *Vížkovském*: kol. r. 1029. Víškov, k r. 1034. Pustoměř, k r. 1131. Blažovice, Čerčín (Črnčín), Dědice, Dražovice, Hlubočany, Křižanovice, Němčany, Podivice, Rašovice, Rostěnice, Velešovice, Želč; k r. 1167. Švábenice, k r. 1183. Ivanovice. — 3. V okr. *Boskovském*: k r. 1043. Sebranice, k r. 1052. Drnovice, k r. 1113. Knihnice, k r. 1131. Blansko a Rájec, k r. 1145. Letovice, Pamětice, Vážany a (dle Jirečka) Sudice. — 4. V okr. *Brněnském:* Brno k r. 1052; k r. 1048. Domašov, k r. 1131. Modřice a (dle Jirečka) Ořechov; k r. 1168. Tišnov (Tišnovici), k r. 1197. Maloměřice a Oslavany. — 5. V okr. *Hustopečském*: V XI. stol. k r. 1048. Loučka, Opatovice, Popovice, Rajhrad, Rajhradice; k r. 1051. Strachotín, k r. 1055. Šitbořice (Ješutbořici); ve XII. stol. pak k r. 1131. Brumovice, Bojkovice (Vojkovice), Mikulčice, Zatčany. — 6. V okr. *Mikulovském* připomíná se do r. 1200. jediná osada Troskotovice k r. 1052.

V. Bývalý kraj **Znojemský**: 1. V okr. *Znojemském:* v XI. stol. k r. 1052. Bítov, Blatnice, Hrádek (něm. Erdberg), Klášter Louka, Šanov (druhdy Šanovice), Vranín Dolní (na uranie) a Znojmo; k r. 1092. Kravsko; ve stol. XII. r. 1131. Černín, Jakubov, Mašovice, Probice, Prusy Mor., Vyčapy; k r. 1190. Domamily, Litohoř, Mramotice, Popovice, Sedlešovice. — 2. V okr. *Krumlovském:* k r. 1052. Plešice, Rokytnice („hrad" Rokyteň), pak (dle Jirečka)

*) Dle Jirečka jsou touto zprávou míněny Hradčany na Prostějovsku.
**) Dle Jirečka existovaly již ve XII. stol. oboje Želechovice (v okr. Litovelském a Holešovském), ačkoli do r. 1200. čte se jméno toto pouze jednou.

Jamolice (Janolusi) a Našiměřice*); k r. 1131. Dobřinsko a Biskupice, k r. 1190. Křepice a Loděnice.

VI. Konečně bývalý kraj **Jihlavský**: 1. V okr. *Velkomeziříčském* jenom Velké Meziříčí k r. 1197. — 2. V okr. *Novoměstském* jen Radešín k r. 1031. a Unčín k r. 1131. — 3. V okr. *Jihlavském*: k r. 1108. Cerekvice, r. 1167. Příseka, r. 1174. Stonářov (Staniměř) a r. 1197 (dle Jirečka) Zhoř. — 4. V okr. *Třebíčském*: k r. 1059. Kojetice, kol. 1086. Opatov, r. 1145. Třebíč, r. 1190. Brancouze (Braňsudici) a r. 1197. (dle Jirečka) Svatoslav a Sedlec (Sedlici). Konečně 5. v okr. *Dačickém* k r. 1184. Dačice**), k r. 1190. Hobzí Staré (Gobza) a r. 1197. Jemnice.

Toť tedy jsou ony dosud existující osady moravské, které se již před rokem 1200. v listinách připomínají, — ovšem mimo četné jiné osady, které mezi tím spustly a zašly. Dá se arci předpokládati, že ještě mnohá jiná z existujících dosud osad moravských již před r. 1200. tu byla, neboť hned po r. 1200. uvádějí listiny hojnost nových jmen osadních. Nám však jednalo se tuto doslova o seznam osad do r. 1200. v listinách připomínaných, a zajisté i tento výčet osad podává názorný obraz tehdejšího osazení vlasti naší: vidíme z něho, že celé pásmo Jeseníku, pak krajina Lašská a konečně pahorkatina českomoravská severozápadně od Brna do r. 1200. byla buď úplně pusta, buď jen velmi sporými osadami zalidněna. Nejlepší názor o postupném osazování vlasti naší podala by historická mapa Moravy, na které by zvláštní barvou označeny byly osady staré, n. př. již před r. 1200. existovavší, a jinou barvou osady novější, zvláště za posledních století založené. Na mapě takové vidělo by se, že za starých dob, před r. 1200. osazeno bylo hustě předně celé široké údolí Moravy od severního konce Hané na Mohelnicku až do Podluží, pak na pravém břehu Moravy poříčí Dyje, dolní tok Svratky, Svitavy a Jihlavky, na levém břehu Moravy pak dolní tok Bečvy a moravské Slovensko.

Srovnáme-li pak dislokaci čili rozmístění mor. osad starých, již před r. 1200. připomínaných, s rozmístěním osad novějších, jejichž doba založení je nám známa, tu se objeví, kdy ony do r. 1200. neosazené části Moravy osadníky oživovati se počaly.

---

*) V dotýčné listině čte se zkomolenina „Bechamirih", což Erben v Regestech I. vykládá na Bítomice, Jireček pak na Našiměřice.

**) Letopis Jarlochův (Prameny dějin českých II. 497.).

Krajina Lašská počala živnouti již od r. 1200., Novoměstsko pak a Valašsko asi ve stol. XV. a XVI., kdežto nejpozději zalidňovati se počalo Šumbersko a Rymařovsko, tot. teprva od r. 1600.

Prudnicko příslušenstvím někdy moravským.

Píše Vincenc Prasek.

Doposud nikde v našich historických spisech, na kolik mně povědomo, od domácích spisovatelů nebylo poukázáno k tomu, že Prudnicko hraničící s enklavou Osoblažskou příslušelo k Moravě čili ku kraji Holasovskému, později jmenovanému Opavským. Proto také pokládalo se za to, že nynější Osoblažsko, jak to na hranicích rakousko-pruských viditelno, hraničilo bezprostředně se starým knížetstvím Opolským, t. j. Prudnicko slušelo do Opolska.

A není se tomu proč diviti, že nikdo z našich dějepisců k té věci nepoukázal, neboť sám, jakkoli se podrobnou topografií země Opavské zabývám déle než 18 let, nemohl jsem uvěřiti Weltzlovi,*) který totéž tvrdí.

Přestal jsem o tom pochybovati po bedlivém přečtení úplné listiny v Cod. dipl. Sil. VI. 178. uveřejněné, které jsem si proto byl nevšiml, že z jejího regestu na str. 3. nebylo nic závažného tušiti.

Dle zpomenuté listiny l. 1337. majestátem daným dne 6. ledna ve Vratislavi král Jan s vědomím syna svého Karla knížeti Bolkovi Nemodlínskému za 2000 hřiven prodává újezd Prudník, položený při zemi Opavské, tu zástavu, kterou král byl vyplatil od Alše z Chřenovic, jak to zboží páni z Rožmberka před tím byli drželi, a Prudník od Čech, Moravy i od země Opavské odděluje a k zemi Nemodlínské přilučuje, aby to zboží na právě polském držel kníže Bolek.**)

Tato listina jest dvojnásob závažná: předně, že ohlašuje, kdy Prudnicko přestavši náležeti k původním zemím českým do

---

*) Geschichte der Stadt Neustadt 1870.

**) „Districtum, terram et civitatem, qui Prudnik in vulgari seu Nova civitas . . . in regno nostro, sitos juxta terram Oppavie . . . . Adiungentes eciam dictos districtum, terram et civitatem . . terre Falkenbergensi, ipsos a terra Boemie, Moravie et Oppavie separantes, volumus . . ut eos possideat Jure Polonicali ducali."

svazku se zemí Slezskou (polskou) se dostalo; za druhé, že nám také oznamuje, kteří páni Prudnicko kdysi drželi, totiž Rožmberci.

Kromě zpomenuté listiny poskytla mně nepatrná zmínka v majestátě krále Přemysla Otakara II. z r. 1265, kterým Herbortovi z Fulštejna na zboží Chřenovské dává výsady, úplné světlo, zmínka totiž, že se Herbortovi udělují takovéže svobody, „jaké jsme Vokovi někdy z Rožmberka a jeho synům, což vědomá věc, byli udělili na všech jeho statcích v kraji Opavském položených.“ *)

Jakmile obsah tohoto majestátu (a Weltzel ho ještě neznal) byl uveden ve spojitost s předešlým, nabyla třetí listina z r. 1260., kterou pan Vok z Rožmberku před svou smrtí klášteru od něho založenému, Vyšněbrodskému v Čechách, vydává „ves Kotchen v zemi Opavské,**) plné své váhy a platnosti.

Uvedením těchto tří dokladů bylo by vlastně již povědomo všecko; avšak třeba prokázati ještě, co k Prudnicku náleželo? kudy vedeny byly nejsevernější hranice moravské?

Také k těmto otázkám bylo by možná zkrátka odpověděti; ale zjištěním příslušnosti Prudnicka k Moravě čili k Opavsku nalezeno ne jedno ohnivo k dlouhému řetězi obecných událostí, nýbrž spíše veliké ohnivo několik řetězů spojujících.

Proto o tom o všem, co se záležitostí Prudnickou souvisí, pořádkem letopisným promluvíme.

Když Dudík***) praví, že severní hranice moravské, tudíž i biskupství Olomouckého, celkem od dob nejstarších zůstaly tak nepromĕnĕny, jak se zjevují na Wielandově mapě r. 1736. vydané, není ta věc nikoli tak jednoduchá, neboť nemluvíc o malé úpravě hranic u Lisotic l. 1327. provedené,†) víme, že od Moravy k Opolsku odpadla celá ves Radslavice. Taktéž vsi Šonov, Klezín a Tomnice od Opolska k Moravě připadlé zase navráceny byly zemi Opolské.

Biskupství Olomoucké pak po roce 1318. pozbylo dílu vsi „Cristendorfu“ t. j. Kræschendorfu čili Křížkovic.††) Také

*) Cod. dipl. Mor. IX. 374.

**) Pangerl in font. rer. austr. II. XXIV.

***) Troppaus Stellung 240.

†) Dle nové listiny pisateli od Dra Weltzla sdělené.

††) Viz hist. topografii země Opavské.

Edelštejnsko s hradem Edelštejnem, městem Cukmantlem a se vsemi Hermanovicemi i Arnoltovicemi připadlo l. 1480. k Nissku. Posléze, jak jsme již pověděli, l. 1337. Prudnicko přešlo ku knížetství Nemodlínskému.

Kdybychom z toho přehledu pohyblivosti hranic značnější ani neseznávali, však zvláštností zůstane, že všecky ty poměry týkají se území na západ nejzáze, na sever nejvýše položeného.

Jest ovšem ku pravdě podobno, že severozápadní a severní hranice Moravy, na kolik je touto rozpravou zjistíme pro 13. století, zůstaly z hruba nezměněny, jak za Břetislava byly ustanoveny, když l. 1054. Vratislavsko s příslušenstvím pro ukončení válek českopolských králi Kazimírovi byl pustil; ale spory o hranice a poměry hranic udávaly se ve 13. století právě na Osoblažsku a Prudnicku.

Nejstarší takový spor nám známý — na Nissku — zavinil markrabí Vladislav Jindřich, an okolo l. 1220. od svých kovkopů kostelu Vratislavskému dal zabrati zlaté báně nejspíše na Frývaldovsku a jich do své smrti nevydal přes nařízení a soudní stíhání papežské stolice. Že je potomně král Václav za to požádaný vydal, hádáme z toho, ano se později nijakých sporů mezi zeměpány kraje Opavského a biskupy Vratislavskými nezpomíná do r. 1281.

Hraničiloť biskupství Vratislavské s Moravou, t. j. s krajem Opavským, na prostoře dosti nepatrné, od hory Sněžky (Praděda) až po Cukmantl.

Za to knížetství Opolské (staré) sousedilo s Moravou, rozděleno řekami Ostravicí a Odrou, od uherských hranic až po Bohumín, od Bohumína směrem severozápadním od řeky Pštiny až po Osoblahu i až po horní tok řeky Prudníka.

První zprávu o sporu hraničném diecese Olomoucké a Vratislavské v kraji Holasovském máme z r. 1229., kdy papež Řehoř IX. nařídil biskupovi Krakovskému a proboštům Pražskému i Krakovskému, tento spor, jenž se již po několik let vleče, rozsouditi.*)

Že spor ten mohl vzniknouti jen na Osoblažsku, kde kostel Olomoucký od r. 1107. měl statky, lze hádati s bezpečností, poněvadž k této krajině nesou se další zprávy podobné.

Okolo těch časů drželi zboží při řece Prudníku dva bratří Jan a Domaslav, synové Žibotovi. Když tedy po smrti Domaslavově

*) Cod. dipl. Mor. II. 215.

Jan listem daným v Prudině l. 1233. pořizoval poslední svou vůli, odkázal jisté statky na záduší kostelům Vratislavského biskupství. Zejména pořizuje o vsi Kresov, Prudinu (V.), Tisovice, Lubře a Hostonu jakožto nesporné; o ostatním zboží, jež připadne k Moravě, až hranice mezi Polany a Moravany bude vedena, pořizuje, jak pořídil jeho nebožtík bratr Domaslav.*)

Z toho poručenství seznáváme, že vlastně spor pohraničný se byl přiostřil na záležitost říšskou, kterou náleželo řešiti zeměpánům, markrabí Moravskému a knížeti Opolskému.

Uklidil-li se ten spor do nájezdu tatarského, není povědomo; ale vzplanul zajisté, když markrabí Přemysl Otakar kostelu Olomouckému zabral újezd Osoblažský, aby jej udělil Ondřejovi (z Benešova) za věrné služby konané tehda, když markrabí odbojem se byl zdvihl proti královskému svému otci. Biskup Bruno sice vyprosil u krále zboží kostelní zpět, ale po smrti královĕ je zaplatil Ondřejovi.

Aby zboží to zabezpečil, biskup Bruno dovolil manovi svému Herbortovi, založiti hrad Fulštejn; sám také opevnil město Osoblahu a tam taktéž zbudoval městu na ochranu hrad.

Se strany Opolské k takovým opatřením nehledělo se pokojně, jak aspoň hádáme z té okolnosti, že kníže Měčislav l. 1245. vesnice „při samé moravské hranici“ položené Šonov a Klezín dal sobě od kláštera Lubuského výměnou postoupiti. Knížete Měčislavův nástupce Vladislav zajisté ne bez příčiny dal se přemluviti od Halického krále Daniela a Krakovského knížete Boleslava, aby s nimi l. 1253. společný nájezd učinil do země Opavské. Po výpravě pruské zamýšlel král Přemysl Otakar II. vymstiti se všem třem nájezdníkům. I víme, že Boleslavovi i Danielovi odpustil, kdežto na Vladislava zajisté manové biskupští učinili nějakou výpravu.

Jaká a na jakých rozměrech ta výprava vedena byla proti knížeti Vladislavovi, nevíme; za to však známe její výsledek. Kníže Vladislav totiž za vyšším prostředkováním donucen jest, 3 vsi svého knížetství Šonov, Tomnice a Klezín postoupiti kostelu Olomouckému v náhradu za škody spůsobené.**)

A biskup Bruno listem daným dne 7. listopadu r. 1255. vsi Klezín a Tomnice svému věrnému milému Herbortovi z Ful-

*) Cod. dipl. Mor. II. 251.

**) Cod. dipl. Mor. III. 198.

štejna vzdal za léno, a druhému hrdinovi, který se na oné výpravě byl vyznamenal, Helembertovi de Turri, pustil ves Šonov.*)

Však nedlouho potom, již l. 1256., dříve než král na obecný sněm položený do Opavy přijel, biskup Bruno od Helemborta dal si postoupiti ves Šonov, nepochybně k tomu konci, aby ji vrátil knížeti Opolskému.**)

Že taktéž tehda netoliko Klezín a Tomnice, nýbrž i kapitulní ves Radslavice navráceny jsou do knížetství Opolského, lze předpokládati.

A tolikéž lze hádati, jako Helembort za Šonov v Opolsku dostal újezd Slavičín na Moravě, že zajisté i Herbort za Klezín a Tomnice a kostel Olomoucký za Radslavice dostal nějakou náhradu.

Že pak na obecném sněmě konaném v Opavě jistotně jednalo se o hranice mezi krajem Opavským a mezi knížetstvím Opolským, na to kromě jiných máme krátkou zprávu z formulářů,***) vedle níž král Přemysl Otakar s knížetem Vladislavem po učiněném příměří o hranice moravské a opolské dohodl se tak, aby pro příští dobu řeka Ostravice od uherských hranic až po Hrušov, od Hrušova až po Bohumín řeka Odra byla rozhraním; od Bohumína pak aby se hranice táhly až po ves „Lypa", kteráž leží při hranicích biskupství Vratislavského.

Jakkoli bylo nepochybno, že hranice mezi knížetstvím Opolským a biskupstvím Vratislavským od města Cukmantle šly z příma na sever mezi biskupským (Vratislavským) městem Cigenalsem a Prudníkem, tudíž ves Lípa se měla hledati blíže této naznačené čáry hraničné, nebylo lze oné vsi určiti proto, že se Prudnicko počítalo k Opolsku. Jakmile však zjištěno bylo, že Prudnicko slušelo k Moravě, mohlo se bezpečněji pověděti, že pohraniční ves Lípa stála asi severovýchodně od Cigenalsu a severozápadně od Prudníka. A ježto v tomto směru stojí skutečně ves zvaná „Lípová", rozřešena jest i tato záležitost. Jakož pak vsi v onom zápise jmenované Hrušov i Bohumín stály již na straně Opolské, není pochybnosti, že i „Lípu" třeba za Opolskou ves pohraničnou pokládati.

Kdo se na mapu Šemberovu podívá, uvěří snadno, že buď dříve již anebo teprve l. 1256. řeka Prudník od vrchoviště svého až do oseku, v němž přijímá do sebe řeku Osoblahu, za hraničný asi potok byla ustanovena. (Dokončení.)

*) Cod. dipl. Mor. III. 198.
**) Cod. dipl. Mor. III. 209—212.
***) Palacký Formelbücher 300.

Archivní rozhled.

Pořádá Dr. František Kameníček.

V posledních letech pěstuje se i u nás horlivěji a důkladněji vlastenecký dějepis. Na každé dějepisné práci takové nyní již se žádá, aby ne-li úplně, aspoň částečně spočívala na pramenech původních, aby podávala čtenáři něco nového, dosud neznámého; při nejmenším aby na základě archivních pramenů doplňovala, aneb opravovala práce starší. V tom spočívá právě cena vědeckého pojednání, založeného na rozboru kritickém. Za tou příčinou historikové každého národa snaží se v přední řadě učiniti veřejnosti přístupnými pokud možno všechny archivní památky, týkající se kteréhokoliv oboru věd, dobře soudíce, že tím neskonale přispívají ku zvelebení vědecké literatury. V Anglii, ve Francii, v Německu, v Rusku, v Italii, i v Uhrách obětují se ročně tisíce na publikaci archivních památek, na jejichž základě ovšem mohou pak vznikati práce opravdu ceny trvalé, vystihující co možná dokonale pravý stav věci.

U nás, v českém národě, koná se v té příčině také mnoho, ale ne dosti. Jednotlivci jeví sice snahu podivuhodnou, ale veřejnost, jmenovitě zámožní soukromníci, nemají pro tuto stránku vědeckou dosti pochopení. U nás ještě celá vědecká odvětví nemají vydaných archivních pramenů. Scházejí nám téměř úplně publikace veřejných i soukromých listin počínajíc 16. stoletím, nemáme vydaných starých spisů náboženských, památek kulturních, hospodářských, neznáme většiny archivů městských, šlechtických, vrchnostenských, neznáme památek týkajících se poddanství lidu selského a nejsou prozkoumány archivy farní. A přece konečně bude nutno ke všemu tomu přikročiti, nemá-li se literatuře naší dostati výtky povrchnosti.

Každá práce vědecká jest u nás velmi obtížnou, poněvadž dlužno sjížděti po archivech a vyhledávati s mravenčí pílí i se značnou ztrátou času listinné prameny a přece často nepřipadne se na všechno, čeho užiti bylo by záhodno a prospěšno.

V Čechách již starají se některé spolky o vydávání starých památek a výsledek jest potěšitelný; jmenovitě výzkumu městských archivů věnuje se náležitá péče aspoň tím, že se důležitější listiny přepisují a ukládají v českém museu k volnému užití. Že vydávají se české sněmy, půhonné knihy, pozůstatky desk zemských, že se vydává Archiv český od Palackého založený, že vycházejí „prameny

ku dějinám českým“, privilegia měst Pražských a českých vůbec atd. jest všeobecně známo. Na Moravě v poslední době vydával a vydává staré historické památky jediný zemský archivář Vincenc Brandl, jehož činnost, třeba jest neobyčejnou a podivuhodnou — přece nepostačuje na tak mnohé tím více, že jediným nakladatelem jest zemský výbor moravský, který — mimo Codex diplom. Moraviae — hlavně stará se o vydávání památek chovaných v zemském archivu Brněnském. Přes to i v tomto archivu jest ohromné množství drahocenného materiálu listinného i rukopisného, který již by měl býti vydán tiskem, neboť jen tím spůsobem dopracujeme se konečně pořádných a vědeckých dějin Moravy. — Poněvadž však po nejbližší dobu příští není naděje, že by možno bylo rychle, systematicky a kriticky tiskem vydati cenné archivní památky moravské, jest asi na čase podati o nich obšírnější zprávu, aby aspoň se o nich vědělo. Za tou příčinou redakce „Časopisu Matice Moravské“ zavádí tuto stálou rubriku, aby odborníkům alespoň částečně usnadněna byla práce při vyhledávání pramenů v jednotlivých archivech moravských.

V archivní hlídce pořadatel míní nepřetržitě podávati seznam důležitých netištěných památek moravských tak, aby známost o nich se rozšířila. Tím nemálo se prospěje hlavně pracovníkům mladším.

První v řadě bude zemský archiv moravský, pak městský archiv Brněnský, archivy Olomoucké, arcib. archiv Kroměřížský, archivy klášterní a konečně archivy důležitějších měst moravských. Zamýšlená pak „Topografie moravská“, kterou v záslužné horlivosti vydávati budou Musejní spolky Brněnský a Olomoucký, přispěje nemálo k ocenění archivů farních po vlasti moravské. — Postup práce v každém archivu ovšem těžko jest určitě napřed označiti; tolik však možno říci, že vždy pojednáno bude o památkách sněmovních, pak o majestátních listinách, o jiných listinách veřejných i soukromých, o starých sbírkách listin, o kopiářích, o listinných památkách náboženských, poddanských, kulturních a konečně i o vzácných starých tiskopisech. Pořadatel bude příležitostně také přihlížeti k tomu, zdali té neb oné památky některý český badatel již užil a jak. Kéž by práce tato, vyžadující času několik let, stala se badatelům dobrou pomůckou a usnadnila jim aspoň částečně studium v archivech moravských.

I.
Zemský archiv moravský v Brně.

1. Památky sněmovní. Moravské „památky sněmovní“ jsou dílem ojedinělá akta a listiny, týkající se sněmovních předloh, dílem zprávy o zasedání sněmů moravských, čili protokoly sněmovní. K ojedinělým památkám sněmů moravských náležejí landfrydy počínající rokem 1412, napsané jazykem českým, reversy k landfrydům (asi 525 kusů); [1]) majestátní listiny (latinské, české i německé počtem asi 150) a listinné památky, týkající se správy země a různých styků země moravské se zeměmi sousedními. — Takových památek má zemský archiv moravský značné množství hlavně v Bočkově sbírce. Seřaděny jsou dle rokův a jsou číslovány; mnoho listin sněmovních — obyčejně kopií — jest zařaděno pod heslem „Landtäge“ počínajíc číslem 2265 až do čísla 2346.

Majestátní listiny (asi 150 kusů), sněmovní zápisy [2]) — (259 kusů od roku 1339—1847) — dále tak zvaný Joštův stav. archiv (326 kusů od r. 1310—1647) a landfrydy — (9 kusů od r. 1412 až 1496) — i reversy k nim (525 kusů) mají své zvláštní oddělení a jest k nim zhotoven také tištěný lístkový seznam, pořízený od bývalého zemského archiváře Dra. Josefa Chytila. [3]) K listinám těmto jest také upraven abecední katalog slovní. Nejstarší listina pochází z roku 1212, nejmladší v té sbírce z roku 1810 a sněmovní zápis až z roku 1847. — Do roku 1399. (incl.) jsou téměř všechny listiny, týkající se země moravské, již vytištěny ve sbírce, nadepsané „Codex diplom. Moraviae“, vydávané nyní Brandlem. Listiny a jednání sněmovní po roce 1400 až do r. 1527 dílem jsou již vydány v „Archivu českém“ od Františka Palackého, dílem budou vytisknuty ve svazku X. a XI. téže publikace od Frant. Kameníčka. —

Předůležitým pramenem historickým jsou knihy „Památek sněmovních“, totiž velmi obsáhlé protokoly a záznamy sněmovní

---

[1]) Čísla podána jsou dle výpočtu Dra Jos. Chytila, býv. zemsk. arch. moravského z roku 1858.

[2]) Zápisy sněmovní jsou listiny panovníků českých jako markrabí moravských, jimiž se zaručuje stavům moravským ochrana a platnost jejich práv i privilegií za to, že povolují ochotně berně i ve výši neobvyklé.

[3]) Od té doby ovšem zvětšil se počet listin star. stavovského archivu tak, že čítá nyní 1376 čísel, kdežto dle Chytila roku 1858 bylo jich pouze 1269.

sáhající od r. 1518—1786. Část památek těchto, totiž od roku 1518—1546. jest vůbec posud jen v rukopise, ostatek, totiž od r. 1546—1786. a pokračování do roku 1848. jest vytisknut vždy současně v malých brožirovaných sešitech v počtu asi 300; připomenouti dlužno, že ani rukopisné památky sněmovní, ani pozdější vytisknuté záznamy nejsou úplny.

První foliant památek sněmovních obsahuje záznamy sněmů moravských od roku 1518—1546. Z počátku jsou záznamy ty úplně zlomkovity; tak jmenovitě podány jsou jen úryvky jednání sněmovního z roku 1519, 1520, (léta 1521, 1522 scházejí vůbec), 1523, 1524 a 1525, ač záznamy posledně jmenovaných tří sněmů jsou dosti obšírny. Teprv od roku 1526, když nastává zemím rakouským, českým a jmenovitě uherským nebezpečí se strany Turků, jsou záznamy sněmovní obšírny a dosti úplny. Sněmy zemské odbývají se pravidelně jednou ročně, je-li potřebí, také vícekráte. Od roku 1530. objevují se na sněmích moravských téměř pravidelně proposice královské, týkající se hlavně nákladů na války turecké a berní na vydržování král. dvoru. O proposicích král. jednal sněm vždy napřed, pak teprv o věcech obecních, týkajících se země moravské. —

Sněmy obsažené v prvním díle jsou: Sněm v Brně 1518 při sv. Jakubu[1]) (25. července), sněm v Olomouci r. 1523 bez data sněm v Olomouci 1525 v pond. po sv. Školastice (4. února), sněm v Brně 1526 v neděli po sv. Matouši (22. září), sněm v Olomouci 1528 o sv. Janě (24. června), sněm v Brně 1529 při času sv. Kunhuty (3. března), sněm v Brně 1529 na den sv. Lucie panny (13. pros.), sněm v Olomouci 1530 ve čtvrtek po sv. Dorotě (11. února), sněm v Olomouci 1530 v úterý po neděli provodní (26. dubna), sněm v Olomouci 1530 o sv. Janě (24. června), zasedání soudu zemsk. v Olomouci 1531 při času postním,[2]) sněm v Brně za přítomnosti krále Ferd. I. 1531 dominica Judica (26. března), sněm v Jihlavě 1531 v pond. po sv. Martě (31. července) opět za přít. Ferdinandovy, usnesení při soudu zem. v Brně 1531 po sv. Václavě (28. září), sněm v Brně 1532 v pátek po provodní neděli (12. dubna), sněm v Olomouci 1532 v pátek před sv. Janem (21. června), sněm ve Znojmě 1535 v první neděli v půstě (14. února) za přítomnosti

[1]) Datum znamená zahájení sněmu. Pak se sněmovalo i několik týdnů.

[2]) Páni při soudu zemském povolali k sobě zástupce duchovenstva, zemanů, měst a radili se často o záležitostech válečných i zemských.

Ferdinandovy, sněm v Brně 1536 před sv. Kateřinou (25. listopadu), sněm v Olomouci 1537 při sv. Třech Králích (6. ledna), sněm v Brně 1537 v neděli před sv. Jiřím (22. dubna), sněm v Olomouci 1537 ve čtvrtek v oktáv Těla Božího (7. června), sněm v Olomouci 1538 při sv. Janě (24. června) za přítomnosti Ferdinandovy, sněm v Brně 1538 ve čtvrtek po sv. Kunhutě (7. března), sněm v Brně 1539 bez bliž. data za přítomnosti královy, sněm v Brně 1539 v pond. po sv. Bartoloměji (25. srpna), sněm v Olomouci 1540 při sv. Třech Králích (6. ledna), sněm v Brně 1540 v pátek po sv. Ludmile (17. září) u přítomnosti Ferdinandovy, sněm v Brně v první pátek v postě 1541 (4. března), sněm v Brně 1541 v pondělí po Vstoupení Páně (30. května), sněm v Brně 1542 v pondělí po neděli provodní (17. dubna), sněm ve Znojmě 1542 v pondělí den sv. Marcella (16. ledna), sněm v Olomouci 1542 v pondělí po sv. Janu Kř. (26. června), sněm v Brně 1542 v pondělí po sv. Bartoloměji (28. srpna), sjezd v Brně při času sv. Alžběty (19. listopadu), sjezd v Brně 1543 při času druhé neděle v postě (18. února), sněm v Olomouci 1543 při času druhé neděle po veliké noci (9. dubna), sněm v Brně 1543 v pátek den sv. Víta (15. června), sjezd v Brně 1543 v pondělí před sv. Vavřincem (6. srpna), sněm v Olomouci 1543 v pondělí po všech svatých (5. listopadu), sněm v Brně 1544 v pondělí po sv. Václavu (29. září), sněm v Olomouci 1544 v úterý po Božím narození (30. pros.), sněm v Brně 1545 v pondělí po neděli laetare (16. března), sněm v Brně 1545 v pátek po Božím Těle (5. června) a sněm v Olomouci 1546 v pátek po neděli reminoscere (26. března). Na foliu 214 b. sq. podivným způsobem zaznamenán jest také sněm v Brně **1549** v pondělí po sv. Valentinu (18. února).

Poněvadž zbytky sněmů moravských do roku 1527 vytištěny jsou, aneb v nejbližší době vydány budou (viz Archiv český I.—X.)[1]), dlužno jen krátce poznačiti nejdůležitější věci, o kterých se jednalo na moravských sněmích v létech 1527—1546 zmíněného 1. dílu.

V celém tom období hlavním předmětem jednání sněmovních jest obrana země moravské a zemí uherských proti útokům tureckým.

Záležitosti zemské, jak politické tak soudní i jiné projednávají se až ve druhé řadě. Jmenovitě rozdělena byla Morava v té době (1529) pro lepší obranu na čtyři kraje a vymezena byla pravomoc

[1]) Jednání sněmů moravských v létech 1516—1527 vytisknuty budou v XI. svazku Archivu českého, který vyjde roku 1891.

i povinnosti jednotlivých krajských hejtmanů.[1]) Přesně vymezen byl spůsob, kterak dlužno sbírati po krajích válečný lid, určitě bylo stanoveno dle krajů, „co na kterého z pánův, prelatův, z rytířstva koní (jezdců) uloženo jest“. Zorganisováno bylo špehýřství, nařizováno opevňovati pohraničné tvrze a hrady, stanovena výše berní i poplatků, jmenováni výběrčí, oznamovány veřejné přehlídky vojska (mustrunky), aby jízda, pěší i vozy opatřeny byly tak, jak na sněmu bylo rozkázáno. Stálým předmětem rokování sněmovního jest také vyjednávání se stavy českými a slezskými o obranu země, ve kteréžto příčině moravští stavové nezřídka posílali na generální sněmy do Prahy poselstva, jež bývala ovšem také na sněmích volena a příslušnými instrukcemi opatřena.

Ze záležitostí zemských jednáno bylo na zmíněných sněmích o „pokládání sněmů obecních,“[2]) o vyhledávání starých zřízení,[3]) o sjíždění se ku sněmům, o „tlačení“ (tisku) st. zřízení,[4]) o opatření desk,[5]) o úřadech zemských[6]), o kanceláři české,[7]) o landfrydech,[8]) o soudu zemském,[9]) o svědomí kněžském,[10]) o trpném právu,[11]) o různicích mezı stavem městským a rytířským,[12]) o poručenství statku,[13]) o desátky farářské,[14]) o zaplacení dluhův obecních,[15]) o „šeffígeltech“,[16]) o „šacunk,“[17]) o úrocích,[18]) o pobečovném,[19]) o mírách,[20]) o minci,[21]) o hranicích zemských,[22]) o mýtech,[23]) o trzích po vsech,[24]) o ručnicích a myslivosti,[25]) o židech,[26]) o pokutování pro víru,[27]) o novokřtěncích,[28]) na různých a četných místech o Dubčanském a jeho tovaryších,[29]) o many kněze biskupa,[30]) o čeleď a cizozemce,[31]) o Špilberku,[32]) o silnicích,[33]) o soukennicích,[34]) o krčmách a vaření piva,[35]) o povalečích a zlodějích,[36]) o loupežnicích.[37]) Z méně důležitých věcí bylo uzavíráno také k. př. o močení konopí ve vodách tekutých, o lapání ptáků z jara, o cikánech, o posvíceních, o plavení dříví a jiném.

---

[1]) Viz Sborník historický ročník IV. r. 1886: „O účastenství Moravanů při válkách tureckých“, kde těchto sněmů v plné míře užito.

[2]) fol. 153, 160, 164. — [3]) f. 156. — [4]) f. 221, 228. — [5]) f. 70, 79. — [6]) f. 74, 79, 76, 196. — [7]) f. 74. — [8]) f. 71, 83. — [9]) f. 98, 140. — [10]) f. 181. — [11]) f. 188, 192. — [12]) f. 71, 76. — [13]) f. 125, 179. — [14]) f. 199. — [15]) 216. — [16]) 166, 170. — [17]) f. 191, 193. — [18]) f. 218, 234. — [19]) f. 230. — [20]) f. 232. — [21]) f. 71, 74, 76, 79, 151, 166, 200, 222. — [22]) f. 153. — [23]) f. 74, 152, 164, 180. — [24]) f. 71, 104, 135, 180. — [25]) f. 104, 158, 179, 181. — [26]) f. 71, 79, 165. — [27]) f. 79. [28]) f. 166, 169, 226, 234. — [29]) Viz Brandl: J. Dubčanský a bratří Lulečtí 1882. — [30]) f. 80. — [31]) f. 157, 158. — [32]) f. 208, 210. — [33]) 192. — [34]) f. 222. — [35]) f. 71. — [36]) f. 104. — [37]) f 222.

K tomuto prvnímu dílu památek sněmovních náleží tak zvaný „Liber copiarum“, sahající od r. 1526—1546. Jest to snůška korrespodencí týkajících se předloh královských, odpovědí stavů moravských na ně a různých jejich stížností. Jsou tam zaznamenány dopisy ku panovníkům vlastním i cizím a odpovědi, instrukce pro různá poselstva moravská jmenovitě do Čech a odpovědi s'avů českých, konečně i různé záležitosti zemské. Celý kopiář obsahuje 190 větších nebo menších kusů sněmovních. Jest důležitým doplňkem ku památkám sněmovním a ve mnohé příčině jest důležitějším než ony hlavně proto, že stavové moravští v odpověděch svých na předlohy královské bývali neohroženějšími a smělejšími, než v plném sněmu. Proto se tam o některých záležitostech podrobněji a důkladněji pojednává, než v památkách. Zvláště důležitých jest prvních 37 kusů (fol. 1—41) jednajících o volbě Ferdinanda I. za markrabí moravského.[1]) Také snahy Ferdinanda I. o obmezení privilegií a svobod země moravské a odpor stavů moravských proti záměrům takovým zobrazeny jsou v kopiáři velmi průzračně. Zajímavým v té příčině jest spor o sněmy moravské. Král Ferdinand chtěl sám určovati dobu sněmování, kdežto stavové dovolávali se starého zvyku a obyčeje, dle něhož zemský hejtman po poradě s důvěrníky stavů moravských oznámiti má králi dobu zasedání a prositi o povolení. K tomu družil se spor i o svolávání sjezdů. Památnou jest také stížnost stavů moravských z roku 1543 na neváženost národa a jazyka českého ve vojsku i s odpovědí krále Ferdinanda I. Zprávy o novokřtěncích jsou v kopiáři rovněž hojnější než v památkách.[2]) Vůbec jest nutno při bádání v památkách sněmovních bedlivě všímati si příslušných listin v kopiáři a doplňovati. Kopiář jest současný a tedy úplně spolehlivý, nehledíc k tomu, že se tam uvádějí také sněmy, které v památkách uvedeny nejsou, k. p.: sněm v Brně 1546 v pond. před povýšením sv. Kříže (13. září), sněm v Olomouci 1546 v úterý po sv. Martině (16. list.) a sjezd v Brně (1544?) při času narození p. Marie (8. září).

(Pokračování.)

[1]) Zpráv těchto užil již částečně prof. Dr. Ant. Rezek ve svém díle o volbě Ferdinanda I. za krále českého, téměř úplně v doplňcích k tomu dílu (Zprávy o zasedání kr. spol. nauk v Praze). Vytištěny budou v XI. svazku „Archivu českého“ roku 891.

[2]) f. 141, 144, 147, 241, 243, 251, 254 a 267. Srovnej Beck: „Die Geschichtsbücher der Wiedertaüfer in Oesterreich-Ungarn. (Oesterr. Geschichtsquellen, Wien 1883.)

Umělecké a vědecké zprávy.

K uměleckým památkám jeví se v posledních desítiletích náležitá úcta a vážnost. Jevíť se na mnohých místech chvalitebná snaha, zachovati památky vzdělanosti našich praotcův, a jsou-li věkem sešly, obnoviti je přesně v původním jich slohu, neb i po případě u kostelů je dostavěti přiměřeně a souladně; chrániti takto důležité památky umělecké a písemní od zkázy, šířiti a udržovati známost o nich a tím i větší šetrnost a vážnost k nim. Pečují o to dle možnosti jednotliví přátelé památek, znajíce veliký význam a krásu jejich, zakládají se jednoty za takovým účelem Bohu a vlasti milým, a tak jmenovitě chrámy Páně obnovují se ponenáhlu ve své původní kráse a velebnosti.

Takový účel, jak napsal r. 1878. nejdůstojnější pan biskup Dr. Jos. Jan Hais k jednomu sboru, pečujícímu vedle jiné práce o přiměřenou opravu vzácného kostela gotického, „jest nejen již ušlechtilý, nýbrž i pro budoucí věky, jimž poučující pohled do minulosti bude usnadněn, velmi drahocenný“ .... Arci bývá s tím mnoho práce a vydání spojeno, pro někoho i dosti obtíží; ale větší dílo každé samo sebou to nese, a jen když třeba zvolna, však jistě a zdárně pokračuje a drahocenná památka vzdělanosti a zbožné mysli našich praotcův se obnoví a zachová!

Na Moravě pěkný toho příklad dává, jako v mnohé jiné ušlechtilé věci, hlavně velebné duchovenstvo se svým nejdůstojnějším biskupem Brněnským a J. Em. arcibiskupem Olomouckým, osvědčujíc mysl obětavou pro zachování církevních památek, jak viděti při opravě kostelů stoličních a farních.

Bylo by si přáti, aby toho příkladu následovali všude, kde mají starobylý, sešlý kostel nebo kapli a přiměřeně je obnovili neb opravili; nebo když mají v obci nějakou památku světskou, aby ji zachovali k ozdobě a cti obce.

Časopis Matice Moravské podávati bude zprávy o všelikých uměleckých dílech takových, starobylých a nových, jako jsou na př. kostely, kaple, oltáře, obrazy, sochy, sanctuaria, křtitelnice, kazatelny, monstrance, umělé svícny, zvony, ornaty a j. bohuslužebné věci, staré missaly a zpěvníky, zvláště rukopisné a s inicialkami, s českými překlady mezi řádky, nebo s poznámkami na rozličných místech a p., nebo světské: radnice a jiné budovy památné, rozličné umělecké předměty chované v obci nebo v rodinách. Přátelé

památek domácích, jmenovitě velebné duchovenstvo a ctěné učitelstvo, zajisté ochotně podají do něho zprávu z okolí svého, zvláště když nějaká památka hyne, nebo někde nová se pořídí, a tím také přispějí k onomu žádoucímu účelu.

Oprava stoličního kostela sv. Petra a Pavla v Brně. Kostel sv. Petra a Pavla, jedna z nejstarších památek z první doby křesťanské na Moravě, utrpěl v bouřích válečných, nejvíce r. 1643. a 1645., kdy Švédové celý kostel spustošili a věž se zvony a dvojíma hodinami ohněm zničili. Spustl velice. R. 1743. byl sice poněkud opraven, ale ne v původním slohu, a tím pokažen, jak viděti podnes v lodi chrámové. R. 1777. stal se kostel stoličním, když biskupství Brněnské bylo založeno. Biskupové a kanovníci přičiňovali se, aby jej uvnitř za důstojný chrám stoliční upravili.

Časem ale sešel přece, jak vidíme zvenku na neopravené polovici kostela. † Biskup Karel Nöttig s kapitolou zřídili tedy r. 1877., kdy slavili památku 100letého trvání biskupství Brněnského, z dobrovolných příspěvků stavební fond, z něhož by se nejprve vystavěla věž a potom celý kostel opravil. I žádali t. r. zemského výboru, aby k témuž účelu dána byla podpora z prostředků zemských. Sněm o tom usnesení odročil, „až bude stavba skutečně započata a podrobný rozvrh nákladu předložen“.

Nový biskup, nejdůst. pan Dr. Fr. S. Bauer, ujal se horlivě díla a s pomocí duchovenstva a jiných příznivcův obětavých přistoupil napřed k opravě celého chrámu zevnitř a uvnitř, původnímu slohu gotické stavby přiměřené dle návrhu architekta p. prof. Aug. Prokopa. Stavba věže odložena jest na pozdější dobu, ačkoliv nákresy a rozpočet na ni byly již r. 1885. zhotoveny dle vyměření a návrhů téhož architekta, a na základě dobrého zdání a nákresu stavitele při dómě Vídeňském svob. pána Bedřicha Schmidta, vrchního rady stavebního. Věž stála by totiž dle rozpočtu 486.718 zl., ale fond na ni čítá jen okolo 100.000 zl., a pak když byl kostel blíže prohlédnut, vidělo se, že napřed musí býti opraven, hlavně presbyterium, a potom věž stavena.

I přikročeno tedy r. 1889. nejprve k nutné opravě presbyteria zevnitř a uvnitř. Když opravovali schody do oratoria u jižní kaple, objeveny byly (dle Mittheilungen des Mährischen Gewerbe-Museums in Brünn 1890, č. 9.) fresky, malby na omítce, „z XV. stol., asi 1 čtvereční metr velké, dobře zachované; před-

stavovaly jednoho svatého a dva anděly". Zhotoveny byly kopie jich. Škoda jest, že se taková památka nezachovala; dodáváť kostelu samému většího půvabu, než jiná nová práce.

Stavitelská oprava presbyteria stála celkem 92.790 zl. 21 kr.; ostatní vydání čítá se na 37.000 zl., tedy úhrnem 130.000 zl. Na zaplacení toho nákladu přispěli: Jeho cís. a kr. apoštolské Veličenstvo 3500 zl., první moravská spořitelna na 2 okna s malbou figurální 7850 zl.; duchovenstvo diecése 22.187 zl., totiž: na 2 velká a 1 malé okno s malbou figurální 7770 a na opravu všeobecnou 14.417 zl.; jmění chrámu stoličního obnáší 26.200 zl., úhrnem 76.597 zl.; nedostává se tedy na vydání 130.000 zl. ještě 53.403 zl.

Nejdůst. pan biskup a kapitola obrátili se proto na sněm 25. října 1890., žádajíce, „aby dílo opravy stoličního chrámu Brněnského po několik let subvencí z prostředků zemských laskavě podporovati ráčil." (Žádost jejich, psanou 18. října t. r., podal celou „Hlas", noviny pro lid, v č. 246.) Sněm povolil dne 6. listopadu t. r. na dobu 6 let r. 1891—1896. podporu roční po 2000 zl.

Presbyterium má býti do velikonoc r. 1891. hotovo.

Na konci listopadu roku 1890. oprava tak dalece pokročila, že stavitelská, kamenická a pokryvačská práce jest úplně hotova a lešení odklizeno. Všecko zevnitř jest pěkně, jednoduše a čistě uděláno; opěrací pilíře zdobí křížové kytice. Kamenické dílo je z tvrdého pískovce Hořického a pracováno od pomocníků Vídeňského kamen. mistra Ed. Hausera.

Uvnitř kostela je hlavní okno malované za oltářem zasazeno nákladem císaře pána; v něm je v nejnižším poli jméno dárcovo „Franciscus Josephus I.", výše uprostřed císařský znak s korunou, po jeho stranách obrazy sv. Františka a sv. Josefa; nad tím ukřižování sv. Petra, výše stětí sv. Pavla, pak oslava neboli korunování obou těchto sv. apoštolův a patronů kostela zdejšího, a nejvýše menší obrazy allegorické: víra, naděje a láska.

Vedlejších 6 oken velkých je z části hotovo, 6 malých oken na kůru úplně malováno, prostřední se 3 svatými, prostranní s jedním. Obrazy svatých pocházejí z tyrolského závodu pro malby na skle v Innsbrucku, vše ostatní kolem nich od zdejšího majetníka podobného závodu p. B. Škardy.

Jedno velké okno stojí 4000 zl., malé 350—600 zl., podle toho, je-li v něm jedna nebo tři sv. postavy.

Dekorativní malbu u oken a na stěnách dělá podle nákresů p. prof. Aug. Prokopa malíř Schönbrunner.

Klenba hvězdovitá jest úplně hotova: žebra klenbová zlatě ozdobena, pole mezi nimi zeleněmodravá se zlatými hvězdami, prutování u oken a stěny podle uměleckých nákresů p. prof. Aug. Prokopa bohatě a pestře malovány. Místy, hlavně kolem oken, převládají temnější barvy.

Účinek dosavadních prací je za příznivého světla veliký. Byl by ještě hlubší, kdyby v polychromování volen byl místy jemnější ton, jak ho vidíme a pociťujeme v jiných opravených chrámech gotických, na př. v Olomouci a j. Pokud je dosti světla, vyniká umělecký nákres a provedení; ale tuším, až budou všecka okna i v lodi chrámové malovaná, snad také nejvíce v temnějších barvách, nebude asi v kostele tak milého jasna, jež obyčejně bývá v gotických chrámech a lahodně se pojíc k povaze a významu téhož slohu, přispívá k mocnějšímu dojmu a povznesení mysli věřících. Pozoruje se to jinde, kde všecka okna jsou malovaná nejvíce v temnějších barvách. Pak tratily by se i tu mnohé ozdoby umělecké. Arciť o celkovém dojmu může se teprv určité mínění vysloviti, až bude celý kostel opraven, jaký bude účinek lomeného světla z malovaných oken na polychromii, zjemní-li pestré barvy a všechny se jím ladně spojí, vůbec až patrnější bude soulad veškerých částí stavitelských a malířských.

Až bude presbyterium hotovo, začne oprava chrámové lodi a potom snad dokončení celého kostela, totiž stavba veliké věže u hlavního vchodu. Přáli bychom, aby začaté dílo obnovy nepřetržitě pokračovalo a dokončeno bylo.

Kdo se pozorně dívá na jeho část neopravenou, vidí, jak velice nutna byla již oprava. Štít nad hlavním portálem nahoře z cihel se pomalu rozpadává, rozličné ozdoby, jako na př. fialy u vedlejšího vchodu východního a nad historickou kazatelnou venku, zvětraly, kraby z nich opadaly z velké části, vůbec celá chrámová loď brzké opravy potřebuje!

I zasluhují proto v zájmu nejen duchovním, nýbrž také uměleckém a vlasteneckém díky všichni, kdo se jakkoliv přičinili a přispěli nebo přispějí k opravě této památky. „Podnikáte veliké dílo, já se rád při něm súčastním“, řekl císař pán, uslyšev dle sněmovní řeči nejdůst. pana biskupa Dra. Bauera o nutné opravě stoličního chrámu v Brně, a věnoval k tomu 3500 zl.

Kéž by vznešený příklad tento nalezl četných následovníkův, jak toho žádá nutnost opravy a dokončení tak důležité památky!

Bude to věru krásné dílo, až celé bude hotovo. Ukazují to práce již hotové i nákresy nové věže dle návrhu p. prof. Aug. Prokopa a dobrého zdání svob. p. B. Schmidta, jež pro obecenstvo pověšeny jsou v samém kostele. Podle nich bude věž čistě gotického slohu, 116 m zvýší, dole 13 m, uprostřed 10 m zšíří; nad portálem okno 13 m veliké, dvěma sloupky rozdělené, po stranách na sloupcích s konsolami 2 sochy svatých a nad nimi baldachyny s gotickými fialami, malé vížky po stranách, pak druhé okno 9 m veliké, nad ním ochoz a hodiny 6 m v průměru a štíhlá souměrná střecha asi 44 m zvýší s křížem 3 m velkým.

Celý kostel bude pak zvenku přes 80 m dlouhý, v průčelí 25 m široký, a se střechou čítáno v lodi 41 m (zeď 28, střecha 13) a presbyterium 38 m (27 zeď a 11 střecha) vysoký a nová věž nad něj 75 m vyšší; velká okna jsou v presbyteriu 17 m, v lodi 13 m a malá na kůru $4^1/_2$ m zvýší.

Pohled na celek bude velmi hezký. Žádoucí bylo by, aby nebyl ještě více obmezen a prostora u schodů, nyní volná, nebyla zastavena, nýbrž přiměřeně ozdobena. Kdyby se časem zastavila, bylo by to na velikou ujmu velebné památky.

Místo ono patří obci Brněnské, a lze tudíž doufati, že jakož účinnou přízeň, všeho uznání hodnou, osvědčila na př. u opravy kostela sv. Jakuba a j., také podobnou přízeň a šetrnost osvědčí k památkám v městě vůbec, především k hlavnímu kostelu města a celé diecése, a přispěje ke slušné úpravě místa již pro okrasu hlavního města samého.

O dalších pracích opravy této památky, jakož i o jiných opravách v Brně, v Olomouci, Rosicích a jinde konaných, podáme zprávy v následujících sešitech Č. M. M. *F. A. Slavík.*

Kostel v Předklášteří u Tišnova, který má podobné osudy s chrámem sv. Petra a Pavla v Brně a míval patronát nad ním od r. 1240—1777, kdy stal se onen sídelním nové diecése Brněnské, zasluhoval by opravy aspoň nejnutnější. Těší-li pohled na památku náležitě opravenou a chráněnou, smutný je na starobylé, vzácné dílo, jak hyne, zvláště když jest umělecky a historicky tak zajímavé, jako právě kostel Předklášterský. Překrásný je portál s 12 apoštoly a Spasitelem, znamenité, opravdu mistrovské

dílo v jednotlivostech i v ladném celku, pěkné sloupoví, klenba a jiné práce stavitelské, kamenické a sochařské; ale tím horší dojem činí sešlost chrámu samého. Zdi jsou místy zevnitř i uvnitř popraskané, rozpukané, nejvíce u oken v presbyteriu a v klenbě; za deště někde již zatéká a větší škoda se působí. Místy opadává v kostele omítka na zdi a sloupech, a pod ní se objevují stopy bývalé lepší úpravy. Před léty byl kostel uvnitř obílen, žebra v lodi chrámové nevkusně natřena zelenou barvou, některé pěkné hlavice sloupové, jmenovitě po stranách vítězného oblouku otlučeny. Náhrobky, staré i krásné mramorové, pohozeny leží venku u zdi v koutě u hlavního portálu.

Opravy je tu velice potřebí, nemá-li tato převzácná památka umělecká a historická ještě více hynouti. Obracíme tudíž laskavou pozornost čtenářů Č. M. M. v tamějším okolí na nutnost opravy její žádajíce, aby se tak vzácné památky a ozdoby celé krajiny rozhodně ujali a k opravě, slohu přiměřené, všemožně dopomohli.

Nové kostelní předměty. Vedle zachování starých památek církevních pečují na mnoha místech, aby si nové potřebné věci bohoslužebné pořídili. Pokud víme ze zpráv sl. Akademie křesťanské v Praze, uveřejněných v orgánu jejím „Methodu“, výborném časopise pro umění křesťanské, redigovaném a vydávaném od důst. p. P. Ferd. J. Lehnera, mají takové památnější věci nové z první polovice r. 1890. na Moravě: 1. Práce kovové: kalich nový v Uh. Brodě, v Mostkovicích, v Březové, v Něm. Libinách, skvostný stříbrný, emailovanými obrázky a tepanou prací ozdobený kalich ve Vrchoslavicích; ciborium stříbrné, bohatě tepanou prací a drahokamy ozdobené, v Předmostí, J. M. nejd. p. biskup Dr. F. S. Bauer v Brně; monstranci a pacifikal v Malešovicích, reliquiář v Měrovicích; lampu oltářní v Koryčanech a Rosicích, velkou zlacenou a bohatě ozdobenou ve Veselí; patenky ku kalichu v Lubníku, patenky k nemocným v Mikulčicích, ve Staré Vsi a Postřelmově; kaditelnice v Malešovicích, Čebíně a Hukvaldě; schránku pro sv. hostie ve Vrchoslavicích; nádobky na sv. oleje ve Staré Vsi, Postřelmově, Mikulčicích a Vranovicích; 2 nádobky pohromadě v Horních Dunajovicích, 3 nádobky pohromadě v Újezdě u Uh. Brodu; skupiny nádobek na sv. oleje v Malešovicích; nádobky pro umytí prstů v Radkovicích a St. Vsi; mešní konvičky v Březové a Strážnici; harmonické zvonky v Kurdějově; 2. paramenty: mitru nejdůst.

p. biskup Dr. Fr. S. Bauer v Brně, celý ornát černý (2 kasule, 2 dalmatiky a pluvial) ve Chvalkovicích u Olomouce; kasuli bílou s křížem, zlatem a hedvábím vyšitým, v Roketnici, v Drahanovicích; černou v Rožnově, Dyjakovičkách, ve Hvozdné, Renotách; červenou sváteční v Kroměříži, Malešovicích, v Bedřichově, Mostkovicích a Lubníku; fialovou v Nové Vsi u Břeclavě, ve Chvalkovicích u Olomouce, zelenou v Hradisku u Kroměříže; pluvial bílý skvostný v Broumově, s garniturou zlatem a hedvábím vyšitou, v Renotách, v Přibislavicích a Lubníku, černý v Rožnově, fialový v Březové, Vrchoslavicích a Přibislavicích; velu v Kurdějově, Lubníku; velu do Božího hrobu v Dyjakovičkách; dalmatiku ve Chvalkovicích u Olomouce; nebesa v Přibislavicích; štoly v Olomouci, bílé, zlatem vyšívané, v Hradisku u Kroměříže, v Mostkovicích, bílou tamborovanou v Malešovicích; záslonky do tabernakula ve Hvozdné; pláštíky na ciborium v Újezdě u Brna, ve Hvozdné, Dyjakovičkách, Malešovicích a nejd. p. biskup Dr. F. S. Bauer v Brně; antipendia ve Chvalkovicích u Olomouce a Tvrdonicích; bursy k nemocným v Kostel. Vydří; korouhve v Ujezdě u Brna, v Boluticích a Zašové; příkrov v Rožnově; koberce na stupně oltářní v Pržně a Zašové; 3. rozličné věci jiné: obrázek Ukřižovaného na dvířka u tabernakula pro J. M. nejd. p. biskupa Dra. F. S. Bauera v Brně; sošku Vzkříšení Páně ve Vícově, sv. Jana Nep. v Tasově; kříže v Újezdě u Brna, v Čebíně; missaly v Uher. Brodě a v Březové; pultíky pod ně v Radkovicích a Dol. Hynčíně a j. v. V rakouském Slezsku: velu v Mokrolazcích a pultík pod missal v Bílově. — Pozlatiti nebo postříbřiti v ohni dali vel. páni duchovní: kalich v Dukovanech, v Týně, Starém Petříně; kalich a monstranci v Dešné a Polánce; lampu a svícny ve Špičkách u Hranic, lampu a mešní konvičky ve Střílkách, kropenky v Hor. Dunajovicích; kanonické tabulky v Kostel. Vydří; pacifikal ve Hvozdné. Jiné práce byly později udělány, jak podáno bude příště za ukončené 2. půlletí r. 1890. Žádáme důstojných pánů duchovních, aby s námi pro úplný přehled laskavě sdělili, které ještě jiné umělecké a památné věci odjinud nové jsou, po případě budou v jejich kostelích. *F. A. S.*

Kroniky české Přibíka Pulkavy z Radenína rukopis v knihovně augustinského kláštera na Starém Brně. Přibík Pulkava z Radenína, rektor školy u sv. Jiljí v Praze, složil po vůli a s pomocí císaře Karla IV. českou kroniku nejprve před r. 1374. latinsky,

pak ji přeložil česky. Opisů kroniky té a překladu německého jest několik. Nepochybně nejstarší zachovaný rukopis český chová se v knihovně jmenovaného kláštera na Starém Brně. Čítá 214 stran fol., jest krásně psán a dle poznámky na konci dokončen od Petra z Horšova Týna l. P. 1407. v Roudnici na hradě (per manus Petri de Thynhorss in Castro Rudnicensi) Na konci je připojen dlužní list od města Ústí nad Labem, česky psaný r. 1402. proboštovi Zbyňku Zajícovi z Hasenburka, pozdějšímu arcibiskupu Pražskému. Roudnice, město a hrad, patřívaly biskupům Pražským. Onoho věku byl tam klášter kanovníků sv. Augustina. Rukopis Pulkavovy Kroniky české náležel podle toho nejspíše Zbyňku Zajícovi z Hasenburka a dostal se klášteru kanovníků sv. Augustina v Roudnici, později bratrskému klášteru augustinskému na St. Brně. Začíná: „Tato kronika jest od počátku české země i o všech knížatech a králích, ježto jsú zpravovali svými časy. a takž jak k přikázání slavného Karla IV. ze všech kronik všech klášteróv, ježto shledány mohly býti,... v český hlahol z latinského přeložena.“ Vypravuje mimo jiné na str. 3. o zalidnění Moravy z Čech, 20. o Velehradě, hlavě vší země moravské, str. 20—23. o sv. Cyrillovi a Methodovi, o zkažení království Moravského i stolice jeho, str. 183. o zavraždění krále Václava III. v Olomouci r. 1306. atd. Končí na str. 214. zprávou o úmrtí Elišky Přemyslovny r. 1330.: „Téhož léta umřela jest královna Eliška, žena krále Jana, máti Karlova císařova, a tak na Zbraslavi podle otce svého pohrabána.“ — Jiný starý rukopis téže kroniky chová nejstarší klášter moravský, benediktinský v Rajhradě. Tiskem vydána jest r. 1786. od Fr. Faustina Procházky a v Pramenech dějin českých, II. díle; o Přibíkovi Pulkavovi a jeho kronice pojednal František Palacký v král. české společnosti nauk r. 1869. a v „Radhosti“, sbírce svých drobných spisů, II. č. 22.

F. A. S.

Vlastivěda moravská. Dávná je touha, několikrát i veřejně projevená, abychom měli české země popsány věrně v jazyku českém, asi jako jsou za pomoci úřadů světských a duchovních a některých odborníků místopisně německy popsány Čechy dle krajův od J. Boh. Sommera v letech čtyřicátých a Morava od prof. P. Řehoře Volného r. 1835—1842. a pak i velká jeho církevní topografie. Podobnou práci chtěl vykonati v Čechách farář P. Anton. Norbert Vlasák, jenž od r. 1873. začal vydávati v „Bibliotéce místních dějepisův pro školu i dům“ nákladem F. A. Urbánka „místopis“ Čech

podle jednotlivých okresův; avšak nebylo dostatek spolupracovníků v rozličných krajinách, cena pozdějších svazků byla jako vůbec knih tehdy vydávaných dražší, (na př. I. svazek 108 stran za 44 kr., II. sv. 144 stran a III. 140 stran a se znaky měst za 60 kr., ale později bez znaků, na př. XI. sv. 130 stran za 1 zl.), a vydávání ustávalo. Slovník Čech topograficko-statistický vydali J. Orth a Fr. Sládek r. 1870. Nedávno začal se pak vydávati stručný „Zevrubný popis království českého“ v sešitech podle hejtmanství. Ve Slezsku Vlastivědy část historickou vydává od roku 1889. ředitel českého gymnasia v Opavě, pan Vincenc Prasek. Na Moravě stručnou, velmi pěknou Vlastivědu vydal pan zemský archivář Vincenc Brandl svou „Knihou pro každého Moravana“ r. 1863.; Časopis Matice Moravské přihlížel pak od počátku svého k topografii, hlavně starší, a roku 1877. předložen byl výboru Matice hotový již rukopis „Vlastivědy moravské“ (viz Č. M. M. 1878., str. 123.). Výbor uznal, že ji „na ten čas vydati nelze, ježto rukopis, který výboru podán byl, bez důkladných oprav a všestranného přepracování vydati se nehodí, mužů pak ku práci takové ochotných nesnadno jest získati.“ — Ovšem je taková práce namáhavá, v některé části unavující a poměrně k jiným pracím literárním i z místních příčin obtížna a dosti nevděčna. Jednotlivec nemůže jí vykonati ve všech částech tak důkladně a všestranně, jak toho pravá „Vlastivěda“ vyžaduje. Má-li to býti „Vlastivěda“, nesmí tu scházeti nic, co slouží k poznání země, lidu, jeho dějin ve všech oddílech historických, jeho vzdělanosti a veškerého života. Ale vykonati se musí a vykoná, ať dříve nebo později; jest jí nutně potřebí k lepšímu poznání země a národa, k uvědomění lidu, a žádá toho věda i vlastenecká mysl.

Studie vlastivědné a vydávání děl vědeckých z oboru vlastivědy vytkly si tedy za účel musejní spolky naše: Olomoucký založen r. 1883. a Brněnský založen r. 1888. Olomoucký spólek vydává též od r. 1884. Časopis, jenž přihlížeje hlavně k studiím předhistorickým a lidovým, obsahuje mnohé příspěvky cenné; roku 1885. a 1889. ukázal i na nutnost Vlastivědy moravské; rovněž spolek Brněnský.

Oba musejní spolky, majíce tentýž účel, spojily se proto k veliké, společné práci, k sepsání „Vlastivědy moravské“ v jazyku českém, která by obsahovala přírodovědecký popis země a dějiny ve všech odvětvích a byla tedy skutečnou „Vlastivědou“, napsanou na základě důkladných studií, slohem jasným, srozumitelným.

Sjednocení to dělá oběma spolkům čest! Aby celé veliké dílo pracováno bylo ve všech částech, jak náleží, souměrně a stejně, proskoumaly a schválily celkem oba spolky rozvrh a podrobnou osnovu od zpravodaje napsanou, podle níž bude „Vlastivěda moravská“ takto složena:

I. Všeobecná část „Země a lid“: 1. Popis přírodovědecký a zeměpisný. 2. Doba předhistorická. Zakládání osad a jejich starobylá jména. 3. Dějiny politické, 4. církevní a školství, 5. řeči a literatury, 6. hudby a výtvarných umění, též prostonárodního. 7. Dějiny a statistika živností, hornictví, hospodářství, řemesla a průmyslu, obchodu a t. d. 8. Poměry našeho lidu, jeho život, mravy, obyčeje a t. d., bývalé poměry poddanské, městské, šlechta. 9. Zřízení moravské. 10. Statistika stará a nová.

Na příslušná místa dány budou obrázky, pokud možno nejvíce, a mapy: geologická, horopisná a vodopisná, předhistorická a politická, církevní, školní, bývalých okresův a panství, národopisná a j.

II. Podrobná část místopisná obsahovati bude jednotlivé okresy, znamenané postupně v abecedním pořádku, a sice: svazek 1. okres Blanský, 2. Boskovský, 3. Brněnský . . . . až svazek 75. Žďárský, sv. 76. Židlochovský, sv. 77. Moravské obvody ve Slezsku.

Jednotlivé okresy pak je možno spojiti buď dle krajů nebo dle nynějších hejtmanství a školních okresův.

Oba musejní spolky rozdělily práci mezi sebe rovným dílem: Brněnský pracuje o jihozápadní Moravě od hranic západních a jižních až v četně po okresy M. Třebovský, Jevičský, Boskovský, Víškovský, Bučovský, Kyjovský, Strážnický, celkem 37 okresů neboli 15 hejtmanství a většinu všeobecné části; spolek Olomoucký o části severovýchodní, jak napsáno je v Časopise jeho r. 1890. str. 142., totiž o 39 okresích neboli 16 hejtmanstvích, moravských obvodech ve Slezsku a některé oddíly všeobecné části.

Od Brněnského spolku zvoleni jsou do redakce „Vlastivědy“ pánové: pro odbor přírodovědecký prof. Dr. Fr. Dvorský, pro zeměpisný prof. Jos. Hladík, dějepisný prof. Dr. Fr. Kameníček, pro literární řed. Ad. Kubeš, pro lidovědu řed. Fr. Bartoš, předhistorický a živnostenský red. B. Popelka, ostatní a pro topografii prof. Fr. A. Slavík, spolu hlavním redaktorem „Vlastivědy“ pro Brněnský obvod pracovní; pro Olomoucký jest pan Vítězslav Houdek, c. k.

místodržitelský sekretář a redaktor „Časopisu musejního spolku Olomouckého“.

Jednotlivé oddíly všeobecné části napíší mimo jmenované členy redakce páni odborníci, jako na př. zemský archivář Vincenc Brandl, prof. Frant. Bílý, prof. Jos. Klvaňa, ředitel Vincenc Prasek a j. v. Úplný seznam všech spolupracovníků, kteří již převzali jednotlivé oddíly všeobecné části nebo místopisu, nebo kteří se ještě přihlásí, podáme, jakmile bude veškerá práce i co do okresů rozdělena. Kdyby někdo pracoval již o známém okresu, zvláště když z něho pochází nebo v něm působí a má již dosti látky sebráno, měl by to laskavě ohlásiti tomu neb onomu spolku, do jehož obvodu pracovního ten okres patří, aby snad náhodou dva nepracovali jeden a týž okres. Odporučuje se tedy ve prospěch díla společného, aby stalo se vzájemné dorozumění a celá veliká práce aby náležitě byla rozdělena i v určitý čas hotova.

Páni spisovatelé jednotlivých okresů dostanou k volnému použití odpovědi, které došly nebo dojdou na „Dotazníky“ ve příčině „Vlastivědy moravské“ vydané a rozeslané od obou musejních spolkův, aby shromážděny byly zprávy i nejnovější a celé dílo spracováno — pokud možno — úplně a důkladně. Dotazník otištěn jest v Časopise mus. spolku Olomouckého 1890. str. 146.—148. a pošle se každému, kdo se o něj přihlásí, pokud zásoba stačí. Obsahuje podrobné otázky v tomto pořádku: 1. Jméno osady v nominativě a genitivě. 2. Kde leží osada? Je-li nějaká pověst o jejím založení? 3. O starých památkách v osadě nalezených. 4. Starý hrad, zámek, tvrz... bývalé poddanské poměry? 5. O kostele a kaplích, o literátském kůru a p. zprávy hlavně od r. 1850. (starší zprávy obsahuje velezásložná práce P. Ř. Volného a j.). 6. O škole. 7. O vnitřních poměrech obecních vůbec a v městě zvláště. 8. O živnostech a bývalých pořádcích. 9. O spolcích. 10. O rodinách, které drží nejdéle rodný dům a znamenitých rodácích. 11. Které památky jsou v obvodu obce, zaniklé osady atd.

Bude-li dobrá vůle a vlastenecká ochota u všech povolaných kruhů, sejde se v odpověděch hojnost látky i k nejnovější době a k důkladnému, ačkoli stručnému popisu jednotlivých obcí zvláště.

Aby celé dílo bylo jednotné a souměrné, napsány budou všecky okresy podle jedné a téže osnovy. (Podáme ji příště.)

Jednotlivé svazky, zvláště okresy, bude možno o sobě koupiti, aby tím spíše mohly se v národě rozšířiti a působiti. Vydávati

se počne r. 1892. všeobecné části oddíl přírodovědecký a dějepisný. Ostatní oddíly, které k náležitému spracování vyžadují mnoho ještě samostatných studií a též úředního nového sčítání lidu, vyjdou později. Zatím vycházeti budou dále jednotlivé okresy hotové, každého roku několik, jak bude možno.

K tak velikému, čistě vlasteneckému dílu přejeme oběma zasloužilým spolkům v zájmu národa a vědy nejlepšího zdaru. O po kroku „Vlastivědy moravské" podány budou časem další zprávy.

F. A. Slavík.

Literatura.

O domácích a cizích registrech, zvláště o registrech české a jiných rakouských dvorských kanceláří. Sepsal Jaromír Čelakovský. V Praze 1890. (Rozpravy král. české společnosti nauk. VII. řada, 3. svazek. – Třída pro filosofii, filologii a dějepis č. 6. — Stran 142 velkého kvartu.) Spisovatel v úvodu vyjasňuje podstatu register i kopiářův a podává historický vývoj jejich od nejstarších dob až do 18. století. Nejstaršími vůbec jsou registra papežská v archivu vatikánském, dle nichž pořizována byla pokud jest dokázáno registra králů francouzských, anglických a sicilských. Zprávy o registraturních knihách v zemích německých a v alpských zemích rakouských sahají vesměs jen do 14 století; nebyloť registrování listin vydaných z kanceláří císařských do zvláštních knih před počátkem 14. stol. v Německu vůbec zvykem. Z Karlových říšských register zachoval se toliko jeden díl v archivu Drážďanském. Jest to drahocenná památka, z níž možno čerpati naučení o formě ostatních register pozdějších, která se do našich časů nedochovala. Vůbec „v kanceláři tohoto panovníka vytvořily se ponenáhlu dalším zdokonalováním toho, co od předchůdců bylo zůstaveno, normy, které ostávaly napotom v platnosti po celé následující století a daleko ještě za to století". Složita a zajímava jsou registra Ruprechta Falckého (1400—1410). Říšská registra německá vedena byla od počátku 15. století nepřetržitě až do roku 1806. Jest jich ve státním a dvorním archivu ve Vídni 304 velké folianty. V těchto registrech jsou také zaznamenány některé listiny české; dvě takové listiny ku př. uveřejnil Palacký v Archivu českém. Císař Maxmilián I. vydal zvláštní řád o vedení register. — Dále pojednává spisovatel o panovnických

registrech v Uhrách, v Polsku, na Litvě a v Rusku Na konec důkladně rozepisuje se o registrech v české kanceláři králů českých, kde mimo dvůr papežský objevují se registra v Evropě nejdříve, totiž hned za panování Přemysla Otakara II. ve 13 století. Také v Praze počaly býti sepisovány roku 1280 městské knihy ve formě register, jen že se nedochovaly; shořely bezpochyby r. 1399. Oboje zmíněné knihy vedl a řídil známý mistr Jindřich Vlach. Čelakovský vyslovuje domněnku, že již za Přemysla Otakara II. vedena byla vedle hlavních register v Čechách registra vedlejší. Že za nástupcův Přemysla Otak. II. v registrech se pokračovalo, nelze sice dokázati, ale možno tak souditi, poněvadž za Jindřicha Korutanského registrováno bylo a za Karla IV. byl vůbec pořádek v královské kanceláři obnoven i správa zdokonalována. Jmenovitě jest důležito, že po roce 1361 započala vedle říšských register zvláštní královská registra česká. Z doby Václava IV. zdá se, že zachovaly se do pozdějších dob asi jen zbytky register (6 knih). Král Sigmund po svém nastoupení spojil opět českou kancelář s říšskou, čímž i registra byla spojena, jen že byla vedena odděleně. Sigmund totiž po válkách husitských dal české listiny registrovati zvlášť a německé také; listiny latinské registrovaly se do obojích. Za Jiřího Poděbradského registrovány byly všechny listiny opět do jedněch knih. Teprve za Vladislava II po roce 1490, když totiž Morava, Slezsko a Lužice opět s Čechami se spojily, byla zase registra dvojí, česká i německá. Německá registra se ztratila, z českých dochoval se pouze jeden Codex. Na počátku 16. století, když dvůr panovničí nejvíce sídlil na Budíně, vydávány byly velmi často listiny do zemí České koruny s pečetí uherskou, z čehož povstal spor mezi nejvyšším kancléřem českým a králem. Výsledek byl ten, že král vzal kancléři českému velikou pečeť českou k sobě na hrad Budínský. R. 1556 za Ferdinanda I. odvezena byla registra kanceláře české z dob Vladislava II. a Ludvíka I. do Vídně. Dle Rybičky uschována prý jsou v tajném archivu státním. — Král Ferdinand I. snažil se vůbec, pokud možná obmeziti pravomoc kanceláře české, a moravští stavové ho v tom ještě podporovali, když r. 1526. přímo žádali, že může na Moravu vydávati majestáty „z kanceláří svých, ze kterých se Jeho Mti zdáti bude.“ Stalo se to hlavně proto, že mor. stavové byli rozmrzeni nad spůsobem volby Ferdinandovy v Čechách. — (Památky sněm. I., fol. 72.) — Proto také nechtěli se súčastniti ani koruno-

vace jeho v Praze — až teprve na úsilnou žádost Ferdinandovu se k cestě do Prahy odhodlali. — (Kopiář sněmů mor. fol. 14. I.) Ferdinand na žádost mor. stavů odpověděl sice, že jednati bude dle vůle své, ale přání Moravanů bylo mu milým. Zdá se, že stavové čeští konečně přece vymohli, aby královské pečeti ostávaly v opatrování českého kancléře a aby všechny listy psané na pergamenu vycházely do zemí koruny české pouze z České kanceláře. Moravané pak roku 1529 k tomu přispěli, že při dvoře královském ustanovován byl místokancléř, který vyhovovati měl žádostem při dvoře ze zemí českých podaným ve srozumění s kancléřem českým. Za Maxmiliána II. nezměnilo se téměř nic, ale když roku 1583 císař Rudolf II. usadil se trvale v Praze, získala česká kancelář velmi, jakož tenkrát národ český vůbec měl velikou politickou váhu. — Moc kanceláře české vzrostla nebývale, tak že ku př. moravským stavům stávala se nepohodlnou, poněvadž do všeho zasahovala. Stavové moravští po roce 1608 měli radost, že se od ní mohli odtrhnouti a po roce 1611 energicky žádali, aby se česká kancelář jmenovitě do soudnictví a jiných záležitostí moravských nevkládala Podobná přání projevovali také Slezáci a Lužičané, až konečně obstarávání písemných záležitostí Slezska i Lužic svěřeno bylo zvláštnímu slezskému místokancléři. Také na Moravě trvala nějaký čas zvláštní „expedice moravská", jíž řídil sekretář na Moravě usedlý. Ale přes to byla česká kancelář tenkráte jednotna. Když po roce 1612 Matiáš přesídlil do Vídně, kancléř český zdržoval se nejvíce při panovničím dvoře a po vypuknutí povstání českého usadil se ve Vídni trvale. Od těch dob odcizoval se tento nejvyšší úřad koruny České národu svému neustále přes to, že roku 1721 zřízen byl ve Vídni ještě také úřad státního archiváře českého. Roku 1749 česká kancelář spojena byla s rakouskou. Po celou dobu trvání české kanceláře vedena byla registra, a nevědělo se o nich. Čelakovský nalezl jich značnou část v c. k. šlechtickém archivu Vídeňském a v místodržitelském archivu v Praze. Mimo to jest ještě v c. k. šlechtickém arch. ve Vídni něco přes 200 registr. knih dvorské kanceláře rakouské a po roce 1749 registra spojených kanceláří česko-rakouských, o čemž spisovatel podává také obšírnější zprávu. — K celému dílu přidány jsou čtyři přílohy. První a druhá obsahují výpisky z registrovaných knih XIV. a XV. století, třetí regesta původních register císaře Sigmunda a čtvrtá příloha podává seznam register chovaných v c. k. šlechtickém archivu ve Vídni.

Práce pana Čelakovského jest neobyčejně důkladna a založena na všech přístupných pramenech té věci se týkajících. Pouze o poměru stavů moravských k české kanceláři dovolím si několik poznámek. Mínění stavů moravských ve příčině české kanceláře z roků 1526*) měnilo se časem značně ku prospěchu solidarity moravské s Čechami. Moravští stavové k. p. roku 1582 velmi těžce nesli, že císařská nařízení a listy posýlány jsou na Moravu přímo z jiných kanceláří a německy, nikoliv prostřednictvím kanceláře české a jazykem českým. — V té příčině hájili pravomoc kanceláře české a přednost jazyka českého velmi energicky V instrukci dané poslům k císaři se totiž praví: „Jakož psaní a poručení Jeho Mti. cís. často nám sem do země německým jazykem vycházejí, též z jiných kanceláří Jeho Mti. cís. a ne z samé kanceláře král. Ceského to se děje, protož Jeho Mti. cís. od nás poníženě prositi mají, aby Jeho Mt. cís. nás v tom milostivě ušetřiti a to milostivě nařídíti poručiti ráčil, aby pokudž nejvýše možno, všecka psaní a poručení Jeho Mti. cís. ne z jiných kanceláří, nežli z kanceláře české a to jazykem českým k nám vycházely.“ — (Pam. sněmovní III. fol. 265.) — Odpověď Jeho Mti. cís. zní: „Čtvrté, kdež stavové také Jeho Mt. cís. za to pon ženě prosí, aby Jeho Mti. o tom nařízení učiniti ráčil, aby všeckni listové a poručení, kteráž se jim od Jeho Mti. cís. činí, ne německým, než českým jazykem a toliko z kanceláře král. českého vycházela: Jeho Mt. cís. té milostné vuole bejti ráčí, což se nyní psaného artikule dotejče, to tak opatřiti, že stavové o tom žádné slušné stížnosti nésti nemají.“ Ibid. fol. 278. A r. 1593 císař Rudolf II. dovolil stavům moravským odbývati libovolně po vší zemi sjezdy, ale výslovně praví, aby se na nich o ničem jiném nejednalo, než o záležitostech válečných a obraně země. Výsledek pak úrad že má zemský hejtman ihned oznámiti císaři prostřednictvím kanceláře české

*) Také roku 1535 stavové mor. žádali, „aby každý o statku a dítkách svých zřízení a poručenství řádně listem na pargameně s sedmi pečetmi vysutými udělati mohl‘ bez prostřednictví kancel. české. Král Ferdinand žádost tuto zamítl, že „skrz takové odjetí listuov mocných ujma najvyššímu kancléři království Českého tomu úřadu proti starobylému řádu a obyčeji státi by se mohla.“ (Kopiář pam. sněmovn. I. fol. 68.) Ferdinand k tomu ještě dodal, že stavové moravští již tolik svobod od svých panovníků dostali, že by již mohli býti spokojeni a nežádati více.

(Sněm v Olomouci roku 1593. IV. fol. 267.) — Proti české kanceláři mor. stavové vystupovali jen tehdy, když zasahovala příliš do záležitostí moravských i do takových, které dle zvyklostí a obyčejův dřívějších vyhrazeny byly sněmu moravskému aneb jiným institucím zemským. — Tak ku příkladu v soudnictví velmi často žádali, aby obyvatelé země moravské nebyli voláni k zodpovědnosti za hranice. I proti panovníkům hájili vždy právo své. Proto roku 1582., když cís. Rudolf žádal, aby registra země mor. z posledních let odevzdána byla k ruce Jeho Mti. císaře, vydali jen to, co se týkalo panovničích záležitostí. Odpověď jejich na zmíněnou žádost císařovu zní: „K žádosti Jeho Mti. cís. stavové k tomu povolují, kteráž by koli registra buď v Olomouci na rathouze, anebo za pány poručníky nebožtíka pana Haugwice, předešlého hajtmana se našly, a vlastních věcí a duochoduov Jeho Mti. cís., totiž posudního, lozunku, aneb listů vyvážených, na Jeho Mt. svědčících se dotýkaly, aby všecky panu podkomořímu na místě a k ruce Jeho Mti. cís. od osob k tomu nařízených vydány byly. Což by pak register berňových, šacunkových, zemských a stavům vlastně náležejících, též listů přiznávacích a kvitancí se dotýkalo a v Olomouci na rathouze najdeno bylo, taková všecka registra nížepsané osoby mají na rathouze složiti a k dobrému stavu opatřiti. A jestliže by jakákoli zemská registra za pány poručníky jmenovaného pana Hanuše z Biskupic se našly i s listy přiznávacími a kvitancími zinventovati a je zasé k opatření jmenovaným pánům poručníkům do dalšího všech stavův v té věci poručení navrátiti mají.“ (Pam. sněm. III. fol. 272.) K tomu úkolu zvoleni byli z pánů, z prelátů, z rytířstva a měst zvláštní delegáti. Záležitost tato ovšem s prací p. Čelakovského úzce nesouvisí, ale velmi osvětluje jednání stavů moravských.

Cenné dílo pana prof. Čelakovského připsáno jest učiteli jeho, dvornímu radovi prof. Dru. Ant. Randovi. *Kameníček.*

Národní Písně moravské, v nově nasbírané. Ve sbírku spořádal a vydal František Bartoš. Sbírka tato obsahuje přes tisíc písní. Kdo ví, co znamená „tisíc národních písní“, kdo ví, co tu uloženo materialu poetického, hudebního, filologického a kulturně-historického, jen ten dovede význam této knihy oceniti. Můžeme mluviti o pravém literárním štěstí, že v době, kdy původní kmenový život našeho moravského lidu ocítá se bohužel již ve

svém rozkladu, kdy působením vše nivellující novodobé kultury hyne nejen lidová poesie, nýbrž i národní kroj, hynou národní zvyky, národní přísloví plná mravní síly a životní pravdy, a pestrý druhdy koberec individuálních zvláštností mění se v bezbarvou uniformu kosmopolitismu, pravím můžeme mluviti o štěstí, že v této době našel se mezi námi muž, jenž obral si za úkol sebrati tyto hynoucí plody národního ducha dříve, než v propasti nepaměti zaniknou úplně. Velká jest zejmena poetická cena této sbírky. Kdežto na př. Erbenova sbírka zavírá v sobě nepoměrně velký počet písní rázu úpadkového, jest tato sbírka Bartošova pořízena s přísným výběrem, obsahujíc jen takové písně, které buď vysokou cenou básnickou nebo po stránce hudební a kulturně-historické jsou důležity. Písní textem i nápěvem úpadkových — jakkoli právě tyto písně pro historické a psychologické studium zpěvu národního by byly důležity, ukazujíce, jak lidový zpěv znenáhla bere porušení a zkázu, až docela zaniká anebo mění se ve sprosté odrhovačky, jež stydno poslouchati — Bartoš do této sbírky, jak sám praví v úvodě, nepojal. Za práce z moravského folkloru dostalo se Bartošovi uznání až v daleké cizině — u nás místo uznání za poctivou práci museli jsme, bohužel, poslední dobou slyšeti hlasy krkavčí. Ale právě to jest nám pohnutkou, abychom tomuto velkému moravskému patriotovi a slovutnému spisovateli za tuto jeho práci, kterou české literatuře poskytl dílo ceny nehynoucí, vzdali dík tím vřelejší. Za tuto knihu přísluší Bartošovi dík celé Moravy.

Sbírka obsahuje 1017 písní s nápěvy, a předmluvu, v níž vykládá se o původu sbírek nár. písní na Moravě, jmenovitě o sbírce Sušilově, a zaznamenána jsou jména přispívatelů. V zadu připojen přehled písní podle jich počátkův a vysvětlení některých slov dialektických. Písně jdou za sebou v tomto pořádku: Ballady čís. 1—82, milostné čís. 83—354, svatební 355—430, manželské 431—454, hospodní, taneční a hodové 455 - 522, ze života 523 až 557, z přírody 558 576, elegické 577—593, vojenské 594- 644, žertovné a satyrické 645—670, popěvky milostné 671—722, popěvky rozmanité 723—778, písně hudecké 779—865, zavádky 866—874, muzikantská večeřa 875—883, písně nábožné 884—983, doplňky 984—1017. Kde možno, spořádány i v jednotlivých oddílech písně tak, aby se v tom spořádání jevil jakýsi postup obsahu. Tak na př. svatební písně následují v tomto pořádku: Nevěsta se loučí s kamarádkou, námluvy, před svatbou, když odchází nevěsta z domu

otcovského, když se svatebčané do kostela ubírají, když přichází průvod svatební do domu nevěstina, když se zasedá za stoly, před jídlem, při jídle atd. až po píseň, když přivážejí nevěstu do domu ženichova. Jak z přehledu patrno, jest obzvláště velký počet písní milostných. Nábožné písně umělé přijaty do této sbírky písní lidových pro velebné, překrásné nápěvy, složené v duchu písní národních. Na konec připojena obšírná úvaha o lidových písních moravských. Jest to důkladná monografie, založená na zevrubném studiu lidových písní, nejlepší toho druhu v naší literatuře, jak jsme se přesvědčili, schvalně srovnávajíce s ní vše co o našich národních písních posud bylo napsáno. Ba nevím, může-li se která jiná literatura vykázati o svých národních písních úvahou tak důkladnou a všestrannou, jako jest tato úvaha Bartošova o lidových písních moravských. Troufáme si tvrditi, že teprve touto rozpravou dostalo se našim písním pravého kritického rozboru a náležitého ocenění, a jsme přesvědčeni, že teprv ten, kdo tuto úvahu přečte, dovede si našich písní jak se patří vážiti. V 1. části této úvahy jedná se o účasti jednotlivých kmenů moravských v národní produkci básnické. Jest zajímavo, jak Bartoš líčí letoru jednotlivých kmenů moravských, a z různé letory vykládá i různé kmenové zvláštnosti, písně, kroj, ba i nářečí, jak líčí vliv, jejž na jednotlivé kmeny má jakost kraje, v němž bydlí. Z okolností a příležitostí, za kterých se zpívávalo, sestavuje Bartoš celkový obraz života našeho moravského lidu po celý rok, a tu vychází na jevo, jak všecek život našeho lidu proniknut byl poesií písní. Známe výroky starých spisovatelů, kteří líčí Slovany jako národ zpěvu nad jiné milovný, vždy jsme byli přesvědčeni o pravdivosti toho, co napsal náš veliký Šafařík: „Wir glauben ohne Widerspruch sagen zu können, dass natürliche Poesie unter keiner anderen europäischen Nation in solcher Fülle, Reinheit, Herzlichkeit und Gefühlswärme sich findet“, — ale Bartoš vypočítává všecky konkretní případy, kdy a kde se zpívávalo, a z toho takořka matematicky vysvítá, kolik v tom životě našeho lidu bývalo poesie! Vidíte, jak vypadal život našeho lidu se stránky poetické. Když to čtete, jest vám kolem srdce tak milo, ale zároveň teskno, že po tom po všem nebude snad za krátký čas ani památky. Ve stati „věcný obsah písní, jejich rozdělení a druhy“ ukazují se na konkretních příkladech přednosti našich národních písní, zejmena mistrné vylíčení stavů psychických, jich dramatičnost a plastika, zevrubně pojednává se

o balladách, dovozuje se, jak náš lid zvláštní zálibu nalezal v krásnu tragickém, srovnává se naše ballada „Navrátilec“ s vychvalovanou německou balladou „Liebesprobe“ a ukazuje se, v čem naše ballada nad německou vyniká a pojednává se o prostonárodních legendách. V ohledu kulturně-historickém obzvláště zajímavy jsou ballady, které ukazují na původ pohanský, a ballady, v nichž původní název pohanský pozměněn pozdějším názorem křesťanským. Velmi zajímavý a poučný jest výklad Bartošův, jak vypadá lidová poesie erotická, v jaké zidealisované, zušlechtěné způsobě vystupuje tu láska pohlavní, jak přísně se tu dbá mravnosti, přísné kázně a cudnosti, s jakým uměleckým taktem vedou si skladatelé písní národních, chtějíce vylíčiti krásu tělesnou. Poněvadž při našich národních tancích se zároveň zpívalo, a tanec byl jako rhytmickým stělesněním písně, pojednává tu Bartoš též o národních tancích. Pojednání to obsahuje mnoho věcí nových, nemálo zajímavých. Udiven dočítá se tu čtenář, že i u nás bývalo cosi podobného jako kdysi v staré Helladě, totiž jakési zápasy hudební, při nichž vítězi dostávalo se odměny. S dramatickou živostí líčí Bartoš některé národní tance, zejmena koulenou na Zlínsku, danaj a vrtěnou na slovenském Pomoraví, sedláckou a starosvětskou, jichž nápěvy, zdvořilejší improvisace a variace přidány. Při sedlácké, která trvala i celou hodinu, vyzpívalo se 20 i více písní. Jest zajímavo čísti, o čem si náš lid při takové muzice prozpěvoval. V připojených 38 improvisacích našli jsme vtipné popěvky erotické, pijácké, vybízení k veselosti, ale též napomínání k odchodu, smutné popěvky o vojně, mravokárné popěvky o marnotratnosti, ba i trudné úvahy o pomíjejicnosti a marnosti tohoto světa a o smrti! Pod nápisem „ethický obsah“ dovozuje Bartoš z národních písní poměr našeho lidu k přírodě, k Bohu, a jednotlivce k společnosti lidské. Docela správně praví Bartoš, že názor našeho lidu o přírodě byl básnický. Přirozeno! Vždyť tyto písně pocházejí z doby jeho dětství, kdy převládá fantasie a nikoli přemítavý rozum, a tedy přirozeno, že jeho názor o světě z té doby jest básnický. Domnívati se, že z našich lidových písní lze snad sestaviti nějakou soustavnou kosmologii našich předků, anebo hledati v nich pantheismus, jak vskutku někteří činili (Štúr!), bylo by mylné — pro to aspoň dokladů se nenajde. To ovšem pravděpodobno, že velká láska Slovanů k přírodě má asi hlubší kořeny, a že asi souvisí s původním božským uctíváním přírody, jehož stopy posud v hojných pověrách

a starobylých písních obřadních jsou patrny. Na dovozenou, jak poetický jest názor našeho lidu o přírodě, a jak v našich písních příroda cítí s člověkem, uvádí Bartoš hojné doklady, z nichž některé jsou velmi dojemné a dýší nejčistší poesií. Pod nápisem „kulturní obsah" dovozuje Bartoš, jak z lidových písní dovídáme se o leckterých zvycích a obyčejích, jež ze života skutečného znenáhla mizejí neb už dávno vymizely. Jest zajímavo čísti, jakými krásnými, nyní už na mnoze neznámými zvyky obetkán byl na př. život milostný. Naproti těm, kteří chtějí rozeznávati zvyky „z písní vysvítající" a zvyky skutečné, pravíme, že lid nepěje, než co skutečně zažil. Proto můžeme pokládati za jisté, že zvyky, vysvítající z jeho písní, byly také kdysi jeho zvyky skutečnými, čili že to, co poznáváme v písních, jest pravý obraz skutečného života našeho lidu a nikoli snad pouhá idealní fikce, a že tedy naše písně jsou též neklamným pramenem v příčině kulturně historické. Zajímavý úkaz, že v písních moravských velmi často se připomíná Praha jakožto hlavní město, nikoli Vídeň, vysvětluje Bartoš tím, že písně takové původ svůj mají v době, kdy Morava ještě v těsnějším svazku byla s Čechami. Překrásný jest též oddíl o formální stránce, v němž pojednáno o nářečí, syntaxi, plastické stručnosti a názorné konkretnosti našich písní, allegorických obrazech, příměrech a podobenstvích a básnických figurách naše písně zvláště karakterisujících. Zejména upozorňujeme na jasný, psychologický výklad antithese, nad nějž pěknějšího jsme ještě nečetli.

V kapitole o skladatelích dovídáme se zajímavého fakta, že na Slovensku byly celé rodiny zpěvácké, v nichž se národní zpěv zvláště pěstoval a s rodičů na děti se dědil, ba že tam posud děvuchy skládají pěkné písně národní. Výklad o skladatelích a o způsobu, jak vznikají národní písně, vyniká svou jasností a důkladností nade vše, co u nás o té věci dosud bylo pověděno. Vyloživ, co jest to kmenový duch, krásně vykládá Bartoš, jak pěvec lidový, jsa od malička odkázán a odchováván duchem kmenovým, vyrůstaje v názoru světovém a v ovzduší myšlénkovém svého kmene, nemohl jinak básniti než opět z těchto názorův a z tohoto oboru myšlénkového svého kmene, a neznaje jiné poesie mimo písně svého kmene musil si voliti formu těchto písní, a ukazuje na konkretních případech, jak asi národní píseň vznikla. Kdo zná pojednání Erbenovo o písních národních a srovná je s tímto pojednáním Bartošovým, vidí, v čem Bartoš chybné názory Erbenovy

(napřed melodie, pak slova!) opravil. Úpadek lidového zpěvu vykládá Bartoš z rozkladu původního života kmenového vůbec. Úpadek lidového zpěvu není zjevem osamělým. S národním zpěvem, praví Bartoš, mizí zároveň národní hudba, mizí národní kroj, hyne domácí nářečí, vytrácejí se z paměti lidu starobylé zkazky i zlatá zrnka moudrosti v jeho příslovích obsažená, v neváźnost upadají krásné staré zvyky a obyčeje, slavnosti a obřady; za porušeným idealem aesthetickým v zápětí jde porušení idealu ethického. Až smutno jest čtenáři, když na konci této úvahy se dočítá, jak lidový zpěv se kazí, a jak vypadají písně, které nyní na svatbách a o jiných příležitostech, kdy se zpěv ještě jaksi vynutí, skoro všady mezi lidem slýchati, ať nic nedíme o písních, které slýchati nyní z úst luzy!

Na konci své úvahy srovnává Bartoš písně moravské s písněmi českými, a ze srovnání toho vychází na jevo, jak písně moravské cenou poetickou vysoko vynikají nad písně české. A proto tím více musíme býti povděčni našemu Bartošovi, že krásné tyto písně ještě v pravý čas sebral a tím vzácné toto dědictví po našich předcích na věčnou pamět uchoval pozdním potomkům. Kniha tato jest skutečné *κτῆμα εἰς ἀεί.* *Dr. Jan Korec.*

Děje Čech a Moravy za Ferdinanda III. až do konce třicetileté války (1637—1648). Sepsal Dr. Antonín Rezek, ř. v. professor při c. k. české universitě v Praze. IV. díly. V Praze 1890. Nákladem I. L. Kobra. Rezek podjal se práce velmi obtížné i namahavé a vykonal ji svědomitě. Ovládá mistrně spoustu přístupných pramenů tištěných i netištěných a dlužno vyznati, že práce jeho není snad jen prostým zpracováním známých věcí a událostí, nýbrž podává mnoho nového jmenovitě o Moravě a Slezsku. Tím více jest litovati, že spisovatel nemohl užiti všech archivních památek moravských, čímž by byl býval, jak vím, obraz o té době Moravy mnohem úplnějším. Avšak i to, co Rezek spracoval, jest tak cenné, že příští dějepisec Moravy bude asi hlavně na tomto základě pokračovati. Mnohé omyly a nedostatky známé práce Dudíkovy o švédské válce v Čechách a na Moravě jsou na pravou míru uvedeny a kriticky rozebrány. Také vydavatelských prací D'Elvertových spisovatel užil s vědeckým taktem. Správa země, úřady a právní poměry moravské ku konci války 30leté vylíčeny jsou v díle Rezkově velmi jasně a důkladně. Z ostatních zpráv o Moravě pozoruhodnou jest hlavně stať o nedostatku kněží katolických, jehož následkem byly slabé výsledky protireformační

v naší vlasti; stať o moravských emigrantech a o nekatolících, kteří přes všechny mandáty zůstali v zemi. Podrobně pojednáno jest o řádech mnišských na Moravě, stručně o školství. Ani Morava, ani Slezsko neměly v době této ústavu ku výchově kněžstva. — Rezek jasně vysvětlil a vypočetl obsah berně, jež vyskytuje se pod jménem giltpferd (zbrojný kůň) a pojednal na základě úrad moravských sněmův o bernictví vůbec a o dani „z hlavy a z potřeby“ zvláště. Protireformaci ve Slezsku probírá dle nejnovějších pramenův a ukazuje, že tam dála se za jiných poměrů než v Čechách a na Moravě. Události válečné stopuje sice dosti zevrubně, ale přece ne tak, aby vše vyčerpal. Na několika místech připomíná, že by ta neb ona událost zasluhovala, aby byla podrobněji prozkoumána. Případnou jest karakteristika vojevůdcův jak císařských, tak švédských. Způsob vypravování jest lahodný a poutavý, slohově správný. Vůbec jest patrno, že pokračování v Českomoravské kronice svěřeno bylo pilnému a svědomitému badateli. Upozorňuji také na některá nedopatření, která asi jsou jen chybami tiskovými, ale nejsou opravena Rezek píše na str. 163., že arcikníže Leopold Vilém zvolen byl za *arci*biskupa Olomouckého, ačkoliv jinde píše správně jen o biskupech Olomouckých. Na str. 179 jmenuje Králův Hradec, místo Králové Hradec, na str. 424 město Hohenavu, místo Cáhnova (něm. Hohenau). Podobně dlužno psáti Břeclav, nikoli Břeclava (str. 429) a j. — Doporučuji práci Rezkovu všem, již chtějí se podrobně a řádně poučiti o dobách pro národ český a země jeho nejzhoubnějších. Pročteme-li celé dílo, rádi uznáme, že na zprávu o míru Westfalském „lid selský plakal radostí, že přijdou klidnější časy, kterýchž mnohý od narození svého dosud byl nepoznal.“ — Rezek bude příštího roku pokračovati v záslužné práci své.

Kameníček.

Vlastivěda slezská. Dílu II. část 1. **„Historická topografie země Opavské A—K.“** Napsal Vincenc Prasek. V Opavě 1889—90. Nákladem jubilejního fondu na vydávání Vlastivědy Slezské. Velmi záslužná tato práce zakládá se na hojných původních pramenech archivních, desk zemských Opavských a Krnovských a j., na genealogických pracích † vládního rady Opavského Leopolda Svobody rytíře z Fernova a j. v., jež pan spisovatel svědomitě uvádí. Bedlivě stopuje, kdy která osada po prvé v listinách přichází, kdy — pokud je možno se dopátrati — byla založena nebo kdy zanikla; kdy která k Opavsku náležela, neb od ní byla jinam přidělena a p. Poznamenává polohu osady, počet obyvatelstva, ze-

vrubněji uvádí bývalé rody, které tam vládly nebo jednotlivé dvory držely a co o kterém je v památkách zapsáno, u některých větších měst, na př. u Krnova a j., zmiňuje se o církevních poměrech, o faře, klášteře, škole, řemeslnických pořádcích a p. U každé obce podány jsou paměti sebrané a na konci seznam pramenů. Práce pana řed. V. Praska jest velmi pilná a vytrvalá, všeho uznání a chvály hodna. Kdo zná, jak těžký a namáhavý jest učitelský úřad, hlavně filologů s četnými úlohami, a jak vytrvalé práce a oběti vyžaduje studium místopisné, tím více váží si díla takového, jakým jest „Historická topografie země Opavské". Přáli bychom, aby hojně byla rozšířena a přispěla k lepšímu poznání našeho Slezska a k uvědomění národnímu v něm. — Pro zdokonalení topografie samé pak upozorňuji na některé věci, doufaje, že velectěný spisovatel s nimi bude souhlasiti ve prospěch záslužného díla svého. U všech důležitějších míst, hlavně u měst, farních osad, a bývalých sídel panských a rytířských měly by důsledně a soustavně podány býti zprávy o podstatných změnách vnitřních poměrův obecních, poddanských a j., o všech památkách místních, zvláště uměleckých, o kostele, škole atd., co vše patří také do historické topografie a činí knihu pro lid tím milejší a poučnější. Co do úpravy se odporučuje, aby jednotlivé oddíly u větších osad byly ve zvláštních odstavcích, a citáty aby dány byly dolů malým tiskem a ne na konci tiskem velkým. Kde jest jeden a týž pramen udán za sebou několikráte, na př. str. 518. č. 55—64. desetkráte za sebou, lépe hodí se jednou a k tomu příslušné svazky a stránky, jmenovitě když je to k několika řádkům textu, na př. ony citáty ke str. 502—503. Uspoří se tak i místa, a bude lepší přehled. Tím by „Historická topografie země Opavské" a příští knihy „Vlastivědy slezské" patrně více získaly a staly by se pro lid příhodnějšími. Ostatní knihy „Vlastivědy slezské" budou podle oznámení na obálce obsahovati: dokončení historické topografie země Opavské, dějiny kraje Holasovského (Opavského) až do r. 1318, historickou topografii knížetství Těšínského a Frývaldovska, dějiny knížetství Opavského a Krnovského, Těšínského, Nisského až do r. 1742. a vévodství Slezského od toho roku až do 40letého jubilea J. V. císaře Františka Josefa I. a konečně „Lid", národopisné a kulturní rozhledy od nejstarších dob až do přítomnosti. Podle toho vlastně nebyla by to úplná „Vlastivěda". I přejeme si ve prospěch národní a vědecký, aby jí skutečně byla. Má-li pak z toho býti opravdu „Vlastivěda", nestačí jen ona historická část, nýbrž musí nevyhnu-

telně pojiti se také s důkladným popisem zeměpisným, přírodovědeckým, života lidu jindy a nyní, jeho živností, vzdělanosti, církevních záležitostí, školství, veškerých poměrů vnitřních, obecních zřízení a práva zemského atd. Arci takovou práci možno konati jen spojenými silami, zvláště teď, kdy pouze jednotlivé části historie a jiných věd vyžadují celého života jednotlivcova. Rozvrh „Vlastivědy slezské", aby to byla skutečná Vlastivěda, mohl by se doplniti podle osnovy Vlastivědy moravské, aby ve zvláštní knize podána byla všeobecná část a v pokračování topografie přihlíželo se také k oněm věcem potřebným, zajímavým a poučným. Způsobilé spolupracovníky najde zajisté pan ředitel Prasek v učitelských sborech a jinde. Tím teprve stane se dílo, čím podle hlavního nazvu býti má a jakým si ho srdečně přejeme pro jeho důležitost ve příčině vědecké a národní. *F. A. Slavík.*

Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XV. věku. — Díl první. Stran 795. Napsal Zikmund Winter. Spisů musejních číslo 163. — V Praze nákladem Matice České 1890. O neobyčejně pilné práci této promluvíme obšírněji, až bude vydán také druhý díl, což stane se zajisté v roce 1891. — Upozorňujeme však již nyní členstvo naše na toto dílo Winterovo, jež osvětluje velmi pravdivě vnitřní život měst českých a částečně i moravských v 15. a 16. století. — Pravíme „částečně i moravských", poněvadž zmínky o městech moravských v díle Winterově jsou velmi sporé a nemůže býti v té příčině podán obraz uspokojující, poněvadž Winter neprobadal posud ani památek zemsk. arch. moravského, jmenovitě památek sněmovních, tím méně pamětních knih městských. — To nemá býti pro p. spisovatele výtkou, nýbrž spíše všeobecným upozorněním, že vedle kulturního obrazu českých měst bude potřebí také kulturního obrazu měst moravských, která v 16. století téměř všechna byla českými. Kulturnímu historiku měst moravských bude ovšem práce velmi usnadněna, poněvadž bude míti v práci Winterově znamenitý vzor, ba ve mnohém bude moci jen doplňovati. *F. K.*

Rakousko po válce třicetileté. (1648—1658.) Se zvláštním zřetelem na země koruny České, sepsal Prof. Dr. František Šujan. Nákladem J. Lorenze v Třebíči, 1890. — Stran 121. — Prvních 68 stran jest věnováno záležitostem českým a moravským, ostatní zemím rakouským, uherským a konečně jedná se také o postavení Rakouska k cizím mocnostem. — Práce jest celkem velmi pilná, pouze o Moravě byli bychom si přáli obrazu celistvějšího a prohloube-

nějšího. Spisovatel neužil totiž žádných listinných památek, chovaných z té doby v zemsk. arch. moravském a obmezil se hlavně na publikace D'Elvertovy a na práce Dudíkovy. — Jest pak známo, že D'Elvertovy publikace dlužno obyčejně doplňovati aneb kriticky s ostatními zprávami srovnávati. — Jinak práce Šujanova jest dobrou příruční knížkou také pro žáky středních škol, chtějí-li se důkladněji poučiti o následcích války 30leté hlavně pro země koruny České. Spisek věnován jest prof. Dru J. Gollovi.

F. K.

Untersuchungen zur geographischen Namenkunde auf Grundlage von Vincenz Brandls „Erklärung topographischer Eigennamen". (Rozpravy o jmenech topických). — Von Julius Wisnar, Prof. am k. k. Ober-Gymnasium in Znaim. — Znaim 1891. Stran 71. — Práce tato týká se výkladu jmen osad českých a hlavně moravských. Podkladem jest jí, jak pisatel sám přiznává, Brandlova rozprava o jmenech topických, ale dlužno uznati, že jest přičiněno velmi mnoho samostatného, nového a dobrého. Jmenovitě překvapuje veliké množství pramenů (hlavně badatelů českých), jichž se Wisnar dovolává a jež kriticky rozebírá i přirovnává. — Spis je rozvržen na 12 oddílů: 1. O ceně místních jmen. 2. O jmenech nejstarší periody. 3. O jmenech, jež lze odvoditi od pojmenování národů. 4. O jmenech hradských. 5. Patronymica. 6. O místech pojmenovaných dle zaměstnání obyvatelstva. 7. O místech, která dle předmětů přírodních se nazývají. 8. O změnách jmen. 9. O etymologii lidové. 10. O podobných jmenech vyskytujících se v různých krajinách. 11. O starších, těžko vysvětlitelných jmenech a 12. O jmenech zaniklých osad a míst. — Doporučujeme práci tuto jak pro její důkladnost, tak hlavně proto, že jedná nejvíce o moravských osadách českých. Professor Wisnar, jak patrno, ovládá tuto stránku moravské topografie znamenitě.

—mn—

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Urkunden-Sammlung zur Geschichte Maehrens, im Auftrage des maehrischen Landes-Ausschusses herausgegeben von Vincenz Brandl. — Zwölfter Band 1391 – 1399 Brünn 1890. — Svazek tento obsahuje mimo předmluvu (X.) 539 stran a 565 listin. — Archivař Brandl bude v diplomataři pokračovati až do roku 1526.

R.

Výroční zpráva Matice Moravské za rok 1889,

přednesena ve valné hromadě dne 18. dubna 1890.

Velectění Pánové!

Rokem 1889. Matice Moravská ukončila čtyřicátý rok svého trvání. Založena byla sice pod jiným jménem, ale sledovala vždy tytéž cíle.

Bylo by velmi lákavým rozhlédnouti se krátce po čtyřicetileté činnosti její, ale všichni pánové znají zajisté osudy spolku našeho aspoň ze článkův otištěných nedávno v „Mor. Orlici". Míním však, že nebude nemístno, když všeobecně vzpomenu s povděkem oněch členů matičných, kteří nejen jmeny svými, nýbrž také obětavou činností svou podporovali rozkvět její. Jako zvláště vynikající příznivce Matice Moravské dovoluji si vytknouti zvláště Jeho Exc. p. hraběte Egb. Belcrediho, našeho všeobecné váženého předsedu, který štědré ruky své ku potřebám spolkovým nikdy neodepřel ani neuzavíral; dále jmenuji našeho zasloužilého místopředsedu p. arch. Vincence Brandla, který roku 1868 energií svou donutil téměř Matici Moravskou ku svěžejší činnosti v době, kdy Matice následkem skrovného počtu členů skoro zanikala — a který vědeckými pracemi, uveřejněnými ve spolkovém časopise a jinými publikacemi svými nákladem Matice Moravské vydanými stal se naší přední ozdobou. — Konečně zvláštní zmínky zasluhují pp. zemský dozorce škol Václav Royt a ředitel František Bartoš, kteří drahně času obětovali na prospěch spolku jako redaktoři Časop. Matice Moravské a ukládali vědecké práce své v jejích publikacích. — Zvláště od zmíněného roku 1868 Matice Moravská vykonala mnoho záslužného.

Přistupuji k činnosti spolku za rok 1889. Pp. členům dostalo se za podíl III. dílu Bartošových „Národních písní moravských" s obsažnou a cennou předmluvou. – I tento třetí díl, který pů-

vodně dle udaje p. ředitele Bartoše obsahovati měl nejvýše deset tiskových archů, rozšířil se onou obšírnou předmluvou tak, že byl členům za jejich příspěvek dostatečným podílem. Krámská cena dílu tohoto stanovena byla na 2 zl. 50 kr. Úprava všech tří dílů „Národních písní moravských“ jest v pravdě elegantní a vzorná. Dlužno vyznati, že Matice Moravská nešetřila nákladu na poslední, pracně nasbírané zbytky národních písní lidu moravského. — Na výměnu posýlaly Matici Moravské spisy své: Matice Česká v Praze, Dobročinné družstvo v Petrohradě, Matice Ruská ve Lvově, Matice Slovinská v Lublani, Akademie Záhřebská a zvláště Akademie Krakovská, která každoročně zasýlá Matici množství vzácných svých publikací. — Také ze Srědce dostalo se Matici roku 1889 vědeckého sborníku, neobyčejně rozsáhlého. Letos poprvé poslány byly knihy také české koleji bohoslovecké v Římě.

Ku konci roku 1889. bylo zakládajících členů 20, činných 139 a přispívajících 427; tedy dohromady 586*) členův, počet zajisté po čtyřicetileté činnosti dosti nepatrný. Jednatel upozornil několikráte veřejnost na Matici Moravskou v novinách i články úvodními i zprávami kratšími, ale snaha tato neměla výsledku. Podobně minul se téměř účinkem pokus pokladníkův, aby pěvecké Jednoty v Čechách a na Moravě buď přistoupily za členy, aneb aspoň pro své potřeby zakoupily Bartošovy písně moravské. Učinilo tak jen pět, čímž sotva uhrazen byl náklad spojený s tímto pokusem. — Že následkem toho Matice Moravská hmotně není dosta tečně podporována, vysvitne z podrobné zprávy pana pokladníka. Já pouze připomínám, že na hotovosti jest v pokladně 207 zl. 42 kr. a v cenných papírech že jest uloženo 3950 zl., tak že se základní jmění spolkové v roce 1889. zvětšilo pouze o 100 zl.

Úmrtím ztratil spolek následující členy: Ze zakládajících Veledp. Monsign. Dra. Matěje Procházku, čestn. kanovníka kapit. Brněnské; ze členův ostatních vys. důst. p. Dra. B. Dudíka, čestn. praelata a historiografa mor., p. P. Leop. Derku, faráře v Milonicích, P. Leop. Číže, kaplana v Moravské Ostravě a P. Věkoslava Milotu, gymn. ředitele v Kremži.

Ve výboru Matice Mor. zasedali roku 1889. následující pánové: Jeho Exc. p. hrabě Egb. Belcredi jako předseda, p. archivář Vincenc Brandl jako místopředseda, zemský official Vinc. Nebo-

*) V roce 1890. přihlásilo se hlavně zásluhou některých vzorně pilných důvěrníků Matice Moravské tolik členů, že počet všech dostoupil již čísla 800.

vidský jako pokladník; dále školní rada Karel Wittek, Dr. Frant. rytíř Šrom, zemský dozorce škol Václav Royt, JUDr. rytíř Lachnit, gymn. ředitel Fr. Bartoš, ředitel české realky Adolf Kubeš, ředitel bisk. alumnatu prof. Dr. Josef Pospíšil, ředitel gymn. v Kroměříži Frant. Višňák, kons. rada prof. Vlad. Šťastný, kons. rada a okr. insp. Alois Hrudička, JUDr. Frant. Hodáč, professor Frant. Bílý v Praze, prof. Jaroslav Rypáček v Třebíči, P. V. Kosmák, kons. rada a farář ve Tvarožné a Dr. Frant. Kameníček jako jednatel.

Za revisory účtů zvoleni byli pp. zemští officiálové Josef Závodný a Josef Pejčoch.

Výbor odbýval schůzi dne 13. března 1889., v níž vyřídil všechny potřebné záležitosti spolkové.

Zvláštní díky buďtež vysloveny tímto všem, kdož jakýmkoli způsobem podporovali zdar Matice Moravské v roce uplynulém, jmenovitě slavným redakcím českých časopisů Brněnských. Konče zprávu svou, prosím jmenem výboru pány členy přítomné, aby hleděli získati spolku našemu mezi přáteli a známými svými nových členů, neboť jen tím způsobem bude umožněno, aby Matice Moravská v činnosti své se rozvíjela ku prospěchu národa a ku zdaru naší vlasti moravské.

V Brně, v březnu 1890.

Dr. Frant. Kameníček,
t. č. jednatel.

SEZNAM ČLENŮ
Matice Moravské koncem roku 1890.

Členové zakládající.

J. Ex. Belcredi Egbert, hrabě, c. k. tajný rada etc. na Líšni. J. Exc. Belcredi Richard, hrabě, c. k. tajný rada etc. ve Vídni. P. Eichler Florian, konsist. rada v Rosicích. P. Fáborský Jan, konsist. rada v Pohořelicích. Med. Dr. J. Fritz, lékař v Jihlavě. J. Em. Bedřich lantkrabě Fürstenberg, kardinál, kníže-arcibiskup v Olomouci. Chleborád Fr. L., JUDr., advokát v Brně. Kadlčík Fr., Dr., advokát v Litomyšli. Albrecht hrabě Kaunic v Praze. Lachnit Jan, rytíř, JUDr. v Brně. Mareš Gustav, c. k. kontrolor cukrovaru v Hrušovanech. Nedopil Jakub, ředitel ve Vídni. P. Podlaha Ant., kaplan v Rokycanech. J. Exc. Dr. Alois baron Pražák, c. k. tajný rada a ministr ve Vídni. Příza Leop., velkostatkář v Konici. Sedláček Jan, Dr., advokát ve Slavkově. Ševčík František, c. k. professor ve Vídni. Teindl Leopold, JUDr., advokát v Brně.

Členové činní.

P. Ambrož Vilém, c. k. professor v Brně. Arcibiskupský seminář pacholetský v Kroměříži. Bartoš Frant., c. k. ředitel gymn. v Brně. P. Bečák Flor., farář ve Velké Senici. Beníšek Ig., professor na české reálce v Prostějově. Dr. Beránek Karel, děkan v Újezdě. P. Bilčík Jos., farář v Brumově. Dr. Blahovec Ant., advokát v Třebíči. Bloudek Ed., c. k. berní v Telči. P. Brabenec Ant., farář v Nitíně. Dr. Brzobohatý Fr., advokát v Lipníku. Čech Leander, professor na zemské reální škole v Telči. Čermák Josef, majitel parního mlýna ve Velkém Meziříčí. Český čtenářský spolek v Brně. Čtenářský spolek „Věnava“ v Bystřici p. P. Farní knihovna ve Veltrusích. P. Faulhaber Karel, farář v Obřanech. Fischer Jos., Med. Dr., c. k. gymn. professor v Těšíně. C. k. vyšší gymnasium v Mladé Boleslavi. C. k. vyšší gymnasium v Č. Budějovicích. C. k. reální gymnasium v Kolíně. C. k. č. vyšší gymnasium v Kroměříži. C. k. vyšší gymnasium ve Val. Meziříčí. Obecní gymnasium ve Slaném. C. k. vyšší gymnasium v Táboře. Habermann Jan, správce v Pohořelicích. P. Hák Rafael, farář v Jedovnicích. P. Hakl Bohumil, děkan v Hořici. P. Halabala M., člen řádu benediktinského v Rajhradě. P. Harna F., farář ve Chvalkovicích. Dr. Havlíček K, adv. v Žel. Brodě. Dr. Hodáč Fr., advokát v Brně. P. Hoch Frant., farář v Hor. Újezdě. P. Hons A., farář v Gutenfeldě. Dr. Horáček Frant., advokát v Nechanicích. Dr. Horný Ant., kanovník ve Vídni. Dr. Hošek Frant.. kons. rada v Brně. Hrubý Jan, katecheta na zem. reální škole v Telči. Hrůza Jan, obchodník v Rajhradě. P. Chudoba Frant., farář v Četechovicích. P. Ječmen Jan, děkan v Budyni n. Ohří. Jelínek Jos., měšťan a majitel koželužského závodu v Novém Městě. P. Kadlčák Jan, farář v Moravičanech. Dr. Kalousek Jos., professor na c. k. č. universitě v Praze. Kerschner Ig., rada c. k. vrchního zem. soudu v Brně. P. Klabazňa Frant., farář na odp. v Přerově. Knihovna česká v arcibiskup. semináři v Praze. Knihovna měšťanské školy v Polné. Kolovrat-Krakovský Zdenko, hrabě, v Rychnově n. Kn. P. Korec Frant., farář v Řeznovicích. P. Kračmář Karel, farář v Buchlovicích P. Král Kašpar, farář v Olešné. P. Křižánek Edv., farář v Ostravici. P. Kubíček Ant., kooperator v Kelči. P. Kučera Josef, farář v Nikolčicích. P. Kvítek Frant., gymn. professor v Třebíči. MUDr. Kytlica Jos., lékař v Kroměříži. P. Lavička Frant., farář v Krhově. Literární spolek v Kolíně. Maršovský Frant., č. kanovník v Brně. Maška Karel, professor v Novém Jičíně. Materna K. O., c. k. soudní adjunkt v Tišnově. Dr. Materna Vinc., advokát ve Slavkově. Dr. Mathon Frant., ředitel na odpoč. v Brně. Matzenauer Ant., c. k. professor v Brně. Měšťanská beseda v Hořicích. Měšťanská beseda v Kroměříži. P. Mikšánek Frant., kaplan v Židlochovicích. Mikšíček Matěj, úředník rak. severní dráhy v Brně. F. Mittner Em., farář v Budči. P. Mlčoch Frant., konsist. rada v Kuřímě. P. Moc Jos., farář v Malešovicích. Mohelský Karel, c. k. notář ve Vyzovicích. Müller Frant., měšťan a koželuh v Třebíči.

Neff J., obchodník v Praze. Občanská záložna v Hnojicích. Okresní učitelský spolek v Boskovicích. Okresní učitelská knihovna v Čáslavi. D'Orsay Anatole, hrabě, kanovník v Olomouci. Omasta Karel, kanovník ve Velkém Újezdě. P. Orth Jan, farář ve Staré Bělé. Papica Karel, c. k. soudní adjunkt ve Slavkově. P. Páral Ant., konsist. rada v Ořechovém. Piskáček Václav, gymn. professor v Roudnici. P. Poimon František, konsist. rada, farář na odpočinku v Polné. Popelka Adolf, rytíř, c. k. dvorní rada ve Vídni. Pouchlý Martin, c. k. ministerský rada ve Vídni. Prachenský Jos. St., advokát v Praze. P. Přikryl Fr., farář ve Spalově. P. Procházka Jakub, konsist. rada v Brně. Rambousek Anselm, prelat v Brně. C. k. vyšší reální škola v Brně. C. k. reální škola v Kutné Hoře. Regner Alfr., rytíř Bleileben, c. k. professor v Brně. Řemeslnická beseda v Kolíně. Royt Václav, c. k. zemský inspektor školní v Brně. Ruda Prokop, MUDr.. obvodní lékař v Rajhradě. Dr. Rudiš Felix, advokát v Židlochovicích. Dr. Ruml K., advokát v Hořici. Scholz Lev, gymn. professor v Roudnici. J. Exc. Bedř. hrabě Schönborn, c. k. ministr etc ve Vídni. Schulz Emilian, ředitel ústavu ku vzdělání učitelů v Brně. Seichert J., lékárník v Uherském Brodě. P. Sláma Kajetán, děkan v Přerově. Slavjanskoje blagotvoritelnoje obščestvo v Petrohradě. Slovanská beseda ve Vídni. Souček Josef, c. k. místodržitelský rada v Brně. P. Soukup Jan, farář v Doubravici. P. Špička Ferd., děkan na Lomnici. Spolek českých učitelů hejtmanství Znojemského. Spořitelna obecní ve Slavkově. P. Straka Fr., farář v Nedvědicích. P. Stuchlý Edv., děkan v Podivíně. Dr. Stupecký, c. k. universitní professor v Praze. P. Stürzenhofer Jindřich, farář v Kylešovicích. P. Suchánek Marcelín, kaplan v Březové. Suchomel Fr., Dr., advokát v Kroměříži. Svozil Fr., Dr., advokát v Olomouci. Šindler Karel, c. k. finanční rada ve Vídni. Špaček Frant. Dr., advokát v Novém Jičíně. Špatinka R., Dr., advokát v Mor. Budějovicích. Šrom F. A. rytíř, advokát v Brně. Šromota Fr, Dr., advokát v Hranicích Štolba Josef, Dr., advokát v Nechanicích. Štolpa Jos., c. k. berní na odpoč. ve Slavkově. Šuderla Robert, kanovník v Brně. P. Švec Jan L., kooperator v Březnici. Tichý Frant., komisař vzájemné pojišťovny v Brně. Tuček Jos., Dr., advokát v Brně. Učitelský spolek „Komenský“ hejtmanství Hustopečského. Učitelský spolek v Mor. Krumlově. Učitelský spolek „Budeč“ v Tišnově. Urbánek F. A., knihkupec v Praze. Vávra Vojtěch, professor při ústavu hospodářském v Križevci. Vlk Jan, c. k. notář ve Znojmě. P. Vojtěch Jan, kanovník v Brně. P. Vrzal M., ředitel c. k. č. gymn. v Olomouci. Vyhnal Frant., c. k. stavební rada v Brně. Walleský R., magister farmacie v Humpolci. Weber Bedřich, Dr., advokát v Uher. Brodě. Wurm Josef, zástupce banky „Slavie“ v Brně. Zahradník Josef, c. k. professor v Kroměříži. Zapletal František, rytíř, c. k. dvorní rada etc. v Brně. Zavadil František, řídící učitel v Rajhradě. Dr. Zeibert Frant., prelát v Brně. Zukal Josef, c. k. professor v Opavě. Žáček Jan, Dr., advokát v Olomouci.

Členové přispívající.

P. Adamec Ant., spiritual v Brně. Adamec Jan, c. k. professor v Přerově. P. Adamec Fr., kaplan v Bystrci. Adámek Otto, bohoslovec v Brně. Altmann Karel, c. k. professor v Přerově. P. Augustin Frant., kaplan v Brně. P. Bača Jan, kooperator v Novém Zechsdorfě. Dr. Bačkovský Fr., knihkupec v Praze. P. Bakalář Jan M., katecheta v Břeclavě. Bambula Alois, bohoslovec v Brně. P. Barták Josef, farář v Kostelci. Bartl K., nadučitel v Jimramově. Bartocha Josef, c. k. professor v Kroměříži. P. Bartoš Jakub, duchovní správce v Černovicích. Bartoš Jan, nadučitel v Brodku. Barvič Joža, knihkupec v Brně. Bébar Matouš, tajemník obecní v Brušperku. P. Bečák Ignác, profekt kn. arcib. semináře v Kroměříži. P. Bednář Ad., kaplan v Boskovicích. Beer R., c. k. gymn. ředitel v Klatovech. P. Dr. J. Bena, profekt kn. arcib. semináře v Kroměříži. Benda Stanislav, bohoslovec v Brně. Beneš Jos., továrník v Brně. P. Berger Josef, vikář v Kroměříži. Bezděk Ant., c. k. professor v Uher. Hradišti. Bílý Frant., c. k. professor na reální škole v Praze. Blaha Frant., bohoslovec v Brně. Blecha Frant., řídící učitel ve Stařiči. P. Blokša Jan, exhortátor v Sovinci. Boháč Ant., administrator pošty v Mor. Třebové. Borovanský Lud., c. k. professor reální v Praze. Borovička Frant., učitel na měšť. škole v Něm. Brodě. Dr. G. Bozděch, c. k. ředitel gymn. na odpočinku v Č. Budějovicích. Brandl Vinc., zemský archivář v Brně. Brázdil Jan, sekretář při továrně na tabák v Sedlci. Brdlík Frant., c. k. professor v Přerově. Brichta Alfr., bohoslovec v Brně. Brix Frant., obchodník ve Slavkově. Brož a Matěj, bohoslovec v Brně. Bruzl Frant., bohoslovec v Brně. Brychta Ant., bohoslovec v Brně. Bureš Frant., bohoslovec v Brně. Burjan Ant., c. k. okr. inspektor v Brně. Med. Dr. Butula Theod., lékař v Hodoníně. Caha Tomáš, bohoslovec v Brně. Dr. Cantor Rich., lékař v Přerově. P. Cetkovský Ant., kaplan v Uher. Hradišti. Dor. z Cintulů, c. k. professor v Něm. Brodě. Coufal Fr., c. k. professor v Kroměříži. P. Čech Petr, farář v Pravlově. Čechák Jan, kooperator ve Zlíně. Čermák Fr, Med. Dr. a městský fysik ve Velkém Meziříčí. Černý Edv., ředitel c. k. průmyslové školy v Brně. P. Černý Ant., děkan ve Znojmě. Červenka L., nadučitel v Napajedlích. Červinka Fr., nadučitel v Prusinovicích. Čeněk Jan, bohoslovec v Brně. Čtenářská beseda v Čáslavi. Čtenářský klub v Šlapanicích. Čtenářský spolek v Holici u Olomouce. Čtenářský spolek na sv. Kopečku. Čtenářský spolek v Přerově. Čtenářský spolek „Zubr“ v Němčicích. Čtenářský spolek ve Slavkově. P. Daněk Jan, farář v Hovězí. Demel J. R., c. k. professor na odpočinku v Olomouci. P. Deutsch Daniel, farář v Kokorách. P. Dittrich Kajetán, kaplan v Třebíči. P. Dokoupil Jan, farář v Jindřichově. Dokoupil Jos., c. k. okr. adjunkt v Litovli. Doležel Fr, c. k. professor v Třebíči. P. Domluvil Ed., c. k. professor ve Val. Meziříčí. Donat Fr., učitel v Sobotce. P. Došlík Ondřej, kooperator v Postřelmově. Dostalík Fr., účetní v Přerově. Drahokoupil Jos., rolník v Budčicích. P. Drašar Fr., farář v Německém. Dula Ferd., c. k. gymn. professor v Kroměříži. Dr. Dvořák Ant., advokát v Ivanči-

cích. P. Dvořák Gerlach, farář v Dolankách. P. Eichler Karel Dr., konsist. rada na Vev. Bytyšce. Elleder Jos, sládek v Litovli. Eller Vladimír, bohoslovec v Brně. Faltus Frant., bohoslovec v Brně. Dr. Fanderlík Jos, advokát v Uher. Hradišti. Fanta Josef, architekt v Praze. Fejta A. M., c. k. professor v Praze. Fiala Hubert, c. k. professor na české reální škole v Brně. Fialka Bedřich, c. k. professor v Kroměříži. P. Fišara Jos., farář v Bohdíkově. Fischer Ant., stavitel v Holešově. P. Florian Ant., farář v Ždánicích P. Florian F. R., farář v Tasově. Dr. Formánek Ed., professor na c. k. č. vyš. gymnasiu v Brně. Franěk Aug., bohoslovec v Brně. Dr. Friedl Fr, advokát v Hustopeči. P. Fuksa Frant., farář v Střeběticích. Funtíček Jan, odborný učitel ve Slavkově. Fusek A., c. k. okresní adjunkt v Telči. Fux Ad., c. k. professor v Příboře. Gabriel Jan, c. k. professor v Jindřichově Hradci. Ganzwohl Vilém, notářský koncipient v Uh. Hradišti. P. Géduš Fr., kaplan v Doubravici. C. k. gymnasium v Chrudimi. C. k. gymnasium v Hradci Králové. Obecní reální gymnasium v Třeboni. C. k. gymnasium české v Uher. Hradišti. C. k. gymnasium v Jičíně. C. k. gymnasium v Jindř. Hradci. C. k. gymnasium v Litomyšli. P. Habiger Jos., duchovní správce ve Val. Meziříčí. Hájek Ed., bohoslovec v Brně. Hájek Fr., bohoslovec v Ivani. P. Hájek Tom., farář v Nezamyslicích. P. Halda Drahotín, farář v Dolním Újezdě. Dr. Hanáček Karel, zemský rada v Brně. P. Hanák C. B. farář v Bernaticích. Hanamann Ant. zem. nadinženýr v Brně. Hansel Jiří, obchodník ve Val. Meziříčí. Harvánek Frant., kooperator v Bořitově. Havlíček Ed., učitel na č. obecní škole v Brně. Dr. Helcelet Ctib., advokát ve Vyškově. P. Herold Frant., kaplan v Litovli. Dr. Hess Fr., advokát v Hodoníně. Hetmánek Ant., obchodník v Litovli. Heydušek Ant., c. k. notář ve Vyškově. P. Hlavinka Al., farář v Kučerově. Hoch Jos., rolník v Hrubčicích. Dr. Hodr Jakub, professor na bohosl. ústavě v Brně. Hodys Fr., professor na c. k. české reální škole v Praze. Honal Jan, c. k. notář v Litovli. Honeiser Jos., obchodník v Lipníku. Horák Fr., bohoslovec v Olomouci. Horák Romuald, učitel v Polské Ostravě. Hos Tomáš, bohoslovec v Brně. P. Hošek Meth., farář v Jimramově. Houdek V., c. k. místodr. sekretář ve Vídni. Houra J. V., sekretář v Jindř. Hradci. P. Hradil J., farář v Kašavě. P. Hrbáček Frant., prefekt k. arcib. semináře v Kroměříži. Hruban Frant., c. k. soud. adjunkt ve Vyškově. Hrubý Jos. J., professor v Telči. P. Hrudička Alois, děkan v Telči. Hulka A., c. k. notář ve Val. Meziříčí. Hulla Karel, technický ředitel cukrovaru v Litovli. P. Chalupa Pavel, farář v Stříteži. P. Chlumecký Alb, kvardián a farář v Třebíči. Dr. Janda Alois, advokát v Litovli. Janíček Josef, bohoslovec v Brně. Janků Emanuel, bohoslovec v Brně. P. Janovský Fr., professor na c. k. nižším gymn. v Brně. Janoušek J., professor v Telči. P. Jaroš Jos., kaplan v Benešově. Jasný Ferdinand, naducitel v Mělčanech. Jeleček Jakub, bohoslovec v Brně. Jelínek Jos., měšťanosta v Novém Městě. Jeřábek Václ., professor na c. k. č. reální škole v Brně. Ježíšek Jos., měšťan ve Val. Meziříčí. Jiřík R., odborný učitel v Přerově. Ju-

Spurný Frant., c. k. berní kontrolor v Litovli. Spurný Ig., bohoslovec v Olomouci Starobrněnská beseda v Brně. Starý Jan, c. k. notář v Novém Městě. Stehlík Jar., kand. filosofie v Praze. Stoll Jan, učitel v Přerově. Dr. Stopka V., c. k. notář v Lounech. Stračka Rob., kooperator v Kunčině. P. Straka Jan, farář v Adamově. P. Strakoš Frant., kooperator v Pustiměři. Dr. Stránský A., advokát v Brně. Střelec Ferd., učitel na měšťanské škole v Mor. Budějovicích. Strnad Jan, ředitel advokátní kanceláře ve Vyškově. P. Strouhal Ign., farář v Dolanech. Stýblo Felix, nadučitel v Chrlicích. Suchánek Ant, bohoslovec v Olomouci. P. Suchna Ant., kooperator v Jaroměřicích. Dr. Suchý Julius, lékař v Kroměříži. Svěrák J., c k. komisař v Jihlavě. P. Svitavský Em., farář v Střížově. P. Svoboda Arnošt, kooperator ve Znojmě. P. Svoboda Frant., kaplan v Určicích. Svoboda Fr., lékárník v Tišnově. Svoboda Richard, bohoslovec v Brně. Sýtko Josef, c. k. okr. inspektor v Olomouci. Šaňák Jos., stavitel v Uher. Hradišti. Šašecí Otto, professor v Telči. Šebesta Tomáš, zemský sekretář v Brně. P. Šebestík Jan, zámecký kaplan na Hukvaldech. Šeda Josef, zámecký zahradník ve Slavkově. Šenk Frant., obchodník v Litovli. P. Ševčík V., kooperator v Blučině. P. Ševčík Vinc., farář ve Vískách. P. Ševela Jos., kooperator v Kuřímě. Šichan Jos., akademický malíř v Brně. Šílený Tom., c. k. professor na českém gymn v Brně. Dr. Šílený Václ, advokát v Tišnově. Šillinger Tomáš, augustinián na Starém Brně. Šimek Fr., nadučitel v Doupi. Šindelář Rudolf, bohoslovec v Brně. Škaloud V., c. k. professor v Jindř. Hradci. P. Škarda Jan, kaplan v Boskovicích. Škoda Tomáš, bohoslovec v Brně. P. Šmyd Tomáš, farář v Zborovicích. P. Šoukal Jan, farář v Radkovicích. P. Špaček Frant., farář v Rájci. Špička Al., rychetník v Bohunově. Špindler Ervín, říšský a zemský poslanec v Roudnici. P. Šplíchal Fr., farář v Petrovicích. P. Šťasta Alois, farář ve Starém Městě. P. Šťastný Vlad, professor na c. k. českém gymnasiu v Brně. Štěpánek Jan, bohoslovec v Brně. Štepák Karel, bohoslovec v Brně. Dr. Šujan Frant., professor na c. k. českém gymn. v Brně. Švestka Jan, bohoslovec v Brně. P. Švestka K., farář v Trnavce. Štefek J., c. k. gymn. professor v Jindř. Hradci. Šťourač Ant., bohoslovec v Brně. P. Šulák Jan, kooperator v Šumberce. Šustek B., klerik řádu Augustinianů na Starém Brně. P. Šveda Jan, farář v Určicích. Táborský A. L., měšťan ve Val. Meziříčí. Táborský František, professor na městské dívčí škole v Praze. Tichavský Petr, odborný učitel ve Slavkově. Tichý Ferd, administrační příruční cukrovaru v Litovli. Dr Tichý, lékař v Přerově. Tiraj J, správce měšťanské školy v Telči. Tiray Leop., účetní spořitelny v Slavkově. Tischer Frant., archivář v Jindř. Hradci. Tkáč Ig., c. k. professor v Uh. Hradišti. Tlach Frant, naučitel v Lažánkách. Tošnar Frant. starší, bohoslovec v Brně. Tošnar Frant. mladší, bohoslovec v Brně. Trapl M., ředitel gymnasijní v Praze. P. Trávníček Ant, katecheta na měšťanské škole v Třebíči. P. Trnka Frant., farář v Piňovicích. Tuček Stanislav, účetní cukrovaru v Brodku. Tupý Method, bohoslovec v Brně. Tutovič Fr., c. k. okresní inspektor v Příboře. Tvarůžek J. V., řídící učitel v Budišově.

Ale nade všecky vody svou zázračnou mocí léčivou předčí voda jordánka. Této moci nabyla voda v řece Jordánské křtem Krista Pána; ji přinášeli ode dávna a přinášejí posud poutníci ze svaté země za nejvzácnější vítané svým přátelům. Této skutečné vody jordánské není ovšem tak snadno každému v čas potřeby nabyti, ale snadno jest nezviklanou důvěrou a modlitbami každou proudovou vodu proměniti v jordánskou.

Před sluncem východem anebo po slunci západu chodívají na vodu jordánku k řece, kde se proudí. Kdo si jí nabrati hodlá, dojde k řece, pozdraví vodu takto: „Pochválen buď Ježíš Kristus vodičko! Já jdu k tobě pro zdravíčko. Odkud tečeš vodičko? Ty tečeš až od Jordána. Beru tebe ve jmenu Pána Boha Otce i Syna i Ducha svatého.“ Těmi slovy žehná se voda proti proudu, pak se jí nabere do láhvice, láhvicí se voda v řece třikráte dotýká a říká se: „Ve jmenu sv. Jana Křtitele nabírám tebe vodičko,“ a odcházejíc říká se: „S Pánem Bohem, vodičko, Bůh ti zaplať, vodičko!“

V jordánce vaří se zeliny, jí se stírají souchotě, v ní se koupají choré děti a umývají se jí nemocní „vřediskem“.

„O veliké mocnosti hadí kůže (línu)“, buďto která se sama svleče, nebo kterou byl sám svlekl, ale to musí býti na den sněžné Matky Boží (5. srpna), rozepisuje se stará rukopisná knížka lékařská takto: „kůži v nepotřebovaném hrnci na prášek spal: 1. Na jakoukolivěk ránu toho prášku nasypeš, musí se zhojiti. 2. Kdybys se někoho bál, nasyp sobě toho prášku na hlavu, nebudeš se báti. 3. Smíchej ten prášek s vodou a pokrop sobě dveři, budeš každému vzácný. 5. Kdybys někomu dům vykropil, musí z něho utéci. 5. Kdybys měl k soudu jíti, nasyp toho prášku do chlupů nad oči, všecko obdržíš. 6. Chceš-li o někom tajných věcí zvěděti, jda spat nasyp si toho prášku na hlavu, všecko uzříš. 7. Kterého člověka chceš sobě věrného míti, nasyp mu toho prášku do šatů, bude věrný. 8. Chceš-li věděti o někom, co o tobě zmýšlí, nasyp mu toho prášku na prsa, když spí, všecko vyjádří“.

„Hromový kámen“ dobrý jest na potírání namné kosti a jiných boláků.

Nemalou důležitosť v lidovém léčení mají také třísky seškrabané s prahu, odrobinky chleba, zbytky štědrodenní večeře; nemocní se tím nakuřují.

Od některých nemocí, jmenovitě od zimnice, kupuje se v krámě „všeho koření“, v hospodě „všeho truňku“ nebo nažne

se „všeckej trávy“, co roste v zahradě. Některých nemocí je totiž mnoho druhův a od nich také mnoho lékův, a nesnadno pokaždé uhodnouti, který to právě druh jest a připadnouti na pravý lék. Snad tedy z toho „všeho“ něco přece pomůže.

Za lék užívá se také vyptaného nebo nalezeného chleba. Od ohnipary dobře jest uvázati dítěti na krk vyptaný krejcar proražený a na červenou šňůrku navlečený. Takový krejcar „zahújá“ (vymění) se od žebráka.

Jako vyptané tak i ukradené věci mají do sebe léčivou moc. Ukradený řezníkovi kousek masa přikládá se na bradavice, ukradený mlynáři provázek od měcha uvazuje se dítěti na krk od ohnipary a j.

Co se nemocným za lék a pomoc kupuje, nesmlouvá se, neváží a neměří, nýbrž jen tak „od oka“ prodává.

Za daný lék se neděkuje, řekne se leda: „Aby bylo na plat, nebudu vám děkovat.“ Aby se nemocný neodležel, dává se mu pod postel každého dne mísa vody čerstvé, osolené, do níž se vloží vejce (Valašsko).

Hojně rozšířena jest mezi lidem zvláštní domácí homoeopathie dle zásady similia similibus. „Čím se pokazí, tím se také napraví“ zní vůbec známé pořekadlo. Dostane-li tedy kdo nějakou nemoc, třeba zimnici, z lihoviny, požije-li jí hojnou měrou, pozbude nemoci. Úděs se zahání lekem (nenadálým bouchnutím a p.), nebo se polekaný umyje vodou, do níž bylo střeleno.*) Tráva s hrobu vaří se na koupel dítěti souchotami chorému a jako hrobu již propadlému. Žlutých věcí užívá se od žloutenice. Mrtvá kosť stírá se kostí z mrtvoly na hřbitově nalezenou. Bělmo se stírá bílým plátenkem. Palčivá žízeň v nemoci hasí se „hašenou vodou“, t. j. vodou, v níž se uhasily tři žížlivé uhlíky.

Většina pak nemocí hojí se mimo jiné léky také zaříkáním. Zaříkačky tyto jsou zajisté prastarého původu a chovají se od pravých zaříkačů za veliké tajemství, neboť poví-li ji zaříkač nepovolanému všetečkovi, pozbude zaříkačka pro oba platnosti na tři leta. Proto není tak snadno doptati se formulek takových na lidových lékařích. O neomylném účinku těchto svých zaříkaček a spojených s nimi modliteb naši zažehnavači jsou nezvratně přesvědčeni. Mně

---

*) Na Tišnovsku připravuje se „střelná voda“ takto: Jde se s puškou k tekuté vodě. Pomodlí se k pěti ranám Krista Pána, střelí proti proudu a chytne vody do hlavně. Střelná voda se pije od padoucí nemoci, od žloutenky a j

Učitelská jednota „Komenský“ na Kyjovsku. Učitelská jednota ve Vyzovicích. Učitelská jednota v Jevíčku. Učitelský spolek „Budeč“ ve Vel. Meziříčí. Učitelský spolek „Komenský“ ve Vyškově. Učitelský spolek v Dačicích. Učitelský spolek na Vsetíně. Učitelský spolek Šumbersko-Zábřežský. Učitelský spolek „Hostýn“ v Bystřici pod Hostýnem. Uhlíř J. B., ředitel hosp. školy v Přerově. Úlehla Jos., c. k berní inspektor v Kroměříži. Ulrich Jos., měšťan ve Val. Meziříčí. Umělecká beseda v Praze. P. Urbanec Ferd., kooperator v Krhově. C. k. ústav ku vzdělání učitelů v Brně. P. Utíkal Frant., vikář v Olomouci. P. Vacek Frant., farář v Horním Jelení. Václavek M., ředitel měšťanské školy na Vsetíně. P. Vaculík Frant., kaplan ve Vyškově. Vaculík Edv, nadučitel na Hukvaldech. Vahalík Fr., posluchač filosofie v Praze. Valečka Karel, syn knihkupce v Praze. Valníček Emerich, starosta a obchodník ve Slavkově. Váňa Ant., c. k. professor na ústavu ku vzdělání učitelek v Brně. Vaněk Fr., obchodník v Dolních Kounicích. P. Vaníček Fr., kaplan v Brně. Vašek Frant. ve Vítkovicích. Dr. Vavřínek Frant., advokát v Jičíně. Vavruch Rudolf, professor na vyšší zemské reální škole v Kroměříži. P. Vepřek Jan, kooperator v Kokorách. Venclů Jan, c. k. geometr v Litovli. P. Věrný Fab, farář v Dřevohosticích. Dr. Veselík K., c. k professor gymn. v Praze. Vesely Ant., zemský nadinženýr v Brně. Veselý Fr., bohoslovec v Brně. P. Vévoda Ant., kooperator v Lipolci. Višňák Frant., ředitel c. k. vyššího gymnasia v Kroměříži. Vlček Jarosl., professor na c. k. čes. reální škole v Praze. Vlk Jan, professor v Telči. Vlk Josef, katecheta v Třešti. Vodička Rud., c k. notář v Blansku. Vorel Ant., c. k. okr. inspektor v Brně. Votruba Jos., prof. na c. k. č. reální škole v Praze. Vrána Ant., prof v Prostějově. Vrba Fr., důchodní v Přerově. Dr. Vrtal Al., advokát v Prostějově. Vrtílek Frant., kontrolor I. kontr. spořitelny ve Vyškově. P. Vyhlídal Jan, kooperator v Dobromělicích. P. Vychodil Jan, farář v Želechovicích. P. Vychodil Jos., kooperátor v Klenovicích. P. Vychodil Jos., farář v Borotíně. Vycpálek Jos., c. k. professor v Rychnově n./Kn. Monsignore Jos. Vykydal, farář v Cholíně. Vystrčil Karel, bohoslovec v Brně. P. Vytopil Jos., farář ve Val. Meziříčí. P. Weber Frant., farář v Miloticích. P. Weinlich Ant., farář na Vranově. Werner Frant., c. k. professor v Přerově. Wiedermann Jan v Litovli. P. Wiedermann Tom., farář v Klenovicích. Th. Dr. Wisnar Karel, professor bohosloví v Olomouci. Wittek Karel, c. k. školní rada v Brně. P. Wolf Alois, farář ve Valči. Wurm F B, účetní banky „Slavie“ v Brně. Zach Fr., c. k. gymn. professor v Brně. Záklasník Tom., c. k. professor v Jičíně. P. Zapletal Simon, katecheta na měšť. škole v Tišňově. P. Zavadil Ladisl., městský kaplan ve Velké Byteši. P. Zavřel Ig., kaplan v Přerově. Závodný Jos., ředitel robotárny v Jihlavě. Dr. Zelinka Em., advokát v Tišnově. Zelníček Jakub, bohoslovec v Brně. Zezula Josef, obchodník v Litovli. Dr Zimek Aug., c. k. soudní adjunkt v Kroměříži. Zlámal Jos., naďučitel ve Val. Meziříčí. Zlobický Šeb., měšťan ve Val. Meziříčí. Zounek J., hospodářský správce v Přerově.

Za *redakci* odpovídá *Dr. Frant. Kameníček.* — Tisk mor akc. knihtiskárny.
Nákladem Matice Moravské.

O domácím lékařství lidu moravského.

Napsal Fr. Bartoš.

Každému člověku vyměřena prý jest doba života na 70 let. Žije-li déle, Bůh mu to přidává za jeho dobré skutky, pakli méně, duše vejde do druhého tvora a tam svou životní lhůtu dokoná. Tak se domnívají Valaši.

Aby člověk takových let dožil, k tomu jej vede rozumná správa života, uložená v lidových příslovích; jen kdyby se jimi každý spravoval! Jedno z nich na př. radí: „Plíce krm větrem, žaludek zemí, kůži vodou, srdce ohněm, a dobřeť bude,“ což vykládá Čelakovský: „Miluj čerstvý vzduch; živ se tím, co ti tvá země dává, zvláště rostlinstvem; myj se často a buď veselé, laskavé a nábožné mysli.“

Žaludek lid skutečně živíval „zemí“ v tom smyslu, jak vykládá Čelakovský, přestávaje na tom, čeho mu jeho políčko poskytovalo; bylť pravým vegetarianem. „Mnoho jídel, mnoho nemocí“, praví jiné přísloví, a „kam střídmosť nechodí, tam chodí lékař“, „krátká večeře, lehká noc“. Že v pokrmech vybíravým nebyl, dokazuje vůbec známé pořekadlo: „Člověk neví, po čem stloustne“. Kůži se sice doporučené potravy nazbyt nedostávalo; alespoň koupání dospělých nebývalo ode dávna příliš rozšířeno, leč v nejparnější mésíce letní, byla-li právě na blízku domova tekutá voda: ale jinak v šatstvě a v příbytku lid šetříval čistoty vzorné. Ve stavení se posud čistívá a umývá každou sobotu večer, před svátky, hody a p. zvláště důkladně. I spánku lid vyměřuje pravou míru a svou dobu. „Na lože o deváté, s lože o páté.“ „Co neuspíš do půl noci, po půl noci nedospíš.“ V létě, v čas pilných prací polních bývá ovšem spánku mnohem méně, než tuto se požaduje. Čeho by však na venkově nejsnáze hojnosť býti mohlo, toho se v bytech lidských nedostává nejvíce, — čerstvého vzduchu. Větrati příbytky, otvírati okna není posud zvykem. V zimě by naběhlo do jizby zimy

a v létě by tam nalétalo much. Z téže příčiny nesmí se ani příliš „vráziť“ (otvírati dvéře), aby se teplo „nevyvrzalo“.

Jsouť ovšem někteří lidé po celý svůj život zdrávi jako buk, jako ryba, jako řepa, jichž se nechytne „střelená ani ťatá“, ale většina jich podrobena jest rozmanitým neduhům a nemocem, tu lehčím tu těžším. Příčiny nemocí jsou přerozmanity a nelze jich všech předvídati aniž se jim vyhnouti. Hlavním sídlem a semeništěm nemocí je „zkažená krev“, kteráž v těle sama sebou vzniká; proto třeba ji z těla vymítati, což se do nedávna dělo pravidelným „pouštěním krve“ z jara. Nastuzení jest tolikéž příčinou hojných nemocí. Nastuditi se na našem venkově není nesnadno. V zimě se v jizbách topívá, až by zalkl, a člověk vycházívá odtud ven bez svrchního obleku. V létě zase leckdo zachladí si žaludek ledovým pivem a uhoní si katar žaludeční, za dřívějších dob mezi lidem skoro neznámý. A co nemocí způsobují „úročité oči“! I „zlý vítr“ (mrtvice) leckoho obejde.

Konečně jsou nemoci od toho, aby udržovaly v obyvatelstvu země jistou rovnováhu. Když se tedy v některé krajině obyvatelstvo „přesiluje“, tu kněží a lékaři nemoci na lid pouštějí, jmenovitě koleru, již chovají pro potřebu zavřenou v láhvích.

Nákazou působí mydliny, přejde-li kdo přes ně, stopky z peří, skořepiny z vajec, proto se takové odpadky a nečistoty ustraňují s cesty a s míst přístupných. Voda, v níž se nemocný okoupe, působí též nákažlivě, proto vylévá se na místo, kudy se nechodí nebo ku plotu, kam slunce nedosvítí. Ukazoval-li by kdo na svém těle prstem, kde jiný má nebo měl bolesť, dostal by ji také. Učiní-li tak přece, hledí odčiniti zlý účinek šťastným slovem: „Má to zebraný ‚nepříměří‘ *) podsátok“ (posud).

Lehčí chorobu, když člověk nemusí ještě „ležeti ležmem (pádem)“, když jenom tak „postonává, poléhá, posedává, je nevládný, nadrchmaný“, hledí náš venkovan „přechoditi“, „nepodávaje se“ tak hned nemoci. „Panská nemoc, chudobného zdraví“ a „dobrá bolesť, dyž dá pojesť“. Nějakého toho „bolu“ v hlavě, štípání, lámání, pchaní si člověk hrubě ani nevšimne, jenom když „žaludek dobře vaří“.

Hůře jest, když člověka „složilo“, když „je složený“, když se mu nemoc do prsou, do nohy složila, nebo když člověk jako na př. souchotinář „dlouho karhá“ (choruje). Tu se již dostavila

*) Slov. = nepřimířaja t. j. abych nepřirovnával.

těžká nemoc, kterouž lid rozličnými jmény označuje, jako: nedoluha (nedolužný), nevola („tatíček dostali jakúsi nevolu do noh"), bída („na tu bídu umřel"), núza („já na tú hlavu ešče od tý núze*) nic nemožu"). Na Starojicku když kdo umře, „břediško měł", „złý větr ho obešeł"; dítě „hluza zaleła".

Umře-li kdo zánětem kterékoliv útroby, o tom se praví, že „ho zima zdrobila (zemlela, střásla, zdrhla) a umřel". Neboť tento příznak těžkých nemocí pokládá se tu za vlastní nemoc samu. „Když se rozstone na zimu a pichání, už neokřeje." Obejde-li člověka zima, „přeskočila ho smrť".

Nemoci pokládají se za jakési nepřátelské moci, jež z venku na zdraví lidské útočí, ba přímo za zlé démony, jež jako skutečné osoby světem kráčejí: „Šla Panna Maria přes zelenou louku, potkala tam vředy vředice, nátky nátčice, úroky úročice." „Šel Pán Ježíš, potkal psotník." „Chodili střelci střelice po horách po krajinách." Jmenovitě „nátky" obcházejí v noci příbytky lidské, ťukají na okna a volají lidi jménem. Kdo se jim ozve, toho osednou. „Koltún" (skřítek) „je mlsný", krmí se cukrem.

„Nemoc má stero cest do těla a tři z těla: horem, spodem a koží." „Každá nemoc má svůj lék, jen že ho lidé vždy nevědí." Než i kdy lid léky od nemoci zná, zbytečně jimi neplýtvá, praví ť přísloví: „Nečekej z léků dlouhého věku."

Nejvíce léků domácí lekárničce poskytuje rostlinstvo. Skoro v každé osadě jest nějaká žena, jež zná léčivé zeliny a od které nemoci která jest. Nasbírá a nasuší si jich hojnou zásobu na zimu a udílí z ní v čas potřeby všemu sousedstvu, jež se k ní o radu obrací. V máji prý každá bylina — zelina; jen zeliny do sv. Jana Kř. nasbírané jsou platny.

V některých krajinách právě tu noc před sv. Janem do „východu slunečka" chodí se na zeliny; ty prý jsou nejléčivější.

Zeliny, jichž lid na léčení užívá, světívají se ve svátek nanebevzetí Panny Marie (15. srpna) nebo na Boží Tělo.

Většinu zelin pojmenoval si lid dle nemoci, od níž která pomáhá. Tak vředovým kořenem (imperatoria ostruthium) léčí se vřed, úložník (lysimachia numularia) vřed ukládá, devaterník (tussilago farfara) hojí devaterý vřed úmorný, zděšencem (hypericum perforatum) nakuřují se děti, když se z úděsu „břídijó". Uročník**) (silene

*) „Núza je, dyž už pracuje k smrti." Od Bzence.

**) Na západní Moravě táž zelina slove „střílovo koření" a pomáhá od střílů.

inflata) pomáhá od úroků lidských, úročnica (anthyllis vulneraria) od úroků dobytčích. Nátchovina (cinopodium vulgare) zahání nátchu. Hluzovníkem n. ochvatnou zelinou (srophuraria nodosa) léčí se hluza n. ochvat. Úrazník (sagina procumbens) pomáhá od úrazu, hostcová zelina (carlina vulgaris) od hostce. Útrobník (agrimonia eupatoria) hojí choré útroby, plícník (scabiosa pratensis) plíce, jaterník (hepatia triloba) jatra. Žlutý trańk (ajuga chamaepitys) pro svou barvu dobrý jest od žloutenky, hlístník (erythraea centaurea) vyhání hlísty, větrová zelina (mentha piperita) stavuje větry. Zádušník (glichoma hederaceum) dobrý jest od záduchu, srdečník (leonurus cardiaca) od třesení srdce. Krvavník (chelidonium maius) zastavuje krev a pomáhá také od štípání v hlavě a přikládá se na zlámaniny. Pro tuto svou několikerou léčivou sílu nazývá se také „nebeským darem“. Průtržník (potentilla tormentila) vaří se na zeliny nebo na lázeň od průtrže, z kořene připravuje se masť od téže nemoci.

Než i mnohé jiné zeliny, nevyznačené takovými zvláštními jmény jsou lidu hledanými a oblíbenými léky. Z těch ode dávna zvláštní obliby a chvály došel bedrník. O veliké jeho moci léčivé lid poučily diviženky zpívajíce:

Bedrníku bedrný,
jak jsi ty peprný!
Kdyby lidé věděli,
rádi by tě jíďali,
ani by tak nemřeli.

A když byl kdysi veliký mor v zemi moravské, zvony samy zvonily:

Cendelia, bedrník
od nemoci dobrý lík.

„Před kozičkou (květem bezovým) smekni, před heřmánkem klekni,“ napomíná přísloví, uznávajíc takto nesmírnou důležitosť obou zelin.

A „koní mňatka (mentha pulegium) je prý všeckým zelinám matka“. Nosí-li kdo v nákažlivou nemoc Boží dřevec (artemisia abrotonum), neonemocní. Sluneční rosa (potentilla reptans), když slunce zasvitne, má na kvítečku kapku rosy. Rosa ta velmi dobrá jest na oči, zelina sama od zubův.

Horský jetel (trifolium montanum) pomáhá od červenky (úplavice) a od urokův. Sladký list (rumex aquaticus), potlučený kamenem

o kámen, přikládá se, když bolí hlava nebo na odbiračku. Černohlávka (ajuga) dobrá jest ženám od krvotoku. Kdo má bolení, ať „vykrúcá“ babí rúcho (salvia pratensis) na hadérku a příkládá na život; když bolí v krku, nechť šťávu na lžičku „vykrúcanú“ vypije. S čekanky (cichorium intybus) nasbírá se květu, nacpe do láhvičky a pověsí, kde slunko hodně peče. Udělá se z toho krásný červený olejek, ten velmi dobrý jest od bolení. Koho bolí v krku, nebo když má hlísty, uvař si v polévce myšího ocásku (achillea millefolia); když bolí hlava, dobře jest kouřiti s tabákem suchý květ té zeliny. Od „zbouřených hlíst“ nebo když bolí v krku, pije se také šťáva z balšánku (mentha aquatica). Když se ženám „matka zbouří“ užívají praščáku (polygonum aviculare). Svinskou veš (aethusa cynapium) přikládají si matky odstavivše na prsa, aby rychle a bez obtíží potratily mléko. Kocián (gnafalium dioicum) pije lid od nákažlivých nemocí. Chvojí od oltářů na Boží tělo chrání od souchotin. Na rány se přikládá mléč (lactuca vitosa) a kape se na ně šťáva ze psího jazýčku (plantago lanceolata) nebo z černého kořene symphytum off.). Lulek (atropa belladona) kamenem o kámen tlučený a na čerstvém másle smažený jest dobrou mastí na rány. Na bolačku (bouli) přikládá se syráčí (patáčí, malva rotundifolia) kamenem o kámen tlučené a ve mléce vařené nebo listí podbílové (pelasites farfara). Když má někdo rozraženu hlavu, utluče se tvrdníčku (senecio) se zázvorem a přikládá na ránu. Na zmoženou ruku dobrým obkladkem jest rozchod (sedum acre). Od dření vůbec a od štípání v hlavě dobrý jest na obkladky stříbrník (potentilla argentea).

Velikou důležitosť v lékařství lidovém má voda, ale ne každá voda, kdekoliv a kdykoliv čerpaná. Ode všech neduhů chrání lázeň v proudové vodě na veliký pátek a na tři krále právě v tu dobu, když se v kostele světí voda tříkrálová. Zeliny vařívají se ve vodě zpátkové, t. j. nabrané z řeky nebo z potoka proti proudu. Od všelikých osypanin dobře jest mýti se vodou trojhraničnou, t. j. takovou, která se prýští na místě, kde se rozcházejí trojí hranice. Chodívá se na ni o půl noci svatojanské. Také zeliny se v ní vařívají.

Bolavé oči, ba i slepotu hojí zázračná voda některých studánek lesních, a leckterá taková studánka nabyla odtud jména i pověst „svaté vody“.

Ale nade všecky vody svou zázračnou mocí léčivou předčí voda jordánka. Této moci nabyla voda v řece Jordánské křtem Krista Pána; ji přinášeli ode dávna a přinášejí posud poutníci ze svaté země za nejvzácnější vítané svým přátelům. Této skutečné vody jordánské není ovšem tak snadno každému v čas potřeby nabyti, ale snadno jest nezviklanou důvěrou a modlitbami každou proudovou vodu proměniti v jordánskou.

Před sluncem východem anebo po slunci západu chodívají na vodu jordánku k řece, kde se proudí. Kdo si jí nabrati hodlá, dojde k řece, pozdraví vodu takto: „Pochválen buď Ježíš Kristus vodičko! Já jdu k tobě pro zdravíčko. Odkud tečeš vodičko? Ty tečeš až od Jordána. Beru tebe ve jmenu Pána Boha Otce i Syna i Ducha svatého.“ Těmi slovy žehná se voda proti proudu, pak se jí nabere do láhvice, láhvicí se voda v řece třikráte dotýká a říká se: „Ve jmenu sv. Jana Křtitele nabírám tebe vodičko,“ a odcházejíc říká se: „S Pánem Bohem, vodičko, Bůh ti zaplať, vodičko!“

V jordánce vaří se zeliny, jí se stírají souchotě, v ní se koupají choré děti a umývají se jí nemocní „vrediskem“.

„O veliké mocnosti hadí kůže (línu)“, buďto která se sama svleče, nebo kterou byl sám svlekl, ale to musí býti na den sněžné Matky Boží (5. srpna), rozepisuje se stará rukopisná knížka lékařská takto: „kůži v nepotřebovaném hrnci na prášek spal: 1. Na jakoukolivěk ránu toho prášku nasypeš, musí se zhojiti. 2. Kdybys se někoho bál, nasyp sobě toho prášku na hlavu, nebudeš se báti. 3. Smíchej ten prášek s vodou a pokrop sobě dveři, budeš každému vzácný. 5. Kdybys někomu dům vykropil, musí z něho utéci. 5. Kdybys měl k soudu jíti, nasyp toho prášku do chlupů nad oči, všecko obdržíš. 6. Chceš-li o někom tajných věcí zvěděti, jda spat nasyp si toho prášku na hlavu, všecko uzříš. 7. Kterého člověka chceš sobě věrného míti, nasyp mu toho prášku do šatů, bude věrný. 8. Chceš-li věděti o někom, co o tobě zmýšlí, nasyp mu toho prášku na prsa, když spí, všecko vyjádří“.

„Hromový kámen“ dobrý jest na potírání namné kosti a jiných boláků̊v.

Nemalou důležitosť v lidovém léčení mají také třísky seškrabané s prahu, odrobinky chleba, zbytky štědrodenní večeře; nemocní se tím nakuřují.

Od některých nemocí, jmenovitě od zimnice, kupuje se v krámě „všeho koření“, v hospodě „všeho truňku“ nebo nažne

se „všeckej trávy“, co roste v zahradě. Některých nemocí je totiž mnoho druhův a od nich také mnoho lékův, a nesnadno pokaždé uhodnouti, který to právě druh jest a připadnouti na pravý lék. Snad tedy z toho „všeho“ něco přece pomůže.

Za lék užívá se také vyptaného nebo nalezeného chleba. Od ohnipary dobře jest uvázati dítěti na krk vyptaný krejcar proražený a na červenou šňůrku navlečený. Takový krejcar „zahújá“ (vymění) se od žebráka.

Jako vyptané tak i ukradené věci mají do sebe léčivou moc. Ukradený řezníkovi kousek masa přikládá se na bradavice, ukradený mlynáři provázek od měcha uvazuje se dítěti na krk od ohnipary a j.

Co se nemocným za lék a pomoc kupuje, nesmlouvá se, neváží a neměří, nýbrž jen tak „od oka“ prodává.

Za daný lék se neděkuje, řekne se leda: „Aby bylo na plat, nebudu vám děkovat.“ Aby se nemocný neodležel, dává se mu pod postel každého dne mísa vody čerstvé, osolené, do níž se vloží vejce (Valašsko).

Hojně rozšířena jest mezi lidem zvláštní domácí homoeopathie dle zásady similia similibus. „Čím se pokazí, tím se také napraví“ zní vůbec známé pořekadlo. Dostane-li tedy kdo nějakou nemoc, třeba zimnici, z lihoviny, požije-li jí hojnou měrou, pozbude nemoci. Úděs se zahání lekem (nenadálým bouchnutím a p.), nebo se polekaný umyje vodou, do níž bylo střeleno.*) Tráva s hrobu vaří se na koupel dítěti souchotami chorému a jako hrobu již propadlému. Žlutých věcí užívá se od žloutenice. Mrtvá kosť stírá se kostí z mrtvoly na hřbitově nalezenou. Bělmo se stírá bílým plátenkem. Palčivá žízeň v nemoci hasí se „hašenou vodou“, t. j. vodou, v níž se uhasily tři žížlivé uhlíky.

Většina pak nemocí hojí se mimo jiné léky také zaříkáním. Zaříkačky tyto jsou zajisté prastarého původu a chovají se od pravých zaříkačů za veliké tajemství, neboť poví-li ji zaříkač nepovolanému všetečkovi, pozbude zaříkačka pro oba platnosti na tři leta. Proto není tak snadno doptati se formulek takových na lidových lékařích. O neomylném účinku těchto svých zaříkaček a spojených s nimi modliteb naši zažehnavači jsou nezvratně přesvědčeni. Mně

*) Na Tišnovsku připravuje se „střelná voda“ takto: Jde se s puškou k tekuté vodě. Pomodlí se k pěti ranám Krista Pána, střelí proti proudu a chytne vody do hlavně. Střelná voda se pije od padoucí nemoci, od žloutenky a j

jeden z nich, hodný jinak a počestný člověk, početil, a mnozí svědkové mu toho dotvrzovali, že každou zimnici, od které žádný lékař nepomůže, do tří dní vyléčí beze všech léků, jen tímto sympathickým léčením. Žádati od svého léčení nesmí nic; co mu kdo dá z dobré vůle, to vezme.

Konečně se nemoc léčí tím, že se přenese na jinou osobu nebo věc. Příklady toho podány budou při jednotlivých nemocech.

Důležitosť nemalou v lidovém léčení má také číslo. Jako jinde tak i tu posvátná jsou zvláště čísla tři a devět. Na kouření užívá se odrobinek ze tří kapes, třísek se tří prahův atd. Nemocným dětem vaří se koupel z vršků z devíti stromů, z trávy z devíti mezí atd. V některých nemocech důležito jest zvláštní počítání záporné od devítky k jednošce: nedevět, neosm . . . nejeden.

Také měsíc a světlo sluneční mají svůj důležitý význam v léčení lidovém. Vlasy ustřihují se nemocnému v některých nemocech za nova měsíce. Zažehnávání je platnější, „když jde měsíc dolů", a konává se buď přede dnem nebo po slunci západu. Lázeň s nemocného vylévá se, kam slunce nesvítí atd.

„Kdo se v pátek roznemůže, tomu žádný nepomůže". Užil-li nemocný bez účinku sedmerých léků, potom už mu žádný nepomůže. Na Valaších zvláštní lahůdkou, které se toliko nemocným dopřává, jest „bílý (kupovaný) chléb". Nechce-li nemocný ani tohoto bílého chleba, jest jeho nemoc jistě těžká a nebezpečná.

Na západní Moravě lékařství jest uměním jakořka prostonárodním. Kolik ho nezbytno pro nejpilnější potřeby domácí, znají takměř v každé rodině. Na východní Moravě, jmenovitě na Valaších a pomezí uherském, ustálil se zvláštní stav lidových lékařův a lékařek, jimž se dostalo čestného názvu božcův a bohyní. Tito božcové a bohyně jsou nejen zkušenými lékaři, nýbrž i věstci a zaklinači. Jim dáno léčiti nemoci zvláště komplikované: vředy, koltuny, nátchy a p., ničiti škodlivou moc zlých čarodějnic, vypátrati věci ukradené a označiti zloděje, odváděti kroupy s polí na lesy a p.*) Na západní Moravě z lékařů domácích zvláštním jménem vyznačeni jsou toliko ujmaři, kteří vyměřují a léčí ujmy.

Značnou praxi lékařskou mezi lidem provozovávali dříve olejkaři z uherského Slovenska, kteří jej zásobovali léčivými olejky a mýdly.

---

*) O božcích valašských srovn. „Lid a národ" I. str. 199, o bohyních II. str. 179.

Chirurgickou praxi mezi lidem provozují posud na slovo vzatí napravjači všelikých zlámanin. Umění toto jakož i jiné lékařské stalo se v některých rodinách dědičným, přecházejíc s otce na syna Leckteří z nich ustavičným cvikem nabyli značné zručnosti a provozují praxi rozsáhlou.

K učeným „dochtorům“ lid ve mnohých krajinách posud nemá veliké důvěry. Když už posílají pro panáčka, nařizují vozkovi, aby vzal „pořád“ (zároveň) dochtora, by bylo o jedné formance.

* * *

Přistupujíce nyní k vlastní pathologii a therapii lidové, nehodláme zde vypisovati všech nemocí a vůbec známého způsobu jich léčení, nýbrž obrátíme zřetel hlavně k takovým, jež s hlediska kulturněhistorického některou důležitosť do sebe mají.

1. Úroky.

Uřknouti, uřeknouti znamená původně očarovati, uškoditi na zdraví a zdaru řečí. Kdo nad čím kolivěk, osobou nebo věcí, vysloví své podivení, překvapení a p., může tím uřknouti. Pochválil-li by kdo na př. dítě, že je hezké, zdravé, uřekl by je tím. Podivil-li by se, jak znamenitě se někdo po nemoci zotavil, uřkl by ho. Proto okřikují takového slovy: „Nediv se, ať to neuřkneš!“ Osoba nebo věc takto „uřeknutá“ „dostane úroky“. „Bezúročitým“ (neočarovatelným) jest málo kdo. „Řkúcí“ pak znamená vůbec tolik co zlý: „To je člověk řkúcí“, „my nejsme lidé řkúcí“.

Více však nežli řeči přičítá se čarovná, zlá moc zraku jistých lidí, kteří tedy mohou uřknouti. Odtud se říká: „Přišlo mu z očí“, t. j. přišlo mu zlo z cizích očí. „Hledí na mne, div mi z očí nepřijde.“ „Enom na mne tak nehleď, ať mne neuřkneš!“ Na Dačicku uřknutí říkají „přehlídka“. Na Hané říká se „uhranót“ i „uřknót“ vedle sebe, na Brněnsku výhradně „uhranót“. Na západní Moravě člověk má „uhranutí“, dobytek „ouroky“. Ve Slezsku úrokům říkají také „značisko“: „Dostal (má) značisko“ = kdosi jej uřkl, uhranul.

Uřeknouti může, kdo se na něco podívá přes rameno. Tak dobytek dostane úroky, když se cizí člověk, jda ze chléva, přes rameno naň ohledne. Jmenovitě černým očím přičítá se zvláštní moc úroková. Snadno také uřkne člověk, který má obočí zrostlé, člověk neumytý; a některá baba je vůbec „úročitá“. Ze zvířat

jediný pes sdílí s člověkem zlou moc uřočitosti. Proto nesmí pes přes práh do chléva, by neuřekl dobytka, a v zaříkačkách se praví: „Ať tě uřkl muž vousatý nebo pes chlupatý.“

Uřknouti se může všecko, nač kdo pohledne: člověk, dobytče, pták, květina, kynoucí těsto. Ze zvířat nejvíce krávy a vepři podléhají úrokům. Na Brodsku se domnívají, že co má peří, toho neuřkne. Z rostlinstva nejchoulostivější jsou v té příčině houby; hřib vůbec neporoste, když naň kdokolvěk pohledne. I pokrm uřkne se škaredým pohledem nebo neslušnými řečmi. Taková „uřklavina“ působí dávení nebo nemoc. Ba i duhu lze uřknouti, což velmi nebezpečno, neboť se může roztrhnouti a zalíti celou krajinu. Když tedy dítě, spatřivši duhu, na ni ukazuje a pokřikuje matka ho napomíná: „Nedívaj se na tú duhu a nekřič, može sa roztrhnút a neščestí udělat.“

Je-li člověk uřknut, přechází ho zima, je mu mdlo a měkko, dáví se, a pot naň vystupuje. Také do nohy nebo jinam do těla dávají se úroky, noha opuchne a naběhne. Dobytek uřknutý má studené uši, nežere a nadýmá se; nepomůže-li se mu od nich, hubení a hyne. Často zvrhnou se dobytčí úroky v „roupy“: dobytek má hryzení a válí se od bolesti. Uřknutý dar přináší neštěstí, uřknutý pokrm působí nemoc.

Aby člověk člověka neuřkl, třeba ku každé poznámce, kterou o jiném činíme, přidati: „neúroku“ (bez úroku, laš. bezyroku): „Šak ste ešče neúroku mladí!“ „Jaké to máte pěkné děťátko neúročné!“ Znamená-li kdo na kom pobledlosť tváří, chorobné vzezření, nesmí to jen tak prostě pověděti, nýbrž říci: „Ale, neúroku, vy ste bledí!“ Když cizí osoba uvidí ponejprv děťátko, má mu třikráte do tvářiček plivnouti, říkajíc: „Neúroku!“*) Na dobytek nemá se dívati z venku přes práh, nýbrž vstoupiti do chléva a tam třikráte plivnouti a říci: „Neúroku“. Tak říká každý ať cizí, ať domácí, kdo se ponejprv dívá na „příchovu“ (ulíhlé dobytče), na novorozeňátko, na kynoucí těsto atd.

Než se kdo vydá do světa, ať se podolkem košile utře, neuřknou ho. Kdo vycházeje ráno z domu podívá se třikráte po sobě na nehty a pak na oblohu, neuřkne nikoho. Aby se oči uhrančivé obrátily jinam, uvazují koňům na chomout červené soukenko. Když dobytek z jara po prvé na pastvu vyhánějí, připletou mu do ocasu červenou pantli. Ve Slezsku, když se „bahníř“

*) Děje se to ovšem jen vlhkým dechem, ne slinou!

(kočičky) světí, otočí se červenými šňůrami. Posvěcené tyto šňůry mají chlapi celý rok na biče, aby jim nikdo dobytka neuřkl. Z téže příčiny pověsí se něco červeného ptákovi na klec, a rozmarýn ve květníku obvazuje se červenou pentličkou. Aby housátka nedostala úrokův, ustřihne se jim peříčka z ocásku a hlavičky, vezme se divizny a úročníku, a vše to se položí na řeřavé uhlí. Housátka se dají na řítici, pokryjou se lehkým šátkem a nakuřují se tím.

Od úroků pomáhají rozmanité léky sympathické, nakuřování zvláště pak „uhrančlivá voda". Kdo se chce jako napustiti léčivou silou proti úrokům, když uvidí z jara první jahody kvésti, utrhne tři kvítka, rozetře na dlani, poklekne na místě a pomodlí se k pěti ranám Krista Pána a kvítka položí zase na své místo Léčivá síla z těch kvítků vstoupí v jeho ruce, když pak je kdo uřknut, potře ho. Touž moc má jahoda před sv. Jiřím nalezená (Žďár). Na potírání koňských úroků dobry jsou „žabí korale" před sv. Jiřím v rukou rozetřené (Doubravník). Začínají-li se úroky teprve, pomůže si od nich, utře-li si tvář košilí na ruby obrácenou. Ještě jistější jest účinek, utře-li se muž košilí ženskou, a žena mužskou. Je-li kdo uřknut „mezi lidima", na př. v kostele, kde košile užiti nelze, nechť si naplije na články a oči třikráte si vytře od sebe. Ví-li kdo, od koho jest uřknut, ať vyplazí na něho jazyk, a pozbude úroků. — Když někdo cizí na dítě pohledne, matka hned dítěti vylízne oči třikráte a vyplivne. Je-li slina slaná, dítě jest „uřklé". Tu matka ustřihne tomu člověku konce vlasů, nehtův a šňůrek od košile a dítě se tím nakouří (Břeclava). Za nova měsíce ustřihnou nemocnému na třech místech hlavy vlasův, ostřihají mu nehty, oboje zamotají do hadříčku, přede dnem vyvrtají do vrby díru, hadřík do ní vstrčí a klínem zarazí (u Frenštátu). Vezmou se „drochýtky" (odrobinky) ze tří kapes, třísky ze tří prahů, úročníku, divizny a vlasů z předu nebo chlupů z toho živočicha, na něhož je mínění, že uhranul, a nemocný se tím nakouří (Dačice). Také zbytky od štědrodenní večeře posbíranými se stola ráno na Boží narození, nebo věchtem z boty toho, kdo byl na Boží narození na všech třech mších: na jitřní, na ranní a na hrubé, prospěšno jest nakuřovati uřknutého (Břeclava).

Uvaří se čistec a voda se sleje na tři talířky. Z jednoho si uřklý umyje tvář, z druhého ruce, z třetího nohy, pokud je viděti nepokryty šatem. Na kterém talířku jest voda pokryta zvláštním jakýmsi povlakem, tam jest nejvíce uřklý. Voda z talířku vyleje se

potom do soumezního plotu, kde se nechodí (Lanžot). Nade všecko však účinna jest voda „uhlová“ neboli „uhrančlivá“, kteráž se připravuje několikerým způsobem: Devět žižlivých uhlíků jasanových hodí se do vody; čím více jich vyplyne na vrch, tím více jest uřklý, pakli žádný nevyplyne, není uřklý. Uhlové vody se nemocný napije a umyje si jí tvář, ruce a nohy (Břeclava). Na Dačicku nabere se do hrnečka vody, v ní se uhasí devět uhlíků žížlavých, počítajíc: nedevět, neosm . . . až: nejeden. Lavičníkem v té vodě namočeným utrou se od sebe tři tabule v oknech, po jedné v každém okně, a tři klíče; lavičník po každé se znovu namočí. Potom se uhlíčky vyndají, dají do ohně a nad vodou se říká: „Když šel Kristus Pán se zlatým pluhem vorat, vyoral devět roupů, devět myší, devět nehtů. Když šel Kristus Pán se zlatým pluhem vorat, vyoral vosum roupů, vosum myší, vosům nehtů, atd. sedum, šest . . . až jednoho, nevyoral žádného roupa, žádnou myš, žádný nehet“. Voda „naříkaná“ se pak schová pro potřebu. Nemocný se jí potírá po spáncích, po čele, po rukou, a trochu pustí se jí do úst. Na Znojemsku házejíce uhýlky do vody říkají: Uřkla-li tě panna, pomáhej ti sv. Anna; uřkl-li tě mládenec, pomáhej ti sv. Vavřinec; uřkla-li tě žena, pomáhej ti sv. Majdalena; uřklo-li tě dítě, pomáhej ti sv. Víte. Při kterém jméně uhýlek syčí, od toho nemocný byl uřknut. Vodou se uřknutý umyje, potom se jí nalije do „točenic“ (panťův u dveří), ostatek chrstne se přes sebe na střechu. Jiné říkání nad vodou na Dačicku jest toto: Pán Bůh od věků; předivné jsou jeho milosti. Ty a ty (N. N.) já tobě dělám vodu na nátku, na přehlídku, na uhrančlivosti; jestli tě napadla z vody nebo z větru, buď z leknutí nebo z přehlídky. Jestli tě kdo uhranul buď modrýma nebo černýma očima, buď muž nebo žena, buď mládenec nebo panna. K tomu mi dopomáhej † Bůh Otec † Bůh Syn † Bůh Duch svatý. Amen.

Uroky dobytčí zahánějí se stíráním, nakuřováním a zaříkáním. Když jest dobytče uřknuté, svleče se košile přes hlavu na vrch, na krávu ženská, na býčka mužská a potírá se jí dobytče po srsti tvrdo od hlavy k ocasu. Je-li úrok „opačitý“, musí se ještě potírati od ocasu k hlavě. To se pozná, když se dobytče při prvním potírání nezachvěje (Slezsko). Když tele onemocní na poli, přiženou je domů, a všeci pasáci podolkem košile je potírají (Dačice). Dobrá je také na potírání od úroků dobytčích plénka, do níž zavinuto bylo novorozené, nekoupané dítě „závitky“ (matky svobodné), zvláště na koně

(Uh. Brod). Nebo vytáhne se „vošlapek“ (sláma) z boty a dobytče se křížem potírá; do huby se vezme soli a dobytčeti se prská do ucha (Třebíč). Se tří prahův uřízne se po třísce, a dobytče se tím nakouří (Nové Město). Úroky dobytčí jsou troje: duté úroky, zpáteční a úroky (vůbec). Od nich jsou tři úročnice téhož jména. Dutá úročnice má bílé kvítko, šedý list, roste na lukách u řeky; zpáteční úročnice má plesnivé listy, nekvete, roste na úhorech, na mezích; úročnice (vůbec) má žluté kvítko a roste na skalách (Tišnov). Jiné úroky dobytčí jsou „zemské“, ze země pošlé. Od těch vezme se hlíny z pod dobytčete, kde právě stojí, a hlína hodí se od ruky přes oči. Pošly-li úroky „z očí“, ustříhne se pod paží chlupů do kříže a dobytče se jimi kadí, nebo se tře kloboukem na ruby od huby po hřbetě třikráte (Halenkovice). Stírání úroků děje se také vodou. Vezme se čisté vody, všecky kliky se umyjou, rukou v této vodě namočenou stírá se dobytče od roha křížem k ocasu a říká se: „Stírám tobě úroky ve jmenu Pána Ježíše Krista, ať tě uřkl muž vousatý nebo ženský prsaty nebo pes chlupatý“. To se opakuje třikrát místem, na konec se přidá: „Amen, amen, amen“. Vodou pak se přešplíchne přes střechu (Netín). Jinak se dobytčí úroky také pouze zaříkávají. Zaříkávač stoupne si k uřklému dobytčeti s pravé strany, vezme je pod ušima za hlavu říkaje: „Já vás ouroky zažehnávám, zpáteční i tyto, abyste se zkamenily a tomuto hovádku více neškodily. Zažehnej vás † Bůh Otec † Bůh Syn a † Bůh Duch svatý“. To se opakuje třikráte, amen přidává se až potřetí; potom se pomodlí otčenáš a zdrávas. Na konec chytne se dobytče za pravé ucho a třikrát se mu do něho plivne. Dobytče se otřese a žere hned (Jersín). „Kravičko plavá, uhranula-li tě panna, pozdrav tě Maria Panna; uhranul-li tě mládenec, pozdrav tě sv. Josef; uhranula-li tě žena, pozdrav tě sv. Anna; uhranula-li tě vdova, pozdrav tě sv. Alžběta; uhranul-li tě vdovec, pozdrav tě sv. Jan; uhranul-li tě kdo jiný, pozdravte tě sv. tři králové.“ To se říká mezi rohoma, mezi zadními a předními kyčlemi, po každé třikráte (Dačice). „Vodstupte od tohoto hovádka ourokové, jako odstoupili od Pána Ježíše zlí duchové“ (Dačice). „Voral Pán Ježíš, sv. Petr mu pohonil. Vyoral tři čerkvíčkové, to nebyli červíčkové, to byli tohoto hovádka ourokové. K tomu mi dopomáhej“ etc. (Telč). Když scípají housata (uhranutá), umyjou se všecky kliky a housata se tou vodou pokropí (Dačice).

(Příště dále.)

Přemysla Otakara II. druhá výprava křížová a plán, povýšiti biskupství Olomoucké na arcibiskupství.

Napsal Jaroslav Goll.

Mezi Českými zeměmi a Pruskem, ležícím při pobřeží Baltu východně od ústí Visly, dostavilo se během středověku dosti hojně styků, začínajíc missionářskou činností sv. Vojtěcha, která na samém počátku skončila se mučenickou smrtí jeho. Ve 12. století Olomoucký biskup Jindřich Zdik odebral se do Prus hlásat pohanům slovo boží, ale bez úspěchu. Jiný byl určen Prusku osud, podobný jako Slovanům polabským. Prusové donuceni býti měli k víře mečem, podrobeni panství německému a časem poněmčeni. Říše Polská jsouc rozdělena mezi Piastovci i seslabována jejich spory a sváry nebyla s to, získati Prusko pro sebe. R. 1230 uveden byl na dolní Vislu, do Chelminska, řád rytířův německých. Sám k podrobení Prusů byl by nestačil; byl tedy podporován křižáky. Také v Čechách a na Moravě hlásán byl kříž proti pohanským Prusům; dvakráte vypravil se do Pruska Přemysl Otakar II., poprvé r. 1255 a potom r. 1268, pokaždé provázen jsa biskupem Olomouckým Brunonem. Uprostřed 13. století zůstávaly z krajin pruských ještě svobodnými Galindie na jihu a Samland na severu při moři. Při podmanění Samlandu r. 1255 pomáhal řádu německému Přemysl Otakar II. a vojsko, které s ním tehdy do Pruska vytáhlo. Král sám po krátkém pobytu zase odešel, vojsko nejspíše zůstalo, nebo slib křižákův obyčejně platíval na celý rok.

R. 1260 Prusové povstali proti panství německému a odřekli se opět víry křesťanské, kterou již byli přijali. V následujících letech podrobeni byli podruhé. V zimě r. 1267—1268 přispěl podruhé řádu německému na pomoc Přemysl Otakar. Pobyt jeho v Prusku potrval zase velmi krátce.

Tato druhá výprava jest důležitější tím, k čemu Přemysl Otakar se chystal, než tím, co vykonal. K ní pojí se také plán, povýšiti biskupství Olomoucké na arcibiskupství. Že král se žádostí takovou obrátil se ke stolici papežské, o tom nás prameny poučují s plnou jistotou. Než třeba se tázati dále: pro které země? Palacký odpovídá (II, 1. str. 58), že v Olomouci měla založena býti metropole pro dědičné země Přemyslovy, tedy pro Čechy a Moravu; to že byl obsah žádosti

Přemysla Otakara. Mně zdá se, že toho v pramenech nenajdeme, t. j. že o Čechy a diecesi Pražskou se při tom nejednalo, že král nežádal za „vybavení Čech z područí arcibiskupa Mohučského". Ještě dále než Palacký jde B. Dudík (Mährens allg. Geschichte VI, 32). To prý král chtěl: „Für seine Monarchie in Olmütz eine kirchliche Metropolie zu begründen, auf dass sein Reich auch in dieser Beziehung von Deutschland unabhängig werde — es ist dies der rothe Faden, welcher sich durch die ganze Regierung des Königs hindurchzieht und derselben Ausdruck gibt: frei nach Innen und frei nach Aussen sollte das grosze Mittelreich werden". — Míním, že nic z toho ze všeho nelze dokázati: Přemysl ani nechtěl zemí, jimiž vládl, odtrhnouti od říše, ani nepožádal papeže, aby jeho země všecky — r. 1267 vedle Čech a Moravy také Rakousko a Štyrsko — podřízeny byly budoucímu arcibiskupství Olomouckému. — Podobně jako Dudík soudívají novější historikové němečtí. Ať o jiných pomlčím, A. Huber (Geschichte Österreichs I., 545) dí: „Im J. 1267 wandte sich Otakar an den Papst Klemens IV. mit der Bitte, Olmütz zu einem Erzbisthum für die böhmischen und österreichischen Länder zu erheben . . ."

Moje mínění je, že Přemysl Otakar žádal za povýšení biskupství Olomouckého, kterému by podřízena byla biskupství, jež měla býti zřízena v Galindii, v Jatvěžsku a v Litvě. Neb Litva byla posledním cílem druhé křížové výpravy, když se k ní král chystal[1]).

* * *

Uprostřed 13. století hlásán byl v zemích Českých a sousedních kříž proti Prusům, proti Tatarům a od r. 1255 také proti Litvanům. Hlásati kříž proti Prusům bylo povinností Dominikánův, sbírati křižáky proti Litvanům měli na starosti Minorité, zvláště český bratr Bartoloměj, na něhož papež Alexander IV. tuto úlohu vznesl v Čechách a na Moravě, v Rakousku i Polsku.

Kdo však byli tito Litvané? Nemohl míněn býti křesťanský a katolický král Mendog, jenž stav se křenemsťa, r. 1253 obdržel korunu královskou od stolice papežské. Litvany, proti kterým r. 1255 kříž byl vyhlášen, rozuměni jsou, jak za to mám, jim pří-

---

[1]) Prameny většinou zaznamenány a částečně otištěny jsou v Regestech Emlerových a Perlbachových (Preussische Regesten. Königsberg 1876).

buzní Jatvězi, kteří se také výslovně v listě papežském z r. 1255. jmenují.[1])

Mazovsko mělo nepokojné sousedy; na severu Prusy, na východě Jatvěhy. O podrobení oněch se staral řád německý, o podmanění těchto pokoušeli se s pomocí Rusův haličských knížata polští. R. 1249 jmenuje se Jindřich z řádu Dominikánského, biskup jatvěžský, — zatím ještě in partibus infidelium. Několik let později (1253), když Kazimír Kujavský a Boleslav Krakovský oznámili, že Jatvězi by dobrovolně křest přijali, kdyby od řečených knížat pod ochranu a panství vzati byli, Innocenc IV. udělil vyžádané k tomu dovolení, a také svolil, aby sobě podrobili Galindii, krajinu pruskou, dosud svobodnou.[2]) Než co knížata byli oznámili, nesplnilo se: Jatvězi nepřijali křesťanství dobrovolně. Od r. 1255 hlásán byl kříž také proti nim.

Německý řád povolán byl do Pruska od Konráda Mazovského a na počátku svých výbojů vydatně byl podporován od knížat polských. Potom se tito věnovali hlavně svým sporům a svárům. Bez překážky od nich pokračoval řád ve svém výboji; k úplnému podmanění Pruska již mnoho nescházelo. S knížaty polskými se dostavily druhdy neshody, mezi sousedy ve středověku obvyklé; většího dosahu však neměly. Teprv když papež Innocenc IV. jim přiřkl Galindii a území Jatvěhův, počínal se první vážný spor. Řád pokládal výboje v těch stranách za svůj monopol na základě listin papežských a císařských, jichž se mu před tím bylo dostalo. Aby předešel Poláky, opanoval Galindii sám; a papež schválil, co se stalo.[3]) Kazimír Kujavský vzdal se ve smlouvě s řádem svých práv; o Jatvěhy se dohodl se Zemovitem Mazovským, zůstaviv sobě k dobytí severní část území od nich obývaného. Za Alexandra IV. (1254—1261) spor se roznítil znova, když papež obnovil povolení od předchůdce dané k prosbě Kazimírově; než záhy byl vyrovnán zase podobně jako před tím (1257). Ne bez žárlivosti byl řád pozoroval, že se probouzí v knížatech polských žádost po výbojích, i dosáhl toho, že zastaveno bylo hlásání kříže proti Jatvěhům v krajinách polských a českých na rozkaz stolice papežské (1257). Něco později (1258) také obmezeno bylo hlásání kříže

---

[1]) Lithvani et Jentuesones ac nonnulli alii ethnici. Emler č. 62 (Codex D. Mor. III., 192.)

[2]) Theiner, Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaviae č. 109, 110.

[3]) Theiner č. 117.

proti Tatarům, aby nebylo řádu německému na újmu. Polsko jsouc bez cizí pomoci a na sebe odkázané, trpělo v těch letech nemálo vpády Jatvěhův a Tatarův i válkami svých knížat.

Za povstání pruského bylo zase zvláštní povinností Dominikanů, jako jinde tak i v zemích Českých hlásati kříž ve prospěch řádu německého. Když povstání se prodlužovalo, připadl týž úkol také řeholím jiným. Nástupce Alexandrův papež Urban IV. ustanovil v listopadu 1261 jednoho z biskupů pruských Anselma Varmijského za legáta, aby se postaral v zemích Českých, Polských i Rakouských o podporu řádu. V Praze jej nalezáme hned v prosinci 1261 při slavné korunovaci Přemysla Otakara II.; v Čechách a na Moravě byl také v letech následujících. Na krále Českého byl se obrátil se žádostí již Alexander IV. nedlouho před svou smrtí († 25. května 1261)[1]), aby přispěl řádu na pomoc.

Kdy a proti komu podruhé vzal Přemysl Otakar znamení kříže na sebe, určitě nevíme. Nejspíše zněl jeho slib všeobecně, že podnikne výpravu na ochranu věrných křesťanů proti pohanům a „jiným nevěrným".[2]) Pohany mohli rozuměni býti Jatvězi i Tataři, nevěrnými — schismatikové, Rusové. Naděje Innocence IV., že uvede východní Evropu v lůno církve katolické, se nesplnila. Daniel Haličský nevyhověl slibům, kterými se byl za korunu královskou (dar papežské stolice) papeži zavázal, a v únoru 1257 papež Alexander jej důtklivě napomínal i varoval, hroze, že biskupové Vratislavský a Olomoucký zakročí proti němu tresty církevními, a on sám že přibéře sobě na pomoc „rámě světské" t. j. že vyzve některého panovníka sobě oddaného k válečné výpravě proti neposlušnému králi Haličskému. Hned potom jal se bratr Bartoloměj hlásati kříž proti Litvanům, Jatvěhům, Rusům a jiným pohanům i schismatikům.[3]) A tenkráte to snad bylo, že král Přemysl Otakar přijal podruhé kříž. Náležel Daniel již před tím k nepřátelům jeho a spojencům Uhrů; r. 1253 on i Boleslav Krakovský vtrhli nepřátelsky do Opavska. S tímto se Přemysl r. 1255 smířil

[1]) Emler č. 82 (k r. 1255). Dudík (Iter Rom. II., 32) a Palacký (str. 27) bullu připsali Řehořovi X. O datum v. Perlbachovy Reg. č. 647).

[2]) V bulle právě zmíněné se dí: „denuo crucis characterem tuis humeris affixisti, ut . . . fideles Christi defendas a discrimine, quod eis posset per saevitiam paganorum aut aliorum infidelium imminere."

[3]) Emler č. 146 (Cod. D. Mor. III., 237).

i vyslovil při tom přání, aby celé Polsko připoutal k sobě svazkem přátelským, slibuje sám pomoc proti „schismatikům a pohanům"[1]).

Přání jeho se však nesplnilo. Boleslav zůstal přítelem Danielovým a r. 1260 zase oba pomáhali Uhrům proti králi Českému.

R. 1261 papež Alexander připomenul slib Přemyslu Otakarovi, a dal mu určitý obsah i směr proti Prusům. Vyzvání jeho znělo, by král Český přispěl bez prodlení „bratřím německého hospitálu Panny Marie". Nevíme, jaká byla odpověď. Alexander snad již se žádné nedočkal. Nástupce jeho Urban IV. r. 1264 vyzval krále k výpravě proti schismatickým Rusům a Litvanům.[2]) Knížata haličští byli v těch letech bezděčnými spojenci a služebníky Tatarů, zajíždějíce s nimi na plen do Polska; Litva pak již nebyla katolickým královstvím, stojícím pod ochranou sv. Petra. V ní po smrti Mendogově (1263) počal se zápas mezi pohanstvím a křesťanstvím, totiž křesťanstvím východním. Trojnat, pohanský kníže Žmudínův, zahynul ve válce s Vojšelgem, synem Mendogovým, jenž opustil klášter pravoslavný, do kteréhož se byl za života otcova uchýlil, aby přispěl klesajícímu křesťanství v Litvě na pomoc. Vojšelg zvítěziv odevzdal vládu nad Litvou Švarnovi, synu Daniela Haličského. Papež Urban IV. volal r. 1264 do zbraně proti Haliči a Litvě krále Českého, avšak nedočkal se jeho výpravy († 2. října 1264).

Mezi tím trvalo povstání v Prusku. Nejhůře se dařilo řádu r. 1264. V zimě 1265—1266 přišli na pomoc s křižáky vévoda Brunšvický a lantkrabě Durinský; než výprava se nezdařila, poněvadž náhle přestal mráz a nastalo teplejší počasí. V jezernatých

---

[1]) List králův daný dne 19. července 1255 biskupu Krakovskému i kapitule vyslovuje poděkování za darované rámě sv. Stanislava. Piekosiński Kodeks dyplomatyczny katedry Krakowskiej S. Wacława č. 44 Sr. Emler č. 60 a 71.

[2]) Accepimus, quod Rutheni scismatici et Lituani, ac alii habitantes in eorum confinibus . . . una cum Tartaris eorum complicibus, quibus sunt federe dampnato coniuncti, Poloniam hostiliter frequenter invadunt, eis nemine resistente . . . Ideoque serenitatem Regiam rogamus . . . quatinus . . . contra Scismaticos et alios predictos potenti manu procedas. Nos enim apostolica tibi auctoritate concedimus, ut terre Ruthenorum et Lituanorum, quas per ministerium tuum ad christianam fidem . . . converti, vel per te expugnari contigerit, dummodo predictis fratribus (řádu něm.) seu quibuscunque aliis catholicis ius in terris eisdem non competat, collocatis in eis christianis fidelibus, in tuo et heredum tuorum dominio perpetuo debeant permanere. Urban IV. dne 4. června 1264. Theiner č. 149 (Emler č. 453. Cod. D. Mor. III., 367.)

a bařinatých krajinách nejpříhodnější k válčení byla doba zimní. V následující zimě dostavil se na bojiště markrabě Braniborský Ota, na poč. 1268 král Český Přemysl Otakar II.

Od r. 1264 nemáme zpráv, že by se byl Přemysl chystal na tuto výpravu. Teprve roku 1267 král se rozhodl nejspíše dle přání kurie — přispěti na pomoc řádu německému. Než boj s Prusy měl býti jen jakousi episodou výpravy, při které vlastním a posledním cílem dle úmyslu jeho byla Litva. Přemysl Otakar mínil užiti svolení, které byl roku 1264 od Urbana IV. k výbojům obdržel, vyhlédnuv si Galindii a Jatvěžsko, (krajiny, ke kterým, jak víme, přihlásil se proti knížatům polským německý řád) a — což více — Litvu. Poněvadž Urban IV. byl ohlásil, že výprava Přemyslova nemá býti v ničem na úkor řádu, bylo třeba napřed s tímto řádem se dohodnouti, což se stalo smlouvou učiněnou v září 1267. V ní král uznal právo řádu k těm krajinám pruským, které tento před povstáním již byl držel. K jich pokoření sliboval přispěti, maje sám od řádu podporován býti při dobývání Galindie, Jatvěžska — těchto se tedy řád vzdával — i Litvy.[1])

Smíme za to míti, že myšlénky královy tak vysoko se nesly, že v krajinách tak vzdálených mínil založiti takořka druhou říši Českou.[2]) Prameny naše jsou jednostranné. Z roku 1267 máme jen listinu, kterou král stvrzuje smlouvu s řádem, a potom z počátku r. 1268 listy, kterými papež Kliment IV. odpovídá k žádostem jeho; ale těchto žádostí neznáme.[3]) Výklad, že totiž král skutečně takový měl úmysl, je nejen možný, nýbrž i velice pravděpodobný. Odvážnější jest otázka po konečných a posledních záměrech jeho. Kdož ví, zda neměli tyto krajiny později obdržeti pod jeho svrchovaností knížata polští, které by si byl tím získal podobně, jako se ho již přidržovali Piastovci ve Slezsku[4]). Že Litva, Jatvěžsko, Galin-

[1]) Emler č. 558. Cod. D. M. VII. 767. Jest to listina, kterou král smlouvu stvrzuje.

[2]) Palacký (str. 58) pochybuje o pravdě úmyslu jeho, založiti v Litvě severní nějakou říši Českou. Dudík (VI, 32) možnost takového plánu připouští. — V listině právě dotčené král praví: Iidem quoque fratres ad acquirendum et occupandum Galendiam, Getwesiam, Lutoviam . . . nos iuvabunt, ut eaedem terrae cultui fidei Christianae ac nostrae ditioni regiae applicentur.

[3]) V. listy z konce ledna (20—31) 1268. Emler č. 593 (= 438) — 597.

[4]) Sr. co praví Dudík (VI, 32), že snad byl úmysl jeho založiti v Litvě „einen der Krone Böhmen untergeordneten Vasallenstaat“. Jináče Palacký (str. 58), že zamýšlel bezpochyby jen dobyti a utvrditi v moci své některé

die měly podle úmyslu Přemysla Otakara II. zůstati pod bezprostředním panstvím nebo pod vrchní mocí jeho, k tomu poukazuje také žádost, kterou papeži Klimentovi král předložil, aby tyto krajiny budoucně slušely — až by jich totiž dobyl — v církevním ohledu pod Olomouc. Mělať býti Olomouc metropolí se suffragany v oněch krajinách, které král mínil získati víře křesťanské, církvi katolické a, jak dodati lze, svému panství.[1]) Biskupství Olomoucké na arcibiskupství povýšeno býti nemohlo, než se svolením stolice papežské; od ní jen zrušen býti mohl svazek, jenž diecési Olomouckou poutal k Mohuči.[2]) Přednášeje svou prosbu v té příčině Klimentovi IV., Přemysl Otakar připomenul, že Morava byla již jednou v dávném čase sídlem arcibiskupství.[3])

Nevyčkav konce, jaký bude míti jednání s kurií, na sklonku r. 1267 Přemysl Otakar spěchal na dolní Vislu. Když část vojska, které nejspíše vytáhlo již před králem, přešla u Toruně přes za-

severní země, aby později říši svou rozšířiti mohl asi výměnou s Piastovci v Horním Slezsku a Krakovsku. A takto nabyté části Polska — tak si P. věc představuje dále — měly slušeti také k novému arcibiskupství Olomouckému „třebas i směnou s arcibiskupem Hnězdenským o několikero biskupství“, totiž ta, jež by v oněch severních zemích nově založena byla. — Jest věc nesnadná, dohadovati se úmyslů nevyslovených a neprovedených. Mně domněnky Palackého pravděpodobnými se nezdají.

[1]) Žádost královu poznáváme zcela určitě a zřetelně z odpovědi Klimentovy, která zní (Theiner č. 152, Emler č. 594): . . . quare nobis . . . supplicasti, ut cum in Regno Boemie, Marchionatu Moravie, Austrie ac Stirie Ducatibus tibi subiectis nolla sedes Archiepiscopalis existat, . . . Archiepiscopo Salzeburgensi committere curaremus, ut si dictas Letowiam, Galandiam et Getuesiam, vel ex eis tantum de predictorum infidelium manibus eripi . . . contingeret, quod possit exinde Metropolis statui congruenter, Olomucensem ecclesiam Archiepiscopali dignitate presignire curaret, ac alias in terris eisdem ecclesias erigeret Cathedrales, que ipse Olomucensi ecclesie tanquam Metropolitane subessent. — „In terris eisdem“ nelze přece vztahovati na Čechy atd.

[2]) Mělo se to státi dle prosby královy skrze jemu oddaného arcibiskupa Solnohradského Vladislava, jenž byl jeho příbuzný a kterého by papež splnomocnil.

[3]) Ač věc byla již často vyložena, přece u nás zase a zase opakuje se od Rusů pochodící smyšlénka, že v zemích našich od doby slovanských apoštolů se tajně udržovala církev východní či pravoslaví, jež prý potom v hnutí husitském zase na povrch se dostala. Aby někdo také Přemysla Otakara za svědka nepřibral, připisuje jemu pro tuto reminiscenci na arcibiskupství Methodovo — sympathii s pravoslavím, připomínám ještě také, co napsal nejdůvěrnější rádce jeho, Bruno Olomoucký r. 1273: Rutheni sunt schismatici et Tartarorum . . . servitores (Emler č. 845).

mrzlou řeku, nastal náhle rozjih. Tím se vysvětluje, proč vojsko nepostoupilo dále. Možná, že aspoň část jeho setrvala a potom pomáhala řádu; král sám rychle se vrátil. Dne 16. února 1268 byl zase v Praze. Náhlá změna povětrnosti nevysvětluje dostatečně jeho rychlý návrat. Snad odcházeje k vojsku již měl vědomost, že jednání s kurií s očekávaným zdarem se nepotká, a proto svých záměrů již se byl vzdal. Jak se vše skončilo, dověděl se při svém návratu.

Kliment IV. Urbanovo dovolení k výbojům králi Českému obnovil bez určitého pojmenování krajů, na které by se vztahovalo.[1]) Litvě je věnována bulla zvláštní; na ni se tedy — jiný výklad sotva jest možný — toto dovolení nevztahuje. V Litvě mu mělo býti volno, obnoviti trůn někdy Mendogův a posaditi na něj osobu pravověrnou i církvi katolické oddanou. O nějaké vrchní moci krále Českého nad obnoveným královstvím Litevským Kliment se nezmiňuje; ale připomenul sotva bez příčiny, že kdysi Mendog obdržel korunu od apoštolské stolice. K povýšení biskupství Olomouckého papež nesvolil; jen Galindii a Jatvěžsko — o Litvě list papežský k Brunonovi úplně mlčí — měl biskup Olomoucký po jich dobytí podržeti zatím pod svou duchovní správou až do konečného rozhodnutí stolice papežské.

O tolik byly obmezeny Klimentem IV. plány, jež se pojily k druhé křížové výpravě krále Přemysla Otakara II.[2])

Manský soud biskupství Olomouckého.

Píše Vincenc Brandl.

(Dokončení.)

Průvodné řízení při manském soudě biskupském záleželo jako při jiných soudech na listech, knihách soudních[3]), knihách berňových, na právě Magdeburském, na nálezích v podobné při již dříve učiněných, na svědomí a přísahách.

[1]) Svolení Klimentovo zní poněkud jináče, sotva náhodou. O výbojích proti Rusům se nic nepraví. Urban byl schválil, aby země dobyté zůstaly „in tuo et heredum tuorum dominio perpetuo“; Kliment svoluje „terras non solum ad manus tuas retinere, sed et de ipsis . . . disponere.“

[2]) K pramenům 2. výpravy se počítá obyčejně také jakýsi manifest Přemysla Otakara k Prusům, vyzývající je, by se prostřednictvím biskupa Olomouckého, jenž přijde před králem, dobrovolně poddali. (Emler č. 584). Mám za to, že tento kus teprve pro formulář složen byl.

[3]) Knihy soudní byly ve skříni zamčeny třemi zámky, k nimž sudí měl dva klíče a písař jeden. Stalo-li se, že jeden z těchto dvou úředníků k soudu

Svědomí bylo buď listovní, když výpovědi svědků sepsané soudu se předložily, anebo živé, když totiž svědci osobně dávali svědectví před soudem; n. p. z r. 1406: „má ukázati živým svědomím, že ten list viděli“. Podle obecného práva manského svědomí dávati nemohli t. j. ti, kteří 14. roku nenaplnili, „mládenci sprostní a nemúdří, na kterých přátelé jejich pro takovú nemúdrost statek jich právem obdrželi a ochrance jich jsú učiněni“; pak „prchliví, slepí, blázniví, hluší, němí a kteří v kletbě jsú, vypověděni, kacíři a kteří přísahu zrušili, ač jestli žeby v takových vadách před soudem byli přemoženi, z těch žádný svědkem býti nemuož“.

Žena, pokud její muž živ byl, nemohla před soudem manským svědčiti (ani také před soudem zemským) podle zásady, „že žena jest vězněm muže svého“; jen v jednom případě svědčiti mohla, když se totiž jednalo o navrácení její věna prodaného neb jinak odcizeného. Vdovy však a nevdané ženské svědčiti mohly jako mužští.

Kdežto v zemském právě často poháněni bývali půhonem o svědomí lidé, kteří dobrovolně někomu svědčiti nechtěli, přestaly takové půhony od práva manského se vydávati od r. 1536, kterého sněm manský ustanovil: „O svědomí aby poháněti potřebí nebylo, než Jeho Milost aby ráčil rozkázati k potřebě každého, když Jeho Milost požádán bude, osobám od něho jmenovaným svědomí dáti; a kdož by jeho svévolně na rozkaz Jeho Milosti nedal a strana skrze to škodu v spravedlnosti své nesla, o to aby k tomu, kdož svědomí dáti nechtěl, hledíno bylo podle práva. A svědomí aby dáváno a k soudu manskému přijímáno bylo tak a pod tím závazkem, jak se k soudu zemskému markrabství Moravského dává.“[1])

Přísahy ukládaly se podle povahy pře od soudu manského jako u jiných soudů původu i pohnanému.

Spůsob, na který se u soudu manského přisahalo, byl týž jako u soudu zemského. Byly tedy přísahy bez klésky a s kléskou. Bez klésky byla přísaha ta, v které přisahající rotu t. j. formuli přísahy po písaři tak říkal, jak mu čtena byla. Přísahou s kléskou

---

nepřišel, ustanovil biskup pro tento soud jiného sudího neb písaře a nařídil, aby skříň se násilně otevřela; po skončeném soudě zapečetila se skříň pečetí biskupskou a dvou starších manů. (Kn. Půh. I. 77.)

[1]) Tento závazek záležel na tom, že svědek buď ústně nebo písemně na konci svého svědomí se pronésti povinen byl takto: „beru to k své víře a k své duši, že jest to v pravdě tak“.

byla přísaha ta, v které přisahající zachovati musel jisté určené formality; nezachoval-li jedné z nich, mohl se opraviti až do třetice; pochybil-li po třetí, pravilo se, že přísahy neprovedl a ztratil při. V přísaze s kléskou četl písař rotu přisahajícímu v druhé osobě, on však měl odpovídati v osobě první; tedy písař: „na tom přisaháš“ a pohnaný odvětil: „na tom přisahám“; písař: „že čímž tě Pavel viní“ a pohnaný: „že čímž mě Pavel viní“, písař: „že jemu tím vinen nejsi“ a pohnaný: „že jemu tím vinen nejsem“; písař: „tak tobě Pán Bůh pomahaj a tento svatý kříž“, a pohnaný: „tak mně P. B.“ etc. Změnil-li přisahající tuto pořadu slov anebo odpovídal-li v osobě druhé, nebo dotkl-li se kříže na jiném místě, než ustanoveno bylo, nebo jinými prsty, anebo odtáhl-li ruku dříve, než mu písař kázal, to vše přisahajícímu bylo kléskou a on tím neprošel na přísaze. Přísaha s kléskou na Moravě byla tožná s tou přísahou, která v právě českém se jmenovala přísahou na zmatek nebo zmatečnou přísahou. Nálezy na přísahy máme v soudních knihách manských n. p. z r. 1406: „(manové) našli, že (Mníšek) má svýma dvěma prstoma přisíci protiv slunci bez klésky“. (Kn. Půh. II. 21) Anebo z r. 1407: „má jeho odbyti přísahú sám do třetice s kléskú“ (ibid. 43).

Manželky, když přísahaly, že věno jim od muže prodáno, neb zastaveno neb jinak odcizeno bylo proti jejich vůli, dotkly se obou prsou a dvou vrkočů; byl to spůsob přísahy přijatý z práva Magdeburského a vůbec z německého, ač při zemském právě moravském ženy podobně přísahu konaly, jako n. p. z Půhonů Brněnských z r. 1409 jde: „má jemu práva býti položící ruce na prsích na kříž má přiséci.“ A v manuskriptě Musea Brněnského č. 349 jest tento spůsob přísahy zaznamenán: „každé ženské pohlaví, činíc přísahu, má své dva prsty u pravé ruky na holý prs levý položiti a tak přísahu konati.“

Byly pře, ve kterých nedostačovala přísaha jednoho, nýbrž kde soud naleznul, aby pohnaný postavil sedm zemanů nebo jinak lidí šlechtických; původ pak vybral z těch sedmi tři, kteří za nevinu pohnaného přisahati měli, a čtyři, kteří na svou víru a duši brali, že ti tři právě přisahali; takové dotvrzování přísahy za pravou bráním na víru a duši slulo věrováním. Máme n. p. doklad z r. 1389: „ipsemet septimus debet docere.... sic quod tres debent jurare et quatuor debent super fidem ipsorum recipere, quod verum et juste juraverunt.“ (Kn. Půh. I. 68.)

Potaz soudní a nález. Když průvodné řízení ukončeno bylo, svolal sudí dvorský many k potazu či k poradě, po německu zudengespräch, aby vážíce všecky průvody původce a vývody pohnaného nález učinili. Když manové se potázali a poradu skončili, snesli se o nález; pak se vrátili do lavic soudních, a jeden z nich nález veřejně ohlásil či vynesl; n. p. z r. 1369: „tunc inquisivit judex a vasallis de justitia et sententia secundum utrasque partes perauditas. Qui reversi sententiaverunt taliter etc.“ (Kn. Půh. I. 108); — z r. 1391: „ut ..... ad inveniendam sententiam ..... transirent ad colloquium, quod dicitur zudengespräch; ibidem vasalli sententiaverunt .... (Kn. Půh. I. 76); — z r. 1405: „manové našli a Beneš z Ruského vynosil nález ... (Kn. Půh. II. 17).

K potazu soudnímu voláni byli také ti manové, kteří mezi soudním jednáním stranám k potazu či k poradě dovoleni byli. Jest o tom nález soudu manského z r. 1438: „hofrychtéř podal na many, mají-li manové, ješto jsú na potazu s Franú, zase šesti k manóm? Manové nalezli a Kyjovec nález vynesl: že poněvadž jsú prvé man přes mana ku potazu vstávali a zase sedali k nálezóm, že ještě to mohú učiniti.“ (Kn. Půh. IV. 13.)

Nemohli-li manové v pravý nález uhoditi, odkládali vynešení nálezu obyčejně, až více manů přítomno bude a sice starších, kteří již dlouho v soudě manském sedali a tudíž právo manské důkladně znali; n. p. z r. 1370: „des kunden die egenannten manne nicht erfinden, sundern sie haben fristet uf die elder manne.“ (Kn. Půh. I. 5); — z r. 1404: „tuť smy manové odložili do více manuov, mámy-li jemu výpis z kněh dáti.“ (Kn. Půh. II. 14). Tento odklad do více manů děl se ne tak podle práva nýbrž na základě zvyku, který při manském soudě se ustálil; jest o tom nález manský z r. 1420: „také našli manové, že se z obyčeje ale ne z práva mají odložiti do více manuov až do třetího práva, a tu aby se stal konec konečný o všech nálezích.“ (Kn. Půh. II. 73). Nikde neměl se tedy nález odkládati déle než do třetího soudu, na němž při konec nálezem učiněn býti musel.

Byla-li pře, která za paměti manů v soudě sedících ještě na soud vznesena nebyla, předkládala se dvorskému soudu krále Českého nebo právu Magdeburskému, aby tam buď nález se vynesl anebo manům naučení se dalo, podle kterého oni pak nález učinili. Máme doklad z r. 1391: „His auditis vasalli dixerunt, quod tempore nostro talis materia questionis numquam evenit, nescimus

juris sententiam invenire .... sed audivimus, quod dominus episcopus habet librum, in quo sunt scripta jura Madburgensia; permittat gratia dominus, ut queramus in libro et si illa sententia fuerit in libro et si invenerimus, quod pati debeat (t. j. pohnaný), patiatur. Et si in eodem invenire non poterimus, tunc, ut consuetum est, deducemus super curiam regis vel ad jus Maydburgense et quidquid ibi fuerit inventum, hoc patiatur.“ (Kn. Půh. I. 76.)

Když nález ve při učiněn byl, nemohl se v téže při nový nález státi; n. p. z r. 1391: „Poněvadž páni zemští a manové ve Víškově nález učinili, že Petr de Štěpanovic jest prázden od Alše Kabáta a má li co mluviti proti knězu biskupu, kněz jemu má práv býti, kdež s právem má; tak co tudíž páni zemští a manové nalezli, podle toho nálezu chcemy ostati: neb není podobné, že bychmy jeden nález na druhý nalezli.“ (Kn. Půh. I. 71.)

Od nálezu platila se taxa, která, když při obdržel původ, přísud, když pohnaný vyhrál, nazvána jest pomocné.

Poklid. Soupeři měli toho vůli, že od půhonu, žaloby a vedení pře před soudem upustiti a na dobrovolnou úmluvu dáti se mohli; vzájemná vůle obou stran, o svou při se smluviti, ohlásila se sudímu neb písaři, který k půhonu připsal slovo poklid, jež znamenalo, že strany se daly na dobrovolnou úmluvu o při svou; n. p. nález z r. 1462: „týž den pře byla mezi a t. d.; popřína jest dobrotivá smlúva stranám a tak se jest mezi nimi stal poklid konečný“. (Kn. Půh. IV. 19).

Odvolání se od nálezu manského šlo buď na biskupa nebo na krále Českého.

Odvolání na biskupa mělo místo v takových přech, kde soud manský učinil nález formálně úplně správný, kterým však strana přemožená se cítila skrácenou. Stávalo se to obyčejně, když n. p. pohnaný nemohl výťody své z příčin, jež odstraniti mu lze nebylo, ve lhůtách soudním řízením ustanovených pohotově míti; v takových případech nařídil biskup pro stranu, která se odvolala, restitutionem in integrum, nové líčení pře, v kterém výpovody její, jichž soudcové dříve neuvažovali, na potaz se braly. Tak n. p. stěžovala si vdova, jmenem Alžběta, u biskupa, že soud manský učinil o její věně nález nevyčkav průvodů, kterých ona od arcibiskupa Pražského v pravý čas dostati nemohla, jelikož on tehda v Čechách nebyl, nyní ale že ty průvody má a prosí tedy,

aby líčení pře obnoveno bylo. A biskup rozhodl takto: „Nos consideratis eiusdem vidue justitia et sui juris gravi lesione, cui etiam propter sexus fragilitatem et pudicitiam conservandam et dotis favorem in hoc jura subveniunt, eandem in dei nomine contra dictam sententiam in integrum restituimus et reducimus in his scriptis, ita quod non obstante dicta sententia probationes eiusdem vidue obmisse fieri et recipi valeant et secundum easdem sententiam fieri diffinitivam.“ (Kn. Půh. I. 21.)

Odvolání na krále Českého měl ten, který se odvolal, ohlásiti soudu manskému a byl pak povinen apelaci za rok a den provésti; neprovedl-li ji, již se nemohl odvolati a zůstal křiv; doklad z r. 1391: sententiatum est, ex quo Jeronimus anno et die appellationem non est prosecutus... perdidit causam. (Kn. Půh. I. 73).

Odvolání, jelikož směřovalo ke zrušení nálezu manského, mělo v zápětí rozličné nenáležitosti, zvláště tím, že, jak se zdá, původně bylo zvykem, že ten, který odvolání ohlašoval, soudu vinu kladl; tak máme doklad z r. 1387: „Tunc ex parte Alschikonis fuit propositum: domine judex! ex quo Michael citavit me deliberate et paruit pro primo termino et pro secundo et hodie pro tertio et peremptorio et nulla querimonia proposita appellat nec aliquam culpam dat judici curie et feodalibus, utrum appellatio debeat habere vigorem?“ (Kn. Půh. I. 48) Kterak toto naříkání soudu, původně, jak se zdá, obvyklé a soudem dovolené a proto vážně a uctivě pronášené později ovšem vlivem letory osob na zámezí zabíhalo a vášnivým výstupům a výrokům příčinu dalo, o tom máme doklad zajímavý z r. 1404, když pan Heralt z Kunštátu manský dvůr v Modřicích proti biskupovi Lackovi z Kravař prosoudil. Praví se v půhonných knihách: „pan Heralt nechtěl... na našem manském nálezu dosti míti, ale svú mocí nás haněl řka: křivě, neprávě ani žádným řádem spravedlivým jste mě súdili. A když nás dosti haněl a náš manský nález zvrhl, tehda po tom nálezu.... se na královský dvór odvolal prose výpisu z kněh.“ (Kn. Půh. II. 14.)

Takové výstupy byly asi příčinou, že sněm manský r. 1536 strany odvolání na krále rozkázal, aby se dělo „slovy poctivými bez naříkání a dotýkání soudu“.

Týž sněm učinil vůbec opatření a zřízení v příčině odvolání na krále ustanoviv: „po nálezu aby se strany jinam odvolávati ne-

mohly nežli na krále Českého Jeho Milost." Tímto ustanovením nepřímo zrušena apelace na biskupa Olom. a právo Magdeburské.

Dále ustanoveno: „Kdož by pohnal, že na Jeho Milosti[1]) a páních manech dosti míti chce, ten po nálezu nebude se moci na krále J. M. odvolati a strana odporná, jestliže by k tomu půhonu odpovídání se dala bez výhrady, totiž odvolání sobě nepozůstavujíc, též po nálezu nebude se moci odvolati, než tomu nálezu dosti učiniti. Než kdo by pohnal a tato slova v půhonu dostavil: chci na soudu manském podle práva a svobod manských dosti míti, ten se bude moci po nálezu na krále J. M. odvolati slovy poctivými bez naříkání a dotýkání soudu. A takového odvolání má stranám dopúštěno býti."

Více ustanoveno: „Kdož by se na krále J. M. odvolal, kněz biskup J. M. má to opatřiti, aby ty pře sepsané a od J. Mti. a pánů manů zapečetěné králi J. M. dodány byly a naučení aneb výpověď od J. M. královské k druhému soudu manskému zase přinešena a vyhlášena byla nákladem toho, kdož se odvolává."

Od nálezu soudu manského na krále Českého se odvolati bylo tedy každému manovi volno; však jinak věc se měla, když pohnaný od soudu manského na soud dvorský nebo komorní krále Českého se odvolal, či jinými slovy řečeno, když pohnaný man kompetence soudu manského neuznával. V tom případě se mělo za to, že pohnaný se svévolně ze soudu manského vytrhuje a soudcové manští soudili při na základě průvodů žalobníkových a vynesli nález právoplatný. Když r. 1462 Dobeš, Beneš a Jindřich, bratří z Boskovic, pohnali Mikuláše, knížete Opolského, o statek manský, jmenem Divčí, přijal kníže půhon a žádal roku, který jemu také dán byl. Pak ale ani sám se k soudu nedostavoval ani poslů od sebe neposílal, až teprve k třetímu právu vypravil poselství, které manskému soudu ohlásilo, že kníže od soudu manského se odvolává ke komornímu soudu krále Českého jakožto nejvyššího pána manů biskupství Olomouckého a zároveň žádali poslové odpovědi na manech. „Tehda", praví se v soudních knihách, „poradivše se páni manové dali jsú poslóm tuto odpověď skrze hofrychtéře: že poněvadž na prvním súdě manském kníže a pán jich skrze posly své roku žádal a ten byl dán a již se z súdu kníže a pán jich svévolně vytrhuje, protož chtí-li ještě tuto před právem poslové ti jmenem kněze a pána svého Dobešovi odpovídati,

[1]) t. j. biskupu.

že to před sebú mají; pakli nechtí, že páni manové chtí se v tom dále míti, jakož práva manská svědčí. Tu ti poslové osvědčovali, že se kněz Mikuláš pán jich do komory královské od súdu jich odvolává jakožto na nejvyššího pána manuov a řkúc, že jim jiného víc nic od jich knížete a pána poručeno není a vzavše odpuščení od kněze milosti kněze biskupa a ode pánuov manuov i šli od práva pryč. A tu pak pan Dobeš skrze pana Oldřicha Mládence právo své okázal na hrad a zboží Divčí žádaje, aby vedle jeho a pánuov bratruov svých spravedlnosti nález podle práv a řáduov manských učiniti ráčili. Tehda páni manové na súdě sedíc zahájeném nalezli súdem spravedlivým, že poněvadž kníže svrchupsané kněz Mikuláš jsa vedle práva manského řádně pohnán a svým právem nestál k prvnímu, druhému ani k třetímu súdu aniž státi před súdem manským chtěl, než svévolně se mimo právo a řád manský od súdu manského vytrhl, jakožto i jeho poslové osvědčovali, že státi nechce ani míní před pány many ani jich súdem, i pomohl Pán Buoh jmenovaným pánuom panu Dobešovi a jeho bratřím obdržeti právem to zboží a hrad Divčí se vším jeho příslušenstvím. A ten nález vynesl urozený pan Jindřich Sap z Fulsteina z jednostajné vuole pánuov manuov.“ (Kn. Půh. IV. str. 18.)

Dovedení práva.

Každý man byl povinen nálezu manského soudu dosti učiniti. Byla-li pře o statek, žádal ve starší době ten, kterému přisouzen byl, hned po vynešení nálezu, pokud manové ještě na soudě seděli, aby na statek vysouzený zveden byl. Sudí dvorský pak ustanovil den, v který zvod měl býti vykonán a jmenoval dva many zvůdci, kteří s ním vítěze ve při na statek, který mu nálezem přiřknut byl, zvésti měli; n. p. doklad z r. 1407: „Já Hereš hofrychtéř vyznávám, že jsem manským nálezem zvedl Saru židovku na tu stranu v Holešově, jaká někdy byla páně Ješkova; a zvuodce byli Bartošek a Jan z Hulína“. (Kn. Půh. II. 44.) Zvod byl tedy uvedením vítěze v právo vlastnické nějakého manského statku, a konal se věrojatně tak, jako při zemském právě, o čemž kniha Tovačovská v kap. 120 takto píše: „úředníci menší vezmúc toho, koho zvésti mají, s sebú, přivedú jej na toho dědinu, na kterúž on žádá zveden býti. A vyvolají rychtáře a konšely s některými z obce i oznámí jim, že na ten statek vedle práva toho zvozují a s tím zase jedú.“ Jestli po zvodu následovalo při právě manském ještě

podobné exekuční řízení, jako při právě zemském bylo odhádání a přidědění, z půhonných kněh manských zřejmě nejde, ač z výrazu latinského: „investitus super feodum“ lze souditi, že přidědění také v právě manském průchod mělo.

Později začalo dovedení práva při soudě manském na posudku; pokud do roka byl jen jeden soud manský. kterýž zahájen býval ten pondělek po Božím vstoupení; býval také jen jeden posudek a začal ten pondělek po druhé neděli po sv. Václavě; když pak od r. 1532 přidán ještě druhý soud manský, jenž se zahájil ten pondělek po první neděli adventní, ustanoven také pro tento druhý soud posudek a sice na pondělek po neděli smrtné. Praviť o těch posudcích řízení manské r. 1529, že ustanoveny jsou, „aby nálezóm a přísudkóm manským dosti se dálo. A na tom posudku seděti mají hofrychtéř a písař manský přísežný a páni manové, kteříž by tu přiseděli a od hofrychtéře k tomu by obesláni byli a těch najméně aby byly čtyři osoby“.

Kdo na posudku se nedostavil, aby nálezu manskému dosti učinil, napomínán, aby povinnosti své dostál; když na první a opětné napomenutí nedbal, snesl se nejprvé příští soud, aby biskup proti odpůrci práva vynesl kletbu a kdyby ta nepomohla, aby manové proti němu provedli exekuci brannou mocí; nález takový zněl obyčejně tak, jak n. p. vynešen byl r. 1417: „že kněze Milost podle nálezu manského a knih má Janovi z Otlochovic práva pomoci najprv duchovním právem a kletbami; jestliže by však nechceli na kletbu dbáti, ale kněze Milost má světským právem a mečem jemu práva pomoci jako pán svrchní toho manství.“ (Kn. Půh. II. 71.); — anebo nález téhož roku: „pakli by to neučinil a před kněze Milostí nebyl, že kněze Milost má světským právem a mečem jemu práva pomoci jako pán svrchní toho manství (Kn. Půh. II. 71); — anebo nález téhož roku: „pakli by to neučinil, a před kněze Milostí nebyl, že kněze Milost má najprv dobývati kletvú a duchovním právem a jestliže by na to netbal, má kněze Milost naň sáhnúti světskú rukú jako pán toho biskupství, a toto jemu mají manové věrně pomoci.“ (Ibid.)

Kdo však brannou rukou se zdvihl, když zřízenci soudu manského vítěze ve při na statek vysouzený zvodem nebo přiděděním, aby dovedení práva překazil, ten považován a vyhlášen jest za odbojníka, který veškerý svůj statek a život propadl. Trest propadnutí statku a hrdla zůstal na takovém odbojníku i tehda,

když zpamatovav se od odboje upustil a milosti na biskupu žádal; i v tomto případě soud obyčejně nalezal, že takový odvážník má statkem i životem býti na milosti biskupa, který jej pak jednoho či druhého neb obou odsouditi, nebo na plnou milost vzíti mohl. Tak n. p. r. 1391, když sudí dvorský s dvěma many Jindřicha z Arnoltic na statek Víška na tvrz a ves Komárovice zvésti chtěl, stříleli Víšek a jeho pomocníci z tvrze šípy na zvůdce a Víšek volal: „tu judex adduxisti super me illum malum, furem Henricum et Thamfaldum laicum, qui non est dignus habere feodum; male et inique una cum vasallis me sententiastis.“ Když tento odboj na manský soud vznesen byl, učiněn nález, že Víšek: „ex quo sua bona voluntate se dedit ad gratiam domini ... volentes omnino, quod nullus se contra executionem justitie et libertatem ecclesie Olomucensis opponeret et quod unicuique feodali tam pauperi quam diviti debita justitia consequatur, vasalli sentenciamus, quod Víšek est in gratia domini rebus et corpore.“ (Kn. Půl. I. 76.)

O starodávném rozdělení Moravy na kraje.

Píše Aug. Sedláček.

(Pokračování.)

3. Úřady a soudy.

Prvotně bývali snad všichni obyvatelé jednoho kraje podřízeni jednomu soudu, který se nazývá v pamětech latině psaných czuda neb judicium provinciale, v českých úřad, právo neb poprava. Soud býval dvojí: Na větším předsedal sudí neb úředník (czudarius, judex) později komorník, ale souzeno bylo u přítomnosti purkrabí neb krajského popravce, kmetův a osob stavu panského; na menším soudil vladař (villicus) sedě s vladykami. Nezdá se však, že všude byl úřad ten rozdělen, nýbrž snad jen tam, kde byli sudí i vladař; možná totiž, že někde byl jen soud vladařův. Podobně byli v Praze, v Olomouci a Brně soudové větší a menší, ale o těchto se nemluvívá zvláště, nýbrž jen o soudu zemském vůbec, jako se mluvívá jen prostě o soudech krajských a nikdy o soudech vladařových.

Vedle těchto soudů byl v Praze soud nejvyšší, kterýž byl až do polovice 13. věku zároveň sněmem (viz Právník r. 1878 str. 82). Před soud ten přicházely všechny věci, které se dotýkaly panovníka,

biskupa a bezpochyby také kmetův, změny v držení dědin, tak že dědiny vkládány (zvláště od té doby, co se oddělil soud od sněmu) byly jen ve dsky zemské Pražské a psány odtud dsky dvoje, větší (soudu zemského) a menší (takové, jako byly u krajských úřadův). Také věci týkající se statkův církevních byly tu souzeny, poněvadž byla všechna duchovenství také komorou královskou. Konečně i lze za to míti, že panovník (jak bývalo i později) soudil tehda, kdykoliv mu byla kterákoliv žaloba nebo stížnost podána. Tím se vysvětluje, že podle dekretů Břetislavových (1039) ukládalo se arciprystům, aby vrahy a jiné podobné zločince oznamovali buď soudu krajskému nebo knížeti. Tak se vyvinuly věci v Čechách, že tu vedle soudu zemského až do r. 1420 úřady krajské se dskami potrvávaly.

Na Moravě vyvíjely se věci podobně, ale pro nedostatek ústřední vlády vzniklo tu několik větších soudův. Jak to bylo v 11. století, nelze říci. Ale příčina k novému vývoji věci na Moravě dána hned po přivtělení té země k Čechám. Když totiž Břetislav k smrti pracoval, postoupil Moravu jako úděly synům svým Vratislavovi, Kunrátovi a Otovi s názvem knížecím onomu Olomouc, těmto Znojmo a Brno. Rozdělení to na krátko zůstávalo, neb Vratislav stal se r. 1061 velkým knížetem, rozdělil Moravu mezi bratří své Kunrata a Otu, dada onomu Brněnsko, tomuto Olomoucko. Morava tedy neměla středu jednoho, nýbrž dva, později i více, poněvadž se po Kunrátovi († 1092) Brněnsko na dvě knížectví rozdělilo, ano později přibylo ještě knížectví Jemnické a Břecslavské. Rozumí se samo sebou, že každý kníže byl ve svém knížectví nejvyšším popravcem. I není to náhodou, že nacházíme komorníky právě v těch krajích, kteréž bývaly knížectvími, totiž v Olomouci (od r. 1168), v Brně (od r. 1201), ve Znojmě (od r. 1228), v Bítově (pro Jemnicko) a v Břecslavi (1248). O prvních třech také jest známo, že tam svolávány byly soudy zemské. Porovnávaje latinské jich názvy a co vše dálo se při nich, to Brandl dokázal (kniha Drnovská str. XIV) o Olomouci, Brně a Znojmě; o jiných nelze to jistiti, poněvadž není není dokladův. Něco podobného bylo v některých krajích českých, zejména v Plzeňsku, kdež se také komorník připomíná. Ještě r. 1493 se na Moravě pamatovalo, že „před lety dávno minulými na rozličných místech dsky a práva byla prý po krajích téhož markrabství“.

Jak přišlo ke sloučení dotčených soudův zemských ve dva, toho lze jen domněnkami postihnouti, ač se může čas určiti, kdy se to asi stalo. Ještě r. 1234 připomíná se komorník Bítovský.

Je-li list r. 1237 daný (Reg. I. 424—425) pravým, znamenalo by, že tehdá již komornictví Bítovské bylo zrušeno a kraj Bítovský Znojemskému purkrabí podřízen. Vskutku pak se r. 1239 Rut nazývá komorníkem i Znojemským i Bítovským (Reg. I. 404—449). Avšak později přišlo zase k rozdělení. Rut snad oboje podržel; ale r. 1261 se připomíná zase komorník zvláště na každém hradě i na Znojmě i na Bítově (Reg. II. 111—119). Komornictví na Bítově připomíná se i potom a zůstalo ještě r. 1278 a 1279, když císař Rudolf Moravu opanoval a svoje náměstky v Znojemsku sázel. Když pak se na ta místa moravští páni zase dostali, nazýval se Arkleb z Dubna od r. 1281 (Reg: II. 537) komorníkem Znojemským i Bítovským. Druhé jmenování přestalo však ještě před r. 1307, kde Bítov se stal hradem panským.

Spojením obou komornictví dostalo se Bítovsko aneb, jak se pak říkalo, Jemnicko pod úřad Znojemský, a zůstaly v Jemnici jen popravy a menší soudy. Ostatně i na Znojmě, když bylo r. 1308 knížeti Bedřichovi zastaveno, staly se nějaké změny. Možná, že se panstvu nechtělo dojížděti do Znojma; možná také, že byla jiná příčina sloučení. R. 1314 zajisté bylo komornictví i Brněnské i Znojemské spravováno jednou osobou (Reg. III. 83). Od té doby sice byly soudy ve Znojmě a Jemnici, ale zemský úřad byl jen v Brně; pak se komorníci nazývali nejvyššími komorníky Brněnskými, Znojemskými, Jemnickými a Jihlavskými, pokud se jim totiž chtělo tento dlouhý titul sobě přikládati.

V kraji Břecslavském neb Pracovském udrželo se komornictví až do sklonku 13. století, tedy nikoliv tak dlouho, jako ve Znojmě. Ještě r. 1293 připomíná se Bohuslav z Pernšteina jako tamější komorník (Reg. II. 688). Ale hned některý rok po tom došlo k jeho zrušení. R. 1303 zajisté činí se zmínka o „dskách obecných" cudy Olomoucké, k nimž všechny kraje moravské zření své mají. Od té doby také se psávali komorníci Olomoučtí nejvyššími komorníky úřadu Olomouckého, a ve dsky jejich vkládány byly statky pozemské z celé východní Moravy. Takovým způsobem dostalo se Moravě dvou středisk (nehledíme-li k Opavsku na dobro se odtrhujícímu), a v každém z nich byl vyšší úřad neb soud panský. Zajímavé jest, že v lidu moravském se památka tato, že soud a sněm bývaly totéž, mnohém déle udržela, než v Čechách. Neb kdežto se podle notule Pražské psávalo, že se dědiny ve dsky Pražské v prvé, druhé nebo třetí suché dni vkládati mají, čteme v listu

moravském (1396, 28 Novb. v arch. mus. Praž.), že se tak má státi „na prvém panském senmu v Moravě, když by zemské dsky najprvé otevřany byly". Tak i čteme k r. 1402 (arch. kl. Rejhrad.) „v Brně na prvniem snemu pánóv zemských", k r. 1404 (arch. Olešnický) „na prvniem senmu panském, ježto by zemské dsky byly otevříny".

Předními osobami při soudu panském byli komorník a sudí (czudarius). Při bývalých úřadech zemských užíval druhdy první místo purkrabí, ale od té doby, co přišlo k soustředění úřadů v Brně a Olomouci, vážnost úřadu purkrabského klesala. Shledáváme to jednak v tom, že pan Diviš ze Šternberka, byv do roku 1322 purkrabím Olomouckým, vyskytuje se r. 1323 jako sudí téhož kraje, jednak i v tom, že po něm na úřad purkrabský sázeny byly osoby nižšího řádu, jako na př. r. 1339 Ropert z Onšova, r. 1353 Ješek z Konic. Také v Brně a ve Znojmě nebývali již purkrabí rodu panského.

Sudí nazývá se v pamětech latinských czudarius neb sudarius, v německých czuder. V českých pamětech se to slovo (mělo by zníti cudař) nevyskytuje, nýbrž jiným slovem vykládá. Tak slove r. 1382 Jan ze Střimelic „miles ac czudarius, quod vulgariter dicitur urzednik sive officialis terrae (Borový, Lib. erect. II. f. 66). Vedle toho vyskytuje se pouhé suda neb czuda jako na př. r. 1351, 2. Jul. (Bludove suda Znaymensi, Bohubudo suda Jemnycensi), což se i jednou v Čechách vyskytuje. R. 1390 (v arch. kláštera Drkolenského) připomínají „officialem seu zudam, quod in vulgari urzyednyk dicitur". Že se ale slovo czudarius i slovem sudí neb soudce překládalo, toho dokladem jest i to, že se v Čechách i na Moravě nejvyšší sudí zemští supremi czudarii nazývají.

Vedle cudařův, jimž kromě řízení při soudu panském přináleželo vykonávati vše to, co z úřadu vycházelo, vyskytují se i jiní soudcové, kterým se dává jméno judex provincialis. Podle toho, že judicium provinciale znamená i coudu neb soud krajský, mohlo by se mysleti, že znamená tolik jako cudař; naproti tomu ale slušno uvážiti, že obě slova judex provincialis a v německém překladu „lantrichterus" i czudarius nacházejí se v témž listu pohromadě, z čehož zajisté se souditi musí, že mezi oběma byl velký rozdíl (Brandl, kn. Drn. XVII). Někdy se nazývají skrátka provinciales, jako na př. r. 1297 na pečeti Fridelově. Významné je, že se v Olomouci a v Brně po ustálení soudu zemského a zejména ve dskách

zemských s tím a takovým úředníkem nesetkáváme, že ho tedy u dotčených soudův nebylo, kdežto se zase r. 1354 (C. d. M. VIII. 232) připomíná Jakub „provincialis in Eychorus“ a že ještě r. 1375 byl provincial v Jemnici. K vysvětlení toho, čím byl tento provincial neb lantrychtář (jak se i druhdy po moravsku říkávalo), sluší porovnávati dvě místa. V jednom z nich dí se, že Křivoklát se zastavuje s právem sázeti v kraji Rakovnickém „provincialem judicem seu popravbzonem“. V jiných pamětech slove Frenclin zástavný držitel Poděbrad jednou purkrabím, podruhé popravčím na Poděbradech (Rieger, Zříz. kraj). Zdá se tedy, že tak zvaní lantrychtáři shodujíce se s popravčími, soudili zločiny a dbali o veřejnou bezpečnost ve svých krajích, kdežto vladařům zůstávalo hlavně to, co se týkalo práva dědického. V tom smyslu také vysloveno jest (1342, Reg. IV, 442—443) osvobození vsi Vlasatic od župy, vladařství, popravcovství a krajského soudu Znojemského a všelijakých právomocností, jakýmikoliv jmény by se v obecné mluvě moravské (župa, poprava) aneb latině (villicatio, judicium provinciale) nazývaly, jimiž k župě a coudě Znojemské tato ves patřívala. V tom smyslu připomíná se i r. 1308 poprava v Ivančicích a poprava (lantgericht) ve Znojmě „v tom spůsobu, jak ji popravce (lantrichter) od starodávna držíval“ (Reg. II 942).

Udržel se tedy soud takový s úřadem menším v jednotlivých krajinách Moravy i po splynutí vyšších úřadů ve dva soudy panské. Neb i po vyzdvižení nových desk zemských připomínají se na př. r. 1348 „Jetřich z Špránku cudař a ostatních cud Brněnské, Znojemské a Jemnické úředníci“, rovněž r. 1350 úředníci cud krajův Znojemského a Jemnického, r. 1351 Blud z Kralic, cudař Znojemský, a Bohubud, cudař Jemnický, poněvadž se tu zachoval menší úřad. Na nich pořád se soudilo u těch, kteří z jich moci vyňati nebyli, tedy u zemanstva, dědinníků a velkého počtu lidu vesského po obeslání z vraždy, násilí a loupeže; pře, když někdo někomu v dědictví vkročil, vykonávány zvody na dědiny a soudilo se o dluzích tak, jak to bývalo u menšího soudu zemského. Výslovné pak svědectví, že ten a takový soud krajský rovnal se menším soudům úřadův Olomouckého a Brněnského, máme z r. 1412 ve dskách Brněnských (II Heralta z Kunštátu č. 212). Tehdá postupoval Jan z Tavíkovic dědictví svého v Přeskači ve 30 hřivnách a Zdich z Ratišovic, komorník menšího úřadu Znojemského, vypověděl, že dotčené zboží ve 30 hřivnách právem zemským obdržel. V podobném

vkladu r. 1415 (kn. Jana z Lomnice č. 91) vypravuje se, kterak Petr Pykel z Skřidlovic prodává právo své v Dyjakovicích dolejších hřivnu platu, kterouž byl na Jindřichovi z Šelmberka skrze menší úřad Znojemský obdržel.

Při nedostatku pamětí sem se nesoucích (zvláště proto, že se nám z četných krajských desk ani list nezachoval) nesnadno jest vymeziti, v jakém poměru k těmto úřadům lantrychtáři neb popracové bývali. Jisto jest, že popravce popravoval na místě, jestliže někoho při činu neb skutku dopadl, kdežto u coudy se soudilo po žalobě. Kde menších úřadů nebylo, udržely se popravy neb tak zvaná judicia provincialia, jako na př. bylo i známé právo Buchlovské. Panstvo pak a kláštery, kterým dána byla poprava nad lidem poddaným, zřídily si také svoje soudy, kteréž se v pamětech judicia provincialia nazývají.

4. Rozdělení Moravy při vyzdvižení nových desk.

R. 1348 z rozkázání krále Karla vyzdviženy jsou nové dsky zemské v Brně a v Olomouci, aby se tam zapisovaly trhy, darování, zapsání, věnování všech statků pozemských v těch krajích ležících. Při dskách Brněnských po mnohá léta zachován byl ten spůsob, že se zápisy zvláště do oddělení určených pro jednotlivé kraje vkládaly. Při první knize pana Heralta z Kunštátu se tak nedálo, nýbrž jednotlivé zápisy řaděny byly za sebou jako trhy, zápisy, spolky atd. Ale za Jana z Kravař vidělo se Ojířovi písaři uspořádati vklady podle krajův, v čemž ho potomní komorníci a písaři následovali. Zdá se, že tu rozhodovala skutečná potřeba a nikoliv nějaká pouhá libůstka. Od r. 1373 za Peška ze Šternberka se od toho upustilo, a psaly se vklady ze všech tří krajův napořád.

Srovnajíce, kde která místa po dskách připomenutá jsou položena, dojdeme takového rozhraní krajův:

Olomoucko a Brněnsko dělila čára tato: Rozhraní začíná u Olešnice městečka, kteréž patří do kraje Olomouckého, a meze jdou potom skorem rovnou čárou k Blansku, tak že Prosetín, Hodonín, Černovír, Lysice a Žeroutky zůstanou při Brněnsku, ale Olešnice, Crhov, Tasovice, Hluboký, Kunice, Drnovice a Černá Hora při Olomoucku ovšem tak, že některé vesnice panství Černohorského patřily pod úřad Brněnský. Mezi Blanskem a Černou Horou uhne se hranice k východu a přijde jižně od Rajce a Sloupu, ale tak, že Holštein zůstane při Brněnsku; pak jde mimo Ro-

štein, Studnice, Rychtářov a Dědice, kteréž zůstanou při Olomoucku, až k jižním končinám šosu Víškovského, odkud se zahne k východu. Topolany zůstanou při Olomoucku, Boškůvky a Prusy Mor. při Brněnsku. Asi uprostřed mezi Švábenici, Topolany a Prusy zatočí se hranice najednou k jihu, nechajíc Švábenice a oboje Hvězdlice při Olomoucku, Uhřice však při Brněnsku. Od Litenčic, které zůstanou při Olomoucku, zatočí se hranice obloukem k Hodonínu; i budou Střílky, Koryčany, Ždánice, Stražovice a Hodonín při Olomoucku, Malínky, Snovidky, Archlebov, Násedlovice, Mutěnice, Bojanovice a Lužice při Brněnsku. Někdy se přeskakuje z kraje do kraje, totiž kladou se místa do desk kraje, kam by nepatřila; ale není-li v tom mýlka, jsou toho jistě příčiny takové, že se zboží v obojích krajích položená pospolu prodávala. Druhdy se i ku př. ve dskách Brněnských dí, že ta některá ves jest v kraji Olomouckém.

Kraj Znojemský oddělen jest od Brněnska hranicí, která začíná západně od Lednice a Najdeka, jde potom proti vodě podle Dyje až pod Strachotín, který tuším bude při Brněnsku, při němž zůstanou i Popovice a Pouzdřany, kdežto Ivaň jest při Znojemsku. Od Ivaně až nad hrad Holoubek a pad Vladislav děliti bude Jihlava řeka; neboť Medlov, Mohelno a j. počítají se k Brněnsku a vesnice na pravém břehu téže řeky ke Znojemsku. Nad hradem Holoubkem odchýlí se hranice a půjde v oblouku až k Budkovu, tak že zůstanou při Znojemsku Dolní Milimoveč, Klučany, Čáslavice, Lesonice, Martinkov, Komárovice, při Jemnicku však Slivice, Stařič, Římov, Želetava a Budkov; odtud se zahne k Jackovu, zanechá Syrovice Nové, Kojetice, Bítov a Uherčice při Znojemsku, avšak Dědice, Racovice, Hornice a Pulice při Jemnicku. U Vratenína pak jest rozhraní Rakous, Znojemska a Jemnicka.

Jemnicko neb Jihlavsko od Brněnska jest odděleno mezemi, které z desk nesnadno lze poznati; tolik jisto jest, že kraj tento na severovýchodní straně daleko za Jihlavu město i řeku nesahal. Bohdalov blízko hranic českých ležící počítá se k Brněnsku, Beranov k Jihlavsku; o vesnicích mezi nimi ležících nelze najíti, ku kterému kraji hleděly. Poněvadž se však Přečkov, Rudvíkov a Náramеč k Brněnsku počítají, domníváme se, že šla hranice někudy na Zhoř, Řehořov, Svatoslav a Ptačov. Asi takto vypisuje se také hranice tato na mapě Homanovské r. 1747 v Norymberce vydané s tím rozdílem, že Bohdalov se počítá k Jihlavsku a hranice jde

pak mezi Meziříčím a Křižanovem. U Velké Byteše stýkají se tři kraje, tak že jest Byteš ve Znojemsku, Tasov v Jihlavsku a Bytíška v Brněnsku. Kraj Jemnický zabíral tedy západní cíp Moravy, zasahuje do Čech dále než nyní; neb i okolí Strmílova, Kunžáku, Horní ves a kus u Kostelce patřívaly k Moravě.

5 Kraj Olomoucký.

O žádném kraji moravském není tolik zpráv, jako o kraji Olomouckém, v němž stávala hlava vší Moravy a nejstarší sídlo knížecí. Tudíž pak zřízení krajské na Moravě u něho zvláště lze dobře poznati. V nejstarších nám známých dobách předními osobami v kraji byli purkrabě a sudí. Jako purkrabě připomíná se r. 1130 Chřen a jako sudí Chlapota (Reg. I. 620). Ale záhy přišlo ke zřízení úřadu zemského, v jehož čele stal komorník. První komorník nám známý a vůbec na Moravě poprvé se vyskytující byl r. 1168—1174 Slavibor (Reg. I. 141, 151). Nástupce jeho byl r. 1207 Arnust, jestli tak starou pamět podezřelou dobře vykládáme (Reg. I. 228). Od r. 1208—1224 byl tu Bavor ze Strakonic (Reg. I. 233, 317). Nástupcem jeho byl r. 1225 Jindřich z Hradce (Reg. I. 320), kterýž si zamiloval klášter Velehradský a tam i pohřben byl. Následovali po něm r. 1228 Léva (Reg. I. 342—343), r. 1233—1233 Vok (Reg. I. 372, 375), r. 1233—1236 Semislav (Reg. I. 384, 421). Tento komorník v hodnosti byl za purkrabím a tak to bylo také, když se r. 1236 stal komorníkem Milič ze Švábenic; neb t. r. král Václav dávaje rozkaz úřadu, píše S. purkrabí M. komorníku atd. (Reg. I. 421). A tak se to nachází i v pozdějších zápisech. Naposled jsme našli Miliče v listu datovaném r. 1240, 1. Sept., ale o něco pozdějším, byť nepocházel z r. 1150 (Reg. I. 466). Neb v dubnu t. r. vyskytuje se komorník Pardus ze Vnorova, který jest zase prvním mezi úředníky Olomouckými (Reg. I. 579). Když tento po r. 1263 odstoupil, následoval po něm Kuna z Kunštátu (r. 1267, Reg. II. 168, 219), jenž v témž úřadě do r. 1277 setrvával (Reg. II. 450). Mezi tím jmenuje se jako komorník r. 1272 Onšík (Reg. II. 323); ale buď jest list špatně datován, anebo byl Onšík místokomorníkem. Týž Onšík totiž řečený z Čistého Slemene vyskytuje se od počátku r. 1278 jako komorník (Reg. II. 469). Vrchní vláda jeho, ač zůstával komorníkem, přece na čas byla přerušena, když císař Rudolf jmenoval místodržícím nebo vicedomem Olomoucka a Pře-

rovska Brunona biskupa Olomouckého, který r. 1279 na sněmu panském předsedal (Reg. II. 517). R. 1280 pak předsedal právu Hadiš na místě králově (Reg. II. 525). Od r. 1282 byl zase Onšík v čele úřadu, ale r. 1286 byl za purkrabím Albertem ze Šternberka (Reg. II. 552, 592); nicméně když Oneš asi r. 1295 ustoupil, stal se Albrecht ze Šternberka, posavadní purkrabě komorníkem (Reg. II. 724, 739). R. 1305 vyskytuje se jako komorník Zdeslav ze Šternberka (Reg II. 889) a pak následovali za sebou 1307 Vítek ze Švábenic (Reg. II. 925), 1317 Pešek z Meziříčí (Reg. III. 149). Nástupce jich, Zdeslav mladší ze Šternberka, jal se psáti r. 1322 nejvyšším komorníkem práva Olomouckého (Reg. III. 307, 318). Následovali po něm r. 1330—1358 Ješek z Kravař (Reg. III. 631—633, dsky Olom.). Pro veliká zaneprázdnění, která mívalo právo zdejší, zřízen jest také úřad místokomorníka. Nebyl-li hned r. 1272, zajisté byl r. 1322, kdež se vyskytuje název nejvyššího komorníka. R. 1347 pak se připomíná Ješitbor z Drahanovic místokomorníkem. (Cd. M. VII. 538.)

Jako purkrabí Olomoučtí připomínají se vedle komorníků a za nimi r. 1174 Časta (Reg. I. 151), r. 1207 Medla (Reg. I. 228), r. 1208—1222 Záviše (tuším z Nechanic, Reg. I. 233, 304) a r. 1223 - 1233 Holač (Reg. I. 310, 384). Nástupce jeho Vok Borutic jest r. 1233 na předním, r. 1234 zase na druhém místě (Reg. I. 387, 397, 404—405), ale r. 1235 zase na prvním (Reg. I. 413, 417), tak že to vyhlíží jako nějaká schválnost. Vok stal se pak purkrabím Hradeckým a na jeho místo dostal se Heralt, předek pánů z Kunštátu. Byl tu purkrabím v l. 1236—1240 (Reg. I. 421, 459). Po něm následoval Vítek z Hradce ok. r. 1247 (Reg. I. 466, 545), a byl jím až do r. 1249 (Reg. I. 575). V l. 1250—1251 byl tu purkrabí Crha z Třebelovic (Reg. I. 579, 586), ale r. 1287 následoval Blud (Reg. I. 588), kterýž se ještě téhož roku stal purkrabím Přerovským. Na jeho místo dostal se Prkoš, který se r. 1253 připomíná (Reg. I. 617). Pak tu byl purkrabím 1254—1259 Zdík ze Švábenic (Reg. II. 15, 82). Jeho nástupcem od r. 1262 byl Nezamysl z Nelešovic (Reg. II. 131, 320), jenž byl také zemským číšníkem a zůstával v úřadě purkrabském ještě r. 1277 (Reg. II. 450). Z těch příčin se zdá, že list r. 1272 (Reg. II. 323), v němž se jako umrlý připomíná, špatně jest datován. Nástupce jeho Albert ze Šternberka (1286) býval v čele práva jakožto kmet po předcích a stal se asi roku 1295

komorníkem (Reg. II. 592, 739). Purkrabím pak byl Blud, o němž se r. 1308 (Reg. II. 889) dí, že jím býval. V l. 1314—1322 byl Diviš ze Šternberka purkrabím (Reg. III. 75, 307) a nazýváv se r. 1323 cudařem snad jen ve smyslu úředníka vůbec (Reg. III. 339). Byl posledním purkrabím stavu panského; neb potom již purkrabě nesedal na soudě mezi úředníky většími a sázeni sem purkrabí stavu vladyckého, jako 1339—1340 Ropert z Onšova (Reg. IV. 288, 316), r. 1353 Ješek z Konic (C. d. M. VIII. 169), r. 1358 Štěpán (Dsky Olom.).

V úřadě sudském za komorníkův vyskytují se poprvé r. 1207 buď Bohuta neb Jindřich bratr jeho (Reg. I. 228), r. 1208—1213 Doben (Reg. I. 233, 255), r. 1215—1225 Veliz (Reg. I. 260—261, 310—323), r. 1230 Jan (Reg. I. 356), r. 1232—1235 Předbor (Reg. I. 372, 417), r. 1236 Byčen (Reg. I. 421, 421, kdež doplniti „Vicenio judici“). Po Byčenovi, jenž se roku 1240 naposled připomíná, byl tu sudím v r. 1240—1250 Mikuláš (Reg. I. 458, 465—466).

Pak následoval v r. 1250—1251 Slava (Reg. I. 579, 588), jenž se ještě nazývá latinský judex. Nástupce jeho Jan v r. 1253—1259 (Reg. I. 617, II. 82) nazývá se již častěji cudařem, poněvadž v r. 1251—1253 přišlo k rozdělení tohoto úřadu. Bývalí sudí nazývali se pak česky úředníky, latinsky czudarii, jako na př. r. 1269 Svrč z Nasidl (Reg. II. 257), kdežto Jan t. r. (Reg. II. 262) se nazývá sudím. Ale poněvadž asi v ty časy zřízen jest také úřad místosudský, nazýval se Vojslav z Luclavic r. 1275 velkým sudím (Reg. II. 412—413), ač potom do r. 1280 obyčejně cudařem neb sudím slove (Reg. II. 525). Po něm následoval r. 1282 (Reg. II. 552) Lidéř z Kokor. Nástupce jeho Předbor nebo Přešek z Boleluce 1286—1287 (Reg. II. 592, 601) zase se nazýval sudím. Přid (Prsipco, Psido), který má týž znak, jako Předbor (Žerotínského lva), nazývá se i v listu i na pečeti cudařem (Reg. II. 760); r. 1303 pak slove Vítek ze Švábenic, jenž se stal později komorníkem, cudařem země moravské (Reg. II. 853). Po něm pak se připomínají jako úředníci r. 1305 Jan (Reg. II. 889), r. 1314 Heřman (Reg. III. 75), r. 1318—1322 Štěpán (Reg. III. 192, 307), r. 1323 Diviš ze Šternberka (Reg. III. 339, ač není-li v listu chyba), r. 1330 Licek (Reg. III. 654), r. 1348 atd. za vyzdvižení nových desk Hereš z Lelekovic (Dsky Olom.). Jako místosudí připomíná se r. 1278 Alexander

z Přestavlk (Reg. II. 469) a r. 1280 Zdislav z Medlova (Reg. II. 525). Jak dávno byl v Olomouci tak zvaný menší úřad, není výslovně nikde psáno; ale lze míti za to, že od dob pradávných, poněvadž rozeznávání většího a menšího práva souviselo s právem staročeským.

Z lantrychtářů neb popravců připomíná se první Hodislav r. 1255 (Reg. II. 25), jestli sem nepatří r. 1254 Hynce officialis provincialis (Reg. II. 15). Po něm se připomíná teprve r. 1287 Vojslav „lantrichterius" (Reg. II. 601); r. 1297 byl jeho nástupcem Jiří, neznámého rodu, který měl na štítě zvon (Reg. II. 760). R. 1305 nazývá se Vimar lantrychtářem i městským i krajským (Reg. II. 889). Vůbec jest o lantrychtářích zdejších pramálo zpráv.

Z vladařův starších známi jsou r. 1228 Kuna (Reg. I. 342—343), 1230—1248 Petr (Reg. I. 356, 557), r. 1269 Zdislav (Reg. II. 262) a r. 1275 a 1276 Jan (Reg. II. 412—413, 429). Od těch dob nebyl úřad ten tak čestným jako dříve, poněvadž to byla holá správa vesnic královských. Proto také byl často pronajímán. Václav II. pronajal vladařství jistému měšťanu Olomouckému na rok za 80 hřiven (Reg. II. 1001). Z pozdějších vladařův jsou nám známi r. 1286 Vojslav (Reg. II. 592), který také na soudě sedal; jest to týž, který se r. 1287 lantrychtářem nazývá. Jako to i jindy a jinde bývalo, že vladaři účastni byli stíhání a popravování zločincův (Cd. M. VII. 572), tak se to objevuje i u Vojslava, že jest vladařem i popravcem. Vladařství ztenčováno jest ustavičně darováním zboží královských; tak na př. darován r. 1325 hrad Plumlov s panstvím Vokovi z Kravař a vladaři nařízeno, aby mu v jeho držení nepřekážel (Reg. III. 399). Když pak užitkův nebylo, zrušen jest úřad vladařský.

Lovčí starší jsou nám známi: 1215 Slavata (Reg. I. 212, 260—261), 1222 Spytata a Vaněta (Reg. I. 307), r. 1232 Slavata a Spytata (Reg. I. 1372). R. 1233 (Reg. I. 384, 387) vyskytuje se Bohuslav nejv. lovčí. Nástupcem jeho od r. 1238 byl Beneda, který se pak často až do r. 1255 připomíná (Reg. I. 435, II. 25). R. 1253 nazývá se také po německu vorstarius (Reg. I. 617). Tak slove i nástupce jeho Budislav r. 1263 (Reg. II. 168), ačli jej máme sem vztahovati. O potomních lovčích Olomouckých není nám nic známo.

Na Olomouci však, jakožto prvním hradu zemském, i kromě těchto osobností byli ještě mnozí jiní zřízenci královští. Již r. 1208 vzpomínají se Blud, Jakub, Kochan, Buz, Dubáč, Slavata a Pavel jako úředníci hradu Olomouckého (Reg. I. 233). Vladař míval svého podvladaře, jakým byl r. 1275 a 1276 Litmír z Výrovan. Tak byli r. 1275 Světík a r. 1280 Martin vladaři komorníkovi, r. 1275—1280 Martin z Týnce odjinud z Chvalkovic vladařem purkrabovým, r. 1276 Svatoslav slepý z podměstí Olomouckého vladařem Vojslava sudího. Také pohončí neb komorníci se připomínají r. 1269 Svatoň, Hostek a Ospěl, r. 1276 Vavřík z Vojnic a Henic z hradu Olomouckého; k r. 1280 pak dovídáme se, že Vavřík byl pohončím královským a Světík pohončím komorníkovým (Reg. II. 262, 412—413, 429, 525). Konečně doložíme pro úplnost, že se i písaři práva Olomouckého připomínají, a poněvadž bylo zdejší právo nejvyšším, psal se r. 1348 Ojíř nejvyšším písařem zemským. (Dsky Olom.) (Příště dále.)

Novější práce o slovanských apoštolích Cyrillu a Methodovi.

Napsal František Pastrnek.

Mezi významnými událostmi uplynulého osmiletí, v němž Časopis Matice Moravské nevycházel, má tisící ročnice úmrtí prvního „arcibiskupa moravského“ Methoda veledůležité místo. Celý svět slovanský vzpomínal s vroucí vděčností oněch mužů, kteří nám takřka ústa otevřeli, naučivše nás modliti se a psáti naším vlastním jazykem slovanským. Z nadšeného ruchu toho, jenž s jarním dechem roku 1885 myslemi všech hýbal, těžila i věda. Vyskytly se spisy, které přinesly platné a důležité příspěvky k vyjasnění otázek, pojících se ke jménům sv. Cyrilla a Methoda.

Nestejným arci spůsobem jednotliví národové Slovanští súčastnili se této důležité vědecké práce. U nás v národě Českém, v jehož lůně a na jehož území požehnaná činnost sv. bratří mnohoslibný svůj počátek a bohužel také nenadálý konec vzala, jenž honosí se i zakladatelem filologie slovanské, Jos. Dobrovským, a slavným jejím pěstitelem, P. Jos. Šafaříkem, u nás oslava ta nevelikých stop ve vědě zanechala. Jediným utěšeným plodem jest Sborník Vele-

hradský, jenž redakcí Josefa Vykydala, děkana a faráře na Velehradě, roku 1880 vycházeti počal a s pátým ročníkem zanikl. Sborník ten obsahuje mnoho pěkných prací, najmě od kněžstva moravského, týkajících se obou sv. bratří; ráz theologický však převládá. Zevrubnou znalostí literatury cyrillo-methodovské vyniká pojednání Frant. Snopka: „Nauka Církve a učení sv. Cyrilla a Methoděje", roč II, str. 86—140. Po pracích historicko-filologických v národě našem není stopy. Již Slovinci ukázali se býti pilnějšími. Neveliká knížka „Spomenica tisočletnice Metodove smrti", spisal dr. Fr. Kos, založila i na svetlo dala Matica slovenska, v Ljubljani 1885, 8°, 174 str., poskytuje stručný avšak přece dosti úplný a pěkný přehled pramenův a zpráv o obou slovanských učitelích a jich činnosti apoštolské. Srov. poznámky V. Jagiće v Archivě f. slav. Phil. X, 295—296. Dále na jihu nic důležitého se neobjevilo. Tím utěšenější příspěvky nalézáme u Rusů. Menší ceny jsou některé slavnostní řeči, jako řeč A. S. Archangelského při slavném shromáždění Kazanské university „Svv. Kirillъ i Methodij i soveršennyj jimi perevodъ sv. pisanija", Kazaň, 1885, 8°, 43 str.; jiný řečník, A. Kočubinskij, (Dobryj pastyrь i dobraja niva. Rêčь . . . Odessa 1885, 8°, 45 str.) zabývá se více osudy církve slovanské vzhledem k národu ruskému; srov. zmínku V. Jagiće v Archivě f. slav. Phil. X, 311. Dosti krátce mohu se také dotknouti sborníku, jejž pod redakcí prof. A. Budiloviče professoři Varšavské university vydali: „Methodievskij jubilejnyj sbornikъ, izdannyj Imperat. varšavskimъ universitetomъ kъ 6. aprêlja 1885 goda", Varšava 1885, 8°, 20, 117, 126, 56; 22, 49. Napřed pojednává N. A. Lavrovskij (str. 1—20) o rychlém rozkvětu staroruské církevní literatury v Kijevě v 11.—12. století a soudí z toho, že křesťanství u Slovanů ruských dávno před officielním přijetím široko rozprostraněno bylo. A. Budilovič (str. 1—117) rozvinuje pak známé své „řecko-slovanské" theorie, jež nemají žádné ceny vědecké. Velmi záslužnou práci vykonal krajan náš, prof. J. Pervolf. Jeho pojednání „Slovênskij jazykъ i jego sudьby u narodovъ slavjanskichъ", str. 1—126, jest systematický svod všech dat, která objasňují dějiny toho jazyka u rozličných slovanských národův a podávají obraz změn, jimž na této pouti své podlehl. Přehled sestaven s úplnou znalostí dotyčné literatury. Rozprava Konst. Grota: „Vzgljadъ na podvigъ slavjanskichъ pervoučitelej sъ točki zrênija jichъ grečeskago proischoždenija", str. 1—22, ničím neobohacuje naše vědomosti o sv.

bratřích; a poslední pojednání prof. Siegela: „Obščestvennoje značenije dějatelnosti sv. Kirilla i Methodija“, str. 1—49, souvisí jen z daleka s dílem obou apoštolů slovanských. (Srovnej o celém sborníku referáty: V. Jagićův v Archivě für slavische Philol. X, 296—303, T. Florinského v Žurn. min. nar. prosv. 1885, Avg. 325—343 a J. Polívky ve Slov. Sbor. IV (1885), 387—388.)

Důležitá, samostatnými náhledy vynikající jest řeč, kterou slavný dějepisec pravoslavných církví slovanských, E. Golubinskij, v Moskevském alumnátě měl. (Svjatyje Konstantinъ i Methodij, pervoučiteli slavjanskije. Moskva, 1885, 8⁰, 69 str.) Na základě obou pannonských legend vykládá se jadrně a krátce požehnaná činnost sv. bratří; jest to vlastně nepřetržitý kommentář oněch dvou drahocenných pramenů, psaný se známou u spisovatele střízlivostí a předmětností. Na pramenech těch zakládá Golubinskij vše: „žití“ sv. Konstantina jest prý psáno ještě za živobytí Methodova, pod jeho vlastní redakcí (str. 61, 62), kdežto „žití“ sv. Methoda teprve prý v Bulharsku povstalo. Těmto dvěma pramenům nevyrovnává se ani tak zvaná legenda italica, sepsaná prý od biskupa Lva Ostienského (ku konci XI. aneb na začátku XII. stol., p. 53), ani řecká Vita sc. Clementis, jež vznikla v témže asi čase (během XI. stol. do 1118 roku, p. 55.). Mínění svá o obou posledních pramenech Golubinskij v poznámkách zevrubněji rozvádí. Z vypravování životopisného vynímám jakožto charakteristické mínění o hlaholici. Hlaholice jest Golubinskému jakýmsi písmem tajným, jež „vynalezli“ Chorvaté, aby slovanskou svou bohoslužbu, kterou ostatně od dob Methodových mají, před papežskými „inkvisitory“ utajili a zachránili (str. 20). Golubinskij posuzuje tedy hlaholské písmo asi stejně jako Dobrovský, jenž viděl v něm jakousi „pia fraus“ mnichů chorvatských. U Dobrovského takové křivé mínění jest pochopitelno; za jeho času hlaholice t. zv. bulharská sotva známa byla. Golubinskému však, jenž měl před sebou tři hlaholská evangelia (Assemanské, vydané dvakrát, 1865 a 1878; Zografské, vyd. 1879; Marianské, vyd. 1883), hlaholský žaltář (vyd. 1883), hlaholské knihy bohoslužebné, vše stářím svým i nejstarší cyrillské texty převyšující, vše vzniklé a psané mimo oblast chorvatskou, Golubinskému nyní takový soud jménem vědecké pravdy nijak prominouti nelze. Neméně zajímavé jest mínění Golubinského o jazyku, do něhož Konstantin knihy sv. písma překládati započal. Byl to prý jazyk moravský, „neboť předpokládati, že by byl Konstantin

bohoslužebné knihy, určené pro Moravany, přeložil do jazyka bulharského“, bylo by prý zvláštností, jež nijaké víry nezasluhuje (str. 26). A Konstantin jen málo nejnutnějších knih přeložil; hlavní činnost překladatelskou rozvinul teprve později Method za svého arcibiskupování na Moravě. „Vzhledem na jazyk tohoto druhého překladu sotva kdo bude předpokládati, že byl bulharským a ne moravským“ (str. 41). I v této věci Golubinskij mluví, jakoby slovanská filologie od dob Dobrovského nijakých pokroků nebyla učinila, ba jakoby ani Dobrovského nikdy nebylo bývalo. Dobrovský zajisté dobře znal historické dějiště působení sv. bratří, zvláště Methoda; avšak on znal také nářečí moravská a věděl, že od staré „slověnské“ řeči Konstantinovy nynější „moravskou“ odvozovati nijak nelze. A Moravská říše není Golubinskému snad Slovenskou v našem smyslu, totiž Slováckou. Slováky jako Čechy podmanil si teprve Svatopluk (str. 40). O zvláštní nějaké řeči pannonsko-slovenské Golubinskij ani nemluví; jemu jest Kocel knížetem „chorvátským“ v dolní Pannonii (str. 27). Slabá stránka nejpřednějšího církevního historika ruského jest tedy slovanská filologie; jak níže uvidíme, není to vadou jediného Golubinského, nýbrž skoro všech ruských dějepisců.

Z ostatního výkladu zasluhuje povšimnutí ještě důležitý detail, jenž se týče ostatků sv. Klimenta. Golubinskij (str. 31) míní, že Konstantin „část ostatků vzal s sebou z Korsuni (Chersonu) a jednu část této části že uložil v Cařihradě v kostele sv. apoštolů, a druhou část že s sebou vzal na cestu moravskou a přinesl ji do Říma“. Domněnka ta nemá nijakého historického podkladu. Divným spůsobem se v životě sv. Konstantina o ostatcích sv. Klimenta od nalezení v Chersoně nic nemluví až opět v Římě. Golubinskij však jako bystrý historik dobře vycítil nesrovnalost, jež spočívá v tom, že se na jedné straně Konstantin slaví jako nadšený a uvědomělý obhájce celého tehdejšího ruchu Cařihradského s Photiem v čele, a na druhé straně že z drahocenného svého pokladu, z ostatků sv. Klimenta, ničeho neukládá v Cařihradě, nýbrž že jich odnáší s sebou, aby jich přinesl v dar papeži a Římu.

Jiné odchylné náhledy Golubinského vytkl V. Jagić v Archivě f. slav. Phil. X, 293—295.

Neméně zajímavá jest řeč, kterou při téže slavnostní příležitosti v cís. akademii Petrohradské slovutný její člen V. Jagić proslovil. Jako jeden z nejpřednějších zástupců slovanské filologie,

vydávaje právě „Dopisování Dobrovského s Kopitarem“ (Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kapitar, 1808—1828, St. Petersburg, 1885), jež poskytovalo hojnost dotyčného materiálu, V. Jagić obral si vhodně za předmět své rozmluvy „otázku Cyrilla a Methoda ve slovanské filologii“ (Voprosъ o Kirillê i Methodiji vъ slavjanskoj filologii. Petrohrad, 1885, 60 str.). V nedlouhé té řeči poukazuje se především na spolehlivost „žití“ sv. Methoda, zachovaného v rukopise z XII. stol., jež novými objevy v britském muzeu opět skvělým způsobem se potvrdila. Z „žití“ toho dovídáme se den úmrtí sv. Methoda: 6. dubna 885; a téhož dne slovanská církev od nejdávnějších dob slavila pamět sv. Methoda. Pak Jagić, počínaje od X. hlavy slavného díla Schlözerova o Nestoru, vydaného na začátku tohoto století, rozebírá, kterak od té doby otázka Cyrillo-Methodova nepřestávala zajímati mysli všech vynikajících slovanských filologů; líčí obšírně velikolepou činnost našeho Dobrovského podle spisů a dopisů jeho, k němuž nenáhle druží se Kopitar, pak Vostokov a Šafařík. Nižádné ze slavných děl těchto zakladatelů slavistiky, jež se dotýká otázky Cyrilla a Methoda, nezůstalo nepovšimnuto. K předním oněm pracovníkům pojí se ze starší generace A. Gorskij, W. Wattenbach, E. Dümmler, A. Viktorov, A. Voronov, z mladších sil, vyniklých po založení slovanských stolic na universitách, V. J. Grigorovič, O. M. Bodjanskij, J. J. Sreznevskij, a konečně jako největší v této řadě, Fr. Miklošič, jehož díla tvoří výši slovanské filologie. Dále dotýká se Jagić krátkými slovy i všech ostatních, jichž jména dějiny této otázky zaznamenávají. V poznámkách pak, jež činí takřka druhý díl celého spisku (str. 35—60), snesena celá literatura, ne v suchých nápisech knih, nýbrž provázena poznámkami stručně o obsahu orientujícími. Jagićův „Voprosъ o Kirillê i Methodiji vъ slavjanskoj filologii“ jest proto skvělým příspěvkem k dějinám slovanské filologie vůbec, a co do otázky Cyrillo-Methodovy nevyhnutelně potřebná pomůcka při každém dalším kroku na dráze té.

V poslední poznámce k této řeči (str. 59) prof. V. Jagić vytkl řadu prací, které by se nyní, pomocí dostupného již materiálu, s prospěchem předsevzíti mohly. „Nyní již tuším nadešel čas,“ dí, cituje z části slova Bodjanského, „aby se přistoupilo s velikou nadějí na úspěch také k sepsání vlastního životopisu věčně památných prvních učitelů našeho slovanského plemene“. Přání to nenadále došlo splnění, když Iv. Malyševskij vydal obšírnou svou

knihu: „Svjatyje Kirillъ i Methodij, pervoučiteli slavjanskije", Kijev 1886, 8⁰, 483 str. Také Malyševskému sloužily za prameny, nehledě na listiny papežské a jiné památky historické, především obě „žití", jež se nazývají pannonskými. O platnosti jejich, o čase, kdy vznikla, a o původci jejich utvořil si Malyševskij takové mínění (str. 477—479): „S hlubokým přesvědčením o úplné historické spolehlivosti „žití" v celém jejich skutečném obsahu spojujeme přesvědčení, že „žití" napsána byla brzo po skonání jednoho i druhého ze sv. bratří. Do počtu důkazů o pozdějším vzniku, vůbec slabých a neurčitých, staví se i to, že „žití" sepsána teprve tehdá, když pamět sv. bratří se ctila jako svatých, když obraz jejich se ve vzdálenosti dosti značné obrážel s obrysy legendárními atp. My však o všech znamenitějších členech Olympu, jakož byli Platon, Theodor, Studit, Joanniky, Nikita, Theofan, Euthymij, víme, že životy jich brzo po jejich skonání napsány byly jich učedlníky, spolučleny, soudruhy. Totéž víme o mnohých jiných vynikajících mužích. Proč by se činila výjimka právě při sv. Konstantinu a Methodovi? V jejich společnosti byli zajisté takoví literární lidé, kteří byli schopni, napsati ihned jejich životopisy. A neobyčejnost jejich podniku a služby, nevyzývala-li k takové práci ctitele jejich, tím více, jelikož touto prací, t. j. popisem života a služby sv. bratří muselo se dáti povznesení a útěcha učedlníkům sv. bratří, potvrditi a hájiti jejich dílo, jež i za jejich živobytí i po jejich skonání podléhalo útokům? Zároveň s Golubinským pokládáme, že „žití" sv. Konstantina ještě za živobytí Methoda a pod jeho návodem napsáno jest. Jen z živého vypravování Methodova o svém bratru a z paměti píšícího při něm „pomocníka" sv. bratří takové podrobnosti mohly býti zapsány, jako črty z dětství Konstantinova, jako poslední vůle matčina, jako podrobnosti rozličných sporů Konstantina, jeho skonání a pohřbu v Římě. Methodův život také brzo napsán byl po jeho skonání jedním z jeho učedlníků, jenž díla, útrapy, skonání a pohřeb učitele viděl. Ne jinak, než podle slov Methodových, tento učedlník jeho mluví v „žití" o poslušnosti staršího Methoda k mladšímu bratru. „Žití" napsáno po smrti Svatopluka, po smrti ještě nedávné, a proto auctor nemluví o něm tak, jak auctor „žití" Klimentova, nýbrž zdrženlivě, s pomlčováním, jako ten, jenž nachází žádoucným a přiměřeným, aby se pamět knížete šetřila. Ono bylo napsáno za živobytí syna jeho Mojmíra před rozkotáním Moravského státu skrze Uhry, o němž se zmínka

neděje a ukazuje naději u auctora na trvání toho státu, jestliže Moravané zůstanou věrnými závětu Methodovu, za něhož Moravský stát kvetl. Ono bylo napsáno v tom okamžiku, když Mojmír byl ve spolku s Uhry proti Němcům a zamýšlel pomocí Říma ustanoviti slovanskou hierarchii na Moravě; bylo napsáno zvláště s úmyslem, aby toto spojení se ospravedlnilo a myšlenka moravské hierarchie aby se hájila. Spisovatel nebyl z Moravanů, o nichž praví: „Sami povídají vždy“. Nýbrž on byl ze Slovanů, vůbec ze slovanského kmene, k němuž ne jednou se čítá, k němuž vůbec vyjadřuje něžný cit milujícího soukmenovce, soubratra. My si představujeme, že byl ze solunských aneb cařihradských Slovanů, že byl soudruhem sv. bratří na Olympu, že byl ve společnosti účastníků cesty, podniknuté do země Chazarské, že potom žil s Methodem v klášteře Polichroniově, o němž vypravuje několik podrobností, že dále potom byl v počtu týchž „spolupracovníků“ sv. bratří v Cařihradě při podniku překladu sv. knih před výpravou jejich na moravskou missí, o nichž se v obou „žitích“ mluví, a zvláště významně v „žití“ sv. Methoda; že on konečně s některými jinými spolupracovníky vypravil se se sv. bratry do Moravy a zde zůstal jich spolupracovníkem až do jejich skonání a potom do posledního rozptýlení učedlníků Methodových. S věrohodností může se pokládati, že spisovatel „žití“ Methodova byl dříve i spisovatelem „žití“ Konstantinova. S větší důvěrou může se tvrditi, že životy psány ne v řeckém nýbrž ve slovanském jazyku. Tento jazyk, totožný ve všech nejstarších rukopisech životů, není jazykem západních, nýbrž jižních, cařihradských, solunských Slovanů, jenž se pak v jazyce Slovanů bulharských ustanovil. On dokazuje u spisovatele i znalost řeckého jazyka, návyk na řeckou fraseologii. Takový jazyk náležel také Slovanu „spolupracovníku“ sv. bratří, jenž s nimi přišel do Moravy, jenž se obeznámil s jazykem řeckým ještě ve svém rodišti, a sice nejspíše ve svém solunském rodišti, neboť on znal i Methoda za větším díle ještě v Soluni, jakož i věděl, že Methoda kdysi milovali i solunští Řekové. Myslíme, že domněnka o původci životů, jenž znal sv. bratří ode dávna, jenž byl jejich soudruhem a spolupracovníkem dlouho před missí moravskou, může se podepříti ještě některými úvahami. Nicméně stavíme vše jen jako domněnku. Důležitější jest to, co už není domněnkou, nýbrž podle našeho přesvědčení nepochybnou jistotou: totiž, že každý život psán byl současníkem, učedlníkem a spolupracovníkem svatých bratří.“

Malyševskij přidržuje se, jak vidno, mínění těch, kteří oba životy připisují jednomu původci, jak to činil zvláště A. Voronov (Kirillъ i Methodij, str. 26—46). Důvody Voronova jsou pozoruhodné (srov. rozbor V. Jagiće v Archivě f. slav. Phil. IV, str. 100 a násled.), avšak myslím, že všech pochybností neodstranily. Za to neočekávaným spůsobem Malyševskij se uchyluje od Voronova právě ve věci, která, jak se zdálo, jím na jisto dokázána byla: že totiž obě legendy původně sepsány řecky. A také v době sepsání Malyševskij nesrovnává se úplně s Voronovem, jenž je kladl do druhé čtvrti X. století, tedy asi 40—50 let po smrti Methodově, asi 60—70 let po smrti Cyrillově.

Z nejpřednějšího pramene toho, z obou životů, Malyševskij vyvážil všechny zprávy, ani jediné nezavrhuje. Legendy ty povzneseny takovým spůsobem na výši nejspolehlivějších historických památek, jichž následovati potřeba i tam, kde nám podávají zprávy odjinud nepotvrzené. Chci to objasniti některými příklady.

O druhé cestě Methodově do Říma čteme krátce v životě toho světce (kap VIII.): „I přijal jej (totiž Methoda, navrátivšího se ponejprve z Říma) Kocel s velikou ctí a opět poslal jej k papeži a dvacet mužů ctného rodu, aby mu jej posvětil na biskupství v Pannonii, na stolici sv. Andronika apoštola ze sedmdesáti; což se i stalo.“ Malyševskij spokojil se tím, že krátkou tu zmínku legendy jako pravdivou prostě opětuje, anižby se pokusil, pravděpodobnost její blíže objasniti, klada cestu tu zároveň s Dümmlerem (Pannon. Leg. p. 184) do roku 870.

V životě sv. Methoda (kap. XIII.) čteme dále: „Nejen tak daleko šla zloba jejich, nýbrž oni pravili řkouce: Císař naň se hněvá, a jestli ho dostihne, nemá míti života. Avšak bůh milostivý, nechtěje ani v tom zahanbiti svého sluhy, vnukl císaři v srdce, jakož jest povždy v rukou božích srdce císařovo; i poslal k němu list: Otče ctný, velmi toužím tě uviděti; učiň dobře, namáhej se k nám, abychom tě uviděli, dokud jsi na tomto světě, a modlitbu tvou přijali. Ihned odebral se tam, a přijal jej císař s velikou ctí a radostí a pochválil jeho učení; podržel od učedlníků jeho kněze a diakona s knihami; všechnu vůli jeho učinil, cokoliv chtěl a neoslyšel ho v ničem, zamiloval si ho a obdaroval velmi; pak jej doprovodil do jeho sídla; podobně i patriarch.“ Malyševskij (str. 273—283) úplně jest přesvědčen o podstatnosti a pravdivosti celé této zprávy a připisuje cařihradské cestě Methodově nemalou

důležitost v tehdejších událostech. Touha císaře Basilia a patriarchy Photia, po 20leté asi odloučenosti spatřiti opět Methoda, zdá se mu zcela přirozená, zvláště když se od nich odštěpilo Chorvatsko. Proto prý císař vypravil zvláštní poselství do Moravy k Svatoplukovi a Methodovi s listem, aby Method do Cařihradu zavítal. Cesta ta stala se prý roku 881 aneb 882, když Methodovi bylo asi 70 let. Kněze a diakona s knihami slovanskými podržel si císař pro své Slovany cařihradské, kteří od té doby měli tam svůj chrám s bohoslužbou slovanskou; odtud dostaly se knihy slovanské také na Rus. Na zpáteční cestě Method prý šel Bulharskem a navštívil Borisa, s jehož posly již roku 869 v Římě se byl spřátelil; odsud také zavládla v Bulharsku slovanská bohoslužba. Z Cařihradu si konečně prý Method přinesl lepší exemplář celého kodeksu sv. knih, a jiné knihy, n. př. nomokanon atd. Při tomto svém návratě Method také mnoho vystál, jakož se prý v životě (kap. XIV) vypravuje: „Na všech cestách upadal v mnohá nebezpečí od zlého, v pustinách mezi zbojníky, na moři do rozbouřených vln, na řekách do nenadálých mělčin („syrt“), tak že se na něm vyplnilo slovo apoštola: nehody od zbojníků, nehody na moři, nehody na řekách, nehody od lžibratrství atd.“ Všechny ty zprávy nacházejí u Malyševského neobmezené víry, ačkoliv se nám za tehdejších poměrů cesta Methodova do Cařihradu zdá býti holou nemožností.

Podobně Malyševskij důvěřuje nepotvrzené posud zprávě, jež se čte v životě sv. Methoda o jakémsi králi Uherském (kap. XVI): „Když přišel do krajin dunajských král Uherský, chtěl jej viděti, i ačkoliv někteří pravili a mysleli, že ho nepropustí bez muky, šel k němu. Onen však, jakož důstojno jest vladaře, tak i přijal jej ctně a slavně s veselím. A promluviv s ním, jako se slušelo na takové muže mluviti, propustil ho, s láskou jej políbiv, s dary velikými, řka jemu: „Pomni mne, ctný otče, ve svatých svých modlitbách povždy.“ Malyševskij dokazuje (na str. 304—322), že okolo roku 884—885 oddíl Maďarů mohl objeviti se na středním Dunaji. Králem jich vůdce nazván po spůsobu západním, kdež spisovatel života žil. Vůdcem tím byl prý nejspíše „Lebeď“ (Porphyrogenetův), jenž snad mluvil slovansky. Výsledek návštěvy byl přízniv; ačkoliv se o samém křtu královĕ nemluví, tož přece zajisté přijal nauku křesťanskou.

Malyševskij konečně všemu věří, co se vykládá v kap. XV. života Methodova o úplném překladu písem sv., nomokanonu a

pateriku: „Po tom vzdáliv se ode všeho hluku a starost svou na Boha vloživ, posadiv pak dříve z učedlníků svých dva kněze, rychlopisce veliké, přeložil brzo všechny knihy zúplna, mimo Makkabejské, z řeckého jazyka na slověnský za šest měsíců, počna od měsíce března do 26. dne měsíce října.“ A dále: „Neboť jen žaltář a evangelium s apoštolem a vybranými službami církevními přeložil dříve s filosofem (totiž s bratrem Konstantinem); tehdá však i nomokanon, to jest „zákona pravidlo“ a otecké knihy (t. paterik) přeložil.“ Zpráva ta nijak pravdě se nepodobá, jakož dobře podotkl i V. Oblak v Archivě für slav. Philol. XII, 217. Nejen že se může dokázati, že celá řada knih sv. písma později vznikla, (srov. nejobšírnější rozbor té věci u slavných popisovatelů synodalní bibl. Moskevské, Gorského a Nevostrujeva (Moskva 1855—1859), nejnověji pak o Apokalypsi pojednání V. Oblaka v Archivě für slav. Phil. XIII, str. 321—361), i z historického stanoviska lze uvésti na př. svědectví presbytera Jana Exarcha bulharského, muže za časů caře Symeona († 927) zajisté v čele literárních snah stojícího, jenž o takovém překladu všech 60 kanonických knih, jakož v předmluvě k Bohosloví (K. Kalajdovič, str. 129) dvakrát opakuje, jen od jiných slyšel. Otázka ta vyžaduje obšírných filologických badání, k čemuž dosud sotva základy položeny jsou. Proto E. Dümmler opatrně podotkl (Pann. Leg. str. 197): „Konečné rozřešení této důležité věci není lze spůsobiti historickými, nýbrž jedině jazykovými a rukopisnými badáními.“ (Příště ostatek.)

Prudnicko příslušenstvím někdy moravským.

Píše Vincenc Prasek.

(Dokončení.)

naše vývody další týkají se právě újezdu mezi nynějším Osoblažskem a mezi řekou Prudníkem rozloženého. Co se s tímto újezdem stalo?

Na témž obecném sněmě Opavském ku pravdé podobno rozhodnuto bylo také o všecek pohraničný hvozd, jak se táhl po levém břehu Ostravice, pak po levém břehu Odry, po pravém břehu Pštiny, po levém břehu potoka Miliče, po pravém břehu Straduny a po pravém břehu řeky Prudníka.

Nevíme sice podrobných usnešení o tento hvozd, ale brzo potom shledáváme toto:

Biskupství Olomoucké získalo celý klín mezi pravým břehem Oderským a levým Ostravickým, a brzo potom nalezáme v něm pohraničné osady Friedeberg (Místek) a Bruneswerde (M. Ostrava) od biskupa Brunona založené.

Sousední část pohraničná, ohraničená levým břehem Opavice a levým břehem Odry, zůstala s hradem Landekem zbožím zeměpanským.

Sousední hvozd, severozápadně od Landeckého rozložený, se vsemi potomními Hatí, Pištěm dostal se klášteru Velehradskému. Odtud na severozápad potomní zboží Chřenovské dostal týž Herbort z Fulštejna, který pozbyl dvou vsí Opolských, a Kečersko připadlo kostelu Olomouckému (snad v náhradu za stracenou ves Radelovice).

Potomní zboží Bavorovské, severně řeky Pštiny, dostal pan Bavor ze Strakonic.

Sousední zboží pohraničné potokem Miličem a Stradunou ohraničené k Opolsku držel již od 12. století řád sv. Jana. Jen statky mezi Hrobnickým statkem sv. Janským a mezi řekou Osoblahou zůstaly zeměpanskými. Osoblažsko bylo již od dřívějších dob biskupským. Zbývající konečně část na sever ohraničená, jak již bylo pověděno, řekou Prudníkem dostala se panu Vokovi z Rožmberka.

A není on jediný velmož český, kterému se dostalo výsluhy na Opavsku. Vždyť pan Bavor ze Strakonic obdržel značný újezd Bavorovský; pan z Plavče držel zase Ostravsko dříve než přešlo k biskupství a konečně pan Oldřich z Lichtenburka nabyl Fulnecka.

Všichni tito páni dostali své zboží na zvláštních výsadách. A jaké ty výsady byly, dozvídáme se z obdarování Herbortovi z Fulštejna na Chřenovsko uděleného:

„aby lidé páně Vokovi na tom zboží usedlí neměli jiného soudce nad sebou kromě pana Voka a jeho dědiců.“ *)

Dokonalá tato neodvislost od zemského soudu i zemských úředníků podmiňuje svobodné panství.

Pan Vok jakožto velmož český nezdržoval se ovšem na Prudnicku, nýbrž dal pilně kolonisovati, což vysvítá z listu, kterým

*) Cod. dipl. Mor. IX. 375.

dvě léta před svou smrtí pouští klášteru Vyšnébrodskému v Čechách ves „Kotchen in terra Opaviae“ v nově založenou, v níž té chvíle pozůstává 52 lidí cizinců (l. c.).

Zpomenutá ves stávala jižně od města Prudníka, i sluje na mapě Šemberově Kočim, jinde „Koczem“, na mapě Wielandově „Kozem“. Na působnost páně Vokovu na Prudnicku připomíná ještě jméno hradu Prudnického „Wogen-dryssel“ jmenovaného, kteréhož jména první část Weltzel důmyslně vykládá na Vok, jakož také podobně od téhož křestného jména na Opavsku máme „Woken-dorf“, Vok-stadt = Wagstadt.

Po smrti Vokově († 1262) panoval na Prudnicku jeho syn Jindřich z Rožmberka.

Avšak k jeho panování nese se jen jedna jediná zpráva z r. 1302. Pan Jindřich totiž listem daným na Prudníce za svědectví Arnolta fojta a jiných měšťan Prudnických povoluje Arnoltovi a Sandovi bratřím z „Koczem“-ě prodati fojtství Potěkrbské.*)

Z té listiny vysvítá, že Prudník učiněn byl městem před rokem 1302 a že ves Potěkrbí, jmenovaná Dittersdorf, byla již osazena na německém právě. Ježto pak Potěkrbí severně řeky Prudníka jest rozloženo, zjištěno také, že se panství Prudnické rozkládalo i po levém břehu téže řeky.

Pan Jindřich zůstavil sice l. 1310 syna Petra, ale k jeho držení neukazuje ani jediná listina. Ovšem bude nepochybno, že pan Petr před r. 1321 Prudnicko zastavil. Jest arciť podepsán na listině, kterou se Opavsko l. 1318 pouští knížeti Mikulášovi v léno.

Dr. Weltzel zabývá se důkladně řešením otázky: náleželo-li Prudnicko k Opavsku či k Moravě? I vyvodí, poněvadž kníže Mikuláš I. l. 1306 mezi ostatními městy Opavskými nejmenuje také Prudnicka, že Prudnicko náleželo k Moravě tak, jako enklavy biskupské. Důvod ten není podstatný. Když kníže Mikuláš uděluje jisté svobody městům Opavě, Bruntáli, Hlubčicím a Krnovu, jedná se jen o města zeměpanská (královská), nikoliv o města panská. Neboť z téhož Weltzlova důvodu bylo by nám třeba tvrditi, že města Chřenovice, Hlučín, Fulnek, Benešov, Vítkov a j. neslušela k Opavsku, poněvadž jich kníže neobdaroval.

Jest ovšem pravda, že ani jediná listina knížete Mikuláše II. od r. 1318—1337 Prudníka nevzpomíná, ale třeba také uznati, že právě pro tuto dobu máme od tohoto knížete listin poskrovnu.

*) Weltzel, Prudník 12.

Pro nás zůstane zatím věcí vedlejší, kam se svobodné panství Prudnické počítalo; závažnější bude vývod jiný, že slušelo Prudnicko k diecesi Olomoucké.

Když totiž l. 1321 Jaxa ze Snellenwalde listem daným na Křížkovicích (týchž, které se částečně počítaly do zboží manského) svému kaplanu Milotovi jakožto faráři Prudnickému a Potěkrbskému jakési statky slibuje ochraňovati a od záduší neodcizovati, jsou za svědky uvedeni: Lupold, farář Osoblažský, Jan farář Pomorčovský, Jindřich farář Fulštejnský, Mikuláš fojt Osoblažský, Arnold fojt Prudnický, Mikuláš fojt z Dlouhých Mostův a Macek z Lubří.

Zapsáni jsou tedy za svědky na listině vydané faráři Prudnickému kněží z diecése Olomoucké a sice dva z enklav, třetí (Pomorčovský) z Opavska. Kterak bychom tedy neměli za to míti, že Prudnicko bylo též příslušenstvím biskupství Olomouckého?

Zpomenutý zápis jest také tím důležit, že se nám objevuje nová osada na Prudnicku, totiž Dlouhé Mosty.*)

Když nástupci Jaxovi, Vok a Dětřich, l. 1331 faráři Prudnickému Anselmovi obnovili zápis na zboží i kostel v Potěkrbí a na louku blíže vsi Skřipce, učinili tak za přítomnosti Mikuláše, faráře z Osoblahy, fojta Jana z Hlínky (tedy zase z enklav) a faráře Vavřince z Dlouhých Mostův.**)

Nedlouho po tom jest pánem na Prudnicku pan Aleš z Chřenovic (viz hist. topografii: Chřenovice), což proto zajímavo jest, že zástavu tu na sebe převedl zeman z Opavska. I tyto vnitřní důvody svědčí věci zřetelné, že Prudnicko nemohlo býti zemí cizí. A král Jan svým majestátem l. 1337 daným to zřetelně potvrzuje, an Prudnicko od království Českého, od Čech, Moravy i Opavska odlučuje.

Přiloučením Prudnicka k Nemodlínsku nastalo také přiklonění k biskupství Vratislavskému, což se mohlo tím snáze udáti, čím méně bylo far na tom újezdě: Prudník, Potěkrbí, Dlouhé Mosty.

Stran otázky, kam Prudnicko náleželo před samým postoupením k Nemodlínsku, zda k Moravě či k Opavsku, dostačí poukázati k tomu, že bylo zbožím královským tak jako za krátko po tom (1339) Cukmantelsko dostalo se v bezprostřední držení královo.

---

*) Weltzel, Prudník.

**) Tamtéž.

Na konec třeba pověděti, které osady do Prudnicka se počítaly? Stran osad jižně řeky Prudníka nyní rozložených není žádné pochybnosti, že slušely do zboží Prudnického, a sice kromě města Prudníka osady: Skřipec, Křížkovice, Kunčice, Kočim, Nýdek, samota Dubenky, Dlouhé Mosty, Wildgrund a Louka (Vízeň). Osady písmem proloženým naznačené vyskytují se již před r. 1337.

Co se tkne osad severně řeky Prudníka položených, víme předně, že na vsi Potěkrbí již l. 1302 vykonával vrchnostenská práva pan Jindřich z Rožmberka.

Jeseň pak, že slušela k Prudnicku, hádati lze jednak z polohy, jednak z té okolnosti, že slušela k fojtství Prudnickému Fojtství totiž Prudnické časem vyvinulo se ve zvláštní instituci; staloť se vrchním fojtstvím pro celé panství, to proto, že fojt tamější vykonával ve věcech soudních práva původně držitelům toho panství samým vyhrazená. I měl tedy nájemce toho fojtství na př. pan Jiřík z Vrbna (v 15. století) vrchní právo ke vsem: Potěkrbí, Jeseni, Křížkovicím, Skřipci, Kunčicím, Louce a Dlouhým Mostům (ves Kočim tehda byla pustá). A z tohoto poměru jistotně od starých dob trvajícího lze uhodnouti velikost újezdu Prudnického.

Dle toho vedeme nejsevernější hranici Moravskou počnouce u biskupské Vratislavské vsi Ludvíkova (blíže Cigenalsu) po řece Prudníku až po město Prudník; odtud mezi (Opolským) Lubřím a mezi Potěkrbím až po nejsevernější výběžek enklavy Osoblažské u Německých Pavlovic, též severně řeky Prudníka rozložených.

Archivní rozhled.

Pořádá Dr. František Kameníček.

(Pokračování.)

Druhý díl památek sněmovních obsahuje dokončení sněmu z roku 1546 a pokračování v zemských sněmích od roku 1547—1570, jmenovitě: sněm v Olomouci 1547 při času sv. Tří králů (6. ledna), sněm v Brně 1549 po neděli Judica (8. dubna), sněm v Brně 1550 při času sv. Jiří (23. dubna) u přítomnosti panovníkovy, sjezd v Olomouci 1550 v sobotu před povýšením sv. Kříže (13. září), sněm v Olomouci 1551 v pondělí po sv. Mikuláši

(7. pros.), sněm v Brně 1553 v pátek po ned. Laetare (17. března), sněm v Brně 1553 v pátek po sv. Lucii (15. prosince) u přítomnosti JMti kr., sněm v Brně 1554 u přítomnosti JMti kr. při času sv. Jeronyma (30. září), sněm v Olomouci 1555 při času Početí panny Marie (8. pros.), sněm v Olomouci 1556 při času sv. Trojice (31. května), sněm v Olomouci 1556 při času sv. Lucie (13. pros.), sněm v Brně 1557 v pondělí po neděli provodní (26. dubna), sněm v Brně 1558 při času neděle Invocavit (27. února), sněm v Uh. Hradišti 1559 v pondělí po sv. Třech králích (9. ledna), sněm v Brně 1560 v pondělí po sv. Valentinu (19. února), sněm v Brně 1560 v pátek po sv. Kunhutě (8. března), sněm v Olomouci 1562 ve středu po sv. Třech králích (7. ledna), sjezd ve Víškově 1563 v pondělí po sv. Havle (18. října), sněm v Olomouci 1563 při času sv. Martina (11. listop.) za přítomnosti JMti kr. Maxmiliána, syna Ferdinandova, sjezd v Brně 1564 v neděli po svatém Bartoloměj (27. srpna), sněm v Olomouci 1565 v pátek po Božím Těle (22. června), sněm v Olomouci 1566 v pondělí po svátku Petra a Pavla (1. července), sněm v Brně 1567 při času sv. Tří králů (6. ledna) za přítomnosti J. Mti krále Maxmiliána II., sněm obecní ve Znojmě 1567 při času sv. Filipa a Jakuba (1. května) opět za přítomnosti J. Mti kr., sněm v Olomouci 1569 při času sv. Jana (24 června), sněm v Brně 1570 v pondělí den svatého Bonifáce (5. června) a usnesení soudu zemského v Brně 1571 při času druhé neděle postní (11. března).

I dle tohoto druhého svazku jedná se téměř neustále na sněmích moravských o válkách tureckých a hlavně o obranu zemí Rakouských, což vyžadovalo tolik nákladu, že povolované berně nestačily, poněvadž byly nedbale odváděny; panovníkům nezbývalo, než zastavovati důchody komory královské i korunní statky a vypůjčovati peníze, kde bylo lze. — Ovšem, jak král Ferdinand I. tvrdil bylo zděděno mnoho dluhů po králích Vladislavovi a Ludvíkov z rodu Jageillovců; avšak hlavní příčinou nedostatku peněz v této době bylo neustálé vydržování vojska v Uhrách i na hranicích zemí Rakousko-tureckých a stavby i opevňování pohraničních hradů, tvrzí a měst. — Při nastoupení vlády cís. Maxmiliána II. bylo přes 10,000.000 zl. dluhů a tu nezbývalo, než pozvednouti nějakým vhodným opatřením pokleslý úvěr říše. O této záležitosti jedná se v proposicích král. na sněmích mor. velmi často v době této, až konečně císař Maxmilián II. žádal určitě na sněmu v Olom.

r. 1569, aby moravští stavové uvolili se převzíti na sebe úhradu 1,500.000 kop míšenských v desíti letech. Podobná žádost královská přednesena byla i na sněmích ostatních zemí Rakouských. Summa úhrady byla stanovena dle velikosti té které země. — Ovšem že ochota stavů zvláště moravských k takové úhradě nebyla valná a vyjednávání v té příčině protáhlo se až do poslední čtvrti 16. století.

Jiná důležitější záležitost projednávaná na sněmích mor. v letech 1546—1570 jest spor stavů moravských se stavy slezskými o Opavsko, které ode dávných dob náleželo k markrabství Moravskému, kdežto stavové slezští žádali, aby Opavští docházeli na sněm do Vratislavě. Spor ten v naznačené době vyřízen nebyl, ačkoliv stavové moravští panovníka několikráte o to prosili a jmenovitě neradi viděli, když král Maxmilián II. svolal zemský sněm také do Opavy (fol. 264), což mohlo býti lehko na úkor práv a privilegií země Moravské.

Důležity jsou také sněmy a sjezdy moravské, konané roku 1563, když jednalo se o přijetí syna Ferdinandova Maxmiliána II. za markrabí Moravského. Na sjezdu ve Víškově (1563) stavové moravští radili se, „na jaký spůsob král Český korunovaný jako markrabí Moravský do země za pána země přijímán bývá a jaká povinnost pána země stavům a zase od stavů panovníkovi se činí“. Stavové mor. rozhodně vyslovili také přání, aby Maxmilián II. za života otce svého Jeho Mti. v panování „se nevkládal“. (fol. 204.) Z vnitřních záležitostí zemských jedná se na sněmích v letech 1546—1570 o nejvyšších úřednících zemských,[1]) o zřízení zemském,[2]) o záležitostech soudních, o půhonech, o odložení soudu, o věrné ruce atd.[3]), o mezích a hranicích země Moravské[4]), o zasekání hor[5]), o silnicích[6]), o ručnicích,[7]) o loktech, měrách a váhách[8]), o mýtech a víně[9]), o minci[10]), o rybnících[11]), o ceších a řemeslnících[12]), o doktořích[13]), o Špilberku[14]), o osobách stavu panského a rytířského v dědinách[15]), o chudých lidech a čeledi služebné[16]), o přijímání osob do téhož stavu[17]), o oděvu (německé „pludrhosen“)[18])

[1]) fol. 16, 45, 60, 65, 152, 194, 204, 238, 275 a 311. — [2]) fol. 6, 17 21, 47, 60, 64, 130, 141, 142, 150, 153, 157, 166, 170, 193, 202, 266, 39. — [3]) f. 13, 14, 25, 48, 78, 195, 235, 264, 310. — [4]) fol. 9, 26, 63, 65, 1, 171, 329, 336. — [5]) f. 80. — [6]) fol. 148, 149, 169, 191, 235, 332. — [7]) fol. 0, 11, 19, 148, 192. — [8]) fol. 90. — [9]) fol. 127, 128, 262 a 265. — [10]) f. 19, 195, 198. — [11]) f. 168. — [12]) f. 310. — [13]) f. 310, 332. — [14]) f. 150, 162, 165, 68. — [15]) fol. 129, 193. — [16]) fol. 192, 244. — [17]) fol. 90. — [18]) fol. 90.

o novokřtěncích [1]), o knězích neřádných a farářích ženatých[2]), o židech [3]), o výsadních krčmách a drahotě v hospodě [4]), o cizoložství [5]), o lotrech, loupežnících, odpovědnících a ležácích [6]), o mistru popravčím[7]).

Třetí díl památek sněmovních (1571—1583) obsahuje sněmy: sněm v Olomouci 1571 v pondělí po sv. Prokopu (9. července), sněm v Brně 1571 při času sv. Viktorina (5. září), sněm v Olomouci 1573 v pondělí po neděli Cantate (20. dubna), sněm v Olomouci 1574 při času nového léta (1. ledna), sněm v Brně 1574 při času sv. Vavřince (10. srpna), sněm v Olomouci 1575 v pondělí po sv. Filipu a Jakubu (2. května), sněm v Brně 1575 v úterý po Obětování p. Marie (22. listop.), sněm v Brně 1576 v pondělí po ned. Laetare (2. dubna), sněm v Olomouci 1576 v pondělí po sv. Jakubu (30. července), sjezd v Brně 1576 v sobotu po sv. Martině (17. listop.), sněm a soud zemský, který měl býti držán v Brně 1577 při času druhé neděle postní (3. března), sněm v Olomouci 1577 při času sv. Jana Křtitele (24. června) za přítomnosti cís. Rudolfa II., sněm v Brně 1578 v pondělí po Nanebevzetí p. Marie (18. srpna), sněm v Olomouci 1579 ve čtvrtek, den nového léta (1. ledna), sněm v Brně ve druhou neděli postní 1579 (15. března), sněm v Brně 1579 v pondělí po Jubilate (11. května), sněm v Brně 1580 v pond. po ned. Laetare (14. března), sněm v Olomouci 1581 v pond. po sv. Petru a Pavlu (3. července), sněm v Olomouci 1582 v pond. po sv. Šťastným (16. ledna), sněm v Brně 1582 v pond. po ned. provodní (23. dubna), sněm v Olomouci 1582 v pond. po pam. sv. Trojice (11. června) a sněm v Brně v pondělí po sv. Vítě (20. června).

Výdaje na obranu hranic proti Turkům a nesnáze peněžní jsou neustálým předmětem jednání sněmovního i v tomto období. Z počátku nedostávalo se ročně na vydržování vojska 419.816 zl. mimo roční dar do Cařihradu, který vždy obnášel daleko přes 100.000. Že na vydržování dvoru císařského i na vychovávání dítek rodiny panovníčí, jmenovitě dvou synů v Hispanii, bylo rovněž potřebí značného nákladu, rozumí se samo sebou.

Berně scházely se nedbale a restanty vůbec ne, i když bylo ustanoveno, že dlužníkům berně může býti dobytek i obilí zabaveno.

---

[1]) fol. 9, 66, 221, 264, 268, 333. — [2]) fol. 127, 166, 171. — [3]) fol. 127, 326. — [4]) fol.— 193, — [5]) fol. 83, — [6]) fol. 79, 117, 147, 159, 189, 190. — [7]) fol. 190.

Panovníci vymýšleli jmenovitě na uplácení dluhů nebývalé berně z ryb, z obilí, z vlny, a týdenní daň z hlavy mužské i ženské, ale stavové moravští setrvali pouze při 30tém penízi ze všech prodaných věcí mimo ječmen a pšenici. Část dluhů panovníčích, totiž 1,500.000 zl., nepřevzali a nepovolili ani tehdy, když panovník summu tu na 1 mil. snížil. Ba stavové moravští přímo žádali, aby je panovník tak velikými a ustavičnými daněmi neobmýšlel. Poněvadž za takových okolností posádky v pohraničných pevnostech nedostávaly žoldu, bouřily se, a byla obava, že se rozutekou. Mnohé z pohraničních tvrzí byly v rozvalinách, anebo tak špatně opatřeny, že by nebyly mohly odolati prvnímu útoku. Císař Rudolf II. první z panovníků počal žádati určitou summu peněz na stavech moravských, která měla býti napřed vyplacena třebas na dvě nebo tři léta najednou, a stavové měli si pak berni zemskou postpositivně vybírati. — Poněvadž stavové moravští stěžovali si, že berně povolená pouze na potřeby válečné, vynakládána bývá obyčejně k účelům jiným, Rudolf dovolil, aby zvláštní colmistři, na sněmu volení sami vojsku vypláceli. Záhy však poznal, že tím velmi chybil, a několikráte se pokusil, aby povolené berně vypláceny byly jeho kommisařům; ale nedocílil toho.

Z jiných záležitostí dlužno vytknouti jednání sněmovní v letech 1576–77 ve příčině dosednutí na trůn císaře Rudolfa II., který tvrdil, že korunovací v Praze stal se i markrabím Moravským, a nemínil přijmouti od stavů moravských holdování. — Stavové moravští — tenkráte s biskupem Olomouckým rozvaděni [1]) — nechtěli ustoupiti od bývalých zvyklostí a donutili Rudolfa, že osobně přítomen byl na sněmu v Olomouci r. 1577 a potvrdil stavům všechna privilegia zemská. Jako vždy v 16. století, tak i nyní stavové žádali svobodu náboženskou. —

Ze sněmu Brněnského roku 1582 posláno bylo k císaři Rudolfovi zvláštní poselství stěžovat si předně, že úřad zemského hejtmana již po dvě léta není osazen, aby tedy panovník postaral se o osazení důležitého toho úřadu; za druhé aby nebyly svolávány sněmy zemské v čas zasedání zemského soudu; za třetí, že na Moravu posílány bývají listy a nařízení královská německým jazykem a z jiných kanceláří, a nikoli jazykem českým a jedině z kanceláře České. — Rudolf II. žádostem těmto slíbil vyhověti. —

[1]) Obšírně o tom ve Sborníku historickém na oslavu Tomkovu: „Císař Rudolf II. na Moravě roku 1577." —

Konečně upravena byla také záležitost o svolávání zemských sněmů ve smyslu přání panovníkova. Ba císař Rudolf trpce vyčetl stavům moravským, že konali roku 1576 sjezd v Brně bez jeho svolení. Příště prý se to státi nesmí. Stavové moravští se již ani neodvolávali na obyčej a zvyklost, nýbrž vymlouvali se a omlouvali tím, že panovník byl přes 15 mil od hranic moravských vzdálen, že tedy nebylo dosti času, žádati ho o povolení sjezdu. —

Na sněmu v Olomouci r. 1576 Maxm. II. oznamuje mezi jiným v proposici stavům moravským, že poslové království Polského složili mu slib poslušenství, a žádá o peněžitou pomoc, aby mohl v Polsku vládu nastoupiti. Za takové příležitosti, kde jednalo se o znamenité zvětšení říše, stavové moravští byli ochotni „vše učiniti, co si panovník bude přáti". Avšak, jak známo, Maxmilián II. králem Polským se nestal, a tím odpadlo také povolení berně. —

Z obecných zemských záležitostí jedná se: „o pokládání sněmů"[1]), o nesjíždění se na sněmy a o časném odjíždění z nich[2]), o zřízení zemském[3]), o svobodách zemských[4]), o poručenství, jak kdo syny své opatrovati má[5]), o nápadech na statky po přátelích[6]), o hejtmanech krajských[7]), o úřednících zemských, jmenovitě o osazování úřadu hejtmanského a o úlevách tomu úřadu ve věcech sirotčích[8]), o úřednických místech ve stavu rytířském[9]), o úřednících, kteříž by stavu rytířského nebyli[10]), o odložení, přeložení a dosazování soudu zemského[11]), o světnici soudní a sklep pro registra zemská[12]), o appellacích[13]), o rukojmích[14]), o zemi Opavské která byla zastoupena zvláštními posly na generálním sněmu Pražském[15]), o cizozemcích stavu rytířského[16]), o cizozemcích obyčejných[17]), o minci[18]), o mezích a hranicích zemských (rozepře mezi stavy moravskými s jedné a stavy rakouskými, českými, slezskými i uherskými se strany druhé[19]), o opatření hranic zemských[20]), o mýtech[21]), o lidu obecném a selském[22]), o myslivosti

[1]) fol. 265. — [2]) f. 41, 53, 79, 91, 131, 208. — [3]) f. 20, 32, 76, 83, 102, 152, 236, 268. — [4]) f. 128, 155, 161, 216, 217. 235. — [5]) f. 58, 237, — [6]) f. 156. — [7]) fol. 99, 125, 188. — [8]) f. 21, 47, 58, 59, 164, 265, 277. — [9]) f. 21, 252, 307, 319. — [10]) f. 61, 316. — [11]) f. 31, 121, 127, 151, 160, 161, 170, 171, 218, 222, 265, 271, 277, 308. — [12]) f. 163, 198, 236, 269, 272, 293, 315. — [13]) f. 315. — [14]) f. 236. — [15]) f. 122, 163. — [16]) f. 62. — [17]) f. 190, 313. — [18]) f. 38, 43, 51, 76, 83, 118, 121, 128, 145, 146, 196, 220. — [19]) f. 39, 43, 45, 57 60, 71, 151, 236. — [20]) f. 126, 154, 162. — [21]) f. 22, 23, 249, 250. — [22]) f. 103.

selské[1]), o silnicích a mostech[2]), o vysekávání okolo silnic[3]), o vystrkování korouhviček na trzích (pokud korouhvičky byly vystrčeny, nesměl nikdo přespolní na trhu v městě kupovati, nýbrž pouze občané domácí)[4]), o smlonvách svatebních mezi pány a rytíři[5]), o duchovní osoby, cizozemce, kteří na prelatury dosazováni bývají[6]), o statky k duchovenství přikoupené[7]), o statky manské a stolné Jeho Mti. biskupa[8]), o plavení a úpustech na řece Moravě[9]), o vzmáhání se dluhů mezi stavy moravskými[10]), o oděvu nádherném[11]), o sbírce k zemi na židy a novokřťěnce[12]), o skupování obilí od novokřtěncův a židů[13]), o zabíjení dítek křesťanských od židů[14]), o vínech[15]), o čechelném (když poddaná dívka se vdala, platila čechelné = Hemdegeld; na Moravě záhy to přestalo)[16]), o povälečích[17]), o ležácích stavu rytířského[18]), o lání[19]), o ležení a ležácích[20]), o hospodách[21]), o čeledi a sirotcích[22]), o suknech[23]), o rozepři mezi soukenníky a kloboučníky města Jihlavy[24]), o hospodářích v zemích panských a rytířských, kteří řemeslníky jsou[25]), o dvorech svobodných[26]), o pivovarech novokřtěnských[27]), o písních hanlivých[28]), o platech židů[29]), o mistru popravčím[30]), o cikánech[31]), o hrách, tancích, přástkách a posvíceních[32]). (Příště dále.)

Umělecké a vědecké zprávy.

Malby na skle v zámku Telečském. V rytířské dvoraně zámku Telečského nalézají se v šesti oknech strany východní dokonale zachované malby na skle. Mohutné okenice dubové, zevně umístěné, chránily jich od zkázy, jíž památky tohoto odvětví průmyslu uměleckého nejvíce podlehaly, a tytéž okenice jsou toho příčinou, že malby dotčené zůstaly dlouho nepovšimnuty, poněvadž při nahodilé návštěvě místností těchto jenom okenice postranních oken se otvírají.

---

[1]) f. 154, 198, 219, 315. — [2]) f. 62, 76, 84, 103, 220, 239, 249. 251. — [3]) f. 23, 153, 164. — [4]) f. 23, 39, 40, 43, 47, 52, 218. — [5]) f. 217. — [6]) f. 218. — [7]) f. 154. — [8]) f. 215, 249, 316. — [9]) f, 196. — [10]) f. 40, 45. — [11]) f. 145. — [12]) f. 191, 221, 248. — [13]) f 251. — [14]) f. 73 sq., — [15]) f. 72, 92, 95, o vínech vevsech fol. 165, 267, 279. — [16]) f. 84. — [17]) f. 22, 103, 154, 3'4 (štercíři). — [18]) f. 62. — [19]) f. 59. — [20]) f. 59, 156, 309. — [21]) f. 84, 153, 219, 237, 251. — [22]) f. 91, 95. — [23]) f. 197, 239, 251. — [24]) f. 92, 96. — [25]) f. 320. — [26]) f. 309. — [27]) f. 102, 103. — [28]) f. 102, 267, — [29]) f. 248, 260, — [30]) f. 24, — [31]) f. 197, 221, [32]) f. 131, 154, 165, —

Dle letopočtu na většině maleb umístěného pocházejí z roku 1569, tedy z téže doby, kdy umění milovný Zachariáš z Hradce, pán na Telči a Polné, přestavbu staré části zámku a četná stavení nová dílem vlašským prováděl.[1]) Náležejí tedy malby ony již renesanci a to oné době, kdy malba na skle, opouštějíc místa v oknech svatyní, jež po staletí zaujímala, většinou jen ku pouhé dekoraci příbytků a místností rázu profáního sestoupila. Bylať v ten čas malba kathedrálního skla, jejíž výše, pokud gothika panovala, se udržela, již na sklonku, až konečně pozbyla úplně místa významného, jež druhdy mezi výtvory dekorativních umění byla zaujímala.[2])

Příčiny úpadku tohoto jsou mnohé. Hlavně byla to snaha napodobovati malbou na skle výtvory olejomalby a malby temperové v celé jich složitosti, což pro techniku malby na skle bylo naprosto nevhodným, přes to že počínajíc již stoletím XV., za příčinou četných objevů valně se zdokonalující technika malby na skle i toto usnadnila. Další příčina úpadku záleží v tom, že vytvořující umělec neprováděl již jako druhdy své dílo sám, ale svěřil jeho provedení rukám řemeslným, jež samy nebyly schopny samostatného tvoření uměleckého, a konečně byl to nový směr doby, zakládající se jednak ve hnutí náboženském, jednak ve snahách reformačních a požadavcích nového slohu (renesance), kterýž proti všem překážkám volného vnikání plného proudu světla do kostela i obydlí rozhodně v cestu se postavil.

Za takových okolností vyvinul se tedy onen již na počátku zmíněný nový druh malby na skle, obmezující se hlavně na výzdobu oken zámků, obydlí soukromých, síní poradních, místností cechovních a t. p., kdež použito maleb, obsahujících hlavně erby šlechtické, odznaky cechovní a jiné výtvory malby drobné, jako podobizny, krajiny, obrazy genrové, allegorie a výjevy z písma sv Sem také náležejí malby zámku Telečského, které přes veškerou různost hodnoty jich provedení technického tento ráz druhé polovice století XVI. plnou měrou ukazují.

Dle koncepce jednotlivých obrazů a dokonalosti práce možno je rozděliti ve tři skupiny, z nichž první skupina celkem správnou kresbou a uměleckým pojmutím biblického themata ostatní předčí.

---

[1]) Mittheilungen der k. k Central-Commission etc. 1890.

[2]) Paul Lacroix „Les arts du moyen-age et a l'epoque de la Renaissance“ 257 273.

Malby této první skupiny sestávají z obrazu středního, kterýž obíhá po spůsobu tehdáž obvyklém široký pás z 10 menších obrázků. Z těchto uprostřed nahoře umístěn je v ploše vejčité ve štítu, okrášleném lupeny a ovocem, letopočet 1569 a souhlasně dole, na podélném štítku nápis, táhnoucí se k výjevu, jenž na obraze středním je znázorněn. Osm ze zbývajících obrázků, mezi nimiž se dva a dva souměrně shodují, vyplňuje ornamentika renesance německé. Celek tvoří dobrý dojem, a ornament, jenž dekorativně jest pojat, nasvědčuje zřejmě, že povstal za doby, kdy kudrlinkový sloh zavládl.[1])

Veškeré obrazy této řady mají tutéž ozdobu rámcovou a znázorňují vesměs výjevy ze starého zákona. Tak spatřujeme na první tabulce popravu pěti králů amorhejských (Josua X. 22 – 27), na druhé zavraždění velitele Sisary (kniha Soudců IV. 17—22), třetí představuje praotce Noema, kterýž účinkům vína jemu dosud neznámým podlehl (Genesis IX. 19—20), pak duhu, jakožto symbol smlouvy jeho s Hospodinem, a na posledním obraze vidíme boj Jakuba s andělem (Genesis XXXII. 28—31) a v dalekém pozadí krajiny ve skupinách postupující stáda Jakubova. Celkem jsou obrazy tyto, ač rozměrů nevelkých,[2]) dobře kresleny. Osoby tu znázorněné jsou poměrů správných a skupiny jich ne bez náležité volnosti a patřičné charakteristiky. Modulace jest ovšem jen zběžným označením stínů provedena; přece však činí malby dobrý dojem celkový. Kroje snažil se umělec věrně dle historie napodobiti, taktéž i zbrojnoši objevují se tu v kroji, jaký nosili vojáci římští, což na mnohých pracích současných umělců hollandských i německých spatřujeme, na rozdíl od spůsobu tehdáž obvyklého, události historické v krojích běžných znázorňovati. Přece však nalezli jsme již na prvním obrázku jedny plundry pověstných landsknechtů, vedle jiných méně nápadných zvláštností. Konečně budiž ještě připomenuto, že komposice obrazů od znění písma sv. místy se odchylují, a že odchylky buď v nepravé disposici hlavní osoby obrazu záležejí, anebo v nepravdivém znázornění doby denní, v níž se děj stal. Také spojují se na jednom obraze rozličné výjevy, které se

---

[1]) Geschichte des deutschen Kunstgewerbes von Jakob von Falke 163–165.

[2]) Obraz vnitřní 0·134—0·17 m., i s rámcem 0·233–0·25 m.

k jedné a téže události neb osobě vztahují, což ostatně za této doby v umělecké tvorbě domácí i cizí četných nachází dokladů.[1])

Druhou řadu našich maleb tvoří tehdy zvláště oblíbené allegorie a mythologické obrazy,[2]) jichž jest celkem osm; záleží pak opět z oválné desky střední (0·12—0·14 *m*), kteráž jest spojena olovem s rámcem z osmi skel sestaveným. (Velikost celku 0 315 až 0·223 *m*).

Ornamentalní podrobnosti této obruby sestávají ze štítků, skupin lupenův a ovoce a čtyř dekorativně načrtnutých postav obnažených, co vše v pěkný a dobře porozuměný celek se pojí.

Obrazy střední nemají však po stránce umělecké s ozdobou rámcovou nic společného a podobají se více svým provedením obrazům řady prvé. Mimo to patří mezi ony výtvory, kde personifikace dotčená osobou ženskou je znázorněna, kteráž by i cos jiného představovati mohla, a jejíž význam ukazuje toliko nějaký symbolický attribut vedle příslušného ještě nápisu.

Vespolek však nejsou ony zmíněné allegorie a obrazy mythologické ceny stejné, tak že postavy Merkura, Marsa, Venuše a personifikace luny, po způsobu svatých gloriolou opatřené a v oblacích se zjevující, jsou lépe kresleny i modellovány jak v částech těla, tak i pokud řásnění oděvu se dotýče. Naproti tomu mají ostatní allegorie již slabší kresbu těla, jakož i jich architektonická pozadí, rustikou opatřená, nakreslena jsou skorem beze vší znalosti zákonů perspektivy linearné.

Poslední řada Telečských maleb na skle záleží ze čtyř obrazů představujících opět výjevy ze starého zákona. Skládají se, jako ony řady prvé, z desky střední s obrazem hlavním, kteráž jest uzavřena rámcem skládajícím se nahoře z dvojitého štítu, po stranách

---

[1]) Nápisy jednotlivých obrazů jsou:

1. Die sonn steht still den gantzen tg Josua
   henckt die Konig zart.
2. Sisara floh mit scham vnd schand
   Starb schendlich durch eins Weibes hand.
3. Ein Bundzeichen im gott auffricht
   sein bogen man am himmel sicht.
4. Hinckend ward Jacob auff der fart
   Sein namen im verwandelt ward.

[2]) H. Blümner „Über den Gebrauch der Allegorie in den bildenden Künsten. 1881.

ze dvou řemeslně načrtnutých pilířků renesančních a dole z podélné desky skleněné, opatřené nápisem objasňujícím hlavní výjev.

Figuralná kresba obrazu středního liší se však tentokráte od prací předešlých zúplna. Možným-li bylo při obrazích řad předešlých, a to zvláště řady prvé, mluviti o jistém stupni práce umělecké, pak máme tentokráte před sebou jen výtvory řemeslné, jež liší se ještě vespolek svojí hodnotou.

Nejzdařenějším jest obraz králové Esthery (Esther V. 8), na němž i ostatní znázorněné osoby, přes četné poklésky v kresbě, dobře jsou charakterisovány. Též obraz druhý, představující Samsona v boji se lvem (kn. Soudců XIV. 6—14) jest dosti zdařený; ale ostatní dvě malby, z nichž jedna nasycení Israelských na poušti křepelkami (Exodus XVI. 12—15) a druhá úklady Susanně strojené (Daniel XIII.) představuje, jsou venkoncem práce šlendrianské, jakoby v největším spěchu urobené, bez veškerého ohledu na řádnou plastiku a perspektivu; též nejvýš povrchní omalování nevšímá si ani konturou omezené plochy, a rámec sestává jen z pouhých skel barevných. Z těchto příčin možno tedy řaditi jen obraz prvý a druhý této řady ku pracím, jež alespoň požadavkům dekorativním vyhovují.[1])

Ze všeho toho, co zde o Telečských malbách na skle bylo pověděno, jde na jevo, že nejsou pracemi téhož ducha a jedné ruky; poněvadž ale ve spůsobu provádění technického nápadně souhlasí,[2]) možno souditi, že vznikly ne-li v téže dílně, tož alespoň v tomtéž místě.

Tehdáž, kdy malby zámku Telečského vznikly, byl tento druh dekorativního umění hlavně ve Švýcařích a Bavorsku, kde zvláště

---

[1]) Nápisy při těchto malbách jsou:

1. Hester in ireſ herſen qual
   Lud iren herren zu abentmal.
2. Simſon würgt eines löwen grim
   Nimpt ein weib der philiſtin.
3. Gott gab in morgenſ himmelbrot
   Und wachteln genug deß abendſ ſpot.
4. Sie wollen ſchänden Suſanna daſ edle weib
   Doch bhällt ſie in keuſchheit irren leib.

[2]) Mimo všeobecně se shodující části práce technické při malbách na skle doby starší sluší tu zvláště podotknouti, že použito pouze tří barev (červené, žluté a modré) mimo čerň, jíž, jak obyčejno. kontury a stínění provedeny jsou. Tato malá skala tonů barevných podmiňuje také, že použito žlutě nejen pro většinu oděvů, ale i za barvu vlasů a veškeré vegetace. Zelené barvy docíleno žlutí na modrém skle.

čilým životem uměleckým slynoucí města říšská, jako Augsburg, Mnichov, Norimberk na prvním místě uvedena býti sluší. Máme-li se tedy rozhodnouti pro původ našich maleb, jest nám uvažovati na základě pozůstalých památek současných podobnost práce technické, pak i jiné okolnosti. Spůsob malby a celý ráz obrazů našich nasvědčoval by na Bavory. Mínění to podporují i všecky ostatní okolnosti; neboť jak četné zprávy písemné dosvědčují, navštěvovali pánové z Hradce i ostatní větve tohoto rodu častěji místa jmenovaná, kdež i nejednou předměty různými se zaopatřovali. Jest tedy velice pravdě podobno, že za podobných okolností i malby Telečské tu zakoupeny byly. Na Norimberk pak soudíme nejvíce; neboť se v té příčině často jmenuje. Tomuto domnění dokladem závažným jsou i německé nápisy pod obrazy umístěné, jichž dialekt ničeho nechová, co by na Švýcary neb Poryní ukazovalo. Spíše ukazuje mluva ona na obvod nynějších Bavor, a tu možno říci přímo do Norimberka; neboť upomíná velice na řeč Hanuše Sachsa. Ač nesnadno tu docela určitě se vysloviti, možno přece na základě uvedeného Norimberk označiti jakožto místo původu maleb našich,[1]) jimiž, ačkoliv nemají zvláštní ceny umělecké, obohacena je přece sporá řada dosud zachovaných památek druhdy tak vynikajícího průmyslu toho. *Jar. Janoušek.*

Kostel sv. Jakuba v Brně, památná gotická stavba, jest opraven péčí zvláštního spolku, za tím účelem založeného. Stoje níže v městě a chráněn jsa větru a škodlivého nečasu více než ku př. stoliční chrám sv. Petra a Pavla, jenž stojí na výšině, neutrpěl tolik časem, jako tento (v. str. 52). Celkem stála posud oprava přes 119.000 zl; hlavní město Brno jakožto patron dalo 95.000 zl. Mimo to přispěli k ozdobě kostela sv. Jakuba, věnujíce hlavně r. 1874—1881 malovaná okna: onen spolek, I. moravská spořitelna, farář a kons. rada Ferd. Kment, Ant. Müller, statkář, šlechtic Boh. Bauer, velkoobchodník, ústav šlechtičen v Brně, Alb. a Frant. Klein, K. Pertliczek, směnárník, hrabě Vladimír Mitrovský, sbírkou baronky Widmannové od 20 šlechtičen, dcery Dr. Aug. Schindlera, Josefa ze Stelly. Jména a znaky dárců stojí pod obrazy svatých v oknech. Jen v okně na jižní straně mezi vedlejšími oltáři, v němž jsou

---

[1]) Na základě laskavého sdělení p. t. pana dr. V. Mourka, univ. professora v Praze.

obrazy sv. Antonína, Vladimíra a sv. Juliany, věnované od hr. Vladimíra Mitrovského, není znak dokončen. Malovaná okna velmi krásná většinou provedl dvorní ústav pro malbu na skle Karla Geilinga ve Vídni podle nákresů tamních umělců F. a K. Kargla, všecka v gotickém slohu; okno darované od pánů Kleinů děláno bylo v Mnichově v král. ústavu Zettlerově, a je na něm obraz nejsvětější Trojice, pod ní Marie Panny a sv. Cyrilla a Methoda, klečících po stranách Matky Boží, a níže sv. Alberta a sv. Františka Serafínského.

Při opravě kostela byly některé vedlejší, ke slohu kostela nepřiměřené oltáře odstraněny, a nechány jen některé v lodi a pod kůrem. Hlavní oltář bude nový také v gotickém slohu, a sice 15 metrů zvýší dle nákresů † stavitele svob. pána Ferstela. Vyobrazení jeho viděti lze u hlavního vchodu. Mensa bude kamenná a rozmanitě ozdobena od dárce sochaře p. J. Tomoly, jemuž provedení celého oltáře bylo svěřeno. Po stranách tabernakula budou dle vyobrazení státi dvě sochy svatých, nad ním sv. Jakub apoštol a po jeho straně dva andělé. Hotov bude asi za tři leta. Umělecky jsa proveden, bude velikou ozdobou chrámu Páně. Vydání počítá se na 25.000 zl.; přes 16.000 zl. již má spolek, dílem dary nebo sbírkou důst. panem farářem Kmentem učiněnou. *Slavík.*

Nové kostelní předměty. Podle měsíčních zpráv Akademie křesťanské jsou od ní v 2. polovici r. 1890 na Moravě tyto věci bohoslužebné učiněny: 1. práce kovové: kalich bohatě ozdoben v Laškově, v Předmostí u Přerova, v Hošticích, v Jedovnicích, v Osové Bytišce, v Horním Újezdě, ve Štítné; monstrance v Kostelci, v Oslavanech; patenky 2 stříbrné s emailovaným beránkem a pelikánem nejd. p. biskupu Dr. Bauerovi v Brně, v Č. Rudě, v Kvasicích, v Dešné; kaditelnice v Novém Městě; svícny oltářní v Mírově; nádobky na sv. olej v Č. Rudě, v Roštíně, v Kvasicích; kříže k slavným průvodům v Krumsíně; pacifikal ve Štítné; 2. paramenty jmenovitě: ornát bílý v Třešti, ornát černý ve Val. Klobúkách; kasule bílá s křížem bohatě vyšitým v Něm. Kynicích a Mořicích; kasule fialová v Bilovicích, v Hor. Bobrové, Uh. Ostroze, v Renotách; černá ve Val. Klobúkách, v Měrovicích, v Roketnici; červená s křížkem zlatým vyšitým v Oslavanech a Renotách; pluvial černý v Měrovicích, fialový v Renotách; dalmatiky bílé na sv. Hostýně; 3. rozličné věci jiné: kříž na stěnu ve Špičkách;

harmonické zvonky v Telči; pozlacení kalicha v Něm. Brodku, v Úsově, Laškově, v Předklášteří, v Dešné, v Popelíně a j. v.

Obrana staročeského veršovství od Václ. Stacha, býv. professora pastorálky v jazyku českém na theologickém ústavě v Hradišti u Olomouce, od r. 1787 v Olomouci. Když na konci předešlého století vznikl mezi českými spisovateli spor o prosodii, jak by se české verše měly psáti, zdali starším spůsobem časoměrně podle B. Jana Blahoslava, J. A. Komenského a j., nebo přízvučně dle nové nauky Jos. Dobrovského, rektora onoho ústavu, hájil V. Stach rozhodně časomíru. Jeden z jeho rukopisů, o tom jednajících, je tato „Obrana staročeského veršovství", stran 332, velká 4°, přes 9800 veršův. Obsahuje náhledy Stachovy o české prosodii, o vlastnosti české řeči, o poetice, některé básně, vyvrací náhledy odpůrců časomíry Puchmayera a j., vše ve verších, nejvíce osmislabičných; dole v poznámkách vysvětluje některé věci v prostomluvě. „Obrana" je vhodný příspěvek k dějinám prosodie, řeči a literatury české i k životopisu V. Stacha. Rozdělena je v tyto části: 1. Úvod str. 1, v němž praví: „Starou míru u nás rušejí. Posvítíme jim výhostem A svou víru zastanem . . . Verš skládaje chci mudrovat, Jak to umím pravidlem . . ." 2. Str. 3, verš 1. a násl.: Je-li v českém a moravském jazyku vždycky ton na první slabice? 3. str. 9, v. 781, O chybách, našemu jazyku jenom podezřivě přičtených. 4. str. 33, v. 912. O tvrdosti a nesrovnalosti českých veršů; 5. str. 38, v. 1060. O nové míře českým veršům předepsané; 6. str. 42, v. 1184. O zavrženém českém rytmu neb rýmu (proti Puchmayerově prosodii); 7. str. 51, v. 1437. Máme-l, verše skládati podle melodie neb arie? (Rytmem nerozumíme rým, ale srovnalost hlasů v hudbě; metr jest míra veršův); 8. str. 57, v. 1640. O veršovství a básnířství vůbec k vysvětlení českého; 9. str. 78, v 2237. Smíme-li následovati hrdinského verše řeckého; 10. str. 84, v. 3411. Veršovská modlitba o český hexametr, začíná:

Umko, milenko, připusť, bych tajnost českého verše
Bázlivě skoumati směl . . . . .
O dejž poznání, zdaž Čechové zpívati smíme
Veršem tím skvostnějším umu řeckého . . . . .

11. Str. 88, v. 3785. O rytmovaném hexametru; 12. str. 92, v. 3900. Příklad safické nerýmované písně a jiných Horácových; 13. str. 108, v. 4277. O nových českých ódách s rytmem; 14. str. 111, v. 4393.

O kratších verších českých v dimetru; 15. str. 115, v. 4412 O českém verši a jeho stavuňku (staví k oddechnutí); 16. str. 135, v. 4937. O míře českých veršův:

„Jakou míru verše mají? . . .
Jak jest řecké vyměření
Bez přijaté dlouhosti
Neb v slabikách krátkosti.
Ty sou všude rozmanité,
V každém verši jináč svité,
Neb se všude měnějí,
Že tou mírou neznějí.
A předc je v nich harmonie?
Jest bez nové prosodie! . . .
Hleď, jakou máš v verších věc,
By se slova s ní srovnávala,
Čistý smysl pro ni dala — — —
Pak hleď, co ti rytmy dává,
Jak hlas s hlasem se srovnává.
Všechno stojí k služebnosti,
V ukázané pořádnosti . . .“

V poznámce na str. 137. podotýká: „Veršové obzvláštně na to musí dáti pozor, jak slova položiti míní nebo také musí; zdaliž tak, aby mu dolů padala . . . Mně všude v přítomných verších, kde osmero slabik zachovávám, slova dolů padají, t. j. první polovice každého verše skončuje se po druhé noze neb ve 4. slabice, jako druhá polovice téhož verše ve 4. noze neb v 8. slabice tím samým v rytmu svůj konec má. Nápodobně ve verších, kde jen 7 slabik jest, 1. polovice verše obyčejně tak dolů padá, jako v předešlých. — — Mimo to (veršovec) dále pozorovati musí, aby hleděl na to, mají-li slova stejný počet slabik neb ne, a jak by se k tomu neb onomu ležení hodila . . .“ 17. Str. 145, v. 5186. O českých písních obzvláště (dává výstrahu, aby se bájky a rozprávky na způsob písní neskládaly, jak to v Sebrání básní a zpěvů od A. Puchmayera u některých vidí). 18. Str. 149, v. 5310. Sokrates k Ježíši nerozumně přirovnáván:

„Zvelebujte, mudráčkové,
Athénského hrdinu! . . .
Jako slunce svou jasností
Světlo svíce zničuje,
Tak i Ježíš vznešeností
Všecky velké snižuje
Tichou ctností a moudrostí,
Která svět zdůstojnila.“

19. Str. 177, v. 5605. O zamezení drsnosti v českém verši; 20. str. 182, v. 5659. O pořádném rytmování českém (proti Puchmayerovu 2. svazku Sebraných básní a zpěvů r. 1797); 21. str. 220, v. 6769. Průba, kterak by se české verše podle nové prosodie s tonem a bez rýmu skládati mohly; 22. str. 228, v. 6994. Dlouhý nový verš s touto mírou podle nové prosodie; 13. str. 256, v. 7713. Chvála Umky proti opovážlivému veršovci; 24. str. 261, v. 7851. Žalm C. III. o slíčení a zachování země, toho radostného a dobroty

Boží plného údolí; 25. str. 274, v. 8017. Napomenutí pro mladé české veršovce:

„To bývala Řeckých sláva . . .
Nejvíc o ten cíl sou dbali:
Lidu dávat naučení
A povzbuzovat k potěšení,
A zdržovat od hřešení,
Podporovat v mravnosti
Skrz obrazy vtipnosti . . .
K tomu verše posvětili,
By prospěšní lidem byli. — —

26. Str. 279, v. 8145. Přídavek o mém starobylém spůsobu dobropísemnosti.

. . . Teď pravidlo slovem řeknu:
Piš, jak mluvíš důvodně;
V ústech to máš původně,
Co ti slouží za pravidlo! — —

(Srovnává nářečí v Čechách a na Moravě a praví:)

Oba jeden jazyk máme . . .
Obě ústa srovnávej,
Z nich pravidla všem dávej!

Ve verších jedná pak o rozdílech jednotlivých kmenů moravských, po čem Hanák se poznává, Valaši, Podhoráci, Zabečáci, Holešáci, Slováci a j. v.; 27. na str. 233, v. 9265 a násl. „Pro memoria. Hlavní věc na pamětnou“ (veršovcům) a konečně 28. str. 320. báseň „k Umce“.

K tomu připojeny jsou dvě básně, vhodné příspěvky k životopisu V. Stacha, jež vyslovují, jak působilo na něho protivenství v Olomouci mu učiněné, když byl pro své smýšlení obžalován a professury zbaven. V první str. 324 nadepsané: „Mé postesknutí 25. máje 1799 po vyslechnutí křivopřísežného vyznání na mne“, praví: . . .

Jak se mnoho na mne lhalo,
I pod křivou přísahou!
Jáť mám býti výstrahou,
Jak se ctitel tvůj (poesie) utlačí;
Když se na neumělce,
Svůdníky a nedbalce
S čistou horlivostí mračí!
. . . Ty mně celý život sladíš!
Moudře těžkost snésti radíš.
S Bohem ty si má naděje!
Nechť se se mnou hrozně děje . . .
Já sem nucen jen se dívat,
Jaké bídy na mne proud
Teď otevře blízký soud. — —

Na str. 326: „Mé odsouzení 30. srpna 1799.“

. . . Mou zneuctili nevinnost . . .
Já pak snesl hroznou ránu . . .
Nenaříkám! Tím se těším
Pod svým kříže jhem nejtěžším,
Jež na tělo mé si (Bože) složil,
Že si pokoj ducha množil — — —
Konec: Nechť mne všickni pohanějí,
Tělo bídou poranějí,
Nechť se vůkol mne svět boří!
Nenecháš mne zahynout!
Rozum zdravý, tělo zdravé
Mámť od tebe, štěstí pravé!
Má srdečná spokojenost
ze základů tvých učenost
Ta nemůže pominout!

Stach.

Na několika místech jsou vlastnoruční opravy Stachovy. Zabýval se, když o místo přišel a ve Vídni u Karmelitánů žil, hlavně

básnictvím a metrikou českou a zanechal ještě jiné rukopisy toho druhu. R. 1829. navštívil ho, starce 74letého, básník P. Karel Vinařický, a jemu Stach odevzdal některé knihy své. Dány jsou do musea království českého. (K. Sabiny „V. Stach, nástin životopisný a literární ku slavnosti Stachově v jeho rodišti Přešticích u Plzně 1868.) Karel Vinařický s vědomím V. Stacha větší části jeho myšlénky užil, formu však téměř zcela předělal v básni „České veršovství", podané v Časopise českého musea r. 1830. (Stach umřel roku nejblíže příštího, 1831.) Počíná slovy:

„Základ a míru pravou českého vylíčiti verše
Obmýšlím: komu sou verše milé, pozoruj! . . .
Poznávej, Čechu sám, jazyka všelikého že bytnost
Zvláště se vážiti má; z tvého si vezmi, co dá!
Jdi kroky svými, a jíti musíš: Řek jen tě provázej;
Bezpečnějšíhoť vůdce pro verše není . . . A dále:
Hněv za pravdu čeká mne, to vím: aj, co z toho? Dávno
Já sem uvyknul již snášeti křivdu pro ni.
. . . . . Pravda i krása těší.
Pravdu-li někdo slyšet neumí a krásu-li nezná,
Což já dbám? To činím Vlasti, co sem povinen."

Slavík.

Vlastivěda moravská (v. str. 61). Od obou musejních spolků, v Brně a v Olomouci, schválena jest, aby celé dílo bylo jednotné a souměrné, ku spracování jednotlivých okresů tato osnova:

I. *Část všeobecná* (podle velikosti a důležitosti okresu přehled asi 8—16 stran tiskových):

1. Stručný přehled zeměpisný a přírodovědecký: poloha, horopis, povaha půdy, vodopis, podnebí, květena a živočišstvo; krajinný ráz okresu.

2. Osazování: staré osady do začátku XIII. století zaniklé v XV.—XVIII. století; nové (založené v lesích a na býv. dvorech, nejvíce v XVIII. stol.) Které z nich jsou města, městečka; které nyní vesnice byly někdy městy? Které jsou tu staré hrady, zámky a tvrze; které nové? Které obce patřily k jejich panství?

3. Jaké bývaly celkem poměry lidu poddaného? (stručný přehled robotních a jiných povinností jeho). Život lidu vůbec, jeho mravy, obyčeje, písně, národní kroj, uspořádání statků, nářečí atd. Které všeobecné děje dotkly se okresu nejvíce? Jak působily v poměry lidu, v jeho živnosti?

4. Živnosti: hospodářství řemesla, průmysl, obchod; spojovací prostředky (silnice, cesty, plavba, dráhy, pošta, telegraf); ústavy úvěrní, dobročinné; zdravotnictví, nemocnice, chudobinec, silniční výbor a jiné všeobecné zřízení v okresu.

5. Rozdělení obcí podle farních osad; (bývalé farní osady, nyní filialní dáti zvláště po nynější hlavní.)

Kde jsou školy a kolik mají tříd? Které obce k nim patří? Školní okres? Hejtmanství?

6. Statistický přehled okresu podle katastrálních obcí (aspoň dle Josef. měření nebo některého jiného starého a pak sčítání r. 1890): rozloha obcí, počet obyvatel, jejich národnost a náboženství. Pohyb obyvatelstva, (kolik celkem narození, úmrtí, sňatků); kolik obcí: měst, městeček, vesnic, samot?

II. *Jednotlivé obce*: (podle velikosti a důležitosti jich a celého okresu úhrnem asi 5—10 tiskových archů). Počne se městem okresním a po něm následují všechny obce v abecedním pořádku, sepsány tímto postupem:

1. Jméno a poloha obce, staré památky v ní nalezené, jež dokazují starobylost její; vzrůst a rozloha obce, počet domův a obyvatel (v odpovědi na dotazník č. 1—3).

Které všeobecné děje nejvíce dotkly se obce?

2. Byla-li obec sídlem panství nebo rytířského statku, kteří byli jeho držitelé atd. (v odp. na dot. č. 4). [Když obec náležela k jinému panství, napíše se jen, ku kterému a po případě kdy k jinému panství byla připojena a zač? Držitelé a poddanské poměry napíší se jen u sídla a správy panství].

3. Církevní záležitosti. Kostel. Fara. Záduší. Literátský kůr a j. (dot. č. 5). [Není-li obec farní, napíše se, kam je přifařena a kam pochovávají].

4. Škola. Které obce k ní patří? Nemá-li obec školy, kam chodí děti do ní? (dot. č. 6).

5. Vnitřní poměry obecní:

a) Obecní záležitosti: Správa a jmění obecní; jména tratí atd. (dot. č. 7).
b) Právo soudní v minulé době, hlavně v městech. (Neměla-li obec práva toho, ku kterému náležela? (dot. č. 7).
c) Trhy a živnosti; hospodářství, řemesla, průmysl, obchod, cechy; (dot. č. 8).

d) Jiné spolky novější: hospodářské, úvěrní, podporovací, vzdělávací a j. (dot. č. 9).

e) Které rodiny zachovaly nejdéle rodný dům (přes 100, 200 let?). Staré domy a zařízení v nich; domácí poměry, národní obyčeje, zvyky, kroje atd. ze života lidu (dot. č. 2 a 10).

f) Zasloužilí rodáci: spisovatelé, umělci, kněží,učitelé atd. (dot. č. 10).

6. V obvodu obce: staré památky, pustá hradiska předhistorická, hrady, tvrze, samoty, dvory a j. v. (dot. č. 11).

III. Na konci seznam osob a míst.

Při každém okresu bude mapka jeho nebo celého hejtmanství a obrazy na patřičném místě v textu nebo na zvláštním listě: důležité památky lidové a umělecké, stará vyobrazení osad, hradů, kostelů a památných budov jiných, znaků městských, pečetí obecních zajímavých, pohledy na města a j. v. *F. A. Slavík.*

Literatura.

Fin de l'indépendance Bohême (Konec neodvislosti české), par Ernest Denis, ancien élève de l'École normale superieure, professeur à la Faculté des lettres de Bordeaux. — Paris 1890. Armand Colin et Cie. éditeurs. Rue de Mézières 5. I. str. 429, II. str. 560 a VI. Cena 15 M. —

Arnošt Denis, professor na filosofické fakultě v Bordeaux, jest upřímným přítelem a ctitelem národa Českého. Seznal poměry české z autopsie a přiučil se za delšího pobytu svého v Praze také češtině. Roku 1878 vydal první větší práci z dějin českých: „Hus et la guerre des Hussittes“, práci, za niž dostalo se mu zaslouženého uznání od celé veřejnosti české a jež vyznamenána byla cenou akademie francouzské. Již tenkráte slíbil, že bude pokračovati v dějinách 15. a 16. století, „aby národ Francouzský poznal nestranný historický vývoj národa Českého v dobách slávy a největší jeho politické moci“. Arnošt Denis slib svůj splnil a vydal ku konci roku 1890 objemné, dvousvazkové dílo pod názvem: „Fin de l'indépendance Bohême“. V prvním díle: „Georges de Poděbrad et Les Jagellons“ pojednává o Jiřím Poděbradském a o době Jagellonské v Čechách (1448—1526), ve druhém díle: „Les premiers

Habsbourgs — La défenestration de Prague“ o prvních Habsburcích až do bitvy Bělohorské. — Universitní professor dr. Josef Kalousek v Praze rozepsal se obšírně a důkladně o tomto velikém díle francouzském v únorovém sešitě „Osvěty“ (r. 1891), ale obmezil se hlavně na Čechy. Uznávám tedy za vhodné, zmíniti se krátce ještě o tom, jak professor Denis pohlíží na Moravu, jakožto přední zemi koruny České. —

Professor Denis o Moravě zmiňuje se dosti poskrovnu. Jest to také přirozeno. Rukopisných zpráv, sídle v Bordeaux, ovšem užiti nemohl a důkladnějšího, přísně vědeckého díla o Moravě zvláště v 15. a 16. století při ruce neměl. Čerpal tedy udaje své hlavně z prací Palackého, Tomkových,Ilouskových, Gollových, Rezkových a Gindelyho; z moravských spisovatelů použil prací Brandlových, Dudíkových a hlavně Chlumeckého „Karla st. ze Žerotína“. Všimnul si také téměř všech prací uveřejněných ve starších čtrnácti ročnících Časopisu Matice Moravské a historických prací v Časopise Českého Musea. Vůbec dlužno vyznati, že prof. Denis téměř úplně ovládá tištěný historický materiál týkající se Moravy, — ale nápadným jest, že vůbec neuvádí publikací D'Elvertových. Nevím, stalo-li se to úmyslně, nebo nedopatřením. —

Moravu považuje Arnošt Denis přirozeně za přední zemi v koruně České a dokládá, že nově nastolený panovník český vždy osobně přijížděl na Moravu, aby dal si od stavů moravských holdovati v Brně nebo v Olomouci a při té příležitosti potvrzoval práva i privilegia země Moravské. Jen pod tou podmínkou uznán byl za pána země. Za krále Jiřího Poděbradského měli prý na Moravě Husité většinu a rozhodující moc, což ovšem znamená, že obyvatelstvo země této hlásilo se k podobojí (166). Když mírem Olomouckým r. 1479 postoupeny byly králi Uherskému Mathiášovi Morava, Slezsko a obě Lužice, z veliké říše České, utvořené Karlem IV., zůstalo téměř pouze jméno (171). Katastrofa Bělohorská připravovala se hned od této doby politickými chybami Čechův a vnitřním rozkladem. Moravané dle Denisa ničeho nezavinili. „Události na Moravě utvařovaly se v této periodě (ku konci 15. st.) méně smutně, poněvadž moravští stavové, ač počtem slabší, jevili větší politickou prozíravost; byli neustupnějšími, a podařilo se jim založiti a trvaleji upevniti moc. Když podlehli, nestalo se tak jejich vinou, jako vinou Čechů“ (231). Na tomto výroku jest něco

pravdy; ale nesmí se zapomínati, že čeští stavové bojujíce za ideje své v Čechách, bojovali tím i za ostatní země koruny České a že vítězství Čechův bylo by bývalo vítězstvím i zemí k Čechám náležejících. Stavové moravští pak měli nezřídka v boji výhodné stanovisko podvůdců. A tu platí: Co se nezdaří, jest chybou vůdcovou, a co se podaří, jest vítězstvím všech. Konečně Bůh ví, nebyla-li příčinou mnohého nezdaru politiky české právě různost náhledů v jednotlivých zemích a časté osamocení stavů českých. — Přes to však Denis ukazuje také na různé nedostatky zemské správy moravské, jmenovitě na nedostatečnost soudního zřízení. Při soudu panském zasedali páni s několika rytíři a ti měli souditi stížnosti poddaných na vrchnosti. Již pro krátkost zasedání těchto soudů neděla se vždy spravedlnost; kdežto zase vrchnosti prý zřídka uznávaly soudní výpovědi a považovaly je za násilí a bezpráví. Za důkaz uvádí známé právo „čechelné“, jehož prý nebylo lze odstraniti ani usnesením sněmovním. Mínění toto není úplně správné. V době Jagellonské ovšem poměry moravské byly velmi neutěšeny, ale dělo se tak hlavně slabostí panovníků. Však nastoupením Ferdinanda I. změnilo se velmi mnoho. Prameny 16. století, jmenovitě sněmovní „Kopiáře“, podávají dosti svědectví, že stavové moravští snažili se energicky zjednati platnost nálezům svým, jak při soudech tak při sněmích vyneseným. Jmenovitě násilí a bezpráví vrchností proti poddaným byla rázně stavována. V této příčině hlavně sněmy moravské konaly svou povinnost, přes to, že zaměstnány byly nejvíce válkami tureckými a obranou země. Jedině pro neustálé zbrojení na Moravě vázl někdy částečně pořádek v zemi. Zemské sněmy zabývaly se po přednosti povolováním berní a poplatků, proti nimž lid ovšem se vzpíral, poněvadž se nebývalé sbírky a dávky opakovaly každoročně, někdy i vícekráte za rok. Také cizí vojska, která táhla Moravou do Uher, zavinila velmi mnoho. Morava v 16. století byla z větší části vojenským táborem.

I různost náboženská přispívala na Moravě k častým zápletkám; vždyť sám Denis počítá, že na Moravě bylo okolo r. 1500, 70 až 100 tisíc českých bratří, (myslím více) a k tomu dlužno dodati, že zde bylo také v polovici 16. století na 70.000 anabaptistův a celá řada jiných vyznání. — Snášenlivost náboženská byla na Moravě veliká, poněvadž většina stavů moravských hájila náboženskou svobodu a přidávala se také k různým vyznáním nekato-

lickým. Z moravských žen prof. Denis uvádí jménem zvláště paní Martu z Boskovic jako velikou ochranitelku bratří českých na Moravě. (388.) Volnost náboženská v 16. století nebyla na Moravě uznána zvláštním zákonem, ale byla trpěna; proto stěhovali se houfně na Moravu pronásledovaní nekatolíci z Čech. Následky tohoto proudu jevily se hlavně v příznivém vzrůstu národnosti české na Moravě. S tím souviselo také ustanovení sněmu zemského roku 1480, aby zápisy do desk zemských děly se jazykem českým a ne latinským. Města moravská, která dříve bývala z větší části německá, stávala se ponenáhlu českými. Nejdéle to trvalo v Brně, v Jihlavě a ve Znojmě, ale konečně i zde nabyli Čechové převahy. „Ku konci 15. století i v Brně i v Jihlavě konšelé jednali česky. Tím padly důležité a poslední německé bašty na Moravě; neboť šlechta moravská byla téměř vesměs českou a ve vystupování svém jevila sílu a vytrvalost. (411.) K tomu dlužno poznamenati, že v Brně, v Olomouci, v Jihlavě i ve Znojmě živel německý býval vždy velmi četný. Pravda jest, že zmíněná města měla zvláštní městské písaře znalé jazyka českého, a že od konšelů těchto měst vydávány byly také listiny české. Rovněž panovníci dopisovali si dosti často s městy těmito jazykem českým. — (Viz k. p. Archiv český X. fol. 352.) —

Prof. Denis zmiňuje se také o Slovácích uherských. Největší zásluhu o jejich uvědomění připisuje Janu Jiskrovi z Brandýsa, který prý se svými žoldnéři vštípil těmto chudým, zanedbaným, nevzdělaným horalům vědomí o českém původu tak mocně, „že nyní Maďaři žádným spůsobem nemohou je přivésti k odpadnutí od Českého národa“ (412).

Po bitvě u Mohače (r. 1526) zvolen byl v Čechách za krále Ferdinand Habsburský, manžel Anny, dcery Vladislava II. z rodu Jageillova. K volbě této, konané v Praze, nebyli přibráni zástupcové ostatních zemí náležejících ke koruně České, a tu moravští stavové prohlásili, že Ferdinanda neuznávají za voleného markrabí svého, nýbrž že uznávají dědičná práva Annina a tím i manžela jejího Ferdinanda že přijímají bez volby za pána země jako dědičného prince. Professor Denis provází tuto událost následující asi úvahou: „Arcikníže Ferdinand byl si vždy Lužic a Slezska jist. Hlavně ve Slezsku zvítězila národnostní vášeň nad znepokojením náboženským, a německý princ byl tam přijat za panovníka s otevřenou náručí. Odpadnutí Moravanů bylo pro Čechy ránou nepředvídanou

a hroznou. Jejich posice (Čechův) proti Ferdinandovi byla pevná, poněvadž měli pro sebe zákon, neb aspoň domnívali se ho míti; odpadnutí však vedlejších zemí českých, které prohlásily dědičné právo Annino, bylo dostatečnou záminkou navrhnouti otázku, mají-li Čechové vůbec právo k volbě? Odpor Čechův, hnaný do krajností, měl odtud podobu vzpoury, jmenovitě když část obyvatelstva v království Českém šla s Ferdinandem a podporovala jeho pretense." (II. 26.) Názor tento svědčí o důmyslu spisovatelově a o jeho právnické prozíravosti. Překvapuje svou smělostí a novotou. —

Za panování Ferdinanda I. počíná v zemích koruny České proces centralisační, jevící se ovšem jen v některých úřadech dvorských, totiž ve dvorské komoře, vojenské radě, tajné radě a v pravomoci České kanceláře. Jinak jednotlivé země opatřovaly záležitosti své i s povolováním berní panovníčích samostatně. Toto soustřeďování moci vládní, praví Denis, bylo jen v zárodcích a nesmí se plésti s centralismem 19. století.

Roku 1547 moravští stavové velmi si posloužili, že nespojili se s Čechy k odporu proti Ferdinandovi. Denis odbývá záležitost tuto jedinou větou: „Moravané, spokojeni jsouce se svou volností náboženskou, nehýbali se." (II. 120.) Přes to Ferdinand pokusil se roku 1550 na sněmu v Brně zavésti i na Moravě způsob vlády v Čechách jmenovitě v otázce náboženské. Ferdinand slíbil hájiti vyznání katolické pod jednou a pod obojí, ostatní však vyznání měla býti v Moravě potlačena; Ferdinand to poroučel. „Než Moravané byli ve svých stycích k Ferdinandovi neustupnějšími a obezřetnějšími než Čechové; jejich privilegia byla precisnější, autorita zem. sněmu lépe opatřena. Husitism, snad že vznikl v lidu, nečinil nároků na výhradní panství, nýbrž uznávaje výhody snášenlivosti náboženské, neprotivil se vyznáním ostatním. Morava uznávána byla v Německu (a vůbec v celé střední Evropě) za zemi, kde svoboda svědomí byla úplná; nejrůznější vyznání žila zde spolu v míru, tak že velká část proskribovaných utíkala se na Moravu, aby se uchránili pronásledování. Katolíci súčastnili se i za takových okolností správy země a biskup Olomoucký nic proti tomu nenamítal.

Veškerá moc na Moravě soustředěna byla v rukou několika rodin a náboženský mír i všeobecná svoboda byly zájmem celé země. Města i venkov byly vděčny stavům za ochranu a obranu proti fanatikům. Šlechta, méně četná než v Čechách, byla v ná-

hledech méně rozrůzněna, starostlivější o zájmy obecné a pečlivější o osud země, jehož byla strážcem.“ (143 sq.) Proto Václav z Ludanic, zemský hejtman moravský, mohl králi Ferdinandovi v souhlase s ostatními stavy zemskými odpověděti velmi sebevědomě, že „Morava spíše vzplane ohněm a v popel se obrátí, než by násilí a moci se poddala; on sám že by spíše hlavu svou nasadil, než by se víry své vzdal“.[1]) A výsledek? Ferdinand neodvážil se více sáhnouti na svobodu náboženskou na Moravě, tak že počet různých vyznání neustále se množil. Bratří čeští konali zde nejvíce svých synod a zakládali školy (Ivančice), Habrovanité volně rozmohli se v okolí Lulče, Anabaptisté po celé Moravě, Schwenkfeldiáni na severu a veliké množství jiných vyznání po jednotlivých městech a krajinách. Působení řádu Jezuitského na Moravě bylo prvním vydatnějším prostředkem protireformačním. Hlavní ránu však zasadil nekatolictví kardinál Frant. z Ditrichsteina, „který i na sněmu zemském přinutil Žerotína a protestanty k mlčení“. Svoboda svědomí, která v 16. století zdála se býti na Moravě nedotknutelnou, byla na počátku století 17. odstraněna. (N'y était plus qu'un souvenir II. 344.) Náboženskou volností Morava jen v 16. století se různila velmi od ostatních zemí koruny České; bohužel země tyto lišily se však i v jiných věcech. „Království České bylo celkem jen geografickým pojmem. Každá jeho část měla nejen svou administraci, nýbrž žila svůj zvláštní život, měla svou politiku, své tradice, své nároky i svou nenávist, obyčejně větší ke svým sousedům než ke svým nepřátelům. — Jednání Čechův a Moravanů bývalo vždy osamocené a často sobě nepřátelské; místo aby Čechové a Moravané byli bratry proti nepříteli, jak bylo slušno, byli si dosti vlažnými spojenci, jejichž machinace a tajné úmysly rušívaly společné jednání. Čechové pak dokonce opustili bratry své ve Slezsku, neučinivše ničeho, aby tam posilnili živel slovanský.“ (356 sq.) Vojsko české nestálo také za mnoho. „Čechie byla tak dlouho nepřemožitelna, pokud měla národní armádu. Při povstání proti Habsburkům nebylo lze říci, že by byla bývala národní armáda poražena; nebyloť jí vůbec na bojišti.

[1]) Další události při tomto sněmu a po něm popisuje Denis téměř doslovně dle spisu Gindelyho: „Geschichte der böhm. Brüder“ a dle Chlumeckého: „Karl der aeltere von Žerotin.“ — Jmenovitě úplně cituje také málo posud známý výrok Ferdinandův o stavech moravských, otištěný u Gindelyho v poznámkách II. č. 85 na straně 517.

Čechové mínili, že dosti vykonali, když najali několik tisíc žoldnéřů; neuměli nalézti ani důstojníků, kteří by vojsko najaté zorganisovali, ani generála, který by mu velel. Také finanční situace byla žalostná, ačkoli nebyla tak zoufalou, jako situace vojenská." (II. 382.) Moravané na poč. 17. století poškodili velice svůj politický věhlas. Smlouvou Libeňskou odtrhli se s některými zeměmi od Čech, ačkoliv toho nebylo potřebí. Denis nepovažuje tento krok jejich za odůvodněný, poněvadž Rudolf jako panovník jest mu sympatičtějším, než Mathiáš. Proto také vytýká Gindelymu, že Rudolfa příliš přísně posuzuje, a přidržuje se náhledu Tomkova. — V době povstání přes odpor Žerotínův Moravané zase spojili se s Čechy a nepozorovali ve své politické zaslepenosti tehdejší, že „bitva Bělohorská ať vypadla šťastně nebo nešťastně pro Čechy, vždy musela býti osudnou."

Spis professora Denisa jest vlastně filosofií českých dějin v 15. a 16. století. Psán jest mistrovsky a velmi zajímavě. Denis nepouští se nikdy do podrobného vypisování historických událostí, nýbrž snaží se spíše vystihnouti ducha doby, posuzuje situaci a tvoří závěry. Všechny vývody jeho ovšem nejsou správny — autor to také v předmluvě připouští — ale dlužno vyznati, že učený Francouz pověděl nám mnohou pravdu, na kterou jsme dosud sami nepřipadli. — Velmi zavděčil by se literatuře naší, kdo by spis Denisův do češtiny přeložil. A professoru Denisovi přísluší za práci tuto vřelý náš dík. Jest zajímavo, že Francouzi mají nyní ve své literatuře nejrozsáhlejší a nejlepší dějiny české 16. století. Není pochybnosti, že Denis záhy vylíčí svým krajanům i dobu probuzení národa Českého, jak v předmluvě slibuje těmito pěknými slovy: „Je voudrais dire un jour les causes de la Renaissance contemporaine, montrer la persévérance et la foi héroïque de Palatsky, de ses collaborateurs et de ses successeurs, les difficultés inouïes surmontées et les succès inespérés obtenus. (Rád bych vyložil jednou příčiny znovuzrození soudobého, ukázal vytrvalost a heorickou víru Palackého, jeho spolupracovníkův a jeho nástupcův, neslýchané nesnáze, jež byly překonány, a neočekávané výsledky, jichž bylo dosaženo.)" Jako chvalitebnou zvláštnost dlužno vytknouti, že professor Denis netiskne v textu vlastních jmén míst a osob německy — jak posud ve francouzských knihách jest zvykem[1]) — nýbrž česky.

[1]) Prof. Leger, který napsal francouzsky dějiny mocnářství Rak. Uherského, píše k. p. „Austerlitz chez Prague" a p. —

Tak čteme v knize jeho jména: Brno, Znoym, Olomouts, Trebits, Antonin Brous de Mohelnitse, Tchasopis tcheského Muséa, Tchasopis Matitsé Moravské, Jiretchek, Rukoviét k diéjinam literatury tcheské, Slovjansky Sbornik, Mlada Boleslav, Pardoubitse, Kralové Hradets, Osviéta, Vybor literatury tcheské, Pravnik, Pamatky archaelogitské, město Zabrzeh, Indrzichov Hradets a j. — Mnohý snad řekne, že na takové maličkosti nezáleží. Mně se zdá, že na tom záleží velmi mnoho. Četl jsem tu knihu snad právě proto s větším zájmem, než ku př. Rakouské dějiny Legerovy. —

Kameníček.

Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. Nákladem domestikálního fondu království Českého vydává kommisse k tomu zřízená při král. české společnosti nauk. V Praze 1889 – 90, díl IX. a X. v 4⁰ po 611 str. Redaktor Josef Kalousek. Archiv český počal vydávati Frant. Palacký r. 1840 a vydal šest dílů. Po smrti jeho žádal Spolek historický v Praze r. 1884 sněm, aby Archiv dále z peněz zemských vydáván byl. Sněm povolil ročně 3000 zl., svěřil pokračování Archivu král. společnosti nauk, a zvoleni jsou od ní do kommisse pánové: univ. professoři Václ. Vl. Tomek, Ant. Gindely, Jos. Emler, Jos Kalousek, Jar. Čelakovský. Jar. Goll, Ant. Rezek, redaktorem Dr. J. Kalousek. Poslední dva díly, r. 1889 a 1890 vydané, obsahují: Dopisy Zdeňka Lva z Rožmitála z l. 1526 až 1528, k vydání upravil Fr. Dvorský; Dopisy rodů Hradeckého a Rosenberského r. 1450—1526, vydané od Dra. A. Rezka, mezi nimi také listy z Třebíče, z Olomouce, z Přerova, z Meziříčí; Listiny Jindřicho-Hradecké z let 1388 – 1529 upravil F. Tischer, mezi nimi též z Brna, Telče, Meziříčí, Olomouce, z Jihlavy; Dodatky k vypsání z register kanceláře hrabat Kladských od r. 1472—1505 a Registra soudu komorního r. 1491 – 1500 vydal Dr. Jar. Čelakovský, a pro Moravu zvláště tyto důležité památky: 1. v IX. dílu str. 373—454 „Listiny kláštera Žďárského z let 1409—1529, jež vydal zemský archivář Vincenc Brandl.“ Podáno je tu 98 českých listin, dle originálu v archivu zemském, v klášteře Žďárském, z kopií kláštera Žďárského, „Codex Sarensis“ nazvaného, který do r. 1878 ve Stokholmě chován byl a teď je v zemském archivu v Brně, pak některé výpisy z desk a půhonných knih moravských, vesměs vítané prameny k dějinám kláštera a města Žďáru i mnohých osad,

z nichž se tu jmenují: městečko Bělá, Hrušky, Hodiškov a Nová Ves, Blučina, Vysoké, Bory; pusté vsi: Novošice, Hrušky, Vetla, Babín, Bolešín, Mankov; pusté místo Dársko k založení rybníku; městečko Borová, vsi Mirošov, Olešenka, Radešín, Vojnův Městec, Borůvka, Dobrá Voda, Bobrová, Bor Německý, Obyčtov, Blatnice, Řečice, Hlinné, Strčanov, Slavkovice, Lhotka, Křižinkov, Horní Bobrová, městečko Horní Křižanov, Krokočín, Radiničky, tvrz Kozlov, dvůr v Jamách, tvrz Zvole a příslušenství Roženka, Branišov; desátky vinné v Zaječím a v Pavlovicích, majetek klášterní v Medlově, desátky obilné v Zaječím, Pavlovicích a v Kobylém, dědičná oprava (ochranné právo) v Borůvce a Dobré Vodě, obilní desátek v Petrovicích u Nového Města; oprava na vsích Vetli, Babíně, Vatíně, Sazemíně, Kotlasích, Pokojově a na lese Radoníně; ves Kozlov, dvůr Svratečka, Kučerov a Hrušovany, hranice mezi Budčí a Radonínem, Dolní Bobrová, Petrovice; fary v Dolní Bobrové, ve Svratce, v Bobrůvce, v Horních Bořích a Obyčtově. Vůbec jsou to zajímavé paměti z oné části Moravy, zvláště o bývalých poměrech našeho lidu.

2. V X. dílu str. 241—352 „Sněmy moravské od počátku XI. století až do přijetí krále Ferdinanda I. za markrabí Moravského r. 1527, část I., 99 památek z l. 1412—1514, vydal Dr. Frant. Kameníček.“ Napřed jest úvod o sněmích a sjezdech stavů moravských v Brně a v Olomouci, o zasedání sněmu zemského, o t. zv. „Památkách sněmovních“ od r. 1518, seznam rukopisů, z nichž vydavatel čerpal; nejvíce v archivu zemském v Brně. „Sněmy moravské“ vydány jsou dle originálů; jen tam, kde jich nebylo, užilo se kopií. Je-li některá listina v jiné knize již věrně podána, označuje vydavatel, kde to jest, a sděluje pouze obsah její na příslušném místě. Sněmy jsou vesměs česky psány; latinsky jsou některé listy královské, na př. od císaře Bedřicha III. z r. 1462, kterým na žádost některých pánů moravských mění posavadní červenobílý znak moravský ve znak červenozlatý; list krále Jiřího z Poděbrad daný v Olomouci 13. ledna 1464, kterým sjednocuje Moravu nerozlučitelně s korunou Českou; německy psána je smlouva o příměří na jeden rok mezi Moravou a Rakousy r. 1477. Pokračování sněmů moravských vyjde v příštím díle. — Důležité jsou to prameny k dějinám politickým, k badání o rozličných věcech kulturních a o moravském zřízení a právu zemském. Všecky uvedené písemné památky v Archivu českém vydány jsou velmi pečlivě

a věrně v chronologickém pořádku. Na konci jednotlivých dílů jest: 1. rejstřík písemností tam obsažených, 2. jmen osobních a místních a 3. věcí. V Archivu českém podává se bohatý poklad k studiím rozmanitým, nevyhnutelně potřebný, obzvláště ku pracím dějepisným vůbec a historicko-právnickým. Bez něho se badatel obejíti nemůže. *Slavík.*

Časopis vlasteneckého musejního spolku Olomouckého. Redaktor V. Houdek. V Olomouci 1890. Vychází koncem každého čtvrtletí, tedy v posledních dnech měsíce března, června, září a prosince pro členy spolku. Má chvalitebný úkol „základní myšlenky a tužby spolku mezi obecenstvem vlasteneckým šířiti a oživovati občas na novo". Od počátku svého (r. 1884) přináší napřed vědeckých pojednání nejvíce o předhistorických věcech, o přírodních poměrech Moravy, o vyšívání a kroji národním, o rozličných nálezích atd. Dále zprávy, co podnikl spolek nebo jeho členové na vypátrání a zachování památek domácích, rozmnožení sbírek spolkových, o činnosti jeho vůbec a p. Prvním jeho redak. byl prof. J. Havelka, býv. spolupr. Č. M. M., horlivý badatel náš. Jak jej byl zařídil, vydává se i po jeho smrti dále, a to zcela dobře. Vyhovujeť Časopis vlast. musejního spolku Olomouckého i přísnějším požadavkům vědeckým, jmenovitě v bádáních předhistorických a lidových, a slouží ke cti spolku. Tužba † J. Havelky pronesená r. 1884 v proslovu v č. 1. na straně 1., aby časopis byl „zrcadlem všech těch ušlechtilých snah spolkových, jež ponesou se za zachováním zůstatků památných, za objasněním dávné minulosti naší," plní se, rádi vyznáváme, měrou uspokojivou. Svědčí o tom i právě dokončený VII. ročník 1890 za pečlivé redakce p. V. Houdka.

Hlavní články jeho jsou z bádání předhistorických, na prvním místě vytrvalého badatele p. dra. Jindřicha Wankla, jenž také již 1. ročník zahájil důkladným pojednáním „První stopy lidské na Moravě", a stále i s rodinou, paní Vlastou Havelkovou a slečnou Madlenkou pro časopis vlast. mus. spolku věrně pracuje. V článku „Ložiska mamutí v Předmostí" (u Přerova) píše dr. Wankel o nálezích podobných jinde a dospívá, srovnávaje tyto nálezy, k přesvědčení, že člověk s mamutem nežil současně na Moravě, mohl ale žíti stejnou dobou s medvědem jeskynním, o čemž podá prý důkazy později. — P. Fr. Přikryl, kooperator v Soběchlebích, podal „Praehistorické nálezy u Kroměříže a Kvasic", výsledek soustavného bádání r. 1884—1888, nálezy v Oboře u Kro-

měříže, o mohylách u Jarohňovic, v lesích panství Kvasického, kde jména místní již ukazují na pradávný původ „Na brodské, hradisko Ohranica, Stará ohrada“ a j., a soudí z těch nálezů, „že hradiska u Kroměříže a Kvasic jsou pravěká bydliště slovanská, dvě zašlé zádruhy“, jež zanikly v době úpadku království Moravského. Jaroslav Palliardi píše o svých nálezích dva články: 1. „Slovanské pohřebiště kosterné v Horních Dunajovicích u Znojma“. Četné památky předvěké v okolí Dunajovském v zemi nalezené dokazují, že bylo již od pradávna obydleno. Nové důkazy toho jsou i nálezy při kopání základů k budově školní v H. Dunajovicích na jaře 1889: hroby kosterné ve hloubce 65 - 200 cm.; mnohé kostry na pohřebišti tom byly ozdobeny význačnými kroužky esovitými neboli hákovitými, jež vyskytují se v zemích od Slovanů obývaných. Nalezen byl i stříbrný denár z první polovice XII. století, do kteréhož věku spisovatel klade ono pohřebiště, srovnávaje nálezy tamní s jinými. 2. „Slovanské pohřebiště kosterné v Mikulovicích u Znojma“, uprostřed města nalezené; je stejného věku jako Dunajovské. — Prof. Dr. Jan N. Voldřich jedná v přehledném článku „Předhistorická naleziště okolí Krumlovského na Moravě“ o tamních nálezích a padělání jich v Zábrdovicích, o proskoumání I. naležiště u cukrovaru poblíž Krumlova, o nálezích samých postupně dle jejich stáří: 1. osada doby neolitické, 2. pohřebiště z doby kovové blíže téhož cukrovaru: hroby popelnicové a kosterní; II. o hradišti na Leskouně a též o neolitické osadě na něm, o výrobcích kamenných, kostěných a hliněných, o zvířeně, která podle zbytků kostí nalezených tu žila, 2. pozůstatky z doby kovové na Leskouně, III. nálezy u cihelny blíže cukrovaru Krumlovského, IV. u Lesovic, V. u Dobřinska, VI. u Zábrdovic. Ve zprávě o sjezdu anthropologickém ve Vídni r. 1889 podán jest výtah z přednášky páně Voldřichově: „O paleolitické době střední Evropy a jejích vztazích k době neolitické,“ v níž arci užil také výzkumů zdejších.

K důkladným pojednáním těmto jsou připojeny četné obrázky nalezených památek uměle provedené, čímž nabývá Časopis ještě větší ceny a činí obsah širšímu obecenstvu srozumitelnějším. Kreslili je: slečna Madlenka Wanklova, p. Jadrníček, Stránský, J. Klvaňa, K. Adámek, A. Sauer, J. Schadek a red. V. Houdek. Dále obsahuje Časopis přednášku, již měl ve spolku Olomouckém Frant.

Myslík, učitel na Starém Městě, o tom, „Z čeho můžeme souditi, že stojíme na půdě starého Velehradu?“ Domnívá se, že stál jihozápadně od Starého Města, kde objevil žároviště, načež odpovídá „Ke sporu o Velehrad“, J. D. Štoček, háje náhled starších spisovatelů, že Velehrad stával asi tam, kde je dnes Uherské Hradiště aneb sousední Staré Město. J. Kučera- učitel ve Veletinách, podal „Čertovy kameny a jiné starožit, nosti moravského Slovenska“, poznamenávaje významná jména tratí; Fd. Peck, učitel v Holešově, „Úplný seznam zeměpisných jmen bývalého panství Vyzovského“, vysvětluje, pokud možno, význam jejich z ústního podání, starých knih, urbářů a z map; zprávu o nálezu mincí na Kudlově u Zlína; redaktor V. Houdek píše o prostonárodní škole malířské moravského Slovenska, jež kvetla v XVIII. století a zanikla na sklonku XIX. stol., a zprávy: Naše staromoravské iniciálky (jimiž ozdobeny jsou články v Časopise podle kancionálu Boršického) z pamětní knihy Novolhotské a Boskovské (zprávy o nich a výpisy); K. V. Adámek popisuje „Českou chalupu“, její ozdoby, nápisy atd.; Matouš Beňa, učitel v Blatničce, „Byliny v poesii a praxi slovanského lidu“; Fr. Gogel, kooperator a katecheta v Místku, „Květena okolí Místeckého“; Rudolf Kašpar, děkan v Bludově, podává soustavný přehled vědecký „Ptactvo moravské“. Cenné příspěvky obsahují také „Drobné zprávy“ a „Dopisy“; o předhistorických věcech: od paní Vlasty Havelkové Nové nálezy Předmostecké u Přerova (v jedné zahradě hroby, u levé ruky jedné kostry stříbrný prsten jemné práce, podobné, jakož u Slovanů bylo oblíbeno) a Žárové hroby u Slatinek. Prof. J. Klvaňa podává seznam knih v archivu městečka Bojkovic, řezby na dveřích v Seničce a dopis o krojích na Uh. Brodsku; J. Kučera, učitel, „Zaniklé osady bývalého panství Brumovského na moravském Slovensku“ (s mapou jich); Kar. Klem „Pověsť o původu vesnice Halenkovic u Napajedel“; P. Jan Vychodil „O založení osady Modré u Velehradu“; P. Dom. Škaruda „Český nápis u Mírova z r. 1601“, nyní většinou poněmčeného; professor K. J. Maška „Cizina o Moravě“ (hlasy mimorakouské o moravských výzkumech archaeologických a přírodovědeckých); přírodovědecké zprávy: od prof. V. Spitznera „Výsledky botanického zkoumání na Moravě a v rak. Slezsku za rok 1889“ a „Zajímavá rostlina znetvořenina“

(rmenu rolního, Anthemis arvensis); od V. Čapka, učitele v Oslavanech, „Řidší zjevy ze třídy ptactva,“ pozorování r. 1889 v tamním okolí. Zprávy literární píše nejvíce redaktor V. Houdek. V každém čísle dočítáme se též podrobných zpráv o působení spolku, o jeho sbírkách atd. A jako v oněch studiích v Časopise, tak i zde vidíme s potěšením chvalitebnou snahu celého spolku a zvláště mnohých členů jeho, aby dle možnosti přispěli k vysvětlení nejstarší doby naší. Časopis práce toho druhu soustřeďuje získal si již právem dobré jméno v literatuře vědecké. *Slavík.*

Obzor. List pro poučení a zábavu. Vydavatel a redaktor Vladimír Šťastný. V Brně 1890. Časopis tento, o němž podána jest obšírná zpráva pochvalná v Č. M. M. r. 1881., str. 191—194 od † M. Procházky, dokončil již XIII. ročník. Pro ušlechtilý směr, čistou, správnou mluvu zasluhuje „Obzor“ stále nejen uznání slovy, nýbrž i hojným rozšířením. Zůstává úkolu svému věren a hledí podávati jen samé dobré, pěkné čtení. Hlavně zastoupeny jsou ovšem dle úkolu jeho básně a povídky, v každém čísle „Beseda“ od red. Vl. Šťastného; ale shledáváme v něm i vědecká pojednání, lehce srozumitelná i pro širší obecenstvo, a rozličné zprávy. Z nich uvésti sluší: V. Brandla „Devisy a hesla šlechty českomoravské XV.—XVI. století“, Fr. Bartoše „O pozdravech a jiných uctivostech a zdvořilostech našeho lidu“, Starý Vincura, vzpomínky z cest po Moravě; úvahy Vl. Šťastného: Važme si lidu svého, Na národa roli dědičné, O našich rodinách, s vroucí láskou k lidu psané; Dr. Fr. Kameníčka „O reformě obecných škol na Moravě za císařovny Marie Terezie“, J. Vychodila „Votivní dar kněžstva moravského pro Velehrad r. 1885“ (s obrazem), Frant. Pavlíka „Hukvaldy“ (se 4 obrázky) a s básní „Na Hukvaldech“; životopisy neb příspěvky k nim: Dra. B. Dudíka (V. Brandl), Val. Bern. Jestřábského (K. Eichler), Dra. Fr. Škorpíka, M. Procházky (J. Vychodil), Adama Mickiewicze (Vl. Šťastný), Ondř. Kačič-Miošiče, Sv. Řehoře I. Velikého (Vl. Šťastný), kardinála Migazziho (Fr. Janovský). Z jiných odborů: Nová doba slovinské literatury, Slovinci a jejich dědictví od A. Zavadila, Z pobytu v Krakově od A. Dostala, Doba Dantova od J. Blokše, Hvězda Betlémská od Dra. Fr. Kolíska, Úryvky z české ptákomluvy od J. Valcháře, Ukázky našeho liberalismu podává J. Křížan a O podvodné fabrikaci na poli vědeckém Filip Heusler. „V obzoru literárním“ čteme posudky nebo zprávy o nových spisech, jmenovitě básnických, podané nej-

více od Dra. Jana Korce, red. Vl. Šťastného, J. R. Poláčka, Dra. F. Kolíska a j. Vychází dvakráte každého měsíce. *Slavík.*

Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale. Vydávány vedením J. Exc. Josefa Alex. svob. pána Helferta; rediguje Dr. K. Lind. Ve Vídni 1890. Obsahují zprávy, c. k. ústřední kommissi ze všech zemí rakouských posílané o památkách předhistorických, uměleckých a historických. V tomto ročníku (XVI.) přinášejí z Moravy články: V. Houdka o kostele na Velehradě. Dokazuje z historických pramenů, že na Velehradě stál již r. 1028 kostel sv. Jana, r. 1043 u něho klášter, jenž ale potom i s kostelem spustl, okolo r. 1200 opuštěný byl, a markrabě Vladislav daroval jej cisterciánům, tehdy na Moravu povolaným. O poloze Velehradu myslí, že snad velkomoravské sídlo bylo několik soustavně rozložených hradův a osad, valy opevněných, které rozkládaly se od řeky Moravy na západ až k nynějšímu Velehradu v malé vzdálenosti od sebe, a možno, že valy je spojovaly. Druhý článek páně Houdkův vypravuje o prostonárodní škole malířské na jihovýchodní Moravě a popisuje památky její nalezené, kancionály s krásnými iniciálkami a malovanými ozdobami od učitele Martina Pomykala v Boršicích jižně od Uher. Brodu l. 1727—33, od učitele Pavla Rašky v Nové Vsi l. 1752—55 a od Šumbery v Suchově l. 1830—33 (s obrázky; vyšlo také ve zvláštních otiscích). Konservator K. Maška sděluje bádání své na vědecké cestě r. 1888 po střední a jižní Moravě, navštěvuje místa, nálezy předhistorickými důležitá: okolí Brněnské, Obřany, Židenice, Šlapanice, Podolí, Kobelnice, Bohuslavice, Bučovice, Ždánice, Kyjov, Mikulčice u Hodonína, Novou Ves, Bošovice, Břeclav, Lednici, Mikulov, Jaroslavice, Znojmo, Zábrdovice, Vedrovice; konserv. Ad. Nowak o povaze moravského malíře Jana Or. Handke v XVIII. století; konserv. M. Trapp o hrobech „na kopečku“ v Křižanově u Vel. Meziříčí (s 2 obrázky); Dr. Jindřicha Wankla „archeologické cesty v okolí Olomouckém“ (se 4 přílohami) vypisují přehledně, co starožitného poskytla vědě místa: Olomouc, Olšany, Určice, Nemilany, Kožušany, Charváty, Čertoryje, Věrovany, Náklo, Velký Týnec, Předmostí u Přerova, Tršice, hradiště Hostivítdůl, Doloplazy, Přáslavice, Chvalkovice, Dolany, Starnov, Litovel, Beroun, Cholina, Příkaz, Senička a Senice, Náměšť, Střížov, Biskupice, Drahanovice, Slatěnice a Slatinky, Čelechovice, Važany, Kotojedy,

Jarohňovice, Drahov, Šelešovice, Tabarky, Kvasice, Velehrad, Buchlov, Osvětimany, Jankovice, Moravičany, Loštice, Mohelnice, Busov, Střítež, Těšetice a j. Mimo to dali menší zprávy: konservator M. Trapp o nálezu starožitností ve Slavkově a založení španělské kaple vojenské v Novém Jičíně, prof. Jar. Janoušek v Telči o starých malbách na skle v tamním zámku ze XVI. století, konserv. Rosmael o farním kostele v Rajnochovicích a Dr. M. Kříž ve Ždánicích o tamním předhistorickém nálezu. Z velké části jsou k popisu a výkladu přidána pěkná vyobrazení památek. *Slavík.*

Nová díla:

Dějiny kroje v zemích českých až po války husitské. Sepsal Dr. Čeněk Zíbrt. I. svazek. Doba nejstarší až do polovice století 13. se 63 obrázky. Stran 132. Cena 1 zl. 30 kr. V Praze u Šimáčka 1891. —

Dějiny Čech a Moravy nové doby. Sepsal Dr. Ant. Rezek, ř. prof. při c. k. české universitě. Sešit 2. Cena sešitu tříarchového 30 kr. V Praze u Kobra 1891. —

Cesta p. Lva z Rožmitála po západní Evropě r. 1465—1467. Podle jeho průvodců rytíře Šaška z Mezihoří a Gabriela Tetzela z Norimberka upravil Fr. A. Slavík. Stran 122 s předmluvou. Cena 70 kr. V Telči u Šolce 1890. —

Listy z českých dějin kulturních. Sepsal Dr. Čeněk Zíbrt. Stran 117. Cena 1 zl. V Praze u Vilímka 1891. —

Wenzel von Olmütz (malíř a rytec) von Max Lehrs. Mit 11 Tafeln in Lichtdruck. Stran 113. Cena 16 M. Dresden 1889. —

O spisech těchto promluvíme ve třetím sešitě. —

Výroční zpráva Matice Moravské za rok 1890,

přednesená ve valné hromadě dne 20. února r. 1891.

Velectění Pánové!

Když jsem v lonské valné hromadě Matice Moravské trpce toužil na to, že spolek náš, trvající čtyřicet let přes chvalitebnou a záslužnou činnost svou nedochází v obecenstvu moravském takové podpory, jaké by zasluhoval, netušil jsem, že doba jediného roku postačí, aby slova má, tenkráte pronesená, stala se téměř bezdůvodnými. — Účasť, jaká nyní se jeví ke spolku našemu na Moravě i v Čechách, jest nejen podivuhodna, nýbrž také potěšitelna, neboť jest patrno, že zájem pro věci skutečně dobré a prospěšné v lidu našem dosud neutuchnul — že dlužno jen podati pomocnou ruku, vybídnouti, a to že postačí. Dnes, velectění pánové, mohu Vám s potěšením oznámiti, že Matice Moravská dávno neměla tolik členů, kolik letos, a že hmotný stav její dosud nikdy nebyl tak přízniv, jako v roce 1890. — Základ k tomuto utěšenému rozkvětu Matice Moravské položila poslední valná hromada, konaná dne 18. dubna r. 1890. Tenkráte poprvé sešel se na valnou hromadu značnější počet členů, kteří chutě přiložili ruce k dílu, když seznali na základě přednesených zpráv, že nutno započíti rozhodnější akci ve prospěch spolku. Výsledek rozhovoru o tomto předmětu byl, že přijaty byly dva návrhy: 1. Návrh p. professora Antonína K r o n d l a, aby se výbor Matice Moravské s prosbou obrátil na všechny školní ústavy (hlavně střední a měšťanské) na Moravě i v Čechách, na spolky učitelské i jiné vlastenecké korporace (dodatek p. ředitele Ad. Kubeše), aby přistoupily za členy Matice Moravské a odebíraly spolkové publikace pro své knihovny. 2. Návrh p. prof. F. A. S l a v í k a, aby výbor jmenoval důvěrníky v čelnějších městech moravských i českých, kteří by získávali členy nové a rozšiřovali známost o Matici Moravské. — Návrh p. prof. A. Krondla, ač bylo vykonáno vše, bohužel neosvědčil se tak, jak by byl mohl, a jak asi p. navrhovatel sám očekával; nicméně přistoupilo ke spolku našemu na ono vyzvání předce několik středních ústavův a měšťanských škol na Moravě. — Za to tím vydatnějším ukázal se býti pro rozvoj Matice Moravské návrh p. prof. F. A. Slavíka. Výbor dle tohoto návrhu jmenoval na Moravě a v Čechách š e d e s á t důvěrníků, jimž zaslány byly hned tištěné pověřující legitimace, řád pro důvěrníky a krátký přípis, jímž byli žádáni, aby hodnost

tu ku prospěchu a zdaru Matice Moravské přijali. A vyznávám, že valná většina pánů za důvěrníky jmenovaných přijala s díky a s radostí čestný úřad ten a několik málo pánů, kteří se poděkovali, neučinilo tak z nepřízně ke spolku, nýbrž ze závažných důvodův a se slibem, že vždy zůstanou opravdovými příznivci spolku Matice Moravské, což také — nebyli-li dosud členy — přistoupením ke spolku dosvědčili. Vzorná činnost většiny důvěrníků Matice Moravské přivodila spolku asi 300 nových členů v jediném roce. Podrobný seznam všech důvěrníků Matice Moravské uveřejněn bude ve druhém čísle Časopisu Matice Moravské; zde dovolím si jmenovati aspoň ony pány z důvěrníků, kteří zvláště zasloužili si vřelých díků celého spolku a dnešní valné hromady. Vedle starých příznivců spolku našeho, totiž p. gymn. řiditele Františka Višňáka v Kroměříži, Josefa Neorala, prof. při středním ústavu hosp. v Přerově, Frant. Bílého, prof. české vyšší realní školy v Praze, Frant. Jarosl. Rypáčka, gymn. prof. v Třebíči, Dra Nováka, prof. v Jindř. Hradci a Ignáta Maška, prof. v Praze, kteří již ve dřívějších letech bez vybídnutí zastávali úřad důvěrníků Matice Moravské, přísluší díky vzdáti ještě P. T. pp. důvěrníkům: P. Frant. Oščádalovi, katechetu v Litovli, P. J. E. Domluvilovi, prof. ve Valašském Meziříčí, P. Ad. Fuxovi, professoru učit. ústavu ve Příboře, p. Janu Růžičkovi, řídícímu školy v Nov. Rousinově, p. Janu Nečasovi, c. k. okr. sudímu ve Víškově, Leandru Čechovi, professoru zemské vyšší realky v Telči, Frant. Jaruškovi, řídícímu školy v Boskovicích, Janu Funtíčkovi, odbornému učiteli nyní v Mor. Budějovicích, Frant. Martínkovi, c. k. okr. dozorci škol v Novém Městě, P. Lad. Zavadilovi, koop. v Byteši, Frant. Charvátovi, řiditeli měšť. školy a okr. dozorci škol v Ivančicích, Karlu Benešovi, prof. z. reálky v Prostějově, Jindřichu Vančurovi, gymn. prof. v Kolíně, Dru Karlu Kozánkovi, zem. advokátu v Kyjově, J. Podhornému, řiditeli měšť. školy ve Vel. Meziříčí, Jarosl. Palliardimu ve Znojmě, MUDru Fr. Dreuschuchovi v Náměšti, Jos. Moučkovi, odbornému učiteli v Mor. Budějovicích, Fr. Fischerovi, staviteli v Holešově, Dra Frant. Friedlovi, zem adv. v Hustopeči, Frant. Šínovi, učiteli v Rosicích, Frant. Hirschovi, prof. gymn. v Plzni, P. Karlu Čechovi, administr. v Jemnici, Dru J. Vavřínkovi, z. adv. v Jičíně v Čechách, Lvu Scholzovi, gymn. professoru v Roudnici a prof. Frant. Ošťádalovi v Klatovech. —

Z pánů těchto každý přihlásil značnější počet nových členů a někteří z nich jevili i zájem o záležitosti spolku vůbec. Ostatní

páni důvěrníci většinou přislíbili zahájiti v nejbližší době vydatnější činnost ve prospěch Matice Moravské. Není pochybnosti, že snaha jejich velmi přispěje ku dalšímu zmohutnění spolku. —

Zvláštní zájem a neobvyklý ruch na Moravě i v Čechách vzbudila myšlenka vzkřísiti k životu zaniklý Časopis Matice Moravské, kterážto myšlenka byla také v roce 1890 provedena. Časopisem, který vychází čtyřikráte v roce, a k němuž hned přihlásili se za spolupracovníky nejznamenitější učenci v Čechách a na Moravě, udržovati bude spolek neustále styky se členstvem svým a, což jest důležitějšího, časopisem bude se ponenáhlu vychovávati hlavně ve mladším pokolení nová řada pracovníků vědeckých, nehledíc k tomu, že cennými pracemi, uveřejněnými v Časopise, osvětlí se mnohý temný list minulosti i přítomnosti naší drahé vlasti. — Neváhám tvrditi, že vydávání Časopisu Matice Moravské uvítáno bylo všude s radostí a že nemálo přispělo také ku rozkvětu našeho spolku. — Redaktory Časopisu jsou zemský archivář Vincenc Brandl a gymnasijní řiditel František Bartoš, kterážto jména již za to ručí, že v Časopise uveřejňovány budou jen práce trvalé ceny a že časopis stane se jedním z předních vědeckých sborníků v české literatuře. —

Radostnou událostí pro spolek Matici Moravskou byla zpráva, že Jeho Veličenstvo panovník náš ráčil jmenovati oba redaktory časopisu mezi prvními členy České akademie věd v Praze. Blahopřání, které těmto o spolek velmi zasloužilým pánům od výboru bylo vysloveno, vytrysklo z pravého přesvědčení a z úcty k nim.

Na rok 1890 ustanovena byla za členský podíl Brandlova „Kniha pro každého Moravana“, již uvolil se slovutný autor přepracovati. Že se tak dosud nestalo, toho příčinou bylo jednak veliké zaměstnání pana archiváře, jednak churavost v létě r. 1890 a konečně uznalo se, že bude přece s prospěchem, když vyčká se aspoň povšechný výsledek sčítání lidu z 31. prosince r. 1890. Kniha tím nabude větší vnitřní ceny. Pan archivář Brandl určitě se vyslovil, že kniha jeho pro každého Moravana ve druhém, rozmnoženém a opraveném vydání vyjde ještě v roce 1891 a že bude dodatečně členským podílem za rok 1890. — Při této příležitosti vůbec dlužno valné hromadě a všem P. T. pp. členům Matičným prohlásiti, že výbor ustanovil pro příští léta za pravidelný členský podíl Časopis Matice Moravské, vedle toho však že spolek vždy ve třech nebo čtyřech létech vydávati bude také větší cenné vědecké a snad

i populárně psané spisy, jež mu budou nabídnuty. I tyto publikace budou členským podílem beze všeho příplatku, ale dávati se budou jen členům nejméně tři léta zapsaným. Jen v tom případě, když by náklad na takový spis byl zvláště velikým, výbor ustanovil by malý příplatek, což se ovšem stane ve případech velmi řídkých.

Na výměnu posílaly Matici Moravské pisy své: Matice Česká v Praze, Dobročinné družstvo v Petrohradě, Matice Ruská ve Lvově, Matice Slovinská v Lublani, Akademie Záhřebská a jmenovitě Akademie Krakovská posýlá každoročně všechny své publikace. — Jednatel požádal také generálního tajemníka král. společnosti nauk v Praze, byla-li by možná záměna publikací Matičních se zprávami o zasedání naukové společnosti Pražské, a dostalo se mu ujištění, že s radostí povolí se každá výměna nejen ve Společnosti nauk, nýbrž dle jeho náhledu i v České akademii věd; že však dlužno podati jen v té příčině nějakou žádost, neb aspoň vysloviti přání.[1]) Proto byl těmto vědeckým spolkům poslán již také první sešit Časopisu Matice Moravské. Tím bohdá nastanou přátelské styky Matice s nejpřednějšími vědeckými ústavy českými.

Jakožto zvláštního příznivce spolku dlužno letos jmenovati pana řiditele Františka Bartoše, který ve své uznání hodné obětavosti přijal jen asi polovici ustanoveného honoráře za své Písně Moravské a daroval tím spolku přes 500 zl. — Jest na nás, aby tento velikomyslný dar nebyl zakopanou hřivnou, nýbrž aby z něho těžiti mohl moravský lid, který pilný sběratel národních písní tak vřele miluje. Spolek měl ku konci roku 1890 zakládajících členů 18, činných 146 a přispívajících 641, dohromady 805. Zvětšil se tedy počet členů. Od 18. dubna r. 1890, tedy v době tří čtvrtí roku o 220 členů, dle toho rozmnožily se také příjmy spolkové.[2]) Úmrtím ztratil spolek následující členy: Ze členů zakládajících: JUDra. Jana Kozánka, zem. advokáta a notáře v Kroměříži a Jakuba Nedopila, řiditele mimo službu ve Vídni. Ze členů činných: P. Rafaela Háka, faráře v Jedovnicích, P. Jiřího Mlejnka, faráře v Jenešově, P. Aloise Wolfa, kons. radu a děkana ve Sloupě, Adolfa rytíře Popelku, dvorního radu ve Vídni a Františka Zavadila, řídícího učitele na odpočinku v Brně. Ze členů přispívajících:

---

[1]) Kr. Česká společnost nauk v Praze svolila již k záměně publikací zvl. přípisem.

[2]) Od 1. ledna roku 1890 do února t. r. přibylo již opět značně přes 100 členů nových, tak že nyní čítá spolek asi 960 členů.

Jana Gabriela, professora v Jindřichově Hradci, P. Františka Koutného, faráře v Bučicích v Čechách, Ignáce Moravce, purkmistra v Jindřichově Hradci, Václava Pavla, řiditele moravské I. spořitelny v Brně a P. Monsign. Dra. Frant. Xav. Škorpíka, děkana v Kučerově.

Ve výboru Matice Moravské zasedali roku 1890 následující pánové: Jeho Exc. p. Egbert hrabě Belcredi, jako předseda, p. zemský archivář Vincenc Brandl, člen České akademie věd, jako místopředseda, zemský official Vincenc Nebovidský, jako pokladník; dále JUDr. František Al. rytíř Šrom, náměstek zemského hejtmana, Václav Royt, c. k. zemský dozorce škol, Karel Wittek, školní rada, Frant. Bartoš, gymn. ředitel a člen České akademie věd, Adolf Kubeš, řiditel české vyšší realní školy, prof. Dr. Josef Pospíšil, ředitel bisk. alumnatu, JUDr. Jan rytíř Lachnit, z. advokát, prof. Vladimír Šťastný, konsist. rada, JUDr. František Hodáč, zemský adv., Frant. A. Slavík, c. k. prof. české realní školy, Frant. Višňák, gymn. řiditel v Kroměříži, Frant. Bílý, c. k. prof. vyšší realní školy v Praze, Frant. Jarosl. Rypáček, gymn. prof. v Třebíči, P. Al. Hrudička, děkan v Telči a Dr. Frant. Kameníček, prof. realní školy v Brně, jako jednatel. — Za revisory účtů zvoleni byli: Zemský official Josef Pejčoch a sekretář banky Slavie Frant Boř. Wurm.

Výbor odbýval tři schůze, totiž dne 3. května a 17. listopadu r. 1890 a 4. února roku 1891, v nichž vyřídil všechny potřebné záležitosti spolkové a zvláště opatřil vše, co týkalo se opětného vydávání Časopisu Matice Moravské.

Tím jsem, velectění pánové, v krátkosti zmínil se o všech důležitých událostech spolkových v roce minulém. Zbývá jen vzdáti vřelé díky všem, kdož jakýmkoli způsobem přispěli k novému rozkvětu Matice Moravské, jmenovitě pánům důvěrníkům spolkovým a české žurnalistice, zvláště redakcím časopisů Brněnských, jež ochotně uveřejňovaly všechny zprávy spolku se týkající a stopovaly s účastenstvím celou její činnost. Končím přáním, aby ve valné hromadě za rok 1891 mohlo býti podáno o spolku také tolik radostných zpráv, jako roku letošního. Matice Moravská se v činnosti své osvěčila, nuže záleží na nás, abychom na cestě nastoupené statně a vytrvale pokračovali. Práce jest dosti, ba více než dosti, tedy jen k dílu! — a Bůh nám požehná.

V Brně, v únoru 1891.

Dr. Frant. Kameníček,
t. č. jednatel.

Účty Matice Moravské za rok 1890.

Příjmy

Položka	Příjmy	Hotovost zl	Hotovost kr.	Cenné papíry zl.	Cenné papíry kr.
	Přenáška z roku 1889 . .	207	42	3950	—
1	Příspěvky členské	1553	—	—	—
2	Úroky z cenných papírů . . .	166	02	—	—
3	Za knihy u pokladníka strženo .	121	97	—	—
4	Od kněhkupců bylo prodáno za	245	54	—	—
5	Zakoupená spol. papírová renta .	—	—	200	—
6	Úroky z uložené hotovosti . . .	17	57	--	--
	Součet příjmů . .	2311	52	4150	—

Vydání

Položka	Vydání	Hotovost zl.	Hotovost kr.	Cenné papíry zl	Cenné papíry kr.
1	Bytné	156	—	—	—
2	Za tisk mor. akc. knihtiskárně .	920	—	—	—
3	Různá vydání (honorář spisovatelský, expedice, remunerace sluhovi etc.).	514	19	—	—
	Součet vydání .	1590	19	—	—
	U porovnání se součtem příjmů	2311	19	—	—
	obnáší jmění Matice Moravské koncem roku 1890	721	33	—	—
	na hotovosti, a	—	—	4150	—
	v cenných papírech				

MATICE MORAVSKÁ v BRNĚ,
dne 22. ledna 1891

V. Nebovidský,
t. č. pokladník.

V. Brandl,
t. č. místopředseda.

Porovnáno a vše správně shledáno.
V Brně, 25. ledna 1891.

Josef Pejčoch,
t. č. revisor účtů.

F. B. Wurm,
t. č. revisor účtů.

Seznam důvěrníků Matice Moravské.

1. Na Moravě:

Boskovice: Frant. Jarušek, řídící učitel. Břeclav: J. Mádr, c. k. notář. Bučovice: MUDr Šebek, obvodní a městský lékař. Byteš: P. Lad. Zavadil, kaplan. Dačice: P. Ant. Matějíček, koop. Frenštát: P. Jos. Fusek, farář. Hodonín: JUDr. Fr. Hess, zemský advokát. Holešov: Fr. Fischer, stavitel; Fr. Kretz, ředitel kůru. Hranice: JUDr. Šromota, zemský advokát. Hustopeč: JUDr. Frant. Friedl, zemský advokát. Ivančice: Frant Charvát, ředitel m. šk. a c. k. okr. dozorce škol. Jemnice: P. Karel Čech, administrator. Jihlava: Jakub Svěrák, c. k. fin. kommissař. Kroměříž: Frant. Višňák, c. k. gymn. ředitel. Kunštát: Dr. Jaromír Hladík, z. advokát. Kyjov: JUDr. Karel Kozánek, zemský advokát. Lipník: JUDr. Brzobohatý, zemský advokát. Litovel: P. Frant. Oščádal, katecheta. Mor. Budějovice: Josef Moučka, odb. učitel; Jan Funtíček, spr. dívčí měšť. školy. Mor. Krumlov: P. Melichar, c. k. berní příruční. Mor. Ostrava: Dr. Ed. Palkovský, advokát. Mor. Třebová: Ferd. Gregar, c. k. gymn. professor. Náměšť: MUDr. Fr. Dreuschuch, obv. lékař. Nov. Jičín: JUDr. Frant. Špaček, zemský adv. Nov. Město: Frant. Martínek, c. k. okr. dozorce škol. Nov. Rousinov: Jan Růžička, řídící školy. Olomouc: JUDr. Jos. Sommer, adv. koncip. u Dra. Ambrosa. Podivín: Fr. Kratochvil, účetní cukrovaru. Postřelmov: Frant. Poštulka, učitel. Prostějov: Karel Beneš, professor při zem. realce. Přerov: Josef Neoral, professor při zem. stř. hospod. škole. Příbor: Ad. Fux, professor. Rosice: Frant. Šín, učitel. Rožnov: Dr. Kallus, z. advokát. Slavkov: Petr Tichavský, odborný učitel. Strážnice: P. Václ. Wilfinger, farář. Telč: Leander Čech, professor při zemské realce. Tišnov: J. Svoboda, lékárník. Tovačov: Jan Kubíček, učitel. Třebíč: Frant. Jarosl. Rypáček, c. k. gymn. professor. Uh. Brod: Petr Bezděk, c. k. okr. dozorce škol. Uh. Hradiště: Antonín Bezděk, c. k. gymn. professor. Val. Meziříčí: P. E. Domluvil, c. k. gymn. professor. Vel. Meziříčí: Jos. Podhorný, správce měšťanské školy. Vížkov: Jan Nečas, c. k. okr. sudí. Znojmo: Jarosl. Palliardi, notářský koncipient. Ždánice: JUDr. Martin Kříž, notář.

2. V Čechách.

Hořovice: JUDr. Gintl, z. advokát. Chrudim: Frant. Sobek, c. k. gymn. professor. Jičín: JUDr. Vavřínek, zemský advokát. Jindř. Hradec: Dr. Jos. Novák, c. k. professor. Klatovy: Frant. Ošťádal, c. k. gymn. professor. Kolín: Dr. Jindř. Vančura, prof.; JUDr. J. Bednář, adv. konc. u Dra. Hanče. Kutná Hora: P. J. Vorlíček, arciděkan a farář. Plzeň: Frant. Hirsch, gymn. professor. Praha: Frant. Bílý, c. k. professor české vyšší realní školy. Roudnice: Lev Scholz, gymn. professor.

Seznam nových členů Matice Moravské

od 1. ledna do 15. března 1891.

Činní členové (příspěvek 50 zlatých r. č. jednou na vždy).

P. T. pp. Dr. Josef Bednář, kandidát advokacie v Kolíně. Dr. Josef Kochánek, advokát v Strážnici. Dr. Jarosl. Goll, c. k. univ. prof. v Praze. Okresní knihovna učitelská v Ivančicích. Josef Vávra, odborný učitel v Ivančicích.

Přispívající členové (seřadění dle míst — roční příspěvek 2 zl. r. č.):

Bludov: B. Krobot, učitel.

Boskovice: Frant. Jarušek, naučitel. Knihovna sboru učitelského chlapecké školy. Karel Krátký, inšpektor panství. Vilém Pelikán, hraběcí tajemník. Pí. A. Pospíšilová, hostinská. Ferd. Prchal, učitel.

Brno: Fr. Bátěk, c. k. okr. inšpektor a professor gymnasialní. Rudolf Bezděk, bohoslovec. C. k. český ústav ku vzdělání učitelek v Brně. Dr. Em. Dluhoš, kand. advokacie. Ignác Drašar, bohoslovec. R. Dvořák, prof. na c. k. čes. gymnasiu. Josef Filípek, professor na c k. české vyšší reální škole. Frant. Hlavička, bohoslovec. Felix Krulla, zemský official. Ant. Lojka, bohoslovec. Fr. Ruprecht, kons. rada a c. k. professor. Josef Šilhan, bohoslovec. Karel Tiray, bohoslovec. Vinc. Vidlák, c. k. vrchní finanční komisař. Engelbert Winter, c. k. voj. vrchní účetní rada na odpoč. Christian Žáček, obchodník.

Budapešť: Dr. Sam. Czambel.

Bydžov Nový: D. Seidl, c. k. professor gymn.

Bystřice Velká: Josef Olšina, kooperator.

Byteš: MDr. Josef Šebek, panský a obvodní lékař.

Cotkytl: Josef Klemš, farář.

Dačice: Ant. Matějíček, kooperator.

Fryšták: Občanská záložna.

Habrovany: Al. Valenta, naučitel.

Halenkov: Ant. Matura, učitel.

Holešov: Cyrill Janák, odborný učitel. Čtenářský spolek. Dr. Josef Daněk, lékař. Dr. Fr. Kadlec. Josef Papežík, odborný učitel. Ed. Peck, učitel. Eugen Polívka, odborný učitel.

Horka: Eduard Buchlovský, farář.

Hradec Jindřichův: P. Karták, c. k. gymn. professor.

Hustopeč: Dr. Josef Barta, c. k. soudní adjunkt. Dr. Otmar Scholz, advokát.

Chrudim: Fr. Sobek, c. k. gymn. professor.

Jemnice: Vilém Augusta, měšťan. Frant. Benda, krejčovský mistr. V. Beneš, lesnický adjunkt. R. Císař, obchodník. Karel Čech, administrator. Th. Hosák, národní učitel. Josef Kleveta, c. k. listovní. Frant. Mésl, hospodářský adjunkt. Josef Wolf, lékař.

Jihlava: Nepomuk Králík, děkan a farář. Dr. Karel Krška, c. k. auskultant. Ferd. Pitter, majitel parního mlýna. Dr. Frant. Scheichl,

advokát. Ladislav Siegl, kooperator. Spolek pro zakládání knihovny pro lid v Jihlavě a okolí. Isidor Zahradník, kooperator. Method Zavoral, kaplan.

Ivančice: Josef Bartoň, učitel. Franť. Benda, katecheta. Antonín Coufalík, učitel. Sl. Marie Dittrichová, učitelka. Alois Dundáček, kaplan. Frant. Dundáček, děkan a farář. Frant. Havlíček, učitel. Frant. Charvát, ředitel a c. k. okr. inšpektor. Sl. Leopolda Kočí, učitelka. Otakar Sadovský, odborný učitel. August Senz, kaplan. Med. Dr. Fr. Seykora, městský a obvodní lékař. Josef Vacek, učitel. Ženská vzdělávací jednota „Vesna".

Kdousov: Karel Florian, kooperator.

Konice: Josef Kadlíček, kaplan.

Koryčany: Josef Obdržálek, učitel.

Kralice: Národní škola.

Kroměříž: Jan Barnet, studující na c. k. čes. gymn. Vl. Kampf, studující na c. k. čes. gymn. Fr. Očadlík, studující na c. k. čes. gymnasiu. Frant. Skopal, studující na c. k. č. gymn. Josef Sloupský, c. k. gymn. professor.

Kunštát: Dr. Jar. Hladík, advokát.

Kyjov: Dr. Moric Deutsch, advokát. Mik. Fischera, kaplan. Dr. Sev. Joklík, lékař. Dr. Karel Kozánek, advokát. Arnošt Lampart, učitel. Antonín Novotný, sládek.

Lesnice: K. Janů, učitel.

Meziříčí Velké: Josef Faita, odborný učitel. E. Hejduk, odborný učitel. MDr. V. Kafka, lékař. Dr. Val. Kallab, advokát. Josef Podhorný, správce měšťanské školy. Josef Roček, ředitel kůru. Vlad. Staller, katech.

Mohelno: J. Brůža, učitel.

Náklo: Dom. Adamec, kooperator.

Náměšť u Brna: Med. Dr. Frant. Dreuschuch, lékař. Moric Holánek, učitel. Josef Trubáček, řídící učitel.

Napajedla: Ignác Sauer, farář. Okresní učitelská jednota.

Olomouc: Česká beseda. Josef Vyvlečka, vikář.

Opava: P. Alois Vysoudil, kooperator. P. Roger Zatloukal, kooperator.

Ostrava Mor.: JUC. Frant. Hradečný, kand. advokacie. Josef Hybner, báňský nadinženýr. Frant. Letovský, obchodník. Ferd. Tichý, účetní.

Osvětimany: Frant. Podivínský, kooperator. A. Šimek, farář.

Podbřezice: Václav Zavadil, učitel.

Pozořice: Tomáš Žalud, naddučitel.

Praha: Akademický čtenářský spolek. C. k. akademické gymnasium. Dr. Jar. Čelakovský, c. k. universitní professor. Družstvo Arnošta z Pardubic. Dr. Tomáš Král, c. k. pluk. lékař. Historický kroužek družstva „Vlasť". J. Démal, právník. Al. Němec, právník. I. J. Řehák, professor na c. k. reální škole v Ječné ulici.

Přerov: Frant. Bayer, odborný učitel. Měšťanská škola. V Vlasák, ředitel c. k. odborné školy strojnické.

Příbor: Ignác Adam. Boh. Bordovský. Jos. Dubový. Lad Hudeček. Ant. Kadlčík. Ignác Kadlčík. Fr. Knězek. Boh. Koláček.

K. Kotík. J. Kranich. J. Křenovský. J. Langášek. Fr. Lužný. St. Marák. Jos. Martiník. Měšťanská škola. Jiří Mezírka. H. Minář. Josef Pýrek. R. Rumler. Fr. Ryšavý. J. Smička. J. Vitásek.

Prostějov: Karel Beneš, professor na č. zemské reálce. Jan Gefing, okresní cestmistr. Fr. Koželuha, professor na č. zemské reálce. Leopold Sach, professor na č. zemské reálce. Václav Spitzner, professor na č. zemské reálce.

Rosice: Ant. Bryša, kovář. Vl. Foustka, lesní účetní. Matěj Mertens, učitel. Václav Oharek, učitel. Jak. Rozendorf, kaplan. Jan Světlík, stavitel. Hynek Světlík, stavitel. Frant. Šín, učitel.

Rousinov Nový: Jan Růžička, řídící učitel.

Slavikovice: Karel Kalina, řídící učitel.

Studená (Čechy): Jan Valchář, učitel.

Svitávka: Vinc. Grézl, kaplan.

Tábor: Aug. Sedláček, c. k. gymn. professor.

Vážany K.: A. Placher, nadučitel.

Velká: Jan Malota, kooperator.

Veselí: Čtenářsko-pěvecký spolek Svatopluk. Jan Jančík, kooperator.

Vícenice: J. Štoudek, nadučitel.

Vídeň: Jan Mezník, administrator časopisu „Landwirtschaftliche Zeitung".

Vsetín: Karel Bubela, obchodník a zemský poslanec

Znojmo: Jaroslav Palliardi, kandidát notářství.

Oprava.

V seznamu členském za rok 1890, uveřejněném v I. sešitě „Časopisu", omylem vynecháni byli z přispívajících členů p. t. pánové: Ferdinand Naržný, c. k. soudní adjunkt ve Vyškově. Spolek českých učitelů města Brna. Frant. Vitásek, professor na zemské realní škole v Prostějově a dp. Jiří Černý, kaplan ve Val. Meziříčí.

Mezi činnými členy čti místo Kadlčák Jan, farář v Moravičanech: Kadláček Jan.

Mezi přispívajícími členy místo Kašpar Jan, kaplan na dómě v Brně: Kašpar Josef. Místo Sašecí Bohumír, c. k. soudní adjunkt v Litovli: Šašecí Bohumír. Místo Siřiště Frant., technický příručí cukrovaru v Litovli: Jiřiště Frant.

Všech členů Matice Moravské v polovici měsíce března r. 1891 jest 965.

Oprava. Na stránce 103, řádek 3. z dola čti křesťanem místo křenemsťa.

Za *redakci* odpovídá *Dr. Frant. Kameníček.* — Tisk mor. akc. knihtiskárny.
Nákladem Matice Moravské.

O domácím lékařství lidu moravského.

Napsal František Bartoš.

(Pokračování.)

2. Vřed (břed).

Nemocná Valaška měla „łámaní v kosťách, ščípaní v hłavě, dření v nohách, moření v břuše, kłání v boku, bolení u srdce, tłučení při dolinku, łúpaní v křížoch". To všecko dohromady jmenuje se „bředisko". Bředů je třikrát devět: zjavný (padoucí nemoc), tajný (nemocný leží bez sebe), sačený (táhne člověka), tracený (přebíhá tělem), lámaný (trhání), modrý, krúcený, zajeděný, zapitý, zaspaný, zalekaný, zahněvaný (z jídla — hněvu pošlý), úmorný n. morný a j. Koho chytnou křeče, padoucí nemoc, toho vřed „zaťáł", „zaťáł na zjavo", „zatajił". „Na Horňákoch" padoucí nemoci říkají „ohava" n. „neščastí".

Nejčastější je vřed „zalekaný", kterýž dostane z leku, proto potřebí obrniti se proti leku, a dostane-li ho, zničiti jeho účinky. U dítěte na západní Moravě říkají tomuto vředu „ouděs".

Když se dítě ulekne, někdo vezme dvojí modlitební knížky, obejde třikrát kolébku a bouchne knížkami po každé dítěti nad hlavičkou. Má-li dítě ouděs, lekne se a pozbude ho, pakli ho nemá, neprobudí se bouchnutím (Dačice). Polekalo li se dítě člověka, ustřihne se mu kousek vlasův, a dítě se jimi podkuřuje; oškvarek z nich se rozmělní s vodou a dá se dítěti vypiti. Totéž se dělá s chlupy zvířete, jehož se dítě polekalo (Vsetín). Polekalo-li se dítě nějakého udeření na dřevo, na př. když se pobíjí putna, naškrabe se toho dřeva, a dítě se tím podkuřuje z dolu na vrch (Klobúky). Na Frenštátsku, když se dítě poleká, naškrabou s devíti prahů třísek, k tomu přiberou vosí hnízdo, cibule, křenu, česneku,

„z celého krámu“ (všeho koření) a vlasy nebo chlupy s toho, čeho se polekalo; dítě se položí na plachtu a tím se nakouří.

Když dítě upadne, na které místo padne, odtud urýpne se kousek země, kamene, dřeva, co vůbec na tom místě jest; to se uvaří, přecedí a dá dítěti vypiti od ouděsu (Dačice).

Neví-li se, čeho se dítě uleklo, leje se nad ním olovo, dle jehož podoby potom se hádá (Valašsko). Nebo naškrabe se se všech prahů dřeva a všem domácím pozustřihuje se vlasů. Polovicí toho dítě se nakouří, polovice se spálí, a popel dá se dítěti vypiti (Vyzovice).

Lekne-li se kdo koho, ať dýchne naň třikrát, koho se polekal (Vsetín), nebo si polekaný odmočí a třikráte si dýchne za ňádra (N. Město). Na Valaších umyje se polekaný „střílanou vodou“, t. j. vodou, do níž se střelilo.

Kdo se chce státi nelekavým, ať si zašije do šatu čertího trusu (assa foetida). Dítěti, aby se nelekalo, uvazují na krk nebo zašijou do šatků liščí jazyk (Žďár).

Když dítě zatne vřed (psotník, božec), roztrhnou na něm košilku na poly a zakopou pod okap nebo pustí dolů vodou (Vsetín). Uřeže se křížem stola, zdi, všem domácím ustřihne se vlasů, k tomu se přidá zděšence a kadidla, a dítě se tím nakouří. Potom se vezme řimbaby, hromotřesku, routy, lobečku*), roztluče se kamenem o kámen, vycedí plátýnkem; šťávy se dá dítěti napiti a tře se jí na žilách (Tišnov).

Mimo to se psotník zažehnává: „Šel pan Ježiš Kristus, šel svou svatou cestou. Potkal jeho psotník. Ptal se ho Kristus Pán: Kam ty deš, psotníku? Já du do života tej a tej osoby (N. N.) maso jísti, krev píti, žíly trhati, kosti lámati; chuť k jídlu a k pití bráti a spaní mu odjímati. Řekl mu Kristus Pán: Já tobě přikazuji pod mým těžkým umučením, pod mým sv. z mrtvých vstáním, pod mým slavným na nebe vstoupením: odstup z života toho člověka (N.), neměj k němu moci ve dne ani v noci, ze srdce, z těch žil i plic odejdi pryč.“ Při tom se plínkou zpod dítěte uškubnutou dítě stírá (Dačice).

Od padoucí nemoci verbinu na víně vař a na štítrobu pí, též ku počestnosti nejsvětější Trojice tři otčenáše a tři zdrávasy se pomodli, a ten den na tebe nemoc nepřijde (Telč). Naškrab jeleního

*) Lobeček roste v zahradách, je vysoký, má velké květy do hněda, velmi smrdí. Od bředu vůbec všecky zeliny, které smrdí.

parohu a pij s vodou. Živému kohoutu vyřízni prostřední dva zuby na hřebeni, z toho tři kapky krve na chléb vytlač a sněz (Ždánice). Na sv. Jana Křitele o $^3/_4$12—12 hod. vykop hořký lopoun, pod ním najdeš uhlí, to uhlí na drobno potluč, a když cítíš, že na tě vřed jde, vypij s vodou (Vsetín). Když vřed člověka trhá, seslečou s něho košili (s ženské rukávce), přetrhnou ji na poly a hodí na kalenici, s každé strany polovici; ptáci prý roznesou nemoc po světě. Také se pokládá na nemocného košile ze zabitého.

I vystaveným oknem pomáhá se od vředu. Je-li vřed (křeče) v pravé straně, položí se pravá polovice okna na nemocného, sice levá. Je-li vřed v pravé ruce a v levé noze, položí se okno na příč (Lanžot).

Od padoucí nem ci je také papírová míra délky a tloušťky těla, na ni napíše nemocný své jméno a léta, dá to do hrobu k mrtvému tělu a zakope. Nebo: Nemocnému se ušije košile před úplňkem, bez knoflíků. Když ho vřed bere, obleče ji nemocný a zapne se mu pod krkem špendlíkem. V záchvatu pak vytáhne někdo zuby onen špendlík a v prstech mu ho nad hlavou zlomí (Vsetín).

Na úsvitě v Boží hod velikonoční modlívají se venku klečíce na kameni: „Vítám tě Boží svatá velikonoc, odvrať od nás všecku zlou i padoucí nemoc!“

Hojně jest také zaříkaček neb zažehnávaček, jmenovitě na Valašsku, jimiž se vředy zažehnávají:

1. Ve jmeno Pána Ježiše ukřižovaného, ve jmeno Boha Otce i Syna i Ducha svatého. Amen. O Pane Ježiši Kriste, račiž mi býti na svatéj pomoci, když Ty započneš, a já s Tebou, s Tvou svatou pomocí dokonám. Dobrá hodina byla, když se ráčil Pán Ježiš počíti, ještě platnější, když se ráčil naroditi, ještě platnější, když ráčil na dřevě kříže umříti a nás hříšné vykoupiti, ještě platnější, když ráčil z mrtvých vstáti a na nebesa vstoupiti. Tak žádám, aby byla dobrá a požehnaná, když já ne svou mocí, ale s Pána Ježiše dopomocí budu všecko zlé zažehnávati, řka křtěnému a jmenovanému N. N.: Dvanásti tebe vřede vředoucí, tebe vřede tvrdý, devaterý, vřede zameškalý, zajezený a zapilý, z tvrdého snu aneb z úrazu a leku, z vědomých i nevědomých věcí, z čehož se koliv tomuto křtěnému jmenovanému (N. N.) zbouřil, — já tebe vyžehnávám ne svou mocí, než Kristovou dopomocí, a odsílám tě na pusté hory, do tvrdého skalí, tam tvá hostina má býti, abys ty tomuto křesťanu

pokoj dal, a jeho víc nelomcoval, netrudil a nehubil; tak abys se utišil a upokojil a stanul, jak stanulo slunce, až Jozue nad nepřátely zvítězil; tak abys stanul, jak stanula voda v Jordáně, když sv. Jan Pána Ježiše křtil. Přestaň, vřede, tak jako přestalo rostení kamení, když Pán Ježiš na nebe vstoupil K tomu mi dopomáhej Bůh Otec, Bůh Syn, Bůh Duch svatý. Amen.

2. Zažehnávám tebe, vřede tři devaterný, vřede zameškalý, zastaralý, já tebe vyžehnávám ne svou mocí, s Pána Ježiše dopomocí z tohoto křtěného a jmenovaného (N. N.); vyžehnávám tě ze všech údů jeho, jakožkoli zameškaný a zapilý; tebe, vřede potajný, vřede třesoucí, vřede horký, vřede chladný, vřede červený, vřede žlutý, vřede sinatý, vřede vodnatý, vřede bílý, vřede bledý, vřede tvrdý, vřede měkký, vřede nátkovitý, — z čeho se koli zbouřil: z větru, ze sna, z vidění, z leknutí, z mužského nebo ženskéj, z koňa, z krávy, z ovce, z koze, svině, z obludy, z myšlení, z nemoci, z úrazu, z kočky, ze psa, z jídla, z pití, z vody a z jiných věcí vědomých i nevědomých, — vyžehnávám tebe ze křtěného a jmenovaného N. N., z jeho hlavy, vlasů, z očí, z uší, ze škraní, ze zubů, z jásen, z rukou, z kostí, z pahnostů, z pásu, ze srdce, z plíc, z lehčin, ze střev, ze žil, ze stavů, z těla, z nádoby*), z noh, z kolen, z lýtek, z podešví, ze všeckých údů, v nichž jsi ty byl, vřede tvrdý, devaterý, zameškalý a zastaralý v tomto křesťanu nemocném N. N., — tak abys se rozchodil a rozvíjal, jak se rozchodili větrové a divové, tak jako Panna Maria Pána Ježiše povíjala a rozvíjala, — abys stanul vřede trojdevaterý, zameškalý a zastaralý, jako stanulo rudé moře, když naň Mojžiš holí udeřil, pokuď lid israelský prezeň nepřešel, — ty vřede tvrdý, devaterý přestaň a zastav se, tak jako se zastavilo slunce k modlitbě Jozue, až nad nepřátely zvítězil; přestaň, vřede, jakýkoli jmenován býti můžeš, tak jako řeka Jordánská, až sv. Jan Pána Ježiše pokřtil; tak abys vřede trojdevaterý stanul, jako přestalo růsti kamení skrze Pána Ježiše Krista na nebe vstoupení. K tomu mi dopomáhej B. O., B. S., B. D. sv. Amen.

3. Pane Ježiši Kriste, račiž mi to dáti a mou žádosť naplniti a mně a jemu (a jí) milostivě hříchy odpustiti. O Pane Ježiši Kriste, račiž mi to dáti, šťastně začíti, šťastně dokonati a tu šťastnou a platnou hodinu dáti. O Pane Ježiši Kriste, račiž mi býti na po-

*) přirození.

moci se svými anděly, když já budu ukládati trojdevaterý vřed tomuto člověku nemocnému N. N., když budu ukládati vřed morný, vřed třesoucí, vřed úmorný, z hornosti, ze žalosti, z myšlení, ze sna, z lítosti, jakéžkoli v tomto člověku nemocném rozmnožené byly, a jakéžkoli kdy od Pána Ježiše Krista uložené a uspokojené byly. Tak já to nečiním svou mocí, než s Pána Ježiše dopomocí a pro blahoslavenou Trojicu svatou, Boha Otce Boha Syna, Boha Ducha svatého, na věky požehnaného. Amen. Skrze Hospodina Boha všemohoucího a jméno jeho svaté, na věky požehnané. Amen. — Jiné zaříkačky viz „Lid a národ“ I. str. 200, II. str. 173.

Za zvláštní druh „vředu“ počítají někde také šílenosť. Blázní-li člověk a žádný lék již nepomáhá, chytni černou slepici bez nejmenší skvrny, rozřízni ji a skoro ještě živou bláznu na hlavu naraz (Klobouky).

3. Koltún (koldún), skřítek.

Koltún, někde skřítek, ve Slezsku i vylkodłak zvaný (plica polonica) jest chorobné splichtění a splstění vlasů. Lid pokládá koltúna ve vlasích za odvodiče rozmanitých jiných neduhů, zvláště „vředů“; proto se koltún nesmí ustřihnouti, nýbrž má se vyčkati, až sám odpadne. „Dyby si od něho pomáhal, zbiło by střeva, v kosťách by łomiło“ atd., slovem, koltún rozešel by se celým tělem jakožto „vřed“, s nímž se v tomto smysle stotožňuje. Rožnovjanka, jež takového koltúna v těle měla, takto líčila jeho povahu: „Co je do týdňa šest dní a šest nocí, od večera do rána ňa tak deň osvítił (t. j. ani oka nezamhouřila). Udělał sa červený flíček, ruky zvihnúť nedało. Dali ně zelin, po nich vzáł ňa spánek. Napiła sem sa jich tři razy. Potom začało lítať popod kožú, tam sem mastiła, a vřed přestáł.“

Koltún je „paskudný“ (bažný, mlsný), má chuti rozmanité, tu na bělku (housku), tu na maso, na ovoce a j., a když mu po vůli nebude, trhá kosti a střeva, působí horko a zimu a p., t. j. stává se vředem. Proto ve Slezsku jej obkládají koudelí a posýpají cukrem, „bo un je paskudny.“ Odtud koltún znamená tolik co neodolatelná chuť, laskominy: „Mam velkeho kołtuna na kołače.“

Koltúna se nezbaví leda přenesením na jiného. Na Frenštátsku vyvrtají díru do stromu a do ní koltúna s nějakým penízem zatlukou klínem. U Frýdka v háji „u zdravé vody“ na stromech visívá hojně koltúnů se čtverkou nebo šestkou. Kdo se zhlídne

penízi a koltúna sdělá, dostane ho, a na původního majetníka už nepřijde.

Protože tedy koltúnem ve vlasích se odvozují z těla zlé vředy a jiné neduhy, způsobují si ho lidé často sami schválně a uměle. Když má hostec v očích, nalepí si vosku z paškálu nebo z hromičky do tyla. Udělá se koltún, a hostec přestane. Koltún se nesmí ustřihnouti, až sám pomine (Vsetín).

Kdo má tak řečenou „pantasiu“, bolení hlavy a tesknosť, nadělá si na hlavě svítkův a voskem zapečetí. Splstěné takto vlasy vyrůstají, vyplchají a znovu podrůstají, až má konečně celou hlavu samý škut spletený. (Od Hostýna.) Na Rožnovsku vplétají si za tím účelem do vlasů vlnu z černé ovce slepenou paškálem.

Kelecká lékařka takto popisovala hojení vředu umělým koltúnem: Skřítek pochodí jako krč nebo vřed z krve, z lítosti, žalu, hněvu a zlosti, rozchodí se po celém těle, zvláště působí závrať, horkosť a zimu a nedá se vyléčiti žádným lékem leč flastrem z odkapků svěceného paškálu a čistého medu, z plástů vyteklého. To oboje smísí se v tístko a ve způsobě kříže vlepí se v týle do vlasů. Po žilách stěhuje se krč na místo, kde je vosk s medem přilepen a stane se neškodným, protože ve vlasích bolestí působiti nemůže.

Někde říkají skřítek vlasům nad čelem jako vylíznutým, jak mivají někdy malí chlapci. Takoví chlapci prý bývají zdrávi a chytří, ale „pustí“ (rozpustilí). Ve Slezsku a na Valaších tomuto skřítku říkají suchý vlk. Žertem zažehnávají ho takto: „A ty suchy vylku, něškuď temu synku ve brojeni (v dovádění), ve skakani, hop, hop, hop!“ Nebo: „V tejto ščici štyřé vlci, pátá liška tovaryška, fuk do míška!“

4. Nádcha.

Nádcha (mor. nátka) jest souborným názvem několika nemocí. I jest nátka sedmdesátera sedmera: chodivá — chodí po těle, sleze celé tělo a nemůže se nikde složit — lámavá, trhavá, píchavá, žlutá, bílá, černá, zhnilá, krevní a žilní a j.

Nátky si představuje lid jako zosobněné zlé bytosti, kteréž v noci obcházejí domy, volají a tlukou na dvéře. Kdo se první ozve nebo jde otevřít, dostane ji.

Ve Slezsku nátku nepokládají za tak zlou, neboť prý devateru nemoc odhání.

V některých krajinách chovají v jizbě morčata (čuňky), ježto prý nátku z nemocného odvádějí.

Když má člověk nátku nebo bolení zubův, ať si rozčeše na veliký pátek vlasy a výčeskem se nakouří (Telnice).

Také se ovšem nátka zažehnává: Pane Bože, rač pomáhat, co budem počínat ve jménu Pána Ježíše Krista ukřižovanyho. Nátko, nátko, nátko lámavá, trhavá, chodivá, píchavá, žlutá, bílá, černá, zhnilá, krevní a žilní, nech tohoto těla pokud nesčítáš písek v moři, listí na stromech, v lesích pařezy, a nevytáháš všechen mech, tak tohoto těla nech. K tomu mi dopomáhej" atd. (Dačice).

Ve jménu Boha Otce i Syna i Ducha svatého. Pán Bůh všemohoucí napřed, já za ním. Nádcho žehnám tě z hlavy, z očí, z uší, z nosa, z mozku, z huby, z rukou, z nohou, z kostí, z krve, ze žil, z břicha, ze zubů sedumdesateru sedmeru: štíplavou, pálivou, škubavou, třaslavou, svrablavou, strupovitou, vředovitou, lámavou, studenou, horkou; dej pokoj tomuto N. N., dokud nespočítáš písek v moři, hvězdy na nebi, šlápěje na zemi, listí na stromech, pařízky v lesích. K tomu mi dopomáhej" atd.

Zaklínám tě, růžovnice kosnice, do dřeva stojatého, do dubu vysokého i ležatého, tam sebou mlať a třískej a tejto osobě (tomu člověku-mužskému) pokoj dej. Potom se pomodlí otčenáš (bez zdrávasu) a Věřím. — Jinou zažehnávku viz „Lid a národ" I. 203.

5. Střîly.

Stříly známy jsou hlavně na západní Moravě. Jeví se silným hučením v hlavě a bolením zubů. Vezmou se dva hrnce; do jednoho se naleje vody, do druhého se nasype žejdlík ovsa. Nemocnému postaví se na hlavu prázdná mísa. Nad misou přelévá se voda s ovsem z hrnka do hrnka, tak aby se šustot na míse rozléhal, o níž se také hrnky několikráte zavadí. Co se to vše děje, říká se modlitba ku hlavě Pána Ježíše trním zbodané.

Nebo: Na prázdnou mísu položí se křížem nůž s vidličkami, na ně položí nemocný levé ucho, potom se leje voda přes hlavu nemocného a říká dotčená modlitba (od Brna).

Na Dačicku postaví nemocnému na hlavu mísu, na mísu položí křížem nůž a nůžky, na to se položí koště, přes ně leje se na mísu voda a potom pod koště do vody sype oves. Zatím se říká: „Chodili střelci, střelice po horách, po krajinách. Potkala je

sv. Apolena, ta se jich tázala: „Střelci, střelice, kam dete?“ „My jdem k N. N. mozek jísti, krev píti, maso žráti, kosti lámati, chuť odjímati.“ Řekla jim sv. Apolena: „Střelci, střelice, vraťte se, tej osobě pokoj dejte!“ To vše se třikráte opakuje. Čím větší střily, tím více zrnek ovesných stojí ve vodě jako hřebíky. Potom se voda odcedí, polovic ovsů se spálí, polovic usuší a nemocný se tím nakuřuje.

Na Novoměstsku na mísu nalejí vody, nemocný nahne nad ní hlavu, a zažehnavač říká nad ním třikráte: „Střelo, střelo střeloucí jako voda hlučící, jste-li z vody, dite do vody, jste-li z větrů, dite do větrů, jste-li z leknutí, dite do leknutí. K tomu mi dopomáhej“ atd. Potom se hodí hrsť ovsa přes hlavu do vody. Na konec voda i s ovsem přes hlavu na střechu se vyleje.

Hodně „racionalisticky“ zní tato zaříkačka: „Stříly, milý stříly, z čeho jste se slily? Z náhlého jídla nebo pití? Zanechej toho, nebudeš jich míti.“

6. Souchoty. Úbytě.

Souchoty, suchá nemoc, souchotiny, úbytě, jest nemoc, „dyš je člověk chytlý na plúca a dlúho karhá“ (stůně). Souchoty jsou dvojí: obyčejné a koňské. Nemocný koňskými souchotami sklíčený má ustavičný hlad, mnoho jí, ale nejde mu to k duhu. U dětí těmto souchotám říkají „lakoty“. „Lakotné“ dítě strčí se do truhly a třikrát víkem přiklopí (Dačice). Souchoty dítě dostane, sní-li kočičí chlupy.

Když je dítě stíženo souchotami (úbytěmi), posadí se v jizbě na zem, začne se zametati, od vrchu ke dveřům, a dítě se pořád se smetím ke dveřům přesazuje, až se dostane i se smetím ven (od Zábřeha).

Na Valaších položí dítě uprostřed jizby, smetají všechno smetí ze všech koutů k němu, potom dítě i se smetím seberou do plachty a vyhodí na hnůj.

Na Frenštátsku jde někdo z domu, kde jest dítě nemocno, mezi 11. a 12. hodinou v noci na cizí pole a ukrade 9 „hlubuv přisadových“ (košťálů zelných). Tři se pokrájejí a uvaří, a ve vodě se dítě třikráte okoupe; potom ve druhých a ve třetích, v každých třikráte; voda se vyleje na místo, kudy se nechodí. Nebo: z devíti hrobův utrhne se o půlnoci trávy a uvaří se dítěti na koupel.

Na Brněnsku dají do vany do jednoho koutka soli, do druhého mouky, do třetího medu, do čtvrtého popelu. Vezme se skrojek z prvního pecniva, který se do peci sázel, a tímto skrojkem dotkne se křížem soli, popelu, mouky, medu. Potom se naleje do vany odvaru z devíti vršků, ulomených po jednom s devíti borových stromků, ze „souchoťové trávy" z konky*)" a čekanky. Když se vršky ulamují, čítá se: nejeden, nedva, netři . . . nedevět. V koupeli takto připraveném dítě se třikrát okoupe, a skrojkem dotýkaným tře se mu po zádečkách křížem, říkajíc: „Co holý kosti, aby bylo masa dosti." Potom se pomodlí pět otčenášův a zdrávasův a Věřím v Boha. Voda se pak vyleje ke plotu do chládku, kam slunce nedosvítí.

Ve Slezsku, vylévajíce vodu s koupele mezi ploty, říkají: „Hoj, suchoty mezi płoty, abyste nikomu neškodiły." Na Vyzovsku udělají v zemi tři důlky; jednomu dají jméno nemocného dítěte, druhý řeknou že jest pro psíka, třetí pro kočku. Jiný člověk, nevěda, komu který důlek jest určen, vezme dítě a položí je do některého důlka. Položí-li dítě do důlka psího neb kočičího, nepomůže žádné léčení. Uhodne-li s dítětem do pravého důlka, jde k hrnčíři ukrast nový hrnek, do hrnka vyptá v devíti staveních pomyjí, v nichž se dítě vykoupe, potom souchoty pominou.

V okolí brněnském připravují takto lázeň dítěti od souchot: Ve vodě uvaří se „šišvoří"**), spáteční úročník, svatojanské koření, žebříček, balšínek, vršky z devíti žlutých vrb a tráva za devatero zahradami natrhaná. Když zeliny uvrou, voda sleje se do vany, a do ní položí se dítě. Napřed ovlaží se dítěti tou vodou třikráte jazyk, potom se myje od pravého ramene počínajíc přes hlavičku dolů až k levé ruce, při čemž se třikráte po sobě říká: Ve jménu Pánu Ježíše Krista myju vás, kostečky, abyste byly zdravé všecky." Potom se modlí pět otčenášův a zdrávasů, Věřím v Boha, Zdrávas královno; při posledním „amen" vydělá se dítě z vody, zavine do plének, a když uschne, obleče do košilky. Voda se potom sleje zase do hrnce na ty zeliny, druhý a třetí den se toliko ohřeje, a tak lázeň ještě dvakráte způsobem dotčeným opakuje.

V pátek přede dnem nebo po slunci západu vezme se choré dítě a vede na hřbitov. Kosť, kterou napřed najdou, vezmou do

*) Souchoťová tráva roste na pastviskách a kvete žlutým kvítkem, konka modrým.

**) Šišvoří rostlina cizopasná, modrým květem kvetoucí, roste na vrbách.

bílého šátka pravou rukou a trou jí dítě od hlavičky dolů po zádech třikrát místem, říkajíce: „Milý ve kosti, déte mně na to dítě masa dosti; nedáte-li mně masa dosti, vemte si je k svý libosti.“ To se opakuje po tři pátky. Má-li dítě okřáti, třetí pátek jest mu lépe; sice spíše umře a netrápí se. (Jiné léčení souchot dětských viz „Lid a národ“ II. 174.)

Je-li dospělý člověk nemocen souchotinami, rozčesnou dubec od vršku až po kořen. Nemocnému svlekou košili z rukávův, ale nechají na těle. Potom se nemocný položí do rozštípnutého dubce a prosouká se jím hlavou ven. Košile se tímto protahováním s nemocného svleče a zůstane v dubci, až zhnije. Kdo by ji vzal, dostal by sám souchotiny (Valašsko).

Na Hodoňsku člověk souchotinami sklíčený jde do devíti domů na režnou (žitnou) mouku. Vstoupiv do stavení, nepozdraví, nepoprosí; řekne prostě: „Dejte ně trochu režné múky“. Když jí dostane, odejde, jak přišel, nepoděkovav. Potom si přinese z devíti studní vody, zamísí mouku a upeče koláč s velikou děrou uprostřed, na způsob kola. Tím koláčem se prosouká a zanese jej na křížné cesty, kdež jej psi snědí a tím souchoty z nemocného na sebe převedou.

Nebo vyptá si nemocný v hospodě týmž způsobem, t. j. neprose ani neděkuje, devaterého nápoje: vína, piva a rozmanitých kořalek. To všecko smíchá a vypije.

Nemocným dětem přinesou týmž způsobem z devíti domů režné mouky, uvaří z ní šišek (knedlí), v šišůvce (vodě s knedlíků) dítě vykoupou a šišky dají sežrati psovi, který pak dostane souchotiny a dítě okřeje.

Na Hranicku upekou mužskému černého kocoura, ženské kočku a dají sníst. Syrovou kůži nemocný nosí na prsou, dokud smrad snésti může.

7. Ujmy.

Nemá-li člověk délku stejnou se šířkou, měříc délku od hlavy po paty a šířku od konce prostředního prstu ke konci druhého prostředního prstu rozprostřených rukou, má ujmy. Ujmy jsou trojí: hlavní: hlava se rozestupuje, lebka bolí, a nemocný dostává závrať, — žaludkové: není chuti na jídlo, nemocný se třese na celém těle a jest ospalý, — a ujmy v celém těle: všecko tělo bolí, člověk je nevládný (Dačice).

Ujmy dostane, když se uběhne, ze zlosti a lítosti nebo z hltavého jídla.

Ujmy se vyměřují: Nemocný si lehne na zemi obličejem dolů a roztáhne ruce. Ujmařka s pomocnicí vyměřuje ho šňůrkou od hlavy dolů po patu pravé nohy, pak od konce prostředního prstu levé ruky ku konci téhož prstu ruky pravé. Jsou-li ruce delší, má nemocný ujmy, oč jsou delší, o to je má větší. Měření se opakuje třikráte v různé doby, při čemž se pokaždé počítá záporně: nejeden, nedva, netři . . . nedevět, a po každém vyměření nemocný žehná se mezi ramenoma slovy: „Měřím tě skrze játra, skrze plíce, skrze krev, skrze běh a skrze Pána Krista, ve jménu Boha Otce i Syna i Ducha svatého. Amen.“ Po třetím vyměření vezme se nemocný za ruku a řekne se mu: „Ve jménu Pána Ježíše, vstaň!“ Potom se dá na talíř nachystaný hlíny, které slunko neosvítilo, tedy na př. ve sklepě nakopané; do hlíny vytlačí se důlek, do důlku na dno položí se míra nemocného, by se pohřbila místo něho. Do hlíny naseje se trojího obilí „ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého“. Konečně ujmař vezme do levé ruky sklínku naplněnou „jordánkou“, do pravé lžíci, na niž jordánky třikráte naleje a nemocnému píti podá říkaje: „Pij toto víno pro své jatra a plíce.“ Co nemocný nevypije, tím se zavlaží semeno na talíři. Potom ujmař požehná ještě talíř „ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého“ a pak i nemocného, dotýkaje se jeho rukou a hlavy. Vzejde-li obilí a má na sobě krůpěje, nemocný okřeje, neboť krůpějemi těmi nemoc odchází. Talíř se potom hodí přes kalenici, a ujmy pominou (Líšeň).

Na Dačicku zažehnávají ujmy takto: „Ujmy, z čeho jste se počaly, z vody, z větru, ze zlosti nebo lítosti, z práce, z unavení, z jídla nebo pití, já vás zaháním na vrchy, na skaly, na moře. Tam jsou tři studnice, v jedny voda, v druhy víno, v třetí krev. Tam se máchejte, ceplichejte a tomuto tělu pokoj dejte.“

Ukládajíc ujmy dětské, ujmařka jde s hrnkem k tekuté vodě. Třikráte nabere vody a pokaždé jí „chlemtne“ říkajíc: „Vodo, vodo, vodice, sv. Jana křtitelnice! Přicházím já k tobě dnes, chlemtám tě jako pes. Nejsem pes, ale chcu, abys našemu Jozefku sejmula (t. vodo!) ujmy dnes. Jste-li ujmy, povězte, našeho Jozefka netrapte, jeho kosti, jeho žile a jeho krev nejezte“ (N. Město).

(Příště ostatek.)

O starodávném rozdělení Moravy na kraje.

Píše Aug. Sedláček.

(Pokračování.)

O rozsáhlosti kraje Olomouckého máme tyto zprávy: V základním listu kláštera Hradišťského (1078) vydaném od knížete Oty, připomínají se některé vesnice, ale bez udání kraje, kterýž tu brán jako knížectví, poněvadž se i Úsobrno i Břeclav i Hradec Opavský připomínají (Reg. I. 69). Ale ovšem lze odtud odvoditi, že Ota držel celou východní Moravu i s Opavskem; a že pro všechny tyto krajiny byl zemský úřad v Olomouci, následuje ze srovnání s jinými zprávami. R. 1213 klade se do Olomoucka Prostějov, ležící v nevelikě vzdálenosti od Olomouce (Reg. I. 256) a r. 1222 Kladruby (Reg. I. 309). Měly-li by se tím rozuměti Kladruby u Valašského Meziříčí, svědčilo by to o tom, že se tu má mysliti Olomoucko v širším smyslu. Jako příslušenství hradu jmenují se r. 1223 Bukovany, Týnec a Klopotovice v okolí Olomouce (Reg. I. 310). Ves Doloplazy r. 1233 (Reg. I. 384) do Olomoucka položená, ať se klade k Olomouci neb ke Kojetínu, ležela vždy v kraji tom v užším smyslu. R. 1255 jest při právě zemském pře o les u Vážan a Kněhnic nedaleko Bozkovic, svědčící o tom, že se Olomoucko vztahovalo do těchto končin a že kraj Úsobrněnský právu Olomouckému podlehal, ačkoliv se Úsobrněnsko nedlouho potom připomíná. Z jiného zápisu r. 1286 (Reg. II. 592) jde na jevo, že patřily k Olomoucku Těšetice, o nichž platí totéž, co jsme řekli o Doloplazích. Za vyzdvižení desk zemských vztahovalo se Olomoucko také na Přerovsko a Břeclavsko, obsahujíc celou východní Moravu tak, jako někdy knížectví Olomoucké. Příčina toho je ta, že Přerovsko již dávno před tím podlehalo úřadu Olomouckému, když úřad zemský ve Bzenci sveden na menší úřad.

V 12. a 13. století bývá řeč o kraji Úsobrněnském. Úsobrno jest nyní ves u Jevíčka, ale za starodávných dob tu býval hrad zeměpanský. Poprvé se připomíná r. 1078, ale jen jako dvorec (Reg. I. 69). Od té doby připomíná se Úsobrno několikráte, vždy jako větší osada, avšak nikdy se tu nejmenuje nějaký úředník. Nicméně z toho, že se kraj připomíná, dlužno souditi, že tu byla poprava (snad i menší úřad), který po spuštění Úsobrna přenesen byl na nějaké jiné místo.

Do téhož kraje klade se r. 1228 ves Skalice, ležící blíže Bozkovic, v listu r. 1240—1250 Svitavy (Reg. I. 465—466) a konečně r. 1258 újezd Sebranický (Reg. II. 71), co vše ukazuje jen na nevelkou krajinu u Bozkovic, Jevíčka a Mor. Třebové. Že pak krajina u Bozkovic r. 1255 k právu Olomouckému patřila, bylo již doloženo. Poprava z Úsobrna přenesena byla snad na nějaký hrad v okolí Jevíčka. Známe tam dva hrady. R. 1386 daroval markrabě Prokop Ješkovi Puškovi z Kunštatu hrad Plankenberk u Jevíčka a r. 1401 daroval týž markrabě Janovi z Bozkovic „náš hrad Hrádek u Jevíčky“ (Arch. Třeboň.).

Pro krajinu severně od Olomouce bývala od starodávna poprava v Uničově. R. 1213 napomínal markrabě Vladislav Protivu, purkrabí (praefectum) Uničovského, aby fojtu nepřekážel v mýcení lesa. S týmž Protivou neb Protivenem setkáváme se pak v pamětech do r. 1215 (Reg. I. 254, 263). Poněvadž se tehda Uničov vysazoval německým právem, možná, že úřad zeměpanský přenesen byl na blízký hrad Úsov, který měli v zástavě okolo r. 1260 a 1269 páni ze Svábenic. Ale brzo navrácen jest zase v majetek královský a byl r. 1276 sídlem Vlčka, královského lovčího (Reg. II. 429). Konečně byl zastaven Jaroslavovi a Albertovi, bratřím ze Šternberka, a r. 1343 dán v léno (Reg. IV. 508). Roku 1366 jest zase v držení zeměpanském (C. d. M. IX. 324), ale později byl opět a opět zastavován.

Blízko Jivové na vrchu Tepenci založen byl roku 1340 hrad od markraběte Karla, aby tu mohl usaditi popravu a menší úřad (Reg. IV. 312). Stalo-li se tak — a stalo se zajisté, protože pro pouhou kratochvíli nebyly zakládány hrady na holém kopci bez vesnic a popluží — trvala tu asi poprava i za následujících markrabí, kdy se Tepenec vyskytuje pod názvem Karlsburk jako zboží markrabské, ač mu měl dán býti název Twingenberg podle nějakého lucemburského hradu.

Prostějov klade se r. 1213 výslovně do kraje Olomouckého (Reg. I. 256), ale přece se připomíná r. 1255 „Štěpán“, který má úřad (beneficium) v Prostějově (Reg. II. 25). V čem ten úřad záležel, nevíme; avšak je pravda, že Štěpán vykonával na místě královně nějaká práva. Že Prostějov pořád zůstával zbožím královským, o tom nás poučuje zápis markrabí Karla, jímž zboží Prostějovské zastavil bratřím z Vranovic a jiné ještě osobě (Tadra, Summa Gerh. n. 201).

6. Kraj Přerovský.

Přerov byl znamenitou osadou již r. 1052, když tu plat zapsán byl kapitule Boleslavské. Prvním nám známým úředníkem Přerovským (nepřihlížíme-li k pověstným výpisům Monseovým) byl Smil, kmet a purkrabě, (Reg. I. 56), který daroval kostelu sv. Petra v Olomouci statek svůj „Lázníci" nynější Lázníky v okr. Hranickém (Reg. I. 56). Bezpochyby ležel také tento statek v Přerovsku. Nástupcem jeho byl r. 1174 Jaroš (Reg. I. 157). V l. 1213—1214 byl tu purkrabím Blud z Bludova, předek pánů Žerotínských. (Reg. I. 253, 257). Po něm následoval v l. 1222—1223 Ctibor (Reg. I. 307, 311). R. 1236 byl tu purkrabím Viktor, syn Bludův, pak následoval bratr jeho Oneš (ok. r. 1247) a po tomto zase r. 1251 syn jeho Blud, (Reg. I. 421, 465 466, 588—589) tak že byl úřad purkrabský v rodě tomto takořka dědičným. Od r. 1255 purkraboval tu Smil z Broumova, slavný předek pánův Kunštatských, jenž vyprosil r. 1256 obci Přerovské svobody (Reg. II. 25, 34). Smil se nazývá potom purkrabím Broumovským a jest v pamětech našich posledním purkrabím Přerovským.

Nikde není zmínky, že by byl na Přerovsku zemský úřad, ale byl tu menší úřad. R. 1234 připomíná se Heralt tamějším úředníkem (beneficiarius). I sudí Buzen, o němž jest řeč v téže paměti, patří tam snad také. (Reg. I. 397). R. 1255, purkrabí Smil sám seděl na soudu panském v Olomouci (Reg. II. 25), a r. 1279 nazývá se biskup Bruno vicedomem krajův Olomouckého a Přerovského (Reg. II. 517). Výslovně se připomínají r. 1294 „úředníci" (officiales et zudarii) Přerovští (Reg. II. 716) takovým spůsobem, jako se mluvívá o venkovských cudách. Pak se uvádí r. 1295 Předbor úředníkem nebo sudím (zudarius — Reg. II. 724). Od právomoci soudu zdejšího osvobozeni byli r. 1315 lidé kláštera Velehradského a r. 1336 kláštera Luckého (Reg III. 102, N. 115). Právo to nedlouho potom zaniklo, avšak hrad Přerovský připomíná se opět r. 1457 (Arch. č. VI. 502, VII. 572).

R. 1293 kladou se do Přerovska, Sukovice, Libosváry a Trnava, Bochoř, Újezd, Vlkoš a Moštěnice, vše v okolí Bystřice a Přerova (Reg. II. 692, 716), tak že z udajů těch nic o rozlehlosti kraje Přerovského souditi nelze. Nicméně možno tvrditi, že se kraj Přerovský vztahoval aspoň na poříčí Bečvy. Konečně dokládáme, že se r. 1248 připomíná Chyslinch, vladař Hulínský, (Reg. I. 557) avšak není známo, náležel-li Hulín k Přerovsku či ku Břeclavsku.

7. Kraj Opavský.

Kraj tento nazýval se od starodávna Holešickem a byl prvotně částí knížectví Olomouckého. Co se praví r. 1198 o újezdě Holešickém, nezasluhuje víry. První zmínka o kraji tom (Golasizch) činí se r. 1201 (Reg. I. 206). Potom se připomíná kraj tento r. 1213 s jinými kraji moravskými. (Reg. I. 255). Později se jen několikráte (až do r. 1241) kraj ten Holešickem nazývá (Viz Palackého děje I. b. na str. 437). Z toho jde na jevo, že kraj ten měl jméno po Holešicích na Opavě; ale již v nejstarších dobách nenacházíme zmínky o tamějších úřadech. Snaha po větší bezpečnosti vedla k tomu, že úřad popravy usazen byl na Hradci u Opavy. Tam sídlel od r. 1213 (Reg. I. 253) Vítek, (bezpochyby z rodu Vítkovcův), maje k ruce ozbrojené vladyky Litka, Sudka, Rochce a j., jak bývalo i na jiných hradech moravských. Vítek se připomíná jako purkrabě naposled r. 1224 (Reg. I. 304, 317). R. 1228 byl tu purkrabím Diviš (Reg. I. 345). Po něm následoval v l. 1234—1236 Vok Borutic, avšak vyskytuje se r. 1234 vedle něho purkrabím také Přibyslav, syn Prkošův (Reg. I. 397, 401, 421). Vysvětliti to lze jedině neshodou mezi datováním listův a skutečnou událostí. Domnívejme se tedy, že byl do r. 1234 purkrabím Přibyslav a od téhož roku Vok. R. 1240 byl na Hradci purkrabím Ratibor (Reg. I. 459). Z pozdějších purkrabí jest nám znám v l. 1256—1262 Jenec z Deblína (Reg. II. 34, 131).

Mezi tím vzrůstala Opava, a po ní se kraj ten nazýval od polovice 13. věku krajem Opavským. Opava stala se městem hrazeným, a byl tu usazen soud. Byl-li již dříve, nebo náleželo-li Opavsko v té příčině k Olomouci, není známo. Budislav, sudí Opavský, připomíná se v l. 1253—1256 (Reg. I. 617, II. 43), ano r. 1256 jest také řeč o Opavském sněmu a soudu asi takovém, jako bývávaly v Olomouci, v Brně a ve Znojmě. Ještě větší vážnosti nabyla Opava, když celý kraj propůjčen byl královně Kuně; neboť od té doby Opava, jsouc sídlem knížecím, byla také sídlem práva většího neb úřadu zemského. Za téže královny zaujímal první místo pořáde purkrabí Hradecký. Tak ku př. jmenuje se r. 1279 purkrabí Kuna, před komorníkem Protivenem (Reg. II. 516). Ještě znamenitějším byl Záviše z Falkenšteina, jenž psal se purkrabím na Hradci, a dvoru královnina se nespustil (Reg. II. 545). Ale v dobách pozdějších nebylo již na Hradci tak slavných purkrabí, nýbrž jen osoby stavu vladyckého.

Přední úřad zůstal v Opavě. Tu byl komorníkem r. 1283 Vok z Kravař (Reg. II. 556) a r. 1349 připomíná se Bořita z Heroltic komorníkem cudy Opavské (C. d. M. VII. 661). Rozumí se pak samo sebou, že tento soud zemský se udržel také za knížecí vlády Přemyslovcův. Kromě komorníka byli při témž úřadě takoví úředníci, jako v Olomouci. R. 1288 připomínají se Broum vladař královský, Mikulec úředník (sudarius), Jakub písař a Křížan místoúředník neb místosudí (Reg. II. 624). Uřad vladaře králova svědčí o tom, že některý z úředníků také měl svého vladaře, jako jsme viděli u Olomoucka.

Na Hradci, ač nedalekém od Opavy, zřízen byl ve století 13. také menší úřad. Zejména se připomínají r. 1288 (Reg. II. 624) kromě purkrabí Strachoty Miroslav úředník a Ondřej lantrychtář; r. 1320 pak tu byl purkrabím Přech (Reg. III. 236). Byly-li také nějaké úřady na hradu Cvilíně u Krnova, jenž býval před tím v držení pánův z Benešova, není známo; r. 1288 byl tu zeměpanským purkrabím Bohdal. O úřadech v Hlubčicích ani v Osoblaze není zmínky, (Palacký I. b. 439); lantrychtář Jarloch v Osoblaze byl úředníkem biskupovým, jenž byl vyňat z pravomocnosti cud.

O rozsáhlosti Opavska budiž připamatováno, co poznamenal Palacký (l. c. na str. 438) ze starších pamětí. Z pozdějších zpráv jest známo, že patřilo k Opavsku Fulnecko, kdežto okolí Oderské náleželo k Moravě, tak že Odra byla hranicí. Tak se objevuje Opavsko, ač již na několik držav rozdělené, v 15. věku. Ze starších dob máme o rozsáhlosti Opavska několik dokladů. R. 1218 klade se sem Bohdanov v okresu Benešovském (Reg. I. 278), roku 1220 pak nějaké příslušenství kláštera Velehradského (Reg. I. 293), r. 1234 ves Lenice (Reg. I. 406), r. 1238 újezd řečený Semislav (Reg. I. 432), r. 1240 újezd Krnovský (Reg. I. 458), r. 1263 a 1279 Hrobníky (Reg. II. 168, 500), r. 1265 Křenovice a Štěpánov (Reg. II. 1223) a r. 1274 Kocelov (Reg. II. 362.) Zajímavo je, že se nemluví r. 1279 o Ostravě, městě biskupském, tak jako by leželo ku př. v okraji Přerovském, nýbrž že jest za krajem Opavským na mezích Polska a Moravy (Font. r. Boh. II. 337). R. 1298 mluví se o Třebenovicích, Nové Cerekvi a Hlubčicích jako částech země Opavské (Reg. II. 769, 771). Vsi „Sukowicz“, Libosvary a Trnava kladou se r. 1293 do kraje Přerovského, ale praví se o nich, že náležely Mikuláši knížeti Opavskému jako příslušenství hradu Hradce (Reg.

II. 692). V nich poznáváme Žákovice a Libosvary ležící u Bystřice pod Hostýnem. Jest ovšem podivno, že nepatřily ty vsi ku př. k bližšímu hradu Přerovu; ale podobnou zvláštnost nacházíme i v Čechách u příslušenství hradů Zvíkova, Hluboké a Písku. Konečně budiž doloženo, že za Vácslava II. býval Albrecht ze Zdounek nejvyšším lovčím lesův nad Moravou, i těch, které náležely k hradu Hradci (Reg. III. 275).

8. Kraj Břeclavský.

Břeclav (Břetislav, Břetslav) připomíná se již r. 1052 mezi znamenitějšími místy na Moravě. R. 1201 (Reg. I 205) jmenuje se kraj Břeclavský poprvé, když se činí zmínka o Břetislavovi knížeti tohoto kraje. Markrabí Vladislav povýšil r. 1214 trhovou ves Bzenec na město a potvrdil mu právo Břeclavské (Reg. I. 257), odkud vychází na jevo, že obě osady vysazeny byly tehdá jako města po spůsobu západním. Potom držela Břeclavsko královna Konstancie. Táž v listu podezřelém a tuším také špatně datovaném, daruje klášteru Hradištskému v příčině zboží jeho touž svobodu, které požíval v Olomoucku. R. 1223 činí milosti městu Bzenci, ležícímu v kraji Břeclavském (Reg. I. 215, 311). Papež Řehoř potvrdil jí r. 1231 toto knížectví, totiž Břeclav, Kunovice, Hodonín i Bzenec, a r. 1235 se připomíná Slava soudcem jejím Břeclavským (Reg. I. 361, 410). Po královně Konstancii obdržel knížectví toto Oldřich, mladý kníže Korutanský. Listem r. 1237, daným dne 14. července, potvrdil županům, vladykám a všemu lidu kraje Břeclavského po obou stranách Moravy táž práva, jakých požívali obyvatelé kraje Brněnského (Reg. I. 428).

Jakožto knížectví s dvorem knížecím obdrželo Břeclavsko zemský úřad, kterýž sice se jmenuje úřadem kraje Břeclavského, jehož sídlem však bývaly Pravlov a Bzenec (Na Bzenci sídlel již kníže Oldřich). Jako první komorník úřadu zdejšího připomíná se Jarohněv (1247, Reg. I. 543–546), ač nemá-li se tu mysliti na komorníka dvorského. Výslovně se nazývá komorníkem kraje Břeclavského r. 1248 Sudomír z Horky (Reg. I. 557). R. 1255 nacházíme jej na sněmu panském v Olomouci (Reg. II. 25), z čehož lze souditi, že takových sněmů v kraji Břeclavském nebývalo a že šlechta zdejší se snad i dskami kraje Olomouckého řídila. Naposled se v témž úřadě r. 1264 vyskytuje (Reg. II. 125) Matouš z Černé hory; nepíše se již komorníkem kraje Břeclavského, nýbrž

komorníkem Pracovským (Reg. II. 591); rovněž Bohuslav z Pernšteina slove r. 1293 komorníkem kraje Pracovského (Reg. II. 688). Tak se i nazývá r. 1297 Soběrej z Hvězdlic (Reg. II. 760). Nedlouho potom úřad komornický byl zrušen.

Že první knížata a jich úředníci v Břeclavi sídleli, lze souditi odtud, že se po městě tom celý kraj nazýval. Ale již r. 1237 jeví se býti Bzenec důležitějším a Břeclav zanedbávána tak, že byla později i zastavena. R. 1271 nacházela se v zápisném držení Viléma z Hustopeče (Reg. II. 291). Na počátku 14. století držel Břeclav Arkléb z Bozkovic, od něhož ji koupili r. 1313 Štěpán a Alolt z Honnfelda, Němci a zapsali se králi Janovi, že mu konati budou služby manské, jako jiní páni moravští (Rkps. Roudnický). Od těchto Němců nabyl Břeclavě jiný Němec, Albrecht z Rauchenšteina. Když pak se týž dostal do zajetí krále Jana, slíbili Albrecht a Ota, knížata Rakouská (1336), že Břeclav z držení jeho vyvadí a králi Janovi odevzdají. Stalo-li se tak, nevíme; ale jisto jest, že Břeclav byla od té doby zbožím panským a záhy přidána ke kraji Brněnskému.

Jak již dotčeno, byly pak úřady dílem v Pracově, dílem v Bzenci. Purkrabí byl na Bzenci, cuda pak byla v Pracově. Vojtěch nazýval se r. 1255 sudím Břeclavským (Reg. II. 25). Později byli dvojí soudcové. Jako cudař Pracovský připomíná se r. 1297 Velislav z Dlouhé vsi (Reg. II. 760), r. 1317 zase se nazývá Velislav z Ořechova (týž?) cudařem kraje Pracovského (Reg. III. 152) R. 1320 již nebyl v tom úřadě, ale byl po něm cudařem Pracovským Mikuláš z Blišic (Reg. III. 318). Zajímavo jest, že se Velislav také někdy cudařem na Bzenci nazývá (Reg. III. 257). Z lantrychtářů znám jest Frydel r. 1297. Týž se píše v listu lantrychtářem Pracovským, ale na pečeti jeho vyryto jest „s. Friderici provincialis in bizencz" (Reg. II. 760). Týž popravce a jiní jeho nástupcové předsedali tedy soudu, který byl na hradě Bzenci, a přísedícími byli konšelé zemští, z nichž jeden Pardus z Šardic připomíná se r. 1320 (Reg. III. 257). Z práva tohoto soudu výslovně byli vyňati r. 1315 lidé na klášterství Velehradském a r. 1336 poddaní kláštera Luckého (Reg. III. 102, IV. 115). O zemském úřadě, který tu býval, není té doby již potuchy a zdá se, že pominul hned, když zrušen byl úřad komornický. V příčině tedy věcí, které patřily k úřadu zemskému, náležel kraj Břeclavský k úřadu Olomouckému. Podřízení to stalo se brzo po r. 1293; neboť za nového

vyzdvižení desk zemských nerozeznávají se již vklady obou krajin takovým spůsobem, jako spatřujeme při dskách Brněnských.

Na hradě Bzenci sídlívali také purkrabí ze stavu panského, z nichž poslední Jimram z Sádku připomíná se r. 1320 (Reg. III. 257). Hrad Bzenec zůstal potom důležitým hradem komorním. R. 1330 zapsáno bylo na něm věno Markéty Korutanské, manželky Janovy (Reg. III. 662), a za téhož markrabí i synův jeho býval přední pevností zemskou. Konec jeho znamenitosti značí zápis Zikmundův (1435. Arch. č. VII. 594), jímž se zapisuje Blažkovi z Borotína zbořený hrad Bzenec tak, aby již nebyl stavěn.

O rozsáhlosti kraje Břeclavského svědčí zejména to, co jsme pověděli svrchu k r. 1237 o jeho položení na obou stranách Moravy i seznam toho, co bylo dáno věnem královéKonstancii. Odtud ovšem jde na jevo, že kraj Břeclavský začínal někde u Podivína a táhl se při Moravě za Kunovice a Kyjov, kterýžto se r. 1233 také sem klade. Malý tento obvod z domyslu rozšiřujeme až po hory Vyzovské a hory Hříběcí. R. 1261 kladou se sem také vsi Prusy a Jiříkovec (Reg. II. 125); ale ani této ani oné nelze určiti. Prusy ukazují na Prušánky u Břeclavě a Hodonína, ale Jiříkovec nelze určiti.

Že Hodonín, třeba se krajem r. 1231 nazývá, podle toho, co jsme pověděli, nemohl býti sídlem kraje od Břeclavska odděleného, jest na bíle dni. Jako znamenitá osada Hodonín připomíná se již r. 1052. Od 12. století pak máme zprávy o tamější popravě, kterou vykonávali purkrabí, r. 1169 Tvrdiše, r. 1174 Ratibor (Reg I. 145, 151, 152). Od královny Konstancie zaveden byl jiný pořádek, zejména přestal úřad purkrabský, nebyl-li již před tím zrušen. Snad s tím souviselo, že královna r. 1228, když Petr, vladař její, byl zavražděn, Hodonín vysadila jako německé město (Reg. I. 346). Přes to zůstala tu poprava zeměpanská. Připomíná se totiž r. 1264 Bedřich lantrychtář Hodonínský a r. 1303 dokonce Filip z Pernšteina, purkrabí na Hodoníně (Reg. II. 179, 853).

R. 1233 klade se do kraje Břeclavského újezd Kyjovský (Reg. I. 385). R. 1247 připomíná se i Vlček, vladař Kyjovský (Reg. I. 543). Ale jak o tomto úřadu, tak o jiných v pozdější době není zmínky.

Také Kunovice jmenují se r. 1231 jako provincie, ovšem v tom smyslu, jako panství, poněvadž Kunovice byly již v 12. století

nejznamenitější osadou v těchto končinách. V pozdějších dobách předstihly blízké Hradiště a Ostroh. Kunovice pak samy tím, že byly statkem manským (Cod. d. M. IX. 285), upomínaly na to, že bývaly někdy statkem komorním.

Že Kunovice patřily ku kraji Břeclavskému, následuje již z toho, že náležely královně Konstancii. Zdali také Broumov k témuž kraji patřil, není známo; ale ovšem víme, že od starodávna býval sídlem úřadův. Svéslav, komorník Brumovský, (1224, Reg. I. 317) nepatří ovšem sem, nýbrž nejspíše k Brnu. Jako purkrabí připomíná se od r. 1255 (Reg. II. 21) Smil, zároveň i purkrabí Přerovský. Jak se zdá, dostal se v dědičné držení purkrabství, pročež se psával ještě r. 1273 z Broumova. Pán tento proslul jako zakladatel kláštera Vyzovského. Dědiční tito držitelé převzali s hradem i zdejší popravu (judicium provinciale); v držení obou nacházíme r. 1294 Oldřicha z Hradce, ale týž se nazývá přece r. 1303 purkrabím na Broumově (Reg. II. 710, 853). Po nějakém čase stal se Broumov zase zbožím komorním, a markrabí Karel přebýval tu r. 1342 (Reg. IV. 448.).

Známý hrad Buchlov (viz roč. XII. tohoto časopisu na str. 21) býval od dávných dob hradem zeměpanským a sídlem popravy, kteráž se pak právem loveckým nazývala. Zdá se, že na Buchlově ani takoví purkrabí, jako na jiných hradech, (totiž stavu panského) nebývali, nýbrž že tu sídlíval a popravu držel lovčí, snad již Beneda, který se připomíná r. 1255. (Reg. II. 25.) Dokladem toho jest k r. 1320 přiznání Albrechta ze Zdounek (?), nejv. lovčího, že za krále Václava II. po 24 let spravoval rybí lov u Kostelan, který k hradu Buchlovu náležel. Poněvadž byl Albrecht jeden čas komorníkem, možná, že zápis jakéhosi Alberta z (Lešan?) učiněný na komornictví a na nějaký hrad (Reg. II. 982—983) vztahuje se na Buchlov. R. 1321 vyznává zase týž Albrecht, když byl za Václava II. na hradě Buchlově lovčím lesů královských, že ustanovoval při Moravě hranice mezi lesy královskými a Velehradskými. Že lovčí a purkrabí Buchlovští hleděli v té příčině ku prospěchu královu a tím i ku svému, poznati jest ze stesků kláštera Velehradského, že prý jim ubližovali (Reg. IV. 27). Dána jim proto zvůle na horách Hříběcích, jaká dána r. 1358 Půtovi z Holšteina k statku jeho Zdounkám (Arch. č. VII. 583). Právo lovecké Buchlovské, které se i r. 1544 landgerichtem nazývá, udrželo se až do minulého století a zaniklo teprve s jinými popravami téhož druhu.

9. Kraj Brněnský.

O zřízení kraje Brněnského v nejstarších dobách nemáme zpráv. Brněnský kraj připomíná se poprvé r. 1048 v podezřelém listu; co pak se před tím o úřednících Brněnských píše, jest vymyšleno. Od r. 1054 byl Brněnský hrad přední osadou v západní Moravě, jsa po dlouhý čas sídlem knížectví. Z té příčiny tu povstal zemský úřad, kterýžto záhy zastínil jiné úřady v zapadní Moravě, až se pro tuto stal jediným úřadem. Z počátku jmenují se na Brněnském hradě jen purkrabí, jako r. 1174 Mojek (Reg. I. 151) a r. 1197 Léva. Tento podepsán jest jako svědek, když kníže Spytihněv na sněmu panském obdaroval klášter Třebíćský (Reg. I. 197). Jest to tuším týž, který založil klášter Zábrdovský. Ale od těch dob vyskytuje se asi v Brně také úřad komorničí, a prvním nám známým komorníkem od r. 1201 byl opět týž Léva z Klobouk (jenž se nazývá r. 1394 comes de Polehradicz). Z té příčiny nazývá se také r. 1220 prostě Lévou z Brna (Reg. I. 296). Jako komorník vyskytuje se naposled r. 1222 (Reg. I. 306). K r. 1224 připomíná se Svéslav camerarius de Brumow (Reg. I. 317); ale jsme na rozpacích, máme-li tu zmínku vztahovati k Brnu. R. 1238 připomíná se Budislav komorníkem bez udání místa a Boček podkomořím Brněnským (Reg. I. 433). Teprve k r. 1256 dovídáme se o Kunovi z Kunštatu, komorníku práva Brněnského (Reg. II. 13), ale vyskytuje se nedlouho potom jako purkrabí Veverský, ač bezpochyby při tom úřad komornický podržel. Od r. 1267 měl ten úřad Budiš (Reg. II. 219), po němž následoval r. 1278 Arkléb z Třebelovic, odjinud z Holšteina a byl v něm ještě r. 1286 (Reg. II. 469, 591). R. 1297 byl tu komorníkem Skoch z Hvězdlic z rodu pánův z Deblína (Reg. II. 760). Nedlouho potom došlo ke spojení komornictví zdejšího se Znojemským a Bítovským a nazýval se proto Boček z Jevišovic r. 1314 komorníkem Brněnským i Znojemským (Reg. III. 83). Po něm následovali v témž důstojenství r. 1318 v červenci Milič z Náměšti (Reg. III. 189), t. r. od prosince Vznata z Lomnice (Reg. III. 197), r. 1322—1325 Jan z Meziříčí (Reg. III. 319, 400), r. 1326—1327 Heralt z Kunštatu (Reg. III. 460, 531), ale mezi r. 1327 v červnu Jindřich z Lipého (Reg. III. 524), 1329—1334 Arkléb z Bozkovic (Reg. III. 620, IV. 31), 1337 až do vyzdvižení desk r. 1348 Heralt z Kunštatu (Reg. IV. 199 atd.). Z purkrabí starších připomínají se r. 1226 Tas (Reg. I. 329), 1239—1240 Přibyslav z Kři-

žanova, pán té doby slovutný (Reg. I. 456, 459) a r. 1240 v červenci Arkléb syn Ratiborův z Deblína (I. 460). Týž zůstával v tom úřadě ještě r. 1286 a psal se z Dubna (Reg. II. 589). Roku 1303 byl purkrabím Vykartz Polné (Reg. II. 853) a r. 1312—1317 Ješek z Meziříčí (Reg. III. 41, 149), jenž potom povýšen byl na komornictví. Jím se zavírá řada purkrabí stavu panského. Purkrabí potomní byli stavu vladyckého, jimž nebylo popřáváno ani místa na sněmích panských.

Jako sudí kraje Brněnského připomíná se v r. 1213—1214 Léva z Klobouk (Reg. I. 254, 257), jenž byl spolu komorníkem. Od r. 1222—1223 byl tu sudím Ratibor (snad z Deblína, Reg. I. 311, 621), pak následovali 1234-1236 Jakub, 1238—1240 m. dubna Vícen, 1240 od m. srpna až 1245 Rubín (Reg. I. 461, 530). Všichni nazývají se latině judices. Ale od té doby jest hodnost tato rozdělena a byli dva soudcové: tomu, který měl na starosti tuším všecky záležitosti dědického práva, říkalo se latině czudarius (česky úředník), a tomu, který měl popravu, judex provincialis, neb provincialis, něm. lantrichter (v Čechách justitiarius a popravce). Jakožto první takový úředník uvádí se r. 1259 Lambert (Reg. II, 82). Pak následovali r. 1281—1283 Vícemil (Reg. II. 509, 546, 562) a vedle něho Držek tuším jako úředník menší (Reg. II. 556) a od r. 1288 1297 Bravík (Reg. II. 622, 760). Až do těch dob kladou se lantrichtáři před úředníky, ale v posledních létech úřadování Bravíkova jmenují se lantrichtáři za úředníky. Potom se ještě připomínají jako úředníci 1317 Oldřich z Romberka (Reg. III. 152), 1324—1327 Přibyslav z Bířkova (Reg. III. 396, 531), od r. 1329 až do vyzdvižení desk zemských Jetřich ze Špránku (Reg. III. 620, IV. 647, dsky Brněnské).

Z lantrychtářů neb popravců připomíná se poprvé r. 1269 Blažej (Blasius provincialis, Reg. II. 263). Po něm následovali r. 1281 Jindřich (Reg. II. 539), r. 1288 Brum (Reg. II. 622) a r. 1297 Mikuláš od Věže (Reg. II. 760, arch. Maltéz.). Zda-li se má sem také počísti Vácslav r. 1318 soudce Brněnský (Reg. III. 171), nevíme. Oba úřady, i cudaře i lantrychtára, dávány vždy osobám buď vladyckého neb městského stavu. Ani jeden z vypočítaných nepatříval k nějakému znamenitému rodu. Menší úřad, který se při každém větším úřadě udržel, připomíná se ještě r. 1417 výslovně, a Ješek z Senice nazývá se cudařem menšího práva (dsky Brn. XI. n. 473).

Důležitý byl v Brněnsku úřad vladaře pro velké důchody královské v tomto kraji, poněvadž přináleželo vladaři spravovati všechna zboží, která nebyla pod nějakým purkrabím. Nejčastěji a snad obyčejně bráni byli vladaři ze stavu městského, jak svědčí jich jména. Prvním takovým, pokud víme, byl r. 1210 Choteň (Reg. I. 242) a druhým r. 1222—1223 Jetřich (Reg. I. 306, 313). Jeho nástupcem tuším byl r. 1228 Rubín, jenž se nazývá „procurator" (Reg, I. 342—343). R. 1281 byl vladařem Jindřich snad týž, co lantrychtář (Reg. II. 546). Za Vácslava II. byl jednou i Velislav vladařem, ale doby neznáme. (Reg. II. 999). Nejznamenitějším z vladařů zdejších byl Brum. Ten byl ustanoven r. 1293 za komorníka moravského (Reg. II. 699, 998), bezpochyby proto, že se i v předešlém úřadě svém osvědčil. Zbohatnul a stal se předkem rodu Bítovských z Bítova. Pozdějších zpráv o vladařství Brněnském se nedostává.

Lovčí kraje Brněnského známi jsou tři, totiž r. 1210 Milej, 1231—1238 Řim (Reg. I. 241, 403, 433) a r. 1259 Lislav, (? Reg II. 82). Z písařův se připomíná Kunrát, jenž tu byl v r. 1222 – 1239 (Reg. I. 306—449) a býval osobou na slovo branou, jelikož se často vyskytuje jako svědek. (Příště ostatek).

Novější práce o slovanských apoštolích Cyrillu a Methodovi.

Napsal František Pastrnek.

(Dokončení.)

Takovým tedy spůsobem Malyševskij rozvinuje na základě obou nejstarších legend široce založený obraz života a činnosti sv. apoštolů slovanských; s něžnou láskou probírá zevrubně každou zprávu a snaží se ji, tu rozborem současných událostí politických, tu vylíčením tehdejších mravův a zvyků, zvláště ve stavu kněžském a mnišském, náležitě vysvětliti a opodstatniti. Obzvláštní pozornost věnována rozvoji věcí Cařihradských a poměru, v jakém najmě sv. Cyrill k nim se měl, a vlivu, jaké mělo vyjednávání mezi Římem a Cařihradem na dílo moravské. Malyševskij hájí „pravověrnost" obou bratří; oni prý rozhodně zamítali „hyjopatorskou haeresi"; sv. Method dokonce pro tento blud prý Wichinga ku

konci 884 aneb v první polovici 885 z církve vyobcoval; oni konečně úplně prý schvalovali postup Photiův v Cařihradě. S událostmi Cařihradskými v nejužším spojení bylo vyjednávání mezi Bulhary a oběma středisky církevními, Římem a Cařihradem. Také těch si Malyševskij náležitě všímá, vplétaje jich v pásmo svých výkladů. Rovněž činí s dějinami chorvatskými a obzvláště moravskými. Takové objasnění zpráv, vyvážených z obou legend, dosahuje druhdy objemu celé monografie, jako n. př. příloha str. 441—479), jednající o „Olympě", kdež Method delší čas jako mnich strávil a kde také Konstantin nějaký čas se zdržoval. Malyševskij zde všestranně odůvodnil známý náhled, že „Olymp" ten ležel v Malé Asii.

Životy obou světců však daleko nevystačují, aby nám podaly úplný obraz tehdejších příběhů; zprávy jejich nejsou také vždy zachovány v náležitém pořádku. Malyševskij neváhá jich odjinud doplniti a poopraviti. Tak činí jmenovitě s třetí cestou Methodovou do Říma, o níž v životě Methodově nijaké zmínky se neděje. Malyševskij důležitou tu cestu, na které sv. Method celých 8 měsíců (od konce r. 879 do polovice r. 880) v Římě prodlel a známý list papeže Jana VIII., schvalující slavně bohoslužbu slovanskou, vymohl, v celé souvislosti s událostmi Cařihradskými, bulharskými a německými obšírně rozebírá a popisuje, str. 207—248. Příznivý ten list papeže Jana VIII. nebyl však, jak Malyševskij doličuje, uveřejněn, nýbrž padělaný od Wichinga list papežský, jímž se bohoslužba slovanská zakazovala a Wichingovi se ukládalo, aby nad Methodem bděl. Proto lid moravský se jitřil. Method stěžoval si papeži, jenž mu odvětil listem „pro fide" r. 881; následkem toho teprve první list papežův z roku 880 lidu veřejně čten byl (str. 263 – 269). Tak Malyševskij vysvětluje zprávu života Methodova, kap. XII., kdež se vykládá, jak „starý nepřítel, závistník lidského plemene, pozdvihl některé na něho (totiž na Methoda), již trpí „hyjopatorskou haeresí" a slabších k sobě s pravé cesty svracují, mluvíce: Nám dal papež moc, a toho káže ven vyhnati a učení jeho. Tehdy sebral se všechen národ moravský a kázal přečísti před sebou list, aby slyšel i vyhnání jeho. Národ však, jakož jest obyčej lidem, byl všechen starostliv a zarmoucen, jsa oloupen o svého pastýře a učitele, mimo slabé, jež lest pozdvihala, jako vítr listí. Jakmile však list apoštolský přečtli, našli napsáno: bratr náš, sv. Method, jest pravověrný, koná činnost apoštolskou, a v rukou jeho

jsou od boha a od stolice apoštolské všechny slovanské země; a jehož zatratí, ten zatracen, a jehož posvětí, ten svatý bude. A ustydivše se rozešli se jako mlha s hanbou.“

Mimo oba životy Malyševskij používá různých jiných pramenů, jako krátkého života Hilferdingova (XV—XVI stol.), prologu z XV. stol., legendy moravské, chvalořeči na přenesení ostatků sv. Klimenta, kterou sepsal současný Řek a která se v slovanském překladě zachovala (str. 51), konečně i nejstaršího latinského pramene, legendy tak zvané italské. Malyševskij klade legendu italskou do téže doby jako Golubinskij, pravě, že jest napsána na západě, ne později XI. aneb začátku XII. století, anižby však výslovně biskupa Lva Ostienského za původce označoval. Jest známo, že právě tento pramen byl v posledních letech předmětem učeného sporu. Voronov (str. 316 – 331) kladl legendu italskou do XIV. století po Jacobu de Voragine. Naproti tomu V. Jagić (ve svém Archivě für slav. Phil. IV., 123 a nsl.), Soc. I. P. J. Martynov (Revue des questions historiques, livraison de juillet 1885, p. 110—166) hájili její samostatnost a starý ráz. Proti oběma vystoupil P. Lavrovskij, (Italianskaja legenda. Kritičeskij obzorъ izslêdovanij i mnênij o nej, značenie jeja dlja istorii žizni i dêjatelnosti slavjanskichъ pervoučitelej. Zvláštní otisk z Žurn. min. nar. prosv. 1886, červen—srpen str. 84.) anižby se mu bylo podařilo, závislost této legendy na „Životě sv. Konstantina“, na „Přenesení ostatků sv. Klimenta“ a konečně na „Legenda aurea“ dokázati. (Srov. odvět V. Jagiće v Archivě für slav. Phil. X., 305—310 a I. Martynova v Revue de questions hist. janvier 1887, 1—13.) Jagić obzvláště upozorňuje na důležitou okolnost, že italská legenda v odstavci o ostatcích jest obšírnější než pannonský život sv. Konstantina, „při čemž ti, kteří v italské legendě pouhý obraz pannonské legendy Cyrillovy spatřují, na překážku nepřemožitelnou narážejí. Aspoň v této věci italská legenda nemůže záviseti na pannonské legendě Cyrillově. Konečně tvrdím,“ dí Jagić, „že krátký passus v Životě Cyrillově přes svou krátkost, přece něco obsahuje, co velmi blízko s italskou legendou souhlasí, ježto se to v Panegyriku nenachází.“

Uvedené prameny sahají do smrti Methodovy (885); pak umlknou a na jejich místo nastupuje vzhledem k dalšímu osudu slovanského obřadu na Moravě Commonitorium a list papeže Štěpána VI. Dříve však, nežli o důležitých těchto listinách promluvíme,

jest zapotřebí, abychom si krátce na pamět přivedli dosavadní poměr kurie římské k bohoslužbě slovanské.

Podle listu papeže Hadriana II., zachovaného jedině v Životě sv. Methoda, jemuž slovanští dějepisci vesměs, a z jiných n. př. E. Dümmler (Pann. Leg. p. 182), důvěřují, bylo privilegium bohoslužby slovanské tímto papežem již r. 870 při druhé cestě Methodově do Říma uděleno. Ginzel sice (p. 8) považuje list ten za podvržený, avšak důvody jeho nemají do sebe dostatečné přesvědčivosti. „Neboť jak mohl", táže se, „papež Jan VIII. v roku 880 dovolovati, co Hadrian II. již v roku 868 připustil?" Tak zní první důvod Ginzelův. My však se tážeme: jak mohl papež Štěpán VI. roku 885 přímo zakázati, co papež Jan VIII. roku 880 slavně dovolil? A přece se tak stalo, jakož níže uvidíme. Druhý důvod Ginzelův (presbyterat Methodův) povstal jeho nesprávným překladem slovanské legendy; srovn. překlad Miklošićův u Dümmlera. Nevidím tedy příčiny, proč bychom přesnost onoho listu zavrhovali. Avšak z roku 879 máme list papeže Jana VIII. „reverentissimo Methodio, archiepiscopo Pannoniensis ecclesiae" (Ginzel, p. 58), v němž papež ten obnovuje zákaz slovanské liturgie, poslaný prý již skrze biskupa Anconitanského Pavla v roku 873. Jelikož tentýž papež Jan VIII. v roku 880 bohoslužbu slovanskou slavně schválil, s tímtéž toliko obmezením, jehož si i papež Hadrian II. byl vyžádal, totiž aby při mši slovanské evangelium napřed čteno bylo latinsky, a pak teprve slovansky, tož všichni skoro učenci (srov. u Voronova str. 285 a násl., u Malyševského str. 190 a násl.) dřívější chování se papeže Jana VIII. rozličně omlouvají, zákazu onomu náležité váhy nepřidávajíce. Bohužel přízeň kurie římské jen tak dlouho trvala, dokud papež Jan VIII. žil. Nástupce jeho, papež Štěpán VI., neměl pilnější práce, než bohoslužbu slovanskou co nejrozhodněji zakázati. Stalo se to oním pověstným listem, jejž W. Wattenbach roku 1847 našel a ve svých „Beiträge zur Geschichte der christl. Kirche in Mähren und Böhmen, Wien 1849", vydal. Ginzel, Rački, Erben, Dudík, Hergenröther, Voronov a jiní pravost listu toho zavrhovali; avšak novými objevy papežských regest v museu britském (– listiny, týkající se Slovanů vydali Miklošić a Rački v Starinách XII., str. 206—223; srovn. také Čas. mus. král. českého 1881, 286—305 —), mezi nimiž se připomenuté nahoře Commonitorium nalezlo, pravost listu papeže Štěpána VI. skvěle potvrzena jest. Obtíž, která se naskytla v datování obou těchto listin, rozřešil šťastně jezuita P. I.

Martynov (Revue des questions hist., octobre 1880, p. 26—30), jehož určení (konec roku 885) obecně přijato. List a Commonitorium papeže Štěpána VI. Malyševskij rozebírá obšírně na str 330—369, jakožto první a nejdůležitější prameny pro smutné dějiny liturgie slovanské na Moravě po smrti Methodově. Ve slovech listin těch: quamvis decessoris sui temporibus, domni videlicet Johannis sanctissimi pape, iuraverit, se ea ulterius non presumere, jež mluví o přísaze Methodově, že nebude více sloužiti mši sv. v jazyce slovanském, Malyševskij vidí „vědomou lež“ (str. 352). Ostrou tuto výtku V. Jagić ve svém nejnovějším díle: Glagolitica. Würdigung neuentdeckter Fragmente. Denkschr. der Kais. Akad. der Wissenschaften in Wien, philos.-hist. Classe, Band XXVIII., 1890, zavrhuje (str. 8), snaže se zároveň nápadný odpor mezi řečí obou papežů, Jana VIII. a Štěpána VI., tím vysvětliti, že na základě takových hlaholských památek, jako jsou listy tak zvané Kijevské, jež obsahujíce části missále podle obřadu latinského, svým původem do konce IX. století sahají a na půdě česko-moravsko-slovenské psány jsou, předpokládá, „že již v nejstarší období slovanské liturgie, jež obyčejně moravsko pannonskou slove, první pokusy se udály, aby upotřebení staroslověnské církevní řeči s požadavky římského obřadu v souhlas se uvedlo“ (str. 5). Následkem toho V. Jagić má za to, „že tenkráte na Moravě a v Pannonii, uvnitř slovanské církve samé, dva směry zastoupeny byly: původní, čistě slovanský, zachovávající obřad řecký, jenž spočíval na prvním zavedení slovanské liturgie skrze oba missionáře, poslané z Cařihradu, a pozdější, slovansko-latinský, jenž byl Methodovi od jeho cest římských předepsán a patrně již za živobytí jeho na Moravě a v Pannonii jakéhosi rozšíření, snad v jistých krajinách, nabyl“ (str. 7). Při tom V. Jagić poukazuje na charakteristické slovo mъšja (české mše), jehož se v Životě sv. Methoda, a sice jen v tomto, na označení bohoslužby, bez odporu podle obřadu římského konané, užívá (str. 8). Slovo mъšja nalézá se pak i v listech Kijevských i v nově nalezených zlomcích Vídeňských. „Hlavní opposice“, uzavírá V. Jagić, „v potírání slovanské liturgie byla zajisté, tak můžeme se domnívati, namířena proti prvnímu směru, jenž podle všeho tenkrát ještě silnějším byl, nežli vznikající teprve druhý směr. Ba z trvání tohoto protivníci Methodovi mohli zrovna odvozovati, že ustanoveními v listině schvalovací papeže Jana VIII. obsaženými opovrhuje, a takové žaloby protiv arcibiskupovi do Říma vznášeli anebo v Římě osobně

(Wiching) projevovali, že papež Štěpán VI. viděl se přinucena, aby na něho obvinění shora uvedená uvrhnul“ (str. 8). Proti těmto vývodům Jagićovým záhy ozval se na Rusi T. Florinskij (Novoje otkrytie vъ oblasti glagolicy i voprosъ o proischoždeniji slavjanskago missala. Ve zprávách Kijevské univers. 1890). Florinskij nechce nijak dopustiti, že slovanská bohoslužba podle obřadu latinského vznikla ještě za živobytí Methodova, že on sám ji zavedl. Důvody jeho však, jakož na jiném místě (v Athenaeu) podrobněji vykládám, nejsou s to, aby myšlénku, že slovansko-latinská „mše“ již v dobách Methodových vznikla, vyvrátily. Že by dualismem takovým příkrá řeč papeže Štěpána se vysvětlovala, toho bych arciť ani já nechtěl tvrditi; nýbrž poukázal bych spíše k tomu, že i papež Jan VIII. v r. 879 neméně příkře liturgii slovanskou zakazoval, ačkoliv ji papež Hadrian (podle legendy Methodovy) již 870 byl připustil. Avšak uznávám, že hlavní kámen úrazu, slavná přísaha Methodova, že mši slovansky čísti více nebude, vším tím nijak odstraněn není.

Druhým neméně důležitým pramenem pro osudy vypuzených z Moravy žáků sv. apoštolů jest řecká legenda o sv. Klimentě. Malyševskij zabývá se kritickou stránkou této legendy na str. 370—376. On ji klade asi do téže doby jako Golubinskij (asi do let 1085—1107); auctorem jejím byl Řek, používal však staršího života sv. Klimenta, který byl sepsán od bulharkého učedlníka sv. Klimenta, žijícího za cara Petra. Malyševskij nazývá Klimenta biskupem „Bělickým“ (str. 370 a jinde). Obyčejně nazývalo se biskupské sídlo Klimentovo „Velica“, v řeckém textě *Βελίτξα*, také *Βελίκα*, a hledalo se někde v Macedonii. Nejnověji prof. M. Drinov (Žurnal min. nar. prosv. 1885, duben) na základě synodika, sepsaného při církevním sboru Trnovském v roku 1211, v němž se Kliment nazývá „episkop velikie Moravi“, vyslovil domněnku, že „Velika“ čili „Velica“ čili dokonce „Bělica“ není názvem místním macedonským, nýbrž že povstalo z přídomku Klimentova „episkopъ velikyję Moravy“ a že Kliment již jako biskup do Bulharska přišel. Důmyslný výklad ten, zdá se, přesvědčil i V. Jagiće, srov. Archiv für slav. Phil. X, 303—305.

Dílo tedy, jež Malyševskij vykonal, po stránce historické pro svou střízlivost a svůj důvtip nemalé chvály hodno jest. Přece tuším podlehl v mnohém vlivu té ruské školy, která v naší otázce nejvíce zastoupena jest A. Budilovičem, jenž také o knize Maly-

ševského napsal zprávu v Žurn. min. narod. prosv. 1887, červen, 373—385. Co npř. Malyševskij podotýká o rozšířenosti řeči slovanské v Cařihradě, Soluni a na jiných místech „jihovýchodu“ (str. 130), v Malé Asii (str. 37), o Slovanech východních pod vládou Chazarů (str. 110), konečně o Slovanech západních, k nimž vliv sv. Methoda a slovanské bohoslužby zasahoval (str. 195—198): vše to potřebuje ještě mnohého potvrzení.

Avšak apoštolové slovanští nežijí jen v pramenech historických: oni zanechali nám také kus své životní práce, své překlady písem svatých. Ti němí svědkové nemají menší důležitosti pro poznání tehdejších událostí, jako doklady listinné a zprávy legendárné, avšak svědectví jejich dosud málo se pochopuje. Novým důkazem toho jest opět Malyševskij. On se velmi důkladně obírá všemi otázkami, které se na překlad písem sv. vztahují, na str. 114—130; náhledy však a domněnky, jež se nám tuto předkládají, nemají nijaké vědecké ceny. Malyševskij mluví ještě o používání gotského překladu Ulfilova a myslí dokonce, že gotština tehdá Slovanům byla jaksi srozumitelnou. Co se týče obou slovanských abeced, tož ani se už nedivíme, slyšíce, že písmem Cyrillovým byla cyrillice: „jak by byl mohl Konstantin prostému lidu, pro něhož písmo svaté a knihy obřadní překládal, předložiti takovou směs háčků jako jest hlaholice?“ Zajímavou pak otázku, kdy a kde hlaholice vznikla a písmem sv. knih slovanských se stala, Malyševskij moudře odkládá. Jazyk konečně, do něhož Konstantin překládal, žil prý v oné jihovýchodní krajině, která se prostírá mezi Solunί, Cařihradem a maloasijským Olympem; Konstantin jazyk tento od své mladosti znal, avšak na základě své znalosti skoro všech slovanských kmenův a jich jazyků, nepojímal jej jako jazyk místní, nýbrž jako jazyk slovanský vůbec. Ostatně prý Konstantin přeložil v Cařihradě jen bohoslužebné knihy, vše ostatní bylo přeloženo teprve v Moravě. V této druhé části překladu mělo by se najíti mnohem více moravismů; ony však na jihu, v Bulharsku, lehce odstraněny býti mohly. Vůbec Malyševskij (str. 291 pozn.) myslí, že původní překlad Methodův zanikl.

E. Dümmler (Pann. Leg. p. 148) podotkl: „Abych podal souvislé vylíčení činnosti Methodovy, zdálo se mi nemožným, protože badání o několika nejdůležitějších otázkách k nižádnému konci nedospělo, a pomocí nynějšího materialu také sotva dospěti může. Takové sporné věci jsou zejména: poměr písma hlaholského k cyrillskému, objem překladů od bratří shotovených, národnost starých

Moravanů, konečně sídlo biskupské a rok úmrtí Methoda.“ Ze sporných těch věcí, jichž důležitost pro životopis obou apoštolů důvtipný Dümmler dobře postihl, některé nyní na dobro rozřešeny jsou. Rok a den úmrtí sv. Methoda — 6. duben 885 — nepodléhá více nejistotě: ukázalo se, že udání téže legendy, o níž psal Dümmler, úplně správné jest; srovn. nejpodrobnější snůšku všech dat u V. Jagiće, Вопросъ p. 35—36. Za rozřešený může se také považovati spor o poměru hlaholice k cyrillici. Původ některých liter hlaholských dosud sice vyjasněn není; avšak že první období nejstaršího písemnictví slovanského, období moravsko-pannonské, objevilo se v rouše hlaholském, o tom nižádný slovanský filolog pochybovati více nemůže. Na větším díle i první dějiště makedonské, jehož středem byl sv. Kliment v Ochridě, odehrálo se pod panstvím hlaholice. Domněnka Šafaříkova, jenž spoléhaje se na menší legendu, tak zvanou Ochridskou, Klimentovi sestavení „zřetelnějšího písma“, t. j. cyrillice, připisoval, před kritickým rozborem této legendy neobstála. Srovn. naposledy článek A. Leskiena v Archivě für slav. Phil. III., 79—83. Cyrillice patrně povstala na dvoře cara Symeona, „milovníka knih“, jenž svou vlastní činností a hojnou podporou onen utěšitelný „rozkvět slovanské literatury v Bulharsku“ zahájil, jehož obraz nám ponejprvé P. J. Šafařík (Čas. Čes. Mus. 1848, I.) krátce a mistrně nakreslil. Co se pak týče národnosti starých Moravanů, tož these E. Dümmlera (Pann. Leg. p. 174) zní: „Aby se odpor tento odklidil, nezbývá žádné jiné cesty, než předpokládati — jakkoliv odvážným se to býti zdá — že staří Moravané byli Slověné, a že nynější (Moravany) za jejich nesmíšené a nezměněné potomky považovati není lze“. A dále na str. 178: „Může se ještě podotknouti, že Slováci Uherští, nejbližší příbuzní nynějších Moravanů, kteří podle Kopitara (Glag. Cloz. LXX) v řeči své jakousi blízkost k Slovenštině jeví, ji do dneška slovenskou nazývají; z čehož podle našeho mínění by se uzavírati mohlo, že u nich, snad protože méně Čechů se přistěhovalo, proměna nestala se tak důkladně, jako v samé Moravě.“ Dümmler tedy asi myslí, že nynější Moravané jsou počeštění, uherští Slováci dosti zachovalí „Slověné“. Theorii Dümmlerovu částečně i Fr. Miklosich schvaluje (Asl. Formenlehre in Paradigmen, Wien 1874, p. III.), s tím obmezením, že o rozšířenosti „Slověnů“ na severu Dunaje ani domněnky vysloviti se neodvažuje. Avšak na základě výtečného popisu nářečí moravských, podaného od Fr. Bartoše, a mého rozboru

nářečí slováckých, jest každému patrno: 1. že podstatného rozdílu mezi nářečími moravsko slovenskými a českými není, a 2. že mezi nářečími moravsko-slovenskými a starým jazykem „slověnským" nijaké bližší příbuznosti najíti není lze. Proto myslím, že i otázka národnosti starých Moravanů jest rozřešena.

Nerozřešeny jsou však ještě dvě z otázek Dümmlerových: nevíme, jaký byl objem překladu, pořízeného od sv. bratří, a neznáme místa, kde stálo sídlo arcibiskupa moravského, Methoda. Tato otázka jest historická a snad i archeologická, jež sotva jinak než novými objevy se rozluští; ona jest čistě filologická. Ale otázka ta není jediná, kterou filologie rozřešiti má; také na složitou a zajímavou otázku po domovu staré „slověnské" řeči filologové slovanští daleko ještě stejně neodpovídají.

Ve Vídni dne 14. února 1891.

O významě jmen Čechové, Morava, Slované.

Podává Ignác Hošek.

I.

Zkoumajíce vznik a tím i smysl jména *Čech* *), můžeme si mysliti případy dva: 1. koncovka *ch* jest částí kořene, nebo 2. koncovka *ch* jest příponou kmenotvornou, jako ve slovech *duch*, *sluch*, *smích*, *Pech* (místo *Petr*), *brach* (místo *bratr*).

Jest-li koncovka *ch* částí kořene, zněl tento kořen v době praslovanské *čes* (protože souhláska *ch* vzniká vždy ze souhlásky *s*); tento pak kořen vyskytuje se jen ve slovese *česati*. Ale tvar *čech* předpokládá starší tvar *česъ*; slovo *česъ* (čili *čech*) pak bylo by

---

*) Posud je vykládali filologicky: Josef Dobrovský jako minulý čas od slova *četi* t. j. počínati, jméno Čech tedy co počínající, jenž něco začíná nebo začátek; Jan Kollár od kmene *těch*, jako ve slovech potěcha, útěcha; Josef Jungmann jako „snad stažené" ze jména *Česlav* a jméno národa od vůdce Čecha; Pavel Josef Šafařík od kmene *čaju*, odkudž čas, čáka, čakám č. čekám; Šejnocha od skandinavského jména *skoegh* nebo *schach*, jež znamená tovaryše (lecha), pro zbojnictví ze země vypovězeného; Fr. Sasinek od slova *číhati* n. čiehati ve smyslu lovec, bojovník a Fr. Prusík od jména *Časta;* na základě historických pramenů Fr. Slavík jako skrácené vlastní jméno staroslovanské *Čestislav.* (Č. Č. M. 1890., str. 569—570.) Red.

označovalo *osobu*, protože jinak slovo *česъ* čili *čech* nebylo by mohlo státi se názvem *národu*.

I vzniká otázka: mohlo-li od slovesa *česati* utvořiti se substantivum *česъ* čili *čech*, které by bylo označovalo osobu, to jest původce děje vyjádřeného slovesem *česati?* Na tuto otázku třeba odpověděti záporně; neboť substantivum utvořené z kmene slovesného *česa* a označující *osobu*, nebylo by mělo tvaru *česъ* čili *čech*, nýbrž bylo by znělo buď *česatel* buď *česáč* buď *česař* buď *česák*. To dokazují jména osob utvořená od sloves *tesati*, *psáti* (z *pisati*), *pásti*, *rváti;* tato jména nezní *tesъ* čili *tech*, *pisъ* čili *pich*, *pasъ* čili *pach*, *rъvъ* čili *rev*, nýbrž zní *tesař*, *písař*, *pasák*, *rváč*. — Kromě toho nedopouští smysl slovesa *česati*, abychom jméno *Čechové* odváděli od tohoto slovesa. Znamenalo zajisté sloveso *česati* původně *škrábati* (litevsky: kasinti škrábati, kasti hrabati); v době slovanské pak nemělo nikdy jiného smyslu než ten, který má dosud. Jak tedy jméno označující osobu, která škrábe nebo češe, bylo by mohlo státi se názvem celého národu? Vždyť bylo by směšno domnívati se, že hlavním zaměstnáním toho kmene, jenž na počátku doby historické nazýval se *Čechy*, bylo škrábání nebo česání. — Sloveso *česati se* znamená ovšem také *tahati se za vlasy*, *rváti se;* ale tento význam jest vedlejší, přenesený, ironický. Bylo by pak věcí neméně směšnou domnívati se, že jméno *Čechové* pochází od tohoto vedlejšího, ironického významu slovesa *česati se*, jinými slovy, že jméno *Čechové* znamenalo původně *rváče*.

Když tedy koncovka *ch* ve slově *čech* nemůže býti částí kořene, jest příponou kmenotvornou.

V této příčině můžeme si zase mysliti případy dva: jméno *Čech* jest utvořeno příponou *ch* 1. od kořene slovesného jako slova *duch*, *smích*, *sluch* jsou utvořena od kořenův *du-*, *smě-*, *slu-*, nebo 2. od některého jména podstatného jako slova *Pech*, *Mach, Štěch*, *Stach*, *brach*, *hoch*, *kmoch* jsou utvořena ze jmen *Petr, Matěj*, *Štěpán*, *Staněk* čili *Stanislav*, *bratr*, *holek*, *kmotr*, jsouce jich skráceninami.

K prvému případu třeba podotknouti:

1. Tvar *čech* předpokládal by kořen slovesný *če;* avšak takového kořene není ani v jazycích slovanských ani v ostatních jazycích arijských.

2. Jestliže by byl takový kořen, nemohlo by se utvořiti od něho příponou *ch* substantivum označující osobu, protože substan-

tiva utvořená příponou *ch* od kořenův slovesných znamenají *děj* nebo *výsledek děje*, což vysvítá ze slov *duch* (znamená původně *dech*), *smích*, *sluch*.

Došli jsme tedy k tomu závěrku, že jméno *Čech* jest utvořeno od některého jména podstatného jsouc jeho skráceninou. Které jméno podstatné to bylo?

Začínalo slabikou *če-* nebo *čь-*; tyto začátečné slabiky pak jsou ve slovech: *Ctibor*, *Ctimír* nebo *Čestmír*, *Ctirad* (ze starších tvarův *Čьstiborъ*, *Čьstimírъ*, *Čьstiradъ*), *člověk* (ze staršího tvaru *čelověkъ*) a *čeledín*.

Avšak jméno *Čech* nemůže býti skráceninou jména osobního *Ctibor* nebo *Ctimír* nebo *Ctirad*, protože názvy rodův a kmenův (a tím bylo jméno *Čechové*) odvedené ode jmen osobních mají vždy koncovku *-ici* (nyní *-ice*): Štěchovice, Bohuslavice, Litoměřice atd.; jest tedy skráceninou některého jména *druhového*, jakými jsou slova *člověk*, *čeledín*.

Bylo-li by jméno *Čech* skráceninou slova *člověk*, pak by jméno *Čechové* bylo synonymem jména *lidé*. Avšak jest pravdě velmi nepodobno, že by některý rod nebo kmen slovanský byl pokládal za *lidi* toliko ty osoby, které patřily do téhož rodu nebo kmene, všechny pak ostatní osoby, třebas i mluvily týmž jazykem, že by byl pokládal za divokou zvěř, za dobytek.

Ale snad mělo slovo *člověk* původně jiný smysl nežli jest ten, který má v době historické? I jest tomu skutečně tak; jméno *člověk* znamenalo původně *člena rodu*. To dokazuje rozbor slova *čelověkъ*: Jestiť slovo složené; první část *čelo-* jest kmen toho slova, od kterého bylo utvořeno jméno *čeleď* (ze staršího tvaru *čeljadь* = *čel-jadь*). Ze smyslu slova *čeleď* pak vysvítá, že toto slovo, které obsaženo jest ve slově *čelověkъ*, znamenalo *rod* (Nominativ sg. měl tvar *čelъ* nebo *čela*). Tento výklad potvrzuje se lotyšským slovem *cilts* (z * čeltas), které znamená *rod*, *pokolení*, *kmen*. — Druhá část slova *čelověkъ* pak vznikla podle zákonův hláskových z tvaru *vaikas*, který nacházíme skutečně v litevštině, kde znamená *chlapce*, *syna* a ve množném čísle *děti*. Tedy slovo *čelověkъ*, *člověk* znamenalo z počátku *syna rodu* čili *člena rodu*.

Odtud tedy mohli bychom souditi, že jméno *Čech* jsouc skráceninou slova *člověk* znamenalo původně *člena rodu* čili *rodáka*. Ale jiná věc brání nám, abychom jméno *Čech* odvozovali ode jména *člověk*: jméno *člověk* již v době litevskoslovanské (jistě pak v době

praslovanské) pozbylo původního smyslu svého majíc ten smysl, který má nyní, což dokazuje lotyšské slovo *cilvéks* (člověk). Nemohlo tedy slovo *člověk* znamenati *rodáka* v době tak pozdní, ze které pochází jméno *čech.*

Zbylo nám slovo *čeledín.* Můžeme tedy slovo *Čech* pokládati za skráceninu slova *čeledín*, které znamenalo s počátku *člena čeledi* čili *rodu* (rodáka), a teprv později nabylo toho smyslu, jejž má nyní. V tomto případě jméno *Čechové* znamenalo by *členy téhož rodu* čili *rodáky.* Když pak *rod* se rozšířil ve *kmen*, znamenalo jméno *Čechové* členy téhož kmene, a když tento kmen si podrobil ostatní slovanské kmeny a dobyl vlády nad celou zemí, stalo se jméno *Čechové* jménem celého národu.

Ale jest také možno, že jméno *Čech* jest skráceninou podstatného jména utvořeného od předpokládaného slova *čelъ* nebo *čela* (rod) příponou *-ák* nebo *-ín* (jako *rodák* od slova *rod*, *vojín* od slova *voj*): *čelák* nebo *čelín*, které znamenalo člena rodu čili rodáka. Slovo *čelák* nebo *čelín* pak vyhynulo, jako vyhynulo slovo *holek*, když se skrátilo ve tvar *hoch.* I v tomto případě byl smysl slova *Čech* týž, jaký jsme mu přiložili, odvodíce je ode jména *čeledín*: jméno *Čechové* znamenalo členy rodu čili *rodáky.*

II.

Ve slově *Morava**) shledáváme příponu adjektivnou *-avъ*, *-ava*, *-avo*, kterou se tvoří jména přídavná ode jmem podstatných: lask-avý, slz-avý, mlh-avý. Bylo tedy jméno *Morava* s počátku přídavným jménem rodu ženského jako jméno *Šumava* (hora lesnatá), *Vltava* (řeka vodohojná), *Sázava* (řeka, v níž jest mnoho nánosův), *Svitava* (řeka jasná), *Olšava* (řeka tekoucí olším). Jak znělo a co znamenalo to jméno podstatné, od něhož příponou *-ava* bylo utvořeno jméno *Morava*?

V jazycích slovanských jest jen jediné slovo, které má kořen *mor-* a jehož smysl zároveň připouštěl, aby od něho bylo utvořeno adjectivum *moravъ*, *morava*, *moravo*: jest to maloruské jméno

---

*) Zem. arch. V. Brandl v knize pro každého Moravana, 53 vykládá toto jméno jako Al. V. Šembera ve smyslu „*louka*" či místo lučnaté. „Totéž slovo značí v jazyku ruském „*drn*" či „*pažit*". Jest tedy Morava řeka, která má počátek svůj v lučinách neb místech drnovitých. Čímž se také vysvětluje smysl místních jmen téhož kořene v Čechách a na Moravě: Mory, Mury, Mořiny, Morany, Moravany, Moravice, Moravsko, Moravičany a jiné." R.

morih pažit, drn. Staroslovanský tvar byl by *morogъ*; *ogъ* jest přípona kmenotvorná jako ve slovech: črъtogъ, tvarogъ, mъnogъ. Jméno *morogъ* pak předpokládá substantivum *morъ* nebo *mora*, které buď bylo souznačné se slovem *morogъ* znamenajíc *pažit*, *drn* anebo znamenalo *trávu* (což vyplývá ze smyslu slova *morogъ* pažit = místo travnaté). Myslím, že slovo *morъ* nebo *mora* (pažit, drn) bylo zaměněno slovem *morogъ*, protože v jazyku byla slova *morъ* (česky *mor*) a *mora* (česky *můra*).

Tedy jméno *morava* znamenalo *zemi travnatou* nebo *řeku tekoucí trávníkem.*

III.

Abychom se dopátrali smyslu jména *Slované*,*) třeba míti na mysli, že příponou — *janín*, — *jané* (starosl. — *êninъ*, — *êne*) tvoří se názvy obyvatelův ode jmen místních neb ode jmen konkretných označujících prostor, na př.: Hradčané, Dolané, Topolané, Olšané ode jmen hradec, důl, topolí, olší. Jest tedy i jméno *Slované* utvořeno od nějakého jména konkretného, které označovalo místo nebo prostor. Ale v historické době jazykův slovanských nevyskytuje se takové jméno podstatné; třeba tedy pátrati po tom kořeni, z kterého mohlo se utvořiti to jméno, od něhož odvedeno bylo jméno *Slované.* V jazycích slovanských (a v jazycích arijských vůbec) jsou jen dva kořeny, z nichž mohl se utvořiti kmen *slov* —:

1. kořen *slu*, jenž vyskytuje se ve slovese *slou-ti* (staroslovansky *slu-ti*) a v substantivech *slovo*, *sluch*;

2. kořen *slo*, jenž vyskytuje se ve slovese *za-sloniti*, *za-sláněti* (starosl. sloniti sę, opírati se, rusky sloňaťsa lenošiti, t. j. opírati se o zeď, za-sloňať zasláněti, srbsky za-sloniti, polsky słonić, za-słaniać) a v substantivech *zá-slona*, srbsky: *za-slon* úkryt od deště, bulharsky: *slon*, salaš.

Od kořene *slu* nemohlo se utvořiti takové jméno podstatné, které by bylo označovalo místo nebo prostor; důkazem toho jsou substantiva *slovo* a *sláva.*

---

*) Josef Dobrovský je odvozuje od kořene *slu* a praví, že Slované „tak slují jakožto národ *jmenovaný*, svá vlastní srozumitelná jména mající“, a jméno Slovan že pochází od *slova* (t. j. stejné řeči a takořka stejného jazyka) a ne od *slávy* jak Gel. Dobner a Jan Kollár vykládali, domnívajíce se, „že by národové slovanští od slávy slavní jmenováni byli“; jiní vykládají je ze smyslu *člověk*, opět jiní od litevského *salava* t. j. ostrov a ze jména *Srb*-Slv-Slav. R.

Zbývá kořen *slo*, jemuž v ostatních jazycích arijských odpovídá kořen k'ri (k' označuje přední čili měkkou hrdelnici *k*): v sanskrtě: *śrâj-ati* kloniti se, *śraj-ati* choditi (ze *śri-ati*); litevsky: *šlě-ti* (ze *šlai-ti*) opírati se; lotyšsky: *sli-t* opříti se; řecky: *κλί-νειν*, latinsky: *incli-nare*. Kořen *slo* (čili kmen *slon* —) pak jest týž jako kořen *klo* (čili kmen *klon* —), jenž se vyskytuje ve slovese *kloniti se* společném všem jazykům slovanským. To dokazují 1. souznačná slovesa: starosl. *prisloniti* a *prikloniti*, rusky: *prisloniť* a *prikloniť*; 2. souznačná slova srbská *zaslon* a *zaklon* úkryt od deště; 3. slovesa *κλίνειν*, inclinare, která odpovídají slovesu *kloniti*, a která se odnášejí k arijskému kořeni *k'ri*; arijské *k'* pak má ve slovanštině pravidelně střídnici *s*. Za arijský kořen *k'ri* očekávali bychom ovšem ve slovanštině kořen *sli* místo kořenův *slo* a *klo*; avšak nelze popírati, že sloveso *sloniti* souvisí s litevským slovesem *šlěti* a sloveso *kloniti* se slovesy *κλίνειν* a *inclinare*. (Ostatně slovanština má též kořen *sli* odpovídající úplně arijskému kořeni *k'ri* a sice ve slově *chlêvъ*, česky *chlév*, které vzniklo z tvaru *slai-vas*, t. j. sli + vas. Znamenalo tedy jméno *chlév* původně předmět přikloněný, opírající se na dům, přístavek.)

I vzniká otázka: mohlo-li se utvořiti od kořene *slo* takové jméno podstatné, od něhož by se mohlo odvésti jméno *Slované*?

Takové jméno podstatné by se bylo mohlo utvořiti jen příponou kmenotvornou *va*. A touto příponou tvoří se skutečně jména podstatná od kořenův slovesných: zpě-v, úsmě-v, še-v, chlé-v atd. A co více: touto příponou *va* tvoří se v jazycích arijských substantiva i od kořene *k'ri*, jemuž odpovídá ve slovanštině kořen *slo*, v latině: *cli-vus* pahorek, v gotštině: *hlai-vs* (z * hlai-vas) mohyla, v anglosaštině: *hlâv* (z * hla-vas) mohyla, ve staroněmčině: Gen. hle-wes, Nom. hlêô pahorek.

Z toho můžeme s jistotou zavírati, že i ve společném jazyce slovanském utvořeno bylo od kořene *slo* příponou *va* substantivum *slovъ*, které znamenalo *pahorek*, jako jména clivus, hlaivs, hlâv, hlêô.

Odtud vysvítá, že jméno *Slované* (původně *Slovêne*) odvedeno jest od jména podstatného *slovъ*, pahorek, a že znamenalo *obyvatele pahorkův* nebo *hor*.

Které hory to asi byly, na nichž přebýval ten národ, jenž od nich nazval sebe *Slovany*? Těmi horami mohly býti jen Karpáty.

Tento závěrek potvrzuje se dějinami. Přebýval zajisté ten národ, jenž nazýval se „Slovêne“ (Slované) v té době, kdy po prvé

se objevuje v dějinách, v Sedmihradech, zemi hornaté. Odtud později se rozšířil po Uhrách a po východní části poloostrova thráckého až do Peloponnésu. Větší část tohoto národu vyhynula, ostatní část přijala jméno Bulharův.

Jméno *Slovêne* (Slované) bylo původně názvem jediného národu jako jména Čechové, Poláci, Rusové; když pak věrověstové Konstantin a Method přeložili do jazyka tohoto národu evangelia a knihy bohoslužebné, stal se jazyk jeho jazykem bohoslužebným a spisovným i u národův příbuzných: Čechův, Srbův, Rusův. Název společného jazyka bohoslužebného byl pak přenesen i na národy, kteří ho užívali; tím spůsobem jméno „slovêneskъ“ (slovanský) stalo se společným názvem celé skupiny příbuzných národův. Tato změna významu byla podporována ještě tím, že národ, jemuž vlastně příslušelo jméno *Slovêne* (Slované), v 10. století vyhynul.

Se jménem *Slovêne* (Slované) souznačná jsou jména *Slováci* a *Slovenci*. Jméno *Slováci* odvedeno jest od vyhynulého substantiva *slov* (pahorek, hora) příponou *-ák*, která u západních Slovanův má touž funkci jako přípona *-janín*: horák, dolák, měšťák, sedlák, Pražák, Polák, Slezák atd. Má tedy jméno *Slováci* týž význam jako jméno *horáci*, jak se nazývají obyvatelé severní Moravy. — Jméno *Slovenci* odvedeno jest ode jména *Slovêninъ* zdrobňovací příponou *-ec*, jako jména *gorenci* a *poljenci*, kterými se označují v Krajině obyvatelé hor a roviny, jsou odvedena ode jmen *gorêninъ* a *poljêninъ*. Odtud vysvítá též, že tvary *Slovinci* a *slovinský* užívané v češtině, jsou docela nesprávné; neboť hláska *ê* nemá v češtině za střídnici hlásky *i*, nýbrž *ě* a *ja* (jako ve příponě *-janín*). Poněvadž ale nemůžeme národu obývajícímu v jižním Štyrsku, v Krajině, v Přímoří a východních Korutanech dáti jména *Slovanci*, *slovanský* (protože toto slovo má smysl širší), tedy nutno jest dáti jemu jména *Slovenci*, *slovenský*, kterými sám sebe nazývá.

Avšak z toho skutku, že jména *Slovêne* (Slované), *Slováci* a *Slovenci* jsou synonyma, nesmíme zavírati, že tito tři národové jsou spojeni vespolek užší příbuzností naproti ostatním národům slovanským. Neboť jazyky těchto tří národův nemají takových společných úkazův, z nichž bychom mohli souditi, že tyto jazyky vznikly z jazyka *jediného*, společného předkům těchto tří národův, a lišícího se zároveň od ostatních jazykův slovanských. Jazyk slovácký jest v užší příbuznosti s jazykem českým, jazyk slovenský s jazykem

srbskochorvátským a jazyk toho národu, jenž nazýval se „Slověne", s nynějším jazykem bulharským.

Poslední výrok třeba odůvodniti. Jak známo, míní Miklosich, že spisovný jazyk Cyrillův a Methodův jest nejpříbuznějším jazyku slovenskému jsa jeho starším bratrem (ältere Schwester), jazyk však bulharský že z něho vzniknouti nemohl, protože nejstarší památka jazyka bulharského, žaltář Boloňský z r. 1186—1196, liší se od jazyka evangelia Zografova a kodexu Supraselského tím, že nemá nosovek (Altslovenische Formenlehre, str. XXIII.). Proto dává spisovnému jazyku Cyrillovu a Methodovu jméno „altslovenisch", nynějšímu pak jazyku slovenskému jméno „neuslovenisch". Avšak proti mínění Miklosichovu svědčí ten skutek, že jazyk evangelia Zografova a kodexu Supraselského různí se od jazyka památek Frisingenských, nejstarší to památky jazyka slovenského z 10. století ještě více než od jazyka žaltáře Boloňského. Bylo by tedy lépe, nazvati spisovný jazyk Cyrillův a Methodův starším bratrem jazyka bulharského nežli slovenského. A více: jest patrno, že název „altslovenisch" přísluší nejstarší podobě jazyka slovenského, tedy jazyku památek Frisingenských, nikoliv však jazyku jiného národu, jakým byl jazyk evangelia Zografova. Nazývá-li Miklosich jazyk evangelia Zografova, Assemanova, kodexu Clozianova a kodexu Supraselského „altslovenisch", jak nazve potom jazyk památek Frisingenských?

Různost, kterou se liší jazyk žaltáře Boloňského od jazyka evangelia Zografova a kodexu Supraselského — totiž nedostatek nosovek —, jest tak nepatrnou, že nemůže býti platným důvodem pro mínění Miklosichovo. Evangelium Zografovo a kodex Supraselský byly sepsány v originále ve století devátém a desátém, žaltář Boloňský pak ve století dvanáctém; během dvou až tří století však mohla státi se velmi snadno v jazyku změna nosovek v čisté hlásky.

Tedy název „altslovenisch", „staroslovenský" jest nesprávným vzhledem ku spisovnému jazyku Cyrillovu a Methodovu; můžeme-li jej nazvati podle Šafaříka „starobulharským?"

Ve spisovném jazyku Cyrillově a Methodově třeba činiti rozdíl mezi památkami psanými glagolicí a památkami psanými cyrillicí, protože jazyk památek glagolských liší se poněkud od jazyka památek cyrillských: za hlásky ъ a ь v památkách cyrillských mají památky glagolské *jedinou* hlásku, která podle mínění

mého zněla *ja*. Kromě toho má jazyk kodexu Supraselského ještě tu zvláštnost, že má velmi často — mohlo by se říci: pravidelně — skupinu: retnice + ь + j tam, kde památky glagolské mají skupinu: retnice + lj, na př. zemьja naproti tvaru zemlja. *Tedy památky glagolské byly sepsány jiným nářečím nežli památky cyrillské; národ, jemuž v 9. století příslušelo jméno Slovêne, mluvil již za doby Cyrilla a Methoda různými nářečími.* Jest věcí docela přirozenou, že na tak velikém prostranství, jaké zaujímal tento národ (od jižního svahu Karpát až po moře Aegejské a po Olymp), vzniklo několik nářečí. Vždyť i nynější národ Bulharský mluví nářečími tak různými, že bulharský učenec Drinov pokládá Bulhary za potomky různých národův. Nuže, nynější jazyk bulharský shoduje se s nářečím kodexu Supraselského v tom, že má též dvě hlásky ê a ja a že nemá postlabialné souhlásky *l* (čili správněji řečeno, že nemění souhlásky *j* v podnebné *l'* po retnicích). Můžeme tedy plným právem tvrditi, že jazyk bulharský vznikl z toho nářečí, kterým psán jest kodex Supraselský. Pročež můžeme nazvati jazyk kodexu Supraselského *jazykem starobulharským* a jazyk žaltáře Boloňského jazykem *střednobulharským*. Ti *Slovêne*, kteří mluvili nářečím, jakým psán jest kodex Supraselský, byli předky nynějších Bulharův.

Ale jak třeba pojmenovati jazyk památek glagolských? Z toho nářečí, kterým psány jsou památky glagolské, nevznikl žádný z nynějších jazykův slovanských; toto nářečí vyhynulo. Protože ti Slovêne, kteří mluvili jazykem kodexu Supraselského, byli předky nynějších Bulharův, odtud vysvítá, že ti Slovêne, kteří mluvili jazykem památek glagolských a později vyhynuli, mohli přebývati jen v Uhrách, kde se pomaďarštili a porumunštili. Pro jazyk těchto Slovênův čili pro jazyk památek glagolských pokládám název „staroslovanský“ za nejpřiměřenější.

Ale nyní vzniká otázka: Které nářečí zvolili Cyrill a Method za jazyk spisovný? Jest věcí nepochybnou, že památky glagolské jsou starší věkem než památky cyrillské; víme na př., že originál kodexu Supraselského psán byl glagolicí. Z toho soudíme, že Cyrill a Method psali nářečím *glagolským* a nikoliv nářečím, kterým mluvili předkové nynějších Bulharův, čili jazykem starobulharským. Jest pravda, že ten jazyk slovanský, jemuž naučili se Cyrill a Method již ve mládí, byl jazyk starobulharský, protože v Soluni a Makedonii bydleli předkové nynějších Bulharův; ale přišedše do

Veliké Moravy a shledavše u Slovênův uherských nářečí jiné, ovšem málo rozdílné od jazyka starobulharského, přeložili tímto nářečím evangelia a knihy bohoslužebné. Učeníci však Cyrillovi a Methodovi nalezše po smrti Methodově útočiště v Bulharsku, užívali za jazyk spisovný toho nářečí, kterým se mluvilo v Bulharsku, a kterým psány jsou památky cyrillské. Některý z učeníkův těchto zaměnil pak písmo glagolské, Cyrillem vynalezené, písmem novým, úhlednějším, totiž písmem, které — nevíme proč — nazývá se cyrillským.

Doba vánoční na moravském Valašsku.

Popisuje Mat. Václavek.

Den sv. Lucie.

Vánoční obyčeje počínají na Valaších dnem sv. Lucie (13. pros.). Toho dne druhdy žádná gazděna nepředla, nyní toliko v některých dědinách (zvláště na Vsacku, na Hrozenkově) obyčej ten zachovávají a vynášejí kolovraty raději z jizby na hůru. Ptáme-li se některé staré gazděny Hrozenkovské, proč asi toho dne nepřede, odpoví nám: „Ja, bóím sa, že by na mňa též Łúca přišła, tajak dysik na tu gazděnu skúpú“ Na naši otázku, jak to bylo s tú gazděnú, vykládá: „Tož jak to było? Tak to było. Raz dysik, ale už je to dávnucno, dávno (ešče vtedy o kołovratoch ani chýru nebyło, lež na vřetenoch sa přádało) była jedna gazděna. A ta była přeukrutečně skúpá, oskobiła co najvěc a hleděła edem, de by keho ochludiła a zodkel by í neco tak nejak po hałuzi přišło. A šetkého chceła měť věcéj, než druhé gazděny. Tož miłého přadiva též. Tož přadła a přadła čím zima sa zjaviła a aj na Łucu přadła hneď od božího rána, Łuce ne Łuce. Gazda ju přes deň kołéj razů okřékał, aby temu přadivu dnes dała pokoj. Ale ona nic. Přadła preč. K večeru, už v *zátopy**), ešče ju gazda varováł, že je dnes uce, nech by toho aspoň večér nechała, až teho nebanuje. Ale ona ešče nic. Že prám! Že co? Že než sa *Łuca přiłúcá, koš vřeten napúcá.*

A ledvy to dořekła, zahučáł venku víchor a dółu komínem — tu máš čerte kropáč — spadne na *vatru* (ohniště) koš prázdných

*) Kdy se v jizbách začíná topiť.

vřeten. Gazda praví, že tente raz už je zle a gazděna též viděła, že už je na ozajst zle. Ale nebyła tak hłúpá a hneď věděla si radiť. Rúče ty vřetena prázdné popadła a na každé jedinký raz nitku otočiła. A prám tak, že to doděłała, víchor sa utišíł a dółu komínem na izbu sjede — Łuca sama. Gazda strachy zmíráł a gazděně, bar aj była srditá, též hrubě moc nechýbjało. Łuca potočila sa po izbě a bluskňaci po milostném koši vřeten, praviła gazděně: „No, prej, dobrého si sa doradiła.“ — A víchor venku zaséj zahučáł a Łuca aj s košem vřeten, jako přišła tako vyšła. A gazděna, to sa ví, byla ráda, že jí to ešče tak dobře vypadło. Ale była od tých dát inačí, lebo í vtedy dobře vyjadało. — Tož už to včiléj víte, jako to było, a až bude zas Łuce, tož sa mňa neptajte, proč nepřadu.“ — „No, řeci, zdravi, tetičko, navalovali; už budu chytřejší“ — řekneme staruše a jsme rádi, že jsme jí rozvázali jazyk.

Od sv. Lucie až do štědrého dne je 12 dní. Toho gazda valašský používá, aby si učinil pranostiku pro příští rok. Gazda totiž každého z těch dní načrtne křídou na dvéře své jizby kroužek a do něho křížek. Pak pozoruje počasí každé čtvrti dne: m ú t n á (pochmurná) čtvrt dne se v kroužku začárá (dle jakosti mraků); čtvrt bez mraků zůstane čistou. Tak pozoruje a črtá každého dne. Výsledek pak je obrazem počasí příštího roku, a to v ten způsob, že každý kroužek znamená měsíc příštího roku dle místa, jež v pořadí zaujímá; čtvrti kruhu znamenají čtvrti měsíce. Druhdy znamená oněch 12 dní prostě 12 měsíců příštího roku. Jaké počasí některého dne, takové bude počasí na rok toho onoho měsíce. Kdyby na př. pršelo 6. dne, bude 6. měsíce (v červnu) pršeti.

Nechává-li hospodyně nebo děvečka od sv. Lucie do Božího narození z každého topiva jedno polínko, na Boží narození těmi polínky zatopí a jde pak na jitřní a před oltář se postaví, uvidí čarodějnice. Nebo vezme-li kousek dřeva a z toho dřeva až do Božího narození každodenně třísku sestrúhne, až zůstane jenom vařečka, do té vařečky pak vyvrtá-li na štědrý den dírku a tou dívá-li se na jitřní s kůru, tož uvidí také všecky čarodějnice, any mají na hlavách krajáče od mléka nebo hrotky a sedí zády obrácené k oltáři. — Také se může v těch 12 dnech dělati podnožka nebo stoleček a vezme-li to pak na jitřní do kostela a na to se posadí, všecky čarodějnice uvidí.

Druhdy chodívala večer před sv. Lucií ženská bíle oblečená po domech, jež se nazývala L u c k a, L u c a, jež dětem přinášela

dárky, jako sv. Mikuláš, která však, byla-li neznámou, svým tichým chodem po jizbě posvátnou hrůzu způsobovala. Někde se obyčej ten posud zachovává.

Popsaný a několika jen málo příklady doložený obyčej o sv. Lucii dosvědčuje, že obyčej ten je pradávný, z časů pohanských nás došlý.*) Ačkoli je nesnadno vůbec z našich obyčejův a zvyků něco positivního tvrditi a najisto objasniti, tož nicméně domníváme se, že Luca byla snad bytost pohanská a dovolujeme si to doložiti tímto: Na sv. Jana Kř. je noc nejkratší a den nejdelší, na sv. Lucii noc nejdelší a den nejkratší (ovšem ne podle hvězdářů, ale podle lidové pranostiky a podle přísloví: „Lucie noci upije“). Považujeme-li pálení ohňů svatojanských a jánění za zbytek slavnosti pohanské na počest bohu slunce konané, proč bychom též tento zvyk nemohli považovati za zbytek uctívání nějaké bohyně noci, nebo zimy, nebo domácího pořádku, anebo snad narozenin slunce? O sv. Janě, když dostoupilo slunce svého nejvyššího bodu v našich krajinách a kdy příroda nejlepších darů slibuje člověku poskytnouti, slavena jedna slavnost a druhá, jak se lze domnívati, slavena, když slunce bylo nejníže, když se takměř teprve rodilo. Jakož pak církev křesťanská podložila ohňům svatojanským smysl křesťanský, odnášející se ke sv. Janu Křtiteli, jakožto předchůdci Páně, světla to věčného, nepomíjejícího, tak podobně táž církev vyvážila význam pohanské bohyně jakés ponětím křesťanským, sv. Lucií, ochranitelkou a strážkyní domácnosti proti zlým mocnostem, čarám a kouzlům.

Štědrý den.

Podle našich písmákův a „ludí na hlavu neobrazených“ má nejen každý rok, ale i každý měsíc, každá čtvrt měsíce, každý den, ba i každá hodinečka svoji „planétu“, a není lhostejno, koná-li se to neb ono v ten neb onen čas. „Ale co! Včiléjší národ mladý taký je: Prav ty mu tak lebo tak, ze všetkého sa ti za chrbetem leda vysměje — a nevěří v nic, edem ve svět a zase ve svět a ešče raz ve svět a to je záhuba. A přeca, nech je už jako chce, všetko má svůj čas!“ — Rozličné čáry, ať už nevinné, nebo zlomyslné, mají-li míti platnost, dlužno vykonávati ve spůsobě, času a dni svém náležitém a „patřičném“. Dní takových je v roce mnoho a štědrý den zajisté z nich je z nejpřednějších.

*) Viz Dra. Č. Zíbrta Staroč. výroční obyčeje atd. str. 238.

Zábobonky (pověry) o štědrém dni jsou velmi četny a ve všech krajinách česko-moravských sobě velmi podobny, ne-li stejny. Co se povahy jejich týče, jsou na větším díle nevinny, nijak zlomyslny. Pro veliké množství pověr těchto vybereme především nejhlavnější, lid valašský charakterisující.

Příkladem štědrovečerního života budiž nám Nový Hrozenkov na Vsacku, dědina, která poměrně nejlépe zachovává starobylé zvyky a obyčeje.*)

Každá pořádná gazděna potře na štědrý den především klučky u dveří medem, aby byla celý rok hledaná, vzácná: mnoho gazděn bude k ní s rozličnými prosbami choditi. Které gazděně slepice zanášejí vejce po sousedech, ta na štědrý den po svém dvoře nasbírá hrstečku třísek, obejde s nimi stavení do kola a hodí je pak na svou střechu. Která je poněkud lakomá a chce li, aby i sousedčiny slepice u ní nesly, nasbírá po jejím dvoře rovněž hrst třísek a hodí je na svou střechu a jistě pak u ní po celý rok ponesou. Při tom však musí se míti na pozoru, aby jí v ten den zvláště ostražitá sousedka (jako všecky) nepřistihla; sic jinak by mohla „špatně vyprodať". Které slepice málo nesou, těm hodí gazděna hrachu skrze obruč a ponesou dobře. Které gazděně škodí na statku (dobytku) čarodenice, ta nasype večer na práh u chléva hromádečku smetí z jizby a žádné čáry nebudou míti moci za prahem.

Děvčata chodí toho dne k Bečvě, házejí do ní kameny dávajíce pozor, jak to udělá. Jestli to „róchne", dostane sedláka co má koně; jestli to „žblunkne", dostane ožralce; jestli to „zaklepoce", dostane mlynáře a j. Do kurníka chodí děvčata jinde s vařechou, na Hrozenkově však s „kutačkou" a zaklepají třikráte; ozve-li se kohút, provdá se ještě ten rok, ozve-li se kura, ještě se nevdá, ale „sa přespí" (staneť se „závitkou"). Když se zvečeří, vycházejí ven a dívají se na hvězdy. Nad kterou ráztokou (kotlinou) první hvězdičku spatří, tam se jistotně „dostane". Která by od všetečnosti si nevěděla rady a chtěla by svého souzeného viděti, ať si upeče pagáček (placku) ze všeho zboží (obilí), jaké ve stavení mají, posolí jej svěcenou solí a večer už potmě ať si vezme nůž a jde na „humno" (zahradu). Tam ať se oděje jak „ju Pámbů stvořil",

*) Za sdělení těchto zvykův a obyčejův, jakož i za mnohé jiné pomůcky folkloristické povinen jsem velikými díky p. Jožovi Orságovi Vrančovskému na Hrozenkově.

klekne na zem a pagáček na zemi rozkrájí. Jakmile prý začne krájeti, uvidí svého souzeného napřed jen jako v mlze, pak zřetelněji a zřetelněji, až jej pozná. A ten bude její, kdyby „hory doły vołały“. Děvče však musí býti mravopočestné. Ledajaká „opłana“ nesmí se prý toho odvážiti. Kdysi prý jedná taká „vykřičená“ šla na milé humno a jak začala pagáček krájeti, přiletěl ukrutný černý býk s přeukrutečnýma rohy a tam ju do smrti „dotřkáł“. Byla pak řeč, že to byl sám čert a že ji do pekla pojal, že „šak jiného ženicha bez tak nebyla hodná!“

Také možno se dověděti, co do roka při domě se stane. To musí však býti rozumný člověk, který by vypozorovaná znamení mohl vyložiti. To vyprávěla jedna mladší gazděnka, která za svobodna byla za chovanici u jakési staré tetičky, jež „též ledaco věděła a rozuměła.“ Večer pravila tetička jí a své dceři, že chtějí-li věděti, co se „při nás“ do roka stane, ať vyjdou na křížné cesty nebo „sťadevenek“ poslouchati, co uslyší, a ona že jim pak všechno jak patří vyloží. A aby jim nebylo třeba se ohlédati strašidel, ať si vezmou nenačatý chléb. To se děvčatům líbilo a svolily, že půjdou poslouchat.

„Tož dobrá! Vzały jsme si nenačatý ešče pecen a šły jsme počúvať. Ale šak daleko od kuče ne, lebo sme hrubě nedovířały. Ostały jsme stáť a počúváme a v tem ovce na raz v ovčírni na zvončekoch tak zbřáňały, tajak dyby ich nedo až s druhého vršku hnáł. Tož ideme s tým ke staréj a pravíme í, jako, kerak. Ale ona hneď sa jaksi uhraziła a praví: Och préj, cérečky moje milunké, to vieřte není dobré. Kemusik ten rok u nás umiráčkem odzvóňá, a to budu já. Lebo já su na kraji, dyž su nejstarší. No tož děte podruhéj.

Šły jsme. A pomłačí její syn, šak mu było Martin, povídá: „E děte edem, na mú hříšnú, dite, šak vás tam cosik posmýče. A bodaj to vamy dobře podrdosiło, co byste věc razů nešły.“

Tak był smích. Šły jsme počúvať zas, ale nestáły jsme dłúho a u dolních súsedů tak cosik převelice róchło, tajak dyby z pistule střelíł. Letíme s tým zas ke staréj a pravíme í to. „Och,“ prej, „cérečenky moje, to je dobrá. To je ukážka na sobáš, a vy na něm budete.“ Ruče jsme sa obrátiły a šly počúvať po třetí. Ale edem prám, že sme z podcínka vystrčiły paty, už sme učuły, jak sa dółu Stanovnicú také jakésik zpěvy k dědině nesły, tajak dyby deset chłapů zpívało. Tož pravíme staréj zas, co a jak. Och, že běda,

reta, přeběda! To že je nedobré znamení od Boha, že přijdú z dědiny nějaké smutné hłasy, či vojna, či mor, či hład, lebo už tak neco, edem dobrého nic. — A tohle, věřte milunci, aj hłasy smutné potem šły. Hneď konča vesna přišło, že dółu v dědině 12 sedláků aj 9 hoferů vyhořało, a že je tam veliká bída a psota. Tož tak: dółu Stanovnicú zpěvy a zpátky hore ňú hořačení.

Aj to střelění u súsedů sa vypylniło. Hneď v oračky sa střílało. Ženił sa mładý a my sme były na svaďbě též. A to první, že jako smrť, též sa vypylniło. A do zemřel? Martin, co nás strašil. Chudák, nenadáł sa, že by aj jeho mohło neco posmýkať, dyž v izbě sedieł. A staří gazděna ostali na živě, bar aj si mysleli, že oni sú na kraji. Tož tak sa nám to všetko do słovečka vypylniło, a já od tych dát zábobonkom sa nesměju. Což, to já vím, že ludie moc nasmýšlajú a nařidávajú, ale přeca je na tem cosik pravdy a pravda pravdú je, aj bude.“ —

Když děvčata dosti ledačeho už se dověděla, počnou přípravy „k obědu“ (tedy ne k večeři, ač je večer). Po celý den se postili.

První je dům vyměsti. Smeti, to jsou podoba hříchu (pohoršení) a kdyby se nevynesly, zůstal by hřích (pohoršení) celý rok ve stavení. Smeti nesou buď do chléva pod statek, protože to jsou smeti dne požehnaného a statek se pak dobře daří a nechoruje. Nebo vynášejí děvčata v pachuli (klíně) smeti ke plotům na křížné cesty a poslouchají, odkud vítr zafučí, nebo něco se ozve; z té strany přijde pro ně ženich. Dříve, když děvčata „starý hřích“ vynášela, říkala při tom i jakési „říkání“. Nyní však nepraví nic, protože to jednu kdysi přehnalo. Vynášela prý též ten „starý hřích“ a vysypavši z „pachule“ smeti spustila:

„Płote, płote, třasu ťa — a v tem učuje poza płota tlustý hlas: Já su starý čert a vezmu ťa“.

Kdyby děvčata smetí nevynesla, nepřišel by toho roku k nim žádný šohaj.

Zatím vytahují gazděny z pece poslední a největší vdolek, tak řeč. „ščedrák“. Je to velikánský koláč, do něhož, ještě surového, nastrká gazděna pro každého domácího po jednom pérku. Jak se vytáhne z peci, poznává se na něm, kdo bude toho roku churav. Komu totiž péro zůstane neporušeno, bude úplně zdráv; komu „pozněło“, bude churav. Pozněło-li více, bude nemoc těžší a opáčně. Komu však shořelo úplně, ten do roka umře.

Ku ščedráku se všichni sejdou a zůstanou už pohromadě. Gazda jde do chléva a „říče“ evangelium sv. Jana a modlitbu, aby Bůh nedopouštěl na dobytek žádných nemocí. Načež pokropí celý chlév svěcenou vodou. Nejstarší čeledín při tom svítí.

V izbě už prostírají na stůl ubrus, sdělají se stěny aldamášný věnec (dožínkový) a položí na stůl. K němu ještě přidají po špetce z každého obilí, zemáků a vůbec všeho, co na polích se rodí, aby v tom bylo Boží požehnání a nepotloukly sněžnice. Trnož zamknou, t. j. obtáhnou řetězem a zamknou. To nebere vlk ovce a zloději nekradou. Na řetěz dají si nohy a nesmí žádný stanouti, kromě gazděny, která jídla nosí. Kde nezamykají trnože, položí si každý pod nohy něco železného; to nebolí a neodbírají nohy. Pod ubrus dá si každý špetečku soli; před kým se rozpustí, ten do roka umře. Také nesmí, „zakel stołujú“, býti v domě žádný cizinec. Ten by z domu všechno požehnání odnesl a pak všichni nemají stejných očí a taký nějaký „cuzák“ obzvláště by mohl snadno někoho domácího uřknouti a proto valašská pohostinnost pro tu chvíli bezohledně neplatí.

Každý „šikovný“ hledí na ten den býti mezi svými. Když už mají sedati za stůl, vyjde někdo na podcínek a vystřelí. Kočky a psy vyženou ven a dvéře zaprou na záporu. Když už všichni se umístili, vstanou, gazda čte evangelium sv. Jana: „Na počátku bylo Slovo a slovo bylo u Boha“ atd. a modlitbu před jídlem. Prvním jídlem jsou oplatky s medem, pak hřibová polévka s pohančenou kaší, krupice s medem, mastná kaše pohančená, hrách, múčanka, zemáky s cibulí, jablečník, vařené suché hrušky a ščípałky (krájená, sušená jablka, „krajanky“ jinde řečené), rozličné vdolky a naposled svěží ovoce. Při jídle nesluší se mluviti mnoho nebo hlasitě. Teprve při rozkrajování jablek začne rozprávka. Pak pije se pivo. Jenom pivo; kořalka na ten den nikde. Po jídle vstanou, pomodlí se modlitbu po jídle a mohou se rozejíti. Když se všechno uklidí, zamete se ještě jednou, neboť na Boží narození nesmí se ani zametati. Rovněž pro dobytek musí se snésti zásoba píce do chléva, aby na Boží narození „edem prám za jasla sa hodiła.“

Všichni se umyjí a zpívají dlouho do noci vánoční písně.

Tak na Hrozenkově. Jinde se vůbec jí všecko, co se urodí sedlákovi na poli, kromě všelikých „smotlach“. Pokrmy se volí ovšem dle zámožnosti rodiny, rovněž i jejich hojnost je různá. V zámožnějších rodinách je předně polévka „ščedračka“: uvaří se

napřed hrách nebo čočka, a pak se přidají k tomu hřiby, suché trnky (švestky), hrušky a zemáky, a vše dohromady se vaří; polívka je pak velmi chutná. Potom jsou pěry mastné, nadité smaženými nebo suchými trnkami; dále krupice mastná, cukrem a skořicí nebo medem a perníkem posypaná; po tom mastné knedlíky a „štrudl“ jabkový nebo „jabčenica“ (rozvařená jablka). Jsou také vdolky, jablka, suché trnky, ořechy a j. Druhdy se jídaly všude před polévkou oplatky s medem.

Zbytky od jídla štědrovečerního dávají se kravám, aby hojně dojily, kočce, aby hodně chytala myši, psovi, aby věrně domu hlídal, a myším, aby tuze neškodily. Mimo to se dává kravám a kurám (slepicím) dožínkový věnec, aby dobře dojily a nesly, ale mašle, jíž byl věnec svázán, musí se dostať „ďívce“ (děvečce). Aldamášný věnec dává se na Hrozenkově až o sv. Štěpáně kravám a kurám; kromě toho dostávají tam krávy ráno toho dne *polaz*, t. j. koláč se všemožným kořením.

Po večeři baví se chasa všelikým způsobem a zkoumá, jak již známo a podotčeno, z rozličných věcí budoucí osud svůj.

Je-li jablko, jež někdo u večeře překrojí, chrobačlivé, ochuraví, je-li nahnilé, umře. Tak i s ořechem. Zabloudí-li kdo někdy, tož ať si vzpomene, s kým na štědrý večer si překrojil a jedl jablko, a hned se vzpamatuje. Rozkrájí-li cibuli na 12 kouskův a dá do těch jamek sůl, tož která jamka ve kterém kousku je suchá, tolikátý měsíc bude suchý, která je v některém mokrá, tolikátý zase měsíc bude mokrý.

O půlnoci štědrovečerní je voda vínem a dobytek „rozpráví“.

(Příště ostatek.)

Poddanské poměry na bývalém panství Třebíčském.

Od F. A. Slavíka.

Bývalé poměry lidu poddaného v městech a vesnicích jsou tak velice rozmanité a nedosti nám známé, že těžko jest o nich posud celkovitě pojednati. Nebylyť stejné ani v jednotlivých zemích, ani v téže krajině, často ani na jednom a témž panství, ano i v jedné a též obci.

Studium této důležité části domácích dějin poslouží k hlubšímu poznání života našeho národa, zvláště u přirovnání k bývalým

těmto poměrům v jiných zemích a národech, a přispěje také ku staré topografii, jmenovitě i co se týče zaniklých osad, jichž poměrně jest ohromné množství na všech stranách Moravy. Staré urbáře a zápisy podávají též o nich vítané zprávy určité a spolehlivé.

Časopis Matice Moravské obsahuje také již z oboru toho některé články. Podáváme tedy k nim následující příspěvek o poddanství na velikém panství Třebíčském[1]), jež rozkládalo se v nynějších okresích Třebíčském, Jihlavském a Meziříčském.

Patřívalo původně moravským panovníkům a od začátku XII. století klášteru „Nanebevzetí Panny Marie", zde okolo r. 1109 založenému a bohatě nadanému od panovníkův a jiných dobrodincův. Časem ale bylo velice zmenšeno, jednotlivé dědiny zastaveny neb i prodány, a když r. 1468 uherský král Matyáš Třebíče dobyl a spustošil, zastavil celé zbývající panství Třebíčské Zdeňkovi ze Sternberka, r. 1480 Jaroslavu a Vaňkovi z Lomnice, potom r. 1490 král Vladislav Vilémovi z Pernšteina, načež dostalo se r. 1525 Artlebovi z Boskovic, r. 1556 opět Vratislavu z Pernšteina, a to dědičně za služby, králi Maximiliánovi a arcivévodu Ferdinandovi prokázané. Panství čítalo tehdy, ačkoliv zmenšeno, ještě 4 města, 3 hrady a 85 vesnic, z nich šestina (14) byla již pustá, totiž dle zápisu krále Ferdinanda I. panu Vrat. z Pernšteina[2]): město T ř e b í č, panství a klášter, ves Týn, Okřešice, Vračeřovice s dvorem, Řípov, Víčkov, Sokolí, Novou Ves, Pocoučov, Bohdíkovice, Trnavu, Červenou Lhotu s podacím kostelním, Čehalín („Ssahalín" [3]), Čechtín, Čichov, Kouty s rychtou zákupní a Chlum; městečko

[1]) Prameny: Registra hlavní panství Třebíčského dle obcí napsaná z r. 1556, 1573, 1629 a j. v., hlavně Registra urbární panství Třebíčského r. 1654, jež napsal Jan Ayda, soused města Třebíče, Specification 1654, 1671 v archivu zámeckém, uspořádaném od inspektora panství p. Arnošta Haniše, jemuž děkuji za velikou ochotu a laskavost při hledání a pracování v tamním archivu. Starý urbář z polovice XVI. století chová p. prof. Dr. Fr. Dvorský v opisu. Registra sirotčí téhož panství z polovice XVI. století a při nich oddělení „Prodajové gruntův se znamenají krom Třebíče města" a j. v.; v archivu městském listy z r. 1731; gruntovní knihy při c. k. okresním úřadě v Třebíči a v Jihlavě do roku 1848, desky zemské, archiv zemský v Brně. — O Třebíči a panství až do r. 1848 viz Ř. Volného „Die Markgrafschaft Mähren" VI. díl. Dějiny Třebíče I. díl napsal řed. Ad. Kubeš.

[2]) Desky zemské v Brně 23 f. 8, Repert. 20 f. 6.

[3]) V pozdějších listinách se píše „Čechalín", Čihalín; Pocoučov r. 1558 „Paczaulczov", Vračeřovice „Račeřovice" a j.

Kamenici s podacím kostelním, Vržanov, Smrčné, Malou Kameničku, Řehořov s rychtou zákupní, Radošov, Věžnici Bahennou, Luky s podacím kostelním a s rychtou zákupní, Studnice, Jamné s rychtou zákupní, Rybné s rychtou zák., Zhoř Zhousetinu s pod. kostelním a s rychtou zák., Bítovčice s r. z., Kozlov s r. z., Stáje, Předboř s r. z., Votín; proboštství Měřínské, městečko Měřín s pod. kostelním, ves Pustinu, Chloumek, Blížkov s r. z., Nětín s kost. pod. a s r. z., Kochanov s r. z., Zhoř Malou, Dětkov s r. z., Pavlínov s r. z., Milíkov, Zhoř Pivcovu, Svatoslav, Vilímovičky, Věstoňovice s dvorem, Benetice; městečko Vladislav s podacím kostelním, tvrz pustou Kojetín, ves Smrk, Střížov s kost. pod.; Vladíkov („Valdíkov") s dvorem, Čiměř, Koněšín s pod. kostelním, s dvorem poplužním, s pivovarem a sladovnou, Studenec, hrad pustý Kozlov, ves Kozlany s dvorem, hrad pustý Kokštein, ves Hartvíkovice s tím, což k Třebíči náleží, Sedlec se dvorem, Třesov se dvorem, Střítež se dvorem, Kožichovice, Slavičky, Vyčapy, což k Třebíči náleží, Vojkovice s podacím kostelním, Telnice s pod. kostelním, Sokolničky se 3 drajlinky vína[1]), které z městečka Blučiny s desátku vinného na klášter Třebíč se vydávají, vsi pusté[2]): „Vozranov"[3]), Zhořovo, Novou Ves, Prosenín (dle starých urbářů někdy ves u Vržanova), Rychyřku (u Kozlova), Svatoslav u Luk, Světlou u Chlumka[4]), Světlou u Pavlínova, Radičovice (u Bohdíkovic), Arklebice (u Kožichovic), Chrapinov[5]), Nehradov[6]), Kojetín[7]) a Popůvky; ves a dvůr Hostákov, Ptačov se dvorem, ves Kračovice se dvorem, ves Pozďátky; many 3 v Červené Lhotě, po 2 ve Studenci, Koněšíně, Smrku, Stříteži, Svatoslavi, Čehalíně, Chlumě a v Sokolnicích; po 1 manu v Čechtíně,

---

[1]) Drajlink byla tehdejší míra na víno i obilí, = 20 věder = 640 pinet. (Glossarium od Vinc. Brandla.)

[2]) Spustly nejvíce za války mezi králem Jiřím z Poděbrad a Matyášem Uherským, když Uhři město Třebíč r. 1468 obléhali, úplně spustošili a celou krajinu vyplenili. Před tím se některé z těch obcí připomínají jakožto osazené.

[3]) Nepochybně u Svatoslavě, kde sz. u vsi je trať „na Vořanově". (Mapy v deskách zemských.)

[4]) Říká se tam podnes „na Světlých".

[5]) V jiném zápisu r. 1556 u prodeje Měřína píše se „Chrzaptov" (Desky zemské R. XX. f. 28.).

[6]) U Třebíče západně od Podklášteří jmenuje se „Nehradov" trať nad řekou Jihlavkou. (Mapa katastrální.)

[7]) Později nově osazená ves Kojatín neb Kojetín sev.-vých. u Vladislavě.

v Lukách, Studnicích, Bítovčicích, v Malé Kameničce, Kozlově, v Jamenském, Řehořově, Stáji („Taji“), Mezeříčku, v Černém, v Pustině, Kochanově, Víčkově, Dobrkovicích, Sedlci, Čiměři, Vladislavi, ve Slavičkách, Vyčapech, Trnavě, Beneticích, pod Chlumem, mana mlynáře ve mlýně Sokolnickém, many v Batuchovicích,[1]) se všemi dvořáky platnými i neplatnými a se vším jiným příslušenstvím.

Ještě téhož roku odprodal Vratislav z Pernšteina: 1. Oldřichovi z Lomnice ves Sedlec, Hartvíkovice, hrad pustý Kokštein, ves Třesov, hrad pustý Kozlov, ves Studenec, Koněšín, ves pustou Kojetín, s many a povinností, která jest na nich atd.; 2. Janovi st. Stráneckému ze Stránec městečko Měřín, ves Pustinu, Horní Raclavice, ves Šebeřov, Zhoř Pivcovu, Kochanov, Nětín, Černé, Jersín, Stáje, Řehořov, Mezeříčko, Chlumek, Pavlínov, Jamné, Zhoř Zhousetinu, Rybné, Věžnici Bahennou a vsi pusté: Chraptov, „Svařanov“,[2]) Světlou u Chlumku a Světlou u Pavlínova.

Pusté vsi jmenují se v zápisu Třebíče panu Burjanovi Osovskému z Doubravice r. 1558 ještě: Arklebice, Radičovice, Rycheřka, Svatoslav u Luk, „Ozhřanov“ a Nehradov.

Později také jiné dědiny byly prodány, a při zdejším panství zůstala sotva jen třetina z oněch osad, totiž: města Třebíč, Vladislav a Kamenice a 32 vesnic, rozdělených na 5 soudů: Podklášterský, Lhotský (Červené Lhoty), Kamenický, Vladislavský a Kožichovský.

Bližší zprávy o tom panství podal velezasloužilý Ř. Volný v VI. díle „Die Markgrafschaft Mähren“ na str. 541—587.

Dostalo se r. 1613. paní Kateřině z Waldšteina, vdově po Smilovi Osovském z Doubravice, posledním pánu svého rodu, a potom manželce Karla ze Žerotína, r. 1628. Adamovi z Waldšteina. Potomci jeho drží panství Třebíčské podnes. —

Podle zachovaných urbářův a zápisů byly zde poměry lidu poddaného rozmanité; těžké hlavně v XVII. a XVIII. století.

Pokud náleželi klášteru, platívali zajisté poddaní jako na jiných duchovních statcích úrok půlletně, obyčejně 15, 16 gr. o sv.

---

[1]) Nestojí psáno, kolik jich bylo.

[2]) Tato pustá ves nepřichází v oněch starších zápisech, nýbrž „Zhorzovo“, obě u Měřína. Později byla znova vystavena.

Jiří a sv. Václavě (v Čechách o sv. Havle), dávali desátek, t. j. desátý díl obilí, a konali ve žních určité práce u dvorů poplužních [1]).

Ještě v XVI. století zůstávaly podobné povinnosti. Jednotliví poddaní měli zapsáno v „registrech panství Třebíčského“, kolik podle usedlosti byli povinni platiti úroku, kolik dávati slepic, vajec a jiných věcí a jaké práce čili roboty konati.

Srovnáme-li je, pozorujeme, že měli zde rozličné povinnosti poddanské: a) V městech: v Třebíči platili z $^1/_2$ domu jednou v rok o sv. Václavě $10^1/_2$ gr., ženného 1 gr.; na předměstí Jejkově někteří $2^1/_2$ gr. úroku a také slepici pánu o sv. Jiří nebo 2 gr.; obec dávala ze dvoru Štětinovského o sv. Jiří 7 gr., o sv. Václavě tolikéž a 2 slepice a 1 kopu vajec, z rolí na Turově $2^1/_2$ gr.; úhrnem dávali úroku o sv. Jiří $50^1/_2$ gr., slepice 4, vajec 1 kopu, o sv. Václavě 15 kop, 27 gr., za roboty ženné 1 kopu 23 gr., z luk a rolí na Dubině 1 kopu 9 gr., platu ze zahrad o sv. Martině 2 kopy $37^1/_2$ gr., za vinnou fůru $^1/_2$ kopy a j. v.

Ulice Masařská mimo úrok za roboty ženné 24 gr., ze zahrad o sv. Martině 41 gr.; předměstí Stařička mimo úrok 2 slepice, 2 kopy vajec, za roboty 54 gr.; předměstí Jejkov 7 slepic a za roboty $19^1/_2$ gr. Nové Město na předměstí mimo úrok o sv. Václavě ze zahrad o sv. Martině 13 gr.

Platy z města počítaly se tehdy zvláště následující: „Měšťané Třebíčtí dávají z rathouzu podle smlouvy za mýto, z načínání vína, z míry obilné a z šrotířův platu stálého 35 kop, o sv. Jiří polovici a o sv. Václavě polovici. Týž měšťané dávají za 1 stehno masa hovězího poctového [2]) o vánocích půl kopy a za 1 tele poctové o vánocích $^1/_2$ kopy; řezníci Třebíčtí dávají stále z 2 telat poctových platu 1 kopu, pekaři za 2 telat 1 kopu, ševci za 2 telat 1 kopu, kováři, bednáři a koláři za 2 telat 1 kopu, soukenníci za 2 telat 1 kopu, krejčí za 1 funt (libru) pepře platu 24 gr., kožešníci za 3 loty šafránu $^1/_2$ kopy, tkadlci za 1 funt pepře a za 1 lot šafránu $^1/_2$ kopy 4 gr., hrnčíři za 1 funt pepře 24 gr.

[1]) Nejstarší urbáře a jiné památky písemné kláštera Třebíčského nejsou známy; snad byly zničeny při dobytí města r. 1468 a jeho spustošení. Nejstarší známé urbáře klášterů jiných vydal univ. prof. Dr. Jos. Emler v knize „Decem registra censuum bohemica compilata aetate bellum husiticum praecedente“ nákladem král. společnosti nauk v Praze r. 1881; „Zlomek urbáře kláštera Hradištského“ v jejích aktech r. 1884.

[2]) Za pocty pánu o velkých svátcích. (Viz o nich v Glossariu V. Brandla str. 236—237.)

Z krámů řeznických (27) dávají z každého jednou v rok o sv. Duše platu $4^1/_2$ gr.; činí 2 kopy $1^1/_2$ gr.

Tíž řezníci dávají z každého krámu jednou v rok o sv. Martině $^1/_4$ centnýře loje nepřepuštěného; činí $6^1/_2$ cent. 1 čt. Tíž řezníci povinni jsou dávati od sv. Ducha do sv. Václava, který by dobytek veliký bil toliko v sobotu, 1 nohu, jenž slove paznocht, z hovada hovězího.

Před městem jest dvořáků 8; ti dávají stále za vinnou fůru jednou v rok o sv. Martině 2 kopy.

Při městě jest valcha panská, kteráž se na panský groš opravuje a dělá a drva pán také k ní dává; přichází pánu platu od každého postavu, kterýž v té valše válejí, $2^1/_2$ gr.

Při témž městě jest mlýn panský se 3 koly; v tom mlýně povinni jsou slady mlíti a ne jinde; dávají od 1 celé várky sladu po 5 gr. a od $^1/_2$ várky $2^1/_2$ gr. A kdyby nedostatek vody byl, a jinde mleli, tehdy mají ten plat přece spravovati.

Z řek platu vychází od sedmi rybářů po 35 gr. Též jsou povinni rybáři rybníky a stavy loviti a každý pátek pánu na zámek ryby nositi. Suma toho platu $4^1/_2$ kopy $12^1/_2$ gr.

V stavích u mlýnův nad městem a pod městem má pán vůli loviti, a jest těch stavů 15.

Mlynáři (ze 2 kol): mouky režné, nepytlované 40 měřic, za desátek obilní $3^1/_2$ gr.

Podklášterští povinni jsou za pastvu zelí saditi, okopávati, cibuli pleti, konopí trhati.

Kdož by koli na Podklášterci pivo staré šenkoval, má dáti od 1 sudu 2 gr. . . .

Za hlásku o vánocích 2 kopy, o sv. Janě 2 kopy 4 gr.[1])

Ve Vladislavi platili z $^1/_2$ lánu jednou v rok o sv. Václavě 4 gr. a byli povinni nažiti ozimi 10 kop, jeře 5 kop; žíti ozim 1 den, jeř 1 den; na lukách panských u městečka seno hrabati a do kop sklásti; na chmelnici, kteráž tu byla, chmel strhati. Z podsedku platili $2^1/_2$ denáru.

---

[1]) Výpis některých platův a povinností v Třebíči podán jest ve Výroční zprávě c. k. vyšší realní školy v Brně r. 1888 str. 11. a násl. od ředitele Ad. Kubeše v článku: „Některé prameny k dějepisu města Třebíče z doby pánův Osovských z Doubravice“.

Rybáři jsou povinni rybník a stavy loviti a ryby pánu nahoru nositi; kdož by pivo vařil, z každého varu 2 gr. dáti; z masných krámů (6) z každého $^1/_4$ centnýře loje nepřepuštěného o svatém Martině.

V Kamenici platili z 1 lánu o sv. Václavě 16 gr. 4 slepice, 30 vajec, 3 sýry; z podsedku o sv. Václavě 2 gr. „V témž městečku jsou pivovaři 2 panští; kdož by koli v nich pivo vařil, má dáti od 1 várky 5 gr.; z krámů řeznických (7), od jednoho $1^1/_4$ cent. loje nepřepuštěného při sv. Martině.

Každý rolník, kdo roli má, povinen jest o vánocích každý rok na zámek vždy dreva přivézti. Kdož koli v tom městě koně chová, povinen jest dáti ovsa polesního 2 míry, a kteří koní nemají, o 1 míry každý z nich.

Mlynářů jest 7. Ti jsou povinni na zámku střechy staré tvrditi a opravovati, mosty, mostnice, když potřebí, dělati, schody, vrata, dvéře, lavice, ve dvoře krmíky, koryta i jiné drobné věci dělati. Za tu robotu na t. č. dávají každý z nich po 5 gr. o sv. Jiří.“

b) Vesnice. Dávaly místo peněz obilí: Benetice a Vilímovičky o sv. Martině žita a ovsa po 5 měrách, Střítež po 13 měřicích; — platily úrok jednou v rok o sv. Václavě z 1 lánu jen po 8 gr. Smrčné, Svatoslav a Vladislav; po 10 gr. Čichov, Čechtín, Radošov; po 12 gr. Vržanov, 15 gr. Nová Ves, 16 gr. Kamenice, 20 gr. Sokolí, Trnava; — pololetně, t. o sv. Jiří a sv. Václavě, z 1 lánu jen po 4 gr. Věstoňovice a Předboř, po 8 gr. Svatoslav, po 10 gr. Chlum, Kouty, po 12 gr. Okřešice, Kamenička, po 13 gr. Hostákov, po 14 gr. Řípov, Vračeřovice, Votín, po 15 gr. Střížov, po 16 gr. Slavičky, Kozlov, po 15—20 gr. Čechalín (Čihalín), po 20 gr. Bohdíkovice, Pocoučov, Červená Lhota, Vladíkov, po 24 gr. Kožichovice, až po 32 gr. pololetně Čiměř.

Podobně nestejné byly též ostatní povinnosti, jak ukazuje následující přehled obyčejných tehdy povinností [1]), totiž: kolik dávali poddaní úroku, slepic a vajec, kolik dní orali na ozim a na jař, kolik kop obilí nažali, kolik určených dní obilí žali a vozili; ostatní dále se uvádí.

---

[1]) Sestaven podle urbáře panství Třebíčského z r. 1556; totéž obsahují Registra téhož panství z r. 1573, ale v jiném pořádku. (Archiv zámecký v Třebíči.)

V XVI. století.

Vesnice poddané, z 1 lánu:	Úroků sv. Jiří gr.	Úroků sv. Václ. gr.	Dávali slepic	Dávali vajec	Orali na ozim dní	Orali na jař dní	Nažali obilí ozim kop	Nažali obilí jař. kop	Žali ozim dní	Žali jař. dní
Střítež . .	obilí		2	15	3	1	$7^1/_2$	$7^1/_2$	1	1
Kožichovice .	24	24	2	5, 10..	1	1, 4	—	—	-	—
Střížov	15	15	2	20	3	—	—	—	—	—
Čiměř	32	32	—	—	1	1	5	$2^1/_2$	1	1
Slavičky . . .	16	16	2	30	3	1	—	—	—	—
Hostákov . .	13	13	7	30	4	—	10	—	2	3
Trnava	—	20	2	—	1	1	3	3	—	—
Pocoučov . . .	20	20	2	—	1	1	2	—	—	1
Bohdíkovice . .	20	20	2	20	1	$^1/_2$	5	—	2	2
Okřešice . . .	12	12	3	30	1	$^1/_2$	5	5	2	-
Vráčeřovice . .	14	14	3	15	3	1	5	—	1	1
Nová Ves . . .	—	15	$1^1/_2$	15	3	1	$2^1/_2$	—	1	1
Čechalín . . .	15—20	15—20	2	30	1	$^1/_2$	5	5	2	2
Červená Lhota .	20	20	4	—	—	—	—	—	2	—
Čechtín	—	10	4	10	—	—	—	—	3	—
Věstoňovice . .	4	4	4	16	3	—	—	—	—	—
Benetice . . .	obilí		1	10	—	—	—	—	—	—
Svatoslav . . .	8	8	5	16	—	—	—	—	4	—
Čichov	—	10	4	40	—	—	—	—	2	2
Předboř	4	4	2	—	2	—	—	—	2	—
Kamenička . .	12	12	3	16	—	—	—	—	—	—
Vilímovičky . .	obilí		4	15	Platily za robotu		—	—	—	—
Vržanov . . .	—	12	2	30			—	—	-	—
Radošov . . .	—	10	5	42			—	—	-	—
Smrčné	—	8	3	30			—	—	—	—
Chlum	10	10	3	50			—	—	—	—
Kouty	9gr. 4d.	10	3	27			—	—	—	-
Bítovčice . . .	8	8	5	40			—	—	—	—
Luky	14	14	2	—			—	—	—	—
Votín	14	14	2	—			—	—	—	—
Kozlov	16	16	2	20			—	—	—	.
Studnice . . .	16	16	3	20			—	—	—	—
Řípov	14	14	—	—	—	—	—	—	—	—
Sokolí . . .	—	20	2	—	—	—	—	—	—	—
Vladíkov z $^1/_2$ l.	10	10	2	—	—	-	—	—	—	-
Týn z domu .	$2^1/_2$	$2^1/_2$	—	—	—	—	—	—	—	—

Jiné povinnosti měly: vázati Pocoučov z 1 lánu oves 1 den, ozim půl dne, Nová ves 1 den jař, Věstoňovice obilí 16 kop; — voziti obilí: Střítež a Kožichovice ozim 1 den, jař tolikéž; Hostákov a Nová Ves po 1 dni z lánu; Bohdíkovice půl dne, Vračeřovice 8 dní; — trávu seci, na seno a otavu sušiti, shrabati a přivézti: Střítež společně všichni sousedé s louky Opatůvky do dvora Střítežského; totéž učiniti a na zámek přivézti Trnava s louky ve vsi Vladíkově (píší Valdikově), Vračeřovice s louky za Víčkovem a Nová Ves s louky Opatůvky; z Vladíkova jen seno hrabati a každý z nich vůz sena na zámek přivézti; z Bohdíkovic a Okřešic sekl každý 1 den; — z Chlumu louku Opatůvku pod Brancouzy sušiti, shrabati a seno do kop sklásti; ze Slaviček z 1 lánu „ozim žíti, pokudž co na poli jest, oves seci a vázati, pokudž potřeba jest,“ a všichni ozim žíti, jař seci a vázati, pokudž potřeba káže, u dvora Střítežského; — vláčeti u dvoru zámeckého na rolích všecko, pokudž potřeba, ječmen vázati a řepu panskou, koni vyoranou, vybírati poddaní z Řípova a Sokolí; — drva sekati po 1 dni z lánu: Benetice, Vilimovičky a Svatoslav; — drev o vánocích na zámek přivézti z lánu 1 vůz: Trnava, Pocoučov, Nová Ves, Čechalín, Červená Lhota a Kouty; — prohlubně sekati z Vladíkova na rybnících Podhájeckém, Vladikovském, Maříčkově a Opatském a všecko, čehož potřebí, spolu s Trnavskými udělati; — z Týna obyvatelé, jsouce bez větších pozemků, byli povinni: u dvora panského při zámku rozsívati, hnoje z chlívů kydati a na poli rozkydati, konopí tříti, zámek mésti a drva na zámku sekati, též pomoci jednu louku pod městem (Třebíčí) shrabati.

Kromě uvedených platů dávali ještě: konopí 2 kyty z Trnavy, Bohdíkovic, Okřešic a Čechalína; — sýry po 1 z lánu Vračeřovice, Nová Ves a Vilimovičky, po 2 Bohdíkovice, Čechalín, Vržanov, Smrčné, Kouty a Kozlov, po 3 Okřešice a Radošov, po 4 Bítovčice; — oves polesní o sv. Martině po 2 měrách: Čechtín, Svatoslav, Vržanov, Radošov, Smrčné, Chlum a Bítovčice; — slepici polesní 1 z lánu Svatoslav; — desátku dávaly vůbec obce pánu 10. kopu pšenice, žita, ječmene a ovsa, některé také pohanku (Hostákov, Trnava, Okřešice, Vračeřovice, Sokolí). Obec dávala: Kožichovice od pusté vsi Arklebic o sv. Václavě 15 kop gr., Bohdíkovice všecka obec krom Dvořáka dá z rolí od pusté vsi Radičovic jednou v rok $1^1/_2$ kopy 10 gr.; Okřešice 2 míry hrachu,

již úroď se neb neuroď, o sv. Martině; Vilímovičky držely „louky a kus lesu“ a platily z toho 20 gr.; Předboř z kusu řeky Jihlavky jednou v rok 40 gr., „Studnice z potoku Rybenského 5 gr.“ a j. Kdožkoli ve vsích šenkoval, dával bečku soli o sv. Václavě.

Platili za roboty vůbec: mlynáři v Červené Lhotě a Čichově, kterou s jinými mlynáři povinni byli, po 15 gr. (ale tento žal ještě ozim a jař po půl dne); z 1 lánu za všechny stálé roboty platili o sv. Václavě po $1^1/_2$ gr. Bítovčice, po 2 gr. o sv. Jiří a sv. Václavě Chlum [1]), 4 gr. o sv. Václavě Vilímovičky, po 2 gr. o sv. Jiří a 3 gr. o sv. Václavě Votín, po 3 gr. půlletně Studnice, po 3 gr. 2 den. o sv. J. a tolikéž o sv. V. Luky, po $3^1/_2$ gr. o sv. J. a po 3 gr. o sv. V. Kozlov; za všechny roboty stálé po 15 gr. jednou v rok Radošov a po 25 gr. Vržanov; jen za robotu vození drev platili, jinou konajíce, po 10 gr poddaní z Hostákova.

Též platili někteří za desátek obilní, dávajíce místo něho 50, 55 gr., 1 kopu $7^1/_2$ gr., manové $1^1/_2$ kopy 25 gr. atd. podle své usedlosti; za kyty konopí po 6 den.

Z podsedku (domku bez rolí) platilo se úroku po 1 gr., 2 a více, z pustých lánův a jich částí obyčejně polovice platu osedlých.

Rychtáři zákupní roboty nekonali a stálých platů nedávali, než jen ku př. z kusu řeky Jihlavky o sv. Jiří $12^1/_2$ gr., o sv. Václavě $22^1/_2$ gr., jiný ze stráně o sv. Jiří 1 gr., rychtář v Kozlově 31 gr. z luk a kopanin na „Rycherce“ (pusté vsi).

O zaniklé vesnici Víčkově psáno jest r. 1556, že tu „Říha Čapek drží rolí 3 lány, dává z nich jednou v rok 54 gr., 6 slepic a za desátek 2 kopy gr.“, po něm r. 1573: Václav Dvořák tolikéž úroku a desátek obilní.

O pusté vsi Proseninu píše se mezi městskými povinnostmi u Kamenice; z ní dávaly se mimo úrok o sv. Jiří a sv. Václavě také slepice a vejce o sv. Jiří a plat z luk a kopanin o sv. Václavě. Role od pusté vsi Arklebic drželi sousedé z Vladislavě, Střítěže, Kožichovic, Okrašovic, Slaviček a „ze Střebíče“ (z Třebíče), a povinnosti byly z ní: dávati úrok, slepice a vejce, žito a oves, „orati, obilí nažiti, obilí žeti, oves seci, obilí voziti a skládati ve stodole“. Jiné pusté vsi jmenují se již pouze jako trati, na př. u Kozlova „louky a kopaniny na Rycherce“. —

Jaké bylo tu „selské zřízení“ onoho času, podal již Časopis Matice Moravské r. 1876 na str. 17—25 a městské

[1]) „Při té vsi jest potok panský pstruhový.“ (Registra, 1556.)

Výroční zpráva c. k. vyšší realní školy v Brně r. 1888.[1]) Soudy gruntovní konaly se na zdejším panství každého roku mimo Třebíč v těchto obcích: v Podklášteří na zámku, v Červené Lhotě, v Kamenici, Vladislavi a Kožichovicích. Rychtářové, starší obce nebo-li konšelé, kostelníci (správcové kostelního jmění) a hajní nebo lesní dávali zprávu, byli nově ustanoveni nebo jiní od vrchnosti jmenováni. Zapisovalo se pak o nich, co kdo zaplatil a zač, co komu ještě platiti náleží a p. do „register".

Podle týchž pamětí i vesničané mívali tehdy zbroj, která na usedlosti byla zapsána. Když někdo tuto prodal neb postoupil, odvedl zbroj nástupci.

Tento dostal i některé potřeby hospodářské, několik kusů dobytka a jiných domácích zvířat, obilí a j. v.

Někdy za něho ručili sousedé jiní, „že dobrým hospodářem bude, grunt opravovati a platy i roboty panské spravovati; pakli by se tak nestalo, aby rukojmě byli povinni ten plat spraviti z toho gruntu a grunt opraviti i dobrým hospodářem osaditi." [2])

Hůře vedlo se poddaným v XVII. a XVIII. století. —

(Příště ostatek.)

---

[1]) „Zřízení selské, kteréž vesnicím ku panství Třebíčskému patřícím vydal r. 1573 Smil Osovský z Doubravice". „Některé prameny k dějepisu města Třebíče." Podává oboje Ad. Kubeš.

[2]) Ku př. ze XVI. století zápis v Registrech sirotčích panství Třebíčského, z 2. oddělení, v němž „Prodajové gruntův se znamenají" krom Třebíče a jiných měst: „R. 1562 v Kožichovicích Říha Juránek prodal grunt s 1 lánem rolí i s tím, což drží po pustotině Arklebské, Janovi z Třesova, k tomu koní 2 s předním a zadním kšírem, půl vozu, pluh a radlo se všemi potřebami k tomu náležitými, krávu 1, ovce 4, svini 1, slepic 6, kohúta, 2 husy, žita v stodole 2 kopy, pšenice 3 mandely, ovsa 3½ kopy, ječmene 1 měř., hrachu ½ čtvrti, pohanky 3 měř., slámy žitné po 5 kopách. . . . Zbroj, která na ten grunt zapsána, tu má Juránek Janovy odvésti . . . To vše prodáno za 102½ kopy gr. — R. 1563. v Řípově grunt s 1½ lánem rolí prodal Bárta Říhovi, koní 2 a hříbě, vůz a což k vozu náleží, pluh a radlo s železy k tomu náležitými, truhlu řezací s kosú 1, žita v stodole 6 mandelův a po 4 kopách slámy a 16 otepi slámy pšeničné, ovsa 10 měr, ječmene ½ m., čtvrtci hrachu; seno všecko, což ho koli jest, obilí na poli všeho polovici oziměho . . ., krávu, vepříka 1, prasat 2, slepic 5 a kohúta. To vše prodáno za 51½ kopy grošů. Zavdati má 5½ kopy a potom má platiti při každém soudě počna nejprv příštím po 2 kopách. Zbroj, která na ten grunt zapsána, tu má Bárta Říhovi odvésti. Rukojmě za Říhu všickni sousedé z Řípova krom mlynáře a Bureš z Týna, že dobrým hospodářem bude" . . . Jindy u Stříteže poznamenáno při prodeji . . . „radlo, pluh, krojedlo, brány, koně dělní s šlemi a kšíry, radlice, plech, sekura kladní. Zbroj gruntovní tu má sobě sám spraviti." (Archiv zámecký v Třebíči.)

Archivní rozhled.

Pořádá Dr. František Kameníček.

(Pokračování.)

Čtvrtý díl „Památek sněmovních" obsahuje zprávy z roku 1584—1599, totiž: Sněm v Olomouci 1584 v pondělí po sv. Třech králích (8. ledna); sněm v Olomouci 1584 v pátek po sv. Kilianu (12. července), v instrukci praví se ve čtvrtek; sněm v Jihlavě 1585 v pondělí po neděli Invocavit (11. března); sněm v Brně 1585 v pátek po neděli Misericordias domini (10. května); sněm v Brně 1586 v úterý po první neděli adventní (2. prosince); sněm v Brně 1587 v pondělí po neděli křížové (4. května); sněm v Olomouci 1587 ve středu, den sv. Jana Křtitele (24. června); sněm v Brně 1588 v pondělí po neděli Judica (4. dubna); sněm v Brně 1589 v pondělí po památce svaté Trojice (29. května); sněm v Brně 1590 v pondělí po Misericordias domini (7. května); sněm v Brně 1593 v pátek před Zvěstováním Panny Marie (19. března); sněm v Olomouci 1593 v pondělí po památce Božího Těla (21. června); sněm v Olomouci 1594 v pondělí po sv. Šťastným (17. ledna); sjezd Sv. Martinský v Brně 1593 (11. listopadu), na němž byl ustanoven nejvyšším polním hejtmanem p. Bedřich st. ze Žerotína, jehož všichni ostatní polní hejtmani měli býti poslušni; sněm v Brně 1594 v pondělí po památce Moudrosti Boží (19. prosince); sněm v Brně 1595 v pondělí po neděli Misericordias domini (10. dubna); sněm v Brně 1596 ve středu po neděli Invocavit (6. března); sněm obecní v Brně 1596 v úterý po sv. Václavě (1. října); sněm v Brně 1597 ve středu po neděli Invocavit (26. února); sněm v Brně 1598 v pondělí po neděli Cantate (20. dubna); sněm v Olomouci 1599 v pondělí po neděli křížové (17. května); při tomto sněmu se také udává, že byl ukončen v pátek po neděli Exaudi (28. května). —

Císařské instrukce ku sněmům moravským, jež vesměs konaly se jen za přítomnosti Rudolfových zástupcův, obyčejně vyšších úředníkův českých, jednají pouze o válečných berních, o dávkách na dluhy a na vydržování dvoru královského. Neustále totiž byla vedena drobná válka na hranicích tureckého panství v Uhrách, tak že Morava byla po celou tuto dobu v rozčilení, které se stupňovalo, poněvadž ku konci 16. století vypukla skutečná válka, jež trvala téměř nepřetržitě od roku 1593—1606. Postavení císaře Rudolfa II.

ovšem nebylo závidění hodné. Sám v jedné předloze ku sněmu moravskému (1584) udává, že musí ročně dopláceti na vydržování vojska proti Turkům a na stavbu i opravu pevností, ke všem povoleným a odvedeným berním ročně 700.000 zl., jež ovšem vždy bylo nutno vypůjčiti. Dluhy se tím zvětšovaly, a země úhradu takových dluhů převzíti nechtěly. Jmenovitě Moravané vzpírali se v té příčině velmi houževnatě všem požadavkům panovníkovým. Na vydržování vojska v Uhrách a při hranicích moravských povolovali ročně 56.000 zl., na stavbu pevnosti Ujvaru 4000 zl., ale při tom činili si různé výhrady: tak k. p. posýlali těch 56.000 zl. na uherské hranice po zvláštní na sněmu volené osobě stavu rytířského za tím účelem, aby osoba ta přítomna byla výplatě vojska; také měla podávati stavům moravským zprávu, „co na které pevnosti lidu válečného se chová“. Za to dostávala ona osobnost 130 tolarů měsíčně, „ale měla si přispíšiti, aby se vždy brzy vrátila.“ Stavba pevnosti Ujvaru stavům moravským se vůbec nelíbila a veřejně na sněmu (1593) se vyslovili, že se pořád platí, ale nikde není viděti, že by stavby přibývalo. „Má prý na Ujvar býti zaveden lepší řád, poněvadž povolené peníze posud vlastně více na oficíry byly vynaloženy, než na dělníky.“ (IV. 215.) Mimo to stavové moravští pevně trvali na požadavku, aby za všechny jejich peněžité oběti velitelem pevnosti Ujvaru byl Čech, Moravan, anebo Slezák (IV. 56, 76). Neustále také dokazovali, že platí na stavbu Ujvaru daleko více, než ostatní země. Císař Rudolf jim zase odpovídal, že Ujvar bude ku prospěchu nejvíce zemi Moravské, proto prý jest zcela v pořádku, když Moravané nejvíce platí.

Na dluhy povstalé z neustálých válek stavové moravští povolili po dlouhém vyjednávání velikou berni na zemských sněmích r. 1587 a 1588[1]). Mimo tyto právě uvedené platy a daň na vydržování domu královského i daň povolovanou královně moravští stavové posýlali také četná vojska do pole, jež vydržovali často šest i více měsíců na své útraty. Tak na př. Rudolf II. žádal roku 1586, aby vypravili do pole 1500 jízdných a 2000 pěších; na generalním sněmu pak z roku 1595 bylo ustanoveno, že mají vypraviti 500 jezdců, 500 arkibuzírů, 500 lehkých koní a 2000 mužů pěších na sedm měsíců. Roku 1596, když sultán Cařihradský osobně vypravil se do Uher, Rudolf II. žádal od stavů moravských peníze na půl

---

[1]) Viz Program české vyšší c. k. realní školy v Brně ve šk. roku 1888/89.

třetího tisíce jízdných a půl pata tisíce pěších. Za ty peníze chtěl najmouti valony, „kteří se do Uher lépe hodí.“ Stavové moravští ovšem nikdy nepovolili tolik, kolik císař žádal, nýbrž vždy nalezli dosti důvodů povoliti třeba jen polovici. Tak i tentokráte slíbili sebrati pouze 1500 jízdných a 2500 pěších, „ale na Moravě, — teprve, co by nestačilo jinde, — valony však že vůbec platiti nebudou.“ A mimo to povolili téhož roku pro větší nebezpečí na tři léta zvláštní berni po 65.333 zl. rýnských 20 kr. ročně na výplatu vojska, „které císař na hranicích uherských drží z této strany Dunaje při hranicích moravských.“ Roku 1599 povolili 2000 jízdných (totiž 1400 rejtharův a 600 arkibuzírů) do Uher na pět měsíců; a konečně vydržovali po všechna léta zemskou veřejnou hotovost pro případ, kdyby Turci učinili vpád do země. Byl vždy do boje připraven dle potřeby a nebezpečí buď 30tý, nebo 20tý nebo i 10tý muž.

Pro nebezpečí doby před rokem 1600 stavové moravští svolili (r. 1599), aby císař v čas náhlé potřeby mohl učiniti opatření na ochranu země jen pomocí úředníkův a soudců zemských, ale ti přece že mají povolati ku poradě některé osoby ze stavů země (IV. f. 277). Stavové moravští také schvalovali, že císař žádal i jiné panovníky evropské, jako papeže, knížata vlašská, krále Polského, Španělského, Dánského, vévodu Sedmihradského, Valašského, Multanského a celou říši Německou o pomoc proti Turkům.

Většina vojenských přehlídek (mustrunků) konána byla na Moravě a rovněž cizí vojska táhla obyčejně Moravou do Uher. To bylo spojeno s mnohými nesnázemi, neboť země byla napořád pleněna a drancována. Stavové moravští několikráte rozhodně žádali, aby všechny přehlídky vojsk nebyly kladeny na Moravu a cizím vojskům, táhnou-li Moravou, že nemá býti dovoleno páchati násilnosti na bezbranném lidu venkovském.

Roku 1584 císař Rudolf chtěl bez předchozí úrady se stavy zavésti na Moravě kalendář Gregoriánský. Stavové moravští se proti tomu vyslovili žádajíce, aby císař respektoval vážnost a důležitost sněmu moravského. Teprve když císař ukázal, že jeho nařízení se nedotýká svobod zemských a že tedy není v tomto případě potřebí ustanovení sněmovního, stavové moravští, aby projevili dobrou vůli, nařídili, že má býti nový kalendář zaveden od 4. října roku 1584.

Roku 1589 byli plnomocníci stavů moravských přítomni v Praze s posly obou Lužic a Slezska, aby potvrdili úmluvy Bytomské a

Bendzinské, smluvené roku 1588 po nezdařeném pokusu arciknížete Maxmiliána o korunu Polskou (15. června).

Sněmů moravských ve druhé polovici 16. století bylo tolik, že roku 1585 přijata byla resoluce k císaři, kterak stavové časté svolávání sněmů těžce nesou, tak že pro veliké útraty nejen mnozí z nižších, nýbrž i někteří z vyšších stavů na sněm dostaviti se nemohou. Také to bylo při mnohém sněmování patrno.

Na generální sněmy do Prahy stavové moravští volili vždy plnomocníky (někdy sami o generální sněm žádali) ale s výhradou, že to jejich právům a privilegiím zemským škoditi nebude. (kp. IV. f. 301).

Z obecných záležitostí jednalo se na sněmích v letech 1584—1599: „O rozjíždění se ze sněmů" pokud proposice není vyřízena[1]), o přehlédnutí, obnovení a tištění zřízení zemského[2]), o imprimování sněmů[3]), o přehlédnutí a inventování svobod[4]), o svolávání sjezdů za doby válečné[5]), o zemskou pečeť[6]), o přidání služby k úřadu purkrabskému[7]), o hejtmana[8]), o taxy nejvyššímu panu kancléři[9]), o obnovení hejtmanů krajských[10]), o úřednících menších[11]), o nejv. písaře[12]), o registrech zemských[13]), o půhonech[14]), o půhonech rukojemských[15]), o půhončích[16]), o přeložení soudu na starý spůsob a o odložení soudu[17]), o ustanovení soudních úředníků[18]), o obraně při soudu titulem[19]), o novou soudní světnici v Brně[20]), o starou soudnici v Olomouci[21]), o čalouny a koberce v soudní světnici[22]), o nápadech po 6. koleně[23]), o mladé lidi stavu panského, neb rytířského, kteří pozemských statků nemají a čas maří[24]), o sbírku na potřeby zemské[25]), o sbírku k zemi od řezníků[26]), o vyhledání prostředků ke sbírce k zemi[27]), o vypůjčení peněz na potřeby zemské[28]), o uplácení dluhů zemských[29]), o střelbu, prach, kule a dobré puškaře[30]), o mustrunky zemské všech obyvatelů[31]), o opatření některých míst proti nepříteli[32]), o ručení cizozemců ku právu[33]), o poručenství na mocný list JMti císařské[34]),

---

[1]) fol. 52, 71, 146, 238, 440. — [2]) f. 19, 37. 63, 155, 194, 232, 290, 367, 378, 395. — [3]) f. 67. — [4]) f. 233. — [5]) f. 267, 277, 311, 326. — [6]) f. 310. — [7]) f. 20, 235. — [8]) f. 112, 131. — [9]) f. 138, 161. — [10]) 286, 354. — [11]) f. 21, 38, 39, 65, 86, 114, 162, 171. — [12]) f. 293. — [13]) f. 59, 70, 77. — [14]) f. 65. — [15]) f. 233. — [16]) f. 340. — [17]) f. 18, 38, 85, 170.— [18]) f. 116. — [19]) f. 395. — [20]) f. 20, 163. — [21]) f. 433. — [22]) f. 20. — [23]) f. 139, 147. — [24]) f. 288. — [25]) f. 62, 63, 159, 221, 282. — [26]) f. 190. — [27]) f. 289 329, 331, 355. — [28]) f. 284, 336, 396. — [29]) f, 420. — [30]) f. 158. — [31]) f. 156, 355. — [32]) f. 281. — [33]) f. 155. — [34]) f. 192. —

o poručenství (rozepře mezi biskupem a zemským hejtmanem[1]), o many pana biskupa[2]), o kapitulu kostela Olomouckého[3]), o doktory zemské[4]), o doktora zemského v kraji Olomouckém[5]), o malíře přísežného[6]), o hornyš komory[7]), o vojenském cvičení lidu městského v císařských městech[8]), o uložení počtu koní na obyvatele[9]), o rozepře na hranicích moravských, českých a rakouských[10]), o mýtech vůbec[11]), o imprimování mýt[12]), o mýto Brněnské[13]), o dodávání profiantů do Uher[14]), o opravování cest a mostů[15]), o nevyvážení obilí ze země[16]), o nevyvážení zlata a stříbra ze země[17]), o opatření měst[18]), o minci[19]), o neobyčejných lichvách lidí purkrechtních[20]), o půjčování peněz[21]), o skupování statkův od měšťanů JMti cís.[22]), o dvořácích svobodných[23]), o osoby, které by za stav rytířský se vydaly a jimi nebyly[24]), o lidech poddaných[25]), o těch, kteří na Moravě po vesnicích a místech, kde trhů není obilí kupují[26]), o překupování koní a vyvozování jich ven ze země[27]), o nevyvážení koní[28]) o obstavování koní poddaným[29]), o myslivosti, že laně stříleny býti nemají[30]), o myslivosti provozované od selského lidu[31]), o myslivosti na cizích gruntech[32]), o kupce a šoty[33]), o sbírku z vlny, dovážené od kupcův a handlířů z cizích zemí[34]), o sbírku z vína[35]), o platech novokřtěnců[36]), o novokřtěncích, kteří obilí kupují od sedláků[37]), o platech židův[38]), o židech, že nesmějí v městech králov. bez dovolení obchod vésti[39]), o osobách ženského pohlaví stavu panského i rytířského, které statků pozemských nemají a zatkyní poháníny bývají[40]), o svědomí ženském[41]), o čechelném a o zbraňování poddaným dítky své na cizí grunty ženiti nebo vdávati[42]), o bratřích, kteří sestrám věna utrácejí a na vychování nic dáti nechtějí[43]), o buřičích, kteří poddané proti pánům pobuřují[44]), o cizozemcích[45]), o čeledi, kteráž by nedosloužíc pánu odešla[46]), o povalečích, štercířích, cizozemcích a škůdcích

[1]) f. 39. — [2]) f. 21, 39, 64, 66, 84, 112, 158, 195, 290, 306, 342. — [3]) f. 341, 431. — [4]) f. 379, 434. — [5]) f. 38, 64. — [6]) f. 114. — [7]) f. 158. — [8]) f. 158. — [9]) f. 287. — [10]) f. 51, 197. — [11]) f. 24, 25, 40, 81, 113, 160, 173, 199, 262, 312. — [12]) f. 23 62, 340. — [13]) f. 23. — [14]) f. 357. — [15]) f. 24, 380. — [16]) f. 285. — [17]) f. 18. — [18]) f. 286. — [19]) f. 179, 186, 311. — [20]) f. 39. — [21]) f. 262. — [22]) f. 430. — [23]) f. 396. — [24]) f. 430. — [25]) f. 52, 60, 174. — [26]) f. 162. — [27]) f. 110, 136, 236, 286, 379. — [28]) f. 430. — [29]) f. 429. — [30]) f. 26, 163, 294, 436. — [31]) f. 173. — [32]) f. 201. — [33]) f. 63, 264. — [34]) f. 154, 191. — [35]) f. 356, 370, 392, 414, 431. — [36]) f. 63, 82, 153, 162, 191, 219, 284, 305, 332, 370, 392, 414. — [37]) f. 237. — [38]) f. 15, 55, 82, 219. — [39]) f. 238. — [40]) f. 112. — [41]) f. 112. — [42]) f. 346. — [43]) f. 429. — [44]) f. 295. — [45]) f. 84. — [46]) f. 26. —

zemských[1]), o přijímání ležákův[2]), o ležácích a jejich neřádech[3]), o loupežích u Znojma[4]), o mistru popravčím[5]), o cikánech[6]), o vyvážení sanytru ven ze země[7]), o skupování sanytru v zemi[8]) o drahotě v hospodách[9]), o nařízení pobožnosti a zvonění na modlení[10]), o ležení (exekuce)[11]), o vizitování apatyk[12]) a o žebrácích[13]).

K části třetího a k celému čtvrtému dílu památek sněmovních dochoval se rozsáhlý kopiář, sahající od r. 1579—1601. Počíná na foliu 25. slovy: „Tento kopiář přípisuo všelijakejch psaný od Jich milostí pánuov soudcí činěných jest založen při času sv. Martina (11. listop.) léta 1579. — Jan z Horky".

Na prvních dvaceti dvou listech před výše vzpomenutou poznámkou obsaženy jsou přípisy stavů moravských z různých let 16. století. Nejstarší listina datována jest rokem 1544, většina jich však pochází z let sedmdesátých. Jsou to listy k císaři, ke stavům českým nebo slezským podané buď na základě usnesení sněmovních nebo ze zasedání zemského soudu. Dopisy ony týkají se sporu o Opavsko, mnohé z nich jsou přímluvnými listy k císaři v záležitostech různých osob. Některé jednají o upravení mezí a hranic mezi jednotlivými vrchnostmi na hranicích českomoravských, konečně obsahují některé také stížnosti stavů moravských k císaři.

Vlastní kopiář počíná teprve foliem 26tým a čítá nejméně 600 listů foliových, tedy asi 1200 stran. Pouze prvních sto listů poznačeno jest číslicemi, dále kopiář číslován není. Budu tedy probírati jen podle roků postupně jednotlivé důležitější listiny. Badatelům bude snadno nalézti příslušnou listinu, poněvadž kopiář sestaven jest chronologicky a všechny kusy jsou datovány.

Na předním místě z kopiáře patrná jest centralisační snaha panovníků českých a úmysl seslabiti přílišnou moc stavů. Proces tento pozorovali jsme již za dob Ferdinanda I., když zapovídal stavům moravským svolávati sněmy a sjezdy bez povolení královského. Za Rudolfa II. v letech osmdesátých pokročilo se dále. Do soudu zemského na Moravě mají býti dosazovány nové osoby jen z vůle císařské, nikoliv, jak dříve se dělo, že totiž přísedící sami povolávali k soudu zemskému osoby hodné a schopné. Odpor stavů

[1]) f. 27, 40, 237, 346, (stavu rytířského) 398. — [2]) f. 19. — [3]) f. 138, 174. — [4]) f. 40. — [5]) f. 67. — [6]) f. 25. 435. — [7]) f. 262, 367. — [8]) f. 378. — [9]) 114, 236, 345, 399. — [10]) f. 129, 216, 259, 302, 328, 368, 390. — [11]) f. 193, 233. — [12]) f. 235. — [13]) f. 380. —

moravských protáhl celou tu záležitost, ale císař na konec přece prosadil takový způsob dosazování soudců zemských, že vlastně mohl se právem považovati za vítěze. Vůbec snaha po zvýšení moci panovničí a po centralismu jest stálým předmětem napjetí mezi korunou a stavy moravskými.

Všech listin v kopiáři uvedených zaznamenati není možno, poněvadž by článek o jediném tom kodexu protáhl se do nekonečna; připomínám pouze všeobecně, že historický materiál jest nesmírně bohat. Listin, týkajících se soukromných osob, jejich stížností a vzájemných vztahů, pomíjím téměř úplně, rovněž listin takových, které týkají se poměru vrchností k poddaným a naopak. Zaznamenávám jen takové události, které mají nějaký vztah ku Moravě jako historickému celku, nebo které osvětlují hlavně politické a národnostní stránky naší vlasti.

Listiny kopiáře v letech 1579—81 týkají se sporu o hranice Uher a Moravy hlavně mezi panem Říčanským Kavkou z Říčan, Štěpánem Telekessím a Trenčanskými, sporu mezi Matějem Žalkovským a pí. Estherou z Ditrichštejna, stavby hradu Ujvaru, soudních nálezů, povolení berně císařové a způsobu, kterak má býti vyplácen žold na zámcích a tvrzích při hranicích moravských. Stanovuje se, že výplaty takové přísluší colmistrovi a mustrherru. Poněvadž tím colmistru mnoho práce přibylo, povolen mu byl zvláštní písař jako pomocný úředník.

Zajímavým a pro poměry 16. století karakteristickým jest případ, zaznamenaný v kopiáři k roku 1581. Dvacet vesnic poddaných lidí na panství pana Jana ml. ze Žerotína ve Vel. Losíně stěžovalo si na pána svého u císaře a ten nařídil, aby zemský soud obě strany vyslechl a podal dobrozdání. Poněvadž obyvatelé panství Vel. Losínského byli původu německého, byla stížnost německá a „řečník“ také německý. Stavové moravští císaři na rozkaz jeho odpověděli, že záležitost onu rozsoudí až při soudu příštím, poněvadž Losínští „všeckna akta v německém jazyku jsou nám podali, kteráž tak spěšně — jsouce toho nemálo — na česko přeloženy bejti nemohly; též řečníka německého, kterýž při jejich vésti jměl, měli: což, aby jaké pře německým jazykem před soudem naším vedeny býti by měly, proti pořádku markrabství tohoto by bylo. A tak za těmi a jinými slušnými příčinami sme takovú rozepři mezi nimi do druhého soudu, kterýž

v markrabství tomto nejprv držán bude, odložiti museli.“ Losinští si sice stěžovali, ale stavové moravští žádali císaře zvláštním přípisem, aby stížností jejich nedbal, ale, „poněvadž se týž lidé proti pořádku markrabství tohoto nemalého neposlušenství již nejednou — i soud zemský sobě zlehčíc — dopustili a (na stavy moravské) nepravdivě žalovali“, aby je „do vězení dáti a jiným ku příkladu trestati poručiti“ ráčil.

V době této (okolo r. 1581) po smrti z. hejtm. p. Hanuše Haugvice z Biskupic [1]) nebylo na Moravě zemského hejtmana, nýbrž úřadoval pouze zástupce jeho, totiž nejvyšší komorník moravský (p. Zachariáš z Hradce a na Telči). Stavové moravští tedy žádají, aby řádný zemský hejtman byl jmenován, „tak aby sirotci a vdovy na spravedlnostech svých skrácení netrpěly, a my od nich naříkání zbaveni býti mohli.“ (1581.)

Roku 1582 Václav, kníže Těšínský a Vel. Hlohovský, zastavil soud v knížectví Těšínském, tak že spravedlnost konána býti nemohla. Učinil prý tak beze všech slušných příčin. „Tudy mnozí, jakž přespolní, tak domácí, k témuž knížectví přináležití lidé, nad to pak mnozí jako z království Uherského a z království Polského, jakožto knížectví těm zemím hned tu při hranicích příležící, nemalé skrácení snášeti museli a stavy moravské o přímluvu u císaře prosili.“ Stavové moravští tedy císaře žádají, aby vymohl v knížectví Těšínském opětné vykonávání spravedlnosti.

Téhož roku (1582) stavové stěžují si u císaře do pana Kryštofa z Althanu, že drží hrad Znojemský na Moravě, ačkoliv nikdy nebyl přijat do svazku země. Císař na stížnost tu dlouho neodpovídal, a tu stavové roku 1584 přímo žádají, aby zmíněný hrad p. Althanovi byl odňat a postoupen p. Jindřichovi Václavovi Krajíři z Krajků v zástavu, jako rodilému „Moravci“. — (Moravané opírali se v té příčině o usnesení sněmovní z roku 1523, dle něhož za cizince na Moravě pokládán nebyl pouze Čech a Slezan.)

R. 1582. na Moravě byl mor, tak že i soud zemský musel býti odložen, poněvadž velmi mnoho přísedících soudu zemřelo a bylo nutno jmenovati osoby jiné. Bývalo zvykem, že takoví přísedící i také jiní úředníci soudní zakupovali si v Brně a v Olomouci domy, v nichž bydleli po čas zasedání soudu, a kupovali je dosti draze; — tak aspoň sami tvrdí ve své žádosti k císaři, v níž prosí, aby z těch draze koupených domů svých ani „lozunkův“ ani žádných

[1]) Boček udává, že H. Haugvic umřel r. 1582. —

jiných „dávek" platiti nemuseli, „poněvadž jich k žádné své zvláštní potřebě neužívají. Mimo to že slouží zemi, k soudům se sjíždějí, na svůj zvláštní náklad útraty vedou a za to žádné záplaty od země neberou."[1])

Páni soudcové moravští měli však také jiné nesnáze. Na statcích duchovních a ve klášteřích usazovalo se mnoho kněží cizozemců, což bylo proti zřízení zemskému. Soudcům i obyvatelstvu moravskému z toho vzcházely četné nepříjemnosti, poněvadž tito cizozemští kněží nechtěli se dostavovati k soudům moravským, když byli obviněni, a tak „mnohým obyvatelům země nemalé skrácení na spravedlnostech se dálo". R. 1583. stavové moravští tedy žádají císaře, aby v té příčině „nad obyvateli a starobylými pořádky země milostivou radu a ochranu držeti ráčil."

1583. Podle císařského nařízení v době této platilo, „aby z ortelův a naučení právních, která z měst J. Cís. Mti. jakožto od práva vyššího městského do měst, městeček a dědin našich o věci purkrechtní a šosovní vycházejí, dáleji nikam appellací brána býti nemohla." Ale dělo se to pořád při appallaci na hradě Pražském. Stavové moravští „znajíce v tom veliké pohodlí země této", aby appellace do Prahy přestala, císaře žádají (1583), „aby to opatřiti a milostivě poručiti o tom ráčil, aby takové osoby, které by proti výš psanému snešení co předse bráti chtěly, o tom V. Cís. Mti. zaměstknávání nečinily, v tom fedrovány nebyly, průchodu neměly a taková psaní aby proti nadání V. Mti. Cís. (z kanceláře dvorské) nevycházela."

1584. Morava tenkráte velmi trpěla při hranicích uherských a rakouských loupežnými spády, jež podnikány byly téměř systematicky od loupežných rytířů ze Slovenska a z Dolních Rakous. Kopiář o tom má velmi mnoho zpráv. Stavové moravští hledali nejprve nápravu v té příčině u Jindřicha Forgače, nejvyššího hejtmana hrabství Trenčínského a rovněž u císaře Rudolfa II. stěžovali si hlavně na Ondřeje „Balaziho" (Balaše), že nekřesťansky pustoší území Vsatské.

Téhož roku císař Rudolf II. nařídil zvláštním mandátem daným zemskému hejtmanu, aby nový Gregorianský kalendář byl bez odkladu zaveden. Stavové moravští ohražují se proti tomu,

[1]) Mor na Moravě zuřil také roku 1583 a tu stavové moravští žádali cís. Rudolfa II., aby toho roku ani zemského sněmu nesvolával, „že by se velmi málo obyvatelův (sic) na takový sněm sjelo".

aby nějakými mandáty mohli k něčemu býti nuceni bez ustanovení sněmovního a praví: „Prosíme, že V. Cís. Mti. takovými, neb jinými mandáty bez svěření prvé o to se stavy tohoto markrabství nás milostivě, jakž nahoře dotčeno, proti starobylým pořádkóm a zvyklostem našim obtěžovati neračte.“ Ovšem záležitost tato se později smírně vyrovnala. (Viz str. 244 sněm z r. 1584.)

1585. Ve Znojmě na výročním trhu objevila se nějaká hanlivá píseň na císaře Rudolfa II. o novém kalendáři, jež způsobila konšelům mnoho nesnází, poněvadž Znojemští byli v podezření, že o obsahu té písně věděli. Záležitost celá urovnala se zvláštními přípisy k císaři Rudolfovi, v nichž stavové moravští za Znojemské se přimlouvají a nevinu jejich prokazují. Bylo to také nutno, neboť Znojemští měli se z toho odpovídati před zemským soudem.

R. 1586 rozepsal cís. Rudolf II. generální sněm na hrad Pražský, a tu stavové moravští zvolili na sněmu Brněnském zvláštní poselstvo do Prahy, opatřené důkladnými instrukcemi. Instrukce tyto jsou všechny v kopiáři zaznamenány. Stavové moravští jmenovitě žádají, aby dosazování osob do soudu zemského bylo jako dříve ponecháno jim, a císař aby si práva toho neosoboval. Dále důtklivě naléhají, aby konečně rozsouzena byla pře stavů moravských a slezských o knížectví Opavské a císař aby nedopouštěl, aby Opavsko počítáno bylo ke knížectvím Slezským. Stavové moravští ukazují na dobu cís. Maxm. II. „když veřejné tažení bylo“ — aby Moravanům ublížení se nestalo — že obyvatelé knížectví Opavského pod správu pana z Rožmberka, nynějšího purkrabí Pražského, tedy k vojsku českému přiděleni byli, poněvadž pře posud rozsouzena nebyla. Konečně uvádí se také na paměť ustanovení sněmu mor. z r. 1531, že totiž stavové moravští povolí na obranu země a na výpravu proti Turkům vždy jednu třetinu toho, co povolí Čechové. Poslové moravští mají tedy dle toho jednati, aby Morava přílišnými náklady přetěžována nebyla.

1587. Městská rada Brněnská žádala, aby císař odpustil na 12 let Brnu „lozunky“, obnášející ročně 1200 zl., a aby poručil vyplatiti městu 5000 zl., které mu byly půjčeny. Za to chtěli Brňané důkladně opraviti hrad Špilberk, který prý byl téměř v rozvalinách. — Stavové moravští přimlouvají se u císaře za tu slušnou a oprávněnou žádost Brněnské rady „uznávajíce, že týž hrad Špilberk velice a téměř na nejvyšší spuštění čím dále tím více přichází, na kterémž netoliko městu Brnu, ale i C. Mti. a této zemi před vpády

nepřátelskými a zvláště žíznivého krve křesťanské — Turka, aby zase k vystavení a poněkud upevnění svému, tím neprodlívaje přišel, důležitě náleží." Císař na žádost tuto neodpovídal, ačkoliv stavové opětně přímluvné listy do Prahy poslali. — Podobně vedl si císař v záležitosti Opavska, tak že ustavičně bylo nerozhodnuto, má-li se počítati k Moravě, či ke Slezsku. — Stavové moravští císaře prosili, nemůže-li již v té při konečného rozhodnutí vynésti, ať aspoň nedopustí, aby vojsko Opavské bylo připojováno k vojsku slezskému; ať raději se vždy připojí k vojsku českému, když nemůže bojovati s Moravany, k nimž náleží.

Vojska moravská, určená ku hájení hranic zemských proti Turkům, podporovala s Čechy a Slezany r. 1587 arciknížete Maxmiliána ve snaze jeho dosáhnouti korunu Polskou. Vůdcem moravské výpravy byl místo p. Bedřicha ze Žerotína (jakožto nejvyššího vůdce moravského) p. Bohuslav Bořita. Stavové s touto výpravou měli dosti nesnází, poněvadž vojsko nechtělo poslouchati vůdce svého a nechtělo dále táhnouti, pokud mu nebude vyplacen zadržený žold. Mor. stavové mohli však zaplatiti jen část, ostatek pouze slíbili. — Ale na rok 1588 bylo vše tak zařízeno, aby vojsko v poli pořádně a měsíčně bylo placeno.[1])

Na sjezdu v Brně roku 1587 bylo ustanoveno, aby posláno bylo na pomoc do Polska 500 pěších a 400 mužů jízdných. Bořita měl v Polsku spojiti se s vojskem Maxmiliánovým. Dodatečně chtěli stavové poslatí ještě 500 pěších, ale nemohli je sebrati, tím méně zmustrovati.

Se stanoviska právnického zajímavá jest z téhož roku žádost stavů moravských k císaři, aby zakročil proti p. Jiřímu ze Šternberka, který se proti vůli příbuzných a přátel (jmenovitě p. Arkleba z Kunovic) s nezletilou dívkou zaslíbil a oddati dal. Stavové žádají jménem příbuzných, aby císař takové nesmyslnosti stavoval a „dívku z nepořádného slibu propustiti ráčil."

1588. Před bitvou u Byčiny nastal v zemích rak. veliký zmatek, poněvadž se bylo obávati, že polské vojsko, které jalo se pleniti Slezsko, vpadne i do jiných zemí císařských, hlavně na Moravu. Za tou příčinou svolán byl rychle sjezd do Brna (ve čtvrtek po památce obrácení sv. Pavla na víru 28. ledna 1588), na němž bylo žádáno, aby stavové moravští vypravili co nejvíce vojska k obraně

[1]) Jednání o těchto věcech ku konci r. 1587 a v roce 1588 jest v kopiáři velmi obšírné. Bořita a Bedřich ze Žerotína vystupují proti sobě ostře.

hranic slezských proti Polákům jmenovitě v Těšínsku. Ale záhy se mysli utišily, když polské vojsko Slezsko vyklidilo. Stavové moravští na sjezdu tom si postěžovali, že země jest příliš neustálým zbrojením ochuzována jmenovitě nyní, když stavové mají hájiti zemi s jedné strany proti Polákům a s druhé strany proti Turkům. — Podobné stesky asi byly příčinou, že pan Bedřich ze Žerotína na Židlochovicích, nejv. velitel moravských vojsk, poslán byl následujícího roku 1589 k císaři do Prahy se stížností, že Moravané jediní z okolních zemí udržují v pořádku zemskou hotovost a provádějí „mustrunky", kdežto v jiných zemích neděje se nic. Vedle toho žádal p. Bedřich ze Žerotína, aby císař dovolil stavům moravským zamluviti si v Uhrách 300 husarův a 500 hejduků; a konečně aby stavům dovoleno bylo odbývati na Moravě sjezd pro lepší a snesitelnější nařízení zemské hotovosti a pro přehlédnutí i obnovení zřízení zemského. Arcikníže Arnošt byl požádán o přímluvu u císaře v té příčině.

1589. konal se generální sněm na hradě Pražském kde se jednalo „o obnovení starých kompaktát mezi královstvím Českým i zeměmi k němu přináležejícími a korunou Polskou". Soud sv. Kunhutský na Moravě toho roku ani nebyl odbýván, poněvadž pan Brtnický z Waldštýna, místodržící úřadu hejtmanského nemohl se dostaviti pro rodinné záležitosti a stavové moravští prohlásili, „že se toho v žádných pamětech starých ani v sedání panských najíti nemohlo a nenajde, aby kdy soud zemský držán byl a pruochod svůj měl, když žádný osoby z nejvyšších úředníků zemských, kteříž by přísahu k ouřaduom svejm učinili, přítomny nebylo".[1]) Úřad místokancléřský býval ode dávných dob osazován Moravany. Ale v letech 1590tých stal se nedopatřením místokancléřem Osvald ze Schönfeldu; když pak r. 1590 umřel, stavové moravští žádali důrazně pana Adama z Hradce, kancléře českého, aby onen úřad byl opět Moravanem osazen, jinak by se v tom obyvatelům markrabství Moravského proti předešlému spůsobu ublížení stalo. Moravští stavové dali vůbec na jevo, že si úřadu toho vzíti nedají. —

(Příště dále.)

---

[1]) Vedle úřadu zemského hejtmana nebyl také toho roku na Moravě osazen úřad nejvyššího sudího moravského; jen tím se stalo, že z vyšších úředníků při soudu Kunhutském nebyl nikdo přítomen. —

Umělecké a vědecké zprávy.

Oprava stoličního kostela sv. Petra a Pavla v Brně, o níž jsme podali zprávu na str. 52—55, pokročila koncem května již tak daleko, že skoro celé presbyterium jest ukončeno a mohlo ve čtvrtek dne 21. května t. r. slavnostně býti vysvěceno. S potěšením hledíme na vykonané dílo obnovy a čím více je pozorujeme, tím více vše jímá — mocný to účinek skutečně uměleckého provedení obnovy v jednotlivostech a v celku, tím mocnější na mysl věřících, když se k tomu druží velebný zpěv a vše umění církevní pojí se k jednomu cíli — povznesení mysli, k službě Boží. Nová ozdoba presbyteria jest bohatá; rozmanitá na klenbě, oknech, zdech, oratoriích a přece ve slohu jednotná, souladná. Zvláštní okrasou jest nový hlavní oltář, složen v čistě gotickém slohu s vysokými fialami uprostřed a po stranách, vše tak štíhlé a jemné, že celý oltář nezaslání okna císařského v průčelí a zvyšuje celkový dojem posavadních oprav. Opravdu krásný je to pohled zdálí a zblízka.

Přistoupivše blíže, kocháme se v jednotlivých krásách díla uměleckého, nejprve hlavního oltáře, jeho něžné skladby celé pozlacené, pak figurální a dekorativní malby, opravy stavitelské a j.

Na oltáři stojí nahoře kříž s Pánem Ježíšem, pod ním na jedné straně sochy: Matka Boží a svatý Josef, na druhé sv. Jan, miláček Páně a sv. Jan Křtitel, níže po obou stranách sanktuaria sošky sv. apoštolů, na levém kraji sv. Petr a na pravém sv. Pavel; dole uprostřed mensy jest vypouklý obraz Večeře Páně a po straně v levo Abraham chce obětovati syna svého Isáka. (Oltář a vedle biskupský stolec postaven jest péčí a nákladem nejdůst. pana biskupa Dra. Frant. Bauera, jehož velikou záslubou koná se vůbec celá oprava.)

Z oken hledí sem obrazy svatých, vše umělecky a v souladných barvách provedené, ze 7 velkých oken sv. patronové kostela a výše ze 6 malých svatí a světice památní v dějinách křesťanství na Moravě vůbec nebo zdejšího kostela zvláště: z velkých na levo obrazy ze života sv. Petra: 1. povolání Petra a níže slunce na moři Galilejském (věnovalo vd. duchovenstvo Brněnské diecese); 2. odevzdání klíčů Petrovi, pod tím uzdravení narozeného chromého a potrestání Ananáše a Safiry (daroval kníže Jan z Liechtenšteina); 3. první kázání Petrovo o svatodušních svátcích, pak osvobození jeho ze žaláře (založil děkan dómu vdp. Dr. Fr. Zeibert).

Na pravo jsou obrazy ze života sv. Pavla: 1. obrácení jeho na víru na cestě do Damašku, pod tím trestající Pavel (daroval vdp. Fr. Mlčoch, děkan v Kuřimi); 2. vysvěcení Pavla za biskupa v Antiochii, níže zatčení jeho v Jerusalemě a Pavlovo vidění před cestou do Evropy (uděláno nákladem I. moravské spořitelny); 3. Pavlovo kázání na Areopagu, dole Pavel na ostrově Maltě (dal prelát na dómě vdp. J. Raus).

Uprostřed za oltářem jest veliké okno věnované od J. V. císaře Františka Josefa I., v něm ukřižování sv. Petra, stětí sv. Pavla, výše korunovace obou těchto sv. apoštolův a patronů kostela zdejšího, a jiné obrazy (viz Č. M. M. str. 53.).

V malých oknech jsou obrazy na levé straně: sv. Klimenta (věnován od vdp. kustoda dómu R. Schuderly); sv. Ludmily sv. Vojtěcha a sv. Anežky (od vdp. děkana dómu Ferd. Panschaba) a sv. Jana Sarkandra (od vdp. Jana Kraupnera, faráře v Knihnicích); na pravé straně: obraz sv. Víta (od vdp. Jana Vojtěcha), sv. Hedviky, sv. Kristiny a sv. Terezie (od vdp. kanovníka J. Fritsche) a sv. Klimenta Hofbauera (od vdp. F. Zeiberta). Kolem obrazů svatých jsou z malovaného skla ozdoby téhož slohu, jako vše ostatní nové práce umělecké. Jiné obrazy svatých na skle, kteří jsou památní hlavně v dějinách církevních na Moravě, přijdou do lodi chrámové.

Rádi pohlížíme na vykonané tyto práce, těšíce se, že konečně dostalo se tak důležité památce obnovy žádoucí, a to obnovy důstojné, umělecké. Zajisté i části zbývající budou rovněž tak opraveny, a celá svatyně objeví se v původní své kráse a velebnosti. Nechť obnova taková nalezá účasti obětavé veškerých kruhův, a dostává se jí porozumění a podpory zasloužené a nutné! *Slavík.*

Páni z Klimberka. Za krále Jana přistěhovalo se do Čech několik rodin panských z Němec, kterýmž se líbila vláda krále bohatýrského, dobrodružného a štědrého. Vstoupivše v přátelské svazky s domácí šlechtou, záhy s ní byli za jedno a skrze české matky dostal se do nich ten cit spanilosti, kterýž se u potomkův střídá s bujarostí. Smysl pro dobrodružství, který sem přinesl král Jan a jeho družina, od domácího panstva brzo byl nápodoben a vypěstován tak dokonale, že se naši páni brzo svým vzorům vyrovnali. Dobrodružní páni cizí za časté měli statky ve dvou i třech zemích, ale vojensky sloužili obyčejně tomu zeměpánu, který nejčastěji na dobrodružství vyjížděl. Tak to činili i páni z Klimberka,

kteří ač se nikdy nepočeštili, přece svou bohatýrskou myslí a udatenstvím i domácím, kteří rytířské skutky vysoko cenili, se zalíbili. „Klimberče mladý, diemť krátce. Pomni, že's jměl dobrého otce, jehož nikdo zlým nevinil, a mnoho dobrého činil. A sáms také rytieř smělý, mladý, dobrý, druh dospělý“. Ta slova klade skladatel staré písně králi Janovi v ústa sice, ale ona nejlépe značí, co skladatel a s ním velká část obyvatelstva českého o mladém hrdinovi soudili. Zlaté kolo svítilo na jeho štítě v bitvě, ale zrovna tak svítilo v mysli tehdejších vrstevníkův obdivujících tu hrdinnou sílu, která cesty v nepřátelích činila, sekouc a bodouc ze vší síly; ano i z nás mnohým, kteří jsme se rozechvěli čtouce za mládí ve škole skládání o Klimberkovi, posud v mysli tane zlaté kolo od blankytu se odrážející.

Páni z Klimberka takto jen od lidu českého byli pojmenováváni. Jejich vlastní a německé jméno zní „z Klingenberka“, a původiště jejich není hrad Zvíkov v Čechách, kterýž se německy Klingenberg nazývá, nýbrž jiný nějaký hrad, a to snad hrad Klingenberg v Rakousích. Byli původem Švábové; neb o Janovi, prvním toho rodu, který u nás k platnosti přišel (Font. r. Boh. IV. 115,), dí Petr Žitavský, že byl muž statečný (strenuus) ze Švábska (de Suevia) pocházející. Erbovní znamení mívali dvoje. Klénotem, jímž přilbice krášlena bývala, bylo vždy zlaté kolo; štít byl na příč poloviční, totiž v horní polovici černý, v dolní stříbrný[1]). Dal-li se klénot do štítu, byl tento modrý. Kdy sem přišli, není známo. Palacký domnívá se, že první z nich již za Václava II. byl přijat za obyvatele koruny České, ale nedokládá toho ničím. Snad jen tak z paměti napsal, v níž snášel to, že se r. 1284 již někteří pod tím jménem připomínají (Reg. II. 569); ale dotčení páni byli jiných erbů a pocházeli ze starožitných rodin zdejších, které se psaly po Zvíkovu. Zachoval se také list z r. 1307 (Reg. II. 931), jímž se Jan z Klingenberka zapsal králi Jindřichovi, že mu věrně bude sloužiti; ale erb na pečeti shoduje se s erbem Dobše Zvíkovského z r. 1284 a ukazuje, že tento Jan, který se také na pečeti Ješkem nazývá, byl potomkem Dobšovým a přirozeným Čechem.

---

[1]) V krásné erbovní sbírce r. 1875 tiskem vydané (Des Conrad Gruenenberg rithers und burgers zu Costencz wappenpuch) viděti jest štít nahoře černý, dole stříbrný a nad přilbicí zlaté kolo o šesti loukotích. Nápis jest „Von Clingenberg zue Hochen twil“.

Ovšem ale za to lze míti, že asi té doby, když Jan Zvíkovský zapsal se králi Janovi, již Jan Klimberský byl pod českým králem. R. 1309 stala se totiž s ním příhoda taková nenadálá, že jí nikdo ani netušil. Stav městský, zejména Pražané a Horníci někteří, domáhaje se spolupůsobení v záležitostech zemských, umínil si toho dosáhnouti zajetím předních pánův zemských. Když tedy z jara t. r. Jindřich z Lipého, podkomoří Jan z Vartemberka a Jan z Klimberka a j. se uhostili v klášteře Sedleckém a do hostince na spaní se odebrali, tu je přepadli Horníci, ani byli pohříženi v ranním spánku, a spoutavše je, odvezli na hrad Lidice za Prahou. Po kolik let od této příhody není zpráv o Janovi. Zdržoval se v Rakousích, slouže knížeti Bedřichovi v Bavořích a u Rýna. Za škody vzaté a služby zastaveny mu r. 1314 Ličov a Kamýk (Arch. F. K. öst. Gesch. 1849 str. 545). I potom zůstával v Rakousích, maje tu za knížaty nějaké peníze. R. 1318 dne 26. března vyznal totiž Jan z Klimberka, že mu král Bedřich na dluh 130 hřiven váhy Vídeňské 70 hřiven zaplatil (Arch. c. k. dvorský). Patrně prodával statek v Rakousích, aby mohl sloužiti králi Janovi, protivníku Bedřichovu. A sloužil v ty časy Janovi; neb tento vyznává r. 1319 dne 3. května, že Janovi z K. za jeho služby platně daroval ves M l a d o ň o v i c e u Jemnice (Reg. III. 205). A poněvadž Jan s prázdnýma rukama na Moravu nepřišel, lze za to míti, že i jiné statky přikoupil. R. 1326 měl nějakou půtku s Vilémem a Albertem z Hohenšteina, pány rakouskými, a učinil jim škodu na statcích jejich. Dotčení páni měli pro to domnění na klášter Světelský, jehož dobrodincem Jan byl; ale poznali brzo, že domnění bylo křivé. (Arch. klášt. Světel.) R. 1329 nacházíme Jana v Starém Brně. S předními pány zemskými vyznával (3. září), že mladí páni z Lipého stvrzují klášteru zdejšímu vesnice, kteréž mu slavný n. Jindřich z Lipého, otec jejich, daroval. (Reg. III. 622.) Ve válce s Rakušany r. 1336 snad stranil králi Janovi; jisto však jest, že když Jan před novým rokem 1337 opustil Čechy, táhna do boje proti Prusům a Litvanům, následovalo ho několik pánův českých, mezi nimiž i náš Jan (Palacký). Na podzim t. r. nacházíme jej zase v Brně, jak níže doloženo bude. Smíření královo s knížaty Rakouskými mělo pak za následek, že se Jan s nimi také spřátelovati mohl. Knížata Albrecht a Ota dluhovali mu 1700 hřiven dílem za služby dílem za škody, bezpochyby v minulé válce vzaté. V těch zastavili mu (znovu a ve větších penězích) r. 1338 dne 24. ledna

hrady Ličov a Kamýk, a dne 27. února zavázal se jim Jan, že jim obou hradův za 1700 hřiven prodaných postoupí, kdykoliv mu zapsaná suma bude zaplacena. K tomu měl Jan i hrad Tyrnu, k němuž držel na Moravě městečko Vratenín, popluží v Lubenci a Šonovci, ves Ranžířov, v Měšovicích dědiny platné, v Lubnici (Hafnerluden) dvůr s dědinami platnými, v Kostnikách dědiny platné a dvě dvořiště a ves Mladoňovice, o níž již svrchu bylo mluveno (Arch c. k. dvorský). T. r. v lednu a únoru zdržoval se bezpochyby v Rakousích a dne 2. února přitiskl pečeť svou k darování, jež učinili páni z Walsee klášteru Světelskému. Dne 24. dubna t. r. nacházíme jej v Praze. Páni z Lipého jsouce pro dluhy v nemalých závadách, prodali zboží své Poděhusské kapitole Boleslavské, a Jan k prosbě jich pečeť svou k listu na to vydanému přitiskl (Arch. kapit. Vyšehrad.) R. 1343 byl již Jan při letech; měl syna zrostlého jménem Jindřicha a dceru provdanou. Na spásu duší svých darovali Jan a Jindřich r. 1343 dne 2. února Otovi, opatu a klášteru Světelskému 400 liber peněz vídeňských ustanovujíce o tom, aby peníze ty obráceny byly jen na stavbu kostela Světelského, u něhož v ty doby kůr byl dostavován. Peníze ty zapsali na vsi své řečené Rabasreut, k hradu Tyrné náležející, a na dvou dvořištích ve vsi řečené Ludem (snad Lubnici na Moravě). List na to dán v Ličově a spečetěn také Oldřichem, purkrabí Ličovským. (Arch. klášt. Světel.)

Přišel rok 1346 a s ním poslední dobrodružství krále Jana v boji s Angličany. Vytáhli s ním Jindřich mladý z Rožemberka, Jindřich Mnich Bazilejský, Jindřich z Klimberka a jiní páni a zemanové z Čech, Moravy, Rakous a jiných zemí. Dne 26. srpna přišlo k bitvě u Křeščaku, kterouž Francouzové neopatrností a neprozřetelností svou prohráli. Když květ rytířstva francouzského již na bojišti ležel, tu žádal slepý král, aby byl veden do nejtužší seče. To jest ta chvíle, kdy oslovil Klimberka mladého, a kdy mladý hrdina odpověděl: „Nemějž péče! Tvé slovo, jaks řekl, zóstane a sě tak libost tvá stane! Popros Boha za svú duši! Boď oř! V ten čas sobě tuši tam, kdež sě již jako známí, jeliž v súdný den, shledámy.“ Mnich a Klimberk vzavše krále mezi sebe a přivázavše koně jeho ke svým, vrazili do nepřátel, a ostatní družina králova vědouc, kde jim místo náleží, následovala je. Jako kluk (t. j. jako tupý šíp) vrazili do šiku nepřátel dávajíce jim hrozné rány, sekouce a bodouce a nutíce se k nepřátelům, až z ořů svých

ostruhami žíly drali. „Tu svietieše zlaté kolo, pod nímž nebieše u polo mladému, dobrému druhu zpodjieti tak práci tuhú, Klimberkovi šlechetnému, v svém životu udatnému, jenž nedbaje nic o škodě, věrně slúžil své hospodě (pánu), pomně na otce i děda. Nepřátelóm bieše běda. Každého, kam se obrátil, bil, sekl, bodl, v hlavy mlátil.“

Padesáte asi bylo těch hrdin, kteří se pustili za svým pánem; ani jeden se z nich nevrátil. Zdali Jan otec přečkal tuto nešťastnou příhodu živobytím, aneb zdali nedlouho před tím zemřel, jak se zdá vyplývati ze starého skládání (Pomni, žes měl dobrého otce), není nám známo. Jisto jest, že kromě tohoto syna jiných neměl.

Časté styky Janovy s pány z Lipého nasvědčují tomu, že byl s nimi spřízněn. Roku 1337 dne 28. listopadu darovali Pertolt, probošt Vyšehradský, a Čeněk bratří Lipého, Jan z Klimberka a Jindřich, syn někdy Jindřicha mladšího, klášteru králové v Starém Brně ves „Vasanice“ [1]) směnou za ves Kurdějov, kterou byl témuž klášteru dotčený Jindřich mladší, bratr a sestřenec jich, odkázal (Reg. IV, 199). K tomu dobře poznamenal Březan ve svém vývodu pánům z Lipého (v arch. Třeboň.), že nazvavše neb. Jindřicha bratrem a sestřencem svým, rozuměti dávají, že Pertolt a Čeněk byli nebožtíkovi bratři a Jana z Klingenberka sestra byla nebožtíkova matka. A poněvadž otec jich slavný Jindřich († 1329) měl manželku Skolastiku (C. d. M. VII, 466), zdá se, že tato byla sestrou Janovou. Jindřicha z Walsee seděním na Drozendorfu nazývá Jan r. 1343 svým zetěm; ten pak vykázav se před císařem Karlem, že koupil statky moravské od Jana, Albrechta a Jindřicha z Klimberka, obdržel je od něho r. 1348 dne 14. května v léno (Arch. c. k. dvorský). Co se stalo s Ličovem a Kamýkem, není nám známo; avšak o Tyrné víme, že pánům z Klimberka zůstala.

Kromě Jana totiž žil tehda z rodu tohoto O l d ř i c h z K l i m b e r k a, jenž byl radou knížete Bedřicha. R. 1311 se připomíná jako prostředník v těch jednáních, která měl král Jan s knížaty o navrácení Moravy (Reg. III, 3). Týž Oldřich zemřel r. 1317 dne 23. srpna a pohřben v kapli sv. Kateřiny bratří menších ve Vídni. Tam také byl pohřben syn jeho Jindřich, který prý zemřel r. 1303 dne 20. srpna. Na kamenech jejich náhrobních, kteréž popsány byly v prastarém erbovníku, spatřovaly se štít polovičný a štít s kolem o osmi loukotích. [2]) Snad byl synem jeho A l b r e c h t

[1]) Vazanice, něm. Bosenitz = Tvarožná u Brna. (Cod. d. M. VII., VIII.)
[2]) Podrobný popis ve Frastově pozůstalosti v klášteře Světelském.

z Klimberka, jenž byl přijat bezpochyby za dědice Janova a Jindřichova, kdyby bez dědiců zemříti měli. S nimi prodával vesnice moravské, po nich také obdržel Tyrnou a v příčině této zapsal a podvolil se r. 1347 dne 5. května knížeti Albrechtovi i v příčině všech těch věcí, které právo manské vyžadovalo (Arch. c. k. dvorský). Snad po jeho smrti hrad ten zase na knížata spadl aneb od nich koupen byl. Janovi z Klimberka dlužen byl kníže Lipolt 1400 zl., z nichž mu r. 1396 vyplnil polovici. (Lichnovský V. Reg. 91.) Zdá se, že se rod ten zase do prvotní vlasti své vystěhoval. Tu zajisté vešel v držení hradu řečeného Hohentwiel, ležícího blíže jezera Bodamského. Na tom hradě měl Albrecht z Klimberka r. 1474 díl, na nějž mu hrabata Sulcští 200 zl. r. půjčili. Týž aneb jiný Albrecht seděl tu r. 1507 s bratrem svým Ebrhartem a t. r. strojil se k svatbě s nevěstou Barborou z Fryberka (Archiv Třeboňský). Tolik o rodě tomto někdy čackém a bohatýrském z pamětí domácích; z cizích, bavorských a švábských snad by se dalo ještě více vyhledati. *A. Sedláček.*

Gradual Dačický. Město Dačice chovalo z konce XVI. století vzácnou památku: veliký gradual, 510 listů archových, jenž obsahuje nábožné zpěvy tamní církve bratrské, krásně psaný a četnými inicialkami ozdobený, v původní staré vazbě zachovaný, pravé to umělecké dílo domácí práce. Skoro všecky zpěvy jsou notami opatřeny a sloužiti mohou i k bližšímu poznání nábožného zpěvu vůbec a ku přirovnání k jiným podobným památkám našim. Psán byl r. 1586 a 1587, jak stojí na konci gradualu, od Jana Luciana jináč Vojáka, a dokonán l. 1587 v den sv. Mauricia. Později, nepochybně v XVII. století, vyříznuty jsou listy: 86. (píseň angelicum) a l. 383—391 (o mistru Janovi). Napřed jsou dva listy pergamenové, na prvním malovaný znak tehdejšího pána Dačického, Oldřicha Krajíře z Krajku, člena Jednoty bratrské, a na druhém znak města Dačic (pětilistá bílá růže, nad ní **M** s korunou v modrém poli). Dle f. 5. pořízen byl gradual „nákladem slovutného pana Petra Czundlíka, měštěnína města Dačic“.

Velké, zvláště pěkné inicialky malované a na kraji a někdy i dole ozdoby s růží bílou nebo červenou, jsou jmenovitě: **W** fol. 5 a 79; **D** velmi ozdobné f. 153, 308; **P** f. 179, 322, 509; **A** f. 266, 298; **K** f. 34; **R** f. 418, na straně Panna Maria, majíc ruce sepjaté, nad ní holubice a oblaky; **J** f. 447 o posvěcení chrámu, na

straně ozdoby s růží bílou, uprostřed okraje král s korunou a žezlem, dole kostel, z něhož jde lid; O f. 476.

Písně následují takto: 1. f. 1—71 Kyrie summa: a) Všemohoucí otče věčný, Buože Stvořiteli všech věcí, žádostivě prosíme, smiluj se nad námi! Spasiž nás z nesmírné milosti své! — druhé: Hospodine, Buože všemohoucí, nepřemožené moci svú pomocí navštiv nás a smiluj se nad námi! — b) Kyrie fons bonitatis: Hospodine studnice dobroty! jiné: Hospodine všemohoucí pane milý! — c) O na nebe vstoupení obzvláštní: Nejvyšší pán Buoh otec náš věčný v Trojice svaté slavný — d) O sv. Duchu: Slavné seslání Ducha svatého. — e) O sv. Trojici: Pane Bože všemohoucí, jenž jsi neobsáhlý mocí. — f) O těle a krvi Buoží: Pane Buože, jenž svatost velebnou předivnou mocí svú vydals nám pod obojí spůsobú, smiluj se nad námi! . . . et in terra: A na zemi, Buože, všem těm dej pokoj lidem, kteřížto z víry k dobrému mají dobrou vůli! — g) Velikonoční: o vzkříšení Pána Krista: Prozpěvujmež a zvěstujme skutky Páně a v nich se radujme! — jiné: Pane náš, zvítězil za nás nad smrtí Syn tvůj, vstav z mrtvých; ještě jiné: Pán Kristus Ježíš král zvítězil nad smrtí, mocně jest z mrtvých vstal . . . et in terra: A na zemi jakož jest na nebi, budiž pokoj těm všem lidem, kteříž mají dobrou vůli! — h) O Panně Marii: Pane Buože všemohoucí, jenž stvořil nebe, zemi, moře, všecky věci; druhé: Hospodine pane všemohoucí, Panna syna počala; jiné: Všemohoucí náš milý Pane! . . · i) Paschale na mši sv. Buožího narození: Pane Buože, stvořiteli všeho světa, smiluj se nad námi! — k) O Marii Magdaleně: Pane Buože, jenž nechceš smrti hříšného! . . l) O nalezení a povýšení sv. Kříže: Památka kříže svatého děje se nyní. — Vůbec o apoštolích: Buože mocný, buď pomocný! Pane Buože, tvoji apoštolé jsú tobě milí přátelé; . . . et in terra: A na zemi pokoj vnitřní i zevnitřní rač nám dáti! — m) O Božím křtění: Pane Buože, králi nebeský, k tobě lid křesťanský volá, také národ český! — n) Na tři krále, hromnice: Pane Buože, světlo nebeské; o apoštolích jiné: Pane Buože všemohoucí, od tebe jsou všecky věci. o) O mučedlnících, na př. o Vácslavu sv.: Hospodine, dnes slavíme udatnost, pamatujeme mučedlníka svatého . . . p) O pannách: Hospodine, všemohoucí andělský králi . . . ještě jiné: Všemohoucí pane, smiluj se nad námi, rač nám milost dáti! . . . q) jiné kdykoliv i v adventu: Pane Buože všemohoucí, pro tvé milosrdenství smiluj se nad námi! . . . opět jiné k libosti: Pane Buože, lidu

svého správce věrný; jiné in terra: A na zemi budiž lidem pokoj dobré vuole všechněm. Načež podána jest modlitba, a jiné „et in terra“ k libosti pod jinou notu a s modlitbou. — Následující oddíly písní jsou: 2) f. 79 Sanctus summum, 3) f. 101 v advent antifony před rorate. 4) f. 153 o Božím narození, 5) f. 179 na tři krále, o sv. Pavla na víru obrácení, o sv. Pavlu, na hromnice, v devítník, v postě, o masopustě, 6) f. 209 na neděle postní, na neděli květnou, zelený čtvrtek a velký pátek, 7) f. 266 o vzkříšení Pána Krista, 8) f. 298 slavné nanebevstoupení Pána Krista 9) f. 308 o Duchu svatém, 10) f. 322 o sv. Trojici, 11) f. 341 o Buožím Těle, 12) f. 362 o Janu Křtiteli, o Petru a Pavlu, 13) f. 377 o navštívení Alžběty, 14) f. 383 o mistru Janovi (vytrženo), 15) f. 392 o rozeslání apoštolův, 16) f. 406 o Marıji Magdaleně a o všech svatých, o proměnění Pána Krista, 17) f. 418 o nanebevzetí Panny Marie, o stětí sv. Jana, o sv. Vácslavu („Píseň zástupův nebeských na čest Buohu zpívejme . . . svatý Vácslav, vejvoda a pravý křesťan zemi české“), 18) f. 437 o andělích a všech svatých, 19) f. 447 o posvěcení chrámu, 20) f. 459 o pannách vůbec (o Marketě, Dorotě, Kateřině, Barboře), antifona k libosti kdykoliv, za déšť i za sucho, 21) f. 476 Patrem summum; od f. 497 jest 11 listů prázdných a na 12. později napsána antifona za déšť: „Pane králi všech národů!“ —

Na posledním listě a na desce zadní jsou pak zápisy: r. 1586 „tato věže při tomto chrámu Páně začata a založena . . . r. 1670 dán kříž na věž . . . r. 1659 velké povětří, krupobití a příval . . . r. 1664 povětří a hrom uhodil na věž a zapálil . . . r. 1668 příval a hrom uhodil na věž . . . r. 1660 o krádeži peněz kostelních . . . r. 1669 opět hrom do věže udeřil . . .

Co se týče pravopisu a mluvnických tvarů, přichází v graduale Dačickém starší i pozdější spůsob, na př. aczkoli, aurzadu, czeské zemi, rzeczi, hrzessí, nad slunce svietlieyssi y rouchem nad sníh, tielo, svú pomocy, pod obojí spusobú; . . . ale vedle toho: v životě, v čistotě, bielejší, odpíral, tělo (v 2. řádku tielo), že jistě, nechtěl, země; . . . **uo** vedle **u** ve kmenech a koncovkách: Pane Buože! o sluhách Buožích dobré vuole . . . jinde vule jeho, Syn tvuj, píseň zástupuv; . . . **ú** vedle **ou**: pod obojí spusobú, svú pomocy, jsú; . . . dobrou vuli, srdečnou radostí o Buohu, jsou, pravdu svatou . . .

Pěkný tento gradual odevzdala obec Dačická (dle německé poznámky úřadu tamního dne 28. července 1819 s přitisknutou pečetí městskou z r. 1585) k uschování do Františkova musea v Brně, vymiňujíc si, „kdyby v budoucnosti museum přestalo býti ochranným místem vlasteneckých starožitností a památek, aby tento gradual, městu Dačicům patřící, opět tam navrácen byl“. *Slavík.*

Staré náhrobky nalezají se v mnohých obcích ve zdech kostelních nebo hřbitovních. Zachovány jsou tak z povinné úcty k zemřelým a k těmto památkám. Slouží to k lepší úpravě, někdy i k ozdobě posvátného místa a ke cti osady. Obyčejně jsou to náhrobky s rytířskými postavami, znaky a nápisy, často uměle pracované, postaveny nebo kladeny svého času na hrob bývalých držitelů tamního statku a patronů neb dobrodinců téhož kostela. I záhodno jest, aby se náhrobky takové zachovaly, zvláště když jsou to památky osob v minulosti obce neb i celé vlasti důležitých. Nemilý dojem arci působí a divné svědectví o jistých osobnostech dává, když někde pohodí takovými památkami, leckdes je ležeti nechávají, nebo do zdí u polí a jinde na nepatřičném místě zadělávají. V jednom větším městě vydláždili si cestu na hřbitově od vchodu ke kapli — starými náhrobními kameny, většinou náhrobky bývalých měšťanův, ačkoliv u města mají velké lomy. Není tam zajisté úcty a lásky k praotcům nebo předchůdcům. Větší vážnost i k těmto památkám byla by v takových místech žádoucí.

Jak někde zacházejí s písemnými památkami, o tom slýcháme všelijaké zprávy. V četných archivech obecních a panských viděti jest, a písemné doklady to praví, že byly za starší doby uspořádány a pečlivě chovány, zvláště privilegia městská a listy důležité. Časem ale jevila se někde veliká nedbalost k těmto památkám, a stalo se, že výbor nevěda, jaký archiv jest a co obsahuje, prodal jej obchodníkům na kornouty nebo do papírny. A když potom sami k nějakému jednání potřebovali starších dokladů, neměli jich více na velikou škodu obce. Litovati jest, že se může v naší době tolik památných věcí zkaziti, jež otcové nám byli zanechali. Ztráta jich nedá se více nahraditi nejen pro obec, ale i pro vědecké bádání. Tím více proto litovati jest, že jsou i případy zjištěny, kde lidé, jež se počítají ku vzdělaným, nemají šetrnosti k písemným památkám a lehkovážně je pohazují neb i ničí, ačkoliv to není ani

jejich majetek. Trapně působila v té příčině zpráva spisovatele p. Fr. Dvorského v Praze, podaná valnému shromáždění „Svatoboru“ dne 28. května t. r. Konal vědeckou cestu za účelem studií o Albertu z Valdšteina a poslední manželky Karla st. ze Žerotína, Kateřiny rozené z Valdšteina, a praví: „Mimo Brno a Vídeň hledal jsem zprávy o Valdšteinovi i Žerotínce v některých panských archivech na Moravě, však se špatným výsledkem. Na staroslavném hradě P., v němž uloženy jsou dosaváde skvostné památky umělecké a kdež někdy přebohatý archiv rodinný držitelů téhož panství se nacházel, nenalezeno ničehož. Nade všechny skvosty pro nás dražší písemné památky zničeny byly tamže za naší paměti svévolně ohněm, aby panští úředníci se přesvědčili, zdali staré, v hradní věži jako seno nakupené papíry hořeti dovedou; hojné pak pergamenové listiny v jiné klenuté místnosti uschované správce téhož panství jako milovník všelijakých ohňostrojů na trubky pro rakety rozřezal a do povětří vypálil.

Na jiném neméně památném místě v T. nejen rodinný archiv také teprve v tomto století zničen, ale i z památné hrobky, kdež poslední manželka Karla staršího z Žerotína vedle prvního manžela svého pána z Osova s jinými ještě přáteli a příbuznými odpočívala, rakve i s prachem zesnulých z hrobky vyneseny, na pokoutním místě při staré, polozbořené zdi pod hložím, trním a vyrůstajícími kopřivami do země zakopány a z krásné hrobky učiněn — pivní sklep. Podobných smutných zkušeností bohužel hojně nalezti možno na Moravě jako po Čechách“.

Tak se děje i s drahocennými památkami některých rodů šlechtických, zajisté bez vědomí pravých majetníkův. Víme z vlastního poznání (viz na př. i v tomto sešitě na str. 232), že se chovají někde archivy městské a panské v náležité vážnosti, p. úředníci pečují o pořádek v nich a ochotně i cizím badatelům je činí přístupny; ale bohužel, jak i tato zpráva ukazuje, byly nebo jsou archivy a jiné památky naše někde ve špatných rukou.

Opakujeme snažně ve prospěch dobré věci žádost již v úvodě na str. IV. a 52 přednesenou, aby páni členové M. M. a jiní přátelé věd a umění dávali našemu časopisu zprávy z okolí svého, byť jen kratinké, „o písemných a uměleckých památkách nalezených, nebo kterým snad pohroma hrozí.“ Učiní se pak na příslušném místě, co bude možné pro zachování takových památek.

Slavík.

Literatura.

Dějiny Čech a Moravy nové doby. Sepsal Dr. Antonín Rezek, ř. v. professor při c. k. české universitě. V Praze 1891 u Kobra. Sešit 1—3. Cena sešitu 30 kr. — Úvodní stať tohoto díla „Pohled do doby minulé! Úkol dějepiscův" otiskly již některé naše časopisy. Zasluhuje této pozornosti úplně. V krátkosti jest zde shrnuto vše, co jest význačným v době Předbělohorské. Věru lehce se takový článek čte, ale těžce se buduje; jen zdlouhavá cesta, studium původních dějinných pramenů, zjedná historiku tak jasný názor do politického života národů. Jest patrno, že Rezek odhodlal se pokračovati v dějinách českých dle vzoru Palackého po bedlivé přípravě, že byl si vědom nesnází a svízelů, jež nutno překonati dějepisci doby Pobělohorské. První tři sešity Dějin Čech a Moravy v době nové, nehledíc ku dřívějším jeho pracím, jsou dostatečným důkazem, že Rezek umí psáti vědecky, na základě původních pramenův, ale vždy jest dbalým, aby dějiny jeho neodpuzovaly čtenáře suchoparem historických udajů snad vzorně sestavených, nýbrž osvojil si téměř dokonale methodu novější, směřující k tomu, aby historický material srovnán byl spíše dle vnitřní souvislosti a podával tak obraz skutečné situace. Rezek jest historikem rozjímavým, vkládá velmi rád do vypravování názor svůj, ovšem takový, jaký zdá se mu býti nejvěrnějším nákresem doby, neb události. Nepíše tedy jen pro historiky a učence, nýbrž pro národ. Jeho dějiny může čísti každý, netoliko že jim porozumí, nýbrž velmi se poučí a — pobaví. — Rezek píše se zápalem, k němuž strhuje i čtenáře a proto hlavně v poslední době stal se historikem všeobecně oblíbeným. — U něho pojí se talent s neoblomnou pílí.

Rezek v úvodu k dějinám nové doby ukazuje, kterak koruna Česká ze státu stavovského, protestantského a českého před bitvou Bělohorskou stala se po bitvě té státem absolutistickým, katolickým a co do řeči utraquistickým. Proces ten jest vypsán mistrovsky. — Pak teprv autor přistupuje k vlastnímu úkolu. Zabývá se všeobecnými politickými poměry po míru Vestfalském v jednotlivých zemích a seznamuje nás dosti podrobně s událostmi, za jakých Švédové opouštěli hlavně Čechy a Moravu. — Válka 30letá ukázala panovníkům nutnost stálého vojska, jehož vrchním velitelem ovšem byl panovník sám. Tím se

připravoval absolutism, neboť „stálé vojsko sesílilo moc panovnickou a dopřávalo jí možnost, aby mohla stenčovati a odstraňovati svobody stavovské. Moc panovnická vojskem zmohutněla a oposiční, na výsady své hrdí stavové stali se poslušnými a pokornými sluhy dvora" (str. 45. seš. 1.). K témuž absolutismu směřovaly také reformy státní a katolická protireformace. Absolutismem, jaký vyvinul se v Čechách, podrobena byla šlechta koruně, ale „šlechtě vydáni byli na milost a nemilost sedláci".

Podrobně vylíčiti zhouby třicetileté války v Čechách a na Moravě jest téměř nemožno, poněvadž historik se nemůže přesvědčiti o správnosti a věrohodnosti pramenů. Spousty na majetku byly ohromny, ale ještě větší byla zkáza a spustlost mravův a sesurovění všech tříd obyvatelstva. — Jmenovitě zavládla lichva a poddanské poměry velmi se zhoršily. Platilo za pravidlo: „Čím menší statkář, tím bídnější poddaný". Dvůr panovničí pomýšlel tedy na všestranné opravy, ale tak, aby při tom moc vládní co nejvíce byla sesílena. — Císař také nezapomněl na své vojevůdce, kteří ve válce se vyznamenali. Tak z moravských generálů dostal Ludvík Ratvit de Souches, obhájce Brna, darem panství Jevišovské, obhájce Špilberku Jiří Ogilvi 10.000 zl. atd. — Brnu uděleno bylo r. 1649 za věrnost privilegium, „že obyvatelé jeho směli ve všech dědičných zemích habsburských kupovati, prodávati, vyvážeti a dovážeti všecko zboží i potraviny, bez jakéhokoliv cla nebo mýta". Podobné privilegium dostala také Olomouc. —

Jednání sněmů českých a moravských spisovatel stopuje potud, pokud jsou mu přístupny prameny, jmenovitě ku sněmům moravským. — Rozumí se, že hlavním předmětem jednání byly berně jež stávaly se již nesnesitelnými, tak že paní Zuzana Černínová karakterisovala poměry v roku 1650 takto: „Kdyby Bůh všemohoucí ráčil srdce naší nejmilostivější vrchnosti k nám věrným, poslušným Čechům nakloniti a aspoň na dvě léta kontribucí nás zbaviti, tu bychom tak trošku mohli se zotaviti". (III. str. 102.)

Posledními kapitolami 3. sešitu vyličuje se „Osazování nového obyvatelstva, opravy ve správě královských měst a přípravy ke katolické reformaci." — Změny v nejvyšších úřadech zemských v Čechách, na Moravě a ve Slezsku podány jsou téměř úplně a správně. —

V poznámkách spisovatel uvádí neunavně všechny prameny, jichž použil. Badatelé mohou na základě jich pracovati v jednotlivostech

podrobněji. Vůbec vypraveny jsou Rezkovy Dějiny Čech a Moravy nové doby téměř úplným učeným a vědeckým aparatem. —

Postřehl jsem jediné posud nedopatření. Na str. 19. seš. I. Rezek uvádí, že arcibiskupský stolec Pražský po 140 let nebyl osazen. — Jest známo, že to trvalo jen 130 let, od r. 1431—1561. —

Doporučuji opětně dílo Rezkovo našemu obecenstvu a zvláště těm z národa, kteří vždy toužili po pokračovateli Palackého. Nuže zde ho mají. Kober bude míti asi odběratelů na tisíce? Bohužel, skutek utek. Odběratelů Rezkových dějin Čech a Moravy nové doby, díla výborného, poučného, obsahem dokonalého a národem vytouženého přihlásilo se sotva několik set. — A přece dílem Rezkovým máme se dověděti něčeho pořádného o příslovečné době našeho dvoustoletého spánku národního. Jest viděti, že nejsme příliš zvědavými — ale pak bychom neměli hledati pokračovatele Palackého. — *Kameníček.*

Cesta pana Lva z Rožmitála po západní Evropě roku 1465—1467. Podle jeho průvodců rytíře Šaška z Mezihoří a Gabriela Tetzela z Norimberka upravil Fr. A. Slavík. V Telči 1890. Nákladem Emila Šolce. Stran 127, cena 70 kr.

Prof. Slavík zavděčil se zajisté, že vydal téměř nejstarší český cestopis, popis o cestě pana Jaroslava Lva z Rožmitála a z Blatné. Původní, český text, psaný průvodcem Lvovým, rytířem Šaškem, ztratil se, ale zápisky Šaškovy máme v latinském překladě biskupa Stanislava Pavlovského ze druhé polovice 16. stol. Pan prof. Slavík učinil vydání svoje dle překladu latinského a vysvětluje některé příhody dle zápisků Tetzelových i vlastními poznámkami. Pan Jaroslav Lev, bratr králové Johanny, choti Jiříkovy, svou cestou velmi prospěl jménu českému i také svému svakovi v době, kdy Čechové byli velmi nechvalně rozkřičeni. Aby nabyl zkušenosti válečné a poznal mravy západní, vydal se na cestu z Prahy 26. dne list. r. 1465. s průvodem četného rytířstva českého a služebnictva. Pan Lev i družina jeho věru našim předkům nedělali hanby. Pán ukazoval se všude jako pravý český hrdina a zbožný, důstojný rytíř, jemuž panovníci, biskupové i měšťané prokazovali pocty zvláště okázalé a nevídané. Pan Lev bral se přes Norimberk, Mohuč, Kolín a Cáchy do Bruselu na dvůr vévod Burgundských Filipa Dobrého a Karla Smělého. Vévoda starý Filip sňav s krku řetěz řádu zlatého rouna, zavěsil jej na krk panu Lvovi i některé jiné rytíře

družiny pánovy přijal do proslulého řádu zlatorounného. Z Bruselu odebrali se do Londýna a odtud do západních krajin francouzských, prošli severozápadním Španělskem, pak Portugalskem, odtud středem Španěl přes Toledo a Barcelonu šli do jihovýchodní Francie a severní Italií vrátili se do vlasti. Král Jiří i králová Johanna a všechna Praha přivítala slavné cestovatele poctami zasloužerými. V cestopise líčeny jsou hlavně zápasy rytířské, které družina Lvova konala, návštěvy kostelův a klášterův, zprávy o četných nebezpečenstvích na cestě. popisují se tu pocty Čechům učiněné a zvyky cizí, tance, umělecká díla a svaté ostatky; význačny jsou zprávy o poustevníkovi ve Španělsku (králi polském Vladislavovi III. Varnenčíkovi), o nespolehlivosti křesťanů na poloostrově Pyrenejském a o zemi za mořem (před výpravou Kolumbovou). Mluvě o nemanželských dětech vévody Burgundského Filipa, pravdivě dokládá Šašek: „V oněch krajinách se totiž lidé tolik netupí a si nenadávají, jako u nás". Slova tato dosud nelze odvolati.

Pan vydavatel v úvodě shrnul zprávy o všech českých cestopisech až po 17. století, na konci pořídil přehledný obsah cesty Lvovy, podal zevrubný seznam osob, o kterých je zmínka ve spise, a konečně připojil i seznam věcný, čímž hledání ve spise jest úplně usnadněno. Vydání jest úhledno, a cena není velika. Spis najde vždy hodně čtenářův.

Bližší zprávy o rodu pánů z Rožmitála, kteří od XVI. století žili potom na Moravě a hrobku mají v Brně u sv. Jakuba, a o jejich rodném panství podal spisovatel ve zvláštním spisku 117 stran „Rožmitál a jeho okolí" (město a 26 obcí a památných míst), složeném podle osnovy „Vlastivědy moravské" a vydaném současně od literárního kruhu v Rožmitále. *Frant. J. Rypáček.*

Paměti panství Veverského. Sepsal Karel Eichler, farář ve Veverské Bytyšce. V Brně 1891. Nákladem vlastním. Tiskem mor. akc. knihtiskárny. Stran 536 s 72 obrázky. Cena 3 zl. r. č.

P. Karel Eichler již od let pracoval neunavně v archivu města Vev. Bytyšky a hradu Veveří. Paměti panství Veverského jsou pak výsledkem jeho dlouholetých studií. Nemáme posud větší práce místopisné nad dílo jeho a dlužno říci, že vydavatel tohoto na Moravě největšího topografického spisu bedlivě snesl vše, co mu bylo vůbec přístupným. Lásku k předmětu jest viděti z každého odstavce. Eichlerova práce má i širší význam již tím, že bude

dobrou pomůckou k zamýšlené topografii Moravské a pobídkou jiným ku podobným pracím. — Chvalitebna jest při díle tomto snaha po kritickém rozboru starých pramenů. Nepřijímá vše, co v archivech našel, nýbrž spokojuje se raději se suššími daty historickými, jen když jsou dostatečně pověřena nebo zjištěna. Proto považuji dílo jeho za cenný příspěvek ku poznání země Moravské. Ti, kdož umožnili vydání monografie této, vykonali záslužný čin, který jim bude vždy jen ke cti.

P. Eichler počíná popisem hradu Veveří, rozlohou celého panství Veversko-Řičanského a polohou hlavní osady panství toho, totiž Veverské Bytyšky. Zaznamenává archaeologické nálezy pod hradem Veveřím a vypisuje obšírně dějiny celého panství od nejstarších dob až do konce r. 1890. — Zavrhuje většinou vymyšlené, aneb aspoň nedoložené zprávy tak zv. „Veverského rukopisu" (Eichhorner Handschrift) německy sepsaného od nějakého vrchnostenského úředníka r. 1739. Jemu jsou spolehlivějšími prameny Codex diplomaticus, Knihy půhonné, Desky zemské, Urkunden-Buch der Familie Teufenbach, Hormayrův archiv, Rauchovy „Scriptores rerum Austriacarum", Dudík, Palacký, Brandl a listinné starší památky archivů místních, jmenovitě: Památní knihy právní v obecním archivu Vev. Bytyšském, Liber parochialis, ve farním archivě tamtéž, a obecní archiv V. Bytyšky. — Nejcennější částí knihy po mém zdání jsou zprávy o poddanství lidu selského a o vnitřním životě obyvatelstva vůbec nevyjímajíc ani školství a cechovnictví. Jmenovitě zajímavy jsou zprávy ze 17., 18. a poč. 19. století, jež spisovatel bedlivě sebral, velmi přehledně sestavil a po případě s jinými prameny přirovnal.

Zvláštní zásluhu o knihu získal si také p. F. E. Slovák, řiditel mor. akc. knihtiskárny v Brně, tím, že se přičinil o některé starožitnické nálezy a že knihu opatřil velmi slušnými fotografickými obrazy krajin, osad a předmětů. — Bylo by však záhodno a případno bývalo, zařaditi vyobrazení na patřičná místa, kde se o nich mluví, a nikoliv libovolně s udajem, ku které stránce textu vyobrazení náleží. Tak nelze ku př. schvalovati, že vyobrazení předvěkých nálezů z hradiska pod Veveřím jest na str. 125., kdežto text k tomu příslušný na str. 8. a 9. Jiný obrázek jest na str. 89. a text k němu na str. 18 atd. Když nic jiného, mělo býti aspoň v textu ukázáno na stránku, kde jest příslušný obrázek. Toho však v knize není. — Podobizny osobností (mimo osoby histo-

rické) mohly býti vůbec vynechány; jest však možno, že vydavatel měl k tomu závažné důvody, když nelekal se většího nákladu. Takovým důvodem by mohlo býti, že kniha stane se místně mnohem zajímavější. Připojený abecední rejstřík jmen bude badatelům vítaným; měl býti však také přidán rejstřík věcný, ačkoliv neupírám, že udání obsahu na počátku knihy jest velmi důkladné a že aspoň částečně nahrazuje věcný seznam. Nesprávností obsahových v knize téměř není, chyb tiskových velmi málo. Pan spisovatel jmenuje několikráte krále Českého Otakara I., což není správné. Dlužno buď užívati názvu Přemysl I. (což jest nejlepší), aneb aspoň Přemysl Otakar I., jak ukázal prof. Dr. Jos. Kalousek ve Sborníku historickém na oslavu 10letého trvání klubu historického v Praze r. 1883 str. 67—70. — Jméno Otakar jest německé, později od našich Přemyslů přijaté. —

Paměti panství Veverského jsou knihou zasluhující vřelého doporučení. — *Kameníček.*

Wenzel von Olmütz. Von Max Lehrs, mit 11 Tafeln in Lichtdruck. Dresden 1889. Stran 113. — Cena 16 marek.

Umění rytecké zdokonalovalo se ku konci středověku neobyčejně ve všech evropských zemích, nejvíce u Vlachů, Francouzův a Němců. Jmenovitě Němci měli okolo roku 1500 celou ryteckou školu, jež zastoupena byla slavnými jmény umělců. Myslelo se, že nejstarším známým rytcem německým byl F. van Bocholt, po něm rytec neznámého jména, poznačený na rytinách obyčejně písmenem W, pak Israel von Meckenich, Schongauer a konečně Albrecht Dürer, známý německý malíř a hlavní sloup školy Franské. — Bedlivějším studiem dějin umění ryteckého řada umělců ryteckých značně byla pozměněna. Ukázalo se, že nejstarším mistrem byl Schongauer, pak Bocholt, po něm Meckenich, Albrecht Dürer a teprv rytec W, kteréžto písmě přikládáno bylo německému malíři Wolgemutovi. — Německý rytec Adam Bautsch prvně vyslovil pochybnost, že by rytcem W míněn býti mohl Wolgemut; ale nevěřilo se mu. Roku 1886 Vilém Schmidt (Kunstchronik XXII., p. 193—198) prohlásil, že rytiny, poznačené písmenem W náležejí mistru Václavu z Olomouce, který žil v 16. století. Max Lehrs dotvrzuje to určitě. Wolgemut dle Lehrsa byl malířem, a rytinami se velmi málo zabýval, proto neprávem byl považován za mistra ryteckého. Lehrs jmenuje a rozebírá 91 rytin, jež pro-

vedl Václav z Olomouce podle různých obrazův a rytin znamenitého Albrechta Dürera. Václav z Olomouce jen napodoboval, kopíroval, ale tu a tam přičinil také něco ze své fantasie. Dělal vše pouze řemeslně, „denn diese Signatur tragen alle seine Arbeiten ..... Sie sind bei aller Sorgfalt des Copisten im Einzelnen, im Ganzen genommen doch unkünstlerische, handwerkliche Leistungen, die in erster Linie bezwecken, dem Bedürfnisse der urtheilslosen Menge zu genügen." (p 16.) Lehrs vypočítává také rytiny, které neprávem se přičítají Václavu z Olomouce. Dílo zakončeno jest jedenácti tabulkami, na nichž vyobrazeno jest dva a dvacet rytin tohoto umělce. Kniha jest neobyčejně drahá (skoro za 10 zl. r. č.), třebas má úpravu stkvělou.

Ze životopisu mistra Václava z Olomouce není známo nic, ale tušim možno jej téměř určitě považovati za Čecha. —

Kameníček.

Posudek posledních prací Zíbrtových dán do 4. sešitu.

Seznam nových členů Matice Moravské

od 16. března do 31. května 1891.

Zakládající členové (příspěvek 100 zl. r. č. jednou na vždy):

J. M. nejdůstojnější pán pan Th Dr. Frant. S Bauer, biskup etc. v Brně.

Činní členové (příspěvek 50 zl. r. č. jednou na vždy):

Slavné historické museum král. města Plzně. Rudolf baron Kraus v Kolíně. Vojtěch Čížek, syn c. k. professora v Kolíně. Jan Šil, studující v Kolíně

Přispívající členové (seřadění dle míst — roční přísp. 2 zl. r. č.):

Boskovice: Dr. Josef Kirchmann, advokát. — Brno: Vojtěch Dvořák, architekt a professor při c. k. české prům. škole. Kar. Kettner, prok. filiálky živn. banky. Th. Dr. Fr. Kolísek, vik. na dómě. K. Kořínek, c. k. gymn. prof. — Budějovice Mor.: Karel Ludvík, úředník. — Dačice: Em. Bystřický, kupec. Dr. Viktor Faber, advokát. Ant. Kesner, učitel. Frant. Mrvka, hospodářský adjunkt. Josef Příhoda, majitel kavárny. Ant. Spora, lékárník. Alois Tuček, účetní záložny. Sl. řemeslnická beseda. — Holešov: Frant. Lisický, c. k. notář. Dr. Frant Poledna, advokát. Med. Dr. Alois Vyhnálek, c. k. okr. lékař. — Hradiště Uher.: Dr. Jan Konečný, advokát. Dr. Frant. Vysloužil, advokát. — Jičín (v Čechách): Sl. ústav ku vzdělání učitelů. Dp. J. Příkop, professor. — Jihlava: Dr. Karel Nosek, kand. advokácie. P. Milo Vašta, kooperator. P. Bruno Sauer, kaplan. — Klobouky u Brna: Josef Havlík, učitel. Frant Kux, učitel Sl. Marie Rolíčková, učitelka. Tomáš Vaněk, učitel. — Klatovy (v Čechách): Slavné c. k. gymnasium. Jan Kalivoda, c. k. gymn.

professor. — Kojetín: Dr. V Křeček, advokát. — Kolín (v Čechách): Frant. Brož, c. k. poštovní správce. Karel Cyvín, soukromník a držitel domu. Jos. Dvořáček, stavitel. Ludvík Eigl, c. k. okresní komisař. Ant. Fifka, lékárník. Adam Fleischmann, c. k. gymn. ředitel. Josef Gr'm, c. k. okr. školní inspektor. Em. Gottmel, technický úředník. Adolf Hájek, c. k. notář. Dr. Frant. Hanč, advokát. J. Hanták, knihkupec. Dr Bedřich Hessler, advokát. Adolf Hoblík, knihkupec. Kamila Hrušková, choť c. k. soudního adjunkta. Dr. Ig. Kadlec, c. k. gymn. professor. Dr. Alois Kalík, advokát. Josef Karabáček, stavitel. Matěj Kořánek, adjunkt lučební továrny. Lud. Kremlička, c. k. soudní adjunkt. Václav Krouza, studující. Dr. František Krsek, c. k. gymn. professor. Josef Mrlich, okresní tajemník. Adolf Oliva, droguista. M. Opatrný, c. k. gymn. professor. Ant. Pavec, ředitel lučební továrny. Jan Petřička, c. k. okr. sudí. Práger A. V., úředník záložny J. Preininger, obchodník. Frant. Regal, kaplan. Jan Roubal, c. k. gymn. professor. Čeněk Rozsívka, obchodník. Fr. Růžička, děkan. Med. Dr. Jos. Steppan ml., lékař. Ant. Sojka, obchodník. Ferdinand Svoboda, správce uhelného skladu. Frant. Šindelíř, knihkupec. Dr. Jindřich Vančura, c. k. gymn professor. Dr. Otomar Völker, chemik. Bohumil Weiss, lékárník. Karel Winter, továrník. — Libhošť: Kajetán Kocián, nadučitel. — Litovel: Fr. Reichart, technický příručí. L. Spurný, absolv. hosp. školy. — Meziříčí Velké: Jan Hoch, ředitel hospodářské školy. Josef Myslivec, professor hosp. školy. — Místek: Dr. Jan Peter, advokát. — Náměšť u Brna: Jan Gottwald, kaplan. — Napajedla: Dr. Rom. Zapletal, advokát. — Olomouc: Rud. Čouka, bohoslovec. Frant. Jančík, bohoslovec. Aug. Lužný, bohoslovec. Sl. česká beseda. — Plzeň: Sl. měšťanská beseda. N. Čermák, vrchní inženýr c. k. státních drah. Jos. Čipera, c. k. reální professor. Frant. Hirsch, c. k. gymn. professor. Petr Houška, c. k. poštovní officiál. J. Lukeš, professor obchodní školy. Václav Pečenka, c. k. reální professor. Fr. Schwarz, okresní tajemník. Josef Strnad, c. k. gymn. professor. JUDr. Stavěl, kandidát advokácie. — Praha: Jaroslav Demel, právník. Slavný literární a řečnický spolek „Slavia". J Cvrček, právník. Karel Balcárek, posluchač filosofie. — Přerov: Rajm. Kokora, syn továrníka. Florian Oščádal, mag. farmacie. Jan Veselý, c. k. gymn. ředitel. — Prostějov: Sl. knihovna učitelská české zemské reální školy. Dr. Josef Horák, advokát. — Rožmitál (v Čechách): Med. Dr. Ad. Růžička, lékař. — Strážnice: Med. Dr. Karel Vyskočil, c. k. plukovní lékař. — Tábor (v Čechách): Martin Kolář, c. k. gymn. professor. K. Konrad, c. k. professor. — Třebíč: Sl. knihovna lidová. Sl. učitelská jednota. Ant. Kunz, c. k. gymn. professor. Jan Štěpán, c. k. gymn. professor. — Vlašim (v Čechách): Dr Josef Balík, advokát. P. Ant. Norb. Vlasák, kn. arcib. notář a farář na odp. — Vyškov: Slavný čtenářsko-pěvecký spolek „Haná". — Zábřeh: Ant. Tesař, substitut c. k. notářství. — Židlochovice: Dr. Jan Čermák, advokát.

Oprava. V seznamu členském za rok 1890, uveřejněném v 1. sešitě „Časopisu" omylem vynecháni byli z přispívajících členů: pan Rudolf Hanák, ředitel obecné školy české v Brně, a slavná c. k. reální škola v Jičíně.

Všech členů Mat. Mor. jest 1087.

Za *redakci* odpovídá *Dr. Frant. Kameníček.* — Tisk mor. akc. knihtiskárny. Nákladem Matice Moravské.

O Obnoveném Zřízení Zemském markhrabství Moravského z r. 1628.

Sděluje dr. Hermenegild Jireček.

Koncem minulého roku vydali jsme tiskem Obnovené Zřízení Zemské markhrabství Moravského, a to jak v původním textu německém, tak i v českém překladu, jejž r. 1632 zdělal písař města Ivančic, Jan Komínek z Engehauzu.

Užíváme příležitosti nám tím dané a líčíme v následujících řádcích hlavní proměny, které se tím zákoníkem v zemském zákonodárství staly.

1. Král-markhrabě*) hned v první kapitole „O posloupnosti v dědictví markhrabství" za přední a hlavní základ veřejného práva prohlašuje dědické právo panujícího rodu ke trůnu, ke koruně i ku panství království Českého, markhrabství Moravského i jiných přivtělených zemí, ruše zároveň všeliké oprávnění zemí těchto k volbě panovníka, jakéž bylo posledně konáno při Bedřichovi Falckém. Všem posavadním základním zákonům, v té věci platným, dán byl od krále ten výklad, že stavům a obyvatelům království Českého i jiným přivtěleným zemím volba krále prvé a dříve nepřináleží a nepřináleželа, leč by „žádného dědice z královského rodu a krevnosti, mužského neb ženského pohlaví, na světě v živobytnosti nebylo", anebo „kdyby království od posledního dědice neb dědičky dobrovolně vzdáno, anebo pro nějaký přirozený nedostatek v rozumu téhož dědice neb dědičky déleji řízeno a spravováno býti nemohlo, a již od nich více jiný žádný dědic se očekávati nemohl".

V Obnoveném Zřízení stále označuje se království i markhrabství slovem „dědičné" a zákonodárce uváděje sebe výslovně,

*) Ferdinand II.

vždy také připomíná „dědice a budoucí krále České, markhrabata Moravská".

2. Obnoveným Zřízením zrušeno jest starší právo stavův, že měli vůli a svobodu, „s volí Jeho Msti královské na obecním sněmu práv svých přičiniti anebo ujíti". Právo takové trvalo jak v Čechách tak i na Moravě, a jsou toho dokladem všecky pokusy o sepsání a napravení Zemského Zřízení.

Král hned v Úvodu vyslovuje, že „moci královské, abychom toto Naše Zřízení rozšířiti, proměniti a také opraviti mohli a moc měli, jakž to jus legis ferendae s sebou přináší, sobě zanechává", a v kap. IV. na závěrku dí: „Toho pak Sobě, dědicům i budoucím králům Českým, markhrabatům Moravským, znamenitě vymiňovati ráčíme, abychom v tomto Našem dědičném markhrabství Moravském mohli a moc měli všelijaká zřízení a práva vydávati, tak jakž se Nám samým vedle důstojnosti a mocnosti královské a markhrabské vlastně přísluší a přináleží."

Tato slova obsažena jsou také v Obnoveném Zřízení království Českého, avšak Moravské Zřízení má obmezující přídavek, že totiž král, prvé nežli by co toho nařiditi chtěl, o tom v jedné i v druhé příčině „věrným Našim milým pro zprávu věděti" dáti chce, což podle německého textu zavírá v sobě koncessí, že stavové moravští mají slyšáni býti o zákonech prvé, nežli budou vydány.

3. Jiná znamenitá změna týká se náboženství; král a markhrabě prohlašuje totiž náboženství římsko-katolické za jediné panující v zemi, ruší všecky posavadní výsady jinověrcům příznivé a vyslovuje dokonce, že „budoucně žádný do země nebo do měst přijímán býti nemá, leč by v svatém katolickém náboženství s Námi, t. j. s králem, se srovnával" (XIII. O náboženství). Zároveň král prohlašuje sama sebe za vrchního ochrance církve katolické (XV. O odlučování statkův duchovních).

4. Jiná změna vztahuje se ke složení stavův zemských, kdež za přední stav — před panským a vladyckým — prohlášen stav duchovní. Hlavní toho příčinu hledati sluší v povýšení katolické církve za jediné platné náboženství v zemi. V oddělení „O stavu duchovním" praví král, „že kapitola Olomoucká se všemi preláty a kleriky v markhrabství příkladem jiných vzácných křesťanských regimentův (t. j. vlád či států) za první a nejvzácnější stav mezi jinými stavy držáni a uznáváni býti mají".

Tím byl starý pořádek změněn a stav panský, před tím prvý, učiněn druhým. Ježto stav duchovní byl před tím stavem druhým, zůstal stav rytířský jako prvé na svém místě, to jest stavem třetím (§ 31.) a stav městský jako druhdy stavem čtvrtým. —

Ostatně také Obnovené Zřízení zachovává starou platnou zásadu, že preláti a vyšší kněží, kteří jsou stavem duchovním, musejí míti „na zemi“, ježto „žádný, který v zemi usedlý není, k němu připuštěn býti nemůž“.

Zajímavo jest konečně, že ještě v poslední chvíli, když text Obnoveného Zřízení byl již v tisku, učiněna byla změna ve členstvu duchovního stavu.

V tištěných exemplářích původního německého sepsání jest totiž článek XIV. (Von dem geiſtlichen Stand) dvojím způsobem stilisován; v jednom — patrně původním — zněla druhá větší polovice článku takto:

„Doch alſo und dergeſtalt, daß allein der Biſchoff, deſſen Thumb=Capitul und die jenige Geiſtliche, welche ein Inful oder Biſchoffshut zu tragen durch Privilegia oder von Altershero berechtigt, und darneben in Unſerer Land=Tafel eingeſchriebene Gütter beſitzen (inmaſſen dan ſonſt Niemand, ſo im Lande nicht angeſeſſen, zu denen Land=Tägen zugelaſſen werden ſolle) zu gedachten Landtägen berufen oder beſchrieben, und bey ſolchen Zuſammenkünfften den ganzen Geiſtlichen Stand und die ſamendliche Cleriſey repräſentiren, alſo dieſe Thumb=Herren und infulirte Geiſtliche, ſambtlich in denen Landtägen und andern gemeinen Landſachen, da der gantze Geiſtliche Stand von Ihnen vertreten und repräſentirt würdet, nicht weniger dan gedachter Biſchoff denen Hertzogen und Fürſten vorgehen und Ihre Seſſion und Stimmen ſo wol vor denen ſelben als denen Herren haben, alſo ſchließlichen der Biſchoff die oberſte Stelle, nach Ihme aber, da ſonſt khein Biſchoff vorhanden, die nechſte Stelle dem Capitul vor allen andern Prälaten gebühren ſolle. Unter denen Prälaten Wir auch auß ſonderlichen Gnaden den Propſt von Niclaßpurg die Stelle alsdan wan Er würde Landgüter beſitzen, gnedigſt verwilliget haben.“

Odstavec tento ještě za tisku byl změněn a sice tak, jak se nyní v textu nalézá; z čehož jde, že přibráni byli do stavu duchovního: a) také oni duchovní, kteří nemajíce sice práva k infuli, již před kolika sty lety v markhrabství k stavům náleželi, své místo mezi stavy mívali a též statky ve dskách zemských vložené drželi; b) dále osoby řádů rytířských, které v markhrabství jaké komendy

a úřady na sobě měly (při čemž neinfulované předcházely). Za to však bylo vyloučeno z textu závěrečné ustanovení o proboštu Mikulovském docela.

5. Obnovené Z. Z. propůjčuje obyvatelům německého jazyka, pokud zřízení toto jich se týkalo, rovné právo s obyvateli českými a ruší výhradnou posavadní platnost českého jazyka ve právu zemském. Zásada rovného práva vyslovena jest hned v úvodě, kdež řečeno, že co do práva soukromého (jura privatorum) zachován jest sice i nadále což nejmožněji pořádek předešlý, avšak s tou obměnou, že také zřetel se má k nynějšímu spůsobu markhrabství Moravského, „kteréž od rozličných národův a jazykův lidí osazeno jest," neb jakž to zní ve čl. 116. že „markhrabství netoliko z českého národa, ale i z jiných cizích jazykův lidí osazeno jest". Dále praví král ve čl. 117. že nad tím „ustrnouti ráčil, aby v markhrabství Moravském jak česká tak i německá řeč jedním spůsobem průchod měla a svůj vzrost brala". Takovými obyvateli národu německého (jakž ve čl. 271. výslovně doloženo) byli cizozemci, kteří teprve po potlačení českého povstání v držení statkův zemských na Moravě se dostali.

Rovné právo jazykové provedeno jest v Obn. Z. Z. následovně:

Podle článku 67. (o cedulích řezaných) mohly řezané cedule (t. j. soukromé přípisy jednotlivých stran, které soudní řízení předcházely) netoliko v řeči české (jako posud), ale i v německé sepsány a stranám od stran posílány býti. Při čemž jakožto další zásada jest doloženo, že těm, kteří česky neumějí, též cedule řezaná v německém jazyku, kteří pak nerozumějí německy, tehdy v českém, a kteří ani té ani oné řeči neumějí, v jedné z obou sepsána a dodána býti má.

Článkem 116. zrušeno jest při soudě zemském ústní řízení, kteréž bylo dosud zvykem. Na místě ústního řízení zavedeno bylo řízení a jednání písemné, dle vzoru římského a všech jiných zemí. Rozhodnou pohnutkou při této novotě bezpečně byl také ohled na obyvately německé, kteří by česky neznajíce, jinak práv svých na soudě zemském zastávati nemohli.

Článkem 117. dále ustanoveno, že spisové soudní mají buď v německé anebo v české řeči podáváni býti, a to na ten spůsob: „Jestliže by se o tom vědělo, že obžalovaný německého jazyka povědom není, tedy že má žaloba v české řeči skládána býti, a není-li české řeči povědom, v německé; pakli že té jedné ani té druhé

řeči neumí, tedy v některé z těch dvou, rovněž tak jako při cedulích řezaných". A tak potom ten pořad práva všecken tou řečí ku konci přiváděn býti měl a jak při vyšším tak i při menším právě nemělo v žádné jiné řeči nic přednášeno a uvažováno býti.

K tomu doloženo ve čl. 120.: „A jakož žalobník na vůli má v kterékoliv řeči na obžalovaného žalovati, zvláště když obžalovaný obou řečí povědom jest, neví-li pak o tom, tehdy že má se na to bedlivě, zdali by toho jazyka strana druhá, odporná, povědoma byla, prve nežli co s ní začne, vyptati a vyzvěděti, a kdyby pochyboval, že obou řečí povědoma není, tedy ji raději vlastní řečí potkati, tak aby sám prodloužením té věci příčinou nebyl."

Také král ustanovil v témže článku: poněvadž by se mnohdykráte přihoditi mohlo, že spisy soudní jsouc v jedné řeči sepsány, potom by jináč před soudem vedeny a stranám oznamovány byly, tehdy že v jednom každém kraji mají jistí přísežní překladači nařízeni býti, jimž by se strany bezpečně důvěřiti mohly, však tak, aby strany pouze na tyto překladače vázány nebyly.

Ve čl. 118. jest vyrčeno, že „mezi menšími úředníky soudu zemského vždycky nejméně tři nařizováni býti mají, kteříž by německé řeči dobře povědomi byli a německé spisy přijímali a co by k tomu processu náleželo, buď při examinování aneb přijímání v jiných potřebách, tu věc fedrovali".

Co se týče zapisování půhonův a obeslání, kteráž do těch dob do obzvláštních register byla poznamenávána, bylo nařízeno ve čl. 119., aby taková registra dvoje byla; do jeděch aby se česky, do druhých německy vkládalo. Podobným spůsobem že se má s jinými všelijakými knihami ke všem úřadům náležejícími, do kterých se svědomí (t. j. svědectví) lidská zapisují, zachovati a každého času že při nich jeden přísežný vkladatel t. j. registrator (má) zůstávati, kterýž by německá svědomí zapisoval; a kdyby v českém jazyku dávána byla, aby překládal a německy vkládal, ku vkladu pak aby český original přiložil. S věcmi, kteréž by v českém jazyku přicházely, že se jednostejně zase rozuměti má.

Také při dskách zemských, jak Olomouckých tak Brněnských, článkem 271. nařízeno jest „z moci královské": ačkoliv do těch dob všelijací vkladové a zápisové, jako i kupy a základy všickni v české řeči vkládáni a zapisováni bývali, aby tento spůsob minul a každý aby na vůli měl svou smlouvu, kšaft a jinou věc, v kteréž

koliv z těch dvou řečí jemu by se líbilo, buď česky nebo německy, sobě do desk zemských vkládati dáti.

Konečně vyrčeno ve čl. 199., že akta při závěrečném jednání na soudu zemském mají od nejvyššího písaře zemského v německé neb české řeči, v té totiž řeči, ve kteréž byla podána, čtena býti, aby ortel neb výpověď vynesena býti mohla.

6. Vydávaje Obnovené Z. Z., král a markhrabě netajil se tím, že zákoník tento co do práva soukromého, jakž se toho času právu tomuto rozumělo, není zcela úplným a že třeba bude dodatků a doplňků. K tomu konci nařídil hned v Úvodu: poněvadž všechny ty příhody, kteréž v tomto Zřízení obsaženy a doloženy nejsou, než před tím, ne vedle práva psaného, ale toliko dle uznání a vyšetření soudcův rozeznávány a skoncovány bývaly, aby předešlí příkladové a nálezové (tak zvaná praejudikáta) v pořádnost uvedeny a králi předneseny byly, by jich z moci královské stvrdil a upevnil. Ještě jednou řeč o tom jest a sice podrobněji nežli v Úvodu, ve Zřízení samotném, kde se praví ve čl. 204.: „Předešle šetřilo se nálezův neb příkladův přesouzených a téměř vedle nich ortelováno a přesuzováno bylo; avšak poněvadž by z toho mnohdykráte veliká nerovnost a křivda se přiházeti mohla, an mnohdykráte takoví příkladové neb nálezy samy proti sobě bývaly a málo těch, jenž by jich dobře povědomi byli, se nachází“, tedy nařízeno, aby nejvyšší úředníci a soudcové, zemští a jiní, kteří takových nálezů dobře povědomi jsou, takové pochybné případy, „kteréž až posavad nejvíce skrze nálezy rozhodovány býti musely“, pospolu snesli, v jistý řád uvedli a potom sbírku takovou s dobrým zdáním svým králi na dvorskou českou kancellář odeslali, načež král že neprodlené výpovědi na to vydati chce, se zaslibuje.

Není na ten čas povědomo, podjal-li se kdo takové práce a sebral-li takovou sbírku; zdá se, že tehdejší rozkolísané veřejné okolnosti takovému dílu příznivy nebyly, pročež sotva počato, tím méně ku konci přivedeno bylo. Nicméně zajímavo i památno jest, že sám král neúplnost Zřízení Zemského v tomto směru uznával a že byla cesta od něho ukázána, na které se soukromé domácí právo ze starších kořenů dále vyvíjeti mělo a mohlo.

Také i jinak král uznával, že Obnovené Zřízení není zákoníkem zcela úplným, neboť praví také hned v Úvodu, že „co by tak pro krátkost času a jiná všelijaká zaneprázdnění v tomto Zřízení vypuštěno bylo“, od krále má doplněno býti a napraveno. Takovéto

doplňování dálo se později vydáváním tak zvaných „Novell“ a „Deklaratorií“.

Stavové brzy začali se hlásiti o změny; přednesli k. př. králi svoje přání a svoje stížnosti obsahující 117 článkův, avšak nebylo docíleno ničeho, tak jako dvacet let později, r. 1659, kdy podáno bylo jiných 23 stížných článkův.

7. Zákoník onen, který jak na Moravě tak v Čechách „Zřízením Zemským“ nazýván byl, obsahoval toliko zákony pro vyšší stavy zemské platné. Obyvatelé měst měli svá vlastní městská práva. Práva městská vyvinula se z jiných počátkův, totiž z práva římsko-německého, kdežto Zřízení Zemské vyrostlo z práva slovanského. Časem jevila se nezbytná potřeba, aby se oba zákoníky, zemanský i městský, vespolek srovnávaly a doplňovaly. Z té příčiny král nařídil hned v Úvodu, aby Zřízení Zemské, kteréž právě v obnovené spůsobě byl vydal, v souhlas uvedeno bylo s „Právy Městskými“ co nepříležitěji. Avšak nic se nestalo ani na Moravě ani v Čechách, a všecky předešlé snahy o srovnání obojího práva žádného konce nedošly. Stalo se však něco jiného: Hrabě František Karel z Lichtenšteina, podkomoří moravský, znamenal v létech 1693—95, že ve královských městech moravských rozličného práva se užívá; i přičinil se, aby městské právo české (Koldínovo) zavedeno bylo též na Moravě. Také toho dosáhl, neboť císař Leopold I. dne 7. června 1697 nařídil, aby české právo městské platnost mělo jako v Čechách tak i na Moravě.

8. Co se týče zevnější formy Obnoveného Zřízení, jest známo, že v Obnoveném Zřízení království Českého užito bylo známého číslování z desk zemských, předně literou abecední, pak číslicí římskou, na př. B. XIV. Obnovené Zřízení Moravské mělo podobně býti upraveno; patrno tak ze čl. 19., kdež se praví: so soll derselbe — Außländer — vor Antretung berürten Landguts, nicht allein den Erbhuldigungs-Aid nach laut obstehender Form sub lit. A. 2 leisten. Avšak od tohoto spůsobu číslování upuštěno jest z příčin neznámých, i citovalo se dle folií (und ob gleich solche Clausel in denen fol. XXIV. und XXVI. sich befindet etc.).

Přirovnávajíce text a znění Obnoveného Z. Z. Moravského s textem a zněním Obnoveného Zřízení rok před tím t. j. 1627 království Českému vydaného, shledáváme, že Zřízení Moravské jest pořízeno podle Zřízení Českého, jak v soustavě tak i v jednotlivostech, až na to, že ve Zřízení Moravském vypuštěno vše, co

pro jinou organisaci zemských úřadů na Moravě nemohlo míti platnosti, pak že zjinačeno všecko to, co za příčinou jiného soudního řízení neshodovalo se se soudním řízením českým. Proto také Zřízení České větším jest nežli Zřízení Moravské.

9. Český překlad Obnoveného Z. Z. moravského pochodí od Jana Komínka z Engehauzu, písaře radního v městě Ivančicích (neb jakž on roku 1632 píše „Ejvančicích"). Překlad jest vzácným právnickým dílem literatury české, a to nejen co do dobré řeči právní, kteréž překladatel užívá, ale více ještě tím, že jest jako by prostředníkem mezi starší dobou právní a dobou novější, mezi starší dikcí a novější mluvou právnickou, mezi starším názvoslovím a názvoslovím novověkým.

Komínek svým překladem vykonal úlohu, která vlastně náležela tehdejší dvorské České kanceláři. Pro Čechy vláda tehdejší uznala potřebu českého textu; bylo tedy Z. Z. přeloženo a jménem vlády také dáno do tisku, ale v polovici tisku upustilo se od práce, tak že Obnovené Z. Z. království Českého s druhé, a to větší polovice, muselo rukou písařovou býti docelováno. Moravě český text od vlády vůbec vydán nebyl, avšak překladu Komínkovu dostalo se té vzácné cti, že císař sám vlastnoručním podpisem jeho český text schválil.

Jediný nám známý exemplář rukopisný nalézá se v císařské universitní bibliotéce Pražské (XVII. E. 34), kterýž nám od správy bibliotečni k uveřejnění s ochotou byl propůjčen. Rukopis má formát malého čtverce, čítá 254 listů i jest psán rukou pečlivou.

Pro souvěký jazyk má rukopis ten dosti zajímavosti, hlavně tím, že se v něm vyskytuje již novověké vyslovování, na př. dvauch, neyní, pak chybné užívání pron. possess. (synové v právo otce jejich vstupují).

Některá pochybení přičísti nutno opisovači, jako že na jednom místě napsal „mohlo by se těšiti" (místo trefiti), „v nitčemž austna" (místo aučastna), „postamo" (místo posthumo).

V překladu vynechán konečně závěrečný odstavec čl. III., jenž po německu zní: „Und sol in diesem Fall mit Laistung der Jurament, so viel die Zeit und Ordnung erlaubt, ebener massen alß wie in Unserm Erbkönigreich Böheimb gebreuchigen, gehalten werden."

Památnou předmluvu, kterouž překladatel v čelo svého překladu postavil, posud nikde netištěnou, tuto obecenstvu podáváme, jež zní takto:

Urozenému a statečnému rytíři, panu Ondřejovi z Ostašova a na Tavíkovicích, JMC. též J. V. K. M. pána pana kardinala a knížete z Ditrejšteina raddě, pánu ke mně laskavému!

Urozený a statečný rytíři, Pane mně laskavě příznivý!

Mnozí lidé našeho i pominulého věku z vyššího i nižšího stavu a mezi nimi i časem knížata a velicí páni, tak smeyšleli a za to jměli, žeby daleko lépe a užitečněji bylo, aby soudné rozepře i jiné věci, kteréž mezi stranama na odporu bývají, ne vedle psaných práv ale vedle rozumu a starých zvyklostí od dobrých a počestných lidí se soudily a rozeznávaly, dvě příčiny mezi jinými tyto toho pokládajíce: Jedno, že zdravý rozum jest největší právo, z něhož jiná práva jako z nejaké čisté studnice se preyští a počátek svůj berou; druhé, že učení práv psaných nad míru hojně a těchto let tak rozšířeno jest, že časem od doktorův a juristův divnými veyklady se barví a natahuje, že mnohdykrát žádná rozepře tak zlá a strhaná býti nemůže, o niž by se pokusiti a předivně právy zlíčiti, retovati a vyvésti nepokusili; odkudž potom nejedni na ně spravedlivě naříkají, lamentují a aby raději jakž nahoře oznámeno, v spravedlivostech svých ne vedle práva pravého, ale vedle zdravého rozumu a dobrého svědomí rozsuzováni byli žádají.

Já pak u sebe soudím, že kdož na tu věc bedlivě pomyslí a ji u sebe zdravě pováží, že to vynalezne, že takové smýšlení, ačkoliv od mnohých moudrých a vznešených lidí pochází, samo v sobě omylné, bludné a nebezpečné jest a proti tomu daleko bezpečněji a lépeji, aby lidé jedno stálé a psané právo měli, ním se řídili, nežli aby jedni takto, druzí jináč vedle rozumu svého, to aneb ono za spravedlivé měli a drželi. Ku příkladu, mohlo by se trefiti, žeby jistey počet lidí, šest nebo sedum, více nebo méně, na soud zasedlo a někdo předstoupě před ně přednesl by jim zlou, spletenou rozepři, kterážto by bedlivého a pilného uvážení potřebovala (jakož sice těchto času mnoho těm podobných na plac přichází); rád by se podíval, kterak by se ti soudcové zachovati chtěli, aby ne vedle práva psaného, ale toliko vedle rozumův svých ortel vynésti a na rozsudek učiniti mohli, tak aby v špičku uhodili a spravedlivosti nechybili? Jest se obávati, aby se tu nepřitrefilo to, co onomu starci u Terentia, jemuž když přátelé jeho mnoho a dlouho radili, on naposledy takto pověděl: „Nyní mnohém méněji vím co bych činiti měl než prvé, poněvadž mně jeden z vás takto a druhý jinak radí, třetí pak abych toho déleji poodložil a na to bedlivěji pomyslil, za dobré

uznává". Ovšem tak jest, že se mnoho lidí vtipných, moudrých a opatrných, kteřížto v rozumu a rozšafnosti mnohým doktorům a juristům málo napřed dají, anobrž mnohé v ctnostech daleko předčí, nachází; však proto nejistá věc jest řízení a spravování práva jim poručiti, poněvadž tak mnoho vášní a rozličných lest, skrze něž člověk snadně sveden býti může, se nachází, a jeden každý téměř tu povahu do sebe má, že tím horší bývá, čím se mu větší svoboda aneb moc propůjčuje a propouští. A pro samé toliko takové doktory a juristy, kteříž dadouce se penězům velkých pánův svésti, takové strhané pře barví a zastávají; právo psané potupiti byla by věc velice neslušná a nebezpečná; nebo když ve všecky stavy, od nejnižšího až do nejvyššího nahlídneme, vskutku to shledáme, že žádný v svém řádu nejní tak dokonalý a celý, aby nějakého nedostatku na sobě neměl, tak dobře mezi velkými pány a rytíři, jako měšťany a sedláky, ješto mnozí také sveym časem, jakž toho každodenní zkušení ukazuje, z klejchu vystupují a ne vždycky v povolání svém zůstávají, však předce jeden každý v svém stavu a povolání zůstaveni bývají a pro některé zlé a nešlechetné se nezamítají: podobným spůsobem také by poctivé a náležité nebylo, aby pro zlé všichni juristové a doktoři zavrženi byli, a tudy vedle práva psaného souditi za zlé uznáno bylo.

Že pak lépeji a užitečněji jest, podle práva psaného se říditi a chovati,nežli vedle rozumu souditi, toho pravdu mnozí příkladové dovozují; nebo prvé nežli onino Athenienští jisté a stálé právo měli, mnoho a veliké nevole, různice a války mezi nimi častokráte vznikly a povstávaly, jichžto žádný spokojiti nemohl, dokudž jistými a stálými právy opatřeni a jako ohraženi nebyli. Odkudž Římané vědouce, že Athenienští a Lacedemonští chvalitebná práva v svých obcích mají, žádné práce ani nákladu, aby jich také dosáhnouti a nimi město zaopatřiti mohli, jsou v tom nelitovali. Jakož pak i takoveych práv dosáhli a nimi se řídili, že z nich potom jiná práva jako z nějaké studnice, jichž ještě podnes užíváme, počátek a původ svůj vzala. A nechť tuto příkladů obecních pominu, nechcem-li my lidé nad Pána Boha moudřejší beyti, a lépeji nežli velebnost Božská tomu rozuměti, nahlídneme maličko v Svatá Písma, najdeme hned, že Pán Bůh lidu svému židovskému právo a zákon psaný vydati ráčil, a ty na dvou kamenných dskách napsal a skrze Mojžíše služebníka svého vydal, jakž o tom Knihy Mojžíšovy druhé v 33. a páté v 31. kap. dosvědčují.

A poněvadž všelijaká vrchnost a správa od Pána Boha pochází a jest nařízení Boží, tehdy za jiné držeti nemáme, nežli že i práva psaná a jiní všelijací dobří řádové po všem světě od samého Pána Boha vydána a ustanovena jsou.

Což též Aristoteles nemálo schvaluje, když praví: „Kdož (prý) právo za soudce ustanovuje, ten k tomu vede, aby sám Bůh vrchností a soudcím byl. Kdo pak samému člověku soud poraučí, ten jemu přidává lité, divoké a nerozumné zvíře, kteréž nic dobře a spravedlivě vykonati a usouditi nemůže a neumí, i nemá také v sobě nic jiného než toliko hněv, zlé a nezřízené žádosti, což oboje i nejmoudřejší lidi soudí a k tomu přivozuje, aby nejednou právo přestoupili. A protož v té příčině potřebí jest, aby se soudcové psaným právem spravovali, vedle toho a ne vedle dobrého zdání svého a obyčeje soudili.

V čemž sice nic nového neučiní, nýbrž s jinými moudrými a rozumnými lidmi se srovnají, kteřížto majíce sobě práva od správcův svých sepsaná, jich sobě velice vážili a je pevně zachovávali. Neb o tom víme (jakž málo veyše podotknuto), že Mojžíš za starodávních časův zákon a práva lidu israhelitskému přednesl a vzav je od samého Boha, Egyptským král Minyas, král Feronoeus Řekům, Lykurgus Lacedomonským, Minos Kretenským a Drako Athenienským tak přísná, o nichž Simades orator říkával, že ne ingoustem ale krví lidskou sepsána byla; Numa Pompejus (sic), druhý král římský, pánům radním v Římě etc. Nám pak Čechům a jiným přivtěleným zemím kněžna Libuše s Přemyslem Stadickým na onen čas právo a zřízení zemské vydala, kteréž potom císař Karel toho jména Čtvrtý, král Český, sv. paměti, s radou vysoce učeného muže doktora Bartholda v jistý řád uvedl a rozšířil, z nichž některá i po dnes zůstávají a zvyku a užívání jsou a nyní opět (od) JMC. krále a pána, pána nás všech nejmilostivějšího v tomto Zřízení Zemském na mnoha místech obnovené a vedlé nynějšího spůsobu markhrabství tohoto vydané jsou.

Kdež poněvadž předešle až téměř do nynějšího času v tomto marghrabství Moravském ten spůsob na větším díle (jakž toho JMC. v tomto Zřízení Zemském na mnoha místech rozdílně doteykati ráčí) zachováván byl, že víceji vedle starých nálezův a obyčejův nežli vedle práva psaného posuzováno bývalo a nyní to od JMC. tímto Zřízením poněkud, však v německým jazyku, napraveno a psané právo vydáno jest; kterýžto jazyk, poněvadž mnohým zde v marg-

krabství tomto Moravském ještě nepovědomý, neb bez příčiny také od mnohých sobě to stěžováno bylo, že netoliko tomu rozuměti nemohou, nadto pak spravedlností svých vedle něho zastávati věděti jak nebudou: Čehož nejednou sám od mnohých z vyššího a nižšího stavu dosleychaje, tím jsem pohnut byl, abych toto Zřízení Zemské JMC. z německého jazyku na česko přeložil, což také tak jakž vtip můj nejmožněji ssebou přinesti mohl, jsem učinil. Obzvláštně proto, že dostanouce se jistým řízením Božím sem do tohoto margkrabství Moravského, a v něm až posavad zůstávajíc, od mnohých vzácných pánův z vyššího i nižšího stavu mnohá dobrodiní jsem přijal a posavad přijímám, tak že slušně a spravedlivě slušelo, abych se toho jakým koliv spůsobem odměnil, tedy k témuž margkrabství jakéž takéž vděčnosti dokázal. Druhé i proto, aby ti dobří lidé, kteříž tak německého jazyka dokonale povědomi nejsou a tomuto Zřízení Zemskému rozuměti nemohou, jako by se jim k zastávání spravedlnosti jejich tudy cesta zavírala, příčiny naříkati neměli, nýbrž raději jeden každý jemu se cvičiti a vedle něho se říditi mohli. A naposledy, pro samou přirozenou náchylnost k jazyku českému, aby tou vždy předce v podstatě své zůstávati mohl a dokonale in abusum přiveden nebyl.

Poněvadž tedy, urozený a statečný rytíři, v mnohých příčinách od V. M. nemalou přivětivost jsem poznal a až posavad poznávám, i toho jsem tuto zatajiti nechtěl, abych i já se nezdál nevděčným býti, že bych na takové dobrodiní nepamatoval. A protož tuto skrovničkou práci mou z příčin již nahoře oznámených spravenou, V. M. communiciruji a na den památný Sv. Ondřeje k svátku V. M. etc. gratuluji, v té důvěrné a celé naději, že ji ode mne, ačkoliv dar v sobě sprostný a chatrný, ale z náležité uctivosti pošlý, vděčně a laskavě přijíti a mým laskavým patrónem, tak jako kdy prvé, zůstati ráčíte.

Pán Bůh všemohoucí rač V. M. i se vším vzáctným rodem dlouhého zdraví, šťastného panování ve všech věcech popříti a svou pomocí říditi a spravovati, toho V. M. upřímně vinšuji a žádám.

Datum v městě Eywančicích na den Svatého Ondřeje apoštola Páně léta 1632 (kteréhožto dne ubrus, na němž Kristus Pán nejposléze večeřeti ráčil, od Karla krále Uherského císaři Karlovi Čtvrtému poslaný do Prahy přivezen léta 1345).

V. Msti k službám volný

Jan Komínek z Engehauzu,

na ten čas písař radní m. p.

O domácím lékařství lidu moravského.

Napsal František Bartoš.

(Dokončení.)

8. Hostec.

Hostec prý má v sobě každý člověk, jenom že není vždy patrný. Někdy se objevuje způsobem dosti mírným: šupinami v hlavě, bolačkou a p. Hůře jest, když vezme na sebe způsob nemoci, kteréž jinde říkají „suché lámání“ (rheumatismus).

Hostec se zavrtává: Nemocné hostcem osobě ustřihne se na hlavě křížem vlasů, t. j. na čele, v týle, za pravým a za levým uchem, taktéž po kousku nehtů: s pravé ruky a levé nohy, potom s levé ruky a pravé nohy. Potom se ustřihne nemocnému kousek podolka u košile, a ústřižky smíchané se do ní zamotají. Ve stromě, obyčejně v lípě nebo ve vrbě, na místě, kam slunce nedosvítí, vyvrce se dírka, do níž se uzlíček zastrčí a zatluče klínem. Časem dírka zaroste, a nemoc se již nevrátí.

Někdy také tyto věci s nemocného vkládají pod práh.

Od dření v údech vezme se 5 lotů terpentinového oleje a po lotu jeleního loje, jalovcového a dřevěného oleje, vše to se promíchá v salmiáku, a bolavé údy se tím natírají.

9. Zimnice.

Zimnici skoro všude na Moravě i ve Slezsku říkají též „psina“, na slovenském Pomoraví „hodoňka“, od města Hodonína, v jehož okolí nejvíce řádívala.

Zimnice před 30—40 lety byla nemoc velmi častá. V létě v každé osadě vyléhávalo kolik nemocných v kožiše na slunci, aby se zahřáli.

Zimnic je prý devadesátero devatero, každá má svůj lék, jenom uhoditi naň! Do téhodne nemá si nemocný pomáhati od zimnice, vrátila by se zase. Jako vůbec v lékařství lidovém platí zásada: „čím se pokazí, tím se i napraví“, tak i psinu lid léčívá homoeopathicky. Žena dostala psinu z kořalky: vypila dva žejdlíky kořalky, usnula, a bylo po psině. Jindy jí přišla z leku, když na blízku uhodilo: tedy když spala, třeskli třikráte po sobě na truhlu, lekem jí zase pozbyla.

Zimnice prý se musí strhati; nač má člověk chuť, toho ať požije do vůle.

Kdo jde na květnou neděli lačen do kostela a tři svěcené kočičky sní, nedostane psiny. Podobné ochrany poskytuje, když spolkne sedmikrásku, kterou první z jara uvidí. Když uvidíš prvně žito kvésti, utrhni se tří klasů po třech květech a sněz je; nedostaneš toho roku psiny (Dačice). Nebo vykroucej ze sedmi psích jazýčků šťávu a užij (Rusava).

Jak od jiných nemocí tak i od zimnice pomáhá chléb na cestě nalezený, když ho nemocný sní (Vsatsko). Kolik trávy na zahradě roste, z každé stebélko utrhni, vykruť šťávu a vypij v kořalce (Vyzovice). Nemocný zajde do hospody a řekne hospodskému „Déte mi všeho truňku!“ — neprosí ani nekoupí, a smíšeninu tu vypije (Mor. Budějovice). Chyť žabku „rosičku“, ale ne holou rukou, vlož ji do míška a uvaž nemocnému na krk, ale ať nezví, co v míšku jest. Jak žabka pojde, hned zimnice přestane (Telč). Také pomáhá napiti se červeného vína se solí, ale vyprázdněnou sklenici musí nemocný odložiti neohlédaje se a utíkati pryč (Vsatsko).

Když jde psina na nemocného, ať přeběhne úprkem devět mezí a devět polí, počítaje: nejedna . . . ne devět (Tišnov). Také tím způsobem „potrhají“ psinu, že vezme někdo nemocného za ruku a běží s ním, až padne (Zábřeh). Někdo hodí nemocnému povříslo na krk, říkaje: „Poď, pseno, já ti zaneso pryč!“, vede ho k šípu, povříslo s krku sejme a hodí na šíp, nic nemluvě. Potom oba pokleknou a pomodlí se (Deblín).

Na Krumlovsku chodívají zimnici topit. Někdo nabere z potoka vody, nemocný se jí napije a umyje se. Touž vodu špinavou zanese, kdo ji přinesl, nazpět a vleje ji do potoka očima odvrácenýma, potom upaluje od potoka pryč.

Nemocnému ustřihnou nehtů s rukou i nohou a vlasů, které „kókajó ven“ (nejsou pokryty), to vše zavážou do hadérky ustřižené s podolku košile nemocného, vhodí do proudné vody, pomodlí se a utíkají honem pryč (Deblín).

Do staré vrby nebo do starého topole vyvrce se díra, nemocný do ní třikrát dýchne a jiný hned díru klínem zatluče; nemocný se nesmí ohlednouti (Opavsko). — U Stražovic na Kyjovsku je dub s obrázkem sv. Anny. Nemocný tam jde před úsvitem nebo po slunci západu, pomodlí se, ustřihne si vlasův a uváže je na niť o dub. Kdo se toho dotkne, dostane psinu, sice zůstane v dubě.

Kdo má zimnici, nech koupí hrneček, neptaje se, zač je, a nesmlouvaje, hrnečkem napije se z některé studánky a hrnečka

nechá tam. Kdo z něho bude píti nebo jej odnese, dostane zimnici (Rusava). Když zimnice člověkem nejvíce lomcuje, nech zakousne do jablka, do koláče, rohlíka atd. a na cestě odhodí. Kdo to najde a sní, dostane zimnici, kdežto jí nemocný pozbude. Nebo nech nemocný rozkrojí housku, položí na rozpálené čelo a dá pak sežrati psovi; zimnice přejde na psa.

Ne hrubě lákavé jsou tyto léky: Do kořalky dá se rozmočiti bílý psinec nebo se vytlačí kobylinec a dá se nemocnému píti.

Nemocný napíše na pruh papíru: Abcaeadabra†, pod to: Abcaeadabr†, a tak dále pořád o písmeno méně, až zbude: Abc† Ab† A†. Papír obváže nití a nosí na krku. Devátý den jde k vodě proudné, vhodí jej přes hlavu do vody, a neohlížeje se, uteče (Telč).

Psina se také ovšem zažehnává. Nemocný jde ke kopřivě a seje na ni sůl říkaje: „Siju, siju semeno devadesátero sedmero (tolikera prý jest zimnice), haž to semeno zende, ať ta psina přinde.“ Když kopřiva po soli uschne, psina přestane; poroste-li dále, nemocný neokřeje (od Brna). — Na veliký pátek přede dnem nemocný vyjde ven, říkaje: „Slunce o pěti hodinách z hůre vychází. Kristus Pán se ke smrti připravuje. Zimnice se třesóce, Pilát jemu praví: Zdaliž's pak Ty zimnici měl? Já jsem zimnici neměl. Kdo na mó zimnici pamatovati bude, ten žádný do smrti hí míti nebude. K tomu mně dopomáhej“ atd. (Deblín).

I zdraví lidé umývají se na veliký pátek říční vodou, aby zimnice nedostali, říkajíce: „Slunýčko vechází z hore ven, pána Ježiša vedó z vode ven. Ježiško, Ježiško, co se tak třeseš? Zdali zimnico nemáš? Já zimnico nemám, ale kdo mně na dnešní deň bode ctit, ten jakživ zimnico nebode mít“ (od Brna).

Také peněžitou obětí vykupuje se nemocný od zimnice. Nemocný jde do pole ku třem křížům se modlit. Odcházeje po modlitbě obětuje u každého po penízi (obyčejně po krejcaru). U prvního kříže hodí penízem přes hlavu, u druhého bokem, u třetího pod nohy, a neohlédaje se jde domů.

10. Žloutenice.

Žloutenice na Moravě sluje většinou „zlátenica“ nebo „zlátenka“, na Dačicku „požloutenice“. Dostane ji z lítosti, nebo napije-li se náhle vody, zvláště na prosnou kaši. Děti ji dostanou, podívají-li se potmě do zrcadla.

Začátkem zlátenice jest kruh (krôh, sev. Morava), „když není chuti na jídlo“; z kruhu se „zdvihne“ zlátenica. Kruh se vyléčí, když se mezi očima nebo za ušima řízne, krev na chléb chytí a dá sežrati psovi, od ženské feně.

Od zlátenice se pomůže, když někdo, kdo ji ještě neviděl, nemocnému z nenadání do očí plivne. Homoeopathicky se léčí, když se nemocný dívá do něčeho žlutého: do kalicha, do prosné kaše, do roztopeného másla, do uvařeného mléka od černé krávy, do něhož se přidalo šafránu, — mléko se pak vypije. Nebo žlutý kořínek krvavníku uváže se na tkaničku na krk a spustí na záda. Do kalicha nemocný má dotud hleděti, až tam pukne. Neuslyší-li puknouti, dlouho se tam dívaje, není mu pomoci.

Dobře jest také koupati se v odvaru žluté vrby (salix aurea). Na Zabřežsku od žloutenky pomáhají jak od kruhu: na čele, na spáncích a na nose říznou břitvou křížem a krev dají s chlebem sežrati psovi. — Na Brněnsku ustřihne se nehtu s palce pravé ruky a s palce levé nohy, potom křížem s palce ruky levé a s palce nohy pravé. Vezme se vajíčko, bokem prodlabe se do něho dírka proti žloutku, do dírky vecpou se nehty, vejce obalí se hadérkou a pověsí na nitce do komína. Jak se potom z vajíčka kouří, tou měrou mizí z těla chorého žloutenice. Při tom se koná modlitba k pěti ranám Krista Pána.

Také růženec z česneku, navlečený na nepotřebovaném provázku, pomáhá od zlátenice, nosí-li se na krku.

11. Zbouřená matka.

Zbouřená matka, na západní Moravě „matkovy křeče“, nemoc ženských: sevře žaludek, zkroutí oči, u srdce štípe velice. Někdy bývají „hlísty s matkú pohnuté“ nebo „vřed s matkú“. Nemocné přikládají na život teplou pačísku a na ni žejdlíkový pohár, „tož sa to pod tým ustanoví“ (Vsatsko). Jiné léčení v. „Lid a národ“ II. 174.

12. Mdloba.

Když člověk omdlí a nemůže se nijak vzkřísiti, vystaví se okno, položí se na něho, ťuká se na okno a na člověka jménem volá. Nebo vezme se ze tří na cestě vyražených podkov po kapečce vody a dá se omdlelému vypiti.

13. Ochvat. Úraz.

Ochvat dostane nebo-li „schváti se“, když se náhle, jsa zahřát, napije vody. Jinde stotožňují ochvat s neduhem, jemuž

se vůbec „úraz“ říká. Úraz dostane od těžké práce, když má člověk „v sobě ublížené“. Tu zemele zima, člověk cítí bolesť v křížích. Od úrazu jest zelina „úrazník“ n. „přetržný kořeň“. Nebo se od něho pomáhá takto: Vezme se trávy z devíti mezí, z devíti stromů vršky a „brablenčisko“ (mravenčí kopec), uvaří se, a nemocný se tím napařuje. Pro mužského vezmou se vršky se stromu rodu mužského (buku, dubu), pro ženskou se stromu rodu ženského (lípy, jedle).

14. Břicho.

Když bolí břuch, vezmou skrojek žitného (režného) chleba, nastrkají do něho sirek, zapálí je, položí obráceny vzhůru na život a přiklopí hrnkem (Vyzovsko). Kdo má běhavku (dřiju), pije odvar z černých kůrek muškátových nebo postrouhavý ořech muškátový, namočený v žejdlíku červeného vína, nebo koupí si za tři krejcary kořalky a v ní dá močiti tři suché trnky (švestky) nebo hubku se stromu trnkového postrouhanou. Dobře jest také jísti suché oskoruše (sorbus domestica).

15. Hlísty (škrkavky, housenky, červi).

Od hlist dává se dětem užívati citvar, a to na schodě měsíce v pátek nebo ve středu, neboť prý tehdáž hlísty mají huby otevřeny.

Hlísty se zažehnávají: „Byla panna Maria přečistá, měla tři vlastní sestřičky; jedna přadla, druhá vila, třetí na škrkavky žehnala: srdeční, jaterní, krevní, třevní, tej osobě (N.) aby maso nejedly, krev nepily a tej osobě pokoj daly. Tomu mně dopomáhej“ atd. (Dačice).

„Sv. Lucie tři dcery měla, první přadla, druhá vila, třetí motala. Dej, Bože, aby tejto osobě škrkavky pominuly, tak jako pominul křivej rychtář, křivej žaltář, křivá kuchařka“. Při tom se spodní kůrkou s chléba dítě stírá od žaludka pod pupíček, potom křížem „od slabýho k slabýmu“, pak na zádech (Dačice).

Svatý Petr leží v hrobě,
devět červů má při sobě.
Svatý Petr leží v hrobě,
osm červů má při sobě atd. až:
žádného červa nemá při sobě.

16. Kámen.

Zabij kohouta, „pupek“ (žaludek) z něho vyndej, rozkroj a najdeš v něm tři kamýnky. Ty na prach rozetři a dávej nemocnému

v nápoji píti. Také liščí krev, pije-li se po tři dni, pomáhá od kamene (Telč).

17. Oči.

Kdo má ječmenné zrno (laš. jačmyk), a druhý to zpozoruje, řka: „Máš ječmenné zrno", nech odpoví: „Lžeš! Dej Pán Bůh, aby mně sešlo dnes!" A stane se tak.

Kdo má vlčí mhlu (vlčicu), pozbude jí, když ho kdo náhle liskne. Nebo nech čeká, až požene pastýř dobytek s pole, a řekne: „Pastýř žene do vsi, vlčí mlho, jdi ze vsi!" (Od Brna.)

Také syslí jatra pomáhají od vlčice. Nemocný chytne sysla, zabije ho, vyndá z něho jatra a vaří je v novém hrnku. Nad vroucí vodou si oči nakuřuje a jatra uvařená sní.

Někdy obrátí se na víčkách vlas a roste do oka. Když ho vytrhne, „tak sebou bude mrskat na ruce"; proto se nazývá „živým". Zhání se takto: Vezmi 9 klásků z jarého žita (pšenice) a svaž po třech v peroutku. Potom uvař krup ječmenných, vodu sceď a do vlažné vody namoč ty tři štětičky, které pak na oko přilož a říkej: „Vlasy, poďte na tyto klasy! Jste-li s muže, dite do muže; jste-li s ženy, dite do ženy; jste-li s mládence, dite do mládence; jste-li s panny, dite do panny; jste-li s koně dite do koně; jste-li s vola, dite do vola; jste-li s krávy, dite do krávy; jste-li s psa, dite do psa; jste-li s kočky, dite do kočky! K tomu mně (N) dopomáhej Bůh Otec, Bůh Syn, Bůh Duch svatý a sv. Jan. Amen. (Od Telče.)

Na květnou neděli potírají si lidé oči kočičkami, aby jich nebolely, a když obilí kvete, kvetoucími klásky.

Bolavé oči umývají se říčnou vodou nabranou proti proudu v pátek, když se zvoní o třech hodinách; nebo se potírají hadím línem.

Dětem propichují uši a navlékají do nich červené nitky.

Vodka na vymývání očí připravuje se takto: Koupí se nickamínku, hřebíčkův a bobků po 6 kr. a vše se utře na prášek. Před sluncem východem nabere se do másní láhve po proudu vody, do níž se prášek vsype a 24. hodin nechá ustáti.

Na oční masť vezme se sádla hadího, křepelčího a zaječího stejným dílem, k tomu se přidá čerstvého másla, ve vodě namočeného za holubí vejce. Vše to se pospolu v novém hrnku uvaří. Masti té vpustí se do oka dítěti jak prosná kaše, dospělému zvící čočky, a maže se jí od nosu k uchu vždy na noc.

Od bolavých očí, dokud člověk roste, pomáhá se takto: Chorý postaví se zády ke stromu, vodorovně nad hlavou jeho vyvrtá se nebozízem do pně dírka na dva palce, potom ustřihne se chorému nad každým okem trochu vlasů, zaobalí v papírek, strčí do dírky a zatluče klínem ze stromu zdravého, při mužských rodu mužského (buku, dubu, habru), při ženských ženského (lípy, jabloně, švestky). Při tom koná se modlitba k pěti ranám Krista Pána (od Brna).

Oči bolavé zastříkávají ženským mlékem (Valašsko).

Vezmi oči kočičí a oči netopýrové, učiň z toho masť, která sluje „etshebron"; mastí tou pomaž oči své a budeš viděti. Přiložíš-li k tomu oči oslové, budeš viděti, kam jdou povětrní duchové (Telč).

Od bělma rozkousají se hřebíčky s cukrem a foukají do oka (Ždánice), nebo: usuší se tráva „hruštička", jež roste v lese, utře se a přeseje na sýtku vlášeném, prášek se dá do „piska" (brku) a foukne do oka (Deblín). Také potíráním hadím sádlem shání se bělmo. Kdo dává přednosť homoeopathii, nastřihá pět kousků bílého plátna do tří rožkův, omočí je v potoční vodě, a pak plátenkem jedním po druhém bělmo shání od nosu do koutku, modle se při tom ku sv. Otilce. Potom plátenka plesknou se na zeď, kde nikdo nechodí.

18. Bolení krku.

Na sv. Blažeje v kostele po mši vezme kněz svíčky křížem svázané, strčí je každému pod krk, říkaje modlitbu: „Per intercessionem beati Blasii martyris et episcopi liberet te Deus ab omni malo gutturis et quocunque alio. In nomine etc.

19. Od zubů bolení.

Latinský rukopis z 15. století v Opavském museji chovaný má na poslední stránce od Keleckého faráře Jana Voďáka tento recept od zubů: Contra dolorem dentium ex nigromantia 1575: Vodevři plané sslierky (sic!), najdeš vnitř bílé červíčky; vyndej do husího péra a přivaž na hrdlo, a zemrou červíci v zubích, a budeš zdráv. Probatum."

Kdo jí, když zvoní klekání, nepomodle se, rozbolí ho zuby.

Žába „skřepňačka" (chrastavá) pověsí se živá za nohu do komína a nechá se tam, až všecka uschne. Kouskem pak se nakuřuje, koho zuby bolí.

20. Rány a bolačky.

Na ránu utětím neb uřezáním způsobenou dobře jest přikládati „živicu“, druh to „svrčiny“ (pryskyřice) vyprysklý v podobě čistých pupenců̊v, usmaženou na másle (Příbor).

Vezmi lněného záboje, ořechového listu, bílého „plajvajzu“ a dřevěného oleje, uvař to na novém rendlíku a přikládej na ránu (Ždánice).

Vezmi hustého terpentínu za 12 kr., bílého vosku za 7 kr., jeleního loje za 6 kr., modrého ledku (skalice) za 2 kr. Lůj a vosk seškrab nožem, ledek utři na prášek a uvař to vše v terpentíně. Masti natři na šatu a přikládej na ránu, až se zhojí (Velká).

Od zlámaniny postrouže se kořen medunice (symphytum off.) a promíchá ve vařeném mléce na kaši, tím se potře konopná hadra a přikládá na zlámaninu (Velká).

Když je nějaká odraženina, vezmi černého koření, hadího bejlí a režné mouky, na mléce to uvař a ránu natírej (Telč).

Na bolačky přikládá se letní kravinec, který jest z rozmanitých zelin, nebo hadí lín.

21. Boule a opuchliny.

Boule (hrče, vržení) se zažehnávají: Boule, pachule stůjte tak tiše, jako stála voda z Jordánu u Pána Ježíše (Dačice).

Já k tobě přicházím bolení a to z Božího řízení, abes nerůstlo a nebelo více, jako nerůstlo kamení od Krista Pána umučení. Potom se říká třikrát otčenáš, zdrávas a sláva Bohu. Vše se opakuje třikráte a na konec se přidá věřím v Boha (od Brna).

Opuchlý pije denně víno, v němž jest namočeno rajského jablka kousek jako hrách. Mimo to vezme se nehašeného vápna za 9 kr., kteréž se uhasí v šesti puténkách studené vody. Když se voda ustojí, posbírá se s vrchu nečistota, a čistá voda sleje opatrně, aby se nic vápna nepřimíchalo, do jiné nádoby. V této vodě pak se namočí plachty a nemocný do nich omotá. Když plachty oschnou, namočí se znova, a nemocný se ovazuje dotud, až se opuchlina rozežene.

Na menší opuchliny připraví se masť: koupí se za 6 kr. hustého terpentinu a za 3 kr. cinobru. Uvaří se to spolu a přikládá na opuchlinu.

22. Podstřel.

Když čarodějnice postřelí, naběhne pod kolenem boule, v níž jsou vestřelené chlupy, skořápky z vajec a p. Pod koleno vtlačí se nemocnému puška a náhle se vystřelí (Opavsko).

23. Na nataženou žilu.

Maso k masu, kosť ke kosti, krev ke krvi, voda k vodě. Svatí, svatí, svatí Jachým, Josef, Anna. Tři otčenáše (Dačice).

24. Kryčky.

Když má dítě kryčky n. podrost, jest v úpoly oteklé. Položí se na stůl a mastí dvěma prsty křížem říkajíc: Vodstupte, kryčky, tomuto dítěti vod srdička, vod plíček, vod jatříček, vod pupíčka, jako vodstupuje měsiček vod sluníčka (Dačice)

25. Vřed (suchan, suchár, nežit).

Vředy dostane, kdo jí na štědrý den syrový hrách. Zažehnávají se takto: „Břede, břede bředoucí, peklo, peklo peklоucí, židi v pátek maso jijó, ať tento břed také snijó“ (od Brna).

„Nerost, nerost znamení, jak neroste kamení od Krista Pána narození!“ To se říká třikrát a třikrát se vřed obepíše uhlem. Potom se pomodlí třikrát otčenáš a zdrávas (od Jihlavy).

„Břede, břede bředoucí, ty peklo horoucí, jestli ty mně nevyrosteš jak ta panská stodola, přestaň na mém těle růsti“. Při tom potírá se vřed nasliněným prstem (Tišňov).

Vřed obejde se třikrát pálkou špendlíkovou, říkajíc: „Břede, břede bředoucí, ó Ty čerte čertoucí, za knězovou stodolou nic“. Při posledním slově zlehka se pálkou špendlíkovou na vřed ťukne (od Brna).

Na „svinský suchar“ (veliký vřed) přikládá se lněné semínko.

26. Krtice (krčice).

Před sv. Jiřím chytne se krtice (krtek), zadlábí se palcem levé ruky, pak se usuší a na prach potluče. Tímto prachem se krtice křížem trou. Ale ne každý může krtice takto sehnati, nýbrž jen ten, kdo se narodil po smrti otcově (Jimramov).

Když se krtice sehnaly, vezme se devět hadýrek a vytírá se jednou po druhé, počítajíc nejedna, nedvě . . . nedevět. Než slunce vyjde, zanesou se hadýrky do „křečičniho kopca“ a pomodlí se. Cestou tam i nazpět nesmí se ani v pravo ani v levo obraceti (Deblín).

Vezmi nový hrnek a polož na kolíku na „krčičinek“. Kdo jej vezme a z něho jísti bude, dostane krtice, a s onoho budou sňaty (Deblín).

27. Dobrá vůle (neštovice, naštovice, nehojed).

„Sv. panna Barbora měla devět naštovic, Sv. panna Barbora měla osm naštovic . . . jednu naštovici, sv. panna Barbora neměla žádnou naštovici“. To říkaje drž palce obou rukou křížem a potom dechni třikráte na tu naštovici (Dačice).

Opuchne-li od dobré vůle celá ruka, vezmi česneku a svininec (svinní trus), utluč spolu a přikládej; tak ti neštovice zčervená a ruka odpuchne. Potom vezmi suchou trnku (švestku), kostku vyloupni, polovičku trnky dej do teplé vody, až změkne. Vezmi černého pepře, utři na prášek, vsyp do trnky a přilož na neštovici, pod čímž ona sežloutne a pukne. Potom vezmi „šlížkové masti“ (diaculum) za 6 kr., namaž na hadérku a přiloženou nech 24 hodin na neštovici (Velká).

28. Čemer.

Čemer dostane člověk, nají-li nebo napije-li se čeho s chutí. Naskočí mu hrč na ruce na hlavní žíle, hlava bolí, od žaludka je mdlo, člověk je všecek bezvládný. Nepomohlo-li by se od čemeru, vzešla by z něho zimnice nebo hlavénka. Nemocnému se hrč navlaženým palcem rozetírá až zmizí, a člověk ozdraví třeba ještě týž den.

29. Ohnipara (opar).

Když má dítě ohniparu, koupí děvčeti kmotřenka, chlapcovi kmucháček červenou mašličku „škrúpkovanú“ (pruhovanou) nebo červenou harasku neměřenou, nestřihanou, nesmlouvanou a uvážou ji dítěti na krk, nejsouce k tomu od nikoho pobízeni. Někde na harasku provleknou krejcar s dírkou.

Někdo cizí ukradne ve mlýně provázek od měcha, a jmenovec dítěte, ale starší, uváže jej nemocnému dítěti na krk (Valašsko).

30. Bradavice (kuří řiti, kozí řitky).

Bradavice potírají se šťavou pryště (euphorbia cuparissias). Na „nov měsíc“ podvaž bradavice nití, za krátko odpadnou. Na niti se uváže tolik suků, kolik je bradavic, a niť se zakope pod okap. Když niť i se suky zhnije, bradavice sejdou. Pošoustej rukou obrácenou po horkém pometle, a bradavice zmizejí.

Ze syrového dřeva, na oheň přiloženého, pění se voda. Tou vodou potři bradavice, a pozbudeš jich.

Vezmi sedm zrnek hrachu, přehoď přes hlavu do studně, a hned utíkej. Doběhneš-li pod střechu dříve, než hrachy dopadnou vody, bradavice slezou. Také se přikládá na bradavice hrách, který se na štědrý den utrousí.

Zajdi do jatky, vezmi řezníkovi odpadek masa, ale tak, aby toho nepozoroval, a přikládej na bradavice.

Na bradavice přikládá se také kožka z opařené husí nohy, nebo se potírají skoro ráno rosou s kravince, kuřincem nebo petrželím.

Zaříkávají se bradavice takto: Nerosti znamení, jako nerostlo kamení od Pána Ježíše narození.

Když hrany zvoní: Hrana zvoní, nevím komu, bradavice lezte dolů, až tam toho pochovají, ať vás taky zakopají (Dačice).

Kdo má bradavici na ruce, dávej v kostele pozor, kdy řekne kněz „oremus", tenkráte honem šoustni bradavicí třikrát o zem a řekni hned po knězi: „Moje bradavice dole už" (od Telče).

31. Lišej (han. leši, neutr).

Vezmi lejno zaječí, rozmíchej s octem, a kde je lišej, tu maž, a budeš zdráv (od Telče). Pomáhá také od svrabu.

Květ „žilový" a „krvoléčitelný" smíchá se s kvasem chlebovým (nátěstou) a vaří v čistém, novém hrnku barvy černé. Pak svážou se čtyři pérka s černé slepice a jimi potírá se lišej (nebo prašivina neb i jiná osypanina), říkajíc: „Mažu tě, stírám tě, ne ze své moci, ale Ježíše Krista pomocí" (od Brna).

Lačnými slinami naplije se na lišej, ukazovákem okolo něho se točí a říká: „Lišejo lišejovaté, nedělé se veliké. Jeden se menovál zajíček a druhé se menovál krajíček a třetí se menovál: pryč lišej, pryč lišej a pryč lišej". Při posledních slovech stírá se lišej třikrát (od Brna).

„Přišly tři divy ženy, a ty tři divy ženy měly tři divy děti, a ty tři divy děti měly lišeje, styděly se za ně, plivaly si na ně", při tom se plivne na lišej (Dačice).

„Dolu leši lapat meši; židé v pátek maso jedí, ať tě mrcho, taky snědí" (od Prostějova).

32. Namná kosť.

Když má člověk namnou kosť — též námnice, navná, nální, nadní, mrtvá kosť zvanou — naběhne na ruce nebo nahoře na noze

tvrdá boule. Mimo jiné dostane prý ji od toho, chytne-li kozu za rohy.

Kdo má namnou kosť, ať šoustne o pozdvihování v kostele třikrát rukou nebo nohou (kde ji právě má) nazpátek o lavici (Vsatsko); nebo ať ji stírá „hromovými kameny“, když měsíček schází. (Od Brna).

Před východem slunce jde se na hřbitov a nalezenou kostkou stírá se namná kosť křížem třikráte po sobě, říkajíc: „Namná kosti, přestaň růsti, jak neroste kamení od Krista Pána narození“. Kostka se nesmí vzíti holou rukou a potom položiti zase na své místo, jak ležela. Za nebožtíka, s něhož kosť byla, pomodlí se otčenáš a zdrávas (Jimramov). Může se také potírati kostkou kdekoliv nalezenou, ale kde slunce nesvítí (na př. ve sklepě) a žehná se „prstem nejmenovaným“ (druhým od malíčka, jinde „miličkem“ jmenovaným).

33. Krev.

Do let asi šedesátých pokládalo se na našem venkově vůbec za podmínku zdraví, aby si člověk dospělý aspoň jednou za rok dal pustiti krev. Za nejvhodnější dobu na to uznáno jaro; jako v přírodě tou dobou „šťávy se obnovují“, tak měla se také v člověku obnoviti krev. Tou dobou obcházeli tehdejší lékaři své zákazníky, pouštějíce krev tak říkajíc dům od domu. Když ten čas přicházel, bouřila prý se v člověku krev a nebylo pokoje, dokud jí s hodný talíř ubrati nedal. Zvláště staří lidé, jimž by lépe bylo dědilo, kdyby jim byl několik uncií zdravé krve přidal, nepromeškali nikdy této příležitosti.

Když člověk těžce onemocněl, bývalo první a často jedinou pomocí pustiti mu hodně krve. Nemocnému se ulehčilo, a nemoc pozbyla síly.

Také pijavic se mnohem více užívalo nežli nyní. Obchodníci chodívali s nimi po dědinách, a kdo jen mohl, hleděl si jich pro příhodu opatřiti.

Kdekoliv jsou na venkově teplé lázně, všude jest ustanoven baňkař, kterýž baňkami lidem nezdravou krev z těla odvádí.

Kdo si dal jednou nasázeti baněk nebo pustiti krev žilou, musí potom každý rok operaci té se podrobiti. „Když se hýbe zem“ (na vesno), cítí šimrání a trhání v zádech.

Nedávno přišel k obvodnímu lékaři stařeček „z Horňák“, žádaje, aby mu pustil krev už po 140. Lékař mu to rozmlouval jak

moha, ale stařec nižádnou domluvou od svého předsevzetí odvrátiti se nedal. Vyhověl mu tedy lékař aspoň na oko. Nařízl mu na ruce kůži a podstrčil mísu s přichystanou vodou na červeno zbarvenou.

Áčkoliv stařec klamu nespozoroval, nebyl přece spokojen, neznamenaje na sobě bývalých účinků této již po tolikáté opětované operace. „Co ale prý je to za púščení krvi, dyž sem ani nezostál bez seb'a, ani mdłoby na mňa nedošły".

Kdy a jak nejlépe pouštěti krev, a jak se při tom zachovati, o tom poučuje nás tento návod z rukopisné knížky lékařské: „Jeden každý člověk, jemuž přes 20 let jest, ten sobě má dáti žílu pouštěti: dne 26. března na pravé ruce pro dokonalejší sluch; dne 26. dubna na levé ruce pro zbystření zraku. V těchto dvou dnech: 25. března a posledního listopadu, nemá se ani hovadu, tím méně člověku pouštěti žíly."

„Pouštění jest počátek zdraví, činí dobrou mysl i paměť, vyčišťuje měchýř i žaludek, plíce i jatra, zahřívá mork a také dopomáhá k lepšímu sluchu; čistí jazyk, zastavuje třasení těla, těžký dech a zacpanlivost, také čistí a lehčí hlas a otvírá rozum a smysly a vyvrhuje zlou krev a činí zdravé tělo."

„Dále pozorovati se má, na kterém údě kdo jaké neduhy nese, aby se na takových pouštění nestalo. Mistři praví, že každé pouštění dobré jest člověku, který má vyraženinu nebo svrab na těle, nebo zlé brunatné barvy jest."

„Kdo sobě pouštěti dá, ten má krev až do proměny téci nechati; jestli-že černá a hustá jest, tedy má krev běžet nechati, dokud slabší a řidší neteče. Kdo pouštění žíly zameškä, tomu musí ta zbyteční krev zhníti, od čehož potom pochází zimnice, zlé horkosti, činí bolesti hlavy, očí a zubů. Proto jest dobře žíly pouštěti, obzvláště tenkrát, když toho potřeba ukazuje."

„Kdo sobě žílu dá pouštěti, ten má první den střídmě pokrmů a nápoje užívati. Druhý den po pouštění má odpočinouti, veselé mysli býti; třetí den ať jest tichý a nevychází na dalekou cestu, čtvrtý den jest lázeň dobré potřebovati a pátý den teprv může svůj obchod jako jindy začínati."

„Když růže kvete, nejlépe pouštěti krev."

„Krev z rány neb odkudkoliv tekoucí zasýpej práškem z mateří doušky, přestane téci." (Od Telče).

Od krvotoku pijou ženy odvar z planých trnek sušených.

O starodávném rozdělení Moravy na kraje.

Píše Aug. Sedláček.

(Dokončení.)

O rozsáhlosti kraje Brněnského čili toho, čemu se tak říkalo, máme několik svědectví. R. 1048 klade se do Brněnska Rejhrad (Reg. I 46). R. 1086 darován jest klášteru Opatovskému v Čechách ves Opatov v kraji Brněnském (Reg. I. 72), ale nelze polohu její jistě určiti, jako i u Daletic, kteréž také témuž klášteru dány byly. Důležitý jest doklad z r. 1126, který jsme již na str. 21 pod č. 4 uvedli, svědčící o tom, že kraj Brněnský sahal tehda až k Bohdalovu a Žďáru, že tedy mezi tím nebylo ani Tasovského, ani Tišnovského ani Veverského kraje, kteréž se také nikdy v pamětech nepřipomínají. S tím asi by se také srovnával obsah listu z r. 1197, jímž Spytihněv, „kníže kraje Brněnského“, obdaruje klášter Třebíčský; neb třeba není nutno všecky tam jmenované osady klásti do Brněnska, aspoň se zdá o Třebíčsku, že se počítalo aspoň částečně i s klášteřištěm ku kraji Brněnskému. Ze zakládacího listu kláštera Zabrdovského vyrozumívá se asi tolik, že kraj Brněnský sahal jižně až za Klobouky (Reg. I. 241). V listu jiném z r. 1228 kladou se do téhož kraje Oslavany (Reg. I. 342), což se i srovnává s vymezením, jak je známe z desk zemských. R. 1233 připomíná se Záviše z Tasova mezi svědky kraje Brněnského (Reg. I. 384), čímž se zase potvrzuje to, co jsme pověděli k r. 1126. R. 1258 (Reg. III. 71) klade se do Brněnska ves Sobutovice jihozápadně od Brna k Pravlovu ležící, r. 1281 (Reg. II. 546) dvě vsi neurčité polohy (Pyspicz, Studin), jež snad na Pistovice a Studenec vyložiti lze. Poněvadž pak se kladou r. 1296 do Brněnska Vlčatín a Hrbov (Reg. II. 733) u Velkého Meziříčí ležící, opět se tu dává znáti, že i tehdá, jako r. 1348, počítalo se to okolí k tomuto kraji. A tak aspoň k severozápadní straně nacházíme Brněnsko tak rozsáhlé, jako v 13. věku.

Na hradě Veveří nacházíme od starodávna popravu královskou, ač ten hrad daleko od Brna neleží. Zdá se proto, poněvadž odtud až k českým mezím dokladův o nějaké popravě nemáme, že náleželo purkrabí zdejšímu popravovati v severozápadní části Brněnska, která snad za starších dob mnoho zalidněna nebyla. Veveří patřilo k nejznamenitějším hradům zemským a markrabové tu

nejednou dvorem bývali. (Viz tento časopis r. 1880 na str. 182—190.) Z purkrabí zdejších připomíná se první Štěpán z Veveří r. 1213 (Reg. I. 254—255). Snad je to známý předek pánův z Pernšteina. Po něm se připomíná r. 1222 Vok (Reg. I. 304). R. 1234—1236 činí se zmínka nejednou o Ctiborovi, purkrabí zdejším (Reg. I. 395—420), jenž obdržel pro sebe a budoucí purkrabě úroky v Lažanech a užitek z tamějších železných hutí. Po něm následoval r. 1238 (Reg. I. 433) Přibyslav z Křižanova, který v roce povýšen jest na purkrabství Brněnské. Po něm následoval Ratibor (z Deblína), jemuž uložil král Václav asi r. 1243 (Reg. I. 520), aby nad klášterem Doubravnickým ruku držel, čímž se potvrzuje domnění naše, že od Veveří až k hranicím popravy královské nebylo. Od r. 1253 byl purkrabí Veverským, kterýž se pořád s českým svým názvem připomíná, Kuna, předek pánův z Kunštátu, ale píše se také r. 1255 v podezřelém listu burchgr. de Eichorns (Reg. I. 617, II. 21), kterýžto název pak v listech převládá. Pokud víme, byl tu naposled r. 1261 (Reg. II. 125), neb později se nazývá prostě komorníkem Olomouckým. Po něm tu purkraboval r. 1268—1270 Arkleb z Popovic (Reg. II. 232, 285). Odtud po několik let se nedostává zpráv o Veveří, až teprv r. 1288 (Reg. II. 623), kdež se vyskytuje jako purkrabě Ctibor ze Stražiska (z Krumberka). Po něm následoval r. 1289 Matouš z Černéhory, zároveň jsa komorníkem zemským (Reg. II. 639). K němu snad vztahuje se formule, v níž král Václav rozkazuje nějakému komorníku, aby hrad sobě svěřený vzdal Albertovi z Vranova a Heraltovi z Obřan († 1291) a Velislav, vladař Brněnský, aby je uvedl (Reg. II. 700, 999); neb r. 1293 již Matouš purkrabí Veverským nebyl, ač komorníkem zůstal. R. 1308 zastaven jest hrad Veverský Bedřichovi knížeti Rakouskému (Reg. II. 942), a tak přestal způsob sázeti sem purkrabě z rodů panských R. 1316 nacházíme jej v držení Jindřicha z Lipého, jehož potomkům zůstal v zástavě, až teprve vyplacen jest skrze markrabě Karla. Prvním nám známým zeměpanským úředníkem po této zástavě byl Frenclín „purkrabě a vladař na Veveří“, který byl r. 1337 ustanoven za oprávce kláštera Oslavanského (Reb. IV. 196). R. 1354 nazývá se Jakub lantrychtářem na Veveří (Cod. dipl. M. VIII 232), ale r. 1360 nazývá se Jan zase purkrabí (Dsky Brn.); avšak byla to hodnost jedna. O popravě Veverské za pozdějších dob zmínili jsme se již na str. 26.

Při Ivančicích založen byl ve 13. století hrad a zřízena tu poprava; oboje se připomíná r. 1308 (Reg. II. 942), ale z lantrychtářův zdejších nám žádný není znám.

Ve 13. věku setkáváme se také s nějakou popravou na Ždánicích. Tak se říkalo dvěma větším místům na Moravě. Jedno z nich jest v Brněnsku, a bývalo královským, ale i druhé Ždánice čili Ostroh nad řekou Moravou také byly zbožím královským a zadarovány Kunrátovi, biskupovi Olomouckému, teprve r. 1318 (Reg. III. 171, viz i Arch. č. VII 601). Následujíce Palackého, vztahujeme Matouše z Černéhory r. 1286 purkrabě na Ždánicích (Reg. II. 589) k Ždánicům Brněnským.

Ke kraji Brněnskému snad také počítati máme Podivín. Tak se jmenoval (podle Kosmy k r. 1068) hrad, a trhová ves při něm sloula Sekyr Kostel. Z popravcův a purkrabí zdejších známi jsou nám: r. 1174 Tvrdiše (Reg. I. 151), r. 1195 Roprecht (Reg. II. 191), r. 1222 Boruta a r. 1223 Oneš (Reg. I. 304, 311). Později se žádný z purkrabí zdejších nepřipomíná, a to jest svědectvím, že týž úřad buď dřevní vážnosti nepožíval aneb zanikl. Město, které ze vsi trhové Kostela vzniklo, ale u Moravanů jména bývalého hradu dostalo, připomíná se zase r. 1308 jako zboží královské (Reg. II. 942).

Konečně se ještě zmíníme o záhadném místě, kteréž snad do Brněnska dopadá. R. 1250 připomíná se „Chuno castellanus de Zuzinou“ (Reg. I. 576). Jest to týž Kuna, který se vyskytuje o tři léta později jako purkrabě Veverský a bezpochyby jím byl již r. 1250. Zuzinou vykládalo se na Tišnov a vyvodilo se odtud, že i tu úřad purkrabský býval. Ačkoliv této možnosti neupíráme, přece by se nám lépe líbil výklad, že se Kuna tak nazýval po nějakém sídle svém, jako to nejednou u úředníků královských nacházíme.

10. Znojemský kraj.

Kraj tento byl již před zřízením knížectví Znojemského. Neb r. 1048 (v listu podvrženém, ale obsahem snad pravdivém) připomíná se Markvart kastelán Znojemský (Reg. I. 46); r. 1088 mluví se o Soběnovi, jenž týž úřad držel (Reg. I. 81, ač jeli zápis tento pravdivý); ale kdybychom i svědectví těmto upírali pravdy, jest přece kraj tento doložen k r. 1092 (Reg. I. 84) tedy asi v té době, kde povstalo knížectví zdejší, odloučivši se od Brněnska. Z násle-

dujících dob máme zpráv několik o zdejších purkrabích, tak připomíná se od r. 1213 častěji Jimram purkrabě, syn Etlejův a předek pánův z Bozkovic (Reg. I. 254 atd.), naposled pak r. 1223 (k roku 1225. se již mluví o něm, že býval tu purkrabí (Reg. I. 313, 320). Od r. 1226 purkrabuje tu Vrš, ale jen přes rok, neb r. 1228 nacházíme ho již v úřadu komorničím (Reg. I. 329, 333—334, 342—343), pak hodnost tato kladena nad purkrabství, odkud jde na jevo, že se komorníci obyčejně kladou před purkrabě. Zdali před tím již byl v Znojmě úřad komorničí, není známo. V řádu, který se dává témuž kraji r. 1222 (Reg. I. 621), připomíná se ovšem také komorník; ale není také jisto, je-li to pouhá forma pro všechny kraje určená. Jisto jest ovšem, že asi od té doby úřady obojí jdou podlé sebe.

Jako první komorník připomíná se Vrš r. 1228 (Reg. I. 342—343). Psán jest sice před purkrabím Bítovským a zdá se, jako by se měl pokládati za komorníka Bítovského; ale lze dovoditi, že v potomních dobách byl na Bítově komorník Vilém a že se Vrš ještě r. 1236 v m. lednu jako komorník připomíná (Reg. I. 418). Od r. 1236 vyskytuje se komorník Vok (Reg. I. 420—421), ale již od r. 1239 nazývá se Hrut komorníkem Znojemským a Bítovským (Reg. I. 449) tuším z té příčiny, že zemský úřad obou krajův spojen byl v jedno. Komorníci, jak se zdá, bydleli na Bítově; pročež o nich jednáme ve vypsání kraje Bítovského. Jen to doložíme, že Přemysl markrabě dávaje rozkaz r. 1251 úřadu Znojemskému (Reg. I. 592) píše „Hrutovi komorníkovi a všem úředníkům a vladaři Znojemskému“. Jen r. 1261 nacházíme komornictví rozdělené a zejména na Znojmě Beneše (Reg. II. 111); ale možná i, že jest chybně psán, poněvadž tu byl tehdá purkrabí Beneš z Cvilína. Posledním komorníkem úřadu Bítovsko-Znojemského byl r. 1298 Matouš z Černé hory (Reg. II. 776). Znojemsko a Bítovsko totiž v příčině těch věcí, které patřily k zemskému úřadu, podřízeny úřadu Brněnskému. Kromě jiných příčin byla i ta, že hrad a město Znojmo r. 1308 Bedřichovi knížeti Rakouskému zastaveny (Reg. II. 942.) S tím dobře souhlasí, že se Boček z Jevišovic r. 1314 Brněnským i Znojemským komorníkem nazývá. (Reg. III. 83).

Když povýšen byl Vrš na komornictví, následoval Arkleb (1228, Reg. I. 343) jako purkrabě, který se ještě r. 1234 a 1236 co takový připomíná (Reg. I. 400, 420). Vedle něho vyskytuje se Ben r. 1234 (Reg. I. 395—404), také jako purkrabě, tak že tu

stojíme před záhadou, jestli totiž tu byli dva purkrabě (jak se výslovně oba jmenují), aneb byl-li jeden z nich jen vojínem hradským. Tak se to má i s Hrutem, který se r. 1236 jako purkrabě připomíná (Reg. I. 418). Od r. 1238 vyskytuje se jako purkrabě zdejší Boček (Reg. I. 433), jenž místo držel před komorníkem. Zůstával v témž úřadě ještě r 1255, kde již nemocí strádal (Reg. II. 31). Nástupce jeho byl Beneš z Cvilína 1257—1265 (Reg. II. 81, 1223), pak následoval Oldřich z Drnholce, předek pánův Rychnovských, od r. 1267 (Reg. II. 212) do r. 1269 (Reg. II. 251). Nástupcem jeho byl od r. 1272 Radslav z Heraltic z větve pánův z Cimburka (Reg II. 311). Týž snad zůstal v tom úřadě až do r. 1278, kdež Morava osazena německým vojskem. Od císaře Rudolfa dosazen byl jako představený toho kraje a purkrabě Pertolt hrabě z Hardeka (Reg. II. 501). Následujícím purkrabí byl Vítek z Krumlova (1286, Reg. II. 589) Vítkovec, po němž se teprve r. 1303 zase Vítkovec Smil z Nového hradu vyskytuje (Reg. II. 853). Ten byl pokud nám vědomo, posledním purkrabí rodu panského. Neb od té doby, co úřad zdejší zemský zrušen a kraj Znojemský v té příčině podřízen úřadu Brněnskému, sázeni na purkrabství zdejší jen osoby řádu vladyckého, jako byli r. 1307 Mikuláš místopurkrabě (Reg. III. 930), r. 1318 Heřman z Ebentálu (Reg. III. 173) a jiní později. Výminkami v té příčině byly by dva formuláře. V jednom z nich zakazuje král Smilovi z Bítova purkrabí Znojemskému, aby židům Znojemským v držení jistých domův překážel (Jacobi, cod. epist. n. 24) Smil tento připomíná se sice teprv r. 1331 po smrti otce svého stařičkého Remunta, ale věc mohla se zběhnouti za mladších jeho let. V druhém napomíná Karel markrabě Jana z V . . . . purkrabě také v příčině Židův Znojemských (Tadra, Sum. Gerh. 63). Oba zápisy sluší klásti před r. 1335, kdež zase bylo Znojmo zastaveno (Reg. IV. 52). Jako purkrabě stavu vladyckého jsou nám pak známi: r. 1354 Petr z Rosic, r. 1356 Jaroslav z Kněhnic (C. d. M. VIII. 201, IX. 28).

Jako sudí kraje Znojemského připomínají se okr. 1202 Jindřich (Reg. I. 211), r. 1222 Jetřich (Reg. I. 304 - 305), r. 1234 Ostaj (Reg. I. 375). Pak v polovici téhož století a to před r. 1260 došlo k rozvedení moci soudcovské. A tak se připomíná od r. 1260 Ranožir jako úředník (sententiarius, zudarius, Reg. II. 93, 151, 152) až do r. 1268 (ib. 231). Pak následoval r. 1270—1278 Cižkraj (Reg. II. 285, 472). Za obsazení Moravy stal se

tu úředníkem Olbram Šváb ze Slatiny (1279, Reg. II. 501, 505), ale r. 1281 zase vyskytuje se Cižkraj (Reg. II. 545), aniž pak známo jest, jak dlouho v té hodnosti zůstával. R. 1298 přichází jako nástupce jeho Drslav z Boleradic (Reg. II. 776) po čemž úřad zemský spojen s Brněnským. Zůstal tedy ve Znojmě jen úřad menší. Úředníky jeho byli r. 1323 Zdeněk z Plavče, který tu ještě 1326 zůstával (Reg III. 345, 471), v l. 1345—1351 Blud z Kralic (Reg. IV. 647, dsky Brn.) Nicméně se ještě r. 1412 Zdich z Ratišovic komorník menšího úřadu (minoris czudae) Znojemského připomíná (dsky Brn. IX. n. 212).

V kraji Znojemském stojí úředník (jenž se jednou i sententiarius nazývá, poněvadž nálezy sestavoval) vždy před popravcem neb lantrychtářem. Tak hned r. 1260, kdež se Bedřich lantrychtář připomíná (Reg. II. 93). Po tomto následovali v l. 1262—1278 Merbota (Reg. II. 151—152, 472), jenž se také německy lantrichter nazývá, 1261 (Reg. II. 545) a 1298 Jan (Reg. II. 776). Zdali ještě potom tu lantrychtáři bývali, když byl úřad zemský zrušen, není nám známo; však ovšem zůstal na Znojmě tak zvaný landgericht, jenž se r. 1308 při zástavě připomíná, ale, jak se zdá, předsedal mu vladař, jak níže doložíme. R. 1289 připomíná se i Broum písař krajský (Reg. II. 638.) Z vladařův připomíná se první r. 1223 (Reg. I. 313) Střek (? Streicte). Nástupce jeho Jetřich (1225—1232, Reg. I. 321, 343, 372) nazývá se procurator, což se v Čechách slovem šafář překládalo. Z dob krále Václavových známe tři vladaře, avšak jen z formulí. V jedné z nich rozkazuje král Pertoltovi vladaři, aby hrad sobě svěřený postoupil Vítkovi a Oldřichovi a lidi ve vesnicích v člověčenství uvedl (Reg. II. 999). Má-li se Vítkem vyrozumívati Vítek z Krumlova purkrabě, patří zápis tento asi do r. 1286 a Oldřichem by se mohl vyrozumívati Oldřich z Hradce; zdali však se tu míní Vranov neb jiný hrad, o tom jen lze hádati. V druhém zápise rozkazuje král Velislavovi vladaři, aby po trzích kraje Znojemského příměří s Uhry učiněné oznamoval. (Reg. II. 984). V třetím konečně najímá král vladařství Vernéři měšťanu Znojemskému (Reg. II. 1001). Tak totiž (vladařstvím) nazývalo se všechno příslušenství hradu Znojemského, jako ku př. r. 1299 Verovice (Reg. II. 787). Ves Šatov, která posud k vladařství patřila, daroval markrabě Karel (1338) obci Znojemské a z té příčiny ji vyňal z práva „vladařův neb lantrychtářů, cudařů a úředníků Znojemských“ (Reg. IV. 212),

od kteréž doby podléhala soudu městskému. Kterak pak ves Vlasatice r. 1342 z vladařství a popravcovství kraje Znojemského vyňata byla, jiz jsme pověděli.

Kromě Olomouce, jakožto přední stolice, žádný hrad v celé zemi neměl té důležitosti, jako hrad Znojemský, jenž jsa takořka na stráži při pomezí první útoky trpěl a odrážel. Z těch příčin tu bydlívalo vždy dosti osob vladyckých, ano i mladíků stavu panského, aby při nenadálém útoku pohotově byli Připomeneme jejich jména, pokud se v starých pamětech vyskytují: r. 1222 Heralt, Pomĕn, Hovořič, Děpolt, Ekhart a Arkleb bratří, Jindřich, Vlk, Velen, Branislav, Oldřich, Bohdanec, Rydkéř, Vilém Lipolt, (Reg. I. 304 807, 621); r. 1223 Diviš, Svatoslav, Holač, Kojata, Semislav Zibota, Pomĕn, Hovořič, Vlk, Ekhart, Arkleb, Bohdanec, Rydkéř, Ortvín (Reg. I. 311, 313), r. 1234 Vlk, Litobor, Kunrát z Plavče, Jindřich a Branislav „urbani" t. j. hradčané (Reg. I. 395), r. 1251 Smil, Vlk a Markvart (Reg. I. 585—588) a konečně r. 1278 Jaroslav z Kněhnic a Jenec z Našiměřic (Reg. II. 472).

O rozsáhlosti toho, čemu se kraj Znojemský říkávalo, máme tyto doklady: R. 1092 klade se sem ves Kravsko severozáp. od Znojma k Jevišovicům (Reg. I. 84). R. 1265 vydává zemský úřad svědomí v příčině Troskotovic v okresu Mikulovském (Reg. II. 151) a r. 1272 v příčině Olekovic severových. od Znojma (Reg. II. 311). K r. 1276 máme zápis kapituly Boleslavské v příčině desátkův všech kostelův, kteréž dostávala z kraje Znojemského. Při tom dovídáme se, že k rozkazu biskupa Brouma 15 neb 16 kostelův připojeno bylo k arcijáhenství Brněnskému. Zjistí-li se poloha jich, najde se, že sahal kraj Znojemský severozápadně až k Jihlavě a za Mikulov. O ostatních kostelích, kteréž se tu nejmenují, psáno jest r. 1298, že leží v arcijáhenství Znojemském a kraji Bítovském (Reg. II. 418, 772). R. 1279 svědčí zemský úřad v příčině Božic a Řeznovic (Reg. II. 505); ony jsou u Jaroslavic, tyto u Ivančic a potvrzuje se tím to, co jsme řekli o Jihlavě jako hranici. Podobně svědčí svědomí téhož úřadu (r. 1281, Reg. II. 537) v příčině vsi Újezda u Pohořelic, kdežto svědomí t. r. v příčině „Podolizzyc" jest neurčité (Reg. II. 545) tak, jako darování Arnoltic (Reg. II. 1028); neb tu sotva lze mysliti na Arnolec u Jihlavy. Tasovice r. 1286 (Reg. II. 590) a Verovice r. 1299 (Reg. II. 787) do Znojemska kladené nejsou daleko od Znojma. Že se r. 1294 kladou do Znojemska Valeč a Vilímovice Dolní (Reg. II.

710), dokazuje, že sahalo Znojemsko severně až za Myslibořice. Konečně: Koverník 1314, Šatov, Načeratice 1338, 1327 a Vlasatice 1342, (Reg. III. 83, 527, IV. 212, 442) v ničemž neodporují rozsáhlosti Znojemska, jak ji známe z desk zemských.

Vranov mezi Znojmem a Bítovem nad řekou Dyjí stojící nemohl býti sídlem kraje samostatného již pro blízkost obou těchto míst jmenovaných. Kromě toho jest ves Kravsko mezi Znojmem a Vranovem ležící, která se klade do Znojemska, Vranovu tak blízká, že by nějaký takový kraj Vranovský byl nepatrnou částicí Moravy a nic větší než pozdější panství Vranovské, leč bychom kraj takový vyměřili jako třísla dvě míle široké a od Vranova k Mohelnu se táhnoucí. Opravdu se také kraj Vranovský nikdy nepřipomíná. Jsa Vranov podřízen hradu Znojemskému, slove proto u Kosmy „oppidum“, kdežto Znojmo se „urbs“ nazývá (Font. r. B. II 145.)

Na Vranově býval úřad purkrabský s popravou. Možná, že tu byli purkrabími Nezamysl a Perter z Vranova, kteří se od r. 1210 několikráte připomínají, možná, že tu byli jen posádkou, jako i Váta, Bohuslav a Bohuslav, kteří se r. 1224 také kastelány nazývají (Reg. I 319). Samoten se jeden Bohuslav v l. 1226—1232 několikráte připomíná (Reg. I 329, 372). Od r. 1234 jmenuje se jako popravce a purkrabě na Vranově Albert (Reg. I. 400—403). Následoval po něm r. 1239 Vilém Šenk (Reg. I. 449), snad zakladatel hradu Šimberka (Schenkenberg) blízko Vranova ležícího. Od r. 1256 byl tu purkrabí Vykart z Tyrné (Reg. II. 34) a nacházíme jej tu ještě r. 1262 (Reg. II. 131). Nástupce jeho Albert od r. 1267 (Reg. II. 214) psal se z Vranova ještě po r. 1278, kdež se připomíná Kuna purkrabě Vranovský (Reg. II. 469), snad jsa v držení zápisném hradu a panství. Král Vácslav daroval Albrechtovi nedlouho po svém nastoupení za služby mnohé, které prokazoval n. králi Přemyslovi, ves jednu v Znojemsku (Reg. II. 481, 1028). Od té doby není nám známo, zůstal-li Vranov v zástavě čili byl purkrabím královským spravován. Ale r. 1323 daroval král Jan Jindřichovi z Lipého hrad Vranov s městečkem, vsi Šefov, Petřín obojí, Jezevčí, Lančov, Pomyče, Břečkov, Čížov, Vracovice, Cehen (?), Otoslavice, Unašov a Křímov (Reg. III. 358). Vranov se stal později zase komorním majetkem, ale své bývalé důležitosti již pozbyl; avšak zajímavé přece jest, že Petr z Rosic, jenž se nazývá r. 1354 ke dni 5. dubna purkrabí Znojemským, slove t. r.

ke dni 9. prosince nejv. purkrabí hradů Vranova a Frenšteina. (Cod. d. M. VIII. 201, 228.)

Také na Děvicích (Děvičkách neb Dívčích hradech) bylo purkrabství královské s popravou. R. 1218 slove sice Štěpán z Medlova, předek pánů z Pernšteina, purkrabí na Mikulově, ale list dotýčný jest složen později, kdežto Mikulov byl předním místem na panství (Reg. I. 278). Opravdu se nazývá týž Štěpán r. 1220 purkrabí Děvickým (Reg. I. 296). Od té doby vyskytuje se hrad tento, snad teprve nedávno před tím založený, častokráte v zápisech tehdejších, buď jako Děvice, Děvičky neb Magdeberc, Meidberch, ano i jednou Jevičky (1222 Reg. I. 621). Od r. 1223, kde se Štěpán naposled jako purkrabě připomíná (Reg. I. 310), není zpráv o Děvicích až teprv r. 1234, když tu byl purkrabí Lipolt (Reg. I. 406, 407). Od r. 1244 až do r. 1251 byl tu purkrabí Crha z Třebelovic (Reg. I. 499, 523). Od té doby není zpráv o Děvicích (snad tehda zastavených) až do r. 1294, kdež se na nich jako purkrabě Zdeslav z Šternberka připomíná (Reg. II. 708). Ale r. 1334 zadaroval král Jan týž hrad Hertneidovi z Lichtenšteina (Reg. IV. 5), čímž tu poprava královská zanikla.

Zdá se, že poprava tato Děvická v starších dobách bývala v Strachotíně, odtud nepříliš vzdáleného. Strachotín patřil již r. 1052 k znamenitějším osadám a Kunrát, kníže Znojemský, daroval zde zemi před r. 1176 kostelu Olomouckému (Reg. I. 157), čímž se také potvrzuje, že Strachotín ke knížectví Znojemskému patříval. R. 1334 bylo tu pouhé městečko. (Reg. IV. 5).

V Pravlově, nyní nevelké osadě nad Jihlavou, býval za starých dob hrad, na němž bývali také úředníci královští, poněvadž patřil tehdá Pravlov k znamenitějším místům na Znojemsku. V l. 1222—1225 setkáváme se s Prosimírem popravcem neb purkrabí na Pravlově (Reg. I. 304—305, 321). Ale již Prosimírem samým zanikají zprávy o úřadech Pravlovských, aniž pak lze se domýšleti, jest-li na dobro zanikly, aneb jinam přeneseny byly.

Mezi zbožím, kteréž král Přemysl manželce své Konstancii věnným právem poručil, čtou se také Budějovice a nazývají se r. 1231 provincií. (Reg. I. 361). Ale již na jiném místě pověděno, že se tím nemusí vyrozumívati kraj, nýbrž okres, v jisté příčině (zejména co se dotýče popravy) samostatný. Tak to asi bylo s Budějovicemi, jež za toho času, kdy je králová držela, úřadům

královským nepodléhaly, jsouce sice výnosným, ale nevelkým okresem samostatným.

Zbývá ještě doložiti o Hrádku a Mohelně. Jak již řečeno na str. 21, připomínají se r. 1237 purkrabí na Bítově, Vranově, Jemnici, Mohelně, Hrádku „a na jiných hradech“, jsouce v jakési podřízenosti k purkrabí Znojemskému. Je-li zápis tento pravý, musely by se některé nesrovnalosti s ostatními poměry vysvětliti nějakým nevynuceným spůsobem.

Očekával by každý, že bude jmenován také purkrabě Děvický, leč by se mělo za to, že tento jakožto osoba vzácnější a stavu panského měl samostatné postavení. Ale pak totéž by platilo i o Vranově a Bítově, jichž purkrabí také k předním rodinám náleželi. Sice se tento zápis i v tom srovnává s tehdejším stavem věcí, že jest tu líčeno Znojemsko a Bítovsko jako jeden celek. Co se týče Hrádku, není o purkrabích jeho z ostatních pamětí nic známo, ač jméno samo svědčí, že tu hrad stával. Totéž platí i o Mohelně, které se tu počítá ke Znojemsku, ač za času vyzdvižení nových desk zemských náleželo ku kraji Brněnskému. Zdali kdy bylo zbožím královským, není nám známo. R. 1349 vyskytuje se jako jeho majitel Purkart hrabě z Maidburka a slove proto „comes de Mohilna“. (Dsky Brn.)

11. Bítovský kraj.

Bítov připomíná se jako větší osada již r. 1052. R. 1185 poslán byl na Moravu do krajův Bítovského a Znojemského Přemysl skrze bratra svého Bedřicha, vypálil Kunice a pak oblehl kostelec řečený Pulín, při němž byl nějaký klášteřík[1]). Když jej vypálil, utekly jeptišky na Bítov (Font. r. B. II. 506). Je-li obsah listu Luckého z r. 1195 pravdivý, zdržoval se tu tehdá kníže a biskup Jindřich (Reg. I. 191). R. 1222 připomíná se kraj Bítovský opět, ale v takovém spojení, že tu srovnávajíce doklady pozdější, nemáme přesvědčení, mluví-li se tu o samostatném kraji. Neb tu se dávají práva krajům Znojemskému a Bítovskému dohromady (Reg. I. 621). K r. 1226 a 1228 připomíná se Jetřich z Bítova, který tu úřad nějaký měl (Reg. I. 329), jen že se neví jaký, poněvadž tu za nedlouho byli i purkrabě i sudí i vladař. Z listu pak r. 1227

[1]) Tento Pulín připomíná se již r. 1052 v základním listu Boleslavském (Reg. I. 48, viz II. 418). O jeho poloze není nic známo, ač nechce-li se hádati na Polici.

dovídáme se také, že Petr správce kraje Bítovského (snad vladař) zakládal město Jemnici a v témž listu se také připomíná Bartuš soudce Bítovský (Reg. I. 333). R. 1228 připomíná se zdejší purkrabě Ben (Reg. I. 342), který se nazývá r. 1233 Benedou z Bítova; mezi tím také se tak nazývá r. 1232 Hrut syn Jetřichův (Reg. I. 342, 345, 372, 379).

Od těch dob asi máme také zprávy o úřadě zdejším komorničím. R. 1233 připomíná se Vilém komorník bez udání místa (Reg. I. 379), ale r. 1234 slove výslovně komorníkem Bítovským (Reg. 401). Až do r. 1236 můžeme stopovati komorníky samostatné na Bítově; ale potom spojen jest týž úřad s komornictvím Znojemským, a nazývá se Hrut r. 1239 komorníkem Znojemským a Bítovským (Reg. I. 449). Věc tu si vykládáme tak, že Bítovské komornictví bylo určeno pro knížectví Jemnické; když pak toto zaniklo, zůstal sice nějaký čas zemský úřad pro dotčené knížectví na přepevném Bítově, ale potom spojen v jedno s úřadem Znojemským. Hrut nazývá se zase r. 1240 komorníkem Bítovským i Znojemským, avšak t. r. také jen Znojemským (Reg. I. 458, 459), r. 1253 opět jen Bítovským (Reg. I. 613) a r. 1255 (v podezřelém listu, Reg. II. 21) dokonce i Bílkovským, an se tu mate s tehdejším purkrabí na Bítově. Nazývajíce se pak on a potomci jeho hlavně komorníky Bítovskými, dávají tím na jevo, že sídlí na Bítově. Když pak se úřadování Hrutovo r. 1259 (podle svědomí podezř. listu v Reg. II. 82) ukončilo, následoval r. 1260 Zdík z Úpy, předek Švábenských) a přišlo k rozdělení komornictví. A tak máme r. 1261 tři komorníky. Jetřich byl starým (t. j. vysloužilým) komorníkem, Beneš Znojemským a Zdík Bítovským komorníkem (Reg. II. 111, 119, 151); než r. 1262 nacházíme pak zase Zdíka v čele úřadu zemského Znojemského (Reg. II. 151, 169). Asi r. 1268 zemřel, a úřad komornický zdědil po něm syn jeho Všebor (1269); držel jej ještě r. 1275 (Reg. II. 262, 412). Po něm následoval Arkleb z Dubna, také stavu panského, zastavuje jej osudného roku 1278 (Reg. II. 469); ale zdá se, že ještě t. r. posavadní purkrabě Smil stal se komorníkem [1]). Snad se to stalo císařem Rudolfem samým, že úřad ten vznesl na Smila zatím, než učinil komorníkem Štěpána z Meisova, pána rakouského. Týž se co takový připomíná jen r. 1279 (Reg. II. 505); neb r. 1281 objevuje se v témž úřadě

[1]) Na pečeti jeho r. 1279 (v arch. Strahovském) čte se nápis s. smilonis ca . . . . . vetov . . . .!

zase Arkleb dotčený, píše se komorníkem Znojemským a Bítovským (Reg. II. 537). Po r. 1283 (Reg. II. 562) povýšen jest Arkleb na purkrabství Brněnské. Pak se ještě objevuje Matouš z Černéhory r. 1298 jak komorník v čele úřadu Znojemského (Reg. II. 776), a nedlouho potom přestávají úřady královské na Bítově. Jindřich král daroval totiž r. 1307 hrad Bítov i s panstvím čili krajem Remuntovi z Lichtenburka (Reg. II. 921). S touto změnou souviselo i to, že Bítovské panství přivtěleno ke Znojemsku.

Z purkrabí Bítovských připomínají se r. 1234 Bohobud (Reg. I. 404) a r. 1253 Smil z Bílkova (Reg. I. 617), který v témž úřadě dlouhá léta zůstával; neb naposled se jmenuje co takový r. 1277 (Reg. II. 450). Někdy po r. 1289 zemřel, byv nějaký čas také komorníkem Bítovským. Ještě pak r. 1297, kdež Jaroslav ze Šternberka, číšník království Českého, byl purkrabí Bítovským (Reg. II. 612), byla hodnost tato ještě dosti vzácná i na panskou osobu, což na dobro přestalo r. 1307. Purkrabí panští na Bítově bráni toliko z osob vladyckých.

Třetím zřízencem zeměpanským na Bítově býval vladař. Takovým snad byl onen Petr, jenž před r. 1227 nové město Jemnici vyměřil a založil. Již odtud se dává znáti, že moc vladaře tohoto vztahovala se nad Jemnickem. A jiný vladař, Kunrát Špitaler, z rozkazu jednoho krále, buď Přemysla II. neb Václava II., zakládal nové město Jaroměřice (Reg. II. 1035) v okolí Budějovic. Že pak ve starších dobách byl i soudce na Bítově, již jsme podotkli.

Do Bítovského kraje kladou se r. 1294 vsi Backovice, Slavonice a Řečice. (Reg. II. 710) První jest k jihu, druhá k západu, třetí k severozápadu od Jemnice, tedy všechny okolo Jemnice, z čehož jde na jevo, že Bítovský a Jemnický kraj jest jedno. Neb kdyby tomu tak nebylo a byly dva rozdílné kraje, jeden Bítovský a druhý Jemnický, tedy by se musil onen vyměřiti tak, že by začínal u Telče a táhl by se v úzkém tříslu okolo Jemnice na třech stranách a končil by se tento pruh až u Mohelna, čemuž nelze víry dáti. R. 1298 mluví se o právech, kteréž měla kapitula Boleslavská v arcijáhenství Znojemském a kraji Bítovském. (Reg. II. 772).

Knížectví Jemnické počátek svůj vzalo r. 1132. Tehdá však nestávala prý Jemnice na svém nynějším místě, nýbrž na místě předměstí Podolí. Knížata jmenují se Jaromír, syn Bořivojův, († 1138) a Svatopluk († 1197), syn Vratislava Brněnského. Jak

daleko se moc knížat těchto vztahovala, poznáváme z listu r. 1197 daného, kde zmínka jest o tom, že „Svatopluk kníže kraje Jemnického“ daroval klášteru Třebíčskému statek na Měříně, tedy jihovýchodně od Jihlavy, asi v těch místech, jak jsme vymezovali hranice krajův Jihlavského, Jemnického a Brněnského. Odtud se také dokazuje, že byl týž kraj r. 1197 tak veliký, jako r. 1348. Že pak k tomu kraji i Bítov patříval, již svrchu dokázáno. Kraj se totiž nazýval Jemnickým, dokud zemský úřad nezřízen na Bítově; od té doby sloul Bítovským a nazýval se zase Jemnickým, když Bítov r. 1307 zadarován.

O zeměpanských úřednících na Jemnici máme málo zpráv. Že tu r. 1132 a 1197 hrad a sídlo krajské byly, o tom nelze pochybovati. Okolo r. 1227 postaveno tu nové město a to bezpochyby hrazené. Nicméně zůstalo pořád sídlem královského popravce. R. 1295 připomíná se Tym, r. 1298 Jan z Benešova purkrabě Jemničtí (Reg. II. 724, 776). Název cúdy Jemnické (totiž Bítovské) udržel se i po novém vyzdvižení desk zemských; ano i r. 1350 ještě byl v Jemnici úřad menší neb cúda. Tak aspoň tomu rozumíme, když se na sněmu Brněnském r. 1351 dne 2. července Bohubud, cudař Jemnický, připomíná. K r. 1375 dovídáme se o popravci neb lantrychtářovi, kterýž tu byl. (Viz na str. 26. tohoto dílu.)

Menší úřad býval také v Jihlavě. K r. 1197 vztahoval se kraj Jemnický i nad okolím Jihlavským, tudíž patřila i Jihlava k tomuto kraji, a ten kraj, který se nazývá ve 14. věku Jihlavským, jest bývalý kraj Jemnický. (Viz ve dskách Brněnských.) Ještě před objevením a vyčerpáváním stříbrných dolů Jihlavských býval tu hrad zeměpanský, na němž seděli r. 1174 purkrabě Stanimír (Reg. I. 152), podle domnění našeho zakladatel blízké Stanimíře neb nynějšího Stonařova, a r. 1214 Budiš (Reg. I. 257). Menší úřad se tu udržel v Jihlavě i po založení nového města německého. R. 1331 dal král Jan Jihlavským tu milost, aby mohli všechny pány a vladyky neb kterékoliv obyvatele od Jihlavy až k Jemnici bydlící k cudě Jihlavské poháněti. (Reg. III. 704.)

Jako kraj připomíná se také Přibyslavsko. Ves tato nad řekou Jihlavou nad Třebíčí ležící, ve 13. století byla znamenitější osadou, nežli jest nyní a podle domnění hlava statku komorního, který se nazýval později Brtnickem po hradě Brtnici. V bule pa-

pežské r. 1231 (Reg. I. 364) připomínají se Přibyslavice jako část věna královny Konstancie, i není pochyby, že k věnu tomu vykrojen byl statek Přibyslavský z kraje Jemnického, když se k tomuto r. 1197 i Měřín, od Jemnice za Přibyslavicemi ležící, počítal. Jakožto statek královnin nadán byl popravou, tak jako se to praví o statcích markrabí Prokopa a Jana Soběslávka r. 1371 (C. d. M. X. 139) v latinském textu. Z těch příčin zdá se nám býti Vícet, (neb Vícek?) soudce Přibyslavský, který se r. 1235 připomíná, býti týmž, co pozdější popravce neb lantrychtář. (Reg I. 410). Zdali a jak dlouho toto výlučné postavení Přibyslavska smrť královny Konstancie přečkalo, není nám známo.

Doba vánoční na moravském Valašsku.

Popisuje Mat. Václavek.

(Dokončení)

Boží hod.

Na Boží narození kde kdo jde na jitřní do kostela. Ale dříve než odejdou z domu a dříve než gazda světidło rozežne, ščastikuje někdo z čeledi:

„Daj vám Pámbu dobrý deň,
prv voděnku než oheň“.

To proto, aby, když by Pámbu dopustil a hořelo by, voda hned byla „na porúzy“, co by sa dříve rozléla než oheň. —

Druhdy v kostele se zpívala koleda pastýřská, při níž chasníci pískali na píšťalky a na kukačky, napodobujíce zpěv ptačí. Nyní jenom při některých kostelech podobné koledy se zpívají. Přijde ovšem na dotyčného varhaníka neboli ředitele kůru, jímž je z pravidla učitel, který jsa milovníkem starobylých, pěkných zvyků, koledy vánoční o jitřní znova zavádí.

Přijdouce z kostela mají na snídaní vdolky s valašským čajem nebo kávou. Valašský čaj je vařená kořalka se skořicí, hřebíčkem a cukrem nebo medem.

Celý den je pak věnován bohoslužbám (ranní, hrubé a požehnání) a nikdo práce ani se netkne. Ano i saňkování a „vozičky“ na ledě se mládeži toho dne zabraňují.

K obědu bývají na Valaších ponejvíce následující pokrmy: Napřed zelé s chlebem, pak hovězí maso, pohančená mastná kaše, uzenina s hrachem, pšeničná doma třená krupice, míchané zemáky a naposledy hovězí polévka „s łokšami" (nudlemi). Jídelní lístek i tohoto dne řídí se ovšem dle mohovitosti rodiny. Některé rodiny jen o výroční svátky mívají maso hovězí a něco pšeničného.

Z pověr uvádíme: Připadne-li Boží narození v pondělí, bude toho roku mnoho „závitek". — Kdo toho dne upadne, do roka zemře. — Přejde-li žid dědinou, masopust oprašiví, nebude svadeb. —

Dodáváme ještě, že druhdy na Boží narození večer chodívali na Vsetíně dospělí pastouškové zpívajíce pod okny sousedův a vybírajíce rozličné dárky, při čemž už naznačovali, co kde dostanou:

U Raušů mu (t. Ježíškovi) darujú
páru holubů.
U Foltýnů mu darujú
sýra hrudu.
U Pokorných mu darujú
páru koláčů.
U Misárků mu darujú
pár pěkných kačen.
U Fajkusa funt masa,
u Valů dva másla.
A Maryčka farářova
mu daruje tučného vrabca.
A pan rechtor je bohatý,
dá mu kožuch vlnatý.
A pan farář mu daruje
štyry dukáty.

Den sv. Štěpána.

Na sv. Štěpána je každý sobě za pána. Pacholci propíjejí koláče, hospodáři hledají si čeládku a jsou v hospodě někdy až do půlnoci. Veselosť a šprýmovnosť viděti na všech tvářích, na všech místech. Téhož dne (nebo na Nový rok) podávají ženy mužům svým gatě, naznačujíce tím, že chtí poslušny jich býti po celý rok.

Na sv. Štěpána mají všude na oběd „žitné koláčky" (pšeničné knedlíky) s medem, aby veliké žito urůstlo a dobře sypalo. Obrus se stola sdělá se až tohoto dne po obědě. Kosti rozsypou se po zahradě, aby strom dobře rodil a „kreti" neryli. Popel přes dny předešlé nahořený gazděny bedlivě shromažďují; je dobrý na posýpání přísady zelné, aby jí nebubily mušky.

Po večeři chodí děvčata po koledě, totiž po známých zpívajíce pod okny kolední písničky, a když dospívají, jedna šťastikuje:

Vinšuju vám na tento nastávající nový rok:
předně na svých děťoch potěšéní,
na statečku (dobytku) rozmnožéní,
na poli hójné úrody,

gazdičkovi 100 tolarů na koňoch vydělať,
gazděnce do truhly 100 otepí lenu takého jak hedbávy,
koléj jedliček, toléj teliček,
koléj pníčků, toléj býčků,
koléj jałovců, toléj dívkám vdovců.
A co si od Něho, miłého Pána Boha našého žádáte,
aby vám to milý Pán Bůh dál:
menší hříchy, větší radosti,
po smrti nebeské království;
Pochválen buď Ježíš Kristus.
Dostanou nějaký „obdaruněk" a jdou o chalupu dále.

Od sv. Štěpána počínajíc až do sv. Tří králův (a po nich ještě několik dní) je doba, v níž pastouškové, tři králové a rozliční koledníci vůbec navštěvují domy, prozpěvujíce a přednášejíce přiměřené písně. Pastouškové i tři králové jsou hoši, počtem tři, majíce na sobě oblečeny bílé tenké košile. Pastouškové mají červený šátek kolem sebe opásaný, králové mají kolem pasu jenom stužku modrou nebo červenou a na prsou zlatý, mouřenín pak stříbrný papír. Na hlavách nosí pastouškové čepice z malovaného papíru, vysoké jako cukrová homole; svrchu visí dolů papírová „šabla" se kšticí. Koruna tří králů je nízká; dva ji mají ze zlatého papíru, třetí (mouřenín) ze stříbrného; po krajích jsou „mřežky" (coky). Všichni pak mají po holi, jeden z nich nosí ještě pokladnici na peníze nebo košík na rozličné dary. Mimo hole mají tři králové ještě každý po paličce oblepené zlatým, mouřenín však stříbrným papírem, kterou zpívajíce na prsa poklepávají.

Podáme zde několik pastoušek a vánočních koled vůbec na ukázku. Předem podotýkáme, že pastouškové i tři králové dovolují si zde onde zaměňovati, vypouštěti nebo přidávati jednotlivé verše nebo i slohy písní koledních, některé písně jen také recitují.

Uvádíme zde pastoušku, kterou provozují na Rožnovsku; tam jsou pastouškové tři (bača, Mičuda a Vacula) a anděl, na Vsacku jsou bez anděla.

Vkročivše do stavení pastouškové pozdravují:

Anděl:
Mnohovážení páni!
Jste-li tady všeci dosaváde zdrávi?
Já jsem pošta od východu
svatých třech králů bez podvodu,
svatých třech králů památka.
Chci vám to oznámit zkrátka:
jdem Ježíška navštívit,
račte nám jen dovolit.
Dovolíte, nebo ne?

Bača: Dej Bůh štěstí, milí páni!
Nebyli sme dávno s vámi,
dovolte nám trošku málo,
do tance se nám uzdálo.

Načež zpívají, dávajíce si při tom takt holí, a buď v pravo nebo v levo do kola postupujíce:

Přiběželi do Betléma pastýři,
hej, hej pastýři, pastýři.
Divili se na povětří muzice,
hej, hej muzice, muzice.
Pravili si, co to bude za dítě,
hej, hej za dítě, za dítě.

Kterémuž se vůl a osel klaňajú,
hej, hej klaňajú, klaňajú.
Kterémužto tři králové odaruňky dávajú,
hej, hej dávajú, dávajú.

Po té se položí na zemi, vybízejíce se k tomu slovy:

Položme se na své lože,
šak nám Pámbu vstať pomože!

Načež anděl:
Gloria! Buď chvála
na nebi nemalá
a na zemi pokoj lidem
a to z dobré vůle všechněm
to vám zvěstujem.

Bača vybízí pastýře, aby spali. Anděl však dále zpívá:

Panna syna porodila,
to je ta šťastná hodina,
porodila pacholátko,
to malinké nemluvňátko!

Bača: Mičudo, ho! slyšíš,
jak andělé zpívajú,
Pána Boha chválijú.

Mičuda: Nepleť košu a nemátož, neb sa ti to ve snách zdáło, nebo ti to koza zabečała, a ty myslíš, že je to hłas anděła. — Báča: Prisám bratr, nemátožím ani nepletu; celý sa od strachu třasu, zuby ně hrkajú, jakoby ně vypršať měły, kšica sa na mé hlavě ježí, a to všecko po mém těle běží.

Anděl:
Vstávejte Valaši,
nic vás to nestraší!
Vstaňte, vstaňte, Valáškové!
Zuhlídáte věci nové,
děťátko malé!

Bača (zkřikne): Mičudo, ho! Drcni tam do Vacule, ať skočí jako błecha z pełecha. — Mičuda drcne Vaculu až se přeškobrtne. — Vacula: Ký šlak se tu na mně pere, či sa vlk na ovce dere,

či koliba hoří, či medvěd stádo moří? — Mičuda: Ani nehoří, ani nemoří, ale słyším hlas anděła z nebe, proto budím tebe. —

Bača:
Vzhůru, bratři, kamarádi!
Já sem bača, půjdu z předy,
vezmu sobě kúsek křidy,
a budu psať dary naše,
co sme vzali ze salaše. Hop!

Vacula: Já Vacula, půjdu s tebú,
vezmu sebú flajstr medu,
k tomu velkú kłobásu,
třikrát sa ňú opášu. Hop!

Mičuda: Já Mičuda, idu taky,
vezmu sebú z búdy gajdy,
a budu vesele hráť,
Ježíšek se bude smáť. Hop!

Potom tancujíce vespolek zpívají:

Pohynuła na sałaši słanina,
słanina, słanina, słanina,
a zvédli to na našého Martina,
Martina, Martina, Martina.
A on praví, že jí nevzáł jen kúsek,
jen kúsek, jen kúsek, jen kúsek;
větší kúsek že jí zebráł Matúšek,
Matúšek, Matúšek, Matúšek.

Na to pokročí do „kříža“:

Na tych drunygarských horách,
nalézł sa tam jeden udatný Vałach,
čtvero pečení chleba zedéł,
ešče sa ho nenajedéł;
štyry várky piva vypił,
ešče sa ho dosť nenapíł;
štyry centy cigár zkúříł,
ešče sa dosť nenakúříł.
Potem sa z něho vysnúło,
na deset míl to čuť było.

Pokrok o jedné noze:

Bratři milí, bratři!
to zajistě patří,
by sme šli k Betlému,
k novorozenému. Hop!
Z městečka sem vyšéł,
muziku sem slyšéł,
tá líbezně hráła,
až poskakovała. Hop!
Ovce moje, ovce,
nech vás pase kdo chce!
Já vás pást nebudu,
rač k muzice půdu. Hop!

Po té tancují ještě do kola, držíce se za ruce a zpívají:

Ondráš, guráš,
vem si guráš,
łámaj nohy čagany.
Keď nebudeš mět peníze,
ubíraj sa pod hory,
łámaj zámky u komory,
dobývaj sa pokładů,
a enem ty neopúščaj,
tych stříbrných tolarů.
A my sprostí Valachové
půjdeme s obušky,
a my všecko zebereme
aji suché hrušky. Hop!

Když jsou hotovi se hrou, strhne z nich jeden čepici s hlavy a prosí o dar slovy:

Můj miłý Štěpáne,
tabáčku nemáme,
jak naň dostaneme,
s połem vyšňupáme!

Na Vsacku, když pastouškové vstanou, zpívají známou píseň: Pásli ovce valaši při Betlémském salaši atd. a ukončují koledu. Cítí-li však dobrou odměnu, nebo rádi-li je kde poslouchají, zpívají ještě některou z následujících koled:

Pásł ovčák ovce
na zelenéj łúce,
harom, farom, fidridrom.
Přišéł k němu řezník
a s ním strakatý psík,
harom atd.
Ovčáče, ovčáče,
zač dáš štyry ovce?
Štyrý ovce za dva złatý
sú peňáze taky,
harom atd.
Ovčák žene ovce domu,
pán sa trefíł k tomu,
harom atd.
Ovčáče, kdes děł štyry ovce?
Vlk ně jich rozehnáł
a z nich štyry zežráł,
harom atd.
Pán dáł psa zastřeliť
a ovčáka oběsiť,
harom atd.
Už tá šelma visí
nedaleko Lysí,
harom atd.
Zelenej se bučku
z ticha, polehúčku.
Jak se rozzeleníš,
hned nás rozveselíš.
Nemáš nic na svém jmění,
vyspíš se na kamení,
na ovečky pozor dá
ani se žádný nenadá.
Gloria, gloria in excelsis,
pokoj lidem dobré vůle!

*

Aj strunka, strunka,
zelená jabłunka,
jedli pastuškové
kašu z hrnka.
Anděl k ním přileťéł
všecko ím pověďéł,
že sa Kristus Pán narodíł,
aby každý věďéł.
My sme chłapci malí,
rádi bysme brali,
po grejcárku, po dvúch,
kdybyste nám dali.
(Nebo: po jablíčku, po oříšku,
kdybyste nám dali.)
A jak nám nedáte,
zle si poděłáte;
všecky hrnce vám potřepem,
co v polici máte,
aj tú misu najpěknější,
co na ní ídáte.

*

Hore, hore, pastuškové, povím vám,
že sa díťa narodiło, Kristus Pán.
Včera sa nám miłý Pán Bůh narodíł
a dnes s nami po koledě už chodíł.
Chodíł s nami od večera cełú noc,
vzali sme si Pána Boha na pomoc.
Půjdeme my tú uličkú ke dvoru,
budem zpívať tu pěsničku o Bohu.
A spíš — i ty hospodáři, či čuješ?
Či nám jakú koledičku hotuješ?
Hotuju vám, koledníci, dva patáky
a kołáč,
ešče k temu korbel piva na połaz.

*

Ej, každé stvoření na světě słyš:
Gloria, gloria in excelsis!
Čuvajte, bratrové,
jaké věci nové v Betlémě sú.
S rychlosťú chvátajte, uzříte tam,
v jak sprostém chlévečku leží ten
Pán.
I bez peřinek a i bez plének,
od polu nahučký, božátko malučký,
leží ten Pán.
S rychlosťú chvátajte mladí, staří,
obzvláštně vy horní hospodáři.
I Vałáškové ja ze sałašů,
spěchajte k Betlému,
k tem novému Pánu,
zahrajem mu.
Vem svoju fujarku, bratře Janku,
Jožáčku, zabřinkaj na cymbáłku,
ty, Juříčku, vem husličky, zahraj,
budeme zpívať, až bude rozlíhať
Hopsa, chaso naša,
my sme ze salaša
hopsa, sa, sa.
Gazděnko, záškorník,
máš hrubý javorník;
šak bača prám nese
syra pylné vrece (pytle),
podivte se!
Haničko vem másła na kašičku,
Mařenko vymýj si svú łahvičku
a naber do ní
ja pylnú mléka,
půjdeme k Betlému,
k Ježišku małému
s obdaruňky.

*

Při Betlémě na sałašu
tam sa ovce dobře pasú.
Požeňme tam bratrové
na ostruží zelené!
Ovce sa nám budú pásti,
my si móžem oheň klásti.
Budem kašu vařiti,
móžeme sa zahříti.
Janku s Mikšem oheň składaj,
na ovečky pozor dávaj;
musíme si zatopiť,
aj obuchem zatočiť.
Na mú kušu, tu je iná,
zešła by sa nám peřina,
k temu kožuch vałaský
i bačgory s podvazky.
Hopsa, chaso, staňte zhůru!
Poběhneme ku Betlému.
Očuj Bartku s Mikulú
jak zezułky kukajú.
Ja, co je to za novina?
Dyť je včiléj tuhá zima!
Nebyło to čúvati
včil zezulky kukati.
Přiletieł k nim anděl Páně,
přinés ím noviny słavné,
že aby sa nebáli,
do Betléma běžali,

že tam nájdú Jeho,
Ježiška naroděného.
Tidli, tidli, ku ku ku
tidli, tidli, ku ku ku.

*

Počało sa mi chutně spáti,
počało sa mi cosik zdáti:
Že vtáci zpívajú,
zezułky kukajú
při sałaši.
Stávaj že ty, Kubo, pobídzám ťa:
jak hłobnu kyjem, obudím ťa!
Ach, daj mi pokoj, dříme sa mi —
nedávno sem přišéł za ovcami.
Ej, hla to, hla, hla to! Obezři sa,
co je to za jasnosť u sałaša?
A de je? A de je? Ukaž mi to,
až já sa podívu také na to.
Pobereme krpce na ramena,
poběhneme šetci do Betléma;
co sa tam za zpěvy konajú,
až sa šetky hory rozlíhajú.
Hopsa, chaso, veseło,
zazpívajme si směło.
Co je a co bude, to každý uvidí!...
Nuž ty Juro, zavrť se
około svéj palice;
poskoč si, vem ovci
tučnú ze svého stáda,
tym sa Mu zalúbíš,
to z nás každý hádá!
A ty, Janku, vtip sa taky,
vem ale dva moráky,
Václave, vem slépku,
kerá vajca nese,
tak tomu diťátku
społem zavděčme se.
Hanča má moc ořechů,
poberem ich do měchů,
a Rozinka trnky
a jabuk dvě putny;
pro sebja ich drží,
ví, že budú chutny.

*

Poďte, chłapci, k nám!
Koledy vám dám
po oříšku, po jaúčku.
Oděјte sa do kožúšku,
budem zpívati, koledovati.
Už je zima, mráz;
słyším divný hłas.
Vtáci v noci zpívajú,
pastuškové trúbjá.
Co to nového? Nesłýchaného?
V obłakoch sa anděl vznášá,
luďom radosť prozpěvuje,
luďom radosť vyjevuje:
Narodíł sa nám
Ježíš, Bůh a Pán;
leží v Betlémě
v jasloch na seně.
Nemá žádnéj poduščičky
ani chatrnéj plenčičky —
smutně zroděný
na ten svět bídný.
Tož vy děvčátka,
aj pacholátka —
malé, hrubé sa sejdite,
dary mu neste;
Jemu ich dajte,
každý co máte.
Kačenka běží,
už je u dvéří.
Nese smetanky łahvičku,
hrudku másła i kašičku.
Kašičku děłať
Ježiškovi dať.

Hanča peřinky,
Dorotka plénky.
A Rozinka hołubjátko
pro małé pacholátko,
aby spało, nepłakało,
zimú nezmrzlo.
A ty Mikšu, co ty dáš?
A ty Jurko, co přidáš?
Já dám syra tři hrnky
a žinčice tři sudy.
A já takú klobásu,
co sa třikrát opášu.
Matějek s basú
aj se svú chasú:
Vojtek, Matěk, Antoníček,
Kuba, Jura i František
šetci sa zešli,
dary mu nésli.
Barta s šutkami (menší dudy),
Řeha s gajdami (obyčejné dudy)
pospíchajú před jasličky,
že tam budú hráť,
muzigu dělať.
Břiňk, břink, trum, trum,
trajrára hopsa sa,
zpívała chasa.
Dółu kopcem idúce
veseło si hráli;
krpce sa ím potrhały,
tož bosky skákali.
A Ondříček od radosti
převrátił kozełka
a Petrovi se syrem
upadła kabełka.
A tak sobě poskakujú,
gajdice, píšťałky
tak sobě štemujú.
Dobře sa děťátko mívaj,
už od Tebja preč půjdem,
před sprostými jasličkami
ešče Ti zahrajem.
Zahraj Kubo s Mikšíčkem
aj dudy dudy tidli,
aby sme sa dostali,
de Ježišek bydlí.

*

Já sem mały koledníček,
přišéł sem si pro tróníček.
Tróníček mi dejte,
ale sa nesmějte.
Šak já s vozem nejedu,
suché řepy nevezu.
Co mi dáte, to vezmu,
třeba pecen chleba,
šak je mi ho třeba;
třeba putnu kołáčů,
šak já ju dóm dovleču.
Dáte-li mi tele,
strčím ho do kabele;
dáte-li mi hus,
ukrójím si kus;
dáte-li mi prase,
přindu zítra zase.
A dajte nám, dajte,
co nám máte dáti,
ať tu nestojíme,
ozíbe nás v paty.

Nebo konec:

Nenechte nás dłúho státi,
ozíbe nás v prsty, paty,
nestójíme na peřině,
stójíme na veliké zimě.

Hra třikralská.

Vernabius inder Betlém,
vorna Kaufer Jeruzalem,
inder haleluja!
Den přesławný jest k nám přišéł,
v němž má býti každý veseł.

Radujme se, veselme se
v tomto novém roce!
Přišli jsme k vám tři králové,
donesli sme dary nové,
radujme se, veselme se
v tomto novém roce!

1. Já Kašpar král, nesu złato, kadidło a myrhu, na znamení věčného panování.

2. Já, Melichar král, nesu złato, kadidło a myrhu, na znamení věčného kralování.

3. Já, Baltazar král, já sem ten čérný, z múřinskéj země, já sem tu hvězdu uhlídáł a za ńú sem pospíchał; ona mně přivédła do města Betléma.

Všickni: Jak sme to uhlídali,
hned sme své koně osedlali
a na Ježiše se ptali.
My tři králi jedeme k vám,
zdraví, štěstí vinšujem vám,
zdraví, štěstí, dlúhá leta.
My sme tři králi zdaleka,
zdaleka je cesta naše,
do Betléma mysl naše;
do Betléma pospícháme,
ještě málo darů máme.

Melichar: A ty čérný, co tam v zadu
vystrkuješ na nás bradu?

Baltazar: Já uznávám, že sem čérný,
že sem z múřinskéj země.
Slunce je toho příčina,
že je má tvář opálena,
že je má tvář opálena.

Naposled se zpívá některá koleda.

Poddanské poměry na bývalém panství Třebíčském.

Od F. A. Slavíka.

(Dokončení).

Poměry lidu poddaného zhoršily se velice v XVII. a XVIII. století, hlavně po 30leté válce.*) Nejen že bývalé platy a roboty, jež uloženy bývaly z velké části celé obci u jistých dvorů nebo pozemků, zůstaly a zvětšeny byly, nýbrž i nové, nebývalé ubohým poddaným ukládány.

Úroky stejné platily zde jenom Týn, Střítež a Slavičky; ale ostatní povinnosti jejich také jim zvětšeny; ostatní obce platily dvakrát až třikrát tolik úroku, na př. Okřešice, Nová Ves, Bohdíkovice, Červená Lhota, Čechalín, Svatoslav, Střížov. Slepic a vajec dávaly většinou tolik, jako za minulé doby; dvojnásobně tolik: Vračeřovice, Nová Ves, které vůbec bylo mnoho přitíženo. Některým uloženo dávati více jen vajec; Pocoučov a Trnava, ačkoliv jindy jich nedávaly, musely potom z 1 lánu dávati 10 vajec; méně dával pouze Chlum a Čechtín: Chlum z 1 lánu místo 3 sl. a 50 vajec potom 2 sl. a 25 v., Čechtín místo 4 sl. potom 3; ale kdežto obě vesnice dříve za roboty platily, nyní veliké musely konati, jakož i Červená Lhota, Vilímovičky, Kamenička, Radošov, Vržanov, které jindy také jen za roboty platily, však v XVII. století již četné a velké roboty konaly. Místo jednoho vozu dříví, nuceny byly teď obyčejně dvacet vozů přivézti.

Kromě bývalých povinností poddanských uloženo bylo v XVII. století konati všecku práci u dvorův a zámku, totiž: orati na ozim i na jaři, ozim a jeř nažíti i nasíci, ozim síci, ozim žíti, jeř síci, ozim a jeř vázati, obilí s polí panských do stodol voziti, hnoje na

*) Válkou 30letou utrpěly ovšem i zdejší obce velmi. Ještě r. 1654, 1671 a později stálo zde mnoho pustých usedlostí, v těchto letech ještě celá šestina; r. 1671: v Třebíči 22, v Koutech 12, v Červené Lhotě a Svatoslavi po 8, v Týně 7, v Kameničce 6, v Trnavě a Chlumu po 4 atd.; úhrnem na blízkých panstvích bylo tehdy: na Luckém 52 osedlých a 38 pustých, na Brtnickém 553 os. a 165 pustých, na N. Rudoleckém u hranic poměrně ještě více: 230 os. a 115 pustých . . . (Archiv v Třebíči a Brtnici.) — Ale zajímavo jest pozorovati, že v těchto hornatých krajinách ubývalo více pustých usedlostí, než v úrodnějších dědinách na jiných stranách Moravy; ku př. již r. 1678 čítalo se na celém panství Třebíčském jen 41 starých pustých domů, na Jihlavském 51, na Novoměstském jenom 3, na Dačickém 24, na Telečském 30, na Batelovském 7, na Luckém 18, Brtnickém 91, na Rudoleckém 8 atd. (Úřední zprávy v zemské registratuře v Brně.)

role panská voziti, hnoje rozkydati, na rolích panských vláčiti, obilí rozsívati; pleti len, mák, mrkev a cibuli a jiné zahradnické věci při dvořích panských, hrách trhati, řepy panské vybírati, zelí okopati i saditi, též len a konopí trhati, trávy síci na lukách panských na sena a otavy; sena a otavy na lukách panských sušiti a shrabati, z luk do dvorů přivézti; drva k topení nadělati a přivézti, k milíři nadělati a přivézti, k pivovaru nadělati a přivézti; dříví v lesích panských na kuchyni sekati a přivézti, na šindel podstínati; šindela v lesích panských nadělati a přivézti, klády na pilu ke mlýnům panským přivézti, proutí na obruče do pivovaru v lesích sekati, ploty okolo niv panských dělati, panského prediva spřísti, listu na zimu pro dobytek nadělati a přivézti, kamene vápenného k vápenici přivézti, dříví k vápenici přivézti a konopí tříti.

Náš lid, za starých dob svobodný, stal se ponenáhlu takto nevolníkem, a slovo „člověčenství“ sníženo na význam osobního nevolnictví; slovo „člověk“ znamenalo poddanou, nevolnou osobu, se kterou časem jako s nějakou prodajnou věcí mohlo se jednati. Poklesl tak ovšem lid pod tíží poddanství, klesaly časem i živnosti jeho, ale také vrchnosti, když poddaní, jsouce přetíženi, nekonali práce pro sebe a vrchnost tak, jak bylo žádoucno k dobrému obou.

Jak se tu velice poddanské poměry v XVII. století zhoršily, praví dále přehled na str. 324—325 *), v němž jsou povinnosti téměř všeobecné, ale u některých obcí nestejné, totiž: kolik ročně z 1 lánu platili úroku, kolik dávali slepic a vajec, kolik orali na ozim a na jař, kolik sekli ozimi a jeře, kolik žali ozimi, vázali ozimi a jeře, kolik vozili obilí a hnoje, kolik pleli lnu, máku, cibule, mrkve, zelí sadili a okopávali, konopě trhali, kolik hrachu trhali, řepy vybírali, kolik kop otýpek listu pro dobytek na zimu nadělali a přivezli, kolik sena a otavy sekli, sušili, shrabali a přivezli, dříví na kuchyni přivezli, hospodyně kolik liber přediva panského spředly. Ostatní různé věci jsou dále poznamenány.

a) M ě s t a. V T ř e b í č i platili v XVII. století: z $^1/_2$ domu 11 gr. $3^1/_2$ d. grošů moravských a bílých; předměstí Stařička z domu 3 gr., z 1 čtvrti domu 5 gr. 5 d.; Jejkov z domu 5 gr. 5 d. a p. Jiné platy se uvádějí: „od starodávna z haltýřův při

*) Sestaven podle „Register urbarních panství Třebíčského z r. 1654“, jež napsal Jan Ayda, soused města Třebíče; rukopis úhledný chová se v archivu zámeckém v Třebíči.

městě a valše (59) z každého po 1 pen. = 1 k. 29 gr., z krámů řeznických (27) po $4^1/_2$ gr., nově 10 kr. 3 den. Řemeslníci dávali za 2 telat poctových 2 kopy gr. nebo 2 zl. 20 kr.; jiní za 1 funt pepře 12 gr. neb 28 kr. Ode všech cechů vycházelo platu za pocty 14 kop 6 gr. nebo 16 zl. 34 kr.

Mlynáři, na př. Jakub Trojanů z Víčkova úroku o sv. Jiří 20 gr. nebo 46 kr. 4 d., za desátek 2 k. gr. n. 2 zl. 20 kr., za chování psů a krmení vepřů 7 kop 4 gr. 2 d. = 8 zl. 20 kr., nově za roboty 35 kr. „Každý dává za rozličné roboty, kterýmiž jsou k zámku stále povinni, po 15 gr. Kteří koně mají, jsou povinni, když se jim rozkáže, ouředníka panského, purkrabího, písaře i jiné služebníky panské, kde potřebí, svými koňmi voziti.“

Platilo se dále: „z místa, mýta, měření obilí a načínání vin; z každé měřice na pálení semlené 6 gr. 3. d., nyní z každého kotla od páleného do roka 8 zl., z každé desítky vína vyšenkovaného 26 gr. 4 d., nyní 1 zl.; z postavu sváleného soukeníci 8 gr. 4 d., nyní 20 kr., z každého postavu skoupeného a postřiženého 4 gr., nyní 9 kr. 2 d.; z každé várky pšeničné a ječné nákladníci 1 k. = 1 zl. 10 kr., z krámů lůj“ atd. Na předměstí Podklášteří byly povinnosti, jako v minulé době.

O židech nařídila vrchnost úřadu, „aby žádný jinam se nedával, ani k manželství na jiné panství bez ohlášení se vrchnosti pod pokutou 100 kop morav. . . . Přespolnímu židu, kdyby tady umřel, aby nedopouštěli pohřebního místa, lečby vrchnosti se opověděli a dukát od takového pohřbu spravili; jinak 50 kop gr. pokuty . . . Někteří židé pro nevypravování na roboty častokráte bitím traktýrováni byli. Stížnost si vedli a vrchnost nařídila r. 1648, aby ne bitím, nežli pokutou peněžitou trestáni byli, totiž kolikrátkoli by robotu promeškal a se nevypravil, aby za každý den 30 kr. složiti povinen byl . . .“

V Kamenici byli povinni z 1 lánu platiti o sv. Jiří 15 gr. = 35 kr., o sv. Václavě 1 kopu 2 gr. = 1 zl. 14 kr. 4 d., klády k pile panské přivézti 2; z krámů řeznických (6) dávati 1 cent loje; 7 mlynářů střechy spravovati a j. v.; za to každý 7 gr. $3^1/_2$ d. Všichni sousedé společně místo ovsa sutého 16 kop 8 gr., krejčí za poctu 7 gr. $3^1/_2$ d.

Ve Vladislavi: z $^1/_2$ lánu jednou v rok o sv. Václavě 8 gr. 18 kr. 4 d. a 1 slepici; ze šenku velká část sousedů po 10 gr. = 23 kr. 2 d.; ozim nažíti 10 kop, jeři 5 kop; žíti ozim

b) V XVII. století.

Vesnice poddané, z 1 lánu:	Úroku		Dávali		Orali		Sekli		žali ozim
	sv. Jiř.	sv. Vác.	slepic	vajec	na ozim	na jař	ozim	jař	
	gr.	gr.			dní		dní		dní
Soud Podklášterský:									
Řípov	—	28	2	—	—	—	—	—	—
Sokolí	—	70	2	—	—	—	—	—	—
Nová Ves	—	65	3	20	6	4	3	2	—
Vračeřovice	63	28	3	30	6	4	—	1	4
Okřešice	69	28	3	30	7	4	3	2	1
Bohdíkovice	80	74	2	30	7	4	3	2	1
Pocoučov	70	70	2	10	4	1	—	—	—
Trnava	—	74	2	10	8	2	—	—	1
Soud Lhotský:									
Červená Lhota	—	70	4	10	7	3	1	2	3
Čechalín	—	70	2	30	7	4	3	2	1
Číchov	—	20	4	40	6	3	$1\frac{1}{2}$	—	2
Chlum	20	20	2	25	6	3	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	2
Kouty	29	20	3	27	5	2	1	1	1
Čechtín	—	20	3	10	5	2	1	1	1
Svatoslav	20	20	6	24	6	2	1	$1\frac{1}{2}$	2
Benetice	za žito	67	1	10	6	3	2	1	6
Věstoňovice	8	8	4	16	6	3	2	1	6
Vilímovičky	za ob. a	5 gr.	4	15	6	3	2	1	6
Soud Kamenický:									
Kamenička	24	24	3	16	5	2	—	1	2
Radošov	15	20	5	42	4	1	1	1	2
Smrčné	10	16	3	30	3	2	1	1	2
Vržanov	10	24	3	30	3	1	—	—	2
Soud Vladislavský:									
Vladíkov	40	40	4	20	—	—	—	—	—
Hostakov	26	26	6	30	4	1	2	1	2
Čiměř	62	62	2	—	6	1	5 k.	1	1
Střížov	60	60	2	20	3	1	—	—	—
Soud Kožichovský:									
Kožichovice	24	24	2	—	3	1	—	1	1
Střítež	10	10	2	15	3	1	1	1	1

Vázali		Vozili		Pleli len a j.	Trhali hrách	Vybírali řepu	Sena a otavy			Dříví přivezli	Listu nadělali a přivezli	Přediva spředli
ozim	jař	obilí	hnoje				sekli	sušili a shrab.	při-vezli			
dní		dní		dní			dní		vozy	vozy	kop	liber
—	4	—	—	—	3	3	—	3	—	—	—	5
—	4	—	—	—	3	3	—	3	—	—	—	5
3	3	1½	4	2	—	1	2	8	2	20	1	5
1	2	2	—	4	—	2	2	—	4	20	1	7
3	3	1½	4	—	—	—	2	7	2	20	1	5
3	3	1½	4	—	—	—	—	—	2	20	1	7
2	1	1	1½	—	—	—	—	—	5	—	1	7
2	1	—	—	—	—	—	1	1	12	12	1	2
2	1	2	4	9	1	1	4	8	3	12	1	3
3	3	1½	4	—	—	—	2	8	2	19	1	5
1	1	1	3	10	1	3	3	6	6	16	1	3
1	1	1	3	10	1	3	3	6	6	16	1	3
2	1	—	—	3	1	3	—	6	—	—	1	2
2	1	—	—	3	1	3	—	6	—	14	1	5
½	½	—	—	4	1	1	1½	—	—	8	—	7
1	1	—	—	2	1	—	2	4	—	—	1	5
1	1	—	—	2	1	—	2	4	–	—	1	5
1	1	—	—	2	1	—	2	4	—	—	1	7
—	1	—	—	2	—	—	2	—	—	8	—	5
1	1	—	—	2	1	2	2	—	—	16	—	7
1	1	1	1	3	½	3	2	2	4	12	—	3
1	1	1	1	4	1	1	2	3	4	12	1	7
—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	3
1	1	—	1	—	—	—	—	—	2	8	1	3
1	1	—	1	—	—	—	—	—	3	8	1	7
—	—	—	1	—	—	—	—	—	3	8	1	7
1	—	2	1	6	1	4	1	4	—	8	1	—
1	1	2	1	7	1	7	3	1	4	6	1	—

1 den, jeř 1 den; dříví k milíři nadělati 2 sáhy; trávu síci na sena a otavy 2 dni, sena a otavu sušiti 6 dní, sena přivézti 2 vozy. Podsedkové byli povinni: úroku 5 denárů = 1 kr. 4 d. mor. a 1 slepici dáti, ozim nažíti 5 mandelů, jeř 3 m., ozim žíti 1 den, jeř 1 den; dříví k milíři nadělati 2 sáhy; trávu síci na sena a otavy 2 dni, sušiti a shrabati 6 dní. Obec z pivovaru obecního platila o sv. Jiří 56 gr., o sv. Václavě tolikéž; rybáři o sv. Jiří 7 kop 15 gr. a byli povinni „ryby a stavy panské loviti a ryby říčné pánu na zámek každý pátek od sv. Jiří až do sv. Bartoloměje nositi; však se jim za takové ryby podle slušnosti platiti má“; — všichni sousedé povinni ve vinohradech panských víno, dokud potřebí, sbírati; na sádkách, do kterých se ryby k rybníkům na zimu svážejí a též v jeři plody 2leté, ledy sekati, když se jim poručí.

K soudu Podklášterskému patřila také vesnice Týn, kde nebylo láníků, nýbrž podsedkové. Platili o sv. Václavě 5 gr. neboli 11 kr. 4 den. a za 1 slepici 8 kr. Každý povinen byl hnoje na polích panských rozkydati po 4 dnech, seno a otavu hrabati, sušiti, skopati 3 d., obilí rozsívati a 2 dni, každá hospodyně 2 lib. přediva panského spřísti; desátek z pohanky i hrachu.

K soudu Kožichovskému: Slavičky, v nichž platil poddaný z 1 lánu pololetně 16 gr. nebo 37 kr. 2 den., za 2 slepice 16 kr., za 30 vajec 7 kr. 3 den., podsedník úroku 4 gr. = 9 kr. 2 den., jiné povinnosti se nepřipomínají.

Okrašovice úroku po 9 gr. = 21 kr., 5 sl. po 8 kr., 50 vajec za 12 kr. 3 d. a hospodyně přediva: koudele 24 liber a pačísek 12 liber. Pozďátka z lánu i za odúmrt po 4 gr. = 9 kr. 2 d., ovsa polesného 2 míry dávjí až posud (r. 1654) na zrně, slepic 7, vajec 20, přediva: koudele 48 liber a pačísek 2 libry.

J i n é p o v i n n o s t i měly z 1 lánu osady: n a ž í t i o b i l í $2^1/_2$ kopy Nová ves, 3 kopy ozimi a tolikéž jeře, Vladislav ozimi 10 kop a jeře 5 kop; v l á č e t i po 1 dni Smrčné, po 8 dnech z 1 lánu Řípov a Sokolí; k o n o p í t r h a t i po 1 dni z lánu Benetice, Vestoňovice a Vilímovičky, Kožichovice a Střítež; po 2 dnech Kouty a Čechtín; d ř í v í k t o p e n í n a d ě l a t i a p ř i v é z t i 6 sáhů Střítež, po 8 Hostakov, Pocoučov, Čiměř, Střížov, Kožichovice; 12 sáhů Trnava; d ř í v í k m i l í ř i p ř i v é z t i: z lánu po 2 vozech Vladislav; d r e v h v o z d o v ý c h k pivovaru nadělati a přivézti: z lánu po 8 s. Svatoslav, Kamenička, po 12 s. Červená Lhota, Smrčné a Vržanov, po 14 s. Kouty a Čechtín, po 16 Čihov,

Chlum a Radošov; dříví na kuchyni sekati: z lánu po 6 s. Benetice, Věstoňovice a Vilímovičky; dříví k vápenici přivézti: z lánu 20 vozů z Čechalína; šindele v panských lesích nadělati a na zámek přivézti: 15.000 všichni ze spolka z Radošova, 18000 ze Svatoslavě a k tomu ještě každý z 1 lánu dříví na šindel podstínati půl dne; 20.000 šindelů nadělati a přivézti všichni z Koutův; v lesích panských dříví, když potřebí na duhy k sudům, na kádě a jiné věci do pivovaru potřebné sekati z Benetic, Věstoňovic a Vilimoviček; klády na pilu sekati a zřezati z lánu po 2 dnech poddaní z Koutů, přivézti je poddaní Kameniček, Smrčného a Vržanova z lánu po 2 dnech; proutí na obručky do pivovaru dělati v Čechtíně z lánu 4 dni; ploty dělati okolo niv a rolí panských a proutí k tomu svézti, každý ze Stříteže po 4 dnech; kamene vápenného k vápenici panské přivézti všickni ze spolka poddaní z Čechalína 7 sáhů, z Čichova 4 sáhy. Oves polesní z kusu kopaniny dávaly za 1 míru ovsa 35 kr: Chlum, Čechtín, Svatoslav, Benetice, Radošov, Vilímovičky, Smrčné, Vržanov, Kožichovice a Pozďátka.*) Všichni poddaní byli povinni „choditi na lovy a hony, když se jim koli rozkáže," a desátku dávati desátou kopu pšenice, žita, ječmene, ovsa, pohanky a hrachu. Za týž desátek, kde „kněz se nechová, dávají pánu platu o sv. Václavě z lánu po 24 gr." neb i více. Úroky platili potom v nových penězích, ku př místo 20 gr. 46 kr. 4 d., místo 1 kopy gr. 1 zl. 10 kr.; místo slepic a jiných věcí také peníze, počítajíce 1 slepici po 8 kr., 4 vejce za 1 kr.; hospodyně, když panského přediva neberou, místo 75 liber přediva 17 kr. 3 d.; za 5 měřic ovsa polesného po 20 gr., za 5 měr žita 1 kopu 7 gr. 3½ den., aneb 1 zl. 27 kr. 3 den.; za 2 míry hrachu sutého 24 gr.

Dvořáci v obcích a manové byli povinni: „tyčky do vinohradů panských vézti, ryby z rybníků do sádek voziti a plody k násadám rozvážeti, pšenice odkudkoli koupené k pivovaru nebo k semenu přivézti, žito a ječmen panský prodaný do Jihlavy odvážeti, aneb kde se jim koli rozkáže". Manství později přestávalo.

---

*) Jména některých obcí píší se tehdy jinak než před tím: Čechalín—Čehalín—Čihalín, Čichov—Čihov, Vračeřovice -Račeřovice, Benetice—Benedice, Smrčný—Smrčné, Vladislav—Vadislav, Vladíkov—Valdíkov, trať u Stříteže „Hrádek" později Hardek a j.

Když v Kožichovicích „manství sešlo,“ byl „na tom dvoře člověk poplatný“ a dával platu o sv. Jiří a sv. Václavě po $2^1/_2$ zl., 2 slepice a půl kopy vajec.

U jednotlivých pak obcí ještě se poznamenává zejména: Bohdíkovice, „všecka obec krom dvořáka z rolí od pusté vsi Radíkovic platí o sv. Václavě 6 kop 20 gr. neboli 7 zl. 46 kr. morav.; v Trnavě podsedci jsou povinni na rybnících zimního času prohlubně prosekávati, též rybářům pomáhati na velkých rybnících loviti a na rybnících plodových sami loviti a to činiti; v Čichově „kdožby vápno pálil, dáti od každé vypálené vápenice platu o sv. Václavě po 10 gr.“; při Vržanově „byla jedna ves, jenž slove Prosenín; z ní z kopaniny po 10, 15, 25 gr. = 23, 35, 58 kr. mor.; les u Vržanova slove „v Proseníně;“ v Čiměři mimo ony platy „více ze spolka úroku dávají o sv. Jiří a sv. Václavě po 6 kop. 22 gr. = 7 zl. 51 kr. mor.; u Kožichovic „od pusté vsi Arklebic lidé domácí i přespolní pod platy drží rolí, kopaniny, louky ... a rychtář Kožichovský s hejtmanem to povinen vše zvyupomínati ...; u Střítež pusté rolí a louky a z nich plat, ku př. z 5 kusů 27 gr. $5^1/_2$ den. = 1 zl. 4 kr. 5 den. mor.; z lázně, nyní pusté místo, úroku o sv. Václavě 4 gr. = 9 kr. 2 d. Při též vsi jest poddací kostelní sv. Marka ... Všichni povinni jsou okolo niv a rolí panských ploty dělati a proutí k tomu svézti, každý po 4 dnech“.

Ještě horší a těžší byly poměry lidu poddaného v XVIII. stol.

Kdežto v předešlé době byl povinen, konati ustanovené práce v určitých dnech ročně, nuceni byli ubozí poddaní robotovati několik dní, nejčastěji 3 dni, týdně po celý rok a stali se pravými nevolníky, jsouce úplně v rukou všemocné vrchnosti.

Někde byly poměry poddanské tak těžké a trapné, zvláště když k oněm robotám a platům pojilo se necitelné a snižující chování, i tělesné trestání mladých a starých, tak že si lidé až zoufali, statky opouštěli, marně a beznadějně povstávali a zlé zlým opláceli.

Zde platili toho času*) úrok z pozemků, za předivo a rozličné stálé úroky peněžité a robotovali na celém panství $^3/_4$ roku do sv. Jiří z 1 lánu týdně 3 dni s potahem dvouspřežním a čtvrt roku,

*) Gruntovní knihy v Třebíči a Jihlavě a „Obrigkeitliche Exaequations-Fassions-Tabella der Herrschaft Tr.“ r. 1750 v zemské registratuře v Brně.

od sv. Jiří do sv. Havla mimo to ještě 4 dni pěší roboty čeládkou; z půl lánu konali polovici této obojí roboty (jen v Čechtíně z půl lánu 2 dni týdně s potahem a neměl pěší roboty); chalupníci robotovali celý rok pěšky 2 dni týdně a domkáři 1 den.

Dvořáci, jindy svobodní, robotovali jeden den po celý rok.

Měšťané v Třebíči platili jen úrok a byli roboty osvobozeni; mlynáři za robotu platili, ale na předměstí Podklášteří byli obyvatelé povinni stále u zámeckého dvora zelí sázeti a okopávati, len a konopí tříti ročně po 5 dnech a v zámecké zahradě pleti také 5 dní; z předměstí Nových Dvorů 5 lidí mimo robotu obyčejnou na panských lukách pod papírnou sušiti sena a otavy ročně 4 dni. V Kamenici platili za robotu 40 zl., ale mimo to museli chalupníci čistiti příkop, a všichni podruhové 1 den obilí žíti u Střítežského dvora a kdykoliv se jim poručilo, na hony choditi a raků nachytati. Ve Vladislavi byli povinni, síci u zámeckého dvora seno a otavu každý ročně po 2 dnech a u Střítežského dvora obilí žíti a vázati, každý osedlý ještě káceti drva na 2 sáhy dříví nebo platiti 9 kr. od 1 sáhu; pak celá obec sebrati na vinicích u Kynic a Pravlova všechno víno. (Časem platili za to 15 zl.*)

Za některé povinnosti robotní platily obce Trnava, Lhota, Čichov, Chlum, Vilímovice a Radošov. Místo peněz dávala vesnice Pozďátka 19 měr ovsa polesného.

Byly to poměry těžké, ale přece ještě poněkud mírnější, nežli na četných jiných panstvích. Ovšem i tu, jako se v oné době obyčejně dělo, skracovala vrchnost poddané a všelijak se jich dotýkala.

V samé Třebíči se podobně stalo. Ačkoliv měla stará privilegia, jmenovitě od pana Smila Osovského i císařský a královský majestát z r. 1708, jimiž uznáni jsou měšťané „za privilegované, kteří mohli se volně vystěhovati, tedy poddané od jiných zcela rozdílné, začala vrchnost jednati s nimi jako s nevolníky a v listech jim psáti „Leibeigen“ (osobně nevolné). Městská rada i obec odvolaly se proto dne 3. července 1731 na ona privilegia, žádajíce, by se tak s nimi nejednalo, a pan Frant. Arnošt z Valdšteina slíbil tak učiniti.**) Úřady zemské uznávaly je sice za poddané, ale podle onoho privilegia ne osobně nevolné.

*) Tamtéž a „Über die in causa rectificationis visitirte Städte und Städtchen verführtes Protocollum ao. 1749, Iglauer Kreis,“ v zemské registratuře.

**) Městský archiv v Třebíči. Též „Protocollum“ ao. 1749. v zemské registratuře.

Ve vsích měl tehdy jednotlivý osedlý držitel domku na př. r. 1766 mimo plat a robotu povinnost, že „každý jeho syn nebo dcera povinni jsou v panském dvoře nejméně tři léta proti obyčejnému platu a deputátu za pacholka, pohunka, pasáka, pasičku neb děvku a tak dále, když by toho potřeba byla, sloužiti; k učení řemesla, studírování, k službě na cizích panstvích a když do manželství vstoupiti míní, povinen bude proti obyčejné taxe kancelářský consens neb povolení vyzdvihnouti; k zřízení sirotkův děti své dostaviti, a každý hospodář od zápisu svého čeledina taxu kancelářskou zaplatiti povinen jest.... Ačkoliv se mu a potomkům jeho dědičným ta chalupa dle tohoto zápisu dědičně zadává, by on takovou bezpečně a beze všech nátiskův neb dalšího potahování užívati, takovou s povolením vrchnosti neb ouřadu představeného jinému zaporučiti, zadati neb zaprodati mohl, přece vždy milostivá vrchnost takový zákup dle příčiny zrušiti a s navrácením peněz tu chalupu zase k panským rukám přitáhnouti moc a sílu míti má."

Celkem stejné byly potom všude ony poměry, když vydán byl robotní patent r. 1775, a podle něho upraveny jsou.

Z 1 lánu robotovali pak 3 dni týdně po celý rok s potahem 2 volů nebo s 1 koněm a od sv. Jana do sv. Václava 13 dní pěšky; z půl lánu polovici; ze čtvrt lánu 2 dni týdně ruční robotu. Poddaní mohli si zvoliti buď onu posavadní robotu nebo dle téhož patentu. Zde volili všichni poddaní vesničané povinnosti dle nového patentu, kdežto mlynáři a městečka Kamenice a Vladislav a předměstí u Třebíče, Podklášteří a Nové dvory, zůstaly při staré robotě, majíce to pro sebe výhodnějším*).

Mohli také za robotu platiti. Jeden robotní den se počítal: od 1. října do konce února po 7 kr., od 1. března do konce června po 10 kr. a dále až do konce září po 15 kr.

Jednotliví poddaní platili pak na př. z půl lánu kromě stálého úroku neboli činže 1 zl. 29 kr.: za robotu 14 zl. 10 kr., z celého lánu dvakrát tolik nebo dle jakosti „sídla" (statku) i více, a „jménem desátku od celoroční sklizně desátý díl podle starodávního obyčeje do vrchnostenských stodol odvésti nebo takový desátek o 17 zl. 40 kr. zapraviti;... roboty dle patentu vybývati nebo za ně tak, jak se posavade platí, 40 zl. do důchodu zaplatiti".

Jsou však z té krajiny zápisy v gruntovních knihách dosti časté, že si vrchnost vymínila: „Kdyby ale časem opět byla natu-

*) Urbarial-Fassion Iglauer Kreis, č. 30 v zemské registratuře.

ralní robota zavedena, bude (držitel půllánu) povinen, buď sám nebo jinou k tomu spůsobilou osobou konati robotu týdně 3 dni s potahem a od sv. Jana až do sv. Václava týdně 1 den ruční robotu, neméně pak dávati stálý úrok a jiné naturalní povinnosti*).

Vykoupení z roboty nařídil r. 1846 císař Ferdinand Dobrotivý, a v měsíci březnu 1848 žádali mnozí páni v Čechách, na Moravě a v jiných zemích, hlavně slovanských, aby robota byla úplně zrušena i všecky povinnosti poddanské.

Nejdříve pak zrušena byla robota a desátek na Moravě, od sněmu zemského dne 30. června 1848; teprve potom v červenci učiněn byl podobný návrh na říšském sněmu, aby zrušeny byly v celém Rakousku.

Bývalí poddaní dávali pak výkupu dle toho, jaké rozličné platy a robotní povinnosti mívali.

I stali se poddaní a jejich obce opět svobodnými, mohli své živnosti lépe vzdělávati, a bývalá panství proměnila se v tak zvané velkostatky.

Konečně tedy přece odstraněny jsou ony poddanské poměry, které náš lid velice tížily, slovo „člověk“ přestalo míti snižující význam robotníka a přišlo po staletích opět ku svému původnímu významu v životě.

Evangelium sázavo-emauské čili remešské.

Píše Frant. Pastrnek.

V poslední době evangelia remešského opět zmíněno takovým spůsobem (srov. Moravské Ornamenty. III. Úvod, str. 18), že naději se díků všech, kteří starožitnosti naše pěstují, krátce-li tuto vyložím, jak nyní slovanská filologie na vzácný pomník ten pohlíží.

Neběží tak o druhou, hlaholskou část. O povaze její nikdá sporů nebylo, jelikož chorvatský ráz písma a řeči nijakých pochybností nedopouští. Celý zájem soustřeďuje se na první, cyrillské části. Jest známo, že písař hlaholský ku konci knihy připojil následující poznámku jazykem českým: Lêtь gpchь (= gospodnich) č. t. p. d. (= 1395). Tato ejlie (= evanjelie) a eplie (= epistolie). esto su

*) Gruntovní knihy při c. k. úřadech v Třebíči a Jihlavě.

pisani slovên·skimь êzkemь. ti jmaji spievani biti nь godi. kdižь optь pod· korunu mši služi. A druga strana tiech·to knižekь. jenžь ě podlê rus·skego zkna. psalь ě sti prokopь optь svu ruku. a to pismo rus·ske dalь nêbožtikь Karelь čvr·ti crь rzimski — k oslavêni tomuto klštru. a ke cti svatemu eronimu — i svatemu prokopu. gospodine račь mu dati pokoi viečni amnь. Těmto slovům hlaholského písaře z r. 1395 u nás obecně plná víra se přikládá; a ku podivu, ani J. Gebauer v Naučném slovníku (VII. [1868], 314—315, pod heslem „Remešské evangelium") víry této se nedotkl, jakož mu tenkráte neznáma zůstala pojednání dvou mladých tehdá ruských slavistů, P. S. Biljarského (z roku 1847) a P. A. Lavrovského (z r. 1852). Onen dospěl k vývodu, že cyrillská část evangelia remešského pořízena ve stol. XIV. ve Valašsku z rukopisu jihoruského, jenž učiněn z předlohy středobulharské; Lavrovskij pak, pravopis a jazyk podrobně rozebrav, rozhodného mínění sice nevyslovil, avšak, zajisté pod vlivem svého učitele I. I. Sreznevského, klonil se k myšlénce, že evang. remešské psáno pro Čechy z předlohy srbské. J. Gebauer neznal také příležitostných poznámek A. Vostokova. (Srov. Filologičeskija nabljudenija A. Ch. Vostokova. Izdal, po poručeniju 2-go otdêl. akad. nauk I. Sreznevskij. Sanktpeterburg, 1865, str. 205—208.)

Ačkoliv tedy výsledky obou pojednání daleko se rozcházely, přece nikdo od r. 1852 evang. remešským důkladněji se neobíral. Jen nádherné lithografické vydání Pařížské Silvestra de Sacy (1843) bylo po stránce umělecké od Filimonova a po stránce jazykové od Łośa s originálem srovnáno.

Teprve v nejnovější době Petrohradský prof. A. Sobolevskij i k této památce cyrillské zřetel obrátil v krátkém rozboru: Kirillovskaja časť rejmskago evangelija. (Russkij filol. věstnik. XVIII. Varšava 1887, 143—150.) Nemaje co bych podstatného k palaeografickému a jazykovému rozboru prof. Sobolevského, jenž obecně za jednoho z nejdůkladnějších znalců památek staroruských se považuje, připojil, nejlépe tuším věci posloužím, když napřed dotyčnou část jeho rozpravy doslovně zde přeložím.

„První, co zde palaeografu v oči bije, jest upotřebení žluté barvy. Jí pokryty jsou celé řádky drobného písma (kalendářské a jiné poukázky), na str. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 12, 14, 15, 16, 18, 19, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 30. Tato barva, někdy se zelenavým odstínem, jakoby šťáva nějaké rostliny, upotřebuje se podobně

i v jiných starých památkách, obzvláště jiho-slovanských. Jí natřeny jsou jak řádky, tak i jednotlivá písmena v jiho-slovanských památkách: v žaltáři Sinajském, v euchologiu Sinajském, v listech Undolského, v apoštolu Ochridském (Moskov. veř. muz.), při čemž zde tutéž úlohu hraje, jako v jiných rukopisech rumělka. Z těch památek první tři dlužno odnésti, podle písma, do doby ne později XI. stol., čtvrtou do XII. století. Žlutavá barva nachází se také v některých starších rukopisech ruských, najmě jí pokryta jsou některá písmena záříjové a říjnové mineje, vyd. od akad. Jagiće a napsaných v letech 1095—1096. Řecké rukopisy, jež tuto barvu mají, odnášejí se k X., XI., XII. stol., a akad. Jagić zaznamenává ji v řeckém rukopisu cís. veř. knih z r. 1111. (Četyre kritiko-paleografičeskija stati, 13.)

Kromě této barvy evang. remešské má ještě barvu modrou a červenou. O poslední (jest to patrně obyčejná rumělka) netřeba se šířiti. Modré barvy užívá se nejen v ornamentě, nýbrž ona nahrazuje i rumělku, t. j. jí píšou se jednotlivá (začáteční) písmena a celá slova. Jí napsáno: na str. 2. slovo м^{с}ца (třikrát), (м)^{с}ца (jednou, м rumělkou), velké в (dvakrát), na str. 3. м^{с}ца (dvakrát), na str. 5. м^{с}ца (jednou), na str. 22. на (dvakrát), na str. 23. на трьѧ (= na utrьja), na str. 28 м^{с}ца февралѧ, м^{с}ца. Podobné upotřebení modré barvy nacházíme v ruském rukopise pandekt Antiocha (knihovna kláštera Voskresenského); zde v nápisech statí někdy (zřídka) jeden řádek píše se barvou červenou, druhý modrou, a jednou, l. 214, řádek napsán smíšeně: jedna písmena první, jiná druhou barvou. Pandekty dlužno odnésti k XI. aneb k začátku XII. stol. V jiných rukopisech, ruských i neruských, záměny rumělky barvou modrou jsme nenašli.

Přejděme k podobě písmen. Cyrillská část evang. remešského psána jest drobnou uncialkou, jež se nám podle svého typu zdá býti starou, ne později XII. stol. Jednotlivá písmena mají starou podobu. Takové jest jotované e, jež se dosti řídko objevuje, 16krát; takové jest ѱ, mající podobu kříže, jak v jihoslov. knize Savině, v evang. Ostromirově, ve sborníku Svjatoslavově z r. 1073, v pandektách Antiocha XI. stol.; takové jest ж a ч. Písmeno з (str. 2) má nedaleko pod vodorovnou čárkou ještě zvláštní příčku, která přeřezuje čárku s vrchu dolů jdoucí a táhne se po obou stranách, po pravé i po levé. Velmi podobné jest mu z, ve významu dz, v jihoslov. listech Undolského a v apoštolu Slêpčenském XII. stol (Mosk. veř.

muz.); ono má stejnou příčku, kterou se odlišuje з (= z) od ѕ (= dz). Písmeno ы v evang. remešském nepozůstává z ъ a ı, nýbrž z ь a ı; takovou podobu má někdy v rukop. Supraslském, ve sborníku Svjatoslavově roku 1073, v středo-bulharském evangeliu Grigoroviče XII. stol. (Mosk. veř. muz., číslo 1690), v ruském irmologu Grigoroviče XII.—XIII. stol., velmi často v ruských pandektech Ant. XI. stol. (na některých stranách ustavičně), v mineji XI. stol. cís. veř. knihovny, list 36, v triodi květné a mineji svá tební XII. stol. Mosk. typogr. knihovny číslo 256, v Prazdnikách XII.—XIII. stol. téže knih. č. 331, konečně vždy v mnohých jihoslovanských rukop. XII. (evangelium Miroslavovo) a násl. století. Písmeno ы má v evang. remešském čárku spojovací (vlastně tečku) mezi ь a ı, právě tak, jak ы v ruských pandektech Ant. (několikrát) a v srbském evang. Miroslavově (srov. snímky Sevastianova v Mosk. veř. muz.) aneb ъı v středobulh. apošt. Slêpčenském a Ochridském XII stol. a v paremejniku Grigoroviče XII.—XIII. stol. Písmeno o nezřídka v evang. remešském píše se s očkem čili tečkou uprostřed; takového „očného" o užívá se ve sborníku Svjatoslavově 1073 r., v středobulh. evang. Grigoroviče XII. stol. č. 1690 a v celé hromadě pozdějších památek. Obyčejné znaménko při oddělování slov, tečka, zaměňuje se někdy v evang. remešském dvoutečkou. Upotřebení dvoutečky uznamenali jsme také v pandektech Ant. XI. stol.

Přejděme k upotřebení písmen. Remešské evangelium nezná písmena ъ a užívá místo něho ь; totéž vidíme na celé řadě listů pandekt Ant. XI. stol., jež psány jsou dvojí rukou, obzvláště na listech 19—26. Remešské evang. také nezná písmena ꙗ a upotřebuje na místo našeho я jediné písmeno ѧ; skoro úplné pomíjení ꙗ a užívání ѧ nacházíme také v ruské únorové a červencové mineji XI. stol. (Mosk. typogr. knih. č. 214 a 234); převahou ꙗ přes ѧ vyznamenává se Haličské evang. r. 1144.

Barvy, podoba a upotřebení písmen (vezmeme-li všechna vytknutá data souhrnem) dokazují, že cyrillskou část evangelia remešského třeba odnésti do XI. aneb XII. století a že všecky palaeografické zvláštnosti této památky nalézti lze, mezi jiným, v ruských rukopisech té doby.

Větší část jazykových zvláštností evang. remešského jsou tak zřetelné, že dávají možnost, místo napsaní této památky ustanoviti. Nacházíme v něm:

užívání ѫ místo u a naopak чѫдишасѧ, поуть;
užívání ѧ místo ja a a místo ѧ: вьсѧкь, чѫдишасѧ;
užívání ž místo církevněslov. žd: прѣже, рожьства;
užívání o místo církevněslov. a: ростѧше;
užívání e místo církevněslov. ѣ: по средѣ, вь чревѣ, стрегѫще;
užívání forem gen. sing. a accus. plur. na e a ѣ: сь оное страны, ѿнее, ѧвльшее сѧ, недѣлѣ, своѥ, ѥ, вьсѣ, стоѧщѣ;
užívání forem imperf. na spůsob: идѧше, хотѧше, ростѧше, оугнѣтахоуть.

Všechny tyto zvláštnosti jsou russizmy, objevující se v síle jiných staroruských rukopisů; ony nutí dopustiti, že evangelium remešské napsáno na Rusi.

Jiné zvláštnosti nepřekážejí viděti v evangeliu remešském ruskou památku XI.—XII. století.

Užívání оу (у) aneb ѫ po л, н, р místo ю: лоуди, вьзлоублень, лѫди, поклонѫ сѧ, морѫ, nachází se v starých jihoslovanských a ruských rukopisech a může se považovati za zvláštnost jihoslov., jež v ruské rukopisy z církevněslov. originálů přešla. Srovnej v Savině knize: глаголѫ, молѫ, по мороу, сътворѫ, съблажнѫ сѧ; v evangeliu Ostromirově: цр҃оу (dat.), разорѫ, сътворѫ; ve sborníku Svjatoslavově r. 1073: лоудобѣистве, землоу, блѫдеться, лѫто; v mineji r. 1095: объемлоуще, приемлоущимъ; v pandektech Ant.: глаголѫщеѥ, съблѫдеть, ѿнѫдъ, мьнѫ, изгонѫ, оузърѫ, творѫ, кесароу.

Upotřebení a po r místo ja: кесара, též známo ze starých památek jiho-slov. a ruských: evang. Zografské: кесара; Savina kniha: цесара, распьра, съмѣраетъсѧ; evangelium Ostromirovo: кесара, сѫпьра, боура; sbor. Svjatoslavův: смотраше, оухыщраше.

Stavení ь (= ь, ъ) po r v slovech jako прьвое, náležící památkám círk.-slov., jeví se neustále v pandektech Ant. XI. stol. (psaní na spůsob пьрвое jsme zde nenašli), a více méně často v únorové mineji XI. stol. Mosk. typogr. knih. č. 214 a v Prazd. XII.—XIII. stol. téže knih. č. 331.

Forma jména Іоаннъ: иань známa, mimo evang. remešské, v rukop. Supraslském: іанна (Pam. jus. pisma, 173), v evangeliu Dobrilově r. 1164: о ианѣ, v evangeliu r. 1317 akad. nauk: о іанѣ, a jinde.

Forma příčestí бъвьши = бъıвъши, není-li ь po б jednoduchý poklések, též se nachází v ruských rukopisech: ve sborníku Svjatoslavově r. 1073: бъвъшѫ 106 (vedle бъваѥть 121 rub), v únorové mineji XI. stol. Mosk. typogr. knih. č. 214: бъвъши 4 rub.

Forma сь зaждѫ, s druhou koncovkou téhož pádu, nachází se v evang Jurjevském: съ зажда 78 rub; srov. komentov. žaltář kláštera Čudova: зaждѩ обратишѩ (V. Sreznevskij, Staro-slov. překlad žalt. I, 32).

Upotřebení i místo ы a ы místo i: си = сыи, ныже = ниже, ѧ místo ѣ, e: врѧмѧ, назарѧѳа, крьститѧлѧ vysvětluje se nejlehčeji nedbalostí písaře: poklésky písařské jsou v evang. remešském velmi časté.

A tak „cyrillská část evang. remešského jest památka ruské písemnosti XI.—XII. stol., která mnoho zvláštností jiho-slovanského originalu zachránila“.

K poslední větě dodávám, že Sobolevskij ve svých „Přednáškách o dějinách ruského jazyka“ (Lekciji po istoriji rusk. jaz. Sanktpeterburg 1888, 2. vyd. 1891) evang. remešské zrovna do XI. stol., tedy mezi nejstarší památky staroruské, klade.

Vývody Sobolevského potvrzují se také kritickým rozborem textu evangelského. Jest známo, že od časů Šafaříkových (Ueber den Ursprung und die Heimath des Glagolitismus. Prag 1858) čím dále tím jasněji rozeznáváme v starých evangelských a podobně i v ostatních církevních textech dvojí redakci: 1. původní, jež nejvěrněji v několika hlaholských textech se zachovala a „redakcí pannonskou“ slouti může, a 2. pozdější, asi v X. a XI. stol. na půdě bulharské vzniklou, která pak do textů ruských přejata byla. Jak z následujícího srovnání s četnými texty jiho-slovanskými a ruskými vyjde na jevo, náleží evang. remešské do skupiny druhé.

Řecké sloveso *ὀνειδίζειν* překládá se v původní recensi slovesem п о н о с и т и. Tak čteme u Matouše V. 11 za řecké *ὅταν ὀνειδίσωσιν ὑμᾶς*: егда поносѧтъ вамъ v evang. Zogr., Sav. a s malou změnou také v evang. Assem. a ostatních jihoslov. textech: Deč., Šaf., Bol., konečně ve všech třech srbských tetroevang. zdejší c. a kr. dvorní knih. č. 124, 43 a 52. Podobně u Lukáše VI. 22 и поносѧтъ *καὶ ὀνειδίσωσιν*. V evang. remešském však na obou místech, str. 27 a 4, čteme ѥгда оукорѧть вы a и оукорѧть, a čtení takové shoduje se s evang. staroruskými: Jurj. z r. 1118 – 1128, Mstisl. XII. stol., Dobril. z r. 1164 a Simon. z r. 1270,

kdež všude nacházíme: югда оукорѧть вы. Jiné texty staroruské zachovaly původní поносѧть.

Marc. IX. 35: řecké ἐφώνησεν přeloženo původně гласи (ev. Zg., Mar., Nik. a) aneb пригласи (Assem., Nik. b, Bol., Šaf., srbská evang. c. a kr. dv. knih.). V evang. remešském (strana 5) čteme však призъва, a totéž čtení nachází se v bulh. evangeliu Trnovském XIII. stol.; podobné jest възва v ruském evang. Haličském z r. 1144.

V téže kap. Marc., ve v. 39, čte se za řecké κακολογῆσαι v nejstarších jihoslov. a také v pozdějších srbských evangeliích зълословити (Zogr., Mar., Assem., Nik., Bol., zdejší srbská evang.). Evang. remešské však má zde злословесити (str. 6.), a totéž nalézáme v bulh. evang. Trnovském XIII. stol. Z evangelií ruských Haličské z r. 1144 zachovalo злословити, kdežto všechna skoro ostatní volila ještě jiný překlad: глаголати зъло. Předce však v ruských pandektech Ant. XI. stol. nachází se зълословесоуюи, ὁ κακολογῶν.

Řecký výraz προβεβηκυῖα ἐν ἡμέραις πολλαῖς, Luk. II. 36, přeloženo původně заматерѣвъши въ дьнехъ мноѕѣхъ (Zogr., Ostr.) čili заматорѣвъши (Mar., Assem., Nik., Bol., zdejší tři srbská evang.). V evang. remešském čte se toto místo dvakrát, na str. 29 nacházíme též заматерѣвьши, avšak na str. 12. čteme: застарѣвьши сѧ a podobně i v ruském evang. Haličském z r. 1144.

Řecké πάντας τοὺς παῖδας, Mat. II. 16, přeloženo původně вьсѧ отрокы (Assem., Sav., Ostr., Deč., Nik., Bol., zdejší srbské evang. kod. 52), od čehož se čtení v srbském evang. zdejší dv. knih. č. 43: вса ѿтрочища nevelice odchyluje; v evang. remešském však čteme вьсѧ младеньцѧ (str. 14.) a tak i v ruském evang. Jurjevském z r. 1118—1128.

Mat. XII. 20 čteme v řeckém originále: καὶ λίνον τυφόμενον οὐ σβέσει. Slova ta nejstarší texty takto překládají: і пръта не вънемъша сѧ не оугаситъ Zogr., a téhož překladu užívá i Mar., Nik., Bol.; v Assem. čte se плата, v Sav. прьста: oboje potvrzuje původní пръта. V bulh. evangeliích Trnovském XIII. a Šafaříkově XV., a podobně ve všech třech srbských evangeliích zdejší dvorní knihovny nalézáme slovo льнъ. Tak patrně i v evang. remešském čísti dlužno (str. 16.): и льна вьньша místo вьньмша: oprava Łoša (виньша) ještě více se od správného čtení odchyluje, než

vydání Silvestrovo. S evang. remešským shoduje se také ruské evang. Haličské r. 1144.

Výraz *λῦσαι τὸν ἱμάντα* přeložen byl původně všude (Marc. I. 7, Luc. III. 16, Joh. I. 27) раздрѣшити ремене: Zogr., Marc., Assem., Sav. a skoro všechna ostatní evang. Také v evang. remešském na jednom místě (str. 22, Luc. III. 16) čteme ремене; avšak dříve (str. 20, Marc. I. 7) objevuje se slovo въвѧза. A totéž slovo nacházíme v obou ruských evang. Jurjevském z r. 1118—1128 a Mstislavově z XII. stol. Bulharské evang. Trnovské XIII. stol. má zase въстѫгы.

Řecké *πέραν* překládáno původně, dle potřeby, buď об онъ полъ (tak Mat. IV. 15 v evang. Assem., Sav., Nik., Deč. atd.) вneb на ономь полоу (evang. Zogr. na témže místě), buď съ оного полоу (Mat. IV. 25 v ev. Zogr., Assem., Sav., Deč., Nik. atd.). V evangeliu remešském na obou těchto místech nalézáme slovo страна: об оноу страноу, сь оноѣ страны, a čtení takové má své parallely ve většině staroruských evangelií: v Jurjevském, v Haličském atd., všude čteme съ оноѩ странъı.

Za řecké *θυσία* čteme obecně v evang. textech жрътва: Luc. II. 24 v evang. Zogr., Mar., Assem., Sav., Trnov., Nik. atd. Místo to v evang. remešském dvakráte se objevuje; na straně 10. stojí známé жрьтва, avšak na str. 28. čteme трѣба, jako v mnohých ruských evang.: Jurjevském, Haličském, Mstislavově atd. — Obětí tou bylo *ζεῦγος τρυγόνων ἢ δύο νοσσοὶ περιστερῶν*, дъва кагрълиничишта ли дъва пьтѣньца голѫбина, jakož v Zogr. a Mar. evang. čteme. Tytéž výrazy zachovaly se ve všech skoro evang. textech, až na кагрълиничиште, jež zaměněno kratším грълиничиште. V evang. remešském nacházíme odchylné čtení: na str. 11. čteme два грьличища ли дьва пьтеньца голоубина, tedy podle starého spůsobu, na str. 28. však грьлици. в҃. или два голоубичища. Poslední slovo, голѫбичища, objevuje se také v evang. Trnovském (bulh.) XIII. věku. — Oddíl tento čtení evangelského, Luc. 22—40, jenž se zde celý opakuje, jak již z obou předcházejících dokladů vysvítá, plynul patrně z rozdílných pramenů. Čtení na str. 10—11 co nejtěsněji přiléhá k textům starým, kdežto se nám na straně 28.—29. objevuje text, jenž nápadně s pozdějšími texty (ze století XIII.—XV.) se shoduje. Dokladů jest hojnost.

Mat. XI. 5 čteme v řecké předloze *καὶ πτωχοὶ εὐαγγελίζονται*. Původní překlad zněl: и ништии благовѣствоуѭтъ (Mar.,

Assem., Nik., Bol, tři evangelia srbská zdejší dv. knih.; v evang. Zogr. a Sav. slova ta vypadla). V evang. remešském (str. 31) však nacházíme: и оубозии благовѣстѧть; a totéž čtení má nejen bulh. evang. Trnovské XIII. stol.: оубозии благовѣстѧтъ, nýbrž také ruské evang. Jurjevské a jiná ruská evang.

Hospodář v Mat. XX. 2 smluvil s dělníky *ἐκ δηναρίου*, což původně přeloženo: по пѣнѧзоу, a tak se čte skoro ve všech jihoslov. textech: Mar., Assem., Zogr. b, Nik., Bon., Šaf., tři srbská evang. zdejší dvorní knih.; v evang. Trnovském nacházíme odchýlku по цѧтѣ. Evang. remešské má по сребрьникоу; a tak se čte i v knize Savině, v ruském evang. Jurjevském a v jiných ruských textech.

Poslední slovo cyrillské části evang. remešského (strana 32.) není úplně zachováno; máme před sebou jen písmena кь строи, není však ani nejmenší pochybnosti, že třeba čísti кь строителю *τῷ ἐπιτρόπῳ* Mat. XX. 8; původní překlad však zněl: кь приставъникоу своемоу, jak se čte v evang. Mar., Assem., Sav., Zogr. b, Trn., Šaf., Nik., Bol., v třech srbských zdejší dvorní knihovny XIII.—XIV. stol. Čtení evang. remešského nacházíme však v ruském evang. Jurjevském a v jiných ruských textech.

Krátkými těmito ukázkami kritický rozbor evang. textu remešského rozumí se daleko není ukončen; avšak tolik jimi na jisto postaveno jest, že evang. remešské náleží do skupiny takových staroruských evangelií, jako jest Jurjevské a jiná, která dosud jen částečně probrána jsou. Ev. Ostromirovo stojí, jak známo, co se týče redakce textové, stranou a přiléhá těsněji k nejstarším textům jihoslovanským.

Pozoruhodná a zajímavá okolnost jest ta, že evang. remešské nezná na 30. ledna upomínky: обрѣтение чьстьныихъ мощии свѧтааго климента папежа римска, která obsažena jest v evang. Assemanově a Ostromirově; a že také nezná na 14. února památky стаато отьца нашего курїла философа, jež opět ve jmenovaných dvou evang., Assem. a Ostr., se světí. I v tom shoduje se evang. remešské s oněmi ruskými evang., o nichž výše řeč byla, jako s Mstislavovým (Srov. Izvêstija imper. akad. nauk, X., 1861—63, str. 125—126), kdež se také ani o papeži Klimentu ani o „Cyrillu filosofu“ žádné zmínky nečiní.

Konečně jest pro charakteristiku písaře cyrillské části evang. remešského důležito, vytknouti, že osvědčil při tom velikou nedba-

lost aneb neschopnost: pokléskû písařských jest zde veliké množství: str. 2. очищ|ащаите místo очищаите; str. 3. и ни ѥдино пользѣ обрѣтьши místo ѥдиноѧ; прикосно сѧ místo прикосноу сѧ, jak hned následuje; ѝсточь крьве místo источьникь; str. 11. прѣлицьмь místo прѣдъ; str. 12. зна|ние místo знамение; str. 14. и жп místo и бѣжи, но|нощьѫ místo нощьѫ; str. 29. вьдови místo вьдова, ѿ крьвс místo ѿ црькьве, гла|шемь m. о немь, избанпѧ místo избавлениѧ, о|чѧ místo отрочѧ atd. Na str. 14. vynechána druhá polovice verše 20. a celý 21. verš, protože se opakují slova землоу излевоу.

Skratky:

Assem. = Assemanovo izbornô evangjelje. Na světlo dao Dr. Ivan Črnčić. V Rimu 1878.

Bol. = Hvalov rukopis, nacházející se v Bologni, popsán od Gj. Daničiće v Starinách III. (1871).

Deč. viz Mar.

Evang. ruská: archim. Amphilochij, Древле-славяно-греко-русскій евангельскій юрьевскій и галичскій словарь.

Mar. = Quattuor evangeliorum versionis palaeoslovenicae codex Marianus glagoliticus, edidit V. Jagić. Berolini 1883. Začátek Matouše (I—V. 23), jenž v Mar. se nezachoval, doplněn z ev. Dečanského, rkp. bulharského z XIII. stol.

Nik. = Nikoljsko jevangjelje. Na svijet dao Gj. Daničić. U Biogradu, 1864.

Sav. = Savina Kniga, vyd. od I. I. Sreznevského v jeho Древніе славянскіе памятники юсоваго письма. СПетербургъ 1868, str. 1—154. Opravy podal V. Jagić, Archiv f. slav. Philologie V. (1881), 580—612.

Šaf. = Bugarsko četverojevangjelje u biblioteci česk og muzeja u Pragu. Priobćio dr. Gj. Polívka. Starine XIX. (1887). Codex pochází z pozůstalosti Šafaříka a klade se do XV. věku.

Trn. = Trnovsko tetrajevangjelije XIII. vieka. Priobćio Matija Valjavec. Starine XX. (1888), 157—241 a XXI. (1889), 1—68. Srov. V. Oblak, Archiv f. slav. Phil. XIII. (1890), 241—248.

Zogr. = Quattuor evangeliorum codex Zographensis, edidit V. Jagić. Berolini 1879.

Ve Vídni dne 3. června 1891.

Archivní rozhled.

Pořádá Dr. František Kameníček.

(Pokračování.)

Z kopiáře sněmů moravských (1579-1601).

1590. Stavové opavští žádali na stavech moravských výpisy ze svobod zemských na vysazování mýt, poněvadž s dosavadním spůsobem nebyli spokojeni. Stavové moravští odpověděli, že nemají nyní k tomu času, ale že připomínají, „že od starodávna vždycky stavové v tomto markrabství té svobody jsou užívali a při sněmích obecných spoluobyvatelům svým jsou netoliko mejta v nově za slušnými příčinami pouštívali, i některých také polepšovali, v čemž jest se jim nikdá od vrchností žádná překážka nedála“.

Téhož roku urovnávala veliká komise ze stavů moravských a uherských rozepře jednotlivých vrchností na hranicích moravských a uherských.

1591. Opat kláštera Hradištského upadl marnotratným životem svým do velikých dluhův a nemohl platiti. Věřitelé stěžovali si v té příčině u císaře. Rudolf II. poslal dlouhý seznam stížností a dluhův opatových stavům moravským, aby ve sporu tom rozhodli. Stavové zcela správně odpověděli, že na Moravě jest pravidlem, když dlužník nemůže platiti, že platí „jistec“.

1592. Broumovští si stěžovali při Svatokunhutském soudu zemském v Brně, že jsou od úředníků nepřítomné paní Johanky z Lippé biti, vězněni, sužováni a k nepovinné robotě přinucováni; že jim úředníci berou pole, luka i dobytek beze vší příčiny a náhrady. — Stavové při soudu shromáždění zakázali všechno přísně i nařídili, aby hned podobná příkoří přestala a vše neprávem odňaté aby lidu poddanému bylo navráceno. Příště že se nic podobného státi nesmí, sice by se nejdůrazněji zakročilo.

— Úřad podkomořský na Moravě byl velmi obtížný. Pan Mikuláš z Hrádku, moravský podkomoří, podal stavům moravským několikrát, ale vždy bez úspěchu, zprávu o přetížení svém, tvrdě, že toho úřadu sám zastávati nedovede. Poněvadž se v té příčině nic nestalo, vzdal se r. 1592 podkomořství. — Teprve potom došlo k nápravě. Stavové moravští navrhli císaři, jak by nejsnáze bylo lze odpomoci přetížení v úřadu podkomořském: Předně podkomoří prý vybírá všecky císařské důchody na Moravě i různé válečné

pomoci od sněmů zemských povolené, jež vydává a účtuje. Úkol tento mohl by býti přenesen na zvláštního úředníka „rentmistra“ ze stavu rytířského nebo městského „zachovalého, v zemi usedlého, na statku majícího, který by česky i německy uměl a počtům rozuměl“. Řádné dávky císařské mohl by spravovati podkomoří, mimořádné rentmistr, jemuž by připadlo jmenovitě jednání s císařskými věřiteli. Tím prý by podkomořímu značně bylo uleveno. — Za druhé: Hned za dob Ferdinanda I. bylo na sněmu ustanoveno, že města královská a duchovenstvo ku komoře královské náležející nemá býti souzeno před zemským soudem, nýbrž před soudem pana podkomořího. Také tím úřad onen jest přetížen, poněvadž takové soudy zabírají mnoho času. — Stavové moravští tedy navrhli, aby rozepře královských měst, „která stavů užívají“, a rozepře komorních statků příslušely opět ku právu zemskému, čili aby z ustanovení učiněného za krále Ferdinanda I. sešlo a starý obyčej aby opět byl zaveden, což prý bude jen ku prospěchu věci; neboť mnozí měšťané měst královských nebyli často spokojeni s rozsudky soudu podkomořského a stěžovali si buď přímo u panovníka, neb u nejvyšších úředníků zemských. „Tím způsobovali nejen pohoršení, nýbrž i zlehčení úřadu a soudu.“ Stavové moravští žádají, aby příkladně trestáni byli takoví měšťané, kteří neprávem a bez potřeby si stěžují. — Konečně stavové uvádějí, že podkomoří obnovuje úřady v královských městech; v městech pak, „která stavu neužívají“, (Jičín, Šumberk, Kyjov a j.) že má dozor na obecní účty, které pro nedostatek času vždy jen v několika letech jednou revidovati může. Z toho prý vznikají nepořádky a nesprávnosti v obecním hospodářství, jako právě tenkráte v Šumberce, kde podkomoří šest let nebyl a účtů nerevidoval. — Stavové tedy navrhli, aby jako v Čechách, tak i na Moravě podkomořímu přidělena byla domácí osoba, znalá české i německé řeči a práv země povědomá, která by to vše konala a podkomořího snad i v jiných pracích zastávala. (Ustanoveno v sobotu před sv. Václavem r. 1592.)

— 1593. Paní Kateřina Berková z Hradce v rozepři s panem Adamem z Hradce, nejvyšším kancléřem království Českého (pře ta vedena byla u komorního soudu v Čechách) stěžovala si u císaře, že stavové moravští a jejich poddaní nechtějí jí státi svědomím tam, kde by si ona přála. Císař poslal stížnost moravským stavům. Odpověděli, že paní Berková nesprávně se domáhala svědomí (svědectví), — že měla si stěžovati k soudu zemskému, jak na Moravě

jest právem i obyčejem, nikoli k císaři; proto stavové moravští stížnost odmítli a oznámili, že za těch okolností svědomí nedají. (Usnesení sn. v pondělí po neděli smrtelné 1593.) —

— Na témže sněmu stavové moravští žádali, aby pan Hynek starší Bruntálský z Vrbna, zemský hejtman moravský, pro churavost úřadu toho zbaven byl, jak sám si toho přál. Také ani dle práva, ani dle zvyklostí země moravské úřadu toho nedržel, poněvadž statky své, které na Moravě měl, odevzdal synům svým a tedy ani na Moravě nebyl usedlým, nýbrž bydlel v Opavsku na hradě Bruntále. Tato jeho nepřítomnost v zemi byla na obtíž obyvatelům, kteří u zemského hejtmana čehokoliv vyhledávali.

— Při soudu Svatokunhutském v Brně dostalo se stavům moravským prvních smutných zpráv od arciknížete Matyáše o hnutí tureckém. Na Moravě nastal strach. Císař Rudolf II. byl požádán, aby Moravu chránil a Čechy i Slezáky k obraně země této vybídnul, vždyť byla Morava nebezpečí nejbližší. Také bylo žádáno, aby zemský hejtman na Moravě měl právo svolávati zemské sjezdy za příčinou obrany země kde by chtěl a kdy by chtěl beze svolení císařského; stavové však slibovali, že na sjezdech těch nebude o ničem jiném jednáno, než o obraně země a usnesení že bude ihned císaři oznámeno. Zbrojeno bylo na všech stranách a vojska posílána na hranice.

1594. Vladyka pan Cyprián Karel Bělecký z Tišňova poslán byl na hranice zemské do Uher, aby platil žold válečnému lidu. Při tom dostal následující instrukci: 1. „Penězi zemskými . . . . aby nehandloval, jich nepůjčoval a nikam jinam jich neobracel, než na zaplacení téhož lidu, kdež mu bude oznámeno.“ 2. Když peníze do království Uherského poveze, „na cestě tam i domů jedouce, bezpotřebně aby se nemeškal, než což nejspíše jemu možné bude, se fedroval.“ 3. „Peníze na jakej minci tam přiveze, ty aby tam vydával, po čem tam v těch místech platí a nejináče, a co tak nádavku nadbíhati bude a vejše tam jde, z toho, což se tak sběhne, počet aby nám učinil.“ 4. „Při placení a mustrování lidu válečného na každý pevnosti spolu s pány komisaři a musterherry od J. M. Cís. k tomu nařízenými aby bejval, a nám, jak se a kde to placení konati a říditi bude, též což na které pevnosti lidu válečného se chová, a co na něj na kterej pevnosti vydáno, jakž domů přijede, oznámil a zprávu dal, tak abychom my, majíce o tom jistou zprávu, nacházeli-li by se při takovém placení jací škodliví

neřádové, o těch J. M. Cís. také poddaně oznamovati a za časné jich přetržení a v lepší řád uvedení prositi mohli.“ (V Olomouci ve středu po Třech králích.)

— K císaři vysláno bylo poselství sestávající z Karla ze Žerotína na Náměšti a z vladyky pana Václava Morkovského ze Zástřizlí a na Boskovicích. Měli žádati jménem stavů moravských, aby nemuseli vypraviti do pole 700 jízdných a 500 pěších, poněvadž nemají prostředků; také prý cizí vojska potáhnou Moravou, a tu jest potřebí ochrany země, poněvadž každý loupí i plení a málo kdo cizího majetku brání. Kdyby však přece ono vojsko z Moravy mělo vypraveno býti, tedy pouze na náklad kontribuce, která císaři byla povolena. Konečně žádali, aby přehlídky vojsk, jmenovitě cizích, na Moravu pokládány nebyly, nýbrž aby mimo zemi Moravskou se děly, „a z těch aby lid zmustrovaný pokojně pospolu skrze tuto zemi veden byl, tak aby nám a poddaným našim již prve dosti znuzeným, žádné škody se nečinily a nedály“. Když by se na Moravě vše vyplenilo, nemohl by se pak odtud vyvážeti „profiant“ do Uher k vojsku.

— Toho roku bylo potřebí doplniti soud zemský, poněvadž někteří jeho členové zemřeli, jiní churavěli; byla tedy obava, sejde li se vůbec příští zemský soud. Stavové moravští císaře žádali, aby jim dovolil jmenovati členy, že to budou takoví mužové, s kterými císař bude moci býti spokojen. —

— Ze sjezdu v Brně (není v Památkách sněmovních) v pondělí po sv. Anně 1594 Moravané žádali Slezany o pomoc proti Turkům a ukazovali na rok 1587, kdy z Moravy poslána byla pomoc Slezákům. Podobně žádali o přispění stavy obou Lužic přípisem k Janu Jetřichovi staršímu ze Žerotína na Heřmanově městci a Černíkovicích, landfojtu Lužice Horní a k Jaroslavovi Libštejnskému z Kolovrat a na Petršperce, landfojtu Lužice Dolní. Také Čechy volali ku pomoci. Na témž sjezdu obnoveny byly přísné rozkazy ve příčině zvonění klekání a poledne. Do Uher, kdež posud bylo z Moravy jen 300 jezdcův, ustanoveno poslati ještě 500 německých rejtharův a 200 arkibuzírův. Za tou příčinou rozhlášen byl „mustrunk“ u Hodonína, odkudž ihned se mělo táhnouti do tábora arciknížete Matyáše. Kdyby však nepřítel blížil se k Moravě, bylo ustanoveno, že všechno vojsko moravské vrátí se domů, aby hájilo vlast. Na vydržování toho vojska byla vypsána daň, že každý obyvatel z poddaného zaplatiti má při sv. Kunhutě 7 $^1/_2$ groše. Ná-

sledkem nebezpečí se strany Tatarů, kteří na několika místech pokusili se vpadnouti na Moravu, měl nejvyšší hejtman vojsk osobně vypraviti se na hranici a tam se postarati s vrchnostmi a s pány pomezních hradův o obranu země. Každý 30tý poddaný měl býti ozbrojen; také bylo možno místo jednoho vojáka měsíčně platiti 5 kop grošů. Kdyby nejvyšší hejtman musel od vojska, měl za sebe jmenovati dva „lajtnanty“, jednoho z pánů, druhého z rytířů. Města královská měla dodati děla, prachy, koule a jiné potřeby. Část najatého vojska, totiž němečtí knechti, než posláni byli do Uher, rozložili se po ulicích okolo Brna a v předměstích. Obyvatelstvo bylo žádáno, aby jim poskytovalo potraviny, jmenovitě na „Neustiftu“, který náležel panu Janu Šemberovi Černohorskému z Boskovic. Také biskup Olomoucký Stanislav Pavlovský vypravil na své útraty 150 arkibuzírů na koních na 3 měsíce pod hejtmanem Rudolfem Kinským z Kynic. Přehlídka jich ustanovena byla na 15. května 1595 v Kyjově. Za každého arkibuzíra koncem měsíce biskup vyplácel 13 $^1/_2$ zl. (1 zl. po 60 kr.). — Vojsko biskupské mělo svůj podrobný vojenský řád. —

1595. Stavové moravští urovnávali rozepři se stavy slezskými o panství Oderské a o Fulnek, tak jako r. 1593 měli rozepři o Místek a panství jeho mezi Moravou a Těšínskem. Knížata Slezská tenkráte nechtěla z panství propustiti Místek, ačkoliv byl již delší dobu v rukou biskupův Olomouckých, kteří ho koupili; nyní r. 1595 nechtěla se opět zříci Oder a Fulneka. — (Příště dále.)

Umělecké a vědecké zprávy.

Zaniklá farní osada Tupanov. Hodinu cesty od Moravského Krumlova blízko silnice u vsi Rybníků bělá se na malém návrší v polích osamělá kaple uprostřed hřbitova. Řeka Rokytná plynouc sem pěkným úvalem, pod návrším zatáčí svůj tok severovýchodně k Ivančicům do Jihlavky. Poloha a starobylý vzhled kaple poutá cestovatele velmi. I sejdeme od silnice k ní a stojíme na místě památném, ale opuštěném a poškozeném. Bývalať zde někdy farní vesnice Tupanov jinak Topanov s románským kostelem. Teď kolem hřbitova vidíme jen pole, na rovince před ním širokou, trávnou cestu, pahrbky a kamení, na polích podél cesty právě na jaře zoraných šedé pruhy mezi tmavějšími záhony — stopy

to zaniklé osady. Kudy ke hřbitovu jdeme, bývala náves. Celá osada zanikla v 30leté válce, domy spustly, zarostly a zůstaly po nich jen ony šedé pruhy na polích u cesty, pahrbky a kamení, kde zdi někdy stávaly. Lid nám vypravuje, že prý tu leželo veliké město od hřbitova až k „Vinohradům“, k návrší to na straně severní; ale staré paměti*) jmenují Tupanov vesnicí, jež měla s přifařenou sem obcí, s Rybníky, $12^1/_2$ lánu polí a na těchto „Vinohradech“ $62^2/_8$ měr vinic; podle jiné zprávy r. 1656 sama $481^2/_8$ měr polí I. a II. třídy a 48 m. vinic. Když v oné válce spustla, byly role mezi osedlé v Rybníkách rozděleny a zůstaly od té doby k této obci přiděleny. Někteří dostali tu zahrady „pod Vinohradem“ po $1—1^5/_8$ míry a polí $1^1/_2—6^1/_2$ míry „na Tupanově, nad břehama, u velkého mostu, u mostka, na Zadní, na Malý, pod Vinohrady, na Špilberku, v Hlinkách a v Přínosu, na pastýřova louka, do kopca, Padělek, Dlouhá, Malá“ (pole) a vinice „na Tupanovských Vinohradech dolních, prostředních a horních“.

Kostelu Tupanovskému patřily r. 1672 u nedaleké obce Žbánic 20 osmin rolí**) a má ještě jmění přes 500 zl. stř. a 4 jitra 946☐ polí.

Lidská obydlí pak časem zanikla, na místě jich roste tráva, a pluh zorává zemi, kde bývaly domy, dvory, zahrady a vinice. Nezůstal, jak vidíme, ani kámen na kameni. Ale stánek Boží přečkal hrozné doby válečné až — po naši dobu. Býval farním, zasvěcen sv. Markétě, stál na jižní straně dědiny uprostřed hřbitova, zdí ohrazeného. Býval někdy prostranný, sestávaje z románské apsidy a lodi nepochybně z XII. století. Měl mimo stavitelské ještě některé vzácné památky: pěkné na dřevě malované obrazy korunování Panny Marie, někdy střední kus skládacího oltáře, sv. apoštolů Petra, Pavla, Jana a Bartoloměje, staré zvony na věži a j.***)

U něho na hřbitově pochovávají osadníky z Rybníků podnes. A tato obec má ve staré pečeti jako znak vyobrazení patronky kostela Tupanovského, sv. Markéty s písmeny S. M.†)

---

*) Landes-Cataster von Mähren v museu Františkově rkp. č. 11 a v zemské registratuře č. 134, popisy úřední panství Krumlovského z roku 1672 a 1749.

**) Rustikal-Fassion, panství Višňovské č. 260 f. 17 v zem. reg.

***) Vyobrazení jeho a stručný popis podal K. V. Zap v Památkách archaeologických a místopisných r. 1859 na str. 227, a r. 1865 kustos M. Trapp v „Notizenblattu“ historicko-statistické sekce hospodářské společnosti moravsko-slezské v Brně, str. 100 a násl.

†) Pečeť v knize „Rustical-Fassion“ r. 1749 v zem. registratuře.

Avšak osadníci nechali kostel, u něhož odpočívají praotcové jejich, časem hynouti a nejen že na něm aspoň nejnutnější opravy neudělali, ačkoliv má kostel své vlastní jmění, nýbrž — Bohu žel! — za naší doby i sami ho zkazili. Chtěli si postaviti v Rybníkách nový kostelík a nešetrně sáhli na starou vzácnou památku: zbořili chrámovou loď a věž, časem a netečností příslušných lidí sešlé, a stavivo odvezli do své obce na staveniště. Zde nechali státi jenom asi polovici starého kostela s presbyteriem a přistavěli k ní zeď a malou síňku, dvéře jako do obyčejného domu a nad kaplí vížku. Nyní jest zbytek bývalého farního kostela kaplí jen 16 kroků zdélí (apsis 7, loď 9) a 12 kroků zšíří, apsis 22 kroků v objemu. Na východní straně zachováno jest původní románské okno, jiná jsou změněna a tím pokažena. Památné obrazy a jiné bohoslužebné věci jsou odtud v novém kostelíku Rybnickém. Korunování Panny Marie dostalo se pak klášteru Rejhradskému. U vchodu na hřbitov postaven roku 1870 velký dřevěný kříž s plechovým obrazem Ukřižovaného. Odcházejíce dále, litujeme zaniklé osady, která měla lepší polohu nežli mnoho jiných obcí a drahocenné památky, jež utrpěly nejvíce za nynějšího věku. — *Slavík.*

Kostel sv. Martina v Rosicích. Z chrámů Páně na venkově byl v poslední době také farní kostel v Rosicích na starém hřbitově, jedna ze starších památek našich křížových, nově opraven. Uvnitř byl dekorativně malován a též obrazy na skle ozdoben. Malování jest na vítězném oblouku a některých místech pestré, v oknech presbyteria hezká figurální malba na skle: v levém Panna Maria s Ježíškem a nápis: „Maria, královno sv. růžence, pros za nás!“ v pravém sv. Josef a nápis: „Sv. Josefe, budiž ochrancem všech pracujících!“ a mezi nimi za hlavním oltářem nejsv. Trojice. V kapli na severní straně v malém okně dán obraz sv. Floriana a naproti obraz sv. Antonína. Malby na skle pocházejí od malíře B. Škardy v Brně.

Uznání hodna jest taková obětavá péče o církevní památky a chvalitebno, když obnovy dějí se přiměřeně ke slohu původnímu.

Kniha pana Jiřího Sedlnického z Choltic (Codex Sedlnickianus) zachována v museu Františkově v Brně, rkp. č. 327, fol., 370 listů, v původní vazbě, má na první desce uvnitř napsán letopočet 1589 a podpis: „George Sedlnicky der Aeltere Herr von

Choltic Hofrychter. Tyto knihy jsou napsané od Jakuba písaře z Moravské Třebové léta 1594, kterýž tehdáž u mne sloužil." Jest to opis knihy Drnovské a tedy jedna z nejstarších památek právnických na Moravě. Původ její věrně poznamenán jest na 1. listě takto: „Tyto knihy jsou sepsané pro správu, jak se spraviti máš při kterém právě v markrabství Moravském a o některých zřízeních landfrydu, i mnohých potřebných půhonech a nálezích, aby věděl, kde na který se volati, když by toho potřeba byla, k výstraze tvého dobrého neb škodného a na zad v registříku po počtu listů najdeš, čeho hledati chceš, což tam vepsáno jest. — A ne aby toto práva Moravské země byla; nejsou; neb v tomto markrabství psanými právy se nespravují při soudu zemském jako v jiných zemích, než podle žaloby a odporu a důvodu z hlav na své přísahy rozsudek i nálezy činiti ráčí. Než proto kdož starý nález čísti káže ku pomoci své při a že se jest prvě o takovou věc stal, tehdy dobře jest, pro paměť pánům soudcím a řídko od toho padne, lečby se tato pře s onou v něčem dělila, a sice jest o jiných právích psáno, což se mnoho tak držeti má. A to vše po správě najdeš a vyrozumíš tomu.

Co se pak půhonův a na ně nálezův dotýče, kteréž v těchto knihách skrze Stibora z Drnovic sepsány a sem do tyto knihy z knih jeho vypsány jsou, věz, že nejsou z knih půhonných všeci vypsány, než podle paměti jeho Stibora; ale však proto jest vše k tomu rozumu, a protož jestli se komu zdá, dej sobě tam čísti neb vypsati, tím se spravíš, že v ten rozum vše jest, ač ozdobnějšími slovy a širšími, než jest tuto od něho sepsáno k témuž rozumu. Také při vedení nepíše se v půhonných knihách, ale jim tuto sepsáno jest, jak se která vedla, pro lepší správu a dokonalejšího vyrozumění."

Začíná připisem landfrydu z r. 1516. listem přiznávacím k němu, pokračuje o srovnání mezi pány rytířstvem a městy o vklady, o poručení statku duchovním lidem atd. a končí o zřízeních panských rozličných, o dobré vůli, o výstraze, o ženách, o prodeji statku, o kvitancích, o gleitu k odpovídání ku právu a o půhonech a nálezích rozličných.

Některé části všeobecné jsou stejné, jako v knize Tovačovské vydané od zem. archiváře p. V. Brandla r. 1868; na př. f 7 list přiznávací k landfrydu = Tov. kap. 4, f. 9 odpovědi nepřátelské = T. 209, f. 16 o zachování hejtmana po smrti krále a pána

země = Tov. 1, začátek doslovně, f. 16 o dědicích po pánu země zůstalých, o rozdílu mezi pánem země dědičným a nově zvoleným = T. 5—7, f. 21 přísaha královská = T. 9, f. 32 o sedání panském v soudě = T. 54, f. 45 o sedlácích a řemeslnících ve vsech = 194 atd. Literárně památným jest tento rukopis i tím, že sloužil jakožto základ k vydání knihy Drnovské, jež pořídil také r. 1868 pan archivář Brandl, opatřiv ji důkladným úvodem „Počátky hištorie práva zemského" str. XI—LXXXVI, kritickými a věcnými poznámkami a věnoval ji Fr. Sušilovi a Mat. Procházkovi, „učiteli svému na důkaz vděčné úcty". Různé zprávy uspořádal pan vydavatel, jak obsahem k sobě náležejí. V knize Sedlnické jsou pak rozličné zápisy důležity nejen pro dějiny právnictví a soudnictví, nýbrž i k rodopisu i topografii, k poměru lidu poddaného, nejvíce z 1. polovice XVI. století. Na konci učinil písař Jakub „rejstřík" podle věcí, na posledních 18 stranách seznam četných „půhonů a nálezů rozličných". Podobným pramenem jest také rukopis č. 301. „Kniha pana Smila Osovského z Doubravice". *Slavík.*

Literatura.

Listy z českých dějin kulturních. Sepsal Dr. Čeněk Zíbrt. — V Praze 1891. Nákladem Jos. R. Vilímka.

Dějiny kroje v zemích českých až po války husitské. Sepsal Dr. Čeněk Zíbrt. Svazek I. (Doba nejstarší až do polovice stol. XIII.) Se 63 obrázky. — V Praze 1891. Nákladem F. Šimáčka. Cena 1 zl. 30 kr.

Zaznamenáváme dvě knihy obsahu příbuzného; první jest snůškou statí, jakými se lze propracovati k dílům obsáhlejším, k nimž na př. patří druhý spis téhož spisovatele. Dr. Zíbrt sbírá jednotlivé obrázky z minulosti českého národa a sestavuje z nich skupiny za tím vyšším účelem, aby nám znázornil dosud málo známé projevy vzdělanosti našich předků a tak se dopracoval s jinými badateli úplných dějin vzdělanosti českého národa. Čím rychleji nás unáší proud osvěty v před a zaplavuje nás novými poznatky, tím více snažíme se pojistiti si podklad pod sebou a oporu za sebou. Hledíme si ve všem udržeti historickou souvislost; po počátcích a rozvoji každého kulturního úkazu tak bádáme, jako si osvojujeme nejnovější jeho pokrok. Usiluje-li tedy český národ ve

vzdělanosti s ostatní Evropou stejným krokem vpřed postupovati, rovněž tak nutným a potěšitelným úkazem jest, že si hledí udržeti souvislost s obsahem i rozsahem dávné své minulosti. Jako nám znalost dějin politických prospěla, tak nám vzejde prospěch všestranný ze znalosti dějin kulturních, na nichž se utěšeně různými a pravými směry pracuje.

Dosud byly bohatým pramenem pro dějiny české vzdělanosti zejména politické dějiny, archaeologie a dějiny literatury; v nejnovější době význačnou látku přináší studium lidu, folkloristika v nejširším slova smyslu. Studuje se lid jak dnešní tak minulý; vše, čím se projevoval a projevuje, sbírá se, oceňuje a dle toho duševní jeho vyspělost posuzuje. K bedlivým a osvědčeným pracovníkům tohoto směru náleží vedle jiných i Dr. Č. Zíbrt. Mimo spisy svrchu uvedené vydal již tyto příspěvky k českým kulturním dějinám: Dějiny hry šachové v Čechách od doby nejstarší až po náš věk, Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy prostonárodní, Myslivecké pověry a čáry za starých časů v Čechách, Z her a zábav staročeských, Poctivé mravy a společenské řády při jídle a pití po rozumu starých Čechův.

Spisy tyto budou někomu toliko kratochvilnou četbou, jinému zvláště odborníku pomůckou vědeckou pro historický rozvoj jeho odboru; ale mimo tyto ještě více váží tím, že jsou to podstatné příspěvky k dějinám české vzdělanosti.

Listy z českých dějin kulturních v 1. čl. O líčení a šlechtění tváří u starých Čechů poučují nás, jak neodolatelný vliv kultury západoevropské zanášel do Čech zejména od druhé polovice století XIII. též všecky rozmanité výstřelky své, s dvorními řády a nádherným krojem i krášlení a líčení tváří.

V 2. čl. Přežitky starodávných obětních obřadů probírá obyčeje: stínání kohouta, kačera a beránka, shazování kozla a trhání hlavy husím.

Jak si naši předkové vykládali barvy, o tom zevrubně pojednáno ve čl. Symbolika barev u starých Čechů. Zajímavo jest, stopovati, jak předkové vystihli psychologický účin barev a jak si libovali v symbolickém jich výkladu.

S touto zálibou v barvách srovnává se i malebný kroj středověký. V dalším článku pokouší se spisovatel objasniti bajeslovný význam české pověsti o Meluzině; stopuje tuto pověsť od

jejího prvopočátku, rozpráví o literatuře a tradici o Meluzině v podání evropském vůbec.

O přežitcích z dávných dob druhdy všeobecně rozšířených jednají další tři články: Svatba únosem, o potupném zastaveníčku před svatbou a Truňk sv. Jana o svatbě.

Jak historické zjevy dají podnět k pověstem, jež pak se kronikáři, básníky a malíři rychle mění doma i v cizině, toho dokladem jest pověsť o Žižkově kůži. Od nejstarší zprávy u Aenenáše Sylvia stopuje ji spisovatel až k pruskému králi Bedřichu II. a Voltairovi, již se veršem baví o bubnu potaženém Žižkovou koží, a končí Tomkovým rozsudkem té „nevkusné povídačky".

Konečně zachycuje spisovatel obrázek, vyznačující jak již středověkou, tak i naši kulturu, ve čl. Tabák v zemích českých.

Již obsah spisu ukazuje na hojnost a odlehlost praménků, jež přinášeti mají látku příštích učebných dějin české vzdělanosti. Spisovatel všímá si bájí, pověstí, zvyků, obyčejů a mravů, pověr a obřadů, slavností domácích vedle evropských i světových. Tuto látku shledával daleko roztroušenou po starých kronikách, listinách, mravokárných spisech, písních a básních, divadelních hrách, herbářích, památkách výtvarných, po literatuře domácí i cizí, zvláště odborné. Sobě nahromadil látky potřebné, u čtenáře pak budí široký zájem nejen pro spis vydaný, ale i pro prameny jeho; odborníku urovnal cestu a dal vhodné pokyny.

Jako sběratelská činnost spisovatelova zvláštní pochvaly zasluhuje methoda i kritika, s jakou látku propracoval. Nejsou to snůšky sebraných zpráv, ale vždy pragmatická a kritická historie toho a onoho podání. Stopuje látku svou od šeré dávnověkosti jejím rozvojem do zániku, neomezuje se pouze na České země neb Slovanstvo, ale ohlíží se po všech zemích evropských pátraje po souvislosti a vzájemném vlivu, aby poznal, co jest domácího, co cizího, co původního, co přeměněného, co starodávného, mythického a co křesťanského, co nového.

Opatrně a střízlivě látku srovnává a úsudek pronáší nepouštěje se v oblíbené kdysi výklady mythologické, k nimž starodávné zvyky badatele sváděly, tak že popouštějíce uzdu obrazivosti, vynášeli bůh ví jaké bájeslovné domysly aneb za domácí vyhlašovali, co jest majetkem evropským, ne-li všelidským. Poučným příkladem jest na př. rozprava o Meluzině.

Dal-li nám spisovatel v prvém spise nahlédnouti na jednotlivé, osamocené obrázky české vzdělanosti, zavádí nás v prvním svazku spisu *Dějiny kroje v zemích českých až po války husitské* v souvislou retrospektivní výstavu, abychom si prohledli kroj svých předků od doby nejstarší až do polovice století XIII. Dalo se očekávati, že v době, kdy se jak v Čechách, tak i zvláště na Moravě a Slovensku rázovitost lidového kroje všeobecně vychvaluje, kroj se sbírá, studuje a nápodobí, najdou se pracovníci, již nám přichystají dějiny kroje vůbec a jimi upravují jeden z nezbytných kamenů pro budovu všeobecných dějin kulturních. Jestiť kroj podstatným příspěvkem k těmto dějinám; neboť v něm se výrazně značí mrav i vkus doby, povaha lidu i času, svéráznost i vliv cizoty, houževnatost i snaha po novotách, strnulost i porozumění darům pokroku.

Spis p. Zíbrtův zasluhuje pak chvály a hmotné podpory i v jiné příčině. Sami jsme si prohlédli v Brněnském průmyslovém museu podobná cizí díla, abychom s nimi srovnali toto domácí.

Co do obsahu vyčerpává spisovatel látku venkoncem, ničeho podstatného neopomíjeje; než se dal do svého díla, důkladně prohlédl si odbornou evropskou literaturu a sdílí se o ní se čtenářem v seznamu pramenů, jež v čele spisu souborně i po každé stati odborně připomíná. Tento seznam sám jest prací velkého dosahu, zvláště pokud prameny ze slovenské a české literatury v jedno sesbíral.

V čelo spisu věnoval Dr. Zíbrt pramenům svým objemný článek O posavadní literatuře dějin kroje, cizí i domácí. Vlastní látku o kroji rozděluje ve knihy a takto postupuje:

Pojednávaje o kroji v pravěku, v době předhistorické utíká se jednak ke zprávám archaeologickým, jež mu však aspoň v kroji skoro ničeho, co by bylo jisto a holou pravdou, nepodávají; jednak čerpá ze svědectví linguistické palaeontologie, jež se už výborně v dějinách vzdělanosti osvědčila jako hlasatelka o nejstarších dobách. Po této všeobecné části počíná zevrubně rozprávěti o kroji mužském od úpravy vlasů, prádla a šatu, pokrývky hlavy až k pásům a sponkám. Pak taktéž souborně popisuje kroj ženský od úpravy hlavy, jednotlivých částí oděvu až k rozmanitým ozdobám. Další stať jest věnována odění válečnému, a sice literatuře dějin zbroje, pak jednotlivým částem brně, jak zní dobré české slovo místo brnění. Knihu svou uzavírá Dr. Zíbrt popisem roucha knížat a králů českých.

Projíti jednotlivostmi bude poutavou a vděčnou prací čtenářovou. Chceme ještě dodati jen, že vědecký ráz i methoda, jíž jest znamenati v menších pracích Zíbrtových, v tomto spise se plně projevuje a k velkému zisku obsahu knihy i dějin kulturních se osvědčí. Co do látky sebrána jest z památek věrohodných a z dokladů spolehlivých. Mince, pečeti, miniatury a všeliké staré malby, všeho druhu dochované starožitnosti, v museích uložené, jsou spisovateli vítanějšími než domysly a idealné kresby. Subjektivných přídavků nemiluje; jen podle věcí samých a jejich současných poměrů soudí, jedny druhými opatrně a přísně osvětluje a vespolek srovnávaje. Nemá pak stanoviska omezeného; poněvadž rozvoj jednoho národa nebývá osamocen, nýbrž pozměňuje se sousedstvím, právem dějiny kroje českého posuzuje se zřetelem k dějinám kroje všeslovanského, zvláště ruského a polského, i k dějinám jednak západní Evropy, jednak východní, byzantinské říše.

K větší názornosti objasňují popisy kroje četně vložené obrázky, jež věrně a výrazně dle zachovalých maleb obkreslil V. Král. Cennou tuto knihu odkládáme s potěšením, že se první pokus napsati dějiny českého kroje tak vydařil, a dychtivě čekáme dalších svazků a celého díla, jehož druhá část bude spracována Drem. Zig. Wintrem, osvědčeným badatelem na tomto novém poli české vědy.

Tom. Šilený.

Časopis Musea království Českého. Ročník LXIV. Redaktor Jos. Emler. V Praze 1890.

Nejstarší náš vědecký časopis dospěl minulým rokem 64. ročníku za redakce Emlerovy. Ročníkem tím přestává Emler redigovati sborník náš nejzasloužilejší, který řídil od r. 1870.

V ročníku tomto jednatel Musejní podává obsažnou zprávu o Musejní společnosti a Matici České za rok 1889. Ant. Truhlář pojednává o některých knihách prostonárodní četby české ze století XVI., o Životě Ezopově dle exempláře vydaného v Olomouci r. 1613 a chovaného v knížecí bibliothece v Roudnici, kde také jsou Kratochvilná rozmlouvání krále Šalomouna s Markoltem z r. 1608, kteráž rozmlouvání podobají se Životu Ezopovu. Frant. Mareš přispívá k dějinám Českého hospice v Římě, založeného cís. Karlem IV. za druhé jízdy císařovy do Říma r. 1368. Hospic nadali bratří Rožmberští Petr, Oldřich a Jan 6. dne března 1378. Správci tu až po 2. polovici 15. století byli Zdislav Pražský, Adam de Bichor, Jan z Hradce Králové, Michal

z Něm. Brodu, úhlavní nepřítel Husův, Jan Třemošenský, Jan Tachovský, Mikuláš z Glejvic, Kašpar Vavřincův z Vratislavě, Jakub z Medzboru, Jindřich Roraw, zlý genius českého hospice, Michal Kladský, Jan a Petr Štavek, mistr Štěpán, jenž měl správu od r. 1471 do r. 1475. Potom papež Sixtus IV. udělil úřad správcovský nějakému Vlachovi a tím pány Rožmberské zbavil práva podačního, čímž nastal úpadek našeho hospice. Jan Černý uveřejňuje listy Jos. Jungmanna, adressované hlavně P. Vojt. Karešovi. Jan Jakubec vyličuje význam Antonína Marka pro českou literaturu. Nejšlechetnější přítel „tichého genia“ a nadšený buditel český jest tu zobrazen po zásluze a s pietou opravdovou. Spisovatel líčí studia Markova, vliv Jungmannův na Marka, rozpisuje se zevrubněji o básnické činnosti Markově původní i o překladech, líčí slovanskou horlivost nejlepšího žáka Jungmannova, promlouvá také o účasti Markově při pracích Slovníkových, o Markových pracích filosofských a theologických a o zásluhách buditelových o Matici Českou. Ed. Albert uveřejňuje památky po Bratřích českých v Žamberce. Vojt. J. Nováček, jenž dlouho prodlel v Římě u nepřebraného pramene dějepisného, vyličuje pobyt cís. Karla IV. na dvoře v Avignoně r. 1365., podává prameny zakládací listiny university Pražské jako příspěvek k dějinám kanceláře Karlovy. Zakládací listiny devíti universit, které cís. Karel IV. vydal, velmi sobě se podobají zněním a obsahem. Výborným článkem jest Nováčkův obšírný životopis předního rádce Karlova arcibiskupa Magdeburského Dětřicha z Portic, o němž domníval se Palacký, že byl z rodu pánů z Pardubic. Dětřich byl synem kraječovým ze Stendalu ve Staré Marce nyní pruské. Zikmund Winter podává malý příspěvek k dějinám bouřlivého roku 1618, jak chovali se Staroměstští konšelé i lid. Adolf Patera, horlivý zpytatel našich starých památek literárních, podává rýmované zbytky „Rozmluvy Panny Marie a sv. Anselma o umučení Páně“, které nalezl v Dačicích r. 1819 Jos. E. Horký, a prosaické podobné rozmluvy, nalezené roku 1886 v latinské postille Mik. z Liry. Týž badatel vypisuje zbytky starého překladu genese ze 14. století a zbytek staročeského „Zrcadla člověčieho spasenie“ ze 14. století, který nalezl ve Znojmě r. 1888 v klášteře Dominikanském. V pojednání Úterky roku 1789 líčí Vil. Gabler, že nejznamenitější události za počátků revoluce francouzské staly se v úterý. Popsav již

v ročníku 63. úterek 28. dne dubna, kdy útokem na královskou továrnu Réveillonovu placená luza způsobila první krvavou výtržnost hlavně návodem vév. Ludvíka Filipa Orleanského, aby byla zmařena chystaná alliance Francie s Rakouskem a Ruskem proti Anglii a Prusku a aby převratem Orleanský stal se králem francouzským, líčí úterý 5. dne května, zahájení stavů říšských. Spisovatel obšírněji vypisuje události toho dne a líčí úmysly poslanců, aby poměry francouzské byly urovnány bez převratů, jen cestou klidnou a zákonnou. Že klidně urovnány nebyly a že revoluce byla svedena na scestí, dovozuje Gabler z příčin, které jsou: 1. Neblahý vliv tajných spolků, hlavně svob. zednářů, 2. protidynastické choutky vév. Orleanského, 3. krátkozraká politika některých evropských mocností. Em. Fait líčí poutavě Turkmeny a jejich sídla dle vlastního poznání a dle nejnovějších ruských pramenův. Jiří Polívka podává přehlednou úvahu o Evangeliu Nikodemově v literaturách slovanských, líče vznik a vývoj evangelia v literatuře starokřesťanské, potom v literaturách západní Evropy a v písemnictví slovanském. Jos. Šimek pojednává o účasti Kutnohorských ve válkách tureckých za Ferdinanda I. a Maxmiliana II., které bylo velmi hojné. Zesnulý, velmi zasloužilý badatel o Komenském Frant. J. Zoubek podal příspěvek o theologických polemikách J. A. Komenského, hlavně o zjevení Kotterově, Drabíkově a Kristiny Poňatovské, kterýchž zjevení Komenský hájil a jimi částečně se řídil. Frant. A. Slavík pojednává o významu jména Čech a dochází výsledku, že jméno Čech, nejen osobní, ale i národní, jest zkrácené pradávné jméno významné Čestislav, Ctislav, Čech. Ferd. Menčík podává píseň o svatokupectví, složenou počátkem 15. století. Časopis velmi bedlivě přináší dodatky a opravy biografické, ze kterých v ročníku 64. jsou zvláště důležity dodatky Nováčkovy o Vojt. Rankově de Ericinio (z Ježova), Rybičkovy z mladších let Frant. Sušila a Vávrovy o předcích Jos. Jungmanna. Literarní hlídka jest hojná, také Čas. Mat. Mor. jest tu přívětivě pozdraven. Bartošovy Národní písně moravské v nově nasbírané a naší Maticí Moravskou vydané obšírně tu kritisuje V. J. Dušek. S některými vývody jeho bychom se asi nesrovnali.

Prof. dr. Emler po dvacetiletém redigování svědomitém a obezřelém odevzdává redakci prof. Ant. Truhlářovi. Přejeme si, aby nejstarší náš vědecký časopis za nové redakce se zdokonaloval na prospěch a rozvoj vědeckého ruchu českého. *Fr. J. Rypáček.*

Nová díla:

Rukověť správné češtiny. Sepsal Frant. Bartoš. Stran XXV a 101. Cena 1 zl. 10 kr. V Telči u E. Šolce 1891.

Moravské ornamenty, vydává Vlastenecký musejní spolek v Olomouci. III. sešit. Cena pro členy 1 zl., pro jiné 3 zl.

Dějiny hudby v Čechách a na Moravě. Napsal J. Srb. Nákladem Mus. král. Českého. Praha 1891. Stran 198.

Dějiny Opavska až do r. 1318. Napsal V. Prasek. V Opavě 1891. Stran 196. — Vlastivědy Slezské dílu III. část 1. —

Seznam nových členů Matice Moravské
od 1. června do 15. září 1891.

Přispívající členové (seřadění dle míst — roční přísp. 2 zl. r. č.):

Brno: Robert Bartelmus, majitel elektro-technického závodu. Dr. Aug. rytíř Popelka, advokát. — Budějovice Mor.: Fr. Bauer, učitel. — Hostýn: Jan Cibulka, člen řádu tov. Jež. — Jihlava: JUDr. Komínek, advokát. — Kolín: Ot. Boháč, technický úředník, Vojt. Formánek, inženýr, Kar. Leger, statkář. — Komín: P. Ignác Kašpárek, farář. — Litohoř: Ant. Abrahám, naučitel. — Loštice: P. Václav Kubíček, kooperator. — Opava: Vinc. Prasek, ředitel českého gymnasia. — Ostrava: Em. Balcar, báňský nadinženýr, MUDr. Fr. Bittner, lékař, Václav Červinka, inženýr. — Praha: Jan Chadim, medik, MUC. Ig. Grydil, starosta Mor. besedy, MUC. Ivan Honl, jednatel Radhoště, J. J. Řehák, prof. na c. k. č. reálce, Frant. Strava, medik, Vl. Vrtal, právník, Lud. Zapletal, medik. — Prostějov: Dr. Jindř. Stross, advokát. — Telč: Dr. Jan Pohl, advokát. — Třebíč: P. Arnošt Tvarůžek, městský kaplan, Josef Uličný, c. k. professor. — Vlašim: Spolek Beseda. — Žďárná: P. Karel Langer, kooperator.

Oprava. V seznamu členském, uveřejněném v sešitě III. Časopisu M. M. str. 272 čti místo Josef Mrlich, okresní tajemník v Kolíně: Josef Melich.

Všech členů Mat. Mor. jest 1115.

Opravy k celému ročníku: Na straně 58 (I.) v řádku 12. z dola místo ve II. díle — v V. díle. — str. 74 (I.) místo v XV. a XV. věku — v XV. a XVI. věku. — str. 166 (II.) poznámka dole má zníti: Prof. Leger, který vydal spis „La Bohême“ k. p. píše: Près d' Aussig (p. 24.), à Olmütz (str. 41), de Braunau (str. 35), etc. — Poznámka o Slavkově jest mylna. Proto také na str. 167 konec referátu má zníti: „než k. p. částečné České dějiny Legerovy“. — str. 168 (II.) v 2. řádku 2. odst. místo XI. století — XIV. stol. — str. 212 (III.) ř. 1. místo projevovali — projevovati, na téže straně řádek 26 s hora místo *Βελιτξα* — *Βελιτζα*. — str. 255 (III.) řádek 18. čti: od p. Jindřicha Zeiberta v Brně. — str. 270 (III.) ř. 8. z dola čti Bartsch. —

Za *redakci* odpovídá *Dr. Frant. Kameníček.* — Tisk mor. akc. knihtiskárny. Nákladem Matice Moravské.

